श्री:

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ತುರೀಯ ಭಾಗ

ಪದಗಳು: नमस्कार–बहुवीर्य

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ:
ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ವಿಶ್ರಾಂತ ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕ
ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು
ಬೆಂಗಳೂರು

629

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ತುರೀಯ ಭಾಗ

ಪದಗಳು : नमस्कार–बहुवीर्य

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ :

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ವಿಶ್ರಾಂತ ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕ

ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು

ಬೆಂಗಳೂರು

ಪ್ರತಿಗಳು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಳ:

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ, ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

2306, "ಶ್ರೀ ಕೌಸ್ತುಭ ಸೌಧ", 21ನೆಯ ಅಡ್ಡರಸ್ತೆ, ಬನಶಂಕರಿ 2ನೆಯ ಘಟ್ಟ

ಬೆಂಗಳೂರು 560 070

Copies can be had of :

SAHITYA VIDWAN

CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA

Author-Editor, "Samskrita-Kannada Dictionary"

2306, "SRI KOUSTUBHA SOUDHA"

21ST CROSS, BANASHANKARI 2ND STAGE

BANGALORE 560 070

Published with the financial assistance from
Government of India, Ministry of Education and Government of Karnataka, Education Department

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

A PRACTICAL

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

VOLUME IV

WORDS: नमस्कार–बहुवीर्य

Compiled, Edited and Published
by
Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Assistant Professor of Sahitya (Retd.)
Sri Chamarajendra Samskrita College
BANGALORE

1978
BANGALORE PRESS
MYSORE ROAD, BANGALORE 560018

Author-Editor and Publisher
Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Assistant Professor of Sahitya (Retd.)
Sri Chamarajendra Samskrita College
BANGALORE

Price: Rs. 24/-
Postage Extra

JULY 1978

PRINTED AT
BANGALORE PRESS, MYSORE ROAD
BANGALORE 560018

श्रीः

श्रीमते लक्ष्मीहयग्रीवाय नमः

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ

ಮನುಷ್ಯನು ದೇಶದ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜನತೆಯ ಸದುಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯು ಲಭಿಸಿ ಅದು ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ಸರ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು.

"दैवेनैव हि साध्यन्ते सदर्थाः शुभकर्मणाम्"।

ಈ ರೀತಿಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನವು ಎಷ್ಟೇ ನಡೆದರೂ ಅದು ಕ್ಷಿಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳು ಇರುವುದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಹಜವಾದರೂ ದೈವಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಅದು ಸಾಫಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಉದಾರವಾದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮತ್ತು ಇದನ್ನು ಉತ್ಸುಕತೆಯಿಂದ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಮಹಾಜನರ ಸಹಕಾರಗಳು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಉತ್ತೇಜಕವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ಕೆಲವು ಅವ್ಯಾಹತ ವಿಘ್ನಪರಂಪರೆಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಗಳ ವಿಲಂಬಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೇ ವಿಘ್ನಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದರೂ "असाध्यं साधयत्यर्थं हेलयाभिमुखो विधिः" ಎಂಬಂತೆ ಅವನ ಕೃಪಾಪೋತವು ಅಂತಹ ಪ್ರತ್ಯೂಹಪಾರಾವಾರವನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ದಾಟಿಸಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಡಸಿಕೊಡುವುದೆಂಬ ಧೈರ್ಯವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳಾವುವೂ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಈ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. "मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम्"।

ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಹಕಮಹಾಶಯರು ಈ ವಿಲಂಬವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವು ಅಪರಿಮಿತವಾದುದು. ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನವು ಎಷ್ಟೇ ನಡೆದರೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಸಂಯಮದಿಂದ ಈ ವಿಲಂಬವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಅನಿವಾರ್ಯ.

ಕೃತಜ್ಞತೆ

ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಜನತೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಈ **ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶದ** ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ವಿಶೇಷ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸಾಹಾಯ್ಯ ನೀಡುತ್ತ ದೇಶಕ್ಕೆ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರಗಳಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣನಗರದ (ಬೆಂಗಳೂರು) ನಗರ ಸಭೆಯವರಿಗೂ ನನ್ನ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಕರ್ನಾಟಕ ಜನತೆಯ ಪರವಾದ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸಲಹೆಗಾರರು :

ಶ್ರೀಮಾನ್ ವಿದ್ವನ್ಮಣಿ ವೇದಾನ್ತ ವಿದ್ವಾನ್ ವೇದಾಂತ ಸಾರಜ್ಞ ಕೆ. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣತಾತಾಚಾರ್ಯರು, ಬಿ.ಎ.
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಎಸ್. ಸಂಪತ್ತಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು, ಎಂ.ಎ.
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪಂಡಿತಮಣಿ ಪಿ. ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು, ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ.
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ॥ ಎನ್. ಎಸ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಬಿ.ಎ.(ಆನರ್ಸ್), ಬಿ.ಇಡಿ., ಪಿ.ಹೆಚ್‌ಡಿ.
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೊ॥ ಹೆಚ್. ಎಸ್. ವರದದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯರು, ಎಂ.ಎ.
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೊ॥ ಟಿ. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೊ॥ ಎಂ. ಎಸ್. ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೊ॥ ಎನ್. ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮರು
,, ಪ್ರೊ॥ ಜಿ. ಎನ್. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು, ಎಂ.ಎ.

ಈ ವಿದ್ವನ್ಮಣಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನಂತ ವಂದನೆಗಳು.

ಕರಡು ಪ್ರತಿಯ ಶೋಧನೆಗೆ ಸಹಾಯಕರು :

ಶ್ರೀಮಾನ್ ಎಸ್. ಆರ್. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು, ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಸೌ॥ ರಂಗನಾಯಕಮ್ಮ.
ಚಿರಂಜೀವಿ ಎ. ರಘುನಾಥ.

ಇವರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸಿದ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್ಸಿನ ಆಡಳಿತವರ್ಗಕ್ಕೆ ಅನಂತ ವಂದನೆಗಳು.

ಬೆಂಗಳೂರು
12-7-1978

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ಗ್ರಂಥಕರ್ತ-ಪ್ರಕಾಶಕ

ACKNOWLEDGEMENT

The Author-Editor expresses a deep sense of gratitude to the Government of Karnataka, the Government of India and the City Corporation of Bangalore for their generous financial assistance in the Publication of this **Samskrita-Kannada Dictionary** undertaken for the use of the people of our Karnataka Country.

BANGALORE
12–7–1978

Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya
Author-Editor

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ತುರೀಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in IV Volume of this Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು

अलं० कौस्तु०	.. अलङ्कारकौस्तुभः
आन० ती० भा०	.. आनन्दतीर्थभाष्यम्
आर्यासप्त०	.. आर्यासप्तशती
उद्धवदू०	.. उद्धवदूतम्
ऐत० ब्रा०	.. ऐतरेयब्राह्मणम्
गदाप०	.. गदापर्व
नाट्यप्र०	.. नाट्यप्रदीपः
प्रद्यु० वि०	.. प्रद्युम्नविजयम्
बालरा०	.. बालरामायणम्
भावप्रका०	.. भावप्रकाशिका
मनो०	.. मनोरमा
महाभा०	.. महाभाष्यम्
महोप०	.. महोपनिषत्
मुहू० दी०	.. मुहूर्तदीपिका
रङ्गरा० भा०	.. रङ्गरामानुजभाष्यम्
राघवाभ्यु०	.. राघवाभ्युदयम्
लघुशब्देन्दुशे०	.. लघुशब्देन्दुशेखरः
वेदान्तकौ०	.. वेदान्तकौस्तुभः
शिवस०	.. शिवसहस्रनामस्तोत्रम्
शुक्रनी०	.. शुक्रनीतिः
श्वेता० उप०	.. श्वेताश्वतरोपनिषत्
समयप्र०	.. समयप्रदीपः
सां० तत्त्वकौ०	.. सांख्यतत्त्वकौमुदी
सारा०	.. सारावलिः
सूतसं०	.. सूतसंहिता
सौप्तिक०	.. सौप्तिकपर्व

शब्दार्थकौस्तुभः

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

।। श्रीः ।।

श्रीमते हयग्रीवाय नमः।

शब्दार्थकौस्तुभः।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ತುರೀಯ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ गुरुवन्दनपूर्वकम्।
शब्दार्थकौस्तुभस्यास्य तुरीयं भागमारभे॥

नमस्कार ನಮಸ್ಕಾರ (ಪುಂ०) ಪ್ರಣಾಮ, ವಂದನೆ. नमस्+कृञ् "घञ्" (३-३-१८)।

ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರು : ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ತಂದೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರ ರಾಜ ಮಾತುಲ (ಸೋದರ ಮಾವ) ಶ್ವಶುರ (ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ) ರಕ್ಷಕ ಮಾತಾಮಹ ಪಿತಾಮಹ ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು ತಂದೆಯ ಸಹೋದರ ಇಷ್ಟುಮಂದಿ ಗುರುಜನರು ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹರು. ತಾಯಿ ಮಾತಾಮಹಿ ಗುರುಪತ್ನಿ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಸಹೋದರಿಯರು ಶ್ವಶ್ರು (ಪತ್ನಿಯ ತಾಯಿ) ಪಿತಾಮಹಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರಿ ದಾದಿ (ಉಪಮಾತೆ) ಈ ಹೆಂಗಸರೂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹರು. "उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो भ्राता चैव महीपतिः। मातुलः श्वशुरस्त्राता मातामहपितामहौ। बन्धुज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंस्येते गुरवः स्मृताः। माता मातामही गुर्वी पितुर्मातुश्च सोदरा। श्वश्रूः पितामही ज्येष्ठा धात्री च गुरवः स्त्रियाम्। ದೇವರು ಗುರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇವರನ್ನು ಕಂಡು ನಮಸ್ಕರಿಸದವನು ಮಹಾಪಾಪಿಯಾಗಿ ಕಾಲಸೂತ್ರವೆಂಬ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "देवं विप्रं गुरुं दृष्ट्वा न नमेद्यस्तु सम्भ्रमात्। स कालसूत्रं व्रजति यावच्चन्द्रदिवाकरौ" ब्रह्मवै०।

ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರು : ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರನ್ನು ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು ನಮಸ್ಕರಿಸಕೂಡದು. ಆದರೆ ಗುರು ಪತ್ನಿ ಹಿರಿಯಸಹೋದರನ ಪತ್ನಿ ಮಲತಾಯಿ ಇವರು ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯವರಾದರೂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹರು. "मातुः पितुः कनीयांसं न नमेद्वयसाधिकः। नमस्कुर्यात् गुरोः पत्नीं भ्रातृजायां विमातरम्"।

नमस्कारी ನಮಸ್ಕಾರೀ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ. नमस्+डुकृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

नमस्कार्य ನಮಸ್ಕಾರ್ಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 3. ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕಾದವನು, नमस्+डुकृञ् (करणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "नमस्कार" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

नमस्कृति ನಮಸ್ಕೃತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ.

नमस्क्रिया ನಮಸ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. नमस्+डुकृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)।

नमस्य ನಮಸ್ಯ (वि०) ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ.

नमस्या ನಮಸ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 2. ಪೂಜೆ. नमस् + क्यच् (३-१-१९)। "अ:" (३-३-१०२)। "पूजा नमस्यापचितिः" अम०।

नमस्यित ನಮಸ್ಯಿತ (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नमस्+ क्यच् "क्त:" (३-२-१०२)। वा यलोप: (६-४-५०)। नमसितः ನಮಸಿತಃ.

नमित ನಮಿತ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. णम (प्रह्वत्वे) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यत्तस्थे नमितमुखेन्दु मानवत्या" माघ० ९-८४।

नमुचि ನಮುಚಿ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 2. ಮನ್ಮಥ. न मुञ्चति नञ् प्रकृत्या भवति (६-३-७५)। "नमुचिस्तु पुमान् दैत्यभेदे कुसुमकार्मुके" मेदि०।

नमुचिद्विष् ನಮುಚಿದ್ವಿಷ್ (पुं०) ನಮುಚಿಯ ಶತ್ರುವಾದ ಇಂದ್ರ. नमुचिं द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः" माघ० १-५१।

नमुचिसूदन ನಮುಚಿಸೂದನ (पुं०) ನಮುಚಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಇಂದ್ರ. नमुचिं सूदयति—षूद (क्षरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

नमेरु ನಮೇರು (पुं०) ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆ ಮರ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "एरुः" बाहु०। "गणा नमेरुप्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवतीर्दधानाः" कुमा० १-५५।

नमोगुरु ನಮೋಗುರು (पुं०) ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

नमोवाक ನಮೋವಾಕ (पुं०) ನಮಸ್ಕಾರದ ಮಾತು. नमः नमस्काराय वाकः। "इदंकविभ्यः पूर्वेभ्यो नमोवाकमधीमहे" उ०रा० १-१।

नमोवृध् ನಮೋವೃಧ್ (पुं०) ಯಾಗ. नमसोऽन्नस्य वृध् वर्धनं यस्मात्। ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಆಹುತಿಯು ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಮಳೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಮಳೆಯಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವು ಲಭಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः" मनु० ३-७६।

नम्य ನಮ್ಯ (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) कर्म० "यत्" (३-१-९८)।

नम्र ನಮ್ರ (वि०) 1. ವಿಧೇಯ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "र:" (३-२-१६७)। "अभूच्च नम्रः प्रणिपातशिक्षया पितुर्मुदं तेन ततान सोऽर्भकः" रघु० ३-२५। 2. ಬಗ್ಗಿರುವ. "शश्वत्सिद्धैरुपचितबलिं भक्तिनम्रः परीयाः" मेघ० १-५५।

नम्रक ನಮ್ರಕ (पुं०) 1. ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. नम्र इव कायति—कै (शब्दे) "क:" (३-२-३)। 2. ಬಗ್ಗಿರುವ. नम्र एव स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

नम्रता ನಮ್ರತಾ (स्त्री०) 1. ವಿಧೇಯತೆ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. नम्रस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. "त्वः" (५-१-११९)। नम्रत्वम् ನಮ್ರತ್ವಮ್. "मयि स्थितिर्नम्रतयैव लभ्यते दिगेव तु स्तब्धतया विलङ्घ्यते" नैष० १२-३४।

नम्रमुख ನಮ್ರಮುಖ (वि०) ತಗ್ಗಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು, ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿರುವವನು. नम्रं मुखं यस्य। स्त्रियां "ङीप्"। –मुखी –ಮುಖೀ. "सा सा ह्रिया नम्रमुखी बभूव" माघ० ३-१६।

नय ನಯ (पुं०) 1. ನೀತಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, ವಿವೇಕಯುಕ್ತ ವ್ಯವಹಾರ. णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "कथंचिन्न विकल्पन्ते विद्वद्भिश्चिन्तिता नयाः" पञ्चतं० १-३७०। 2. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. "विषमोऽपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः" किरा० २-३। 3. ರಾಜನೀತಿ, ವಿವೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಡಳಿತ ನೈಪುಣ್ಯ, ರಾಜಕೀಯ ಚತುರತೆ, "विक्रान्तैर्नयशालिभिः सुसचिवैः श्रीर्वक्रनासादिभिः नन्दे जीवति या तदा न गमिता स्थैर्यं चलन्ती मुहुः" मुद्रा० १-२३। 4. ವಿಷ್ಣು. नीयन्ते नित्यमस्मिन्-णीञ् अधि० "अच्"। "यस्मिन् तपोधना नित्यं नीयन्ते इति वै नयः" इति निरुक्तिः। "रामो विरामो विरजो मार्गो नेयो नयोऽनयः" वि०स०। 5. ಸಿದ್ಧಾಂತ, ತತ್ತ್ವ, "तत्रापि परमाणौ स्यात् पाको वैशेषिके नये" भाषाप०। 6. ಒಂದು ವಿಧ ದ್ಯೂತ. (वि०) 7. ನಾಯಕ, ಮುಂದಾಳು. 8. ನ್ಯಾಯವಾದ, ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ. "नयो नीतिद्यूतविशेषयोः" मेदि०।

नयक ನಯಕ (वि०) ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು, ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು. नये कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

नयत् ನಯತ್ (वि०) 1. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. "तामेकतः क्षितिपतेरपरं नयन्तः" नैष० ११-७१। 2. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸೂಚನೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಹೊಂದಿಸು

ತ್ತಿರುವ. "नयन् मधुलिहः श्वैत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -ನ್ತಿ.

नयन ನಯನ (न०) 1. ನೇತ್ರ. ಕಣ್ಣು. नीयतेऽनेन—णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "तमेकदृश्यं नयनैः पिबन्त्यो नार्यो न जग्मुर्विषयान्तराणि" कुमा० ७-६४। 2. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. 3. (ಕಾಲ) ಕಳೆಯುವುದು. "कालस्य नयने युक्ताः सोमपत्न्यः शुचिव्रताः" भा० आदि० ६७-१६।

नयनगोचर ನಯನಗೋಚರ (वि०) ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ, ನೋಟಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ. नयनस्य गोचरः।

नयनच्छद ನಯನಚ್ಛದ (पुं०) ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ. नयनं छाद्यतेऽनेन—छद (संवरणे)+णिच् "घः" (३-३-११८)।

नयनपथ ನಯನಪಥ (पुं०) ದೃಷ್ಟಿಯ ಮಾರ್ಗ, ನೋಟವು ಹರಡುವ ಪ್ರದೇಶ. नयनस्य पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

नयनवत् ನಯನವತ್ (वि०) ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳವನು, ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. नयनेऽस्य स्तः "मतुप्" (५-२-९४)। "इह जगति महोत्सवस्य हेतुर्नयनवतामुदियाय बालचन्द्रः" मालती० २-१०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -वती -ವತೀ.

नयनानन्द ನಯನಾನಂದ (पुं०) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಆಹ್ಲಾದ, नयनयोरानन्दः। "किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते न किम्" रत्ना० ३-१३।

नयनाभिराम ನಯನಾಭಿರಾಮ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. नयनमभिरमयति — अभि + रमु (क्रीडायाम्) + णिच् "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮನೋಹರವಾಗಿ ತೋರುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

नयनीय ನಯನೀಯ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಯ್ಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಒಯ್ಯಬೇಕಾದ. 4. ಒಯ್ಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. णीञ् (प्रापणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

नयनोत्सव ನಯನೋತ್ಸವ (पुं०) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹಬ್ಬ, ಸುಂದರ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ. नयनयोरुत्सवः।

नयमान ನಯಮಾನ (वि०) ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ. णीञ् (प्रापणे) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)।

नयवत् ನಯವತ್ (वि०) 1. ನೀತಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ವಿವೇಕಶಾಲಿ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನು. 4. ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು. नयोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -वती -ವತೀ.

नयवर्त्मन् ನಯವರ್ತ್ಮನ್ (न०) ನೀತಿಮಾರ್ಗ, ರಾಜನೀತಿಯ ನೈಪುಣ್ಯ, ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. नयस्य वर्त्म। "तवानुभावोऽयमवेदि यन्मया निगूढतत्त्वं नयवर्त्म विद्विषाम्" किरा० १-६।

नयविद् ನಯವಿದ್ (वि०) ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. नयं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "नयविद्भिर्नवे राज्ञि सदसच्चोपदर्शितम्" रघु० ४-१०।

नयविशारद ನಯವಿಶಾರದ (वि०) ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. नये विशारदः। "सान्धिविग्रहिकः कार्यो राज्ञा नयविशारदः"।

नयवेदिन् ನಯವೇದಿನ್ (वि०) "नयविद्" ಪದದ ಅರ್ಥ. नयं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

नयशास्त्र ನಯಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ.

नयसिद्धि ನಯಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ರಾಜನೀತಿಯ ಫಲ, ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದ ಫಲ. नयस्य सिद्धिः।

नर ನರ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. नरति—नॄ (नये) "अच्" (३-१-१३४)। "वानराणां नराणां च कथमासीत्समागमः" रामा०। 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "रः क्षयो यस्य नास्ति स नरः समुदाहृतः" इति निरुक्तिः। "जह्नुर्नारायणो नरः" वि०स०। 3. ಪುರುಷ. 4. ಅರ್ಜುನ. [ಸಹಸ್ರಕವಚನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಲೋಕವನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಅವನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ನರ ನಾರಾಯಣರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮುನಿಗಳು ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪುತ್ರರಾಗಿ ಜನಿಸಿದರು. ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದವರಿಂದ ಮಾತ್ರ ತನಗೆ ಮರಣವುಂಟಾಗಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಸಹಸ್ರಕವಚನು ಪಡೆದದ್ದರಿಂದ ಈ ಮುನಿಗಳು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡತೊಡಗಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸರದಿಯಂತೆ ಈ ರಾಕ್ಷಸನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಒಂಬೈನೂರ ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಕವಚಗಳನ್ನು ಛೇದಿಸಿದರು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಮೃತಿಹೊಂದಿ ಒಂದು ಕವಚದೊಡನೆ ಕರ್ಣನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆಗ ಈ ಮುನಿಗಳೂ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ತನ್ನ

ಸರದಿಯಾಗಿದ್ದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನರ (ಅರ್ಜುನ)ನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು.] (ನಂ) 5. ರಾಮಕರ್ಪೂರವೆಂಬ ಒಂದು ತೃಣ. "नरोऽर्जे मनुजेऽर्जुने। क्लीबन्तु रामकर्पूरे" मेदि०।

नरक ನರಕ (ಪುಂ) 1. ಜೀವಾತ್ಮನು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲವನ್ನು ಯಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಸ್ಥಳ. नरति नयति पापिलोकम्—नृ (नये) "वुन्" (उ० ५-३५)। ನಾನಾವಿಧ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ನರಕಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು. (1) तामिस्रः, (2) अन्धतामिस्रः, (3) रौरवः, (4) महारौरवः, (5) कुम्भीपाकः, (6) कालसूत्रम्, (7) असिपत्रवनम्, (8) सूकरमुखम्, (9) अन्धकूपः, (10) क्रमिभोजनः, (11) सन्दंशः, (12) तप्तसूर्मिः, (13) वज्रकण्टकः, (14) शाल्मलिः, (15) वैतरणी, (16) पूयोदः, (17) प्राणरोधः, (18) विशसनम्, (19) लालाभक्षः, (20) सारमेयादनम्, (21) अवीचिः, (22) अयःपानम्, (23) क्षारकर्दमः, (24) रक्षोगणभोजनः, (25) शूलप्रोतः, (26) दन्दशूकः, (27) पर्यावर्तनः ಮತ್ತು (28) सूचीमुखम्। ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. [ವಿವರಗಳಿಗೆ भाग० ೫-೨೬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ನರಕಾಸುರ. [ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ವರಾಹಾವತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇಹದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಬೆವರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಭೌಮಾಸುರನೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಭೂದೇವಿಯು ಈ ಅಸುರನಿಗೆ ವೈಷ್ಣವಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳು. ಅದರಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದ ಇವನು ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಇಂದ್ರನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ನರಕಾಸುರನ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಪ್ರಾಗ್ಜ್ಯೋತಿಷಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ನರಕಾಸುರನ ಮಗನಾದ ಭಗದತ್ತನಿಗೆ ಅಭಯಪ್ರದಾನಮಾಡಿ ನರಕನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ರಾಜಕನ್ಯೆಯರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿ ನರಕನಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಅದಿತಿಯ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನೂ ಮೇರುಶಿಖರವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ಛತ್ರವನ್ನೂ ಕೊಡಿಸಿದನು.] भाग० ೧೦-೫೯।

नरककुण्ड ನರಕಕುಂಡ (ನಂ) ಯಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಯಾತನಾಸ್ಥಾನ. ಕ್ರೂರವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವವನಿಗೆ ವಹ್ನಿಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬಂದಾಗ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದವನಿಗೆ ತಪ್ತಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನಿಗೆ ವಿಟ್‌ಕುಂಡದ ಶಿಕ್ಷೆ. ಇತರರ ತಟಾಕಗಳನ್ನು ಒಡೆದುಹಾಕುವವನಿಗೆ ಮೂತ್ರಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ. ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಮಿಷ್ಟಾನ್ನ ಭುಜಿಸುವವನಿಗೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ. ತಾಯಿ ತಂದೆ ಗುರು ಮತ್ತು ಪತ್ನಿ ಇವರನ್ನು ಪೋಷಿಸದವನಿಗೆ ಗರಕುಂಡದ ಶಿಕ್ಷೆ. ಅತಿಥಿಯನ್ನು ಕಂಡು ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ದೂಷಿಕಾ (ನೇತ್ರಮಲ) ಕುಂಡದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೊಡುವವನಿಗೆ ವಸಾಕುಂಡದಲ್ಲಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮ ಮಾಡುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಮತ್ತು ಪರಪುರುಷನ ಸಂಗ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಶುಕ್ರಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ. ತಾಯಿ ತಂದೆ ಆಚಾರ್ಯ ಇವರನ್ನು ಹೊಡೆದು ಅವರ ಮೈಯಿಂದ ರಕ್ತ ಸುರಿಸುವವನು ರಕ್ತಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಸಂಗದಿಂದ ತಾಮ್ರಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ. ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವವನು ವಿಷಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮತ್ತು ದೇವರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು ವಜ್ರಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕು. ದ್ರವ್ಯದ ಆಸೆಯಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜನಿಗೆ ವೃಶ್ಚಿಕಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಪರಾಧಗಳಿಗೆ ಎಂಬತ್ತಾರು ಕುಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಯು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. - ब्रह्मवै० प्रकृतिखण्डः।

नरकजित् ನರಕಜಿತ್ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. नरकं जितवान् — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। एवं –भिद् –ಭಿದ್. "नरकजिता निरपायवैभवेन" याद० २४-२३।

नरकभूमि ನರಕಭೂಮಿ (स्त्री०) ಪಾಪಿಗಳು ಯಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ. नरकस्य भोगयोग्या भूमिः।

नरकमुक्त ನರಕಮುಕ್ತ (ಪುಂ) ನರಕಯಾತನೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದನಂತರ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದವನು. ನರಕದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ತನ್ನ ಪಾಪಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುವುದು. ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ನಾಯಿಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಗುರುಪತ್ನಿಯನ್ನೂ ಗುರುವಿನ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು ಗರ್ದಭವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತು ಧನ ಮೊದಲಾದು

ವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದವನು ನರಕದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಕೃಮಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಪರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಅಸೂಯೆಪಡುವವನು ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಒಬ್ಬನ ಊಟವನ್ನು ಕದ್ದು ತಿನ್ನುವವನು ಮಕ್ಷಿಕ (ನೊಣ) ವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಕಾಂಸ್ಯ (ಕಂಚು) ವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು ಕಪೋತ (ಪಾರಿವಾಳ) ವಾಗಿ ಜನಿಸುವನು. ಒಬ್ಬನ ಮನೆಯನ್ನು ಮೋಸದಿಂದ ಅಪಹರಿಸುವವನು ರೌರವ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಸುವರ್ಣಕಲಶಚೋರನಿಗೆ ಕೃಮಿಜನ್ಮವು ಬರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. "उपाध्यायव्यलीकन्तु कृत्वा श्वा भवति द्विजः। तज्जायां मनसा वाञ्छन् तद्द्रव्यं वाप्यसंशयम्। गर्दभो जायते जन्तुर्मित्रस्यैवापमानकृत्। असूयकश्च नरकान्मुक्तो भवति राक्षसः। भोजनं चोरयित्वा तु मक्षिको जायते नरः" ಇತ್ಯಾದಿ.

नरकान्तक ನರಕಾಂತಕ (पुं०) ನರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. नरकस्य अन्तकः। "नरके वा नरकान्तक प्रकामम्" मु० मा०।

नरकार्णव ನರಕಾರ್ಣವ (पुं०) ನರಕರೂಪವಾದ ಸಮುದ್ರ. नरक एव अर्णवः।

नरकेसरिन् ನರಕೇಸರಿನ್ (पुं०) 1. ನರಸಿಂಹಾವತಾರ ಮಾಡಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. 2. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ.

नरजाङ्गल ನರಜಾಂಗಲ (न०) ರಕ್ತಸಹಿತವಾದ ನರಮಾಂಸ. नरस्य जाङ्गलम्।

नरता ನರತಾ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯತ್ವ, ಮನುಷ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. नरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-त्वम् -ತ್ವಮ್**. "नरत्वं दुर्लभं लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा"।

नरदेव ನರದೇವ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नरो देव इव। "भवन्तमेतर्हि मनस्विगर्हिते विवर्तमानं नरदेव वर्त्मनि" किरा० १-३२।

नरद्विष् ನರದ್ವಿಷ್ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನ ಶತ್ರುವಾದ ರಾಕ್ಷಸ. नरान् द्वेष्टि — द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

नरनाथ ನರನಾಥ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ.

नरनारायण ನರನಾರಾಯಣ (पुं०द्विव०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ನರ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳು. ಇವರು ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪುತ್ರರಾಗಿ ಜನಿಸಿದರು. ["नर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] नरश्च नारायणश्च।

नरप ನರಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नरान् पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

नरपति ನರಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नराणां पतिः। "नरपतिकुलभूत्यै गर्भमाधत्त राज्ञी गुरुभिरभिनिविष्टं लोकपालानुभावैः" रघु० २-७५।

नरपशु ನರಪಶು (पुं०) ಪಶುವಿನಂತಿರುವ ಮನುಷ್ಯ, ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. नरः पशुरिव।

नरपाल ನರಪಾಲ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नरान् पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

नरपुङ्गव ನರಪುಂಗವ (पुं०) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. पुमांश्चासौ गौश्च "टच्" (५-४-९२)। नरः पुङ्गव इव। "पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुङ्गवः" गीता १-५।

नरप्रिय ನರಪ್ರಿಯ (वि०) ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ, ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ. नरस्य प्रियः।

नरबलि ನರಬಲಿ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಉಪಾಹಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ.

नरभुज् ನರಭುಜ್ (पुं०) ನರಭಕ್ಷಕ, ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಿ. नरं भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

नरभू ನರಭೂ (स्त्री०) 1. ಭಾರತವರ್ಷ. नराणां भूः भूमिः। 2. ಮನುಷ್ಯರ ಉತ್ಪತ್ತಿ. **-भूमिः -ಭೂಮಿಃ**. "भारतं नरभूः किंपूरुषम् हरिवर्षं ततः" त्रिकाण्ड०।

नरमानिनी ನರಮಾನಿನೀ (स्त्री०) ಪುರುಷನಂತಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು, ಪುರುಷನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಹೆಂಗಸು. नरं मन्यते — मन (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "मरुण्डोच्चललाटा स्यात्सश्मश्रुर्नरमानिनी" त्रिकाण्ड०।

नरमाला ನರಮಾಲಾ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯರ ಮುಂಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾಲೆ. नराणां नरमुण्डानां माला।

नरमालिनी ನರಮಾಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಮನುಷ್ಯರ ಮುಂಡಗಳ ಮಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. 2. ಪುರುಷರಂತೆ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. नरस्येव माला केशमाला मुखेऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-१-११६)।

नरमेध ನರಮೇಧ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬಲಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ. नरो मेध्यते हिंस्यतेऽत्र — मेधृ (मेधाहिंसनयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "ब्राह्मणराजन्ययोरतिष्ठाकामयोः पुरुषमेधसंज्ञको यज्ञो भवति।

सर्वभूतान्यतिक्रम्य स्थानमतिष्ठा। चैत्रशुक्लदशम्यामारम्भः"। "राजसूयाश्वमेधौ च सर्वमेधं च भारत। नरमेधं च नृपते त्वमाहर युधिष्ठिर" भा० आश्व० ३-८। ನರಮೇಧವು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ. "समुद्रयात्रास्वीकारः कमण्डलुविधारणम्। देवरेण सुतोत्पत्तिः मधुपर्के पशोर्वधः। दत्तायाश्चैव कन्यायाः पुनर्दानं वरस्य च। दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ। इमान् धर्मान् कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः" उद्वाहत०।

नरम्मन्य ನರಮ್ಮನ್ಯ (पुं०) ತನ್ನನ್ನು ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು. आत्मानं नरं मन्यते – मन (ज्ञाने) "खश्" (३-२-८३)। मुमागमः (६-३-६७)।

नरयन्त्र ನರಯಂತ್ರ (न०) ನೆರಳಿನ ಮೂಲಕ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣದ ನೆರಳು ಗಡಿಯಾರದ ಕಂಬ, ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಉದ್ದದ ಒಂದು ಸರಳು. "नरयन्त्रं तथा साधु दिने च विमले रवौ। छायासंसाधनैः प्रोक्तं कालसाधनमुत्तमम्" सू०सि० १३-२४। विमले मेघादिव्यवधानरूपमलेन रहिते सूर्ये एतद्रूपे दिने। ಮೇಘಾದಿಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಆಚ್ಛಾದಿತನಾಗದಿರುವ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಕಾಲಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

नरयान ನರಯಾನ (न०) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ. नरेण वाह्यं यानम्। "नरयानेन तु ज्येष्ठः पिता पार्थस्य भारत। अग्रतो धर्मराजस्य गान्धारीसहितो ययौ" भा०।

नरर्षभ ನರರ್ಷಭ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ. ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. नरेषु ऋषभः नरो ऋषभ इव वा।

नरलोक ನರಲೋಕ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಲೋಕ. ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ ಭೂಲೋಕ. नराधिष्ठितो लोकः। "तथा तवामी नरलोकवीरा विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति" गीता ११-२८।

नरवाहन ನರವಾಹನ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ नरो वाहनमस्य। "विजयदुन्दुभितां ययुरर्णवा घनरवा नरवाहनसम्पदः" रघु० ९-११। (न०) 2. ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ವಾಹನ. (वि०) 3. ಮನುಷ್ಯರು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು.

नरवाहिन् ನರವಾಹಿನ್ (वि०) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವವನು.

नरविष्वण ನರವಿಷ್ವಣ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. नरं विष्वणति हिनस्ति—वि+स्वन (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು. "कीलालपाः पलाशी च क्षपाटो नरविष्वणः" त्रिकाण्ड०।

नरव्याघ्र ನರವ್ಯಾಘ್ರ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ. ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. नरेषु व्याघ्रः नरो व्याघ्र इव वा।

नरशार्दूल ನರಶಾರ್ದೂಲ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. नरेषु शार्दूलः नरः शार्दूल इव वा। "उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम्" रामा०।

नरसिंह ನರಸಿಂಹ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. नरश्च सिंहश्च आकारेऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟವಾದ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಯಾರಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವು ಸಂಭವಿಸ ಕೂಡದೆಂದು ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ದರ್ಪದಿಂದ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಇವನ ಕ್ರೂರವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಹ್ಲಾದಕುಮಾರ ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲೂ ಲೋಕವನ್ನು ಇವನ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡಲೂ ತಾನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಂಬವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ನರಸಿಂಹ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಇವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. "यस्त्वया मन्दभाग्योक्तो मदन्यो जगदीश्वरः। क्वासौ यदि स सर्वत्र कस्मात् स्तम्भे न दृश्यते। सोऽहं विकत्थमानस्य शिरः कायाद्धरामि ते। गोपायेत हरिस्त्वाद्य यस्ते शरणमीप्सितम्। एवं दुरुक्तैर्मुहुरर्दयन् रुषा सुतं महाभागवतं महासुरः। खड्गं प्रगृह्योत्पतितो वरासनात् स्तम्भं तताडातिबलः स्वमुष्टिना। तदैव तस्मन् निनदोऽतिभीषणो बभूव येनाण्डकटाहमस्फुटत्। यं वै स्वधिष्ण्योपगतं त्वजादयः श्रुत्वा स्वधामाप्ययमङ्ग मेनिरे। स विक्रमन् पुत्रवधेप्सुरोजसा निशम्य निर्ह्रादमपूर्वमद्भुतम्। अन्तःसभायां न ददर्श तत्पदं वितत्रसुर्येन सुरारियूथपाः। सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः। अदृश्यतात्यद्भुतरूपमुद्वहन् स्तम्भे सभायां न मृगं न मानुषम्" भाग० ७-८।

नरसिंहपुराण ನರಸಿಂಹಪುರಾಣ (न०) ನರಸಿಂಹಾವತಾರದ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಪುರಾಣ.

ಇದೊಂದು ಉಪಪುರಾಣ. "पाद्मे पुराणे यत्प्रोक्तं नरसिंहोपवर्णनम्। तच्चाष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते" मत्स्यपु०।

नरहरि ನರಹರಿ (पुं०) "नरसिंह" ಪದದ ಅರ್ಥ.

नराङ्ग ನರಾಂಗ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ಮುಖದ ರೋಗ.

नराधम ನರಾಧಮ (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯ, ನೀಚ ಮನುಷ್ಯ. "अज्ञानोपहितो बाल्ये यौवने वनिताहृतः। शेषे कलत्रचिन्तार्तः किं करोति नराधमः"।

नराधिप ನರಾಧಿಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नराणामधिपः। "गुणानुरक्तामनुरक्तसाधनः कुलाभिमानी कुलजां नराधिपः" किरा० १-३१। **–अधिपतिः –ಅಧಿಪತಿಃ.**

नरान्तक ನರಾನ್ತಕ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ರಾಕ್ಷಸ. नरस्यान्तकः। 2. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (वि०) 3. ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ. नरमन्तयति।

नरायण ನರಾಯಣ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. नराणामयनमाश्रयस्थानम्। "नराणामयनं यस्मात् तेन नरायणः स्मृतः" ब्रह्मवै०।

नराश ನರಾಶ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. नरमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। "यावन्नराशैर्न रिपुः शवाशान् सन्तर्पयत्यानम तावदस्मै" भट्टि० १२-७५।

नरिष्यन्त ನರಿಷ್ಯಂತ (पुं०) ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "वेनं धृष्णुं नरिष्यन्तं नाभागेक्ष्वाकुमेव च" भा० आदि० ६१-१८।

नरी ನರೀ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯನ ಪತ್ನಿ. नरस्य पत्नी।

नरेन्द्र ನರೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. नराणामिन्द्रः। "तदनुमतमलंचकार पश्चात् प्रशम इव श्रुतमासनं नरेन्द्रः" किरा० २-५८। 2. ವಿಷವೈದ್ಯ. "सुनिग्रहा नरेन्द्रेण फणीन्द्रा इव शत्रवः" माघ० २-८८।

नरेश ನರೇಶ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नराणामीशः। **–ईश्वरः –ಈಶ್ವರಃ.** नराणामीश्वरः।

नरोत्तम ನರೋತ್ತಮ (पुं०) 1. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. नरेषूत्तमः। 2. ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣು.

नर्कुटक ನರ್ಕುಟಕ (पुं०) ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು. नरस्य कुटकमिव। पृषो०।

नर्त ನರ್ತ (पुं०) 1. ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ, ಅಭಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುಣಿತ, नृती (गात्रविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ನರ್ತಕ, ಅಭಿನಯಪೂರ್ವಕ ಕುಣಿದಾಡುವವನು. नृत्यति — नृती (गात्रविक्षेपे) "अच्" (३-१-१३४)। "नृत्यप्रियो नित्यनर्ती नर्तकः सर्वलालसः" भा० अनु० ४८-५०।

नर्तक ನರ್ತಕ (पुं०) 1. ನಟ, ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುವವನು. 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. 4. ಪರಶಿವ, ನಟರಾಜ. 5. ಅಭಿನಯದೊಡನೆ ನರ್ತನ ಮಾಡುವವನು, नृत्यति — नृती (गात्रविक्षेपे) "ष्वुन्" (३-१-१४५)। 6. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. (वि०) 7. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಕುಣಿದಾಡಿಸುವವನು. नर्तयति — नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-४१)। **नर्तकी ನರ್ತಕೀ.** (स्त्री०) **–की –ಕೀ.** 8. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 9. ನರ್ತನ ಮಾಡುವವಳು, ಅಭಿನಯದೊಡನೆ ಕುಣಿದಾಡುವವಳು. "नर्तकः केलके नटे। द्विपे पोटगले चापि नर्तकी लासिका द्विपी" हेम०। "नर्तकीरभिनयातिलङ्घिनीः" रघु० १९-१४।

नर्तन ನರ್ತನ (न०) 1. ನೃತ್ಯ, ಕುಣಿತ. नृती (गात्रविक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कामं क्रोधं च लोभं च नर्तनं गीतवादनम्" मनु० २-१७८। 2. ಕುಣಿದಾಡಿಸುವುದು. नृती+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ನರ್ತನಮಾಡಿಸುವವನು, ಕುಣಿದಾಡಿಸುವವನು.

नर्तनशाला ನರ್ತನಶಾಲಾ (स्त्री०) ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುವ ಮನೆ, ನೃತ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗೃಹ. नर्तनस्य शाला। "यैषा नर्तनशालेह मत्स्यराजेन कारिता" भा० विरा० २५-३।

नर्तनीय ನರ್ತನೀಯ (वि०) ಕುಣಿಯಬೇಕಾದ, ನರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕಾದ. नृती (गात्रविक्षेपे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕುಣಿದಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. नृती+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

नर्तयत् ನರ್ತಯತ್ (वि०) ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕುಣಿದಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "नर्तयन्तममर्त्यानां नेत्रकौतुकसूतिकाम्" याद० १६-१०।

नर्तयितव्य ನರ್ತಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕುಣಿಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ, ಕುಣಿಯಿಸಬೇಕಾದ. नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

नर्तयितृ ನರ್ತಯಿತೃ (वि०) 1. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಕುಣಿದಾಡಿಸುವವನು. नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನೃತ್ಯಾಚಾರ್ಯ, ನರ್ತನವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗುರು. "छन्दो नर्तयितुर्यथैव मनसः श्लिष्टं तथास्या वपुः" माल० २-३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

नर्तित ನರ್ತಿತ (न०) 1. ನೃತ್ಯ, ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. नृती (गात्रविक्षेपे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಣಿದಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नृती+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वयस्य नर्तितोऽस्मि, नहि नहि क्रीडित्वा पलायितोऽस्मि" रत्ना० १। 3. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गुरुतर कलनूपुरानुनादं सललितनर्तितवामपादपद्मा" माघ० ७-१८।

नर्तितवत् ನರ್ತಿತವತ್ (वि०) ನರ್ತನ ಮಾಡಿದವನು, ಕುಣಿದಾಡಿದವನು. नृती (गात्रविक्षेपे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

नर्तू ನರ್ತೂ (स्त्री०) 1. ನರ್ತಕಿ, ನರ್ತನ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. (पुं०) 2. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ನರ್ತನ ಮಾಡುವವನು. "लयपुत्री नटी नर्तूः खड्गधारादिनर्तके" त्रिकाण्ड०।

नर्द – शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। नर्दति। ननर्द। नर्दिता। नर्दिष्यति। नर्दतु। अनर्दत्। नर्देत्। नर्द्यात्। अनर्दीत्। अनर्दिष्यत् 1. ಗರ್ಜಿಸು. 2. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಕೂಗು. "अनर्दिषुः कपिव्याघ्राः सम्यक् चायुत्सताहवे" भट्टि० १५-३५।

भावे :—नर्द्यते। ननर्दे। नर्दिता। नर्दिष्यते। नर्द्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—नर्दयति, –ते। नर्दयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। नर्दयिता। नर्दयिष्यति, –ते। नर्दयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—नर्द्यते। नर्दयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। नर्दयिता, नर्दिता। नर्दयिष्यते, नर्दिष्यते। नर्द्यताम्। अनर्द्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—नर्दितव्यम्। नर्दनीयम्। नर्द्यम्। नर्दितः। नर्दितवान्, –वती। नर्दन्, –न्ती। नर्दितम्। नर्दनम्। नर्दित्वा। प्रणर्द्य।

नर्द ನರ್ದ (वि०) 1. ಕೂಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ. 2. ಗರ್ಜಿಸುವ. 3. ಅರಚುವ. 4. ಮೊಳಗುವ. नर्द (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)।

नर्दत् ನರ್ದತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಮೊಳಗುತ್ತಿರುವ. 4. ಅರಚುತ್ತಿರುವ. नर्द (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "नर्दतां कपिमुख्यानामचिरात् श्रोष्यसि स्वनम्" रामा०।

नर्दन ನರ್ದನ (न०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು, ಕೂಗುವುದು. 2. ಅರಚುವುದು. 3. ಗರ್ಜಿಸುವುದು. 4. ಮೊಳಗುವುದು. नर्द (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

नर्दनीय ನರ್ದನೀಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. नर्द (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–दितव्यः –ದಿತವ್ಯಃ.**

नर्दमान ನರ್ದಮಾನ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नर्द (शब्दे) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಗದ್ದಲಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಬ್ಬರಿಸುತ್ತಿರುವ. ಅರ್ಭಟಿಸುತ್ತಿರುವ. "अनुक्रमं विक्रमसत्त्वयुक्ता बलेन वीर्येण च नर्दमानाः" भा० आदि० २०२-१७।

नर्दित ನರ್ದಿತ (न०) 1. ಶಬ್ದ. 2. ಕೂಗು. 3. ಮೊಳಗುವುದು. 4. ಗರ್ಜನೆ. नर्द (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)! (वि०) 5. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. 6. ಕೂಗಿದ. 7. ಮೊಳಗಿದ. 8. ಅರಚಿದ. नर्द कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

नर्दिन् ನರ್ದಿನ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವ. 2. ಕೂಗುವ. 3. ಮೊಳಗುವ. 4. ಗರ್ಜಿಸುವ. नर्दति — नर्द (शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ नर्दिन् ಶಬ್ದವು ಪರವಾದರೆ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಂದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ). गेहेनर्दी (२-१-४८)।

नर्मकील ನರ್ಮಕೀಲ (पुं०) ಪತಿ. ಗಂಡ. नर्मणः परिहासस्य कील इव। "भर्ता भरुर्नर्मकीलः प्राणनाथः सुखोत्सवः" त्रिकाण्ड०।

नर्मगर्भ ನರ್ಮಗರ್ಭ (ಪುಂ०) ಪ್ರಚ್ಛನ್ನರೂಪದಿಂದ ನಾಯಕನು ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಹಾರ, ನಾಯಕನು ವೇಷ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು. "नर्मगर्भो व्यवहृतिर्नेतुः प्रच्छन्नवर्तिनः" ಸಾ० ದ० ೬-೧೨೮।

नर्मठ ನರ್ಮಠ (ಪುಂ०) 1. ಗಡ್ಡ. 2. ವಿಟ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. 3. ಚೂಚುಕ, ಕುಚದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಸ್ತನದ ತುದಿ. 4. ಸಂಭೋಗ, ಮೈಥುನ. 5. ನಕಲಿ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ. "नर्मठश्चिबुके षिड्गे" मेदि०। "नर्मठौ षिड्गचूचुकौ" हेम०।

नर्मद ನರ್ಮದ (वि०) 1. ನರ್ಮಸಚಿವ, ಹಾಸ್ಯದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವವನು. (वि०) 2. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. (स्त्री०) **–दा –ದಾ.** 3. ನರ್ಮದಾ ನದಿ. "नर्मदः केलिसचिवे नर्मदा सरिदन्तरे" मेदि०।

नर्मन् ನರ್ಮನ್ (न०) 1. ಪರಿಹಾಸ, ತಮಾಷೆ, ವಿನೋದ. 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 3. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. नृ (नये) "मनिन्" (३-२-७५)। "दर्पणेषु परिभोगदर्शिनी-र्नर्मपूर्वमनुपृष्ठसंस्थितः" रघु० १९-२८। 4. ಕೈಶಿಕೀ ವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. (1) नर्म (2) नर्मस्फूर्जः (3) नर्मस्फोटः ಮತ್ತು (4) नर्मगर्भः ಇವು ನಾಲ್ಕು ಕೈಶಿಕೀ ವೃತ್ತಿಯ ಅಂಗಗಳು. ಜಾಣತನದಿಂದ ಮಿತ್ರನೊಡನೆ ಆಟವಾಡುವುದು ವಿನೋದವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ನರ್ಮವೆನಿಸುವುದು. "वैदग्ध्यक्रीडितं नर्म" ಸಾ० ದ० ೬-೧೨೫। ಈ ನರ್ಮವು (1) ಶುದ್ಧಹಾಸ್ಯ (2) ಶೃಂಗಾರಸಹಿತಹಾಸ್ಯ ಮತ್ತು (3) ಭಯಸಹಿತಹಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "विहितं शुद्धहास्येन सशृङ्गारभयेन च" ಸಾ० ದ० ೬-೧೨೬।

नर्मरा ನರ್ಮರಾ (स्त्री०) 1. ದರಿ, ಡೊಗರು. 2. ವಯಸ್ಸಾದ ಹೆಂಗಸು, ಮುಟ್ಟು ನಿಂತುಹೋದ ಹೆಂಗಸು. 3. ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಿದಿ, ಬೆಂಕಿಗೆ ಗಾಳಿಯನ್ನೂದುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. 4. ಕೆಂಪುತಿಗಡೆ ಮರ. "नर्मरा तु दरीभस्त्रासरलानिष्कलासु च" मेदि०।

नर्मवत् ನರ್ಮವತ್ (वि०) 1. ಪರಿಹಾಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತ, ಆಟವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. नर्मास्यास्ति "मतुप्" (५-२-१२७)। 3. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

नर्मसचिव ನರ್ಮಸಚಿವ (ಪುಂ०) ವಿನೋದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಜೊತೆಗಾರ, ಪರಿಹಾಸ್ಯವಚನಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರಾಜನ ಸಹಾಯಪುರುಷ, ಆಟ ಪಾಟಗಳಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಿತ್ರ. नर्मसु सचिवः। ವಿಟ ಚೇಟ ವಿದೂಷಕ ಮೊದಲಾದವರು ರಾಜನಿಗೆ ಶೃಂಗಾರ ಸಹಾಯರು. "शृङ्गारेऽस्य सहाया विटचेटविदूषकाद्याः स्युः। भक्ता नर्मसु निपुणाः कुपितवधूमानभञ्जनाः शुद्धाः" ಸಾ० ದ० ३-४०।

नर्मसाचिव्य ನರ್ಮಸಾಚಿವ್ಯ (न०) ನರ್ಮಸಚಿವನ ಅಧಿಕಾರ, ಪರಿಹಾಸ್ಯವಚನಗಳಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ವಿನೋದವುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಆಟ ಪಾಟಗಳಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದು. नर्मसचिवस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "विलासिनस्तस्य वितन्वता रतिं न नर्मसाचिव्यमकारि नेन्दुना" माघ० १-५९।

नर्मस्फूर्ज ನರ್ಮಸ್ಫೂರ್ಜ (ಪುಂ०) ಸುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಭಯದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಪ್ರಥಮ ಸಂಗಮ. "नर्मस्फूर्जः सुखारम्भो भयान्तो नवसंगमः" ಸಾ० ದ० ६-१२७। "भर्तः, देव्या भयेनात्मनोऽपि प्रियं कर्तुं न पारयामि" माल० ४।

नर्मस्फोट ನರ್ಮಸ್ಫೋಟ (ಪುಂ०) ಅನೇಕ ವಿಧ ಭಾವಗಳಿಂದ ಕಂಡುಬರುವ ರಸದ ಸೂಚನೆ. "नर्मस्फोटो भावलेशैः सूचितात्परसो मतः" ಸಾ० ದ० ६-१२७।

नल ನಲ (ಪುಂ०) 1. ಲಾಳದ ಹುಲ್ಲು, ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು. णल (गन्धे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. 3. ಸುಗ್ರೀವನ ಒಬ್ಬ ಸೇನಾಪತಿ, ರಾಮಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. 4. ನಿಷಧ ದೇಶದ ದೊರೆಯಾದ ವೀರಸೇನನ ಮಗ, ನಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. [ನಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪತ್ನಿ ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಮಗಳಾದ ದಮಯಂತಿ, ಇವನಿಗೆ ಇಂದ್ರಸೇನನೆಂಬ ಮಗನೂ ಇಂದ್ರಸೇನೆಯೆಂಬ ಮಗಳೂ ಇದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ನಳನು ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸುವರ್ಣದ ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಂಸವೊಂದನ್ನು ಕಂಡು ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು. ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೂ ತನ್ನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದ ಹಂಸವು ಖೇದಗೊಂಡುದನ್ನು ಕಂಡ ದೀನದಯಾಳುವಾದ ನಳನು ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವನು. ಅದರಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಹಂಸವು ನಳನಲ್ಲಿ ದಮಯಂತಿಗೆ ಅನುರಾಗವು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡಿತು. ನಳನು ದಮಯಂತಿಯ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಾಗ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಅಗ್ನಿ ಯಮ ಮತ್ತು ವರುಣರು ನಳನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿ ದಮಯಂತಿಯು ತಮ್ಮಲ್ಲೊಬ್ಬರನ್ನು ವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ದೂತನಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು

ಹೇಳಿದರು. ಅವರ ಆದೇಶದಂತೆ ನಳನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಸ್ವಯಂವರಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ದಮಯಂತಿಯು ಸಕಲಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ ನಳನಿಗೆ ಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವನನ್ನೇ ವರಿಸಿದಳು. ನಳನ ಸದ್ವರ್ತನೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಇಂದ್ರನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಾಕ್ಷಾದ್ದರ್ಶನ ಅಗ್ನಿಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಕಡೆ ತನ್ನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಯಮನು ಅನ್ನರಸ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ ವರುಣನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಕಡೆ ಜಲ ಸಮೃದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ವರಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ನಳನು ದಮಯಂತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿರಲು ಈ ವಿವಾಹದಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಕಲಿಯು ಸಮಯವನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಒಂದು ದಿನ ನಳನು ಅಶುಚಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪುಷ್ಕರ ನೊಡನೆ ಜೂಜಾಡಲು ಪ್ರೇರಿಸಿದನು. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ನಳನು ಸೋತು ದಮಯಂತಿಯೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷಿಯು ಇವನ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಸೀರೆಯನ್ನು ಅರ್ಧ ಕತ್ತರಿಸಿ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅವಳು ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬಹಳ ದುಃಖ ದಿಂದ ಓಡಿಹೋದನು. ಪತಿಯ ವಿರಹದಿಂದ ದುಃಖಿತಳಾದ ದಮಯಂತಿಯು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲೇ ಪತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸುಖಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗುವುದೆಂದು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಂದ ಆಶ್ವಾಸನೆ ಪಡೆದು ಒಂದು ವರ್ತಕರ ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಚೇದಿರಾಜನ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಸೇರಿ ರಾಜಮಾತೆಯ ವಿಶ್ವಾಸ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಪತಿಧ್ಯಾನಪರಾಯಣೆಯಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಇತ್ತ ನಳನು ಬಾಹುಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಋತುಪರ್ಣನ ನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅವನ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಸೇರಿದನು. ನಳನು ಋತುಪರ್ಣನಿಗೆ ಅಶ್ವವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವನಿಂದ ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ದಮಯಂತಿಯ ಪುನಃ ಸ್ವಯಂವರ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಋತುಪರ್ಣನೊಡನೆ ನಳನು ವಿದರ್ಭ ರಾಜ ಧಾನಿಯನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಮತ್ತೆ ಪುಷ್ಕರನನ್ನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ದಮಯಂತಿಯೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದನು.] (न०) 5. ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. "अथ नलं स्यात्पद्मे" हेम० ।

नलकिनी ನಲಕಿನೀ (स्त्री०) ಮೊಣಕಾಲು. नलकं नलाकारमस्थि विद्यतेऽत्र "इनिः" (५-२-११५) ।

नलकील ನಲಕೀಲ (पुं०) ಮಂಡಿ. नल इव कीलोऽत्र ।

नलकूबर ನಲಕೂಬರ (पुं०) ಕುಬೇರನ ಮಗ. ಮಣಿಗ್ರೀವ ನೆಂಬುವನು ಇವನ ಸಹೋದರ. [ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಿಲಾಸಿನಿಯರೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತ ಗಂಗಾನದಿ ಯಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಾರದ ಮುನಿಯು ಬಂದುದನ್ನು ಕಂಡೂ ಅವರು ಅದೇ ಅವಸ್ಥೆ ಯಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತಿಯ ಮರಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ನಾರದರು ಅವರನ್ನು ಶಪಿಸಿದರು. ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಯಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ದರು. ಇಬ್ಬರೂ ಮತ್ತಿಮರಗಳಾಗಿ ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಕುಪಿತಳಾದ ಯಶೋದೆಯು ಅವ ನನ್ನು ಒಂದು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿರಲು ಒರಳನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಆ ಎರಡು ಮತ್ತಿಮರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕೃಷ್ಣನು ಹೋದಾಗ ಆ ಮರಗಳು ಬಿದ್ದು ಅವೆರಡರಿಂದಲೂ ಇಬ್ಬರು ಪುರುಷರು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅವರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ವಿಮಾನವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಅಲಕಾನಗರಿಗೆ ಹೋದರು.]

नलद ನಲದ (पुंन०) 1. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. नलं द्यति — दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३) । "इति सिन्धवश्च वरणावरणाः करिणां मुदे सनलदानलदाः" किरा० ५-२५ । 2. ಪುಷ್ಪರಸ. 3. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. (वि०) 4. ನಳನನ್ನು ಕೊಡುವ. नलं नलनामानं राजानं ददाति — डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३) । "देवाकर्णय सुश्रुतेन चरकस्योक्तेन जानेऽखिलं स्यादस्या नलदं विना न दलने तापस्य कोऽपि क्षमः" नैष० ४-११६ ।

नलदिक ನಲದಿಕ (वि०) ಲಾಮಂಚದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡು ವವನು. नलदं पण्यमस्य "ठन्" (४-४-५३) ।

नलमीन ನಲಮೀನ (पुं०) ಜಂಬುಮೀನು. ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಮೀನು. नलवनस्थितो मीनः ।

नलसेतु ನಲಸೇತು (पुं०) ನಲನೆಂಬ ವಾನರನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ವಾದ ಸೇತು. नलनिर्मितः सेतुः । ನಲನು ದೇವತೆಗಳ ಬಡಗಿಯಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಗ. ಇವನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಮರ ಕಲ್ಲುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಳುಗದೆ ತೇಲುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇತು ವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಇವನಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲು ಇವನು ಹತ್ತು ಯೋಜನ ವಿಸ್ತಾರದ ಮತ್ತು ನೂರು ಯೋಜನ ಉದ್ದದ ಸೇತುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ "ನಲಸೇತು" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

नलिका ನಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನಳಿಯೆಂಬ ಗಂಧಿಗರ ಒಂದು ದಿನಸು. ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. नल इवाकृतिरस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "नलिका विद्रुमलता कपोत-चरणा नटी। धमन्यञ्जनकेशी च निर्मध्या सुषिरा नली। नलिका शीतला लघ्वी चक्षुष्या कफपित्तनुत्" भावप्र०। 2. ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಕೊಳವೆಯ ಅಸ್ತ್ರ. ಬಂದೂಕ ಮೊದಲಾದುದು. "नलिका ऋजुदेहा स्यात्त-न्वङ्गी मध्यरन्ध्रिका"। 3. ನಲ್ಲಿ. ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರದ ಕೊಳವೆ. ಕೊಳಾಯಿ. "वेदाङ्गुलं मस्तकोर्ध्वं कार्यं तोयस्य धारणे। समर्था तत्र नलिकां कुर्यात्तोयविमोचनीम्"।

नलिन ನಲಿನ (न०) 1. ಪದ್ಮ. ತಾವರೆ ಹೂವು. ಕಮಲ. णल (गन्धे) "इनच्" (उ० २-४९)। "नलिनान्ति-कोपहितपल्लवश्रिया व्यवधाय चारु मुखमेकपाणिना" माघ० १३-४३। 2. ನೀಲಿಗಿಡ. 3. ಜಲ. ನೀರು. (स्त्री०)**–नी –ನೀ.** 4. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಸರೋವರ. नलानि कमलानि सन्त्यत्र "इनिः" (५-२-१३५)। 5. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. नलानां पद्मानां समूहः "इनिः" (वा० ४-२-५१)। 6. ಕಮಲ ಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. नलान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)। "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६। 7. ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. "हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार"। 8. ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಶಾಖೆ, ಸಪ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹರಿದ ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಪ್ರವಾಹ, ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿದ ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಪ್ರವಾಹ. "नलिनी ह्लादिनी चैव पावनी चैव प्राच्यगा"। 9. ಮೂಗಿನ ಎಡಭಾಗ. "नलिनी नालिनी च प्राक् द्वारावेकत्र निर्मिते" भाग० ४-२५-४८। 10. ತೆಂಗಿನ ಮರದ ಮದ್ಯ. "नलिनी नारिकेलस्य सुरा" त्रिकाण्ड०। "नलिनं नीलिकातोयाम्बुजेषु नलिनी पुनः। पद्माकरे गङ्गाब्जिन्योः" हेम०।

नलिनी ನಲಿನೀ (स्त्री०) "नलिन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

नलिनीखण्ड ನಲಿನೀಖಂಡ (पुं०) ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ, ತಾವರೆಹೂವುಗಳ ರಾಶಿ.

नलिनीदल ನಲಿನೀದಲ (न०) ತಾವರೆಯ ಎಲೆ.

नलिनीनन्दन ನಲಿನೀನಂದನ (न०) ಕುಬೇರನ ಉದ್ಯಾನ ವನ. नलिन्या नन्दयति — टुनदि (समृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनी-नन्दनं वनम्। यो विनाशितवान् क्रोधात् देवोद्यानानि वीर्यवान्" रामा०।

नलिनीरुह ನಲಿನೀರುಹ(पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಮೃಣಾಳ. ತಾವರೆಯ ದಂಟು.

नलिनेशय ನಲಿನೇಶಯ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. नलिने चतुर्मुखनाभिकमले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। अलुक् (६-३-१४)।

नली ನಲೀ (स्त्री०) 1. ನಲ್ಲಿ, ಕೊಳಾಯಿ, ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಟೊಳ್ಳಾದ ಕೊಳವೆ. 2. ಮಣಶಿಲೆ.

नलोदय ನಲೋದಯ (पुं०) ಕಾಳಿದಾಸವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ.

नल्व ನಲ್ವ (पुं०) ನಾಲ್ಕುನೂರು ಮೊಳಗಳ ಉದ್ದದ ಮಾರ್ಗ, ಸುಮಾರು ಒಂದು ಫರ್ಲಾಂಗು. णल (बन्धने) "वः" (उ० ४-९५)। "रावणस्य शरीरं तु पञ्चनल्वानु-विस्तृतम्" रामा०।

नल्ववर्त्मगा ನಲ್ವವರ್ತ್ಮಗಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಕಾಕ್ಷೀಲತೆ. (वि०) 2. ನಾಲ್ಕುನೂರು ಮೊಳಗಳ ಉದ್ದದ ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. नल्वमितं मार्गं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

नव ನವ (पुं०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. णु (स्तुतौ) भावे "अप्" (३-३-५७)। 2. ಕೆಂಪು ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. (वि०) 3. ನವೀನ. ನೂತನ. ಹೊಸದಾದ. "उरोभुवा कुम्भयुगेन जृम्भितं नवोपहारेण वयःकृतेन" नैषं० १-४८।

नवक ನವಕ (न०) 1. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. नव परिमाण-मस्य — "कन्" (५-१-५८)। (वि०) 2. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

नवकारिका ನವಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಯುವತಿ. नवं करोति—डुकृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३४)। 2. ಹೊಸದಾಗಿ ರಚಿತ ವಾದ ಕಾರಿಕೆ. 3. ಹೊಸ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

नवग्रह ನವಗ್ರಹ (पुं०) ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ಗ್ರಹಗಳು. "सूर्यचन्द्रौ मङ्गलश्च बुधश्चापि बृहस्पतिः। शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतवश्च नवग्रहाः" [ವಿವರಕ್ಕೆ "ग्रह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नवच्छात्र ನವಚ್ಛಾತ್ರ (ಪ್ಭಂ) ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ.

नवच्छिद्र ನವಚ್ಛಿದ್ರ (ನಂ) ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. नव छिद्राणि यत्र। ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ದ್ವಾರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नवज्वर ನವಜ್ವರ (ಪ್ಭಂ) ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದ ಜ್ವರ, ತರುಣಜ್ವರ. नवो ज्वरः। ತರುಣ ಜ್ವರವನ್ನು ಲಂಘನ (ಉಪವಾಸ) ದಿಂದ ವಾಸಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "तरुणं तु ज्वरं पूर्वं लङ्घनेन क्षयं नयेत्" भावप्र०।

नवत ನವತ (ಪ್ಭಂ) 1. ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ, णु (स्तुतौ) "अतच्" बाहु०। "कुथे वर्णः परिस्तोमः प्रवेणीनवतास्तरः" अभि० चि०। (वि०) 2. ತೊಂಬತ್ತನೆಯ. नवतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

नवता ನವತಾ (स्त्री०) ಹೊಸದಾಗಿರುವಿಕೆ. नवस्य नूतनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "क्षणे क्षणे यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः" माघ० ४-१७। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.**

नवति ನವತಿ (स्त्री०) ತೊಂಬತ್ತು. नवदशतः परिमाणमस्य सङ्ख्यस्य—"ति" प्रत्ययो निपात्यते (५-१-५९)। "इति क्षितीशो नवतिं नवाधिकां महाक्रतूनां महनीयशासनः" रघु० ३-६९।

नवतितम ನವತಿತಮ (वि०) ತೊಂಬತ್ತನೆಯ. नवतेः पूरणः—डटो वा "तमट्" (५-१-५९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (५-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

नवदण्डक ನವದಂಡಕ (ನಂ) ರಾಜರ ಛತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. (1) ಮನೋಹರ. (2) ತ್ರಿಕನಕದಂಡ ಮತ್ತು (3) ನವದಂಡಕಗಳೆಂದು ರಾಜರ ಛತ್ರಿಗಳು ಮೂರು ವಿಧ. "मनोहरं त्रिकनकदण्डं च नवदण्डकम्। छत्रं तु त्रिविधं ज्ञेयं त्रिविधानां महीभुजाम्"।

नवदल ನವದಲ (ನಂ) 1. ಕಮಲದ ಕಿಂಜಲ್ಕಗಳ ಎಳೆಯ ದಳ, ತಾವರೆಯ ಕುಸುರುಗಳ ಎಳೆಯ ರೇಕುಗಳು. नवं च तद्दलं च। 2. ಹೊಸದಾದ ಚಿಗುರು.

नवदीधिति ನವದೀಧಿತಿ (ಪ್ಭಂ) ಅಂಗಾರಕ ಗ್ರಹ. नव दीधितयोऽस्य।

नवदुर्गा ನವದುರ್ಗಾ (स्त्री०) ಒಂಬತ್ತು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ದುರ್ಗಾದೇವಿ. नवसङ्ख्यान्विता दुर्गा। ದೇವಿಯ ಒಂಬತ್ತು ಹೆಸರುಗಳು, (1) शैलपुत्री, (2) ब्रह्मचारिणी, (3) चन्द्रघण्टा, (4) कुश्माण्डी, (5) स्कन्दमाता, (6) कात्यायनी, (7) कालरात्रिः, (8) महागौरी ಮತ್ತು (9) सिद्धिदा। "प्रथमं शैलपुत्री च द्वितीयं ब्रह्मचारिणी। तृतीयं चन्द्रघण्टेति कुश्माण्डीति चतुर्थकम्। पञ्चमं स्कन्दमातेति षष्ठं कात्यायनीति च। सप्तमं कालरात्रिश्च महागौरीति चाष्टमम्। नवमं सिद्धिदा प्रोक्ता नव दुर्गाः प्रकीर्तिताः। उक्तान्येतानि नामानि ब्रह्मणैव महात्मना" ब्रह्मवै०।

नवद्वार ನವದ್ವಾರ (ನಂ) ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. नव द्वाराणि यत्र। ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ರಂಧ್ರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "नवद्वारे पुरे देही हंसो लेलायते बहिः। वशी सर्वस्य लोकस्य स्थावरस्य चरस्य च" श्वेताश्व० उ० ३-१८। ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಂಸ (ಪರಮಾತ್ಮ) ನು ಜೀವಭಾವ ಹೊಂದಿ ನವದ್ವಾರಗಳುಳ್ಳ ದೇಹರೂಪವಾದ ಪುರದಲ್ಲಿದ್ದು ಹೊರಗಿನ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಹೊರಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನವದ್ವಾರಗಳು : ಎರಡು ನೇತ್ರಗಳು, ಎರಡು ಕಿವಿಗಳು, ಎರಡು ನಾಸಾರಂಧ್ರಗಳು, ಬಾಯಿ, ಗುದ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥ.

नवद्वीप ನವದ್ವೀಪ (ಪ್ಭಂ) ನಾಡಿಯಾ ಎಂಬ ಒಂದು ನಗರ. ನಾಡಿಯಾ ನಗರವು ಬಂಗಾಳದ ಒಂದು ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಚೈತನ್ಯರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ಚೈತನ್ಯರ ನವದ್ವೀಪವು ಈಗಿನ ನವದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಗಂಗಾನದಿಯ ಆಚೆ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಈಗಿನ ನವದ್ವೀಪವು ಪೂರ್ವದ ಕುಲಿಯಾ ಗ್ರಾಮವಿದ್ದ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. (*Vide* Nando Lal Day's *Geographical Dictionary*, p. 139.)

नवधा ನವಧಾ (अव्य०) ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ, ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. नवन् "धा" (५-३-४२)।

नवन् ನವನ್ (त्रि०ब०व०) 1. ಒಂಬತ್ತು. 2. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

नवनी ನವನೀ (स्त्री०) ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ. नवं नीयते—णीञ् (प्रापणे) "डः" (वा० ३-२-४८)। "हैय्यङ्गवीनानां नवनीनां परतरं मुदा। लड्डुकानां शर्कराणां स्वस्तिकानां च यत्नतः" ब्रह्मवै०।

नवनीत ನವನೀತ (ನಂ) ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ. नवं नीयते—णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। नवं च तन्नीतं

च इति वा । "त्रस्यन्मुकुन्दो नवनीतचौर्यान्निर्भुग्नगात्रो निभृतं शयानः" याद० ४-२९ ।

नवनीतक ನವನೀತಕ (न०) ಬೆಣ್ಣೆ. नवनीत स्वार्थे "कः" ।

नवपञ्चम ನವಪಂಚಮ (पुं०) ಕನ್ಯೆ ಮತ್ತು ವರ ಇವರ ರಾಶಿಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಒಂಬತ್ತು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ರಾಶಿಗಳಾಗಿರುವ ಒಂದು ಯೋಗ. नव नवमं च पञ्चमं च यत्र । ಕನ್ಯೆಯ ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ವರನ ಜನ್ಮರಾಶಿಯು ಐದನೆಯದಾಗಿಯೂ ವರನ ರಾಶಿಯಿಂದ ಕನ್ಯೆಯ ರಾಶಿಯು ಒಂಬತ್ತನೆಯದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಯೋಗ. ಈ ಯೋಗವು ರಾಕ್ಷಸಗಣದ ಕನ್ಯೆಯರಿಗೆ ಶುಭಪ್ರದವಾದುದು. "द्विद्वादशे वा नवपञ्चमे वा षष्ठाष्टके राक्षसकन्यकायाः । एकाधिपत्येप्युभयोः सुहृत्त्वे पाणिग्रहो मङ्गलमातनोति" मुहू०द० ।

नवफलिका ನವಫಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. नवं फलं यस्याः—"कप्" (५-४-१५४) । अत इत्वम् (७-३-४४) । 2. ಹೊಸದಾಗಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. "नवफलिका स्त्री नव्ये नवजातरजोऽङ्गनायां च" मेदि० ।

नवभाग ನವಭಾಗ (पुं०) 1. ಮೂವತ್ತು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ ರಾಶಿಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ನವಾಂಶ. 2. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಭಾಗ.

नवम ನವಮ (वि०) ಒಂಬತ್ತನೆಯ. नवानां पूरणः "डट्" (५-२-४८) । डटो मडागमः (५-२-४९) । स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **—मी —ಮೀ.** ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಥಿ.

नवमल्लिका ನವಮಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ವೀರಜಾಜಿ ಗಿಡ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿ ಗಿಡ. नवा स्तुत्या मल्लिका । 2. ವೀರಜಾಜಿ ಹೂವು. "उपययौ विदधन्नवमल्लिकाः शुचिरसौ चिरसौरभसम्पदः" माघ० ६-२२ ।

नवमालिका ನವಮಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ವೀರಜಾಜಿ ಗಿಡ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿ ಗಿಡ. नवा स्तुत्या मालिका । 2. ವೀರಜಾಜಿ ಹೂವು.

नवयज्ञ ನವಯಜ್ಞ (पुं०) ಹೊಸ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ, ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವು ಬಂದಾಗ ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ. नवधान्यनिमित्तो यज्ञः ।

नवयौवन ನವಯೌವನ (न०) ಹೊಸ ತಾರುಣ್ಯ, ಹೊಸ ಪ್ರಾಯ. (स्त्री०) **—यौवना —ಯೌವನಾ.** ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು. नवं यौवनं यस्याः ।

नवरत्न ನವರತ್ನ (न०) 1. ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ರತ್ನಗಳು. (1) ಮಾಣಿಕ್ಯ, (2) ಮುತ್ತು, (3) ಹವಳ, (4) ಪಚ್ಚೆ. (5) ಪುಷ್ಪರಾಗ, (6) ವಜ್ರ, (7) ನೀಲ, (8) ಗೋಮೇದಕ ಮತ್ತು (9) ವೈಡೂರ್ಯ ಇವು ನವರತ್ನಗಳು. 2. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವಮಣಿಗಳು. (1) ಧನ್ವಂತರಿ. (2) ಕ್ಷಪಣಕ, (3) ಅಮರಸಿಂಹ, (4) ಶಂಕು, (5) ವೇತಾಳಭಟ್ಟ, (6) ಘಟಕರ್ಪರ, (7) ಕಾಳಿದಾಸ, (8) ವರರುಚಿ ಮತ್ತು (9) ವರಾಹಮಿಹಿರ. ಇವರು ನವಮಣಿಗಳು. "धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः । ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य" ज्योतिर्वि० ।

नवरस ನವರಸ (पुं०) ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು. (1) शृङ्गारः, (2) हास्यः, (3) करुणः, (4) रौद्रः, (5) वीरः, (6) भयानकः, (7) बीभत्सः, (8) अद्भुतः ಮತ್ತು (9) शान्तः ಇವು ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು. "शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः । बीभत्सोऽद्भुत इत्यष्टौ रसाः शान्तस्तथा मतः" सा० द० । ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ रतिः हासः शोकः क्रोधः उत्साहः भयम् जुगुप्सा विस्मयः ಮತ್ತು शमः ಇವು ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು. "रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा । जगुप्सा विस्मयश्चैवमष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च" सा० द० ।

नवरात्र ನವರಾತ್ರ (न०) 1. ಒಂಬತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳು. नवानां रात्रीणां समाहारः "अच्" (५-४-८७) । संख्यापूर्वं रात्रं क्लीबम्" (लिङ्गा० १३१) इति क्लीबत्वम् ।

नवराष्ट्र ನವರಾಷ್ಟ್ರ (न०) ಉಶೀನರ ರಾಜನ ದೇಶ. "नवराष्ट्रं च निर्जित्य कुन्तिभोजमुपाद्रवत्" भा० सभा० ३२-६ ।

नववधू ನವವಧೂ (स्त्री०) ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ.

नववधूप्रवेश ನವವಧೂಪ್ರವೇಶ (पुं०) ಮದುವೆಯಾದ ನಂತರ ಕನ್ಯೆಯು ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಪತಿ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

ನವವಧೂಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾಲ:– ವಿವಾಹದಿವಸ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಸಮದಿವಸಗಳು (2. 4, 6. 8, 10, 12, 14 ಮತ್ತು 16 ನೆಯ ದಿವಸಗಳು)

ವಿಷಮದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ 5, 7 ಮತ್ತು 9 ನೆಯ ದಿವಸಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುವು. ಹದಿನಾರು ದಿವಸಗಳ ನಂತರ ವಿಷಮ ವರ್ಷ ವಿಷಮ ಮಾಸ ವಿಷಮ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕರ. "समाद्रिपञ्चाङ्कदिने विवाहात् वधूप्रवेशोष्टिदिनान्त राले। शुभः परस्तात् विषमाब्दमासदिनेऽक्षवर्षात्परतो यथेष्टम्"।

नववरिका ನವವರಿಕಾ (स्त्री०) ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ. नवो वरोऽस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

नववस्त्र ನವವಸ್ತ್ರ (न०) ಹೊಸದಾದ ಮತ್ತು ಸಲವೆ ಮಾಡದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ.

नवविध ನವವಿಧ (वि०) ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾದ, ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಒಂಬತ್ತು ರೀತಿಯಾದ. नव विधाः यस्य।

नवव्यूह ನವವ್ಯೂಹ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. नव व्यूहा यस्य। ಅಷ್ಟದಳ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಕರ್ಷಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಅನಿರುದ್ಧಾದಿ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯೆ ಕೇಸರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪರವಾಸುದೇವ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नवशक्ति ನವಶಕ್ತಿ (स्त्री०) ಒಂಬತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳು. नव-गुणिता शक्तिः। "प्रभा माया जया सूक्ष्मा विशुद्धा नन्दिनी पुनः। सुप्रभा विजया सर्वसिद्धिदा नव शक्तयः" तन्त्रसा०।

नवशस्य ನವಶಸ್ಯ (न०) ಹೊಸದಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಧಾನ್ಯ, ಹೊಸ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಬಂದ ಧಾನ್ಯ.

नवशस्येष्टि ನವಶಸ್ಯೇಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಹೊಸ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. नवशस्यनिमित्ता इष्टिः। "शस्यन्ते नवशस्येष्टचा तथर्त्वन्ते द्विजोऽध्वरैः। पशु-नाप्ययनस्यादौ समान्ते सौमिकैर्मखः" मनु० ४-२६।

नवशायक ನವಶಾಯಕ (पुं०) ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವರು. (1) ಗೋಪಾಲಕ (ಗೊಲ್ಲ), (2) ಉದ್ಯಾನ ಪಾಲಕ. (3) ಗಾಣಿಗ, (4) ನೇಯ್ಗೆಯವನು, (5) ಆಪೂಪಿಕ, (ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು), (6) ನೀರು ಹೊರುವವನು, (7) ಕುಂಬಾರ, (8) ಕಮ್ಮಾರ ಮತ್ತು (9) ನಾಪಿತ (ನಾಯಿಂದ) ಇವರು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವರು.

नवसू ನವಸೂ (स्त्री०) ಹೊಸದಾಗಿ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು ಮೊದಲಾದುದು. नवं सूते—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

नवसूतिका ನವಸೂತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು. नवं सूतं प्रसवोऽस्याः "कप्" (५-४-१५४)। 2. ಹೊಸದಾಗಿ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗುಸು.

नवांश ನವಾಂಶ (पुं०) ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. नवमोंशः। ಮೂವತ್ತು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ ರಾಶಿಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ನವಾಂಶ.

नवाङ्ग ನವಾಂಗ (पुं०) 1. ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಷಾಯ. नवविधमङ्गं यस्य। (स्त्री०) **नवाङ्गी ನವಾಂಗೀ.** 2. ಯುವತಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗುಸು.

नवान्न ನವಾನ್ನ (न०) 1. ಹೊಸದಾದ ಅನ್ನ. 2. ಹೊಸ ಧಾನ್ಯ. 3. ಹೊಸದಾದ ಫಲ. नवं च तदन्नं च। 4. ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವು ಬರುವ ಕಾಲ. नवान्नं प्राप्यतया-ऽस्ति "अच्" (५-२-१२७)।

नवाम्बु ನವಾಂಬು (न०) 1. ಹೊಸ ನೀರು, ಬಾವಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೋಡಿದಾಗ ಬರುವ ಹೊಸ ನೀರು. नव-मुत्थितमम्बु। 2. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೀರು.

नवायस ನವಾಯಸ (न०) ಸುಶ್ರುತಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಚೂರ್ಣ. नव भागा आयसा यत्र। ತ್ರಿಫಲಾ (ಅಳಲೆ ತಾರೆ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ) ಚಿತ್ರಕ (ಚಿತ್ರಮೂಲ) ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೆಣಸು) ವಿಡಂಗ (ವಾಯಿವಿಳಂಗ) ಮತ್ತು ಮುಸ್ತೆ (ಕೊನ್ನಾರಿ) ಇವುಗಳ ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ಲೋಹಚೂರ್ಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ತುಪ್ಪ ಅಥವಾ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಉದರವ್ಯಾಧಿ ಪಾಂಡುರೋಗ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಕಾಸ ಶ್ವಾಸ ಪ್ರಮೇಹ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವುವು.

नवाह ನವಾಹ (पुं०) 1. ಹೊಸದಿವಸ, ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನವಾದ ಪ್ರತಿಪತ್ತು. 2. ಒಂಬತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ಯಾಗ. नवभिरहोभिः निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)। ठञो लुक् (५-१-२८)। "अच्" (५-४-७५)।

नवीकरण ನವೀಕರಣ (न०) ಹೊಸದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. नव + कृञ् "च्विः" (५-४-५०)। "ल्युट्" (३-३-११५)।

नवीकरणीय ನವೀಕರಣೀಯ (वि०) ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. नवीकृ "अनीयर्" (३-१-९६)।

नवीकृत ನವೀಕೃತ (वि०) ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಹಳೆಯದನ್ನು ಕೆರಳುವುದರಿಂದ ಹೊಸದಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उदीरितां तामिति याज्ञसेन्या नवीकृतोद्ग्राहितविप्रकाराम्" किरा० ३-५५।

नवीन ನವೀನ (वि०) ನೂತನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. नव "खः" प्रकृतेः नूभावश्च (वा० ५-४-२५)। गुणः अवादेशश्च। "दिवौकसं कामयते न मानवी नवीनमश्वावि तवाननादिदम्" नैष० ९-४१।

नवोढा ನವೋಢಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗುಸು. नवम् ऊढा। "स्मरशास्त्रविदा सेयं नवोढा नस्त्वया सखी" नैष० २०-३९। 2. ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಜರಿಯುವ ನಾಯಿಕೆ, ಮುಗ್ಧನಾಯಿಕೆ. लज्जाभरपराधीनरतिर्नवोढा। "दृष्ट्वा दृष्टिमधो ददाति कुरुते नालापमाभाषिता शय्यायां परिवृत्य तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते। निर्यान्तीषु सखीषु वासभवनान्निर्गन्तुमेवेहते जाता वामतयैव संप्रति मम प्रीत्यै नवोढा प्रिया" सा० द०।

नवोदक ನವೋದಕ (न०) 1. ಹೊಸ ನೀರು, ಬಾವಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೋಡಿದಾಗ ಬರುವ ಹೊಸ ನೀರು. नवमुत्थितमुदकम्। 2. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೀರು. नवं पतितमुदकम्।

नवोदित ನವೋದಿತ (वि०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ, ಹೊಸದಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಹೊಸದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

नवोद्यत् ನವೋದ್ಯತ್ (वि०) ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. "नवोद्यदम्भोधरघोरदर्शने युद्धाय रूढो मकरे महत्तरे" कुमा० १४-९।

नवोद्धृत ನವೋದ್ಧೃತ (न०) 1. ನವನೀತ, ಹೊಸದಾಗಿ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಣ್ಣೆ. नवमुद्धृतम्। "नवनीतं नवोद्धृतम्" अम०। 2. ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ.

नव्य ನವ್ಯ (पुं०) 1. ಕೆಂಪುಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. (न०) 2. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. (वि०) 3. ಹೊಸದಾದ, ನೂತನವಾದ. णु (स्तुतौ) "यत्" (३-२-९७)। 4. ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

नशन ನಶನ (न०) 1. ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. णश (अदर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಾಶ, ನಷ್ಟ.

नशनीय ನಶನೀಯ (वि०) 1. ನಾಶವಾಗಬೇಕಾದ. 2. ನಾಶವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. णश (अदर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **नशितव्यम् ನಶಿತವ್ಯಮ್.**

नश्यत् ನಶ್ಯತ್ (वि०) ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. णश (अदर्शने) "शतृ" (३-१-१२४)।

नश्वर ನಶ್ವರ (वि०) ನಾಶವಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. णश (अदर्शने) "क्वरप्" (३-२-१६३)।

नष्ट ನಷ್ಟ (वि०) ನಾಶವಾದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. णश (अदर्शने) "क्तः" (३-४-७२)।

नसा ನಸಾ (स्त्री०) ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು. नस् हलन्तत्वात् "टाप्"। "नसा नस्या च नासिका" त्रिकाण्ड०।

नस्त ನಸ್ತ (पुं०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

नस्तस् ನಸ್ತಸ್ (अव्य०) ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ, ಮೂಗಿನಿಂದ. नासिका "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

नस्य ನಸ್ಯ (वि०) 1. ಮೂಗಿಗೆ ಹಿತವಾದ. नासिकायै हितम् "यत्" नस् आदेशश्च (वा० ५-१-६)। 2. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿರುವ. नासिकायां भवः "यत्" नस् आदेशश्च। 3. ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮೂಗಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ ಔಷಧಸೇಚನೆ. "नस्यस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिं निरवशेषतः" सुश्रुत० चिकित्सा० ४०-२०। "औषधमौषधसिद्धो वा स्नेहो नासिकाभ्यां दीयते इति नस्यम्। तद्द्विविधम् शिरोविरेचनं स्नेहनञ्च। तद्द्विविधमपि पञ्चधा (1) नस्यम् (2) शिरोविरेचनम् (3) प्रतिमर्शः (4) अवपीडः ಮತ್ತು (5) प्रधमनं च। सुश्रुत० चिकित्सा० ४०-३३।

नस्योत ನಸ್ಯೋತ (पुं०) ಮೂಗುದಾರ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಎತ್ತು. नसि नासिकायां ओतः—ओ+वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मणिः सूत्र इव प्रोतो नस्योत इव गोवृषः" भा० वन० ३०-२६।

नहि ನಹಿ (अव्य०) 1. ನಿಷೇಧ. 2. ಅಭಾವ. नह्यति– णह (बन्धने) "इन्" (उ० ४-११८)।

नहुष ನಹುಷ (पुं०) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಪುರೂರವಸ್ಸಿನ ಮಗನಾದ ಆಯುವಿನ ಮಗ. ವಿರಜೆಯೆಂಬುವಳು ಈತನ ಪತ್ನಿ. ಈ ರಾಜನಿಗೆ ವಿರಜೆಯಲ್ಲಿ ಯತಿ ಯಯಾತಿ ಸಂಯಾತಿ ಆಯತಿ ಅಯತಿ ಮತ್ತು ಧ್ರುವರೆಂಬ ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು ಜನಿಸಿದರು. ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ದೋಷದಿಂದ ಪದಚ್ಯುತನಾಗಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ನಹುಷನು ಇಂದ್ರಲೋಕದ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮಹಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಾತಿನಂತೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿ

ಯಾಗಿ ನಹುಷನಿಗೆ ತನ್ನ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಶಚೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಹವುಂಟಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ಕರೆತರಲು ಸೇವಕರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ನಹುಷನು ಅಪೂರ್ವವಾದ ವಾಹನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬಂದರೆ ತಾನು ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದಳು. ನಹುಷನು ಸಪ್ತಋಷಿಗಳು ಹೊತ್ತ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದ್ದು "ಸರ್ಪ ಸರ್ಪ" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯರು "ಸರ್ಪೋ ಭವ" ಎಂದು ನಹುಷನನ್ನು ಶಪಿಸಿದರು. ಆ ಕೂಡಲೆ ನಹುಷನು ಸರ್ಪವಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದನು. ಈ ಸರ್ಪವು ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಉತ್ತರವನ್ನು ಪಡೆದು ಸರ್ಪದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಹುಷ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿತು. ಬಳಿಕ ನಹುಷನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. "ब्रह्मर्षीणां सहस्रं हि उवाह शिबिकां मम। स मामपनयो राजन् भ्रंशयामास वै श्रियः। तत्र ह्यगस्त्यः पादेन वहन् स्पृष्टो महामुनिः। अगस्त्येन ततोस्म्युक्तो ध्वंस सर्पेति वै रुषा। ततस्तस्माद्विमानाग्रचात् प्रच्युतश्च्युतलक्षणः। प्रपतन् बुबुधेऽऽत्मानं व्यालीभूतमधोमुखम्। अयाचं तमहं विप्रं शापस्यान्तो भवेदिति। प्रमादात्संप्रमूढस्य भगवन् क्षन्तुमर्हसि। ततः स मामुवाचेदं प्रपतन्तं कृपान्वितः। युधिष्ठिरो धर्मराजः शापात्त्वां मोक्षयिष्यति। स चायं पुरुषव्याघ्र कालः पुण्य उपागतः। तदस्मात् कारणात् पार्थ कार्यं तन्मे महत् कृतम्। इत्युक्त्वाऽऽजगरं देहं मुक्त्वा स नहुषो नृपः। दिव्यं वपुः समास्थाय गतस्त्रिदशमेव ह" भा० वन० १८३। 2. ವಿಷ್ಣು. नह्यति बध्नाति जीवान् स्वमायया– णह (बन्धने) "उषच् (उ० ४-७५)। "जीवान् स्वमायया नित्यं नहुषो नहयतीति यः" इति निरुक्तिः। "इष्टो विशिष्टः शिष्टेष्टः शिखण्डी नहुषो वृषः" वि० स०। 3. ಒಂದು ಸರ್ಪ.

नह्यमान ನಹ್ಯಮಾನ (वि०) ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. णह (बन्धने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अस्या मुखेनैव विजित्य नित्यस्पर्धी मिलत्कुङ्कुमरोषभासा। प्रसह्य चन्द्रः खलु नह्यमानः स्यादेव तिष्ठत्परिवेषपाशः" नैष० ७-५८।

नाक ನಾಕ (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. कं सुखम्—अकं तद्विरुद्धं दुःखम्। नास्ति अकं दुःखमत्र। "यन्न दुःखेन संभिन्नं न च ग्रस्तमनन्तरम्। अभिलाषोपनीतं च तत्सुखं स्वःपदास्पदम्"। "नाकेऽपि दीव्यत्तमदिव्यवाचि वचःस्रगाचार्यकवित् कविर्यः" नैष० १०-५९। 2. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 3. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. (वि०) 4. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ, "नाकस्तु त्रिदिवेऽम्बरे" मेदि०।

नाकचर ನಾಕಚರ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. 2. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. नाके स्वर्गे गगने वा चरति– चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

नाकद्विप ನಾಕದ್ವಿಪ (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ಆನೆ, ಐರಾವತ. नाकस्य द्विपः। "पादेषु भान्ति स्फटिकाः प्रभूता नाकद्विपस्येव नखेन्दुबिम्बाः" याद० १८-२१।

नाकनदी ನಾಕನದೀ (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ.

नाकनाथ ನಾಕನಾಥ –पति –ಪತಿ (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ಒಡೆಯ, ಇಂದ್ರ. नाकस्य नाथः पतिर्वा।

नाकनायक ನಾಕನಾಯಕ (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ಒಡೆಯ, ಇಂದ್ರ. नाकस्य नायकः। "स व्यतीत्य वियदन्तरगाध्रं नाकनायकनिकेतनमाप" नैष० ५-८।

नाकनारी ನಾಕನಾರೀ (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ಹೆಂಗಸು, ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. नाकस्य नारी।

नाकपाल ನಾಕಪಾಲ (पुं०) ಇಂದ್ರ. नाकं पालयति– पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ.**

नाकपृष्ठ ನಾಕಪೃಷ್ಠ (न०) ಸ್ವರ್ಗತಲ. नाकस्य पृष्ठम्। "आयुष्मन्, इतः पश्य नाकपृष्ठप्रतिष्ठितस्य सौभाग्यमात्मयशसः" शाकु० ७।

नाकलोक ನಾಕಲೋಕ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. "नाकलोकभिषजोः सुषमा या पुष्पचापमपि चुम्बति सैव" नैष० ५-४६।

नाकसद् ನಾಕಸದ್ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. नाके सीदति— षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "पुण्यो महाब्रह्मसमूहजुष्टः सन्तर्पणो नाकसदां वरेण्यः" भट्टि० १-४। (वि०) 2. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

नाकाधिप ನಾಕಾಧಿಪ (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ಒಡೆಯ, ಇಂದ್ರ. नाकस्याधिपः। "अभ्यर्च्य पूर्वं विभवादधिकैः प्रदिष्टैः नाकाधिपानिव नवोपहृतान्नरेन्द्रान्" याद० २२-२४२।

नाकापगा ನಾಕಾಪಗಾ (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ನದಿ ಗಂಗಾನದಿ.

नाकिन् ನಾಕಿನ್ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ದೇವತೆ. नाकः वासस्थानत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "सप्रसादमभिनन्द्य सन्नतान् नाकिनो नरकभीतिवर्जितान्" याद० १७-८।

नाकु ನಾಕು (पुं०) 1. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. नम्यतेऽनेन—णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "उः" (उ० १-१८)। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 3. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "नाकुर्मुन्यन्तरे पृथ्वीधर-वल्मीकयोः पुमान्" मेदि०।

नाकुल ನಾಕುಲ (पुं०) 1. ನಕುಲನ ಮಗ. नकुलस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११४)। "शबराः उद्भ्रसाश्चैव वत्साश्च सह नाकुलैः। नकुलः सहदेवश्च वामं पक्षं समाश्रिताः" "भा० भीष्म० ५०-५३। (वि०) 2. ನಕುಲನಂತಿರುವ. ನಕುಲನಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ. नकुल इव "अण्" (५-३-१०७)। 3. ನಕುಲನ ಸಂಬಂಧವಾದ. नकुलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 4. ಮುಂಗುಸಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. (स्त्री०) **-ली -ಲೀ.** 5. ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀಹಂಬು. 6. ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ನೆ. 7. ಚವ್ಯ. "नाकुली चव्यरास्नयोः" हेम०।

नाकौकस् ನಾಕೌಕಸ್ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ ದೇವತೆ. नाकः ओको यस्य।

नाक्षत्र ನಾಕ್ಷತ್ರ (वि०) 1. ನಕ್ಷತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. नक्षत्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "भचक्रभ्रमणं नित्यं नाक्षत्रं दिन-मुच्यते" सू० सि०। ನಕ್ಷತ್ರಸಮೂಹವು ಒಂದು ಸಲ ಸುತ್ತಿ ಬಂದರೆ ಅದು ನಾಕ್ಷತ್ರದಿನವಾಗುವುದು. (पुं०) 2. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ತಿಂಗಳು, ಇಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ. "नक्षत्र-सत्राण्ययनानि चेन्दोर्मानेन कुर्याद्भगणात्मकेन" वि० ध०। 3. (ಅರವತ್ತು ಘಳಿಗೆಗೆ ಒಂದು ದಿನ.) ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳ ಕಾಲದ ಒಂದು ತಿಂಗಳು, ಸಾವನಮಾಸ. "नाडी षष्ट्या तु नाक्षत्रमहोरात्रं प्रकीर्तितम्। तत्त्रिशता भवेन्मासः सावनोऽर्कोदयैस्तथा" सू० सि० १-१२। ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದ ಮರುದಿನದ ಸೂರ್ಯೋದಯದ ವರೆಗೆ 60 ಘಳಿಗೆಗಳ ಕಾಲವು ಸಾವನ ದಿನವಾಗುವುದು. ಮೂವತ್ತು ಸಾವನ ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಒಂದು ಸಾವನ ಮಾಸ. "उदयादुदयं भानोः सावनं तत्प्रकीर्तितम्। सावनानि स्युरेतेन यज्ञकालविधिस्तु तैः" सू० सि० १४-१८।

नाग ನಾಗ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. नगे भवः "अण्" (४-३-५३)। "नागेषु सानुरागेषु पश्यत्सु दिविषत्सु च। भूमिपालं नरं भैमी वरं साऽवरद्वरम्" नैष० १७-११९। 2. ಗಜ, ಆನೆ. "नागं पुनर्मृदु सलील-निमीलिताक्षं सर्वः प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः" माघ० ५-६। 3. ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ, ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 4. ಮುಸ್ತಾಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗಡ್ಡೆ. 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ, 6. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿಮರ. 7. ನಾಗದಂತವೃಕ್ಷ. 8. ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪಂಚವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 9. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಚಕವಾದ ಒಂದು ಪದ. "सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थ गोचराः" अम०। (न०) 10. ಸೀಸಲೋಹ. 11. ತಗರ. 12. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಬವ ಬಾಲವ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ತಿಥಿಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಒಂದು ಕಾಲವಿಶೇಷ. (वि०) 13. ಕ್ರೂರವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. "नागं नपुंसकं रङ्गे सीसके करणान्तरे। नागः पन्नगमातङ्गक्रूराचारिषु तोयदे। नागकेसरपुन्नाग-नागदन्तकमुस्तके। देहानिलप्रभेदे च श्रेष्ठे स्यादुत्तर-स्थितः" मेदि०।

नागकर्ण ನಾಗಕರ್ಣ (पुं०) ಕೆಂಪು ಹರಳು ಗಿಡ.

नागकेसर ನಾಗಕೇಸರ (पुं०) ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಮರ. नागस्येव केसरोऽस्य।

नागगन्धा ನಾಗಗಂಧಾ (स्त्री०) ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು. नागस्य गन्ध इव गन्धोऽस्याः।

नागगर्भ ನಾಗಗರ್ಭ (न०) ಸಿಂದೂರವೆಂಬ ಒಂದು ಧಾತು. नागः सीसकं गर्भः कारणं यस्य।

नागज ನಾಗಜ (न०) 1. ಸಿಂದೂರವೆಂಬ ಒಂದು ಧಾತು. नागात् सीसकात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)। 2. ತಗರ. (वि०) 3. ನಾಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಆನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ.

नागजिह्वा ನಾಗಜಿಹ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಅನಂತನಗೊಂಡೆ ಗಿಡ. 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. नागस्य सर्पस्य जिह्वेवाकारोऽस्य।

नागजिह्विका ನಾಗಜಿಹ್ವಿಕಾ (स्त्री०) ಮಣಶಿಲೆ. नागस्य हस्तिनो जिह्वेव—स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "मनः-शिला मनोगुप्ता मनोज्ञा नागजिह्विका" अम०।

नागजीवन ನಾಗಜೀವನ (न०) ತಗರ. नागेन सीसकेन जीवनं यस्य।

नागदत्त ನಾಗದತ್ತ (ಪುಂ) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

नागदन्त ನಾಗದಂತ (ಪುಂ) 1. ಆನೆಯ ಕೊಂಬು, ದಂತ. 2. ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಲು ಗೋಡೆಗೆ ಹೊಡೆದಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಗೂಟ. नागस्य हस्तिनो दन्त इवाकारोऽस्य। "नागदन्तो द्विपरदे गृहान्निर्गतदारुणि" मेदि०। (स्त्री०) **–दन्ती –ದಂತೀ.** ಹಣ್ಣೀಮರ, ಗುರುಗುಲು ಗಿಡ. "नागदन्ती श्रीहस्तिन्याम्" मेदि०।

नागद्वीप ನಾಗದ್ವೀಪ (ಪುಂ) ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದ್ವೀಪ. "पार्श्वे शशस्य द्वे वर्षे उक्ते ये दक्षिणोत्तरे। कर्णौ तु नागद्वीपस्य कश्यपद्वीप एव च। ताम्रपर्णी शिला राजन् श्रीमान् मलयपर्वतः" भा० भीष्म० ६-५६, ५७।

नागनक्षत्र ನಾಗನಕ್ಷತ್ರ (ನಂ) ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಸರ್ಪದೇವತಾಕನಕ್ಷತ್ರ. नागाधिष्ठितं नक्षत्रम्। ಇದು ಸರ್ಪದೇವತಾಕವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नागनामन् ನಾಗನಾಮನ್ (ಪುಂ) ತುಲಸಿ.

नागनिर्यूह ನಾಗನಿರ್ಯೂಹ (ಪುಂ) ಗೋಡೆಗೆ ಹೊಡೆದಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಗೂಟ.

नागपञ्चमी ನಾಗಪಂಚಮೀ (स्त्री०) ಶ್ರಾವಣಶುಕ್ಲ ಪಂಚಮಿ.

नागपति ನಾಗಪತಿ (ಪುಂ) 1. ಗಜಪತಿ, ಆನೆಗಳ ಯಜಮಾನ, ಸಲಗ. 2. ಐರಾವತ. 3. ಆದಿಶೇಷ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಸರ್ಪಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು. नागानां पतिः।

नागपद ನಾಗಪದ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ. "पादौ स्कन्धे तथा हस्ते क्षिपेल्लिंगं भगे लघु। कामयेत्कामुको नारीं बन्धो नागपदो मतः" रतिमं०। (ನಂ) 2. ಆನೆಯ ಕಾಲು.

नागपाश ನಾಗಪಾಶ (ಪುಂ) 1. ವರುಣದೇವನ ಆಯುಧ. नागः पाश इव। 2. ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಕುಣಿಕೆಯಿರುವ ಪಾಶ (ಹಗ್ಗ), ಜೀರುಗುಣಿಕೆಯ ಹಗ್ಗ. 3. ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರ. ಈ ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಗರುತ್ಮಂತನು ಬಂದು ಈ ಪಾಶಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು.

नागपाशक ನಾಗಪಾಶಕ (ಪುಂ) 1. ಒಂದುವಿಧ ರತಿಬಂಧ. "स्वजङ्घाद्वयमध्यस्थौ हस्ताभ्यां धारयन् कुचौ। रमेन्निःशङ्कितः कामी बन्धोऽयं नागपाशकः" रतिमं०। 2. ನಾಗಪಾಶ, ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರ.

नागपुर ನಾಗಪುರ (ನಂ) 1. ಪಾತಾಳಲೋಕ. 2. ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. "तत्सर्वं प्रतिजग्राह राजा नागपुराधिपः" भा० आदि० १२२-३५।

नागपुष्प ನಾಗಪುಷ್ಪ (ಪುಂ) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ. 2. ನಾಗಕೇಸರ, ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 3. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. "नागपुष्पस्तु पुन्नागे चम्पके नागकेसरे" हेम०।

नागबन्धु ನಾಗಬಂಧು (ಪುಂ) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. नागस्य गजस्य बन्धुरिव।

नागबल ನಾಗಬಲ (ಪುಂ) 1. ಭೀಮಸೇನ. नागानां गजानामयुतस्य बलमस्य। ಆನೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಭೀಮಸೇನನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. [ಭೀಮಸೇನನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಕಂಡು ಸಹಿಸಲಾರದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಇವನನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ತೀರಿಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತ ಒಂದು ದಿನ ಇವನ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಶೂಲಗಳನ್ನು ನೆಡೆಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ತಳ್ಳಿಸಿದನು. ದೈವಬಲದಿಂದ ಆ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಪಾತಾಳ ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ವಾಸುಕಿಯ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಸಹಸ್ರಾರು ಆನೆಗಳ ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಲ್ಲಿನ ಕುಂಡಗಳ ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಭೀಮಸೇನನು ಹತ್ತುಸಹಸ್ರ ಆನೆಗಳ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿದನು. "ततो बद्ध्वा लतापाशैर्भीमं दुर्योधनः स्वयम्। लतापाशैर्दृढं बद्धं स्थलाज्जलमपातयत्। पपात यत्र तत्रास्य शूलं नासीद्यदृच्छया। स निःसंज्ञो जलस्यान्तमवाप्य पाण्डवोऽविशत्। आक्रमन्नागभवने तदा नागकुमारकान्। ततो वासुकिरभ्येत्य नागैरनुगतस्तदा। पश्यति स्म महाबाहुं भीमं भीमपराक्रमम्। ततो भीमस्तदा नागैः कृतस्वस्त्ययनः शुचिः। एकोच्छ्वासात्तदा कुण्डं पिबति स्म महाबलः। ततस्तु शयने दिव्ये नागदत्ते महाभुजः। अशेत भीमसेनस्तु यथासुखमरिन्दमः। ....ततोऽष्टमे तु दिवसे प्रत्यबुध्यत पाण्डवः। तं दृष्ट्वा प्रतिबुध्यन्तं पाण्डवं ते भुजङ्गमाः। सान्त्वयामासुरव्यग्रा वचनं चेदमब्रुवन्। यत्ते पीतो महाबाहो रसोऽयं वीर्यसंयुतः। तस्मान्नागायुतबलो रणेऽधृष्यो भविष्यसि। ततो नागस्य भवने कृतकौतुक-

मङ्गलः। दिव्याभरणसञ्छन्नो नागानामन्त्य पाण्डवः। उदतिष्ठत्प्रहृष्टात्मा नागलोकादरिन्दमः। तस्मिन्नेव वनोद्देशे स्थापितः कुरुनन्दनः। तत उत्थाय कौन्तेयो भीमसेनो महाबलः। आजगाम महाबाहुर्मातुरन्तिकमञ्जसा। ततोऽभिवाद्य जननीं ज्येष्ठं भ्रातरमेव च। कनीयसः समाघ्राय शिरःस्वरिविमर्दनः। ततस्तत्सर्वमाचष्ट दुर्योधनविचेष्टितम्। नागलोके च यद्वृत्तं गुणदोषमशेषतः" भा० आदि०। (स्त्री०) **-बला -ಬಲಾ.** ಬೋಳಂಗಡಲೆ. "गाङ्गेरुकी नागबला झषा ह्रस्वगवेधुका" अम०।

नागभगिनी ನಾಗಭಗಿನೀ (स्त्री०) ಮನಸಾ ದೇವಿ, ವಾಸುಕಿಯ ತಂಗಿಯಾದ ಜರತ್ಕಾರು, ಜರತ್ಕಾರುಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ.

नागभूषण ನಾಗಭೂಷಣ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. नागा भूषणमस्य। ಪರಶಿವನಿಗೆ ಸರ್ಪಗಳು ಆಭರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नागमल्ल ನಾಗಮಲ್ಲ (पुं०) ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಐರಾವತ.

नागमातृ ನಾಗಮಾತೃ (स्त्री०) 1. ಮಣಿಶಿಲೆ. 2. ಸುರಸಾದೇವಿ. 3. ಮನಸಾದೇವಿ.

नागयष्टि ನಾಗಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಕೆರೆ ಕೊಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಡದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ವಲಸೆ ಮೊದಲಾದ ಮರದ ಕಂಬ. नागाधिष्ठिता यष्टिः।

नागर ನಾಗರ (पुं०) 1. ದೇವರ, ಭಾವಮೈದುನ, ಪತಿಯ ಸಹೋದರ. "नागरो देवरः" त्रिकाण्ड०. 2. ಒಬ ಪೌರ, ಪಟ್ಟಣಿಗ, ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. 3. ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. 4. ನಾಗರದೇಶ. (न०) 5. ಶುಂಠಿ. 6. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 7. ಒಂದುವಿಧ ರತಿಬಂಧ. 8. ನಾಗರದೇಶದ ಲಿಪಿ, ನಾಗರ ಲಿಪಿ, ನಾಗರಾಕ್ಷರ. (वि०) 9. ನಗರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ನಗರಸಂಬಂಧವಾದ. नगर "अण्" (४-३-१२०)।

नागरक ನಾಗರಕ (पुं०) 1. ನಗರಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾದವನು. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. नगर "वुञ्" (४-२-१२८)। 3. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ. "ऊरुमूलोपरि स्थित्वा योषिदूरुद्वयं रमेत्। ग्रीवां धृत्वा कराभ्यां च बन्धो नागरको मतः"।

नागरक्त ನಾಗರಕ್ತ (न०) ಸಿಂದೂರವೆಂಬ ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು.

नागरखण्ड ನಾಗರಖಂಡ (पुं०) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡ. ಈ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋತ್ಪತ್ತಿ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಕಥೆ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ತ್ರಿಶಂಕುವಿನ ಸ್ವರ್ಗಗಮನ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

नागरङ्ग ನಾಗರಂಗ (पुं०) ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. नागा रज्यन्त्यत्र — रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१२१)।

नागरमुस्ता ನಾಗರಮುಸ್ತಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. नागरी चासौ मुस्ता च।

नागराज ನಾಗರಾಜ (पुं०) 1. ಆದಿಶೇಷ, ಸರ್ಪಗಳ ದೊರೆ. नागानां राजा "टच्" (५-४-९१)। 2. ದೊಡ್ಡ ಆನೆ. 3. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ.

नागराह्व ನಾಗರಾಹ್ವ (न०) ಶುಂಠಿ.

नागरिक ನಾಗರಿಕ (वि०) 1. ಪೌರ, ಪಟ್ಟಣಿಗ, ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 2. ಸುಸಂಸ್ಕೃತ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವನು. "गच्छ नागरिकवृत्त्या संज्ञापयैनम्" शाकु० ५। 3. ನಗರರಕ್ಷಕ, ನಗರರಕ್ಷಣೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. नगरं रक्षति—"ठक्" (४-४-३३)।

नागरी ನಾಗರೀ (स्त्री०) 1. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 2. ಜಾಣೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

नागरेणु ನಾಗರೇಣು (पुं०) ಸಿಂದೂರ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು.

नागरेयक ನಾಗರೇಯಕ (वि०) 1. ನಗರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ನಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಪಟ್ಟಣಿಗ. नगर्यां जातो भवो वा "ढकञ्" (४-२-९५)।

नागर्य ನಾಗರ್ಯ (न०) ನಾಗರಿಕತೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. नागरस्य भावः "यक्" (५-१-१२८)।

नागलता ನಾಗಲತಾ (स्त्री०) 1. ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "स्मरस्तम्भश्च कन्दर्पमुसलो ध्वज इत्यपि। स्त्रियां नागलता" त्रिकाण्ड०।

नागलोक ನಾಗಲೋಕ (पुं०) ಸರ್ಪಗಳ ಲೋಕ, ಪಾತಾಳ ಲೋಕ. नागाधिष्ठितो लोकः। ಈ ಲೋಕವು ಭೂಲೋಕದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ಸಪ್ತ (7) ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पाताल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नागवल्लरी ನಾಗವಲ್ಲರೀ (स्त्री०) ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. नाग इव दीर्घा वल्लरी। **-वल्ली -ವಲ್ಲೀ.** ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ದೇಶ ಭೂಮಿ ಇವುಗಳ ಗುಣವಿಶೇಷ

ದಿಂದ श्रीवाटी अम्लवाटी ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಭೇದ ಗಳುಂಟು.

नागवारिक ನಾಗವಾರಿಕ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು. 3. ಮಾವಟಿಗ. 4. ರಾಜನ ಆನೆಯ ಮಾವಟಿಗ. 5. ಆನೆಯ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಲಗ. नागस्य सर्पस्य गजस्य वा वारी वारणं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-२-१०१)। "नागवारिक उद्दिष्टो राजकुञ्जरहस्तिपे। गणस्थराजे गरुडे चित्रमेखलकेऽपि च" मेदि०।

नागवृक्ष ನಾಗವೃಕ್ಷ (पुं०) ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ.

नागसंभव ನಾಗಸಂಭವ (न०) ಸಿಂದೂರ.

नागसाह्वय ನಾಗಸಾಹ್ವಯ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. नागेन गजेन समानः आह्वयो यस्य। "जगाम तक्षकस्तूर्णं नगरं नागसाह्वयम्" भा० आदि०।

नागसुगन्धा ನಾಗಸುಗಂಧಾ (स्त्री०) ಈಶ್ವರಿ ಬಳ್ಳಿ, ಸರ್ಪಾಕ್ಷೀಲತೆ.

नागाख्य ನಾಗಾಖ್ಯ (पुं०) ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ. नाग इति आख्या यस्य। "सुपर्णभनागाख्यो नागकेसरः" त्रिकाण्ड०।

नागाञ्जना ನಾಗಾಂಜನಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 2. ನಾಗಯಷ್ಟಿ. "नागाञ्जनेभसुन्दर्यां नागयष्टौ च योषिति" मेदि०।

नागाधिप ನಾಗಾಧಿಪ (पुं०) 1. ಅನನ್ತ, ಆದಿಶೇಷ. 2. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನ ಸಲಗ. 3. ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. नागानामधिपः। एवं नागाधिपतिः नागाधिराजः ಇತ್ಯಾದಿ.

नागानन ನಾಗಾನನ (पुं०) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. नागस्याननं यस्य।

नागानन्द ನಾಗಾನಂದ (न०) ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

नागान्तक ನಾಗಾಂತಕ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು 3. ಸಿಂಹ. नागानां सर्पाणां गजानां वा अन्तकः। "नागान्तको विष्णुरथः सुपर्णः पन्नगाशनः" अम०।

नागाराति ನಾಗಾರಾತಿ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು. 3. ಸಿಂಹ. नागानां सर्पाणां गजानां वा अरातिः।

नागालाबू ನಾಗಾಲಾಬೂ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಆಕಾರದ ಸೋರೆಕಾಯಿ ಗಿಡ.

नागाशन ನಾಗಾಶನ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು, ಮಯೂರ. 3. ಸಿಂಹ. नागान् अश्नाति — अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

नागाह्व ನಾಗಾಹ್ವ (पुं०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. नागयुक्ता आह्वा यस्य। **—आह्वयः — ಆಹ್ವಯಃ.**

नागिन् ನಾಗಿನ್ (पुं०) ಸರ್ಪಭೂಷಣನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. नागा आभरणत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "नागोपवीतिनं नग्नं नागिनमग्निवर्चसम्" हरिवं०।

नागेन्द्र ನಾಗೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. नागानामिन्द्रः। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. नागः इन्द्र इव। "नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः" कुमा० १-३६।

नागेश ನಾಗೇಶ (पुं०) 1. ಅನನ್ತ, ಆದಿಶೇಷ. नागानां सर्पाणामीशः। 2. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಾಕರಣಪಂಡಿತ, ಲಘು ಶಬ್ದೇಂದುಶೇಖರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ವೈಯಾಕರಣ. "नागेशभट्टस्तनुते लघुशब्देन्दुशेखरम्"। एवं **नागेश्वरः ನಾಗೇಶ್ವರಃ. (स्त्री०) —ईश्वरी — ಈಶ್ವರೀ.** ಮನಸಾದೇವಿ.

नागोद(र) ನಾಗೋದ(ರ) (न०) 1. ಉದರದ ಒಂದು ರಕ್ಷಾಕವಚ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಕವಚ. 2. ವಾತದೋಷದಿಂದ ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಒದಗುವ ಒಂದು ಉಪದ್ರವ. "शुक्रशोणितं वायुनाऽभिप्रपन्नमवक्रान्तजीवमाध्मापयत्युदरम्, तं कदाचिद्यदृच्छयोपशान्तं नैगमेषापहृतमिति भाषन्ते, तमेव कदाचित् प्रलीयमानं नागोदरमित्याहुः, तत्रापि लीनवत् प्रतीकारः" सुश्रुत० शारीर० १०-५७।

नागोद्भेद ನಾಗೋದ್ಭೇದ (पुं०) ಅಂತರ್ವಾಹಿನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರದೇಶ. "गच्छन्त्यन्तर्हिता यत्र मेरुपृष्ठे सरस्वती। चमसेऽथ शिवोद्भेदे नागोद्भेदे च दृश्यते। नागोद्भेदे नरः स्नात्वा नागलोकमवाप्नुयात्" भा० वन० ८०-१११, १२।

नाचिकेत ನಾಚಿಕೇತ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ಉದ್ದಾಲಕ ಋಷಿಯ ಮಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नचिकेत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नाट ನಾಟ (पुं०) 1. ನೃತ್ಯ, ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. नट (नृत्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಂದು ದೇಶ. 3. ಆ ದೇಶದ ದೊರೆ. "व्यावृत्य चोलकर्णाटनाटादींश्च नरेश्वरान्"।

नाटक ನಾಟಕ (न०) 1. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ, ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಗದ್ಯ ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ. नाटयति—

नट (नृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (1) नाटकम्, (2) प्रकरणम्, (3) भाणः, (4) प्रहसनम्, (5) डिमः, (6) व्यायोगः, (7) समवकारः, (8) वीथी, (9) अङ्कः ಮತ್ತು (10) ईहामृगः ಇವು ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳು. **ನಾಟಕ ಲಕ್ಷಣ:** ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇತಿವೃತ್ತವು (ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ ವೃತ್ತಾಂತವು) ಪ್ರಖ್ಯಾತ (ಪ್ರಸಿದ್ಧ) ವಾಗಿರಬೇಕು. ಮುಖಾದಿ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಾಸ (ಧೀರದೃಷ್ಟಿ ಧೀರವಾದ ಉದ್ಧತನಡಗೆ ಸ್ಮಿತಪೂರ್ವಕ ಭಾಷಣ ಮುಂತಾದ ನಾಯಕನ ಗುಣ) ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಅಭ್ಯುದಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿಶೋಭಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ನಾನಾ ರಸಗಳಿಂದ ಉಜ್ವಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂಕಗಳು ಐದರಿಂದ ಒಂಬತ್ತರವರೆಗೆ ಇರಬಹುದು. ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವಂಶದವನೂ ಧೀರೋದಾತ್ತಗುಣದಿಂದ ಶೋಭಿತನೂ ಆಗಿರುವ ದಿವ್ಯ ಅಥವಾ ದಿವ್ಯಾದಿವ್ಯರಾಜನು ನಾಯಕ. ಶೃಂಗಾರ ಅಥವಾ ವೀರರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೂ ಇತರ ರಸಗಳು ಅಂಗರಸಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತರಸವು ಪ್ರಧಾನರಸಕ್ಕೆ ಪರಿಪೋಷಕವಾಗಿರಬೇಕು. सा० द० ६। "भावशुद्धिसहितैर्मुदं जनो नाटकैरिव बभार भोजनैः" माघ० १४-५०। 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "ऐशान्यां नाटके शैले शङ्करस्य महाश्रमम्। नित्यं वसति तत्रेशस्तदधीना तु पार्वती" कालिकापु०। (वि०) 3. ನರ್ತಕ, ಕುಣಿಯಿಸುವವನು. नट + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

नाटकीय ನಾಟಕೀಯ (वि०) ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ, ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. नाटके भवम् — नाटक "छः" (४-२-११४)। ईयादेशः (७-१-२)। "भवद्गिरामवसरप्रदानाय वचांसि नः। पूर्वरङ्गः प्रसङ्गाय नाटकीयस्य वस्तुनः" माघ० २-८।

नाटयितव्य ನಾಟಯಿತವ್ಯ (वि०) ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಅಭಿನಯದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. नट (नृत्तौ) + णिच् कर्म० "तव्यत्" (३-१-९६)। "तत्तस्यैव राज्ञः सकलजनहृदयाह्लादिनो बहुमानात् अस्मासु चानुग्रहबुद्धया यथावत्प्रयोगेण त्वया नाटयितव्या" रत्ना० १।

नाटाम्र ನಾಟಾಮ್ರ (पुं०) ಕರಬೂಜ ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಮೊದಲಾದ ಗಿಡ, ಲತಾಪನಸ. नटानां प्रियः नाटोऽम्रो रसोऽत्र। "लतापनसनाटाम्रौ सेदुरूर्ध्वासितस्तु यः" त्रिकाण्ड०।

नाटार ನಾಟಾರ (पुं०) ನಟನ ಅಥವಾ ನಟಿಯ ಮಗ, नटस्य नटया वा अपत्यम्—वा "आरक्" (४-१-१३०)।

नाटिका ನಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಅಷ್ಟಾದಶ (ಹದಿನೆಂಟು) ವಿಧ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಒಂದು ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ. **ನಾಟಿಕಾಲಕ್ಷಣ:** ನಾಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಕವಿಕಲ್ಪಿತ. ಅಂಕಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಧೀರಲಲಿತನೂ ಆದ ರಾಜನು ನಾಯಕ. ಪುರುಷರಿಗಿಂತ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳು ಹೆಚ್ಚು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲೇ ಇದ್ದು ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಳಾದ ಅಥವಾ ನವಾನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಜಕುಲದ ಕನ್ಯೆಯು ನಾಯಿಕೆ. ನಾಯಕನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯವೂ ರಾಣಿಯ ಅಧೀನವಾಗಿದ್ದು ಇವನು ಅವಳಿಗೆ ಹೆದರಿ ನಡೆಯುವವನು. ರಾಜಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಗಲ್ಭಳಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ನಾಯಿಕೆಯು ರಾಣಿಯಾಗಿರುವಳು. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಗಮವು ಇವಳ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರರಸವು ಪ್ರಧಾನ. ಕೈಶಿಕೀ ವೃತ್ತಿ. ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಿದ್ದರೂ ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವುದು. "नाटिका क्लृप्तवृत्ता स्यात् स्त्रीप्राया चतुरङ्किका। प्रख्यातो धीरललितस्तत्र स्यान्नायको नृपः। स्यादन्तःपुरसम्बद्धा संगीतव्यापृताऽथवा। नवानुरागा कन्यात्र नायिका नृपवंशजा। संप्रवर्तेत नेतास्यां देव्यास्त्रासेन शङ्कितः। देवी भवेत्पुनर्ज्येष्ठा प्रगल्भा नृपवंशजा। पदे पदे मानवती तद्वशः संगमो द्वयोः। वृत्तिः स्यात्कैशिकी स्वल्पविमर्शाः सन्धयः पुनः" सा० द० ६।

नाटित ನಾಟಿತ (न०) 1. ಅಭಿನಯ. नट (नृत्तौ) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नट + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

नाटेय ನಾಟೇಯ (पुं०) ನಟಿಯ ಮಗ. नटया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –यी – ಯೀ.

नाटेर ನಾಟೇರ (पुं०) ನಟಿಯ ಮಗ. नटया अपत्यम् "ढ्रक्" (४-१-१३१)।

नाटच ನಾಟ್ಯ (न०) 1. ಭರತನಾಟ್ಯ, ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಿಂದ ಕುಣಿಯುವುದು, नटस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। नटस्य धर्मः "ञ्यः" (४-३-१२९) वा। 2. ನರ್ತನ ಮಾಡುವುದು (ಕುಣಿಯುವುದು), ಹಾಡುವುದು ಮತ್ತು ವಾದ್ಯ ಬಾರಿಸುವುದು ಈ ಮೂರರ ಮೇಳನ. "तौर्यत्रिकं नृत्तगीतं वाद्यं नाटचमिदं त्रयम्" अम०। "नाटचं तौर्यत्रिके लास्ये" मेदि०।

ನಾಟ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ : ದೇವೇಂದ್ರನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿ ಐದನೆಯ ವೇದವಾದ ಗಾಂಧರ್ವವೇದವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ಭರತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ಮತ್ತು ಋಗ್ವೇದದಿಂದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯವನ್ನೂ ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಗೀತವನ್ನೂ ಯಜುರ್ವೇದದಿಂದ ಅಭಿನಯವನ್ನೂ ಅಥರ್ವವೇದದಿಂದ ರಸಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಚಿಸಿದುದರಿಂದ ಚತುರ್ವೇದ ಸಾರಭೂತವಾದುದು. "देवदानवगन्धर्वैरक्षोयक्षमहोरगैः। जम्बूद्वीपे समाक्रान्ते लोकपालप्रतिष्ठिते। महेन्द्रप्रमुखैर्देवैरुक्तः किल पितामहः। क्रीडनीयकमिच्छामो दृश्यं श्रव्यं च यद्भवेत्। तस्मात्सृजापरं वेदं पञ्चमं सार्ववर्णिकम्। एवमस्त्विति तानुक्त्वा देवराजं विसृज्य च। सस्मार चतुरो वेदान् योगमास्थाय तत्त्ववित्। सर्वशास्त्रार्थसम्पन्नं सर्वशिल्पप्रदर्शकम्। नाटचसंज्ञमिमं वेदं सेतिहासं करोम्यहम्। एवं संकल्प्य भगवान् सर्ववेदाननुस्मरन्। नाटचवेदं ततश्चक्रे चतुर्वेदाङ्गसम्भवम्। जग्राह पाठ्यमृग्वेदात् सामभ्यो गीतमेव च। यजुर्वेदादभिनयान् रसानाथर्वणादपि। वेदोपवेदसंबद्धो नाटचवेदो महात्मना। एवं भगवता सृष्टो ब्रह्मणा ललितात्मना। उत्पाद्य नाटचवेदं तु ब्रह्मोवाच सुरेश्वरम्"।

ಈ ನಾಟ್ಯವು ಲಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ತಾಂಡವಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಹೆಂಗಸರ ನೃತ್ಯವು ಲಾಸ್ಯವೆನಿಸುವುದು. ಪುರುಷರ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ತಾಂಡವವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಎರಡು ವಿಧ ನೃತ್ಯಗಳೂ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರರಾದ ಪಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಲಾಸ್ಯತಾಂಡವರೂಪದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುವು. ನಾನಾ ರಸಸಂಪನ್ನವಾದ ಈ ನಾಟ್ಯವು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ರಸಾಸ್ವಾದ ಮಾಡುವ ಜನರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ರಸದೌತಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "देवानामिदमामनन्ति मुनयः कान्तं क्रतुं चाक्षुषं रुद्रेणेदमुमाकृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्तं द्विधा। त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते नाटचं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधकम्" माल० १।

ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೋಧಪ್ರದವಾದುದು. ಶಿಲ್ಪ ವಿದ್ಯೆ ಕಲೆ ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಕರವಾದುದು, ಇದರಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಶಿಲ್ಪ ವಿದ್ಯೆ ಕಲೆ ಯೋಗ ಮುಂತಾದುವು ಮತ್ತಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. "न तज्ज्ञानं न तच्छिल्पं नासौ विद्या न सा कला। नासौ योगो न तत्कर्म नाटचेऽस्मिन् यन्न दृश्यते"।

ನಾಟ್ಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಶುಭನಕ್ಷತ್ರಗಳು : ಪುಷ್ಯ ಹಸ್ತ ಚಿತ್ತಾ ಸ್ವಾತಿ ಅನೂರಾಧಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಧನಿಷ್ಠಾ ಶತಭಿಷೆ ಮತ್ತು ರೇವತಿ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ನಾಟ್ಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದವು.

नाटचधर्मिका ನಾಟ್ಯಧರ್ಮಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಸಮಾರಾಧನೆಗಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ ನಾಟ್ಯ. नाटचधर्मोऽस्त्यस्याम् क्रियायाम् "ठन्" (५-२-११५)। "गीतवाद्यनृत्यत्रयं नाटचं तौर्यत्रिकं च तत्। संगीतं प्रेक्षणार्थेऽस्मिन् शास्त्रोक्ते नाटचधर्मिका"।

नाटचपरिभाषा ನಾಟ್ಯಪರಿಭಾಷಾ (स्त्री०) ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ ರಾಣಿ ಅಮಾತ್ಯ ಸೇವಕ ಮುಂತಾದವರು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಕರೆಯುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದ. ರಾಜನನ್ನು ಭೃತ್ಯ(ಸೇವಕ)ರು "ಸ್ವಾಮಿನ್" "ದೇವ" ಎಂದೂ ರಾಜರ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ವಿದೂಷಕನು "ವಯಸ್ಯ" ಎಂದೂ ಋಷಿಗಳು "ರಾಜನ್" ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಅಪತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ "ದಾಶರಥೇ", "ಪಾಂಡವ", "ಪೌರವ" ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ವಿಪ್ರನು ವಿಪ್ರನನ್ನು ಅವನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಅಥವಾ "ಆರ್ಯ" ಪದದಿಂದಲೂ ಸಂಬೋಧಿಸಬೇಕು. ರಾಜನು ವಿದೂಷಕನನ್ನು ಅವನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಅಥವಾ "ವಯಸ್ಯ" ಎಂದೂ ನಟಿಸೂತ್ರಧಾರರು ಪರಸ್ಪರ "ಆರ್ಯ" "ಆರ್ಯೆ" ಎಂದೂ ಪಾರಿಪಾರ್ಶ್ವಕನು ಸೂತ್ರಧಾರನನ್ನು "ಭಾವ" ಎಂದೂ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಅವನನ್ನು "ಮಾರಿಷ" ಎಂದೂ ಕರೆಯಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳು ಋಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಯತಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ "ಭಗವನ್" ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಬೇಕು. ವಿದೂಷಕನು ರಾಣಿಯನ್ನೂ ಚೇಟಿಯನ್ನೂ "ಭವತಿ" ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಬೇಕು. ಸಾರಥಿಯು ರಾಜನನ್ನು "ಆಯುಷ್ಮನ್" ಎನ್ನಬೇಕು. ಮಗನು "ವತ್ಸ" "ಪುತ್ರ" "ತಾತ" ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ. सा० द० ६।

नाटचप्रिय ನಾಟ್ಯಪ್ರಿಯ (पुं०) ಮಹಾದೇವ, ನಟರಾಜ, ಪರಶಿವ. नाटचं प्रियमस्य।

नाटचभाषा ನಾಟ್ಯಭಾಷಾ (स्त्री०) ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಭಾಷೆಗಳು. **ಭಾಷಾ ವಿಭಾಗ** : ಉತ್ತಮ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮ ಪಾತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ (ರಾಜ ಅಮಾತ್ಯ ರಾಜಪುರೋಹಿತ ರಾಜಕುಮಾರ ಇತ್ಯಾದಿ), ಉತ್ತಮ

ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಶೌರಸೇನೀ ಭಾಷೆ. ಇದೇ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಭಾಷೆ. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಮನ ಷಂಡ ಕಂಚುಕಿಗಳಿಗೆ ಮಾಗಧೀ ಭಾಷೆ. ಚೇಟ (ಭೃತ್ಯ) ರಿಗೆ ಅರ್ಧಮಾಗಧಿ. ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಗೌಡೀ ಭಾಷೆ. ಧೂರ್ತ (ಜೂಜುಗಾರ ಮುಂತಾದವ) ರಿಗೆ ಅವಂತೀಭಾಷೆ. ಯೋಧರು ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಣಿಗರಿಗೆ ವೈದರ್ಭೀಭಾಷೆ. ಶಬರರಿಗೆ ಶಾಬರೀ ಭಾಷೆ. ಇತ್ಯಾದಿ. "पुरुषाणामनीचानां संस्कृतं स्यात्कृतात्मनाम्। शौरसेनी प्रयोक्तव्या तादृशीनां च योषिताम्। आसामेव तु गाथासु महाराष्ट्रीं प्रयोजयेत्। अत्रोक्ता मागधी भाषा राजान्तःपुरचारिणाम्। चेटानां राजपुत्राणां श्रेष्ठानां चार्धमागधी। प्राच्या विदूषकादीनां धूर्तानां स्यादवन्तिजा। योधनागरिकादीनां दाक्षिणात्या हि दीव्यताम्। शबराणां शकादीनां शाबरीं संप्रयोजयेत्" सा० द० ६।

नाटचरासक ನಾಟ್ಯರಾಸಕ (न०) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ನಾಟ್ಯರಾಸಕವು ಒಂದು ಏಕಾಂಕಉಪರೂಪಕ. ಅನೇಕ ವಿಧ ತಾಳ ಮತ್ತು ಲಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು ಉದಾತ್ತಗುಣವುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಪೀಠಮರ್ದನು ಉಪನಾಯಕನಾಗಿರುವನು. ಶೃಂಗಾರರಸಮಿಶ್ರವಾದ ಹಾಸ್ಯರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ವಾಸಕಸಜ್ಜಿಕೆಯು ನಾಯಿಕೆ. ಮುಖ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣ ಎರಡು ಮಾತ್ರ ಸಂಧಿಗಳು. ಇತ್ಯಾದಿ. "नाटचरासकमेकाङ्कं बहुताललयस्थिति। उदात्तनायकं तद्वत् पीठमर्दोपनायकम्। हास्योऽङ्गयत्र सशृङ्गारो नारी वासकसज्जिका। मुखनिर्वहणे सन्धी लास्याङ्गानि दशापि च" ಇತ್ಯಾದಿ. सा० द० ६।

नाटचशाला ನಾಟ್ಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ನಾಟಕಮಂದಿರ, ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಗೃಹ, ಕಲಾಹವ್ಯಾಸಿಗಳ ರಂಗಮಂದಿರ. नाटचार्थं शाला।

नाटचाङ्ग ನಾಟ್ಯಾಂಗ (न०) ಲಾಸ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧ ಅಂಗಗಳು. (1) गेयपदम्, (2) स्थितिपाठचम्, (3) आसीनम्, (4) पुष्पगण्डिका, (5) प्रच्छेदकः, (6) त्रिगूढकम्, (7) सैन्धवम्, (8) द्विगूढकम्, (9) उत्तमोत्तमकम् ಮತ್ತು (10) उक्तिप्रत्युक्तिकम् ಇವು ಹತ್ತು ವಿಧ ಲಾಸ್ಯಾಂಗಗಳು.

(1) **गेयपदम्** — ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ ಹಾಡುವುದು "ಗೇಯಪದ". "तन्त्रीभाण्डं पुरस्कृत्योपविष्टस्यासने पुरः। शुष्कं गानं गेयपदम्" सा० द० ६-२१४।

(2) **स्थितिपाठचम्** — ಮನ್ಮಥಬಾಧೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತಳಾಗಿ ನಿಂತು ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಓದುವುದು "ಸ್ಥಿತಿಪಾಠ್ಯ". "स्थितिपाठचं तदुच्यते। मदनोत्तापिता यत्र पठति प्राकृतं स्थिता" सा० द० ६-२१५।

(3) **आसीनम्**—ವೀಣಾ ವೇಣು ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಾದ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಅಲಂಕಾರವನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ದುಃಖ ಮತ್ತು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಳಾಗಿ ಕೂಡುವುದು "ಆಸೀನ". "निखिलातोद्यरहितं शोकचिन्ताकुलाबला। अप्रसाधितगात्रं यदासीनासीनमेव तत्" सा० द० ६-२१६।

(4) **पुष्पगण्डिका** — ವೀಣಾ ವೇಣು ಮೃದಂಗ ವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆ ಹೆಂಗಸರು ಪುರುಷನಂತೆಯೂ ಪುರುಷರು ಹೆಂಗಸಿನಂತೆಯೂ ಅಭಿನಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹಾಡುವುದು "ಪುಷ್ಪಗಂಡಿಕೆ". "आतोद्यमिश्रितं गेयं छन्दांसि विविधानि च। स्त्रीपुंसयोर्विपर्यासचेष्टितं पुष्पगण्डिका" सा० द० ६-२१७।

(5) **प्रच्छेदकः**—ಪತಿಯು ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ದುಃಖಗೊಂಡು ನಾಯಿಕೆಯು ವೀಣೆಯೊಡನೆ ತಾನೂ ಹಾಡುವುದು "ಪ್ರಚ್ಛೇದಕ". "अन्यासक्तं पतिं मत्वा प्रेमविच्छेदमन्युना। वीणापुरःसरं गानं स्त्रियाः प्रच्छेदको मतः" सा० द० ६-२१८।

(6) **त्रिगूढकम्** — ಪುರುಷರು ಸ್ತ್ರೀವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನಾಟ್ಯವಾಡುವುದು "ತ್ರಿಗೂಢಕ". "स्त्रीवेषधारिणां पुंसां नाटचं श्लक्ष्णं त्रिगूढकम्" सा० द० ६-२१९।

(7) **सैन्धवम्** — ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರದೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ನಾಯಕನು ವೀಣಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವುದು "ಸೈಂಧವ". "कश्चन भ्रष्टसंकेतः सुव्यक्तकरणान्वितः। प्राकृतं वचनं वक्ति यत्र तत्सैन्धवं मतम्" सा० द० ६-२२०।

(8) **द्विगूढम्** — ಉಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರಸಭಾವ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸಪ್ತಸ್ವರಸಹಿತವಾದ ಸಂಗೀತವು "ದ್ವಿಗೂಢ". "चतुरस्रपदं गीतं मुखप्रतिमुखान्वितम्। द्विगूढं रसभावाढचम्" सा० द० ६-२२१।

(9) **उत्तमोत्तमकम्** — ಕೋಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಸನ್ನತೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮತ್ತು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಾಗೂ ರಸಭಾವಗರ್ಭಿತವಾದ ಮತ್ತು ಹಾವಲೀಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಚಿತ್ರಶ್ಲೋಕ ಬಂಧಗಳಿಂದಲೂ ಮನೋಹರ

ವಾದ ಗಾನವು "ಉತ್ತಮೋತ್ತಮಕ". "उत्तमोत्तमकं पुनः। कोपप्रसादजमधिक्षेपयुक्तं रसोत्तरम्। हावहेलान्वितं चित्रश्लोकबन्धमनोहरम्" सा० द० ६-२२२।

(10) **उक्तिप्रत्युक्तम्** — ಉಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ನಿಂದೆಯೊಡಗೂಡಿದ ಅಪ್ರಿಯ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಾಸದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಗೀತಾರ್ಥವು "ಉಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತ". "उक्तिप्रत्युक्तिसंयुक्तं सोपालम्भमलीकवत्। विलासान्वितगीतार्थमुक्तप्रत्युक्तमुच्यते" सा० द० ६-२२३।

नाटचालङ्कार ನಾಟ್ಯಾಲಂಕಾರ (ಪುಂ) ನಾಟ್ಯದ ಅಲಂಕಾರ, ನಾಟ್ಯದ ಸೊಗಸಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂದರ್ಭ. ನಾಟ್ಯಾಲಂಕಾರವು ಮೂವತ್ತಮೂರು (33) ವಿಧ.

(1) आशीः, (2) आक्रन्दः, (3) कपटम्, (4) अक्षमा, (5) गर्वः, (6) उद्यमः, (7) आश्रयः, (8) उत्प्रासनम्, (9) स्पृहा, (10) क्षोभः, (11) पश्चात्तापः, (12) उपपत्तिः, (13) आशंसा, (14) अध्यवसायः, (15) विसर्पः, (16) उल्लेखः, (17) उत्तेजनम्, (18) परीवादः, (19) नीतिः, (20) अर्थविशेषणम्, (21) प्रोत्साहनम्, (22) साहाय्यम्, (23) अभिमानः, (24) अनुवर्तनम्, (25) उत्कीर्तनम्, (26) याच्ञा, (27) परिहारः, (28) निवेदनम्, (29) प्रवर्तनम्, (30) आख्यानम्, (31) युक्तिः, (32) प्रहर्षः ಮತ್ತು (33) उपदेशनम्। सा० द० ६।

आशीः — ಬಂಧುಜನರ ಶುಭಾಶಂಸನ, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಬೇಕೆಂಬ ಬಂಧುಗಳ ಕೋರಿಕೆ. "आशीरिष्टजनाशंसा" सा० द० ६-१९९। "ययातेरिव शर्मिष्ठा भर्तुर्बहुमता भव। सुतं त्वमपि सम्राजं सेव पूरुमवाप्नुहि" शाकु० ४-६।

आक्रन्दः — ದುಃಖದಿಂದ ಅಳುವುದು. "आक्रन्दः प्रलपितं शुचा" सा० द० ६-१९९। "हा देवि कुन्तिभोजराजभवनपताके" वेणी० ६।

कपटम् — ಮಾಯೆಯಿಂದ ರೂಪವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು. "कपटं मायया यत्र रूपमन्यद्विभाव्यते" सा० द० ६-१९९। "मृगरूपं परित्यज्य विधाय कपटं वपुः। नीयते रक्षसा तेन"।

अक्षमा — ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅವಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವಿಕೆ. "अक्षमा सा परिभवः स्वल्पोऽपि न विषह्यते" सा० द० ६-२००। "भोः सत्यवादिन् किं पुनरिमामतिसन्धाय लभ्यते। शार्ङ्गरवः—विनिपातः" शाकु० ५।

गर्वः — ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತು. "गर्वोऽवलेपजं वाक्यम्" सा० द० ६-२००। "ममापि नाम सत्त्वैरभिभूयन्ते गृहाः" शाकु० ६।

उद्यमः — ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ. "कार्यस्यारम्भ उद्यमः" सा० द० ६-२००। "पश्यामि शोकविवशोऽन्तकमेव तावत्" ಇಲ್ಲಿ ರಾವಣನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದ ಮನೋಭಾವವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

आश्रयः — ತನ್ನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಸೇರುವುದು. "ग्रहणं गुणवत्कार्यहेतोराश्रय उच्यते" सा० द० ६-२०१। "विभीषणः — राममेवाश्रयामि"।

उत्प्रासनम् — ತಾನೇ ಉತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಅನುತ್ತಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಪಹಾಸ್ಯ. "उत्प्रासनं तूपहासो योऽसाधौ साधुमानिनि" सा० द० ६-२०१। "यदा तु पूर्ववृत्तमन्यसङ्गाद्विस्मृतो भवान् तदा कथमधर्मभीरुः" शाकु० ५।

स्पृहा — ಸುಂದರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಆಸೆ. "आकाङ्क्षा रमणीयत्वाद्वस्तुनो या स्पृहा तु सा" सा० द० ६-२०२। "चारुणा स्फुरितेनायमपरिक्षतकोमलः। पिपासतो ममानुज्ञां ददातीव प्रियाधरः"।

क्षोभः — ತಿರಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ದೂಷಣೆಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಮನೋವ್ಯಥೆ. "अधिक्षेपवचःकारी क्षोभः प्रोक्तः स एव तु" सा० द० ६-२०२। "त्वया तपस्विचण्डाल प्रच्छन्नवधवर्तिना। न केवलं हतो वाली स्वात्मा च परलोकतः"।

पश्चात्तापः — ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಪರಿತಪಿಸುವುದು. "मोहावधीरितार्थस्य पश्चात्तापः स एव तु" सा० द० ६-२०३। "किं देव्या न विचुम्बितोऽस्मि बहुशो मिथ्याभिशप्तस्तदा"।

उपपत्तिः — ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಉಪನ್ಯಾಸ. "उपपत्तिर्मता हेतोरुपन्यासोऽर्थसिद्धये" सा० द० ६-२०३। "म्रियते म्रियमाणे या त्वयि जीवति जीवति। तां यदीच्छसि जीवन्तीं रक्षात्मानं ममासुभिः"।

आशंसा — ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ಕೈಗೂಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. "आशंसनं स्यादाशंसा" सा० द० ६-२०४। "तत्पश्येयमनङ्गमङ्गलगृहं भूयोऽपि तस्या मुखम्" मालती० ५-९।

अध्यवसायः — ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ. "प्रतिज्ञाध्यवसायकः" सा० द० ६-२०४। "अस्य वक्षः क्षणेनैव निर्मथ्य गदयाऽनया। लीलयोन्मूलयाम्येष भुवनद्वयमद्य वः"।

विसर्पः — ಅನಿಷ್ಟಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾರ್ಯ. "विसर्पो यत्समारब्धं कर्मानिष्टफलप्रदम्" सा० द० ६-२०४।

"एकस्य तावत्पाकोऽयं दारुणो भुवि वर्तते। केशग्रहे द्वितीयेऽस्मिन् नूनं निःशेषिताः प्रजाः" वेणी० ३-१४।

उल्लेखः — ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳು ವುದು. "कार्यदर्शनमुल्लेखः" सा० द० ६-२०५। "राजन् समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम्। एष कुलपतेः कण्वस्याश्रमो दृश्यते। न चेदन्यकार्यातिपातः प्रविश्य प्रतिगृह्यतामातिथेयः सत्कारः" शाकु० १।

उत्तेजनम् — ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಲು ಆಡುವ ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು. "उत्तेजनमितीष्यते। स्वकार्यसिद्धयेऽन्यस्य प्रेरणाय कठोरवाक्" सा० द० ६-२०५। "इन्द्रजिच्चण्डवीर्योऽसि नाम्नैव बलवानसि। धिक् धिक् प्रच्छन्नरूपेण युध्यसेऽस्मद्भयाकुलः"।

परीवादः — ಬೆದರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "भर्त्सना तु परीवादः" सा० द० ६-२०६। "धिक् धिक् सूत किं कृतवानसि। वत्सस्य मे प्रकृतिदुर्ललितस्य पापो पापं व्यवस्यति समक्षमुदायुधोऽसौ" वेणी० ४-५।

नीतिः — ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ನಡೆಯುವುದು. "नीतिः शास्त्रेण वर्तनम्" सा० द० ६-२०६। "विनीतवेषेण प्रवेष्टव्यानि तपोवनानि नाम। इदं तावद्गृह्यताम्" शाकु० १।

अर्थविशेषणम् — ಒಬ್ಬನು ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ತಾನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನೇ ಅನೇಕ ಸಲ ಹೇಳಿ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು. "उक्तस्यार्थस्य यत्तु स्यादुत्कीर्तनमनेकधा। उपालम्भविशेषेण तत्स्यादर्थविशेषणम्" सा० द० ६-२०७। "आः कथमिदं नाम। ननु भवानेव नितरां लोकवृत्तान्तनिष्णातः। सतीमपि ज्ञातिकुलैकसंश्रयां जनोऽन्यथा भर्तृमतीं विशङ्कते। अतः समीपे परिणेतुरिष्यते प्रियाप्रिया वा प्रमदा स्वबन्धुभिः" शाकु० ५-१७।

प्रोत्साहनम् — ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದ ಮಾತು ಹೇಳಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು. "प्रोत्साहनं स्यादुत्साहगिरा कस्यापि योजनम्" सा० द० ६-२०७। "कालरात्रिकरालेयं स्त्रीति किं विचिकित्स्यसि। तज्जगत्त्रितयं त्रातुं तात ताडय ताटकाम्" बालरा०।

साहाय्यम्—ಇತರರ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು. "साहाय्यं संकटे यत् स्यात्सानुकूल्यं परस्य च" सा० द० ६-२०८। "अश्वत्थामा — त्वमपि तावद्राज्ञः पार्श्ववर्ती भव। कृपः — गच्छाम्यहमत्र प्रतिविधातुम्" वेणी० ३।

अभिमानः — ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "अभिमानः स एव स्यात्" सा० द० ६-२०८। "दुर्योधनः — मातः किमप्यसदृशं कृपणं वचस्ते सुक्षत्रिया क्व भवती क्व च दीनतैषा" वेणी० ५-३।

अनुवर्तनम् — ವಿನಯದಿಂದ ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "प्रश्रयादनुवर्तनम्" सा० द० ६-२०८। "राजा — अपि तपो वर्धते। अनसूया — इदानीमतिथिविशेषलाभेन" शाकु० १।

उत्कीर्तनम् — ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "भूतकार्याख्यानमुत्कीर्तनम्" सा० द० ६-२०९। "अत्रासीत्फणिपाशबन्धनविधिः शक्त्या भवद्देवरे गाढं वक्षसि ताडिते हनुमता द्रोणाद्रिरत्राहृतः" बालरा०।

याच्ञा — ತಾನು ನೇರವಾಗಿ ಅಥವಾ ದೂತನ ಮೂಲಕ ಯಾಚಿಸುವುದು. "याच्ञा तु क्वापि याच्ञा या स्वयं दूतमुखेन वा" सा० द० ६-२०९। "भो लङ्केश्वर दीयतां जनकजा रामः स्वयं याचते"। "अद्यापि देहि वैदेहीं दयालुस्त्वयि राघवः। शिरोभिः कन्दुकक्रीडां किं कारयसि वानरान्।

परिहारः — ಅಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವುದು. "परिहार इति प्रोक्तः कृतानुचितमार्जनम्" सा० द० ६-२१०। "प्राणप्रयाणदुःखार्त उक्तवानस्म्यनक्षरम्। तत्क्षमस्व विभो किं च सुग्रीवस्ते समर्पितः"।

निवेदनम् — ತಿರಸ್ಕೃತವಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "अवधीरितकर्तव्यकथनं तु निवेदनम्" सा० द० ६-२१०। "आर्य, समुद्राभ्यर्थनया गन्तुमुद्यतोऽसि। तत्किमेतत्" राघवाभ्यु०।

प्रवर्तनम् — ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಹೇಳುವುದು. "प्रवर्तनं तु कार्यस्य यत्स्यात्साधुप्रवर्तनम्" सा० द० ६-२११। "राजा — कञ्चुकिन् देवस्य देवकीनन्दनस्य बहुमानात् वत्सस्य मे भीमसेनस्य विजयमङ्गलाय प्रवर्तन्तां तदुचिताः समारम्भाः" वेणी० ६।

आख्यानम् — ಪೂರ್ವವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "आख्यानं पूर्ववृत्तोक्तिः" सा० द० ६-२११। "देशः सोऽयमरातिशोणितजलैः यस्मिन् ह्रदाः पूरिताः" वेणी० ३-३३।

युक्तिः — ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಧಾರ. "युक्तिरर्थावधारणम्" सा० द० ६-२११।

"यदि समरमपास्य नास्ति मृत्योः भयमिति युक्तमितोऽन्यतः प्रयातुम्" वेणी० ३-६ ।

प्रहर्षः — ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ. "प्रहर्षः प्रमदाधिक्यम्" सा० द० ६-२१२ । "राजा — कथमिव संपूर्णमपि मे मनोरथं नाभिनन्दामि" शाकु० ७ ।

उपदेशनम् — ಉಪದೇಶದ ಮಾತು, ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ (ಮಾಡುವುದು) ಬೋಧಿಸುವುದು. "शिक्षा स्यादुपदेशनम्" सा० द० ६-२१२ । "सखि न युक्तमाश्रमवासिनो जनस्य अकृतसत्कारमतिथिविशेषं विसृज्य स्वच्छन्दतो गमनम्" शाकु० १ ।

नाटचोक्ति ನಾಟ್ಯೋಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದ. **नाटचे नृत्तगीतादौ उक्तिः ।** ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಟನು ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ स्वगतम् ಎಂದೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಇತರರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ **प्रकाशम्** ಎಂದೂ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಾಗ **अपवारितम्** ಎಂದೂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ **जनान्तिकम्** ಎಂದೂ ಯಾವ ಪಾತ್ರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾರೂ ಮಾತನಾಡದಿದ್ದರೂ ಮಾತು ಕೇಳಿಸಿದಂತೆ ನಟಿಸಿ ಆಕಾಶದ ಕಡೆಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟು ಮಾತನಾಡುವಾಗ आकाशभाषितम् ಎಂದೂ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. "अश्राव्यं खलु यद्वस्तु तदिह स्वगतं मतम् । सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यात्तद्भवेदपवारितम् । रहस्यं तु यदन्यस्य परावृत्य प्रकाश्यते । त्रिपताकाकरेणान्यानपवार्यान्तरा कथाम् । अन्योन्यामन्त्रणं यत्स्यात्तज्जनान्ते जनान्तिकम् । किं ब्रवीषीति यन्नाटचे विना पात्रं प्रयुज्यते । श्रुत्वेवानुक्तमप्यर्थं तत्स्यादाकाशभाषितम्" सा० द० ६-१३७-४० । 2. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಟರು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಕರೆಯುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದ. "नाटचपरिभाषा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

नाड ನಾಡ (पुं०) ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ದಂಟು, ಸಸ್ಯದ ಟೊಳ್ಳು ದಂಟು. णल (बन्धे) "णः" (३-१-१४०) । डस्य लः ।

नाडायन ನಾಡಾಯನ (पुं०) ನಡನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. नडस्य गोत्रापत्यम् "फक्" (४-१-९९) ।

नाडि ನಾಡಿ (पुं०) 1. ನಡನ ಮಗ. (स्त्री०) 2. ನಾಡಿ, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಧಮನಿ. नल (भाषार्थे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) । "इः" (उ० ४-१३९) ।

नाडिका ನಾಡಿಕಾ (स्त्री०) ಘಳಿಗೆ, ಅಹೋರಾತ್ರ ರೂಪವಾದ ಕಾಲದ ಅರವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

नाडिचीर ನಾಡಿಚೀರ (न०) ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸು ಎಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಲಾಳಿ. नाडी चीरमिव ।

नाडिन्धम ನಾಡಿಂಧಮ (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸದವನು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ. नाडीं धमति — ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "खश्" (३-२-३०) । ह्रस्वः (६-३-६६) । (वि०) 2. ಕೊಳವೆಯನ್ನು ಊದುವವನು.

नाडिन्धय ನಾಡಿಂಧಯ (वि०) ಕೊಳವೆಯ ಮೂಲಕ ಕುಡಿಯುವವನು. नडीं धयति — धेट् (पाने) "खश्" (३-२-३०) । ह्रस्वः (६-३-६६) ।

नाडी ನಾಡೀ (स्त्री०) ಸಿರೆ, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಧಮನಿ. णल (गन्धे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) । "ङीष्" (४-१-४१) । "नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पञ्चामृताकर्षणात्" मालती० ५-२ । ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಏಳುನೂರು (700) ನಾಡಿಗಳಿರುವುವು. ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಕೊಳಾಯಿಗಳಿಂದ ತೋಟವೂ ಸಣ್ಣ ಕಾಲುವೆಗಳಿಂದ ಗದ್ದೆಗಳೂ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಶರೀರವು ಈ ರಸವಾಹಿನಿಯಾದ ನಾಡಿಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ಇದರಿಂದ ಕರಚರಣಾದಿ ಅವಯವಗಳ ಆಕುಂಚನ ಪ್ರಸಾರಣ ಭಾಷಣ ಸ್ವಾಪ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸೌಕರ್ಯವಾಗುವುದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ನಾಭಿಯು (ಹೊಕ್ಕಳು) ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೂ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಿಗೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವುವು. "सप्त सिराशतानि भवन्ति, याभिरिदं शरीरमाराम इव जलहारिणीभिः केदार इव च कुल्याभिरुपस्निह्यतेऽनुगृह्यते चाकुञ्चनप्रसारणाभिर्विशेषैः । द्रुमपत्रसेवनीनामिव तासां प्रतानाः । तासां नाभिर्मूलम् । ततश्च प्रसरन्त्यूर्ध्वमधस्तिर्यक् च" सुश्रुत० शारीर० ७-३ । "यावत्यस्तु सिराः काये संभवन्ति शरीरिणाम् । नाभ्यां सर्वा निबद्धास्ताः प्रतन्वन्ति समन्ततः" सुश्रुत० शारीर० ७-४ । "व्याप्नुवन्त्यभितो देहं नाभितः प्रसृताः सिराः । प्रतानाः पद्मिनीकन्दाद्बिसादीनां यथा जलम्" सुश्रुत० शारीर० ७-२३ । ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುವು. ನಾಭಿಯು ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಚಕ್ರದ ಅರೆಕಾಲುಗಳು ಗುಂಬವನ್ನು

ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವಂತೆ ಸಿರೆ (ನಾಡಿ) ಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಾಧೇಯ ಭಾವವಿರುವುದು. "नाभिस्थाः प्राणिनां प्राणाः प्राणान्नाभिर्व्युपाश्रिता। सिराभिरावृता नाभिश्चक्रनाभिरिवारकैः" सुश्रुतं शारीरं ७-५। ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಸಿರೆ (ನಾಡಿ)ಗಳು ನಲವತ್ತು (40). ವಾತವು ಸಂಚರಿಸುವ ನಾಡಿಗಳು ಹತ್ತು (10). ಪಿತ್ತವು ಹರಿಯುವ ನಾಡಿಗಳು ಹತ್ತು (10). ಕಫ ಹರಿಯುವ ನಾಡಿಗಳು ಹತ್ತು (10). ರಕ್ತವು ಪ್ರವಹಿಸುವ ನಾಡಿಗಳು ಹತ್ತು (10).

ವಾತಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (175) ವಾತನಾಡಿಗಳೂ ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (175) ಪಿತ್ತನಾಡಿಗಳೂ ಕಫಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (175) ಕಫನಾಡಿಗಳೂ ಯಕೃತ್ತು (ಉದರದ ಬಲಗಡೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮಾಂಸ ಗ್ರಂಥಿ) ಮತ್ತು ಗುಲ್ಮ (ಉದರದ ಎಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕೋಶದ ಹಿಂದಿರುವ ಮಾಂಸ ಗ್ರಂಥಿ)ಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (175) ರಕ್ತನಾಡಿಗಳೂ ಇವೆ. "तासां मूलसिराश्चत्वारिंशत्। तासां वातवाहिन्यो दश। पित्तवाहिन्यो दश। कफवाहिन्यो दश। दश रक्तवाहिन्यः। तासां तु वातवाहिनीनां वातस्थानगतानां पञ्चसप्ततिशतं भवति। तावत्य एव पित्तवाहिन्यः पित्तस्थाने। कफवाहिन्यश्च कफस्थाने। रक्तवाहिन्यश्च यकृत्प्लीह्नोः। एवमेतानि सप्त सिराशतानि" सुश्रुतं शारीरं ७-६।

ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಡಿಗಳೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳ ವಿವರ:

ಸ್ಥಾನ		ನಾಡಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ
ಒಂದು ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	25	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	25	
ಕಫವಾಹಿನಿ	25	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	25	100
ಇನ್ನೊಂದು ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	25	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	25	
ಕಫವಾಹಿನಿ	25	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	25	100

ಸ್ಥಾನ		ನಾಡಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ
ಒಂದು ತೋಳಿನಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	25	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	25	
ಕಫವಾಹಿನಿ	25	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	25	100
ಇನ್ನೊಂದು ತೋಳಿನಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	25	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	25	
ಕಫವಾಹಿನಿ	25	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	25	100
ಒಳ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಭಾಗ: ಗುದಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ಸೇರಿರುವ ಶ್ರೋಣಿಯಲ್ಲಿ		
ವಾತವಾಹಿನಿ	8	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	8	
ಕಫವಾಹಿನಿ	8	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	8	32
ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	2+2	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	2+2	
ಕಫವಾಹಿನಿ	2+2	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	2+2	16
ಪೃಷ್ಠದಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	6	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	6	
ಕಫವಾಹಿನಿ	6	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	6	24
ಉದರದಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	6	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	6	
ಕಫವಾಹಿನಿ	6	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	6	24
ವಕ್ಷಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	10	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	10	
ಕಫವಾಹಿನಿ	10	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	10	40

ಸ್ಥಾನ		ನಾಡಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ
ಹೆಗಲ ಸಂಧಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ :		
ಕಂಠದಲ್ಲಿ :		
ವಾತವಾಹಿನಿ	14	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	14	
ಕಫವಾಹಿನಿ	14	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	14	56
ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ :		
ವಾತವಾಹಿನಿ	4	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	4	
ಕಫವಾಹಿನಿ	4	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	4	16
ನಾಲಗೆಯಲ್ಲಿ :		
ವಾತವಾಹಿನಿ	9	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	9	
ಕಫವಾಹಿನಿ	9	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	9	36
ನಾಸಿಕೆಯಲ್ಲಿ :		
ವಾತವಾಹಿನಿ	6	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	6	
ಕಫವಾಹಿನಿ	6	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	6	24
ನೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ :		
ವಾತವಾಹಿನಿ	8	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	8	
ಕಫವಾಹಿನಿ	8	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	8	32
		700

तत्र वातवाहिन्यः सिराः एकस्मिन् सक्थ्नि पञ्चविंशतिः; एतेन इतरसक्थिबाहू च व्याख्यातौ। विशेषतस्तु कोष्ठे चतुस्त्रिंशत् ; तासां गुदमेढ्राश्रिताः श्रोण्यामष्टौ, द्वे द्वे पार्श्वयोः, षट् पृष्ठे, तावत्य एवोदरे, दश वक्षसि। एवं चत्वारिंशज्जत्रुण ऊर्ध्वम् ; तासां चतुर्दश ग्रीवायाम्, कर्णयोश्चतस्रः, नव जिह्वायाम्, षट् नासिकायाम्, अष्टौ नेत्रयोः। एवमेतत् पञ्चसप्ततिशतं वातवाहिनीनां सिराणां व्याख्यातं भवति। एष एव विभागः शेषाणामपि। एवमेतानि सप्तसिराशतानि व्याख्यातानि" सुश्रुत० शारीर० ७-७।

ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಡಿಗಳೂ ಶರೀರವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುವು. "चतुर्विधा यास्तु सिराः शरीरे प्रायेण ता मर्मसु सन्निविष्टाः। स्नाय्वस्थिमांसानि तथैव सन्धीन् सन्तर्प्य देहं प्रतियापयन्ति" सुश्रुत० शारीर० ६-१८।

ಆದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ಹೃದಯವು ಮೂಲಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೂರ ಒಂದು ನಾಡಿಗಳು ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿರುವುವೆಂದೂ ಜೀವಾತ್ಮನು ಉತ್ಕ್ರಮಣಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೂರೊಂದನೆಯದಾದ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ಮೂಲಕ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವನೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "शतं चैका (सुषुम्णा) च हृदयस्य नाड्यः। तासां मूर्धानमभिनिःसृतैका (सुषुम्णा)। तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेति। विष्वङ्ङन्या उत्क्रमणे भवन्ति" कठ०।

"अत्रैतत् एकशतं नाडीनाम् ; तासां शतंशतमेकैकस्यां द्वासप्ततिर्द्वासप्ततिः। प्रतिशाखं नाडीसहस्राणि भवन्ति। आसु व्यानः चरति" प्रश्नोप०। हृदये नाडीनामेकशताधिकं वर्तते। तासां नाडीनां मध्ये एकैकस्याः द्वासप्ततिप्रभेदा भवन्ति। एकैकं द्वासप्ततिप्रभेदं प्रतिशाखाभूतनाडीसहस्राणि शतं शतं भवन्ति" रङ्गरा० भा०। "ನಾಡೀಪ್ರಕಾಶ" ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಗಳು ಮೂರೂವರೆ ಕೋಟಿಗಳಿರುವುವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "सार्धत्रिकोट्यो नाड्यो हि स्थूलाः सूक्ष्माश्च देहिनाम्। नाभिकन्दनिबद्धास्तास्तिर्यगूर्ध्वमधः स्थिताः"। ನಾಡಿಗಳು ಈ ರೀತಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಧಾನವಾದ ನಾಡಿಗಳು ಹದಿನಾರು (16). (1) इडा, (2) पिङ्गला, (3) सुषुम्णा, (4) गान्धारी, (5) हस्तिजिह्वा, (6) पूषा, (7) वसुवशा, (8) अलम्बुषा, (9) कुहूः, (10) शङ्खिनी, (11) तालुजिह्वा, (12) इभजिह्वा, (13) विजया, (14) कामदा, (15) अमृता ಮತ್ತು (16) बहुला। "इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्णा चापरा स्मृता। गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा वसुवशा तथा। अलम्बुषा कुहूश्चैव शङ्खिनी दशमी स्मृता। तालुजिह्वेभजिह्वा च विजया कामदा परा। अमृता बहुला नाम नाड्यो वायुसमीरिताः"। "षडधिकदशनाडीचक्रमध्यस्थितात्मा हृदि विनिहितरूपः सिद्धिदस्तद्विदां यः। अविचलितमनोभिः साधकैर्मृग्यमाणः स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१।

ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮನಾಡಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹದಿನಾರು ಪ್ರಧಾನ ನಾಡಿಗಳ ಸಮೂಹವೇ ರಕ್ತ ಮೇದಸ್ಸು ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಚರ್ಮದಿಂದ ಆಚ್ಛನ್ನವಾಗಿರುವ ಶರೀರ ಎಂದು ಯೋಗಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अपरिमितसूक्ष्मनाडीसहितप्रधानषोडशनाडीसमूह एव रुधिरवसामांसादिधातुपरिपूरितं त्वगाच्छन्नं पिण्डशब्द-वाच्यं शरीरमिति योगमार्गः"।

ರೋಗಿಗಳ ರೋಗಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಪುರುಷನ ಬಲಗೈ ನಾಡಿಗಳ ಮೂಲಕವೂ ಹೆಂಗಸಿನ ಎಡಗೈ ನಾಡಿಗಳ ಮೂಲಕವೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗತಾನೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿರುವ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎದ್ದಿರುವ, ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದ ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುವವನ ನಾಡಿಗಳು ದೇಹಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. "पुंसो दक्षिणहस्तस्य स्त्रियो वामकरस्य तु। अङ्गुष्ठमूलजां नाडीं परीक्षेत भिषग्वरः। अङ्गुलीभिस्तु त्रिसृभिर्नाडीमवहितः स्पृशेत्। तच्चेष्टया सुखं दुःखं जानीयात् कुशलोऽखिलम्। सद्यः स्नातस्य सुप्तस्य क्षुत्तृष्णातपशीलिनः। व्यायामशान्त-देहस्य सम्यङ्नाडी न बुध्यते" भावप्र०।

ವೈದ್ಯನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರುವ ರೋಗಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. "प्रातः कृतसमाचारः कृताचारपरिग्रहम्। सुखासीनः सुखासीनं परीक्षार्थमुपाचरेत्"। "वातं पित्तं कफं द्वन्द्वं सन्निपातं तथैव च। साध्यासाध्यविवेकं च सर्वं नाडी प्रकाशयेत्"। 2. ಕೊಳವೆಯಂತೆ ಉದ್ದವಾದ ವ್ರಣ, ಭಗಂದರ. 3. ನಾಳ, ಕೊಳವೆ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. 5. ವೇಣುವಾದ್ಯ. 6. ಒಂದು ಘಳಿಗೆ. 7. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. "नाडी नाले व्रणान्तरे। शिरायां गण्डदूर्वायां चर्यायां कुहनस्य च। तथा षट्क्षण-कालेऽपि" मेदि०।

नाडीक ನಾಡೀಕ (पुं०) ಕೇರೆದಂಟು. नाड्या कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

नाडीकूट ನಾಡೀಕೂಟ (नं०) (ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ) ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗಾಗಿ ನೋಡುವ ದ್ವಾದಶ (ದಿನ, ಗಣ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು) ಕೂಟಗಳಲ್ಲೊಂದು, ನಾಡೀ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು.

ಅಶ್ವಿನಿ ಆರ್ದ್ರಾ ಪುನರ್ವಸು ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ ಹಸ್ತ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಮೂಲ ಶತಭಿಷ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ಇವು ಪ್ರಥಮ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಡಿ.

ಭರಣಿ ಮೃಗಶಿರೆ ಪುಷ್ಯ ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ ಚಿತ್ತಾ ಅನೂರಾಧಾ ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ಧನಿಷ್ಠಾ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ಇವು ಮಧ್ಯನಾಡಿ.

ಕೃತ್ತಿಕಾ ರೋಹಿಣಿ ಆಶ್ಲೇಷಾ ಮಖಾ ಸ್ವಾತೀ ವಿಶಾಖಾ ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ಶ್ರವಣ ರೇವತಿ ಇವು ತೃತೀಯಪಾರ್ಶ್ವನಾಡಿ. ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿರಕೂಡದು. ಒಂದೇ ನಾಡಿಯಾದರೂ ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ನಕ್ಷತ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಬೇರೆ ರಾಶಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ನಾಡೀದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

नाडीकेल ನಾಡೀಕೇಲ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ.

नाडीचक्र ನಾಡೀಚಕ್ರ (नं०) 1. ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಚಕ್ರ. ಸಕಲ ನಾಡಿಗಳೂ ನಾಭಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ನಾಭಿಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಕ್ರದಂತಿರುವುದು. ಇದು ಒಂದು ಕುಕ್ಕುಟಾಂಡದಂತಿರುವುದು. "नाभिमण्डलमासाद्य कुक्कु-टाण्डमिव स्थितम्। नाडीचक्रमिह प्राहुस्तस्मान्नाड्यः समुद्गताः"। 2. (ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ) ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗಾಗಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ (ಒಂದು ಚಕ್ರ) ಸಮೂಹ.

नाडीचरण ನಾಡೀಚರಣ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. नाडी नालमिव चरणौ यस्य। "पक्षी तु नाडीचरणः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

नाडीजङ्घ ನಾಡೀಜಂಘ (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. नाडीव नालमिव जङ्घास्य। "अपकृष्णो नगरीबकः। ऐन्द्रिश्च नाडीजङ्घोऽथ" त्रिकाण्ड०। 2. ಬಕಪಕ್ಷಿ. "अस्ति खल्विन्द्रद्युम्नं नाम सरस्तस्मिन्नाडीजङ्घो नाम बकः प्रतिवसति सोऽस्मत्तश्चिरजाततरः तं पृच्छ" भा० वन० २०२-७।

नाडीतिक्त ನಾಡೀತಿಕ್ತ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬೇವಿನ ಮರ.

नाडीदेह ನಾಡೀದೇಹ (पुं०) ಪರಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ.

नाडीनक्षत्र ನಾಡೀನಕ್ಷತ್ರ (नं०) ವಿವಾಹೋಪಯುಕ್ತವಾದ ನಾಡಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರ.

नाडीयन्त्र ನಾಡೀಯಂತ್ರ (नं०) ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಒಂದು ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದ ಉಪಕರಣ, —ಸಲಕರಣೆ, —ಆಯುಧ. नाडीव नालीव यन्त्रम्। नाडीवत् मध्य-सुषिरं यन्त्रम्। ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಯಂತ್ರಗಳು

ಆರುವಿಧ. (1) स्वस्तिकयन्त्राणि, (2) सन्दंशयन्त्राणि, (3) तालयन्त्राणि, (4) नाडीयन्त्राणि, (5) शलाकायन्त्राणि ಮತ್ತು (6) उपयन्त्राणि चेति सुश्रुत० सूत्र० ७-५। ನಾಡೀಯಂತ್ರಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆ. ಇವುಗಳೂ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುವು. "नाडीयन्त्राणि अनेकप्रकाराणि अनेकप्रयोजनानि एकतोमुखानि उभयतोमुखानि च; तानि स्रोतोगतशल्योद्धरणार्थं रोगदर्शनार्थम् आचूषणार्थं क्रियासौकर्यार्थं चेति; तानि स्रोतोद्वारपरिणाहानि यथायोगदीर्घाणि च" सुश्रुत० सूत्र० ७-१३।

नाडीवलय ನಾಡೀವಲಯ (न०) ಕಾಲಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಲಯಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಯಂತ್ರ. नाड्या घटिकाया ज्ञानार्थं वलयं वलयाकारं यन्त्रम्।

नाडीव्रण ನಾಡೀವ್ರಣ (पुं०) ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ವ್ರಣ, ಭಗಂದರ. (Fistula) नाड्यां व्रणम्। ಇದೊಂದು ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ರಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯಬೇಕು. ಇದು ಕೇವಲ ಊದಲು ಎಂದು ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರೆ ಒಳಗೆ ಕೀವು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅಪಥ್ಯದಿಂದ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೂ ಹರಡಿ ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದ ದೊಡ್ಡ ವ್ರಣವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ನಾಡೀವ್ರಣ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "शोफं न पक्वमिति पक्वमुपेक्षते यो यो वा व्रणं प्रचुरपूयमसाधुवृत्तः। अभ्यन्तरं प्रविशति प्रविदार्य तस्य स्थानानि पूर्वविहितानि ततः स पूयः। तस्यातिमात्रगमनाद्गतिरित्यतश्च नाडीव यद्वहति तेन मता तु नाडी" सुश्रुत० निदान० १०-९, १०।

नाडीशाक ನಾಡೀಶಾಕ (पुं०) ದಂಟುಕೀರೆ. नाडीप्रधानः शाकः।

नाणक ನಾಣಕ (वि०) 1. ಕೃತ್ರಿಮ ಮುದ್ರೆ ಒತ್ತಿದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ನಾಣ್ಯ. न आणकः, नशब्देन "सहसुपा" (२-१-४) इति समासः। "तुलाशासनमानानां कूटकृन्नाणकस्य च" याज्ञ० २-२४०। 2. ಕುತ್ಸಿತವಲ್ಲದ.

नाथ ನಾಥ (पुं०) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ, ಪ್ರಭು. नाथति ईश्वरो भवति नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) "अच्" (३-१-१३४)। "नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिजगतामेकाधिपे चेतसा" मु० मा०। 2. ಪತಿ, ಗಂಡ, "नाथो मे विपणिं गतो न गणयत्येषा सपत्नी च मां त्यक्त्वा मामिह पुष्पिणीति गुरवः प्राप्ता गृहाभ्यन्तरम्"।

नाथनीय ನಾಥನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕಾದ, ಯಾಚಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಬೇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) "अनीयर्" (३-१-९६)। "नातः परं किमपि मे त्वयि नाथनीयं मातर्दये मयि कुरुष्व तथा प्रसादम्" द०श०। 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

नाथमान ನಾಥಮಾನ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) "शानच्" (३-२-१२४)।

नाथवत् ನಾಥವತ್ (वि०) 1. ಪರತಂತ್ರ, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವವನು, ಒಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವವನು. नाथोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ರಕ್ಷಕನುಳ್ಳ. "नाथवन्तस्त्वया लोकास्त्वमनाथा विपत्स्यसे" उ० रा० १-४३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—वती —ವತೀ.** ಪತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು, ಗಂಡನುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

नाथित ನಾಥಿತ (न०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ. नाथृ भावे "क्तः"। (वि०) 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) "क्तः" (३-२-१०२)।

नाथ्यमान ನಾಥ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

नाद ನಾದ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. णद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "नादस्तावद्विकलकुररीकूजितस्निग्धतारश्चित्ताकर्षी परिचित इव श्रोत्रसंवादमेति" मालती० ५-२०। ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. बाह्यप्रयत्नस्त्वेकादशधा—(1) विवारः, (2) संवारः, (3) श्वासः, (4) नादः, (5) घोषः, (6) अघोषः, (7) अल्पप्राणः, (8) महाप्राणः, (9) उदात्तः, (10) अनुदात्तः, (11) स्वरितः इति। 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಒಂದು ಘೋಷ, ನಾದಬ್ರಹ್ಮ. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ನಾದವೂ ಅದರಿಂದ ಬಿಂದುವೂ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಅದು ನಾದ, ಬಿಂದು ಮತ್ತು ಬೀಜಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ನಾಭಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ "ನಾದ" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "नाभेरूर्ध्वं हृदि स्थानान् मारुतः

प्राणसंज्ञकः। नदति ब्रह्मरन्ध्रान्ते तेन नादः प्रकीर्तितः"। ನಾಭಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಯು ಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ಶಬ್ದವು ನಾದವೆನಿಸುವುದು. "आकाशाग्निमरुज्जातो नाभेरूर्ध्वं समुच्चरन्। मुखेऽतिव्यक्तमायाति यः स नाद इतीरितः"। ಇದು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಎರಡರಿಂದಲೂ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ. ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ಪ್ರಾಣಿಭವ. ವೀಣೆ ಪಿಟೀಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ಅಪ್ರಾಣಿಭವ. ಕೊಳಲು ವಾದ್ಯದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ಉಭಯಭವ. "स च प्राणिभवोऽप्राणिभवश्चोभयसम्भवः। आद्यः कायभवो वीणादिभवस्तु द्वितीयकः। तृतीयोऽपि च वंशादिभव इत्थं त्रिधा मतः"। ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಿರುವುದು. ಅದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಸಂಯೋಗದಿಂದ ನಾದವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ನಾದವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಗೀತವಿಲ್ಲ. ನಾದವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರವಿಲ್ಲ. ನಾದವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ರಾಗವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ನಾದಮಯವಾದುದು. ನಾದವಿಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹೊರತು ಪರಶಿವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಿಲ್ಲ. ಜ್ಯೋತಿಯು ನಾದರೂಪವಾದುದು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯೂ ನಾದಸ್ವರೂಪನು. "यदुक्तं ब्रह्मणः स्थानं ब्रह्मग्रन्थिश्च यो मतः। तन्मध्ये संस्थिताः प्राणाः प्राणाद्वह्निसमुद्भवः। वह्निमारुतसंयोगान्नादः समुपजायते। न नादेन विना गीतं न नादेन विना स्वरः। न नादेन विना रागस्तस्मान्नादात्मकं जगत्। न नादेन विना ज्ञानं न नादेन विना शिवः। नादरूपं परं ज्योतिर्नादरूपी परं हरिः" सं० दा०। 4. ಒಂದು ಯೋಗದ ಹೆಸರು. नकारं प्राणनामानं दकारमनलं विदुः। जातः प्राणाग्निसंयोगात् तेन नादोऽभिधीयते"।

नादन ನಾದನ (न०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸುವುದು. 2. ಸದ್ದು ಮಾಡಿಸುವುದು. 3. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸುವುದು. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

नादनीय ನಾದನೀಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ.

नादयत् ನಾದಯತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "नादयन्तो दिशः सर्वाः कर्णत्रस्ता विचेतसः" भा० कर्ण० ४४-७२।

नादयितव्य ನಾದಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)।

नादित ನಾದಿತ (न०) 1. ನಾದ, ಶಬ್ದ. 2. ಧ್ವನಿ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

नादितवत् ನಾದಿತವತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಿದವನು. 2. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಿದವನು. णद (अव्यक्ते शब्दे) +णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नाद्य ನಾದ್ಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2 ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + ण्यत् (३-१-१२४)।

नादवत् ನಾದವತ್ (पुं०) 1. ನಾದರೂಪವಾದ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ. नादो बाह्यप्रयत्नभेदोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 2. ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, 3, ಧ್ವನಿ ಸಹಿತವಾದ.

नादिन् ನಾದಿನ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–नादिनी –ನಾದಿನೀ.** "ततः प्रकोष्ठे हरिचन्दनाङ्किते प्रमथ्यमानार्णवधीरनादिनीम्" रघु० ३-५९। 2. ಜಿಂಕೆಯ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಗುರುವಿನ ಧೇನುವನ್ನು ಕೊಂದು ಪಿತೃ ಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಗರ್ಗಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಮೃಗಜನ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಐಳನೆಯವನು ನಾದಿ. "उन्मुखो नित्यवित्रस्तः स्तब्धकर्णो विलोचनः। पण्डितो घस्मरो नादी नामतस्तेऽभवन्मृगाः"। (वि०) 3. ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ. नादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

नादेय ನಾದೇಯ (पुं०) 1. ಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ. नद्यां भवः "ढक्" (४-२-९७)। 2. ನಾಗರಂಗವೃಕ್ಷ, ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. 3. ಕಾಶತೃಣ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. (न०) 4. ಸೈಂಧವ ಲವಣ. 5. ಸೌವೀರಾಂಜನ. (वि०) 6. ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ. 7. ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. न आदेयम् अदेयं वा। "नादेयं नादेयं शरदि

वसन्ते च नादेयम्"। 8. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 9. ನದಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. नद्यां जातः नद्या इदं वा "ढक्" (४-२-९७)। 10. ನದಿಯಲ್ಲಿರುವ. नद्यां भवः "ढक्" (४-२-९७)। (स्त्री०) -यी -ಯೀ. 11. ನೀರು ಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ. 12. ತಕ್ಕಿಲೆ ಗಿಡ. 13. ಭೂಮಿ ಜಂಬು, ಕಾಗೆ ಹೇರಿಳೆ. 14. ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. "नादेयो नागरङ्गे स्याज्जयायामम्बुवेतसे" मेदि०। "नादेयी जलवेतसे। तर्कार्यां भूमिजम्ब्वां च जपायां नागरङ्गके। नादेयं सिंधुलवणे त्रिषुत्वेष नदीभवे" नानार्थर०।

नादेश्वर ನಾದೇಶ್ವರ (पुं०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಿವ ಲಿಂಗ. "नादेश्वरं समभ्यर्च्य कैः कैर्नापि सुचिन्तितम्। तस्मात्काश्यां प्रयत्नेन सेव्यो नादेश्वरो नृभिः" काशीखं०।

नाधृ – याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु (भ्वा० आत्म० सक० से०)। नाधते। ननाधे। नाधिता। अनाधिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

नाना ನಾನಾ (अव्य०) 1. ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು, ಇಲ್ಲದೆ. न "नाञ्" (५-२-२७)। "नाना नारीर्निष्फला लोकयात्रा"। 2. ಅನೇಕವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ, ಬಗೆ ಬಗೆ ಯಾಗಿ. 3. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಎರಡಾಗಿ. (वि०) 4. ಬಗೆ ಬಗೆಯಾದ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ. "नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः" गीता १-९। "नानाजावजानाना सा जनौघघनौजसा" माघ० १९-४०। "नानाशब्दो विनार्थे स्यात् तथानेकोभयार्थयोः" मेदि०। ಇದು ಉಪ ಪದವಾದಲ್ಲಿ "च्वि" ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ "कृञ्" ಮತ್ತು "भू" ಧಾತುಗಳಿಗೆ "क्त्वा" ಮತ್ತು "णमुल्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಗಳು ಬರುವುವು (३-४-६२)। ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **नानाकृत्य ನಾನಾಕೃತ್ಯ**. ಅಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **नानाकृत्वा ನಾನಾಕೃತ್ವಾ**. **नानाकारम् ನಾನಾಕಾರಮ್**. ಹೀಗೆಯೇ **नानाभूय ನಾನಾ ಭೂಯ, नानाभूत्वा ನಾನಾಭೂತ್ವಾ, नानाभावम् ನಾನಾ ಭಾವಮ್** ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿ. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಆಗಿ.

नानाजातीय ನಾನಾಜಾತೀಯ (वि०) ಭಿನ್ನವಾದ, ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಬಗೆ ಬಗೆಯಾದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ. नाना+ जाति "छः" (५-४-९)।

नानान्द्र ನಾನಾಂದ್ರ (पुं०) ನಾದಿನಿಯ ಮಗ, ಗಂಡನ ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ. ननान्दुरपत्यं पुमान् "अञ्" (४-१-१०४)।

नानान्द्रायण ನಾನಾಂದ್ರಾಯಣ (पुं०) ನಾದಿನಿಯ ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗ. ननान्दुः अपत्यं युवा—ननान्दृ "अञ्" (४-१-१०४)। ततो हरितादि० "फक्" (४-१-१००)।

नानारस ನಾನಾರಸ (वि०) 1. ಅನೇಕ ವಿಧ ಅಭಿರುಚಿ ಯುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ವಿಧ ರುಚಿಯುಳ್ಳ. 2. ಅನೇಕ ವಿಧ (ಶೃಂಗಾರಾದಿ) ರಸಗಳುಳ್ಳ. नाना अनेकप्रकारा रसा यत्र। "त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते" माल० १-४।

नानारूप ನಾನಾರೂಪ (न०) 1. ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು, ಬಹುವಿಧ ರೂಪ. नाना रूपाणि। "नानारूपैर्विरूपास्ते रूक्षैरशुभदर्शनाः" रामा०। (वि०) 2. ಅನೇಕ ವಿಧ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. नाना रूपाणि यस्य। "नानारूपाणि जायन्ते बीजानीह स्वभावतः" मनु० ९-३८।

नानार्थ ನಾನಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಅನೇಕ ಅರ್ಥ. 2. ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯ, ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಜನ. (वि०) 3. ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ. 4. ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳ. नाना अर्थाः प्रयोजनानि अभिधेयानि वा यस्य। "नानार्थाः केऽपि कान्तादिवर्गेष्वेवात्र कीर्तिताः" अम०। "हरि" ಪದವು ಯಮ, ವಾಯು, ಇಂದ್ರ, ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ವಿಷ್ಣು, ಸಿಂಹ, ಕಿರಣ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ನಾನಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಪದಗಳು ನಾನಾರ್ಥ ಪದಗಳು.

नानार्थकोश ನಾನಾರ್ಥಕೋಶ (पुं०) ಅನೇಕ ಅರ್ಥ ಗಳುಳ್ಳ ಪದಗಳ ನಿಘಂಟು. एवम् नानार्थमञ्जरी, नानार्थरत्नमाला, नानार्थशब्दकोशः ಇತ್ಯಾದಿ. "क्षीरे पयस्यपि पदे द्वयवाचिभूयं नानार्थकोशविषयोऽद्य मृषोद्य-मस्तु" नैष० ११-७८।

नानावर्ण ನಾನಾವರ್ಣ (वि०) ಅನೇಕ ವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ, ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ. नाना वर्णाः शुक्लादिगुणाः यस्य।

नानाविध ನಾನಾವಿಧ (वि०) 1. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ, ಅನೇಕ ಬಗೆಯ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯ. नाना अनेके विधाः प्रकारा यस्य। "नानारत्नज्योतिषां संनिपातैश्छन्त्रे-ष्वन्तःसानु वप्रान्तरेषु" किरा० ५-३६। (अव्य०) 2. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅನೇಕ ಬಗೆ ಯಾಗಿ. "नानाविधाविष्कृतसामजस्वरः सहस्रवर्त्मा चपलैर्दुरध्ययः" माघ० १२-११।

नान्तरीयक ನಾಂತರೀಯಕ (वि०) ಅವಿನಾಭೂತವಾದ, ಒಂದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಬಿಟ್ಟು ಇಲ್ಲದಿರುವ. न अन्तरा विना भवः "छः" (४-२-१३८)। ततः स्वार्थे "कः"। तदभावे तदभावः ಅದಿದ್ದರೆ ಅದೂ ಇರುವುದು,

ಅದಿಲ್ಲದೆ ಅದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. तत्सत्तानियतसत्ताकः। "प्रतिबन्धकाभावे नान्तरीयका अर्थोत्पत्तिः" ಇತ್ಯಾದಿ.

नान्त्र ನಾಂತ್ರ (न०) ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। आदिवृद्धिश्च।

नान्दिकर ನಾಂದಿಕರ (पुं०) ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಂದಿಯನ್ನು (ಮಂಗಳವನ್ನು) ಪಠಿಸುವ ಸೂತ್ರಧಾರ. नान्दीं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। षष्ठीतत्पुरुषः। पूर्वपदस्य वा ह्रस्वः (६-३-६३)। पक्षे **नान्दीकरः ನಾಂದೀಕರಃ.**

नान्दी ನಾಂದೀ (स्त्री०) 1. ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕ, ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ಸಮೇತವಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು ದ್ವಿಜರು ಮತ್ತು ನೃಪರು ಮೊದಲಾದವರ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂಗಳ ಪದ್ಯ. नन्दन्ति देवादयः अत्र—टु नदि (समृद्धौ) "घञ्" (३-३-१२१)।

ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ವಿಘ್ನಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಾಂದೀಪಠನ ಮಾಡಬೇಕು. "आशीर्वचनसंयुक्ता स्तुतिर्यस्मात् प्रयुज्यते। देवद्विजनृपादीनां तस्मान्नान्दीति संज्ञिता" सा० द० ६-२४।

ಸಭಾಪತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಗಾಯಕರು ನಟನಟಿಯರು ಎಲ್ಲರೂ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಕಲೆತು ಸಂತೋಷಪಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಂಗವೆಂದೂ ಇದು ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರಂಗವೆಂದೂ ಹೆಸರು. "सभापतिः सभासभ्याः गायका वादका अपि। नटी नटश्च मोदन्ते यत्रान्योन्यानुरञ्जनात्। अतो रङ्ग इति ज्ञेयः पूर्वं यत्स प्रकल्पते। तस्मादयं पूर्वरङ्गः इति विद्वद्भिरुच्यते" भावप्रका०।

ಅನಂತರ ಸಭಾಪತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕರ ಪೂಜೆ ನಡೆದು ಕವಿ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾಗಬೇಕು. ಪೂರ್ವರಂಗಾಂಗಗಳಾದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಡೆದರೂ ವಿಘ್ನಪ್ರಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ನಾಂದಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. "प्रत्याहारादिकान्यङ्गान्यस्य भूयांसि यद्यपि। तथाप्यवश्यं कर्तव्या नान्दी विघ्नोपशान्तये" सा० द० ६-२३।

ವಿಘ್ನಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆಶೀರ್ವಚನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವದ್ವಿಜನೃಪಾದಿಗಳ ಸ್ತುತಿಯು ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕರನ್ನೂ ಆನಂದಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಾಂದಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. नन्दयति आनन्दयति स्तवेन देवान् आशीर्वचनेन सामाजिकान् इति नान्दी। "आशीर्वचनसंयुक्ता स्तुतिर्यस्मात्प्रयुज्यते। देवद्विजनृपादीनां तस्मान्नान्दीति संज्ञिता" सा० द० ६-२४। "आशीर्नमस्क्रियारूपः श्लोकः काव्यार्थसूचकः। नान्दीति कथ्यते" भरतः।

ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಾಂದಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸಿದ ನಂತರ ಅವನಂತೆಯೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕವಿ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ನಾಟ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವನು. ಇವನು ಕಾವ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸ್ಥಾಪಕನೆಂದು ಹೆಸರು. "नान्दीं प्रयुज्य निष्क्रामेत् सूत्रधारः सहानुगः। स्थापकः प्रविशत्पश्चात्सूत्रधारगुणाकृतिः। पूर्वरङ्गं विधायादौ सूत्रधारे विनिर्गते। प्रविश्य तद्वदपरः काव्यमास्थापयेन्नटः।

ನಾಂದಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಿರ್ಗಮಿಸಿದರೂ नान्द्यन्ते सूत्रधारः ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಕನಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸೂತ್ರಧಾರನ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ. ನಾಂದೀಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಹನ್ನೆರಡು ಹದಿನೆಂಟು ಅಥವಾ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಪದಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ. "यत्राष्टभिर्द्वादशभिरष्टादशभिरेव वा। द्वाविंशत्या पदैर्वापि सा नान्दी परिकीर्तिता"।

ನಾಂದೀಪದ್ಯದ ಅರ್ಥದ ಮೂಲಕ ಅಥವಾ ಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. "अर्थतः शब्दतो वापि मनाक्काव्यार्थसूचनम्" प्र० रु०। ವೇಣೀಸಂಹಾರದ ನಾಂದೀಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ "निषिद्धैरप्येभिः" ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಎಷ್ಟೇ ತಡೆದರೂ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳು ದರ್ಪದಿಂದ ತಮ್ಮ ಹಟವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಯುದ್ಧದ ಸನ್ನಾಹದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರೆಂಬ ವಿಷಯ ಮತ್ತು "संभिन्नमुकुलः" ಪದದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜ ಮೊದಲಾದವರು ವನವಾಸದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಷ್ಟ ಅನಂತರ ಅವರು ಜಯಗಳಿಸಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಸುಖ ಸಂತೋಷ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಥಾವಸ್ತು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ನಾಂದೀಶ್ಲೋಕವು ಅಷ್ಟಪದಾತ್ಮಕ ದ್ವಾದಶ ಪದಾತ್ಮಕ ಅಷ್ಟಾದಶಪದಾತ್ಮಕ ಅಥವಾ ದ್ವಾವಿಂಶತಿಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿರಬೇಕು. "यत्राष्टभिर्द्वादशभिरष्टादशभिरेव वा। द्वाविंशत्या पदैर्वापि"।

ಕೆಲವರು ಸುಬಂತ ಮತ್ತು ತಿಙಂತಗಳು ಪದವೆಂದೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಪಾದವು ಪದವೆಂದೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯಗಳು ಪದವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. "श्लोकपादः पदं केचित् सुप्तिङन्तमथापरे। परेऽवान्तरवाक्यैकस्वरूपं पदमूचिरे" नाटचप्र०। 2. ಸಂತೋಷ. 3. ದೇವತಾ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. 5. ಮಂಗಳ.

नान्दीक ನಾಂದೀಕ (पुं०) ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿರುವ ಮಂಗಳ ಸೂಚಕವಾದ ತೋರಣಸ್ತಂಭ. नान्द्यै कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

नान्दीकर ನಾಂದೀಕರ (पुं०) ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಾಂದೀಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಸೂತ್ರಧಾರ. नान्दीं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। षष्ठीतत्पुरुषः।

नान्दीघोष ನಾಂದೀಘೋಷ (पुं०) ಮಂಗಳಕರವಾದ ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಶಬ್ದ. नान्द्यै घोषः।

नान्दीपट ನಾಂದೀಪಟ (पुं०) ಬಾವಿಯ ಬಾಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಕವಾಟ. नान्द्याः वृद्धचर्थः पटः। "नान्दीमुखो नान्दीपटो वीनाहो मुखबन्धने" अभि० चि०।

नान्दीमुख ನಾಂದೀಮುಖ (पुं०) 1. ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮೊದಲಾದವರು. ವೃದ್ಧಿಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಂದೆ, ತಾತ, ಪ್ರಪಿತಾಮಹ ಮೊದಲಾದ ಪಿತೃಗಣ. ಮಾತೃ ಪಿತಾಮಹೀ ಪ್ರಪಿತಾಮಹಿ (ತಾಯಿ ತಂದೆಯ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಪಿತಾಮಹಿ), ಪಿತೃ ಪಿತಾಮಹ ಪ್ರಪಿತಾಮಹ (ತಂದೆ ತಾತ ತಂದೆಯ ತಾತ), ಸಪತ್ನೀಕರಾದ ಮಾತಾಮಹ ಮಾತೃಪಿತಾಮಹ ಮಾತೃಪ್ರಪಿತಾಮಹ (ಪತ್ನೀ ಸಹಿತರಾದ ತಾಯಿಯ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ತಂದೆಯ ತಂದೆ, ಅವರ ತಂದೆ) ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಂದೀಮುಖರಾದ ಪಿತೃಗಣ. ಜಾತಕರ್ಮ, ನಾಮಕರಣ, ಚೂಡಾಕರ್ಮ, ಉಪನಯನ, ಪುತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುತ್ರನ ವಿವಾಹ, ಸೀಮಂತ, ಗೃಹಪ್ರವೇಶ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಣದ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾಂದೀಮುಖವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "कन्यापुत्रविवाहे च प्रवेशे नववेश्मनः। नामकर्मणि बालानां चूडाकर्मादिके तथा। सीमन्तोन्नयने चैव पुत्रादिमुखदर्शने। नान्दीमुखं पितृगणं पूजयेत् प्रयतो गृही" विष्णुपु० १३। (न०) 2. ಅಭ್ಯುದಯಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಶ್ರಾದ್ಧ, ವೃದ್ಧಿ ಶ್ರಾದ್ಧ. नान्द्या वृद्धेर्मुखम्। (वि०) 3. ಸಂತೋಷದ ಮುಖವುಳ್ಳ, ನಗುಮುಖವುಳ್ಳ. (स्त्री०) **–मुखी –ಮುಖೀ.** 4. ನಾಂದೀ ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

नान्दीवादिन् ನಾಂದೀವಾದಿನ್ (पुं०) 1. ನಾಂದೀ (ಮಂಗಳ) ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು. नान्दीं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಭೇರಿ (ನಗಾರಿ) ಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು.

नान्दीश्राद्ध ನಾಂದೀಶ್ರಾದ್ಧ (न०) ನಾಂದಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಅಭ್ಯುದಯ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಪಿತೃಗಣದ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧ. नान्दीनिमित्तं श्राद्धम्।

नापित ನಾಪಿತ (पुं०) ದಿವಾಕೀರ್ತಿ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. न+आप्लृ (व्याप्तौ) "तन्" इडागमश्च (उ० ३-८७)। ಇವನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "नराणां नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः। दंष्ट्रिणां च सृगालस्तु श्वेतभिक्षुस्तपस्विनाम्" पञ्चतं०।

नापितशाला ನಾಪಿತಶಾಲಾ (स्त्री०) ಕ್ಷೌರದ ಮನೆ.

नापितभाण्ड ನಾಪಿತಭಾಂಡ (न०) ನಾಪಿತನ ಕ್ಷೌರದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

नाभ ನಾಭ (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "श्रुतो भगीरथाज्जज्ञे तस्य नाभोऽपरोऽभवत्" भाग० ९-९-१६।

नाभस ನಾಭಸ (पुं०) 1. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. (वि०) 2. ನಭಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಆಕಾಶಸಂಬಂಧವಾದ. नभसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

नाभाग ನಾಭಾಗ (पुं०) 1. ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. 2. ಶ್ರುತನೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗ. "भगीरथसुतो राजा श्रुत इत्यभिविश्रुतः। नाभागस्तु श्रुतस्यासीत् पुत्रः परमधार्मिकः। अम्बरीषस्तु नाभागिः सिन्धुद्वीपपिताऽभवत्" हरिवं०।

नाभि ನಾಭಿ (पुंस्त्री०) 1. ಉದರಾವರ್ತ, ಹೊಕ್ಕುಳು. णह (बन्धने) "इञ्" भश्चान्तादेशः (उ० ४-१२५)। "नृपं तमावर्तमनोज्ञनाभिः सा व्यत्ययगादन्यवधूर्भवित्री" रघु० ६-५२। ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯೊಳಗಿರುವ ಈ ನಾಭಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಣಿಪೂರವೆಂಬ ದಶದಳಪದ್ಮವಿರುವುದು. "तदूर्ध्वे नाभिदेशे तु मणिपूरं महाप्रभम्। मेघाभं विद्युदाभं च बहुतेजोमयं ततः। दशभिश्च दलैर्युक्तं

डादिफान्ताक्षरान्वितम्। शिवेनाधिष्ठितं पद्मं विश्वालोकनकारणम्" तन्त्रसा०। 2. ಬಂಡಿಯ ಚಕ್ರದ ತೂಬು, ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "अरैः सन्धार्यते नाभिः नाभौ चाराः प्रतिष्ठिताः" पञ्चतं० १-८९। 3. ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 4. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "कृत्स्नस्य नाभिर्नृपमण्डलस्य" रघु० १८-२०। 5. ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 6. ಸಮೀಪದ ಬಂಧುತ್ವ, ಹತ್ತಿರದ ನೆಂಟು. 7. ಅಗ್ನೀಧ್ರ ರಾಜನ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "आग्नीध्रो नाभिकिम्पुरुषहरिवर्षेलावृतरम्यकहिरण्मयकुरुभद्राश्वकेतुमालसंज्ञान्नव पुत्रानजनयत्" भाग० ५-२-१९।

नाभिकण्टक ನಾಭಿಕಂಟಕ (पुं०) ಉಬ್ಬಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು. नाभिः कण्टक इव।

नाभिकूप ನಾಭಿಕೂಪ (पुं०) ಬಾವಿಯಂತೆ ಆಳವಾಗಿರುವ ನಾಭಿ, ಕುಳಿಯಾಗಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು. नाभिः कूप इव। "रोमावलीरज्जुमुरोजकुम्भौ गम्भीरमासाद्य च नाभिकूपम्" नैष० ७-८४।

नाभिगन्ध ನಾಭಿಗಂಧ (पुं०) ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗದ ಮದ.

नाभिगोलक ನಾಭಿಗೋಲಕ (पुं०) ಉಬ್ಬಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು. नाभिः गोलक इव।

नाभिज ನಾಭಿಜ (पुं०) 1. ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. नाभौ विष्णोर्नाभौ जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (वि०) 2. ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नाभिजन्मन् ನಾಭಿಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮ. नाभौ विष्णोर्नाभौ जन्म यस्य। (वि०) 2. ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नाभिजात ನಾಭಿಜಾತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮ. नाभौ जातः। (वि०) 2. ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नाभिदघ्न ನಾಭಿದಘ್ನ (वि०) ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಪ್ರಮಾಣದ, ಹೊಕ್ಕುಳಿನವರೆಗಿನ ಆಳತೆಯ. नाभिः प्रमाणमस्य — "दघ्नच्" (५-२-३७)।

नाभिनाडी ನಾಭಿನಾಡೀ (स्त्री०) ಹೊಕ್ಕುಳು ಕುಡಿ. नाभेर्नाडी।

नाभिनाल ನಾಭಿನಾಲ (न०) ಹೊಕ್ಕುಳು ಕುಡಿ. नाभेर्नालम्। "तदङ्कशय्याच्युतनाभिनाला कच्चिन्मृगीणामनघा प्रसूतिः" रघु० ५-७।

नाभिभू ನಾಭಿಭೂ (पुं०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. नाभौ भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)।

नाभिमात्र ನಾಭಿಮಾತ್ರ (वि०) ಹೊಕ್ಕುಳಿನವರೆಗಿನ ಆಳತೆಯ, ಹೊಕ್ಕುಳಿನವರೆಗಿನ ಪ್ರಮಾಣದ. नाभिः प्रमाणमस्य "मात्रच्" (५-२-३७)।

नाभिल ನಾಭಿಲ (वि०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ನಾಭಿಯುಳ್ಳ, ಉದ್ದದ ಹೊಕ್ಕುಳುಳ್ಳ. प्रशस्ता नाभिरस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)।

नाभील ನಾಭೀಲ (न०) 1. ಹೆಂಗಸರ ತೊಡೆಗಳ ಸಂದು, ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೂ ತೊಡೆಗಳ ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಗುಳಿ. 2. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ.

नाभिवर्धन ನಾಭಿವರ್ಧನ (न०) ಹೊಕ್ಕುಳು ಕುಡಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು. नाभेः तत्रत्यनाड्याः वर्धनम्। "प्राङ्नाभिवर्धनात् पुंसो जातकर्म विधीयते" मनु० २-२९।

नाभिवर्ष ನಾಭಿವರ್ಷ (न०) ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷ (ಭೂಭಾಗ) ಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಅಗ್ನೀಧ್ರನು ತನ್ನ ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. नाभेः आग्नीध्रपुत्रस्य वर्षः। ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಮಗನಾದ ಪ್ರಿಯವ್ರತ ರಾಜನು ತನ್ನ ರಥದ ಚಕ್ರದ ಕೊನೆಯಿಂದ ಗೆರೆಯೆಳೆದು ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನೂ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಏಳು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ಅಗ್ನೀಧ್ರನು ತನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವನ್ನು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗಮಾಡಿ ನಾಭಿ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಹಂಚಿದನು. ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ನಾಭಿಯ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದ ಅಜನಾಭ ದೇಶಕ್ಕೆ "ನಾಭಿವರ್ಷ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ನಾಭಿಯ ಮಗ ಋಷಭ. ಋಷಭ ರಾಜನ ಅನಂತರ ಅವನ ಮಗನಾದ ಭರತನು ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಭಿವರ್ಷಕ್ಕೆ **"ಭಾರತವರ್ಷ"** ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "आग्नीध्रसुतास्ते पित्रा विभक्ताः आत्मतुल्यनामानि यथाभागं जम्बूद्वीपवर्षाणि बुभुजुः" भाग० ५-२-२१। ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದ ಮತ್ತು ಹಿಮಾಚಲದ ದಕ್ಷಿಣದ ಭೂಭಾಗವು ಭಾರತವರ್ಷವಾಯಿತು. "उत्तरं यत्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम्। वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः" विष्णुपु० २-३-१।

नाभ्य ನಾಭ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. "नमो नाभाय नाभ्याय नमः कटकटाय च" भा० शान्ति० २९०-९०। (वि०) 2. ನಾಭಿಗೆ ಹಿತವಾದ. नाभये हितम् "यत्" (४-३-५५)।

नाम ನಾಮ (अव्य०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. नाम्यतेऽनेन — णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "डः" (३-२-१०१)। "एवं नामास्तु"। 2. ಕುತ್ಸನ, ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "को नामायं सवितुरुदये स्वापमेवं विधत्ते"। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. "हिमालयो नाम नगाधिराजः" कुमा० १-१। 4. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. "ममापि नाम दशाननस्य परैरभिभवः"। 5. ವಿಸ್ಮಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. "अन्धो नाम गिरिमारोहति"। 6. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. "अहं च भीतो नामावप्लुतः"। 7. ಸ್ಮರಣೆ. 8. ವಿಕಲ್ಪ. 9. ಊಹೆ, ಸಂಭಾವನೆ. "नाम कोपेऽभ्युपगमे विस्मये स्मरणेऽपि च। संभाव्यकुत्साप्राकाश्यविकल्पेऽपि च दृश्यते" मेदि०।

नामकरण ನಾಮಕರಣ (न०) ಶಿಶುವು ಹುಟ್ಟಿದನಂತರ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಡುವುದು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕರೆಯುವುದು. ಇದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಷೋಡಶ (ಹದಿನಾರು) ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. नाम्नः करणं यत्र। ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವಿಗೆ ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ದಿವಸ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಬೇಕು. "एकादशे द्वादशे वा अहनि पिता नाम कुर्यात्" श्रुतिः। ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ "ಶರ್ಮ" ಎಂದೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ "ವರ್ಮ" ಎಂದೂ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ "ಗುಪ್ತ" ಎಂದೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ "ದಾಸ" ಎಂದೂ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು. "शर्मेति ब्राह्मणस्योक्तं वर्मेति क्षत्रसंश्रयम्। गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः"। ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಅಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಅಪಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಶುಭವಾದ ಜುಗುಪ್ಸಾವಹವಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಡಕೂಡದು. "नार्थहीनं नचाशस्तं नापशब्दयुतं तथा। नामाङ्गल्यं जुगुप्स्यं वा नाम कुर्यात् समाक्षरम्" विष्णुपु०। ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿವಸ ನಾಮಕರಣ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಶುಭ ದಿವಸ ಶುಭನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಮಕರಣ ನಡೆಯಬೇಕು. **ಶುಭ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು:** ಅಶ್ವಿನಿ, ರೋಹಿಣಿ, ಮೃಗಶಿರ, ಪುನರ್ವಸು, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಸ್ವಾತಿ, ಅನೂರಾಧಾ, ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ, ಶ್ರವಣ, ಧನಿಷ್ಠಾ, ಶತಭಿಷೆ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ಮತ್ತು ರೇವತಿ.

नामकर्मन् ನಾಮಕರ್ಮನ್ (न०) ಹುಟ್ಟಿದ ಶಿಶುವಿಗೆ ಹೆಸರಿಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ.

नामग्राहम् ನಾಮಗ್ರಾಹಮ್ (अव्य०) ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು. नाम गृहीत्वा — नाम + ग्रह (उपादाने) "णमुल्" (३-४-५८)। "नामग्राहं कपिभिरशनैः स्तूयमानः समन्तात्" भट्टि० ६-१४३।

नामचौर ನಾಮಚೌರ (पुं०) ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಹೆಸರನ್ನು ಕದಿಯುವವನು. ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಚೌರ್ಯರೂಪವಾದ ಅಪರಾಧವಾಗುವುದು.

नामद्वादशी ನಾಮದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಹೆಸರುಗಳು. (1) गौरी, (2) काली, (3) उमा, (4) भद्रा, (5) दुर्गा, (6) कान्तिः, (7) सरस्वती, (8) मङ्गला, (9) वैष्णवी, (10) लक्ष्मीः, (11) शिवा ಮತ್ತು (12) नारायणी—ಇವು ಪಾರ್ವತಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಹೆಸರುಗಳು. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ನಡೆಸುವ ಪೂಜೆ.

नामधातु ನಾಮಧಾತು (पुं०) ಸುಬಂತ ಪದಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಧಾತು. पुत्रमात्मनः इच्छति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಬಂತವಾದ पुत्र ಪದಕ್ಕೆ "क्यच्" (३-१-८) ಪ್ರತ್ಯಯವೂ "अ" ಕಾರಕ್ಕೆ "ई" ಕಾರವೂ ಬಂದು पुत्रीय ಎಂದಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ "सनाद्यन्ता धातवः (३-१-३२) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಇದು ನಾಮಧಾತುವಾಗುವುದು. पुत्रीय ಎಂಬ ಈ ನಾಮಧಾತುವಿಗೆ तिप् ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬಂದು पुत्रीयति ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

नामधारक ನಾಮಧಾರಕ (वि०) ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವವನು. ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನ ಹೆಸರು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗುವುದು. ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಹೀನನಾದವನ ಹೆಸರು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿ ಅವನು ಅಂತಹ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿದಂತಾಗುವುದು. नाममात्रं धरति न तदर्थं करोति—धृञ् (धारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಕಾಷ್ಠಮಯವಾದ ಆನೆಯು ಯುದ್ಧಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗದೆ ಕೇವಲ ಆನೆ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕೇವಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೇ ಹೊರತು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅರ್ಹನಲ್ಲ.

"यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः । यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नाम बिभ्रति" मनु० २-१५७। ಅಂತೆಯೇ ಅರ್ಥ (ಧನ) ವಿಹೀನನಾದ ಪುರುಷನೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "दंष्ट्राविरहितः सर्पो मदहीनो यथा गजः । तथार्थेन विहीनोऽत्र पुरुषो नामधारकः" पञ्चतं० २-९१ ।

नामधारिन् ನಾಮಧಾರಿನ್ (वि०) ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನು. नाम धरति — धृञ् (धारणे) "णिनिः" (३-१-१३४) ।

नामधेय ನಾಮಧೇಯ (न०) ಹೆಸರು, ಅಭಿಧಾನ. नामन् स्वार्थे "धेयः" (वा० ५-४-२५) । "हय्यंगवीनमादाय घोषवृद्धानुपस्थितान् । नामधेयानि पृच्छन्ती वन्यानां मार्गशाखिनाम्" रघु० १-४५ ।

नामन् ನಾಮನ್ (न०) 1. ಹೆಸರು, ಅಭಿಧಾನ, ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕರೆಯುವ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದ. नम्यते अभिधीयते अर्थोऽनेन— णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "मनिन्" (उ० ४-१५१) निपा० । ನಾಮಪದಗಳು ಸತ್ತ್ವ (ದ್ರವ್ಯ) ಪ್ರಧಾನವಾದುವು. "सत्त्वप्रधानानि नामानि" नमन्त्याख्यातशब्दे गुणभावेन इति नामानि। ಯಾವ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಯಾವನೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಬೋಧವಾಗುವುದೋ ಆ ಶಬ್ದವು "ನಾಮ" ವಾಗುವುದು. "शब्देनोच्चरितेनेह येन द्रव्यं प्रतीयते । तदक्षरविधौ युक्तं नामेत्याहुर्मनीषिणः" निरु० । 2. ವಾಚಕಶಬ್ದ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದ. "हरेर्नाम हरेर्नाम हरेर्नामैव केवलम् । कलौ नास्त्येव नास्त्येव नास्त्येव गतिरन्यथा"। ಇದು ಪೌರಾಣಿಕಮತ. 3. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕರೂಪವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ, ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಧಾತುಭಿನ್ನವಾದ ಯಾವ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಸೇರದಿರುವ ಶಬ್ದರೂಪ. "घटोऽस्ति" ಎಂಬಲ್ಲಿ घट ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ. ಇದು ಪಾಣಿನೀಯರ ಮತ. ನಾಮಪದವು (1) ರೂಢ, (2) ಲಕ್ಷಕ, (3) ಯೋಗರೂಢ ಮತ್ತು (4) ಯೌಗಿಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವು ಬೋಧವಾಗುವಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪದವು **ರೂಢವು.** "गौः" ಎಂಬಲ್ಲಿ "गमेर्डोः" (उ० २-६८) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಯೌಗಿಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ "गो" ಪದವು ರೂಢವು. ಇದು ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮುದಾಯದಿಂದ "ಹಸು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಯಾವ ಪದವು ತನ್ನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗಿ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೋ ಅದು **ಲಕ್ಷಕ.** "गङ्गायां घोषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಲಮಯವಾದ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವು ಅನುಪಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ತೀರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "गङ्गा" ಪದವು ಗಂಗಾತೀರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಕವಾಗುವುದು.

ಯೋಗ (ಅವಯವ ಶಕ್ತಿ) ಮತ್ತು ರೂಢ (ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿ) ಎರಡರಿಂದಲೂ ಅರ್ಥಬೋಧವಾಗುವಲ್ಲಿ ಆ ಪದವು **"ಯೋಗರೂಢ".** "पङ्कज" ಪದವು पङ्काज्जायते ಎಂಬ ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಅದು ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರೂಢವಾದುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕಮಲ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಯೋಗರೂಢ. ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪದವು **ಯೌಗಿಕ.** डुपचष् (पाके) + "ण्वुल्" ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ "पाचक" ಪದವು ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದ पाककर्ता (ಬೇಯಿಸುವವನು, ಅಡಿಗೆಯವನು) ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಯೌಗಿಕ.

नामनामिक ನಾಮನಾಮಿಕ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು. नाम्नि नामो नमनं प्रह्वताऽस्य । "वैकुण्ठ अपराजित मानसिक नावमिक नामनामिक परस्वामिन्" भा० शान्ति० ३४६-४ ।

नामनिर्देश ನಾಮನಿರ್ದೇಶ (पुं०) ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು ಹೇಳುವುದು. नाम्ना निर्देशः ।

नामपद ನಾಮಪದ (न०) ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ.

नाममात्र ನಾಮಮಾತ್ರ (वि०) 1. ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಹೆಸರಿನ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದ. नाम संज्ञैव मात्रा यस्य । (न०) 2. ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ. (अव्य०) 3. ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ.

नाममाला ನಾಮಮಾಲಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಕೋಶ, ಒಂದು ನಿಘಂಟು.

नाममुद्रा ನಾಮಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಹೆಸರನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಉಂಗುರ. नामाक्षरस्य मुद्रा। "भोः. इयं नाममुद्रा केनोद्घातेन तत्रभवत्या हस्ताभ्याशं प्रापिता" शाकु० ६।

नामयज्ञ ನಾಮಯಜ್ಞ (पुं०) ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಾಡುವ ಯಾಗ, ದಂಭದಿಂದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ. नामसम्बन्धी यज्ञः। "आत्मसम्भाविताः स्तब्धाः धनमानमदान्विताः। यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम्" गीता १६-१७।

नामलिङ्ग ನಾಮಲಿಂಗ (न०) 1. ಶಬ್ದದ ಲಿಂಗ, ಶಬ್ದದ ಪುಂಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಅಥವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಪುರುಷ ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆ. नाम्नो लिङ्गम्। (न० द्विव०) 2. ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಲಿಂಗ. नाम च लिङ्गं च। "नामलिङ्गानुशासनम्" अम०। "स्त्रीलिङ्गमपि पुंलिङ्गं क्लीबलिङ्गमिति त्रिधा। शब्दसंस्कारसिद्ध्यर्थं भाषया नाम भिद्यते"।

नामलिङ्गानुशासन ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನ (न०) ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ (ಕೋಶ) ನಿಘಂಟು. नामानि लिङ्गानि स्त्रीपुंनपुंसकानि अनुशिष्यन्ते विविच्य बोध्यन्तेऽत्र — अनु + शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

नामशेष ನಾಮಶೇಷ (वि०) ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ, ಜೀವಿಸಿಲ್ಲದ, ಮೃತನಾದ. नाममात्रं शेषोऽस्य।

नामाख्यात ನಾಮಾಖ್ಯಾತ (वि०) ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆಖ್ಯಾತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. नाम च आख्यातं च नामाख्याते, नामाख्यातयोर्व्याख्यानो ग्रन्थः "ठक्" (४-३-७२)।

नामाङ्क ನಾಮಾಂಕ (वि०) ಹೆಸರಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ, ಹೆಸರಿನ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಅಂಕಿತವಾದ. नाम नामाक्षरम् अङ्को यस्य। "नामाङ्करावणशराङ्कितकेतुयष्टिम्" रघु० १२-१०३।

नामादेशम् ನಾಮಾದೇಶಮ್ (अव्य०) ಹೆಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೇಳಿ, ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಕರೆದು. नाम आदिश्य — नामन्+आ+दिश (अतिसर्जने) "णमुल्" (३-४-५८)।

नामानुशासन ನಾಮಾನುಶಾಸನ (न०) ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೋಶ, ನಿಘಂಟು, ನಾಮಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕೋಶ. नामानि अनुशिष्यन्तेऽत्र — अनु + शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

नामापराध ನಾಮಾಪರಾಧ (पुं०) ಭಗವಂತನ ಮತ್ತು ಅವನ ಭಕ್ತರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ನಿಂದಿಸುವುದು, -ದೂಷಿಸುವುದು, ಇಲ್ಲದ ಸಲ್ಲದ ನಾನಾ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು. नाम्नि तद्विषये अपराधः। "सतां निन्दां नाम्नां परममपराधं वितनुते यतः ख्यातिं यातस्तमुपहसते गर्हयति च। तथा विष्णोरिष्टं य इह गुणनामादि सकलं धिया भिन्नं पश्येत् स खलु हरिनामाहितकरः" पाद्मपु०।

नामापराधिन् ನಾಮಾಪರಾಧಿನ್ (वि०) ಭಗವದ್ಭಕ್ತರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ನಿಂದಿಸಿದ ಅಪರಾಧವುಳ್ಳವನು, ಅವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿದ ಅಪರಾಧವುಳ್ಳವನು.

नामिक ನಾಮಿಕ (वि०) 1. ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ. नाम्नि भवः "ठक्" (४-३-७२)। 2. ಹೆಸರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

नामित ನಾಮಿತ (वि०) ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "फुल्लां नाम्यति वायसोऽपि हि लतां या नामिता बर्हिणा" मृच्छ० १-३२।

नाम्य ನಾಮ್ಯ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಗ್ಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಬಗ್ಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

नाय ನಾಯ (पुं०) 1. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಪಾಯ. "नायः कोऽत्र स येन स्यां बताहं विगतज्वरः" भट्टि० ६-८२। 3. ನೀತಿ. "यात यूयं यमश्रायं दिशं नायेन दक्षिणाम्" भट्टि० ७-३६। (वि०) 4. ಒಯ್ಯುವವನು, ಸಾಗಿಸುವವನು. णीञ् कर्त० "णः" (३-१-१४२)।

नायक ನಾಯಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಮುಖ, ಅಗ್ರಗಣ್ಯ. नयति—णीञ् (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. "नायकस्य शयनादहर्मुखे निर्गता मुदमुदीक्ष्य सुभ्रुवाम्" नैष० १८-६७। 3. ಹಾರದ ಮಧ್ಯದ ಮಣಿ. "तवाङ्गहारे रुचिमेति नायकः शिखामणिश्च द्विजराड्विदूषकः" नैष० ९-११८। 4. ಪ್ರಭು, ದೊರೆ. "बहुतरगुणदर्शनादभ्युपेतात्पदोषः कृती तव वरद करोतु सुप्रातमह्नामयं नायकः" माघ० ११-६७। 5. (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ಶೃಂಗಾರಾದಿರಸಗಳ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಾದ ರತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಲಂಬನನಾದವನು. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ (ನಾಯಿಕಾ-ನಾಯಕ) ರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ

ಪ್ರೇಮವೆಂಬ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ರತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ವೀರರಸಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಾದ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಆಲಂಬನನಾದವನು ವೀರನಾಯಕ. **ನಾಯಕನ ಲಕ್ಷಣ:** "त्यागी कृती कुलीनः सुश्रीको रूपयौवनोत्साही। दक्षोऽनुरक्तलोकस्तेजोवैदग्ध्यशीलवान्नेता" सा० द० ३-३०। ನಾಯಕನು (1) धीरोदात्तः, (2) धीरोद्धतः, (3) धीरललितः ಮತ್ತು (4) धीरशान्तः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "धीरोदात्तो धीरोद्धतस्तथा धीरललितश्च। धीरप्रशान्त इत्ययमुक्तः प्रथमश्चतुर्भेदः" सा० द० ३-३१। [ವಿವರಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಯಕರೂ (1) दक्षिणः, (2) धृष्टः, (3) अनुकूलः ಮತ್ತು (4) शठः ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿಂದ ಹದಿನಾರು ವಿಧವಾಗುವರು, "एभिर्दक्षिणधृष्टानुकूलशठरूपिभिस्तु षोडशधा" सा० द० ३-३५। ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಯಕರೂ (1) उत्तमः, (2) मध्यमः ಮತ್ತು (3) अधमः ಎಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ನಲವತ್ತೆಂಟು ವಿಧವಾಗುವರು. "एषां च त्रैविध्यादुत्तममध्याधमत्वेन। उक्ता नायकभेदाश्चत्वारिंशत्तथाष्टौ च" सा० द० ३-३८। 6. ಆದರ್ಶ, ಮಾದರಿ. "रामो हरिः करी भूभृत्कारः कर्ता च चन्द्रमाः। तस्थिवान् भगवानात्मा दर्शते पुंसि नायकाः"। (वि०) 7. ಒಯ್ಯುವವನು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವವನು.

नायिका ನಾಯಿಕಾ (स्त्री०) (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) 1. ಶೃಂಗಾರ ರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಾದ ರತಿಗೆ ಆಲಂಬನ (ಆಶ್ರಯ)ವಾದ ಹೆಂಗಸು. णीञ् (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)। ನಾಯಕನ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು ನಾಯಿಕೆ. "अथ नायिका त्रिभेदा स्वान्या साधारणी स्त्रीति। नायकसामान्यगुणैर्भवति यथासंभवैर्युक्ता" सा० द० ३-५६। ನಾಯಿಕೆಯು (1) स्वस्त्री, (2) अन्यस्त्री ಮತ್ತು (3) साधारणस्त्री ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

स्वस्त्री—ವಿನಯ ಋಜುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಗೃಹಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದ ಪತಿವ್ರತೆಯು **ಸ್ವಸ್ತ್ರೀ.** ಇವಳು (1) मुग्धा, (2) मध्या ಮತ್ತು (3) प्रगल्भा ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "विनयार्जवादियुक्ता गृहकर्मपरा पतिव्रता। सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति" सा० द० ३-५७।

मुग्धा — ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಹೊರಚಿಮ್ಮಿದ ಪ್ರಾಯ ಮತ್ತು ಕಾಮವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ನವಸಮಾಗಮದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿಕೂಲಳಾದ ತರುಣಿಯು **"ಮುಗ್ಧಾ"** ನಾಯಿಕೆ. "प्रथमावतीर्णयौवनमदनविकारा रतौ वामा। कथिता मृदुश्च माने समधिकलज्जावती मुग्धा" सा० द० ३-५८।

मध्या — ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದ ಪ್ರಾಯ ಮತ್ತು ಮದನವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವಿವಿಧವಾದ ಭಂಗಿಗಳಿಂದ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಚತುರೆಯಾದವಳೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮಾತಾಡುವವಳೂ ಸಾಧಾರಣ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ ಆದ ಯುವತಿಯು **"ಮಧ್ಯಾ"** ನಾಯಿಕೆ. "मध्या विचित्रसुरता प्ररूढस्मरयौवना। ईषत्प्रगल्भवचना मध्यमव्रीडिता मता" सा० द० ३-५९।

प्रगल्भा — ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಮವಿಕಾರದಿಂದ ಮೈಮರೆತವಳೂ ತುಂಬಿದ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವಳೂ ಸಕಲ ವಿಧ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನಿಪುಣೆಯೂ ಸ್ತ್ರೀಸಹಜವಾದ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ ನಾಯಕನಲ್ಲಿ ಸಲಿಗೆಯುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಹೆಂಗಸು **"ಪ್ರಗಲ್ಭಾ"** ನಾಯಿಕೆ. "स्मरान्धा गाढतारुण्या समस्तरतकोविदा। भावोन्नता दरव्रीडा प्रगल्भाक्रान्तनायका" सा० द० ३-६०। ಮಧ್ಯಾ ಪ್ರಗಲ್ಭೆಯರಿಬ್ಬರೂ (1) धीरा, (2) अधीरा ಮತ್ತು (3) धीराधीरा ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಇದರಿಂದ (1) मध्या धीरा, (2) मध्या अधीरा ಮತ್ತು (3) मध्या धीराधीरा, (4) प्रगल्भा धीरा, (5) प्रगल्भा अधीरा ಮತ್ತು (6) प्रगल्भा धीराधीरा ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. "ते धीरा चाप्यधीरा च धीराधीरेति षड्विधे" सा० द० ३-६१।

मध्या धीरा—ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಕ್ರೋಕ್ತಿ (ಶ್ಲೇಷೆ ಮತ್ತು ಕಾಕುಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರ ತೋರುವ ಮನಚುಚ್ಚುವ ಮಾತು)ಯಿಂದ ನಾಯಕನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವವಳು **"ಮಧ್ಯಾ ಧೀರಾ"** ನಾಯಿಕೆ.

मध्या अधीरा — ಕೋಪಗೊಂಡು ಕಠಿನವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವವಳು **"ಮಧ್ಯಾ ಅಧೀರಾ"** ನಾಯಿಕೆ.

मध्या धीराधीरा — ಪ್ರಿಯನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕಂಡು ಹೇಳಿ ಮೂದಲಿಸುವ ಧೈರ್ಯ ಸಾಲದೆ ಕಣ್ಣೀರಿಟ್ಟು ಅತ್ತು ತನ್ನ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವಳು **"ಮಧ್ಯಾ ಧೀರಾಧೀರಾ"** ನಾಯಿಕೆ. "प्रियं सोत्प्रासवक्रोक्त्या मध्या धीरा दहेद्रुषा। धीराधीरा तु रुदितैरधीरा परुषोक्तिभिः" सा० द० ३-६२। "बाले, नाथ, विमुञ्च

मानिनि रुषं, रोषान्मया किं कृतं, खेदोऽस्मासु नमेऽपराध्यति भवान्, सर्वेऽपराधा मयि। तत्किं रोदिषि गद्गदेन वचसा, कस्याग्रतो रुद्यते, नन्वेतन्मम, का तवास्मि, दयिता, नास्मीत्यतो रुद्यते"।

प्रगल्भा धीरा: — ಕೋಪವನ್ನು ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಮಾತ್ರ ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನಳಾಗಿರುವವಳು "**ಪ್ರಗಲ್ಭಾ ಧೀರಾ**" ನಾಯಿಕೆ. "प्रगल्भा यदि धीरा स्यात् छन्नकोपाकृतिस्तदा। उदास्ते सुरते तत्र दर्शयन्त्यादरान् बहिः" सा० द० ३-६३।

प्रगल्भा अधीरा: — ನಾಯಕನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕಂಡು ಅವನನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಹೊಡೆದು ಕೋಪವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳು "**ಪ್ರಗಲ್ಭಾ ಅಧೀರಾ**" ನಾಯಿಕೆ.

प्रगल्भा धीराधीरा: — ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೇ ನಾಯಕನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವವಳು "**ಪ್ರಗಲ್ಭಾಧೀರಾಧೀರಾ**" ನಾಯಿಕೆ. "धीराधीरा तु सोल्लुण्ठभाषितैः खेदयत्यमुम्। तर्जयेत्ताडयेदन्या प्रत्येकं ता अपि द्विधा। कनिष्ठज्येष्ठरूपत्वान्नायकप्रणयं प्रति" सा० द० ३-६४। ಈ ಮೇಲಿನ ಆರುವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರೂ (1) कनिष्ठा ಮತ್ತು (2) ज्येष्ठा ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾಗುವರು. ಇವರೊಡನೆ ಮುಗ್ಧಾ ನಾಯಿಕೆಯೂ ಸೇರಿ ಸ್ವಸ್ತ್ರೀ ನಾಯಿಕೆಯು ಹದಿಮೂರು ವಿಧ. "मध्याप्रगल्भयोर्भेदास्तद्वद्द्वादश कीर्तिताः। मुग्धा त्वेकैव तेन स्युः स्वीयाभेदास्त्रयोदश" सा० द० ३-६५।

अन्यस्त्री — ಪರಕೀಯ (ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ) ನಾಯಿಕೆಯು (1) परोढा ಮತ್ತು (2) कन्यका ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

परोढा — ಉತ್ಸವಾದಿಗಳ ನಿಮಿತ್ತ ಪರಸ್ಥಳ ಯಾತ್ರೆ, ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡುತ್ತಿರುವುದು, ಬೀದಿ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುವುದು, ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ತರುಣರ ಮನೆ ಮನೆಗಳಿಗೂ ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು "**ಪರೋಢಾ**" ನಾಯಿಕೆ. "यात्रादिनिरतान्योढा कुलटा गलितत्रपा" सा० द० ३-६६।

कन्यका — ಮದುವೆಯಾಗದ ಸ್ತ್ರೀಸಹಜವಾದ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನವಯುವತಿಯು "**ಕನ್ಯಾ**" ನಾಯಿಕೆ. "कन्यात्वजातोपयमा सलज्जा नवयौवना" सा०द० ३-६७।

साधारणी — ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿನಿಪುಣೆಯೂ ಚತುಃಷಷ್ಟಿ ಕಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಚತುರೆಯೂ ಆಗಿರುವ ವೇಶ್ಯೆಯು "**ಸಾಧಾರಣೀ**" ನಾಯಿಕೆ. ಇವಳು ಕೇವಲ ಧನಾರ್ಜನೆಯಲ್ಲೇ ನಿರತಳಾಗಿ ಗುಣಹೀನರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಗುಣಶಾಲಿಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅವರಿಂದ ಧನವನ್ನು ಸುಲಿಯಲು ಮಾತ್ರ ಪ್ರೀತಿಸುವವಳಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಾಳೆ. "धीरा कलाप्रगल्भा स्याद्वेश्या सामान्यनायिका। निर्गुणानपि न द्वेष्टि न रज्यति गुणिष्वपि। वित्तमात्रं समालोक्य सा रागं दर्शयेद्बहिः" सा० द० ३-६७, ६८। ಈ ಹದಿನಾರು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರೂ (1) स्वाधीनपतिका, (2) खण्डिता, (3) अभिसारिका, (4) कलहान्तरिता, (5) विप्रलब्धा, (6) प्रोषितभर्तृका, (7) वासकसज्जा ಮತ್ತು (8) विरहोत्कण्ठिता ಎಂಬ ಎಂಟು ಅವಸ್ಥಾಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು (128) ವಿಧವಾಗುವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ (1) उत्तमा, (2) मध्यमा ಮತ್ತು (3) अधमा ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ಮುನ್ನೂರ ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು (384) ವಿಧವಾಗುವರು. "इति साष्टाविंशतिशतमुत्तममध्याधमस्वरूपेण। चतुरधिकाशीतियुतं शतत्रयं नायिकाभेदाः" सा० द० ३-८७। ಮತ್ತೆ (1) दिव्या, (2) अदिव्या ಮತ್ತು (3) दिव्यादिव्या ಎಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳಿಂದಲೂ (1) उद्धता, (2) उदात्ता, (3) ललिता ಮತ್ತು (4) शान्तिका ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಯಿಕೆಯರೂ (1) पद्मिनी, (2) चित्रिणी, (1) शङ्खिनी ಮತ್ತು (4) हस्तिनी ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತರಾಗುವರು. ಗ್ರಂಥ ವಿಸ್ತರ ಭಯದಿಂದ ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. "इतरा अप्यसंख्यास्ता नोक्ता विस्तरशङ्कया" सा० द० ३-८८। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು, ಕುಲೀನ ಹೆಂಗಸು.

नायन ನಾಯನ (वि०) ನಯನಸಂಬಂಧವಾದ, ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. नयनस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

नार ನಾರ (पुं०) 1. ಸದ್ಯಃ ಜನಿಸಿದ ಹಸುವಿನ ಕರು, ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರು. (पुं०ब०व०) 2. ಜಲ, ನೀರು. "आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः" मनु० १-१०। (न०) 3. ಮನುಷ್ಯರ ಸಮೂಹ. नराणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 4. ನರಸಂಬಂಧವಾದ, ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. "घोरां नारकपालकुण्डलवतीं विद्युच्छटां दृष्टिभिर्मुञ्चन्तीम्" प्रबोध० ४-१। नरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. ಮನುಷ್ಯನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ. नर "अञ्" (वा० ४-४-४९)।

नारक ನಾರಕ (पुं०) 1. ನರಕ. नरक एव "अण्" (५-४-३८)। "नाहं वन्दे तव चरणयोर्द्वन्द्वमद्वन्द्वहेतो

"कुम्भीपाकं गुरुमपि हरे नारकं नापनेतुम्" मु० मा० ४। 2. ನರಕದಲ್ಲಿ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಜೀವ. "सत्त्वास्तु नारकाः" अम०। (वि०) 3. ನರಕಸಂಬಂಧವಾದ. नरकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

नारकपाल ನಾರಕಪಾಲ (न०) ತಲೆಯೆಲುಬಿನ ಚಿಪ್ಪು. नारं च तत् कपालं च। "घोरां नारकपालकुण्डलवतीं विद्युच्छटां दृष्टिभिर्मुञ्चन्तीं विकरालमूर्तिमनलज्वालापिशङ्गैः कचैः" प्रबोध० ४-१।

नारकिन् ನಾರಕಿನ್ (वि०) ನರಕಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ. नरको भोग्यतयाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

नारङ्ग ನಾರಙ್ಗ (पुं०) 1. ಕಿತ್ತಳೆಯ ಗಿಡ. नॄ (नये) "अङ्गच्" उ० बाहु०। 2. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ರಸ. 3. ವಿಟ, ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. 4. ಯಮಳ, ಅವಳಿ. 5. ಕೆಂಪು ಮಾಲಂಗಿ.

नारद ನಾರದ (पुं०) 1. ನಾರದಮುನಿ, ದೇವಋಷಿ. नारं नरसमूहं द्यति खण्डयति कलहेन—दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)। नारं नरस्य धर्म्यं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। नुरिदं नारम् अज्ञानम्, तत् द्यति ज्ञानोपदेशेन—दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)। नारं पानीयं ददाति पितृभ्यः इति वा। "नारं पानीयमित्युक्तं तत् पितृभ्यः सदा भवान्। ददाति तेन ते नाम नारदेति भविष्यति"। "नारदाद्याः सुरर्षयः" अम०। 2. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः। भृगुर्वसिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः। उत्सङ्गान्नारदो जज्ञे दक्षोऽङ्गुष्ठात् स्वयम्भुवः" भाग० ३-१२। ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಈ ಋಷಿಯು ಪರ್ವತಋಷಿಯ ಸೋದರಮಾವ. "नारदो मातुलस्तत्र भागिनेयश्च पर्वतः। तावुभौ तपसोपेताववनीतलचारिणौ" भा० शान्ति० २९-६। ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಿವಾರಣೋಪಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಅವರಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೇ ಈ ಋಷಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರ ಸಭೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಋಷಿಯು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರರಾದ ಹರ್ಯಶ್ವ ಶಬಲಾಶ್ವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ವಿಮುಖರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ನಾರದನಿಗೆ ದಕ್ಷನು ನಿಲ್ಲಲು ಎಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆಯೂ ಕಲಹಪ್ರಿಯನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಶಾಪ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ನಾರದನು ತ್ರಿಲೋಕಸಂಚಾರಿಯಾದನು. "तांश्चापि नष्टान् विज्ञाय पुत्रान् दक्षः प्रजापतिः। क्रोधं चक्रे महाभागो नारदं तं शशाप च" विष्णुपु० १-१५-१०१। "तन्तुकृन्तन यन्नस्त्वमभद्रमचरः पुनः। तस्माल्लोकेषु ते मूढ न भवेद्भ्रमतः पदम्" भाग० ६-५-४३। ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಬೋಧಿಸಿ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ರಚಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರವಾದನಂತರ ಪಾಂಡವರು ವಾರಣಾವತದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ನಾರದನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸುಂದೋಪಸುಂದರ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಐದು ಮಂದಿಯೂ ದ್ರೌಪದಿಯೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆಯೂ ಆ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಒಂದು ವರ್ಷ ವನವಾಸಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿಸಿದನು. "धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञाता इन्द्रप्रस्थं प्रविश्य तत्। रेमिरे पुरुषव्याघ्राः कृष्णया सह पाण्डवाः। प्राप्य राज्यं महातेजाः सत्यसन्धो युधिष्ठिरः। पालयामास धर्मेण पृथिवीं भ्रातृभिः सह। ....आययौ धर्मराजं तु द्रष्टुकामोऽथ नारदः। ....तमागतमृषिं दृष्ट्वा प्रत्युद्गम्याभिवाद्य च। आसनं रुचिरं तस्मै प्रददौ स युधिष्ठिरः। देवर्षेरुपविष्टस्य स्वयमर्घ्यं यथाविधि। प्रादाद्युधिष्ठिरो धीमान् राज्यं तस्मै न्यवेदयत्। प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिः प्रीतमनास्तदा। ....विविक्ते पाण्डवान् सर्वानुवाच भगवानृषिः। पाञ्चाली भवतामेका धर्मपत्नी यशस्विनी। यथा वो नात्र भेदः स्यात् तथा नीतिर्विधीयताम्। सुन्दोपसुन्दौ हि पुरा भ्रातरौ सहितावुभौ। आस्तामवध्यावन्येषां त्रिषु लोकेषु विश्रुतौ। तिलोत्तमायास्तौ हेतोरन्योन्यमभिजग्मतुः। रक्ष्यतां सौहृदं तस्मादन्योन्यप्रीतिभावकम्। ....एवमुक्ता महात्मानो नारदेन महर्षिणा। समयं चक्रिरे राजंस्तेऽन्योन्यवशमागताः। समक्षं तस्य देवर्षेर्नारदस्यामितौजसः। एकैकस्य गृहे कृष्णा वसेद्वर्षमकल्मषा। द्रौपद्या नः सहासीनानन्योन्यं योऽभिदर्शयेत्। स नो द्वादश मासानि ब्रह्मचारी वने वसेत्" भा० आदि० २२८-२३२। ಅಶ್ವಪತಿರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸಾವಿತ್ರಿಯು ಸತ್ಯವಂತನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ

ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಅವಸಾನಕಾಲ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ ಸಾವಿತ್ರಿಯು ತಕ್ಕ ವ್ರತಾಚರಣೆಯ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಬದುಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸೌಕರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. "गणयन्त्याश्च सावित्र्या दिवसे दिवसे गते। यद्वाक्यं नारदेनोक्तं वर्तते हृदि नित्यशः। चतुर्थेऽहनि मर्तव्यमिति सञ्चिन्त्य भामिनी। व्रतं त्रिरात्रमुद्दिश्य दिवारात्रं स्थिताऽभवत्। त्रयोदश्यां चोपवासं प्रतिपत्सु च पारणाम्। आयुष्यं वर्धते भर्तुर्व्रतेनानेन भारत। .... अस्तं गते मयाऽऽदित्ये भोक्तव्यं कृतकामया। एष मे हृदि संकल्पः समयश्च कृतो मया" भा० वन० २९७। ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಾರದನು ದ್ವಾರಕೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಸಹಸ್ರ ಪತ್ನಿಯರೊಡನೆ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಗೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ನಾರದನಿಗೆ ದರ್ಶನ ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದನು. "नरकं निहतं श्रुत्वा तथोद्वाहं च योषिताम्। कृष्णेनैकेन बह्वीनां तद्दिदृक्षुः स्म नारदः। चित्रं बतैतदेकेन वपुषा युगपत् पृथक्। गृहेषु द्व्यष्टसाहस्रं स्त्रिय एक उदावहत्। इत्युत्सुको द्वारवतीं देवर्षिर्द्रष्टुमागमत्। ....तत्र षोडशभिः सद्मसहस्रैः समलंकृतम्। विवेशैकतमं शौरेः पत्नीनां भवनं महत्। ... तस्मिन् समानगुणरूपवयस्सुवेषदासीसहस्रयुतयानुसवं गृहिण्या। विप्रो ददर्श चमरव्यजनेन रुक्मदण्डेन सात्वतपतिं परिवीजयन्त्या। ततोऽन्यदाविशद्गेहं कृष्णपत्न्याः स नारदः। योगेश्वरस्याङ्ग योगमायाविवित्सया। दीव्यन्तमक्षैः तत्रापि प्रियया चोद्धवेन च। पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः। पृष्टश्चैवाविदुषेवासौ कदायातो भवानिति। ......स तु विस्मित उत्थाय तूष्णीमन्यदगात् गृहम्। तत्राप्याचष्ट गोविन्दं लालयन्तं सुतान् शिशून्। ततोऽन्यस्मिन् गृहेऽपश्यन्मज्जनाय कृतोद्यमम्। जुह्वन्तं च वितानाग्नीन् यजन्तं पञ्चभिर्मखैः। भोजयन्तं द्विजान् क्वापि भुञ्जानमवशेषितम्। क्वापि सन्ध्यामुपासीनं जपन्तं ब्रह्म वाग्यतम्" ಇತ್ಯಾದಿ. भाग० १०-६९। 2. ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಯಿಂದ ಮುನಿಯೆಂಬ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ದೇವ ಗಂಧರ್ವ. "कलिः पञ्चदशस्तेषां नारदश्चैव षोडशः। इत्येते देवगन्धर्वाः मौनेयाः परिकीर्तिताः" भा० आदि० ६६-४४। 3. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "तस्य पुत्रा महात्मानो ब्रह्मवंशविवर्धनाः। तपस्विनो ब्रह्मविदो गोत्रकर्तार एव च। ......लीलाढ्यो नारदश्चैव तथा कूर्चामुखः स्मृतः" भा० अनु० ७। 4. ಒಂದು ಪರ್ವತ.

नारदपञ्चरात्र ನಾರದಪಂಚರಾತ್ರ (नं०) ನಾರದಋಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ತಂತ್ರಗ್ರಂಥ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ (1) ಅಭಿಗಮನ, (2) ಉಪಾದಾನ, (3) ಇಜ್ಯೆ, (4) ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು (5) ಯೋಗಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. **ಅಭಿಗಮನ** — ದೇವಾಲಯದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಡಿಸಿ ಸಾರಿಸಿ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. **ಉಪಾದಾನ** — ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. **ಇಜ್ಯಾ** — ದೇವರಪೂಜೆ. **ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ** — ಮಂತ್ರಜಪ ಸ್ತೋತ್ರಪಠನ ಭಗವನ್ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನ ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾವಲೋಕನ. **ಯೋಗ** — ದೇವತಾನುಸಂಧಾನ.

नारदशिक्षा ನಾರದಶಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ನಾರದರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

नारदी ನಾರದೀ (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದ ನಾರದ. ನಾರದನು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯಭರಿತರಾದ ಅನೇಕ ತರುಣರನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತನಾದನು. ಮಾಯಾಸ್ವರೂಪವೆಂತಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ನಾರದನನ್ನು ಗರುಡನ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ನಾರದನು ಮೋಹಿನೀ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ದೊರೆಯಾದ ತಾಲಧ್ವಜನು ನಾರದಿಯನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದು ಮದುವೆಯಾದನು. ನಾರದಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಶತ್ರುಗಳು ಬಂದು ತಾಲಧ್ವಜನನ್ನೂ ಅವನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಲು ನಾರದಿಯು ಶೋಕಸಂತಪ್ತಳಾದಾಗ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಪುಂತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಲಾಗಿ ನಾರದನು ತನ್ನ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದನು.

नारदीय ನಾರದೀಯ (वि०) 1. ನಾರದನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ನಾರದನಿಂದ ರಚಿತವಾದ.

नारदीयपुराण ನಾರದೀಯಪುರಾಣ (नं०) ನಾರದನಿಗೆ ಸನಕ ಸನಂದನ ಮೊದಲಾದವರು ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶರೂಪವಾದ ಒಂದು ಪುರಾಣ. ಇದರಲ್ಲಿ 25,000 ಗ್ರಂಥಗಳಿರುವುವು. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯಗಳಿವು.

ಸೃಷ್ಟಿಯ ವರ್ಣನೆ. ನಾನಾಧರ್ಮಗಳ ವರ್ಣನೆ. ಮೋಕ್ಷ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ ನಿರೂಪಣೆ, ವೇದಾಂಗಗಳು, ಶುಕೋತ್ಪತ್ತಿ, ಪುರಾಣಲಕ್ಷಣ, ಚೈತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಮಾಸ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪದಾದಿ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವ್ರತಗಳು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯುಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ.

नारसिंह ನಾರಸಿಂಹ (पुं०) ನರಸಿಂಹಪುರಾಣ, ನರಸಿಂಹಾ ವತಾರದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಉಪ ಪುರಾಣ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಸಹಸ್ರ ಶ್ಲೋಕಗಳಿರು ವುವು. "पाद्मे पुराणे यत्प्रोक्तं नरसिंहोपवर्णनम्। तच्चाष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते" मत्स्यपु०।

नारसिंहकल्प ನಾರಸಿಂಹಕಲ್ಪ (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ದಿನ. ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಂಗ ಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ನಾರಸಿಂಹಕಲ್ಪವು ಹದಿನಾರನೆಯದು. ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ (ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ) ಚತುರ್ಮುಖನ ತಿಂಗಳಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ದಿನ ನರಸಿಂಹಾವತಾರ ನಡೆಯಿತು.

नारा ನಾರಾ (स्त्री०) ಜಲ, ನೀರು. नरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः" मनु० १-१०। ನರರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪತ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನೀರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.

नाराच ನಾರಾಚ (पुं०) 1. ಲೋಹಮಯವಾದ ಬಾಣ. नारं नरसमूहमाचामति — आ + चमु (अदने) "डः" (३-२-१०१)। "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७। 2. ನೀರಿನ ಆನೆ. (स्त्री०) –ची –ಚೀ. 3. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ತಕ್ಕಡಿ. "नाराचो लोहसायके। जलेभे नाराच्येषण्याम्" हेम०।

नाराचिका ನಾರಾಚಿಕಾ (स्त्री०) ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನು ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ತೂಗುವ ತಕ್ಕಡಿ. नाराचस्तदाकारोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

नारायण ನಾರಾಯಣ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. नराणां समूहो नारम्, तदयनमस्य—णत्वम् (८-४-३)। नाराः ईयन्तेऽनेन "ल्युट्" (३-३-११७। नराज्जातानि तत्त्वानि अयनमस्य इति वा। ತನ್ನಿಂದ ಉಂಟಾದ ತತ್ತ್ವಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯನಾದು ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾರಾಯಣನು. ಇದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿರುವನು. "नराज्जातानि तत्त्वानि नाराणीति विदुर्बुधाः। तान्येवचायनं तस्य तेन नारायणः स्मृतः"। ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಹಾಜಲೌಘಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಪ್ಪು (ಜಲ) ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾರಾಯಣನು. नरः अक्षयः निर्विकारः परमात्मा, तस्माज्जाता नारा आपः अस्य परमात्मनो अयनमिति असौ नारायणः। "आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः। ता यदस्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः" विष्णुपु० १-४-६। "जह्नुर्नारायणो नरः" वि० स०। नराः स्वरूपप्रवाहनित्यवस्तूनि, तेषां समूहा नाराः, ते अयनमाश्रयोऽस्य तेषामयनमिति वा नारायणः। "नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय"। ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು, ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ. "नारायणपरं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्यस्मिन् दृश्यते श्रूयतेऽपि वा। अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः"। "एको ह वै नारायण आसीत्"। "चक्षुश्च द्रष्टव्यं च नारायणः"। "अथ दिव्यो देव एको नारायणः"। ಈ ರೀತಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವದೇಶವ್ಯಾಪಿತ್ವ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವ ಮೊದಲಾದುವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಶಾಖೆಯಲ್ಲೂ ಮೂರ್ತ್ಯಂತರವ್ಯಾವರ್ತಕ ವಾದ ಹೆಸರು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ನಾರಾಯಣನೇ ಕಾರಣನು. ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಈ ಕಾರ್ಯ ಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನು. "सृष्टिस्थित्यन्तकरणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम्। स संज्ञां याति भगवानेक एव जनार्दनः" विष्णुपु० १-२-६६।

ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚೇತನಾಚೇತನ ಶರೀರಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. "असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानँ स्वयमकुरुत" तै० उ०।

ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸ್ತಂಬಪರ್ಯಂತವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ ಯಾರಿಂದ ಜೀವಿಸಿರು ವುದೋ ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಪ್ರಲಯ ಹೊಂದುವುದೋ ಅದೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति" तै० उ०। "यस्मादिदं जगदजायत यत्र तिष्ठत्यन्ते समस्तमिदमस्तमुपैति यत्र। तस्मै

नमः सदसदादिविकल्पशून्यचैतन्यमात्रवपुषे पुरुषोत्तमाय" विष्णुपु० १-१-१।

ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖ, ಪರಶಿವ, ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಅಗ್ನಿ, ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರು ಮೊದಲಾದವರಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇವರೆಲ್ಲರ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ನಾರಾಯಣ ನಿಂದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆಯ ಮತ್ತು ದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಯಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಮತ್ತೆ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಲಲಾಟ ದಿಂದ ಸ್ವೇದವು ಬಿದ್ದು ಆ ನೀರು ಹಿರಣ್ಮಯವಾದ ಅಂಡ ವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಜನಿಸಿದನು. "एको ह वै नारायण आसीत् न ब्रह्मा नेशानो नेमे द्यावापृथिवी न नक्षत्राणि नापो नाग्निर्न सोमो न सूर्यः स एकाकी न रमेत तस्य ध्यानान्तस्थस्य एका कन्या दशेन्द्रियाणि....."। "अथ पुनरेव नारायणः सोऽन्यं कामं मनसा ध्यायत तस्य ध्यानान्तस्थस्य ललाटात् स्वेदोऽपतत् ता इमा आपः तद्धिरण्मयमण्डमभवत् तत्र चतुर्मुखोऽजायत"।

ಮತ್ತೆ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ನಾರಾಯಣನ ಲಲಾಟದಿಂದ ಸ್ವೇದಜಲವು ಬಿದ್ದು ಅದು ನೊರೆಯಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಫಾಲಾಕ್ಷನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಜನಿಸಿದನು. "अथ पुनरेव नारायणस्सोऽन्यं कामं मनसा ध्यायत तस्य ध्यानान्तस्थस्य ललाटात् स्वेदोऽपतत् स्वेदाद्बुद्बुदमभवत् बुद्बुदात् त्र्यक्षः शूलपाणिः पुरुषोऽजायत" महोप०।

ಆನಂದಸ್ವರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಮೊದಲು ದೇವ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕ ನಾಮ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ದನು. "सोऽकामयत। बहुस्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदगँ सर्वमसृजत" तै० उ०।

ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ ಪರಮ ಪುರುಷನಾದ ನಾರಾಯಣನ ಶರೀರವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮ ನಿಗೆ ಭೂಮಿಯೇ ಪಾದಗಳು. ಆಕಾಶವೇ ನಾಭಿ (ಹೊಕ್ಕಳು). ವಾಯುವೇ ಉಸಿರು. ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರೇ ನೇತ್ರಗಳು. ದಿಕ್ಕುಗಳೇ ಕರ್ಣಗಳು. ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ಶಿರಸ್ಸು. ಅಗ್ನಿಯೇ ವದನ. ಸಮುದ್ರವೇ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ಈ ರೀತಿ ಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರದೊಳಗೆ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಅಡಗಿರುವುದು. "भूः पादौ यस्य नाभिर्वियदसुरनिलः चन्द्रसूर्यौ च नेत्रे कर्णावाशाः शिरो द्यौर्मुखमपि दहनो यस्य वास्तेयमब्धिः। अन्तस्थं यस्य विश्वं सुरनरखगगोभोगिगन्धर्वदैत्यैश्चित्रं रंरम्यते तं त्रिभुवनवपुषं विष्णुमीशं नमामि"।

ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸಮಷ್ಟಿ ಪುರುಷನೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತನಗೆ ಶರೀರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಅವನಲ್ಲೇ ಅಂತರಾತ್ಮನಾಗಿ ಕಾಲಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವ ಗಳನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದನ್ನು ಜೀವಸಹಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಆ ಅಂಡದಿಂದ ಸಾವಿರ ತೊಡೆಗಳು, ಸಾವಿರ ಕಾಲುಗಳು, ಸಾವಿರ ತೋಳುಗಳು ಮತ್ತು ಸಾವಿರ ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಪುರುಷಾ ಕಾರವು ಹೊರಟಿತು. ಅವನೇ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು. "वर्षपूगसहस्रान्ते तदण्डमुदकेशयम्। कालकर्मस्वभावस्थो जीवो जीवमजीवयत्॥ स एव पुरुषस्तस्मादण्डं निर्भिद्य निर्गतः। सहस्रोर्वङ्घ्रिबाह्वक्षः सहस्राननशीर्षवान्" भाग० २-५-३४, ५। "सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा" श्रुतिः।

ಸಕಲ ಲೋಕಗಳೂ ಶರೀರವಾಗಿಉಳ್ಳ ಪರಮಪುರುಷನ ಕಟಿಭಾಗದಿಂದ ಕೆಳಗಿನ ಅವಯುವಗಳನ್ನು ಪಾತಾಳಾದಿ ಸಪ್ತ ಅಧೋಲೋಕಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಜಘನಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಅವಯುವಗಳನ್ನು ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವ ಲೋಕಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವರು. "यस्येहावयवैर्लोकान् कल्पयन्ति मनीषिणः। कट्यादिभिरधः सप्त सप्तोर्ध्वं जघनादिभिः" भाग० २-५-३६। "भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः। हृदा स्वर्लोक उरसा महर्लोको महात्मनः। ग्रीवायां जनलोकश्च तपोलोकः स्तनद्वयात्। मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः। तत्कट्यां चातलं क्लृप्तमूरुभ्यां वितलं विभोः। जानुभ्यां सुतलं शुद्धं जङ्घाभ्यां तु तलातलम्। महातलं तु गुल्फाभ्यां प्रपदाभ्यां रसातलम्। पातालं पादतलतः इति लोकमयः पुमान्" भाग० २-५-३८, ३९, ४०, ४१।

ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನ ವಿಭೂತಿಗಳು — ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಅದರ ಅಧಿಷ್ಠಾನದೇವತೆಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಪರಮ ಪುರುಷನ ವದನವೇ ಆಶ್ರಯ. ಹವ್ಯ ಕವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮೃತರೂಪವಾದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅನ್ನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಷಡ್ರಸಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ರಸನೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಅದರ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನಿಗೂ ಪರಮಪುರುಷನ ನಾಲಗೆಯೇ ಸ್ಥಾನ. ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ವಾಯುವಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಸಾರಂಧ್ರ (ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ) ಗಳೇ ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನ.

ಓಷಧಿಗಳಿಗೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವೇ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ ಅವನ ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯವೂ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಅವನ ನೇತ್ರಗಳೂ ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವನ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವೂ ಲೋಕಕ್ಷೇಮಕರರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಲೋಕಪಾಲಕರಿಗೆ ಬಾಹುಗಳೂ ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರಡಿಗಳೂ ಸಕಲಲೋಕಕ್ಷೇಮ ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಣೆ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪರಮಪುರುಷನ ಪಾದವೂ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಗಳು. ಸಮಸ್ತ ನದಿಗಳಿಗೂ ಆತನ ನಾಡಿಗಳೂ ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ಅವನ ಅಸ್ಥಿಪಂಜರವೂ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು. ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಸನಕಾದಿಗಳಿಗೂ ರುದ್ರನಿಗೂ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಕ್ಕೂ ಪರಮಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸೇ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. ಈ ರೀತಿ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ವಿಭೂತಿಗಳಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವು ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. "वाचां वह्नेर्मुखं क्षेत्रं छन्दसां सप्त धातवः। हव्यकव्यामृतान्नानां जिह्वा सर्वरसस्य च। सर्वासूनां च वायोश्च तन्नासे परमायने। अश्विनोरोषधीनां च घ्राणो मोदप्रमोदयोः। रूपाणां तेजसां चक्षुः दिवः सूर्यस्य चाक्षिणी। कर्णौ दिशां च तीर्थानां श्रोत्रमाकाशशब्दयोः। बाहवो लोकपालानां प्रायशः क्षेमकर्मणाम्। विक्रमो भूर्भुवः स्वश्च क्षेमस्य शरणस्य च। सर्वकामवरस्यापि हरेश्चरण आस्पदम्। नाड्यो नदनदीनां तु गोत्राणामस्थिसंहतिः। धर्मस्य मम तुभ्यं च कुमाराणां भवस्य च। विज्ञानस्य च सत्वस्य परस्यात्मा परायणम्। सर्वं पुरुष एवेदं भूतं भव्यं भवच्च यत्। तेनेदमावृतं विश्वं वितस्तिमधितिष्ठति" भाग० २-६। "पुरुष एवेदगँ सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्"। सर्वं खल्विदं ब्रह्म। अयमात्मा ब्रह्म" श्रुतिः।

ನಾಭಿಯಿಂದ ಒಂದು ಗೇಣಳತೆಗೆ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಸಿರುವ ನಮ್ಮ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಆ ಪಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಈ ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "अधो निष्टया वितस्त्यां तु नाभ्यामुपरि तिष्ठति। हृदयं तद्विजानीयाद्विश्वस्यायतनं महत्" श्रुतिः।

ಜಗದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರೂ ಜೀವಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವು ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದುದಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು. ಜನ್ಮಜರಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವನಾದುದರಿಂದ ನಾಶರಹಿತನು ಮತ್ತು ನಿತ್ಯನು. ಅವನು ಅವಾಪ್ತಸಮಸ್ತಕಾಮನು. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾವ ಗುಣಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಸದಾ ಏಕಸ್ವರೂಪನು. ಪರಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಮೋಹಾದಿಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ನಿರ್ಮಲನು. "तद्ब्रह्म परमं नित्यमजमक्षयमव्ययम्। एकस्वरूपं तु सदा हेयाभावाच्च निर्मलम्" विष्णुपु०।

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನೂ ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಮೂಲಕಾರಣನು. "नमो नमस्तेऽखिलकारणाय निष्कारणायाद्भुतकारणाय। सर्वागमाम्नायमहार्णवाय नमोऽपवर्गाय परायणाय" भाग० ८-३-१५।

ವಾಯುವು ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಕದಲಿಸುವಂತೆ ಪರವಾಸುದೇವನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವನು. "यथानिलः स्थावरजङ्गमानामात्मस्वरूपेण निविष्ट ईशेत्। एवं परो भगवान् वासुदेवः क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः" भाग० ५-११।

"यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮುದ್ರಶಾಯಿತ್ವವೂ "यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರವರ್ತಿತ್ವವೂ "य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತ್ವವೂ "विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखः" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷತ್ವ ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷತ್ವ ಮೊದಲಾದುವೂ ಸಿದ್ಧವು.

ಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಪರಮಪುರುಷನೇ ಕಾರಣನು. ಪರಮಪುರುಷನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸೌಹಾರ್ದ ಸೌಶೀಲ್ಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಭಜಿಸುವರು. "अहं सर्वस्य प्रभवः मत्तः सर्वं प्रवर्तते। इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः" गीता १०-८।

ಯೋಗಮಾಯೆಯಿಂದ ಆವೃತನಾದ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ಯಾರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಕಾಣಲಾರರು. ಮೂಢನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಜನೆಂದೂ ಅವ್ಯಯನೆಂದೂ

ತಿಳಿಯಲಾರನು. "नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः। मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम्" गीता ९-२३।

ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ತನಗೆ ಶರೀರಭೂತವಾದ ಮಹಾಮಾಯಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಶವಾದ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ ಅವನನ್ನು ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಲೋಕ ಸಂರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾನುಷದೇಹವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಪರಮಪುರುಷನ ಪರತ್ವವನ್ನು ಅರಿಯದ ಮೂಢರು ಅವನನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. "प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः। भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात्। न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय। उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु। मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम्। हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते। अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम्। परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्" गीता ९। "अस्मान्मायी सृजते विश्वमेतत् तस्मिंश्चान्यो मायया संनिरुद्धः। मायां तु प्रकृतिं विद्यात् मायिनं तु महेश्वरम्" श्वेता० उप०।

ಅನೇಕಜನ್ಮಗಳಿಂದ ಆಚರಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಿರೋಧಿಯಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವರು ಸುಖದುಃಖಾದಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳ ಮೋಹದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತರಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಭಜಿಸುತ್ತಾರೆ. "येषामन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्। ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता: भजन्ते मां दृढव्रताः" गीता ७-२७।

ದೇವ ತಿರ್ಯಕ್ ಮನುಷ್ಯ ಸ್ಥಾವರ ರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಜಾತಿ ಆಕಾರ ಸ್ವಭಾವ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಮತ್ತು ಅಪಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಮಾನನು. ಜಾತ್ಯಾಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಅಥವಾ ನಿಕೃಷ್ಟವೆಂಬ ಭಾವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ದ್ವೇಷಿಯೂ ಮಿತ್ರನೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. "समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः" गीता ९-२९।

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿ ನರಳುತ್ತಿರುವ ಆರ್ತನೂ ಪರತತ್ತ್ವ (ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ) ವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಧನಾಪೇಕ್ಷಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆದ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಪರಮಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಜ್ಞಾನಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು. "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ। तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिर्विशिष्यते" गीता ७।

ವೇದಾಧ್ಯಯನ ತಪಸ್ಸು ದಾನ ಯಾಗ ಈ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಆ ವಿರಾಟ್‌ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಮನಃಶುದ್ಧಿ ಹೊಂದಿ ಅನನ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವು. "नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया। शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा॥ भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवंविधोऽर्जुन। ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप" गीता ११-५३, ५४। "नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन। यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा बिवृणुते तनूं स्वाम्" कठ० १-२-२३।

ಮನುಷ್ಯನು, ತಾನು ಪರವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತನು, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಸ್ಥಿತಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನ ಮತ್ತು ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ಅವನೇ ಪರತರನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ವಾಸುದೇವನೇ ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯನು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪಕನು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಕೊನೆಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಅಂತಹವನು ವಿರಳ. "बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते। वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः" गीता ७-१९।

ಪರವಾಸುದೇವನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸತತವೂ ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ ಅವನ ನಿರಂತರ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಿಗೆ ಅವನು ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. "अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते। तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्" गीता ९-२२।

ಸಮಸ್ತಭೂತಗಳಿಗೂ ಅಂತರಾತ್ಮನಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸಮಸ್ತಭೂತಗಳಿಗೂ ಅವನು ಸುಹೃತ್ತು. ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತಭೂತಗಳೂ

ಅವನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "अहमात्मोद्धवामीषां भूतानां सुहृदीश्वरः। अहं सर्वाणि भूतानि तेषां स्थित्यु-द्भवाप्ययः" भाग० ११-१६।

ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರನೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಆಧಾರನೂ ಅವ್ಯಯನೂ ಶಾಶ್ವತ ವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನೂ ಸನಾತನನಾದ ಪುರುಷನೂ ಆದವನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು. "त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्। त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे" गीता ११-१८।

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಚಿಂತ್ಯಸ್ವರೂಪನು. ಅವನ ಮಹಿ ಮೆಯು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯ ವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆ ಯನ್ನು ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿ ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. "यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह" श्रुतिः। "संख्यानं परमाणूनां कालेन क्रियते मया। न तथा मे विभूतीनां सृजतोऽण्डानि कोटिशः" भाग० ११-१६-३९।

ಸರ್ವಲೋಕಶರಣ್ಯನೂ ಆಶ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯೈಕಜಲ ಧಿಯೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅವನೇ ಶರಣ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದ ಅವನ ಭಕ್ತಕೋಟಿಗೆ ಆಯುಸ್ಸು ಆರೋಗ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. "शरीरारोग्य-मर्थांश्च भोगांश्चैवानुषङ्गिकान्। ददाति ध्यायतां नित्य-मपवर्गप्रदो हरिः"।

ಅನನ್ತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಅಚಿಂತ್ಯ ಸ್ವರೂಪನೂ ಅಚಿಂತ್ಯಮಹಿಮನೂ ಆದ ಪರವಾಸುದೇವ ನಾದ ಜಗತ್ಪ್ರಭು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಪರಮವ್ಯೋಮ ವೆಂಬ ಶ್ರೀವೈಕುಂಠವೇ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಹಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾಗಿ ಶೇಷಶಾಯಿಯಾಗಿ ಅನನ್ತ ಗರುಡ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾದಿ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ ಪರಮಭಕ್ತರಾದ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರಿಂದಲೂ ಅನವರತವೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡು ತ್ತಿರುವನು. "वैकुण्ठे तु परे लोके श्रिया सार्धं जगत्पतिः। आस्ते विष्णुरचिन्त्यात्मा भक्तैर्भागवतैः सह"। "तया सहासीनमनन्तभोगिनि प्रकृष्टविज्ञानबलैकधामनि। फणा-मणिव्रातमयूखमण्डलप्रकाशमानोदरदिव्यधामनि" स्तो० र०।

ಧ್ಯಾನ ಶ್ಲೋಕ—"ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसंनिविष्टः। केयूरवान् मकरकुण्डल-वान् किरीटी हारी हिरण्मयवपुः धृतशङ्खचक्रः"। "सव्यं पादं प्रसार्य श्रितदुरितहरं दक्षिणं कुञ्चयित्वा जानुन्याधाय सव्येतरमितरभुजं नागभोगे निधाय। पश्चाद्बाहुद्वयेन प्रतिभटशमने धारयन् शङ्खचक्रे देवीभूषादिजुष्टो जनयतु जगतां शर्म वैकुण्ठनाथः"।

"शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं विश्वाकारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम्। लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानिगम्यं वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैक नाथम्"॥

"मेघश्यामं पीतकौशेयवासं श्रीवत्साङ्कं कौस्तुभो-द्भासिताङ्गम्। पुण्योपेतं पुण्डरीकायताक्षं विष्णुं वन्दे सर्वलोकैकनाथम्"।

नारायणक्षेत्र ನಾರಾಯಣಕ್ಷೇತ್ರ (न०) ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ರುವ ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತ ಪ್ರಮಾಣದ ದೂರದವರೆಗೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವು ನಾರಾಯಣಕ್ಷೇತ್ರ. "प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम। तत्र नारायणःस्वामी नान्यः स्वामी कथञ्चन" ब्रह्मपु०।

नारायणी ನಾರಾಯಣೀ (स्त्री०) 1. ನಾರಾಯಣನ ಶಕ್ತಿ. नारायणस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "यशसा तेजसा रूपैर्नारायणसमा गुणैः। शक्तिर्नारायणस्येयं तेन नारायणी स्मृता" ब्रह्मवै०। 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "नारायणा-र्धाङ्गभूता तेन तुल्या च तेजसा। तथा तस्य शरीरस्था तेन नारायणी स्मृता"। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 4. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. "ऋष्यप्रोक्ताभीरुपत्रीनारायण्यः शतावरी" अम०।

नारायणीय ನಾರಾಯಣೀಯ (वि०) 1. ನಾರಾಯಣ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ನಾರದ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಋಷಿ ಗಳ ಸಂವಾದ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನ. "नारदस्य च संवादमृषेर्नारायणस्य च। नारायणीयमाख्यानमेतत्ते कथितं तव" भा० शान्ति०। 3. ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು. ಈ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದಾನ್ತ ರ್ಗತವಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು (32) ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಲ್ಲೊಂದು.

नारिकेल ನಾರಿಕೇಲ (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನಮರ. किल (श्वैत्ये क्रीडने च) भावे "घञ्" (३-३-१८)। नार्याः वनितायाः केल इव केलो यस्य पृषो०। (न०) 2. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ.

नारिकेलक्षीरी ನಾರಿಕೇಲಕ್ಷೀರೀ (स्त्री०) ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಕಲಸಿದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ತುರಿ ಯನ್ನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಒಂದು

ನಾರಿಕೇಲಪಾಕ. "नारिकेलं तनूकृत्य छिन्नं पयसि गोः क्षिपेत्। सितागव्याज्यसंयुक्तं तत्पचेन्मृदुनाग्निना"। **ಇದರ ಗುಣ:** ಶೀತಕರ, ಪುಷ್ಟಿಕರ, ಮಧುರವಾದುದು, ವೀರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ರಕ್ತಪಿತ್ತವಾಯುಹರ ವಾದುದು. "नारिकेलोद्भवा क्षीरी स्निग्धा शीतातिपुष्टिदा। गुर्वी सुमधुरा वृष्या रक्तपित्तानिलापहा" भावप्र०। "ते नारिकेलान्तरपः पिबन्तः" माघ० ३-८१।

नारी ನಾರೀ (स्त्री०) 1. ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. नृ ಅಥವಾ नर जाति० "ङीन्" (ग० ५४, ४-१-७३)। वृद्धिश्च। "नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासिवारिजानाम्" माघ० ८-४७। (1) पद्मिनी, (2) चित्रिणी, (3) शङ्खिनी ಮತ್ತು (4) हस्तिनी ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸರಿರುವರು. "पद्मिनी चित्रिणी चैव शङ्खिनी हस्तिनी तथा। चतस्रो जातयो नार्या रतौ ज्ञेया विशेषतः" रसमं०। ಇವರಲ್ಲದೆ (1) साध्वी, (2) भोग्या ಮತ್ತು (3) कुलटा ಎಂದು ಹೆಂಗಸು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. "योषितस्त्रिविधा ब्रह्मन् गृहिणां मूढचेतसाम्। साध्वी भोग्या च कुलटा ताः सर्वाः स्वार्थतत्पराः" ब्रह्मवै०।

(1) ಪರಲೋಕಭಯದಿಂದಲೂ ಯಶಸ್ಸಿಗಾಗಿಯೂ ಕಾಮದ ಸ್ನೇಹದಿಂದಲೂ ನಿರಂತರವೂ ಪತಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು **"ಸಾಧ್ವಿ"**.

(2) ಯಾವಾಗಲೂ ಭೋಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಪತಿಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವಳೂ ಅಲಂಕಾರ ಮತ್ತು ರಸಭೋಜನ ದೊರಕುವವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಪತಿಗೆ ಅಧೀನಳಾಗಿರುವವಳೂ ಆದ ಹೆಂಗಸು **"ಭೋಗ್ಯಳು"**.

(3) ಕಪಟದಿಂದ ಪತಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಮುಕಳಾಗಿ ಪರಪುರುಷನನ್ನೇ ಹುಡುಕುತ್ತ ಹೊಸ ಹೊಸ ಜಾರಪುರುಷನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮನೆ ಮನೆಗೂ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು **"ಕುಲಟೆ"** (ಸ್ವೈರಿಣಿ). 2. ಮೂರು ಗುರುವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "मो नारी" वृ० र०।

नारीकवच ನಾರೀಕವಚ (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಅಶ್ಮಕ ರಾಜನ ಮಗನಾದ ಮೂಲಕನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "अश्मकान्मूलको जज्ञे यः स्त्रीभिः परिरक्षितः। नारीकवच इत्युक्तो निःक्षत्रे मूलकोऽभवत्" भाग० ९-९-४०। ಕ್ಷತ್ರಿಯ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿದ್ದ ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಹೆದರಿ ಈ ರಾಜನು ಸ್ತ್ರೀವೇಷ ಧರಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮಧ್ಯೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ನಾರೀಕವಚನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಮುಂದಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಇವನೇ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಮೂಲಕ" ಎಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು.

नारीकेल ನಾರೀಕೇಲ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ. नारिकेल—पृषो०।

नारीतरङ्गक ನಾರೀತರಂಗಕ (पुं०) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಜಾರ. नारीं तरङ्गयति — तरङ्ग + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಹೆಂಗಸರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚಂಚಲಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಜಾರನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.

नारीदूषण ನಾರೀದೂಷಣ (न०) ಹೆಂಗಸರ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವ ಪಾಪಕಾರ್ಯ. ಮದ್ಯಪಾನ, ದುರ್ಜನರ ಸಹವಾಸ, ಪತಿಯನ್ನು ಅಗಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಗೇ ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವುದು, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಪರಗೃಹವಾಸ ಇವು ಆರೂ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು. "पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम्। स्वप्नोऽन्यगेहवासश्च नारीसंदूषणानि षट्" मनु० ९-१३।

नारीनाथ ನಾರೀನಾಥ (वि०) ಹೆಂಗಸೇ ಒಡೆಯಳಾಗಿ ಉಳ್ಳ. नारी नाथः यस्य। "क्वचिदपि गृहं नारीनाथं निरीक्ष्य विवर्जितम्" मृच्छ० ४-३।

नारीमय ನಾರೀಮಯ (वि०) ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಕೇವಲ ಹೆಂಗಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

नारीरत्न ನಾರೀರತ್ನ (न०) ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು.

नारीष्ट ನಾರೀಷ್ಟ (वि०) 1. ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ. (स्त्री०) **–ष्टा –ಷ್ಟಾ.** 2. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು.

नारीष्ठ ನಾರೀಷ್ಠ (वि०) ಹೆಂಗಸರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತಿ ತೋರುವ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲನಾದ, ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೇ ಪ್ರೀತಿಸುವ.

नारेय ನಾರೇಯ (पुं०) ಸತ್ರಾಜಿತ್ತಿನ ಮೊಮ್ಮಗ.

नार्यङ्ग ನಾರ್ಯಂಗ (पुं०) 1. ನಾಗರಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಹೇರಿಳೆಗಿಡ. (न०) 2. ಹೆಂಗಸರ ಅವಯವ.

नाल ನಾಲ (न०) 1. ತಾವರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಂಡ, ತಾವರೆ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳ ಕಾವು. ವೃಂತ. ತೊಟ್ಟು. नलति — णल (बन्धे) "णः" (३-१-१०९)। "कश्चित्

कराभ्यामुपगूढनालमालोलपत्राभिहतद्विरेफम्" रघु० ६-१३। "हैमैश्छन्ना विकचकमलैः स्निग्धवैडूर्यनालैः" मेघ० २-१३। 2. ಹರಿದಳ. (स्त्री०) -ला -ಲಾ. 3. ಕೊಳಾಯಿ, ಕೊಳವೆ, ದ್ರವವಸ್ತುವು ಪ್ರವಹಿಸಲನು ಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಒಳಗೆ ರಂಧ್ರವಿರುವ ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಳಿಕೆ. "यथा तोयार्थिनस्तोयं यन्त्रनालादिभिः शनैः। आपिबेयुस्तथा वायुं पिबेद्योगी जितश्रमः"। नलति जलादिः निर्गच्छत्यनच। — नल कर० "घञ्"। 4. ತಾವರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಂಟು. "स्वर्गापगाहेममृणालिनीनां नालामृणालाग्रभुजो भवामः" नैष० ३-१७। 5. ಹೊಕ್ಕುಳು ಕುಡಿ. -ली -ಳೀ. 6. ಒಳಗೆ ಪೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಗಿಡಗಳ ದಂಟು. 7. ತರಕಾರಿಯ ಕಾವು. 8. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. 9. ಒಂದು ಘಳಿಗೆ. 10. ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. 11. ಕೊಳಾಯಿ. 12. ಕೊಳಲು ವಾದ್ಯ. "नालं काण्डे मृणाले च नाली शाककलम्बयोः" हेम०। "नाला न ना पद्मदण्डे नाली शाककलम्बके" मेदि०।

नालायनी ನಾಲಾಯನೀ (स्त्री०) ಮೌದ್ಗಲ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ಇದು ದ್ರೌಪದಿಯ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಹೆಸರು. ಇವಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಸೇನೆಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. ನಾಲಾಯನಿಯು ಮೌದ್ಗಲ್ಯ ಋಷಿಯನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವನ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಕುಷ್ಠರೋಗಿಯಾಗಿದ್ದು ದುರ್ಗಂಧ ಶರೀರವುಳ್ಳವನೂ ಕ್ರೂರನೂ ಬಹಳ ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ವಿಕಾರ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದ ಸುಪ್ರೀತನಾದ ಋಷಿಯು ಇವಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಐದು ಸುಂದರವಾದ ದೇಹಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಹಳಕಾಲ ಇವಳೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತ ಇದ್ದನು. ಕೊನೆಗೆ ಋಷಿಯು ಇದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿ ಇವಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಡಲಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಕೂಡದೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಳು. ನನ್ನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ "ನೀನು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಾಂಚಾಲರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಐವರು ಪತಿಗಳೊಡನೆ ಸೌಖ್ಯವನ್ನನುಭವಿಸುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ನಾಲಾಯನಿಯು ಮೌದ್ಗಲ್ಯನೊಡನೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಾಮಸೌಖ್ಯದಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದದೆ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ "पतिं देहि पतिं देहि" ಎಂದು ಐದು ಸಲ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಐವರು ಪತಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಸುಖ ಸಂತೋಷಗಳನ್ನನುಭವಿಸುವಂತೆ ಶಿವನು ವರವನ್ನಿತ್ತನು. ಇವಳೇ ಮರುಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ದ್ರುಪದನ ಯಾಗಕುಂಡದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದಳು. ["पञ्चेन्द्रोपाख्यान" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] "इन्द्रसेनेति विख्याता पुरा नालायनी शुभा। मौद्गल्यं पतिमासाद्य चचार विगतज्वरा। मौद्गल्यरय महर्षेश्च रममाणस्य वै तया। संवत्सरगणा राजन् व्यतीयुः क्षणवत्तदा। ततः कदाचिद्धर्मात्मा तृप्तः कामैर्व्यरज्यत। उत्ससर्ज स तां विप्रः सा तदा चापतद्भुवि।

नालायन्युवाच — प्रसीद भगवन्मह्यं न मामुत्स्रष्टुमर्हसि। अवितृप्तास्मि ब्रह्मर्षे कामानां कामसेवनात्।

मौद्गल्यः — "यस्मात्त्वं मामनिःशङ्का ह्यवक्तव्यं प्रभाषसे। आचरन्ती तपोविघ्नं तस्माच्छृणु वचो मम। भविष्यसि नृलोके त्वं राजपुत्री यशस्विनी। पञ्चालराजस्य सुता द्रुपदस्य महात्मनः। भवितारस्तत्र तव पतयः पञ्च विश्रुताः। तैः सार्धं मधुराकारैश्चिरं रतिमवाप्स्यसि। सैवं शप्ता तु विमना वनं प्रागाद्यशस्विनी। भोगैरतृप्ता देवेशं तपसाराधयत्तदा। तीव्रेण तपसा तस्यास्तुष्टः पशुपतिः स्वयम्। वरं प्रादात्तदा रुद्रः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः। भविष्यति परं जन्म भविष्यसि वराङ्गना। भविष्यन्ति परं भद्रे पतयः पञ्च विश्रुताः। पञ्चकृत्वस्त्वया चोक्तः पतिं देहीत्यहं पुनः। पञ्च ते पतयो भद्रे भविष्यन्ति सुखावहाः" भा० आदि० २१३।

नालि ನಾಳಿ (स्त्री०) ನಾಡಿ, ಸಿರೆ, ಧಮನಿ. नालयति— णल (बन्धे) + णिच् "इन्" (उ० ४-११७)।

नालिक ನಾಲಿಕ (पुं०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. नालमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. नल एव नालः तृणविशेषः, स भोक्तव्यत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। (न०) 3. ಒಂದು ವಿಧ ಅಸ್ತ್ರ, ಬಂದೂಕ. नालः साधनत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। ಅಸ್ತ್ರವು मान्त्रिकम् (ಮಾಂತ್ರಿಕ) ಮತ್ತು नालिकम् (ನಾಲಿಕ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "अस्त्रं तु द्विविधं ज्ञेयं नालिकं मान्त्रिकं तथा। यदा तु मान्त्रिकं नास्ति नालिकं तत्र धारयेत्" शुक्रनी०। ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜ್ಯವಾದ ಅಸ್ತ್ರವು ಮಾಂತ್ರಿಕ. ನಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮದ್ದು ಹೂಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರವು ನಾಲಿಕ. ನಾಲಿಕಾಸ್ತ್ರವು ಬೃಹನ್ನಾಲಿಕ ಕ್ಷುದ್ರನಾಲಿಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಫಿರಂಗಿಯು ಬೃಹನ್ನಾಲಿಕವೆನಿಸುವುದು. ಬಂದೂಕ ಮೊದಲಾದುವು ಕ್ಷುದ್ರನಾಲಿಕವೆನಿಸುವುವು. "नालिकं द्विविधं ज्ञेयं बृहत्क्षुद्रप्रभेदतः"।

नालिका ನಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. "गजाः सक्तकरतललोल-नालिकाहताः" माघ० १७-३५। 2. ಕೊಳಲು ವಾದ್ಯ. 3. ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಕಾವು. 4. ಒಂದು ಘಳಿಗೆ.

नालिकेर ನಾಲಿಕೇರ (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನಮರ. नारिकेलः रलयोरभेदः। 2. ಒಂದು ದೇಶ. ಈ ದೇಶವು ಮಧ್ಯ ದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವುದು.

नालिकेल ನಾಲಿಕೇಲ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ. नालिकेर—पृषो० रस्य लः।

नालिजङ्घ ನಾಲಿಜಂಘ (पुं०) ಒಂದು ಬಕಪಕ್ಷಿ.

नाली ನಾಲೀ (स्त्री०) 1. ತರಕಾರಿಯ ಕಾವು, ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ತರಕಾರಿಯ ತೊಟ್ಟು. 2. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 4. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. 5. ಕೊಳವೆ, ಕೊಳಾಯಿ. 6. ಕಹಳೆ ವಾದ್ಯ. 7. ಒಂದು ಘಳಿಗೆ. 8. ನಾಡಿ, ಸಿರೆ.

नालीक ನಾಲೀಕ (पुं०) 1. ಹಗುರವಾಗಿ ಎಸೆಯುವಂತಹ ಈಟಿ. 2. ಬಾಣ. 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 4. ಎಳೆಯ ತಂತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಕಾವು,—ವೃಂತ, (न०) 5. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. (वि०) 6. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. "तन्नालीकनले चलेतरमनाः साम्यान्मना-गप्यभूत्" नैष० १२-१११।

नालीकिनी ನಾಲೀಕಿನೀ (स्त्री०) ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಸರೋವರ. नालीक "इनिः" (५-२-१३५)।

नावमिक ನಾವಮಿಕ (वि०) ಒಂಬತ್ತನೆಯ.

नाविक ನಾವಿಕ (पुं०) 1. ಕರ್ಣಧಾರ, ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವವನು. नावा तरति—नौ "ठन्" (४-४-७)। "महावातसमुद्धूतामपरीक्षितनाविकाम्। अन्यनौप्रतिबद्धां वा नोपेयान्नावमातुराम्" कामन्द०। 2. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವವನು.

नावोपजीवन ನಾವೋಪಜೀವನ (पुं०) ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿ ಜೀವನಮಾಡುವವನು. नावा उपजीवनमस्य। "निषादो मद्गुरं सूते दासं नावोपजीवनम्" भा० अनु० ८३-२१।

नाव्य ನಾವ್ಯ (वि०) 1. ಹಡಗಿನಿಂದ ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕಾದ ದೇಶ. नावा तार्यम् "यत्" (४-४-९१)। 2. ಹಡಗಿನಿಂದ ದಾಟಬಹುದಾದ ನದಿ. "मरुपृष्ठान्युदम्भांसि नाव्याः सुप्रतरा नदीः" रघु० ४-३१। (न०) 3. ಹೊಸದಾಗಿರುವಿಕೆ. नवस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नाश ನಾಶ (पुं०) 1. ಅದರ್ಶನ, ಮರೆಯಾಗುವುದು, ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು. णश (अदर्शने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "गता नाशं तारा उपकृतमसाधाविव जने वियुक्ताः कान्तेन स्त्रिय इव न राजन्ति ककुभः" मृच्छ० ५-२५। 2. ನಿಧನ, ಮರಣ. "अविदित्वाऽऽत्मनः शक्तिं परस्य च समुत्सुकः। गच्छन्नभिमुखो नाशं याति वह्नौ पतङ्गवत्" पञ्चतं० १-३५४। 3. ಧ್ವಂಸ, ಅಳಿವು. "कृत्रिमं नाशमभ्येति वैरं द्राक् कृत्रिमैर्गुणैः" पञ्चतं० २-३३। "क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात्प्रणश्यति" गीता २-६३। "दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य"। 4. ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. 5. ಅನುಪಲಂಭ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವುದು. "नाशः पलायनेऽपि स्यान्निधनानुपलम्भयोः" मेदि०। 6. (ಗಣಿತದಲ್ಲಿ) ಸಮಾಂಕಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುವುದು, ಪರಿಗಣಿಸದಿರುವುದು.

नाशक ನಾಶಕ (वि०) ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ, ಹಾಳುಮಾಡುವ, ನಾಶಪಡಿಸುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ये परस्वापहर्तारः परस्वानां च नाशकाः" भा० अनु०।

नाशन ನಾಶನ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ, ಹಾಳುಮಾಡುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः" गीता १६-२१। (न०) 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಧ್ವಂಸ ಮಾಡುವುದು. णश + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

नाशनीय ನಾಶನೀಯ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

नाशयत् ನಾಶಯತ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

नाशयितृ ನಾಶಯಿತೃ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

नाशित ನಾಶಿತ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. णश (अदर्शने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ, ಅಳಿವು. णश भावे "क्तः" (३-३-११४)।

नाशितवत् ನಾಶಿತವತ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. णश (अदर्शने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नाशिन् ನಾಶಿನ್ (वि०) ನಾಶಹೊಂದುವ, ಅಳಿದು ಹೋಗುವ. णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युद्धयस्व भारत" गीता २-१८।

नाश्य ನಾಶ್ಯ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णश (अदर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

नाष्टिक ನಾಷ್ಟಿಕ (वि०) ನಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಯಜಮಾನ, ಕಳೆದುಹೋದ ಪದಾರ್ಥದ ಒಡೆಯ, ನಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದ ಒಡೆಯ. नष्टं द्रव्यमर्हति — "ठञ्" (५-१-६३)। "अथ मूलमनाहार्यं प्रकाशक्रयशोधितः। अदण्डचो मुच्यते राज्ञा नाष्टिको लभते धनम्" मनु० ८-२०२।

नासत्य ನಾಸತ್ಯ (द्विव०) ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರು. न सत्यं ययोः असत्यौ, न असत्यौ नासत्यौ। नञः प्रकृतिभावः (६-३-७५)। ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿ नासत्यः, दस्रः ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಅಶ್ವಿನೇಯರಾದರು. "देवौ तस्यामजायेतामश्विनौ भिषजां वरौ। नासत्यश्चैव दस्रश्च स्मृतौ तावश्विनावुभौ" हरिवं०। "नोभाविलाभूः किमु दर्पकश्च भवन्ति नासत्ययुतौ भवन्तः" नैष० १०-४५। ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರ ಅದ್ಭುತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಇವರು ತಾವು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರು. ಇಂದ್ರನು ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು. "नासत्यौ सत्यसन्धेन शक्रेण किल याचितौ। आयुर्वेदं यथाधीतं ददतुः शतमन्यवे॥ नासत्याभ्यामधीत्यैषः आयुर्वेदं शतक्रतुः। अध्यापयामास बहूनात्रेयप्रमुखान् मुनीन्" भावप्र०।

नासन्धि ನಾಸಂಧಿ (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಭಗ, ಯೋನಿ. "नासन्धिरधरोऽवाच्यदेशः" त्रिकाण्ड०।

नासा ನಾಸಾ (स्त्री०) 1. ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು. नासतेऽनया— णासृ (शब्दे) "घञ्" (३-३-१२१)। "नासादसीया तिलपुष्पतूणं जगत्त्रयन्यस्तशरत्रयस्य" नैष० ७-३६। 2. ದ್ವಾರದ ಮೇಲುಗಡೆಯ ಮರ. "नासा तु नासिकायां च द्वारोर्ध्वदारुणि स्त्रियाम्" मेदि०।

नासाग्र ನಾಸಾಗ್ರ (न०) ಮೂಗಿನ ತುದಿ. नासाया अग्रम्। ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವಿರುವ ಜಾಗ. "इन्द्रियं गन्धग्राहकं घ्राणम्। तच्च नासाग्रवर्ति" त० सं०।

नासाच्छिद्र ನಾಸಾಚ್ಛಿದ್ರ (न०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

नासादारु ನಾಸಾದಾರು (न०) ದ್ವಾರದ ಮೇಲುಗಡೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಮರ. नासार्थं दारु।

नासानाह ನಾಸಾನಾಹ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ.

नासापुट ನಾಸಾಪುಟ (पुं०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

नासारन्ध्र ನಾಸಾರಂಧ್ರ (न०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

नासावंश ನಾಸಾವಂಶ (पुं०) ಮೂಗಿನ ದಿಂಡು, ಮೂಗಿನ ಮೇಲುಭಾಗದ ಅಸ್ಥಿ, ದೋಣಿಯಂತಿರುವ ಮೂಗಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. नासा वंश इव।

नासाविरोक ನಾಸಾವಿರೋಕ (पुं०) ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರ, ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ. नासाया विरोकः। "नासाविरोकपवनोल्लसितं तनीयो रोमाञ्चतामिव जगाम रजः पृथिव्याः" माघ० ५-५४।

नासाविवर ನಾಸಾವಿವರ (पुं०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ, ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರ. नासाया विवरः।

नासावेध ನಾಸಾವೇಧ (पुं०) ಮೂಗು ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವುದು, ಹೆಂಗಸರು ಮೂಗುತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಲೂ ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಮೂಗುದಾರ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೂ ಮೂಗನ್ನು ಚುಚ್ಚುವುದು. नासाया वेधः।

नासिकन्धम ನಾಸಿಕಂಧಮ (वि०) ಮೂಗಿನಿಂದ ಊದುವವನು, ಮೂಗಿನಿಂದ ಊದಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. नासिकां धमति — ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "खश्" (३-२-२९)। ह्रस्वः (६-३-६६)। मुम् (६-३-६७)।

नासिकन्धय ನಾಸಿಕಂಧಯ (वि०) ಮೂಗಿನಿಂದ ಕುಡಿಯುವವನು. नासिकां धयति तत्स्थजलं पिबति — धेट् (पाने) "खश्" (३-२-२९)। ह्रस्वः (६-३-६६)। मुम् (६-३-६७)।

नासिका ನಾಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮೂಗು. 2. ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ. नासते शब्दायते — णासृ (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी। पायूपस्थं हस्तापादं वाक् चैव दशमी

स्मृता" मनु० २-९०। 3. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. 4. ದ್ವಾರದ ಮೇಲುಭಾಗದ ಮರ. 5. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆ.

नासिकामल ನಾಸಿಕಾಮಲ (न०) ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ದೇಹದೊಳಗಿನ ಕಶ್ಮಲ, ಸಿಂಬಳ. नासिकायां मलम्।

नासिक्य ನಾಸಿಕ್ಯ (न०) 1. ಮೂಗು. नासिका स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। (वि०) 2. ಮೂಗಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಮೂಗಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. नासिकाया अदूरभवम् नासिकया निर्वृत्तं वा "ण्य:" (४-२-८०)। 4. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿರುವ. नासिकायां भवम् "यत्" (५-२-५५)। (पुं० द्विव०) 5. ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರು, ದೇವವೈದ್ಯರು. "नासिक्यौ युजौ दस्रौ गदागदौ" त्रिकाण्ड०।

नासीर ನಾಸೀರ (न०) 1. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಹೋರಾಡುವ ಸೈನ್ಯ, ಸೇನಾಮುಖ. नासा शब्देन ईर्ते गच्छति — नास् + ईर (गतौ) "क:" (३-२-४)। "एतन्नासीरवाजिव्रजखुरजरजोराजिराजिस्थलीषु" नैष० १२-७३। 2. ಅಗ್ರೇಸರ, ಮುಂದಾಳು. "नलस्य नासीरसृजां महीभुजां किरीटरत्नै: पुनरुक्तदीपया" नैष० १६-४।

नास्ति ನಾಸ್ತಿ (अव्य०) ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न अस्ति। नशब्देन समास:। अस्ति ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತಿರೂಪಕ ಅವ್ಯಯ. न ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸ ಬಂದು "नास्ति" ರೂಪವಾಗಿರುವುದು. नास्तिक्षीरा। "अस्ति नास्ति न जानाति देहि देहि पुन: पुन:"।

नास्तिक ನಾಸ್ತಿಕ (वि०) ಈಶ್ವರನೂ ಪರಲೋಕವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. नास्ति परलोक: इति मतिर्यस्य "ठक्" (४-४-६०)। "योऽवमन्येत ते मूले हेतुशास्त्राश्रयाद्द्विज:। स साधुभिर्बहिष्कार्यो नास्तिको वेदनिन्दक:" मनु० २-११। ವೇದ ಅದೃಷ್ಟ ಈಶ್ವರ ಯಾವುದನ್ನೂ ನಂಬದಿರುವವರು ನಾಸ್ತಿಕರು. ಚಾರ್ವಾಕ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಯೋಗಾಚಾರ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ವೈಭಾಷಿಕ ದಿಗಂಬರ ಇವರು ನಾಸ್ತಿಕರು.

नास्तिकता ನಾಸ್ತಿಕತಾ, –त्व –ತ್ವ. (स्त्री० न०) ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿ. ವೇದ ಪರಲೋಕ ಈಶ್ವರ ಅದೃಷ್ಟ ಯಾವುದನ್ನೂ ನಂಬದಿರುವುದು. नास्तिकस्य भाव: "त्वतलौ" (५-१-११९)। ಪರಲೋಕವೂ ಈಶ್ವರನೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ ನಾಸ್ತಿಕತೆಯು ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಯು ನಾಶವಾಗಿ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯನಾಗುವನು. ಇದೇ ಮೋಹವು. ಇದರಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ನಾಶವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ನಾಸ್ತಿಕತೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ದುರಾಚಾರವೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. "प्रज्ञानाशात्मको मोह: तथा धर्मार्थनाशक:। तस्मान्नास्तिकता चैव दुराचारश्च जायते" भा० शान्ति० १२३-१६।

नास्तिक्य ನಾಸ್ತಿಕ್ಯ (न०) ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕಗಳನ್ನು ನಂಬದಿರುವುದು. नास्तिकस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "नास्तिक्यं वेदनिन्दां च देवतानां च कुत्सनम्" मनु० ४-१६३।

नास्तिमूर्ति ನಾಸ್ತಿಮೂರ್ತಿ (वि०) ಶರೀರವಿಲ್ಲದ, ದೇಹವಿಲ್ಲದ, ರೂಪವಿಲ್ಲದ. नास्ति मूर्तिर्यस्य। नास्तीत्यव्ययम् अभावेऽर्थे। "न मन्मथस्त्वं स हि नास्तिमूर्ति: न चाश्विनेय: स हि नाद्वितीय:" नैष० ८-२९।

नास्तिवाद ನಾಸ್ತಿವಾದ (पुं०) ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು, ಪರಲೋಕ ಈಶ್ವರ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವುದು. नास्ति इति वाद:।

नास्य ನಾಸ್ಯ (न०) 1. ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮೂಗುದಾರ. नासायां भवम् "यत्" (५-३-५५)। "छिन्ननास्ये भग्नयुगे तिर्यक् प्रतिमुखागते। अक्षभङ्गे च यानस्य चक्रभङ्गे तथैव च" मनु० ८-२९१। 2. ಮೂಗಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. नासा चतुरर्थ्यां "ण्य:" (४-२-८०)।

नाह ನಾಹ (पुं०) 1. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. णह (बन्धने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ ಅಥವಾ ಬೋನು. 3. ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಹೊಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟುವುದು. "नाहस्तु बन्धने कूटे" मेदि०।

नाहल ನಾಹಲ (पुं०) ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಜನಾಂಗದವನು.

नाहुष ನಾಹುಷ (पुं०) ನಹುಷರಾಜನ ಮಗ ಯಯಾತಿ. नहुषस्यायं "अण्" (४-३-१२०)। "ययातिर्नाहुष: सम्राडासीत् सत्यपराक्रम:" भा० आदि० ६९-३५।

नाहुषि ನಾಹುಷಿ (पुं०) ನಹುಷರಾಜನ ಮಗ ಯಯಾತಿ. नहुषस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

नि ನಿ (अव्य०) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. "ज्वालाकणारुणरुचा निकरेण रेणो:" माघ० ५-५५। 2. ಅಧೋಭಾವ, ಕೆಳಮುಖವಾಗುವುದು. "निपतिता: परित: पथिकव्रजानुपरि ते परितेपुरतो भृशम्" माघ० ६-६। 3. ಅತಿಶಯ, ಅಧಿಕ. निकाम:।

"निकामतप्ता विविधेन वह्निना नभश्चरेणेन्धनसंभृतेन सा" कुमा० ५-२३। 4. ಆದೇಶ, ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. "यावद्भवत्याहितसायकस्य मत्कार्मुकस्यास्य निदेशवर्ती" कुमा० ३-४। 5. ಕುಶಲತೆ, ಜಾಣತನ. "वयस्य, निसर्गनिपुणाः स्त्रियः" माल० ३। 6. ಬಂಧನ, ತಡೆ, ಅಂಕೆ, ಅಡ್ಡಿ. 7. ಸಮೀಪ. "हिरण्यकः निकटवर्तिनं शरस्तम्बं प्रविष्टः" पञ्चतं० २। 8. ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ, ಸ್ಥಿರ. 9. ದರ್ಶನ, ತೋರಿಸುವುದು. निदर्शनम्। 10. ನಿವೃತ್ತಿ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ನಿಲುಗಡೆ, ಬಿಡುವು. "निर्वर्तितं वैरिजनोपमर्दात् न्यस्तं रथे चक्रमुपाददानः" याद० २३-४०। 11. ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣಾಸ್ಥಾನ. निलयः। 12. ಅಂತರ್ಭಾವ, ಒಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 13. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 14. ವಿನ್ಯಾಸ. 15. ಎಸೆಯುವುದು. 16. ಮೋಕ್ಷ. 17. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "नि स्यात्क्षेपे भृशार्थे च नित्यार्थे दानकर्मणि। संनिधानोपरमयोः संशयाश्रयराशिषु। मोक्षेऽन्तर्भविऽधोभावे बन्धने कौशलेऽपि च" हेम०। 18. ನಿಷೇಧ.

निःक्षत्रिय ನಿಃಕ್ಷತ್ರಿಯ (वि०) ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಲ್ಲದ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಶೂನ್ಯವಾದ. निर्गताः क्षत्रिया यस्मात्।

निःशङ्क ನಿಃಶಂಕ (वि०) 1. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ. निर्गता शङ्का संशयो भयं वा यस्मात्। "भो भगवन् इदानीं स्वपिहि निःशङ्कः। अस्योष्मणा मूषकस्ते जागरणं संपादयति" पञ्चतं० २। (क्रि० वि०) 3. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ. "मां घ्नता भवताऽकारि निःशङ्कं पापदृश्वना" भट्टि० ६-१२९। 4. ಭಯವಿಲ್ಲದೆ. "निःशङ्कमङ्कुरिततां रतिवल्लभस्य देवः स्वचन्द्रकिरणामृतसेचनेन" नैष० ११-९१।

निःशब्द ನಿಃಶಬ್ದ (वि०) 1. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದ. निर्गतः शब्दो यस्मात्। "निःशब्दं कारयित्वा तत् सदः प्राह महामुने" मार्क०। (क्रि० वि०) 2. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ. ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ.

निःशरण्य ನಿಃಶರಣ್ಯ (वि०) ರಕ್ಷಕನಿಲ್ಲದ, ಕಾಪಾಡುವವನಿಲ್ಲದ. निर्गतः शरण्यो यस्मात्। "भवद्वियोगाच्छिदुरातिधारायमस्वसुर्मज्जति निःशरण्यः" नैष० ३-११३।

निःशलाक ನಿಃಶಲಾಕ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾದ. ನಿರ್ಜನವಾದ. निर्गतः शलाकायाः। "गिरिपृष्ठं समारुह्य प्रासादं वा रहोगतः। अरण्ये निःशलाके वा मन्त्रयेदविभावितः" मनु० ७-१४७।

निःशल्क ನಿಃಶಲ್ಕ (वि०) 1. ತೊಗಟೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಮೈಮೇಲಿನ ಪೊರೆಯಿಲ್ಲದ ಮೀನು.

निःशल्य ನಿಃಶಲ್ಯ (वि०) 1. ಬಾಣವಿಲ್ಲದ. 2. ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದ. 3. ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतं शल्यं यस्मात्। (क्रि० वि०) 4. ಬಾಣವಿಲ್ಲದೆ. 5. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ. 6. ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದೆ.

निःशस्त्र ನಿಃಶಸ್ತ್ರ (वि०) 1. ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಲ್ಲದ. 2. ಆಯುಧಗಳಿಲ್ಲದ, ಮದ್ದು ಗುಂಡುಗಳಿಲ್ಲದ, ಬಂದೂಕ ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतं शस्त्रं यस्मात्।

निःशस्त्रीकरण ನಿಃಶಸ್ತ್ರೀಕರಣ (न०) ಆಯುಧ ಮದ್ದು ಗುಂಡು ಫಿರಂಗಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವುದು.

निःशस्त्रीकृत ನಿಃಶಸ್ತ್ರೀಕೃತ (वि०) ಆಯುಧ ಗುಂಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निःशूक ನಿಃಶೂಕ (पुं०) ಊಬಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ (ಚೂಪಾದ) ಅಗ್ರಭಾಗವಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ, ಮುಂಡಧಾನ್ಯ. निर्गतः शूकोऽस्मात्।

निःशेष ನಿಃಶೇಷ (वि०) 1. ಶೇಷವಿಲ್ಲದ, ಸಮಗ್ರವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. निर्गतः शेषो यस्मात्। निष्क्रान्तं शेषात् वा। "पारेपरार्धं गणितं यदि स्यात् गणेयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात्" नैष० ३-४०। (क्रि० वि०) 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ, ಉಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. "निःशेषच्युतचन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोऽधरः" काव्यप्र०। "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोशजातम्" रघु० ५-१।

निःशेषता ನಿಃಶೇಷತಾ (स्त्री०) ಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निःशेषस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "एवं शत्रून्निःशेषतां नीत्वा भूयोऽपि मेघवर्णः तदेव पादपदुर्गं जगाम" पञ्चतं० ३।

निःशेषयत् ನಿಃಶೇಷಯತ್ (वि०) ಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. निस् + शिष (असर्वोपयोगे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। "नैशं तमिस्रमरुणेन विलुप्ततारं निःशषयन्नयमुदेति मयूखमाली" याद० २९-४७। –यन्ती –ಯಂತೀ.

निःशेषयितृ ನಿಃಶೇಷಯಿತೃ (वि०) ಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವವನು, ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು. निस् + शिष (असर्वोपयोगे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –यित्री –ಯಿತ್ರೀ.

निःशेषित ನಿಃಶೇಷಿತ (वि०) 1. ಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निस्+शिष (असर्वोपयोगे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "नूनं सद्यःफलानि नीतिशास्त्राणि, यत्त्वयाऽऽनुकूल्येनानुप्रविश्यारिमर्दनः सपरिवारो निःशेषितः" पञ्चतं० ३। "भद्र, निःशेषितास्ते रिपवः" पञ्चतं० ४। 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निःशोध्य ನಿಃಶೋಧ್ಯ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निष्क्रान्तं शोध्यमस्मात्। निष्क्रान्तं शोध्यात् इति वा। "निःशोध्यमनवस्करम्" अम०।

निःश्रयणी ನಿಃಶ್ರಯಣೀ (स्त्री०) ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಲು ಸಾಧನವಾದ ಏಣಿ, ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ. निश्रितं श्रीयते आश्रीयतेऽनया—श्रिञ् (सेवायाम्) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निःश्रयिणी ನಿಃಶ್ರಯಿಣೀ (स्त्री०) ಏಣಿ, ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ. निःश्रयति—श्रिञ् (सेवायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

निःश्रेणि ನಿಃಶ್ರೇಣಿ (स्त्री०) 1. ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಲು ಸಾಧನವಾದ ಏಣಿ, ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ. निश्रिता श्रेणिरत्र। "निःश्रेणिस्त्वधिरोहिणी" अम०। 2. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. "निःश्रेणिस्त्वधिरोहिण्यां खर्जूरीपादपे स्त्रियाम्" मेदि०। "चक्रे त्रिदिवनिःश्रेणिः सरयूरनुयायिनाम्" रघु० १५-१००।

निःश्रेयस् ನಿಶ್ರೇಯಸ್ (वि०) ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. निश्चितं श्रेयो यस्य।

निःश्रेयस ನಿಃಶ್ರೇಯಸ (पुं०) 1. ಶಂಕರ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. "निःश्रेयसन्तु कल्याणमोक्षयोः शङ्करे पुमान्" मेदि०। (न०) 2. ಮೋಕ್ಷ, ಅತ್ಯಂತಿಕ ಸುಖ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖ. निश्चितं श्रेयः, अजन्तो निपातितः (५-४-७७)। "निःश्रेयसप्रतिपदेन निजेन धाम्ना" याद० १९-५१। 3. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ, ಶುಭ. "इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम्। उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवान् ऋषिः। निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत्" भाग० १-३-४०, १।

निःश्वसत् ನಿಃಶ್ವಸತ್ (वि०) ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. निस्+श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। "गुरु निःश्वसन्नथ विलोलसदवथुवपुर्वचोविषम्" माघ० १५-६२।

निःश्वसित ನಿಃಶ್ವಸಿತ (न०) ನಿಟ್ಟುಸಿರು, ಮೇಲಿನ ಉಸಿರು. निस्+श्वस (प्राणने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "स्तनकम्पक्रियालक्ष्यैर्न्यस्तं निश्वसितैरिव" विक्र० २-१८।

निःश्वास ನಿಃಶ್ವಾಸ (पुं०) ನಿಟ್ಟುಸಿರು, ವಾಯುವು ಮೂಗಿನಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. निस्+श्वस (प्राणने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "निःश्वासधूमैः स्थगितांशुजालं फणावतामुत्फणमण्डलानाम्" किरा० १६-३९। "सखीजनप्रयत्नप्रतिपन्नमूर्च्छाविच्छेदसमयसंगलितदीर्घनिःश्वासजनितजीविताशा" मालती० ३।

निःषम ನಿಃಷಮ (अव्य०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ತೆಗಳುವುದು. 2. ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು. निर्गतं सममत्र। अव्ययी० (२-१-१७)। षत्वम् (८-३-८८)।

निःसंशय ನಿಃಸಂಶಯ (वि०) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ. निर्गतः संशयो यस्मात्। "कृते निःसंशये पापे न भुञ्जीतानुपस्थितः"। (अव्य०) 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ.

निःसङ्ग ನಿಃಸಂಗ (वि०) 1. ಸಂಗವಿಲ್ಲದ, ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. निर्गतः सङ्गो यस्मात्। ಜೀವನಿಗಿರುವಂತೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. "निःसङ्गः पुरुषः क्रियासु स कथं कर्तेति संभाव्यते" प्रबोध० ६-१९। 2. ಕರ್ಮಫಲ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವ, ಆತ್ಮಪ್ರಯೋಜನಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಫಲ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. "यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः। तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर" गीता ३-९। "वेदोक्तमेव कुर्वाणो निःसङ्गोऽर्पितमीश्वरे"। 3. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ. (क्रि० वि०) 4. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ, ಸಹವಾಸವಿಲ್ಲದೆ. 5. ಕರ್ಮಫಲ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ. 6. ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದೆ.

निःसञ्चार ನಿಃಸಂಚಾರ (पुं०) ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಓಡಾಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. निर्गतः सञ्चारः। "अहो निशीथनिःसञ्चाररमणीयता राजमार्गस्य" मालती० ७।

निःसंज्ञ ನಿಃಸಂಜ್ಞ (वि०) 1. ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದ. निर्गता संज्ञा यस्मात्। 2. ಮೈಮರೆತಿರುವ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯವಾದ. "यदाढ्यानामग्रे द्रविणमदनिःसंज्ञमनसां कृतं मानव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि" भर्तृ० ३-५।

निःसत्त्व ನಿಃಸತ್ತ್ವ (वि०) ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ. निर्गतं सत्त्वं यस्मात्। "कथं नामातिभीषणविभीषिकाविकारैर्झडित्यपक्रान्तं पिशाचैः। अहो निःसत्त्वाः सर्वे" मालती० ५।

निःसन्तति ನಿಃಸಂತತಿ (वि०) ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. निर्गता सन्ततिः यस्मात्। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **निःसन्तानः ನಿಃಸಂತಾನಃ.**

निःसन्दिग्ध ನಿಃಸಂದಿಗ್ಧ (वि०) 1. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ, ನಿಶ್ಚಯವಾದ. (क्रि० वि०) 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ.

निःसन्देह ನಿಃಸಂದೇಹ (वि०) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. (क्रि० वि०) 2. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ.

निःसपत्न ನಿಃಸಪತ್ನ (वि०) 1. ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದ, ದ್ವೇಷಿಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः सपत्नः यस्मात्। "घनरुचिरकलापो निःसपत्नोऽस्य जातः" विक्र० ४-२२। 2. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಎದುರಾಳಿಯಿಲ್ಲದ. "ऊर्जस्वलेन सुरभीरनु निःसपत्नम्"। 3. ಪಾಲುದಾರರಿಲ್ಲದ.

निःसम्बाध ನಿಃಸಂಬಾಧ (वि०) 1. ಗುಂಪಿಲ್ಲದ, ಸಂದಣಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಒಂಟಿಯಾದ, ಏಕಾಂತವಾಗಿರುವ. निर्गता संबाधा यस्मात्।

निःसरण ನಿಃಸರಣ (न०) 1. ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. निर् + सृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "गर्भवासे महद्दुःखं दशमासनिवासनम्। तथा निःसरणे दुःखम्"। 2. ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗ. निःसरन्त्यनेन — निर् + सृ (गतौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. 4. ಮರಣ. 5. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ.

निःसरत् ನಿಃಸರತ್ (वि०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. निर् + सृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.** "एतद्व्रीतारिनारी गिरिबिलविगलद्वासरा निःसरन्ती" नैष० १२-२८।

निःसलिल ನಿಃಸಲಿಲ (वि०) ಜಲವಿಲ್ಲದ, ನೀರಿಲ್ಲದ. निर्गतं सलिलं यस्मात्।

निःसह ನಿಃಸಹ (वि०) 1. ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ. "अयि, विरम विरम। निःसहा जातासि" मालती० ३। "उपशमयुपयान्तं निःसहेऽङ्गेऽङ्गनानाम्" माघ० ११-१७। 2. ಎದುರಿಸಲಾಗದ, ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಾಗದ.

निःसहता ನಿಃಸಹತಾ (स्त्री०) ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निःसहस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **निःसहत्वम् ನಿಃಸಹತ್ವಮ್.**

निःसहाय ನಿಃಸಹಾಯ (वि०) ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ, ಬೆಂಬಲಿಗನಿಲ್ಲದ. निर्गतः सहायो यस्मात्।

निःसार ನಿಃಸಾರ (पुं०) 1. ಶಾಖೋಟಕ ವೃಕ್ಷ, ಕಾರೆಗಿಡ. (वि०) 2. ಸಾರವಿಲ್ಲದ, ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः सारो यस्मात्। "निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान्"। "जगत्सर्वं तु निःसारमनित्यं दुःखभाजनम्। उत्पद्यते क्षणादेतत् क्षणादेतद्विपद्यते" कालिकापु०। (स्त्री०) **-रा -ರಾ.** 3. ಬಾಳೆಗಿಡ.

निःसारता ನಿಃಸಾರತಾ (स्त्री०) ಸಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निःसारस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "विहाय निःसारतयैव भूरुहान् पदं वनश्रीर्वनितासु सन्दधे" किरा० ८-२०। "त्वः"। **-त्वम् -ತ್ವಮ್.** किरा० ११-५९।

निःसारण ನಿಃಸಾರಣ (न०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು. निर् + सृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗ. निःसार्यतेऽनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निःसारित ನಿಃಸಾರಿತ (वि०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + सृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "एवं विमृश्य सविषादया तया निःसारितोऽसौ" पञ्चतं०।

निःसार्यमाण ನಿಃಸಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर्+सृ (गतौ)+णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

निःसीमन् ನಿಃಸೀಮನ್ (वि०) ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಪಾರವಾದ. निर्गता सीमा यस्मात्। "साकेतजनपदजनितजङ्गमतदितरजन्तुजातदिव्यगतिदानदर्शितनित्यनिःसीमवैभव" रघु० ग०। "निःसीमानन्दमासीदुपनिषदुपमातत्परीभूय भूयः" नैष० ११-१२९।

निःसूत्र ನಿಃಸೂತ್ರ (वि०) 1. ತಂತುವಿಲ್ಲದ, ದಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतं सूत्रं यस्मात्। 2. ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದ, ಉಪಾಯ ತೋರದಿರುವ. "निःसूत्रमास्ते घनपङ्कमृत्सु मूर्तासु नाकीतिषु तन्निमग्नम्" नैष० ७-६९।

निःस्नेह ನಿಃಸ್ನೇಹ (वि०) 1. ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ, ಸಖ್ಯವಿಲ್ಲದ. 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ, "यदर्थे स्वकुलं त्यक्तं जीवितार्धं च हारितम्। सा मां त्यजति निःस्नेहा कः स्त्रीणां विश्वसेन्नरः" पञ्चतं० ४-४५। (स्त्री०) **-हा -ಹಾ**. 3. ಅಗಸೆಗಿಡ.

निःस्पृह ನಿಃಸ್ಪೃಹ (वि०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವವನು. निर्गता स्पृहा यस्य। "व्रजन्ति शत्रूनवधूय निःस्पृहाः शमेन सिद्धिं मुनयो न भूभृतः" किरा० १-४२। "निःस्पृहो नाधिकारी स्यात्" पञ्चतं० १-१७५।

निःस्पृहता ನಿಃಸ್ಪೃಹತಾ (स्त्री०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವಿಕೆ. निःस्पृहस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **-त्वम् -ತ್ವಮ್.**

निःस्रव ನಿಃಸ್ರವ (पुं०) ಅವಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. निर्गतः स्रवः। "राजनि स्थाप्यते योऽर्घः प्रत्यहं तेन विक्रयः। क्रयो वा निःस्रवस्तस्मात् वणिजां लाभकृत्स्मृतः" याज्ञ० २-२५१। ರಾಜನು ಸ್ವದೇಶದಿಂದ ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ ಮತ್ತು ಪರದೇಶದಿಂದ ಆಮದು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುಗಳ ಬೆಲೆ, ಅವುಗಳ ಖರ್ಚು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯಗಳ ಬೆಲೆಗಳನ್ನು ನಿಗದಿಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ವರ್ತಕರು ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಐದೈದು ದಿನಗಳಿಗೊಂದಾವೃತ್ತಿ ಅಥವಾ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳಿಗೊಂದಾವೃತ್ತಿ ಈ ರೀತಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಬೆಲೆಯನ್ನು ರಾಜನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಬೇಕು. "आगमं निर्गमं स्थानं तथा वृद्धिक्षयावुभौ। विचार्य सर्वपण्यानां कारयेत्क्रयविक्रयौ॥ पञ्चरात्रे पञ्चरात्रे पक्षे पक्षेऽथवा गते। कुर्वीत चैषां प्रत्यक्षमर्घसंस्थापनं नृपः" मनु० ८-४०१, २। ರಾಜನಿಂದ ನಿಗದಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದರಕ್ಕೆ ವಿಕ್ರಯಮಾಡಿದ ನಂತರ ಉಳಿಯುವುದೇ ವರ್ತಕನ ಲಾಭಾಂಶವಾಗುವುದು.

निःस्राव ನಿಃಸ್ರಾವ (पुं०) 1. ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಗಂಜಿ. निःस्राव्यते — निर् + स्रु (गतौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। 2. ವ್ಯಯ, ಖರ್ಚು. "बह्वादानोऽल्पनिस्रावः ख्यातः पूजितदैवतः। ईप्सितद्रव्यसम्पूर्णः हृद्यस्वाप्तेरधिष्ठितः" कामन्द० ४-६२।

निःस्व ನಿಃಸ್ವ (वि०) ದರಿದ್ರ, ಅಕಿಂಚನ, ಬಡವ. निर्गतं स्वमस्य। "निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपो लक्षेशः क्षितिपालतां क्षितिपतिश्चक्रेशतां वाञ्छति"।

निःस्वता ನಿಃಸ್ವತಾ (स्त्री०) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ, निःस्वस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **-त्वम् -ತ್ವಮ್.**

निःस्वन ನಿಃಸ್ವನ (वि०) ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ. निर्गतः स्वनः यस्मात्।

निःस्वभाव ನಿಃಸ್ವಭಾವ (वि०) ಸ್ವಭಾವಶೂನ್ಯವಾದ. निर्गतः स्वभावो यस्य। ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಭಾವವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಭಾವಶೂನ್ಯವಾದುವು. "बुद्ध्या विविच्यमानानां स्वभावो नावधार्यते। अतो निरभिलप्यास्ते निःस्वभावाश्च दर्शिताः"।

निकट ನಿಕಟ (वि०) 1. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ. नि समीपे कटति — कटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "हिरण्यकः निकटवर्तिनं शरस्तम्बं प्रविष्टः" पञ्चतं० २। (पुंन०) 2. ಹತ್ತಿರ, ಸಮೀಪ. "नापेक्षते स्म निकटोपगतां करेणुम्" माघ० ५-५०।

निकर ನಿಕರ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. निकीर्यते — नि + कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "नवविनिद्रजपाकुसुमत्विषां द्युतिमतां निकरेण महाश्मनाम्" किरा० ५-८। 2. ಸಾರ, ಸ್ಥಿರಾಂಶ. 3. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನ. 4. ನಿಧಿ, ಕುಬೇರನ ಬೊಕ್ಕಸ. "निकरो निवहे सारे न्यायदेयधने निधौ" मेदि०।

निकर्तन ನಿಕರ್ತನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. "निकर्तनमिवात्युग्रं लाङ्गूलस्य महाहरिः" भा० द्रोण० १७१-२५। 2. ಚೂರುಮಾಡುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. नि+कृती (छेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕತ್ತರಿಸುವ. 4. ತುಂಡುಮಾಡುವ. नि+कृती कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

निकर्ष ನಿಕರ್ಷ (पुं०) ನ್ಯೂನತೆ, ಕೊರತೆ, ಕೆಳದರ್ಜೆ.

निकर्षण ನಿಕರ್ಷಣ (न०) 1. ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಅಥವಾ ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ ಮೈದಾನ, ಆಟದ ಬಯಲು. 2. ಉಳದೆ ಇರುವ ಜಮೀನು. 3. ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ಅಂಗಳ. नि नास्ति कर्षणं यस्य।

निकष ನಿಕಷ (पुं०) 1. ಒರೆಗಲ್ಲು, ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಕಲ್ಲು. निकष्यतेऽत्र — नि+कष (हिंसायाम्) "घः" (३-३-११९)। "निकषे हेमरेखेव श्रीरासीदनपायिनी" रघु० १७-४६। 2. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು, ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು. 3. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು.

"पङ्कच्छिदः फलस्येव निकषेणाविलं पयः" माल० २-७। (स्त्री०) **-षा -ಷಾ.** ५. ರಾಕ್ಷಸರ ತಾಯಿ. निकषति हिनस्ति — नि + कष "अच्" (३-१-१३४)। ಇವಳು ಸುಮಾಲಿಯ ಮಗಳು. ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ. "निकषः शाणफलके निकषा यातुमातरि" मेदि०।

निकषण ನಿಕಷಣ (पुं०) 1. ಉಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲು. 2. ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು. (न०) 3. ಉಜ್ಜುವುದು. 4. ಮಸೆಯುವುದು.

निकषा ನಿಕಷಾ (अव्य०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. नि + कष (हिंसायाम्) "आ" (उ० ४-१७४)। "पयोधिमाबद्धचलज्जलाविलं विलङ्घ्य लङ्कां निकषा हनिष्यति" माघ० १-६८। 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. "निकषान्तिकमध्ययोः" मेदि०।

निकषात्मज ನಿಕಷಾತ್ಮಜ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. निकषाया आत्मजः।

निकषोपल ನಿಕಷೋಪಲ (पुं०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು, ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು. 2. ಒರೆಗಲ್ಲು.

निकाम ನಿಕಾಮ (न०) 1. ಯಥೇಷ್ಟ, ಪರ್ಯಾಪ್ತ, ಅತಿಶಯ. नि + कमु (कान्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०) 2. ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. "निकामं क्षामाङ्गी सरसकदलीगर्भसुभगा कलाशेषा मूर्तिः शशिन इव नेत्रोत्सवकरी" मालती० २-३। 3. ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗಿ, ಸುಖವಾಗಿ, ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ, ಸಮಾಧಾನದಿಂದ. "तुरगानुधावनकण्डितसन्धेः रात्रौ निकामं शयितव्यमपि नास्ति" शाकु० २। (वि०) 4. ಯಥೇಷ್ಟವಾದ, ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य" शाकु० ६-१६।

निकाय ನಿಕಾಯ (पुं०) 1. ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. निचीयतेऽत्र — नि + चिञ् (चयने) "घञ्" (३-३-४२)। आदेः कश्च। "देवान् देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजः" मनु० १-३६। 2. ಸಮೂಹ, ಸಜಾತೀಯ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಂಪು. नि + चिञ् "घञ्" (३-३-४२)। "निमज्जत्सकलनखनिकायवज्रपञ्जरप्रहारो मारितश्च स दुष्टश्वापदमहाराक्षसः" मालती० ७। 3. ಪರಮಾತ್ಮ. 4. ಸಜಾತೀಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹ. भिक्षुनिकायः। "तथा देवनिकायानां सेन्द्राणाञ्च दिवौकसाम्" भा० आदि० १२२-४८। 5. ಲಕ್ಷ್ಯ. "निकायस्तु पुमान् लक्ष्ये सधर्मिप्राणिसंहतौ। समुच्चये संहतानां निलये परमात्मनि" मेदि०।

निकाय्य ನಿಕಾಯ್ಯ (पुं०) ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. निचीयते धान्यादिकमस्मिन् — नि + चिञ् (चयने) अधि० "ण्यत्" आय् धात्वादेः कुत्वं च निपात्यते (३-१-१२९)। "न प्रणाय्यो जनः कच्चित् निकाय्यं तेऽधितिष्ठति" भट्टि० ६-६६।

निकार ನಿಕಾರ (पुं०) 1. ಪರಾಭವ, ಅವಮಾನ. नि+कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "पुरःसरा धामवतां यशोधनाः सुदुःसहं प्राप्य निकारमीदृशम्" किरा० १-४३। 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು, ಕಾಳುಗಳನ್ನು ರಾಶಿಗೆ ಎರಚುವುದು. "निकारः स्यात् परिभवे धान्यस्योत्क्षेपणेऽपि च" मेदि०। 3. ನೀಚತನ, ಹಗೆ ಸಾಧಿಸುವುದು, ದ್ವೇಷ ಕಾರುವುದು. 4. ಬೆದರಿಕೆ, ಹೆದರಿಸುವುದು. 5. ಧಿಕ್ಕರಿಸುವುದು, ತೇಜೋವಧೆ ಮಾಡುವುದು. 6. ಅಪಕಾರ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದು.

निकारण ನಿಕಾರಣ (न०) ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು, नि+कृञ् (हिंसायाम्) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निकाश ನಿಕಾಶ (पुं०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. निकाशते शोभतेऽनेन--नि+काशृ (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. (वि०) 3. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. "विद्युत्पुञ्जनिकाशकेशनयनभ्रूश्मश्रुजालैः" मालती० ५-१३।

निकाष ನಿಕಾಷ (पुं०) ಕಷಣ, ಉಜ್ಜುವುದು. नि+कष (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "तेजोभिः कनकनिकाषराजिगौरैरायामः क्रियत इव स्म सातिरेकः" किरा० ७-६।

निकुञ्चक ನಿಕುಂಚಕ (पुं०) 1. (ಹಳೆಯ ಅಳತೆಯ) ಒಂದು ಸೊಲಿಗೆ, ಒಂದು ಪಾವಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ಒಂದು ಸೇರಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. नि+कुञ्च (कौटिल्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अस्त्रियामाढकद्रोणौ खारी वाहो निकुञ्चकः। कुडवः प्रस्थ इत्याद्याः परिमाणार्थकाः पृथक्" अम०। 2. ನೀರುಹಬ್ಬೆ.

निकुञ्ज ನಿಕುಂಜ (पुंन०) 1. ಲತಾಗೃಹ, ಮೇಲೆ ಬಳ್ಳಿಗಳು ಹಬ್ಬಿ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. नितरां कौ पृथिव्यां जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। पृषो०। "तिरोहितश्वभ्रनिकुञ्जरोधसः समश्नुवानाः सहसातिरिक्तताम्" किरा० १४-३३। 2. ಮಹಡಿ ಮನೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "दधानः सौधानामलघुषु निकुञ्जेषु घनतामसौ सन्ध्याशङ्खध्वनिरनिभृतः खे

विचरति" मालती० २-१२। 3. ಕುಹರ, ದೊಡ್ಡ ಬಿಲ, ನೆಲದೊಳಗಿನ ಪೊಳ್ಳು. "पर्यन्तभूधरनिकुञ्जविजृम्भणेन हेरम्बकण्ठरसितप्रतिमानमेति" मालती० ९-३।

निकुम्भ ನಿಕುಂಭ (पुं०) 1. ಜಾಪಾಳದ ಗಿಡ. कुं भूमिं बिभर्ति — भृञ् (भरणे) "खच्" (३-२-४६)। नियतः कुम्भः। "निकुम्भो दन्तिका प्रत्यक्श्रेण्युदुम्बरपर्ण्यपि" अम०। 2. ಪರಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. "अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भमित्रम्" रघु० २-३५। 3. ಸುಂದ ಮತ್ತು ಉಪಸುಂದರ ತಂದೆ, ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "निकुम्भो नाम दैत्येन्द्रस्तेजस्वी बलवानभूत्। तस्य पुत्रौ महावीर्यौ जातौ भीमपराक्रमौ। सुन्दोपसुन्दौ दैत्येन्द्रौ दारुणौ क्रूरमानसौ" भा० आदि० २२९। 4. ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "स कुम्भश्च निकुम्भश्च कुम्भकर्णात्मजावुभौ" रामा०। 5. ಹರ್ಯಶ್ವ ರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "हर्यश्वस्य निकुम्भोऽभूत् क्षात्रधर्मरतः सदा" हरिवं०।

निकुम्भित ನಿಕುಂಭಿತ (न०) ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ನೂರೆಂಟು ವಿಧ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "करणानां तु सर्वेषां सामान्यं लक्षणं त्विदम्। प्रायो वामकरो वक्षःस्थितोऽन्यः पुरतोऽनुगः। पादाभ्यां करणं ज्ञेयं तदिहाष्टोत्तरं शतम्। निकुम्भितं पार्श्वक्रान्तं अतिक्रान्तं विवर्तकम्। विद्युद्भ्रान्तं गजक्रीडं क्रान्तं च गरुडप्लुतम्" सं० दा०।

निकुम्भिला ನಿಕುಂಭಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಲಂಕಾಪಟ್ಟಣದ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೋಪು. 2. ಆ ತೋಪಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇವತೆ, ಮಹಾಕಾಳಿ, ಭದ್ರಕಾಳಿ. "मानुषं मांसमास्वाद्य नृत्यामोऽथ निकुम्भिलाम्" रामा०। ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು ಶತ್ರುಗಳ ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಕುಂಭಿಳಾ ಯಾಗ ಮಾಡತೊಡಗಿದ ಸ್ಥಳವಾದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಈ ಯಾಗದ ಸುಳಿವು ತಿಳಿದ ವಿಭೀಷಣನು ವಾನರ ಸೈನ್ಯಗಳಿಂದ ಯಾಗಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡಿಸಿ ಯಾಗವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿದನು.

निकुरम्ब ನಿಕುರಂಬ (न०) ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. निकुरति — नि + कुर (शब्दे) "अम्बच्" बाहु०। "किञ्च उद्दामशशिमयूखनिकुरम्बचुम्बितप्रवृत्तनिष्यन्दचन्द्रमणिहारधारिणी" मालती० ३।

निकुलीनिका ನಿಕುಲೀನಿಕಾ (स्त्री०) ನಿಪತನ. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು.

निकूल ನಿಕೂಲ (पुं०) ನರಮೇಧದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿಶಸನಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ.

निकृत ನಿಕೃತ (वि०) 1. ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೂರ್ಖ. 5. ನೀಚ, ಅಧಮ. निकृन्तति — नि + कृती (छेदने) "कः" (३-१-१३५)। "निकृतं विप्रलम्भे स्यात् नीचे विप्रकृतेऽपि च" मेदि०।

निकृति ನಿಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಭರ್ತ್ಸನ, ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ. नि + कृञ् (करणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಪಮಾನ, ಪರಾಭವ. "देवस्य येन पृथिवीतलवासवस्य साग्र्यासनापनयजा निकृतिर्न सोढा" मुद्रा० ४-११। 3. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 4. ಮೂರ್ಖತನ, ಶಾಠ್ಯ. 5. ಅಪಕಾರ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದು. "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५। 6. ದೈನ್ಯ, ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ದಯೆ ತೋರಿಸಬಹುದಾದ ಅವಸ್ಥೆ. "निकृत्यां कामये नाहं सुखान्युत धनानि वा" भा० सभा०। 7. ಮೋಸಮಾಡುವುದು, ವಂಚಿಸುವುದು. 8. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. 9. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ.

निकृत्त ನಿಕೃತ್ತ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. नि + कृती (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निकृत्तमत्तद्विपकुम्भमांसैः संपृक्तमुक्तैर्हरयोऽग्रपादैः" भट्टि० ११-४२। 2. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निकृन्तत् ನಿಕೃಂತತ್ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೀಳುತ್ತಿರುವ, ಭೇದಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + कृती (छेदने) "शतृ" (३-२-१२४)। "निकृन्तन्मर्माणि क्रकच इव मन्युर्विरमति" उ० रा० ४-३।

निकृन्तन ನಿಕೃಂತನ (न०) ಭೇದಿಸುವುದು, ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಕಡಿಯುವುದು. नि + कृती (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विजानता भावि शिरोनिकृन्तनं प्रज्ञेन शोकादिव तस्य मौलिना" कुमा० १५-२८।

निकृष्ट ನಿಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಅಧಮ, ನೀಚ. निकृष्यते स्म — नि + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ. (न०) 3. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ.

निकेचाय ನಿಕೇಚಾಯ (पुं०) ಪುನಃಪುನಃ ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸೇರಿಸಿ ಗುಪ್ಪೆ ಹಾಕುವುದು. नि + चिञ् (चयने) + यङ्; यङो लुक् "घञ्" (३-३-१८)।

निकेत ನಿಕೇತ (पुं०) ಗೃಹ, ವಾಸದ ಮನೆ. निकेतत्यत्र— नि+कित (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "तत्तस्मिन् विनिमज्ज्य बाहुजभटैरारम्भिरम्भापरीरम्भानन्दनिकेतनन्दनवनक्रीडादराडम्बरः" नैष० १२-१२। "क्षितिनभःसुरलोकनिवासिभिः कृतनिकेतमदृष्टपरस्परैः" किरा० ५-३। "अधिरूढया निजनिकेतमुच्चकैः" माघ० १३-३६।

निकेतन ನಿಕೇತನ (पुं०) 1. ಈರುಳ್ಳಿ. (न०) 2. ಗೃಹ. ಮನೆ. ವಾಸಸ್ಥಳ. नि+कित (निवासे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा" मालती० १-२४।

निकोचक ನಿಕೋಚಕ (पुं०) 1. ಅಂಕೋಲೆ ಗಿಡ. निकुच्यते — नि + कुच (शब्देतारे) "वुन्" (उ० ५-३५)। "अङ्कोटे तु निकोचकः" अम०। (न०) 2. ಅಂಕೋಲೆ ಹಣ್ಣು.

निकोचन ನಿಕೋಚನ (न०) ಸಂಕೋಚಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. नि + कुच (संकोचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "एतद्गुणश्रवणकालविजृम्भमाणतल्लोचनाञ्चलनिकोचनसूचितस्य" नैष० ११-७१। "घञ्" (३-३-१८)। **निकोचः ನಿಕೋಚಃ.**

निकोठक ನಿಕೋಠಕ (पुं०) 1. ಅಂಕೋಲೆ ಗಿಡ. (न०) 2. ಅಂಕೋಲೆ ಹಣ್ಣು.

निक्त ನಿಕ್ತ (न०) 1. ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು, ತೊಳೆಯುವುದು. णिजिर् (शौचपोषणयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಪೋಷಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. णिजिर् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निक्तवत् ನಿಕ್ತವತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಿದವನು, ತೊಳೆದವನು. 2. ಪೋಷಿಸಿದವನು. णिजिर् (शौचपोषणयोः) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निक्वण ನಿಕ್ವಣ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಾದ, –ಧ್ವನಿ. नि + क्वण (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६५)। 2. ಭೂಷಣಗಳ ಶಬ್ದ, ಒಡವೆಗಳ ಶಬ್ದ. "क्वणो वीणायां च" ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೀಣೆಯ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ "अप्" ಬರುವುದು. पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **–क्वाणः –ಕ್ವಾಣಃ.** "वाणीगुणोदयतृणीकृतपाणिवीणानिक्वाणया पुनरभाणि मृगेक्षणा सा" नैष० ११-८२। ಅಗ್ನಿಪುರಾಣದ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ "भूषणानां तु शिञ्जितम्। वीणाया निक्वणः क्वाणः" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ವೀಣಾನಾದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ निक्वणः निक्वाणः ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

निक्षिपत् ನಿಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "मयापि चैनां देवीहस्ते सगौरवं निक्षिपता युक्तमेवानुष्ठितम्" रत्ना० १। 2. ಇಡುತ್ತಿರುವ. ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–क्षिपती –ಕ್ಷಿಪತೀ. –क्षिपन्ती –ಕ್ಷಿಪಂತೀ.** "भर्तृषूपसखि निक्षिपतीनामात्मनो मधुमदोद्यमितानाम्" किरा० ९-६६।

निक्षिपमाण ನಿಕ್ಷಿಪಮಾಣ (वि०) "निक्षिपत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. नि + क्षिप (प्रेरणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

निक्षिप्त ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "ततस्तयोद्वेगविनोदनं माधवप्रतिच्छन्दकमभिलिखितं लवङ्गिकया मन्दारिकाहस्तेऽद्य निक्षिप्तं तावत्" मालती० १। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निक्षिप्तकर्तव्यभरा बभूवुः सत्त्वाधिका सात्वतयूथनाथे" याद० २३-१०। 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒತ್ತೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟಿರಲು ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ).

निक्षिप्यमाण ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + क्षिप (प्रेरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಒತ್ತೆ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಭದ್ರತೆಗಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಬಾಣ). 7. ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निक्षुभा ನಿಕ್ಷುಭಾ (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು.

निक्षेप ನಿಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. नि+क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಥವಾ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟಿರುವುದು. ಇದು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಋಣಾದಾನಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "तेषामाद्यमृणादानं निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः। संभूय च समुत्थानं

दत्तस्यानपकर्म च" मनु० ८-४। "स्वद्रव्यं यत्र विस्रम्भान्नि-क्षिपत्यविशङ्कितः। निक्षेपो नाम तत्प्रोक्तं व्यवहारपदं बुधैः"। "पुनर्ग्रहीतुं नियमस्थया तया द्वयेऽपि निक्षेप इवार्पितं द्वयम्" कुमा० ५-१३। 3. ಒತ್ತೆಯಿಡುವುದು, ಗಿರವಿಯಿಡುವುದು. ಇದು ಏಳು ವಿಧ ದ್ರವ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) गान्धिकव्यवहारः, (2) निक्षेपप्रवेशः, (·) गौष्ठिककर्म, (4) परिचितग्राहकागमः, (5) मिथ्याक्रयकथनम्, (6) कूटतुलामानम् ಮತ್ತು (7) देशान्तराद्भाण्डानयनम् ಇವು ಸಪ್ತ ವಿಧ ಧನ ಸಂಪಾದನೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳು. "निक्षेपे पतिते हर्म्ये श्रेष्ठी स्तौति स्वदेवताम्" पञ्चतं० १-१४। 4. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 5. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. "अन्वेष्टव्यैः कनकसिकतामुष्टिनिक्षेपगूढैः संक्रीडन्ते मणिभिरमरप्रार्थिता यत्र कन्याः" मेघ० २-४। 6. ವರ್ಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು.

निक्षेपण ನಿಕ್ಷೇಪಣ (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು, नि + क्षिप (प्रेरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्गिरन्तौ" कुमा० १-३३। 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು.

निक्षेप्तृ ನಿಕ್ಷೇಪ್ತೃ (वि०) 1. ಇಡುವವನು, ಇರಿಸುವವನು. नि + क्षिप (प्रेरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟಿರುವವನು. "यो निक्षेपं याच्यमानो निक्षेप्तुर्न प्रयच्छति। स याच्यः प्राड्विवाकेन तन्निक्षेप्तुरसन्निधौ" मनु० ८-१८१। 3. ಒತ್ತೆ ಇಡುವವನು, ಗಿರವಿ ಇಡುವವನು. 4. ಎಸೆಯುವವನು, ಬಿಸಾಡುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–क्षेप्त्री –ಕ್ಷೇಪ್ತ್ರೀ.**

नि + खनु – अवदारणे (भ्वा० उभ० सक० से०)। 1. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ನೆಡು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಡು. "खनु" ನೋಡಿ. ಪುಟ 886. "निचखान जयस्तम्भान् गङ्गास्रोतोन्तरेषु सः" रघु० ४-३६। 2. ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು. "निचखानाधिकक्रोधः शरं सव्येतरे भुजे" रघु० १२-९०।

निखनत् ನಿಖನತ್ (वि०) 1. ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ನೆಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+खनु (अवदारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–खनन्ती –ಖನಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–खनमानः –ಖನಮಾನಃ.**

निखनन ನಿಖನನ (न०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ನೆಡುವುದು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಡುವುದು. नि + खनु (अवदारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "आक्षेपपूर्विका हि परिहारोक्तिर्विवक्षितेऽर्थे स्थूणानिखनन्यायेन दृढां बुद्धिमुत्पादयति" शां० भा०।

निखननीय ನಿಖನನೀಯ (वि०) ನೆಡಬೇಕಾದ, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಡಬೇಕಾದ. नि+खनु (अवदारणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **निखनितव्यः ನಿಖನಿತವ್ಯಃ.**

निखर्व ನಿಖರ್ವ (न०) 1. ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಕೋಟಿ. (वि०) 2. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ.

निखात ನಿಖಾತ (वि०) 1. ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + खनु (अवदारणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "जलानि या तीरनिखातयूपा वहत्ययोध्यामनुराजधानीम्" रघु० १३-६१। 2. ನಾಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तौ दम्पती बहु विलप्य शिशोः प्रहर्त्रा शल्यं निखातमुदहारयतामुरस्तः" रघु० ९-७८। "गाढं निखात इव मे हृदये कटाक्षः" मालती० १-३२।

निखातवत् ನಿಖಾತವತ್ (वि०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟವನು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಟ್ಟವನು. नि + खनु (अवदारणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निखिल ನಿಖಿಲ (वि०) ಸಮಸ್ತವಾದ, ಸಕಲ, ಪೂರ್ತಿ. निवृत्तं खिलमस्य। "प्रवसते भरतार्जुनवैन्यवत् स्मृतिधृतोऽपि नल त्वमभीष्टदः। स्वगमनाफलतां यदि शङ्कसे तदफलं निखिलं खलु मङ्गलम्" नैष० ४-१३४।

निगड ನಿಗಡ (पुं०) 1. ಸರಪಣಿ. "निगडमिव चक्षुरक्षिपत्" माघ० १५-८६। 2. ಸಂಕೋಲೆ, ಬೇಡಿ. निर्गतो गडोऽस्मात्। 3. ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಪಣಿ. "बद्धापराणि परितो निगडान्यलावीत् स्वातन्त्र्यमुज्ज्वलमवाप करेणुराजः" माघ० ५-४८। डस्य लः। **निगलः ನಿಗಲಃ** ಎಂದೂ ಆಗುವುದು.

निगडन ನಿಗಡನ (न०) 1. ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ಬೇಡಿ ಹಾಕುವುದು. नि+गड (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगडित ನಿಗಡಿತ (वि०) 1. ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೇಡಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. निगडोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

निगण ನಿಗಣ (पुं०) ಹೋಮದ ಧೂಮ. ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಹೊಗೆ. "होमधूमस्तु निगणः" त्रिकाण्ड०।

नि + गद – व्यक्तायां वाचि (भ्वा० पर० सक० से०)। निगदति। निजगाद। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು.

निगद ನಿಗದ (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) वा "अप्" (३-३-६४)। 2. ಹೇಳುವುದು, ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. "निगमान्तेषु निगदव्याख्यातनिजवैभवः" याद० १६-४९। 3. ಮಂತ್ರ, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರ. 4. ಜಪ. 5. ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಬಾಯಿಪಾಠ ಮಾಡುವುದು. "यदधीतमविज्ञातं निगदेनैव शब्द्यते" निरु०।

निगदत् ನಿಗದತ್ (वि०) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "दम्पत्योर्निशि जल्पतोर्गृहशुकेनाकर्णितं यद्वचस्तत्प्रातर्गुरुसन्निधौ निगदतः श्रुत्वैव तारं वधूः" अमरु० १६।

निगदन ನಿಗದನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. 2. ಹೇಳುವುದು, ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगदित ನಿಗದಿತ (न०) 1. ಮಾತು, ಭಾಷಣ. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गद कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निगदितवत् ನಿಗದಿತವತ್ (वि०) ಹೇಳಿದವನು, ಮಾತನಾಡಿದವನು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "इति निगदितवन्तं राघवस्तं जगाद व्रज भरत गृहीत्वा पादुके त्वं मदीये" भट्टि० ३-५६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निगन्तव्य ನಿಗಂತವ್ಯ (वि०) ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕಾದ, ಕಲಿಯಬೇಕಾದ, ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. नि + गम्लृ (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)। "आऽविचिकित्साया ब्रह्म निगन्तव्यमिति हारीतः" आप० ध० १-४-१३-११।

निगम ನಿಗಮ (पुं०) 1. ವೇದ, ಆಮ್ನಾಯ. निगच्छन्त्यनेन — नि + गम्लृ (गतौ) "घः" (३-३-११९)। निपा०। "निगमकल्पतरोर्गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसंयुतम्" भाग० १-१-३। 2. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. निगच्छन्त्यत्र—नि + गम्लृ "घः" (३-३-११९)। "परिमितफलसंगात्प्राणिनः किम्पचाना निगमविपणिमध्ये नित्यमुक्तानुषक्तम्" दयाश०। 3. ಉಪದೇಶ. "इति स्वनिगमं ब्रह्मन्नवेत्य मदनुष्ठितम्। अदान्मे ज्ञानमैश्वर्यं स्वस्मिन् भावञ्च केशवः" भाग० १-५-३९। 4. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. निगमे भवः "अण्" (४-३-५३)। संज्ञापूर्वकत्वात् न वृद्धिः। 5. ಅಂಗಡಿಬೀದಿ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಚೌಕ. "निगमेष्वध्ययनं वर्जयेत्" आप० ध० १-२-९-४। 6. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. "तस्या एव प्रतिज्ञाया हेतुभिः दृष्टान्तोपनयनिगमैः स्थापना" चरक०। 7. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. "निगमाः पूर्वणिग्भेदनिश्चयाध्ववणिक्पथाः" हेम०। 8. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ. 9. ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. "बुद्धिवृद्धिकराण्याशु धन्यानि च हितानि च। नित्यं शास्त्राण्यवेक्षेत निगमांश्चैव वैदिकान्" मनु० ४-१९। 10. ವೇದವಾಕ್ಯ. 11. ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಚೋದನೆ, ವಿಧಿ. 12. ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ ರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ. 13. ವರ್ತಕರ ತಂಡ, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಗುಂಪು. 14. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನ.

निगमन ನಿಗಮನ (न०) (ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟ ಪಕ್ಷಧರ್ಮರೂಪವಾದ ಹೇತುನಿರೂಪಣ ಪೂರ್ವಕ ಸಾಧ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಪಕ್ಷರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. निगम्यते अनेन—नि+गम्लृ (गतौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। ಇದು ನ್ಯಾಯದ ಐದು ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) प्रतिज्ञा, (2) हेतुः, (3) उदाहरणम्, (4) उपनयः ಮತ್ತು (5) निगमनम् ಇವು ನ್ಯಾಯದ ಐದು ಅವಯವಗಳು. शब्दोऽनित्यः (ಶಬ್ದವು ಅನಿತ್ಯವಾದುದು) ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. उत्पत्तिधर्मकत्वात् ಎಂಬುದು ಹೇತು. स्थाल्यादिद्रव्यमुत्पत्तिधर्मकं अनित्यं दृष्टम् ಎಂಬುದು ಉದಾಹರಣೆ. उत्पत्तिधर्मकः शब्दः ಎಂದು ಉಪನಯ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಧರ್ಮಕವಾದುದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಅನಿತ್ಯ. उत्पत्तिधर्मकत्वादनित्यः शब्दः ಎಂದು ನಿಗಮನ. ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪಕ್ಷಧರ್ಮರೂಪಹೇತುಕಥನಪೂರ್ವಕ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವುದು ನಿಗಮನವಾಯಿತು. "हेत्वपदेशात् प्रतिज्ञायाः पुनर्वचनं निगमनम्" गौ० सू० १-१-३९।

निगमान्त ನಿಗಮಾಂತ (पुं०) ವೇದಾಂತ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಪ್ರದವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು. निगमस्य अन्तः। "तेभ्योऽधिगन्तुं निगमान्तविद्यां वाल्मीकिपार्श्वादिह पर्यटामि" उ० रा० २-३।

निगर ನಿಗರ (पुं०) ಊಟಮಾಡುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि+गॄ (निगरणे) "अप्" (३-३-५७)।

निगरण ನಿಗರಣ (पुं०) 1. ಗಲ, ಗಂಟಲು, ಕೊರಲು. निगीर्यतेऽनेन — नि + गॄ (निगरणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹೋಮದ ಧೂಮ. (न०) 3. ತಿನ್ನುವುದು, ಊಟಮಾಡುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि+गॄ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगल ನಿಗಲ (पुं०) 1. ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि + गॄ (निगरणे) "अप्" (३-३-५७)। (पुंन०) 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ. निगलति — नि + गल (अदने) "अच्" (३-१-१३४)। "अन्दुको निगलोऽस्त्री स्यात्" अम०।

निगलन ನಿಗಲನ (न०) ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು, ಊಟ ಮಾಡುವುದು. नि + गल (अदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगाद ನಿಗಾದ (पुं०) ಹೇಳುವುದು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) पक्षे "घञ्" (३-३-१८)।

निगादन ನಿಗಾದನ (न०) ಹೇಳಿಸುವುದು, ಮಾತಾಡಿಸುವುದು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगादनीय ನಿಗಾದನೀಯ (वि०) 1. ಹೇಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮಾತಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಮಾತಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 4. ಮಾತಾಡಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

निगादयत् ನಿಗಾದಯತ್ (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

निगादयमान ನಿಗಾದಯಮಾನ (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

निगादित ನಿಗಾದಿತ (न०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಸುವದು, ಮಾತಾಡಿಸುವುದು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गद + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निगादितवत् ನಿಗಾದಿತವತ್ (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸಿದವನು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಸಿದವನು. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निगाद्य ನಿಗಾದ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಹೇಳಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. नि+गद "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मया निगाद्यं जगतीपतीनां गोत्रं चरित्रं च विचित्रमेषाम्" नैष० १०-८९।

निगार ನಿಗಾರ (पुं०) ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि+गॄ (निगरणे) "घञ्" (३-३-२९)। रस्य "लः"। **निगालः ನಿಗಾಲಃ** ಎಂದೂ ಆಗುವುದು. नि + गल (अदने) "घञ्" (३-३-१८) वा।

निगारक ನಿಗಾರಕ (वि०) ತಿನ್ನುವವನು, ನುಂಗುವವನು. नि + गॄ (निगरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निगाल ನಿಗಾಲ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನ ಸಮೀಪ ಭಾಗ. निगलत्यनेन — नि + गल (अदने) "घञ्" (३-३-१२१)। "घण्टाबन्धसमीपस्थो निगलः परिकीर्तितः। अधस्ताच्च निगालस्य गलमाहुर्मनीषिणः"। 2. ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि + गल "घञ्" (३-३-१८)।

निगालवत् ನಿಗಾಲವತ್ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. निगालोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)।

निगीत ನಿಗೀತ (वि०) ಉಕ್ತವಾದ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "तथा च श्रुतयो बह्वचो निगीता निगमेष्वपि" मनु० ९-१९।

निगीर्ण ನಿಗೀರ್ಣ (वि०) 1. ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गॄ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तमो निगीर्णं सकृदेव पुंसामासीदतामाश्रमहव्यवाहाः। इहौषधादीनि हवींषि भुक्त्वा धूमोपलक्ष्यं ध्रुवमुद्गिरन्ति" याद० १८-५९।

निगु ನಿಗು (पुं०) 1. ಅಂತಃಕರಣ, ಮನಸ್ಸು. निगृह्यते ज्ञायते पदार्थोऽनेन — नि+ग्रह (उपादाने) "डुः" बाहु० रलोपश्च। "अन्तःकरणं तु मनो निगुः" त्रिकाण्ड०। 2. ಕಶ್ಮಲ, ಕೊಳೆ. 3. ಮೂಲ, ಬುಡ. 4. ಚಿತ್ರ-ಕೆಲಸ.

निगूढ ನಿಗೂಢ (न०) 1. ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. (वि०) 2. ರಹಸ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾಗಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಲ್ಲದ.

नि + गुह् (संवरणे) "क्तः" (३-४-७२)। "नलिनी निगूढसलिला च यत्र सा स्थलमित्यधः पतति या सुयोधने" माघ० १३-५९। "तद्गुरुं प्रति च तैरुपहाराः संल्यसौल्य-कपटेन निगूढाः" नैष० ५-५६। 3. ಗುಪ್ತವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गुह् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "न दृष्टेः शैथिल्यं मिलन इति चेतो दहति मे निगूढान्तःकोपा कठिनहृदये संवृतिरियम्" अमरु० १४। (क्रि० वि०) 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ.

निगूढक ನಿಗೂಢಕ (पुं०) ಕಾಡುಹೆಸರು. "वनमुद्गे तुवरकनिगूढककुलीनकाः" अभि० चि०।

निगूहत् ನಿಗೂಹತ್ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಡುತ್ತಿರುವ. नि + गुह् (संवरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "द्विधेव कृत्वा हृदयं निगूहतः स्फुरन्नसाधोर्विवृणोति वागसिः" किरा० १४-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

निगूहन ನಿಗೂಹನ (न०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. नि+गुह् (संवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगूहनीय ನಿಗೂಹನೀಯ (वि०) 1. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡುವ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಡುವ. 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ, ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಬೇಕಾದ. 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. नि+गुह् (संवरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–गूहितव्यः –ಗೂಹಿತವ್ಯಃ.**

निगूहमान ನಿಗೂಹಮಾನ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಡುತ್ತಿರುವ, नि + गुह् (संवरणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

निगूहयमान ನಿಗೂಹಯಮಾನ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗುಟ್ಟಾಗಿರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+गुह् (संवरणे) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

निगूहित ನಿಗೂಹಿತ (वि०) ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गुह् (संवरणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निगृहीत ನಿಗೃಹೀತ (वि०) 1. ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "यदि मे निगृहीताः स्युस्त्वयैव यदुनन्दन" भाग० १०-५८-४४। 2. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ದಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लघुप्रयत्नं निगृहीतवीर्यस्त्रिमार्गगावेग इवेश्वरेण" किरा० १७-५। 5. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "तमार्यगृह्यं निगृहीतधेनुर्मनुष्यवाचा मनुवंशकेतुम्" रघु० २-३३। 6. ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "उदासितारं निगृहीतमानसैर्गृहीतमध्यात्मदृशा कथंचन" माघ० १-३३। 7. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ವಾದದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "भो, निगृहीतोऽसि" उ० रा० ४। 9. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, "एवमालि निगृहीतसाध्वसं शंकरो रहसि सेव्यतामिति" कुमा० ८-५।

निगृहीतवत् ನಿಗೃಹೀತವತ್ (वि०) 1. ತಡೆದವನು 2. ಅಡಗಿಸಿದವನು, ದಮನಮಾಡಿದವನು. 3. ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದವನು. 4. ಸೆರೆಹಿಡಿದವನು, ಬಂಧಿಸಿದವನು. 5. ಪೀಡಿಸಿದವನು. 6. ಹಿಡಿದವನು, ಆಕ್ರಮಿಸಿದವನು. 7. ಶಿಕ್ಷಿಸಿದವನು. 8. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟವನು. नि + ग्रह (उपादाने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निगृहीति ನಿಗೃಹೀತಿ (स्त्री०) ನಿಗ್ರಹ, ದಂಡಿಸುವುದು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು. नि+ग्रह (उपादाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अन्यथा तु निगृहीतिरलङ्घ्या राजभावतृषितैरिव भृत्यैः' याद० २१-१९।

निगृह्णत् ನಿಗೃಹ್ಣತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸೆರೆಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ದಂಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಅಡಗಿಸುತ್ತಿರುವ. "शीधुपानविधुरासु निगृह्णन् मानमाशु शिथिलीकृतलज्जः" किरा० ९-४२। 8. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ. नि + ग्रह (उपादाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **निगृह्णानः ನಿಗೃಹ್ಣಾನಃ.**

निगृह्य ನಿಗೃಹ್ಯ (वि०) 1. ಸೋಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ತಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, 3. ದಂಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 5. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಡುವ. 6. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 7. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)।

निगृह्यमाण ನಿಗೃಹ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + ग्रह (उपादाने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "ततो भवदपथ्यकारिषु चन्दनदासप्रभृतिषु निगृह्यमाणेषु स्वदोषाशङ्कया अपक्रम्य

मलयकेतुमाश्रित:" मुद्रा० ३। 2. ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡು ತ್ತಿರುವ. 3. ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಆಕ್ರಮಿಸ ಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निग्रन्थन ನಿಗ್ರಂಥನ (न०) ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि + ग्रन्थ (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निग्रह ನಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಹೆದರಿಸುವುದು, ಬೆದರಿಸುವುದು. नि + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "निग्रह: सीम्नि भर्त्सने" नानार्थर०। 2. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ವುದು. "चञ्चलं हि मन: कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम्। तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम्" गीता ६-३४। 3. ನಿರೋಧಿಸುವುದು, ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು. "तथेन्द्रियाणां दह्यन्ते दोषा: प्राणस्य निग्रहात्" मनु० ६-७१। 4. ಹಿಡಿಯುವುದು, ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. "वेगादहं प्रविसृत: पवनं न रुन्ध्यां त्वन्निग्रहे तु वरगात्रि न मे प्रयत्न:" मृच्छ० १-२२। 5. ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು, ದಂಡಿಸುವುದು. "निग्रहं प्रकृतीनां च कुर्याद्योऽरिबलस्य च। उपसेवेत तं नित्यं सर्वयत्नैर्गुरुं यथा" मनु० ७-१७५। "निग्रहात्स्वसुराप्तानां वधाच्च धनदानुज:" रघु० १२-५२। 6. ಬಂಧಿಸು ವುದು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದು, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು. "यदाश्रौषं कर्णदुर्योधनाभ्यां बुद्धिं कृतां निग्रहे केशवस्य। तं चात्मानं बहुधा दर्शयानं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय" भा० आदि० १-२००। 7. ದೂರಮಾಡುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "आदिदेशाथ शत्रुघ्नं तेषां क्षेमाय राघव:। करिष्यन्निव नामास्य यथार्थमरिनिग्रहात्" रघु० १५-६। 8. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ಅರ್ಜುನನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತನ್ನ ಸಾರಥ್ಯದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. अजुनपौरुषनिरपेक्षेण सारथ्य-वैचित्र्येण निगृह्यन्ते शत्रव:। "येन सारथ्यवैचित्र्यान्नि-गृह्यन्तेऽत्र शत्रव:। स निग्रह: समाख्यात: सप्तार्ण: शत्रु-नाशक:" इति निरुक्ति:। सर्वं प्रलये निगृह्णातीति निग्रह: इति शां० भा०। "प्रग्रहो निग्रहो व्यग्र:" वि० स०। 9. ರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವುದು, ರೋಗ ವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. "तेषां संशोधनसंशमनाहारा-चारा: सम्यक्प्रयुक्ता निग्रहहेतव:" सुश्रुत० सूत्र० १-२७। 10. ಪರಾಜಯ ಹೊಂದುವುದು, ನೈಯಾಯಿಕನು ವಾದ ದಲ್ಲಿ ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ ವಾದಿಸಿ ಸೋಲನ್ನು ಅನುಭವಿ ಸುವುದು. "साध्ये निश्चितमन्वयेन घटितं बिभ्रत् सपक्षे स्थितिं व्यावृत्तं च विपक्षतो भवति यत् तत्साधनं सिद्धये। यत्साध्यं स्वयमेव तुल्यमुभयो: पक्षे विरुद्धं च यत् तस्याङ्गीकरणेन वादिन इव स्यात् स्वामिनो निग्रह:" मुद्रा० ५-१०। 11. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 12. ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಅಸಹ್ಯತೆ, ಅರುಚಿ, ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 13. ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ವುದು, ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ತೆಗಳುವುದು.

निग्रहण ನಿಗ್ರಹಣ (न०) "निग्रह" ಪದದ ಅರ್ಥ. नि+ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निग्रहणीय ನಿಗ್ರಹಣೀಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೋಲಿಸ ಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಶಿಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಸೋಲಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಅಡಗಿಸ ಬೇಕಾದ. 8. ಸೆರೆಹಿಡಿಯಬೇಕಾದ. नि+ग्रह (उपादाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **–ग्रहीतव्य: –ಗ್ರಹೀತವ್ಯಃ.**

निग्रहीतृ ನಿಗ್ರಹೀತೃ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. 2. ಸೋಲಿ ಸುವವನು. 3. ತಡೆಯುವವನು. 4. ದಮನಮಾಡು ವವನು, ಅಡಗಿಸುವವನು. 5. ಆಕ್ರಮಿಸುವವನು. 6. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವವನು. नि + ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "निग्रहीता कलेरेष भुवो धर्मस्य कारणात्" भाग० १-१२-२६।

निग्राह ನಿಗ್ರಾಹ (पुं०) ಅನಿಷ್ಟ, ಬಾಧೆ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. नि + ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-४५)। ಕೋಪ ದಿಂದ ಹೇಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗ. "आक्रोशे अवन्योर्ग्रह:" (३-३-४५)। "सन्दष्टायां तु वैदेह्यां निग्राहो वोऽर्थवानरे:" भट्टि० ७-४३।

निग्राहक ನಿಗ್ರಾಹಕ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವವನು. नि + ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸೋಲಿಸುವವನು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸು ವವನು. 4. ಬಂಧಿಸುವವನು. 5. ತಡೆಯುವವನು. 6. ದಮನಮಾಡುವವನು.

निग्राह्य ನಿಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ದಮನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಅಡಗಿಸ ಲ್ಪಡುವ. 6. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. नि + ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "न पद्मस्येन्दुनिग्राह्यस्येन्दु-लज्जाकरी द्युति:" काव्या० २-२७।

निघ ನಿಘ (ಪುಂ) 1. ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಉದ್ದ (ಎತ್ತರ) ದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. निर्विशेषं हन्यते ज्ञायते — नि+हन (हिंसागत्योः) "अप्" (३-३-८७)। टिलोपः घत्वं च निपा०। (वि०) 2. ಅಗಲ ಮತ್ತು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸಮನಾಗಿರುವ. निघा वृक्षाः सि० कौ०।

निघण्टु ನಿಘಂಟು (ಪುಂ) ಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶ, ಏಕಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳ ಸಂಗ್ರಹ. नि+घटि (भाषार्थे) + णिच् "कुः" (उ० १-३७)। "अर्थान् निघण्टयत्यस्मात् निघण्टुः परिकीर्तितः"। ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತಶಬ್ದಗಳೂ ವೇದಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಬಂದು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿದುವು. ಈ ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಬೇಕು. ಈ ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನವು ಬಹಳ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ನಿಘಂಟು ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ರಚಿತವಾದುದು ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟು, ಯಾಸ್ಕರು ರಚಿಸಿದ ನಿರುಕ್ತವು ಈ ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುವಿನ ಭಾಷ್ಯ. "तमिमं समाम्नायं निघण्टव इत्याचक्षते" ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಈ ನಿಘಂಟು ರಚಿತವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. (1) नैघण्टुककाण्ड:, (2) नैगमकाण्ड: ಮತ್ತು (3) दैवतकाण्ड: ಎಂದು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಿವೆ. ನೈಘಂಟುಕ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಏಕಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಗಣಗಳೂ ನೈಗಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಏಕಾರ್ಥವಾಚಕಗಳಾದ ಅನೇಕ ಬಿಡಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ದೈವತ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ನಿಘಂಟುವಿನ ಕ್ರಮದಲ್ಲೇ ನಾಮಪದಗಳು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ನಿಪಾತಗಳು ಏಕಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಯೊಡನೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಈ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ "ನಿರುಕ್ತ" ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದು "ನಿರುಕ್ತ" ವಾಯಿತು. निरुच्यतेऽनेन इति निरुक्तम्। ಈ ನಿರುಕ್ತವು ವೇದಗಳ ಅರ್ಥ ಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದ.

ಹೀಗೆಯೇ ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವರ್ಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಆಯಾ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶದೊಡನೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಧ. अमरकोश: अभिधानचिन्तामणि: हारावलि: त्रिकाण्डशेष: कल्पद्रुकोश: ಇತ್ಯಾದಿ. ವರ್ಗಗಳ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ "क" ಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಾಂತ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ कैकम् कद्विकम् कत्रिकम् ಈ ರೀತಿ "ह" ಕಾರಾಂತ ಪರ್ಯಂತ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶದೊಡನೆ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಧ. मेदिनीकोश: विश्वप्रकाश: नानार्थरत्नमाला अनेकार्थसंग्रह: अनेकार्थसमुच्चय: ಇತ್ಯಾದಿ. ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣ ಮತ್ತು ಅನೇಕಾರ್ಥ ಶಬ್ದಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಈ ರೀತಿ ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾದ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾದವಪ್ರಕಾಶರ वैजयन्ती ಮುಂತಾದುದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಪಂಡಿತರು ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಕ್ರಮ. ಈ ಕಾಲದ ವ್ಯಾಸಂಗಿಗಳಿಗೆ ಸೌಕರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಆಧುನಿಕ ಪಂಡಿತರು "अ" ಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಆಯಾ ದೇಶ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಇತರ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆಯೊಡನೆ ಶಬ್ದಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ–ಸಂಸ್ಕೃತ — शब्दस्तोममहानिधि: वाचस्पत्यम् शब्दकल्पद्रुम: शब्दार्थकल्पतरु: (ಸಂಸ್ಕೃತ–ಸಂಸ್ಕೃತ–ಆಂಧ್ರ) ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಸ್ಕೃತ–ಹಿಂದೀ—पञ्चचन्द्रकोश: अभिधानराजेन्द्रकोश: ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಸ್ಕೃತ–ಇಂಗ್ಲಿಷ್ —

(1) *Samskrita–English Dictionary* By V. S. Apte.

(2) *Samskrita–English Dictionary* By Monior Williams.

(3) *Samskrita–English Dictionary* By Macdonell.

ಸಂಸ್ಕೃತ–ಆಂಧ್ರ ನಿಘಂಟು —

ಸಂಸ್ಕೃತ–ದ್ರಾವಿಡ ನಿಘಂಟು —

ಸಂಸ್ಕೃತ–ಗುಜರಾತೀ ಶಬ್ದಕೋಶ — ನರ್ಮದಾ ಶಂಕರಶಾಸ್ತ್ರಿ ರಚಿತ.

ಸಂಸ್ಕೃತ–ಪಾರಸೀಕ ಪದಪ್ರಕಾಶ — ಮಹಾಕವಿ ಕರ್ಣಪೂರ ವಿರಚಿತ. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ನಿಘಂಟುಕಾರರು ನಾನಾರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ

ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಬಹುಮುಖವಾಗಿ ಉಪಕಾರಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ನಿಘಂಟುಗಳ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ನಿರ್ಮಾತೃಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

नामलिङ्गानुशासनम्—ಅಮರಸಿಂಹ ಕೃತ. ತ್ರಿಕಾಂಡ ಉತ್ಪಲಿನೀ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಮಾತ್ರ ತಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಡಿ ವರರುಚಿ ಮೊದಲಾದವರ ಲಿಂಗಮಾತ್ರ ತಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಮರಸಿಂಹನು ಈ ಅಮರಕೋಶಕ್ಕೆ **नामलिङ्गानुशासनम्** ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಇದರಿಂದ ಈ ಕೋಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "समाहृत्यान्यतन्त्राणि संक्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः। संपूर्णमुच्यते वर्गैर्नामलिङ्गानुशासनम्" ಅಮ೦। ಇದರ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗ ವ್ಯೋಮವರ್ಗ ದಿಗ್ವರ್ಗ ಕಾಲವರ್ಗ ಧೀವರ್ಗ ವಾಗ್ವರ್ಗ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗ ನಾಟ್ಯವರ್ಗ ಪಾತಾಳವರ್ಗ ಭೋಗಿವರ್ಗ ನರಕವರ್ಗ ಮತ್ತು ವಾರಿವರ್ಗಗಳಾಗಿಯೂ ದ್ವಿತೀಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಭೂವರ್ಗ ಪುರವರ್ಗ ಶೈಲವರ್ಗ ವನೌಷಧಿವರ್ಗ ಸಿಂಹಾದಿವರ್ಗ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯವರ್ಗ ವೈಶ್ಯವರ್ಗ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರವರ್ಗಗಳಾಗಿಯೂ ತೃತೀಯಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯನಿಘ್ನವರ್ಗ ಸಂಕೀರ್ಣವರ್ಗ ನಾನಾರ್ಥವರ್ಗ ನಾನಾರ್ಥಾವ್ಯಯವರ್ಗ ಅವ್ಯಯ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಾದಿಸಂಗ್ರಹವರ್ಗಗಳಾಗಿಯೂ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಆಯಾ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪದಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಪೂರ್ವಕ ಶೇಖರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಮರಸಿಂಹನು ಬೌದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿ. ಇವನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವಮಣಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಮರಸಿಂಹನು ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನವನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ಅಮರಕೋಶಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಸರ್ವಾನಂದ ಸುಭೂತಿಚಂದ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಭಾನುಜೀದೀಕ್ಷಿತ ನಾರಾಯಣ ಶರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

त्रिकाण्डशेषः — ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವವಿರಚಿತ. ಈ ನಿಘಂಟುಕಾರನು, ಅಮರಸಿಂಹನು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕವೆಂದು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಪದಗಳು ಈಗ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಡೆದಿದೆಯೆಂದು ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ವರ್ಗಕ್ರಮ ನಾಮಲಿಂಗಗಳ ನಿರ್ದೇಶ ಪರಿಭಾಷೆಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಅಮರಕೋಶದಂತೆಯೇ ಇರುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "अलौकिकत्वादमरः स्वकोशे न यानि नामानि समुल्लिलेख। विलोक्य तैरप्यधुना प्रचारमयं प्रयत्नः पुरुषोत्तमस्य। वर्गक्रमस्तथा नामलिङ्गयोस्तूपदेशता। परिभाषादिकं सर्वमत्राप्यमरकोशवत्" त्रिकाण्ड० २, ३।

हारावली — ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವವಿರಚಿತ. ಅಭಿಧಾನ ಕೋಶಗಳು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಷಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುವಾದುದರಿಂದ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವೈದಗ್ಧ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೋಶವೊಂದನ್ನು ತಾನು ರಚಿಸುವುದಾಗಿ ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಈ ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "किं नैव सन्ति सुधियामभिधानकोशाः किन्तु प्रसिद्धविषयव्यवहारभाजः। गोष्ठीषु वादपरमोहफलासु केषां हारावली न विदधाति विदग्धिमानम्" हारा० ५।

ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವಕವಿಯು ಈ ಎರಡು ಕೋಶಗಳಲ್ಲದೆ "**वर्णदेशना**" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಪಾಣಿನಿಯ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಗೆ "**भाषावृत्तिः**" ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೊಂದನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶ ಮತ್ತು ದ್ವಿರೂಪಕೋಶಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಇವನಿಂದ ರಚಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುವುದು.

अनेकार्थसमुच्चयः (शाश्वतकोशः) — ಈ ಕೋಶವು ಶಾಶ್ವತಕವಿರಚಿತವಾದುದು. ಇತರ ಕೋಶಗಳಂತೆ ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ನಿಯಮವನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇದನ್ನು ಆರು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕಪಾದದಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗ (ಪರಿಶಿಷ್ಟ) ದಲ್ಲಿ "अपि" ಶಬ್ದದ ಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. "अपिशब्देन साध्यन्ते पूर्वाचार्यानुसारतः। विस्मृता ये प्रमादेन कथ्यन्ते तेऽधुना पुनः" ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಉಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಐದು ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. "अथाव्यया निबध्यन्ते श्लोकार्धेन सविस्तरम्" ಎಂದು ಐದನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ "श्लोक-

पादैरितो वक्ष्ये स्वित् स्यात्प्रश्नवितर्कयोः" ಎಂದು ಆರನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕವಿಯು ಸುಮಾರು ಆರನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಹಲಾಯುಧ, ವೈಜಯನ್ತಿ, ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ, ಮೇದಿನೀ ಕೋಶ ಮುಂತಾದ ಮುಖ್ಯ ಕೋಶಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "अनुबन्धः" २ ನೋಡಿ.

निघर्ष ನಿಘರ್ಷ (पुं०) ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. नि + घृषु (संघर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "अखिलं हि हिनस्ति भधरं तरुशाखान्तनिघर्षजोऽनलः" किरा० २-५१।

निघर्षण ನಿಘರ್ಷಣ (न०) 1. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. नि+घृषु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. "यथा हि कनकं शुद्धं तापच्छेदनिघर्षणैः" भा० शान्ति०।

निघर्षणीय ನಿಘರ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ. नि+घृषु (संघर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–घर्षितव्यः – ಘರ್ಷಿತವ್ಯಃ.**

निघर्षत् ನಿಘರ್ಷತ್ (वि०) ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. नि+घृषु (संघर्षे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती – ನ್ತೀ.**

निघर्ष्य ನಿಘರ್ಷ್ಯ (वि०) ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. नि + घृषु (संघर्षे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निघस ನಿಘಸ (पुं०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. नि + अद (भक्षणे) "अप्" (३-३-६०)। घस्लृ आदेशः (२-४-३८)। "जग्धिस्तु भोजनम्। जेमनं लेह आहारो निघसो न्याद इत्यपि" अम०। 2. ಆಹಾರವಸ್ತು.

निघात ನಿಘಾತ (पुं०) 1. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. नि + हन (हिंसागत्योः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। तकारादेशः (७-३-३२)। "ज्यानिघातकठिनाङ्गुलिर्वृथा बध्यतामभययाचनाञ्जलिः" रघु० ११-७८। 2. ಒಂದು ಸ್ವರದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ವರವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವುದು, ಉದಾತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರವನ್ನು ತಡೆದು ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "उदात्तादिहननपूर्वकमनुदात्तकरणं निघातः" मनो०। 3. ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರ. "समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशाः वक्तव्याः" (वा० ८-१-२३)।

निघाति ನಿಘಾತಿ (स्त्री०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸುತ್ತಿಗೆ, ಚಿಮುಟಿಗೆ. निहन्यतेऽनया — नि + हन (हिंसागत्योः) "इञ्" (उ० ४-१२४)।

निघुष्ट ನಿಘುಷ್ಟ (न०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. 2. ಘೋಷಣೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಹೇಳುವುದು. नि + घुषिर् (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निघृष्ट ನಿಘೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ. नि+घृषु (संघर्षे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿಕುಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡುವಿಕೆ. नि + घृषु भावे "क्तः" (३-३-११४)।

निघृष्व ನಿಘೃಷ್ವ (पुं०) 1. ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. 2. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. 3. ಹಂದಿ. 4. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. नि + घृषु (संघर्षे) "वन्" (उ० १-१५१)। निपा०।

निघ्न ನಿಘ್ನ (पुं०) 1. ಅನರಣ್ಯರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अनरण्यसुतो निघ्नो निघ्नपुत्रौ बभूवतुः" हरिवं०। (वि०) 2. ಒಬ್ಬನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವನು. निहन्यते — नि + हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-३-५८)। "निघ्नस्य मे भर्तृनिदेशरौक्ष्यं देवि क्षमस्वेति बभूव नम्रः" रघु० १४-५८। 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पुनर्द्वादशनिघ्नाच्च लभ्यते यत्फलं बुधैः" सूर्यसि० ३-२८। 4. ವಿಧೇಯ, ನಮ್ರ, ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು.

निघ्नत् ನಿಘ್ನತ್ (वि०) ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಡಿಯುತ್ತಿರುವ. नि+हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। "बाढं वपूंषि निर्भिद्य धन्विनां निघ्नतां मिथः" कुमा० १६-९। "निघ्नतः परनिबर्हितं मृगम्" किरा० १३-४६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–घ्नती – ಘ್ನತೀ.**

निघ्नता ನಿಘ್ನತಾ (स्त्री०) ಪರಾಧೀನತೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ. निघ्नस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "शीधुपानविधुरेषु वधूनां निघ्नतामुपगतेषु वपुःषु" किरा० ९-७३।

निघ्नान ನಿಘ್ನಾನ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಕೊಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಸಂಹರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದ. नि + हन (हिंसागत्योः) "चानश्" (३-२-१२९)।

"निघ्नानं शात्रवान् रामं कथं त्वं नावगच्छसि" भट्टि० ५-८१।

निचय ನಿಚಯ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. नि + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "विगलित-जलभारशुक्लभासां निचय इवाम्बुमुचां नगाधिराजः" किरा० ४-३७। 2. ನಿಶ್ಚಯ,

निचयक ನಿಚಯಕ (वि०) ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ, ಗುಡ್ಡೆ ಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದ. निचये कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

निचयिन् ನಿಚಯಿನ್ (वि०) ತುಂಬಿರುವ, ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. निचयोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "निचयिनि लवलीलताविकासे जनयति लोध्रसमीरणे च हर्षम्" किरा० १०-२९।

निचाय ನಿಚಾಯ (पुं०) ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿ. नि + चिञ् (चयने) "घञ्" (३-३-२०)। तण्डुलानां निचायः राशिः। एकस्तण्डुलनिचायः सि० कौ०।

निचिकी ನಿಚಿಕೀ (स्त्री०) ಉತ್ತಮವಾದ ಆಕಳು.

निचित ನಿಚಿತ (वि०) 1. ರಾಶಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "बभौ चिरं निचित इवासृजां लवैः" माघ० १७-१४। 3. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. "अद्यैवेन्दुमयूखखण्डनिचितं पीतं निशीथोत्सवे यैर्लीलापरिरम्भदायिदयितागण्डूषशेषं मधु" मालती० ८-१०। (स्त्री०) **-ता -ತಾ.** 4. ಒಂದು ನದಿ. "कौशिकीं त्रिदिवां कृत्यां निचितां लोहितारणीम्" भा० भीष्म० ९-१८।

निचीयमान ನಿಚೀಯಮಾನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + चिञ् (चयने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निचीयमानो नारीभिर्माल्यदध्यक्षताङ्कुरैः" भाग० १०-५०-४०।

निचुल ನಿಚುಲ (पुं०) 1. ನೀರು ಹಲಸಿನ ಗಿಡ. निचोलति — नि + चुल (समुच्छ्राये) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ. 3. ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಬಟ್ಟೆ, ದುಪಟಿ. निचोल्यते — नि + चुल "घञ्" (३-३-१९)। "निचुलस्तु निचोले स्यादिज्जलाख्यमहीरुहे" मेदि०।

निचुलक ನಿಚುಲಕ (न०) 1. ಮೇಲಿನ ಅಂಗಿ, ಹೆಂಗಸರ ಕುಪ್ಪಸದ ಆಕಾರದ ಕವಚ (ಅಂಗಿ). नि + चुल "क्वुन्" बाहु०। 2. ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ.

निचुलित ನಿಚುಲಿತ (वि०) 1. ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + चुल (समुच्छ्राये) "क्तः" (३-२-१०२)। "मौग्ध्यादाचूडमोर्घैर्निचुलितमिव तं भूषणानां मणीनाम्" नैष० १५-८२। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "कुर्वती निचुलितं ह्रिया कियत्सौहृदाद्विवृतसौरभं कियत्" नैष० १८-५२।

निचोल ನಿಚೋಲ (पुं०) 1. ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ, ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ದುಪಟಿ. नि + चुल (समुच्छ्राये) + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। 2. ತೊಟ್ಟಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವ ಬಟ್ಟೆ, ತೊಟ್ಟಿಲಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ. 3. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. "निचोलः प्रच्छदपटो निचुलश्चोत्तरच्छदः" अभि० चि०।

निचोलक ನಿಚೋಲಕ (पुं०) 1. ಹೆಂಗಸರ ಕುಪ್ಪಸದ ಆಕಾರದ ಕವಚ, ಮೇಲಿನ ಅಂಗಿ. निचुल इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 2. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. "निचोलकः स्यात् कूर्पासो वारवाणश्च कञ्चुकः" अभि० चि०।

निच्छवि ನಿಚ್ಛವಿ (पुं०) ತೀರಭುಕ್ತ ದೇಶ, ತಿರ್ಹೂತವೆಂಬ ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆ. ನಿಚ್ಛವಿಯು "ಲಿಚ್ಛವಿ" ಪದದ ಅಪಭ್ರಂಶ. ತಿರ್ಹೂತವು "ತೀರಭುಕ್ತ" ಪದದ ಅಪಭ್ರಂಶ.

निज ನಿಜ (वि०) 1. ತನ್ನದಾದ, ಸ್ವಕೀಯ. नितरां जायते — नि + जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)। "अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्। उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्" पञ्चतं० ५-३८। "निजरजः पटवासमिवाकिरत् धृतपटोपमवारिमुचां दिशाम्" माघ० ६-३७। "निजच्छायानुकारिणी" याद० १६-१२२। 2. ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ. "निजेन नीतं विजितान्यगौरवं गभीरतां धैर्यगुणेन भूयसा" किरा० १४-३९। 3. ನಿತ್ಯವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಚಲವಾದ. "निजं स्वीये च नित्ये च" मेदि०।

निजपक्ष ನಿಜಪಕ್ಷ (पुं०) ತನ್ನ ಪಂಗಡ, ತನ್ನ ಕಕ್ಷಿ. निजः स्वकीयः पक्षः।

निजस्व ನಿಜಸ್ವ (न०) ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿ, ಸ್ವಂತ ಸ್ವತ್ತು.

निजिघृक्षा ನಿಜಿಘೃಕ್ಷಾ (स्त्री०) ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. नि + ग्रह (उपादाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

निजिघृक्षु ನಿಜಿಘೃಕ್ಷು (वि०) ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳ. नि+ग्रह (उपादाने)+ सन् "उः" (३-२-१६८)।

निटल ನಿಟಲ (न०) 1. ಫಾಲ, ಹಣೆ. 2. ಅಂಶಿನ. नि + टल (वैक्लव्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "राजा निटलतटचुम्बितनिजचरणाम्बुजः" दशकु०। **निटाल ನಿಟಾಲ, निटिल ನಿಟಿಲ** ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

निटलाक्ष ನಿಟಲಾಕ್ಷ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. निटले अक्षि अस्य "षच्" (५-४-११३)। "रोषरूक्षेण निटलाक्षेण दूरीकृतचेतने मकरकेतने" दशकु०। **निटिलाक्षः ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಃ, निटिलेक्षणः ನಿಟಿಲೇಕ್ಷಣಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳೂ ಆಗುವುವು.

निडीन ನಿಡೀನ (न०) ಆಹಾರವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. नीचैर्डीनम् —पृषो०। ಪಕ್ಷಿಗಳ ನೂರ ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ವಿಧ. प्रडीनम् उड्डीनम् अवडीनम् डीनम् निडीनम् तिर्यग्डीनम् विडीनम् परिडीनम् ಮುಂತಾದುವು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಪ್ರಭೇದಗಳು.

नितम्ब ನಿತಂಬ (पुं०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಟಿಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗ, ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆ. नितम्बति—नि+तबि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "तरुण्यालिङ्गितः कण्ठे नितम्बस्थानमाश्रितः"। 2. ಸೊಂಟ. "व्रीडया सह विनीवि नितम्बादंशुकं शिथिलतामुपपेदे" किरा० ९-४७। 3. ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ. "सनाकवनितं नितम्बरुचिरं चिरं सुनिनदैर्नदैर्वृतममुम्" किरा० ५-२७। 4. ನದಿಯ ತೀರ ಪ್ರದೇಶ. 5. ಹೆಗಲು, ಸ್ಕಂಧ. "नितम्बः स्कन्धरोधसोः। स्त्रियाः पश्चात्कटावद्रेः कटके कटिमात्रके" मेदि०।

नितम्बिन् ನಿತಂಬಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಶಸ್ತಪಿರ್ರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. नितम्बोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "लोम्यमाननयनःश्लथांशुकैर्मेखलागुणपदैर्नितम्बिभिः" रघु० १९-२६। "कलत्रभारैः पुलिनं नितम्बिभिः" किरा० ८-२९। (स्त्री०) **नितम्बिनी ನಿತಂಬಿನೀ.** 2. ಪ್ರಶಸ್ತಪಿರ್ರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. प्रशस्तो नितम्बोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "नितम्बिनीनां भृशमादधे धृतिं नभः प्रयाणादवनौ परिक्रमः" किरा० ८-३। 3. ಹೆಂಗಸು.

नितराम् ನಿತರಾಮ್ (अव्य०) 1. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. नि + तरप् "आमुः" (५-४-११)। "सद्यः स्विद्यन्नयमविरतोत्कम्पलोलाङ्गुलीकः पाणिर्लेखाविधिषु नितरां वर्तते किं करोमि" मालती० १-३८। 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ. "हृदि लुठन्ति कला नितराममूर्विरहिणीवधपङ्ककलङ्किताः" नैष० ४-४७।

नितल ನಿತಲ (न०) ಸಪ್ತ ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. निकृष्टं तलमधोभागः। "अतलं वितलं चैव नितलं च गभस्तिमत्। महाख्यं सुतलं चाग्र्यं पातालं चापि सप्तमम्" विष्णुपु०।

नितान्त ನಿತಾಂತ (वि०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ, ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ. निताम्यति स्म — नि + तमु (काङ्क्षायाम्) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "निद्राविनोदितनितान्तरतिक्लमानामायामिमङ्गलनिनादविबोधितानाम्" किरा० ९-७५। (अव्य०) 2. ಬಹಳವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "नितान्तकठिनां रुजं मम न वेद सा मानसीम्" विक्र० २-११। "नितान्तमीर्ष्याकलुषा दृगन्ताः" नैष० १०-४०।

नित्य ನಿತ್ಯ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. (वि०) 2. ಸಂತತವಾದ, ನಿರಂತರವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. नियतं भवः— नि "त्यप्" (वा० ४-२-१०४)। "विद्यागुरुष्वेदतेव नित्या वृत्तिः स्वयोनिषु" मनु० २-२०६। 3. ನಿಯತವಾದ, ಕಟ್ಟಳೆಯ ಪ್ರಕಾರದ, ಐಚ್ಛಿಕವಲ್ಲದ, ಬಿಡದೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ (ನಿತ್ಯಕರ್ಮ). "अहरहः सन्ध्यामुपासीत" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಕರ್ಮವಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಆಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ (ದೋಷ) ವುಂಟೆಂದು ಈ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುವುದು. ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವು नित्यम् नैमित्तिकम् ಮತ್ತು नित्यनैमित्तिकम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳು, ಏಕಾದಶಿ ಉಪವಾಸ ಮುಂತಾದುವು ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳು. ಮಕ್ಕಳ ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣಾದಿಗಳು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. ಪರ್ವಶ್ರಾದ್ಧ ಮೊದಲಾದುವು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ. "नित्यं नैमित्तिकं चैव नित्यनैमित्तिकं तथा। गृहस्थस्य त्रिधा कर्म तन्निशामय पुत्रक। पञ्चयज्ञाश्रितं नित्यं यदेतत्कथितं तव। नैमित्तिकं तथा चान्यत् पुत्रजन्मक्रियादिकम्। नित्यनैमित्तिकं ज्ञेयं पर्वश्राद्धादि पण्डितैः" मार्क०। 4. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಸದಾತನವಾದ. यथा—वर्णाः, गगनम् इत्यादि। 5. ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಸ್ಥಿರ

ವಾಗಿರುವ. "दमो दानं क्षमा बुद्धिर्ह्री धृतिस्तेज उत्तमम्। नित्यान्यासन् महासत्त्वे शान्तनौ पुरुषर्षभे" भा० आदि० १०७-२। "शाश्वतानश्वरे नित्यं ध्रुवम्" अभि० चि०। "नित्यौ सततशाश्वतौ" नानार्थर०। (अव्य०) 6. ಯಾವಾಗಲೂ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ. "तं नित्यमनुरक्तास्मि यथा सूर्यं सुवर्चला" रामा०।

नित्यकर्मन् ನಿತ್ಯಕರ್ಮನ್ (न०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. "नित्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

नित्यकाल ನಿತ್ಯಕಾಲ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ. "ब्राह्मेण विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत्" मनु० २-५८।

नित्यकिङ्कर ನಿತ್ಯಕಿಂಕರ (पुं०) 1. ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿರವಧಿಕ ಕೈಂಕರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಜೀವ. नित्यं किङ्करः उत्तरावधिरहितकैङ्कर्यसाम्राज्यवान्। 2. ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದಾಸ (ಸೇವಕ) ನಾಗಿರುವವನು.

नित्यकृत्य ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯ (न०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳು ಮುಂತಾದುವು.

नित्यक्षौर ನಿತ್ಯಕ್ಷೌರ (न०) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ಷೌರ, ಸೌಂದರ್ಯವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಕ್ಷೌರ. ಇಂತಹ ಕ್ಷೌರವು ಚೂಡಾಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ ತಿಥಿ, ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕು. "चूडोदिते तिथावृक्षे बुधेन्द्वोर्दिवसे नरः। नित्यक्षौरं प्रकुर्वीत जन्ममासे न तु क्वचित्"।

नित्यगति ನಿತ್ಯಗತಿ (पुं०) ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ವಾಯು. नित्यं गतिरस्य। "यथा वायुर्नित्यगतिर्जलदान् शतशोऽम्बरे" भा० सभा०।

नित्यत्व ನಿತ್ಯತ್ವ (न०) 1. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವಿಕೆ. 2. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆ.

नित्यदा ನಿತ್ಯದಾ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ. नित्य "दा"। "त्वमग्ने सर्वभूतानामन्तश्चरसि नित्यदा" भा० आदि० ५-२८।

नित्यदान ನಿತ್ಯದಾನ (न०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದಾನ. नित्यम्, नैमित्तिकं ಮತ್ತು काम्यम् ಎಂದು ದಾನವು ಮೂರು ವಿಧ. ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡುವುದು ನಿತ್ಯದಾನ. "नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं दानमिष्यते। अहन्यहनि यद्विप्र! दीयतेऽनुपकारिणे। अनुद्दिश्य फलं तत्स्यात् ब्राह्मणस्य तु नित्यकम्"।

नित्यनैमित्तिक ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ (वि०) ನಿತ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ನೈಮಿತ್ತಿಕವೂ ಆದ ಕರ್ಮ, ಪರ್ವಶ್ರಾದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ. ಪರ್ವಕಾಲವು ನಿಮಿತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪರ್ವಶ್ರಾದ್ಧವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. ಅದು ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ. ಆದುದರಿಂದ ಪರ್ವಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಗಳು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು. "नित्यनैमित्तिकं ज्ञेयं पर्वश्राद्धादि पण्डितैः"।

नित्यपुष्ट ನಿತ್ಯಪುಷ್ಟ (वि०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. नित्यं पुष्टः। (स्त्री०) **–पुष्टा –ಪುಷ್ಟಾ.** 2. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. ವಿಭೂತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಪರಿಪೂರ್ಣಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ನಿತ್ಯಪುಷ್ಟಳು. "गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्" श्रुतिः।

नित्यप्रलय ನಿತ್ಯಪ್ರಲಯ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪ್ರಳಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. नित्यः प्रलयः। नैमित्तिकः, प्राकृतिकः, आत्यन्तिकः ಮತ್ತು नित्यः ಎಂದು ಪ್ರಳಯವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "नैमित्तिकः प्राकृतिकस्तथैवात्यन्तिको द्विज। नित्यश्च सर्वभूतानां प्रलयोऽयं चतुर्विधः" विष्णुपु० १-७-४१। ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಶರೀರಗಳಲ್ಲೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಿಣಾಮವುಂಟಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಿಡುವುದು ನಿತ್ಯಪ್ರಳಯ. ಉತ್ತರಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ನಿತ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ. ಆದುದರಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವಿನಾಶವೇ ನಿತ್ಯಪ್ರಳಯ. "नित्यः सदैव जातानां यो विनाशो दिवानिशम्" विष्णुपु० १-७-४३। "नित्यदा सर्वभूतानां ब्रह्मादीनां परन्तप। उत्पत्तिप्रलयावेके सूक्ष्मज्ञाः सम्प्रचक्षते" भाग० १२-४-३५।

नित्यमुक्त ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ (पुं०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. नित्यं मुक्तः। 2. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದೆ ಅನವರತವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೈಂಕರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವ ಜೀವ.

नित्ययुक्त ನಿತ್ಯಯುಕ್ತ (वि०) ಅನವರತವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು, ಜ್ಞಾನಿ. नित्यं युक्तः। ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಶುದ್ಧಾತ್ಮಾನುಭವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವು ನಿರಂತರವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಯುಕ್ತನು. ಇತರರಿಗೆ

ಅಭೀಷ್ಟಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಮಾತ್ರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಯುಕ್ತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪರಮಪ್ರಿಯನು. "तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिर्विशिष्यते। प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः" गीता ७-१७। "तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः" गीता ८-१४।

नित्ययौवन ನಿತ್ಯಯೌವನ (वि०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಪ್ರಾಯದವನಾಗಿರುವವನು. नित्यं यौवनं यस्य। (स्त्री०) **-यौवना -ಯೌವನಾ.** 2. ದ್ರೌಪದಿ. "पाञ्चाली पार्षती कृष्णा वेदिजा नित्ययौवना" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಯೌವನ.

नित्यवैकुण्ठ ನಿತ್ಯವೈಕುಂಠ (पुं०) ಪರಮಪದ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ಥಾನ, ವೈಕುಂಠಲೋಕ. नित्यः सदातनः वैकुण्ठः। ಈ ಲೋಕವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಅನರ್ಘರತ್ನರಾಶಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ಲೋಕವು ಆಕಾಶದಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವನಮಾಲಿಯೂ ಚತುರ್ಭುಜನೂ ಆದ ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸರಸ್ವತೀ ಗಂಗಾ ತುಲಸೀ ಸಮೇತನಾಗಿಯೂ ಸುನಂದ ನಂದ ಕುಮುದಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರರಾದ ಭಾಗವತರಿಂದಲೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿಯೂ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹಕಾರಕನಾಗಿಯೂ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು. "वैकुण्ठे तु परे लोके श्रिया सार्धं जगत्पतिः। आस्ते विष्णुरचिन्त्यात्मा भक्तैर्भागवतैः सह"। "ऊर्ध्वं नभसि संविष्टो नित्यवैकुण्ठ एव च। आत्माकाशसमो नित्यो विस्तृतश्चन्द्रबिम्बवत्। ईश्वरेच्छासमुद्भूतो निर्लक्ष्यश्च निराश्रयः। आकाशवत् सुविस्तारश्चामूल्यरत्ननिर्मितः। तत्र नारायणः श्रीमान् वनमाली चतुर्भुजः। लक्ष्मीसरस्वतीगङ्गातुलसीपतिरीश्वरः। सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरन्वितः। सर्वेशः सर्वसिद्धीशो भक्तानुग्रहकारकः" ब्रह्मवै०।

नित्यशस् ನಿತ್ಯಶಸ್ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ. नित्य "शस्" (५-४-४३)। "तेभ्योऽधिगच्छेद्विनयं विनीतात्मापि नित्यशः" मनु० ७-३९।

नित्यसत्त्वस्थ ನಿತ್ಯಸತ್ತ್ವಸ್ಥ (वि०) 1. ಸರ್ವದಾ ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವುಳ್ಳವನು. नित्यं सत्त्वे सत्त्वगुणे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्" गीता २-४५। 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾಗಿರುವ. नित्यं सत्त्वे धैर्ये तिष्ठति—ष्ठा "कः"।

नित्यसमास ನಿತ್ಯಸಮಾಸ (पुं०) ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. मक्षिकाया निः, न सुरः ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಗ್ರಹ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತಪದದ ಅರ್ಥ ಬೋಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ निर्मक्षिकः असुरः ಎಂದು ನಿತ್ಯಸಮಾಸವಿರಬೇಕು.

नित्यहोतृ ನಿತ್ಯಹೋತೃ (वि०) ಯಾವಾಗಲೂ ಹೋಮ ಮಾಡುವವನು, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು.

नित्यहोम ನಿತ್ಯಹೋಮ (पुं०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ. नित्यं प्रत्यहं कर्तव्यो होमः।

नित्या ನಿತ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಮನಸಾದೇವಿ, ಕಶ್ಯಪನ ಮಗಳು, ಅನನ್ತನಾಗರಾಜನ ಸಹೋದರಿ, ಜರತ್ಕಾರು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಆಸ್ತೀಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. 2. ಪಾರ್ವತಿ.

नित्यानध्याय ನಿತ್ಯಾನಧ್ಯಾಯ (पुं०) ವೇದಪಾಠಕ್ಕೆ ಸರ್ವಥಾ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾಲ.

नित्याभियुक्त ನಿತ್ಯಾಭಿಯುಕ್ತ (वि०) ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸರ್ವದಾ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. नित्यं सर्वदा अभि समन्तात् युक्तः योगे व्यापृतः। "अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते। तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्" गीता ९-२२।

निदधत् ನಿದಧತ್ (वि०) ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-दधती -ದಧತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-दधानः -ದಧಾನಃ.** "वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम्" भर्तृ० ३-८७।

निदर्शन ನಿದರ್ಶನ (न०) 1. ಉದಾಹರಣೆ, ದೃಷ್ಟಾಂತ. नि+दृशिर् (प्रेक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "निदर्शनमसाराणां लघुर्बहुतृणं नरः" माघ० २-५०। (स्त्री०) **-दर्शना -ದರ್ಶನಾ.** 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ. ಸಮಾನವಾದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದಾರೋಪವು ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "वाक्यार्थयोः सदृशयोरैक्यारोपो निदर्शना"। "यद्दातुः सौम्यता सेयं पूर्णेन्दोरकलङ्कता"। ಇಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವವನಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣ

ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಕಳಂಕಶೂನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಯತ್ ತತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಭೇದಾರೋಪವಿರುವುದರಿಂದ **ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ.** ಇದು **ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೃತ್ತಿ.** ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದರ ಧರ್ಮಾರೋಪವು **ಪದಾರ್ಥವೃತ್ತಿನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ.** "त्वन्नेत्रयुगलं धत्ते लीलां नीलाम्बुजन्मनोः" ಇಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಯುಗಳದಲ್ಲಿ ನೀಲೋತ್ಪಲದ ಲೀಲಾರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಾರೋಪ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥವೃತ್ತಿ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಸದರ್ಥ ಅಥವಾ ಅಸದರ್ಥ ಬೋಧನೆಯಾಗುವಲ್ಲಿಯೂ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "अपरं बोधनं प्राहुः क्रिययाऽसत्सदर्थयोः। नश्येद्राजविरोधीति क्षीणं चन्द्रोदये तमः। उदयन्नेव सविता पद्मेष्वर्पयति श्रियम्। विभावयन् समृद्धीनां फलं सुहृदनुग्रहः" चन्द्रा०। ಹೀಗೆ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ ಮೂರು ವಿಧ.

निदर्शनीय ನಿದರ್ಶನೀಯ (वि०) 1. ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. नि+दृशिर् (प्रेक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "अनर्घमाद्यं हरिनीलरत्नं लक्ष्मीदृशा नित्यनिदर्शनीयम्" याद० १८-१०६। "तव्यः"। **–दर्शयितव्यः –ದರ್ಶಯಿತವ್ಯಃ.**

निदर्शयत् ನಿದರ್ಶಯತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "युगपदखिलमादरेण साक्षाद्युवतिजनस्य निदर्शयन् मुकुन्दः" याद० २४-२२।

निदर्शित ನಿದರ್ಶಿತ (वि०) 1. ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. नि + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निदध्यौ कन्यकास्तत्र निदर्शितपरस्पराः। अमुद्राभङ्गसुभगा नीवीरिव रतेः शुभः" याद० १६-१३६।

निदाघ ನಿದಾಘ (पुं०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ. ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ. नितरां दह्यतेऽत्र — नि + दह (भस्मीकरणे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "क्लान्तजलरुहलताः सरसीर्विदधे निदाघ इव सत्त्वसंप्लवः" किरा० १२-५१। 2. ಉಷ್ಣ, ಬಿಸಿ, ತಾಪ. "निदाघमिव पर्जन्यो निरासे सात्यकिः परम्" याद० २२-२००। 3. ಸ್ವೇದೋದಕ, ಬೆವರು. "निर्वापयिष्यन्निव रोषतप्तं प्रस्नापयामास मुखं निदाघः" किरा० १७-८। (वि०) 4. ಉಷ್ಣವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ.

निदाघकर ನಿದಾಘಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. निदाघाः उष्णाः कराः अस्य। "खगपतङ्गवियन्मणिभानवो हरिभगेननिदाघकराद्रयः" हारा०। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

निदाघकाल ನಿದಾಘಕಾಲ (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲ.

निदाघधामन् ನಿದಾಘಧಾಮನ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. निदाघमुष्णं धाम यस्य। "निदाघधामानमिवाधिदीधितिं मुदा विकासं मुनिमभ्युपेयुषी" माघ० १-२४। (वि०) 2. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ.

निदाघावधि ನಿದಾಘಾವಧಿ (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. निदाघस्य अवधिः। "संबध्नता कामिजनेषु दोषाः सर्वे निदाघावधिना प्रमृष्टाः" रघु० १६-५२।

निदान ನಿದಾನ (न०) 1. ಮುಖ್ಯಕಾರಣ, ಆದಿಕಾರಣ, ಮೂಲಕಾರಣ. नितरां दीयतेऽसाधारणतया जन्यतेऽनेन —डु दाञ् (दाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "भूतभव्यभवदात्मनः प्रभो यन्निदानमखिलस्य शाश्वतम्" याद० १७-१०३। 2. ಕಾರಣ, ಹೇತು. 3. ಕರುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಹಗ್ಗ. 4. ಕಾರಣಕ್ಷಯ, ಕಾರಣನಾಶ. 5. (ವೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ರೋಗದ ಕಾರಣ. 6. ಅಂತ್ಯ, ಕೊನೆ, ಅವಸಾನ. "निदानं कारणे वत्सदामादिकारणक्षये" मेदि०। 7. ಶುದ್ಧಿ. 8. ರೋಗನಿರ್ಣಯ. "निदानं कारणे रोगनिर्णये वत्सदामनि" विश्व०।

निदानस्थान ನಿದಾನಸ್ಥಾನ (न०) ಹೇತುಲಕ್ಷಣ (ಕಾರಣದ ಸ್ವರೂಪ) ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಕರಣ. निदानं हेतुलक्षणनिर्देशः तस्य स्थानम्। ಚರಕ ಮತ್ತು ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗಕಾರಣಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ "ನಿದಾನಸ್ಥಾನ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. "वातव्याधिकमर्शांसि साश्मरिश्च भगन्दरः। कुष्ठमेहोदरं मूढो विद्रधिः परिसर्पणम्। ग्रन्थिवृद्धिक्षुद्रशूकभग्नाश्च मुखरोगिकम्। हेतुलक्षणनिर्देशान्निदानानीति षोडश" सुश्रुत० सूत्र० ३-१३, १४। ಶರೀರದಲ್ಲಿ (1) ಪ್ರಾಣ, (2) ಅಪಾನ, (3) ಸಮಾನ, (4) ಉದಾನ ಮತ್ತು (5) ವ್ಯಾನಗಳೆಂದು ಪಂಚ (5) ವಾಯುಗಳಿರುವುವು. "प्राणोदानौ समानश्च व्यानश्चापान एव च। स्थानस्था मारुताः पञ्च यापयन्ति शरीरिणम्" सुश्रुत० निदान० १-१२। ವಕ್ತ್ರ, ತಲೆ, ಎದೆ, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಮೂಗುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಪ್ರಾಣ

ವಾಯು. ಈ ವಾಯುವು ಅನ್ನವು ಕಂಠದ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಇದು ಕೆಟ್ಟರೆ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಶ್ವಾಸ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು.

निदिग्ध ನಿದಿಗ್ಧ (वि०) 1. ರಾಶಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + दिह (उपचये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. (स्त्री०) **–ग्धा –ಗ್ಧಾ.** 3. ಯಾಲಕ್ಕಿ.

निदिग्धिका ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. नि+दिह (उपचये) "क्तः" (३-२-१०२)। "टाप्" (४-१-४)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "निदिग्धिका स्पृशी व्याघ्री बृहती कण्टकारिका" अम०।

निदिध्यासत् ನಿದಿಧ್ಯಾಸತ್ (वि०) ತಿಳಿದ ವಿಷಯುವನ್ನು ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+ध्यै (चिन्तायाम्) +सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

निदिध्यासन ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ (न०) ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದು, ನಿರಂತರ ಭಾವನಾರೂಪವಾದ ಸ್ಮೃತಿ ಪರಂಪರೆ. नि+ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। ಗುರುವಿನ ಮುಖದಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನವೆಂದು ಹೆಸರು. "निरन्तरं विचारो यः श्रुतार्थस्य गुरोर्मुखात्। तन्निदिध्यासनं प्रोक्तं तच्चैकाग्र्येण लभ्यते"। "ताभ्यां निर्विचिकित्सेऽर्थे चेतसः स्थापितस्य यत्। एकतानत्वमेतद्धि निदिध्यासनमुच्यते" पञ्चद०।

निदिध्यासनीय ನಿದಿಧ್ಯಾಸನೀಯ (वि०) 1. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **निदिध्यासितव्यः ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ.** "आत्मा वारे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः" श्रुतिः।

निदिध्यासित ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತ (न०) 1. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निदिध्यासितवत् ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವತ್ (वि०) ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದವನು. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निदिध्यास्य ನಿದಿಧ್ಯಾಸ್ಯ (वि०) ನಿರಂತರವಾಗಿ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

नि + दिश — अतिसर्जने (तुदा० उभ० सक० अनि०)। ಆಜ್ಞೆಮಾಡು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡು.

निदेश ನಿದೇಶ (पुं०) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. नि + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "सूननायकनिदेशविभ्रमैरप्रतीतचरवेदनोदयम्" नैष० १८-१२६। "वाक्येनेयं स्थापिता स्वे निदेशे स्थाने प्राणाः कामिनां दूत्यधीनाः" माल० ३-१४। 2. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. "निदेशः शासनेऽपि स्यात् कथनोपान्तयोरपि" मेदि०।

निदेशकारिन् ನಿದೇಶಕಾರಿನ್ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು, ವಿಧೇಯ, निदेशं करोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಭೃತ್ಯ, ಸೇವಕ. "पुरोपकण्ठोपवनं किलेक्षिता दिदेश यानाय निदेशकारिणः" नैष० १-५६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –ಕಾರಿಣೀ.**

निदेशिन् ನಿದೇಶಿನ್ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು. नि+दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–शिनी –ಶಿನೀ.** 2. ದಿಕ್ಕು, ದಿಶೆ.

निदेश्य ನಿದೇಶ್ಯ (वि०) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಆಜ್ಞೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. नि + दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निदेष्टृ ನಿದೇಷ್ಟೃ (वि०) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವವನು. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವವನು. नि + दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **निदेष्ट्री ನಿದೇಷ್ಟ್ರೀ.**

निद्रा ನಿದ್ರಾ (स्त्री०) ಸುಪ್ತಿ, ನಿದ್ದೆ. नि+द्रा (कुत्सायां गतौ) "अङ्" (३-३-१०६)। णिदि (कुत्सायाम्) "रक्" (उ० २-१७) इति वा। "निमीलितादक्षियुगाच्च निद्रया हृदोऽपि बाह्येन्द्रियमौनमुद्रितात्" नैष० १-४०। ನಿದ್ರೆಯು ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರನ ಪತ್ನಿ. "कालाग्निरुद्रपत्नी

च निद्रा सा सिद्धयोगिनी। सर्वलोकाः समाच्छन्ना यया योगेन रात्रिषु"। ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗುಣಗಳು : ಧಾತುಗಳು ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುವು. ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಟುತ್ವವುಂಟಾಗುವುದು. ಪುಷ್ಟಿ ಬಲ ಉತ್ಸಾಹ ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಗಳುಂಟಾಗುವುವು. ದರಿದ್ರನಿಗೂ ಪರರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೂ ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲುಪನಿಗೂ ಪರರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನಿಗೂ ನಿದ್ರೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "कुतो निद्रा दरिद्रस्य परप्रेष्यकरस्य च। परनारीप्रसक्तस्य परद्रव्यहरस्य च"। **ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವವರು :** "सुखं स्वपित्यनृणवान् व्याधिमुक्तश्च यो नरः। सावकाशस्तु यो भुङ्क्ते यस्तु दारैर्न शङ्कितः"। ಪದ್ಮಾಕಾರದ ಹೃದಯವು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವುದು. ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವಾಗ ಅದು ವಿಕಸಿತವಾಗಿರುವುದು. ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮುಕುಳಿತವಾಗುವುದು. "पुण्डरीकेण सदृशं हृदयं स्यादधोमुखम्। जाग्रतस्तद्विकसति स्वपतश्च निमीलति" सुश्रुत० शारीर० ४-३२। ಸಂಜ್ಞಾವಹವಾದ ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ತಮಃಪ್ರಚುರವಾದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆ ತಾಮಸಗುಣವುಂಟಾಗುವುದು. ಅದೇ ನಿದ್ರೆ. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಚೇತನಾಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯವು ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಕ್ರಾಂತವಾದಾಗ ನಿದ್ರೆಯು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. "हृदयं चेतनास्थानमुक्तं सुश्रुत देहिनाम्। तमोऽभिभूते तस्मिंस्तु निद्रा विशति देहिनम्" सुश्रुत० शारीर० ४-३४। ಆದುದರಿಂದ ನಿದ್ರೆಗೆ ತಮೋಗುಣವು ಕಾರಣ. ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಗೆ ಕಾರಣ. ವಸ್ತುತಃ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬಳಲಿದಾಗ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ನಿಂತುಹೋಗುವುವು. ಇದೇ ನಿದ್ರೆ.

निद्राण ನಿದ್ರಾಣ (वि०) ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+द्रा (कुत्सायां गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४३)। "लभते कुतः प्रबोधं स जागरित्वैव निद्राणः" आर्यासप्त०। "निद्राणवद्दर-निमीलितनेत्रपद्मम्" याद० १९-१।

निद्रालु ನಿದ್ರಾಲು (वि०) 1. ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. नि+द्रा (कुत्सायां गतौ) "आलुच्" (३-२-१५८)। "कासयुक्तस्त्यजेच्चौर्यं निद्रालुश्चेत्स पुंश्चलीम्। जिह्वालौल्यं रुजाक्रान्तः जीवितं योऽत्र वाञ्छति" पञ्चतं० ५-५१। 2. ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವದ. "कृत्वेन्दुरस्या मुखमात्मनाभून्निद्रालुना दुर्घटमम्बुजेन" नैष० १०-१२९। (स्त्री०) 3. ನಾರಂಬೇಳೆ ಗಿಡ.

निद्रावृक्ष ನಿದ್ರಾವೃಕ್ಷ (पुं०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. निद्राया वृक्ष इव।

निद्रासञ्जनन ನಿದ್ರಾಸಂಜನನ (न०) ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. निद्रां सञ्जनयति — सम् + जनी (प्रादुर्भावे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

निद्रित ನಿದ್ರಿತ (वि०) ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. निद्राऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। "मेखलातरुषु निद्रितानमून्" कुमा० ८-६७।

निधन ನಿಧನ (पुंन०) 1. ಮರಣ. ಸಾವು. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्युः" (उ० २-८२)। "लोक एष परलोकमुपेता हा विहाय निधने धनमेकः" नैष० ५-९१। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनम्" भर्तृ० १-१२। 3. (ಜಾತಕದಲ್ಲಿ) ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "अष्टमं निधनं रन्ध्रं मृतिर्नाशश्च नैधनम्" मुहू० दी०। 4. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ 7, 16 ಮತ್ತು 25ನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ನಿಧನತಾರೆಗಳು. (वि०) 5. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. निवृत्तं धनं यस्मात्। (न०) 6. ವಂಶ, ಕುಲ. "निधनं स्यात् कुले नाशे" मेदि०।

निधनता ನಿಧನತಾ (स्त्री०) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. निधनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्वापदामास्पदम्" मृच्छ० १-१४।

निधा ನಿಧಾ (स्त्री०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 2. ಅರ್ಪಣ, ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)।

निधातव्य ನಿಧಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಇಡಲ್ಪಡುವ. 4. ಇಡಬೇಕಾದ. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तव्यः" (३-१-९६)। "आसनानि च दिव्यानि यानानि शयनानि च। निधातव्यानि पाण्डूनां यथा तुष्येच्च मे पिता" भा० आदि० १५६-१६। "अनीयर्" (३-१-९६)। **-धानीयः - ಧಾನೀಯಃ.**

निधान ನಿಧಾನ (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. निधियतेऽत्र — अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಮೂಲಕಾರಣ. "एतन्नानावताराणां निधानं बीजमव्ययम्" भाग० १-३-६। 4. ನಿಧಿ.

ಐಶ್ವರ್ಯ. "सन्तोष एव पुरुषस्य परं निधानम्" पञ्चतं० २-१५९। 5. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತಿಟ್ಟ ಧನ, ಯಾರದೆಂದು ತಿಳಿಯದ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರುವ ಧನ. "निधानगर्भामिव सागराम्बरां शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्" रघु० ३-९।

निधारिन् ನಿಧಾರಿನ್ (वि०) ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ. नितरां धारां धारारूपं करोति — तत्करोति० "णिच्"। "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्रीत्या सुधासारनिधारिणेव ततोऽनुजग्राह विलोकनेन" कुमा० १२-२८।

निधि ನಿಧಿ (पुं०) 1. (क) ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು, ಬೊಕ್ಕಸ. नितरां दधाति पोषयत्यनेन — नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। (ख) ಪುದಿವಟ್ಟು, ಅವಶ್ಯವಾದಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಧನ. 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. "सदोपयोगेऽपि गुरुस्त्वमक्षयो निधिः श्रुतीनां धनसम्पदामिव" माघ० १-२८। 3. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. आपद्धनवन्निधीयते इति निधिः। "यः सदापद्धनमिव निधेयत्वान्निधिः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुः भूतादिर्निधिरव्ययः" वि० स०। 4. ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದೆ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಹೂತಿಟ್ಟಿರುವ ಧನ. ಇಂತಹ ಧನವು ರಾಜನಿಗೆ ಲಬ್ಧವಾದರೆ ಅದರ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ತನ್ನ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "राजा लब्ध्वा निधिं दद्यात् द्विजेभ्योऽर्धं द्विजः पुनः। विद्वानशेषमादद्यात् सर्वस्यासौ प्रभुर्यतः। इतरेण निधौ लब्धे राजा षष्ठांशमाहरेत्। अनिवेदितविज्ञातो दाप्यस्तं दण्डमेव च" याज्ञ० २-३४, ३५। ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನವು ನೂರಾರು ವರ್ಷ ಕಾಲ ಯಾರಿಗೂ ಗೋಚರಿಸದಿರಬಹುದು. ಇಷ್ಟು ಕಾಲ ಕಳೆದು ದೊರೆತ ಹಣಕ್ಕೆ ರಾಜನು ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವನು. "निध्यधिगमो राजधनम्" गौतमध० १०-४२। 5. ಕುಬೇರನ ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ರತ್ನಗಳು. (1) महापद्मः, (2) पद्मः, (3) शङ्खः, (4) मकरः, (5) कच्छपः, (6) मुकुन्दः, (7) कुन्दः. (8) नीलः ಮತ್ತು (9) खर्वः ಇವು ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳು. "निधिगणमुखवान्तनिष्कराशिः प्रचितगुणा मणिभिः स्यमन्तकाद्यैः" याद० २४-५। 6. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. 7. ನಳಿಕೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 8. ವೇದ. 9. ಪೌರವ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "बुभुजे पृथिवीमेनां दण्डपाणिर्महाबलः। राजासने ततः सोऽपि स्थापयित्वा निधिं सुतम्"।

निधिगोप ನಿಧಿಗೋಪ (पुं०) 1. ಅನೂಚಾನ, ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. निधिः ऋषीणां ऋणभूतो वेदः, तं गोपायति — गुपू (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। 2, ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಬೊಕ್ಕಸವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. निधिं धनं गोपायति।

निधित्सत् ನಿಧಿತ್ಸತ್ (वि०) ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "विवृतोरुबाहुपरिघेण सरभसपदं निधित्सता" माघ० १५-५७।

निधित्सा ನಿಧಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

निधित्सु ನಿಧಿತ್ಸು (वि०) ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇರಿಸಲು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ. नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः)+ सन् "उः" (३-२-१६८)।

निधिनाथ ನಿಧಿನಾಥ (पुं०) ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪತಿ. निधीनां नाथः। निधिपतिः निधीशः ಇತ್ಯಾದಿ.

निधुवन ನಿಧುವನ (न०) 1. ಸುರತಕ್ರೀಡೆ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ಸಂಭೋಗ. नितरां धुवनं हस्तपादादिचालनमत्र। "चक्रतुर्निधुवनेऽधरामृतैस्तत्र साधु मधुपानविभ्रमम्" नैष० १८-१०३। 2. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. "भवेन्निधुवनं कम्पे सुरते च नपुंसकम्" मेदि०। 3. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ.

निधेय ನಿಧೇಯ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಇಡಬೇಕಾದ. नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)।

निध्यात ನಿಧ್ಯಾತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नितरां ध्यातः।

निध्यातवत् ನಿಧ್ಯಾತವತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದವನು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿದವನು, ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದವನು. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निध्यातव्य ನಿಧ್ಯಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವ. ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **-ध्यानीयः -ಧ್ಯಾನೀಯಃ.**

निध्यान ನಿಧ್ಯಾನ (नं०) ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. नि+ध्यै (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "निर्वर्णनं तु निध्यानं दर्शनालोकनेक्षणम्" अम०।

निध्यायत् ನಿಧ್ಯಾಯತ್ (वि०) 1. ಜ್ಞಾನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. नि+ध्यै (चिन्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "निध्यायन्तस्त्वरितमतरन् दुस्तरां तस्य मायाम्" याद० २४-९६। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

निध्वनत् ನಿಧ್ವನತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+ध्वन (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಗರ್ಜನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "निध्वनज्जवहारीभा भेजे रागरसात्तमः" माघ० १९-३४।

निध्वान ನಿಧ್ವಾನ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. नि+ध्वन (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "मन्दानिलापूरक्तं दधानो निध्वानमश्रूयत पाञ्चजन्यः" माघ० ३-२१। 2. ಗರ್ಜನೆ, ಆನೆಯ ಕೂಗಾಟ.

निनङ्क्षा ನಿನಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) ನಾಶಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. णश (अदर्शने)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

निनङ्क्षु ನಿನಂಕ್ಷು (वि०) ನಾಶಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. नम्ष्टुमिच्छुः—णश (अदर्शने)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "अपिस्फवच्च बन्धूनां निनङ्क्षुर्विक्रमं मुहुः" भट्टि० ४-३३।

निनद ನಿನದ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. नि+णद (अव्यक्ते शब्दे) "अप्" (३-३-६४)। "कुम्भपूरणभवः पटुरुच्चैरुच्चचार निनदोऽम्भसि तस्याः" रघु० ९-७३। 2. ಭ್ರಮರದ ಧ್ವನಿ. 3. ರಥದ ಶಬ್ದ.

निनर्तिषा ನಿನರ್ತಿಷಾ (स्त्री०) ನರ್ತನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ, ಕುಣಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. नर्तितुमिच्छा—नृती (गात्रविक्षेपे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

निनर्तिषु ನಿನರ್ತಿಷು (वि०) ನರ್ತನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಕುಣಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. नर्तितुमिच्छुः—नृती (गात्रविक्षेपे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

निनाद ನಿನಾದ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. नि+णद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "युगान्तवाताभिहतेव कुर्वती निनादमम्भोनिधिवीचिसंहतिः" किरा० १४-२७। 2. ಭ್ರಮರದ ಧ್ವನಿ, ದುಂಬಿಯ ಝೇಂಕಾರ.

निनादित ನಿನಾದಿತ (वि०) 1. ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಸದ್ದಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. निनादोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+णद+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

निनादिन् ನಿನಾದಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

निनिन्दिषा ನಿನಿಂದಿಷಾ (स्त्री०) ದೂಷಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ, ತೆಗಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. निन्दितुमिच्छा—णिदि (कुत्सायाम्)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

निनिन्दिषु ನಿನಿಂದಿಷು (वि०) ದೂಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ತೆಗಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. निन्दितुमिच्छुः—णिदि (कुत्सायाम्)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

निनीषत् ನಿನೀಷತ್ (वि०) ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. णीञ् (प्रापणे)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

निनीषा ನಿನೀಷಾ (स्त्री०) ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಗಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. णीञ् (प्रापणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

निनीषु ನಿನೀಷು (वि०) ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಸಾಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು. णीञ् (प्रापणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "मुनिमभिमुखतां निनीषवो याः समुपययुः कमनीयतागुणेन" किरा० १०-४०।

निन्दक ನಿಂದಕ (वि०) ದೂಷಿಸುವವನು, ನಿಂದಿಸುವವನು. निन्दति—णिदि (कुत्सायाम्) "वुञ्" (३-२-१४६)। "परीवादात् खरो भवति श्वा वै भवति निन्दकः" मनु० २-२०१।

निन्दत् ನಿಂದತ್ (वि०) ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೆಗಳುತ್ತಿರುವ. णिदि (कुत्सायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "निनिन्द तेषु निन्दत्सु स्तुवत्सु स्तुतवान्न किम्" नैष० १७-६५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.** "सा निन्दन्ती स्वानि भाग्यानि बाला बाहूत्क्षेपं क्रन्दितुं च प्रवृत्ता" शाकु० ५-३०।

निन्दन ನಿಂದನ (नं०) ದೂಷಣೆ, ತೆಗಳುವುದು. णिदि (कुत्सायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निन्दनीय ನಿಂದನೀಯ (वि०) 1. ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ತೆಗಳಲ್ಪಡುವ. 2. ದೂಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. णिदि (कुत्सायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **निन्दितव्यः ನಿಂದಿತವ್ಯಃ.**

निन्दा ನಿಂದಾ (स्त्री०) 1. ದೂಷಣೆ, ತೆಗಳುವುದು. 2. ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು. णिदि (कुत्सायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते। कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः" मनु० २-२००। 3. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಧಿಕ್ಕಾರ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **निन्दनम् ನಿಂದನಮ್.**

निन्दास्तुति ನಿಂದಾಸ್ತುತಿ (स्त्री०) ನಿಂದೆಯ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿ, ದೂಷಣೆಯ ನೆಪದಿಂದ ಹೊಗಳುವುದು. निन्दाव्याजेन स्तुतिः। ಇದು "ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ" ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "उक्तिर्व्याजस्तुतिर्निन्दास्तुतिभ्यां स्तुतिनिन्दयोः"। **उदा०** "कः स्वर्धुनि विवेकस्ते नयसे पापिनो दिवम्" चन्द्रा०। ಗಂಗೆಯು ಪಾಪಾತ್ಮರನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು ಎಂತಹ ವಿವೇಕ ಎಂಬ ನಿಂದಾವಚನದಿಂದ ಅಂತಹವರಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಗಂಗೆಯ ಪ್ರಭಾವವು ಅಸದೃಶವಾದುದೆಂಬ ಸ್ತುತಿಯು ತೋರುವುದು.

निन्दित ನಿಂದಿತ (वि०) 1. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. णिदि (कुत्सायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ मुहुर्बहुनिन्दितचन्द्रया स्तुतविधुन्तुदया च तया मुहुः" नैष० ४-४३। 2. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विहितस्याननुष्ठानान्निन्दितस्य च सेवनात्। अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति" याज्ञ० ३-२१९।

निन्दिन् ನಿಂದಿನ್ (वि०) ದೂಷಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ತೆಗಳುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. णिदि (कुत्सायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "देवानां नन्दनो देवो नोदनो वेदनिन्दिनः" काव्या० ३-९३।

निपठ ನಿಪಠ (पुं०) ಅಧ್ಯಯನ, ಕಂಠಪಾಠ. नि + पठ वा "अप्" (३-३-६४)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **निपाठः ನಿಪಾಠಃ.**

निपठित ನಿಪಠಿತ (न०) 1. ಅಧ್ಯಯನ, ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡುವುದು, ಓದುವುದು. नि + पठ (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि+पठ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निपठितिन् ನಿಪಠಿತಿನ್ (वि०) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿದವನು. निपठितमनेन "इनिः" (५-२-८८)।

निपतत् ನಿಪತತ್ (वि०) 1. ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಮೇಲಿನಿಂದ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ. नि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निपततापि न मन्दरभूभृता त्वमुदधौ शशलाञ्छन चूर्णितः" नैष० ४-५१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-पतन्ती -ಪತನ್ತೀ.**

निपतन ನಿಪತನ (न०) 1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. नि + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೇಲಿನಿಂದ ಇಳಿಯುವುದು. 3. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಗರ್ಭಪಾತ. "दृष्टे श्रुतेऽप्यशकुने गोधामत्स्यामिषं वदेद्भुक्तम्। गर्भिण्या गर्भस्य च निपतनमेवं प्रकल्पयेत्प्रश्ने" बृहत्सं० ५१-३५।

निपतित ನಿಪತಿತ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದ, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವಹಿಸಿದ. नि + पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "सध्वानं निपतितनिर्झरासु मन्द्रैः संमूर्च्छत्प्रतिनिनदैरधित्यकासु" किरा० ७-२२। 2. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ. "निपतितं वदने कथमन्यथा बलिकरम्भनिभं निजमुज्झति" नैष० ४-६४। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉದುರಿದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ. "यदृच्छया निरन्तरनिपतितानि विकसितानि कुसुमान्यादाय" मालती० १।

निपाक ನಿಪಾಕ (पुं०) 1. ಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಮಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. नि + डु पचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ವೇದ, ಬೆವರು. 3. ದುಷ್ಕರ್ಮದ ಫಲ, ಪಾಪಕಾರ್ಯದ ಫಲ. "निपाकः पचने स्वेदासत्कर्मफलयोरपि" हेम०।

निपाठ ನಿಪಾಠ (पुं०) ಓದುವುದು, ಅಧ್ಯಯನ, ಕಂಠಪಾಠ. नि + पठ (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)।

निपात ನಿಪಾತ (पुं०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕುವುದು. नि + पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "विरलमपजहार बद्धबिन्दुः सरजसतामवनेरपां निपातः" किरा० १०-२०। "स्थिताः क्षणं पक्ष्मसु ताडिताधराः पयोधरोत्सेधनिपातचूर्णिताः" कुमा० ५-२४। 2. ನಾಶ, ಮರಣ. "निपातो भूमिलाभश्च मृत्युरपि" त्रिकाण्ड०। 3. ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗ, ಎಸೆಯುವುದು, ಬೀರುವುದು. "स च त्वदेकेषुनिपातसाध्यो ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मणि योजितात्मा" कुमा० ३-१५। 4. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ವರ್ಣಾಗಮ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಾಸ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಮತ್ತು ವರ್ಣಲೋಪಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮತ್ತು ಯಾವ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಅನಿಷ್ಪನ್ನ

ವಾದ ಶಬ್ದ, ಯಾಸ್ಕರು ವಿಂಗಡಿಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪದಗಳ ಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "तद्यान्येतानि चत्वारि पदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च तानीमानि भवन्ति" निरु० १-१-८। निपतन्ति स्वावयववर्णविनाशादिना अन्यथा निष्पद्यन्ते—नि+पत्लृ "णः" (३-१-१४०)। "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्। गूढोत्मा वर्णविकृतेर्वर्णलोपे पृषोदरम्"। "हन्" ಧಾತುವಿಗೆ सक् ಆಗಮ ಬಂದು हंसः ಎಂದೂ "हिसि" ಧಾತುವಿಗೆ अच् ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ವರ್ಣ ವಿಪರ್ಯಯದಿಂದ सिंहः ಎಂದೂ गूढः आत्मा ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ गूढोत्मा ಎಂದೂ पृषत् उदरम् ಎಂಬಲ್ಲಿ त ಲೋಪ ಬಂದು पृषोदरम् ಎಂದೂ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. ಇಂತಹ ಪದಗಳು ಯಾವ ಅನುಶಾಸನದಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತಗಳು. 5. ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ "च" ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ, च वा ह अह एव एवम् नूनम् शश्वत् भूयस् कूपत् कुवित् कच्चित् यत्र ಇತ್ಯಾದಿ ಅವ್ಯಯಗಳು. निपतन्ति उच्चावचेष्वर्थेषु — नि + पत्लृ "णः" (३-१-१४०)। "निपाताः उच्चावचेष्वर्थेषु निपतन्तीति उपमार्थे वा कर्मोपसंग्रहार्थे पादपूरणार्थे वा" निरु०। "प्राग्रीश्वरान्निपाताः" (१-४-५६)। "चादयोऽसत्त्वे" (१-४-५७)। "प्रादयः" (१-४-५८)। ಮೊದಲಾದ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ನಿಪಾತ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವು. ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥದ್ಯೋತಕತ್ವವನ್ನೂ ಉಪಸರ್ಗವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕತ್ವ ಮತ್ತು ವಾಚಕತ್ವ ಎರಡನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು.

निपातन ನಿಪಾತನ (न०) 1. ಎಸೆಯುವುದು, ಎತ್ತಿಹಾಕುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. नि + पत्लृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवगूर्य चरेत्कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने। कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम्" मनु० ११-२०८। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. 4. ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "परिचयं चललक्ष्यनिपातने भयरुषोश्च तदिङ्गितबोधनम्" रघु० ९-४९। 5. ವ್ಯಾಕರಣಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಾಧನೆಯ ಒಂದು ಉಪಾಯ. निपात्यतेऽनेन— नि+पत्लृ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "यल्लक्षणेनानुत्पन्नं तत्सर्वं निपातनात्सिद्धम्" महाभा०।

निपातनीय ನಿಪಾತನೀಯ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ, ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕೊಲ್ಲಲು ಅರ್ಹನಾದ. नि+पत्लृ (गतौ)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "शुभेतराचारविपक्त्रिमापदो निपातनीया हि सतामसाधवः" माघ० १-७३।

निपातयत् ನಿಪಾತಯತ್ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ, ಸಂಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + पत्लृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

निपातित ನಿಪಾತಿತ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡವಲ್ಪಟ್ಟ. नि + पत्लृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निपातितसुहृत्स्वामिपितृव्यभ्रातृमातुलम्" माघ० १९-७५। "ताण्डवं ग्राहयामास निपातितशिरोधरान्" याद० २२-१०६। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವ್ಯಾಕರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗದೆ ಉಪಾಯಾಂತರದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಬ್ದ. 5. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "नयनसलिलच्छन्ना दृष्टिः सखीषु निपातिता" अमरु० २०।

निपातितवत् ನಿಪಾತಿತವತ್ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದವನು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡವಿದವನು. नि+पत्लृ (गतौ) +णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆದವನು. 3. ಸಂಹರಿಸಿದವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निपातिन् ನಿಪಾತಿನ್ (वि०) 1. ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಿರುವ. नि + पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अलिभिरञ्जनबिन्दुमनोहरैः कुसुमपङ्क्तिनिपातिभिरङ्कितः" रघु० ९-४१। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ. नि + पत्लृ + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ज्योतिरिन्धननिपाति भास्करात्सूर्यकान्त इव ताडकान्तकः" रघु० ११-२१।

निपात्यमान ನಿಪಾತ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + पत्लृ (गतौ) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "पुनरपि तेष्वेव तथैव विषमविषयाङ्गारेषु निपात्यमानमात्मानं नावबुध्यसे" प्रबोध० ६।

निपान ನಿಪಾನ (न०) 1. ಬಾವಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ. नियतं पिबन्त्यस्मिन् — नि + पा (पाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आहावश्च निपानञ्च कूपपार्श्वजला-

श्रय:" वैज०। 2. ಜಲಾಶಯ, ಕೊಳ, ನೀರಿನ ಮಡು. "गाहन्तां महिषा निपानसलिलं शृङ्गैर्मुहुस्ताडितं छायाबद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु" शाकु० २-६। 3. ಬಾವಿ. 4. ಪಾನಮಾಡುವುದು, ಕುಡಿಯುವುದು. 5. ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಹಿಡಿಯಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ. "पारी तु दोहनी। निपानं स्त्री गवी तुम्बा निलिम्पा रोहिणी च सा" त्रिकाण्ड०।

निपीडन ನಿಪೀಡನ (न०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. नि + पीड (अवगाहने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निपीडनं यन्निबिडं विषह्यते मयाऽल्पसत्त्वेन तवैव तद्बलम्" याद० १४-४०। 2. ಹಿಂಡುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು, ಕಿವಿಚುವುದು. "घनपुलकपुलोमजाकुचाग्रद्रुतपरिरम्भनिपीडनक्षमत्वम्" माघ० १-७४। 3. ಅಪ್ಪುವುದು, (ಪರಸ್ಪರ) ತಿಕ್ಕಾಡುವುದು. "निपीडनादिव मिथो दानतोयमनारतम्" माघ० १९-६८। "युच्" (३-३-१०७)। **–पीडना –ಪೀಡನಾ.** "कृत्वा दीननिपीडनां निजजने बद्ध्वा वचोविग्रहं नैवालोच्य गरीयसीरपि चिरादामुष्मिकीर्यातना:" सा० द० ३।

निपीडयत् ನಿಪೀಡಯತ್ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+पीड (अवगाहने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹಿಂಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಸುಕುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ, ಒತ್ತುತ್ತಿರುವ.

निपीडित ನಿಪೀಡಿತ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + पीड (अवगाहने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "देवदानवगन्धर्वा रक्षांसि पतगोरगा:। तेऽपि भोगाय कल्पन्ते दण्डेनैव निपीडिता:" मनु० ७-२३। 2. ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रविकर्षनिनादभिन्नरन्ध्र: पदविष्टम्भनिपीडितस्तदानीम्" किरा० १३-१६। 3. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. "तं कर्णभूषणनिपीडितपीवरांसं शय्योत्तरच्छदविमर्दकृशाङ्गरागम्" रघु० ५-६५। 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶ್ರಮಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तपसा निपीडितकृशस्य विरहितसहायसम्पद:" किरा० १२-३९। 5. ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಸುಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿವುಚಲ್ಪಟ್ಟ.

निपीत ನಿಪೀತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि + पा (पाने) "क्त:" (३-२-१०२)। "नियतं हेतयस्तेषां निपीते वह्निवारिणी। निदधु: शत्रुनारीणां चित्तेषु नयनेषु च" याद० २२-८७। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निपीतदूतालपितस्ततो नलं विदर्भभर्तागमयांबभूव स:" नैष० १५-११। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಬಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अङ्ग त्वदङ्गानि निपीतपीतदर्पाणि पाणि: खलु याचते न:" नैष० ८-९८।

निपीतवत् ನಿಪೀತವತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿದವನು. नि+पा (पाने) "क्तवतु:" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿದವನು. (लाक्ष०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** "यदुल्लसितविभ्रमा बत निपीतवत्य: पुरा नवप्रणयविभ्रमाकुलितमालतीदृष्टय:" मालती० ९-३८।

निपीति ನಿಪೀತಿ (स्त्री०) 1. ಕುಡಿಯುವುದು. 2. ಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವುದು. 3. ನೋಡುವುದು. (लाक्ष०)।

निपीयमान ನಿಪೀಯಮಾನ (वि०) ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + पा (पाने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निपीयमानस्तबका शिलीमुखैरशोकयष्टिश्चलबालपल्लवा" किरा० ८-६। "चित्राय तत्र तव नेत्रनिपीयमान:" नैष० ११-५९।

निपुण ನಿಪುಣ (वि०) 1. ಸಮರ್ಥ, ಪ್ರವೀಣ, ಕುಶಲ, ಚತುರ. निपुणति — नि + पुण (कर्मणि शुभे) "क:" (३-१-१३५)। "इति प्रियं काञ्चिदुपैतुमिच्छतीं पुरोऽनुनिन्ये निपुण: सखीजन:" किरा० ८-८। "श्रीहर्षो निपुण: कवि: परिषदप्येषा गुणग्राहिणी" रत्ना० १-५। 2. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಜಾಣ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. "निपुणैरतिबालवृद्धवाक्यं न परिग्राह्यमिति ब्रुवन्ति सन्त:" याद० १५-७४। 3. ತಿಳಿದವನು, ಬಲ್ಲವನು, ವಿವೇಕಶಾಲಿ. "असदप्यद: सहितुमर्हसि न: क्व वनेचरा: क्व निपुणा यतय:" किरा० ६-३७। (अव्य०) 4. ಜಾಣತನದಿಂದ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ. "निपुणमन्विष्यन् उपलब्धवान्"।

निपुणता ನಿಪುಣತಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ಜಾಣತನ. निपुणस्य भाव: "तल्" (५-१-११९)। 2. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ದಕ್ಷತೆ.

निपेय ನಿಪೇಯ (वि०) 1. ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. नि+पा (पाने) "यत्" (३-१-९७)। 2. ಪಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಪಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. (लाक्ष०) 4. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 5. ನೋಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. "भवन्तु तावत्तव लोचनाञ्चला निपेयनेपालनृपालपालय:" नैष० १२-४३।

निफला ನಿಫಲಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ.

निबद्ध ನಿಬದ್ಧ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अद्य यावदपि येन निबद्धौ न प्रभू विचलितुं बलिविन्ध्यौ" नैष० ५-१३०। "प्रियांशुकग्रन्थिनिबद्धवाससं तदा पुरोधा विदधे विदर्भजाम्" नैष० १६-३७। 2. ಉಂಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शान्तिः कुतस्तस्य भुजङ्गशत्रोर्यस्मिन् निबद्धानुशया सदैव" मालती० ३-१। 3. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಚಣೆ ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗ್ರಂಥ). 6. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निबद्धनिःश्वासविकम्पिताधरा लता इव प्रस्फुरितैकपल्लवाः" किरा० ४-१५। 8. ಬೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रियेऽपरा यच्छति वाचमुन्मुखी निबद्धदृष्टिः शिथिलाकुलोच्चयाः" किरा० ८-१५।

निबध्यमान ನಿಬಧ್ಯಮಾನ (वि०) ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕೋಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + बन्ध (बन्धने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अकर्मतन्त्रस्य जगन्ति कर्मभिर्निबध्यमानानि विमुञ्चतस्तव" याद० १४-५२।

निबन्ध ನಿಬಂಧ (पुं०) 1. ವಾಯಿದೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಸ್ತು. नि + बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕರಾರು, ನಿಯಮ. "दत्त्वा भूमिं निबन्धं वा कृत्वा लेख्यं तु कारयेत्" याज्ञ० १-३१८। 3. ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಸಾಧನ, ಕಟ್ಟು, 4. ಶೃಂಖಲೆ, ಬಂಧನ, ಸಂಕೋಲೆ. "दैवी सम्पद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता" गीता १६-५। 5. ಆಶಯ, ಉದ್ದೇಶ. 6. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಅಡಚಣೆ. 7. ಮೂತ್ರ ಕಟ್ಟುವುದು, ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗದಿರುವುದು. 8. ಮೂಲಾಧಾರ, ಮೂಲವಸ್ತು. 9. ಗ್ರಂಥರಚನೆ. 10. ನಿಂಬವೃಕ್ಷ, ಬೇವಿನ ಮರ.

निबन्धन ನಿಬಂಧನ (न०) 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. निबध्यतेऽनेन —नि+बन्ध (बन्धने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "यो हि कपोलपाण्डुतादिचिह्नः सूचितः प्रागनुरागस्तस्याः कामाभिषङ्गः सोऽपि त्वन्निबन्धन इति व्यक्तमेतत्" मालती० १। 2. ವೀಣೆಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಬಿರಡೆ. "उपनाहो निबन्धनम्" अम०। 3. ಗ್ರಂಥರಚನೆ. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना" माघ० २-११२। 4. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. नि + बन्ध भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವುದು. 6. ಕಟ್ಟಳೆ, ನಿಯಮ. 7. ಆವಾಸಸ್ಥಾನ, ಆಶ್ರಯ. "सहजविलासनिबन्धनं शरीरम्" मालती० २-६। 8. ರಚನೆ, ಜೋಡಣೆ. "संस्कारपूतेन वरं वरेण्यं वधूं सुखग्राह्यनिबन्धनेन" कुमा० ७-९०। 9. ಆಸರೆ, ಆಧಾರ. "आशानिबन्धनं जाता जीवलोकस्य" उ० रा० ३। 10. ಅಧೀನತೆ, ಪರಾವಲಂಬನ. "तन्मे दीर्घाक्षि ये प्राणास्ते त्वदाशानिबन्धनाः" माल० ४-१४। (वि०) 11. ಬಂಧಿಸುವ, ಕಟ್ಟುವ. नि + बन्ध कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **–नी –ನೀ.** 12. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು, ಸಂಕೋಲೆ.

निबन्धनता ನಿಬಂಧನತಾ (स्त्री०) ಹೇತುಭಾವ, ಕಾರಣತ್ವ. निबन्धनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "दैवे निरुन्धति निबन्धनतां वहन्ति हन्त प्रयासपरुषाणि न पौरुषाणि" नैष० ११-५५।

निबन्धृ ನಿಬಂಧೃ (वि०) 1. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಕಟ್ಟುವವನು. नि + बन्ध (बन्धने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. (ಗ್ರಂಥ) ರಚಿಸುವವನು.

निबर्हण ನಿಬರ್ಹಣ (न०) 1. ಕೊಲ್ಲುವುದು, ವಧಿಸುವುದು. नि+बर्ह (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विर्गाहितं धर्मधनैर्निबर्हणं विशिष्य विश्वासजुषां द्विषामपि" नैष० १-१३१। (वि०) 2. ಕೊಲ್ಲುವ, ವಧಿಸುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವ. नि + बर्ह "ल्युः" (३-१-१३४)। "अनपायि निबर्हणं द्विषां न तितिक्षासममस्ति साधनम्" किरा० २-४३।

निबर्हणीय ನಿಬರ್ಹಣೀಯ (वि०) 1. ವಧಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ. नि + बर्ह (हिंसायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ವಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "नियमेन मया निबर्हणीयः परमं लाभमरातिभङ्गमाहुः" किरा० १३-१२। 3. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

निबर्हित ನಿಬರ್ಹಿತ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+बर्ह (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलोकनेनैव तवामुना मुने कृतः कृतार्थोऽस्मि निबर्हितांहसा" माघ० १-२९। 2. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निघ्नतः परनिबर्हितं मृगं व्रीडितव्यमपि ते सचेतसः" किरा० १३-४६।

निबिड ನಿಬಿಡ (नं०) 1. ಮೂಗು ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ, ಮೂಗು ನಾಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. नि नासिकाया नतेऽर्थे "बिडच्" (५-२-३२)। (वि०) 2. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ನಿರಂತರವಾದ. "घनपोत्रविदीर्णशालिमूलो निबिडस्कन्धनिकाषरुग्णवप्रः" किरा० १३-३। 3. ದೃಢವಾದ, ಬಲವಾದ. "शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निबिडं बिभेद" कुमा० ३-५९। 4. ಅಧಿಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ. "यद्बभार निबिडं जडभूयम्" नैष० ५-६१। (अव्य०) 5. ಬಲವಾಗಿ, ದೃಢವಾಗಿ. 6. ಅಧಿಕವಾಗಿ. "नीविसीम्नि निबिडं पुरारुणत् पाणिनाथ शिथिलेन तत्करम्" नैष० १८-७८। 7. ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ. "निबिडा वृक्षा इति तु उपमानात् इत्याहुः" सि० कौ।

निबिडित ನಿಬಿಡಿತ (वि०) ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ, ಸಾಂದ್ರವಾಗಿರುವ, ಒತ್ತಾಗಿರುವ. निबिडोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "याचकश्रेणीवर्जनदुर्यशोनिबिडितव्रीडस्तु रत्नाचलः" नैष० १२-६७।

निबिरीस ನಿಬಿರೀಸ (वि०) "निबिड" ಪದದ ಅರ್ಥ. नि नासिकाया नतेऽर्थे "बिरीसच्" (५-२-३२)। "जघनमलघुपीवरोरु कृच्छ्रादुरुनिबिरीसनितम्बभारखेदि" माघ० ७-२०।

निभ ನಿಭ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. नि + भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "त्रपामपाकृत्य निभान्निभालय क्षितिक्षितं मालयमालयं रुचः" नैष० १२-५३। (वि०) 2. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. नियतं भाति—नि+भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। ಈ ಪದವು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪದವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸದೃಶಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು. "स्युरुत्तरपदे त्वमी। निभसङ्काशनीकाशप्रतीकाशोपमादयः" अम०। "भ्रुकुटीफणिनीनादनिभनिःश्वासफूत्कृतः" नैष० १७-२०। "निभस्तु कथितो व्याजे पुंल्लिङ्गः सदृशे त्रिषु" मेदि०।

निभालन ನಿಭಾಲನ (नं०) ವೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ನೋಡುವುದು. नि + भल (आभण्डने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निभालयत् ನಿಭಾಲಯತ್ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. नि + भल (आभण्डने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "तां देवतामिव मुखेन्दुवमत्प्रसादामक्ष्णा रसादनिमिषेण निभालयन्तीम्" नैष० ११-१।

निभालित ನಿಭಾಲಿತ (वि०) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + भल (आभण्डने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "नम्रयांशुकविकर्षिणि प्रिये वक्त्रवातहतदीप्तदीपया। भर्तृमौलिमणिदीपितास्तया विस्मयेन ककुभो निभालिताः" नैष० १८-८५।

निभूत ನಿಭೂತ (वि०) 1. ಭಯಗೊಂಡಿರುವ, ಬಹಳ ಹೆದರಿದ. नितरां निश्चलं भूतः। 2. ಕಳೆದುಹೋದ.

निभृत ನಿಭೃತ (वि०) 1. ನಿಗೂಢವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾದ. नि+भृञ् (भरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "चरणपतनप्रत्याख्यानप्रसादपराङ्मुखे निभृतकितवाचारेत्युक्ते रुषा परुषीकृते" अमरु० २०। 2. ವಿನೀತನಾದ, ವಿಧೇಯನಾದ. "निभृतैरपि पूर्वमेकमत्याद्विकृतस्याथ विरुद्धचेष्टितानि" याद० १५-१०७। 3. ನಿಃಶಬ್ದವಾದ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಶಾಂತವಾದ. 4. ನಿರ್ಜನವಾದ, ವಿವಿಕ್ತವಾದ. "निभृतनिकुञ्जगृहं गतया निशि रहसि निलीय वसन्तम्" गीतगो० २। 5. ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಅಸಕ್ತವಾದ. "तया व्याहृतसन्देशा सा बभौ निभृता प्रिये" कुमा० ६-२। 6. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಲಿಸದಿರುವ. "निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्" कुमा० ३-४२। 7. ಮೃದುವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ. "निभृतविशिखदंष्ट्रश्चापदण्डोऽपि धत्ते प्रशमितविषवह्नेः साम्यमाशीविषस्य" म० वी० ३-१४। 8. ಮರೆಯಾಗಿರುವ, ಕಾಣಿಸದಿರುವ. "नभसा निभृतेन्दुना तुलामुदितार्केण समारुरोह तत्" रघु० ८-१५। 9. ಕೆಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ತುಂಬಿರುವ. (अव्य०) 11. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "नलाय वालव्यजनं विधुन्वती दमस्य दास्या निभृतं पदेऽर्पितात्" नैष० १६-५२। 12. ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ, ಮಾತನಾಡದೆ. "सुतनु, यदि मदीयेन वचसा तव त्रपा वितन्यते तदयमहं स्थितो निभृतम्" काद० १३९।

निभृतात्मन् ನಿಭೃತಾತ್ಮನ್ (वि०) ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ, ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ. निभृतः आत्मा यस्य।

निमग्न ನಿಮಗ್ನ (वि०) 1. ಮುಳುಗಿರುವ, ಮುಳುಗಡೆಯಾಗಿರುವ. नि+टु मस्जो (शुद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। "मणिजालमम्भसि निमग्नमपि स्फुरितं मनोगतमिवाकृतयः" किरा० ६-९। 2. ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ. "वल्मीकार्धनिमग्नमूर्तिरुरसा संदष्टसर्पत्वचा" शाकु० ७-११।

निमग्नवत् **ನಿಮಗ್ನವತ್** (वि०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವನು, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು. नि + टु मस्जो (शुद्धौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निमज्जत् **ನಿಮಜ್ಜತ್** (वि०) 1. ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಮುಳುಗುತ್ತಿರುವ, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಡೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ. नि+टु मस्जो (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निमज्जतोऽनन्त भवार्णवान्तश्चिराय मे कूलमिवासि लब्धः" स्तो० र० २४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मज्जती – ಮಜ್ಜತೀ.** "निमज्जतीनां श्वसितोद्धतस्तनः श्रमो नु तासां मदनो नु पप्रथे" किरा० ८-५३।

निमज्जथु **ನಿಮಜ್ಜಥು** (पुं०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದು, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. नि+टु मस्जो (शुद्धौ) "अथुच्" (३-३-८९)। 2. ಹಾಸಿಗೆಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವುದು. "तल्पे कान्तान्तरैः सार्धं मन्येऽहं धिङ् निमज्जथुम्" भट्टि० ५-२०।

निमज्जन **ನಿಮಜ್ಜನ** (न०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು. नि + टु मस्जो (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वीक्ष्य वः खलु तनूममृतादां दृङ्निमज्जनमुपैति सुधायाम्" नैष० ५-९४।

निमज्जनीय **ನಿಮಜ್ಜನೀಯ** (वि०) 1. ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. नि + टु मस्जो (शुद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕಾದ.

निमज्जयत् **ನಿಮಜ್ಜಯತ್** (वि०) ಮುಳುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ಅದುಮುತ್ತಿರುವ. नि + टु मस्जो (शुद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रिया मनोभूशरदावदाहे देवीस्त्वदर्थेन निमज्जयद्भिः" (लाक्ष०) नैष० ८-८८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती – ಯಂತೀ.** "स्थितस्य रात्रावधिशय्य शय्यां मोहे मनस्तस्य निमज्जयन्ती" नैष० ३-१०८। (लाक्ष०)।

निमज्ज्यमान **ನಿಮಜ್ಜ್ಯಮಾನ** (वि०) ಮುಳುಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + टु मस्जो (शुद्धौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "जगदेतन्निरालम्बं कामलोभादिभिर्बलात्। निमज्ज्यमानं निरये राज्ञा दण्डेन धार्यते" कामन्द० ४१।

निमन्त्रक **ನಿಮಂತ್ರಕ** (वि०) ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡುವವನು, ಕರೆಯುವವನು. नि + मत्रि (गुप्तभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निमन्त्रण **ನಿಮಂತ್ರಣ** (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕೊಡುವುದು, ಕರೆಯುವುದು. नि + मत्रि (गुप्तभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು.

निमन्त्रित **ನಿಮಂತ್ರಿತ** (वि०) 1. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + मत्रि (गुप्तभाषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निमन्त्रितस्तेन विदेहनाथः स प्राहिणोद्भ्रातरमात्तदीक्षः" म० वी० १-९। 2. ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निमन्त्रितो द्विजः पित्र्ये नियतात्मा भवेत्सदा" मनु० ३-१८८। 3. ಮಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निमय **ನಿಮಯ** (पुं०) ಪರಿವರ್ತನೆ, ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಅದಲು ಬದಲು. नि + मीङ् (हिंसायाम्) "अच्" (३-३-५६)। ಮಾರಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "पक्वेनामस्य निमयं न प्रशंसन्ति साधवः। निमयेत् पक्वमामेन भोजनार्थाय भारत" भा० शान्ति० ७८-७।

निमातव्य **ನಿಮಾತವ್ಯ** (वि०) 1. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಳೆಯಬೇಕಾದ. नि + माङ् (माने) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **–मानीयः – ಮಾನೀಯಃ.**

निमान **ನಿಮಾನ** (न०) 1. ಮೌಲ್ಯ, ಬೆಲೆ. नि + माङ् (माने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "यवानां द्वौ भागौ निमानमस्योदश्विद्भागस्य" सि० कौ०। 2. ಅಳತೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निमानीय **ನಿಮಾನೀಯ** (वि०) 1. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಳೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. नि + माङ् (माने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

निमि **ನಿಮಿ** (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಮಹಾರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯವನು. "आसीद्राजा निमिर्नाम इक्ष्वाकूणां महात्मनाम्। पुत्रो द्वादशमो वीर्ये धर्मे च परिनिष्ठितः" रामा०। ಈ ರಾಜನು ವೈಜಯನ್ತವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ರಾಜ್ಯಪಾಲನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಒಂದು ದಿನ ವಸಿಷ್ಠರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಯಾಗವನ್ನು

ನಡೆಯಿಸಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಮುಗಿದ ನಂತರ ಬರುವುದಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠರು ಹೇಳಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಿಮಿಯು ಗೌತಮನ ಮೂಲಕ ಯಾಗವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಯಾಗವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ವಸಿಷ್ಠರೂ ಬಂದರು. ನಿಮಿಯು ತನ್ನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಗಲು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಸಿಷ್ಠರು ಕೋಪಗೊಂಡು ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡು ವಂತೆ ನಿಮಿಗೆ ಶಾಪವಿತ್ತರು. ನಿಮಿಯು ಈ ಶಾಪದಿಂದ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ದೇಶವು ಅರಾಜಕವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಪ್ರಜೆಗಳು ನಿಮಿಯ ಬಲತೋಳನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಪುರುಷನಿಗೆ विदेहः, मिथिः ಮತ್ತು जनकः ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟರು. ಮುಂದೆ ಈ ವಂಶದವರಿಗೆ वैदेहः, मैथिलः, जनकः ಎಂಬ ಹೆಸರಾದುವು. "यस्मात्त्वमन्यं वृतवान् मामवज्ञाय पार्थिव। चेतनेन विनाभूतो देहस्ते पार्थिवैष्यति" रामा०। ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನ್ನೂ ಆಡದೆ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಶಾಪ ಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ನೀನೂ ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡೆಂದು ನಿಮಿಯೂ ವಸಿಷ್ಠರನ್ನು ಶಪಿಸಿದನು. ನಿಮಿಯು ಯಾಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದರು. ನಿಮಿಯೂ ಪುನಃ ಶರೀರಗ್ರಹಣ ಮಾಡದೆ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾನು ವಾಸಮಾಡುವಂತೆ ವರವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉನ್ಮೇಷ ನಿಮೇಷಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದುವು. "यस्मान्मासंभाष्याजानत एव शयानस्य शापोत्सर्गमसौ दुष्टगुरुश्चकार तस्मात्तस्यापि देहः पतिष्यतीति प्रतिशापं दत्वा देहमत्यजत्। तच्छापाच्च मित्रावरुणयोस्तेजसि वसिष्ठचेतः प्रविष्टम्। यज्ञसमाप्तौ च भागग्रहणाय देवानागतानृत्विज ऊचुः यजमानाय वरो दीयतामिति। देवैश्छन्दितोऽसौ निमिराह नह्येतादृगन्यद्दुःखमस्ति यच्छरीरात्मनोर्वियोगे भवति। तदहमिच्छामि सकललोकलोचनेषु वस्तुं न पुनः शरीरग्रहणं कर्तुम् इत्येवमुक्तैर्देवैरसावशेषभूतानां नेत्रेष्ववतारितः। ततो भूतान्युन्मेषनिमेषं चक्रुः" विष्णुपु० ४-५। 2. ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ಪುತ್ರ.

निमित ನಿಮಿತ (वि०) 1. ಅಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि + माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಗಲ ಮತ್ತು ಎತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಗಿರುವ. (न०) 3. ಅಳತೆ. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

निमितवत् ನಿಮಿತವತ್ (वि०) ಅಳೆದವನು, ಅಳತೆಮಾಡಿದವನು. नि + माङ् (माने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निमित्त ನಿಮಿತ್ತ (न०) 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. नि + ञि मिदा (स्नेहने) "क्तः" (३-२-१८७)। "स्वेच्छोपसर्पणमपि प्रतिमाभिमाने भेदभ्रमे पुनरमीषु न मे निमित्तम्" नैष० १३-४२। 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು, ಲಕ್ಷಣ. "निमित्तं हेतुलक्षणोः" मेदि०। 3. ನೆಪ, ವ್ಯಾಜ. "निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्" गीता ११-३३। 4. ಶಕುನ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಘಟನೆ. "निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव" गीता १-३१। "तां पुण्यदर्शनां दृष्ट्वा निमित्तज्ञस्तपोनिधिः" रघु० १-८६। 5. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ. "निमित्तादपराद्धेषोर्धानुष्कस्येव वल्गितम्" माघ० २-२७।

निमित्तकारण ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ (न०) (ನೈಯಾಯಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಮೂರು ವಿಧ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) समवायिकारणम्, (2) असमवायिकारणम् ಮತ್ತು (3) निमित्तकारणम् ಎಂದು ಕಾರಣವು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣವು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ. **ಉದಾ :** "तन्तवः पटस्य"। ತಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪಟಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ತಂತುಗಳು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ. (2) ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಕಾರಣದೊಡನೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರುವ ಕಾರಣವು ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣ. **ಉದಾ :** "तन्तुसंयोगः पटस्य, तन्तुरूपं पटगतरूपस्य च"। ಕಾರಣವಾದ ತಂತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರುವ ತಂತುಸಂಯೋಗವು ಪಟಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ತಂತುರೂಪವು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾದ ಪಟದೊಡನೆ ಇದ್ದು ಕಾರ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಟಗತರೂಪಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ. (3) ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಕಾರಣವು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ. **ಉದಾ :** "तुरीवेमादिकं पटस्य"। ನೇಯಿಗೆಯವನು ಪಟ (ವಸ್ತ್ರ) ವನ್ನು ನೇಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಗ್ಗದ ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವು ಪಟಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿ ಮತ್ತು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ.

निमित्तकृत् ನಿಮಿತ್ತಕೃತ್ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. निमित्तं शकुनं रुतेन करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। ಕಾಗೆಯು ಶಬ್ದದಿಂದ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

निमित्तज्ञ ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞ (वि०) ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭ ಫಲ ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಕುನಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. निमित्तं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "तां पुण्यदर्शनां दृष्ट्वा निमित्तज्ञस्तपोनिधिः" रघु० १-८६। एवं **निमित्तवित् ನಿಮಿತ್ತವಿತ್** ಇತ್ಯಾದಿ.

निमित्तज्ञान ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞಾನ (न०) ಶುಭಾಶುಭ ಫಲ ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಕುನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. निमित्तस्य शकुनस्य ज्ञानम्।

निमिमान ನಿಮಿಮಾನ (वि०) ಅಳೆಯುತ್ತಿರುವ. नि+ माङ् (माने) "शानच्" (३-२-१२४)।

निमिष ನಿಮಿಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. निमिषति निमीलिताक्षो भवति तद्विरोधिषु — तान्न कटाक्षयति। "योऽसौ सतां नेक्षते हि निमिषः स विरोधिनः" इति निरुक्तिः। ತನ್ನ ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನು ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "निमिषोऽनिमिषः स्रग्वी वाचस्पतिरुदारधीः" वि० स०। 2. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು. 3. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆಯು ವಷ್ಟು ಕಾಲ. "सज्यं च चक्रे निमिषान्तरेण शरांश्च जग्राह दशार्धसंख्यान्" भा० आदि० २०३-२४। "निमेष-निमिषौ नेत्रमीलने कालभिद्यपि" हेम०। 4. ಒಂದು ವಿಧ ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯ ರೋಗ.

निमिषत् ನಿಮಿಷತ್ (वि०) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. नि + मिष (स्पर्धायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "विरहतप्ततदङ्गनिवेशिता कमलिनी निमिषद्दलमुष्टिभिः" नैष० ४-३२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मिषन्ती –ಮಿಷನ್ತೀ.**

निमिषित ನಿಮಿಷಿತ (न०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು, ನೇತ್ರ ನಿಮೀಲನ. नि + मिष (स्पर्धायाम्) "क्तः" (३-३-११४)।

निमीलत् ನಿಮೀಲತ್ (वि०) ಸಂಕೋಚಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. नि+मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "निमीलदाकेकरलोलचक्षुषां प्रियोपकण्ठं कृतगात्रवेपथुः" किरा० ८-५३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मीलन्ती –ಮೀಲನ್ತೀ.**

निमीलन ನಿಮೀಲನ (न०) ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುವುದು, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. नि + मील (निमेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निमीलनस्पष्टविलोकनाभ्यां कदर्थितस्ताः कलयन् कटाक्षैः" नैष० ६-२२।

निमीलयत् ನಿಮೀಲಯತ್ (वि०) ಮುಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + मील (निमेषणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मीलयन्ती –ಮೀಲಯನ್ತೀ.**

निमीला ನಿಮೀಲಾ (स्त्री०) 1. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು. 2. ನಿದ್ರೆ. नि+मील (निमेषणे) "अः" (३-३-१०३)।

निमीलित ನಿಮೀಲಿತ (वि०) ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. नि+मील (निमेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निमीलिताक्षः परया भ्रमन्त्या संघट्टमासाद्य चमच्चकार" नैष० ६-१३।

निमीलितवत् ನಿಮೀಲಿತವತ್ (वि०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಂಡಿರುವ. नि + मील (निमेषणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मीलितवती –ಮೀಲಿತವತೀ.** "पश्य भीरु न मयापि दृश्यसे यन्निमीलितवती दृशावसि" नैष० १८-८९।

निमूल ನಿಮೂಲ (वि०) ಬೇರಿಲ್ಲದ, ಮೂಲರಹಿತವಾದ, ಬುಡವಿಲ್ಲದ. निवृत्तं मूलं यस्य। निमूलकाषं कषति।

निमेय ನಿಮೇಯ (पुं०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಅದಲು ಬದಲು. (वि०) 2. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಅಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. नि+ माङ् (माने) "यत्" (३-१-९७)।

निमेष ನಿಮೇಷ (पुं०) 1. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು, ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆಯಾಡುವುದು, ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸುವುದು. नि + मिष (स्पर्धायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अलसवलितैः प्रेमार्द्रार्द्रैर्मुहुर्मुकुलीकृतैः क्षणमभिमुखैर्लज्जालोलैर्निमेषपराङ्मुखैः" अमरु० ४। 2. ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸು ವಷ್ಟು ಕಾಲ, ಒಂದು ಸಲ ರೆಪ್ಪೆಯಾಡಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ. "निमेषनिमिषौ नेत्रमीलने कालभिद्यपि" हेम०। "यथा यथेह त्वदुपेक्षयानया निमेषमप्येष जनो विलम्बते" नैष० ९-२०। "अष्टादशनिमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कला" अम०।

निमेषण ನಿಮೇಷಣ (न०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು नि+ मिष (स्पर्धायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निमेषणेनैव कियच्चिरायुषा जनेषु यूनोरुदगादि निर्णयः" नैष० १६-७७।

निमेषरुच् ನಿಮೇಷರುಚ್ (पुं०) ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚು ಹುಳ, ಮಿಣುಕು ಹುಳ. निमेषं तत्कालं व्याप्य रोचते — रुच (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "ध्वान्तोन्मेषश्च खद्योतो ज्योतिर्बीजं निमेषरुक्" त्रिकाण्ड०।

निमेषनिःस्व ನಿಮೇಷನಿಃಸ್ವ (वि०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುಟ ವಿಲ್ಲದ. (ಕಣ್ಣಿನ) ರೆಪ್ಪೆಯಾಡದಿರುವ. निमेषे निःस्वम्। "अमूस्तदभ्यासभरं विवृण्वते निमेषनिःस्वैरधुनापि लोचनैः" नैष० १-२७।

निम्न ನಿಮ್ನ (वि०) 1. ಗಭೀರವಾದ, ಆಳವಾದ. निमनति — म्ना (अभ्यासे) "कः" (३-१-१३६)। "मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः" मेघ० २-१९। 2. ತಗ್ಗಾಗಿರುವ, ಎತ್ತರವಿಲ್ಲದ. "संनिपत्य शनकैरथ निम्नादन्धकारमुदवाप समानि" किरा० ९-११। "क ईप्सितार्थस्थिरनिश्चयं मनः पयश्च निम्नाभिमुखं प्रतीपयेत्" कुमा० ५-५।

निम्नगा ನಿಮ್ನಗಾ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. निम्नं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "प्रश्च्योतन्मदसुरभीणि निम्नगायाः क्रीडन्तो गजपतयः पयांसि कृत्वा" किरा० ७-३५। "उदधेरिव निम्नगाशतेषु" रघु० ८-८। (वि०) 2. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ.

निम्नता ನಿಮ್ನತಾ (स्त्री०) 1. ಆಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ತಗ್ಗಾಗಿರುವಿಕೆ. निम्नस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **निम्नत्वम् ನಿಮ್ನತ್ವಮ್.** "किरातसैन्यैरपिधाय रेचिता भुवः क्षणं निम्नतयेव भेजिरे" किरा० १४-३३।

निम्नदेश ನಿಮ್ನದೇಶ (पुं०) ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ, ಹಳ್ಳವಾಗಿರುವ ಜಾಗ.

निम्नोन्नत ನಿಮ್ನೋನ್ನತ (वि०) ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿರುವ, ತಗ್ಗು ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ. निम्नश्च उन्नत । "निपत्य चोत्पत्य च लङ्घयन्ती निम्नोन्नतान् वर्षविभागदेशान्" याद० १८-१६।

निम्ब ನಿಂಬ (पुं०) 1. ಬೇವಿನ ಮರ. णिवि (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। वबयोरभेदः। (न०) 2. ಬೇವಿನ ಎಲೆ ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುದು. "भुञ्जानस्य नवं निम्बं परिवेविषती मधौ। सपत्नीष्वपि मे रागं संभाव्य स्वरुषः स्मरेः" नैष० २०-९०।

निम्बतरु ನಿಂಬತರು (पुं०) 1. ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷ, ಮಂದಾರ ವೃಕ್ಷ. 2. ಬೇವಿನ ಮರ. निम्ब इव निम्बसंज्ञको वा तरुः। "पारिभद्रे निम्बतरुर्मन्दारः पारिजातकः" अम०।

निम्बतैल ನಿಂಬತೈಲ (न०) ಬೇವಿನ ಎಣ್ಣೆ. निम्बस्य तैलम्। "इदं च पुराणनिम्बतैलाक्तपरिभृज्यमानरसोनकरसगन्धिभिः" मालती० ५।

निम्बपञ्चक ನಿಂಬಪಂಚಕ (न०) ಬೇವಿನ ಮರದ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು, ಬೇವಿನ –ಎಲೆ, –ತೊಗಟೆ, –ಹೂವು, –ಹಣ್ಣು, ಮತ್ತು –ಬೇರು.

निम्बबीज ನಿಂಬಬೀಜ (पुं०) ಹಾಲೆ ಗಿಡ.

निम्बू ನಿಂಬೂ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನಿಂಬೆ ಗಿಡ. णिवि (सेचने) "ऊः" बाहु०।

निम्लोच ನಿಮ್ಲೋಚ (पुं०) ಅಸ್ತಹೊಂದುವುದು. नि+म्लुचु (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "कृष्णद्युमणिनिम्लोचे गीर्णेष्वजगरेण ह। किंनु नः कुशलं ब्रूयां गतश्रीषु गृहेष्वहम्" भाग० ३-२-७।

निम्लोचन ನಿಮ್ಲೋಚನ (न०) ಅಸ್ತಹೊಂದುವುದು, ಮರೆಯಾಗುವುದು. नि+म्लुचु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निम्लोचनी ನಿಮ್ಲೋಚನೀ (स्त्री०) ವರುಣನ ಪಟ್ಟಣ, ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತನಾಗುವ ಪ್ರದೇಶ. निम्लोचन "ङीप्" (४-१-१५)। "पश्चाद्वारुणीं निम्लोचनीं नाम" भाग० ५-२१-९।

निम्लोचि ನಿಮ್ಲೋಚಿ (पुं०) ಯದುವಂಶದ ಭಜಮಾನ ರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

नियच्छत् ನಿಯಚ್ಛತ್ (वि०) 1. ಅಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + यम (उपरमे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ते च तेन गरुडं नियच्छता गम्यतामिति गभीरमीरिताः" याद० १७-१३०। 2. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ.

नियत ನಿಯತ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗುವ. नि + यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)। "नियता स्वर्गसौधस्य निश्श्रेणिरिव शाश्वती" याद० २२-१९। 2. ನಿಯಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ. "वशिनं क्षितेरयनयाविवेश्वरं नियमो यमश्च नियतं यति तथा" माघ० १३-२३। 3. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿರುವ. "वाच्यर्था नियताः सर्वे वाङ्मूला वाग्विनिःसृताः" मनु० ४-२५६।

4. ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ, ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ. 5. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ಸತತವಾಗಿರುವ. "चन्द्रे लक्ष्मीः प्रभा सूर्ये गतिर्वायौ भुवि क्षमा। एतत्तु नियतं सर्वं त्वयि चानुत्तमं यशः"। 6. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ. 7. ಒಂದು ಮಿತಿಯುಳ್ಳ, ಪರಿಮಿತವಾಗಿರುವ. "बाणाः पञ्च मनोभवस्य नियतास्तेषामसंख्यो जनः प्रायोऽस्मद्विध एव लक्ष्य इति यल्लोके प्रसिद्धिं गतम्" रत्ना० ३-३। 8. ಆಸಕ್ತನಾದ. "प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन् सत्ये च नियतः सदा" भा० आदि० १४२-६७। 9. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 11. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ. "भीमजाहृदि जितः स्त्रिया ह्रिया मन्मथोऽपि नियतं स लज्जितः" नैष० १८-३६। 12. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ. "मुखेन्दुसंबन्धवशात्सुधाजुषः स्थिरत्वमूहे नियतं तदायुषः" नैष० १५-३२।

नियतभोजन ನಿಯತಭೋಜನ (वि०) ಆಹಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಮದಿಂದಿರುವ, ಮಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ. नियतं परिमितं भोजनं यस्य।

नियतविभक्तिक ನಿಯತವಿಭಕ್ತಿಕ (वि०) ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದಿರುವ (ಶಬ್ದ). नियता विभक्तिर्यस्य "कप्" (५-४-१५४)। "एकविभक्तिचापूर्वनिपाते" (१-२-४४)। कौशाम्ब्याः निष्क्रान्तः निष्क्रान्तं निष्क्रान्तेन निष्क्रान्ताय निष्क्रान्तात् ಈ ರೀತಿಯಾದ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀಸಮಾಸ ಬಂದು निष्कौशाम्बिः निष्कौशाम्बि निष्कौशाम्बिना ಇತ್ಯಾದಿಗಳಾಗುವುವು. ಇಲ್ಲಿ कौशाम्बी ಶಬ್ದವೇ ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದೆ ನಿಯತ ವಿಭಕ್ತಿಕವಾಯಿತು.

नियतव्रत ನಿಯತವ್ರತ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ, ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. नियतं व्रतमस्य।

नियतात्मन् ನಿಯತಾತ್ಮನ್ (वि०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. नियतः आत्मा यस्य।

नियताप्ति ನಿಯತಾಪ್ತಿ (स्त्री०) (ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ) ಒದಗಿದ್ದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕದ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಫಲವು ಕೈಗೂಡುವ ಭರವಸೆ, ಒಂದು ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯದ (ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರ್ಯಂತ ಸಂಭವಿಸುವ) ಪಂಚ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. नियता निश्चिता आप्तिः। "अवस्थाः पञ्च कार्यस्य प्रारब्धस्य फलार्थिभिः" सा० द० ६-७०। (१) आरम्भः, (२) यत्नः, (३) प्राप्त्याशा, (४) नियताप्तिः ಮತ್ತು (५) फलागमः ಇವು ಕಾರ್ಯದ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳು. ಇವು ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುವು.

(१) "भवेदारम्भ औत्सुक्यं यन्मुख्यफलसिद्धये" सा० द० ६-७१। ಮುಖ್ಯಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಔತ್ಸುಕ್ಯ (ಉತ್ಸಾಹ)ವು "ಆರಂಭ"ವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

(२) "प्रयत्नस्तु फलावाप्तौ व्यापारोऽतित्वरान्वितः" सा० द० ६-७२। ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಡೆಯಿಸುವ ತ್ವರಿತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ; "ಪ್ರಯತ್ನ"ವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

(३) "उपायापायशङ्काभ्यां प्राप्त्याशा प्राप्तिसंभवः" सा० द० ६-७२। ಉಪಾಯ ಮತ್ತು ಅಪಾಯದ ಶಂಕೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಶಯವು "ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶಾ" ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

(४) "अपायाभावतः प्राप्तिर्नियताप्तिस्तु निश्चिता" सा० द० ६-७३। ಸಂಭವಿಸಿದ ಅಪಾಯದ (ಪ್ರತಿಬಂಧಕದ) ಪರಿಹಾರಪೂರ್ವಕ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ನಿಶ್ಚಯವು ನಾಲ್ಕನೆಯ "ನಿಯತಾಪ್ತಿ" ಎಂಬ ಅವಸ್ಥೆ.

(५) "सावस्था फलयोगः स्याद्यः समग्रफलोदयः" सा० द० ६-७३। ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು "ಫಲಾಗಮ"ವೆಂಬ ಐದನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

नियताशिन् ನಿಯತಾಶಿನ್ (वि०) ಮಿತವಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವವನು, ಪರಿಮಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು. नियतमश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

नियति ನಿಯತಿ (स्त्री०) 1. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ. नियम्यतेऽनया — नि + यम (उपरमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "नित्यं नियतया परवत्यशेषे कः संविदानोऽप्यनुयोगयोग्यः" नैष० ६-१०३। 2. ನಿಯಮ, ವ್ರತ. "नियतिर्नियमे दैवे" मेदि०। 3. ನಿರ್ಬಂಧ, ಕಟ್ಟುಪಾಡು. 4. ವಿಧಿ, ದೈವ. "नियतिः केन लङ्घ्येत निजच्छायानुकारिणी" याद० १६-१२२।

नियतेन्द्रिय ನಿಯತೇಂದ್ರಿಯ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ. नियतानि इन्द्रियाणि यस्य। "अवभृथप्रयतो नियतेन्द्रियः सुरसमाजसमाक्रमणोचितः" रघु० ९-२२।

नियन्तव्य ನಿಯನ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಬೇಕಾದ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಬೇಕಾದ. नि+यम (उपरमे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ದಮನಮಾಡಬೇಕಾದ, ಅಡಗಿಸಬೇಕಾದ. "नियन्तव्याः सदा राज्ञा पापा ये स्युर्नराधिप" भा० शान्ति० ८८-१९।

नियन्तृ ನಿಯಂತೃ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. तत्तद्रुचीन् प्ररोचयन् नियच्छति। "दैवतेषु च सर्वेषु तत्तदिच्छां प्ररोचयन्। मन्दाधिकारिणो योऽसौ नियन्ता स्यान्नियच्छति" इति निरुक्तिः। "अपराजितः सर्वसहो नियन्ता नियमो यमः" वि० स०। (वि०) 2. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ, ದೊರೆ. नि + यम (उपरमे) "तृच्" (३-१-१३३)। "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्। न व्यतीयुः प्रजास्तस्य नियन्तुर्नेमिवृत्तयः" रघु० १-१७। 3. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. "त्रस्तौ समामन्नकरेणुसूत्कृतान्नियन्तरि व्याकुलमुक्तरज्जुके" माघ० १२-२४। 4. ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು.

नियन्त्रक ನಿಯಂತ್ರಕ (वि०) 1. ನಿರೋಧಿಸುವವನು. ತಡೆಯುವವನು. 2. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಡುವವನು. नि + यत्रि (संकोचे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

नियन्त्रण ನಿಯಂತ್ರಣ (न०) 1. ತಡೆ, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುವುದು, ನಿರೋಧಿಸುವುದು. नि+यत्रि (संकोचे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಡುವುದು. "अनियन्त्रणानुयोगो नाम तपस्विजनः" शाकु० १। "स्वराः काक्वादयः उदात्तादयो वा व्यङ्ग्यरूपमेव विशेषं प्रत्याययन्ति, न खलु प्रकृतोक्तमनेकार्थशब्दस्यैकार्थनियन्त्रणरूपं विशेषम्" सा० द०। "युच्" (३-३-१०७)। **–यन्त्रणा –ಯಂತ್ರಣಾ.**

नियन्त्रित ನಿಯಂತ್ರಿತ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + यत्रि (संकोचे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "एवमेकस्मिन्नर्थेऽभिधया नियन्त्रिते या शब्दार्थस्यान्यार्थबुद्धिहेतुः शक्तिः साभिधामूला व्यञ्जना" सा० द०। "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते" सा० द०। 3. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "मौर्व्या मेखलया नियन्त्रितमधोवासश्च माञ्जिष्ठकम्" उ० रा० ४-१९।

नियम ನಿಯಮ (पुं०) 1. ವ್ರತ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮದ ಆಚರಣೆ, ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದುದು. नि+यम (उपरमे) "अप्" (३-३-६३)। "छायेदृगस्य च न कुत्रचिदध्यगायि तप्तं यमेन नियमेन तपोऽमुनैव" नैष० १३-१७। 2. ನಿಯಂತ್ರಣ, ತಡೆ, ನಿರೋಧ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದು. "प्रियप्राया वृत्तिर्विनयमधुरो वाचि नियमः प्रकृत्या कल्याणी मतिरनवगीतः परिचयः" उ० रा० २-२। 3. ಅವಶ್ಯಕತೆ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಅಗತ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. "साधने हि नियमोऽन्यजनानां योगिनां तु तपसाखिलसिद्धिः" नैष० ५-३। 4. ವ್ಯವಹಾರದ ನಿಬಂಧನೆ, ಕಟ್ಟಳೆ, ಕಾನೂನು. 5. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 6. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "संविदागूः प्रतिज्ञानं नियमाश्रवसंश्रवाः" अम०। 7. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. 8. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ಸಲಹೆ ಕೇಳುವುದು, ಕೂಡಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "नियमो मन्त्रणायाञ्च प्रतिज्ञानिश्चये व्रते" मेदि०। 9. ಪಳಗಿಸುವುದು. 10. ತಗ್ಗಿಸುವುದು, ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು. 11. ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ. "यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावङ्गानि" पा० यो० सू० २-२९। ಶೌಚ, ಸಂತೋಷ, ತಪಸ್ಸು, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರಪ್ರಣಿಧಾನ ಇವು ಐದೂ ನಿಯಮಗಳು. "शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः" पा० यो० सू० २-३२। ತಪಸ್ಸು, ಸಂತೋಷ, ಆಸ್ತಿಕ್ಯ, ದಾನ, ಈಶ್ವರಪೂಜೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಕ್ಯಶ್ರವಣ, ಹ್ರೀ, ಮತಿ, ಜಪ, ಮತ್ತು ಹೋಮ ಈ ಹತ್ತೂ ನಿಯಮಗಳು. "तपः सन्तोष आस्तिक्यं दानमीश्वरपूजनम्। सिद्धान्तवाक्यश्रवणं ह्रीमती च जपो हुतम्। नियमा दश संप्रोक्ता योगशास्त्रविशारदैः" हठ०। 12. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಂಕೋಚಪಡಿಸಿ ವಿಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು. "नस्तद्धिते" (६-४-१४४) ಸೂತ್ರದಿಂದ "न" ಕಾರಾಂತ ಪದಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ "टि" ಲೋಪವು "अहन्" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಟ ಮತ್ತು ಖ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದೆಂದು "अह्नष्टखोरेव" (६-४-१४५) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಯಮ ಮಾಡಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. 13. ವಿಷ್ಣು. प्रतिबला नियम्यन्तेऽनेन — नि + यम कर० "अप्" (३-३-६३)। "नियम्यते जगद्येन नियमः स उदीरितः" इति निरुक्तिः। "अतीन्द्रः सङ्ग्रहः सर्गो धृतात्मा नियमो यमः" वि० स०।

नियमयति — नि+यम+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। स्वेषु स्वेष्वधिकारेषु प्रजा नियमयति इति वा। 14. ಎರಡು ಕಡೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪರಿಸಂಖ್ಯೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. "स्नेहक्षयः प्रदीपेषु न स्वान्तेषु नतभ्रुवाम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷಮೂಲವಾದ ಅಭೇದಾಧ್ಯವಸಾಯದಿಂದ "ಸ್ನೇಹ" (ಪದಕ್ಕೆ ತೈಲ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು) ಕ್ಷಯವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಿ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ನಿಯಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

नियमन ನಿಯಮನ (न०) 1. ದಮನ ಮಾಡುವುದು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ಅಡಗಿಸುವುದು. नि+यम (उपरमे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "समतया वसुवृष्टिविसर्जनैर्नियमनादसतां च नराधिपः" रघु० ९-६। 2. ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. 3. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. 4. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. 5. ಬಲಾತ್ಕಾರ, ಬಲಪ್ರಯೋಗ, ನಿರ್ಬಂಧ. 6. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಹೇಳುವುದು. 7. ನಿರೋಧಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. 8. ತಗ್ಗಿಸುವುದು, ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು.

नियमनिष्ठ ನಿಯಮನಿಷ್ಠ (वि०) 1. ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ. 2. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. नियमे निष्ठः। (स्त्री०) **–निष्ठा –ನಿಷ್ಠಾ.** ವ್ರತಾಚರಣೆ ಮತ್ತು ಆಜ್ಞಾಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ.

नियमपत्र ನಿಯಮಪತ್ರ (न०) 1. ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ. 2. ಕರಾರು ಪತ್ರ, ಒಪ್ಪಂದದ ಪತ್ರ. नियमोपेतं पत्रम्।

नियमयत् ನಿಯಮಯತ್ (वि०) 1. ದಮನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಡಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. नि+यम (उपरमे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "अनुपहितवधूजनस्य रक्षां नियमयतो निजलीलया जगन्ति" याद० २४-७३। 3. ಬಲಾತ್ಕಾರಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 5. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ನಿರೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

नियमलङ्घन ನಿಯಮಲಂಘನ (न०) 1. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. 2. ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮುರಿದು ನಡೆಯುವುದು. नियमस्य लङ्घनम्।

नियमवत् ನಿಯಮವತ್ (वि०) ಜಪ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. नियमोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

नियमविधि ನಿಯಮವಿಧಿ (पुं०) 1. ನಿತ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ಪ್ರತಿದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯದ ಆಚರಣೆ. "नियमविधिजलानां बर्हिषां चोपनेत्री" कुमा० १-६०। 2. ಅನೇಕ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವು ಸಾಧನೆಯಾಗುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು. ಬತ್ತವನ್ನು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ನಖಗಳಿಂದ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬಿಡಿಸಬಹುದು. ಮತ್ತು ಒನಕೆಯಿಂದಲೂ ಕುಟ್ಟಿ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. "व्रीहीनवहन्ति" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾಗದ ಪುರೋಡಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಬತ್ತವನ್ನು ಒನಕೆಯಿಂದಲೇ ಕುಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೃಷ್ಟೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನ.

नियमित ನಿಯಮಿತ (वि०) 1. ತಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + यम (उपरमे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादैः" कुमा० १-६०। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रीमद्भिर्नियमितकन्धरापरान्तैः संसक्तैरगुरुवनेषु साङ्गहारम्" किरा० ७-३७। 3. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "द्विगुणबाहुदण्डावेष्टननिश्चेष्टनियमिताम्" मालती० ७। "किञ्चिद्भ्रूभङ्गलीलानियमितजलधिं राममन्वेषयामि" हनु० ना०। 4. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಮಿತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते" भर्तृ० ३-३७।

नियमोल्लङ्घन ನಿಯಮೋಲ್ಲಂಘನ (न०) "नियमलङ्घन" ಪದದ ಅರ್ಥ.

नियम्य ನಿಯಮ್ಯ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + यम (उपरमे) "यत्" (३-१-९८)। 2. ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವವನು. 3. ಒಬ್ಬನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು. 4. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ.

"त्रिलोकनाथेन सदा मखद्विषस्त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा" रघु० ३-४५। 5. ಮಿತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ.

नियातन ನಿಯಾತನ (न०) 1. ತಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. ಕೆಡವುವುದು. नि + यत (निकारोपस्कारयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಭಯಂಕರಸ್ಥಾನದ. नितरां यातना यत्र।

नियाम ನಿಯಾಮ (पुं०) ನಿಯಮ. नि + यम (उपरमे) पक्षे "घञ्" (३-३-६३)।

नियामक ನಿಯಾಮಕ (पुं०) 1. ಹಡಗು ನಡೆಸುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. नि + यम (उपरमे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. 3. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು. 4 ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. 5. ನಿರೋಧಿಸುವವನು. ತಡೆಯುವವನು. 6. ಮಿತಿಗೊಳಿಸುವವನು. 7. ಸಾರಥಿ, ರಥ ನಡೆಸುವವನು. 8. ಗುರು. 9. ಸಭ್ಯ. ಯೋಗ್ಯ.

नियुक्त ನಿಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಆದೇಶ ಪಡೆದ. नि + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वकेतुकल्पनात् पूर्वं नियुक्तं हरिणा स्वयम्। तमेव तादृशाकारं तममन्यन्त यादवाः" याद० ११-५७। 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯೋಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "नियुक्तौ यौ विधिं हित्वा वर्तेयातां तु कामतः। तावुभौ पतितौ स्यातां स्नुषागगुरुतल्पगौ" मनु० ९-६३। 3. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अश्वसधर्माणो हि मनुष्याः नियुक्ताः कर्मसु विकुर्वते" अर्थशा० २७-९। 4. ಒಂದು ಕಚೇರಿಯ ನೌಕರ. 5. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रीत्या नियुक्ताँल्लिहती स्तनन्धयान्" माघ० १२-४०।

नियुक्तवत् ನಿಯುಕ್ತವತ್ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿದವನು. 2. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿದವನು. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದವನು. नि + युजिर् (योगे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

नियुक्ति ನಿಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಆದೇಶ. 2. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸುವುದು. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಒಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಹೇಳುವುದು. नि + युजिर् (योगे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

नियुज्यमान ನಿಯುಜ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. नि+युज (समाधौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "नियुज्यमानेन पुरः कर्मण्यतिगरीयसि। आरोप्यमाणोऽगुणं भर्त्रा कार्मुकमानमत्" माघ० १९-९१। 3. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುತ್ತಿರುವ.

नियुञ्जत् ನಿಯುಂಜತ್ (वि०) 1. ಆಜೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಒಂದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + युजिर् (योगे) "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **नियुञ्जानः ನಿಯುಂಜಾನಃ.** "अन्यस्मिन् हि नियुञ्जाना धर्मं हन्युः सनातनम्" मनु० ९-६४।

नियुत ನಿಯುತ (न०) 1. ಒಂದು ಲಕ್ಷ, 1,00,000 ಸಂಖ್ಯೆ. नियूयते बहुसंख्या प्राप्यतेऽनेन—नि+यु (मिश्रणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतं मतम्। स्त्रीकोटिरर्बुदमिति क्रमाद्दशगुणोत्तरम्" रत्न०। 2. ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ, 10,00,000 ಸಂಖ್ಯೆ. "एकं दश शतं चैव सहस्रमयुतं तथा। लक्षं च नियुतं चैव कोटिरर्बुद एव च। वृन्दः खर्वो निखर्वश्च शङ्खपद्मौ च सागरः। अन्त्यं मध्यं परार्धं च दशवृद्धया यथोत्तरम्"।

नियुद्ध ನಿಯುದ್ಧ (न०) ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ, ಬಾಹುಯುದ್ಧ, ಕೈಕಾಳಗ. नि+युध (संप्रहारे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नियुद्धं बाहुयुद्धे" अम०। "नियुद्धचर्यानिपुणौ निजघ्नतुः" याद० १४-१५।

नियोक्तव्य ನಿಯೋಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು. नि+युजिर् (योगे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. "स्थानेष्वेव नियोक्तव्या भृत्याश्चाभरणानि च" पञ्चतं० १-७८। 3. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು. "न स राज्ञा नियोक्तव्यो न निक्षेप्तुश्च बन्धुभिः" मनु० ८-१८६। 4. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 5. ಸಹೋದರನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪತಿಯ ಸಹೋದರನಿಂದ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವ. "नान्यस्मिन् विधवा नारी नियोक्तव्या द्विजातिभिः" मनु० ९-६४। "अनीयर्" (३-१-९६)। **–योजनीयः –ಯೋಜನೀಯಃ.**

नियोक्तृ ನಿಯೋಕ್ತೃ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. नि+युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು. 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. "उत्क्रान्तिदा कमनु न प्रतिभाति शक्तिः कृष्णत्वमस्य च परेषु गदान्नियोक्तुः" नैष० १३-१८। 4. ನೇಮಿಸುವವನು. 5. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ. "स्थातुं नियोक्तुर्न हि शक्यमग्रे विनाश्य रक्ष्यं स्वयमक्षतेन" रघु० २-५६। 6. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವವನು. 7. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–क्त्री –ಕ್ತ್ರೀ.**

नियोग ನಿಯೋಗ (पुं०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು, ಒಂದು ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ನೇಮಿಸುವುದು. नि + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "अलघुनि बहु मेनिरे च ताः स्वं कुलिशभृता विहितं पदे नियोगम्" किरा० १०-१६। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. "धातुर्नियोगादिह नैषधीयं लीलासरः सेवितुमागतेषु" नैष० ३-१८। 3. ನಿಜ, ನಿಶ್ಚಯ. "तत्सिषेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः" रघु० १७-४९। 4. ಕಟ್ಟುವುದು. 5. ಪತಿಯಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ಪತಿಯ ಸಹೋದರನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು. "अनिर्वृत्तं नियोगार्थं पश्यन्तो धर्मतस्तयोः" मनु० ९-६१। 6. ಅಧಿಕಾರ. 7. ದೈವ, ಅದೃಷ್ಟ.

नियोग्य ನಿಯೋಗ್ಯ (वि०) ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ. नि + युजिर् (योगे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। नियोगाय प्रभवति "क्यप्" (३-१-१२१) वा। "एते वयं नियोज्या नियोजयतु नियोग्यः" प्रद्यु० वि० ५।

नियोजक ನಿಯೋಜಕ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಒಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡೆಂದು ಹೇಳುವವನು. नि + युजिर् (योगे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. 3. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವವನು. 4. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವವನು.

नियोजन ನಿಯೋಜನ (न०) 1. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವುದು. नि + युजिर् (योगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 4. ಕಟ್ಟುವುದು. 5. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವುದು. 6. ಸೇರಿಸುವುದು.

नियोजयत् ನಿಯೋಜಯತ್ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ. 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ. 3. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವ. 4. ಒಂದು ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸುವ. नि+युज (संयमने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

नियोजयितव्य ನಿಯೋಜಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 4. ಒಂದು ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವ. नि+युज (संयमने) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। "एनां तस्मै दत्वा देशत्यागेन सः नियोजयितव्यः" पञ्चतं० ५।

नियोजित ನಿಯೋಜಿತ (वि०) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + युजिर् (योगे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तदभिकेन चिकित्सितुमाशु तां मखभुजामधिपेन नियोजितौ" नैष० ४-५। 2. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "वज्रं च भूषामणिमूर्तिधारि नियोजितं तद्द्युतिकार्मुकं च" नैष० ७-१९। 3. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मरुत्वतैव प्रहितोऽसि निश्चितं नियोजितश्चोर्ध्वमुखेन तेजसा" नैष० ९-२३। 4. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ. 5. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

नियोज्य ನಿಯೋಜ್ಯ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. नियोक्तुं शक्यः – नि + युजिर् (योगे) "ण्यः" (७-३-६८)। कुत्वाभावो निपात्यते। "सिध्यन्ति कर्मसु महत्स्वपि यन्नियोज्याः संभावनागुणमवेहि तमीश्वराणाम्" शाकु० ७-४। (वि०) 2. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವವನು. "हिते नियोज्यः खलु भूतिमिच्छता सहार्थनाशेन नृपोऽनुजीविना" किरा० १४-८। 5. ಜೋಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

नियोद्धृ ನಿಯೋದ್ಧೃ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. नि+युध (संप्रहारे) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಬಾಹುಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು, ಕೈಕಾಳಗ ಮಾಡುವವನು.

निर् ನಿರ್ (अव्य०) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ನಿಶ್ಚಯ. नॄ (नये) "क्विप्" (३-२-१७८)। इत्वम् (७-३-५०)। "निश्चितम्"। 2. ದಾಟುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು "निष्कौशाम्बिः"। 3. ವಿಯೋಗ, ಬೇರ್ಪಡುವುದು.

ಅಗಲುವುದು, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "निःसङ्गः"। 4. ಅಭಾವ, ಶೂನ್ಯ. "मनुजपशुभिर्निर्मर्यादैर्भवद्भिरुदायुधैः" वेणी० ३-२४। 5. ನಿಃಶೇಷ. 6. ನಿಷೇಧ. "निर्निश्चये क्रान्ताद्यर्थे निःशेषप्रतिषेधयोः" हेम०। 7. ಆದೇಶ, ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. "निर्दिश्य बन्धूनित इत्युदीरितं दमेन गत्वार्धपथे कृतार्हणम्" नैष० १६-१०। ಇತ್ಯಾದಿ.

निरंश ನಿರಂಶ (वि०) 1. ಭಾಗವಿಲ್ಲದ, ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतः अंशात्। "निरंशौ क्लीबपतितौ जात्यन्धबधिरौ तथा" मनु० ९-२०१। 2. ಭಾಗವಿಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ಅಂಶಶೂನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಿರಂಶವಾಯಿತು. "राशेः प्रथमभागस्थः निरंशः सूर्य उच्यते"।

निरंशुक ನಿರಂಶುಕ (वि०) 1. ಅಂಶುಗಳಿಲ್ಲದ, ಕಿರಣಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गता अंशवो यस्मात्। 2. ವಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದ. निर्गतानि अंशुकानि यस्मात्। "वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममुं रुचीनिचयसिचयांशांशभ्रंशक्रमेण निरंशुकम्" नैष० १९-३।

निरक्ष ನಿರಕ್ಷ (वि०) ಅಕ್ಷಾಂಶವಿಲ್ಲದ ದೇಶ, ಅಕ್ಷದ ಉನ್ನತಿಯಿಲ್ಲದ ದೇಶ, ವಿಷುವಚ್ಛಾಯೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶ. निर्गतः अक्षः तदुन्नतिर्यस्मात्। "मेरोरुभयतो मध्ये ध्रुवतारे नभःस्थिते। निरक्षदेशसंस्थानामुभये क्षितिजाश्रये" सू० सि० १२-४३।

निरग्नि ನಿರಗ್ನಿ (पुं०) ಶ್ರೌತ ಸ್ಮಾರ್ತ ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದ ವಿಪ್ರ. निर्गतोऽग्निर्यस्मात्।

निरङ्क ನಿರಂಕ (वि०) 1. ಲಾಂಛನವಿಲ್ಲದ, ಗುರುತಿಲ್ಲದ. 2. ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽङ्को यस्य। "शशभृद्भित्तनिरङ्कभित्तयः" नैष० २-७४।

निरङ्कुश ನಿರಂಕುಶ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः अङ्कुश इव प्रतिबन्धको यस्य। "विनयरुचयस्तस्मात् सन्तः सदैव निरङ्कुशाः" मुद्रा० ३-६। 2. ತಡೆಯಲಶಕ್ಯವಾದ, ಭಯವಿಲ್ಲದ. "जगत्सनातनगुरौ वसिष्ठेऽपि निरङ्कुशः। व्यालद्विप इवास्माभिरुपक्रम्यैव दम्यसे" म० वी० ३-३९।

निरङ्कुशता ನಿರಂಕುಶತಾ (स्त्री०) ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निरङ्कुशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–अङ्कुशत्वम् –ಅಂಕುಶತ್ವಮ್.**

निरङ्ग ನಿರಂಗ (न०) 1. ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ನಿರವಯವ ರೂಪಕ. निर्गतमङ्गं यस्य। ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವು परम्परितम्, साङ्गम् ಮತ್ತು निरङ्गम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "तत्परम्परितं साङ्गं निरङ्गमिति च त्रिधा" सा० द० १०-२८। ಕೇವಲ ಉಪಮೇಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನತಾದಾತ್ಮ್ಯಾರೋಪವು ನಿರವಯವರೂಪಕ. ಇದು ಮಾಲಾರೂಪ ಮತ್ತು ಕೇವಲಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "निरङ्गं केवलस्यैव रूपणं तदपि द्विधा। मालाकेवलरूपत्वात्" सा० द० १०-३२।

निरञ्जन ನಿರಂಜನ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಅಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "दीर्घरोमा दीर्घभुजो दीर्घबाहुर्निरञ्जनः" हरिव०। "तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय निरञ्जनं परमं साम्यमुपैति" मुण्डक०। 3. ದೋಷರಹಿತವಾದ. 4. ಕಾಡಿಗೆ (ಕಜ್ಜಲ) ಯಿಲ್ಲದ. निर्गतमञ्जनं कज्जलं तदिव समलमज्ञानं वा यस्य। 5. ಅಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು. (स्त्री०) **–ना –ನಾ.** 6. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. निर्गतम् अञ्जनमिवान्धकारो यत्र। 7. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "निरञ्जने साचिविलोकितं दृशावयावकं वेपथुरोष्ठपल्लवम्" किरा० ८-५२।

निरत ನಿರತ (वि०) 1. ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. नि + रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "शिवमस्तु सर्वजगतां परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः" मालती० १०-२५। 2. ಹವ್ಯಾಸವುಳ್ಳ. 3. ಪ್ರೀತಿಗೊಂಡ, ಸಂತೋಷಗೊಂಡ.

निरति ನಿರತಿ (स्त्री०) ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೇಮ. नितरां रतिः।

निरतिशय ನಿರತಿಶಯ (वि०) 1. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ. निर्गतोऽतिशयो यस्मात्। 2. ತನಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದವನಿಲ್ಲದ. 3. ಮೀರದಿರುವ, ಮೇಲಾಗಿರದ. "निरतिशयं गरिमाणं तेन जनन्याः स्मरन्ति विद्वांसः। यत्किमपि वहति गर्भं महतामपि यो गुरुर्भवति" पञ्चतं० १-३१।

निरत्यय ನಿರತ್ಯಯ (वि०) ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. निर्गतः अत्ययो यस्य। "निरत्ययं साम न दानवर्जितं न भूरि दानं विरहय्य सत्क्रियाम्" किरा० १-१२।

निरध्व ನಿರಧ್ವ (वि०) ದಾರಿತಪ್ಪಿದ, ದಾರಿಯಿಂದ ಸರಿದಿರುವ, ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. निष्क्रान्तोऽध्वनः "अच्" (५-४-८५)।

निरनुक्रोश ನಿರನುಕ್ರೋಶ (वि०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಕಲ್ಲೆದೆಯವನು. निर्गतः अनुक्रोशो यस्मात्। "मया

पुनरलज्जया निरनुक्रोशया यूयं परित्यक्ताः" मालती० १०।

निरनुक्रोशता ನಿರನುಕ್ರೋಶತಾ (स्त्री०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕ್ರೌರ್ಯ. निरनुक्रोशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

निरनुयोज्य ನಿರನುಯೋಜ್ಯ (वि०) 1. ಸೇವಕನಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽनुयोज्यः सेवको यस्मात्। 2. ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ, ಯಾವ ಅಪರಾಧವೂ ಇಲ್ಲದ.

निरनुरोध ನಿರನುರೋಧ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ನಡೆಯದಿರುವ. निर्गतोऽनुरोधो यस्मात्। "प्रियो मन्युर्जातस्तव निरनुरोधे न तु वयम्" अमरु० ८१।

निरन्तर ನಿರಂತರ (वि०) 1. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. निर्गतमन्तरं यस्मात्। "हृदयं निरन्तरबृहत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदन्" माघ० ९-६६। 2. ಸಂತತವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ. "शिलाशयां तामनिकेतवासिनीं निरन्तरास्वन्तरवातवृष्टिषु" कुमा० ५-२५। 3. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಸಮಾನವಾದ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ. 4. ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ. "परितो रुद्धनिरन्तराम्बराः" माघ० ७६। (अव्य०) **–रम् –ರಮ್.** 5. ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದೆ. "कृतापराधानपि योषितः प्रियान् परिष्वजन्ते शयने निरन्तरम्" ऋतुसं०। 6. ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ, ನಿಬಿಡವಾಗಿ. "तस्य च यदृच्छया निरन्तरनिपतितानि विकसितानि कुसुमान्यादाय" मालती० १। 7. ಸಂತತವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ, ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ. "आगर्भनिर्गमनिरन्तरोपारूढविस्रम्भसदृशम्" मालती० ६। 8. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ.

निरन्तराभ्यास ನಿರಂತರಾಭ್ಯಾಸ (पुं०) ಎಡೆಬಿಡದೆ ಆವೃತ್ತಿಮಾಡುವುದು, ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಓದುವುದು. निरन्तरोऽभ्यासः। "निरन्तराभ्यासदृढीकृतस्य सस्नेहसूत्रग्रथितस्य जन्तोः" प्रबोध० ५-२६।

निरन्तराल ನಿರಂತರಾಲ (वि०) ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. निर्गतमन्तरालं यस्मात्। "एककश्चिरमरोधि बालया तल्पयन्त्रणनिरन्तरालया" नैष० १८-४३।

निरन्वय ನಿರನ್ವಯ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. निर्गतः अन्वयः सम्बन्धो यस्मात्। "निरन्वयोजनापसरः प्राप्तः स्याच्चौरकिल्बिषम्" मनु० ८-१९८। 2. ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. 3. ಹಿಂಬಾಲಕನಿಲ್ಲದ, ಪರಿವಾರವಿಲ್ಲದ, ಅನುಚರರಿಲ್ಲದ. "का त्वमेकाकिनी भीरु निरन्वयजने वने" भट्टि० ५-६६। 4. ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಒಳಗಾಗದಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಟ್ಟುಬೀಳದಿರುವ, ಯಜಮಾನನ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯದಿರುವ. "स्यात्साहसं त्वन्वयवत् प्रसभं कर्म यत्कृतम्। निरन्वयं भवेत्स्तेयं हृत्वापव्ययते च यत्" मनु० ८-३३२। 5. ಯಜಮಾನನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ (ಚೌರ್ಯ). "परिपूतेषु धान्येषु शाकमूलफलेषु च। निरन्वये शतं दण्डः सान्वयेऽर्धशतं दमः" मनु० ८-३३१।

निरपत्य ನಿರಪತ್ಯ (वि०) ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. निर्गतमपत्यं यस्मात्।

निरपत्यता ನಿರಪತ್ಯತಾ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निरपत्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–अपत्यत्वम् –ಅಪತ್ಯತ್ವಮ್.**

निरपत्रप ನಿರಪತ್ರಪ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निष्क्रान्तः अपत्रपायाः। "ततो हसन् स भगवानसुरैर्निरपत्रपैः। अन्वीयमानस्तरसा क्रुद्धो भीतः परापतत्" भाग० ३-२०-२४।

निरपराध ನಿರಪರಾಧ (वि०) ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ಕಳಂಕವೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतोऽपराधात्।

निरपह्नव ನಿರಪಹ್ನವ (वि०) ಮರೆಮಾಚದಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಡದಿರುವ.

निरपाय ನಿರಪಾಯ (वि०) 1. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ನಾಶರಹಿತವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. निर्गतोऽपायात्। "तं समेत्य निरपायतेजसं सप्तसप्तिमिव तारकाग्रहैः" याद० १७-६८। 2. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಪತ್ತಿಲ್ಲದ. "निखिलानुमतां नृपो विधत्ते निरपायप्रियपथ्यभावभव्याम्" याद० १५-३८। 3. ತಪ್ಪುಮಾಡದಿರುವ, ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ. (अव्य०) 4. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ, ನಾಶವಿಲ್ಲದೆ. 5. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ, ವಿಪತ್ತಿಲ್ಲದೆ. "भद्रमस्तु भवते दिवस्पते निर्जराश्च निरपायमासताम्" याद० १७-१२४।

निरपेक्ष ನಿರಪೇಕ್ಷ (वि०) 1. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता अपेक्षा यस्य। "अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः" मनु० ६-४९। 2. ಆಸೆಯನ್ನು ತೋರದಿರುವ, ಆಸೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿರುವ. "तादृशस्यात्मनिरपेक्षव्यवसायिनः कृतान्त-

कवलीक्रियमाणजीवितबलात्कारप्रत्यानयनगुरूपकारिणः" मालती० ७। 3. ಪರಾಧೀನವಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. 4. ಇತರರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವ. "न्याय-निर्णीतसारत्वात् निरपेक्षमिवागमे" किरा० ११-३९। 5. ಗಮನಕೊಡದಿರುವ, ಅನಾದರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ಉದಾಸೀನ, ತಟಸ್ಥ. (अव्य०) 7. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ. 8. ಆಸೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ. 9. ಪರಾಧೀನತೆಯಿಲ್ಲದೆ. 10. ಇತರರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ. 11. ಗಮನಕೊಡದೆ. ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿ. 12. ತಟಸ್ಥನಾಗಿ. ಉದಾಸೀನನಾಗಿ.

निरपेक्षा ನಿರಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಅನಾದರ, ತಾತ್ಸಾರ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಅಸಡ್ಡೆ.

निरपेक्षित ನಿರಪೇಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निरभिभव ನಿರಭಿಭವ (वि०) ಅವಮಾನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದ, ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗದ. निर्गतः अभिभवः यस्मात्। "अनुत्सेको लक्ष्म्या निरभिभवसाराः परकथाः" भर्तृ० १-५७।

निरभिमान ನಿರಭಿಮಾನ (वि०) ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽभिमानो यस्मात्।

निरभिलाष ನಿರಭಿಲಾಷ (वि०) ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽभिलाषो यस्य। "स्वसुखनिरभिलाषः खिद्यसे लोकहेतोः प्रतिदिनमथवा ते वृत्तिरेवंविधैव" शाकु० ५-७।

निरमित्र ನಿರಮಿತ್ರ (पुं०) 1. ಪಾಂಡುಪುತ್ರನಾದ ನಕುಲನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "नकुलस्तु चैद्यां रेणुमतीं नाम भार्यामुदवहत्। तस्यां पुत्रं निरमित्रं नामाजनयत्" भा० आदि० ६३-७८। (वि०) 2. ಶತ್ರುವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽमित्रो यस्य।

निरय ನಿರಯ (पुं०) ನರಕ. निर्गतोऽयात्। "अवेक्षेत गतीर्नृणां कर्मदोषसमुद्भवाः। निरये चैव पतनं यातनाश्च यमक्षये" मनु० ६-६१।

निरर्गल ನಿರರ್ಗಲ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतमर्गलमिव प्रतिबन्धो यस्य। "मरणसमये त्यक्ताशङ्कं प्रलापनिरर्गलप्रकटितनिजस्नेहः सोऽयं सखा पुर एव ते" मालती० ५-२६। (अव्य०) 2. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ.

निरर्थ ನಿರರ್ಥ (वि०) 1. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽर्थो यस्य। 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಫಲವಿಲ್ಲದ. 3. ಧನವಿಲ್ಲದ, ಬಡವನಾದ. "निरर्था साप्यमूर्तत्वात् पुरुषस्य महीपते"।

निरर्थक ನಿರರ್ಥಕ (वि०) 1. ಫಲವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽर्थो यस्य—वा "कप्"। "प्रसादो निष्फलो यस्य क्रोधश्चापि निरर्थकः" भा० उद्योग० ३४-२२। 2. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ. 3. ಪಾದ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ च वै तु हि ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣಗಳು. "निरर्थकं तु हीत्यादि पूरणैकप्रयोजनम्"।

निरवकाश ನಿರವಕಾಶ (वि०) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽवकाशो यस्य। 2. ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಜಾಗವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದ. "न दोषं विद्वेषादपि निरवकाशं गुणमये" नैष० १४-९६।

निरवग्रह ನಿರವಗ್ರಹ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ. निर्गतः अवग्रहो यस्य। "केचित् क्रोधसमाविष्टा मदान्धा निरवग्रहाः" भा० भीष्म० ९३-३९। 2. ಬರವಿಲ್ಲದ, ದುರ್ಭಿಕ್ಷವಿಲ್ಲದ, ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ. (अव्य०) 3. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದೆ. "निरवग्रहं दहति दैवमिव दारुणो विवस्वान्" मालती० ९।

निरवद्य ನಿರವದ್ಯ (वि०) 1. ದೋಷರಹಿತವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. निर्गतमवद्यं दोषो यस्य। "लक्ष्मीनिवास निरवद्यगुणैकसिन्धो संसारसागरसमुत्तरणैकपोत"। 2. ರಾಗ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ. 3. ಅಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "निष्फलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम्। अमृतस्य परं सेतुं दग्धेन्धनमिवानलम्" श्वेता० उप०। 4. ಕರ್ಮ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. 5. ಹೇಯಗುಣವಿಲ್ಲದ.

निरवधि ನಿರವಧಿ (वि०) 1. ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः अवधिः यस्य। "कटुस्तूष्णीं सह्यो निरवधिरयं तु प्रविलयः" उ० रा० ३-४४। 2. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಕಾಲದ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸತತವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ. "महानाधिर्व्याधिर्निरवधिरिदानी प्रसरतु" मालती० ४-३। "कप्"। **–अवधिकः –ಅವಧಿಕಃ.**

निरवयव ನಿರವಯವ (वि०) 1. ಅಂಗಗಳಿಲ್ಲದ, ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ. (ಪರಮಾಣು, ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುವು). 2. ನಿರಾಕಾರನಾದ (ಬ್ರಹ್ಮ). निर्गतोऽवयवो यस्मात्।

निरवलम्ब ನಿರವಲಂಬ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರ ವಿಲ್ಲದ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽवलम्बो यस्मात्। 2. ಸಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **–अवलम्बनः –ಅವಲಂಬನಃ.** (अव्य०) 3. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೆ, ಆಧಾರ ವಿಲ್ಲದೆ. "उपरि निरवलम्बनं प्रियस्य न्यपतदथोच्चतरोच्चिचीषया" माघ० ७-४८।

निरवशेष ನಿರವಶೇಷ (वि०) 1. ಶೇಷವಿಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾದ. निर्गतोऽवशेषो यस्मात्। "तत्प्रियसखि, यथैष भर्तुरुपेक्षाभिनिवेशो निरवशेषो हृदयादुद्ध्रियते तथा कुरु" मालती० ७। (अव्य०) 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರ ವಾಗಿ. "साम्प्रतं निरवशेषं पूरिताः श्रीमाधवस्य मनोरथाः" मालती० १०।

निरवसाद ನಿರವಸಾದ (वि०) 1. ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಅಳಿವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽवसादो यस्मात्। 2. ದಣಿವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. 3. ಪರಾಜಯವಿಲ್ಲದ, ಸೋಲಿಲ್ಲದ. 4. ಹರ್ಷಚಿತ್ತನಾದ, ನಗುಮುಖವುಳ್ಳ.

निरवहालिका ನಿರವಹಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಬೇಲಿ, ಹೊರಾ ವರಣ. निर् + अव + हल (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्"। इत्वम्।

निरव्यय ನಿರವ್ಯಯ (वि०) ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ.

निरशन ನಿರಶನ (वि०) 1. ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಊಟ ವಿಲ್ಲದ. निर्गतमशनं यस्मात्। "अश्मकुट्टा निरशना दशपञ्चतपाश्च ये" हरिवं०। (अव्य०) 2. ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. अशनस्याभावः अव्ययी०(२-१-६)।

निरसन ನಿರಸನ (न०) 1. ಹೊರದೂಡುವುದು, ಅಟ್ಟು ವುದು, ಓಡಿಸುವುದು. निर् + असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स पितुर्विक्रियां दृष्ट्वा राज्यान्निरसनं तथा" भा० आश्व० ४-१०। 2. ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 4. ಉಗುಳುವುದು. "निरसनं वधे प्रतिक्षेपे। निष्ठीवने" मेदि०। 5. ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 6. ಎಸೆಯುವುದು. 7. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕು ವುದು. 8. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. (वि०) 9. ಓಡಿಸುವ, ಅಟ್ಟುವ, ಹೊರದೂಡುವ. निर्+असु कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "प्रियविमानितमानवतीरुषां निरसनैरसनैरवृथार्थता" माघ० ६-४७। 10. ತಿರಸ್ಕರಿ ಸುವ. 11. ತ್ಯಜಿಸುವ. 12. ಎಸೆಯುವ. 13. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ.

निरस्त ನಿರಸ್ತ (वि०) 1. ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निरीक्ष्य संरम्भनिरस्तधैर्यं राधेयमाराधितजामदग्न्यम्" किरा० ३-२१। 2. ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कौलीनभीतेन गृहान्निरस्ता न तेन वैदेहसुता मनस्तः" रघु० १४-८४। 3. ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬರಿದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते" हितो०। 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). 5. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अमर्षिणा कृत्यमिव क्षमाश्रयं मदोद्धतेनेव हितं प्रियं वचः। बलीयसा तद्विधिनेव पौरुषं बलं निरस्तं न रराज जिष्णुना" किरा० १४-६३। 7. ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಡವ ಲ್ಪಟ್ಟ. "दुर्दान्तमुत्क्रत्य निरस्तसादिनम्" माघ० १२-२२। 8. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दीपितारं दिनारम्भे निरस्तध्वान्तसञ्चयम्" भट्टि० ७-१७। 9. ಉಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಪ್ರತಿಹತವಾದ. 11. ತ್ವರೆ ಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾತು).

निरस्तवत् ನಿರಸ್ತವತ್ (वि०) 1. ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದವನು. निर् + असु (क्षेपणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದವನು. "राक्षसान् वटुयज्ञेषु पिण्डीशूरान् निरस्तवान्" भट्टि० ५-८५। 3. ಹೊರದೂಡಿದವನು, ಓಡಿಸಿದವನು. 4. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವನು. 5. ಎಸೆ ದವನು. 6. ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದವನು, ನಿವಾರಿಸಿದವನು. 7. ತಳ್ಳಿದವನು, ಕಡವಿದವನು. 8. ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निरस्यत् ನಿರಸ್ಯತ್ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. निर् + असु (क्षेपणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ह्रीतया गलितनीवि निरस्यन्नन्तरीयमवलम्बितकाञ्चि" किरा० ९-४८। 2. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ಪರಿತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ. "कारणद्वयमिदं निरस्यतः प्रार्थनाधिकबले विपत्फला" किरा० १३-६१। 3. ತ್ಯಜಿಸು ತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಹೊರದೂಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 6. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 7. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 8. ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–अस्यन्ती –ಅಸ್ಯಂತೀ.**

निरस्थि ನಿರಸ್ಥಿ (न०) ಎಲುಬುಗಳಿಲ್ಲದ ಮಾಂಸ. निर्गतमस्थि यस्मात्। "मांसं निरस्थि सुस्विन्नं पुनर्दृषदि चूर्णितम्" सुश्रुत०।

निरस्यमान ನಿರಸ್ಯಮಾನ (वि०) ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡು ತ್ತಿರುವ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर्+असु (क्षेपणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणस्यैषा मुखेनोद्गता श्वासायाससमाकुलालिसरणिव्याजेन धूमावली" अमरु० ९६।

निरहङ्कार ನಿರಹಂಕಾರ (वि०) 1. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. 2. ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽहंकारो यस्मात्। "निर्वैरा निरहङ्कारा विगतक्रोधमत्सराः" भा० आश्रम० ३४-१५।

निराकरण ನಿರಾಕರಣ (न०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. 2. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. निर्+आ+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. "आपात्यसैनिकनिराकरणाकुलेन" माघ० ५-१५।

निराकरणीय ನಿರಾಕರಣೀಯ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ. 6. ನಿವಾರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. निर्+आ+डु कृञ् (करणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–कर्तव्यः – ಕರ್ತವ್ಯಃ.**

निराकरिष्णु ನಿರಾಕರಿಷ್ಣು (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. निर्+आ+डु कृञ् (करणे) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "न चावदद्भर्तुरवर्णमार्या निराकरिष्णोर्वृजिनादृतेऽपि" रघु० १४-५७।

निराकर्तृ ನಿರಾಕರ್ತೃ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವ. निर्+आ+डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಿವಾರಿಸುವ, ಪರಿಹರಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कर्त्री – ಕರ್ತ್ರೀ.**

निराकाङ्क्ष ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ. निर्गता आकाङ्क्षा अपेक्षा यस्मात्। 2. ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗಲು ಇತರ ಪದಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದ. "तेषां वाक्यं निराकाङ्क्षम्" कात्या०। यावत् पदवृन्दं निराकाङ्क्षं पूर्वापरपठितपदान्तराकाङ्क्षारहितम् इति व्याख्या।

निराकार ನಿರಾಕಾರ (पुं०) 1. ರೂಪವಿಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮ, ದೇಹರೂಪವಾದ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮ. "तेजःस्वरूपो भगवान् निराकारो निराश्रयः" ब्रह्मवै०। "साकारं च निराकारं सगुणं निर्गुणं प्रभुम्। सर्वाधारं च सर्वं च स्वेच्छारूपं नमाम्यहम्" ब्रह्मवै०। (वि०) 2. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः आकारः अवयवो यस्मात्।

निराकुल ನಿರಾಕುಲ (वि०) 1. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ, ಗಾಬರಿಯಿಲ್ಲದ. "महारम्भाः कृतधियः तिष्ठन्ति च निराकुलाः" माघ० २-७९। 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ತತ್ತರಿಸದಿರುವ. (अव्य०) 3. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದೆ. 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ.

निराकृत ನಿರಾಕೃತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡೆಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निराकृते यदुभिरिति प्रकोपिभिः स्पशे शनैर्गतवति तत्र विद्विषाम्" माघ० १७-२०। 2. ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+आ+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "उग्रम्पश्येन सुग्रीवस्तेन भ्राता निराकृतः" भट्टि० ६-१००। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निराकृति ನಿರಾಕೃತಿ (पुं०) 1. ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡದವನು. "यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः" मनु० ३-१५४। (स्त्री०) 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. निर्+आ+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 4. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸುವುದು. (वि०) 5. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು. आकृतेरध्ययनचेष्टाया निर्गतः। 6. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ, ರೂಪವಿಲ್ಲದ. निर्गता आकृतिर्यस्मात्।

निरागस् ನಿರಾಗಸ್ (वि०) ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ, ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ. निर्गतः आगसः। "कथमेकपदे निरागसं जनमाभाष्यमिमं न मन्यसे" रघु० ८-४८। "मयि निरागसि का वद विप्रता" नैष० ४-७१।

निरातङ्क ನಿರಾತಂಕ (वि०) 1. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ, ಭಯವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आतङ्को यस्मात्। "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः" रघु० १-६३। 2. ವ್ಯಾಧಿಯಿಲ್ಲದ, ರೋಗವಿಲ್ಲದ. 3. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ. "निरातङ्कः पङ्क्तेष्विव पिशितखण्डेषु निपतन्नसिगात्रंगात्रं सपदि लवशस्ते विकिरतु" मालती० ५-३४।

निरातप ನಿರಾತಪ (वि०) 1. ಬಿಸಿಲಿಲ್ಲದ, ಸೂರ್ಯನ ತಾಪವಿಲ್ಲದ, ನೆರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. निर्गतः आतपो यस्मात्। (स्त्री०) **–आतपा – ಆತಪಾ.** 2. ರಾತ್ರಿ.

निरादर ನಿರಾದರ (वि०) ಆದರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आदरो यस्मात् ।

निरादिष्ट ನಿರಾದಿಷ್ಟ (वि०) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಸಂದಾಯ ಮಾಡಿದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಾವತಿಮಾಡಿದ. निर् + आ + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-४-७२)। "निरादिष्टधनश्चेत्तु प्रतिभूः स्यादलंधनः। स्वधनादेव तद्दद्यान्निरादिष्ट इति स्थितिः" मनु० ८-१६२।

निरादेश ನಿರಾದೇಶ (पुं०) (ಸಾಲವನ್ನು) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಪಾವತಿಮಾಡುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು. निर् + आ + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)।

निराधार ನಿರಾಧಾರ (वि०) ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ, ಬಿಕ್ಕಾಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅವಲಂಬನವಿಲ್ಲದ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः आधारो यस्मात्। "निराधारो हा रोदिमि कथय केषामिह पुरः" गङ्गाल०।

निराधि ನಿರಾಧಿ (वि०) 1. ಮನೋವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಕಳವಳವಿಲ್ಲದ, ಕಾತರವಿಲ್ಲದ, ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ.

निरानन्द ನಿರಾನಂದ (वि०) ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ, ಉಲ್ಲಾಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आनन्दो यस्मात्। "निरुत्साहं निरानन्दं निर्वीर्यमरिनन्दनम्" हितो० २-७।

निराबाध ನಿರಾಬಾಧ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गता आबाधा यस्मात्। 2. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. (अव्य०) 4. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ. 5. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ. "नाथे त्वयि निराबाधं त्रिलोकीं त्रातुमागते" याद० १६-२६।

निरामय ನಿರಾಮಯ (पुं०) 1. ಕಾಡುಮೇಕೆ. 2. ಸೂಕರ, ವರಾಹ, ಹಂದಿ. (वि०) 3. ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. निर्गतः आमयो यस्मात्। "निरामयानां चित्रं तु भुक्तमध्ये प्रकीर्तितम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-४२९। 4. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ.

निरामिष ನಿರಾಮಿಷ (वि०) 1. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. "अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः" मनु० ६-४९। 2. ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದ. "यथामिषे जग्मुरनामिषभ्रमं निरामिषे चामिषमोहमूहिरे" नैष० १६-८१। 3. ಸುಖಸಾಮಗ್ರಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ಲಂಚದ ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतमामिषं मांसाद्यामिषमभिलाषो वा यस्मात्।

निराय ನಿರಾಯ (वि०) ಆದಾಯವಿಲ್ಲದ, ಸಂಪಾದನೆಯಿಲ್ಲದ.

निरायत ನಿರಾಯತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ. नितरामायतः। "मुक्तेषु रज्जुषु निरायतपूर्वकायाः निष्कम्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः" शाकु० १-८। 2. ಸಂಕುಚಿತವಾದ, ಅಡಕವಾಗಿರುವ.

निरायतत्व ನಿರಾಯತತ್ವ (न०) ಅಡಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ. निरायतस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "वलिव्यपायस्फुटरोमराजिना निरायतत्वादुदरेण ताम्यता" किरा० ८-१७।

निरायति ನಿರಾಯತಿ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಭವಿಷ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕ್ಷಯಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿರುವ. निर् नास्ति आयतिः फलकालो यस्य। "नियता लघुता निरायतेरगरीयान्न पदं नृपश्रियः" किरा० २-१४।

निरायास ನಿರಾಯಾಸ (वि०) ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ದಣಿವಿಲ್ಲದ.

निरायुध ನಿರಾಯುಧ (वि०) ಆಯುಧವಿಲ್ಲದ, ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿಯದಿರುವ.

निरालम्ब ನಿರಾಲಂಬ (वि०) 1. ಅವಲಂಬನವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः आलम्बः यस्मात्। "एवं मयि निरालम्बे शापात् शिथिलतां गते" हरिवं०। 2. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ಒಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದ. (न०) 3. ಬ್ರಹ್ಮ. (अव्य०) 4. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೆ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದೆ.

निरालय ನಿರಾಲಯ (वि०) ವಸತಿಯಿಲ್ಲದ. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ. "रुचयोऽस्तमितस्य भास्वतः स्खलिता यत्र निरालयाः किल" नैष० २-९०।

निरालोक ನಿರಾಲೋಕ (वि०) 1. ಬೆಳಕಿಲ್ಲದ, ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದ. निर्गतः आलोकः यस्मात्। "असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनं निरालोकं लोकं मरणशरणं बान्धवजनम्" मालती० ५-३०। 2. ನೋಡದಿರುವ.

निरावरण ನಿರಾವರಣ (वि०) 1. ಆವರಣವಿಲ್ಲದ, ಮೇಲುಛಾವಣಿಯಿಲ್ಲದ. निर् नास्ति आवरणं यस्य। 2. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಚ್ಛಾದನವಿಲ್ಲದ.

निरावृति ನಿರಾವೃತಿ (वि०) 1. ಆವರಣವಿಲ್ಲದ, ಮೇಲುಛಾವಣಿಯಿಲ್ಲದ. निर् नास्ति आवृतिः आवरणं यस्य। 2. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಚ್ಛಾದನವಿಲ್ಲದ. "आववार तदथाम्बराञ्चलैः सा निरावृतिरिव त्रपावृता" नैष० १८-४७।

निराश ನಿರಾಶ (वि०) 1. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता आशा यस्मात्। 2. ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. "ततो निराशः परिभावयन् परामये तयातोषि सरोषयैव सः" नैष० १६-१०६। "मनो बभूवेन्दुमतीनिराशम्" रघु० ६-२।

निराशता ನಿರಾಶತಾ (स्त्री०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವಿಕೆ. निराशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "गतो विरुत्योड्डयने निराशतां करौ निरोद्धुर्दशति स्म केवलम्" नैष० १-१२५।

निराशिस् ನಿರಾಶಿಸ್ (वि०) 1. ಆಸೆ–ಅಭಿಲಾಷೆ–ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता आशीः अपेक्षा यस्मात्। "जगच्छरण्यस्य निराशिषः सतः किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभिः" कुमा० ५-७६। 2. ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ.

निराश्रय ನಿರಾಶ್ರಯ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ವಸತಿಯಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आश्रयो यस्मात्। "भवादृशाश्चेदधिकुर्वते रतिं निराश्रया हन्त हता मनस्विता" किरा० १-४३। 2. ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ, ಒತ್ತಾಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅವಲಂಬನವಿಲ್ಲದ.

निरास ನಿರಾಸ (पुं०) 1. ಓಡಿಸುವುದು, ಅಟ್ಟುವುದು, ಹೊರದೂಡುವುದು. निर् + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सभेव भीमा विदधे गणानां निद्रा निरासं प्रतिभागुणस्य" किरा० १६-२७। (वि०) 2. ಹೊರದೂಡುವ, ಅಟ್ಟುವ, ಓಡಿಸುವ. निर्+असु (क्षेपणे) "अच्" (३-१-१३४)।

निरासक ನಿರಾಸಕ (वि०) ಅಟ್ಟುವವನು, ಹೊರದೂಡುವವನು. निर्+असु (क्षेपणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "निरासकस्यापि न तावदुत्सहे महेश हातुं तव पादपङ्कजम्" स्तो० र० २६।

निरासित ನಿರಾಸಿತ (वि०) ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "एतावता कालेन त्वया जगतामुपद्रवो निरासितः" म० वी० ७।

निरास्थ ನಿರಾಸ್ಥ (वि०) 1. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता आस्था यस्मात्।

निरास्पद ನಿರಾಸ್ಪದ (वि०) ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದ. निर्गतमास्पदं यस्मात्। "निरास्पदं प्रश्नकुतूहलित्वमस्मास्वधीनं किमु निःस्पृहाणाम्" किरा० ३-९।

निराहार ನಿರಾಹಾರ (पुं०) 1. ಉಪವಾಸ, ಊಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. निवृत्तः आहारः। "पश्चात्तापो निराहारः सर्वेऽमी शुद्धिहेतवः" याज्ञ० ३-३१। (न०) 2. ಆಹಾರದ ಅಭಾವ. (वि०) 3. ಆಹಾರವಿಲ್ಲದ, ಊಟವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आहारः यस्य। "निराहाराः सख्यः सततरुदितोच्छूननयनाः" अमरु० ७।

निरित्वर ನಿರಿತ್ವರ (वि०) ನಿರ್ಗಮನದ ಸ್ವಭಾವದ, ಹೊರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. निर् + इण् (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)। "प्रसभमलयः पाथोजास्ये निविश्य निरित्वराः" नैष० १९-२७।

निर् + ईक्ष (दर्शने) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡು. "यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान्" गीता १-२२। 2. ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡು, ಗಮನಿಸು, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡು. 3. ಎದುರು ನೋಡು. 4. ಹುಡುಕಿನೋಡು.

निरीक्षक ನಿರೀಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವವನು. 2. ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡುವವನು. 3. ಎದುರು ನೋಡುವವನು. निर्+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 4. ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವವನು.

निरीक्षण ನಿರೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುವುದು. निर्+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದು, ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವುದು. 3. ಬರುವವರನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುವುದು. 4. ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವುದು, ತಡಕುವುದು. (वि०) 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವ. निरीक्षते—निर्+ईक्ष (दर्शने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "प्राणापानौ सन्निरुन्ध्यात् पूरकुम्भकरेचकैः। यावन्मनस्त्यजेत् कामान् स्वनासाग्रनिरीक्षणः" भाग० ७-१५-३२।

निरीक्षमाण ನಿರೀಕ್ಷಮಾಣ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. निर्+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "सखीजनं प्रेमगुरूकृतादरं निरीक्षमाणा इव नम्रमूर्तयः" किरा० ८-११। 2. ಗಮನಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಎದುರುನೋಡುತ್ತಿರುವ. 4. ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ.

निरीक्षा ನಿರೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು. निर्+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಗಮನಿಸಿ ನೋಡುವುದು. 3. ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವುದು. 4. ಎದುರು ನೋಡುವುದು.

निरीक्षित ನಿರೀಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निरीक्षितं चाङ्गमवीक्षितं च दृशा पिबन्ती रभसेन तस्य" नैष० ८-१२। 2. ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निरीय भूपेन निरीक्षितानना शशंस मौहूर्तिकसंसदंशकम्" नैष० १५-८। 3. ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಎದುರುನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निरीक्षितौ मया भद्रे दश वर्षाणि पञ्च च" पञ्चतं० २-१५२।

निरीक्षितव्य ನಿರೀಕ್ಷಿತವ್ಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಬೇಕಾದ. निर्+ईक्ष (दर्शने) "तव्यः" (३-१-९६)।

निरीक्ष्यमाण ನಿರೀಕ್ಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर्+ईक्ष (दर्शने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निरीक्ष्यमाणा इव विस्मयाकुलैः पयोभिरुन्मीलितपद्मलोचनैः" किरा० ४-३। 2. ಎದುರು ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निरीति ನಿರೀತಿ (स्त्री०) ಈತಿಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ, ಅತಿವೃಷ್ಟಿ ಅನಾವೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ. निर्गता ईतिर्यत्र। "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः" रघु० २-६३।

निरीश्वर ನಿರೀಶ್ವರ (वि०) 1. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವ (ಒಪ್ಪದಿರುವ) ಸಾಂಖ್ಯಮತಾನುಯಾಯಿ.

ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದ. ಏಕೇಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಸೇಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರು. ಪ್ರವಾಹೇಶ್ವರವಾದಿಗಳು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು. ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯು ಕಲ್ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ವೇದಾದಿ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವನು ಈಶ್ವರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವನು. ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲೂ ಒಬ್ಬರು ಬರುವ ಕಾರಣ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಒಬ್ಬ ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇವರು ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಹೇಶ್ವರವಾದಿಗಳು. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಒಬ್ಬ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಪಾತಂಜಲಯೋಗಸಿದ್ಧಾಂತದವರು ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು. ಯೋಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವುಂಟು. ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. 2. ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದ.

निरीष ನಿರೀಷ (न०) ಈಚಿಲ್ಲದ ನೇಗಿಲು, ದಂಡವಿಲ್ಲದ ನೇಗಿಲು. निर्गतः ईषायाः।

निरीह ನಿರೀಹ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता ईहा यस्य। 2. ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದ, "अजस्य गृह्णतो जन्म निरीहस्य हतद्विषः" रघु० १०-२४।

निरीहा ನಿರೀಹಾ (स्त्री०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. निर्गता ईहा।

निरुक्त ನಿರುಕ್ತ (न०) 1. ಪದಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. निर्+वच (परिभाषणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ವೈದಿಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. नि: निश्चयेन उक्तम्, निरुच्यते अनेनेति वा। ನಿರುಕ್ತವು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ವೇದಪುರುಷನ ಶ್ರೋತ್ರರೂಪವಾದುದು. "छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते। ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते। शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्। तस्मात्साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते" पा० शि० ४१-४२। ನಿರುಕ್ತವು ಯಾಸ್ಕಮುನಿ ಪ್ರಣೀತವಾದುದು. ಇದು ವೈದಿಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಅಧ್ಯಯನವು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದುದು. ನಿರುಕ್ತವು ನಿಘಂಟು ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥವು ನಿಘಂಟುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು. ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳೂ ಇವೆ. (1) नैघण्टुककाण्डः, (2) नैगमकाण्डः, (3) दैवतकाण्डः। "तमिमं समाम्नायं निघण्टवः इत्याचक्षते" निरु० १-१-२। ಋಗ್ವೇದಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "पञ्चाध्यायरूपकाण्डत्रयात्मके एतस्मिन् ग्रन्थे परनिरपेक्षतया पदार्थस्योक्तत्वात् तस्य ग्रन्थस्य निरुक्तत्वम्"। तद्व्याख्यानं च "समाम्नायः समाम्नातः स व्याख्यातव्यः" ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चापरौ वर्णविकारनाशौ। धातोस्तदर्थातिशयेन योगस्तदुच्यते पञ्चविधं निरुक्तम्" ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವು ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಉಕ್ತ

ವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯು ಶಬ್ದರಾಶಿಯನ್ನು (1) नामपदानि, (2) क्रियापदानि, (3) उपसर्गाः ಮತ್ತು (4) निपाताः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "तद्यान्येतानि चत्वारि पदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च तानीमानि भवन्ति" निरु० १-१-८। **ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಚಾರಗಳು:** ನಾಮಪದ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಉಪಸರ್ಗ ಮತ್ತು ನಿಪಾತಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ಭಾವ ವಿಕಾರಲಕ್ಷಣ, ನಾಮಪದಗಳು ಧಾತುಜಗಳು ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯ, ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವ ಸ್ಥಾಪನೆ, ಮಂತ್ರಗಳ ದೇವತಾಪರಿಜ್ಞಾನ, ಅರ್ಥಜ್ಞಪ್ರಶಂಸೆ ಮತ್ತು ಅನರ್ಥಜ್ಞ ನಿಂದೆ. ನೈಘಂಟುಕ, ನೈಗಮ ಮತ್ತು ದೇವತಾಕಾಂಡಗಳ ವಿಭಾಗ. ನಿರ್ವಚನಕ್ರಮದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಪದಗಳೂ ಆಖ್ಯಾತಜಗಳೆಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. "आख्यातजानीति शाकटायनः नैरुक्तसमयश्च" निरु० १-१२-२। ನೈಘಂಟುಕಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಏಕಾರ್ಥವಾಚಿಯಾದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಗಣಗಳು 69. ಒಟ್ಟು 1339 ಪದಗಳು. ನೈಗಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಏಕಪದಿಗಳು 278 ಪದಗಳು. ದೈವತ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ 6 ಗಣಗಳು — ಒಟ್ಟು 151 ಪದಗಳು ಈ ರೀತಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೈಘಂಟುಕಕಾಂಡದ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪದಗಳಿಗೂ ನೈಗಮ ಮತ್ತು ದೈವತ ಕಾಂಡಗಳ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾಸ್ಕಮುನಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇದ್ದರೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವ ऐतिहासिकाः, वैयाकरणाः, पूर्वे याज्ञिकाः, नैरुक्ताः ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. आग्रायणः औदुम्बरायणः औपमन्यवः काथक्यः कौत्सः गार्ग्यः गालवः कैटकिः शालक्यः शाकपूणिः ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಹೆಸರನ್ನು ನಾಮತಃ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಆನುಪೂರ್ವಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು, ಅರ್ಥವಲ್ಲ ಎಂಬ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಯಾಸ್ಕರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳು ಅರ್ಥವತ್ತಾದುವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. "अर्थवन्तः शब्दसामान्यात्" निरु० १-१५-१०। ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ತೋರಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಂತ್ರಗಳೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾದುವು. ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ "ನೀವು (ದಂಪತಿಗಳು) ಇಬ್ಬರೂ ಈ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಸಂತೋಷದಿಂದಿರಿ. ನಿಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರಲಿ. ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರಿ ಎಂಬ ಆಶೀರ್ವಚನ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿರುವುದು" ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ "इति कर्मोपमा", "इति भूतोपमा", "इति रूपोपमा", "इति सिद्धोपमा" ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಕೆಲವು ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಾರಂಭಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜವು ವೇದದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತೆಂದೂ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಜೈನ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರಭಾವವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವೇದವಾಙ್ಮಯವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುವುದು. ಮಂತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಗ್ರ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯು ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ದೈವತಕಾಂಡದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾರಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸದ ಅರಿವು ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಆಗಿನಿಂದಲೂ ಇತ್ತೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

निरुक्तकृत् ನಿರುಕ್ತಕೃತ್ (ಪುಂ) ನಿರುಕ್ತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದ ಯಾಸ್ಕಮುನಿ.

निरुक्तज ನಿರುಕ್ತಜ (ಪುಂ) ಕ್ಷೇತ್ರಜ ಪುತ್ರ, ನಿಯೋಗವನ್ನು ಪಡೆದವನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರ. निरुक्तात् नियुक्तात् जातः जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

निरुक्ति ನಿರುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನಿರ್ವಚನ, ಪದಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. निर् + वच (परिभाषणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तदङ्गभोगावलिगायनीनां मध्ये निरुक्तिक्रमकुण्ठितानाम्" नैष० १०-१०६। 2. ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾಮಪದಗಳಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. ಇದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. "निरुक्तिर्योगतो नाम्नामन्यार्थत्वप्रकल्पनम्" चन्द्रा०। **उदा** :—"ईदृशैश्चरितैर्जानि सत्यं दोषाकरो भवान्"।

निरुच्छ्वास ನಿರುಚ್ಛ್ವಾಸ (ಪುಂ) 1. ಉಸಿರಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಶ್ವಾಸವನ್ನು ತಡೆದಿರುವಿಕೆ. निर्गतः उच्छ्वासः। (वि०) 2. ಉಸಿರಾಡದಿರುವ, ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿರುವ, "गणैरविच्छेद-

निरुद्धमाबभौ वनं निरुच्छ्वासमिवाकुलाकुलम्" किरा० १४-३२। 3. ಉಸಿರಾಡಲೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ. "उपेयुषो वर्त्म निरन्तराभिरसौ निरुच्छ्वासमनीकिमीभिः" माघ० ३-३२।

निरुच्यमान ನಿರುಚ್ಯಮಾನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर्+वच (परिभाषणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निरुच्यमानं प्रश्नं च नेच्छेद्यश्चापि निष्पतेत्" मनु० ८-५५।

निरुञ्छन ನಿರುಂಛನ (न०) ಪರಸ್ಪರ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. निर् + उछि (उञ्छे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सान्द्रप्रमोदात् पुलकोपगूढः सर्वाङ्गसंफुल्लसहस्रनेत्रः। तस्योत्तरीयेण निजाम्बरेण निरुञ्छनं चारु चकार शक्रः" कुमा० १३-१८।

निरुत्तर ನಿರುತ್ತರ (वि०) 1. ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿವಚನವಿಲ್ಲದ, ಬದಲು ಹೇಳದಿರುವ. निर्गतमुत्तरं प्रतिवचनं यस्य। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಿಲ್ಲದ. निर्गतः उत्तरः श्रेष्ठो यत्र।

निरुत्सव ನಿರುತ್ಸವ (वि०) ಉತ್ಸವವಿಲ್ಲದ, ಹಬ್ಬಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः उत्सवः यस्मात्। "धृतिरस्तमिता रतिश्च्युता विरतं गेयमृतुर्निरुत्सवः" रघु० ८-६६।

निरुत्साह ನಿರುತ್ಸಾಹ (पुं०) 1. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निर्गतः उत्साहः। (वि०) 2. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ. 3. ಸೋಮಾರಿಯಾದ, ಮೈಗಳ್ಳನಾದ. "निरुत्साहं निरानन्दं निर्वीर्यमरिनन्दनम्" हितो० २-७।

निरुत्सुक ನಿರುತ್ಸುಕ (वि०) ಬಹಳ ಉತ್ಸುಕನಾದ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತವಕಪಡುವ. नितरामुत्सुकः। "निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः" किरा० ३-४०।

निरुत्सेक ನಿರುತ್ಸೇಕ (वि०) ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ.

निरुद्ध ನಿರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि+रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवेक्षितानायतवल्गमग्रे तुरङ्गिभिर्यत्ननिरुद्धवाहैः" माघ० ३-३०। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुद्धवीवधासारप्रसारा गा इव व्रजम्। उपरुन्धन्तु दाशार्हाः पुरीं माहिष्मतीं द्विषः" माघ० २-६४। 3. ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಗೇ ಅದಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुद्धबाष्पोदयसन्नकण्ठमुवाच कृच्छ्रादिति राजपुत्री" किरा० ३-३८। 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "गणैरविच्छेदनिरुद्धमाबभौ वनं निरुच्छ्वासमिवाकुलाकुलम्" किरा० १४-३२।

निरुद्धवत् ನಿರುದ್ಧವತ್ (वि०) 1. ಬಿಗಿಹಿಡಿದವನು. 2. ತಡೆದವನು. 3. ಅದಗಿಸಿಕೊಂಡವನು. 4. ಆಕ್ರಮಿಸಿದವನು. नि + रुधिर् (आवरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निरुद्यम ನಿರುದ್ಯಮ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ. 4. ಸೋಮಾರಿಯಾದ, ಯಾವ ಚಟುವಟಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲದ.

निरुद्योग ನಿರುದ್ಯೋಗ (वि०) "निरुद्यम" ನೋಡಿ.

निरुद्योगिन् ನಿರುದ್ಯೋಗಿನ್ (वि०) ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪವೂ ಇಲ್ಲದ. निरुद्योग "इनिः" (५-२-११५)।

निरुद्वेग ನಿರುದ್ವೇಗ (पुं०) 1. ಗಾಬರಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಳವಳವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಸಮಾಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶಾಂತವಾಗಿರುವಿಕೆ. निर्गतः उद्वेगः।

निरुध्यमान ನಿರುಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + रुधिर् (आवरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुध्यमाना यदुभिः कथंचिन्मुहुर्यदुच्चिक्षिपुरग्रपादान्" माघ० ३-२९। 3. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुध्यमानं निकरेण भासाम्" किरा० १६-४५। 4. ಒಳಗೇ ಅದಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

निरुन्धत् ನಿರುಂಧತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + रुधिर् (आवरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ. "द्यां निरुन्धदतिनीलघनाभं ध्वान्तमुद्यतकरेण पुरस्तात्" किरा० ९-२०। 3. ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೇ ಅದಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 4. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–रुन्धती –ರುಂಧತೀ.** "विपाण्डु संव्यानमिवानिलोद्धतं निरुन्धतीः सप्तपलाशजं रजः" किरा० ४-२८। "प्रसक्तदावानलधूमधूम्रा निरुन्धती धाम सहस्ररश्मेः" किरा० ९-२६।

निरुन्धान ನಿರುಂಧಾನ (वि०) 1. ತಡೆಗಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+रुधिर् (आवरणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "निरुन्धानाः सतां मार्गं भक्षयन्ति महीपतिम्" कामन्द० ४-१२। 2. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ.

निरुपकारिन् ನಿರುಪಕಾರಿನ್ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡದಿರುವ. "तुल्यरूपमसितोत्पलमक्षणोः कर्णगं निरुपकारि विदित्वा" किरा० ९-६१।

निरुपक्रम ನಿರುಪಕ್ರಮ (वि०) 1. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, (ರೋಗ) ವಾಸಿಮಾಡಲಾಗದ. 2. ಪ್ರಾರಂಭಿಸದಿರುವ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡದಿರುವ.

निरुपद्रव ನಿರುಪದ್ರವ (वि०) 1. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೆಡಕೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतः उपद्रवः यस्मात्।

निरुपधि ನಿರುಪಧಿ (वि०) 1. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಮೋಸವಿಲ್ಲದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः उपधिः यस्मात्। 2. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವ. "निरुपधिनिजावस्थालक्ष्मीविलक्षणमीक्ष्यते" नैष० १९-१३। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–उपधिकः –ಉಪಧಿಕಃ.** "निरुपधिकनिजप्रभावगर्भं परिषदि विश्वपतिः प्रियासहायः" याद० २४-४१।

निरुपपद ನಿರುಪಪದ (वि०) ಉಪಪದವಿಲ್ಲದ, ಹಿಂದೆ ಯಾವ ಪದವೂ ಇಲ್ಲದ (ಪದ). निर् नास्ति उपपदं यस्य। "कथं निरुपपद एव चाणक्यो न आर्यचाणक्य इति" मुद्रा० ३।

निरुपप्लव ನಿರುಪಪ್ಲವ (वि०) ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ. निर्गतः उपप्लवो यस्मात्। "प्रतिघातिनीं विषयसङ्गरतिं निरुपप्लवः शमसुखानुभवः" किरा० ६-२१।

निरुपम ನಿರುಪಮ (वि०) ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಾಟಿಯಿಲ್ಲದ. निर्गता उपमा यस्मात्।

निरुपसर्ग ನಿರುಪಸರ್ಗ (वि०) 1. प्र परा ಮೊದಲಾದ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿರದ. 2. ಯಾವ ಪೀಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಉಪದ್ರವವೂ ಇಲ್ಲದ. 3. ಉತ್ಪಾತ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಅಶುಭ ಸೂಚನೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतः उपसर्गः यस्मात्।

निरुपाख्य ನಿರುಪಾಖ್ಯ (वि०) 1. ವರ್ಣಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಹೊಗಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ. निर्गता उपाख्या यस्मात्। "प्रापुस्तमेकं निरुपाख्यरूपं ब्रह्मेव चेतांसि यतव्रतानाम्" नैष० ३-३। 2. ವಾಸ್ತವವಾಗಿಲ್ಲದ, ಕಾಲ್ಪನಿಕ, ಸುಳ್ಳಾಗಿರುವ. (न०) 3. ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ.

निरुपाधिक ನಿರುಪಾಧಿಕ (अव्य०) ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವೂ ಇಲ್ಲದೆ. निर्गतः उपाधिः यस्मिन् कर्मणि। "निरुपाधिकसर्वबन्धुमेनं द्विषताऽनेन न भाषणप्रसङ्गः" याद० १५-७१।

निरुपाय ನಿರುಪಾಯ (वि०) ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतः उपायः यस्मात्। "उच्छिद्यमानो बलिना निरुपायप्रतिक्रियः" कामन्द०।

निरूढ ನಿರೂಢ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. नि + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्तः" (३-४-७२)। "बाल्यात् प्रभृत्येव निरूढसख्यं सुग्रीवमेष ध्रुवमाश्रयेत" म० वी० ४-९।

निरूढलक्षणा ನಿರೂಢಲಕ್ಷಣಾ (स्त्री०) ವಿವಕ್ಷೆಗೆ ವಿಷಯವಾದ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣೆ. "कर्मणि कुशलः" ಎಂಬಲ್ಲಿ कुशल ಪದವು ಯೌಗಿಕವಾಗಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ತರುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೂ ರೂಢಿಯಿಂದ ಪ್ರವೀಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧವ್ಯವಹಾರವಿರುವ ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಪ್ರವೀಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣೆ.

निरूढि ನಿರೂಢಿ (स्त्री०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಖ್ಯಾತಿ, ಹೆಸರುವಾಸಿ. नि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "चतसृष्वपि ते विवेकिनी नृप विद्यासु निरूढिमागता" किरा० २-६।

निरूपक ನಿರೂಪಕ (वि०) 1. ನಿರೂಪಣೆಮಾಡುವವನು, ವಿಷಯದ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವವನು. नि + रूप (रूपक्रियायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವವನು, ಗಮನಿಸಿ ನೋಡುವವನು.

निरूपण ನಿರೂಪಣ (न०) 1. ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. नि+रूप (रूपक्रियायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೋಡುವುದು, ಗಮನಿಸುವುದು. 3. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. (स्त्रीन०) 4. ನೇತ್ರ.

ಕಣ್ಣು. 5. ವಿಕಾರ, "निरूपणं तु न पुमान् विलोचनविकारयोः" नानार्थर० ।

निरूपणीय ನಿರೂಪಣೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡುವ. नि + रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಬೇಕಾದ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

निरूपयत् ನಿರೂಪಯತ್ (वि०) 1. ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "अनुरूपमिमं निरूपयन्नथ सर्वेष्वपि पूर्वपक्षताम्" नैष० २-४२। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಗಮನಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ವಸ್ತುವಿನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. "काव्यदोषान् निरुपयन् तस्य प्राथमिकत्वमुपपादयति" सा० द०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

निरूपित ನಿರೂಪಿತ (वि०) 1. ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि+रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अनङ्गशृङ्गाराचार्यसर्वागमोपदेशनिर्मितवैदग्ध्यमुग्धमनोहराः मया न निरूपिता एतयोर्दृष्टिसंभेदाः" मालती० ७। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "स्तुत्या पुरास्माभिरुपासितेन पितामहेनेति निरूपितं नः" कुमा० १२-४७।

निरूप्यमाण ನಿರೂಪ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "दृष्टेनैव मनो हृतं धृतिमुषा प्राणेश्वरेणाद्य मे तत्केनात्र निरूप्यमाणनिपुणो मानस्समाधीयताम्" अमरु० ८४। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "सन्धानमेवास्तु परेण तस्मान्नान्योऽभ्युपायोऽस्ति निरूप्यमाणः" भट्टि० १२-५४।

निरूह ನಿರೂಹ (पुं०) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ, ಪಿಚಕಾರಿ. निर् + ऊह (वितर्के) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "अनायान्तं मुहूर्तात्तु निरूहं शोधनैर्हरेत्। तीक्ष्णैर्निरूहैर्मतिमान् क्षारमूत्राम्लसंयुतैः" सुश्रुत० चिकित्सा० ३८-१७। 2. ತರ್ಕ, ವಾದವಿವಾದ, ಚರ್ಚೆ. 3. ಅಧ್ಯಾಹಾರಪದಗಳಿಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯ. 4. ನಿಶ್ಚಯ. "निरूहो बस्तिभेदे च ऊहशून्ये च निश्चिते" मेदि०। "ल्युट्" (३-३-११५)। **निरूहणम् ನಿರೂಹಣಮ್.**

निर्ऋति ನಿರ್ಋತಿ (पुं०) 1. ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ದಕ್ಷಿಣ-ಪಶ್ಚಿಮ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ವಿದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. नियता ऋतिः मङ्गलं यत्र। "मृगव्याधश्च सर्पश्च निर्ऋतिश्च महायशाः" भा० आदि० ६७-२। (स्त्री०) 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾದೇವಿ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ದೌರ್ಭಾಗ್ಯ. निर्गता ऋतेः मङ्गलात्। 3. ಅಧರ್ಮನ ಪತ್ನಿ. (वि०) 4. ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲದ.

निरोजस् ನಿರೋಜಸ್ (वि०) ಅಂತಃಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ, ಬಲವಿಲ್ಲದ, ದೀನವಾದ. निर्गतमोजः यस्मात्। "प्रांशु निःश्वसितपृष्ठचरी वाङ्नारदस्य निरियाय निरोजाः" नैष० ५-४०।

निरोद्धव्य ನಿರೋದ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + रुधिर् (आवरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "आशयाश्चोदपानाश्च प्रभूतसलिलाकराः। निरोद्धव्याः सदा राज्ञा क्षीरिणश्च महीरुहाः" भा० शान्ति० ८६-१५। 2. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆವರಿಸಲ್ಪಡುವ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **–रोधनीयः –ರೋಧನೀಯಃ.**

निरोध ನಿರೋಧ (पुं०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. नि + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "विभेदमन्तः पदवीनिरोधं विध्वंसनं चाविदितप्रयोगः" किरा० १७-२७। 2. ತಡೆಯುವುದು, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುವುದು. "तेजोनिरोधसमतावहितेन यन्त्रा सम्यक्कशात्रयविचारवता नियुक्तः" माघ० ५-१०। 3. ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು, ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. "अन्तश्चराणां मरुतां निरोधान्निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम्" कुमा० ३-४८। "योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः" पा० यो० सू०। 4. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ನಿರ್ನಾಮಮಾಡುವುದು, ಪ್ರಳಯ. 5. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಸೆರೆಹಿಡಿದು ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು. "निरोधखिन्नावुचितोपचारैः आनर्च सस्नेहमृषानिरुद्धौ" याद० २०-९३। 6. ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು, ದಂಡಿಸುವುದು. "इन्द्रियाणां निरोधेन रागद्वेषक्षयेण च। अहिंसया च भूतानां अमृतत्वाय कल्पते" मनु० ६-६०।

निरोधक ನಿರೋಧಕ (वि०) 1. ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು. नि + रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬಂಧನದಲ್ಲಿಡುವವನು, ಸೆರೆಹಿಡಿದು ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವವನು. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. 4. ತಡೆಹಿಡಿಯುವವನು.

निरोधन ನಿರೋಧನ (न०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡುವುದು. नि+रुधिर् (आवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು. 3. ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು, ದಂಡಿಸುವುದು. 4. ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು.

निर्ग ನಿರ್ಗ (पुं०) ದೇಶ, ಪ್ರದೇಶ, ಪ್ರಾಂತ. नितरां गच्छत्यत्र — निर् + गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

निर्गच्छत् ನಿರ್ಗಚ್ಛತ್ (वि०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. निर्+गम्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निर्गच्छतः प्रविशतश्च निशामयन्तो नाथ त्वदेकहृदया न भजन्ति तन्द्रीम्" याद० १९-४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-गच्छन्ती -ಗಚ್ಛಂತೀ.**

निर्गत ನಿರ್ಗತ (वि०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. निर्+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "गणाधिपानामविधाय निर्गतैः परासुतां मर्मविदारणैरपि" किरा० १४-५४। 2. ಹೊರಟುಹೋದ.

निर्गन्ध ನಿರ್ಗಂಧ (वि०) ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ, ಪರಿಮಳವಿಲ್ಲದ. निर्गतः गन्धः यस्मात्। "निर्गन्धा इव किंशुकाः"।

निर्गम ನಿರ್ಗಮ (पुं०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. निर्+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "अर्धवर्त्मनि रुणत्सि न पृच्छां निर्गमेण न परिश्रमयेनाम्" नैष० ५-२८। 2. ಹೊರಟುಹೋಗುವುದು. "तेन तस्य मधुनिर्गमात्कृशः" रघु० १९-४६। 3. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. "अवाप्तनिर्गमः प्रययौ" काद०।

निर्गमन ನಿರ್ಗಮನ (न०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. निर्+गम्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. निर् + गम्लृ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निर्गमित ನಿರ್ಗಮಿತ (न०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. निर्+गम्लृ (गतौ) + स्वार्थे णिच् "क्तः" (३-३-११४)। "इत्यनक्षरमवाचि घृताच्या दीर्घनिःश्वसितनिर्गमितेन" नैष० ५-४९। (वि०) 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. निर् + गम्लृ कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "आनन्दजाश्रुभिरनुस्रियमाणमार्गान् प्राक्शोकनिर्गमितनेत्रपयःप्रवाहान्" नैष० १-१४४।

निर्गलत् ನಿರ್ಗಲತ್ (वि०) ಸೋರುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ. निर् + गल (प्रस्रवणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

निर्गलन ನಿರ್ಗಲನ (न०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಸೋರುವುದು. निर्+गल (प्रस्रवणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्गलित ನಿರ್ಗಲಿತ (वि०) ಹೊರಗೆ ಬಂದ, ಹೊರಗಡೆ ಸೋರಿಹೋದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋರಿಹೋದ. निर्+गल (प्रस्रवणे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "स्वस्त्यस्तु ते निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्घनं नार्दति चातकोऽपि" रघु० ५-१७।

निर्गुण ನಿರ್ಗುಣ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. निर्गतो गुणेभ्यः। ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನು. ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಶ್ಯನಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನು. "सत्त्वादयो न सन्तीशे यत्र च प्राकृता गुणाः"। अतद्वश्यतया निर्गतः तत्संस्पर्शोऽपि अस्पृष्टः। हेयगुणरहितः। ಹೇಯಗುಣರಹಿತನಾದುದರಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನು. ಇದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಮಸ್ವತಂತ್ರನು. "अणुर्बृहत्कृशःस्थूलो गुणभृन्निर्गुणो महान्" वि० स०। (वि०) 2. ಶೌರ್ಯ ಧೈರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವನು. निर्गताः गुणाः शौर्यधैर्यादयो यस्मात्। "निर्गुणानपि निसर्गकिङ्करान् स्वीकुरुष्व कृपया स्वयैव नः" याद० १७-१२०। 3. ಸೂತ್ರವಿಲ್ಲದ ಬಿಲ್ಲು.

निर्गुण्डी ನಿರ್ಗುಂಡೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. निर्गुडति— निर्+गुड (रक्षायाम्) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। 2. ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. "सिन्धुवारेन्द्रसुरसौ निर्गुण्डीन्द्राणिकेत्यपि"। "शेफालिका तु सुवाहा निर्गुण्डी नीलिका च सा" अम०। 3. ತಾವರೆಯ ಗಡ್ಡೆ. "निर्गुण्डी सिन्धुवारके। नीलशेफालिकायां च करहाटेऽपि कुत्रचित्" विश्व०। "समूलफलपत्रायाः निर्गुण्ड्याः स्वरसैर्घृतम्। सिद्धं पीत्वा क्षयक्षीणो निर्व्याधिर्भाति देववत्" चक्रद०।

निर्गूढ ನಿರ್ಗೂಢ (पुं०) 1. ಮರದ ಪೊಟರೆ. निर्निश्चयेन गुह्यते संव्रियतेऽत्र — निर् + गुहू (संवरणे) अधि० "क्तः" (३-४-७६)। (वि०) 2. ಬಹಳ ಗೂಢವಾದ, ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾದ. 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निर्गृह ನಿರ್ಗೃಹ (वि०) ಮನೆಯಿಲ್ಲದವನು, ವಾಸಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದವನು. निर्गतो गृहात् ।

निर्ग्रन्थ ನಿರ್ಗ್ರಂಥ (पुं०) 1. ಜೂಜುಗಾರ, ಜೂಜಾಟದವನು. निर्गतो ग्रन्थेभ्यः । 2. ಜೈನಭಿಕ್ಷು. 3. ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. (वि०) 4. ಮೂರ್ಖ. 5. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 6. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ವಿರಕ್ತ. "आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रन्था अप्युरुक्रमे। कुर्वन्त्यहैतुकीं भक्तिमित्थं भूतगुणो हरिः" भाग० १-७-१०। "निर्ग्रन्थो भिक्षुमूर्खयोः। श्रमणे च" हेम०। "निर्ग्रन्थो नग्नकेऽपि स्यान्निःस्वबालिशयोरपि" मेदि०। ಜೈನಭಿಕ್ಷುವಿಗೆ ವಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಿಯಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗ್ರಂಥನು. ವಿರಕ್ತನಿಗೆ ಹೃದಯ ಗ್ರಂಥಿಯು ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದ ಕೂಡಲೆ ಶಿಥಿಲವಾಗುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಗ್ರಂಥನು. "भिद्यते हृदयग्रन्थिः छिद्यन्ते सर्वसंशयाः। क्षीयन्ते चास्य कर्माणि दृष्ट एवात्मनीश्वरे" भाग० १-२-२२। स्वार्थे "कः"। **–ग्रन्थकः –ಗ್ರಂಥಕಃ.** 1. ಫಲಶೂನ್ಯವಾದ. 2. ವಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದ, ದಿಗಂಬರನಾದ. 3. ಕ್ಷಪಣಕ. "निर्ग्रन्थकः स्यात्क्षपणे निष्फलेऽप्यपरिच्छदे" मेदि०।

निर्ग्रन्थन ನಿರ್ಗ್ರಂಥನ (न०) ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. निर् + ग्रथि (कौटिल्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्ग्रन्थिक ನಿರ್ಗ್ರಂಥಿಕ (पुं०) 1. ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ. (वि०) 2. ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 3. ಗ್ರಂಥಿಯಿಲ್ಲದ. निर्गतो ग्रान्थिर्यस्य।

निर्ग्राह्य ನಿರ್ಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. निर् + ग्रह (उपादाने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "महिम्नामेतस्मिन्विनयशिशिरो मौग्ध्यमसृणो विदग्धैर्निर्ग्राह्यो न पुनरविदग्धैरतिशयः" उ० रा० ४-२१।

निर्घट ನಿರ್ಘಟ (न०) 1. ಜನನಿಬಿಡವಾದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಬಹಳ ಜನರಿಂದ ಸಾಂದ್ರವಾದ ಅಂಗಡಿಬೀದಿ. 2. ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸದಿರುವ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಸುಂಕವಿಲ್ಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ. 3. ಹಡಗಿಗೆ ಸಾಮಾನು ತುಂಬಲು ಮತ್ತು ಹಡಗಿನಿಂದ ಸಾಮಾನು ಇಳಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಬಂದರಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಶಿಲಾನಿರ್ಮಿತವಾದ ಇಳಿದಾಣ. (वि०) 4. ಘಟವಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ.

निर्घण्ट ನಿರ್ಘಂಟ (पुं०) 1. ನಿಘಂಟು, ಶಬ್ದಕೋಶ. 2. ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂಗ್ರಹ, ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಟ್ಟಿ, ಗ್ರಂಥಗಳ ಸೂಚಿ.

निर्घात ನಿರ್ಘಾತ (पुं०) ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವು ಆಕಾಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ. "वायुनाभिहते वायौ गगनाच्च पतत्यधः। प्रचण्डघोरनिर्घोषो निर्घात इति कथ्यते"। "निर्घातघोषो गिरिशृङ्गशातनो घनोऽम्बराशाकुहरोदरम्भरिः" कुमा० १५-२२। ಈ ರೀತಿ ವಾಯುವು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು ಬಹಳ ಅನಿಷ್ಟ ಸೂಚಕ. ಈ ವಾಯುವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಕೊಂಡು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುವು. "पवनः पवनाभिहतो गगनादवनौ यदा समापतति। भवति तदा निर्घातः स च पापो दीर्घविहगरुतः" बृहत्सं ३९-१। ಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಈ ಘೋರವಾದ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯೋದಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು, ರಾಜರು, ಧನಿಕರು, ಯೋಧರು, ಸ್ತ್ರೀಯರು, ವರ್ತಕರು ಮತ್ತು ವೇಶ್ಯೆಯರು ನಾಶಹೊಂದುವರು. ಹಗಲು ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಾದರೆ ಮೇಕೆಗಳು, ಕುರಿಗಳು, ಶೂದ್ರರು ಮತ್ತು ಪೌರರು ಇವರಿಗೆ ಹಾನಿಯುಂಟು. ಎರಡನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಾದರೆ ರಾಜಸೇವಕರು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಪೀಡೆಯುಂಟು. ಮೂರನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ವೈಶ್ಯರು ಮತ್ತು ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಪೀಡೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಚೋರರಿಗೆ ಪೀಡೆ. ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಈ ನಿರ್ಘಾತವು ನೀಚರನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ದ್ವಿತೀಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುವುದು. ಮೂರನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಆನೆಗಳಿಗೆ ಪೀಡೆ. ರಾತ್ರಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಈ ನಿರ್ಘಾತವು ಬಿದ್ದರೆ ಪಥಿಕರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "अर्कोदयेऽधिकरणिकनृपधनियोधाङ्गनावणिग्वेश्याः। आप्रहरांशेऽजाविकमुपहन्याच्छूद्रपौरांश्च ।। आमध्याह्नाद्राजोपसेविनो ब्राह्मणांश्च पीडयति। वैश्यजलदांस्तृतीये चौरान् प्रहरे चतुर्थे तु।। अस्तं याते नीचान् प्रथमे यामे निहन्ति सस्यानि। रात्रौ द्वितीययामे पिशाचसंघान् निपीडयति।। तुरगकरिणस्तृतीये विनिहन्याद्यायिनश्चतुर्थे च" बृहत्सं० ३९-२, ३, ४, ५।

निर्घातन ನಿರ್ಘಾತನ (न०) ಯಂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

निर्घृण ನಿರ್ಘೃಣ (वि०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದವನು. निर्गता घृणा यस्मात्।

निर्घोष ನಿರ್ಘೋಷ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. निर्+घुषिर् (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमास्थितौ। प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावताविव" रघु० १-३६। (वि०) 2. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದ. "सन्नियम्येन्द्रियग्रामं निर्घोषं निर्जने वने। कायमभ्यन्तरं कृत्स्नमेवाग्रः परिचिन्तयेत्" भा० आश्व० २०-३६।

निर्जन ನಿರ್ಜನ (वि०) ಜನರಹಿತವಾದ, ವಿವಿಕ್ತವಾದ, ಏಕಾಂತವಾದ (ಪ್ರದೇಶ). निर्गतो जनो यस्मात्। "ससचिव इव निर्जनेऽपि तिष्ठन् मुनिरपि तुल्यरुचिस्त्रिलोकभर्तुः" किरा० १०-१४।

निर्जय ನಿರ್ಜಯ (पुं०) ಜಯ, ಗೆಲ್ಲುವುದು. नितरां जयः। "तमःसुहृच्चामरनिर्जयाजिताः सिता वमन्तः खलु कीर्तिमुक्तिकाः" नैष० १५-२३।

निर्जर ನಿರ್ಜರ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. निर्गता जरा यस्मात्। "अस्मिन्नाम तया वृते सुमनसः सन्तोऽपि यन्निर्जरा जाता दुर्मनसो न सोढुमुचिता तेषां तु साऽनौचिती" नैष० १५-८४। (न०) 2. ಅಮೃತ. (वि०) 3. ಮುದಿತನವಿಲ್ಲದವನು, ಪ್ರಾಯದವನು, ತರುಣ. (स्त्री०) **–जरा –ಜರಾ.** 4. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 5. ಮುರಯಿಂಬ ಗಂಧಿಗರ ಓಸನು. "निर्जरस्तु जरात्यक्ते वाच्यवन्निर्जरः सुरे। निर्जरा तु गडूच्यां स्यात्तालपत्र्यामपि क्वचित्" विश्व०।

निर्जल ನಿರ್ಜಲ (वि०) 1. ಜಲರಹಿತವಾದ, ನೀರಿಲ್ಲದ (ದೇಶ). निर्गतं जलं यस्मात्। 2. ನೀರು ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ (ಮೊಸರು). "तक्रं ह्युदश्विन्मथितं पादम्ब्वर्धाम्बुनिर्जलम्" अम०।

निर्जलैकादशी ನಿರ್ಜಲೈಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ. "वृषस्थे मिथुनस्थेऽर्के शुक्लाह्यैकादशी हि या। ज्येष्ठे मासि प्रयत्नेन सोपास्या जलवर्जिता। स्नाने चाचमने चैव वर्जयित्वोदकं बुधः। उपयुञ्जीत नैवान्यद्व्रतभङ्गोऽन्यथा भवेत्" पाद्मपु०।

निर्जित ನಿರ್ಜಿತ (वि०) ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+जि (जये) "क्तः" (३-२-१०२)। "सरोरुहं तस्य दृशैव निर्जितं जिताः स्मितेनैव विधोरपि श्रियः" नैष० १-२४। "निर्जितेन हरिणा हरिः स्वयम्" याद० १७-८७।

निर्जिहान ನಿರ್ಜಿಹಾನ (वि०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, निर्+ओ हाङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "कापि प्रमोदास्फुटनिर्जिहानवर्णेव या मङ्गलगीतिरासाम्" नैष० १४-५१।

निर्जिह्व ನಿರ್ಜಿಹ್ವ (पुं०) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. निर् नास्ति जिह्वा यस्य। (वि०) 2. ನಾಲಗೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳ, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಗಡೆ ಹೊರಟ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳ. निर्गता मुखाद्बहिर्गता जिह्वा यस्य। "निर्जिह्वैश्च श्वसद्भिश्च कूजद्भिश्च गतासुभिः। हयैर्बभौ नरश्रेष्ठ नानारूपधरैर्धरा" भा० भीष्म० ८९-३४।

निर्जीव ನಿರ್ಜೀವ (वि०) ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಜೀವಾತ್ಮನಿಲ್ಲದ (ಶರೀರ). निर्गतो जीवो जीवात्मा यस्मात्। "वाजिभिश्चापि निर्जीवैः श्वसद्भिः शोणितोक्षितैः" भा० द्रोण० ४९-२९।

निर्झर ನಿರ್ಝರ (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ಪ್ರವಾಹ, ಗಿರಿನದಿ. निर्+झॄष् (वयोहानौ) "अप्" (३-३-५७)। "मन्था नगः स भुजगप्रभुवेष्टघृष्टिलेखावलद्धवलनिर्झरवारिधारः" नैष० ११-६२। "पृक्तस्तुषारैर्गिरिनिर्झराणामनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३। 2. ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. 3. ತುಷಾನಲ, ಹೊಟ್ಟಿನ ಬೆಂಕಿ. "निर्झरस्तु सहस्रांशुतुरङ्गे तुषपावके" मेदि०।

निर्झरिणी ನಿರ್ಝರಿಣೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. निर्झरः कारणत्वेनास्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿದುಬಂದು ಮುಂದೆ ನದಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनमुखरभूरिस्रोतसो निर्झरिण्यः" म० वी० ५-४०।

निर्णय ನಿರ್ಣಯ (पुं०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ತೀರ್ಮಾನ, ನಿರ್ಧಾರ. निर्+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "अवितृप्ततया तथापि मे हृदयं निर्णयमेव धावति" किरा० २-२९। "भव हृदय साभिलाषं संप्रति सन्देहनिर्णयो जातः" शाकु० १-२४। 2. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ಸಂಶಯವಿರೋಧಿಯಾದ ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನ. ಈ ಜ್ಞಾನವು ವಿಶೇಷ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇದು प्रत्यक्षम् ಮತ್ತು अनुमानम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಔನ್ನತ್ಯ ಮಾತ್ರ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ स्थाणुर्वा पुरुषो वा ಎಂಬ ಸಂಶಯ ವುಂಟಾದಾಗ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿ ವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ पुरुष एवायम् ಎಂಬ ಸಂಶಯ ವಿರೋಧಿ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಿರ್ಣಯ. ವಿಷಾಣಮಾತ್ರ ದರ್ಶನದಿಂದ गौर्वा गवयो वा ಎಂಬ ಸಂಶಯವುಂಟಾದಾಗ ಸಾಸ್ನಾ (ಗಂಗೆದೊಗಲು) ದರ್ಶನದಿಂದ गौरेवायम् ಎಂಬ ಸಂಶಯ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅವಧಾರಣಜ್ಞಾನವು ಅನುಮಾನ

ನಿರ್ಣಯ. 3. ವಿಮರ್ಶಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ. 4. (ಮೀಮಾಂಸಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಐದು ವಿಧ ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. विषयः, विशयः, पूर्वपक्षः, उत्तरः, निर्णयः ಇವು ಐದು ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳು. 5. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ತೀರ್ಪು, ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿಯು ಕೊಡುವ ಸತ್ಯ ತೀರ್ಮಾನ. "सर्वज्ञस्याप्येकाकिनो निर्णयाभ्युपगमो दोषाय" माल० १।

निर्णयन ನಿರ್ಣಯನ (न०) "निर्णय" ಪದದ ಅರ್ಥ. निर् + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्णायक ನಿರ್ಣಾಯಕ (वि०) ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡುವ, ಒಂದು ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವ, ಬಗೆಹರಿಸುವ. निर् + णीञ् (प्रापणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–यिका – ಯಿಕಾ.**

निर्णिक्त ನಿರ್ಣಿಕ್ತ (वि०) 1. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + णिजिर् (शौचपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "तं धूपाश्यानकेशान्तं तोयनिर्णिक्तपाणयः। आकल्पसाधनैस्तैस्तैरुपसेदुः प्रसाधकाः" रघु० १७-२२। 2. ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಪವಾದ).

निर्णिक्तवत् ನಿರ್ಣಿಕ್ತವತ್ (वि०) ತೊಳೆದವನು, ಶುದ್ಧ ಮಾಡಿದವನು, निर्+णिजिर् (शौचपोषणयोः) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निर्णिक्ति ನಿರ್ಣಿಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ತೊಳೆಯುವುದು. निर्+णिजिर् (शौचपोषणयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "वृद्धातिक्रमसंभृतस्य महतो निर्णिक्तये पाप्मनः" म० वी० ४-२५।

निर्णीत ನಿರ್ಣೀತ (वि०) 1. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೀರ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्णीते व्यवहारे तु प्रमाणमफलं भवेत्। लिखितं साक्षिणो वापि पूर्वमावेदितं न चेत्"। "न्यायनिर्णीतसारत्वान्निरपेक्षमिवागमे" किरा० ११-३९।

निर्णेक ನಿರ್ಣೇಕ (पुं०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. निर् + णिजिर् (शौचपोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "दानेन वधनिर्णेकं सर्पादीनामशक्नुवन्" मनु० ११-१३९।

निर्णेजक ನಿರ್ಣೇಜಕ (पुं०) 1. ರಜಕ, ಅಗಸ. निर्+णिजिर् (शौचपोषणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತೊಳೆಯುವವನು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

निर्णेजन ನಿರ್ಣೇಜನ (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. निर्+णिजिर् (शौचपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. (ಪಾಪ) ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. (ದೋಷ) ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. (ಅಪವಾದ) ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

निर्णेतृ ನಿರ್ಣೇತೃ (वि०) 1. ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು, ತೀರ್ಮಾನಿಸುವವನು. निर्+णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಿರ್ಧರಿಸುವವನು, ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **निर्णेत्री ನಿರ್ಣೇತ್ರೀ.**

निर्णोद ನಿರ್ಣೋದ (पुं०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು. निर्+णुद (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕದಲಿಸುವುದು. 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಹೊರಕ್ಕೆ ದಬ್ಬುವುದು. 4. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ದೂರಮಾಡುವುದು. "ल्युट्" (३-३-११५)। **–नोदनम् –ನೋದನಮ್.**

निर्दग्ध ನಿರ್ದಗ್ಧ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+दह (भस्मीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निजांशुनिर्दग्धमदङ्गभस्मभिर्मुधा विधुर्वाञ्छति लाञ्छनोन्मृजाम्" नैष० ९-१४६।

निर्दट ನಿರ್ದಟ (वि०) 1. ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. 3. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು. "निर्दटस्तु दयाशून्ये कथितो निष्प्रयोजने। परापवादरक्ते च वाच्यलिङ्गोऽयमिष्यते" मेदि०।

निर्दण्ड ನಿರ್ದಂಡ (वि०) ದಂಡಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು, ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು.

निर्दय ನಿರ್ದಯ (वि०) 1. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. निर्गता दया यस्मात्। "अस्याः पीनस्तनव्याप्ते हृदयेऽस्मासु निर्दये" नैष० २०-३५। 2. ದಯೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. ದಯೆಯಿಡಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ. "ज्ञातिसम्बन्धिभिस्त्वेते त्यक्तव्याः कृतलक्षणाः। निर्दया निर्नमस्कारास्तन्मनोरनुशासनम्" मनु० ९-२३९। (अव्य०) 3. ದಯೆಯಿಲ್ಲದೆ. ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದೆ. "न प्रहर्तुमलमस्मि निर्दयं विप्र इत्यभिभवत्यपि त्वयि" रघु० ११-८४।

निर्दर ನಿರ್ದರ (पुं०) 1. ಗಿರಿನದಿ, ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ಪ್ರವಾಹ. (न०) 2. ಸಾರ, ಸತ್ತ್ವ, ತಿರುಳು. 3. ಅತಿಶಯ. "निर्दरं निर्भरे सारेऽन्यवत्तु कठिनेऽत्रपे" मेदि०। (वि०) 4. ಭಯವಿಲ್ಲದ. निर्गतो दरो यस्मात्। 5. ಕಠಿನವಾದ, ಕರ್ಕಶವಾದ. "ध्याननिर्दरशैलेन विनिश्वसितधातुना" रामा०। 6. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 7. ಮರುಕವಿಲ್ಲದ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ.

निर्दलन ನಿರ್ದಲನ (न०) ಸೀಳುವುದು, ಹೋಳುಮಾಡುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು.

निर्दलित ನಿರ್ದಲಿತ (वि०) ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. "दारुणसमारम्भदैवदुर्विलासपरिणामदुःखनिर्दलितमानसम्" मालती० ६।

निर्दश ನಿರ್ದಶ (वि०) ಹತ್ತು ದಿನಗಳಿಗೂ ಮಿಗಿರಿದ, ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದಿರುವ. निर्गतानि दश दिनानि यस्य।

निर्दशन ನಿರ್ದಶನ (वि०) ದಂತವಿಲ್ಲದವನು, ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದವನು. निर्गता दशना यस्य।

निर्दस्यु ನಿರ್ದಸ್ಯು (वि०) ಚೋರರಿಲ್ಲದ, ಕಳ್ಳರಿಲ್ಲದ. निर्गतो दस्युर्यस्मात्। "निर्दस्युरभवल्लोकः" रामा०।

निर्दहन ನಿರ್ದಹನ (पुं०) 1. ಗೇರುಮರ, नितरां दहति—निर्+दह (भस्मीकरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಬೆಂಕಿಯಿಲ್ಲದ. निर्गतो दहनो यस्मात्। (स्त्री०) **–दहनी –ದಹನೀ.** 3. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

निर्दातृ ನಿರ್ದಾತೃ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು, ಕೊಡುಗೈಯುಳ್ಳವನು. निर् + डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ಕೊಯ್ಲು ಮಾಡುವವನು. निर् + दो (अवखण्डने) "तृच्" (३-१-१३३)। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸುವವನು. निर्+दैप् (शोधने) "तृच्" (३-१-१३३)। "यथोद्धरति निर्दाता कक्षं धान्यं च रक्षति" मनु० ७-११०।

निर्दारित ನಿರ್ದಾರಿತ (वि०) 1. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + दृ (विदारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "क्रोधाक्रान्तः क्रूरनिर्दारिताक्षः प्रेक्षाञ्चक्रे नैव किञ्चिन्मदान्धः" माघ० १८-२८।

निर्दिग्ध ನಿರ್ದಿಗ್ಧ (वि०) 1. ಪುಷ್ಟನಾದ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. निर्+दिह (उपचये) "क्तः" (३-४-७२)। "अथांसलो बली। निर्दिग्धो मांसलश्चोपचितः" अभि० चि०। 2. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + दिह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निर्दिशत् ನಿರ್ದಿಶತ್ (वि०) 1. ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. निर् + दिश (अतिसर्जने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ನಮೂದಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ತಪಶೀಲುವಾರಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ.

निर्दिश्यमान ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर्+दिश (अतिसर्जने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತಪಶೀಲುವಾರಾಗಿ ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निर्दिष्ट ನಿರ್ದಿಷ್ಟ (वि०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५। 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಮೂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्दिष्टविषयं किञ्चिदुपात्तविषयं तथा" हरिवं०।

निर्देश ನಿರ್ದೇಶ (पुं०) 1. ತೋರಿಸುವುದು. निर्+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. "यूयं वै धर्मराजस्य यदि निर्देशकारिणः" भाग० ६-१-३८। 3. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು. "ओं तत्सदिति निर्देशः ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः" गीता १७-२३। ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "निर्देश" ಪದಕ್ಕೆ ನಾಮವಾಚಕ ಶಬ್ದವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಲಾಗಿದೆ. 4. ಸಲಹೆ, ಉಪದೇಶ. 5. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. "कालमेव प्रतीक्षेत निर्देशं भृतको यथा"। 6. ಪರಿಸರ, ಹತ್ತಿರ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. (वि०) 7. ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದ. निर्गतो देशात्।

निर्देशक ನಿರ್ದೇಶಕ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು. निर्+दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತೋರಿಸುವವನು. 3. ಹೇಳುವವನು. 4. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು. 5. ಸಲಹೆಗಾರ.

निर्देष्टृ ನಿರ್ದೇಷ್ಟೃ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು. निर्+दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು. 3. ತೋರಿಸುವವನು. 4. ಹೇಳುವವನು. 5. ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–देष्ट्री –ದೇಷ್ಟ್ರೀ.**

निर्दोष ನಿರ್ದೋಷ (वि०) ದೋಷರಹಿತವಾದ. निर्गतो दोषो यस्मात्। "निर्दोषं दर्शयित्वा तु सदोषं यः प्रयच्छति। स मूल्याद्द्विगुणं दाप्यो विनयं तावदेव तु"।

"निर्दोषमपि वित्ताढ्यं दोषैर्योजयते नृपः" पञ्चतं० २-१२३।

निर्द्वन्द्व ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ (वि०) 1. ದ್ವಂದ್ವರಹಿತನಾದ, ಸುಖ-ದುಃಖ ರೂಪವಾದ ದ್ವಂದ್ವವಿಲ್ಲದ, ಶೀತ-ಉಷ್ಣ ರೂಪವಾದ ದ್ವಂದ್ವವಿಲ್ಲದ. 2. ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪ ರೂಪವಾದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸ್ವಭಾವದ ದ್ವಂದ್ವವಿಲ್ಲದ. निर्गतो द्वन्द्वः सकलसांसारिकस्वभावः यस्मात्। "त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन। निर्द्वन्द्वो नित्यसत्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्" गीता २-४५। 3. ಎರಡಿಲ್ಲದ. 4. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಲ್ಲದ.

निर्धन ನಿರ್ಧನ (वि०) ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. निर्गतं धनं यस्मात्। "अक्रोधं शिक्षयन्त्यन्यैः क्रोधना ये तपोधनाः। निर्धनास्ते धनायैव धातुवादोपदेशिनः" नैष० १७-८०।

निर्धनत्व ನಿರ್ಧನತ್ವ (न०) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. निर्धनस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तल्" (५-१-११९)। **–धनता –ಧನತಾ.**

निर्धार ನಿರ್ಧಾರ (पुं०) ನಿಶ್ಚಯ, ತೀರ್ಮಾನ. निर्धियतेऽनेन — नि+धृङ् (अवस्थाने) "धृञ्" (३-३-१२१)।

निर्धारण ನಿರ್ಧಾರಣ (न०) ನಿಶ್ಚಯ, ತೀರ್ಮಾನ, निर्धार्यते — निर् + धृङ् (अवस्थाने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्धारणीय ನಿರ್ಧಾರಣೀಯ (वि०) 1. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತೀರ್ಮಾನ ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದ. निर् + धृङ् (अवस्थाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **निर्धारितव्यः ನಿರ್ಧಾರಿತವ್ಯಃ.**

निर्धारयितृ ನಿರ್ಧಾರಯಿತೃ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು. 2. ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡುವವನು, ತೀರ್ಪು ಕೊಡುವವನು. निर्+धृङ् (अवस्थाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–धारयित्री –ಧಾರಯಿತ್ರೀ.**

निर्धारित ನಿರ್ಧಾರಿತ (वि०) ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्धार्यते — निर् + धृङ् (अवस्थाने) + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम्" माघ० २-७०।

निर्धार्य ನಿರ್ಧಾರ್ಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. निर्+धृ (धारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತೀರ್ಮಾನ ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಹೆಚ್ಚು ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. "निर्धार्यः कर्मकर्ता च संपन्नः सत्त्वसम्पदा"।

निर्धुत ನಿರ್ಧುತ (वि०) ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + धुञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "चिरं युवाकूतशतैः कृतार्थनश्चिरं सरोषेङ्गितया च निर्धुतः" नैष० १६-१०८।

निर्धूत ನಿರ್ಧೂತ (वि०) 1. ನಿರಸನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+धुञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "केशाकर्षणनिर्धूतगौरवा मा गमिष्यसि"। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अनाप्तपुण्योपचयैर्दुरापा फलस्य निर्धूतरजाः सवित्री" किरा० ३-५। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्सेधनिर्धूतमहीरुहां ध्वजैर्जनावरुद्धोद्धतसिन्धुरंहसाम्" माघ० १२-५३। 4. ಅಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः" गीता ५-१७। 5. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पुराहं वालिना राम राज्यात् स्वादवरोपितः। परुषाणि च संश्राव्य निर्धूतोऽस्मि बलीयसा" रामा०। 6. ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्धूतनिगमांस्तत्र नैगमानपरान्तजान्" याद० २२-९८।

निर्धौत ನಿರ್ಧೌತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. नितरां धौतम्। "निर्धौते सति हरिचन्दने जलौघैरापाण्डोर्गतपरभागयाङ्गनायाः" माघ० ८-५१।

निर्निमेष ನಿರ್ನಿಮೇಷ (वि०) ರೆಪ್ಪೆಯಾಡದಿರುವ, ಮಿಟುಕದಿರುವ. "व्युत्थितेषु विमुखेषु वा स्वयं निर्निमेषनयनेषु नाकिषु" याद० १७-४१।

निर्बन्ध ನಿರ್ಬಂಧ (पुं०) 1. ಒತ್ತಾಯಮಾಡುವುದು, ಅವಶ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವುದು. निर्+बन्ध (बन्धने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अवस्तुनिर्बन्धपरे कथं नु ते करोऽयमामुक्तविवाहकौतुकः" कुमा० ५-६६। 2. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ. "कपालकुण्डलाकोपदुर्जातजनितापदः। वयमभ्युद्धृताः कृच्छ्रान्निर्बन्धादार्ययानया" मालती० १०-१९।

निर्बाध ನಿರ್ಬಾಧ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ, ಅಡಚಣೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता बाधा यस्मात्। 2. ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ವಿವಿಕ್ತವಾದ, ಯಾರ ಸಂಪರ್ಕವೂ ಇಲ್ಲದ.

निर्भय ನಿರ್ಭಯ (वि०) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतं भयं यस्मात्। "निर्भयं तु भवेद्यस्य राष्ट्रं बाहुबलाश्रितम्" मनु० ९-२५५। 2. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವ. "वितानतामातपनिर्भयास्तदा पटच्छिदाकालिकपुष्पजाः स्रजः" नैष० १५-१४।

निर्भर ನಿರ್ಭರ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ. निःशेषेण भरो भरणं यत्र। "जगुः पुण्यश्लोकं प्रतिनृपतयः किन्तु विदधुः स्वनिश्वासैर्भीमीहृदयमुदयन्निर्भरदयम्" नैष० १४-९६। 2. ಗುರುವಾದ, ಭಾರವಾದ. "अलघुप्रसारितविलोचनाञ्जलिद्रुतपीतमाधवरसौघनिर्भरैः" माघ० १३-४८। (न०) 3. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚು, ಆಧಿಕ್ಯ. (अव्य०) 4. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "प्रियावियोगाद्विधुरोऽपि निर्भरं कुतूहलाक्रान्तमना मनागभूत्" नैष० १-११९।

निर्भर्त्सन ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನ (न०) 1. ಹೆದರಿಸುವುದು, ಗದರಿಸುವುದು. नितरां भर्त्सनम्। "धैर्यमभिनदुदितं शिशुना जननीनिर्भर्त्सनविवृद्धमन्युना" माघ० १५-८७। 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು, ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು.

निर्भर्त्सयत् ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸಯತ್ (वि०) 1. ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ. निर्+भर्त्स (तर्जने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

निर्भर्त्सित ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸಿತ (वि०) 1. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+भर्त्स (तर्जने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अशोकनिर्भर्त्सितपद्मरागमाकृष्टहेमद्युतिकर्णिकारम्" कुमा० ३-५३।

निर्भस्मित ನಿರ್ಭಸ್ಮಿತ (वि०) ಭಸ್ಮರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गाङ्गौघनिर्भस्मितशम्भुकन्धरासवर्णमर्णः कथमन्यथास्य तत्" माघ० १२-६९।

निर्भाग्य ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ (वि०) ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ದುರದೃಷ್ಟದವನು. निर्गतं भाग्यं यस्मात्।

निर्भिन्न ನಿರ್ಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "दन्ताग्रनिर्भिन्नपयोदमुन्मुखाः शिलोच्चयानामरुहुर्महीयसः" माघ० १२-४७। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परवृद्धिभिराहितव्यथः स्फुटनिर्भिन्नदुराशयोऽधमः" माघ० १६-२३।

निर्भीक ನಿರ್ಭೀಕ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता भीर्यस्य "कप्" (५-४-१५४)।

निर्भुग्न ನಿರ್ಭುಗ್ನ (वि०) 1. ತಿರುಚಲ್ಪಟ್ಟ, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ. "एकीकृतस्त्वचि निषिक्त इवावपीडच निर्भुग्नपीनकुचकुड्मलयानया मे" मालती० ६-१२।

निर्भृति ನಿರ್ಭೃತಿ (वि०) ಕೂಲಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದ. निर्गता भृतिर्यस्य।

निर्भेद ನಿರ್ಭೇದ (पुं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು. निर् + भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। "अहो, निर्भेदादृतेऽपि मालविकायामयमुपन्यासःशङ्कयति" माल० ४।

निर्भेद्य ನಿರ್ಭೇದ್ಯ (वि०) 1. ಸೀಳಲ್ಪಡುವ, ಒಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರಗೆಡಹಲ್ಪಡುವ. निर्+भिदिर् (विदारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निर्मक्षिक ನಿರ್ಮಕ್ಷಿಕ (वि०) 1. ನೊಣಗಳಿಲ್ಲದ (ಪ್ರದೇಶ). 2. ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ, ಏಕಾಂತವಾದ ಸ್ಥಳ. निर्गता मक्षिका यस्मात्। (अव्य०) 3. ನೊಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ನೊಣಗಳ ಅಭಾವ. मक्षिकाया अभावः। अव्ययी०। 4. ಜನರಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಮನುಷ್ಯರ ಅಭಾವ. "कृतं भवता निर्मक्षिकम्" शाकु० २।

निर्मत्सर ನಿರ್ಮತ್ಸರ (वि०) ಮಾತ್ಸರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿಲ್ಲದವನು. निर्गतो मत्सरो यस्मात्।

निर्मथत् ನಿರ್ಮಥತ್ (वि०) 1. ಮಥನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಡೆಯುತ್ತಿರುವ. निर् + मथे (विलोडने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

निर्मथन ನಿರ್ಮಥನ (न०) 1. ಮಥನಮಾಡುವುದು, ಕಡೆಯುವುದು. निर्+मथे (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವುದು. "विनिवर्तित एष वीरपोतः पृतनानिर्मथनात्त्वयोपहृतः" उ० रा० ५-८। 3. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವುದು. 4. ಮರ್ದನ, ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕಾಟ. "परिमलितपाटलीमुकुलनिर्मथनबहुलपरिमलोत्पीड० ...."

मालती० ३। (वि०) 5. ಕಡೆಯುವ ಮಂತು. 6. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಅರಣಿ. निर्मथ्यतेऽनेन — निर् + मथे कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निर्मथनीय ನಿರ್ಮಥನೀಯ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಕಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಕಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. निर्+मथे (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–मथितव्यम् –ಮಥಿತವ್ಯಮ್.**

निर्मथित ನಿರ್ಮಥಿತ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + मथे (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तैस्तैरसौ निर्मथितो विधूतस्संक्षोभितो बन्धनपीडनाद्यैः" याद० १८-१००। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निर्मथितवत् ನಿರ್ಮಥಿತವತ್ (वि०) 1. ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆದವನು. 2. ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. निर् + मथे (विलोडने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 3. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆದವನು.

निर्मथ्य ನಿರ್ಮಥ್ಯ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. निर् + मथे (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निर्मथ्यमान ನಿರ್ಮಥ್ಯಮಾನ (वि०) ಕಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर् + मन्थ (विलोडने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषं महोल्बणं हालहलाह्वमग्रतः" भाग० ८-७-१७।

निर्मन्थन ನಿರ್ಮಂಥನ (न०) 1. ಮಥನಮಾಡುವುದು, ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವುದು. निर् + मन्थ (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यानि यानीह गीतानि तद्बालचरितानि च। दधिनिर्मन्थने काले स्मरन्ती तान्यगायत" भाग० १०-९-२। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 3. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವುದು. (वि०) 4. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಮಂತು. 5. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಅರಣಿ. निर् + मन्थ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निर्मन्थनीय ನಿರ್ಮಂಥನೀಯ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಕಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಕಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. निर्+मन्थ (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–मन्थितव्यम् –ಮಂಥಿತವ್ಯಮ್.**

निर्मन्थ्य ನಿರ್ಮಂಥ್ಯ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುವ. निर्+मन्थ (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕಡೆದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ (ಅರಣಿ). 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

निर्मन्यु ನಿರ್ಮನ್ಯು (वि०) ಕೋಪವಿಲ್ಲದ. निर्गतो मन्युः यस्मात्। "न निर्मन्युः क्षत्रियोऽस्ति लोके निर्वचनं स्मृतम्" भा० वन० २७-३६।

निर्मम ನಿರ್ಮಮ (वि०) 1. ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವ, ಪ್ರಪಂಚದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. निर्गतं मम ममता यस्य। ममेत्येतदव्ययं ममतावाचि। "मारुतिः सागरं तीर्णः संसारमिव निर्ममः" रघु० १२-६०। "निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः" गीता ३-३०। 2. ನಿಃಸ್ಪೃಹನಾದ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. "निर्ममे निर्ममोऽर्थेषु मधुरां मधुराकृतिः" रघु० १५-३०।

निर्मर्याद ನಿರ್ಮರ್ಯಾದ (वि०) 1. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ, ಗೌರವವಿಲ್ಲದ. निर्गतो मर्यादायाः। "कृतमनुमतं दृष्टं वा यैरिदं गुरुपातकं मनुजपशुभिर्निर्मर्यादैर्भवद्भिरुदायुधैः" वेणी० ३-२४। 2. ಅವಿಧೇಯ. 3. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಗಡಿಯಿಲ್ಲದ.

निर्मल ನಿರ್ಮಲ (वि०) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದ. निर्गतो मलो यस्मात्। "विरेजिरे तच्चिकुरोत्कराः किराः क्षणं गलन्निर्मलवारिविप्रुषाम्" नैष० १५-२३। 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. "संभृतोपकरणेन निर्मलां कर्तुमिष्टिमभिवाञ्छता मया" माघ० १४-७। 3. ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "मनस्तु सुखदुःखानां महतां कारणं द्विज। जाते तु निर्मले ह्यस्मिन् सर्वं भवति निर्मलम्" देवीभा०। 4. ಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಮಾಲಿನ್ಯವಿಲ್ಲದ. "अगस्त्यभासा दिशि निर्मलत्विषि" नैष० ९-५७। 5. ಶುದ್ಧವಾದ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ. "इत्यनाविलमनोज्ञया गिरा निर्मलां निजदयामिवोद्वमन्" याद० १७-१२९। 6. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. "निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा" मनु० ८-३१८। (न०) 7. ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ. 8. ಅಭ್ರಕ, ಕಾಗೆಬಂಗಾರ.

निर्मलीकरण ನಿರ್ಮಲೀಕರಣ (न०) 1. ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 3. ದೋಷವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 4. ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

निर्मलीकृत ನಿರ್ಮಲೀಕೃತ (वि०) 1. ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निर्मलीमस ನಿರ್ಮಲೀಮಸ (वि०) 1. ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದ. 2. ಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. "प्राज्यमाज्यमसकृद्वषट्कृतं निर्मलीमसमलीढ पावकः" माघ० १४-२५।

निर्मलोपल ನಿರ್ಮಲೋಪಲ (पुं०) ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ.

निर्मशक ನಿರ್ಮಶಕ (वि०) ಸೊಳ್ಳೆಗಳಿಲ್ಲದ (ದೇಶ). निर्गतो मशको यस्मात्।

निर्मानुष ನಿರ್ಮಾನುಷ (वि०) ಮನುಷ್ಯರಿಲ್ಲದ (ದೇಶ), ಜನರಿಲ್ಲದ (ಪ್ರದೇಶ). निर्गतो मानुषो यस्मात्, निर् नास्ति मानुषो यत्र वा।

निर्माण ನಿರ್ಮಾಣ (न०) 1. ಮಾಡುವುದು. 2. ರಚಿಸುವುದು. निर् + माङ् (माने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यदैतेऽसङ्गता भावा भूतेन्द्रियमनोगुणाः। यदायतननिर्माणे न शेकुर्ब्रह्मवित्तम" भाग० २-५-३२। "फलतु निर्माणरमणीयता" मालती० १। 3. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. "निर्माणमेव हि तदा तव लालनीयं मा पूतनात्वमुपगाः शिवतातिरेव" मालती० ९-५१। 4. ತಯಾರಿಸುವುದು. "अलम्भि तुङ्गासनसंनिवेशादपूपनिर्माणविदग्धयादरः" नैष० १५-१२। 5. ಬೆಳವಣಿಗೆ. "अयमप्राप्तनिर्माणः" रामा०। (वि०) 6. ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಉತ್ಪಾದಿತ. निर् + माङ् कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

निर्मातृ ನಿರ್ಮಾತೃ (वि०) 1. ಮಾಡುವವನು. निर्+माङ् (माने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. (ಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ರಚಿಸುವವನು. 3. (ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕಟ್ಟುವವನು. 4. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು. 5. ತಯಾರಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–मात्री –ಮಾತ್ರೀ.**

निर्माथ ನಿರ್ಮಾಥ (पुं०) ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. निर्+मथे (विलोडने) "घञ्" (३-३-१८)। "ब्रह्मच्छद्मा निखिलभुवनस्तोमनिर्माथयोग्यः" म० वी० २-२५।

निर्माल्य ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ (न०) 1. ದೇವರಿಗೆ ಧರಿಸಿ ವಿಸರ್ಜಿಸಿದ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು, ಪೂಜಾನಂತರ ದೇವರಿಂದ ತೆಗೆದ ಪುಷ್ಪ. निर्+मल (धारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अर्वाक् विसर्जनाद्द्रव्यं नैवेद्यं सर्वमुच्यते। विसर्जिते जगन्नाथे निर्माल्यं भवति क्षणात्"। 2. ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ ಪುಷ್ಪ. "भ्रश्यद्भिर्जलमभि भूषणैर्वधूनामङ्गेभ्यो गुरुभिरमज्जि लज्जयेव। निर्माल्यैरथ ननृतेऽवधीरितानामप्युच्चैर्भवति लघीयसां हि धार्ष्टयम्" माघ० ८-६०। 3. ಉಳಿಕೆ, ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ.

निर्मित ನಿರ್ಮಿತ (वि०) 1. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आस्यं शीतमयूखमण्डलगुणानाकृष्य ते निर्मितं शङ्के सुन्दरि शर्वरीपरिवृढस्तेनैष दोषाकरः" नैष० २२-१४५। "त्वष्ट्रा नवं निर्मितमातपत्रम्" कुमा० ७-४१। 2. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आप्तकाम सृजसि त्रिजगत्किं किं भिनत्सि यदि निर्मितमेव" नैष० २१-१०५। 3. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "युवानमालोक्य विदग्धशीलया स्वपाणिपाथोरुहनालनिर्मितः" नैष० १६-५९। 4. ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तमिमं कुरु दक्षिणेतरं चरणं निर्मितरागमेहि मे" कुमा० ४-१९। 5. ರಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಗ್ರಂಥ). 6. ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ (ಮನೆ ಮುಂತಾದುದು). 8. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, "भजते खलु षण्मुखं शिखी चिकुरैर्निर्मितबर्हगर्हणः" नैष० २-३३।

निर्मिति ನಿರ್ಮಿತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾಡುವುದು, ತಯಾರಿಸುವುದು. निर् + माङ् (माने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "जातं शातक्रतव्यां हरिति विहरतः काकतालीयमस्यामश्यामत्वैकमत्यस्थितसकलकलानिर्मितेर्निर्मलस्य" नैष० २२-१३९। 2. (ಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ರಚಿಸುವುದು. 3. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. 4. ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. 5. ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು.

निर्मीयमाण ನಿರ್ಮೀಯಮಾಣ (वि०) ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर् + माङ् (माने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "मुहूर्तमात्रहृदयविनिहितनिर्मीयमाणवल्लभसमागमा" मालती० ३।

निर्मुक्त ನಿರ್ಮುಕ್ತ (पुं०) 1. ಪೊರೆಬಿಟ್ಟ ಸರ್ಪ, ಪೊರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಹಾವು. निर् + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्मुक्तशेषोरगनिर्विशेषैर्निकेतनैरुन्नमितान्तरिक्षम्" याद० १८-१२३। (वि०) 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हिमनिर्मुक्तयोर्योगे चित्राचन्द्रमसोरिव" रघु० १-४६। 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧನದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. "निर्मुक्तस्त्यक्तसङ्गे स्यान्मुक्तकञ्चुकभोगिनि" मेदि०। "निर्मुक्ताः सर्वसङ्गेभ्यो ऋतात्मानो यतव्रताः" भा० अनु० १५९-५२।

निर्मुक्ति ನಿರ್ಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ. 2. ಸಂಸಾರ ಪಾಶದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದು. निर्+मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

निर्मुट ನಿರ್ಮುಟ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ವನಸ್ಪತಿ, ಹೂವಿಲ್ಲದೆ ಫಲ ಬಿಡುವ ವೃಕ್ಷ. 4. ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದ ವಾರುಕಟ್ಟೆ.

निर्मूल ನಿರ್ಮೂಲ (वि०) 1. ಬುಡವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतं मूलमाधारो यस्य। 2. ಬೇರಿಲ್ಲದ. निर्गतं मूलं बुध्नो यस्य। "आरुह्य वृक्षान्निर्मूलान् गजः परिरुजन्निव" भा० उद्योग० ७४-८। (अव्य०) 3. ಬುಡವಿಲ್ಲದೆ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ. "निःश्वासा वदनं दहन्ति हृदयं निर्मूलमुन्मथ्यते निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिवं रुद्यते" अमरु० ९२।

निर्मूलन ನಿರ್ಮೂಲನ (न०) 1. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು. 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "कदा शम्भो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः" भर्तृ० ३-८९।

निर्मृष्ट ನಿರ್ಮೃಷ್ಟ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. निः निःशेषं मृष्टः। "निःशेषच्युतचन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोऽधरो नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तवेयं तनुः" सा० द० २।

निर्मोक ನಿರ್ಮೋಕ (पुं०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿಸುವುದು. निर्+मुच्लृ (मोक्षणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹಾವಿನ ಪರೆ, ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ. कर्मणि "घञ्" (३-३-१९)। "स्तनोत्तरीयाणि भवन्ति सङ्गान्निर्मोकपट्टाः फणिभिर्विमुक्ताः" रघु० १६-१७। 3. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. "मृगनिर्मोकवसनाश्चीरवल्कलवाससः" भा० अनु० १४१-१००। 4. ಯುದ್ಧಕವಚ. 5. ಆಕಾಶ. "निर्मोको मोचने व्योम्नि सन्नाहे सर्पकञ्चुके" मेदि०। 6. ಸಾವರ್ಣಿಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "निर्मोकविरजस्काद्याः सावर्णेस्तनया नृप" भाग० ८-१३-६।

निर्मोक्ष ನಿರ್ಮೋಕ್ಷ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಮೋಕ್ಷ, ವಿಮೋಚನೆ, ಬಿಡುಗಡೆ. नितरां मोक्षः। "न चोपलेभे पूर्वेषामृणनिर्मोक्षसाधनम्" रघु० १०-२।

निर्मोचन ನಿರ್ಮೋಚನ (न०) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿಸುವುದು. नितरां मोचनम्—निर्+मुच्लृ (मोक्षणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्मोह ನಿರ್ಮೋಹ (पुं०) 1. ರೈವತ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (वि०) 2. ಮೋಹವಿಲ್ಲದ, ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. निर्गतो मोहो यस्मात्।

निर्यत् ನಿರ್ಯತ್ (वि०) ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. निर्+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अस्मिन् मृदुश्वसनगर्भतदीयरन्ध्रनिर्यत्स्वनश्रुतिसुखादिव नोत्सहन्ते" माघ० ४-४३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यती –ಯತೀ.** "वर्गाद्गवां हुंकृतिचारु निर्यतीमरिमधोरैक्षत गोमतल्लिकाम्" माघ० १२-४१।

निर्यन्त्रण ನಿರ್ಯಂತ್ರಣ (न०) 1. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರ.

निर्याण ನಿರ್ಯಾಣ (न०) 1. ಆನೆಯ ಕಡೆಗಣ್ಣು. निर्यात्यनेन—निर्+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "अपाङ्गदेशो निर्याणम्" अम०। "प्रत्यन्यदन्ति निशिताङ्कुशदूरभिन्ननिर्याणनिर्यदसृजं चलितं निषादी" माघ० ५-४१। 2. ಹಾಲು ಕರೆಯುವಾಗ ಹಸುವಿನ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. "अभ्याजतोऽभ्यागततूर्णतर्णकानिर्याणहस्तस्य पुरो दुधुक्षतः" माघ० १२-४१। 3. ಮೋಕ್ಷ. 4. ಮರಣ. 5. ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುವುದು. "निर्याणं निर्गमे मोक्षगजापाङ्गप्रदेशयोः" हेम०।

निर्यात् ನಿರ್ಯಾತ್ (वि०) ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. निर्+या (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "निर्यान्तीं मन्त्रमूर्तिं जपति मयि मतिं न्यस्य मय्येव भक्तः" नैष० १४-९०।

निर्यात ನಿರ್ಯಾತ (न०) 1. ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುವುದು. निर्+या भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಿರುವ. निर्+या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "शय्योपान्तनिविष्टसस्मितसखीनेत्रोत्सवानन्दितो निर्यातः शनकैरलीकवचनोपन्यासमालीजनः" अमरु० २७।

निर्यातन ನಿರ್ಯಾತನ (न०) 1. ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. निर्+यत (निकारोपस्कारयोः)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದಾನ. 3. ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು. 4. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. 5. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "निर्यातनं वैरशुद्धौ दाने न्यासार्पणेऽपि च" मेदि०।

निर्याति ನಿರ್ಯಾತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊರಡುವುದು. 2. ಮರಣ. निर्+या (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

निर्यातित ನಿರ್ಯಾತಿತ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+यत (निकारोपस्कारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्यातितमिदं भूयः त्वज्जनन्यै मया स्वयम्। श्रवणाभरणद्वन्द्वं शीतलार्कयुगप्रभम्" याद० १६-१२८।

निर्याम ನಿರ್ಯಾಮ (पुं०) ನಾವಿಕ, ಅಂಬಿಗ. "पोतवाहो नियामकः। निर्यामः" अभि० चि०।

निर्यास ನಿರ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಮರದ ಹಾಲು, ಮರದ ರಸ. निर् + यसु (प्रयत्ने) "घञ्" (३-३-१८)। "सेव्यमानौ सुखस्पर्शैः शालनिर्यासगन्धिभिः" रघु० १-३८। 2. ಕಷಾಯರಸ. 3. ಸ್ರವಿಸುವ ಜಲ, ಸೋರುವ ನೀರು. 4. ಸಾರ, ಸ್ಥಿರಾಂಶ. "अवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्यासम्" माघ० ११-६२।

निर्यूह ನಿರ್ಯೂಹ (पुं०) 1. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. निर्+ऊह (वितर्के) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। 2. ಕೇಶಪಾಶದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿದ ಹೂವಿನ ಸರ. 3. ಕಷಾಯರಸ. 4. ಗಜದಂತ, ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಲು (ಇಡಲು) ಹೊಡೆದಿರುವ ಆನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂತಿರುವ ಗೂಟ. 5. ನಿರ್ಯಾಸ, ಮರದ ರಸ. 6. ಚಾವಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಶಂಕುವಿನಂತೆ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಅಲಂಕಾರದ ಸಣ್ಣ ಗೋಪುರ. "निर्यूहः शिखरे द्वारे निर्यासे नागदन्तके" मेदि०। "द्वार्यापीडे क्वाथरसे निर्यूहो नागदन्तके" अम०। "रतान्तरे यत्र गृहान्तरेषु वितर्दिनिर्यूहविटङ्कनीडः" माघ० ३-५५।

निर्लक्षण ನಿರ್ಲಕ್ಷಣ (वि०) 1. ಶುಭಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ. निर्गतं लक्षणं यस्मात्। 2. ಯಾವ ಚಿಹ್ನೆಯೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವುದೊಂದು ಗುರುತೂ ಇಲ್ಲದ.

निर्लज्ज ನಿರ್ಲಜ್ಜ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता लज्जा यस्मात्।

निर्लिप्त ನಿರ್ಲಿಪ್ತ (वि०) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಬಳಿಯಲ್ಪಡದ. निर् + लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮಲಿನಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಮಾಸಲ್ಪಡದ. 3. ತಟಸ್ಥನಾದ, ಉದಾಸೀನನಾದ, ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವ, ಯಾವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವ. "निरुपाधिश्च निर्लिप्तो निरीहो निधनान्तकः"।

निर्लून ನಿರ್ಲೂನ (वि०) ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಛೇದನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + लूञ् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्लूनलीलोपवनामपश्यद्दुःसञ्चरीभूतविमानमार्गाम्" कुमा० १३-३५।

निर्लेखन ನಿರ್ಲೇಖನ (न०) 1. ಕೊಳೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು, ಕೊಳೆಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ತೆಗೆಯುವುದು. निर्+लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಕೊಳೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಕುಂಚ ಮೊದಲಾದುದು. निर् + लिख कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "जिह्वानिर्लेखनं रौप्यं सौवर्णं वार्क्षमेव च" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-१५।

निर्लेप ನಿರ್ಲೇಪ (न०) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆ. "बिसप्रसूनं राजीवं निर्लेपं बिसनाभिजम्" वैज०। (वि०) 2. ದೋಷರಹಿತವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. 3. ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. 4. ಮಾಲಿನ್ಯವಿಲ್ಲದ. निर्गतो लेपो यस्मात्। "निर्लेपं काञ्चनं भाण्डमद्भिरेव विशुध्यति" मनु० ५-११२।

निर्वक्तव्य ನಿರ್ವಕ್ತವ್ಯ (वि०) ಅವಯವಾರ್ಥ ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ. निर् + वच (परिभाषणे) "तव्यः" (३-१-९६)। निर्वचनीयम् निर्वाच्यम् ಇತ್ಯಾದಿ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ.

निर्वचन ನಿರ್ವಚನ (न०) 1. ಪದಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. निर् + वच (परिभाषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. "न निर्मन्युः क्षत्रियोऽस्ति लोके निर्वचनं स्मृतम्" भा० वन० २७-३६। (वि०) 3. ಪ್ರತಿವಚನವಿಲ್ಲದ, ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದ. "येषां तटाकानि महोदकानि वाप्यश्च कूपाश्च प्रतिश्रयाश्च। अन्नस्य दानं मधुरा च वाणी यमस्य ते निर्वचना भवन्ति" भा० वन० २०३-४०। (अव्य०) 4. ಮೌನವಾಗಿ, ಮಾತನಾಡದೆ. "सा रञ्जयित्वा चरणौ कृताशीर्माल्येन तां निर्वचनं जघान" कुमा० ७-१९।

निर्वण ನಿರ್ವಣ (वि०) ವನದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ, ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. निष्क्रान्तो वनात्। असंज्ञायामपि णत्वम् (८-४-५)। "निर्वणो वध्यते व्याघ्रो निर्व्याघ्रं छिद्यते वनम्" भा० उद्योग० २९-५७।

निर्वपण ನಿರ್ವಪಣ (न०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. निर्+डुवप् (बीजसन्ताने) भावे "ल्युट्" (३-१-११५)। 2. ನಿವೇದನೆ, ಸಮರ್ಪಣೆ, ಆಹುತಿ, ಬಲಿ. 3. ವರ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ನೀಡುವುದು, ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು,

"विहापनं निर्वपणं स्पर्शनं प्रतिपादनम्" वैज०। 4. ಪಾರ್ವಣಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಿಂಡಪ್ರದಾನ. "अनयैवावृता कार्यं पिण्डनिर्वपणं सुतैः" मनु० ३-२४८।

निर्वर ನಿರ್ವರ (वि०) 1. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतो वरो यस्य। 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಸಾರಭೂತವಾದ. 4. ಕಠಿನವಾದ. "निर्वरं तु गतत्रपे। कठिने निर्भये सारे" हेम०।

निर्वर्णन ನಿರ್ವರ್ಣನ (न०) 1. ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. निर् + वर्ण + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುವುದು, ಸೂಕ್ಷ್ಮರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದು. "निर्वर्णनं तु निध्यानं दर्शनालोकनेक्षणम्" अम०।

निर्वर्तक ನಿರ್ವರ್ತಕ (वि०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವವನು. निर्+वृतु (वर्तने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निर्वर्तन ನಿರ್ವರ್ತನ (न०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಡೆಸುವುದು. निर्+वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्वर्तनीय ನಿರ್ವರ್ತನೀಯ (वि०) 1. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. निर्+वृतु (वर्तने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–तितव्यः –ತಿತವ್ಯಃ.**

निर्वर्तित ನಿರ್ವರ್ತಿತ (वि०) ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + वृतु (वर्तने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रणतभरतमकुटतटघटितपादुकाग्रचाभिषेकनिर्वर्तितसर्वलोकयोगक्षेम" रघु० ग०। "निर्वर्तितमहार्घगुरुबहुमानः" मालती० ८।

निर्वर्त्य ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ (वि०) 1. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. निर् + वृतु (वर्तने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (न०) 2. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. "कर्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

निर्वहण ನಿರ್ವಹಣ (न०) 1. ನಿಭಾಯಿಸುವುದು, ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು, ಶ್ರಮದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವುದು, ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. निर् + वह (प्रापणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कार्कश्यं गमितेऽपि चेतसि तनू रोमाञ्चमालम्बते दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिन् जने" अमरु० २८। 2. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. "यान्ति निर्वहणमस्य संसृतिक्लेशनाटकविडम्बनाविधेः" माघ० १४-६३। 3. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖಾದಿ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕಥಾಭಾಗಗಳು ಒಂದುಗೂಡಿ ಮುಖ್ಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯೊಡನೆ ಕಥೆಯು ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದುವುದು. "बीजवन्तो मुखाद्यर्था विप्रकीर्णा यथायथम्। ऐकार्थ्यमुपनीयन्ते यत्र निर्वहणं हि तत्" दशरू० १-४८। "तत् किं निमित्तमेतत् कुकविकृतनाटकस्येव अन्यन्मुखे अन्यत् निर्वहणे इति" मुद्रा० ६।

निर्वाच्य ನಿರ್ವಾಚ್ಯ (वि०) 1. ಅವಯವಾರ್ಥ ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ. निर् + वच (परिभाषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ನಿಂದೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. "सखीषु निर्वाच्यमधार्ष्ट्यदूषितं प्रियाङ्गसंश्लेषमवाप मानिनी" किरा० ८-४८। 3. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ.

निर्वाण ನಿರ್ವಾಣ (न०) 1. ಸೌಖ್ಯ, ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. निर् + वा (गतिगन्धनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "कुर्वन्ति द्यामुत्पतन्तः स्मरार्तस्वर्लोकस्त्रीगात्रनिर्वाणमत्र" माघ० ४-२३। 2. ಶಾಂತಿ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿ. "निर्वाणं समुपगमेन यच्छते ते बीजानां प्रभव नमोऽस्तु जीवनाय" किरा० १८-३९। 3. ವಿನಾಶ, ಅಳಿವು. "पुंसामलब्धनिर्वाणज्ञानदीपमयात्मनाम्" नैष० १७-३१। 4. (ದೀಪವು) ನಂದಿಹೋಗುವುದು, (ಬೆಂಕಿಯು) ಆರಿಹೋಗುವುದು. "मनस्वी म्रियते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति। अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम्" हितो० १-१३३। 5. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವ ಪರಮ ಸುಖ, ಮೋಕ್ಷ. "निर्वाणमपि मन्येऽहमन्तरायं जयश्रियः" किरा० ११-६९। 6. (ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ) ದೇಹಾತ್ಮವಿನಾಶ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅಳಿವು. 7. ಸಂಗಮ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. 8. ಗಜಸ್ನಾನ, ಆನೆಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. "अरुन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः" रघु० १-७१। 9. ನಿಧನ, ಮರಣ. 10. ವಿರಾಮ, ನಿಲುಗಡೆ, ಬಿಡುವು. "निर्वाणमस्तंगमने निर्वृतौ गजमज्जने। सङ्गमेऽप्यपवर्गे च" मेदि०। 11. ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತನಾಗುವುದು. (वि०) 12. ಆರಿಹೋದ, ನಂದಿಹೋದ, ಶಾಂತವಾದ (ಬೆಂಕಿ). "निर्वाणवैरदहनाः प्रशमादरीणां नन्दन्तु पाण्डुतनयाः सह माधवेन" वेणी० १-७। 13. ನಾಶಹೊಂದಿದ,

ಮರೆಯಾದ. 14. ಮೃತನಾದ. 15. ಅಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. 16. ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಿದ, ಸಂಸಾರಬಂಧನ ದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. 17. ಶಾಂತವಾದ. ಸ್ತಬ್ಧ ವಾದ, ನಿಃಶಬ್ದವಾದ. 18. ನಿಶ್ಚಲವಾದ.

निर्वाणिन् ನಿರ್ವಾಣಿನ್ (पुं०) ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರ ರಲ್ಲೊಬ್ಬರು.

निर्वाणी ನಿರ್ವಾಣೀ (स्त्री०) ಜೈನರ ಶಾಸನದೇವತೆ, ಜಿನಶಾಸನದ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ. "कन्दर्पा निर्वाणी बला धारिणी धरणप्रिया" अभि० चि० ।

निर्वात ನಿರ್ವಾತ (पुं०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ ಗಾಳಿ. निर्गतो वातः । (वि०) 2. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ (ಪ್ರದೇಶ), ಗಾಳಿ ಬೀಸದಂತೆ ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಜಾಗ). निर्गतो वातो यस्मात् । "पोतो दुस्तरवारिराशितरणे दीपोऽन्धकारागमे निर्वाते व्यजनं मदान्धकरिणां दर्पोपशान्त्यै सृणिः" हितो० २-१६५ ।

निर्वाद ನಿರ್ವಾದ (पुं०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. निर्+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಪವಾದ. "किमात्मनिर्वादकथामुपेक्षे जायामदोषामुत संत्यजामि" रघु० १४-३४। 3. ವಿವಾದದ ನಿರ್ಣಯ, ವಾಗ್ವಾದ ದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ನಿರ್ಣಯ. नितरां वादः । (अव्य०) 4. ವಾದಾಭಾವ, ವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

निर्वाप ನಿರ್ವಾಪ (पुं०) 1. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು, ಅಳಿಸುವುದು. निर् + डु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८) । "स्वकामसंमोहमहान्धकारनिर्वापमिच्छन्निव दीपिकाभिः" नैष० १४-६३ । 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 3. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ತರ್ಪಣ.

निर्वापण ನಿರ್ವಾಪಣ (न०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. निर्+डु वप् (बीजसन्ताने)+णिच "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 3. ದೀಪ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿ ಯನ್ನು ಆರಿಸುವುದು, –ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು, –ನಂದಿಸು ವುದು. "दीपनिर्वापणात्पुंसः कूष्माण्डच्छेदनात् स्त्रियः"। 4. ಮೈ ಉರಿತವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. "दाहपाकज्वरवतां कार्यं निर्वापणं भवेत्" सुश्रुत०। 5. ಹಸಿವು ಅಥವಾ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡು ವುದು. 6. ದುಃಖ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡು ವುದು, –ಹಗುರಮಾಡುವುದು, –ತಗ್ಗಿಸುವುದು. "कर्तव्यानि खलु दुःखितैः दुःखनिर्वापणानि" उ० रा० ३।

निर्वापयत् ನಿರ್ವಾಪಯತ್ (वि०) 1. ದಾನಮಾಡಿಸು ತ್ತಿರುವ. निर् + डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. 3. ದೀಪ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ದೇಹದ ಉರಿತವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಹಸಿವು ಅಥವಾ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "क्षुधं च निर्वापयता तृषं च स्वादीयसाऽध्वा गमितः सुखं तैः" नैष० ८-८७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

निर्वापयितृ ನಿರ್ವಾಪಯಿತೃ (वि०) 1. ದಾನಮಾಡಿಸುವ. निर् + डुवप् (बीजसन्ताने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಕೊಲ್ಲುವ. 3. ದೇಹದ ಉರಿತ ಅಥವಾ ತಾಪವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ, –ಶಮನಗೊಳಿಸುವ. "स्मर एव तापहेतुर्निर्वापयिता स एव मे जातः" शाकु० ३-९। 4. ದೀಪ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸುವ. 5. ಹಸಿವು ಅಥವಾ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವ. 6. ದುಃಖ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟ ವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ, –ಹಗುರವಮಾಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

निर्वापित ನಿರ್ವಾಪಿತ (वि०) 1. ಕೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+ डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬೆಂಕಿ, ದೀಪ). 4. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ). 5. ಶಮನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೈ ಉರಿತ, ದೇಹದ ತಾಪ). "दग्धं चिराय मलयानिलचन्द्रपादैः निर्वापितं तु परिरम्य वपुर्न नाम" मालती० ८-४। 6. ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्वापितः कनककुम्भमुखोज्झितेन वंशाभिषेकविधिना शिशिरेण गर्भः" रघु० १९-५६।

निर्वार्य ನಿರ್ವಾರ್ಯ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. निर् निश्चयेन व्रियते — वृञ् (वरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಎದುರಿಸ ಲಾಗದ, ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ.

निर्वासन ನಿರ್ವಾಸನ (न०) 1. ಬಹಿಷ್ಕಾರ, ದೇಶದಿಂದ ಹೊರದೂಡುವುದು, ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹೊರಡಿಸಿಬಿಡುವುದು. निर् + वस (निवासे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । "निर्वासनं च नगरात् प्रव्रज्या च परन्तप। नानाविधानां दुःखानामावासोऽस्मि जनार्दन" भा० उद्योग० ९०-५८। 2. ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. 3. ಅಟ್ಟುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. "निर्वासनं हिंसने स्यात् नगरादेर्बहिष्कृतौ" मेदि०।

निर्वासनीय ನಿರ್ವಾಸನೀಯು (वि०) 1. ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುವ.

निर्वासयत् ನಿರ್ವಾಸಯುತ್ (वि०) 1. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊರದೂಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಓಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. निर् + वस (निवासे) + णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

निर्वासित ನಿರ್ವಾಸಿತ (वि०) 1. ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + वस (निवासे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्वासिताप्येवमतस्त्वयाहं तपस्विसामान्यमवेक्षणीया" रघु० १४-६७। 2. ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "गोवर्धनाचलकलापिचयप्रचारनिर्वासिताहिनि घने सुरभिप्रसूने" नैष० ११-१०७।

निर्वास्य ನಿರ್ವಾಸ್ಯ (वि०) 1. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡಬೇಕಾದ. निर् + वस (निवासे) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. "अपुत्रा योषितश्चैषां भर्तव्याः साधुवृत्तयः। निर्वास्या व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च" याज्ञ० २-१४२। निर् + वस + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। **–वासनीयः –ವಾಸನೀಯಃ.** "तव्यः" (३-१-९६)। **–वासितव्यः –ವಾಸಿತವ್ಯಃ.**

निर्वास्यमान ನಿರ್ವಾಸ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर् + वस (निवासे) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಓಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "निर्वास्यमानमपि तं परिवारयेयुस्तस्मात्खरप्रभृतयः पुर एव चिन्त्याः" म० वी० ४-८।

निर्वाह ನಿರ್ವಾಹ (पुं०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. निर्+वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಂದು ಗುರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು. "किन्त्वङ्गीकृतमुत्सृजन् कृपणवत् श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम्" मुद्रा० २-१८। 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು.

निर्वाहक ನಿರ್ವಾಹಕ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು. 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವವನು. 3. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು. निर्+वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निर्वाह्य ನಿರ್ವಾಹ್ಯ (वि०) 1. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. निर् + वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निर्विकल्प ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ (वि०) 1. ವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದ, ಪಕ್ಷಾಂತರವಿಲ್ಲದ. निर्गतो विकल्पो पक्षान्तरावकाशो यस्मात्। 2. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. 3. ಜ್ಞಾತೃ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳ ಭೇದತೋರದೆ ಚಿತ್ತವು ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೇ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಇದು ಸಮಾಧಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "आत्मारामा विहितरतयो निर्विकल्पे समाधौ" वेणी० १-२३।

निर्विकार ನಿರ್ವಿಕಾರ (पुं०) 1. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ. निर्गतो विकारः प्रकृतेरन्यथाभावः यस्मात्। (वि०) 2. ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. "सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते" गीता १८-२६।

निर्विघ्न ನಿರ್ವಿಘ್ನ (वि०) 1. ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतो विघ्नो यस्मात्। "क्लिन्नीकृत्याम्भसा वस्त्रं जैनप्रव्रजितीकृते। सख्यौ सक्षौमभावेऽपि निर्विघ्नस्तनदर्शने" नैष० २०-१२९। (अव्य०) 2. ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ.

निर्विचार ನಿರ್ವಿಚಾರ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतो विचारो यस्मात्। (अव्य०) 2. ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡದೆ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ.

निर्विचिकित्स ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸ (वि०) ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. निर्गता विचिकित्सा संशयो यस्मात्।

निर्विचेष्ट ನಿರ್ವಿಚೇಷ್ಟ (वि०) ಶರೀರದ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ, ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಇಲ್ಲದ, ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಆಡಿಸದಿರುವ. निर् नास्ति विचेष्टा यस्य। "स लाङ्गलाकर्षणनिर्विचेष्टान् निष्पिष्य नागान्निषधप्रमाणान्" याद० २०-४३।

निर्विचेष्टित ನಿರ್ವಿಚೇಷ್ಟಿತ (न०) 1. ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ಕರಚರಣಾದಿಗಳ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. (वि०) 2. ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ

ಇಲ್ಲದಿರುವ, ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ. "विपक्षान् भूभृतस्तत्र कुर्वता निर्विचेष्टितान्" याद० २२-१५७।

निर्विण्ण ನಿರ್ವಿಣ್ಣ (वि०) 1. ಖೇದಗೊಂಡ, ಮನನೊಂದಿರುವ. निर् + विद (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। णत्वम् (वा० ८-४-२९)। "यस्यास्ते पिशुनोपदेशवचनैर्मानेऽतिभूमिं गते निर्विण्णोऽनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेष्यति" अमरु० ५। 2. ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ.

निर्विनोद ನಿರ್ವಿನೋದ (वि०) ಮನೋರಂಜನೆಯ ಆಟಪಾಟಗಳಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಕ್ರೀಡೆಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸದಿರುವ. निर्गतो विनोदो क्रीडादिः यस्मात्। "सव्यापारामहनि न तथा पीडयेन्मद्वियोगः शङ्के रात्रौ गुरुतरशुचं निर्विनोदां सखीं ते" मेघ० २-२५।

निर्विन्ध्य ನಿರ್ವಿಂಧ್ಯ (वि०) 1. ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ. निष्क्रान्तो विन्ध्यात्। (स्त्री०) –न्ध्या –ನ್ಧ್ಯಾ. 2. ನಿರ್ವಿಂಧ್ಯಾನದಿ. "निर्विन्ध्यायाः पथि भव रसाभ्यन्तरः सन्निपत्य स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु" मेघ० १-२८।

निर्विमर्श ನಿರ್ವಿಮರ್ಶ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ. निर् नास्ति विमर्शो विवेचनं यस्य। 2. ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದ (ಒಂದು ರೂಪಕ), ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳೂ ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಯು ಇಲ್ಲದೆಯೂ ಇರುವ (ಡಿಮವೆಂಬ ರೂಪಕ). "चतुरङ्कश्चतुःसन्धिर्निर्विमर्शो डिमः स्मृतः" दशरू० ३-६०।

निर्विरति ನಿರ್ವಿರತಿ (वि०) 1. ವೈರಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದ, ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. निर् नास्ति विरतिर्वैराग्यं यस्य। (अव्य०) 2. ವೈರಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದೆ, ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿ, ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ. "निर्विश्य निर्विरति काशिनिवासि भोगान्निर्माय नर्म च मिथो मिथुनं यथेच्छम्" नैष० ११-११८।

निर्विवर ನಿರ್ವಿವರ (वि०) ಅವಕಾಶರಹಿತವಾದ, ಸಂದುಗಳಿಲ್ಲದ, ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ. निर् नास्ति विवरो यस्य।

निर्विवरता ನಿರ್ವಿವರತಾ (स्त्री०) ಸಾಂದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದಟ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "घटते हि संहततया जनितामिदमेव निर्विवरतां दधतोः" माघ० ९-४४।

निर्विवाद ನಿರ್ವಿವಾದ (वि०) ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಚರ್ಚೆಗೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಲ್ಲದ.

निर्विवेक ನಿರ್ವಿವೇಕ (वि०) ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಯೋಚಿಸದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. निर् नास्ति विवेको यस्य।

निर्विशङ्क ನಿರ್ವಿಶಂಕ (वि०) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ. "यस्मिन् कृत्यं समावेश्य निर्विशङ्केन चेतसा। आस्यते, सेवकः स स्यात् कलत्रमिव चापरम्" पञ्चतं० १-९४। (अव्य०) 3. ಭಯವಿಲ್ಲದೆ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. "तस्मिन्ननेन सह निर्विश निर्विशङ्कं वृन्दावने वनविहारकुतूहलानि" नैष० ११-१०७।

निर्विशत् ನಿರ್ವಿಶತ್ (वि०) 1. ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವನು. निर्+विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। "निजमगमदगारं निर्विशन् प्रेयसीनां स्मरशरशयितानां मन्दमभ्युत्थितानि" याद० १८-१३४। 2. ಮದುವೆಯಾಗುವವನು, ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. "ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान् निर्विशन् परिवेत्ता भवति"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –विशन्ती –ವಿಶನ್ತೀ.

निर्विशेष ನಿರ್ವಿಶೇಷ (वि०) 1. ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतो विशेषो यस्य। "वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः" भर्तृ० ३-५३। (अव्य०) 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ, ಸಮಾನವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ. "आधारबन्धप्रमुखैः प्रयत्नैः संवर्धितानां सुतनिर्विशेषम्" रघु० ५-६।

निर्विषय ನಿರ್ವಿಷಯ (वि०) 1. ವಾಸಮಾಡಲು ಒಂದು ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದ, ದೇಶದಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದ.

निर्विषयीकृत ನಿರ್ವಿಷಯೀಕೃತ (वि०) ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निर्विषाण ನಿರ್ವಿಷಾಣ (वि०) ವಿಷಾಣರಹಿತವಾದ, ಕೊಂಬುಗಳಿಲ್ಲದ.

निर्विष्ट ನಿರ್ವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಉಪಭೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पयोधरैः पुण्यजनाङ्गनानां निर्विष्टहेमाम्बुजरेणु यस्याः" रघु० १३-६०। 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವೇತನ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. "ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान् निर्विशन् परिवेत्ता भवति"।

निर्वीर ನಿರ್ವೀರ (वि०) 1. ವೀರರಿಲ್ಲದ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतो वीरो यस्मात्। (स्त्री०) –वीरा –ವೀರಾ.

2. ಪತಿ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳು ಇಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. "निर्वीरा निष्पतिसुता" अभि० चि०।

निर्वीर्य ನಿರ್ವೀರ್ಯ (पुं०) 1. ದುರ್ಬಲನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಬಡಕಲು ಮನುಷ್ಯ. निर्गतं वीर्यं यस्मात्। (वि०) 2. ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿ ಕುಂದಿದ. "निर्वीर्यं गुरुशापभाषितवशात् किं मे तवेवायुधं संप्रत्येव भयाद्विहाय समरं प्राप्तोऽस्मि किं त्वं यथा" वेणी० ३-३५।

निर्वृत ನಿರ್ವೃತ (वि०) 1. ಸುಖ ಹೊಂದಿದ, ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ. निर्+वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-४-७२)। "ह्लीणमेव पृथु सस्मरं कियत् क्लान्तमेव बहु निर्वृतं मनाक्। कान्तचेतसि तदीयमाननं तत्तदालभत लक्षमादरात्" नैष० १८-१२२। 2. ಆರಿಹೋದ, ನಂದಿಹೋದ, ಶಾಂತವಾದ. "तीर्णे भीष्ममहोदधौ कथमपि द्रोणानले निर्वृते कर्णाशीविषभोगिनि प्रशमिते शल्ये च याते दिवम्" वेणी० ६-१। 3. ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ, ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ. 4. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ.

निर्वृति ನಿರ್ವೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸುಖ, ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. निर्+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सर्वर्तुनिर्वृतिकरे निवसन्नुपैति न द्वन्द्वदुःखमिह किञ्चिदकिञ्चनोऽपि" माघ० ४-६४। "निवृतिर्हि मनसो मदहेतुः" माघ० १०-२८। 2. ಶಾಂತಿ, ನೆಮ್ಮದಿ. "न जातु बाला लभते स्म निर्वृतिं तुषारसंघातशिलातलेष्वपि" कुमा० ५-५५। 3. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಸಂಸಾರ ಪಾಶದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. 4. ಮೃತ್ಯು. "शिवं निःश्रेयसं श्रेयः निर्वाणं ब्रह्म निर्वृतिः" अभि० चि०। "अथ निर्वृतिः। मोक्षे मृत्यौ सुखे सौस्थे" हेम०। 5. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ.

निर्वृतिमत् ನಿರ್ವೃತಿಮತ್ (वि०) 1. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. निर्वृति "मतुप्" (५-२-९४)। "दत्त्वात्मजां भवतु निर्वृतिमानमात्यः" मालती० २-८। 2. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

निर्वृत्त ನಿರ್ವೃತ್ತ (वि०) 1. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्वृत्तपर्जन्यजलाभिषेका प्रफुल्लकाशा वसुधेव रेजे" कुमा० ७-११। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೆರವೇರಿದ. "तथा मन्ये मनोरथनिर्वृत्तसमागमावेताविति" मालती० ४। 4. ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾದ, ಸಿದ್ಧವಾದ. "निर्वृत्तश्च फलेग्रहिर्द्रुमवरः दग्धश्च दावाग्निना" मालती० ९-३९।

निर्वृत्ति ನಿರ್ವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಉಂಟಾಗುವುದು. निर्+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಕಾರ್ಯವು ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದುವುದು, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟುವುದು. 3. ಈಡೇರುವುದು, ಕೈಗೂಡುವುದು. "कर्मणां फलनिर्वृत्तिं शंस नस्तत्त्वतः पराम्" मनु० १२-१। 4. ನೆರವೇರುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. (वि०) 5. ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದ.

निर्वेद ನಿರ್ವೇದ (पुं०) 1. ತೇಜೋವಧೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ತನ್ನನ್ನೇ ಅವಮಾನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ದೇಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೀಳುಭಾವನೆ ಹುಟ್ಟುವುದು, ವೈರಾಗ್ಯ. ಇದು 33 ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. निर् + विद (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्त्वज्ञानापदीर्ष्यादेर्निर्वेदःस्वावमाननम्" सा० द० ३-१४२। "यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति। तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च" गीता २-५२। 2. ಖೇದದಿಂದ ಎದೆಗುಂದುವುದು, ನಿರಾಶನಾಗುವುದು. "दारिद्र्याद्ध्रियमेति ह्रीपरिगतः प्रभ्रश्यते तेजसो निस्तेजाः परिभूयते परिभवान्निर्वेदमापद्यते" मृच्छ० १-१४। 3. ಬೇಸರಿಕೆ. 4. ಖೇದ, ದುಃಖ. "अनिर्वेदः सदा कार्यः निर्वेदाद्धि कुतः सुखम्" भा० शान्ति० १५२-५१। (वि०) 5. ವೇದರಹಿತನಾದ, ವೇದಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ.

निर्वेश ನಿರ್ವೇಶ (पुं०) 1. ಭೋಗ, ಅನುಭವಿಸುವುದು. निर्+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्सौखशायनिकसूरिगणेन सार्धं निर्वेशयोगमुपयाम निरीक्षणेस्ते" याद० १९-७६। 2. ವೇತನ, ಸಂಬಳ, ಕೂಲಿ. 3. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪುವುದು, ಜ್ಞಾನ ಹೋಗುವುದು. "निर्वेशस्तु पुमान् भोगे वेतने मूर्च्छनेऽपि च" मेदि०। 4. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–वेशनम् –ವೇಶನಮ್.**

निर्वेशनीय ನಿರ್ವೇಶನೀಯ (वि०) ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ. निर् + विश (प्रवेशने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "निर्वेशनीयस्सविशेषमासीन्नेदीयसां नेत्रचकोरवृन्दैः" याद० १३-१९।

निर्वेष्टन ನಿರ್ವೇಷ್ಟನ (न०) ನೇಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸು ಎಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಲಾಳಿ. नितरां वेष्टनमत्र।

निर्व्यथन ನಿರ್ವ್ಯಥನ (न०) 1. ಬಿಲ, ಛಿದ್ರ, ತೂತು, ರಂಧ್ರ. निश्चयेन व्यथनं भयं चलनं वा यत्र। 2. ಅತಿಯಾದ ನೋವು. नितरां व्यथनम्। (वि०) 3. ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ, ನೋವಿಲ್ಲದ. निर्गतं व्यथनं यस्मात्। निर्गतं व्यथनात् इति वा। "उच्चैस्तु तच्चित्रममुष्य भग्नस्यालोक्यते निर्व्यथनं यदन्तः" नैष० ७-६८।

निर्व्यय ನಿರ್ವ್ಯಯ (वि०) ವ್ಯಯವಿಲ್ಲದ, ಖರ್ಚಿಲ್ಲದ, ಅಕ್ಷಯವಾದ. नास्ति व्ययो यस्य। "आस्ते निर्व्ययरत्नसंपदुदयोदग्रः कथं याचकश्रेणीवर्जनदुर्यशोनिबिडितव्रीडस्तु रत्नाचलः" नैष० १२-६७।

निर्व्यपेक्ष ನಿರ್ವ್ಯಪೇಕ್ಷ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿಃಸ್ಪೃಹನಾದ. निर्गता व्यपेक्षा यस्मात्। "तस्यापनोदाय फलप्रवृत्तावुपस्थितायामपि निर्व्यपेक्षः" रघु० १४-३९। (स्त्री०) **–व्यपेक्षा –ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ.** 2. ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

निर्व्याज ನಿರ್ವ್ಯಾಜ (वि०) 1. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದಿಯಾದ. निर्गतो व्याजः कपटो यस्मात्। 2. ನಿಜವಾದ, ಕೃತಕವಲ್ಲದ, ಅಪ್ಪಟವಾದ, ಚೊಕ್ಕವಾದ. "निर्व्याजसङ्गेन निशामयन्ती" याद० १३-५८। 3. ಬೂಟಾಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಷಾಢಭೂತಿತನವಿಲ್ಲದ. 4. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. "सर्वपुरुषातिशायि निर्व्याजमूर्जितं तेजः" मालती० ८। (अव्य०) 5. ಕಪಟವಿಲ್ಲದೆ. 6. ಕೃತಕವಲ್ಲದೆ, ನಿಜವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ. "स वैजयन्त्यादिविभावशाली निर्व्याजनिष्पन्ननिजानुभावः" याद० १३-८। 7. ಬೂಟಾಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. 8. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ.

निर्व्यापार ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ. 2. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಯಾವುದೂ ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ. निर्गतो व्यापारो यस्मात्। "तं दधन्मैथिलीकण्ठनिर्व्यापारेण बाहुना" रघु० १५-५६।

निर्व्यूढ ನಿರ್ವ್ಯೂಢ (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + वि + वह (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवदानं तु यत्कर्म निर्व्यूढमतिशोभनम्"। 2. ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. "श्लाघ्यान्वयेति नयनोत्सवकारिणीति निर्व्यूढसौहृदरसेति गुणोज्ज्वलेति" मालती० ६-१७। 3. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "त्यक्ते निर्व्यूढ उच्यते" त्रिकाण्ड०। 4. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्व्यूढो भगवत्याः संभावनाभारो बुद्धरक्षितया" मालती० ८। 5. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಬದಲಾಯಿಸಲಾಗದ, ತಪ್ಪಿಸಲಾಗದ. "स्त्रीणां पतिपुत्रादिधने न निर्व्यूढं स्वत्वम् पुंसां तु तन्निर्व्यूढं यथेष्टविनियोगार्हत्वात्"।

निर्व्यूह ನಿರ್ವ್ಯೂಹ (पुं०) 1. "निर्यूह" ಪದದ ಅರ್ಥ. निर्यूह पृषो०। "द्वारतोरणनिर्व्यूहध्वजसंवाहशोभिना" भा० वन० १६१-४६। (वि०) 2. ವ್ಯೂಹವಿಲ್ಲದ ಸೈನ್ಯ. ವ್ಯೂಹರಚನೆಯಿಲ್ಲದ ಸೇನೆ.

निर्हरण ನಿರ್ಹರಣ (न०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. निर्+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तस्माद्भवद्भिः कर्तव्यं कर्मणां त्रिगुणात्मनाम्। बीजनिर्हरणम्" भाग० ७-७-२८। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು, ಬಲವಂತದಿಂದ ಹೊರದೂಡುವುದು. "शरद्वसन्तप्रावृट्सु प्रकुपितानां दोषाणां निर्हरणम्" सुश्रुत० सूत्र० ६-१२।

निर्ह्लाद ನಿರ್ಹ್ಲಾದ (पुं०) ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು, ಧ್ವನಿ. निर+ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "सारसैः कलनिर्ह्लादैः क्वचिदुन्नमिताननौ" रघु० १-४१।

निर्ह्लादिन् ನಿರ್ಹ್ಲಾದಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. निर्ह्लादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "प्रवृत्तनिर्ह्लादिविभूषणारवः" किरा० ८-३।

निलय ನಿಲಯ (पुं०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. निलीयतेऽत्र — नि+लीङ् (श्लेषणे) "घः" (३-३-११९)। "निलयेषु नक्तमसिताश्मनां चयैर्बिसिनीवधूपरिभवस्फुटागसः" माघ० १३-५४। 2. ಸ್ಥಾನ. "इत्यालेपुरनुप्रतीकनिलयालङ्कारसारश्रिया" नैष० १५-९२। 3. ವಾಸಸ್ಥಾನ. "भवन्मनस्कारलवोद्गमेन क्रमेलकानां निलयः पुरेव" नैष० १४-८४। 4. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು. "निलयाय शाखिन इवाह्वयते ददुराकुलाः खगकुलानि गिरः" माघ० ९-४। 5. ಅಸ್ತಮಯ, ಅಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. "सञ्चारपूतानि दिगन्तराणि कृत्वा दिनान्ते निलयाय गन्तुम्" रघु० २-१५। 6. ಮರೆಯಾಗುವುದು, ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು. 7. ಮಹಾಪ್ರಳಯ.

निलयन ನಿಲಯನ (न०) 1. ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗೂಡು, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ. निलीयन्तेऽत्र— नि + लीङ् (संश्लेषणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. "सादृश्यं निलयननिष्प्रकम्पपक्षैराजग्मुर्जलनिधिशायिभिर्नगेन्द्रैः" किरा० ७-२०।

निलायिन् ನಿಲಾಯಿನ್ (वि०) ವಾಸಮಾಡುವ. निलीयते — नि + लीङ् (संश्लेषणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

"गण्डस्थलाघर्षगलन्मदोदकद्रवद्रुमस्कन्धनिलायिनोऽलयः" माघ० १२-६४।

निलिम्प ನಿಲಿಂಪ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. नि+लिप (उपदेहे) "शः" (३-१-१३८)। मुमागमः (७-१-५९)। "देवा निलिम्पा मरुतो गीर्वाणा वायुनाः सुराः" वैज०। (स्त्री०) **–लिम्पा –ಲಿಂಪಾ.** 2. ಗೋವು, ಆಕಳು, ಹಸು. "स्त्री गवी तुम्बा निलिम्पा रोहिणी च सा" त्रिकाण्ड०। स्वार्थे "कः"। **–लिम्पिका –ಲಿಂಪಿಕಾ.**

निलीन ನಿಲೀನ (वि०) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆರೆತಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. नितरां लीनः। "वनानि तोयानि च नेत्रकल्पैः पुष्पैः सरोजैश्च निलीनभृङ्गैः" भट्टि० २-५।

निवपन ನಿವಪನ (न०) 1. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ದಾನ. नि + डु वप् (बीजसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अस्मात्परं बत यथाश्रुति संभृतानि को नः कुले निवपनानि नियच्छतीति" शाकु० ६-२५। 2. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು.

निवर्तक ನಿವರ್ತಕ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವವನು. नि+वृतु (वर्तने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವವನು. 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವವನು.

निवर्तन ನಿವರ್ತನ (न०) 1. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ಬಾರದಂತೆ ತಡೆಯುವುದು. नि + वृतु (वर्तने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। ಸೇತುವು खेयः ಮತ್ತು वन्ध्यः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿ ಬಿಡಲು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದು ಖೇಯವೆನಿಸುವುದು. ನೀರು ಬಾರದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಕಟ್ಟುವುದು ವಂಧ್ಯವೆನಿಸುವುದು. "सेतुश्च द्विविधो ज्ञेयः खेयो वन्ध्यस्तथैव च। तोयप्रवर्तनात् खेयः वन्ध्यः स्यात्तन्निवर्तनात्" मिता०। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡುವುದು. "घन घटयितुं तं निःस्नेहं य एव निवर्तने" अमरु० ३२। 3. ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರ ಅಥವಾ ಅಪಕಾರವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಅಥವಾ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು. "विनिपातनिवर्तनक्षमं मतमालम्बनमात्मपौरुषम्" किरा० २-१३। 4. ತೊಡಗಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಹಿಂಜರಿದು ನಿಲ್ಲುವುದು. "विज्ञानं हृदयं चित्तं मनो बुद्धिश्च तत्समम्। अनेनात्मा करोतीह प्रवर्तननिवर्तने" कामन्द० १-३१। 5. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಹಿಂತಿರುಗುವುದು. 6. ಮೂರು ರಜ್ಜುಗಳ ಅಥವಾ 576 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. "निवर्तनं तु तिसृभी रज्जुभिर्बलिशं च तत्" वैज०।

निवर्तनीय ನಿವರ್ತನೀಯ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಬೇಕಾದ. नि +वृतु (वर्तने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–वर्तितव्यः –ವರ್ತಿತವ್ಯಃ.** नि+वृतु+णिच् "तव्यः" **–वर्तयितव्यः –ವರ್ತಯಿತವ್ಯಃ.**

निवर्तमान ನಿವರ್ತಮಾನ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. नि + वृतु (वर्तने) "शानच्" (३-२-१२४)।

निवर्तयत् ನಿವರ್ತಯತ್ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "अवोचदेनं गगनस्पृशा रघुः स्वरेण धीरेण निवर्तयन्निव" रघु० ३-४३।

निवर्तित ನಿವರ್ತಿತ 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रहारमूर्च्छापगमे रथस्था यन्तॄनुपालभ्य निवर्तिताश्वान्" रघु० ७-४४। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निवर्तितं वैरिजनोपमर्दात् न्यस्तं रथे चक्रमुपाददानः" याद० २३-४०। 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निवर्तिन् ನಿವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ, ಪರಾಙ್ಮುಖವಾದ. नि + वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ययौ कटाक्षः सहसा निवर्तिना तदीक्षणेनार्धपथे समागमम्" नैष० १६-१२३। 2. ತೊಡಗಿದ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಹಿಂಜರಿದು ನಿಂತಿರುವ,

निवर्त्य ನಿವರ್ತ್ಯ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. नि + वृतु (वर्तने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "त्वयैकसत्या तनुतापशङ्कया ततो निवर्त्यं न मनः कथंचन" नैष० ९-५५। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುವ, "निवर्त्ये धर्मशल्येऽस्मिन् निदाने सर्वपाप्मनाम्" याद० १६-४७।

निल्वयनी ನಿಲ್ವಯನೀ (स्त्री०) ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ. "सर्पाचरस्तु निर्मोकः कञ्चुको निल्वयन्यपि" वैज०।

निवसत् ನಿವಸತ್ (वि०) ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्"

(४-१-६)। –वसन्ती –ವಸನ್ತೀ. "सर्वर्तुनिर्वृतिकरे निवसन्नुपैति न द्वन्द्वदुःखमिह किञ्चिदकिञ्चनोऽपि" माघ० ४-६४।

निवसति ನಿವಸತಿ (स्त्री०) ಗೃಹ, ಮನೆ. नि + वस (निवासे) अधि० "अतिः" (उ० ४-६०)।

निवसथ ನಿವಸಥ (पुं०) ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ. नि + वस (निवासे) अधि० "अथः" (उ० ३-११३)। "ग्रामः पर्युपसंनिभ्यः प्रतेश्च वसथः परः" वैज०।

निवसन ನಿವಸನ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. नि + वस (निवासे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. नि+वस (आच्छादने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "प्राप्य नाभिनदमज्जनमाशु प्रस्थितं निवसनग्रहणाय" माघ० १०-६०। "शय्यं निवसनं सद्म बुन्दिरं वेश्म मन्दिरम्" वैज०।

निवसित ನಿವಸಿತ (वि०) ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + वस (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तैस्तैश्चाटुभिरज्ञया किल तया वृत्ते रतिव्यत्यये लज्जामन्थरया तया निवसिते भ्रान्त्या मदीयांशुके" अमरु० परिशि० १४७।

निवह ನಿವಹ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. नितरामुह्यते—नि+वह (प्रापणे) "घः" (३-३-११८)। "सिताम्बुजानां निवहस्य यश्छलाद्बभावलिश्यामलितोदरश्रियम्" नैष० १-११०। 2. ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು, "निवहो यत्र वातेशः केषांचिन्न सुखप्रदः। न प्रचण्डो न च मृदुः प्रमादी च प्रभञ्जनः"।

निवाकु ನಿವಾಕು (वि०) ಮಾತಿಲ್ಲದ, ಮಾತನಾಡದ.

निवात ನಿವಾತ (पुं०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಶರಣಗೃಹ, ರಕ್ಷಣಸ್ಥಾನ, ತೊಂದರೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮರೆ. नितरां वाति गच्छत्यत्र—नि+वा (गतिगन्धनयोः) अधि० "क्तः" (३-४-७६)। 2. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "निवातस्तिमितां वेलां चन्द्रोदय इवोदधेः" रघु० १२-३६। 3. ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ ಜಾಗ. "अन्तश्चराणां मरुतां निरोधान्निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम्" कुमा० ३-४८। (वि०) 5. ರಂಧ್ರಗಳಿಲ್ಲದ, ಗಾಳಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ದೃಢವಾದ, ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಅಭೇದ್ಯವಾದ. "उपाहितैर्वपुषि निवातवर्मभिः स्फुरन्मणिप्रसृतमरीचिसूचिभिः" माघ० १७-५१। 6. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ, ಗಾಳಿಯು ಆಡದಿರುವ, "अर्पितस्तिमितदीपदृष्टयो गर्भवेश्मसु निवातकुक्षिषु" रघु० १९-४२।

निवातकवच ನಿವಾತಕವಚ (पुं०) ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ತಮ್ಮನಾದ ಸಂಹ್ರಾದನ ಮಕ್ಕಳು. निवातं शस्त्राभेद्यं कवचं येषाम्। [ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ ಅವರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವನವಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲೇ ಕೆಲವು ಕಾಲ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಅರ್ಜುನನು ಈ ನಿವಾತಕವಚರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು.] भा० वन० १७२।

निवान्या ನಿವಾನ್ಯಾ (स्त्री०) ತನ್ನ ಕರು ಮೃತವಾಗಿ ಬೇರೆ ಕರುವಿನಿಂದ ಉಣಿಸಿ ಹಾಲು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಹಸು.

निवाप ನಿವಾಪ (पुं०) 1. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಉದಕದಾನ, ತರ್ಪಣ. न्युप्यते — नि + डुवप् (बीजसन्ताने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "त्वं पुण्डरीकमुखबन्धुतया निरस्तमेको निवापसलिलं पिबसीत्ययुक्तम्" मालती० ९-४०। 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 3. ಬೀಜ, ಬಿತ್ತನೆಯ ಕಾಳು. 4. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ.

निवार ನಿವಾರ (पुं०) 1. ನಿವಾರಣ, ತಡೆಯುವುದು. नि + वृञ् (वरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಪ್ಪಿಸುವುದು. 3. ನಿಷೇಧಿಸುವುದು.

निवारण ನಿವಾರಣ (न०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಪ್ಪಿಸುವುದು. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु० २-५। 2. ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸುವುದು. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. "सुरालयश्रीविपदां निवारणं सुरारिसंपत्परितापकारणम्" कुमा० १४-३। (वि०) 4. ತಡೆಯುವ, ತಪ್ಪಿಸುವ. 5. ನಿಷೇಧಿಸುವ. 6. ನಾಶಪಡಿಸುವ. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

निवारणीय ನಿವಾರಣೀಯ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ತಡೆಯಬೇಕಾದ, ತಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ. 5. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ನಿಷೇಧಿಸಬೇಕಾದ. नि+वृञ्

(वरणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। –वारयितव्यः –ವಾರಯಿತವ್ಯಃ.

निवारयत् ನಿವಾರಯತ್ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "गतैः परेषामविभावनीयतां निवारयद्भिर्विपदं विदूरगैः" किरा० १४-५२। 2. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ. "कौमारगन्धीनि निवारयन्ती वृत्तानि रोमावलिवेत्रचिह्ना" नैष० ६-३८। "उवाच मेना परिरभ्य वक्षसा निवारयन्ती महतो मुनिव्रतात्" कुमा० ५-३।

निवारित ನಿವಾರಿತ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निवारितास्तेन महीतलेऽखिले निरीतिभावं गमितेऽतिवृष्टयः" नैष० १-११। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्त्रीणां बृहज्जघनसेतुनिवारितानि" माघ० ५-२९। 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निवारिताशाविततिस्तदाऽसीत् नभःस्थली नाकिभिरप्यदृश्या" याद० २०-२५।

निवारितवत् ನಿವಾರಿತವತ್ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದ, ತಪ್ಪಿಸಿದ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಿದ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಿದ. नि+वृञ् (वरणे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –वती –ವತೀ.

निवार्य ನಿವಾರ್ಯ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. "अप्राकृतस्याहवदुर्मदस्य निवार्यमस्यास्त्रबलेन वीर्यम्" किरा० १६-२४। 3. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

निवार्यमाण ನಿವಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि+वृञ् (वरणे) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निवार्यमाणैरभितोऽनुयायिभिः" कुमा० १५-२९। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निवास ನಿವಾಸ (पुं०) 1. ಇರುವುದು, ವಾಸಮಾಡುವುದು. नि + वस (निवासे) "घञ् (३-३-१२१)। "वाराणसी निविशते न वसुन्धरायां तत्र स्थितिर्मखभुजां भुवने निवासः" नैष० ११-११६। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. "प्रासादशोभातिशयालुभिः पथि प्रभोर्निवासाः पटवेश्मभिर्बभुः" माघ० १२-६३। "तत्र तत्र प्रजानां हि निवासं समरोचयत्" विष्णुपु०। 3. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. "भग्नो निवासोऽयमिहास्य पुष्पैः सदा नतो येन विषाणिनागः" माघ० ४-६३। "गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत्" गीता ९-१८। 4. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "नमश्चर्मनिवासाय नमस्ते पीतवाससे" हरिवं०।

निवासन ನಿವಾಸನ (न०) ವಾಸಮಾಡಿಸುವುದು, ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

निवासिता ನಿವಾಸಿತಾ (स्त्री०) ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. निवासिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "आजन्मनः सह निवासितया मयैव मातुः पयोधरपयोऽपि समं निपीय" मालती० ९-४०।

निवासिन् ನಿವಾಸಿನ್ (वि०) 1. ವಾಸಮಾಡುವ. नि+वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "क्षितिनभःसुरलोकनिवासिभिः कृतनिकेतमदृष्टपरस्परैः" किरा० ५-३। 2. ಒಕ್ಕಲಾಗಿರುವ, ನೆಲೆಸಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –वासिनी –ವಾಸಿನೀ.

निविविक्षत् ನಿವಿವಿಕ್ಷತ್ (वि०) 1. ಕೂಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + विश (प्रवेशने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

निविविक्षा ನಿವಿವಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಕೂಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. नि + विश (प्रवेशने) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

निविविक्षु ನಿವಿವಿಕ್ಷು (वि०) 1. ಕೂಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. नि + विश (प्रवेशने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 3. ಇರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

निविवृत्सत् ನಿವಿವೃತ್ಸತ್ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + वृतु (वर्तने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "मुनीषुदहनातप्तान् लज्जया निविवृत्सतः" किरा० १५-३०। 2. ತಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

निविवृत्सा ನಿವಿವೃತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. नि+वृतु (वर्तने) +सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ತಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

निविवृत्सु ನಿವಿವೃತ್ಸು (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. नि + वृतु (वर्तने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ತಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

नि + विश – प्रवेशने (तुदा० पर० सक० अनि०)। "नेर्विशः" (१-३-१७) इत्यात्मनेपदम्। निविशते। निविविशे। निवेष्टा ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಇಡು, ಇರಿಸು. "ततः प्रियोपात्तरसेऽधरोष्ठे निवेश्य दध्मौ जलजं कुमारः" रघु० १६-३७। 2. ಕೊಡು, ಕುಳಿತುಕೊ. "स काञ्चने यत्र मुनेरनुज्ञया नवाम्बुदश्यामवपुर्न्यविक्षत" माघ० १-१९। 3. (ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು) ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು. "मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय" गीता १२-८। 4. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸು. "स निवेश्य कुशावत्यां रिपुनागाङ्कुशं कुशम्" रघु० १५-९७। 5. ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸು, ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪಡಿಸು. "तुल्यानुरागपिशुनं ललितार्थबन्धं पत्रे निवेशितमुदाहरणं प्रियायाः" विक्र० २-१३। 6. ಪ್ರವೇಶಿಸು. "ततो वावृत्यमानाऽसौ रामशालां न्यविक्षत" भट्टि० ४-२८। 7. ಮದುವೆಯಾಗು. "निवेशः पुंसि विन्यासे शिबिरोद्वाहयोरपि" मेदि०। 8. ಬೀಡುಮಾಡು, ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸು. "कुशध्वजस्तानि चलध्वजानि निवेशयामास बली बलानि" रघु० १६-३७।

निविष्ट ನಿವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ. नि+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "तयोः समानीय वरासनं मुदा निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः" भाग० १०-८५-३६। 2. ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ. "निविष्टमुदधेः कूले तं प्रपेदे विभीषणः" रघु० १२-६८। 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಇರಿಸಿರುವ, ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसां वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः" कुमा० ५-३१। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಿರುವ. "उडुगणपरिवारो नायकोऽप्योषधीनाममृतमयशरीरः कान्तियुक्तोऽपि चन्द्रः। भवति विकलमूर्तिः मण्डलं प्राप्य भानोः परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति" उद्भ०। 5. ಇರುವ. "कोसलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान्। निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान्" रामा०।

निवीत ನಿವೀತ (न०) 1. ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಧರಿಸಿದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. निवीयते स्म –व्येञ् (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। संप्रसारणम् (६-१-१५)। 2. ಹೊದೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರ.

निवीतिन् ನಿವೀತಿನ್ (वि०) ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸಿದ. निवीतमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "कृतोपवीतो देवेभ्यः निवीती च भवेत्ततः। मनुष्यांस्तर्पयेद्भक्त्या ऋषिपुत्रान् ऋषींस्तथा"।

निवृत ನಿವೃತ (न०) 1. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. नि + वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊದೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

निवृत्त ನಿವೃತ್ತ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದ. नि + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "निवृत्ते भरते धीमानत्रेरामस्तपोवनम्" भट्टि० ४-१। 2. ನಿಂತುಹೋದ, ದೂರವಾದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. "निवृत्ते सद्भावे जन इव जने गच्छति पुरः" अमरु० ४३। "निवृत्तवृत्तोरुपयोधरक्लमः प्रवृत्तनिर्ह्रादिविभूषणारवः" किरा० ८-३। 3. ಕೊನೆಗೊಂಡ, ಅವಸಾನಹೊಂದಿದ. "न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति" गीता १४-२२। 4. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ, ಹಿಂಜರಿದುಹೋದ, ಪರಾಙ್ಮುಖನಾದ. "दान्तस्त्रिषवणस्नायी निवृत्तश्च प्रतिग्रहात्" याज्ञ० ३-४८। 5. ವಿಮುಖನಾದ, ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸದ. "गान्धर्वमस्त्रं कुसुमास्त्रकान्तः प्रस्वापनं स्वप्ननिवृत्तलौल्यः" रघु० ७-६१। 6. ದೂರಕ್ಕೆ ಸರಿದ, ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಂತ. "एनो निवृत्तेन्द्रियवृत्तिरेनं जगाद भूयो जगदेकनाथः" रघु० ५-२३। 7. ತ್ಯಜಿಸಿದ, ತೊರೆದ, ಬಿಟ್ಟಿರುವ. "अनिवृत्तमांसानामेवं कल्पं व्याहरन्ति केचित्। निवृत्तमांसस्तु तत्रभवान् जनकः" उ० रा० ४। (न०) 8. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. नि + वृतु (वर्तने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 9. ಅಭಾವ. 10. ದೂರವಾಗುವುದು, ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು, ಅಗೋಚರವಾಗುವುದು. 11. ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು. 12. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು, ಹಿಂಜರಿಯುವುದು. 13. ದೂರಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವುದು. 14. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆಯುವುದು. 15. ನಿವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಕರ್ಮ (ಧರ್ಮ). "प्रवृत्तं च

निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम्। सर्गादौ सृजता सृष्टं ब्रह्मणा वेदरूपिणा" हेमाद्रि०।

निवृत्तात्मन् ನಿವೃತ್ತಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. निवृत्ताः निवृत्तधर्मिणोऽप्यात्मानोऽस्य। "अनिवर्त्ती-निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः" वि० स०। (वि०) 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೊರೆದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. निवृत्तः विषयेभ्यः उपरतः आत्मा यस्य।

निवृत्ति ನಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು. नि+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "निजादनुव्रज्य स मण्डलावधेर्नलं निवृत्तौ चटुलापतां गतः" नैष० १६-११७। 2. ಅಂತ್ಯವಾಗುವುದು, ಅವಸಾನಗೊಳ್ಳುವುದು, ಕೊನೆಯಾಗುವುದು. "निवृत्ति मेष्यन्ति परं दुरुत्तरस्त्वयैव मातः सुतशोकसागरः" नैष० १-१३६। 3. ನಾಶಗೊಳ್ಳುವುದು, ಅಗೋಚರವಾಗುವುದು, ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು. "उपलब्धवती दिवश्च्युतं विवशा शापनिवृत्तिकारणम्" रघु० ८-८२। 4. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವುದು, ಹಿಂಜರಿಯುವುದು. "प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यम्" भर्तृ० १-५४। 5. ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ದೂರವಾಗುವುದು, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 6. ವಿರಾಮ ಹೊಂದುವುದು, ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದುವುದು, 7. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆಯುವುದು. ಇದು ದ್ವೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಗುಣ. ದುಃಖದ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದ್ವೇಷವು ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯು ದುಃಖದ್ವೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. निवृत्ति प्रति फलगतद्वेषो द्विष्टसाधनताज्ञानं च कारणम्। "निवृत्तिस्तु भवेद्द्वेषाद्द्विष्टसाधनता धियः" भाषाप० १५१। 8. ಅಭಾವ. "व्यापकनिवृत्तौ व्याप्यनिवृत्ते-रावश्यकत्वात्"। "विपक्षः साध्यधर्मनिवृत्तिमान्"।

निवेदन ನಿವೇದನ (न०) 1. ಒಪ್ಪಿಸುವುದು, ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು. नि+विद (ज्ञाने)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम्। अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम्" भाग० ७-५-२३। 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ಅರಿಕೆ ಮಾಡುವುದು. "निवेदनमिहास्माकमंशो निर्वहणं त्वयि" याद० १६-४७। 3. ತಿಳಿಸುವುದು, ಸೂಚಿಸುವುದು. "वयस्यया-कृतविदा दमस्वसुः स्मितं वितत्याभिदधेऽथ भारती। इतः परेषामपि पश्य याचतां भवन्मुखेन स्वनिवेदन-त्वराम्" नैष० १२-५९।

निवेदनीय ನಿವೇದನೀಯ (वि०) 1. ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ, ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ. 5. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ. नि+विद (ज्ञाने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–वेदितव्यम् –ವೇದಿತವ್ಯಮ್.**

निवेदयत् ನಿವೇದಯತ್ (वि०) 1. ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+विद (ज्ञाने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ. "स्पष्टं बहिः स्थितवतेऽपि निवेदयन्तश्चेष्टाविशेषमनुजीविजनाय राज्ञाम्" माघ० ५-६७। 3. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅರಿಕೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.** "प्रथममेव शार्दूलनखरा-लंकृतस्य मकरन्दस्य मोहविच्छेदं निवेदयन्त्या भगवत्या नियुक्तेन भवता मालत्या समं जीवितेन हृदयं प्रसादी-कृतम्" मालती० ८।

निवेदयितृ ನಿವೇದಯಿತೃ (वि०) 1. ಸಮರ್ಪಿಸುವ, ಒಪ್ಪಿಸುವ. नि+विद (ज्ञाने)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ತಿಳಿಸುವ. 3. ಸೂಚಿಸುವ. 4. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವ, ಅರಿಕೆಮಾಡುವ, ಹೇಳುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

निवेदित ನಿವೇದಿತ (वि०) 1. ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+विद+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मया निवेदितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि"। 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "तेन किल माधवप्रियवयस्येन मकरन्देन सकलो मदनोद्यानवृत्तान्तो भगवत्यै निवेदितः" मालती० २। 3. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "कस्यापि कोऽपीति निवेदितं च धात्रेयिकायाश्चतुरं वचश्च" मालती० १-३६। 4. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಕೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 5. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ, ಅರಿಕೆ. "तव संमतिमेव केवलामधिगन्तुं धिगिदं निवेदितम्" नैष० २-४८। 6. ಸೂಚಿಸುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು. 7. ಹೇಳುವುದು. 8. ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. नि+विद भावे "क्तः" (३-३-११४)।

निवेद्य ನಿವೇದ್ಯ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. नि+विद (ज्ञाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तिलतिलकित-पर्पटाभमिन्दुं वितर निवेद्यमुपास्व पञ्चबाणम्" नैष० २२-१४७। 2. ಅರ್ಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "कर्णौ

किमस्या रतितत्पतिभ्यां निवेद्यपूपौ विधिशिल्पमीदृक्" नैष० ७-६१। 3. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 4. ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಸೂಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 7. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

निवेद्यमान ನಿವೇದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + विद (ज्ञाने) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "निवेद्यमानं वनपालपाणिना व्यलोकयत्काननकामनीयकम्" नैष० १-७६। 2. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निवेश ನಿವೇಶ (पुं०) 1. ಪ್ರವೇಶ. नि + विश (प्रवेशने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. "गौरवं व्यधित वागधिदेव्याः श्रीगृहोर्ध्वनिजकण्ठ-निवेशात्" नैष० २१-५०। 3. ಕೂಡುವುದು, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. "निवेशदेशाततधूतपक्षः पपात भूमावुपभैमि हंसः" नैष० ३-१। 4. ಮದುವೆಯಾಗುವುದು, ಜೀವಿತವನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದು ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು. "ततो निवेशाय तदा स विप्रः संशितव्रतः। महीं चचार दारार्थी न च दारानविन्दत" भा० आदि० १४-१। 5. ಗೃಹ, ಮನೆ. नि + विश अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "भृशं ददर्शाश्रममण्डपोपमाः सपुष्पहासाः स निवेशवीरुधः" किरा० ४-१९। 6. ಶಿಬಿರ, ಠಾಣ್ಯ, ಬೀಡು. "भूभर्तुः समधिकमादधे तदोर्व्याः श्रीमत्तां हरिसखवाहिनीनिवेशः" किरा० ७-२७। 7. (ವಿಸ್ತಾರವಾದ) ಕ್ಷೇತ್ರ, (ವಿಶಾಲವಾದ) ಪ್ರದೇಶ, ಹೊರರೇಖೆ. "नवातपालोहितमाहितं मुहुर्महानिवेशौ परितः पयोधरौ" किरा० ४-८। 8. ಸಣ್ಣ ಪಟ್ಟಣ. "निवासः सैन्यविन्यासे न्यासे व्रङ्गविवाहयोः" हेम०।

निवेशन ನಿವೇಶನ (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. नि+विश (प्रवेशने)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "रम्येषु हर्म्येषु निवेशनेन सपर्यया कुण्डिननाकनाथः" नैष० १०-२७। 2. ಪ್ರವೇಶ. 3. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 4. ಗೃಹ, ಮನೆ. नि+विश अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "स्त्रियोपसंयुतः सोऽथ प्राप्यायोध्यां सुदर्शनः। संमान्य सर्वलोकांश्च ययौ राजा निवेशनम्" देवीभा०। 5. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣದ ಸ್ಥಳ, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗ. 6. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. "यो हि वंशं समुत्पाद्य पार्थिवस्य निवेशने। न विधत्ते नृपं तत्र नरकं स हि गच्छति" रामा०। (वि०) 7. ಪ್ರವೇಶಿಸುವ. नि+विश "ल्युः" (३-१-१३४)। "आकाशेऽवस्थितः शब्दः सर्वश्रोत्रनिवेशनः" हरिवं०।

निवेशनीय ನಿವೇಶನೀಯ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + विश (प्रवेशने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಇಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಇಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–वेष्टव्यम्** – ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್.

निवेशयत् ನಿವೇಶಯತ್ (वि०) ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + विश (प्रवेशने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शनैरपूर्णप्रतिकारपेलवे निवेशयन्तं नयने बलोदधौ" किरा० १४-३६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** – ಯಂತೀ.

निवेशित ನಿವೇಶಿತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + विश (प्रवेशने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "यद्यशो मयि निवेशितमेतन्निष्क्रयोऽस्तु कतमस्तु तदीयः" नैष० ५-९०। 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಲೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निवेश्य ನಿವೇಶ್ಯ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. नि+विश (प्रवेशने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಇಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तदियं पूः प्रकाशार्थं निवेश्या मयि सुव्रत" हरिवं०। 3. ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. "भवान्निवेश्यः प्रथमं ततोऽयं भीमो महाबाहुरचिन्त्यकर्मा" भा० आदि० २०६-८। 4. ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 7. ಶೋಧಿಸಬೇಕಾದ. "अवश्यं राजपिण्डस्तैर्निवेश्य इति मे मतिः" भा० वन० ३६-१६।

निश् ನಿಶ್ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. नितरां श्यति तनूकरोति व्यापारान्—नि+शो (तनूकरणे) "कः" (३-१-१३६)। पृषो०। "सा ह्रिया निशि पुनर्दिनोदयं वाञ्छति स्म पतिकेलिलज्जिता" नैष० १८-५५। 2. ಅರಿಶಿನ.

निशठ ನಿಶಠ (पुं०) ಬಲರಾಮನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ, ರೇವತಿಯ ಮಗ. "बलदेवोऽपि रेवत्यां निशठोल्मुकौ पुत्रावजनयत्" विष्णुपु०।

निशमन ನಿಶಮನ (न०) 1. ನೋಟ, ನೋಡುವುದು. नि + शम (आलोचने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶ್ರವಣ, ಕೇಳುವುದು. "निशामनमुक्तं दृष्टौ श्रुतौ" मेदि०।

निशमयत् ನಿಶಮಯತ್ (वि०) 1. ನೋಡುತ್ತಿರುವ. नि + शम (आलोचने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ಶ್ರವಣಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೇಳುತ್ತಿರುವ. "सततं निशमयन्त उत्सुका यैः प्रयान्ति मुदमस्य सूरयः" किरा० १३-४७।

निशमित ನಿಶಮಿತ (वि०) 1. ಶ್ರುತವಾದ, ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. नि + शम (आलोचने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कथं सविनयनिशमितगृष्टिवचनो विसर्जिताशेषसदृशदारक इतोऽभिमुखमपसरित एव स वत्सः" उ० रा० ४। 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निशा ನಿಶಾ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. नितरां श्यति तनूकरोति व्यापारान्—नि+शो (तनूकरणे) "कः" (३-१-१३६)। "विहाय सर्वान् वृणुते स्म किं न सा निशापि शीतांशुमनेन हेतुना" नैष० ९-५८। 2. ಮರದರಿಶಿನ. 3. ಅರಿಶಿನ. "निशा दारुहरिद्रायां स्यात् त्रियामाहरिद्रयोः" मेदि०।

निशाकर ನಿಶಾಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. निशां करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। "घनसंवृतयाम्बुदागमे कुमुदेनेव निशाकरत्विषा" नैष० २-४६। 2. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. निशाकरः (शिरसि) अस्ति—"अच्" (५-२-१२७)। "इतिहासः सकल्पश्च गौतमोऽथ निशाकरः" भा० अनु० ४८-७८। 3. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 4. ಕರ್ಪೂರ.

निशाख्या ನಿಶಾಖ್ಯಾ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. निशाया आख्याऽस्याः।

निशाचर ನಿಶಾಚರ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. निशायां चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "अचिराद्यज्वभिर्भागं कल्पितं विधिवत्पुनः। मायाविभिरनालीढमादास्यध्वे निशाचरैः" रघु० १०-४५। 2. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. 3. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. 4. ಸರ್ಪ. स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-चरी -ಚರೀ.** ರಾಕ್ಷಸಿ. "राममन्मथशरेण ताडिता दुःसहेन हृदये निशाचरी" रघु० ११-२०। (वि०) 5. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. "मन्ये स एव मदनस्य निशाचरस्य" याद० १९-२१। स्त्रियां टित्त्वात् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी- ಚರೀ.** 6. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಸ್ವೈರಿಣಿ.

निशाचरनाथ ನಿಶಾಚರನಾಥ, -पति -ಪತಿ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸರ ದೊರೆ, ರಾವಣ. निशाचराणां नाथः पतिर्वा। 2. ಪ್ರಮಥಗಣಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. निशाचराणां प्रमथानां नाथः पतिर्वा। "ततो हरो जटी स्थाणुर्निशाचरपतिः शिवः" भा० द्रोण०।

निशाजल ನಿಶಾಜಲ (न०) ಹಿಮ, ಮಂಜು.

निशाट ನಿಶಾಟ (पुं०) 1. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. निशायामटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ರಾಕ್ಷಸ. "सगौरवं दत्तपथो निशाटैरैक्षिष्ट शैलाग्रमिवेन्द्रशत्रुम्" भट्टि० १२-८। (वि०) 3. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

निशाटन ನಿಶಾಟನ (पुं०) 1. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ, निशायामटति—अट (गतौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

निशात ನಿಶಾತ (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿದು ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + शो (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। इत्त्वाभावे रूपम्। "निशातरौद्रेषु विकासतां गतैः प्रदीपयद्भिः ककुभामिवान्तरम्" किरा० १४-३०।

निशात्यय ನಿಶಾತ್ಯಯ (पुं०) 1. ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ. निशाया अत्ययः। "प्रार्थयन्त शयनोत्थितं प्रियास्तं निशात्ययविसर्गचुम्बनम्" रघु० १९-२९। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ.

निशादि ನಿಶಾದಿ (पुं०) ಸಾಯಂ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. निशाया आदिः।

निशान ನಿಶಾನ (न०) ಸಾಣೆಹಿಡಿದು ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. नि+शो (तनूकरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तेषां निशानार्थं श्लक्ष्णशिला माषवर्णा धारासंस्थापनार्थं शाल्मलीफलकमिति" सुश्रुत० सूत्र० ९-१३।

निशानाथ ನಿಶಾನಾಥ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. निशाया नाथः। "अष्टमस्थे निशानाथे कण्टकैः पापवर्जितैः। प्रवासी सुखमायाति सौम्यैर्लाभसमन्वितः"। 2. ಕರ್ಪೂರ.

निशान्त ನಿಶಾಂತ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. नितरां शाम्यते विश्रम्यतेऽत्र—नि+शमु (उपशमे) "क्तः" (३-४-७६)। "तस्याः स राजोपपदं निशान्तं कामीव कान्ताहृदयं प्रविश्य" रघु० १६-४०। 2. ಉಷಃಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. "वसनमपि निशान्ते नेष्यते तत्प्रदातुं रथचरणविशालश्रोणिलोलेक्षणेन" माघ० ११-२३। (वि०) 3. ಬಹಳ ಶಾಂತನಾದ. नितान्तं शान्तः। "निशान्तं त्रिषु शान्ते स्यात् क्लीबं तु भवनोषसोः" मेदि०।

निशान्ध ನಿಶಾಂಧ (वि०) 1. ಇರುಳುಕುರುಡ, ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದವನು. निशायामन्धः। ಸಿಂಹ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿರುವಾಗ ಸಿಂಹಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ನಿಶಾಂಧನಾಗುವನು. (स्त्री०) **-न्धा -ನ್ಧಾ.** 2. ಮುಳ್ಳಗಸೆ ಗಿಡ.

निशापति ನಿಶಾಪತಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. निशायाः पतिः। "प्रतिमासमसौ निशापतिः खग संगच्छति तद्दिनाधिपम्" नैष० २-५८। 2. ಕರ್ಪೂರ.

निशापुत्र ನಿಶಾಪುತ್ರ (पुं०) ಅನ್ತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರ ಮೊದಲಾದುವು.

निशापुष्प ನಿಶಾಪುಷ್ಪ (नं०) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ. निशायां पुष्प्यति — पुष्प (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)।

निशाबल ನಿಶಾಬಲ (पुं०) ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಲವುಳ್ಳ ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳು. ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮಿಥುನ ಕರ್ಕಾಟಕ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮಕರ ರಾಶಿಗಳು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬಲ ವುಳ್ಳವು.

निशामणि ನಿಶಾಮಣಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. निशायां मणिरिव।

निशामन ನಿಶಾಮನ (नं०) 1. ದರ್ಶನ, ನೋಟ. नि+शम (आलोचने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಲೋಚಿಸುವುದು. 3. ಶ್ರವಣ, ಕೇಳುವುದು. "निशामनं दर्शने स्यादालोचने च न द्वयोः" मेदि०।

निशामयत् ನಿಶಾಮಯತ್ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. नि+शम (आलोचने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.** "निर्व्याजसङ्गेन निशामयन्ती" याद० १३-५८।

निशामुख ನಿಶಾಮುಖ (नं०) ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ, ಸಾಯಂಕಾಲ. निशाया मुखम्।

निशामृग ನಿಶಾಮೃಗ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. निशाचरो मृगः। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–मृगी –ಮೃಗೀ.**

निशारण ನಿಶಾರಣ (नं०) ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि + शृ (हिंसायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निशारत्न ನಿಶಾರತ್ನ (नं०) ಚಂದ್ರ. निशायां रत्नमिव।

निशावसान ನಿಶಾವಸಾನ (नं०) ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ. निशाया अवसानम्। "निशावसाने श्रुतताम्रचूडवाग्यथा रथाङ्गस्तपनं धृतादरः" नैष० १५-११।

निशाविहार ನಿಶಾವಿಹಾರ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. निशायां विहारोऽस्य। "इत्थं प्रवादं युधि संप्रहारं प्रचक्रमू रामनिशाविहारौ" भट्टि० २-३६।

निशावेदिन् ನಿಶಾವೇದಿನ್ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. निशां तन्मानं वेदयति — नि+ विद (ज्ञाने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

निशाह्वा ನಿಶಾಹ್ವಾ (स्त्री०) ಅರಿಶಿನ. निशाया आह्वा यस्याः।

निशित ನಿಶಿತ (वि०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಿತ ವಾದ. नि + शो (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निशितासिरतोऽभीको न्येजतेऽमरणा रुचा" किरा० १५-२२। 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಚೂಪಾದ. "प्रविश्य हि घ्नन्ति शठास्तथाविधानसंवृताङ्गान्निशिता इवेषवः" किरा० १-३०। (नं०) 3. ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ.

निशीथ ನಿಶೀಥ (पुं०) 1. ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ. निशेरतेऽत्र — नि + शीङ् (स्वप्ने) "थक्" (उ० २-९)। "अहो निशीथनिःसञ्चाररमणीयता राजमार्गस्य" मालती० ७। 2. ರಾತ್ರಿ. "निशीथदीपाः सहसा हतत्विषो बभूवुरालेख्यसमर्पिता इव" रघु० ३-१५।

निशीथिनी ನಿಶೀಥಿನೀ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. निशीथोऽस्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-११५)। "यस्य कीर्तिरवदायति स्म सा कार्तिकीतिथिनिशीथिनीस्वसा" नैष० १८-२२।

निशीथिनीनाथ ನಿಶೀಥಿನೀನಾಥ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. निशीथिन्या नाथः। 2. ಕರ್ಪೂರ.

निशुम्भ ನಿಶುಂಭ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ, ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ಧನುವಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ಶುಂಭನೆಂಬುವವನು ಇವನ ಅಣ್ಣ. [ಶುಂಭ ನಿಶುಂಭರಿಬ್ಬರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಅಯೋನಿಜೆಯಾದ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರಿಂದಲೂ ತಮಗೆ ಮರಣ ಕೂಡದೆಂಬ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಲೋಕವನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಆದಿ ಶಕ್ತಿಯ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಕೌಶಿಕಿಯೆಂಬ ಕನ್ಯೆ ಯೊಡನೆ ಇವರು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವಳಿಂದ ಹತರಾದರು.] देवीभा०। 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. नि + शुम्भ (शोभार्थे) "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಮುರಿಯುವುದು, ಬಗ್ಗಿಸುವುದು. "प्रागप्राप्तनिशुम्भशाम्भवधनुर्द्वेधाक्रियाविर्भवत्" म० वी० २-३३।

निशुम्भन ನಿಶುಂಭನ (नं०) ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि + शुम्भ (शोभार्थे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निश्रप्रच ನಿಶ್ರಪ್ರಚ (वि०) ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, –ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निश्रितं च प्रचितं च –निश्रितशब्दस्य निश्रादेशः प्रचितशब्दस्य प्रचादेशः (२-१-७२)।

निश्चय ನಿಶ್ಚಯ (पुं०) 1. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ, ಗೊತ್ತುವಳಿ. निस्+चिञ् (चयने) "अप्" (३-३-५८)। "क ईप्सितार्थस्थिरनिश्चयं मनः पयश्च निम्नाभिमुखं प्रतीपयेत्" कुमा० ५-५। 2. ತೀರ್ಮಾನ, ಇತ್ಯರ್ಥ. "व्यधात्प्रियप्राप्तिविघातनिश्चयात्" नैष० ९-८७। 3. ಸಂಶಯ ನಿವಾರಣೆ, ಸಂಶಯಪರಿಚ್ಛೇದ. 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ವರ್ಣನೀಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವಸ್ತುವಿನ ನಿಷೇಧಪೂರ್ವಕ ಉಪಮೇಯದ ಸ್ಥಾಪನೆಯು **ನಿಶ್ಚಯಾಲಂಕಾರ.** "अन्यन्निषिध्य प्रकृतस्थापनं निश्चयः पुनः" सा० द० १०-३९। "वदनमिदं न सरोजं नयने नेन्दीवरे एते। इह सविधे मुग्धदृशो भ्रमर मुदा किं परिभ्रमसि" ಇಲ್ಲಿ ಸರೋಜವನ್ನೂ ಇಂದೀವರವನ್ನೂ ನಿಷೇಧಿಸಿ ವದನ ಮತ್ತು ನಯನ ರೂಪವಾದ ಉಪಮೇಯಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಾಲಂಕಾರ.

निश्चर ನಿಶ್ಚರ (पुं०) ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "अङ्गिराश्चोदधिष्णश्च पौलस्त्यो निश्चरस्तथा। पुलहश्चाग्नितेजाश्च भाव्याः सप्त महर्षयः" हरिवं०।

निश्चल ನಿಶ್ಚಲ (वि०) 1. ಚಲಿಸದಿರುವ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ. निस् + चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ, ದೃಢವಾದ, ವಿಕ್ಷೇಪ ಹೊಂದದಿರುವ. "श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला। समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि" गीता २-५३। 3. ಸಂಚರಿಸದೆ ನಿಂತಿರುವ, ಅಲ್ಲಾಡದಿರುವ. "उन्नमितनिश्चलमुखावयवस्वच्छन्दविलसित•• ••" मालती० ९। (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 4. ಭೂಮಿ.

निश्चायक ನಿಶ್ಚಾಯಕ (वि०) ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವ ತೀರ್ಮಾನ ಕೊಡುವ, ಇತ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವ. निस् + चिञ् (चयने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निश्चारक ನಿಶ್ಚಾರಕ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. निस्+चर (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. (वि०) 3. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು, ಸ್ವಚ್ಛಂದ. "निश्चारकः पुरीषस्य क्षये स्वैरे समीरणे" मेदि०। 4. ಚಾರನಿಲ್ಲದ, ದೂತನಿಲ್ಲದ. 5. ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतः चारो यस्मात् "कप्" (५-४-१५४)।

निश्चित ನಿಶ್ಚಿತ (वि०) 1. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निस् + चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "इति निश्चितप्रियतमागतयः सितदीधितावुदयवत्यबलाः" माघ० ९-४३। 2. ಇತ್ಯರ್ಥಮಾಡಿದ, ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿದ. "अरावणमरामं वा जगदद्येति निश्चितः" रघु० १२-८३। 3. ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यातं निश्चितचेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिताः" अमरु० ३५। (न०) 4. ನಿಶ್ಚಯ, ಇತ್ಯರ್ಥ, ತೀರ್ಮಾನ. (अव्य०) 5. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ. "मरुत्वतैव प्रहितोऽसि निश्चितम्" नैष० १-२३।

निश्चिति ನಿಶ್ಚಿತಿ (स्त्री०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಣಯ, ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ. निस्+चिञ् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ತೀರ್ಮಾನ, ಇತ್ಯರ್ಥ.

निश्चिन्त ನಿಶ್ಚಿಂತ (वि०) ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ, ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ, निर्गता चिन्ता यस्मात्। "निश्चिन्तो धीरललितः कलासक्तः सुखी मृदुः" दशरू०। "स्वं कर्म कारयन्नास्ते निश्चिन्तो या झषध्वजः" भट्टि० ८-४८।

निश्चेतन ನಿಶ್ಚೇತನ (वि०) ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ, ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದ. "कथमाविर्भूतमत्परिष्वङ्गोत्कण्ठ एव निश्चेतनः संवृत्तः" मालती० ९।

निश्चेष्ट ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟ (वि०) 1. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಂಚರಿಸದಿರುವ. 2. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गता चेष्टा व्यापारः यस्मात्। (अव्य०) 3. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದೆ. 4. ಶಾರೀರ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದೆ. "द्विगुणबाहुदण्डावेष्टननिश्चेष्टनियमिताम्" मालती० ७।

निश्च्यवन ನಿಶ್ಚ್ಯವನ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (वि०) 3. ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. निर्गतं च्यवनं च्युतिर्यस्य।

निश्च्योतत् ನಿಶ್ಚ್ಯೋತತ್ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. निस् + श्च्युतिर् (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–श्च्योतन्ती –ಶ್ಚ್ಯೋತಂತೀ.** "निश्च्योतन्ती नागराजस्य जज्ञे दानस्याहो लोहितस्येव धारा" माघ० १८-४२।

निश्रेणि ನಿಶ್ರೇಣಿ (स्त्री०) ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ, ಏಣಿ. नियता श्रेणिरत्र। "चक्रे त्रिदिवनिश्रेणिः सरयूरनुयायिनाम्" रघु० १५-१००। "नियता स्वर्गसौधस्य निश्रेणिरिव शाश्वती" याद० २२-१९।

निश्श्रेयस ನಿಶ್ಶ್ರೇಯಸ (न०) ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. निश्चितं श्रेयः निश्श्रेयसम्। "अच्" निपा० (५-४-७७)। "निश्श्रेयसप्रतिपदेन निजेन धाम्ना विश्वं समाधिरिव दर्शयते विवस्वान्" याद० १९-५१।

निषक्त ನಿಷಕ್ತ (वि०) 1. ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. नि + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "भद्रा ह्येषां वाचि लक्ष्मीर्निषक्ता नैते वाचं विप्लुतार्थां वदन्ति" उ० रा० ४-१८। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "नितम्बिनीमिच्छसि मुक्तलज्जां कण्ठे स्वयंग्राहनिषक्तबाहुम्" कुमा० ३-७। 3. ಒಂದರೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿರುವ. "आत्मानमासन्नगणोपनीते खड्गे निषक्तप्रतिमं ददर्श" कुमा० ७-३६।

निषङ्ग ನಿಷಙ್ಗ (पुं०) 1. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳನ್ನಿಡುವ ಕೋಶ, ಮುಾಡಿಗೆ, नितरां सजन्ति शरा अत्र — नि + षञ्ज (सङ्गे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "अग्रहीत्नु सशरं धनुरुज्झामास नूज्झितनिषङ्गमनङ्गः" माघ० १०-३४। 2. ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. नि + षञ्ज भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "निषङ्गस्तूणखड्गयोः" हेम०।

निषङ्गिन् ನಿಷಂಗಿನ್ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. नितान्तं सजति—नि+षञ्ज (सङ्गे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "संसर्पिभिः पयसि गैरिकरेणुरागैरम्भोजगर्भरजसाऽङ्गनिषङ्गिणा च" माघ० ५-३९। 2. ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. निषङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. "रथी निषङ्गी कवची धनुष्मान् दृप्तः स राजन्यकमेकवीरः" रघु० ७-५६। 4. ಖಡ್ಗ ಧರಿಸಿರುವ, ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿರುವ.

निषण्ण ನಿಷಣ್ಣ (वि०) 1. ಇರುವ, ಕುಳಿತಿರುವ. नि + षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्तः" (३-४-७२)। "ददृशुरिव सुराङ्गना निषण्णं सशरमनङ्गमशोकपल्लवेषु" किरा० १०-३२। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "भृशमतिशयस्वेदसंपदेव स्तनयुगलैरितरेतरं निषण्णैः" माघ० ७-६५। 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "रहस्त्वदुत्सङ्गनिषण्णमूर्धा" रघु० १३-३५।

निषद्या ನಿಷದ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಂಗಡಿ. निषीदन्त्यस्यां जनाः — नि + षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्यप्" (३-३-९९)। "केचिद्गुर्वीमित्य संयन्निषद्यां क्रीणन्ति स्म प्राणमूल्यैर्यशांसि" माघ० १८-१५। 2. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಧಾನ್ಯ ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಪೇಟೆ. 3. ಸಣ್ಣ ಮಂಚ. "निषद्या खट्टिकासन्दी" त्रिकाण्ड०।

निषद्वर ನಿಷದ್ವರ (पुं०) ಪಂಕ, ಕರ್ದಮ, ಕೆಸರು. निषीदन्ति निषण्णा भवन्ति जना अत्र—नि+षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "ष्वरच्" (उ० २-१२३)। (स्त्री०) –वरी – ವರೀ. ರಾತ್ರಿ.

निषध ನಿಷಧ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. निषीदति — नि + षद्लृ (विशरणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। ಈ ಪರ್ವತವು ಇಲಾವೃತಖಂಡಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವುದು. ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಯೋಜನ ಎತ್ತರವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಎರಡು ಸಹಸ್ರ ಯೋಜನ ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು. "एवं दक्षिणेनेलावृतं निषधो हेमकूटो हिमालय इति प्रागायता यथा नीलादयोऽयुतयोजनोत्सेधा हरिवर्षकिम्पुरुषभारतानां यथासंख्यम्" भाग० ५-१६-९)। 2. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಕುಶನ ಪೌತ್ರ, ಕುಶನ ಮಗನಾದ ಅತಿಥಿರಾಜನ ಮಗ. "स नैषधस्यार्थपतेः सुतायामुत्पादयामास निषिद्धशत्रुः। अनूनसारं निषधान्नगेन्द्रात् पुत्रं यमाहुर्निषधाख्यमेव" रघु० १८-१। (पुं० ब० व०) 3. ನಿಷಧದೇಶ. "निषधेषु महीपालो वीरसेन इति श्रुतः" भा० वन० ४९-६०। 4. ನಿಷಧ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. (वि०) 5. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. "निषधः कठिने देशे तद्राजे पर्वतान्तरे" मेदि०।

निषधेन्द्र ನಿಷಧೇಂದ್ರ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) ನಿಷಧ ದೇಶದ ದೊರೆ, ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿ.

निषाद ನಿಷಾದ (पुं०) 1. ಬೇಡರವನು, ಮೃಗಗಳ ಬೇಟೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. निषीदति पापमस्मिन्—नि+षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "घञ्" (३-३-१२१)। "निषादविद्धाण्डजदर्शनोत्थश्लोकत्वमापद्यत यस्य शोकः" रघु० १४-७०। 2. ಬೆಸ್ತರವನು, ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಜೀವಿಸುವವನು. 3. ನಿಮ್ನವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು, ಮ್ಲೇಚ್ಛ. "दासेरकः सपदि संवलितं निषादैः" माघ० ५-६६। 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಶೂದ್ರಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. ಇವನಿಗೆ ಪಾರಶವನೆಂದೂ ಹೆಸರು. "निषादः शूद्रकन्यायां (ब्राह्मणात्) यः पारशव उच्यते" मनु० १०-८। 5. ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವರ, ತಂತಿಯಿಂದಲೂ ಕಂಠದಿಂದಲೂ ಹೊರಡುವ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. निषीदन्ति षड्जादयः स्वरा यत्र। ಇದು ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆಯಂತೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ಸ್ವರ. "धैवतं हेषते वाजी निषादं बृंहते गजः" अम०। निषीदति मनोऽस्मिन्—नि+षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१२१) इति वा। "नादं निषादमधुरं

ततमुज्जगार" नैष० २१-१२७। **-दी -ದೀ.** स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "निषादीं ददृशुर्दग्धां पञ्चपुत्रामनागसम्" भा० आदि० १६२-९।

निषादवत् ನಿಷಾದವತ್ (पुं०) 1. ನಿಷಾದಸ್ವರ. निषादोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "षड्जमध्यमगान्धारौ ऋषभो धैवतस्तथा। पञ्चमश्चापि विज्ञेयस्तथा चापि निषादवान्"। (वि०) 2. ನಿಷಾದಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

निषादित ನಿಷಾದಿತ (वि०) ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि+षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अहो निषादिता गजवधूः" मालती० ६।

निषादिन् ನಿಷಾದಿನ್ (पुं०) 1. ಹಸ್ತಿಪಕ, ಮಾವಟಿಗ. निषीदत्यवश्यम्—नि+षद्लृ (विशरणादिषु) आवश्यके "णिनिः" (३-३-१७०)। "प्रचोदिताः परिचितयन्तृकर्मभिर्निषादिभिर्विदितयताङ्कुशक्रियैः" माघ० १७-३५। (वि०) 2. ಕುಳಿತಿರುವ. नि + षद्लृ "णिनिः" (३-१-१३४)। "आतपात्ययसंक्षिप्तनीवारासु निषादिभिः" रघु० १-५२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-दिनी -ದಿನೀ.** "इक्षुच्छायनिषादिन्यस्तस्य गोप्तुर्गुणोदयम्" रघु० ४-२०।

निषिक्त ನಿಷಿಕ್ತ (वि०) 1. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "संयुगे सांयुगीनं तमुद्यतं प्रसहेत कः। अंशादृते निषिक्तस्य नीललोहितरेतसः" कुमा० २-५७।

निषिञ्चत् ನಿಷಿಂಚತ್ (वि०) 1. ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಸೇಚನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + षिच (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तमङ्कमारोप्य शरीरयोगजैः सुखैर्निषिञ्चन्तमिवामृतं त्वचि" रघु० ३-२६। 2. ತುಂಬುತ್ತಿರುವ, ಪುಷ್ಪವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "निषिञ्चन्माधवीं लक्ष्मीं लतां कौन्दीं च लासयन्" विक्र० २-४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.**

निषिद्ध ನಿಷಿದ್ಧ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡವೆಂದು ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि+षिध (गत्याम्) "क्तः" (३-२-२०२)। "रुषा निषिद्धालिजनां यदैनां छायाद्वितीयां कलयांचकार" नैष० ३-१२। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ग्रामीणैः पुनरध्वगस्य वसतिर्ग्रामे निषिद्धा यथा" अमरु० १३। 3. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬರದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ). "स नैषधस्यार्थपतेः सुतायामुत्पादयामास निषिद्धशत्रुः" रघु० १८-१। 4. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡದೆಂದು ಹೇಳಿ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निषिद्धो भाषमाणस्तु सुवर्णं दण्डमर्हति" मनु० ८-३६१।

निषिध्यमान ನಿಷಿಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಡದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಬರದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "निषिध्यमानाहनि सन्ध्ययापि रात्रिप्रतीहारपदेऽधिकारम्" नैष० २२-६।

निषीदत् ನಿಷೀದತ್ (वि०) 1. ನಿಂತಿರುವ. नि + षद्लृ (विशरणादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "तस्य भुवि बहुतिथास्तिथयः प्रतिजग्मुरेकचरणं निषीदतः" किरा० १२-२। 2. ಕುಳಿತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.**

निषूदत् ನಿಷೂದತ್ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. नि+षूद (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.**

निषूदन ನಿಷೂದನ (न०) 1. ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि + षूद (क्षरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಕೊಲ್ಲುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುವ.

निषूदित ನಿಷೂದಿತ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. नि + षूद (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निषेक ನಿಷೇಕ (पुं०) 1. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಎರಚುವುದು. नि + षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. "ननु तैलनिषेकबिन्दुना सह दीपार्चिरुपैति मेदिनीम्" रघु० ८-३८। 3. ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಇಡುವುದು. "निषेकादीनि कर्माणि यः करोति यथाविधि। संभावयति चान्नेन स विप्रो गुरुरुच्यते" मनु० २-१४२। 4. ಗರ್ಭ. "प्रजानिषेकं मयि वर्तमानं सूनोरनुध्यायत चेतसेति" रघु० १४-६०। (न०) 5. ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು. "दूरादावसथान्मूत्रं दूरात्पादावसेचनम्। उच्छिष्टान्ननिषेकं च दूरादेव समाचरेत्" मनु० ४-१५१।

निषेकादिकृत् ನಿಷೇಕಾದಿಕೃತ್ (ಪುಂ) ನಿಷೇಕಾದಿ ಕರ್ಮ (ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಸೀಮಂತ ಮೊದಲಾದುವು) ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ತಂದೆ. निषेकादिं गर्भाधानादिकं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "स्यान्निषेकादिकृद्गुरुः" अम०।

निषेक्तव्य ನಿಷೇಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಚಿಮುಕಿಸಬೇಕಾದ. नि + षिच (क्षरणे) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)।

निषेक्तृ ನಿಷೇಕ್ತೃ (वि०) 1. ಸಿಂಪಿಸುವ, ಚಿಮುಕಿಸುವ. नि+षिच (क्षरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಗರ್ಭಾಧಾನ ಮಾಡುವ, ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಇಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–क्त्री –ಕ್ತ್ರೀ.**

निषेचन ನಿಷೇಚನ (न०) 1. ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಸೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. नि + षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎರೆಯುವುದು, ಸುರಿಯುವುದು, ಹೊಯ್ಯುವುದು.

निषेच्य ನಿಷೇಚ್ಯ (वि०) 1. ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಡುವ. नि+षिच (क्षरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಸೇಚನೆಮಾಡಬೇಕಾದ, ಚಿಮುಕಿಸಬೇಕಾದ.

निषेदिवस् ನಿಷೇದಿವಸ್ (वि०) ಕುಳಿತಿರುವ. नि+षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१५८)। "भवतः स्मरतां सदासने जयिनि ब्रह्ममये निषेदुषाम्" किरा० १८-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **निषेदुषीम् ನಿಷೇದುಷೀಮ್.** "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः" रघु० २-६।

निषेद्धव्य ನಿಷೇದ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡವೆಂದು ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. नि+षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಕೂಡದೆಂದು ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಕೂಡದೆಂದು ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 5. ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬರದಂತೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ತಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ, ಬರದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 7. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ. इट्पक्षे **निषेधितव्यः ನಿಷೇಧಿತವ್ಯಃ.**

निषेद्धृ ನಿಷೇದ್ಧೃ (वि०) 1. ತಡೆಗಟ್ಟುವವನು, ಬರದಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ಅಟ್ಟಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವವನು. नि + षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) "तृच्" (३-१-१३३)। "द्रुत्याय दैत्यारिपतेः प्रवृत्तो द्विषां निषेद्धा निषधप्रधानम्" नैष० ६-१। 2. ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವವನು, ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳುವವನು. 3. ಕೂಡದೆಂದು ತಡೆಯುವವನು. 4. ತಪ್ಪಿಸುವವನು, ನಿವಾರಿಸುವವನು. 5. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವವನು, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡುವವನು.

निषेध ನಿಷೇಧ (पुं०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಬೇಡವೆಂದು ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವುದು. नि + षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತಡೆಯುವುದು, ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳುವುದು. 3. ತಡೆಯುವುದು, ತಪ್ಪಿಸುವುದು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದು. 4. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು.

निषेधक ನಿಷೇಧಕ (वि०) 1. ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು. 2. ನಿವಾರಿಸುವವನು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವವನು. 3. ಬೇಡವೆಂದು ತಡೆಯುವವನು. 4. ಕೂಡದೆಂದು ತಡೆಯುವವನು. नि+षिध (गत्याम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निषेधत् ನಿಷೇಧತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) "शतृ" (३-२-१२४)। "निषेधन्निषधान् गन्तु विघ्नः संजघटे घनः" नैष० १७-१६०। 2. ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಬೇಡವೆಂದು ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಕೂಡದೆಂದು ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 5. ಬರದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

निषेधन ನಿಷೇಧನ (न०) 1. ತಡೆಯುವುದು. 2. ತಪ್ಪಿಸುವುದು. 3. ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. 4. ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳುವುದು. नि+षिध (गत्याम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವುದು. 6. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದು, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡುವುದು.

निषेध्य ನಿಷೇಧ್ಯ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. नि + षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ನಿಷೇಧಿಸಬೇಕಾದ, ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ, ತಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 7. ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದ. 8. ಅಟ್ಟಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 9. ಅಟ್ಟಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ.

निषेवण ನಿಷೇವಣ (न०) 1. ಸೇವಿಸುವುದು, ಉಪಚರಿಸುವುದು. नि+षेवृ (सेवायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

2. ನಡಸುವುದು, ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು, ಆಚರಿಸುವುದು. 3. ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. 4. ಗೌರವಿಸುವುದು. 5. ಪೂಜಿಸುವುದು. 6. ಅನುಭವಿಸುವುದು.

निषेवणीय ನಿಷೇವಣೀಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ, ಉಪಚರಿಸಬೇಕಾದ. नि+षेवृ (सेवने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ. 5. ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕಾದ, ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ. 11. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ. 12. ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ. "अनिमेषनिषेवणीयमक्ष्णोरजहद्यौवनमाविरस्तु चित्ते" गोपालविं०। "तव्यः" (३-१-९६)। **–षेवितव्यः –ಷೇವಿತವ್ಯಃ.**

निषेवमाण ನಿಷೇವಮಾಣ (वि०) 1. ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + षेवृ (सेवने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ನಡಸುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ.

निषेवित ನಿಷೇವಿತ (न०) 1. ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. नि+षेवृ (सेवने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "मन्त्रपूतमनुपप्लवं हविर्यायजूकपरिषन्निषेवितम्" याद० १७-१२६। 2. ಅನುಭವಿಸುವುದು. 3. ಗೌರವಿಸುವುದು. 4. ಪೂಜಿಸುವುದು. 5. ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು, ನಡಸುವುದು. 6. ಸೇವಿಸುವುದು, ಉಪಚರಿಸುವುದು. (वि०) 7. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + षेवृ कर्म० "क्तः" (३-२-१०१)। "विषतां निषेवितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्यमदः" माघ० ९-६८। 8. ನಡಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निषेवितृ ನಿಷೇವಿತೃ (वि०) 1. ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು. 2. ಅನುಭವಿಸುವವನು. 3. ಪೂಜಿಸುವವನು. 4. ಗೌರವಿಸುವವನು. 5. ನಡಸುವವನು, ಆಚರಿಸುವವನು. 6. ಉಪಚರಿಸುವವನು. नि + षेवृ (सेवने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां **–वित्री –ವಿತ್ರೀ.**

निषेव्य ನಿಷೇವ್ಯ (वि०) 1. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + षेवृ (सेवने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निषेव्यमाण ನಿಷೇವ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + षेवृ (सेवने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निषेव्यमाणेन शिवैर्मरुद्भिरध्यास्यमाना हरिणा चिराय" माघ० ३-६२। 2. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "प्रेयोभिः सह सरसी निषेव्यमाणा रक्तत्वं व्यधित वधूदृशां सुरा च" माघ० ८-५२। 3. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निष्क ನಿಷ್ಕ (पुं०न०) 1. ನೂರೆಂಟು ಸುವರ್ಣಗಳ ತೂಕ. (16 ಮಾಷಗಳ ತೂಕ 1 ಸುವರ್ಣ. 108 ಸುವರ್ಣ ತೂಕ ಒಂದು ನಿಷ್ಕ). नि + षद्लृ (विशरणादौ) "कन्" टिलोपश्च (उ० ३-४५)। निश्चयेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६) इति वा। 2. ಒಂದು ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯ, ದೀನಾರವೆಂಬ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. 3. ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಗಳ ತೂಕ. (5 ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ ಒಂದು ಮಾಷ). "निष्कमस्त्री साष्टहेमशतं दीनारकर्षयोः" मेदि०। 4. ಒಂದು ಸುವರ್ಣಾಭರಣ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ. "जयाशा यत्र चास्माकं प्रतिघातोत्थितार्चिषा। हरिचक्रेण तेनास्य कण्ठे निष्कमिवापतत्" कुमा० २-४९। 5. ಒಂದು ಪಲ, ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ. (16 ಆದ್ಯಮಾಷಗಳ ತೂಕ 1 ಕರ್ಷ). 6. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "वक्षोऽलंकरणे हेममात्रे हेमपलेऽपि च" मेदि०। "निलिल्ये तस्य दोर्मध्ये निष्काभरणवर्ष्मणा" याद० १६-३३।

निष्कण्टक ನಿಷ್ಕಂಟಕ (वि०) 1. ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः कण्टको यस्मात्। 2. ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದ, ಪೀಡಿಸುವವರಿಲ್ಲದ. "राज्यं निष्कण्टकं कृत्वा भोक्ष्यसे मेदिनीं पुनः" भा० विरा० ८-२९।

निष्कण्ठ ನಿಷ್ಕಂಠ (पुं०) ವಲಸೆ ಗಿಡ.

निष्कपट ನಿಷ್ಕಪಟ (वि०) ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಮೋಸವಿಲ್ಲದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ. निर्गतः कपटो यस्मात्।

निष्कम्प ನಿಷ್ಕಂಪ (वि०) 1. ಚಲಿಸದಿರುವ, ಅಲ್ಲಾಡದಿರುವ. निर्गतः कम्पो यस्मात्। "निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्" कुमा० ३-४२। 2. ನಡುಕವಿಲ್ಲದ. "निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम्"

कुमा० ३-४८। "निवातनिष्कम्पमिवापगापतिम्" किरा० १४-३७।

निष्करुण ನಿಷ್ಕರುಣ (वि०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. निर्गता करुणा यस्मात्। "हा तात निष्करुण, एष इदानीं ते नरेन्द्रचित्ताराधनोपकरणं जनो विपद्यते" मालती० ५। "कमलानिलयस्त्वया दयालुः करुणे निष्करुणा निरूपणे त्वम्" दयाश०।

निष्करुणता ನಿಷ್ಕರುಣತಾ (स्त्री०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निष्करुणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "निर्व्यूढं च निष्करुणतया तातस्य कापालिकत्वम्" मालती० ४।

निष्कर्ष ನಿಷ್ಕರ್ಷ (पुं०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. निस्+ कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ವರೂಪ ಪರಿಚ್ಛೇದ, ಸಾರವಾದುದು ಇಷ್ಟು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನ. "एतद्विदन्तो विद्वांसस्त्रयीनिष्कर्षमन्वहम्। क्रमतः पूर्वमभ्यस्य पश्चाद्वेदमधीयते" मनु० ४-१२५। 3. ಆಕರ್ಷಿಸುವುದು, ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸೆಳೆಯುವುದು. (न०) 4. ತೆರಿಗೆಗಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುದು. "अनुकर्षं च निष्कर्षं व्याधिपावकमूर्छनम्" भा० सभा० १३-१४।

निष्कर्षण ನಿಷ್ಕರ್ಷಣ (न०) ಸೆಳೆಯುವುದು, ಎಳೆಯುವುದು, ಎಳೆದುಹಾಕುವುದು. निस् + कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ब्राह्ममस्त्रं प्रियाशोकशल्यनिष्कर्षणौषधम्" रघु० १२-९७।

निष्कल ನಿಷ್ಕಲ (वि०) 1. ನಿರವಯವ, ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. निर्गता कला यस्मात्। "निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम्। अमृतस्य परं सेतुं दग्धेन्धनमिवानलम्" श्वेता० उप०। 2. ಕಲೆಗಳಿಲ್ಲದ, ಭಾಗಗಳಿಲ್ಲದ. 3. ನೀರಸವಾದ, ಶುಷ್ಕವಾದ, ಸಾರವಿಲ್ಲದ. 4. ಗಳಿತವಾದ, ಶಿಥಿಲವಾದ, ಕ್ಷೀಣವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. "दृश्यन्ते निष्कलाः शान्ताः प्रहीणाः स्वस्वकर्मभिः" भा० वन० २१३-१०। (स्त्री०) **–कला –ಕಲಾ. –ली –ಲೀ.** 5. ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸು, ಮುಟ್ಟು ನಿಂತುಹೋದ ಹೆಂಗಸು.

निष्कलङ्क ನಿಷ್ಕಲಂಕ (वि०) 1. ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ. निर्गतः कलङ्को यस्मात्। 2. ಚಿಹ್ನೆಯಿಲ್ಲದ, ಗುರುತಿಲ್ಲದ.

निष्कल्मष ನಿಷ್ಕಲ್ಮಷ (वि०) ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ.

निष्कषाय ನಿಷ್ಕಷಾಯ (वि०) 1. ಚಿತ್ತದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. निर्गतः कषायः रागद्वेषादिदोषः यस्मात्। (पुं०) 2. ಉತ್ಸರ್ಪಿಣೀಕಾಲದ ಒಬ್ಬ ಜಿನದೇವ.

निष्काम ನಿಷ್ಕಾಮ (वि०) 1. ಯಾವ ಫಲದ ಉದ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಕೋರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಯಾವುದರ ಆಸೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतः कामोऽभिलाषो यस्मात्। "इह चामुत्र वा काम्यं प्रवृत्तं कर्म कीर्त्यते। निष्कामं ज्ञानपूर्वन्तु निवृत्तमुपदिश्यते" मनु० १२-८९। 2. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. (अव्य०) **–मम् –ಮಮ್.** 3. ಯಾವ ಫಲದ ಉದ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲದೆ. 4. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ.

निष्कामकर्मन् ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮನ್ (न०) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ.

निष्कारण ನಿಷ್ಕಾರಣ (वि०) 1. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ, ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದ. निर्गतं कारणं यस्य। "····पीवरभुजस्तम्भेन सम्भाविता निष्कारणबान्धवेन सकलभुवनैकसारनिजदेहोपहारसाहसं कृत्वा परिरक्षितास्मि" मालती० ७। 2. ಯಾವ ಉದ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. (अव्य०) 3. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. 4. ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ.

निष्कालक ನಿಷ್ಕಾಲಕ (पुं०) 1. ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವವನು, –ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಲು ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ದೇಹಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಲೇಪನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. निष्कालयति — निस् + कालि "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "निष्कालको घृताभ्यक्तस्तप्तां शूर्मीं परिष्वज्य मरणात्पूतो भवति" इति वसिष्ठः।

निष्कासन ನಿಷ್ಕಾಸನ (न०) ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟುವುದು, ಹೊರದೂಡುವುದು. निस्+कस (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "घञ्" (३-३-१८)। **–कासः –ಕಾಸಃ.**

निष्कासनीय ನಿಷ್ಕಾಸನೀಯ (वि०) 1. ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಡುವ. निस् + कस (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ, ಹೊರದೂಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–सितव्यः –ಸಿತವ್ಯಃ.**

निष्कासयत् ನಿಷ್ಕಾಸಯತ್ (वि०) ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಹೊರದೂಡುತ್ತಿರುವ.

निष्कासित ನಿಷ್ಕಾಸಿತ (वि०) 1. ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. निस्+कस (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निष्कासितो निर्गमितेऽप्याहितेऽधिकृतेऽपि च" मेदि०।

निष्कास्य ನಿಷ್ಕಾಸ್ಯ (वि०) ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಡುವ. निस् + कस (गतौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निष्कास्यमान ನಿಷ್ಕಾಸ್ಯಮಾನ (वि०) ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निस् + कस (गतौ) +णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

निष्किञ्चन ನಿಷ್ಕಿಂಚನ (वि०) 1. ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ, ಕೊಂಚವೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतं किंचन यस्मात्। "प्रज्ञानं शौचमेवात्र शरीरस्य विशेषतः। तथा निष्किञ्चनत्वं च मनसश्च प्रसन्नता" भा० अनु०। 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

निष्कुट ನಿಷ್ಕುಟ (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಕೈತೋಟ, ಮನೆಯ ಉದ್ಯಾನವನ. निस् + कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३६)। "नूनमस्य मणिभूभृता सह स्थापनं निजनिवेशनिष्कुटे" याद० १७-४०। 2. ಕಪಾಟ, ಕದ. 3. ಕೇದಾರ, ಗದ್ದೆ. "निष्कुटस्तु गृहोद्याने स्यात् केदारकपाटयोः" मेदि०।

निष्कुटि ನಿಷ್ಕುಟಿ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಕಿ. निर्गता कुटिः कौटिल्यं यस्याः। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–कुटी –ಕುಟೀ.** "पृथ्वीका चन्द्रबालैलानिष्कुटिर्बहुला" अम०।

निष्कुषित ನಿಷ್ಕುಷಿತ (वि०) ಹರಿದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಳೆದು ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निस् + कुष (निष्कर्षे) 'क्तः' (३-२-१०२)। "उपान्तयोर्निष्कुषितं विहङ्गैराक्षिप्य तेभ्यः पिशितप्रियापि" रघु० ७-५०।

निष्कुह ನಿಷ್ಕುಹ (पुं०) ಮರದ ಪೊಟರೆ. निश्चयेन कुहयते — कुह (विस्मापने) "अच्" (३-१-१३४)। "निष्कुहः कोटरं वा ना" अम०।

निष्कृत ನಿಷ್ಕೃತ (वि०) 1. ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. निस् + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

निष्कृति ನಿಷ್ಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. निस् + डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "एषा पापकृतामुक्ता चतुर्णामपि निष्कृतिः। पतितैः संप्रयुक्तानामिमाः शृणुत निष्कृतीः" मनु० ११-१७९। 2. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. "यं मातापितरौ क्लेशं सहेते संभवे नृणाम्। न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि" मनु० २-२२७। 3. ವಿಮೋಚನೆ, ಬಿಡುಗಡೆ, ಪಾರಾಗುವುದು. 4. ಪೂರ್ವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವುದು, ಮೊದಲಿನ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು.

निष्कृष्ट ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾರವಾದ. निस् + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)।

निष्कोष ನಿಷ್ಕೋಷ (पुं०) ಒಳಗಿನಿಂದ ಎಳೆಯುವುದು, ಸೆಳೆಯುವುದು. निस् + कुष (निष्कर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–कोषणम् –ಕೋಷಣಮ್.**

निष्कोषणक ನಿಷ್ಕೋಷಣಕ (न०) ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. "दन्तस्य निष्कोषणकेन नित्यं कर्णस्य कण्डूयनकेन वाऽपि" पञ्चतं० १-७७।

निष्कोषणीय ನಿಷ್ಕೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಒಳಗಿನಿಂದ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಡುವ, ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. निस्+कुष (निष्कर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಸೆಳೆಯಬೇಕಾದ, ಒಳಗಿನಿಂದ ಕಿತ್ತು ಎಳೆಯಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–कोषितव्यः –ಕೋಷಿತವ್ಯಃ.**

निष्कौशाम्बि ನಿಷ್ಕೌಶಾಂಬಿ (वि०) ಕೌಶಾಂಬೀ ನಗರದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ. निष्क्रान्तः कौशाम्ब्याः (वा० १-४-७९)।

निष्क्रम ನಿಷ್ಕ್ರಮ (पुं०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು, ಹೊರಗಡೆ ಹೋಗುವುದು. निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣ. "धीशक्तिर्निष्क्रमः" अम०। "धीगुण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 3. (ಶಿಶುವು) ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶುವನ್ನು ಹೊರಗಡೆ ಕರೆತರುವುದು. ಶಿಶುವಿಗೆ ಇದೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. ಶಿಶುವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಹೊರಗಡೆ

ಕರೆತಂದು ಸೂರ್ಯದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುವುದು ಪದ್ಧತಿ. "अहन्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः" याज्ञ० १-१२। 4. ದುಷ್ಕುಲ. निस् + क्रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। —क्रमणम् —ಕ್ರಮಣಮ್. "गृहान्निष्क्रमणं सूतेश्चतुर्थे मासि कारयेत्। यात्रोक्ते समये मासि तृतीये द्वादशेऽहनि"। ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

निष्क्रय ನಿಷ್ಕ್ರಯ (पुं०) 1. ಬದಲಾವಣೆಯ ವಸ್ತು, ಸಮಾನವಾದ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ (ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು) ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದ್ರವ್ಯ, ವಿನಿಮಯ ದ್ರವ್ಯ. निष्क्रीयते प्रत्याह्रियतेऽनेन — निस् + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। "यद्यशो मयि निवेशितमेतन्निष्क्रयोऽस्तु कतमस्तु तदीयः" नैष० ५-९०। 2. ಪ್ರತಿಫಲ, ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. "त्रसतुषाराद्रिसुताससंभ्रमस्वयंग्रहाश्लेषसुखेन निष्क्रयम्" माघ० १-५०। 3. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. "भरण्यं भरणं भर्म वेतनं निष्क्रयो भृतिः" वैज०। 4. ವಿಕ್ರಯ, ಮಾರುವುದು. "न निष्क्रयविसर्गाभ्यां भर्तुर्भार्या विमुच्यते" मनु० ९-४६। 5. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದು. 6. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 7. ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವುದು.

निष्क्रयण ನಿಷ್ಕ್ರಯಣ (न०) 1. ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತು, ವಿನಿಮಯ ದ್ರವ್ಯ.

निष्क्रान्त ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)। "निष्क्रान्ते मयि कल्याणि यथा सन्निहितेऽनघे। नातिथिस्तेऽवमन्तव्यः प्रमाणं यद्यहं तव" भा० अनु० २-६२। 2. ಹೊರಗಡೆ ಹೊರಟಿರುವ. "अध्यासिते वयस्याय भवता महता हृदि। स्तनावन्तरसंमान्तौ निष्क्रान्तौ ब्रूमहे बहिः" नैष० २०-४८। 3. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ರಂಗಸ್ಥಳದಿಂದ ಹೊರಟವನು, ರಂಗಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟವನು. "इति निष्क्रान्ताः सर्वे"।

निष्क्रान्ति ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಹೊರಗಡೆ ಹೊರಡುವುದು. निस्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

निष्क्रामत् ನಿಷ್ಕ್ರಾಮತ್ (वि०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗಡೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —क्रामन्ती —ಕ್ರಾಮಂತೀ. "ततस्तु एकस्मात् भित्तिच्छिद्राद्गृहीतभक्तावयवां निष्क्रामन्तीं पिपीलिकापङ्क्तिमवलोक्य····" मुद्रा० २।

निष्क्रिय ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ (वि०) ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದ. निर्गता क्रिया यस्मात्।

निष्क्रियत्व ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವ (न०) ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. निष्क्रियस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "सव्रीडमन्दैरिव निष्क्रियत्वान्नात्यर्थमस्त्रैरवभासमानः" किरा० ३-४६।

निष्टाप ನಿಷ್ಟಾಪ (पुं०) ಬಿಸುಪು, ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾವು. निःशेषेण तापः। "निष्टापस्विद्यदस्थ्नः क्वथनपरिगलन्मेदसः प्रेतकायान्" मालती० ५-१७।

निष्ठ ನಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಇರುವ, ನೆಲೆಸಿರುವ. नितरां तिष्ठति — नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)। 2. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು.)

निष्ठा ನಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ನಂಬಿಕೆ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयाऽनघ। ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम्" गीता ३-३। 2. ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ, ನೆರವೇರುವಿಕೆ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ನಿಷ್ಪತ್ತಿ. "पाणिग्रहणिका मन्त्रा नियतं दारलक्षणम्। तेषां निष्ठा तु विज्ञेया विद्वद्भिः सप्तमे पदे" मनु० ८-२२७। 3. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. निष्ठीयते शुभाश्रयभूतेऽस्मिन् अर्थिभिः। नि + ष्ठा अधि० "अङ्" (३-३-१०६)। "निष्ठा शान्तिः परायणम्" वि० स०। 4. ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ. "निष्ठां गते दत्रिमसभ्यतोषे विहित्रिमे कर्मणि राजपत्न्यः" भट्टि० १-१३। 5. ನಾಶ, ಮರಣ. 6. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಕೊನೆಯ ಸಂಧಿ, ನಿರ್ವಹಣ ಸಂಧಿ. ಮುಖ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ (ಏಕವಾಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ) ಮುಖ್ಯಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯೊಡನೆ ಕಥೆಯು ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "निष्ठा निर्वहणे समे" अम०। 7. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ.

8. ನಿಶ್ಚಯ, ಅವಧಾರಣ. "घ्राणं जिह्वा च चक्षुश्च त्वक्श्रोत्रं मन एव च। न निष्ठामधिगच्छन्ति बुद्धिस्तामधिगच्छति" भा० आश्व० २३-१२। 9. ಭಕ್ತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 10. ಸ್ಥಿರಸ್ಥಿತಿ, ದೃಢತೆ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲಸಿರುವಿಕೆ. "मनो निष्ठाशून्यं भ्रमति च किमप्यालिखति च" मालती० १-३४। 11. ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸುವ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, क्तः ಮತ್ತು क्तवतुः ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯ. "क्तक्तवतू निष्ठा" (१-१-२६)। 12. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ.

निष्ठान ನಿಷ್ಠಾನ (न०) ಮಜ್ಜಿಗೆಪಳಿದ್ಯ, ಚಟ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನ. निष्ठीयतेऽत्र—नि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "स्यात्तेमनं तु निष्ठानम्" अम०।

निष्ठापित ನಿಷ್ಠಾಪಿತ (वि०) 1. ಸರಿಯಾದ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುರಕ್ಷಿತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निहतनिष्पेषितनष्टनिष्ठापिताशेषजननिवहः" मालती० ३। 2. ಸೊಕ್ಕುಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸದೆಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्व्यूढविषमव्यवसायनिष्ठापितप्रचण्डपाषण्डदोर्दण्डसाहसः" मालती० ६।

निष्ठित ನಿಷ್ಠಿತ (वि०) 1. ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. निष्ठाऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ. नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "देवद्विषां निगमवर्त्मनि निष्ठितानां पूर्भिर्मयेन विहिताभिरदृश्यमूर्तिः" भाग० २-७-३७। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ, ಪರಿಣತನಾದ. "रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता। वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः" रामा०।

निष्ठीवन ನಿಷ್ಠೀವನ (न०) ಉಗುಳುವುದು. नि + ष्ठिवु (निरसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। पृषो०। "वान्तं निष्ठीवनं चैव कुर्वते चास्य सन्निधौ" भा०।

निष्ठुर ನಿಷ್ಠುರ (न०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತು, ಒರಟಾದ ಮಾತು. नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "उरच्" (उ० १-४१)। 2. ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಮಾತು, ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು. (वि०) 3. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಕರ್ಕಶವಾದ. "उदयन्नादं धन्विभिर्निष्ठुराणि स्थूलान्युच्चैर्मण्डलत्वं दधन्ति" माघ० १८-९। 4. ಕಠಿನಹೃದಯವುಳ್ಳವನು, ಕಲ್ಲೆದೆಯವನು. "यः पृष्ठं युधि दर्शयत्यरिभटश्रेणीषु यो वक्रतामस्मिन्नेव बिभर्ति यश्च किरति क्रूरध्वनिं निष्ठुरः" नैष० १२-९७। 5. ಕ್ರೂರವಾದ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ. "तथापि शस्त्रव्यवहारनिष्ठुरे विपक्षभावे चिरमस्य तस्थुषः" रघु० ३-६२। 6. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ, ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ, ನಿಂದಿಸುವ. (अव्य०) 7. ಕಠಿನವಾಗಿ, ಒರಟಾಗಿ. "मकरन्देन निष्ठुरं प्रतिहतो जामाता" मालती० ७। 8. ದಯೆಯಿಲ್ಲದೆ. 9. ಕ್ರೂರವಾಗಿ.

निष्ठुरता ನಿಷ್ಠುರತಾ (स्त्री०) 1. ಕಠಿನತೆ, ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಕ್ರೂರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಧಿಕ್ಕರಿಸುವಿಕೆ. 4. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निष्ठुरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–रत्वम् –ರತ್ವಮ್.**

निष्ठेव ನಿಷ್ಠೇವ (पुं०) ಉಗುಳುವುದು. नि + ष्ठिवु (निरसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

निष्ठेवन ನಿಷ್ಠೇವನ (न०) ಉಗುಳುವುದು. नि + ष्ठिवु (निरसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निष्ठ्यूत ನಿಷ್ಠ್ಯೂತ (वि०) 1. ಉಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ष्ठिवु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ऊठ्" (६-४-१९)। "तारामयं बीजभुजादसीयं कालेन निष्ठ्यूतमिवास्थियूथम्" नैष० २२-१४। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. "अङ्गुष्ठनिष्ठ्यूतमिवोर्ध्वमुच्चैस्त्रिस्रोतसः सन्ततधारमम्भः" माघ० ३-१०।

निष्ण ನಿಷ್ಣ (वि०) ಕುಶಲ, ಜಾಣ, ಸಮರ್ಥ. नि+ष्णा (शौचे) "कः" (३-१-१३६)। "अपूपुजन् विष्टरपाद्यमाल्यैरातिथ्यनिष्णा वनवासिमुख्याः" भट्टि० २-२६।

निष्णात ನಿಷ್ಣಾತ (वि०) 1. ಕುಶಲ, ನಿಪುಣ, ಸಮರ್ಥ. नि + ष्णा (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। "निष्णातश्च समागमोऽपि विहितस्त्वत्प्रेयसः कान्तया" मालती० १०-२४। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು, ನುರಿತವನು, ಪ್ರವೀಣ. "कुतोऽपत्यस्नेहः कुटिलनयनिष्णातमनसाम्" मालती० २-७।

निष्पक्व ನಿಷ್ಪಕ್ವ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಚನವಾಗಿರುವ. नितान्तं पक्वम्।

निष्पतत् ನಿಷ್ಪತತ್ (वि०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. निस्+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अयमरविवरेभ्यश्चातकैर्निष्पतद्भिर्हरिभिरचिरभासां तेजसा चानुलिप्तैः" शाकु० ७-७। 2. ಹೊರಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿರುವ. "त्यक्तगेहगमनाय निष्पतन्

पुष्पकेतुरिह घुष्यते ध्रुवम्" याद० १७-१६। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –पतन्ती –ಪತನ್ತೀ.

निष्पतन ನಿಷ್ಪತನ (न०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು, ಹೊರಗಡೆ ಬರುವುದು. निस् + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निष्पतिष्णु ನಿಷ್ಪತಿಷ್ಣು (वि०) ಹೊರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. "इन्द्रियाणि प्रमाथीनि बुद्धया संयम्य यत्नतः। सर्वतो निपतिष्णूनि पिता बालानिवात्मजान्" भा० शान्ति० २५६-३।

निष्पत्ति ನಿಷ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. निस् + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದಸಿದ್ಧಿ. रमन्ते योगिनोऽस्मिन् इति रामः। ಇಲ್ಲಿ रम् ಧಾತುವಿಗೆ "घञ्" ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ राम ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು. 3. ನಾದದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. आरम्भः घटः परिचयः ಮತ್ತು निष्पत्तिः ಎಂದು ನಾದದ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ನಾಲ್ಕು.

(1) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಬಲದಿಂದ ಅನಾಹತ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿಯು ಒಡೆದು ಶೂನ್ಯವಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆನಂದಜನಕವಾದ ಶಿಂಜಿತ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಧ್ವನಿಯು ಕೇಳಿಬರುವುದು. **ಇದು ನಾದದ ಆರಂಭಾವಸ್ಥೆ.** ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶ ವಿಶುದ್ಧಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಭ್ರೂಮಧ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಯೋಗಿಗಳು ಶೂನ್ಯ ಅತಿಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಮಹಾಶೂನ್ಯಗಳೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ಹೃದಯವು ತುಂಬಿ ಪೂರ್ಣ ಆನಂದವುಂಟಾದಾಗ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಬಲ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ ಸೌಗಂಧ್ಯ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ರೋಗರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. "ब्रह्मग्रन्थेर्भवेद्भेदो ह्यानन्दः शून्यसम्भवः। विचित्रः क्वणको देहेऽनाहतः श्रूयते ध्वनिः।। दिव्यदेहश्च तेजस्वी दिव्यगन्धस्त्वरोगवान्। संपूर्णहृदयश्शून्य आरम्भो योगवान् भवेत्" हठ० ७०, ७१।

(2) ಎರಡನೆಯದಾದ **ಘಟಾವಸ್ಥೆ**ಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅಪಾನ ಮತ್ತು ನಾದಬಿಂದುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಕಂಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಚಕ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮರೊಡನೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "**ಘಟಾವಸ್ಥೆ**"ಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಯು ಸ್ಥಿರಾಸನಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನನಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. "द्वितीयायां घटीकृत्य वायुर्भवति मध्यगः। दृढासनो भवेद्योगी ज्ञानी देवसमस्तदा" हठ० ४-७२। "प्राणापानौ नादबिन्दू जीवात्मपरमात्मनोः। मिलित्वा घटते यस्मात्तस्मात्स घट उच्यते" राजयोगः। ಘಟಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿಯ ಭೇದಾನಂತರ ಕಂಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಗ್ರಂಥಿಯ ಭೇದದಿಂದ ಅನೇಕ ನಾದಗಳ ಸಂಮರ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಸೂಚಕವಾದ ಭೇರೀನಾದವುಂಟಾಗುವುದು. "विष्णुग्रन्थेस्ततो भेदात् परमानन्दसूचकः। अतिशून्ये विमर्दश्च भेरीशब्दस्तदा भवेत्" हठ० ४-७३।

(3) ಮೂರನೆಯದಾದ **ಪರಿಚಯಾವಸ್ಥೆ**ಯಲ್ಲಿ ರುದ್ರಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಭ್ರೂಮಧ್ಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮದ್ದಳೆಯ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಒಂದು ನಾದವುಂಟಾಗುವುದು. ಆಗ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅಣಿಮಾದಿ ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಿಗೂ ಸ್ಥಾನವಾದ ಭ್ರೂಮಧ್ಯಾಕಾಶವನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಆಗ ಅಂತಃಕರಣ ಜನ್ಯವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾನಂದದ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಕಫ ದೋಷಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ವೇದನೆ, ಜರೆ (ಮುಪ್ಪು) ವ್ಯಾಧಿ ಕ್ಷುತ್ತು (ಹಸಿವು) ನಿದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವರ್ಜಿತನಾಗುವನು. "तृतीयायां तु विज्ञेयो विहायोमर्दलध्वनिः। महाशून्यं तदा याति सर्वसिद्धिसमाश्रयम्।। चित्तानन्दं तदा जित्वा सहजानन्दसम्भवः। दोषदुःखजराव्याधिक्षुधानिद्राविवर्जितः।। रुद्रग्रन्थिं यदा भित्वा शर्वपीठगतोऽनिलः" हठ० ४-७४, ७५, ७६।

(4) ನಾಲ್ಕನೆಯದಾದ **ನಿಷ್ಪತ್ತ್ಯವಸ್ಥೆ.** ಇದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವೇಣುನಾದವೂ ವೀಣಾನಾದವೂ ಕೇಳಿಬರುವುದು. ಈ ನಿಷ್ಪತ್ತ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವು ಒಂದೇ ವಿಷಯದೊಡನೆ ಏಕೀಭವಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಜಯೋಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಂದರೆ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯವೇ ರಾಜಯೋಗ. ಈ ರಾಜಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಾದಾನುಸಂಧಾನಪರನಾದ ಯೋಗಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಾನನಾಗುವನು. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸಿದರೂ ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಿಸದಿದ್ದರೂ ನಿರಂತರ ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. "निष्पत्तौ वैणवः शब्दः क्वणद्वीणाक्वणो भवेत्॥ एकीभूतं तदा चित्तं राजयोगाभिधानकम्॥

सृष्टिसंहारकर्तासौ योगीश्वरसमो भवेत्॥ अस्तु वा मास्तु वा सिद्धिरत्रैवाखण्डितं सुखम्" हठ० ४-७६, ७७, ७८।

निष्पत्र ನಿಷ್ಪತ್ರ (वि०) 1. ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಮೈಯೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ ಬಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೃಗ, निर्गतमन्यपार्श्वेन निःसृतं पत्रं यस्य। 2. ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ. 3. ಗರಿಗಳಿಲ್ಲದ.

निष्पत्राकृत ನಿಷ್ಪತ್ರಾಕೃತ (वि०) ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ (ಬಾಣ). "शशंसुर्लाघवं तस्य निष्पत्राकृतसायकम्" याद० १६-९०।

निष्पद ನಿಷ್ಪದ (वि०) 1. ಕಾಲುಗಳಿಲ್ಲದವನು. निर्गतं पदं पादो यस्य। 2. ಕಾಲು (ಚಕ್ರ) ಗಳಿಲ್ಲದ ವಾಹನ, ಹಡಗು ಮೊದಲಾದುದು. "नौकाद्यं निष्पदं यानं तस्य लक्षणमुच्यते। अश्वादिकं तु यद्यानं स्थले सर्वं प्रतिष्ठितम्। जले नौकैव यानं स्यादतस्तां यत्नतो वहेत्"। 3. ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದ, ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ. "निष्पदस्य कलेस्तत्र स्थानदानाद्विभीतकम्। कलिद्रुमः परं नासीदासीत्कल्पद्रुमोऽपि सः" नैष० १७-२१३।

निःस्पन्द ನಿಃಸ್ಪಂದ
निष्पन्द ನಿಷ್ಪಂದ } (वि०) ಸ್ಪಂದನವಿಲ್ಲದ, ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः स्पन्दो स्पन्दनं यस्य। "मैथिलीतनयोद्गीतनिःस्पन्दमृगमाश्रमम्" रघु० १५-३७।

निष्पन्दीकृत ನಿಷ್ಪಂದೀಕೃತ (वि०) ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निष्पन्दीकृतपद्मषण्डनयनं नष्टक्षपावासरम्" मृच्छ० ५-२४।

निष्पन्न ನಿಷ್ಪನ್ನ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ. निस्+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. 3. ಸಿದ್ಧವಾದ. "निष्पापत्वं फलं विद्धि तीर्थस्य मुनिसत्तम। कृषेः फलं यथा लोके निष्पन्नान्नस्य भक्षणम्"।

निष्परिग्रह ನಿಷ್ಪರಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಪತ್ನೀ ಪುತ್ರ ಪರಿಜನ ದಾರಾ ಇಲ್ಲದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. निर्गतः परिग्रहः यस्य। "आत्मन्यात्मानमाधाय निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः"। (वि०) 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದ. "एतावत् सह्यं, न निष्परिग्रहं स्थानपरिभ्रंशः पीडयिष्यति" मुद्रा० २।

निष्पादक ನಿಷ್ಪಾದಕ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವವನು, ತಯಾರಿಸುವವನು. निस्+पद (गतौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

निष्पादन ನಿಷ್ಪಾದನ (न०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು, ತಯಾರಿಸುವುದು. निस् + पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು. स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **–पादना –ಪಾದನಾ.**

निष्पादनीय ನಿಷ್ಪಾದನೀಯ (वि०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. निस् + पद (गतौ) + णिच् कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ತಯಾರಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–दयितव्यः –ದಯಿತವ್ಯಃ.**

निष्पादित ನಿಷ್ಪಾದಿತ (वि०) 1. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + पद (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मया निष्पादितं ह्यत्र देवकार्यमशेषतः" भाग० ११-८-२।

निष्पान ನಿಷ್ಪಾನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿಯುವುದು. निस् + पा (पाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निष्पाव ನಿಷ್ಪಾವ (पुं०) 1. ಮೊರದ ಗಾಳಿ, ಕೊಂಗದ ಗಾಳಿ. निष्पूयते तुषाद्यपनयेन शोध्यतेऽनेन—निस्+पूञ् (पवने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಮೊರದಲ್ಲಿ ತೂರಿ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಬೇಕು. 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. निस् + पूञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ರಾಜಮಾಷ, ಅವರೆ. 4. ಜಳ್ಳು ತೆನೆ.

निष्पिष्ट ನಿಷ್ಪಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಪುಡಿಯಾಗಿರುವ, ಚೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. पिष्लृ (संचूर्णने) "क्तः" (३-४-७२)। "शैलोपशल्यनिपतद्रथनेमिधारानिष्पिष्टनिष्ठुरशिलातलचूर्णगर्भाः" माघ० ५-८। 2. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "किष्किन्धाद्रिसदाऽत्यर्थं निष्पिष्टः कोष्णमुच्छ्वसन्" भट्टि० ६-१२०। 4. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ.

निष्पीडन ನಿಷ್ಪೀಡನ (न०) 1. ಹಿಂಡುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು. निस्+पीड (अवगाहने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅದುಮುವುದು, ಒತ್ತುವುದು. "श्वसदसितभुजङ्गभोगाङ्गदग्रन्थिनिष्पीडनोत्फुल्लफुल्लत्फणापीठनिर्यद्विषज्योतिरुज्जृम्भमाण०····" मालती० ५-२३। 3. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **–पीडना –ಪೀಡನಾ.** "सारम्भं चलता करेण निबिडां निष्पीडनां लम्भितः" नैष० १९-५७।

निष्पीडयत् ನಿಷ್ಪೀಡಯತ್ (वि०) 1. ಹಿಂಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಸುಕುತ್ತಿರುವ. निस् + पीड (अवगाहने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಅದುಮುತ್ತಿರುವ, ಒತ್ತುತ್ತಿರುವ, स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

निष्पीत ನಿಷ್ಪೀತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. निस् + पा (पाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निष्पीतकान्तिमकरन्दरसं प्रतीच्यां नीहारभानु चषकं निदधाति सन्ध्या" याद० १९-२५।

निष्पुलाक ನಿಷ್ಪುಲಾಕ (पुं०) ಪುಲಾಕವಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ, ಜಳ್ಳು ಹೊಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ. निर्गतं पुलाको यस्य।

निष्पेष ನಿಷ್ಪೇಷ (पुं०) 1. ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು, ಪುಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. निस् + पिष (संचूर्णने) "घञ्" (३-३-१८)। "दोर्निष्पेषविशीर्णसंचयदलत्कङ्कालमुन्मथ्नतः" मालती० ८-९। 2. ಅರೆಯುವುದು, ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡುವುದು, 3. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು, 4. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು.

निष्पेषण ನಿಷ್ಪೇಷಣ (न०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 3. ಅರೆಯುವುದು, 4. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७।

निष्पेषित ನಿಷ್ಪೇಷಿತ (वि०) 1. ಪುಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निस्+पिष्ऌ (संचूर्णने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निहतनिष्पेषितनष्टनिष्ठापिताशेषजननिवहः" मालती० ३। 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ.

निष्प्रकम्प ನಿಷ್ಪ್ರಕಂಪ (वि०) ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡದ, ಚಲಿಸದಿರುವ. निर्गतः प्रकम्पो यस्य। "सादृश्यं निलयननिष्प्रकम्पपक्षैराजग्मुर्जलनिधिशायिभिर्नगेन्द्रैः" किरा० ७-२०।

निष्प्रतिक्रिय ನಿಷ್ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿವಾರಣೋಪಾಯವಿಲ್ಲದ. निर्गता प्रतिक्रिया यस्य। 2. ಪ್ರತೀಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಫಲವಿಲ್ಲದ.

निष्प्रतिद्वन्द्विक ನಿಷ್ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದ, ಎದುರಾಳಿಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः प्रतिद्वन्द्वी यत्र। "कप्" (५-४-१५४)। "निष्प्रतिद्वन्द्विकं स्वर्गसुखमास्वाद्यतां सुरैः" याद० १६-१२७। 2. ಅಸದೃಶವಾದ, ಸರಿಸಮಾನವಿಲ್ಲದ.

निष्प्रतिपत्ति ನಿಷ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निर्गता प्रतिपत्तिः सम्यग्ज्ञानम्। "कथं निष्प्रतिपत्तिशून्यमुत्थायान्यतः प्रवृत्तः" मालती० ९। (वि०) 2. ಗೌರವವಿಲ್ಲದ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಸರಿಯಾದ ಅರಿವಿಲ್ಲದ.

निष्प्रतिभ ನಿಷ್ಪ್ರತಿಭ (वि०) ಪ್ರತಿಭೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪನ್ನಮತಿಯಿಲ್ಲದ, ಮಂದಪ್ರಜ್ಞನಾದ. निर्गता प्रतिभा यस्य।

निष्प्रतिम ನಿಷ್ಪ್ರತಿಮ (वि०) ಅಸದೃಶವಾದ, ಅನುಪಮವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. "तौ परस्परजिगीषयोद्यतौ वीक्ष्य निष्प्रतिमवीर्यवैभवौ" याद० १७-७५।

निष्प्रतीकार ನಿಷ್ಪ್ರತೀಕಾರ (वि०) 1. ನಿವಾರಣೋಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. निर्गतः प्रतीकारो यस्य। "सर्वथा निष्प्रतीकारेयमापदुपस्थिता" काद०। 2. ವಾಸಿಮಾಡಲಾಗದ, ಗುಣಪಡಿಸಲಾಗದ.

निष्प्रत्यूह ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯೂಹ (वि०) ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದ. निर्गतः प्रत्यूहो यस्य। "निष्प्रत्यूहाः प्रियसखि यदा दुःसहाः संबभूवुः मोहोद्दामव्यसनगुरवो मन्मथोन्मादवेगाः" मालती० ९-४७।

निष्प्रभ ನಿಷ್ಪ್ರಭ (वि०) 1. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ತೇಜಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. निर्गता प्रभा यस्य। "निष्प्रभश्च रिपुरास भूभृतां धूमशेष इव धूमकेतनः" रघु० ११-८१। 2. ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದಿರುವ, ಮಸುಕಾಗಿರುವ. ಮಬ್ಬಾಗಿರುವ.

निष्प्रमाण ನಿಷ್ಪ್ರಮಾಣ (वि०) 1. ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಅತಿದೊಡ್ಡದಾದ. निर्गतं प्रमाणं यस्य। "निष्प्रमाणशरीरः सन् लिलङ्घयिषुरर्णवम्" रामा०। 2. ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಮಾಣವಚನವಿಲ್ಲದ.

निष्प्रयोजन ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನ (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ. निर्गतं प्रयोजनं यस्य। 2. ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ, ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ. 3. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. (अव्य०) 4. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ, ಫಲವಿಲ್ಲದೆ. 5. ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ. 6. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "अलमनेन प्रश्रयेण, न निष्प्रयोजनमधिकारवन्तः प्रभुभिराहूयन्ते" मुद्रा० ३।

निष्प्रवाणि ನಿಷ್ಪ್ರವಾಣಿ (न०) ಹೊಸ ಬಟ್ಟೆ, ನೂತನ ವಸ್ತ್ರ, ಒಗೆಯದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ. निर्गता प्रवाणी तन्तुवाय

शलाकाऽस्मात्। "अनाहतं निष्प्रवाणि तन्त्रकं च नवाम्बरे" अम०।

निष्फल ನಿಷ್ಫಲ (वि०) 1. ಫಲವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲದ. निर्गतं फलं यस्मात्। "निरगमदभिराद्धुमादृतानां भवति महत्सु न निष्फलः प्रयासः" माघ० ७-१। 2. ವ್ಯರ್ಥವಾದ, ನಿರರ್ಥಕವಾದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ. "के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः" मेघ० १-५४। "काष्ठाः शून्या निष्फलानीन्द्रियाणि" मालती० ९-३७। 3. ಫಲಶೂನ್ಯವಾದ, ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು ಬಿಡದಿರುವ (ಮರ, ಗಿಡ ಮೊದಲಾದುದು). 4. ತಿರುಳಿಲ್ಲದ (ಧಾನ್ಯ), ಜಳ್ಳುಧಾನ್ಯ. "पलालोऽस्त्री स निष्फलः" अम०। (स्त्री०) **–फला –ಫಲಾ.** ಮುಟ್ಟು ನಿಂತು ಹೋದ ಹೆಂಗಸು, ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸು.

निष्यन्द ನಿಷ್ಯಂದ (पुं०) 1. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उन्नालबालकमलाकरमाकरन्दनिष्यन्दसंवलितमांसलगन्धबन्धुः" मालती० ९-१३। 2. ದ್ರವ, ರಸ. "शिशिरकटुकषायः स्त्यायते सल्लकीनामिभदलितविकीर्णग्रन्थिनिष्यन्दगन्धः" मालती० ९-६। 3. ಪ್ರವಾಹ, ಹೊನಲು. "गङ्गासरय्वोर्जलमुष्णतप्तं हिमाद्रिनिष्यन्द इवावतीर्णः" रघु० १४-३।

निष्यन्दमान ನಿಷ್ಯಂದಮಾನ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रचलितकरिकृत्तिपर्यन्तचञ्चन्नखाघातभिन्नेन्दुनिष्यन्दमानामृतश्च्योत०.." मालती० ५-२३। 2. ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ.

निष्यन्दिन् ನಿಷ್ಯಂದಿನ್ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುವ, ಸೋರುವ. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸುರಿಸುವ. "खड्गाहतिव्यस्तस्कन्धकबन्धरन्ध्ररुधिरप्राग्भारनिष्यन्दिना" मालती० ५-२९। 3. ಪ್ರವಹಿಸುವ, ಹರಿಯುವ.

निस् ನಿಸ್ (अव्य०) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಈ ಉಪಸರ್ಗವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು : 1. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿಜ, ದಿಟ. 2. ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಮಗ್ರತೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ನಿಷೇಧ. 4. ಅತೀತವಾದ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ, ಕಳೆದುಹೋದ. "निस् निषेधे च निश्चये। साकल्यातीतयोः" मेदि०।

निसर्ग ನಿಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಸ್ವಭಾವ, ಪ್ರಕೃತಿ. नि + सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "निसर्गसंस्कारविनीत इत्यसौ नृपेण चक्रे युवराजशब्दभाक्" रघु० ३-३५। 2. ಸರ್ಗ, ಸೃಷ್ಟಿ. 3. ರೂಪ, ಸ್ವರೂಪ. 4. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "न त्वेवाधौ सोपकारे कौसीदीं वृद्धिमाप्नुयात्। न चाधेः कालसंरोधान्निसर्गोऽस्ति न विक्रयः" मनु० ८-१४३।

निसर्गज ನಿಸರ್ಗಜ (वि०) ಸಹಜವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ. निसर्गाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

निसर्गतस् ನಿಸರ್ಗತಸ್ (अव्य०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ, ಸಹಜವಾಗಿ. निसर्ग "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "उपकृत्य निसर्गतः परेषामुपरोधं न हि कुर्वते महान्तः" माघ० २०-७५।

निसर्गनिपुण ನಿಸರ್ಗನಿಪುಣ (वि०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಜಾಣನಾದ. निसर्गेण निपुणः। "निसर्गनिपुणाः स्त्रियः" माल० ३।

निसर्गशालीन ನಿಸರ್ಗಶಾಲೀನ (वि०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ವಿನೀತನಾದ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ದಿಟ್ಟತನವಿಲ್ಲದ. निसर्गेण शालीनः। "निसर्गशालीनः स्त्रीजनः" माल० ४।

निसर्गसिद्ध ನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧ (वि०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಂದಿರುವ. "रागो नलिन्या हि निसर्गसिद्धः तत्र भ्रमत्येव वृथा षडङ्घ्रिः" भर्तृ० २-४७।

निसृष्ट ನಿಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न स्वामिना निसृष्टोऽपि शूद्रो दास्यान्न मुच्यते" मनु० ८-४१४। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತೆಗೆದು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ವಜಾಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निसृष्टार्थ ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಮೂರು ವಿಧ ದೂತರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತ ಇಬ್ಬರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಡುವವನು ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ ದೂತನು. निसृष्टः निक्षिप्तः अर्थः कार्यभारोऽस्मिन्। "उभयोर्भावमुन्नीय स्वयं वदति चोत्तरम्। सुश्लिष्टं कुरुते कार्यं निसृष्टार्थस्तु स स्मृतः" सा० द० ३-४७। 2. ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಮಾತ್ಯನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೂತನು ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥನು. "अमात्यसंपदोपेतो निसृष्टार्थः"।

निस्तत्त्व ನಿಸ್ತತ್ತ್ವ (वि०) ತತ್ತ್ವವಾಗಿಲ್ಲದ, ವಾಸ್ತವ ಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದ. निर्गतं तत्त्वं वास्तवं रूपं स्वरूपं वा यस्य।

निस्तनी ನಿಸ್ತನೀ (स्त्री०) ಸ್ತನಗಳಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗುಸು. निर्गतौ स्तनौ यस्याः, वा "ङीष्" (४-१-५४)।

निस्तन्तु ನಿಸ್ತಂತು (वि०) ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः तन्तुः यस्य।

निस्तन्द्र ನಿಸ್ತಂದ್ರ (वि०) 1. ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದ. निर्गता तन्द्रा यस्य। 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ, ತೂಕಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ದಣಿವಿಲ್ಲದ.

निस्तन्द्रि ನಿಸ್ತಂದ್ರಿ (वि०) 1. ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದ. निर्गता तन्द्रिरालस्यं यस्य। 2. ತೂಕಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ.

निस्तन्द्री ನಿಸ್ತಂದ್ರೀ (वि०) 1. ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದ. 2. ತೂಕಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतः तन्द्र्याः।

निस्तमस्क ನಿಸ್ತಮಸ್ಕ (वि०) 1. ಕತ್ತಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಂಧಕಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतं तमः यस्मात् "कप्" (५-४-१५४)। 2. ಪಾಪರಹಿತವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "तस्य द्वितीय-हरिविक्रमनिस्तमस्कं वायोरिमं परिवहस्य वदन्ति मार्गम्" शाकु० ७-६। 3. ಶೋಕರಹಿತವಾದ.

निस्तरण ನಿಸ್ತರಣ (न०) 1. ದಾಟುವುದು. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತೀರವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು, ದಡವನ್ನು ಸೇರುವುದು. 3. ಅಪಾಯದಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದು, ಅಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಉಪಾಯ, ಅಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗ. निस्तीर्यते अनेन — कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "स्यान्निस्तरणमुपाये निस्तारे तरणेऽपि च" मेदि०। 5. ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆಮುಟ್ಟುವುದು.

निस्तर्हण ನಿಸ್ತರ್ಹಣ (न०) ವಧಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. निस् + तृह (हिंसायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निस्तर्हणं निहननं क्षणनं परिवर्जनम्" अम०।

निस्तल ನಿಸ್ತಲ (वि०) 1. ಅಡಿಯಿಲ್ಲದ, ತಳಭಾಗವಿಲ್ಲದ. 2. ವರ್ತುಲವಾದ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ. निर्गतं तलं यस्य। "कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य" कुमा० १-४२। 3. ಚಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** ಚೆಂಡು, ವರ್ತುಲವಾದ ವಸ್ತು.

निस्तार ನಿಸ್ತಾರ (पुं०) 1. ದಾಟುವುದು, ಆಚೆದಡ ಮುಟ್ಟುವುದು. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆಮುಟ್ಟುವುದು. 3. ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಪಾಯದಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದು. "निस्तारबीजमिदमेव कृशोदरीणां यन्माधव त्वमसि संप्रति कर्णधारः" उद्भ०। 4. ಸಾಲತೀರಿಸುವುದು, ಋಣವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು. "गृहीतराजवेतनस्य निस्तारः कृतः" हितो० ३। 5. ಉಪಾಯ. 6. ಹಾಯ್ದುಹೋಗುವುದು, ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು. "संसार तव निस्तारपदवी न दवीयसी" भर्तृ० २-३३। 7. ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದು, ವಿಮೋಚನೆ ಪಡೆಯುವುದು.

निस्तारक ನಿಸ್ತಾರಕ (वि०) 1. ದಾಟಿಸುವವನು, ದಡ ಸೇರಿಸುವವನು. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬಿಡಿಸುವವನು, ವಿಮೋಚನೆಮಾಡಿಸುವವನು. 3. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವವನು, ಋಣದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವವನು. 4. ಅಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವವನು. 5. ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವವನು.

निस्तारण ನಿಸ್ತಾರಣ (न०) 1. ದಾಟಿಸುವುದು, ಆಚೆದಡ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದಡ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು, ಹೊಳೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟಿಸುವುದು, 3. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. 4. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. 5. ಅಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವುದು. 6. ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು.

निस्तारयितृ ನಿಸ್ತಾರಯಿತೃ (वि०) "निस्तारक" ಪದದ ಅರ್ಥ. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

निस्तीर्ण ನಿಸ್ತೀರ್ಣ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಈಡೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತೊಂದರೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಾಯದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸಾಲ ತೀರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निस्तुष ನಿಸ್ತುಷ (वि०) 1. ಹೊಟ್ಟು ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು. निर्गतः तुषः यस्मात्। 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "गुणैररीणैरुदयास्तनिस्तुषम्" नैष० १५-८।

निस्तुषक्षीर ನಿಸ್ತುಷಕ್ಷೀರ (पुं०) ಗೋಧಿ.

निस्तुषरत्न ನಿಸ್ತುಷರತ್ನ (न०) ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆಯ ಹರಳು.

निस्तुषीकृत ನಿಸ್ತುಷೀಕೃತ (वि०) ಹೊಟ್ಟು ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಟ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निस् + तुष + कृञ् "च्वि:" (५-४-५०)। "ईत्" (७-४-३२)। "क्तः" (३-२-१०२)।

निस्तेजस् ನಿಸ್ತೇಜಸ್ (वि०) 1. ತೇಜಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. निर्गतं तेजः यस्मात्। 2. ವೀರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ದುರ್ಬಲವಾದ, ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ. "इदं कवचमज्ञात्वा कवचान्यं पठेत्तु यः। सर्वं तस्य वृथा देवि निस्तेजो न च वृद्धिदम्"। 3. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ, ಮಂಕಾಗಿರುವ.

निस्तोद ನಿಸ್ತೋದ (पुं०) ಚುಚ್ಚುವುದು, ಯಾತನೆ, ಕುಟುಕುವುದು. निस् + तुद (व्यथने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "मज्जक्षयेऽल्पशुक्रता पर्वभेदोऽस्थिनिस्तोदोऽस्थिशून्यता च" सुश्रुत० सूत्र० १५-९। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–तोदनम् –ತೋದನಮ್.** "पार्श्वभङ्गो गुदबस्तिनिस्तोदनम्" सुश्रुत०।

निस्त्रप ನಿಸ್ತ್ರಪ (वि०) ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ. "ईदृग्भण्डसखी कापि निस्त्रपा न मनागपि" नैष० २०-१४०।

निस्त्रिंश ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. निर्गतस्त्रिंशतोऽङ्गुलिभ्यः "डच्" (वा० ५-४-७३)। "परनिस्त्रिंशनिर्लूनकरवालाः पदातयः" माघ० १९-५५। (वि०) 2. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ, ಕ್ರೂರ. "मन्युर्दुःसह एव यात्युपशमं नो सान्त्ववादैः स्फुटं हे निस्त्रिंश विमुक्तकण्ठकरुणं तावत्सखी रोदितु" अमरु० ६। 3. ಮೂವತ್ತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ.

निस्त्रिंशिन् ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಿನ್ (वि०) ಖಡ್ಗಧಾರಿ, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. निस्त्रिंशोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

निस्त्रैगुण्य ನಿಸ್ತ್ರೈಗುಣ್ಯ (वि०) 1. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋರೂಪವಾದ ಗುಣತ್ರಯದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಸಂಸಾರದಿಂದ ದೂರವಾದ. त्रयो गुणास्त्रैगुण्यम् — तत्कार्यं संसारः — निर्गतः त्रैगुण्यात् संसारात् तत्कार्येभ्यः कामादिभ्यो वा। 2. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. "त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन" गीता २-४५।

निस्स्नेह ನಿಸ್ಸ್ನೇಹ (वि०) 1. ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ. 2. ಎಣ್ಣೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः स्नेहः प्रेम तैलं वा यस्य।

निस्पन्द ನಿಸ್ಪಂದ (वि०) ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः स्पन्दो यस्य। "सूक्ष्मे घने नैषधकेशपाशे निपत्य निस्पन्दतरीभवद्भ्याम्। तस्यानुबन्धं न विमोच्य गन्तुमपारि तल्लोचनखञ्जनाभ्याम्" नैष० ८-१३।

निस्यन्द ನಿಸ್ಯಂದ (पुं०) 1. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವುದು, ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)। वा षत्वम् (८-३-७२)। **निष्यन्दः ನಿಷ್ಯಂದಃ** "तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दरेखाङ्किताः" शाकु० १-१३। (वि०) 2. ಸ್ರವಿಸುವ, ಸೋರುವ. नि + स्यन्दू कर्त० "अच्" (३-१-१३४)। "तदङ्गनिस्यन्दजलेन लोचने प्रमृज्य पुण्येन पुरस्कृतः सताम्" रघु० ३-४१। 3. ಪ್ರವಾಹ. 4. ಮರದ ಹಾಲು. "सल्लकीनामिभदलितविकीर्णग्रन्थिनिष्यन्दगन्धः" मालती० ९-६।

निस्यन्दिन् ನಿಸ್ಯಂದಿನ್ (वि०) ಸ್ರವಿಸುವ, ಸೋರುವ. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "सायं शशाङ्ककिरणाहतचन्द्रकान्तनिस्यन्दिनीरनिकरेण कृताभिषेकः" माघ० ४-५८।

निस्राव ನಿಸ್ರಾವ (पुं०) ಅನ್ನದ ಗಂಜಿ. नि+स्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)।

निस्वन ನಿಸ್ವನ (पुं०) ಶಬ್ದ. नि + स्वन (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६४)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **निस्वानः ನಿಸ್ವಾನಃ.** "घण्टानादो निस्वनो डिण्डिमानाम्" माघ० १८-१०। "वायुं कृत्वाथ वाजाभ्यां पुङ्खे वैवस्वतं यमम्। विद्युत् कृत्वाथ निस्वानं मेरुं कृत्वाथ वै ध्वजम्" भा० द्रोण० २०३-७७।

निहत ನಿಹತ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "सह भृत्यगणैः समित्रवर्गे निहते चेदिपतौ निवृत्तखेदाः" याद० १५-१२८। 2. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निहनन ನಿಹನನ (न०) 1. ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि+ हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 3. ಹೊಡೆಯುವುದು.

निहन्तव्य ನಿಹಂತವ್ಯ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಬೇಕಾದ. नि+हन (हिंसागत्योः) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

निहन्तृ ನಿಹಂತೃ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲುವವನು. नि + हन (हिंसागत्योः) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. "निहन्ता वैरकाराणां सतां बहुकरः सदा। पारश्वधिकरामस्य शक्तेरन्तकरो रणे" भट्टि० ५-७८। 3. ಹೊಡೆಯುವವನು. (पुं०) 4. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. "भगहारी निहन्ता च कालो ब्रह्मा पितामहः" भा० अनु० ४७-७६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–हन्त्री –ಹಂತ್ರೀ.**

निहन्यमान ನಿಹನ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + हन (हिंसागत्योः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "युगान्तदम्भोलिनिपातभीषणैः निहन्यमानं निजमुष्टिमुद्गरैः" याद० १४-२१। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निहाका ನಿಹಾಕಾ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ, ನೀರುಡ. नियतं जहाति भुवम्—नि+ओ हाक् (त्यागे) "कन्" (उ० ३-४४)। "निहाका गोधिका समे" अम०।

निहिंसन ನಿಹಿಂಸನ (न०) ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि + हिंसि (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निहित ನಿಹಿತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "तैरुर्वीनिहितचलत्पदं प्रचेले" माघ० ८-१। "तदीयमूले निहितं द्वितीयवद्ध्रुवं दधे कङ्कणमालवालताम्" नैष० १५-६८। "देवी वः परितोषितेति निहितामन्तःपुरीभिः पुरः" नैष० २१-६५। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "इत्युक्तवत्या निहितादरेण भैम्या गृहीता मघवत्प्रसादः" नैष० ६-८६।

निहीन ನಿಹೀನ (वि०) 1. ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ. नितरां हीनः। 2. ನೀಚ, ನಿಕೃಷ್ಟ, ಅಧಮ. "निहीनैः परिक्लिश्यन्ति समुपेक्षन्ति मां कथम्" भा० वन० १२-१२१।

निह्नव ನಿಹ್ನವ (पुं०) 1. ಅಪಲಾಪ, ವಾಸ್ತವವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಮರೆಮಾಚುವುದು. नि+ह्नुङ् (अपनयने) "अप्" (३-३-५७)। "निह्नवे भावितो दद्याद्धनं राज्ञे च तत्समम्" याज्ञ० २-११। 2. ಶಾಠ್ಯ, ಮೂರ್ಖತನ. 3. ಅವಿಶ್ವಾಸ, ಸಂಶಯ, ಅಪನಂಬಿಕೆ. "निह्नवः स्यादविश्वासे प्रलापे निकृतावपि" हेम०।

निह्नुत ನಿಹ್ನುತ (वि०) 1. ಅಪಲಾಪಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲ್ಲವೆಂದು ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ह्नुङ् (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वं निह्नुते शितिमचिह्नमुष्य रागैः" नैष० २२-१३६। 2. ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अहमहन्यवलोकयितास्मि ते पुनरहर्पतिनिह्नुतदर्पताम्" नैष० ४-५४।

निह्नुति ನಿಹ್ನುತಿ (स्त्री०) 1. ಅಪಲಾಪಮಾಡುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು. नि+ह्नुङ् (अपनयने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "धन्यो हन्यत एव निह्नुतिपरः प्रेयान् रुदत्या हसन्" अमरु० ९। 2. ನಿರಾಕರಿಸುವುದು.

नीकार ನೀಕಾರ (पुं०) ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ.

नीकाश ನೀಕಾಶ (वि०) 1. (ಇದು ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. नि + काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। दीर्घः (६-३-१२३)। "आकाशनीकाशतटां तीरवानीरसंकुलाम्" भा० वन० १८४-१४। (पुं०) 2. ನಿಶ್ಚಯ. "नीकाशो निश्चये तुल्ये" मेदि०।

नीच ನೀಚ (वि०) 1. ಕುಬ್ಜ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. निकृष्टाम् ई शोभां चिनोति—चिञ् (चयने) "डः" (३-२-१०२)। "प्रायेण नीचानपि मेदिनीभृतो जनः समेनैव पथाधिरोहति" माघ० १२-४६। 2. ಕೆಳಗಡೆ ಇರುವ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. "शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः। नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चेलाजिनकुशोत्तरम्" गीता० ६-११। 3. ತಗ್ಗಾದ (ಶಬ್ದ), ಮೆಲ್ಲನೆಯ (ಧ್ವನಿ). 4. ಅಧಮ, ಅಸಭ್ಯ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಮನುಷ್ಯ. "दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोऽस्य नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः" भर्तृ० १-४८। 5. ಕೆಳದರ್ಜೆಯ, ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ. 6. ತಗ್ಗಾದ (ಪ್ರದೇಶ). "नीचःपामरे वासनेऽपि च" मेदि०। 7. ಗ್ರಹಗಳ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಿಂದ 7ನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

नीचकैस् ನೀಚಕೈಸ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಗೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ. 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ. 3. ಮೆಲ್ಲನೆಯ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ. 4. ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ.

नीचग ನೀಚಗ (पुं०) 1. ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಿಂದ 7ನೇ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ ಗ್ರಹ. नीचं नीचस्थानं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ (ಜಲ). (स्त्री०) **–गा –ಗಾ.** 3. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ. 4. ನೀಚಪುರುಷನೊಡನೆ ಹೋಗುವ ಹೆಂಗುಸು.

नीचगृह ನೀಚಗೃಹ (न०) ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಿಂದ 7 ನೆಯ ಸ್ಥಾನ (ರಾಶಿ).

ಗ್ರಹ	ಉಚ್ಚರಾಶಿ	ನೀಚರಾಶಿ
ರವಿ	ಮೇಷ	ತುಲಾ
ಚಂದ್ರ	ವೃಷಭ	ವೃಶ್ಚಿಕ
ಕುಜ	ಮಕರ	ಕರ್ಕಾಟಕ
ಬುಧ	ಕನ್ಯಾ	ಮೀನ
ಗುರು	ಕರ್ಕಾಟಕ	ಮಕರ
ಶುಕ್ರ	ಮೀನ	ಕನ್ಯಾ
ಶನಿ	ತುಲಾ	ಮೇಷ
ರಾಹು	ಮಿಥುನ	ಧನುಸ್ಸು
ಕೇತು	ಧನುಸ್ಸು	ಮಿಥುನ

नीचता ನೀಚತಾ (स्त्री०) 1. ಕೆಳಮಟ್ಟ, ಕೆಳದರ್ಜೆ, ಕಡಮೆಯ ಅಂತಸ್ತು. "अपहाय तुङ्गमपि मानमुचितमवलम्ब्य नीचताम्" माघ० १५-१९। 2. ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮೋಟಾಗಿರುವಿಕೆ. "कुब्जा नीचतयैव यान्ति शनकैरात्मेक्षणाशङ्किनः" रत्ना० २-३। नीचस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। —त्वम् —ತ್ವವು.

नीचपथ ನೀಚಪಥ (पुं०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ ಮಾರ್ಗ.

नीचभोज्य ನೀಚಭೋಜ್ಯ (पुं०) ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಮನುಷ್ಯರ ಆಹಾರ. नीचैर्भोज्यः।

नीचा ನೀಚಾ (स्त्री०) ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಕಳು.

नीचैस् ನೀಚೈಸ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಭಾಗ, ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ. नि + चिञ् (चयने) "डैसिः" (उ० ५-१३)। "नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण" मेघ० २-४६। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. "नीचैर्वास्यत्युपजिगमिषोर्देवपूर्वं गिरिं ते" मेघ० १-४२। 3. ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. "नीचैराख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र विश्रामहेतोः" मेघ० १-२५। 4. ಮೆಲ್ಲನೆಯ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ. "नीचैः शंस हृदि स्थितो हि ननु मे प्राणेश्वरः श्रोष्यति" अमरु० ७०। 5. ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ, ವಾಮನ. 6. ನಮ್ರನಾಗಿ, ವಿಧೇಯನಾಗಿ. "प्रवेश्य चैनं पुरमग्रयायी नीचैस्तथोपाचरदर्पितश्रीः" रघु० ५-६२।

नीड ನೀಡ (पुं०न०) 1. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು. नितराम् ईड्यते — नि + ईड (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "वीरुन्नीडकपोतकूजितमनुक्रन्दन्त्यधः कुक्कुभाः" मालती० ९-७। 2. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. "अबलस्वकुलाशिनो झषान्निजनीडद्रुमपीडिनः खगान्" नैष० २-१०।

नीडक ನೀಡಕ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. नीडे कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 2. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು.

नीडज ನೀಡಜ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. नीडे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

नीडोद्भव ನೀಡೋದ್ಭವ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. नीडे उद्भवति—उद्+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "शृङ्खलानिबद्धनीडोद्भवविभ्रमं युवा" नैष० १६-६३।

नीत ನೀತ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತರಲ್ಪಟ್ಟ. णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "नीतस्त्रिलोकपतिना निजराजधानीं भूयः प्रजात इव पौरजनैः प्रतीतः" याद० २०-९८। 2. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "न नीतमन्येन नतिं कदाचित्कर्णान्तिकप्राप्तगुणं क्रियासु" माघ० ३-२०। "निजेन नीतं विजितान्यगौरवं गभीरतां धैर्यगुणेन भूयसा" किरा० १४-३९। 3. ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "नीतान्यमूनि मठचत्वरशून्यदेवागारेषु मूर्खमुखरैः सह वासराणि" प्रबोध० ६-१२।

नीति ನೀತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಿಸುವುದು, ತಲುಪಿಸುವುದು, ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. णीञ् (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ, ನೇತೃತ್ವ, ಕಾರ್ಯವಿಧಾನವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದು. 3. ನಡತೆ, ವರ್ತನೆ, ನಡವಳಿಕೆ. 4. ನಯ, ವಿನಯ, ಸಭ್ಯತೆ. नीयन्ते संलभ्यन्ते उपायादयः ऐहिकामुष्मिकार्था वास्यां अनया वा-णीञ् अधि० कर० वा क्तिन्। 5. ವಿವೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ತನೆ, ನ್ಯಾಯವಾದ ವರ್ತನೆ. "काले खलु समारब्धाः फलं बध्नन्ति नीतयः" रघु० १२-६९। "आर्जवं हि कुटिलेषु न नीतिः" नैष० ५-१०३। 6. ಕಾರ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಯೋಜನೆ, ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುವ ಏರ್ಪಾಡು. "अद्यान्तः खलु सर्वथास्य मदनायासप्रबन्धस्य मे कल्याणं विदधातु वा भगवती-नीतिर्विपर्येतु वा" मालती० ६-३। 7. ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರದ ತತ್ತ್ವ, ರಾಜತಂತ್ರ. "आत्मोदयः परज्यानिः द्वयं नीतिरितीयती" माघ० २-३०। "नीतिरापदि यद्गम्यः परस्तन्मानिनो ह्रिये" माघ० २-६१। ನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ, ನಯ, ವಿವೇಕ, ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಯ, ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತನೈಪುಣ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ಪಡೆದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯನಾಗಬಹುದು. ನೀತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿ

ಕೊಂಡು ಲೋಕಕ್ಕೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಜನತೆಯ ಜೀವನವನ್ನು ಸುಖಮಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು.

ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು, ಕಾಮಂದಕಿ, ಚಾಣಕ್ಯ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಪ್ರಜಾಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಜನತೆಗೆ ಬೋಧಪ್ರದವಾಗಿವೆ. "नयस्य विनयो मूलं विनयः शास्त्रनिश्चयः। विनयो हीन्द्रियजयः तद्युक्तं शास्त्रमिच्छति"। ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಕರ್ತವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕರ್ತವ್ಯಗಳ ವಿವೇಕವುಂಟಾಗುವುದು. "शुचितास्तिक्यपूतात्मा पूजयेद्देवतां सदा। देवतावद्गुरुजनमात्मवच्च सुहृज्जनम्। प्रणिपातेन हि गुरुं सतोऽमृषानुचेष्टितैः। कुर्वीताभिमुखान् भृत्यैः देवान् सत्कृतकर्मणा। सद्भावेन हरेन्मित्रं संभ्रमेण च बान्धवान्। स्त्रीभृत्यान् प्रेमदानाभ्यां दाक्षिण्येनेतरं जनम्। अनिन्दा परकृत्येषु स्वधर्मपरिपालनम्। कृपणेषु दयालुत्वं सर्वत्र मधुरा गिरः। प्राणैरप्युपकारित्वं मित्रायाव्यभिचारिणे। गृहागते परिष्वङ्गः शक्त्या दानं सहिष्णुता। स्वसमृद्धिष्वनुत्सेकः परवृद्धिष्वमत्सरः। परोपतापि वचनं मौनव्रतचरिष्णुना" अग्निपु०।

नीतिघोष ನೀತಿಘೋಷ (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ರಥ. नीत्यात्मको घोषो यत्र। "नन्दिघोषोऽर्जुनरथो नीतिघोषस्तु गीष्पतेः" त्रिकाण्ड०।

नीतिज्ञ ನೀತಿಜ್ಞ (वि०) ನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ನೀತಿ ಕುಶಲನು. नीतिं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

नीतिमत् ನೀತಿಮಂತ್ (वि०) ನೀತಿಯುಕ್ತ, ನೀತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಂಡಿರುವವನು. नीतिः प्राशस्त्येनास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-१४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.**

नीतिव्यतिक्रम ನೀತಿವ್ಯತಿಕ್ರಮ (पुं०) ನೀತಿಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು; ನೀತಿಯ ಉಲ್ಲಂಘನೆ. नीतेः व्यतिक्रमः।

नीतिशास्त्र ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಶುಕ್ರನೀತಿ, ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ ನೀತಿ, ಕಾಮಂದಕೀಯ ನೀತಿ ಮುಂತಾದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ. "भार्गवो नीतिशास्त्रं तु जगाद जगतो हितम्" भा०।

नीध्र ನೀಧ್ರ (न०) 1. ಮನೆಯ ಸೂರು, ಮನೆಯ ಹೊದಿಕೆ (ಮೇಲುಛಾವಣಿ)ಯ ತುದಿಯ ಭಾಗ. नितराम् इन्धे — त्रि इन्धी (दीप्तौ) "रक्" (उ० २-१३)। नितरां ध्रियते — नि + धृङ् (अवस्थाने) "कः" (वा० ३-२-५) वा। 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಚಂದ್ರ. 4. ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 5. ನೇಮಿ, ಚಕ್ರದ ಅಂಚು. "नीध्रं नेमौ वलीकेन्द्वोरेवतीभे च कानने" विश्व०। "नीव्र" ಎಂದೂ ಪಾಠಾಂತರವಿರುವುದು. "वलीकनीध्रे (व्रे) पटलप्रान्ते" अम०। "हरिन्मणिश्यामतृणाभिरामैर्गृहाणि नीध्रैरिव यत्र रेजुः" माघ० ३-४९।

नीप ನೀಪ (पुं०) 1. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. ಇದನ್ನು ಕೆಲವರು ಈಚಲು ಮರವೆನ್ನುವರು. णीञ् (प्रापणे) "पः" (उ० ३-२३)। "अंसलम्बिकुटजार्जुनस्रजस्तस्य नीपरजसाङ्गरागिणः" रघु० १९-३७। 2. ಕೆಂಪು ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. 3. ನೀಲಿ ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 4. ರಾಜರ ಒಂದು ವಂಶ. "नीपान्वयः पार्थिव एष यज्वा गुणैर्यमाश्रित्य परस्परेण" रघु० ६-४६। 5. ಬೆಟ್ಟದ ಕೆಳ ಪ್ರದೇಶ.

नीयमान ನೀಯಮಾನ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತರಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. णीञ् (प्रापणे) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "बभौ बलौघः शशिनोदितेन वेलामुदन्वानिव नीयमानः" रघु० १६-२७। 2. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಈಡುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "परितः प्रसभेन नीयमानः शरवर्षैरवसायमाश्रयाशः" माघ० २०-७२।

नीर ನೀರ (न०) ಜಲ, ನೀರು. णीञ् (प्रापणे) "रक्" (उ० २-१३)। निर्गतं रात् अग्नेः इति वा। "अग्नेरापः" श्रुतिः। निर्गतो रोऽग्निर्यस्मात् इति वा। "अद्भ्योऽग्निर्ब्रह्मणः क्षत्रम्" स्मृतिः। "एकत्र स्फटिकतटांशुभिन्ननीरा नीलाश्मद्युतिभिदुराऽम्भसोऽपरत्र" माघ० ४-२६। ಕುಡಿಯಲು ಕೊಳದ ನೀರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. "वाप्युद्भवं तत्प्रवदन्ति धीरा नीरं समासेन निगद्यतेऽत्र। यत् श्रीमतां चैव महायतीनां बलप्रदं पथ्यतरं प्रदिष्टम्"। ತೆಗೆದಿಟ್ಟ ನೀರು ಮಾರನೆಯ ದಿನಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧವಲ್ಲ. "त्यजेत्पर्युषितं पुष्पं त्यजेत् पर्युषितं जलम्। गङ्गातोयं च तुलसी पवित्रं सर्वदा स्मृतम्" ಆದರೆ ಗಂಗಾನದಿಯ ಜಲವು ಸರ್ವದಾ ಶುದ್ಧವಾದುದು.

नीरक्त ನೀರಕ್ತ (वि०) ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ, ಬಣ್ಣವು ಹೋಗಿರುವ (ವಸ್ತ್ರ). "नीरक्त वसनमपाकृतोऽङ्गरागः" माघ० ८-६१।

नीरज ನೀರಜ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. ತಾವರೆ. नीरे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "जगदतुर्निहिते हृदि नीरजे दवथुकुड्भलनेन पृथुस्तनीम्" नैष० ४-३०। 2. ಚೆಂಗಲು ಕೋಷ್ಠ. "नीरजं कुष्ठ-पद्मयोः" मेदि०। 3. ಮುಕ್ತಾಫಲ, ಮುತ್ತು. (वि०) 4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नीरजस् ನೀರಜಸ್ (वि०) 1. ರಜಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ಧೂಳಿಲ್ಲದ (ಪ್ರದೇಶ). 2. ಪರಾಗವಿಲ್ಲದ. 3. ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದ. निर्गतं रजः धूलिः परागः रजोगुणो वा यस्य। "नीरजस्तमसा सत्त्वशुद्धिर्निःस्पृहता शमः" याज्ञ० ३-१५९। (स्त्री०) 4. ಮುಟ್ಟು ನಿಂತುಹೋಗಿರುವ ಹೆಂಗುಸು.

नीरजस्क ನೀರಜಸ್ಕ (वि०) 1. ಧೂಳಿಲ್ಲದ. 2. ಪರಾಗವಿಲ್ಲದ. 3. ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದ. निर्गतं रजो धूलिः परागः रजोगुणो वा यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। "नीरजस्के सदानन्दे पदे चाहं निवेशितः" प्रबोध० ६-३२।

नीरजाक्ष ನೀರಜಾಕ್ಷ (वि०) ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. नीरजे इव अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **–जाक्षी –ಜಾಕ್ಷೀ.** "कौशेयं व्रजदपि गाढतामजस्रं सस्रंसे विगलितनीवि नीरजाक्ष्याः" माघ० ८-६।

नीरजात ನೀರಜಾತ (वि०) ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. नीरात् जलात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "क्तः" (३-३-१७४)। "अन्नं चापि प्रभवति पानीयात् कुरुसत्तम। नीरजातेन (अन्नेन) रहितं न किञ्चित् सम्प्रवर्तते" भा० अनु० १०२-११।

नीरद ನೀರದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. नीरं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "लक्ष्मीभृतोऽम्भोधितटाधिवासान् द्रुमानसौ नीरदनीलभासः" माघ० ३-७१। "नीलच्छविरसौ रेजे केशवच्छलनीरदः" माघ० १९-९६। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ.

नीरदिन् ನೀರದಿನ್ (वि०) ಮೇಘದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ. नीरदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दिनी –ದಿನೀ.** "क्वचिदिवेन्द्रगजाजिन-कञ्चुकाः शरदि नीरदिनीर्यदवो दिशः" माघ० ६-५१।

नीरधर ನೀರಧರ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. नीरस्य धरः। "नवनीलनीरधरधीरगर्जितक्षणबद्धकुड्मलकदम्बडम्बरम्" उ० रा० ६-१७।

नीरधि ನೀರಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. नीराणि धीयन्ते अत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "आस्येन स स्मरतु नीरधिमन्थनोत्थं स्वच्छन्दमिन्दुमपि सुन्दरि मन्दराद्रिः" नैष० ११-६३।

नीरनिधि ನೀರನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. नीराणि निधीयन्तेऽत्र — नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "पारेजलं नीरनिधेरपश्यन्मुरारिरानील-पलाशराशीः" माघ० ३-७०।

नीरनिलय ನೀರನಿಲಯ (वि०) ಜಲದಲ್ಲಿರುವ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ. नीरं निलयो यस्य। "तल्लेशैरधुनापि नीरनिलयैरम्भोजमारभ्यते" नैष० २२-१४२।

नीरन्ध्र ನೀರಂಧ್ರ (वि०) 1. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ ನಿಬಿಡವಾದ. निर्गतं रन्ध्रं छिद्रमस्य। "नीरन्ध्रं पथिषु रजो रथाङ्गनुन्नं पर्यस्यन्नवसलिलारुणं वहन्ती" किरा० ७-२५। 2. ಎಡೆಬಿಡದಿರುವ, ಸೇರಿದಂತೆ ಇರುವ. 3. ರಂಧ್ರವಿಲ್ಲದ, ಛಿದ್ರವಿಲ್ಲದ.

नीरन्ध्रित ನೀರಂಧ್ರಿತ (वि०) 1. ಸಾಂದ್ರವಾಗಿರುವ, ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ. नीरन्ध्रोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ನಿರಂತರವಾಗಿರುವ, ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ, ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ. "श्रुतः स दृष्टश्च हरित्सु मोहात् ध्यातः स नीरन्ध्रितबुद्धिधारम्" नैष० ३-८२।

नीरप्रिय ನೀರಪ್ರಿಯ (पुं०) ಜಲವೇತಸ, ನೀರುಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ. नीरं प्रियमस्य।

नीरराशि ನೀರರಾಶಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. नीराणां राशिर्यत्र। "उचितस्वपनोऽपि नीरराशौ स्वबलाम्भोनिधि-मध्यगस्तदानीम्" माघ० २०-३६। 2. ನೀರಿನ ರಾಶಿ.

नीररुह ನೀರರುಹ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. नीरे रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३६)। "नीलनीररुहमाल्यमयीं स न्यस्य तस्य गलनालविभूषाम्" नैष० २१-३६। (वि०) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नीरव ನೀರವ (वि०) ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದ.

नीरस ನೀರಸ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆಗಿಡ. नितरां रसो यत्र। (वि०) 2. ರಸವಿಲ್ಲದ, ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿರುವ. निर्गतो रसः यस्मात्। 3. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतो रसः शृङ्गारादिः यस्मात्। "अलब्धफलनीरसं मम विधाय तस्मिन् जने समागममनोरथं भवतु पञ्चबाणः कृती" विक्र० २-११।

नीराखु ನೀರಾಖು (पुं०) ಜಲಬಿಡಾಲ, ನೀರುಬೆಕ್ಕು. नीरस्य आखुः।

नीराजन ನೀರಾಜನ (न०) 1. ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಆರತಿ. ಕರ್ಪೂರ ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಮಂಗಳಾರತಿ. निर् + राजृ (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कृत्वा नीराजनं विष्णोर्दीपावल्या सुदृश्यया। तमोविकारं जयति जिते तस्मिंश्च को भवः"। "नीराजनं च यः पश्येत् देवदेवस्य चक्रिणः। सप्तजन्मनि विप्रः स्यादन्ते च परमं पदम्" मूलागमः। 2. ದೃಷ್ಟಿ ದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ನೀರಿನ ಆರತಿ, ದೃಷ್ಟಿ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಬಣ್ಣದ ನೀರಿನಿಂದ ನಿವಾಳಿಸುವುದು. "धृत लाञ्छनगोमयाञ्चनं विधुमालेपनपाण्डुरं विधिः। भ्रमयत्युचितं विदर्भजानननीराजनवर्धमानकम्" नैष० २-२६। निर् + राजृ + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **-ना -ನಾ.** "चक्रे स चक्रनिभचङ्क्रमणच्छलेन नीराजनां जनयतां निजबान्धवानाम्" नैष० १-१४४।

नीरुज् ನೀರುಜ್ (पुं०) 1. ಆರೋಗ್ಯ, ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निर् + रुज (हिंसायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ರೋಗವಿಲ್ಲದವನು. निर् नास्ति रुक् रोगो यस्य। "एतेन पाल्यो वर्धन्ते नीरुजो निरुपद्रवाः" सुश्रुत० चिकित्सा० २५-२७।

नीरुज ನೀರುಜ (न०) 1. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. निर्गता रुजा यस्मात्। (वि०) 2. ರೋಗವಿಲ್ಲದವನು, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವವನು. निर्गता रुजा यस्य।

नील ನೀಲ (पुं०) 1. ನೀಲವರ್ಣ, ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. नील (वर्णे) "कः" (३-१-१३६)। 2. ನೀಲ ಮಣಿ, ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ. [ಇದು ಒರಿಸ್ಸಾ ಪ್ರಾಂತದ ಪುರಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಜಗನ್ನಾಥನ ದೇವಾಲಯವಿರುವುದು.] 4. ರಾಮಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. 5. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ। मुकुन्दः कुन्दनीलौ च वरश्च निधयो नव" अम०। 6. ನೀಲ್ಯೋಷಧಿ, ನೀಲಿಗಿಡ. 7. ಲಾಂಛನ, ದೇಹದ ಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪುಚುಕ್ಕಿ, ಮೈಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುವ ಎಳ್ಳಿನ ಆಕಾರದ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ. "नीलो वर्णे मणौ शैले निधिवानरभेदयोः। नील्योषध्यां लाञ्छने च" हेम०। (न०) 8. ಕರಿಯ ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ. 9. ಮೈಲುತುತ್ತ. 10. ವಿಷ. 11. ಕತ್ತಲೆ. 12. ಸೌವೀರಾಂಜನ. 13. ತಾಳೀಸ ಪತ್ರೆ. (स्त्री०) **-ला -ಲಾ.** 14. ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ನೊಣ. 15. ನೀಲಿ ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. **-ली -ಲೀ.** 16. ನೀಲ್ಯೋಷಧಿ. (वि०) 17. ನೀಲಿವರ್ಣದ, ಕಪ್ಪಾದ. "नीलेभाञ्जालनलिननिलीनोल्ललनालिना" माघ० १९-८४।

नीलक ನೀಲಕ (पुं०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. नीलवर्णेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 2. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ. (न०) 3. ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ. 4. ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ.

नीलकण्ठ ನೀಲಕಂಠ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. नीलः कण्ठो यस्य। "स्कन्धाधिरूढोज्ज्वलनीलकण्ठानुर्वीरुहः श्लिष्टतनूनहीन्द्रैः" माघ० ४-७। 2. ನೀರು ಕೋಳಿ. 3. ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಖಂಜನ ಪಕ್ಷಿ. 4. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५५) सूत्रस्थेन "अङ्गगात्रकण्ठेभ्यो वक्तव्यम्" इति वृत्त्या निष्पन्नम्। **-कण्ठी -ಕಂಠೀ.** 5. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "क्व नीलकण्ठ व्रजसीत्यलक्ष्यवागसत्यकण्ठार्पितबाहुबन्धना" कुमा० ५-५७। ಸಮುದ್ರಮಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೋಕ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಪರಮೇಶ್ವರನು ವಿಷಪಾನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ನೀಲಕಂಠನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "त्रैलोक्यं मोहितं यस्य गन्धमाघ्राय तद्विषम्। प्राग्रसल्लोकरक्षार्थं ब्रह्मणो वचनाच्छिवः॥ दधार भगवान् कण्ठे मन्त्रमूर्तिर्महेश्वरः। तदाप्रभृति देवस्तु नीलकण्ठ इति श्रुतः" भा० आदि० ४२, ४३।

नीलकमल ನೀಲಕಮಲ (न०) 1. ನೀಲ ತಾವರೆ. 2. ಕನ್ನೈದಿಲೆ. नीलं कमलम्।

नीलकुरण्टक ನೀಲಕುರಂಟಕ (पुं०) ಕರಿಯ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. नीलः कुरण्टकः।

नीलकेशी ನೀಲಕೇಶೀ (स्त्री०) ನೀಲಿಗಿಡ.

नीलक्रौञ्च ನೀಲಕ್ರೌಂಚ (पुं०) ನೀಲ ಬಕಪಕ್ಷಿ.

नीलगिरि ನೀಲಗಿರಿ (पुं०) ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. ಇದು ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿರುವುದು.

नीलग्रीव ನೀಲಗ್ರೀವ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. 2. ಮಯೂರ.

नीलङ्गु ನೀಲಂಗು (पुं०) 1. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ. नितरां लङ्गति — लगि (गतौ) "कुः" (उ० १-३६)। "नीलङ्गुस्तु क्रिमिः" अम०। 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 3. ಜಂಬುಕ, ನರಿ.

नीलतरु ನೀಲತರು (पुं०) 1. ನಾರಿಕೇಳವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. 2. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಮರ. नीलः तरुः ।

नीलताल ನೀಲತಾಲ (पुं०) 1. ತಮಾಲವೃಕ್ಷ, ಹೊಂಗೆ ಮರ. 2. ಕಿರುತಾಳೆ.

नीलध्वज ನೀಲಧ್ವಜ (पुं०) 1. ತಾಳವೃಕ್ಷ. 2. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಮಾಹಿಷ್ಮತಿಯ ರಾಜ.

नीलनलिन ನೀಲನಲಿನ (नं०) ನೀಲಕಮಲ.

नीलनिर्गुण्डी ನೀಲನಿರ್ಗುಂಡೀ (स्त्री०) ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

नीलपङ्क ನೀಲಪಂಕ (नं०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. नीलं पङ्क इव । "तमसं तु निशाचर्म नीलपङ्कं रजोबलम्" त्रिकाण्ड० ।

नीलपत्र ನೀಲಪತ್ರ (पुं०) 1. ಕರಿ ಹೊನ್ನೆಮರ. 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (नं०) 3. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. नीलं पत्रं पर्णं पुष्पदलं वा यस्य । (वि०) 4. ಕರಿಯ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ. नीलं पत्रं यस्य ।

नीलपिच्छ ನೀಲಪಿಚ್ಛ (पुं०) ಕಪ್ಪು ಪುಕ್ಕದ ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ, ಗಿಡುಗ. नीलं पिच्छं यस्य । स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३) । **–पिच्छी –ಪಿಚ್ಛೀ.**

नीलपीत ನೀಲಪೀತ (वि०) ಕಪ್ಪು ಹಳದಿ ಬೆರೆತ ಗಾಢ ಹಸುರು ಬಣ್ಣ.

नीलपुनर्नवा ನೀಲಪುನರ್ನವಾ (स्त्री०) ನೀಲಿ ಹೂವಿನ ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ.

नीलपुष्प ನೀಲಪುಷ್ಪ (नं०) 1. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. (स्त्री०) **–ष्पा –ಷ್ಪಾ.** 2. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಗಿಡ.

नीलफला ನೀಲಫಲಾ (स्त्री०) ನೇರಿಳೆಮರ, ಜಂಬೂ ವೃಕ್ಷ. नीलं फलं यस्य ।

नीलभृङ्गराज ನೀಲಭೃಂಗರಾಜ (पुं०) ಕರಿಯ ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ.

नीलमक्षिका ನೀಲಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ನೊಣ.

नीलमणि ನೀಲಮಣಿ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. "नृपनीलमणीगृहत्विषामुपधेयंत्र भयेन भास्वतः" नैष० २-७५ । ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯನ್ನು ಶನಿಗ್ರಹದ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "धार्यमाणस्य ये दृष्टाः पद्मरागमणेर्गुणाः । धारणादिन्द्रनीलस्य तानेवाप्नोति मानवः" । 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 3. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು.

नीलमाणिक्य ನೀಲಮಾಣಿಕ್ಯ (नं०) ನೀಲರತ್ನ, ನವವಿಧ ರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. "स्वबद्धया कण्ठिकयेव नीलमाणिक्यमय्या कुतुकेन गौर्याः" कुमा० १२-१४।

नीलमाधव ನೀಲಮಾಧವ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಾಸುದೇವ, ವಿಷ್ಣು. नीलो नीलवर्णो माधवः। "प्रेषितोऽहं हरिं द्रष्टुं मञ्चस्थं नीलमाधवम्" स्कान्द० ।

नीलमाष ನೀಲಮಾಷ (पुं०) ಉದ್ದು.

नीलराजि ನೀಲರಾಜಿ (स्त्री०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. "निशाशशाङ्कक्षतनीलराजयः" ऋतुसं० ।

नीललोह ನೀಲಲೋಹ (नं०) ಕಬ್ಬಿಣ.

नीलरत्न ನೀಲರತ್ನ (नं०) ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ನೀಲ ಮಣಿ.

नीललोहित ನೀಲಲೋಹಿತ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. नीलश्चासौ लोहितश्च कण्ठे जटासु च । "संयुगे सांयुगीनं तमुद्यतं प्रसहेत कः। अंशादृते निषिक्तस्य नीललोहितरेतसः" कुमा० ३-५७ । 2 ನೀಲಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. (वि०) 3. ನೀಲಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣದ.

नीलवर्ण ನೀಲವರ್ಣ (पुं०) 1. ನೀಲಿಬಣ್ಣ. (वि०) 2. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ. **–वर्णा –ವರ್ಣಾ.** 3. ನೀಲಿಗಿಡ.

नीलवासस् ನೀಲವಾಸಸ್ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. 2. ಶನಿ ದೇವ. नीलं वासो यस्य। "नीलवासाः एककुण्डलो हलककुदि कृतसुभगसुन्दरभुजो भगवान् माहेन्द्रो वारणेन्द्र इव काञ्चनीं कक्षामुदारलीलो बिभर्ति" भाग० ५-२५-७ । (वि०) 3. ನೀಲವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. एवं नीलवसनः नीलवस्त्रः ಇತ್ಯಾದಿ.

नीलशीर्ष ನೀಲಶೀರ್ಷ (पुं०) ಕಪ್ಪುಮುಖದ ಕಪಿ.

नीला ನೀಲಾ (स्त्री०) 1. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ನೊಣ. 2. ನೀಲಿ ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. 3. ನೀಲಿಗಿಡ.

नीलाक्ष ನೀಲಾಕ್ಷ (पुं०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ.

नीलाङ्ग ನೀಲಾಂಗ (पुं०) 1. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ. नीलमङ्गं यस्य । (वि०) 2. ಕಪ್ಪು ಮೈಯುಳ್ಳ.

नीलाञ्जन ನೀಲಾಂಜನ (नं०) ಸೌವೀರಾಂಜನ.

नीलाञ्जसा ನೀಲಾಂಜಸಾ (स्त्री०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "नीलाञ्जसाऽप्सरोभेदे सरिद्भेदे च विद्युति" मेदि० ।

नीलाम्बर ನೀಲಾಂಬರ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. 2. ಶನಿ ದೇವ. नीलमम्बरं यस्य। (न०) 3. ನೀಲಿವಸ್ತ್ರ. (वि०) 4. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

नीलाब्ज ನೀಲಾಬ್ಜ (न०) ನೀಲಕಮಲ.

नीलाम्बुज ನೀಲಾಂಬುಜ (न०) ನೀಲಕಮಲ. नीलमम्बुजम्।

नीलाम्बुजन्मन् ನೀಲಾಂಬುಜನ್ಮನ್ (न०) ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. नीलवर्णयुक्तमम्बुजन्म।

नीलाम्ला ನೀಲಾಮ್ಲಾ (स्त्री०) ಕರಿಯ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ.

नीलाशी ನೀಲಾಶೀ (स्त्री०) ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. नीलं नीलवर्णमश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

नीलाश्मन् ನೀಲಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ, नीलः अश्मा। "एकत्र स्फटिकतटांशुभिन्ननीरा नीलाश्मद्युतिभिदुराम्भसोऽपरत्र" माघ० ४-२६।

नीलासन ನೀಲಾಸನ (पुं०) ಕರಿ ಹೊನ್ನೆಮರ. नीलश्चासौ असनश्च।

नीलिका ನೀಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. 2. ನೀಲಿ ಗಿಡ. 3. ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ. "नीलिका नीलिनीक्षुद्ररोगशेफालिकासु च" मेदि०।

नीलिङ्गी ನೀಲಿಂಗೀ (स्त्री०) ನಾನಾವಿಧ ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ. "कचङ्गला तु नीलिङ्गी भूर्नानाजन्तुसंयुता" वैज०।

नीलिन् ನೀಲಿನ್ (वि०) ನೀಲಿಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹೆಚ್ಚು ನೀಲಿಬಣ್ಣದ. नीलो भूम्नाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

नीलिनी ನೀಲಿನೀ (स्त्री०) ನೀಲಿಗಿಡ. नीलो वर्णोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)।

नीलिमन् ನೀಲಿಮನ್ (पुं०) ನೀಲಿಬಣ್ಣ. नीलस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)। "प्रारम्भेऽपि त्रियामा तरुणयति निजं नीलिमानं वनेषु" मालती० ५-६।

नीली ನೀಲೀ (स्त्री०) 1. ನೀಲಿಗಿಡ. नील "ङीष्" (वा० ४-१-४२)। 2. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ನೊಣ. 3. ಒಂದು ರೋಗ.

नीलीराग ನೀಲೀರಾಗ (पुं०) 1. ದೃಢವಾದ ಪ್ರೇಮ, ನೀಲಿಬಣ್ಣದಂತೆ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದಿರುವ (ಸ್ಥಿರವಾದ) ಪ್ರೇಮ. (वि०) 2. ದೃಢವಾದ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ. "नीलीरागः स्थिरप्रेमा" वैज०।

नीलीरोग ನೀಲೀರೋಗ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ.

नीलोत्पल ನೀಲೋತ್ಪಲ (न०) ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಹೂವು. नीलमुत्पलम्। "नालेनास्तु त्वदक्षिप्रतिफलनभिदा तत्र नीलोत्पलानाम्" नैष० १२-१०३।

नीलोपल ನೀಲೋಪಲ (पुं०) ಇಂದ್ರನೀಲ ಶಿಲೆ. नीलश्चासौ उपलश्च। "नीलोपलस्यूतविचित्रधातुमसौ गिरिं रैवतकं ददर्श" माघ० ४-१।

नीवर ನೀವರ (पुं०) 1. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. णीञ् (प्रापणे) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। "नीवरः परिव्राट्" सि० कौ०। 2. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. 3. ವಾಸಮಾಡುವವನು. "स्यान्नीवरो वाणिजके वास्तव्ये च पुमानयम्" मेदि०।

नीवाक ನೀವಾಕ (पुं०) ಧಾನ್ಯದ ಕೊರತೆಯ ನಿಮಿತ್ತ ಕೊಳ್ಳುವವರ ಪೈಪೋಟಿ. "नीवाकस्तु प्रयामः स्यात्" अम०।

नीवार ನೀವಾರ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ತೃಣಧಾನ್ಯ. निव्रियन्ते — वृञ् (वरणे) "घञ्" (३-३-४८)। "नीवाराः शुकगर्भकोटरमुखभ्रष्टास्तरूणामधः" शाकु० १-१३।

नीवि(वी) ನೀವಿ(ವೀ) (स्त्री०) 1. ವರ್ತಕರ ಮೂಲ ಧನ, ಬಂಡವಾಳ. नितरामिन्वति — इवि (प्रेरणे) "इन्" (उ० ४-१२०) वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "अमुद्राभङ्गसुभगा नीवीरिव रतेः शुभः" याद० १६-१३६। 2. ಹೆಂಗುಸರು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಸೀರೆಯ ಗಂಟು. "प्रापि तेन भृशमुच्छ्वसिताभिर्नीविभिः सपदि बन्धनमोक्षः" माघ० १०-५१। "नीविमर्धमुकुलीकृतदृष्ट्या" माघ० १०-६४। "कान्ते तल्पमुपागते विगलिता नीवी स्वयं बन्धनात्" अमरु० १०१।

नीव्र ನೀವ್ರ (न०) "नीध्र" ಪದದ ಅರ್ಥ.

नीवृत् ನೀವೃತ್ (स्त्री०) ಜನಪದ, ದೇಶ, ಜನರು ವಾಸ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನ. नियतं वर्ततेऽत्र — वृतु (वर्तने) "क्विप्" (३-२-१७८)। दीर्घः (६-३-११६)। "सरसीः परिशीलितुं मया गमिकर्मीकृतनैकनीवृता" नैष० २-४०।

नीशार ನೀಶಾರ (पुं०) ಹಿಮ ಮತ್ತು ಗಾಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯುವ ಮೇಲು ಹೊದಿಕೆ. नितरां शीर्यते हिमानिलाः यत्र — शॄ (हिंसायाम्) "घञ्" (वा० ३-३-२१)। दीर्घः (६-३-१२२)।

नीहार ನೀಹಾರ (पुं०) ಹಿಮ, ಮಂಜು. निह्रियते — नि + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "नीहारजालमलिनः पुनरुक्तसान्द्राः कुर्वन् वधूजनविलोचनपक्ष्ममालाः" माघ० ५-११।

नु ನು (अव्य०) 1. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. नुदति — णुद (प्रेरणे) "डुः" (३-२-१८०)। "स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु क्लिष्टं नु तावत्फलमेव पुण्यम्" शाकु० ६-१०। 2. ವಿಕಲ್ಪ, ಪಕ್ಷಾಂತರ. "किं नु गर्हाम्यथात्मानमथ भीष्मं दुरासदम्" भाग० उद्योग० १७५-२९। 3. ಅನುನಯ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. 4. ಅಪಮಾನ, ಅವಮಾನ. 5. ಆದೇಶ, ಆಜ್ಞೆ. 6. ಪ್ರಶ್ನೆ. "को नु भीष्मं युधा जेतुमुत्सहेत महीपतिः" भा० उद्योग० १७५-३६। 7. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 8. ಅಪದೇಶ, ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. 9. ಅತೀತ. "नु वितर्कापमानयोः। विकल्पानुनयातीते प्रश्ने हेत्वपदेशयोः" मेदि०। (स्त्री०) 10. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ.

नुत ನುತ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. णु (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "तं वेदशास्त्रपरिनिष्ठितशुद्धबुद्धिं चर्माम्बरं सुरमुनीन्द्रनुतं कवीन्द्रम्"। 2. ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

नुति ನುತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. णु (स्तुतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಕೊಂಡಾಟ, ಶ್ಲಾಘನೆ.

नुत्त ನುತ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. णुद (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। वा नत्वम् (८-२-५६)। **नुन्नः ನುನ್ನಃ.** "प्रसह्य तेजोभिरसंख्यतां गतैरदस्त्वया नुन्नमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

नुदत् ನುದತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, 2. ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ನೂಕುತ್ತಿರುವ. णुद (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–दती – ದತೀ, –दन्ती – ದಂತೀ.** "आत्मापराधं नुदतीं चिराय" रघु० १६-८५।

नुद्यमान ನುದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನೂಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. णुद (प्रेरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "नृपः पुरःस्थैः प्रतिबद्धवर्त्मा पश्चात्तनैः कश्चन नुद्यमानः" नैष० १०-६। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

नुनुत्सा ನುನುತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ತಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ನೂಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. णुद (प्रेरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ಎಸೆಯಲು ಇಚ್ಛೆ.

नुनुत्सु ನುನುತ್ಸು (वि०) 1. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ನೂಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. णुद (प्रेरणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "यदवादिषमप्रियं तव प्रियमाधाय नुनुत्सुरस्मि तत्" नैष० २-११। 3. ಎಸೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ.

नू ನೂ (स्त्री०) ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. नू (स्तुतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)।

नूतन ನೂತನ (वि०) ಹೊಸದಾದ. नव एव स्वार्थे "तनप्" (वा० ५-४-२५)। नवस्य नू आदेशश्च। "तदभिनयमिवावलिर्वनानामतनुत नूतनपल्लवाङ्गुलीभिः" माघ० ७-२५।

नूत्न ನೂತ್ನ (वि०) ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. नव एव स्वार्थे "त्नप्" नवस्य नू आदेशश्च (वा० ५-४-२५)।

नूद ನೂದ (पुं०) ಹೂವರಚಿ ಮರ, ಬ್ರಹ್ಮದಾರು ವೃಕ್ಷ.

नूनम् ನೂನಮ್ (अव्य०) 1. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಾಚಕವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ. नु ऊनयति ऊन (परिहाणे) "अम्"। "जगति सुमनसस्तदादि नूनं दधति परिस्फुटमर्थतोऽभिधानम्" माघ० ७-२८। "मन्ये शङ्के ध्रुवं प्रायो नूनमित्येवमादयः। उत्प्रेक्षाव्यञ्जकाः शब्दाः इव शब्दोऽपि तादृशः"। 2. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. "नूनमत्रभवतः शराकृतिं सर्वथायमनुयाति सायकः" किरा० १३-४५। 3. ನಿಶ್ಚಯ. "नूनं जनेन पुरुषे महति प्रयुक्तमागः परं तदनुरूपफलं प्रसूते" चं० रा०। 4. ವಾಕ್ಯಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ. 5. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. "नूनं तु निश्चिते तर्के स्मरणे वाक्यपूरणे" मेदि०।

नूपुर ನೂಪುರ (पुंन०) ಕಾಲಿನ ತೊಡುಗೆ, ಕಾಲಂದಿಗೆ, ಕಾಲ್ಕಡಗ, ಕಾಲಿನ ಗೊಲುಸು. नुवि पुरति — पुर (अग्रगमने) "कः" (३-१-१३५)। "अनेन तनुमध्यया मुखरनूपुराराविणा नवाम्बुरुहकोमलेन चरणेन संभावितः" माल० ३-१७। "ध्वनिरगविवरेषु नूपुराणाम्" किरा० १०-४।

नृ ನೃ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ, ಪುರುಷ, ಗಂಡಸು. णीञ् (प्रापणे) "ऋः" (उ० २-१००)। "वीक्षणेऽपि सघृणासि नृणां किं यासि न त्वमपि सार्थगुणेन" नैष०

५-५४। 2. ಪುಂಲಿಂಗ ಸೂಚಕ ಪದ. "हेतुर्ना कारणं बीजम्" अम०।

नृकपाल ನೃಕಪಾಲ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನ ತಲೆಬುರುಡೆ.

नृकेसरिन् ನೃಕೇಸರಿನ್ (पुं०) 1. ನೃಸಿಂಹ, ನರಸಿಂಹ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. ना चासौ केसरी च। 2. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮಪುರುಷ. ना केसरीव।

नृग ನೃಗ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. [ಈ ದೊರೆಯು ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದವನು. ಒಂದು ದಿನ ಈ ರಾಜನು ದಾನಮಾಡಿದ್ದ ಒಂದು ಗೋವು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಮತ್ತೆ ಇವನ ಗೋವುಗಳ ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಸೇರಿತು. ಅದನ್ನು ಗುರುತಿಸದೆ ಆ ಗೋವನ್ನೇ ನೃಗನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದನು. ಹಿಂದೆ ದಾನವಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದ ಗೋವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಎರಡನೆಯ ಸಲ ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಕೇಳಲಾಗಿ ನೃಗನು ತನಗೆ ದಾನಮಾಡಿದುದಾಗಿ ಅವನು ಹೇಳಿದನು. ಇಬ್ಬರೂ ರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲು ಇವರಿಗೆ ನ್ಯಾಯ ದೊರಕಲಿಲ್ಲ. ರಾಜನು ಕಾಲವಶನಾದಾಗ ಅವನ ದತ್ತಾಪಹಾರದ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೃಕಲಾಸ ಜನ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಆ ಜನ್ಮವಿಮೋಚನೆಯಾಯಿತು.] भाग० १०-६४।

नृङ्ग ನೃಂಗ (पुं०) 1. ಒಂದು ಸಣ್ಣ ನಗರ. 2. ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮ.

नृचक्षस् ನೃಚಕ್ಷಸ್ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ.

नृचक्षुस् ನೃಚಕ್ಷುಸ್ (पुं०) ಸುನೀಥ ರಾಜನ ಮಗ. "सुनीथस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत् सुखी नलः" भाग० ९-२२-४१।

नृता ನೃತಾ (स्त्री०) ಪುಂಸ್ತ್ವ, ಪುರುಷತ್ವ. नुः भावः "तल्" (५-१-११९)। "अविनमन्न रराज वृथोच्चकै-रनृतया नृतया वनपादपः" माघ० ६-१०।

नृति ನೃತಿ (स्त्री०) 1. ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. नृती (गात्रविक्षेपे) "इन्" (उ० ४-११९)। 2. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ. "नृतिः स्यान्नर्तने कृमौ" हेम०।

नृत्त ನೃತ್ತ (न०) ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. नृती (गात्रविक्षेपे) "क्तः" (३-३-११४)। "नाथभक्तिपरिष्कार्यां नृत्त-लीलामिव स्पृशन्" याद० १६-६३। "नृत्तादस्याः स्थित-मतितरां कान्तमृज्वायतार्धम्" माल० २-६।

नृत्तज्ञ ನೃತ್ತಜ್ಞ (वि०) ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. नृत्तं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। "नृत्तज्ञसस्यप्रवराङ्गनानां धनुष्करक्षत्रतपस्विनां च" बृहत्सं० ५-७३।

नृत्य ನೃತ್ಯ (न०) ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. नृती (गात्रविक्षेपे) "क्यप्" (३-१-११०)। ನೃತ್ಯ ಮತ್ತು ನೃತ್ತಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಗಾತ್ರವಿಕ್ಷೇಪವು ಸಮಾನವಾದರೂ ಅನುಕರಣಾತ್ಮಕವೂ ಭಾವಾಶ್ರಯವೂ ಆದ ನೃತ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೇವಲ ತಾಲಲಯಾಶ್ರಯವಾದ ನೃತ್ತವು ಭಿನ್ನವಾದುದು. "गात्र-विक्षेपार्थत्वे समानेऽपि अनुकारात्मकत्वेन नृत्तादन्य-न्नृत्यम्"। "अन्यद्भावाश्रयं नृत्यं नृत्तं ताललया-श्रितम्" दशरू० १-९। "सुखश्रवा मङ्गलतूर्यनिस्वनाः प्रमोदनृत्यैः सह वारयोषिताम्" रघु० ३-१९। ನೃತ್ತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಗಳೆರಡೂ ಲಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ತಾಂಡವಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸುಕುಮಾರವಾದ ನೃತ್ತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಗಳು ಲಾಸ್ಯ. ಉದ್ಧತವಾದ ನೃತ್ತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಗಳು ತಾಂಡವ. "मधुरोद्धतभेदेन तद्द्वयं द्विविधं पुनः। लास्यताण्डवरूपेण नाटकाद्युपकारकम्" दशरू० १-१०। ರಸಾಶ್ರಯವಾದ ನಾಟ್ಯವು ಇವೆರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದುದು.

नृत्यत् ನೃತ್ಯತ್ (वि०) ನರ್ತನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಿರುವ. नृती (गात्रविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। "यत्र वैणरववैणवस्वरैर्हुंकृतैरुपवनीपिकालिनाम्। कङ्क-णालिकलहैश्च नृत्यतां कुञ्जितं सुरतकूजितं तयोः" नैष० १८-१७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

नृत्यप्रिय ನೃತ್ಯಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ನಟರಾಜ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. नृत्यं प्रियमस्य। (वि०) 2. ನೃತ್ಯವು ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ.

नृत्यशाला ನೃತ್ಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ನರ್ತನವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಶಾಲೆ, ನಾಟ್ಯಗೃಹ.

नृत्यस्थान ನೃತ್ಯಸ್ಥಾನ (न०) ನರ್ತನಸ್ಥಾನ, ರಂಗಸ್ಥಳ. नृत्यस्य स्थानम्।

नृदुर्ग ನೃದುರ್ಗ (न०) ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಆನೆ ಕುದುರೆ ರಥಗಳಿಂದಲೂ ಬಹುಮಂದಿ ಪದಾತಿ (ಕಾಲಾಳು)ಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದುರ್ಗ. ರಾಜನು ವಾಸ ಮಾಡುವ ರಾಜಧಾನಿಯು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ್ಯವಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯ ದುರ್ಗಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರಬೇಕು. "धन्वदुर्गं महीदुर्गमब्दुर्गं वार्क्षमेव वा। नृदुर्गं गिरिदुर्गं वा

समाश्रित्य वसेत्पुरीम्" मनु० ७-७०। ನೃದುರ್ಗವು ಆರು ವಿಧ ದುರ್ಗಗಳಲ್ಲೊಂದು.

नृदेव ನೃದೇವ (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ. नृणां देवः। ना देव इव वा। "अम्लानमालाविपुलातपत्रैर्देवा नृदेवाश्च भिदां न भेजुः" नैष० १०-३३।

नृधर्मन् ನೃಧರ್ಮನ್ (ಪುಂ) ಕುಬೇರ. नुः मनुष्यस्येव धर्मोऽस्य "अनिच्" (५-४-१२४)।

नृनमन ನೃನಮನ (वि०) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದವರು. नृभिर्नम्यते — णम (प्रह्वत्वे शब्दे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

नृप ನೃಪ (ಪುಂ) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. नॄन् पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। ನಾಲ್ಕು ಯೋಜನ ವಿಸ್ತಾರದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದವನು ನೃಪನು. ಅದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುವವನು ಮಂಡಲೇಶ್ವರನು. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾದವನು ರಾಜೇಂದ್ರನು. "चतुर्योजनपर्यन्तमधिकारो नृपस्य च। यो राजा तच्छतगुणः स एव मण्डलेश्वरः। तस्माद्दशगुणो राजा राजेन्द्रः परिकीर्तितः" ब्रह्मवै०। ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ರಾಜರಲ್ಲೂ ನೃಪಪದಪ್ರಯೋಗವು ಕಂಡುಬರುವುದು. "क्रियासु युक्तैर्नृप चारचक्षुषो न वञ्चनीयाः प्रभवोऽनुजीविभिः" किरा० १-४। "यियासतस्तस्य नृपस्य जज्ञिरे प्रशस्तवस्तूनि तदेव यौवतम्" नैष० १५-७६। 2. ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರೇ ಮಂದಿ ರಾಜರುಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತ. "भुवि नृपमितहस्तेष्वङ्गलग्नं तदग्रम्" लीला०।

नृपकन्द ನೃಪಕಂದ (ಪುಂ) ರಾಜಪಲಾಂಡು, ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. कन्दानां नृपः श्रेष्ठः। राजदन्तादि० (२-२-३१) परनि०।

नृपगृह ನೃಪಗೃಹ (ನಂ) ರಾಜನ ಅರಮನೆ, ರಾಜನ ವಾಸಸ್ಥಾನ. नृपस्य गृहम्। ರಾಜಗೃಹದ ಲಕ್ಷಣ: ರಾಜನ ಅರಮನೆಯು 108 ಮೊಳಗಳ ಅಗಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ 135 ಮೊಳಗಳ ಉದ್ದಳತೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. "उत्तममष्टाभ्यधिकं हस्तशतं नृपगृहं पृथुत्वेन। अष्टाष्टोनान्येवं पञ्च सपादानि दैर्घ्येण" बृहत्सं० ५३-४। ಅರಮನೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಭಾಭವನವಿರಬೇಕು. ಗೋಶಾಲೆ ಅಶ್ವಶಾಲೆ ಮತ್ತು ಗಜಶಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಬಾವಿ ಕೊಳ ಮತ್ತು ಜಲಯಂತ್ರಗಳ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಮವಾಗಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗವು ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಉತ್ತರ ಭಾಗವು ತಗ್ಗಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಾಕಾರವು ರಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಅರಮನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯ ದ್ವಾರಗಳೂ ಯಾಮದ ಸರದಿ ಪ್ರಕಾರ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ವಸ್ತ್ರಕ್ಷಾಲನ ಸ್ನಾನ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಕಲ್ಪನೆಯಿರಬೇಕು. ಧಾನ್ಯ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿಗಾಗಿ ದಾಸೀ ಮತ್ತು ಸೇವಕರಿಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ. "राजगृहं सभामध्यं गवाश्वगजशालिकम्। प्रशस्तवापीकूपादिजलयन्त्रैः सुशोभितम्। सर्वतः स्यात् समभुजं दक्षिणोच्चमुदङ्नतम्। शस्त्रास्त्रधारिभिर्युक्तप्राकारं सुष्ठुयन्त्रकम्। चतुर्भिः पञ्चभिः षड्भिर्यामिकैः परिवर्तकैः। वस्त्रादिमार्जनार्थं च स्नानार्थं यजनार्थकम्। भोजनार्थं च पाकार्थं पूर्वस्यां कल्पयेद् गृहम्। धान्यार्थं द्वारपालार्थं दासीदासार्थमेव च। उत्सर्गार्थं गृहान् कुर्यात् दक्षिणस्यामनुक्रमात्" इत्यादि शुक्रनीतिपरिशिष्टम्। एवं नृपभवनम् नृपमन्दिरम् ಇತ್ಯಾದಿ.

नृपञ्जय ನೃಪಂಜಯ (ಪುಂ) ಪೂರುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "नृपञ्जयो बहुरथः इत्येते पौरवाः स्मृताः" हरिवं०।

नृपति ನೃಪತಿ (ಪುಂ) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. नॄन् पाति — पा (रक्षणे) "डितिः" (उ० ४-५७)। "नेत्रव्रजाः पौरजनस्य तस्मिन् विहाय सर्वान् नृपतीन् निपेतुः" रघु० ६-७। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. "विप्रस्य त्रिषु वर्णेषु नृपतेर्वर्णयोर्द्वयोः। वैश्यस्य वर्णे चैकस्मिन् षडेतेऽपसदाः स्मृताः" मनु० १०-१०।

नृपद्रुम ನೃಪದ್ರುಮ (ಪುಂ) ರಾಜವೃಕ್ಷ, ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. नृपस्यादनो द्रुमः।

नृपप्रिय ನೃಪಪ್ರಿಯ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿದಿರು. 2. ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. (वि०) 3. ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ. (स्त्री०) **–प्रिया – ಪ್ರಿಯಾ.** 4. ಕೇತಕೀ ವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆಗಿಡ.

नृपलक्ष्मन् ನೃಪಲಕ್ಷ್ಮನ್ (ನಂ) ರಾಜನ ಚಿಹ್ನೆ, ರಾಜಲಕ್ಷಣವಾದ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಧನುಸ್ಸು ಮುಂತಾದುದು. नृपस्य लक्ष्म।

नृपलिङ्गधर ನೃಪಲಿಂಗಧರ (वि०) ರಾಜವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. "निजग्राहौजसा वीरः कलिं दिग्विजये क्वचित्। नृपलिङ्गधरं शूद्रम्" भाग०।

नृपशासन ನೃಪಶಾಸನ (न०) ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆ, ದೊರೆಯ ಆದೇಶ. नृपस्य शासनम्। ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಆಜ್ಞೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "राजशासन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नृपशु ನೃಪಶು (पुं०) 1. ಮೂರ್ಖ, ಪಶುಗಳಂತೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಯಿಲ್ಲದವನು. ना पशुरिव। "कृष्टा येन शिरोरुहे नृपशुना पाञ्चालराजात्मजा" वेणी० ३-४७। 2. ಪುರುಷ ಪಶು. ना चासौ पशुश्च।

नृपसभ ನೃಪಸಭ (न०) ಅನೇಕ ರಾಜರ ಸಭೆ. नृपाणां सभा नपुंसकत्वम् (२-४-२३)।

नृपसुत ನೃಪಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) 1. ರಾಜ ಪುತ್ರ, ರಾಜಕುಮಾರ. नृपस्य सुतः सूनुर्वा। (स्त्री०) **–सुता –ಸುತಾ.** 2. ರಾಜಕುಮಾರಿ. 3. ಮೂಗಿಲಿ.

नृपांश ನೃಪಾಂಶ (पुं०) 1. ರಾಜನ ಭಾಗ, ಕಂದಾಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ರಾಜನ ಪಾಲು. नृपस्य राज्ञः अंशः। 2. ರಾಜಪುತ್ರ, ರಾಜನ ಮಗ.

नृपात्मज ನೃಪಾತ್ಮಜ (पुं०) ರಾಜನ ಮಗ, ರಾಜ ಕುಮಾರ. नृपस्यात्मजः। (स्त्री०)**–आत्मजा –ಆತ್ಮಜಾ.** ರಾಜಕುಮಾರಿ.

नृपाध्वर ನೃಪಾಧ್ವರ (पुं०) ರಾಜನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗ. नृपकर्तव्योऽध्वरः।

नृपान्न ನೃಪಾನ್ನ (न०) ರಾಜಸಂಬಂಧವಾದ ಅನ್ನ. राज्ञोऽन्नम्।

नृपाभीर ನೃಪಾಭೀರ (न०) ರಾಜನ ಭೋಜನ ಸಮಯ ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. नृपमभीरयति—अभि+ ईर (गतौ) "कः" (३-१-१३५)।

नृपामय ನೃಪಾಮಯ (पुं०) ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮರೋಗ, ಕ್ಷಯ ರೋಗ. आमयानां नृपः राजदन्तादि० पूर्वनिपातः।

नृपाल ನೃಪಾಲ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नॄन् पालयति— पाल (रक्षणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "भवन्तु तावत्तव लोचनाञ्चला निपेयनेपालनृपालपालयः" नैष० १२-४३।

नृपासन ನೃಪಾಸನ (न०) ರಾಜನ ಸಿಂಹಾಸನ. नृपस्यासनम्। "यमभ्यषिञ्चच्छतपत्रनेत्रो सिंहासनाशां परिहृत्य दूरात्" भाग० ३-१-२८।

नृपाह्वय ನೃಪಾಹ್ವಯ (पुं०) ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ.

नृमिथुन ನೃಮಿಥುನ (न०) ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಜೋಡಿ.

नृमेध ನೃಮೇಧ (पुं०) ನರಮೇಧ, ನರಯಜ್ಞ.

नृयज्ञ ನೃಯಜ್ಞ (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡ ಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಅತಿಥಿ ಪೂಜಾರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞ. नुः यज्ञः। (1) ಋಷಿ ಯಜ್ಞ, (2) ದೇವಯಜ್ಞ, (3) ಭೂತಯಜ್ಞ, (4) ನೃಯಜ್ಞ ಮತ್ತು (5) ಪಿತೃಯಜ್ಞ ಇವು ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. "ऋषियज्ञं देवयज्ञं भूतयज्ञं च सर्वदा। नृयज्ञं पितृयज्ञं च यथाशक्ति न हापयेत्" मनु० ४-२१। ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಋಷಿಯಜ್ಞ. ತರ್ಪಣವು ಪಿತೃಯಜ್ಞ. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವು ದೇವಯಜ್ಞ. ಬಲಿದಾನವು ಭೂತಯಜ್ಞ. ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರವು ನೃಯಜ್ಞ.

नृवाहन ನೃವಾಹನ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕುಬೇರ. ना वाहनमस्य।

नृशंस ನೃಶಂಸ (वि०) ಘಾತುಕ, ಕ್ರೂರ, ಇತರರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುವವನು. नॄन् शंसति — शंसु (हिंसायाम्) "अण्" (३-२-१)। "ये नृशंसा दुरात्मानः प्राणिनां प्राणनाशकाः। उद्वेजनीया भूतानां व्याला इव भवन्ति ते" पञ्चतं० ३-१३५।

नृषद् ನೃಷದ್ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. नरि सीदति अन्तर्यामितया — षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्विप्" (३-२-६१)।

नृसिंह ನೃಸಿಂಹ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದು ಅವತಾರ. ना चासौ सिंहश्च। "नरसिंह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. "सटाच्छटाभिन्नघनेन बिभ्रता नृसिंह सैंहीमतनुं तनुं त्वया" माघ० १-४७। 2. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ.

नृसिंहचतुर्दशी ನೃಸಿಂಹಚತುರ್ದಶೀ (स्त्री०) ವೈಶಾಖ ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ದಶಿ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ನೃಸಿಂಹ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ದಿನ. नृसिंहस्याविर्भावदिनं चतुर्दशी। "वैशाखे शुक्लपक्षे च चतुर्दश्यां महातिथौ। सायं प्रह्लादधिक्कारमसहिष्णुः परो हरिः। सद्यः कटकटा-शब्दविस्मापितसभाजनः। लीलयास्तम्भगर्भान्तादुद्भूतः शब्दभीषणः। नृहरेरवतारात्तां यत्नतः समुपोषयेत्। महापुण्यतमायाञ्च सायं विष्णुं प्रपूजयेत्"।

नृसिंहपुराण ನೃಸಿಂಹಪುರಾಣ (न०) ಹದಿನೆಂಟು ಉಪ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

नृसेन(ना) ನೃಸೇನ(ನಾ) (स्त्रीन०) ಮನುಷ್ಯರ ಸೇನೆ. नृणां सेना। वा क्लीबत्वम् (२-४-२५)।

नृसोम ನೃಸೋಮ (पुं०) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ. ना सोम इव। "तथेत्युपस्पृश्य पयः पवित्रं सोमोद्भवायाः सरितो नृसोमः" रघु० ५-५९।

नृहरि ನೃಹರಿ (पुं०) ನರಸಿಂಹಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. ना चासौ हरिश्च। "तं मन्यमानो निजवीर्यशङ्कितं तद्धस्तमुक्तो नृहरिं महासुरः" भाग० ७-८-२७।

नेजक ನೇಜಕ (पुं०) 1. ರಜಕ, ಅಗಸ. णिजिर् (शौचपोषणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "शाल्मलीफलके श्लक्ष्णे नेनिज्यान्नेजकः शनैः। न च वासांसि वासोभिर्निर्हरेत् न च वासयेत्" मनु० ८-३९६। (वि०) 2. ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯುವವನು.

नेजन ನೇಜನ (न०) 1. ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯುವುದು. 2. ಶುಚಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. णिजिर् (शौचपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಅಗಸನ ಮನೆ. णिजिर् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

नेतिकर्म ನೇತಿಕರ್ಮ (न०) ಹಠಯೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ವಿತಸ್ತಿಪ್ರಮಾಣದ ಗಂಟಿಲ್ಲದೆ ಸುಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ದಾರವನ್ನು ಒಂದು ನಾಸಾರಂಧ್ರದೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಬಾಯಿಮೂಲಕ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಮೂಗಿನೊಳಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ದಾರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಡಿಸಿದರೆ ಒಳಗಿರುವ ಕಫ ಮೊದಲಾದ ಕಶ್ಮಲವೆಲ್ಲ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಲೆಯು ಶುದ್ಧವಾಗುವುದು. "सूत्रं वितस्ति सुस्निग्धं नासानाले प्रवेशयेत्। मुखान्निर्गमयेच्चैषा नेतिः सिद्धैर्निगद्यते" हठ० २-२९। ಇದರಿಂದ ಕಪಾಲಶುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗಿ ಸ್ಕಂಧಸಂಧಿಯ ಸಕಲ ರೋಗಗಳೂ ನಿವಾರಣೆ ಹೊಂದುವುವು. "कपालशोधिनी चैव दिव्यदृष्टिप्रदायिनी। जत्रूर्ध्वजातरोगौघं नेतिराशु निहन्ति च" हठ० २-३०।

नेतृ ನೇತೃ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. नयति तच्छीलो निर्वहति नियुक्तं करोति—णीञ् (प्रापणे) "तृन्" (३-२-१३५)। "भर्तृनियुक्तं यत्कर्म नेता तत्करणादपि" इति निरुक्तिः। "न्यायो नेता समीरणः" वि० स०। 2. ಒಡೆಯ, ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ. णीञ् "तृच्" (३-१-१३३)। "स राजा पुरुषो दण्डः स नेता शासिता च सः। चतुर्णामाश्रमाणां च धर्मस्य प्रतिभूः स्मृतः" मनु० ७-१७। 3. ನಾಯಕ, ಆಳುವವನು, ದೊರೆ. "नेतारिलोकेषु करोति यद्यत्तत्तच्चकारास्य शरेषु शम्भुः" किरा० १७-२७। "आसन्नोषधयो नेतुर्नक्तमस्नेहदीपिकाः" रघु० ४-७५। 4. ಮುಂದಾಳು, ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುವವನು, ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ. "रसस्यैकस्य भूयांसस्तथा नेतुर्महीभृतः" माघ० २-८७। 5. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ, ಕಾರ್ಯ ನಡಸುವವನು. "द्रव्यं जिगीषुमधिगम्य जडात्मनोऽपि नेतुर्यशस्विनि पदे नियता प्रतिष्ठा" मुद्रा० ७-१४। 6. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಥಾನಾಯಕ. "त्यागी कृती कुलीनः सुश्रीको रूपयौवनोत्साही। दक्षोऽनुरक्तलोकः तेजोवैदग्ध्यशीलवान्नेता" सा० द० ३-३०। (वि०) 7. ಒಯ್ಯುವವನು, ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು. "नेत्रा नीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमीरालेख्यानां नवजलकणैर्दोषमुत्पाद्य सद्यः" मेघ० २-६। ನಕ್ಷತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೇತೃಪದಕ್ಕೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ "अप्" (वा० ५-४-११५) ಬರುವುದು. मृगो नेता यासां ताः मृगनेत्रा रात्रयः। एवं पुण्यनेत्राः। ಇತ್ಯಾದಿ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **नेत्री ನೇತ್ರೀ.**

नेत्र ನೇತ್ರ (न०) 1. ಲೋಚನ, ನಯನ, ಕಣ್ಣು. नीयतेऽनेन—णीञ् (प्रापणे) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "नेत्राणां मदरुचिरक्षतैव तस्थौ चक्षुष्यः खलु महतां परैरलङ्घ्यः" माघ० ८-५७। 2. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಹಗ್ಗ. 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "विस्तारितः कुञ्जरकर्णतालैर्नेत्रक्रमेणोपरुरोध सूर्यम्" रघु० ७-३९। "वासः परं नेत्रमहं न नेत्रं किमु त्वमालिङ्ग्य तन्मयापि" नैष० ७-८। 4. ಮರದ ಬುಡ. 5. ರಥ, ಗಾಡಿ. 6. ಪಿಚಕಾರಿ, ಬಸ್ತಿ, ಮಲನಾಲದೊಳಕ್ಕೆ ದ್ರವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬಿಡುವ ಕೊಳವೆ. 7. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ. (पुं०) 8. ನಾಯಕ, ಯಜಮಾನ, ಮುಂದಾಳು. 9. ನಕ್ಷತ್ರ. "नेत्रो नेतरि" त्रिकाण्ड०। (वि०) 10. ಒಯ್ಯುವವನು, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿಸುವವನು, (स्त्री०) **नेत्री ನೇತ್ರೀ** 11. ನಾಡಿ, ನರ. 12. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 13. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "नेत्रं वस्त्रे मथोगुणे। मूलाक्षिनेतृषु" हेम०। "नेत्रं मथिगुणे वस्त्रभेदे मूले द्रुमस्य च। रथे चक्षुषि नद्यां च नेत्री नाड्यां च योषिति" मेदि०।

नेत्रकोश ನೇತ್ರಕೋಶ (पुं०) ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ.

नेत्रच्छद ನೇತ್ರಚ್ಛದ (पुं०) ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ. नेत्रे छाद्यतेऽनेन —छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)।

नेत्रपर्यन्त ನೇತ್ರಪರ್ಯಂತ (ಪುಂ०) 1. ಕಣ್ಣಿನ ತುದಿ, ಕಡೆಗಣ್ಣು. नेत्रयोः पर्यन्तः। (वि०) 2. ಕಣ್ಣಿನವರೆಗೂ ಇರುವ.

नेत्रपाक ನೇತ್ರಪಾಕ (ಪುಂ०) ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ.

नेत्रपिण्ड ನೇತ್ರಪಿಂಡ (ಪುಂ०) ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ. नेत्रस्य पिण्डः।

नेत्रबन्ध ನೇತ್ರಬಂಧ (ಪುಂ०) ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ ಬಂದು ತಿಳಿಯದಂತೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ಆಡುವ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಾಲೆ ಆಟ. नेत्रयोर्बन्धः। "अस्पृश्यनेत्रबन्धाद्यैः क्वचिन्मृगखगेहया" भाग० १०-१८-१४।

नेत्रमल ನೇತ್ರಮಲ (न०) ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು. नेत्रयोर्मलम्।

नेत्रयोनि ನೇತ್ರಯೋನಿ (ಪುಂ०) 1. ಚಂದ್ರ. नेत्रमत्रिनेत्रमुत्पत्तिस्थानं यस्य। 2. ಇಂದ್ರ. नेत्राणि योनय इवास्य।

नेत्ररञ्जन ನೇತ್ರರಂಜನ (न०) ಕಾಡಿಗೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು. नेत्रे रज्यतेऽनेन — रञ्ज (रागे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

नेत्ररुज् ನೇತ್ರರುಜ್ (स्त्री०) ನೇತ್ರರೋಗ.

नेत्ररोग ನೇತ್ರರೋಗ (ಪುಂ०) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬರುವ ರೋಗ.

नेत्ररो(लो)मन् ನೇತ್ರರೋ(ಲೋ)ಮನ್ (न०) ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು. नेत्रस्य रोम लोम वा।

नेत्रवस्त्र ನೇತ್ರವಸ್ತ್ರ (न०) ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ. नेत्रयोः वस्त्रमिव।

नेत्रविष् ನೇತ್ರವಿಷ್ (स्त्री०) ಕಣ್ಣಿನ ಮಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು.

नेत्रविष ನೇತ್ರವಿಷ (ಪುಂ०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. नेत्रे विषं यस्य। "दृष्टिनिःश्वासविषाः सर्पाः" सुश्रुत०। "आशीविषान् नेत्रविषान् कोपयेन्न च पण्डितः" भा० सभा०।

नेत्रस्तम्भ ನೇತ್ರಸ್ತಂಭ (ಪುಂ०) ಕ್ರೂರವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ಕಣ್ಣನ್ನು ಮುಚ್ಚದೆ ತೆರೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು. नेत्रयोः स्तम्भः।

नेत्रान्त ನೇತ್ರಾಂತ (ಪುಂ०) ಕಣ್ಣಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಕಡೆಗಣ್ಣು. नेत्रयोरन्तः।

नेत्राभिष्यन्द ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದ (ಪುಂ०) ಕಣ್ಣೀರು ಸೋರುವುದು, ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. नेत्रयोरभिष्यन्दः। ಇದೊಂದು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ (ಅಂಟು) ರೋಗ. ಪದೇ ಪದೇ ಪರಸ್ಪರ ಅಂಗಸ್ಪರ್ಶ, ಒಬ್ಬನ ಉಸಿರನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವುದು ಒಂದೇ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವುದು ಒಂದೇ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕುಷ್ಠ, ಜ್ವರ, ಶೋಭೆ (ಊತ) ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಅಂಟುವುವು. "प्रसङ्गात् गात्रसंस्पर्शात् निःश्वासात् सहभोजनात्। सह शय्यासनाच्चापि वस्त्रमाल्यानुलेपनात्। कुष्ठं ज्वरश्च शोथश्च नेत्राभिष्यन्द एव च। औपसर्गिकरोगाश्च संक्रामन्ति नरान्नरम्" सुश्रुत०।

नेत्रामय ನೇತ್ರಾಮಯ (ಪುಂ०) ನೇತ್ರರೋಗ.

नेत्राम्बु ನೇತ್ರಾಂಬು (न०) ಕಣ್ಣೀರು.

नेत्री ನೇತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 2. ನಾಡಿ, ನರ. 3. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. णीञ् (प्रापणे) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "ङीष्" (४-१-४१)। 4. ಒಯ್ಯುವ ಹೆಂಗುಸು. नेतृ "ङीप्" (४-१-५)।

नेदिष्ठ ನೇದಿಷ್ಠ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. अतिशयेनान्तिकः "इष्ठन्" (५-३-५५)। नेदादेशः (५-३-६३)।

नेदीयस् ನೇದೀಯಸ್ (वि०) ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. अतिशयेन अन्तिकः "ईयसुन्" (५-३-५७)। नेदादेशः (५-३-६३)। "निर्वेशनीयः सविशेषमासीन्नेदीयसां नेत्रचकोरवृन्दैः" याद० १३-१९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी – ಯಸೀ.** "नेदीयसीं तव निशम्य विभातनान्दीम्" याद० १९-१०।

नेप ನೇಪ (ಪುಂ०) 1. ಪುರೋಹಿತ. (न०) 2. ಜಲ, ನೀರು.

नेपथ्य ನೇಪಥ್ಯ (न०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಭೂಷಣ, ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. नेः नेता, तस्य पथ्यम्। "तेषां महार्हासनसंस्थितानामुदारनेपथ्यभृतां स मध्ये" रघु० ६-६। 2. ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದು, ವೇಷ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "निर्नाभिकौशेयमुपात्तबाणमभ्यङ्गनेपथ्यमलञ्चकार" कुमा० ७-७। 3. ರಂಗಭೂಮಿಯ ಹಿಂಭಾಗ, ಪರದೆಯ ಒಳಭಾಗ, ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ವೇಷ ಭೂಷಣಾದಿಗಳ ಕಾರ್ಯದ ಮತ್ತು ಕುಶೀಲವ (ಗಾಯಕ) ರು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ. "कुशीलवकुटुम्बस्य स्थली नेपथ्यमिष्यते"।

नेपाल ನೇಪಾಲ (ಪುಂ०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. ಈ ದೇಶವು ನಮ್ಮ ಭಾರತರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವುದು. (ಪುಂ० ಬ० ವ०) 2. ನೇಪಾಲ ದೇಶದ ಜನರು. (न०) 3. ತಾಮ್ರಲೋಹ.

नेपालजा ನೇಪಾಲಜಾ (स्त्री०) ನೇಪಾಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಣಶಿಲೆ.

नेपालिका ನೇಪಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಮಣಶಿಲೆ.

नेम ನೇಮ (पुं०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. 2. ಅವಧಿ, ಗಡು. 3. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 4. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. 5. ಕಪಟ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. 6. ಅರ್ಧ, ಒಂದು ಭಾಗ. "नेमस्त्वर्धे प्राकारगर्तयोः । अवधौ कैतवे काले" हेम०। "सप्तलोकीनिर्वाहकोरकितनेमकटाक्षलीलाम्" श्रीस्तुतिः।

नेमि ನೇಮಿ (पुं०) 1. ರಥದ ಚಕ್ರದ ಅಂಚು. नयति रथम्—णीञ् (प्रापणे) "मिः" (उ० ४-४३)। "नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण" मेघ० २-४६। 2. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. 3. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲು ಹಾಕಿರುವ ರಾಟೆ. (स्त्री०) वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–मी –ಮೀ.** 4. ಬಾವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ಥಳ.

नेमिश ನೇಮಿಶ (न०) ನೈಮಿಶವೆಂಬ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ. नेमिः शीर्यतेऽत्र—शॄ (हिंसायाम्) अधि० "डः" बाहु०।

नेयार्थता ನೇಯಾರ್ಥತಾ (स्त्री०) ರೂಢಿ ಪ್ರಯೋಜನ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. नेयः न्यायराहित्येन स्वेच्छया कल्पनीयोऽर्थो यस्य, तस्य भावः—"तल्" (५-१-११९)। "कमले चरणाघातं मुखं सुमुखि तेऽकरोत्" सा० द०। ಇಲ್ಲಿ ಚರಣಾಘಾತ ಪದದಿಂದ ಜಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ರೂಢಿ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನೇಯಾರ್ಥರೂಪ ದೋಷವಿರುವುದು.

नेष्ट ನೇಷ್ಟ (वि०) 1. ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ. 2. ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲದ. न इष्टः। "अतिककुदाः कृशदेहा नेष्टा हीनाधिकाङ्गचश्च (गावः)" बृहत्सं० ६१-४।

नेष्टु ನೇಷ್ಟು (पुं०) ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ. "यथा महार्णवे क्षिप्तः क्षिप्रं नेष्टुर्विनश्यति" भा० अनु०।

नैःस्व ನೈಃಸ್ವ (न०) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. निःस्वस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)।

नैःस्व्य ನೈಃಸ್ವ್ಯ (न०) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. निःस्वस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैक ನೈಕ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. न एकः। ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "नैकस्तु माययाऽनेकरूपत्वात्परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "एको नैकः स वः कः किम्" वि० स०। (वि०) 2. ಅನೇಕ, ಬಹಳ.

नैकचर ನೈಕಚರ (वि०) ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸದಿರುವ, ಅನೇಕರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. नैकः चरति।

नैकटिक ನೈಕಟಿಕ (वि०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. निकटे वसति—"ठक्" (४-४-७३)। "पर्यद्वलान् महाब्रह्मैराट नैकटिकाश्रमान्" भट्टि० ४-१२।

नैकट्य ನೈಕಟ್ಯ (न०) ಹತ್ತಿರ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. निकटस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "बाधते तञ्च नैकट्यात् सर्वं स मगधेश्वरः" कथास०।

नैकद ನೈಕದ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. नैकानि अनेकानि ददाति, तादृश्यः असङ्ख्येयमालाञ्जनवासःप्रभृतिब्रह्मालङ्कारदायिन्यो मुक्ताभ्युत्थानविदो दिव्याप्सरसः सन्त्यस्य। "ब्रह्मालङ्कारदायिन्यो मुक्तेभ्यश्च परे पदे। दिव्याश्चाप्सरसो यस्य नैकदः स च कथ्यते" इति निरुक्तिः। "सुखदो नैकदोऽग्रजः" वि०स०।

नैकधा ನೈಕಧಾ (अव्य०) ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. नैक प्रकारे "धा" (५-३-४२)। "शीर्षयोः पतिता वृक्षा बिभिदुर्नैकधा तयोः" भा० वन०।

नैकभेद ನೈಕಭೇದ (वि०) ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ. न एको भेदोऽत्र।

नैकमाय ನೈಕಮಾಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. नैकाः मायाः मुग्धशिशुरूपापरिमितजगन्निगरणनिरालम्बनैकोदकवटदलशयनाद्यनेकाश्चर्याणि अस्य। "मुग्धार्भकत्वरूपेण जगन्निर्भरणादपि। वटैकपत्रशयनात् निरालम्बजले मुहुः। अनन्ताश्चर्यसंयुक्तो नैकमायस्तु सः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "युगादिकृद्युगावर्तो नैकमायो महाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಕಪಟ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ.

नैकरूप ನೈಕರೂಪ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. नैकं रूपं यस्य। नैकानि अनेकानि तत्तत्सर्वप्रतीतियोग्यानि रूपाण्यस्य। "तत्तज्जनज्ञानयोग्यं रूपं यस्य विशेषतः। नैकरूपः समुद्दिष्टः सर्वप्रत्ययगोचरः" इति निरुक्तिः। "नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಅನೇಕ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ.

नैकविध ನೈಕವಿಧ (वि०) ಅನೇಕ ರೀತಿಯ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ. "बालेऽधराधरितनैकविधप्रवाले" नैष० ११-१०४।

नैकशृङ्ग ನೈಕಶೃಂಗ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. नैकानि शृङ्गाण्यस्य। बुद्धियोगः सारथ्यम् अनायुधग्रहणव्याजः

प्राप्तकाले तद्ग्रहणं चेति बहूनि वैरिबाधकान्यस्य शृङ्गाणि। "प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रः नैकशृङ्गो गदाग्रजः" वि० स०।

नैकात्मन् ನೈಕಾತ್ಮನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. नैकः आत्मा स्वरूपमस्य। ಸರ್ಗಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿಭೂತಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "नैकात्मानेकरूपत्वात् सर्गादिषु विभूतिभिः" इति निरुक्तिः। "नैकात्मा नैककर्मकृत्" वि० स०। "तदैक्षत बहुस्यां प्रजायेयेति" श्रुतिः।

नैगम ನೈಗಮ (पुं०) 1. ಉಪನಿಷತ್ತು, ವೇದಾಂತ, ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ. निगम एव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ವರ್ತಕ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. निगमे भवः "अण्" (४-३-५३)। "निर्धूतनिगमांस्तत्र नैगमानपरान्तजान्" याद० २२-९८। 3 ನಯ, ನೀತಿ. 4. ಪೌರ, ನಗರ ದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 5. ಉಪಾಯ. 6. ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುವಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. "आद्यं नैघण्टुकं काण्डं द्वितीयं नैगमं तथा"। ನೈಗಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಏಕಾರ್ಥವಾಚಿ ಯಾದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. (वि०) 7. ವೇದಸಂಬಂಧವಾದ. "नैगमः स्यादुपनिषद्वणिजोर्नागरेऽपि च" मेदि०।

नैगमिक ನೈಗಮಿಕ (वि०) ವೇದದಲ್ಲಿರುವ, ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ.

नैघण्टुक ನೈಘಂಟುಕ (न०) ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಭಾಗ, ನಿರುಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿಘಂಟುಗ್ರಂಥದ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಂಡ,

नैचिकी ನೈಚಿಕೀ (स्त्री०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಕಳು, ಉತ್ತಮಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹಸು. नीचैश्चरति— "ठक्" (४-४-८)।

नैज ನೈಜ (वि०) ತನ್ನದಾದ, ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. निजस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

नैत्य ನೈತ್ಯ (वि०) 1. ನಿತ್ಯಕರ್ಮ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿ ಸಲು ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ. नित्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. नित्यं दीयते "अण्" (५-१-९७)।

नैत्यक ನೈತ್ಯಕ (वि०) ನಿತ್ಯಕರ್ಮ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸ ಬೇಕಾದ ಜಪ, ತಪಸ್ಸು, ಯಾಗ ಮುಂತಾದುದು. नैत्य स्वार्थे "कः"। "नैत्यके नास्त्यनध्यायः ब्रह्मसूत्रं हि तत्स्मृतम्" मनु० २-१०६।

नैदाघ ನೈದಾಘ (वि०) ನಿದಾಘಸಂಬಂಧವಾದ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುಸಂಬಂಧವಾದ. निदाघस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "हन्ता पुरां भूरि पृषत्कवर्षं निरास नैदाघ इवम्बु मेघः" किरा० १७-३२।

नैदाघिक ನೈದಾಘಿಕ (वि०) ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ, ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. निदाघे भवः "ठञ्" (४-३-११)।

नैदान ನೈದಾನ (वि०) ನಿದಾನವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಕಾರಣ ವನ್ನು ಅರಿತವನು. निदानं वेद "अण्" (४-२-५९)।

नैदानिक ನೈದಾನಿಕ (वि०) 1. ರೋಗದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ರೋಗದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ ವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. निदानं रोगकारणं वेद तत्प्रतिपादकग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-५९)।

नैदेशिक ನೈದೇಶಿಕ (वि०) ಸೇವಕ, ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆಯು ವವನು, ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು.

नैद्र ನೈದ್ರ (वि०) ನಿದ್ರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನಿದ್ರೆಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಂದ. निद्राया आगतः "अण्" (४-३-७४)। "गच्छतः स्म मधुकैटभौ विभोर्यस्य नैद्रसुखविघ्नतां क्षणम्" माघ० १४-६८।

नैधन ನೈಧನ (न०) 1. ಮರಣ, ನಿಧನ. निधन स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ನೈಧನ ತಾರೆ. 3. ನಿಧನ ಸ್ಥಾನ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "शुद्धैर्द्वादशकेन्द्रनैधनगृहैः पापैस्त्रिषष्ठायगैः" बृहत्सं ९८-१७।

नैपाल ನೈಪಾಲ (पुं०) 1. ನೇಪಾಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೇವಿನಮರ. 2. ಮಣಶಿಲೆ. नेपाले भवः नेपालस्येदं वा "अण्"। (स्त्री०) –ली –ಲೀ. 3. ನವಮಲ್ಲಿಕೆ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿಗಿಡ. 4. ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. 5. ನೀಲಿಗಿಡ.

नैपालिक ನೈಪಾಲಿಕ (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹ. नेपाले भवः "ठक्"।

नैपुण ನೈಪುಣ (न०) ಕುಶಲತೆ, ಜಾಣತನ. निपुणस्य कर्म भावो वा "अण्" (५-१-१३०)। "प्रकटान्यपि नैपुणं महत्परवाच्यानि चिराय गोपितुम्" माघ० १६-३०।

नैपुण्य ನೈಪುಣ್ಯ (न०) 1. ಕುಶಲತೆ, ಜಾಣತನ. 2. ಜಾಣನ ಕೆಲಸ. निपुणस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैभृत्य ನೈಭೃತ್ಯ (न०) ಗುಟ್ಟಾಗಿಡುವುದು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು ವುದು, ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು. निभृतस्य भावः "ष्यञ्"

(५-१-१२४)। "केनचित्कारणेन मया नैभृत्यमवलम्बितम्" माल० ५।

नैमित्त ನೈಮಿತ್ತ (वि०) 1. ನಿಮಿತ್ತಸಂಬಂಧವಾದ, ಶಕುನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ. 2. ನಿಮಿತ್ತಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. निमित्ते भवः निमित्तसूचकग्रन्थव्याख्यानो वा "अण्" (४-३-७३)।

नैमित्तिक ನೈಮಿತ್ತಿಕ (वि०) 1. ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ನಿಮಿತ್ತಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. निमित्तं वेत्ति तत्प्रतिपादकग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-६०)। 3. ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಬಂದ, ಕಾರಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬಂದ. "निमित्तनैमित्तिकयोरयं क्रमः तव प्रसादस्य पुरस्तु संपदः" शाकु० ७-३०। 4. ಒಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬಂದ ಕರ್ಮ, ಸ್ನಾನ, ದಾನ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮುಂತಾದುವು. ಗ್ರಹಣಸ್ನಾನವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ದಾನವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. ರಜಸ್ವಲಾದಿ ಸ್ಪರ್ಶ, ಅಬುದ್ಧಿಕೃತ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. "निमित्तमात्रमाश्रित्य यो धर्मः संप्रवर्तते। नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्यथा"।

नैमित्तिकप्रलय ನೈಮಿತ್ತಿಕಪ್ರಲಯ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಪ್ರಳಯ, ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳ ಅನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಳಯ. ಪ್ರಳಯವು ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಆತ್ಯಂತಿಕಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಕಳೆದನಂತರ ರುದ್ರರೂಪದಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗಿ ಸಸ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗುವುವು. ಆಗ ಸೂರ್ಯನ ಏಳು ರಶ್ಮಿಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಜಲರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡುವನು. ಇದರಿಂದ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವೂ ನೀರಸವಾಗುವುದು. ಸಕಲ ನದಿಗಳ ಸಮುದ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಲಾಶಯಗಳ ನೀರನ್ನೂ ಎಳೆದು ಕೊಂಡು ಆ ಏಳು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಏಳು ಸೂರ್ಯರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ದಹಿಸುವುವು. ಈ ಸೂರ್ಯರಿಂದ ದಗ್ಧವಾದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಅಂಬರೀಷ (ಹುರಿಯುವ ಬಾಣಲೆ) ದಂತಾಗುವುವು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮನ್ವಾದಿಗಳು ಜನಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವರು. ಹೀಗೆ ರುದ್ರರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಹಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಃಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. ಈ ಮೇಘಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಸಿಡಿಲು ಗುಡುಗುಗಳ ಸಮೇತ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಸತತವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುವು. ಆಗ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಜಲಮಯವಾಗುವುದು. ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿಃಶ್ವಾಸದಿಂದ ಹೊರಟ ವಾಯುವು ಆ ಮೇಘಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚದುರಿಸಿ ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸತತವಾಗಿ ಬೀಸುವುದು. ಅನಂತರ ಆ ವಾಯುವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಏಕಾಕಾರವಾದ ಆ ಮಹಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಶೇಷಶಾಯಿಯಾಗಿ ಜನಲೋಕವಾಸಿಗಳಾದ ಸನಕಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿರುವನು. **ಇದು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯ.**

"चतुर्युगसहस्रान्ते क्षीणप्राये महीतले। अनावृष्टिरतीवोग्रा जायते शतवार्षिकी। ततो यान्यल्पसाराणि तानि सत्त्वान्यशेषतः। क्षयं यान्ति मुनिश्रेष्ठ पार्थिवान्यनुपीडनात्। ततः स भगवान् विष्णूरुद्ररूपधरोऽव्ययः। क्षयाय यतते कर्तुमात्मस्थाः सकलाः प्रजाः। ततः स भगवान् विष्णुर्भानोः सप्तसु रश्मिषु। स्थितः पिबत्यशेषाणि जलानि मुनिसत्तम। समुद्रान् सरितः शैलान् नदीः प्रस्रवणानि च। पातालेषु च यत्तोयं तत्सर्वं नयति क्षयम्। ततस्तस्यानुभावेन तोयाहारोपबृंहिताः। त एव रश्मयः सप्त जायन्ते सप्त भास्कराः। अधश्चोर्ध्वं च ते दीप्तास्ततः सप्त दिवाकराः। दहन्त्यशेषं त्रैलोक्यं सपातालतलं द्विज। ततः कालाग्निरुद्रोऽसौ भूत्वा सर्वहरोऽनलः। शेषाहिश्वाससंभूतः पातालानि दहत्यधः। अम्बरीषमिवाभाति त्रैलोक्यमखिलं तदा। ज्वालावर्तपरीवारमुपक्षीणचराचरम्। ततस्तापपरीतास्तु लोकद्वयनिवासिनः। हृताधिकारा गच्छन्ति महर्लोकं महामुने। तस्मादपि महातापतप्ताः लोकात्ततः परम्। गच्छन्ति जनलोकं ते दशावृत्त्या परैषिणः। ततो दग्ध्वा जगत्सर्वं रुद्ररूपी जनार्दनः। मुखनिःश्वासजान् मेघान् करोति मुनिसत्तम। ततो गजकुलप्रख्यास्तटित्वन्तोऽतिनादिनः। उत्तिष्ठन्ति तदा व्योम्नि घोराः संवर्तका घनाः। हाहारावा महाकायाः पूरयन्ति नभःस्थलम्। वर्षन्तस्ते महासारास्तमग्निमतिभैरवम्। शमयन्त्यखिलं विप्र त्रैलोक्यान्तरधिष्ठितम्। नष्टे चाग्नौ च सततं वर्षमाणाह्य-

र्निशम्। प्लावयन्ति जगत्सर्वमम्भोभिर्मुनिसत्तम। अन्धकारीकृते लोके नष्टे स्थावरजङ्गमे। वर्षन्ति ते महामेघा वर्षाणामधिकं शतम्। एवं भवति कल्पान्ते समस्तं मुनिसत्तम। वासुदेवस्य माहात्म्यात् नित्यस्य परमात्मनः। मुखनिःश्वासजो विष्णोर्वायुस्तान् जलदांस्ततः। नाशयन् वाति मैत्रेय वर्षाणामपरं शतम्। सर्वभूतमयोऽचिन्त्यो भगवान् भूतभावनः। अनादिरादिर्विश्वस्य पीत्वा वायुमशेषतः। एकार्णवे ततस्तस्मिन् शेषशय्यागतः प्रभुः। ब्रह्मरूपधरः शेते भगवानादिकृद्धरिः। जनलोकगतैः सिद्धैः सनकाद्यैरभिष्टुतः। आत्ममायामयीं दिव्यां योगनिद्रां समास्थितः। एष नैमित्तिको नाम मैत्रेय प्रतिसञ्चरः। निमित्तं तत्र यच्छेते ब्रह्मरूपधरो हरिः" विष्णुपु० ६-३, ४।

नैमिशारण्य ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯ (न०) ನಿಮಿಶವೆಂಬ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ. निमिशमेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

नैमेय ನೈಮೇಯ (पुं०) ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. नि+मेङ् (प्रणिदाने) "यत्" (३-१-९७)।

नैयग्रोध ನೈಯಗ್ರೋಧ (न०) ನ್ಯಗ್ರೋಧ ಫಲ, ಆಲದ ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುದು. न्यग्रोधस्य विकारः "अण्" (४-३-१६४)। ऐजागमः (७-३-३)।

नैयत्य ನೈಯತ್ಯ (न०) ನಿಯಮನ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು.

नैयमिक ನೈಯಮಿಕ (वि०) ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ವಿಧಿಯಿಂದ ಬಂದ, ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. नियमादागतः "ठक्" (४-३-७४)।

नैयायिक ನೈಯಾಯಿಕ (पुं०) ನ್ಯಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು. न्याय न्यायशास्त्रं वेत्ति अधीते वा "ठक्" (४-२-६०)। ऐजागमः (७-३-३)।

नैरन्तर्य ನೈರಂತರ್ಯ (न०) 1. ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. निरन्तरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಎಡೆಬಿಡದೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ. "नैरन्तर्यच्छिन्नदेहान्तरालं दुर्भक्षस्य ज्वालिना वाशितेन" माघ० १८-७६।

नैरपेक्ष्य ನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯ (न०) ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निरपेक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैरयिक ನೈರಯಿಕ (वि०) ನರಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು.

नैराश्य ನೈರಾಶ್ಯ (न०) ಪ್ರತ್ಯಾಶೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಆಶೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಭರವಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निराशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "नैराश्यकातरधियो हरिणेक्षणायाः श्रुत्वा निकामकरुणं च मनोहरं च" मालती० ६-८।

नैरुक्त ನೈರುಕ್ತ (वि०) 1. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬರುವ, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ. 2. ನಿರುಕ್ತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ. निरुक्तस्य व्याख्यानो ग्रन्थः तत्र भवो वा "अण्" (४-३-७३)। 3. ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 4. ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು. निरुक्तं वेत्त्यधीते वा "अण्" (४-२-६०)। "त्रैविद्यो हेतुकस्तर्की नैरुक्तो धर्मपाठकः। त्रयश्चाश्रमिणः पूर्वे परिषत्स्याद्दशावरा" मनु० १२-१११।

नैरुक्तिक ನೈರುಕ್ತಿಕ (वि०) 1. ಪದಗಳ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ನಿರುಕ್ತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು. निरुक्तं वेत्ति तद्ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-६०)।

नैर्ऋत ನೈಋರ್ತ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. निर्ऋतेरपत्यम "अण्" (४-१-९२)। "मुखावयवलूनां तां नैर्ऋता यत्पुरो दधुः। रामाभियायिनां तेषां तदेवाभूदमङ्गलम्" रघु० १२-४३। 2. ನಿರ್ಋತಿ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. (वि०) 3. ರಾಕ್ಷಸಸಂಬಂಧವಾದ. निर्ऋतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **नैर्ऋती ನೈಋರ್ತೀ.** 4. ನಿರ್ಋತಿ ದಿಕ್ಕು, ದಕ್ಷಿಣ-ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು. 5. ರಾಕ್ಷಸರ ಶಕ್ತಿ. (न०) 6. ಮೂಲ ನಕ್ಷತ್ರ.

नैर्गुण्य ನೈರ್ಗುಣ್ಯ (न०) 1. ಗುಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. निर्गुणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैर्घृण्य ನೈರ್ಘೃಣ್ಯ (न०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. निर्घृणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैर्मल्य ನೈರ್ಮಲ್ಯ (न०) 1. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. निर्मलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯ. "विषयेष्वतिसंरागो मानसो मल उच्यते। तेष्वेव हि विरागस्तु नैर्मल्यं समुदाहृतम्"।

नैर्लज्य ನೈರ್ಲಜ್ಯ (न०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निर्लज्जस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैल्य ನೈಲ್ಯ (न०) ಕಪ್ಪಾಗಿರುವಿಕೆ, ನೀಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. नीलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैवेद्य ನೈವೇದ್ಯ (न०) ನಿವೇದನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು, ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುದು. नि + विद (ज्ञाने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "निवेदनीयं द्रव्यन्तु नैवेद्यमिति कथ्यते"।

नैवेशिक ನೈವೇಶಿಕ (न०) ಮದುವೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತು, ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು. निवेशाय विवाहाय हितम् "ठक्"। "नैवेशिकं स्वर्णधुर्यं दत्वा स्वर्गे महीयते" याज्ञ० १-२१०।

नैश ನೈಶ (वि०) 1. ರಾತ್ರಿಸಂಬಂಧವಾದ. निशाया इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "उच्छेत्तुं प्रभवति यन्न सप्तसप्तिस्तन्नैशं तिमिरमपाकरोति चन्द्रः" माघ० ६-३०। 2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. निशायां भवम् "अण्" (४-३-१४)। "करदशनचिह्नं नैशमङ्गेऽन्यनारीजनितमिति सरोषामीर्ष्यया शङ्कमानाम्" माघ० ११-३७। 3. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ. "ठञ्" (४-३-११)। **नैशिकम् ನೈಶಿಕಮ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–की – ಕೀ.** "नृणामकृतचूडानां विशुद्धिर्नैशिकी स्मृता" मनु० ५-६७।

नैश्चल्य ನೈಶ್ಚಲ್ಯ (न०) ಚಲಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಅಲುಗಾಡದಿರುವಿಕೆ. निश्चलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैषध ನೈಷಧ (पुं०) 1. ನಿಷಧದೇಶದ ದೊರೆ. निषधानामयम् "अण्" (४-३-१२०)। "जनेन यूनः स्तुवता तदास्पदे निदर्शनं नैषधमभ्यषेचयत्" नैष० १-३६। "स नैषधस्यार्थपतेः सुतायामुत्पादयामास निषिद्धशत्रुः" रघु० १८-१। 2. ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿ. "ददर्श पश्यामिव नैषधः प्रियामथाश्रितोद्ग्रीविकमुन्नतैर्गृहैः" नैष० १६-१२२। (न०) 3. ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿ ವಿರಚಿತವಾದ ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚರಿತ್ರೆ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ.

नैषधीय ನೈಷಧೀಯ (वि०) ನಳಸಂಬಂಧವಾದ. नैषधस्यायम् "छः" (४-२-१२४)। "सस्मार सस्मरमतिः प्रति नैषधीयं तत्रामरालयमरालमरालकेशी" नैष० १३-४०।

नैषध्य ನೈಷಧ್ಯ (पुं०) 1. ನಿಷಧದೇಶದ ದೊರೆ. निषधानां राजा "ण्यः" (४-१-१७०)। 2. ನಿಷಧರಾಜನ ಮಗ. निषधस्यापत्यम् "ण्यः" (४-१-१७०)।

नैषाद ನೈಷಾದ (पुं०) ಬೇಡರವನ ಮಗ. निषादस्यापत्यं पुमान् "अञ्" (४-१-१०४)।

नैष्कर्म्य ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ (न०) 1. ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವುದು, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಸೋಮಾರಿಯಾಗಿರುವುದು. निष्कर्मणो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವುದು, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾಗಿರುವುದು, ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠೆ, ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ದಾಟುವುದು. निष्कर्मा निष्क्रान्तकर्मयोगः तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠೆಗೆ ಉಪಾಯವಾದುದರಿಂದ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ದಾಟುವುದೆಂದರ್ಥ. "न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते" गीता ३-४।

नैष्कशतिक ನೈಷ್ಕಶತಿಕ (वि०) ನೂರು ನಿಷ್ಕಗಳುಳ್ಳವನು. निष्कशतमस्यास्ति "ठञ्" (५-२-११९)। एवं **नैष्कसहस्रिकः ನೈಷ್ಕಸಹಸ್ರಿಕಃ.**

नैष्किक ನೈಷ್ಕಿಕ (पुं०) 1. ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. निष्के हेम्नि नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। 2. ಒಂದು ನಿಷ್ಕ (ನಾಣ್ಯ) ದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. निष्केण क्रीतम् "ठक्" (५-१-२०)।

नैष्क्रमण ನೈಷ್ಕ್ರಮಣ (वि०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗಡೆ (ವಿಹಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಕರೆತರುವಾಗ ಕೊಡುವ ವಸ್ತು. 2. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. निष्क्रमणे दीयते "अण्" (५-१-९७)।

नैष्ठिक ನೈಷ್ಠಿಕ (वि०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. निष्ठा विद्यतेऽस्य "ठन्" (५-२-११६)। "अगूढसद्भावमितीङ्गितज्ञया निवेदितो नैष्ठिकसुन्दरस्तया" कुमा० ५-६२। "सृष्टवान् परमेष्ठी यं नैष्ठिकब्रह्मचारिणम्" नैष० १७-११६। 2. ಕೊನೆಯದಾದ, ಅಂತಿಮವಾದ. "विदधे विधिमस्य नैष्ठिकं यतिभिः सार्धमनग्निमग्निचित्" रघु० ८-२५।

नैसर्गिक ನೈಸರ್ಗಿಕ (वि०) ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಬಂದ. निसर्गादागतः "ठक्" (४-३-७४)। "रूपं तदोजस्वि तदेव वीर्यं तदेव नैसर्गिकमुन्नतत्वम्" रघु० ५-३७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–की –ಕೀ.** "नैसर्गिकी सुरभिणः कुसुमस्य सिद्धा मूर्ध्नि स्थितिर्न चरणैरवताडनानि" मालती० ९-४९।

नैस्त्रिशिक ನೈಸ್ತ್ರಿಂಶಿಕ (वि०) ಖಡ್ಗಧಾರಿ, ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. निस्त्रिंशः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

नो ನೋ (अव्य०) ಅಭಾವ. णह (बन्धने) "डो"। "अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्। असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह" गीता १७-२८।

नोचेत् ನೋಚೇತ್ (अव्य०) ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ. नो च चेत्च।

नोदन ನೋದನ (न०) 1. ಪ್ರೇರಣೆ, ಬಲವಂತಪಡಿಸುವುದು. णुद (प्रेरणे)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು, ದೂಡುವುದು.

नोदनीय ನೋದನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ನೂಕಲ್ಪಡುವ. णुद (प्रेरणे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **-यितव्यः -ಯಿತವ್ಯಃ.**

नोदयत् ನೋದಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. णुद (प्रेरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-यमानः -ಯಮಾನಃ.**

नोदयितृ ನೋದಯಿತೃ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಬಲವಂತಪಡಿಸುವವನು. णुद (प्रेरणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "समीरणो नोदयिता भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य" कुमा० ३-२१। 2. ತಳ್ಳುವವನು. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

नोदित ನೋದಿತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. णुद (प्रेरणे) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मुनयस्ततोऽभिमुखमेत्य नयनविनिमेषनोदिताः" किरा० १२-२५। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ.

नोधा ನೋಧಾ (अव्य०) ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ, ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. नव "धा" (५-३-४२)। पृषो०। "नोधा विधाय रूपं स्वं सर्वसंकल्पविद् विभुः" भाग० ३-२३-४७।

नोपस्थातृ ನೋಪಸ್ಥಾತೃ (वि०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರದೆ ಇರುವವನು, ದೂರದಲ್ಲೇ ಇರುವವನು. न उपस्थाता। "अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थाता निरुत्तरः"।

नौ ನೌ (स्त्री०) 1. ನೌಕೆ, ಹಡಗು. नुद्यते—णुद (प्रेरणे) "डौः" (उ० २-६५)। 2. ದೋಣಿ, ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನೀರನ್ನು ದಾಟುವ ಸಾಧನ. "नावा स्मरः किं हरभीतिगुप्ते पयोधरे खेलति कुम्भ एव" नैष० ६-६६।

नौकर्णधार ನೌಕರ್ಣಧಾರ (पुं०) 1. ಹಡಗನ್ನು ನಡಸುವವನು. नावः कर्णं धारयति—धृ (धारणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ದೋಣಿ ನಡಸುವವನು, ಅಂಬಿಗ.

नौका ನೌಕಾ (स्त्री०) 1. ನೌಕೆ, ಹಡಗು. नौ स्वार्थे "कः"। 2. ದೋಣಿ.

नौकादण्ड ನೌಕಾದಂಡ (पुं०) ದೋಣಿ ನಡಸುವ ಹುಟ್ಟು ಗೋಲು. नौकाया दण्डः।

नौचर ನೌಚರ (वि०) ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. नावि चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "यादोनाथः शिवजलपथः कर्मणे नौचराणाम्" रघु० १७-८१।

नौतार्य ನೌತಾರ್ಯ (वि०) 1. ಹಡಗಿನಿಂದ ದಾಟಲ್ಪಡುವ. नावा तार्यम्। 2. ದೋಣಿಯಿಂದ ದಾಟಲ್ಪಡುವ ಹೊಳೆ ಮೊದಲಾದುದು.

नौयान ನೌಯಾನ (न०) 1. ಸಮುದ್ರಯಾನ, ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಮುದ್ರದ ಪ್ರಯಾಣ. नावा यानम्। 2. ದೋಣಿಯಿಂದ ನದಿಯ ಆಚೆದಡಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು.

नौयायिन् ನೌಯಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು. नावा याति—या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವವನು.

न्यक्कार ನ್ಯಕ್ಕಾರ (पुं०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ. न्यक्+कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "न्यक्कारो ह्ययमेव मे यदरयः तत्राप्यसौ तापसः सोऽप्यत्रैव निहन्ति राक्षसकुलं जीवत्यहो रावणः" सा० द०। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮಾಡುವುದು. "ल्युट्" (३-३-११५)। **-करणम् -ಕರಣಮ್.** "क्तिन्" (३-३-९४)। **-कृतिः -ಕೃತಿಃ.**

न्यक्ष ನ್ಯಕ್ಷ (पुं०) 1. ಪರಶುರಾಮ. 2. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. (न०) 3. ಕಾತ್ಸ್ನ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. (वि०) 4. ನಿಕೃಷ್ಟ, ಅಧಮ.

न्यग्भाव ನ್ಯಗ್ಭಾವ (पुं०) 1. ಅವಮಾನ, ತೇಜೋವಧೆ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಕೆಳದರ್ಜೆಗೆ ಬರುವುದು, ಅಧೀನವಾಗುವುದು. न्यक् + भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-२४)।

न्यग्भावित ನ್ಯಗ್ಭಾವಿತ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. न्यक् + भू (सत्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

न्यग्रोध ನ್ಯಗ್ರೋಧ (पुं०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. न्यक् रुणद्धि — रुधिर् (आवरणे) "अण्" (३-२-१)। "सिक्तो हन्त स एष मैथिलसुताबाष्पोदकोत्पादकैर्न्यग्रोध-क्षरितैर्जटा रचयितुं क्षीरैर्निषादाहृतैः" चं० रा०। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. न्यग्भूतैरधःकृताञ्जलिभिः रुध्यते स्वप्रसादौन्मुख्येन व्यवस्थाप्यते। "न्यग्भूतैः प्रणतैः स्वानुग्रहौन्मुख्येन रुध्यते। यो व्यवस्थाप्यते नित्यं न्यग्रोधः स उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "न्यग्रोधोदुम्बरोऽश्वत्थः" वि० स०। 3. ಒಂದು ಮಾರು, ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳ ಉದ್ದದಳತೆ, ನೀಡಿದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಅಳತೆ. 4. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. (स्त्री०) -धी -ಧೀ. 5. ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ.

न्यग्रोधपरिमण्डल ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿಮಂಡಲ (पुं०) ಮಾರುದ್ದದ ಮನುಷ್ಯ, ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳ ಎತ್ತರದ ಮನುಷ್ಯ. न्यग्रोधः व्यामः परिमण्डलं यस्य।

न्यङ्कु ನ್ಯಂಕು (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. नितरामञ्चति — नि + अञ्चु (गतौ) "उः" (उ० १-१७)। कुत्वम् (७-३-५३)। "सद्यो हतन्यङ्कुभिरस्रदिग्धं व्याघ्रैः पदं तेषु विधीयते मे" रघु० १६-१५। 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

न्यञ्च् ನ್ಯಂಚ್ (वि०) 1. ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಹೋಗುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗಿರುವ. न्यञ्चति — नि + अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। 3. ಕೆಳಗಡೆಯ, ಕೆಳಭಾಗದ. 4. ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. "न्यङ् निम्ने नीचकार्त्स्न्ययोः" हेम०। 5. ನೀಚ, ಅಧಮ.

न्यञ्चन ನ್ಯಂಚನ (न०) 1. ಬಗ್ಗುವುದು. नितरामञ्चनम्। 2. ಕೆಳಗೆ ಇಡುವುದು.

न्यञ्चित ನ್ಯಂಚಿತ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + अञ्चु (गतौ क्षेपणे च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

न्यर्बुद ನ್ಯರ್ಬುದ (न०) ಹತ್ತು ಅರ್ಬುದಗಳು, ಒಂದು ನೂರು ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ. (ಒಂದು ಅರ್ಬುದ ಹತ್ತು ಕೋಟಿ). "प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च"।

न्यस्त ನ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳಗೆ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न्यस्त-शुल्कबलिचित्रतलाभिः तुल्यता वसतिवेश्ममहीभिः" किरा० ९-२९। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). 3. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "न्यस्तशस्त्र-परिकर्मणामसौ निष्कृतिस्त्वदुपसत्तिरेव नः" याद० १७-११५। 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः" कुमा० १-७।

न्याद ನ್ಯಾದ (पुं०) ಆಹಾರ, ಊಟ.

न्याय ನ್ಯಾಯ (पुं०) 1. ಉಪಾಯ, ಕ್ರಮ, ರೀತಿ. नि + इण् (गतौ) कर० "घञ्" (३-३-१२२)। "अधार्मिकं त्रिभिर्न्यायैः निगृह्णीयात् प्रयत्नतः" मनु० ८-३१०। 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಡವಳಿಕೆ, ಒಪ್ಪು, ಔಚಿತ್ಯ. नि + इण् "घञ्" (३-३-१८)। 3. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ. "निक्षिप्यायाचिषं यत्ता न्यायात् ताम्बूलफालिकाः" नैष० २०-८२। 4. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಣಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. 5. प्रतिज्ञा हेतुः उदाहरणम् उपनयः ಮತ್ತು निगमनम् ಎಂಬ ಐದು ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಾರ್ಕಿಕರ ವಾದಸರಣಿ. 6. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ನೀತಿ, ಧರ್ಮ. नि+इण् "घञ्" (३-३-१२२)। "यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम्"। 7. ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ತೀರ್ಪು. 8. ಕಾನೂನಿನ ನಡವಳಿಕೆ, ಕಾನೂನಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ. 9. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. युक्तकारी ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ नि + इण् "घञ्" (३-३-३७)। "न्यायो हि युक्तकारित्वात् भक्तेष्वेव विशेषतः" इति निरुक्तिः। "अग्रणीर्ग्रामणीः श्रीमान् न्यायो नेता समीरणः" वि० स०। 10. ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಯೋಚಿಸಿದ ವಿವರಣೆ, ಸಮಂಜಸವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತದೊಡನೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ಕೆಲವು ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(1) अजाकृपाणीयन्यायः—ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ತೊಂದರೆಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ ಅಜಾಗಮನಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೃಪಾಣಪತನ ಸಂಭವಿಸುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅನಿಷ್ಟ ಸಂಭವಿಸುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಇದು "काकतालीय" ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು.

(2) अन्धकूपपतनन्यायः—ಹಿರಿಯರು ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರೂ ಕುರುಡನು ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಬಾವಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರ

ಗಳು ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯನು ದುರ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿ ಅಧಃಪತನ ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು.

(3) अन्धपरम्परान्याय:—ಒಬ್ಬ ಅಂಧನು ಹೇಳಿದು ದನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಅಂಧನು ಕೇಳಿ ನಂಬುವುದು, ಅದನ್ನು ಅವನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅಂಧನು ಕೇಳಿ ನಂಬುವುದು ಹೀಗೆ ಈ ನಂಬಿಕೆಯು ಅಂಧರಲ್ಲಿ ಬೇರೂರುವಂತೆ ಅಜ್ಞನಿಂದ ಅಜ್ಞನಿಗೆ ಅವನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅಜ್ಞನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಅಜ್ಞ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯವು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. ಇದು "गतानुगतिक" ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು.

(4) अर्के चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वतं व्रजेत्:—ಅರ್ಕ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲೇ ಮಧುವು ದೊರಕುವಾಗ ಪ್ರಯಾಸಪಟ್ಟು ಪರ್ವತಕ್ಕೇಕೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆ ಯಿಂದಲೇ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವಾಗ ಆಯಾಸ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆ ಏಕೆ? ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು.

(5) अर्धजरतीयन्याय:—"अर्धजरतीय" ಪದದಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿವರಣೆ ನೋಡಿ.

(6) अशोकवनिकान्याय:—ಅಶೋಕವನಕ್ಕೆ ಹೋಗು ವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ವೃಕ್ಷಚ್ಛಾಯೆ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪ ಸೌರಭ್ಯಾದಿ ಲಾಭವಿರುವ ಕಾರಣ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ಆಸೆಯು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೊ ಹಾಗೆ ತನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟ ಲಾಭ ಹೊಂದುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(7) आकाशमुष्टिहननन्याय:—ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮುಷ್ಟಿ ಯನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಉಂಟಾಗದಿರುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ತನಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಗುದ್ದಾಡಿದರೂ ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ ಅರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

(8) एकसम्बन्धिज्ञानमपरसम्बन्धिस्मारकमिति न्याय:—ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯವೂ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬರುವುದು. ಆನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ದಾಗ ಅದರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಾವಟಿಗನ ನೆನಪು ಬರುವಂತೆ ಒಂದು ಶಬ್ದಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದ ಸ್ಮರಣೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(9) काकतालीयन्याय:—ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯು ಹೊರಟಿರುವುದು. ಕಾಗೆಯು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ತಾಳಫಲದ ಪತನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಲಾಭವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಇರುವಾಗ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಅವನ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಈ ರೀತಿ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯು ಕಾಕತಾಳೀಯ.

(10) काकाक्षिगोलकन्याय:—ಕಾಗೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯು ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳ ನೋಟಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಡೆ ಸಂಬಂಧ ವಿವಕ್ಷೆಯುಂಟು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು.

(11) कूपमण्डूकन्याय:—ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಂಡೂಕವು ತಾನಿರುವಷ್ಟೇ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರಪಂಚವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನು ಪಡೆದಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಪಂಚಜ್ಞಾನವು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ತಾನು ತಿಳಿದಿರುವುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಮತತತ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಮತಾಂತರಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನು ಹೇಳು ವುದು ಅವಿವೇಕದ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಕಡೆ ಈ ನ್ಯಾಯ ಹೇಳುವರು.

(12) कूपयन्त्रघटिकान्याय:—ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಘಟಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಬಾವಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಘಟಗಳು ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಬರಿ ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು. ಇವು ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿ ಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಮೊದಲು ತುಂಬಿದ್ದ ಘಟಗಳು ಬರಿದಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುವು. ಹೀಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಸಂಪತ್ತು ಕೆಲವು ಕಾಲ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಸೌಖ್ಯ ನಂತರ ಕಷ್ಟ ಈ ರೀತಿ ಏರು ಪೇರುಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಸಂಪತ್ತು ಬಂದಾಗ ಗರ್ವಪಡಕೂಡದು ಮತ್ತು ಕಷ್ಟದಿಂದ ನರಳು ತ್ತಿರುವ ದರಿದ್ರನನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಾಣಕೂಡದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. "आपद्गतं हससि किं द्रविणान्ध मूढ लक्ष्मी: स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम्। एतान् प्रपश्यसि घटान् जलयन्त्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिता भरिताश्च रिक्ता:"।

(13) गोबलीवर्दन्याय:—ಬಲೀವರ್ದವು (ಎತ್ತು) ಗೋವಿಶೇಷವಾದರೂ ಗೋಪದದ ಮುಂದೆ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಬಲೀವರ್ದವೂ ಗೋ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದೂ ಅದು ದುರ್ದಮ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಈ ರೀತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ವಿಶೇಷವಸ್ತುಬೋಧಕ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಎಂದು ಹೇಳು ವಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(14) दण्डापूपन्याय:—ಅಪೂಪಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ದಂಡಕ್ಕೆ ಇಲಿಯು ಹತ್ತಿ ದಂಡವನ್ನೇ ಭಕ್ಷಿಸಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಅಪೂಪಗಳನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತಾನಾಗಿಯೇ ತೋರುವಂತೆ ದುಷ್ಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಸುಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧಿಸು ವುದೆಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರತೀತಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(15) देहलीदीपन्याय:— ದೇಹಳಿಯ (ಹೊಸ್ತಿಲ) ಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ದೀಪವು ಒಳಗಡೆ ಮತ್ತು ಹೊರಗಡೆ ಎರಡು ಕಡೆಗೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಎರಡು ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಪದದ ಅರ್ಥವು ಎರಡೂ ಪದ ಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಯೋಗ. "अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते। पितामहमहेन्द्राभ्यां रक्षितस्यानिलेन च" ಇಲ್ಲಿ "रक्षितस्य" ಪದವು ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "ದೇಹಳೀದೀಪನ್ಯಾಯ" ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. ಇದು "काकाक्षिगोलक" ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು.

(16) पङ्कप्रक्षालनन्याय:—ಬೇಕೆಂದು ಕೆಸರನ್ನು ತುಳಿದು ಅದನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಕೆಸರನ್ನು ತುಳಿಯ ದಿರುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯದು. ಹೀಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗುವು ದೆಂದು ತಿಳಿದೂ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೊಂದರೆಯ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ ಹುಡುಕುವುದು ಮೂರ್ಖತನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯ. "प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम्"।

(17) बीजाङ्कुरन्याय:—ಬೀಜವು ಅಂಕುರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ಅಥವಾ ಅಂಕುರವು ಬೀಜೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ಈ ರೀತಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ದೋಷವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಾಕ್ತನ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಅಥವಾ ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳೇ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದೋಷವು ತೋರುವುದು. ಎರಡೂ ಅನಾದಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಈ ದೋಷ ಪರಿಹಾರ. ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. "न च कर्मान्तरेण शरीरं सम्भवति। न च शरीरमन्तरेण कर्म सम्भवति इति इतरेतराश्रयत्वप्रसङ्गः। अनादित्वे तु बीजाङ्कुरन्यायेनोपपत्तेर्न कश्चिद्दोषो भवति"।

(18) भिक्षुपादप्रसरणन्याय:—ಭಿಕ್ಷುಕನು ಒಬ್ಬ ಧನಿಕನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ವಸ್ತ್ರ ವಾಸ ಮೊದಲಾದ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮೊದಲು ಭಿಕ್ಷೆಯ ಯಾಚನೆ ಅನಂತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶ ಪಡೆದು ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ಗಳಿಸಿ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಫಲದ ನೆಪದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ ಕ್ರಮೇಣ ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟ ಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(19) वरमद्य कपोत: श्वो मयूरात्:—ನಾಳೆ ದೊರಕು ವುದೆಂದು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವ ಮಯೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈ ದಿನ ದೊರೆತ ಕಪೋತವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ನಾಳೆ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶೇಷವಾದ ಫಲವು ದೊರಕುವುದೆಂಬ ಪ್ರತೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಈ ದಿನ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯಫಲವನ್ನು ಕೈಬಿಡು ವುದು ಬುದ್ಧಿವಂತನ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(20) सूचीकटाहन्याय:—ಸೂಜಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅಲ್ಪಕಾಲ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಕು. ಕಟಾಹವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಬೇಕಾಗು ವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಯತ್ನಸಾಧ್ಯವಾದ ಸೂಜಿಯ ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಕೈಗೊಂಡು ಅನಂತರ ಕಟಾಹಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ತೊಡಗುವನು. ಹೀಗೆಯೇ ಅಲ್ಪಪ್ರಯಾಸ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

न्यायपथ ನ್ಯಾಯಪಥ (पुं०) ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ. न्यायोपेत: पन्था:।

न्यायवर्तिन् ನ್ಯಾಯವರ್ತಿನ್ (वि०) ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗ ದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು.

न्यायवादिन् ನ್ಯಾಯವಾದಿನ್ (वि०) ವಕೀಲ, ನ್ಯಾಯ ವನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸುವವನು.

न्यायवृत्त ನ್ಯಾಯವೃತ್ತ (न०) 1. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ನಡಸುವ ವ್ಯವಹಾರ. न्यायोपेतं वृत्तम्। (वि०) 2. ನ್ಯಾಯವಾದ ವ್ಯವಹಾರ ನಡಸುವವನು.

न्यायवृत्ति ನ್ಯಾಯವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಡಸುವ ವ್ಯವಹಾರ. 2. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ವಾದಿಸುವ ವಕೀಲನ ಜೀವನ.

न्यायिन् ನ್ಯಾಯಿನ್ (वि०) ನ್ಯಾಯವಂತ.

न्याय्य ನ್ಯಾಯ್ಯ (वि०) 1. ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. न्यायादनपेतः। "न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः" भर्तृ०। 2. ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವಾದ, ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. न्यायादागतः। 3. ನ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ. न्याये भवः "यत्" (४-३-५४)। "देवाश्चैतान् समेत्योचुर्न्याय्यं वः शिशुरुक्तवान्" मनु० २-१५२।

न्यास ನ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. नि+असु (क्षेपणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "तस्याः खुरन्यासपवित्रपांसुमपांसुलानां धुरि कीर्तनीया" रघु० २-२। "नमयन् सारगुरुभिः पादन्यासैर्वसुन्धराम्" कुमा० ६-५०। 2. ನಿಕ್ಷೇಪ, ಕೇಳಿದಾಗ ಕೊಡಲು ಹೇಳಿ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಇಡುವ ವಸ್ತು. नि + असु कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अर्थो हि कन्या परकीय एव तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः। जातो ममायं विशदः प्रकामं प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा" शाकु० ५-२१। 3. ತ್ಯಾಗ, ವರ್ಜನ, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. "काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः" गीता १८-२। 4. ಅರ್ಪಣ, ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. 5. ಶರೀರದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣ ರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ. अङ्गन्यासः, करन्यासः। 6. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना। शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२।

न्यासिन् ನ್ಯಾಸಿನ್ (वि०) 1. ತ್ಯಾಗಮಾಡುವವನು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವವನು. 2. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಯತಿ. नि + असु (क्षेपणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

न्युप्त ನ್ಯುಪ್ತ (वि०) ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ (ತರ್ಪಣ). नि + डु वप् (बीजसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)।

न्युप्यमान ನ್ಯುಪ್ಯಮಾನ (वि०) ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಜಲತರ್ಪಣ). नि+डु वप् (बीजसन्ताने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "न्युप्यमानजलयोगितिलौघैः स द्विरुक्तकरकालतिलोऽभूत्" नैष० २१-२०।

न्युब्ज ನ್ಯುಬ್ಜ (पुं०) 1. ಕರ್ಮರಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಕಡಾರದ ಗಿಡ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನಿಂಬೆಗಿಡ. नि + उब्ज (आर्जवे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ದರ್ಭದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಯಾಗದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ. (वि०) 3. ಕುಬ್ಜ, ವಾಮನ, ಗಿಡ್ಡ, ಕುಳ್ಳ. 4. ಬೆನ್ನನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಗೂನ, ಬಗ್ಗಿದ ಬೆನ್ನುಳ್ಳವನು. 5. ಕೆಳಮುಖವಾದ, ಅಧೋಮುಖವಾದ. "ऊर्ध्वार्पितन्युब्जकटाहकल्पे यद्व्योम्नि दीपेन दिनाधिपेन" नैष० २२-३१। "न्युब्जं कुब्जे कर्मरङ्गे न्युब्जो व्याधावधोमुखे" वैज०। "न्युब्जः कुब्जे कुशस्रुचि" हेम०। (न०) 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು, ಕಡಾರದ ಹಣ್ಣು.

न्यून ನ್ಯೂನ (वि०) 1. ಗರ್ಹಿತವಾದ, ತುಚ್ಛವಾದ, ನೀಚವಾದ. नि + ऊन (परिहाणे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕಡಮೆಯಾದ, ಕೊರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಮಗ್ರವಲ್ಲದ. "नान्यदन्येन संसृष्टरूपं विक्रयमर्हति। न चासारं न च न्यूनं न दूरे न तिरोहितम्" मनु० ८-२०३।

न्योकस् ನ್ಯೋಕಸ್ (वि०) ಶಾಶ್ವತವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನು.

न्योजस् ನ್ಯೋಜಸ್ (वि०) ವಕ್ರವಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ. नि + उब्ज (आर्जवे) "असुन्" (उ० ४-१८८)।

नृस्थिमालिन् ನೃಸ್ಥಿಮಾಲಿನ್ (पुं०) ನರಾಸ್ಥಿಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. नुरस्थिमाला अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

इति "न" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

"नारायण" पदपरिशिष्टम्

2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. 3. ಸದ್ಯಃ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಂತು. 4. ಜಲ, ನೀರು. 5. ಸದಾಶಿವ. 6. ಮಹಾಪದ್ಮ. 7. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. 8. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 9. ಚತುರ್ಮುಖ. 10. ಚಂದ್ರ. 11. ಹಿಮಾಚಲ. 12. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. 13. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದಮರ. 14. ಜಯ. 15. ನೀರಿನ ಸುಳಿ. 16. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. (न०) 17. ಮಂಗಳ, ಶುಭ. 18. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು. शब्दार्थकल्पतरुः।

"नारायणी" पदपरिशिष्टम्

5. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. 6. ಸರಸ್ವತಿ. 7. ಗೋಪುಚ್ಛ, 8. ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ. 9. ಗಂಗಾನದಿ. शब्दार्थकल्पतरुः।

प

प ಪ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "प" ವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः" "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ" सि० कौ०।

प ಪ (पुं०) 1. ಧನಾಧಿಪತಿ, ಕುಬೇರ. पाति—पा (रक्षणे) "डः" बाहु०। 2. ಪವನ, ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पातयति वृक्षान्—पत्लृ (गतौ) अन्तर्णिच् "डः"। 3. ಪರ್ಣ, ಎಲೆ. पतति वृक्षात्—पत्लृ "डः"। 4. ಪಾನ, ಕುಡಿಯುವುದು. पीयते। 5. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು. 6. ಅಂಡ, ತತ್ತಿ, ಮೊಟ್ಟೆ. 7. ಪ್ರಾಕಾರ. 8. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 9. ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ. 10. ಶುಭಲಗ್ನ. 11. ರಣ, ಯುದ್ಧ. 12. ಶೈಲ, ಬೆಟ್ಟ. (न०) 13. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) 14. ಕುಡಿಯುವವನು. 15. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. [ಇದು ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದು,] द्विपः नृपः ಇತ್ಯಾದಿ. 16. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. "पः कुबेरः समाख्यातः पश्चिमे च प्रकीर्तितः। पवने पः समाख्यातः पः स्यात् पाने च पातरि" एका०। "पो ना वाताण्डपूतेषु पाने पातरि कीर्तितः" मेदि०। "पः पुमान् पवने शैले प्राकारे कौस्तुभे रणे। शुभलग्नेऽथ पं क्लीबे हेम्नि" नानार्थर०। (स्त्री०) **पा ಪಾ.** 17. ನೀರಿನ ಧಾರೆ. 18. ಅಮೃತ. 19. ಸಂಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "स्त्रीलिङ्गे त्वम्बुधारायां सुधायां संमतौ च पा" नानार्थर०।

पकार ಪಕಾರ (पुं०) "प" ವರ್ಣ. प "कारः" (३-३-१०८)।

पक्कण ಪಕ್ಕಣ (पुं०) ಬೇಡರ ಮನೆಗಳಿರುವ ಗ್ರಾಮ, ಬೇಡರ ಹಳ್ಳಿ. पचन्ति—डु पचष् (पाके) "क्विप्" (३-२-१७८)। कणन्ति—कण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। पचः कणाः यत्र पक्कणः। ಬೇಯಿಸಿ ತಿನ್ನುವುದು ಜಗಳವಾಡುವುದು ಇವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "पक्कणः शबरालयः" अम०।

पक्ति ಪಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪಾಕ, ಅಡಿಗೆ, ಬೇಯಿಸುವುದು. डुपचष् (पाके) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. "पक्तिर्गौरवपाकयोः" हेम०। 3. ಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. 4. ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವುದು. 5. ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು, ಅರಗುವುದು.

पक्तिका ಪಕ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. "शठः सिद्धार्थतोटकौ। पक्तिका त्रिष्टुभा चास्मिन् गौरे" वैज०।

पक्तिशूल ಪಕ್ತಿಶೂಲ (न०) ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉದರಶೂಲೆ, ಪರಿಣಾಮಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆನೋವು. पक्तौ अन्नपरिणामकाले शूलम्।

पक्तृ ಪಕ್ತೃ (वि०) ಅಡಿಗೆಮಾಡುವವನು, ಬೇಯಿಸುವವನು. डु पचष् (पाके) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **—क्त्री —ಕ್ತ್ರೀ.**

पक्त्रिम ಪಕ್ತ್ರಿಮ (वि०) 1. ಪಾಕದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. डु पचष् (पाके) "क्त्रिः" (३-३-८८)। "मप्" (४-४-२०)। 2. ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ, ಪಕ್ವವಾದ, ಮಾಗಿರುವ.

पक्व ಪಕ್ವ (वि०) 1. ಪರಿಣತವಾದ, ಕಾಲವಶದಿಂದ ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. पच्यते स्म—डु पचष् (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। "वः" (८-२-५२)। 2. ಪಾಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. 4. ವಿನಾಶದ ಅಂಚನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ. "पक्वं परिणतेऽपि स्याद्विनाशाभिमुखे त्रिषु" मेदि०। 5. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "भ्रष्टं पक्वं विनाम्बुना" वैज०। 6. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शीनं स्त्यानं शृतं पक्वं विलीनं विद्रुतं द्रुतम्" वैज०। 7. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಅರಗಿದ. (न०) 8. ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮೊಸರು. "पक्वं स्यात् सञ्जातं पयसः शृतात्" वैज०। 9. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ, —ಆಹಾರ. 10. ಬೇಯಿಸುವುದು. पचष् भावे "क्तः"।

पक्वकृत् ಪಕ್ವಕೃತ್ (पुं०) ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು. पक्वं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

पक्वरस ಪಕ್ವರಸ (पुं०) ಮದ್ಯ.

पक्ववारि ಪಕ್ವವಾರಿ (न०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ.

पक्वान्न ಪಕ್ವಾನ್ನ (न०) ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರಧಾನ್ಯ. पक्वमन्नम्।

पक्वाधान ಪಕ್ವಾಧಾನ (न०) ಹೊಟ್ಟೆ, ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ನಾಭಿಯ ಕೆಳಭಾಗ. पक्वस्याधानम्।

पक्वाशय ಪಕ್ವಾಶಯ (पुं०) ಹೊಟ್ಟೆ, ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಭಾಗ (ಸ್ಥಳ), ನಾಭಿಯ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ. पक्वम् आमादिकम् आशेतेऽत्र — आ + शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "पक्वाशयस्त्वधो नाभेरूर्ध्वमामाशयः स्मृतः"।

पक्ष ಪಕ್ಷ (पुं०) 1. ಪಾರ್ಶ್ವ, ಮಗ್ಗಲು. पक्ष (परिग्रहे) "घञ्" (३-३-१९)। "शय्यां जहत्युभयपक्षविनीतनिद्राः स्तम्बेरमामुखरशृङ्खलकर्षिणस्ते" रघु० ५-७२। 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗರಿ. "अथावलम्ब्य क्षणमेकपादिकां तदा निदद्रावुपपल्वलं खगः। स तिर्यगावर्जितकन्धरः शिरः पिधाय पक्षेण रतिक्लमालसः" नैष० १-१२१। 3. ಬಾಣದ ಗರಿ. "भित्त्वा घोणामायसेनाधिवक्षः स्थूरीपृष्ठो गार्ध्रपक्षेण विद्धः" माघ० १८-२२। 4. ಕೇಶಪಾಶ, ಕೇಶಸಮೂಹ. "पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे" अम०। 5. ಮಾಸದ ಅರ್ಧಭಾಗ, ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅರ್ಧಭಾಗ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. ಇನ್ನರ್ಧಭಾಗ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. ಈ ರೀತಿ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳು. पक्ष्यते परिगृह्यते देवपितृकार्याय — पक्ष (परिग्रहे) "घञ्" (३-३-१९)। "पक्षस्ते दश पञ्च च। पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ" अम०। "पित्र्ये रात्र्यहनी मासः प्रविभागस्तु पक्षयोः" मनु० १-६६। "सीता वृद्धिं समायाति शुक्लपक्ष इवोडुराट्" पञ्चतं० १-१०१। 6. ಒಂದು ಪಂಗಡ, ಒಂದು ಗುಂಪು, ಕಕ್ಷಿ. "सहजचापलदोषसमुद्धतश्चलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः" माघ० २-११७। 7. ಸಂದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ವಸ್ತು. "पर्वतो वह्निमान्" ಎಂಬಲ್ಲಿ पर्वतो वह्निमान् न वा ಎಂಬ ಸಂದೇಹವಿರುವುದರಿಂದ वह्निमत्त्व ರೂಪಸಾಧ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತವು ಪಕ್ಷವಾಗುವುದು. "सन्दिग्धसाध्यवान् पक्षः" त० सं०। 8. ವಿರೋಧ, ಹಗೆತನ. 9. ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸುವುದು, ಹಾಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು, ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು. 10. ಪ್ರಮೇಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾದ ಮಾಡುವಾಗ ತರ್ಕಬದ್ಧವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಷಯ ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡುವುದು. ಇದು पूर्वपक्षः उत्तरपक्षः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ದೋಷನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡುವುದು ಉತ್ತರಪಕ್ಷ. 11. ಕುಲ, ವಂಶ, ಸಂತತಿ. "किं क्रन्दसि दुराक्रन्द स्वपक्षक्षयकारक। स्वपक्षस्य क्षये जाते को नस्त्राता भविष्यति" पञ्चतं० ४-३१। 12. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 13. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. 14. ಭಿತ್ತಿ, ಗೋಡೆ. 15. ಪಕ್ಕದ ಬಾಗಿಲು, ಪಾರ್ಶ್ವದ್ವಾರ. 16. ಒಲೆಯ ರಂಧ್ರ, ಒಲೆಯ ಸಂದು. 17. ಸಾಮೀಪ್ಯ. 18. ಗೆಳೆಯ, ಮಿತ್ರ. "पक्षः पार्श्वगरुत्साध्यसहायबलभित्तिषु। पार्श्वद्वारे विरोधेऽर्धमासे चुल्लिबिलेऽन्तिके" वैज०। 19. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 20. ರಾಜನ ಆನೆ. 21. ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹ, ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ರಾಜರ ಲ್ಲೊಬ್ಬ, ವಿಜಯಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಹೊರಟ ರಾಜನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ. 22. ಸೈನ್ಯ. 23. ಶುದ್ಧಿ. 24. ದೇಹ. 25. ಅವಯವ, ಅಂಗ. 26. ಗೃಹ, ಮನೆ. 27. ವರ್ಗ, ಸಮೂಹ. 28. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ. "पक्षः सहायगरुदन्तिकसाध्यभित्तिमित्रेषु चुल्लिविवरे नृपकुञ्जरे च। बृन्दे कचादुपरि मासदले च पक्षद्वारे बले च गजपार्श्वविरोधयोश्च" नानार्थर०।

पक्षक ಪಕ್ಷಕ (पुं०) 1. ಪಾರ್ಶ್ವದ ಬಾಗಿಲು, ಪಕ್ಕದ ಬಾಗಿಲು. पक्ष इव "कन्" (५-३-९६)। 2. ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ, ಒಂದು ಪಕ್ಕ. "अथ पार्श्वं च पक्षद्वारं च पक्षकः" नानार्थर०। "गजपतिमधिरोहः पक्षकव्यत्ययेन" माघ० ११-७। 3. ಪಕ್ಕದ ಕೊಠಡಿ, ಒಂದು ಪಕ್ಕದ ಕೋಣೆ. "पक्षशाला तु पक्षकः" वैज०।

पक्षचर ಪಕ್ಷಚರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಆನೆ, ಒಂಟಿ ಸಲಗ. "अथ पक्षचरश्चन्द्रे पृथक्चारिगजेऽपि च" मेदि०। 3. ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಆನೆ. 4. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "यूथभ्रष्टगजे पक्षचर एकचरद्विपे। खगे च" नानार्थर०।

पक्षच्छिद् ಪಕ್ಷಚ್ಛಿದ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. पक्षं छिनत्ति —छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "क्रुद्धेऽपि पक्षच्छिदि वृत्रशत्राववेदनाज्ञं कुलिशक्षतानाम्" कुमा० १-२०। (वि०) 2. ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ.

पक्षज ಪಕ್ಷಜ (पुं०) ಚಂದ್ರ. पक्षे शुक्लपक्षे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

पक्षति ಪಕ್ಷತಿ (स्त्री०) 1. ಪಕ್ಷದ ಮೂಲ, ರೆಕ್ಕೆಯ ಬುಡ. पक्षस्य मूलम् "तिः" (५-२-२५)। "करयन्त्रणदन्तुरान्तरे व्यलिखच्चञ्चुपुटेन पक्षती" नैष० २-२। 2. ಪಕ್ಷದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನ, ಪ್ರತಿಪತ್ತು, ಪಾಡ್ಯ. "प्रतिपत् पक्षतिर्ज्ञेया गरुन्मूलेऽपि पक्षतिः" शाश्व०।

पक्षद्वार ಪಕ್ಷದ್ವಾರ (न०) ಪಾರ್ಶ್ವದ ಬಾಗಿಲು, ಪಕ್ಕದ ಬಾಗಿಲು. पक्षे पार्श्वे द्वारम्।

पक्षधर ಪಕ್ಷಧರ (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। पक्षस्य धरः। 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. (वि०) 3. ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು, ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು. 4. ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

पक्षपात ಪಕ್ಷಪಾತ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು, ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರುವುದು. पक्षे पातः। 2. ಆಸಕ್ತಿ, ಅಭಿನಿವೇಶ. "असक्तमाराधयतो यथायथं विभज्य भक्तया समपक्षपातया" किरा० १-११। 3. ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ, ವಿಶ್ವಾಸ. "वीतस्पृहाणामपि मुक्तिभाजां भवन्ति भव्येषु हि पक्षपातः" किरा० ३-१२। 4. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗಾಗಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡಕ್ಕಾಗಲಿ ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ. "पक्षपातमत्र देवी मन्यते" माल० १। 5. ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಬೀಳುವುದು, ಗರಿಗಳು ಉದುರುವುದು.

पक्षपातिता ಪಕ್ಷಪಾತಿತಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವುದು, ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರುವುದು. पक्षपातिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಒಬ್ಬನಿಗಾಗಲಿ ಒಂದು ಗುಂಪಿಗಾಗಲಿ ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ. 3. ಸ್ನೇಹ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 4. ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಹಾರಾಡುವಿಕೆ. "न परं पथि पक्षपातितानवलम्बे किमु मादृशेऽपि सा" नैष० २-५२।

पक्षपातिन् ಪಕ್ಷಪಾತಿನ್ (वि०) 1. ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ, ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರಿರುವ. 2. ಒಂದು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟಿರುವ, ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡುವ. "सर्वथा पाण्डवपक्षपातिनो देवाः" वेणी० ३।

पक्षपालि ಪಕ್ಷಪಾಲಿ (स्त्री०) ರಹಸ್ಯವಾದ ಬಾಗಿಲು, ಗುಟ್ಟಾದ ಬಾಗಿಲು, ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲು.

पक्षभाग ಪಕ್ಷಭಾಗ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ. 2. ಆನೆಯ ಪಕ್ಕ, ಆನೆಯ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗ. पक्षस्य भागः।

पक्षमूल ಪಕ್ಷಮೂಲ (न०) 1. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿವಸ. 2. ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಬುಡ, ಹಕ್ಕಿಗರಿಗಳ ಬುಡ.

पक्षवाहन ಪಕ್ಷವಾಹನ (ಪುಂ) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पक्षौ वाहनमिवास्य।

पक्षसन्धि ಪಕ್ಷಸಂಧಿ (ಪುಂ) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ, ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳು ಸೇರುವ ಕಾಲ.

पक्षाघात ಪಕ್ಷಾಘಾತ (ಪುಂ) ಒಂದು ವಿಧ ವಾತರೋಗ, ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು ರೋಗ.

पक्षान्त ಪಕ್ಷಾಂತ (ಪುಂ) ಪಕ್ಷದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ 1. ಹುಣ್ಣಿಮೆ. 2. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. पक्षस्यान्तो यत्र। 3. ಪಕ್ಷದ ಕೊನೆ. पक्षस्यान्तः।

पक्षान्तर ಪಕ್ಷಾಂತರ (न०) 1. ಬೇರೆ ಪಂಗಡ, ಬೇರೆ ಗುಂಪು. 2. ಇನ್ನೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ. 3. ವಾದದ ಇನ್ನೊಂದು ದೃಷ್ಟಿ, ವಾದದ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ. अन्यः पक्षः।

पक्षिणी ಪಕ್ಷಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಇಂದಿನ ಮತ್ತು ನಾಳೆಯ ಎರಡು ಹಗಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ. पक्षतुल्यौ दिवसौ यस्याः स्तः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "आगामिवर्तमानाहर्युक्तायां निशि पक्षिणी" अम०। 2. ಹೆಣ್ಣು ಹಕ್ಕಿ.

पक्षिन् ಪಕ್ಷಿನ್ (ಪುಂ) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पक्षावस्य स्तः "इनिः" (५-२-११५)। "ये पक्षिणः प्रथममम्बुनिधिं गतास्ते येपीन्द्रपाणितुलितायुधलूनपक्षाः" माघ० ५-३१।

ಪಕ್ಷಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಂತಾನ:

(1) ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳಾದ ವಿನತಾದೇವಿಗೆ ಅರುಣ ಮತ್ತು ಗರುಡ (ಗರುತ್ಮಾನ್) ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು.

ಅರುಣನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಶ್ಯೇನಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪಾತಿ ಮತ್ತು ಜಟಾಯು ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಜನಿಸಿದರು.

ಸಂಪಾತಿಯ ಸಂತಾನ	ಗೃಧ್ರಗಳು
ಜಟಾಯುವಿನ ಸಂತಾನ	ಕಾಗೆಗಳು

(2) ಗರುತ್ಮಂತನ ಪತ್ನಿಯರು ಭಾಸೀ ಕ್ರೌಂಚೀ ಶುನೀ ಶುಕೀ ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರೀ ಎಂಬ ಐದು ಮಂದಿ.

ಶುನಿಯ ಮಕ್ಕಳು 6	ತ್ರಿಶಿಖ
	ಸುನೇತ್ರ
	ಸುಮುಖ
	ಸುನಸ
	ಸುರೂಪ ಮತ್ತು
	ಸುಪರ್ವ
ಭಾಸಿಯ ಮಕ್ಕಳು 6	ಉಲೂಕ
	ಕಾಗೆ
	ಕುಕ್ಕುಟ
	ಮಯೂರ
	ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ
	ಪಾರಿವಾಳ ಮತ್ತು
	ತಿತ್ತಿರಿ

ಕ್ರೌಂಚಿಯ ಮಕ್ಕಳು 4	ಖಡ್ಗಮೃಗ ಕುರವಕ ಸಾರಸ ಮತ್ತು ಬಕ
ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಿಯ ಮಕ್ಕಳು	ಕಲಹಂಸ ಕಪ್ಪುಕಾಲಿನ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ ಹಂಸ (ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರ) ಚಕ್ರವಾಕ ಶ್ಯೇನ ಮತ್ತು ಇತರ ಜಲಚರಗಳು
ಶುಕಿಯ ಮಕ್ಕಳು	ಶುಕ ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು

ಇತ್ಯಾದಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಂತತಿಗಳು ಇವರಿಂದ ಜನಿಸಿ ಮುಂದೆ ಅನಂತಾನಂತ ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿವೆ. (वि०) 2. ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ.

पक्षिराज् ಪಕ್ಷಿರಾಜ್ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ರಾಜನಾದ ಗರುಡ. पक्षिषु राजते — राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "निजकेतुशिरःश्रितः सुपर्णादुदपप्तन्नयुतानि पक्षिराजाम्" माघ० २०-५२।

पक्षिराज ಪಕ್ಷಿರಾಜ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಜಾತಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ಗರುಡ. पक्षिणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

ಗರುಡನಿಗೆ ಪಕ್ಷಿರಾಜತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿ: ಕಶ್ಯಪನು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮಹರ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡಲು ಬಂದರು. ತನ್ನೊಡನೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ವಾಲಖಿಲ್ಯಋಷಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನು ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡಲು ಋಷಿಗಳು ಕ್ರುದ್ಧರಾಗಿ ಬೇರೊಬ್ಬ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಉಗ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯವೊಂದನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು. ಇದರಿಂದ ಭೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಕಶ್ಯಪರಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಡಲು ಕಶ್ಯಪರು ವಾಲಖಿಲ್ಯರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಅವರ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಜನಿಸುವ ಪುತ್ರನು ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ರಾಜನಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಕಶ್ಯಪಪತ್ನಿಯಾದ ವಿನತಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಅರುಣ ಮತ್ತು ಗರುಡ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಅರುಣನು ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದನು. ಕಶ್ಯಪನು ಗರುಡನನ್ನು ಪಕ್ಷಿರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ನಡಸಿದನು. भा० आदि० ३१।

पक्षिसिंह ಪಕ್ಷಿಸಿಂಹ (पुं०) ಗರುಡ. पक्षी सिंह इव।

पक्षीन्द्र ಪಕ್ಷೀಂದ್ರ, –ईश –ಈಶ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ಪಕ್ಷಿರಾಜ. 2. ವಿಷ್ಣು. "पक्षीशो गरुडे विष्णौ" हेम०। "प्रभञ्जन इवाम्भोदान् पक्षीन्द्र इव पन्नगान्" याद० २२-१३१।

पक्ष्मन् ಪಕ್ಷ್ಮನ್ (न०) 1. ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು, ಕಣ್ಣಿನ ಕೂದಲು. पक्ष (परिग्रहे) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "मद्यमन्दविगलत्त्रपमीषच्चक्षुरुन्मिषितपक्ष्म दधत्या" माघ० १०-१७। 2. ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕೇಸರ. ಕಿಂಜಲ್ಕ. 3. ಹಕ್ಕಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ. 4. ಹೂವುಗಳ ದಳ. 5. ದಾರದ ತೆಳುವಾದ ಭಾಗ. "पक्ष्माऽक्षिलोम्नि तन्त्वादिसूक्ष्मांशे कुसुमच्छदे। गरुत्किञ्जल्कयोश्चापि" हेम०। 6. ಹೊಗೆಯ ಗೂಡು.

पक्ष्ममाला ಪಕ್ಷ್ಮಮಾಲಾ (स्त्री०) ನೇತ್ರರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ, ರೆಪ್ಪೆಕೂದಲಿನ ಸಾಲು. पक्ष्मणो माला। "इति वदति सखीजने निमीलद्द्विगुणितसान्द्रतराक्षिपक्ष्ममाला" माघ० ७-४३।

पक्ष्मल ಪಕ್ಷ್ಮಲ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. पक्ष्मास्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। "मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तु" शाकु० ३-२२। 2. ಲೋಮಮಯವಾದ, ಕೂದಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. "अस्मिन्नसौ मृदितपक्ष्मलरल्लकाङ्गः" माघ० ४-६१।

पङ्क ಪಂಕ (पुंन०) 1. ಕೆಸರು, ಕೊಚ್ಚೆ, ಬದಿ. पच्यते—पचि (विस्तारे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "कथमेत्य मतिविपर्ययं करिणी पङ्कमिवावसीदति" किरा० २-६। 2. ಪಾಪ. पच्यतेऽनेन दुःखम् — पचि कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

पङ्ककर्वट ಪಂಕಕರ್ವಟ (पुं०) ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಸರು. "चुलुको घनजम्बाले दलाढये पङ्ककर्वटः" त्रिकाण्ड०।

पङ्कक्रीड ಪಂಕಕ್ರೀಡ (पुं०) ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. पङ्के क्रीडति — क्रीडृ (विहारे) "अच्" (३-१-१३४)।

पङ्कज ಪಂಕಜ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ, ಕಮಲ. पङ्के जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। [ಕಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದುವು ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ "ಕಮಲ" ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಯೋಗರೂಢ.] 2. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ.

पङ्कजन्मन् ಪಂಕಜನ್ಮನ್ (नं०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. पङ्के जन्मास्य। 2. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ.

पङ्कजनाभ ಪಂಕಜನಾಭ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. पङ्कजं नाभौ यस्य। "सुतोऽभवत् पङ्कजनाभकल्पः कृत्स्नस्य नाभिर्नृपमण्डलस्य" रघु० १८-२०।

पङ्कजिनी ಪಂಕಜಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ, ಸರೋವರ. पङ्कज "इनिः" (५-२-१३५)। 2. ಕಮಲ ಲತೆ. "अलिकुलमलकाकृतिं प्रपेदे नलिनमुखान्तविसर्पि पङ्कजिन्याः" किरा० १०-३३। 3, ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ.

पङ्कता ಪಂಕತಾ (स्त्री०) ಕೆಸರಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬದಿಯಾಗಿರುವುದು. पङ्कस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "अनीत्वा पङ्कतां धूलिमुदकं नावतिष्ठते" माघ० २-३४।

पङ्कपेषम् ಪಂಕಪೇಷಮ್ (अव्य०) ಕೆಸರಿನಿಂದ ಅರೆದು, ಕೆಸರಿನಿಂದ ಉಜ್ಜಿ. पङ्केन पिनष्टि — पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "णमुल्" (३-४-३८)। "भीमं भूमौ लोलमानं सरोषः पादेनासृक्पङ्कपेषं पिपेष" माघ० १८-४५।

पङ्कमण्डूक ಪಂಕಮಂಡೂಕ (पुं०) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. पङ्के मण्डूक इव।

पङ्कार ಪಂಕಾರ (पुं०) 1. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. पङ्कमृच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ಅಡ್ಡಕಟ್ಟೆ. 3. ಸೋಪಾನ, ಹಂತ, ಮೆಟ್ಟಿಲು. 4. ಜಲಕುಬ್ಜಕ ಪುಷ್ಪ. "पङ्कारः शैवले सेतौ सोपाने जलकुब्जके" विश्व०।

पङ्किल ಪಂಕಿಲ (वि०) ಕೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. पङ्कोऽस्त्यस्य "इलच्" (५-२-१००)। "परस्परं परिकुपितस्य पिंषतः क्षतोर्मिकाकनकपरागपङ्किलम्" माघ० १७-८।

पङ्केरुह ಪಂಕೇರುಹ (नं०) ಕಮಲ, ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ. पङ्के रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३६)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "समापय प्रावृषमश्रुविप्रुषां स्मितेन विश्राणय कौमुदीमुदः। दृशावितः खेलतु खञ्जनद्वयी विकासि पङ्केरुहमस्तु ते मुखम्" नैष० ९-१२२।

पङ्केशय ಪಂಕೇಶಯ (वि०) ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ, ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. पङ्के शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

पङ्क्ति ಪಙ್ಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಶ್ರೇಣಿ, ಸಾಲು. पचि (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-१७४)। "आस्थितः स्थगितवारिदपङ्क्त्या सन्ध्यया गगनपश्चिमभागः" किरा० ९-४०। 2. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ವಸ್ತುಗಳ ಸಾಲು. 3. ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರ ಸಾಲು. 4. ಹತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. 5. ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು, —ವೃತ್ತ. "भ्मौगिति पङ्क्तिः" वृ० र०। ಭಗಣ ಮತ್ತು ಗುರುದ್ವಯ ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. "पङ्क्ति" ವೃತ್ತ. 6. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च" वृ० र०।

पङ्क्तिकण्टक ಪಙ್ಕ್ತಿಕಂಟಕ (वि०) ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಲು ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದವನು. पङ्क्तौ कण्टक इव।

पङ्क्तिकण्ठ ಪಙ್ಕ್ತಿಕಂಠ, —कन्धर —ಕಂಧರ (पुं०) ರಾವಣ. पङ्क्तिसंख्याककण्ठाः कन्धरा वा अस्य।

पङ्क्तिदूषक ಪಙ್ಕ್ತಿದೂಷಕ (पुं०) ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಅನರ್ಹನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಪತಿತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. पङ्क्तिं दूषयति — दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಅನರ್ಹರಾದವರು—** ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. ಶಿಶುಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿದವನು. ಭ್ರೂಣಹತ್ಯೆಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು. ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ಆತತಾಯಿ. ವಿಷಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವವನು. ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಗೆ ಅವಿಧೇಯನಾಗಿ ಅವರೊಡನೆ ಜಗಳವಾಡುವವನು. ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿ ಮುಂತಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಅನರ್ಹರಾದವರು.

पङ्क्तिपावन ಪಙ್ಕ್ತಿಪಾವನ (पुं०) ಪಙ್ಕ್ತಿಯನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವವನು, ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. पङ्क्तिं पावयति — पूञ् (पवने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನೂ ಪಂಚಾಗ್ನಿಉಪಾಸಕನೂ ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಸೇರುವ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನು. "तत्र ब्राह्मणाः केचित्तैत्तिरीयाः पङ्क्तिपावनाः काश्यपाः पञ्चाग्नयः" मालती० १। "वेदार्थवित् प्रवक्ता च सहस्रदः। शतायुश्चैव विज्ञेया ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः" मनु० ३-१८६।

पङ्क्तिरथ ಪಙ್ಕ್ತಿರಥ (पुं०) ದಶರಥ. पङ्क्तिषु दशसु दिक्षु रथो यस्य। ದಶರಥನು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿ ರಥವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

पङ्गु ಪಂಗು (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸಲು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು, ಹೆಳವ. पन (स्तुतौ) "गुः" बाहु०। "साहस्रैरपि पङ्गुरङ्घ्रिभिरभिव्यक्तीभवन्भानुमान्" नैष० ५-१३६। स्त्रियाम् "ऊङ्" (४-१-६८)। 2. ಶನಿಗ್ರಹ.

पङ्गुल ಪಂಗುಲ (ಪುಂ०) ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. "पीयूषवर्णे सेराहः पङ्गुलः सितकाचसः" वैज०।

पचत ಪಚತ (ಪುಂ०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. डु पचष् (पाके) "अतच्" (उ० ३-११०)। "पचतोऽग्निः" सि० कौ०। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಇಂದ್ರ.

पचतभृज्जता ಪಚತಭೃಜ್ಜತಾ (स्त्री०) ಅಡಿಗೆಮಾಡಿರಿ ಮತ್ತು ಹುರಿಯಿರಿ ಎಂದು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. पचत भृज्जत इति सततं यत्राभिधीयते सा पचतभृज्जता। ಸತತಕ್ರಿಯೆಯು ತೋರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತಿಙನ್ತಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಸ ಬರುವುದು. (ग० २-१-७१)।

पचन ಪಚನ (ಪುಂ०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. डु पचष् (पाके) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಅಡಿಗೆಮಾಡುವಿಕೆ, ಬೇಯಿಸುವಿಕೆ. डु पचष् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಕುಂಬಾರನ ಆವಿಗೆ, ಕುಂಬಾರನು ಮಡಕೆ ಬೇಯಿಸುವ ಒಲೆ. डु पचष् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "कुम्भकारः कुलालोऽस्य पचनं पाकमण्डलम्" वैज०। (वि०) 4. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವ, ಬೇಯಿಸುವ (ಪಾತ್ರೆ). डु पचष् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

पचप्रकुटा ಪಚಪ್ರಕುಟಾ (स्त्री०) ಅಡಿಗೆಮಾಡು ಕತ್ತರಿಸು ಎಂದು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೇಳುವ ಕಾರ್ಯ. पच प्रकुट इत्युच्यते यस्यां क्रियायाम्।

पचम्पचा ಪಚಂಪಚಾ (स्त्री०) ಮರದರಿಶಿನ. अत्यर्थं पचति "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

पचा ಪಚಾ (स्त्री०) ಅಡಿಗೆಮಾಡುವುದು, ಬೇಯಿಸುವುದು. डु पचष् (पाके) "अङ्" (३-३-१०४)। "रन्धनं पचनं पचा" वैज०।

पचि ಪಚಿ (स्त्री०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. डु पचष् (पाके) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಹಸಿವು. "बुभुक्षेच्छाशनाया क्षुज्जिघत्साशिशिषा पचिः" वैज०।

पचेलिम ಪಚೇಲಿಮ (ಪುಂ०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. डु पचष् (पाके) कर्त० "एलिमच्" (उ० ४-३७)। "पचेलिमो वह्निरव्योः" सि० कौ०। (वि०) 3. ಫಲೋನ್ಮುಖವಾದ, ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಹೊರಟಿರುವ. स्वयमेव पच्यते — डु पचष् (पाके) "केलिमर्" (वा० ३-१-९६)। "तातानुतर्पणपचेलिमभागधेयां भागीरथीं भगवतीं शरणं भजामः" चं० रा०। 4. ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. "स वारनारीकुचसञ्चितोपमं ददर्श मालूरफलं पचेलिमम्" नैष० १-६४।

पचेलुक ಪಚೇಲುಕ (ಪುಂ०) ಸೂದ, ಅಡಿಗೆಯವನು.

पच्य ಪಚ್ಯ (वि०) ಪಕ್ವವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಹಣ್ಣಾಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. डु पचष् (पाके) कर्मकर्त० "क्यप्" (३-१-११४)। निपा०। "सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः" किरा० १-१७।

पज्ज ಪಜ್ಜ (ಪುಂ०) ತುರೀಯ ವರ್ಣದವನು. पद्भ्यां जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **पज्जी ಪಜ್ಜೀ.**

पञ्चक ಪಂಚಕ (न०) 1. ಐದರ ಗುಂಪು, ಐದು ವಸ್ತುಗಳ ಸಮೂಹ. पञ्चन् "कः" (५-१-५८)। "मनसिशयमहास्त्रमन्यथाऽमी न कुसुमपञ्चकमप्यलं विसोढुम्" माघ० ७-२। 2. ಐದು. पञ्चैव स्वार्थे संज्ञायां "कः" (५-१-५८)। (वि०) 3. ಐದರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. पञ्चभिः क्रीतम् "कन्" (५-१-२२)। 4. ಐದರಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಐದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಐದು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ಐದು ಕೂಲಿಯುಳ್ಳ. 7. ಐದು ನಾಣ್ಯಗಳ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. पञ्च अंशो भृतिः वस्नं वाऽस्य "कन्" (५-१-५६)। 8. ಐದು ಬಡ್ಡಿ ಆಯ (ಉತ್ಪತ್ತಿ) ಲಾಭ ಶುಲ್ಕ (ತೆರಿಗೆ) ಮತ್ತು ಉಪದಾ (ಕಾಣಿಕೆ) ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. पञ्च अस्मै अस्मिन् वा वृद्धिः आयः लाभः शुल्कम् उपदा वा दीयते "कन्" (५-१-४७)। 9. (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮೃತ್ಯು ಅಗ್ನಿ ರಾಜ ಚೋರ ಮತ್ತು ರೋಗಗಳೆಂಬ ಐದು ದೋಷಗಳ ಗುಂಪು. ಆಯಾ ದಿನದ ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಲಗ್ನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಒಂಬತ್ತರಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದಾಗ

ಶೇಷವು	ಒಂದು ಬಂದರೆ	ಮೃತ್ಯು
,,	ಎರಡು ,,	ಅಗ್ನಿ
,,	ನಾಲ್ಕು ,,	ರಾಜ
,,	ಆರು ,,	ಚೋರ
,,	ಎಂಟು ,,	ರೋಗ

ಪಂಚಕವೆಂದು ಐದು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಪಂಚಕ"ವೆಂದು ಹೆಸರು. 10. ಧನಿಷ್ಠಾಪಂಚಕ. ಧನಿಷ್ಠೆ ಶತಭಿಷಕ್ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ರೇವತಿ ಇವು ಐದು ಧನಿಷ್ಠಾಪಂಚಕ. 11. ಸಾಂಖ್ಯ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳ ಐದು ಪಂಚಕ (ಭಾಗಗಳು) (1) ಭೂತಪಂಚಕ (ಪೃಥಿವಿ ಜಲ

ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶ). (2) ತನ್ಮಾತ್ರ ಪಂಚಕ (ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರ ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರ ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರ ರಸತನ್ಮಾತ್ರ ಮತ್ತು ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರ). (3) ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಪಂಚಕ. (ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಶ್ರೋತ್ರ ಘ್ರಾಣ ರಸನ ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ಕು). (4) ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಪಂಚಕ (ವಾಕ್ಕು ಪಾಣಿ ಪಾದ ಪಾಯು ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥ). (5) ಅವಶಿಷ್ಟ ಪಂಚಕ (ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಜೀವಾತ್ಮ).

पञ्चकर्मन् ಪಂಚಕರ್ಮನ್ (ನಂ) ವೈದ್ಯನು ಮಾಡುವ ಐದು ವಿಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. पञ्चानां कर्मणां समाहारः।

1. ವಮನ (ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವುದು)
2. ರೇಚನ (ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವುದು)
3. ನಸ್ಯ (ಮೂಗಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ನೇಹನಕ್ರಿಯೆ)
4. ನಿರೂಹ (ಪಿಚಕಾರಿ—ಎಣ್ಣೆಯಿಲ್ಲದ ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ)
5. ಅನುವಾಸನ (ಪಿಚಕಾರಿ—ಎಣ್ಣೆಸಹಿತ ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ).

पञ्चकोल ಪಂಚಕೋಲ (ನಂ) ಐದು ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಔಷಧ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚವ್ಯ ಚಿತ್ರ ಮೂಲ ಮೋಡಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತರೋಗ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು.

पञ्चकोश ಪಂಚಕೋಶ (ಪುಂ) ಜೀವನಿಗೆ ಆಚ್ಛಾದಕವಾದ ದೇಹ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಕೋಶಗಳು.

1. ಅನ್ನಮಯಕೋಶ (ಸ್ಥೂಲಶರೀರ)
2. ಪ್ರಾಣಮಯಕೋಶ
3. ಮನೋಮಯಕೋಶ
4. ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ ಮತ್ತು
5. ಆನಂದಮಯಕೋಶ (ಇದೇ ಮುಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷ).

ಈ ದೇಹವು ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಬದುಕಿರುವುದರಿಂದ ಇದು **ಅನ್ನಮಯಕೋಶ.** "देहोऽयमन्नभवनोऽन्नमयस्तु कोशश्चान्नेन जीवति विनश्यति तद्विहीनः। त्वक्चर्ममांसरुधिरास्थिपुरीषराशिर्नायं स्वयं भवितुमर्हति नित्यशुद्धः"।

ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಣವು **ಪ್ರಾಣಮಯಕೋಶ.** "कर्मेन्द्रियैः पञ्चभिरञ्चितोऽयं प्राणो भवेत् प्राणमयस्तु कोशः"।

ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು **ಮನೋಮಯಕೋಶ.** ಇದು ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "ज्ञानेन्द्रियाणि च मनश्च मनोमयः स्यात् कोशो ममाहमिति बुद्धिविकल्पहेतुः"।

ಪುರುಷನ ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು **ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ.** "विज्ञानमयकोशस्तु पुंसः संसारकारणम्"। ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಗಳಿಗೆ ವಿವೇಕಚೂಡಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದು.

पञ्चगव ಪಂಚಗವ (ನಂ) ಐದು ಗೋವುಗಳ ಗುಂಪು. पञ्चानां गवां समाहारः "टच्" (५-४-९२)।

पञ्चगवधन ಪಂಚಗವಧನ (ವಿಂ) ಐದು ಗೋವುಗಳ ರೂಪವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು. पञ्च गावो धनमस्य।

पञ्चगव्य ಪಂಚಗವ್ಯ (ನಂ) ಗೋಸಂಬಂಧವಾದ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು. गोविकारः "यत्" (४-३-१६०)। (1) ಹಾಲು (2) ಮೊಸರು (3) ತುಪ್ಪ (4) ಗೋಮೂತ್ರ ಮತ್ತು (5) ಗೋಮಯ (ಸಗಣಿ) ಇವು ಪಂಚಗವ್ಯಗಳು. ಪಂಚಗವ್ಯಪ್ರಾಶನದಿಂದ ಆರೋಗ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಕಲ ಪಾಪನಿವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುವು.

पञ्चगु ಪಂಚಗು (ವಿಂ) ಐದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ಕ್ರಯಕ್ಕೆ) ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. पञ्चभिः गोभिः क्रीतम् "ठञ्" (५-१-३७)। ठञो लोपः (५-१-२८)। ह्रस्वः (१-२-४८)।

पञ्चगुण ಪಂಚಗುಣ (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 1. ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಪಂಚಗುಣಗಳು—ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ. (ವಿಂ) 2. ಐದರಷ್ಟಾದ, ಐದರಿಂದ ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಐದು ಪ್ರಕಾರವಾದ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **–गुणी –ಗುಣೀ.** 4. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ.

पञ्चगुप्त ಪಂಚಗುಪ್ತ (ಪುಂ) 1. ಐದು ಅಂಗಗಳು ಗೂಢವಾಗಿರುವ ಕಮಠ, ಆಮೆ. ಕೈಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ತಲೆ ಇವು ಐದೂ ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಗೇ ಅಡಗಿದ್ದು ಗೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಚಾರ್ವಾಕಮತ, ಲೋಕಾಯತ ದರ್ಶನ. "लोकायते कच्छपे च पञ्चगुप्तः स्मृतो बुधैः" त्रिकाण्डं।

पञ्चचत्वारिंश ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶ (ವಿಂ) ನಲವತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चत्वारिंशी –ಚತ್ವಾರಿಂಶೀ.**

पञ्चचत्वारिंशत् ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ನಲವತ್ತೈದು. पञ्चाधिका चत्वारिंशत्।

पञ्चचत्वारिंशत्तम ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮ (ವಿಂ) ನಲವತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चचत्वारिंशतः पूरणः — वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

पञ्चचामर ಪಂಚಚಾಮರ (पुं०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಲಘು ಮತ್ತು ಗುರು ವರ್ಣಗಳು (ಲಘು ಗುರು ಲಘು ಗುರು) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಿರಂತರವೂ ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲೂ ಇರುವ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "लघुर्गुरुर्निरन्तरं यदा स पञ्च-चामरः" वृ० र०।

पञ्चजन ಪಂಚಜನ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. पञ्चभिः भूतैः जन्यते — जनी (प्रादुर्भावे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಶೂದ್ರ ಮತ್ತು ರಥಕಾರ (ಬಡಗಿ) ಈ ಐವರು. 3. ಮನುಷ್ಯನಂತಿರುವ ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದವರು. 4. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಈತನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದನು.

पञ्चजनीन ಪಂಚಜನೀನ (वि०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಶೂದ್ರ ಮತ್ತು ರಥಕಾರ ಈ ಐವರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. पञ्चजनेभ्यो हितम् "खः" (वा० ५-१-९)।

पञ्चत् ಪಂಚತ್ (पुं०) ಐದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಐದು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ. पञ्च परिमाणमस्य पञ्चत् निपा० (५-१-६०)।

पञ्चतक्ष ಪಂಚತಕ್ಷ (न०) ಐವರು ಬಡಗಿಯರ ಗುಂಪು. पञ्चानां तक्ष्णां समाहारः अनो नलोपश्च (वा० २-४-१७)। स्त्रीत्वाभावपक्षे रूपम्। स्त्रीत्वपक्षे द्विगोः (४-१-२१)। इति "ङीप्"। **–तक्षी –ತಕ್ಷೀ.**

पञ्चतत्त्व ಪಂಚತತ್ತ್ವ (न०) ಪೃಥಿವಿ ಅಪ್ಪು ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆಂಬ ಐದು ತತ್ತ್ವಗಳು. पञ्चानां तत्त्वानां समाहारः।

पञ्चतन्त्र ಪಂಚತಂತ್ರ (न०) ಒಂದು ನೀತಿಗ್ರಂಥ.

पञ्चतन्मात्र ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರ (न०) ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ ರೂಪವಾದ ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "तन्मात्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]

पञ्चतप ಪಂಚತಪ (पुं०) ಪಂಚಾಗ್ನಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು.

पञ्चतपस् ಪಂಚತಪಸ್ (वि०) ಐದು ಅಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವವನು. पञ्चाग्निसाध्यं तपो यस्य। ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಅಗ್ನಿ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯ ಈ ಮಧ್ಯೆ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾದುದು. "तेजस्विमध्ये तेजस्वी दवीयानपि गण्यते। पञ्चमः पञ्चतपसस्तपनो जातवेदसाम्" माघ० २-५१।

पञ्चतय ಪಂಚತಯ (वि०) ಐದು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ. पञ्च अवयवाः यस्य "तयप्" (५-२-४२)।

पञ्चता ಪಂಚತಾ (स्त्री०) 1. ಮರಣ, ಸಾವು. 2. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕವಾದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು ಶರೀರನಾಶಾನಂತರ ಅವುಗಳ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ. पञ्चानां भावः "तल्" (५-१-११९)। "पञ्चता पञ्चभावे स्यात् मरणेऽपि च योषिति" मेदि०। "पञ्चतापन्नमुनि-कुमारकसञ्जीवनामृत" रघु० ग०।

पञ्चतिक्त ಪಂಚತಿಕ್ತ (न०) ಬೇವು ನೆಲ್ಲಿ ಆಡುಸೋಗೆ ಪಟೋಲ ಮತ್ತು ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳಗಳು. पञ्चगुणितं तिक्तम्। "निम्बामृता वृषपटोलनिदिग्धिकाश्च" चक्रदत्तः।

पञ्चदश ಪಂಚದಶ (वि०) 1. ಹದಿನೈದನೆಯ. पञ्चदशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–दशी –ದಶೀ.** 2. ಹುಣ್ಣಿಮೆ. 3. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

पञ्चदशन् ಪಂಚದಶನ್ (त्रि०) 1. ಹದಿನೈದು. पञ्चाधिका दश। 2. ಹದಿನೈದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

पञ्चदशाह ಪಂಚದಶಾಹ (पुं०) ಹದಿನೈದು ದಿವಸ. पञ्चदशगुणितमहः।

पञ्चदशाहिक ಪಂಚದಶಾಹಿಕ (वि०) ಹದಿನೈದು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ. पञ्चदशाहः साध्यतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

पञ्चदीर्घ ಪಂಚದೀರ್ಘ (वि०) ಐದು ಭಾಗಗಳು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಮಹಾ) ಪುರುಷ. पञ्चसु अवयवेषु दीर्घः। (ಮಹಾಪುರುಷಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಐದು ಅವಯವಗಳು ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುವು). [ವಿವರಕ್ಕೆ "द्वात्रिंशल्लक्षण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पञ्चधा ಪಂಚಧಾ (अव्य०) ಐದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ.

पञ्चन् ಪಂಚನ್ (त्रि० ब० व०) 1. ಐದು, ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ. "किमहो नृपाः सममसीभिरुपपतिसुतैः पञ्चभिः" माघ० १५-६३। 2. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

पञ्चनख ಪಂಚನಖ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. पञ्च नखा यस्य। "गजकूर्मौ पञ्चनखौ" नानार्थर०। 3. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 4. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. 5. ನೀರುಡ, ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ. 6. ಖಡ್ಗಮೃಗ. 7. ಮೊಲ. "श्वाविधं शल्यकं गोधां खड्गकूर्म-शशांस्तथा। भक्ष्यान् पञ्चनखेष्वाहुरनुष्ट्रांश्चैकतोदतः" मनु० ५-१८।

पञ्चनद ಪಂಚನದ (ನ०) 1. ಐದು ನದಿಗಳು. पञ्चानां नदीनां समाहारः "अच्" (वा० ५-४-७५)। (ಪುं०) 2. ಐದು ನದಿಗಳುಳ್ಳ ದೇಶ, ಈಗಿನ ಪಂಜಾಬ ದೇಶ. पञ्च नद्यः सन्त्यत्र "अच्"। ಶತದ್ರು, ವಿಪಾಶಾ, ಇರಾವತೀ, ಚಂದ್ರಭಾಗಾ ಮತ್ತು ವಿತಸ್ತಾ ಈ ಐದು ನದಿಗಳೂ ಪಂಜಾಬ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವುವು. ಈಗಿನ ಪಂಜಾಬ ದೇಶವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮದ್ರದೇಶವಾಗಿತ್ತು. (ಪುं० ಬ० ವ०) 3. ಈ ದೇಶದ ಜನರು.

पञ्चनवत ಪಂಚನವತ (वि०) ತೊಂಬತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चनवतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–नवती – ನವತೀ.**

पञ्चनवति ಪಂಚನವತಿ (स्त्री०) ತೊಂಬತ್ತೈದು. पञ्चाधिका नवतिः।

पञ्चनवतितम ಪಂಚನವತಿತಮ (वि०) ತೊಂಬತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चनवतेः पूरणः — वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी – ತಮೀ.**

पञ्चनिम्ब ಪಂಚನಿಂಬ (ನ०) ಬೇವಿನಮರದ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು. ಬೇವಿನ (1) ಹೂವು, (2) ಬೇರು, (3) ತೊಗಟೆ. (4) ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು (5) ಎಲೆ- ಇವು ಪಂಚನಿಂಬಗಳು.

पञ्चपञ्चाश ಪಂಚಪಂಚಾಶ (वि०) ಐವತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चपञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–पञ्चाशी – ಪಂಚಾಶೀ.**

पञ्चपञ्चाशत् ಪಂಚಪಂಚಾಶತ್ (स्त्री०) ಐವತ್ತೈದು. पञ्चाधिका पञ्चाशत्।

पञ्चपञ्चाशत्तम ಪಂಚಪಂಚಾಶತ್ತಮ (वि०) ಐವತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चपञ्चाशतः पूरणः—वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी – ತಮೀ.**

पञ्चपर्वन् ಪಂಚಪರ್ವನ್ (ನ०) ಐದು ಪರ್ವದಿನಗಳು —ಅಷ್ಟಮಿ, ಚತುರ್ದಶಿ, ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮತ್ತು ಸಂಕ್ರಮಣಗಳು ಪಂಚಪರ್ವಗಳು.

पञ्चपितृ ಪಂಚಪಿತೃ (ಪುं० ಬ० ವ०) ಐವರು ತಂದೆಗಳು, ಜನಕ ಮತ್ತು ಇತರ ನಾಲ್ವರು. ಈ ನಾಲ್ವರೂ ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನರು. **ಐದು ವಿಧ ತಂದೆಗಳು:** (1) ಜನಕ, (2) ಉಪನಯನ ಮಾಡಿದ ಆಚಾರ್ಯ, (3) ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿದ ಗುರು, (4) ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದವನು ಮತ್ತು (5) ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದವನು. "जनकश्चोपनेता च यश्च विद्यां प्रयच्छति। अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः"।

पञ्चप्राण ಪಂಚಪ್ರಾಣ (ಪುं० ಬ० ವ०) ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಐದು ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು. (1) ಪ್ರಾಣ, (2) ಅಪಾನ, (3) ಸಮಾನ, (4) ಉದಾನ ಮತ್ತು (5) ವ್ಯಾನ ಇವು ಪಂಚಪ್ರಾಣ ವಾಯುಗಳು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೃದಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಾನವಾಯುವು ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಯುವು ನಾಭಿಯಲ್ಲೂ ಉದಾನವಾಯುವು ಕಂಠ ದೇಶದಲ್ಲೂ ವ್ಯಾನವಾಯುವು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗ ಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅನ್ನವು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಅಪಾನವಾಯುವು ಮಲ ಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡಿಸುವುದು. ಸಮಾನ ವಾಯುವು ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡಿಸುವುದು. ಉದಾನ ವಾಯುವು ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿಸುವುದು. ವ್ಯಾನ ವಾಯುವು ದರ್ಶನಾನುಕೂಲವಾದ ನಿಮೇಷವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿಸುವುದು. "हृदि प्राणो गुदेऽपानः समानो नाभिसंस्थितः। उदानः कण्ठदेशस्थो व्यानः सर्वशरीरगः"। "अन्नप्रवेशनम् मूत्राद्युत्सर्गोऽन्नविपाचनम्। भाषणादिनिमेषादि तद्व्यापाराः क्रमादमी"।

पञ्चबाण ಪಂಚಬಾಣ (ಪುं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. पञ्च बाणाः अस्य। "यदक्रमं विक्रमशक्तिसाम्यादुपाचरद्द्वावपि पञ्चबाणः" नैष० ८-४। 2. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು. (1) ಅರವಿಂದ, (2) ಅಶೋಕ, (3) ಚೂತ, (4) ನವಮಲ್ಲಿಕೆ ಮತ್ತು (5) ನೀಲೋತ್ಪಲ ಇವು ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು. ಸಂಮೋಹನ ಉನ್ಮಾದನ ಶೋಷಣ ತಾಪನ ಮತ್ತು ಸ್ತಂಭನಗಳೆಂದು ಈ ಬಾಣಗಳ ಹೆಸರು.

पञ्चबाहु ಪಂಚಬಾಹು (ಪುं०) ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ.

पञ्चभद्र ಪಂಚಭದ್ರ (ಪುं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. ಐದು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭ ಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. ಎದೆ ಬೆನ್ನು ಮುಖ ಮತ್ತು ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಲಕ್ಷಣ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಗೆ ಪಂಚಭದ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–भद्री – ಭದ್ರೀ.** "पञ्चभद्रस्तु हृत्पृष्ठमुखपार्श्वेषु पुष्पितः"।

पञ्चभूत ಪಂಚಭೂತ (ನ० ಬ० ವ०) ಪಂಚಮಹಾಭೂತ ಗಳು. ಪೃಥ್ವಿ (ಭೂಮಿ) ಅಪ್ (ಜಲ) ತೇಜಸ್ಸು (ಅಗ್ನಿ) ವಾಯು (ಗಾಳಿ) ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಇವು ಪಂಚಮಹಾಭೂತ ಗಳು. **ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಈ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳು:** (1) ಅಸ್ಥಿ ಮಾಂಸ ನಖ ನಾಡಿ (ನರ) ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ (ಚರ್ಮ) ಇವು ಪೃಥ್ವಿಯ ಗುಣಗಳು, (2) ಮಲ ಮೂತ್ರ ಶುಕ್ರ (ರೇತಸ್ಸು) ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ಕಫ)

ಶೋಣಿತ (ರಕ್ತ) ಇವು ಅಪ್ ಗುಣಗಳು. (3) ಹ್ರಾಸ ನಿದ್ರೆ ಕ್ಷುತ್ (ಹಸಿವು) ಭ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ಆಲಸ್ಯ (ಸೋಮಾರಿತನ) ಇವು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಗುಣಗಳು. (4) ಧಾರಣ ಚಾಲನ ಕ್ಷೇಪ ಸಂಕೋಚ ಮತ್ತು ಪ್ರಸರಣ ಇವು ವಾಯುವಿನ ಗುಣಗಳು. (5) ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ತ್ರಪಾ (ಲಜ್ಜೆ) ಮತ್ತು ಮೋಹ ಇವು ಆಕಾಶಭೂತದ ಗುಣಗಳು. "अस्थिमांसं नखञ्चैव नाडी त्वक्चेति पञ्चमी। पृथ्वी पञ्चगुणा प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्॥ मलं मूत्रं तथा शुक्रं श्लेष्मा शोणितमेव च। तोयं पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्॥ ह्रासो निद्रा क्षुधा चैव भ्रान्तिरालस्यमेव च। तेजः पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्॥ धारणं चालनं क्षेपः संकोचः प्रसरस्तथा। वायुः पञ्चगुणः प्रोक्तः ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्॥ कामः क्रोधस्तथा लोभः त्रपा मोहश्च पञ्चमः। नभः पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्" ब्रह्मज्ञानतन्त्रम्। **ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತತತ್ತ್ವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು:—**

ಪೃಥ್ವೀತತ್ತ್ವದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಅನೂರಾಧಾ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ಶ್ರವಣ ಧನಿಷ್ಠಾ ಅಭಿಜಿತ್ ಮತ್ತು ರೇವತಿ.

ಅಪ್‌ತತ್ತ್ವದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ರೋಹಿಣೀ ಆರ್ದ್ರಾ ಆಶ್ಲೇಷಾ ಮೂಲ ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ.

ತೇಜಸ್ತತ್ತ್ವದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಭರಣೀ ಕೃತ್ತಿಕಾ ಪುಷ್ಯ ಮಘಾ ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ ಸ್ವಾತೀ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ.

ವಾಯುತತ್ತ್ವದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಅಶ್ವಿನೀ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಪುನರ್ವಸು ಹಸ್ತ ಚಿತ್ರಾ ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ಮತ್ತು ವಿಶಾಖಾ. "धनिष्ठा रेवती ज्येष्ठानुराधा श्रवणा तथा। अभिजिच्चोत्तराषाढा पृथ्वीतत्त्वमुदाहृतम्॥ पूर्वाषाढा तथाश्लेषा मूलार्द्रा चैव रोहिणी। परभाद्रपदा तोयं आपस्तत्त्वन्त्वभीष्टदम्। भरणी कृत्तिका पुष्या मघा पूर्वा च फल्गुनी। पूर्वभाद्रपदा स्वाती तेजस्तत्त्वमिति प्रिये। विशाखोत्तरफल्गुन्यौ हस्ता चित्रा पुनर्वसुः। अश्विनी मृगशीर्षा च वायुतत्त्वमुदाहृतम्" सूक्ष्मस्वरोदयः।

पञ्चम ಪಂಚಮ (पुं०) 1. (ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಸ್ವರ. ಕೋಕಿಲದ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಹೊರಡುವ ಏಳನೆಯ ಸ್ವರ. "पिकः कूजति पञ्चमम्"। ನಾಭಿ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪಂಚಮಸ್ವರವಾಯಿತು. "वायुः समुद्गतो नाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्धसु। विचरन् पञ्चमस्थानप्राप्त्या पञ्चम उच्यते"। "श्रुतिसमधिकमुच्चैः पञ्चमं पीडयन्तः सततमृषभहीनं भिन्नकीकृत्य षड्जम्" माघ० ११-१। 2. ಒಂದು ರಾಗ. "समाज एवालपितासु वैणिकैर्मुमूर्च्छे यत्पञ्चममूर्च्छनासु च" नैष० १-५२। (न०) 3. ಮೈಥುನ. (त्रि०) 4. ಐದನೆಯ. पञ्चानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो मडागमः (५-२-४९)। "पञ्चमः पञ्चतपसस्तपनो जातवेदसाम्" माघ० २-५१। 5. ಜಾಣ, ಸಮರ್ಥ. 6. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-मी -ಮಿ.** 7. ದ್ರೌಪದಿ. "पञ्चमः सुन्दरे दक्षे पञ्चानामपि पूरणे। रागभेदे पञ्चमी तु द्रौपद्याम्" हेम०। 8. ಪಕ್ಷದ ಐದನೆಯ ತಿಥಿ.

पञ्चमकार ಪಂಚಮಕಾರ (न०) ಮಕಾರವು ಮೊದಲು ಬರುವ ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು. पञ्च मकारा यत्र। "मद्यं मांसं तथा मत्स्यः मुद्रा मैथुनमेव च। पञ्चतत्त्वमिदं देवि निर्वाणमुक्तिहेतवे। मकारपञ्चकं देवि देवानामपि दुर्लभम्" गुप्तसाधनतन्त्रम्।

पञ्चमहापातक ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ (न०) ಐದು ಮಹಾಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳು. पञ्चप्रकारं महापातकम्। (1) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ (2) ಸುರಾಪಾನ (3) ಸ್ತೇಯ (ಕಳ್ಳತನ) (4) ಗುರುಪತ್ನೀಗಮನ ಮತ್ತು (5) ಅಂತಹ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರ ಸಹವಾಸ. ಇವು ಐದು ಮಹಾಪಾತಕಗಳು. "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनु० ११-५४।

पञ्चमहायज्ञ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಐದು ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. (1) ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ (2) ದೇವಯಜ್ಞ, (3) ಪಿತೃಯಜ್ಞ (4) ಭೂತಯಜ್ಞ ಮತ್ತು (5) ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ.

ಅಧ್ಯಾಪನವು	ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ.
ಹೋಮ (ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ)	ದೇವಯಜ್ಞ
ತರ್ಪಣವು	ಪಿತೃಯಜ್ಞ
ಬಲಿಕಾರ್ಯವು	ಭೂತಯಜ್ಞ
ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರವು	ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ.

"अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०।

पञ्चमास्य ಪಂಚಮಾಸ್ಯ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. पञ्चमः स्वरः आस्ये यस्य। ಕೋಗಿಲೆಯು ಪಂಚಮಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೂಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "पिकः कूजति पञ्चमम्"।

2. ಐದು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದಿರುವ, ಐದು ತಿಂಗಳಾಗಿರುವ. पञ्च मासाः भूताः "यप्" (५-१-८२)।

पञ्चमी ಪಂಚಮಿ (स्त्री०) 1. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಗಳ ಐದನೆಯ ತಿಥಿ. 2. ದ್ರೌಪದಿ, ಪಾಂಡವರ ಪತ್ನಿ. पञ्च पतीन् मिनोति — डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "क्विप्"। "पञ्चमी पाण्डवस्त्रियाम्" विश्व०। 3. ಪಂಚಮಿ ವಿಭಕ್ತಿ.

पञ्चमुख ಪಂಚಮುಖ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. पञ्च मुखान्यस्य। **ಈಶ್ವರನ ಐದು ಮುಖಗಳ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವರ್ಣ :**

ದಿಕ್ಕು	ಮುಖದ ಹೆಸರು	ವರ್ಣ
ಪೂರ್ವ	ತತ್ಪುರುಷ	ರಕ್ತ
ದಕ್ಷಿಣ	ಅಘೋರ	ಕೃಷ್ಣ
ಪಶ್ಚಿಮ	ಸದ್ಯೋಜಾತ	ಶುಕ್ಲ
ಉತ್ತರ	ವಾಮದೇವ	ಪೀತ
ಊರ್ಧ್ವ (ಮಧ್ಯ)	ಈಶಾನ	ಮಿಶ್ರ ವರ್ಣ

"पश्चिमे तु मुखे सद्यो वामदेवस्तथोत्तरे। पूर्वे तत्पुरुषं विद्यादघोरं चापि दक्षिणे।। ईशानः पञ्चमो मध्ये सर्वेषामुपरि स्थितः। एते पञ्चमुखा वत्स पापघ्ना ग्रहनाशनाः।। सद्योजातो भवेच्छुक्लो वामदेवस्तु पीतकः। रक्तस्तत्पुरुषो ज्ञेयोऽघोरः कृष्णः स एव च। ईशानः पश्चिमस्तेषां सर्ववर्णसमन्वितः" देवीपु०। 2. ಸಿಂಹ. पञ्च विस्तृतं मुखमस्य। 3. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ.

पञ्चमुद्रा ಪಂಚಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಆವಾಹನೀ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಮುದ್ರೆಗಳು, ದೇವರ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಐದು ವಿಧ ಹಸ್ತಪ್ರದರ್ಶನ. (1) ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಅಂಜಲಿಯು **ಆವಾಹನೀ** ಮುದ್ರೆ. (2) ಕೆಳಮುಖವಾದ ಅಂಜಲಿಯು **ಸ್ಥಾಪನೀ** ಮುದ್ರೆ. (3) ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಷ್ಟಿಬಂಧವು **ಸನ್ನಿಧಾಪನೀ** ಮುದ್ರೆ. (4) ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನು ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಸಿದ ಮುಷ್ಟಿಬಂಧವು **ಸಂಬೋಧನೀ** ಮುದ್ರೆ. (5) ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಮುಷ್ಟಿಯ ಜೋಡಣೆಯು **ಸಂಮುಖೀಕರಣ** ಮುದ್ರೆ. ಇವು ಪೂಜಾಕಾಲದ ಪಂಚಮುದ್ರೆಗಳು. "सम्यक् प्रपूरितः पुष्पैः कराभ्यां कल्पितोऽञ्जलिः। आवाहनी समाख्याता मुद्रा देशिकसत्तमैः।। अधोमुखी त्वियं चेत् स्यात् स्थापनी मुद्रिका भवेत्। उच्छ्रिताङ्गुष्ठमुष्ट्योस्तु संयोगात् सन्निधापनी। अन्तः प्रवेशिताङ्गुष्ठा सैव सम्बोधनी मता।। उत्तानमुष्टियगला संमुखीकरणा मता" पूजाप्रदीपः।

पञ्चमूत्र ಪಂಚಮೂತ್ರ (नं०) ಗೋವು ಆಡು ಮೇಷ (ಕುರಿ) ಮಹಿಷ (ಎಮ್ಮೆ) ಮತ್ತು ಗರ್ದಭ (ಕತ್ತೆ) ಇವುಗಳ ಮೂತ್ರ. पञ्चप्रकारं मूत्रम्।

पञ्चयाम ಪಂಚಯಾಮ (पुं०) ದಿವಸ, ಹಗಲು. पञ्च यामाः यत्र। ಎಂಟು ಯಾಮಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಯಾಮಗಳು ರಾತ್ರಿಗೆ ಸೇರುವುವು. ಅದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ "त्रियामा" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಉಳಿದ ಐದು ಯಾಮಗಳು ಹಗಲಿಗೆ ಸೇರುವುವು.

पञ्चरात्र ಪಂಚರಾತ್ರ (नं०) 1. ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳು. पञ्चानां रात्रीणां समाहारः "अच्" (५-४-८७)। 2. ಐದು ವಿಧ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. पञ्चरात्राणि ज्ञानानि यत्र। "रात्रं च ज्ञानवचनं ज्ञानं पञ्चविधं स्मृतम्। तेनेदं पञ्चरात्रं च प्रवदन्ति मनीषिणः"।

पञ्चलक्षण ಪಂಚಲಕ್ಷಣ (नं०) 1. ಪುರಾಣ. पञ्च सर्गादीनि लक्षणान्यत्र। "सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च। वंशानुचरितं चेति लक्षणानां तु पञ्चकम्"। (स्त्री०) **–लक्षणी –ಲಕ್ಷಣೀ.** 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ವರೂಪ ಪಂಚಕ. पञ्चानां लक्षणानां समाहारः "ङीप्" (४-१-२१)। ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಗ್ರಂಥವು ಪಂಚಲಕ್ಷಣೀ.

पञ्चलवण ಪಂಚಲವಣ (नं०) ಐದು ವಿಧ ಉಪ್ಪು. ಕಾಚಕ ಸೈಂಧವ ಸಾಮುದ್ರ ವಿಡ ಮತ್ತು ಸೌವರ್ಚಲಗಳೆಂದು ಉಪ್ಪು ಐದು ವಿಧ.

पञ्चलाङ्गलक ಪಂಚಲಾಂಗಲಕ (नं०) ಒಂದು ಮಹಾದಾನ, ಐದು ನೇಗಿಲುಗಳಿಂದ ಉಳಬಹುದಾದ ಜಮೀನಿನ ದಾನ. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೂ ಚಿಕ್ಕದಾದ ತಾಲ್ಲೂಕುಮುಖ್ಯನಗರ ಧಾನ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾದ ಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಐದು ಏರುಗಳ ಉಳುಮೆಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ ಇವುಗಳ ದಾನವು ಮಹಾದಾನ. ಭೂಮಿ ದಾನ ಮಾಡಿದರೆ ದೃಢವಾದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಐದು ನೇಗಿಲುಗಳನ್ನೂ ಕೊಂಬುಗಳಿಗೆ ಸುವರ್ಣದ ಹಸಸು (ಶೃಂಗಾಭರಣ) ಗಳಿಂದಲೂ ಬಾಲಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಭರಣಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಲುಗೊರಸುಗಳಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕವಚಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಂಪು ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಗಂಧ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಹತ್ತು ಉತ್ತಮಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸರ್ವೋಪಕರಣಗಳೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. मत्स्यपु०।

पञ्चलोह ಪಂಚಲೋಹ (नं०) ಐದು ಲೋಹಗಳು. ಸುವರ್ಣ ಬೆಳ್ಳಿ ತಾಮ್ರ ತವರ ಮತ್ತು ಸೀಸ ಇವು ಪಂಚ ಲೋಹಗಳು.

पञ्चवक्त्र ಪಂಚವಕ್ತ್ರ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. पञ्च वक्त्राण्यस्य। [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चमुख" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಸಿಂಹ. पञ्च विशालं वक्त्रमस्य। "वेलाचलादर्भकपञ्चवक्त्रान् विहङ्गपातेन जिघृक्षमाणान्" यादं० १८-८६। 3. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ. "पञ्चपूर्वास्तु वक्त्रस्य व्याघ्रे सिंहे हरे" वैजं०।

पञ्चवटी ಪಂಚವಟೀ (स्त्री०) 1. ವಟ ಮೊದಲಾದ ಐದು ವೃಕ್ಷಗಳು. पञ्चानां वटानां समाहारः "ङीप्" (४-१-२१)। ಅಶ್ವತ್ಥ (ಅರಳೀಮರ) ಬಿಲ್ವ ವಟ (ಆಲದ ಮರ) ಧಾತ್ರೀ (ನೆಲ್ಲಿಮರ) ಅಶೋಕ (ಕೆಂಪು ಚಿಣ್ಣದೆಲೆ ಗಿಡ) ಇವು ವಟಾದಿ ಪಂಚವೃಕ್ಷಗಳು. ಈ ಐದು ವೃಕ್ಷಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕುಳಿತು ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು ಸಿದ್ಧಿಪ್ರದವಾದುದು. 2. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಕೆಲಕಾಲ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ "ನಾಸಿಕ" ಎಂಬ ಊರಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪಂಚವಟೀ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯ ನಾಸಿಕಾ ಛೇದನವಾದುದರಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ನಾಸಿಕವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. "पञ्चवटयां ततो रामः शासनात् कुम्भजन्मनः। अनपोढस्थितिस्तस्थौ विन्ध्याद्रिः प्रकृताविव" रघु० १२-३१।

पञ्चवर्ग ಪಂಚವರ್ಗ (पुं०) ರಾಜನ ಚಾರಪಂಚಕ, ಸ್ವ-ಪರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ರಾಜನು ನಿಯಮಿಸುವ ಐದು ಮಂದಿ ಗೂಢಚಾರರು. (1) कापटिकः (2) उदास्थितः (3) गृहपतिः (4) वैदेहिकः ಮತ್ತು (5) तापसः ಇವರು ಐದು ವಿಧ ಗೂಢಚಾರರು. पञ्चानां चाराणां वर्गः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "उदास्थित" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पञ्चवर्षदेशीय ಪಂಚವರ್ಷದೇಶೀಯ (वि०) ಸುಮಾರು ಐದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ. ईषन्न्यूनपञ्चवर्षवान्— पञ्चवर्ष "देशीयर्" (५-३-६७)।

पञ्चवायु ಪಂಚವಾಯು (पुं० ब० व०) ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು. ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನ ಸಮಾನ ಉದಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನ ಇವು ಪಂಚವಾಯುಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चप्राण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पञ्चवार्षिक ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ (वि०) 1. ಐದು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ, ಐದು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पञ्चभिः वर्षैः निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)। उत्तरपदवृद्धिः (७-३-१६)। 2. ಐದು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಗೌರವಿಸಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಐದು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕೂಲಿಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಐದು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ. पञ्चवर्षान् अधीष्टः भृतः भूतो वा "ठञ्" (५-१-८०)। उत्तरपदवृद्धिः (७-३-१६)। ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. द्वैवर्षिकः त्रैवर्षिकः पाञ्चवर्षिकः ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

पञ्चविंश ಪಂಚವಿಂಶ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–विंशी –ವಿಂಶೀ.**

पञ्चविंशति ಪಂಚವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತೈದು. पञ्चाधिका विंशतिः।

पञ्चविंशतितम ಪಂಚವಿಂಶತಿತಮ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चविंशति "डट्" (५-२-४८)। डटः "तमट्" आगमः (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–विंशतितमी –ವಿಂಶತಿತಮೀ.**

पञ्चवृत्ति ಪಂಚವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಮಾಣ ವಿಪರ್ಯಯ ವಿಕಲ್ಪ ನಿದ್ರಾ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿ ರೂಪವಾದ ಐದು ವೃತ್ತಿಗಳು. 2. ಪ್ರಾಣನ ಅಪಾನನ ಉದಾನನ ಸಮಾನನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನನ ರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಳ್ಳ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಪ್ರಾಣವಾಯು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चप्राण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पञ्चशर ಪಂಚಶರ (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. पञ्च शराः बाणाः अस्य। "शापावसाने प्रतिपन्नमूर्तेर्ययाचिरे पञ्चशरस्य सेवाम्" कुमा० ७-९२। 2. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು.

पञ्चशाख ಪಂಚಶಾಖ (पुं०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. पञ्च शाखा इवाङ्गुलयो यस्य। 2. ಗಜ, ಆನೆ. (नं०) 3. ಐದು ಶಾಖೆಗಳು. पञ्चानां शाखानां समाहारः।

पञ्चष ಪಂಚಷ (वि० ब० व०) ಐದು ಅಥವಾ ಆರು. पञ्च वा षड्वा। "त्वचः समुत्तार्य दलानि रीत्या मोचात्वचः पञ्चषपाटनायाम्" नैष० ७-३१।

पञ्चसंस्कार ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರ (पुं०) ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಐದು ವಿಧ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು. ತಾಪಃ ಪುಂಡ್ರಃ ನಾಮ ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಯಾಗ ಇವು ಐದು ಸಂಸ್ಕಾರ

ಗಳು. ತಪ್ತಸುದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಪಾಂಚಜನ್ಯಧಾರಣ (ಅಂಕನ)ವು **ತಾಪ.** ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಧಾರಣವು **ಪುಂಡ್ರ.** ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದಾಸಾಂತ ನಾಮಕರಣವು **ನಾಮ.** ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ನಡೆಯುವುದು **ಮಂತ್ರ.** ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತಾ ಪೂಜಾಧಿಕಾರವು **ಯಾಗ.** "तापः पुण्ड्रस्तथा नाम मन्त्रो यागश्च पञ्चमः"।

पञ्चसुगन्धिक ಪಂಚಸುಗಂಧಿಕ (नं०) ಕರ್ಪೂರ ತಕ್ಕೋಲಕ ವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ ಲವಂಗಕುಸುಮ ಗುವಾಕ ಮತ್ತು ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಇವುಗಳ ಸಮಭಾಗಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ವಸ್ತು.

पञ्चसूना ಪಂಚಸೂನಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಐದು ಹಿಂಸಾ ಸ್ಥಾನಗಳು. पञ्च सूनाः। ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪಾಪಹೇತುವಾದುವು (ಈ ಐದು) ಒಲೆ ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಒರಳು ನೀರಿನ ಕಲಶ. ಇವುಗಳ ಉಪಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಾಗುವ ಪ್ರಾಣಿವಧೆಯು ಪಾಪಹೇತುವಾಗುವುದು. "पञ्च सूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः। कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन्" मनु० ३-६८। ಈ ಪಾಪನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ["पञ्चमहायज्ञ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पञ्चांश ಪಂಚಾಂಶ (पुं०) 1. ಐದನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. पञ्चमोंऽशः। 2. ಮೂವತ್ತು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ ರಾಶಿಯ ಐದನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

पञ्चाक्षर ಪಂಚಾಕ್ಷರ (पुं०) 1. ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಂತ್ರ. पञ्च अक्षराणि यत्र। 2. ಪ್ರಣವ. ಪ್ರಣವವು अकारः उकारः मकारः नादः बिन्दुः ಈ ಐದರಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

पञ्चाग्नि ಪಂಚಾಗ್ನಿ (पुं०) 1. ದಕ್ಷಿಣ (ಅನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನ) ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಆಹವನೀಯ ಸಭ್ಯ ಮತ್ತು ಆವಸಥ್ಯ ಗಳೆಂದು ಯಾಗಾಗ್ನಿಗಳು ಐದು. (वि०) 2. ಈ ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನು, –ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. पञ्च अग्नयो यस्य। 3. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಅಗ್ನಿ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯ ಈ ರೀತಿಯಿರುವ ಪಂಚತೇಜಸ್ಸುಗಳು.

पञ्चाग्निक ಪಂಚಾಗ್ನಿಕ (नं०) ಐದು ಅಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು. पञ्च अग्नयो यत्र।

पञ्चाङ्ग ಪಂಚಾಂಗ (पुं०) 1. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. पञ्च अङ्गानि यस्य। 2. ಐದು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಪಂಚಭದ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. 3. ತೋಳುಗಳು ಮಂಡಿಗಳು ಶಿರಸ್ಸು ವಕ್ಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ನೇತ್ರ ಈ ಐದು ಅಂಗಗಳಿಗೂ ಭೂಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಣಾಮ "बाहुभ्यां चैव जानुभ्यां शिरसा वक्षसा दृशा। पञ्चाङ्गोऽयं प्रणामः स्यात्" तन्त्रसा०। 4. ಒಂದು ಮರದ ಐದು ಭಾಗಗಳು. ತ್ವಕ್ಕು (ತೊಗಟೆ) ಪರ್ಣ (ಎಲೆ) ಪುಷ್ಪ ಬೇರು ಮತ್ತು ಫಲ ಇವು ಮರದ ಐದು ಭಾಗಗಳು. 5. ಪಂಚಾಂಗ, ಪ್ರತಿ ದಿನದ ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗ ಮತ್ತು ಕರಣ ಇವು ಜ್ಯೋತಿಷದ ಐದು ಅಂಗಗಳು. "तिथिर्वारश्च नक्षत्रं योगः करणमेव च। पञ्चाङ्गमेतदुद्दिष्टम्"।

पञ्चाङ्गगुप्त ಪಂಚಾಂಗಗುಪ್ತ (पुं०) ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. पञ्चाङ्गानि गुप्तान्यस्य। ಎರಡು ಕಾಲುಗಳು ಎರಡು ಕೈಗಳು ಮತ್ತು ತಲೆ ಇವುಗಳನ್ನು ತನಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದಾಗ ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–ङ्गी –ಗೀ.**

पञ्चाङ्गशुद्धि ಪಂಚಾಂಗಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) ಪಂಚಾಂಗಗಳ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧ (ಯೋಗ್ಯ) ವಾದ ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗ ಮತ್ತು ಕರಣ ಇವುಗಳು ಇರುವಿಕೆ. ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪಂಚಾಂಗಶುದ್ಧಿ ತಾರಾಬಲ ಚಂದ್ರಬಲ ಗಳಿರುವ ದಿವಸವೂ ಗುರು ಶುಕ್ರರು ಅಸ್ತವಾಗದಿರುವಾಗ ಶುದ್ಧವಾದ ಲಗ್ನವೂ ಪ್ರಶಸ್ತ.

पञ्चाङ्गुल ಪಂಚಾಂಗುಲ (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ. ಹರಳುಗಿಡ. पञ्च अङ्गुलय इव पत्राणि अस्य "अच्" (५-४-८६)। ಈ ಮರದ ಅವಯವಗಳು ಅಂಗುಲಿಯಂತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಮರದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ "अच्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು.

पञ्चाङ्गुलि ಪಂಚಾಂಗುಲಿ (पुं०) ಹಸ್ತ, ಕೈ. पञ्च अङ्गुलयोऽस्य।

पञ्चाज ಪಂಚಾಜ (नं०) ಆಡಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು. अजाया विकारः "अञ्" (४-३-१५४)। पञ्चभिर्गुणितमाजम्। ಪುರೀಷ (ಹಿಕ್ಕೆ) ಮೂತ್ರ ಹಾಲು ಮೊಸರು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಇವು ಆಡಿನ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು.

पञ्चात्मक ಪಂಚಾತ್ಮಕ (नं०) ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶರೀರ. पञ्च आत्मा आकाशादयः यस्य "कप्"।

पञ्चानन ಪಂಚಾನನ (ಪುं०) 1. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. पञ्च आननान्यस्य। 2. ಸಿಂಹ. पञ्च विशालमाननमस्य। 3. ಸಿಂಹರಾಶಿ. 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ.

पञ्चामृत ಪಂಚಾಮೃತ (ನ०) 1. ಹಾಲು ಮೊಸರು ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳೆಂಬ ಐದು ಸಿಹಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು. पञ्चानाममृतानां समाहारः। "दुग्धं च शर्करा चैव घृतं दधि तथा मधु। पञ्चामृतमिदं प्रोक्तम्"। 2. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. न म्रियन्ते नात्यन्तं विनश्यन्ति कार्यकारणरूपेण सर्वदाऽवस्थानात् इति अमृतानि। पञ्च अमृतानि। "नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पञ्चामृताकर्षणात्" मालती० ५-२।

पञ्चाम्नाय ಪಂಚಾಮ್ನಾಯ (ಪುं०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪಂಚ ಮುಖಗಳಿಂದ ಹೊರಟ ಆಮ್ನಾಯಸದೃಶವಾದ ಐದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು. "पूर्वाम्नायः शब्दरूपो दक्षिणः कर्णरूपकः। पश्चिमः प्रश्नरूपः स्यात् उत्तरं चोत्तरस्तथा। ऊर्ध्वाम्नायस्तत्त्वबोधः केवलानुभवात्मकः" भैरवतन्त्रम्।

पञ्चायतनी ಪಂಚಾಯತನೀ (स्त्री०) ಉಪಾಸ್ಯರಾದ ಗಣಪತಿ ಪಾರ್ವತಿ ಈಶ್ವರ ಅಚ್ಯುತ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರೆಂಬ ಐದು ದೇವತೆಗಳು. पञ्चानामायतनानां समाहारः।

ಈ ಐದು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಪೂಜಿಸುವವರು ಯಾವ ದಿನದಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರೋ ಅವರನ್ನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲೂ ಉಳಿದವರನ್ನು ಆಯಾ ಕ್ರಮದಲ್ಲೂ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಬೇಕು.

ಗಣಪತಿ ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಕೇಶವ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ
ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ

ಪಾರ್ವತೀ ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಅಚ್ಯುತ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ

ಶಿವ ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಕೇಶವ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ

ವಿಷ್ಣು ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಕೇಶವ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ
ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ

ಸೂರ್ಯ ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ವಿಷ್ಣು
ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ

पञ्चायुध ಪಂಚಾಯುಧ (ನ०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಐದು ಆಯುಧಗಳು. पञ्च आयुधानि। शङ्खः चक्रम् गदा खड्गः शार्ङ्गम् ಇವು ಐದು ಆಯುಧಗಳು. "शङ्खो लक्ष्मीपतेः पाञ्चजन्यः चक्रं सुदर्शनम्। कौमोदकी गदा खड्गो नन्दकः कौस्तुभो मणिः। चापः शार्ङ्गं मुरारेः" अम०। 2. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು. (ಪುं०) 3. ವಿಷ್ಣು. 4. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

पञ्चारी ಪಂಚಾರೀ (स्त्री०) ಚತುರಂಗದ ಆಟದ ಹಲಗೆ.

पञ्चाल ಪಂಚಾಲ (ಪುं० ಬ० ವ०) 1. ಪಂಚಾಲದೇಶ. पचि (विस्तारकरणे) "कालन्" (उ० १-११५)। 2. ಪಂಚಾಲದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. पञ्चालानां राजानः "अञ्" (४-१-१६६)। बहुत्वे अञो लुक् (२-४-६२)। एकत्वे पाञ्चालः।

पञ्चालिका ಪಂಚಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪುತ್ಥಳಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. पञ्चभिर्वर्णैरल्यते — अल "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कन्"। "पञ्चालिका पुत्रिका स्याद्वस्त्रदन्तादिभिः कृता" अम०।

पञ्चाली ಪಂಚಾಲೀ (स्त्री०) ಪುತ್ಥಳಿಕೆ, ವಸ್ತ್ರ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ.

पञ्चावयव ಪಂಚಾವಯವ (ಪುं०) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಹೇತು ಉದಾಹರಣ ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮಗಳೆಂಬ ಐದು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಾರ್ಕಿಕರ ವಾದ. पञ्च अवयवा यस्य।

पञ्चाश ಪಂಚಾಶ (वि०) ಐವತ್ತನೆಯ. पञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पञ्चाशी ಪಂಚಾಶೀ.**

पञ्चाशत् ಪಂಚಾಶತ್ (स्त्री०) 1. ಐವತ್ತು. पञ्च दशतः परिमाणमस्याः "शत्" प्रत्ययः प्रकृतेः पञ्चादेशश्च निपा० (५-१-५९)। (वि०) 2. ಐವತ್ತು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ, ಐವತ್ತರಿಂದ ಕೂಡಿದ.

पञ्चाशत्तम ಪಂಚಾಶತ್ತಮ (वि०) ಐವತ್ತನೆಯ. पञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः वा तमडागमः (५-२-६६)। पक्षे पञ्चाशः। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

पञ्चाशिन् ಪಂಚಾಶಿನ್ (वि०) ಐವತ್ತರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ,

पञ्चाशीति ಪಂಚಾಶೀತಿ (स्त्री०) ಎಂಬತ್ತೈದು. पञ्चाधिका अशीतिः।

पञ्चास्य ಪಂಚಾಸ್ಯ (पुं०) 1. ಮೃಗಗಳ ರಾಜನಾದ ಸಿಂಹ. पञ्च विस्तीर्णमास्यं अस्य। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। 2. ಸಿಂಹರಾಶಿ. 3. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಪರಮಾತ್ಮ. पञ्च आस्यान्यस्य। 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ. (वि०) 5. ಐದು ಮುಖಗಳುಳ್ಳ.

पञ्चीकरण ಪಂಚೀಕರಣ (न०) ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನೂ ಕೆಲವು ಭಾಗಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣಮಾಡುವುದು. अपञ्च पञ्चात्मकानि क्रियन्तेऽनेन — पञ्चन् + डु कृञ् (करणे) च्विः भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। दीर्घः (७-४-२६)। ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ಸಮವಾಗಿ ಎರಡೆರಡು ಭಾಗಮಾಡಿ ಆ ಹತ್ತು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಐದು ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಮಾಡಿ ಆ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು **ಪಂಚೀಕರಣ.** "द्विधा विधाय चैकैकं चतुर्धा प्रथमं पुनः। स्वस्वेतरद्वितीयांशैर्योजनात् पञ्च पञ्च ते" वेदान्तसारः।

पञ्चीकृत ಪಂಚೀಕೃತ (वि०) ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಂಚಭೂತಗಳು).

पञ्चेन्द्र ಪಂಚೇಂದ್ರ (पुं० ब० व०) ಐವರು ಇಂದ್ರರು. पञ्च इन्द्राः।

ಪಂಚೇಂದ್ರೋಪಾಖ್ಯಾನ: ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳ ಸತ್ರಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳುತ್ತಾ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಯುವತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವಳ ವಿಷಯ ವಿಚಾರಿಸಲಾಗಿ ಅವಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದಳು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಕುಪಿತನಾದನು. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಓರೆನೋಟದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟನು. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆತರಲು ಹೋದ ತರುಣಿಯ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ಆಗ ಈಶ್ವರನು ಇವನಂತೆಯೇ ಗರ್ವಿತರಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಇನ್ನೂ ನಾಲ್ವರು ಇಂದ್ರರನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ ಭೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡುವನು. ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು "ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಅತಿಶಯ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಯಶಸ್ವಿಗಳಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ಚರ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವಿರಿ. ಈ ತರುಣಿಯೇ ನಿಮ್ಮ ಐವರಿಗೂ ಪತ್ನಿಯಾಗುವಳು" ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಈ ಐವರೂ ಮುಂದೆ ಪಂಚಪಾಂಡವರಾಗಿಯೂ ಈ ತರುಣಿಯು ದ್ರೌಪದಿಯಾಗಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. भा० आदि० २१४।

पञ्चेन्द्रिय ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ (न०) ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

पञ्चेषु ಪಂಚೇಷು (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. पञ्च इषवोऽस्य। "त्वामुच्चकैस्तापयता नृपं च पञ्चेषुणैवाजनि योजनेयम्" नैष० ३-१००। 2. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು. "अरविन्दमशोकं च चूतं च नवमल्लिका। नीलोत्पलं च पञ्चैते पञ्चबाणस्य सायकाः" अम०।

पञ्चोपचार ಪಂಚೋಪಚಾರ (पुं०) ದೇವರ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಧೂಪ ದೀಪ ಮತ್ತು ನೈವೇದ್ಯಗಳೆಂಬ ಐದು ಉಪಚಾರಗಳು.

पञ्चोष्मन् ಪಂಚೋಷ್ಮನ್ (पुं०) ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ಐದು ಅಗ್ನಿಗಳು. पञ्च ऊष्माणः। "भौमाप्याग्नेयवायव्याः पञ्चोष्माणः सनाभसाः। पञ्चाहारगुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन् पचन्त्यनु। पार्थिवाः पार्थिवानेव शेषाः शेषांशदेहगान्" सारकौमुदी।

पञ्जर ಪಂಜರ (पुं० न०) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮೂಳೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು. पजि (आवरणे) "अरन्" बाहु०। (न०) 2. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಬೋನು. "शुक पञ्जरबन्धस्ते मधुराणां गिरां फलम्"। 3. ಕಲಿಯುಗ.

पञ्जिका ಪಂಜಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಸಾರವತ್ತಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಪ್ರಮಾಣಪುರಸ್ಸರವಾದ ವಿವರಣೆ. 2. ಪ್ರತಿದಿನದ ಆಯವ್ಯಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಲೆಕ್ಕದ ಪುಸ್ತಕ. 3. ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗ ಮತ್ತು ಕರಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಂಚಾಂಗ.

पञ्जिकारक ಪಂಜಿಕಾರಕ (पुं०) ಕಾಯಸ್ಥಪಂಗಡದವನು. पञ्जिमायव्ययसूचकपत्रं करोति।

पञ्जी ಪಂಜೀ (स्त्री०) 1. ಪಂಚಾಂಗ. "दैवज्ञवक्त्रेण शृणोति पञ्जीं शत्रुक्षयं याति शशीव कृष्णे"। 2. ನೂಲನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಹತ್ತಿಯ ಹಂಜಿ, ನೂಲು ತೆಗೆಯಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿ ಹದ ಮಾಡಿದ ಹತ್ತಿಯ ಹಂಜಿ. 3. ಆಯವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತ್ರ.

पञ्जीकर ಪಂಜೀಕರ (पुं०) ಕಾಯಸ್ಥ ಪಂಗಡದವನು. पञ्जीमायव्ययसूचकपत्रं करोति—कृञ् "टः" (३-२-२०)।

पट ಪಟ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟಗಿಡ. (पुंन०) 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. पट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अयं पटः सूत्रदरिद्रतां गतो ह्ययं पटश्छिद्रशतैरलङ्कृतः। अयं पटः प्रावरितुं न शक्यते ह्ययं पटः संवृत एव शोभते" मृच्छ० २-१०। 3. ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಬಟ್ಟೆ. 4. ಉತ್ತಮದರ್ಜೆಯ ಬಟ್ಟೆ. 5. ಮೇಲಿನ ಆಚ್ಛಾದನ, ಛಾವಣಿ. ಲಿಂಗತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "त्रिलिङ्ग्यां तु क्वचिच्छुङ्गा कलशी कन्दरी दरी। पेटी पुटी पटी वाटी कवाटी पिटका वटी" वैज०। "प्रसारयन्ति कुशलाश्चित्रां वाचं पटीमिव" माघ० २-७४। 6. ಜವನಿಕೆ, ತೆರೆ, ಪರದೆ. 7. ಪ್ರಮಾದವಚನ, ಅಜ್ಞಾನದ ಮಾತು. 8. ದೋಷ, ತಪ್ಪು. 9. ಪುರಸ್ಕಾರ, ಗೌರವ. "पटः प्रियालवृक्षे च सुचेले च पुरस्कृतौ। पटः प्रमादवचनदोषयोरप्युदाहृतः" विश्व०।

पटक ಪಟಕ (न०) ಶಿಬಿರ, ಠಾಣ್ಯ, ದಂಡು ಇಳಿಯುವ ಜಾಗ. पटेन छदनेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

पटकार ಪಟಕಾರ (पुं०) ತಂತುವಾಯ, ನೇಯ್ಗೆಯವನು, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವವನು. पटं करोति—कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

पटकुटी ಪಟಕುಟೀ (स्त्री०) ಡೇರೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ, पटनिर्मिता कुटी।

पटगृह ಪಟಗೃಹ, –मण्डप –ಮಂಡಪ, –वेश्मन् –ವೇಶ್ಮನ್ (न०) ಡೇರೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ. "प्रासादशोभातिशयालुभिः पथि प्रभोर्निवासाः पटवेश्मभिर्बभुः" माघ० १२-६३। "उन्नम्रताम्रपटमण्डपमण्डितं तत्" माघ० ५-६८।

पटच्चर ಪಟಚ್ಚರ (न०) 1. ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ, ಚಿಂದಿ ಬಟ್ಟೆ. भूतपूर्वं पटत्—भूतपूर्वे "चरट्" (५-३-५३)। "पटच्चरं जीर्णवस्त्रम्" अम०। (पुं०) 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. "पटच्चरः पटच्चोरः" वैज०। 3. ಮಧ್ಯದೇಶದ ಒಂದು ಪ್ರಾಂತ. "पटच्चरादयश्चान्ये मध्यदेशस्य नीवृतः" वैज०।

पटच्चोर ಪಟಚ್ಚೋರ (पुं०) ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. "पटच्चरः पटच्चोरः" वैज०।

पटल ಪಟಲ (स्त्रीन०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. पटं विस्तारं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "भूयते स्म सुमनः सुमनःस्रग्दामधामपटले पटलेन" नैष० २१-२२। "रथाङ्गपाणेः पटलेन रोचिषाम्" माघ० १-२१। (न०) 2. ಗೂಡೆ, ಮಕರಿ, ಬುಟ್ಟಿ. 3. ಪರಿವಾರ, ಪರಿಜನ. 4. ತಿಲಕ, ಸಂಗಾತಿ, ಮೈಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿ. 5. ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ, ಕಣ್ಣಿನ ಪೊರೆ. 6. ಛಾವಣಿ, ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ. "विनमितपटलाग्रं दृश्यते जीर्णकुडचम्" मुद्रा० ३-१५। "अथ पटलं पिटके च परिच्छदे। छदिर्दृग्रोगतिलके क्लीबं वृन्दे पुनर्नना" मेदि०। स्त्रियां **पटली ಪಟಲೀ**. (पुं० न०) 7. ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯ, ಪರಿಚ್ಛೇದ.

पटवाप ಪಟವಾಪ (पुं०) ಡೇರೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ.

पटवास ಪಟವಾಸ (पुं०) 1. ಡೇರೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ. पटनिर्मितः वासः। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "निजरजः पटवासमिवाकिरद्धृतपटोपमवारिमुचां दिशाम्" माघ० ६-३७। 3. ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕೊಡುವ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. पटं वासयति—वास (उपसेवायाम्) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "अस्मिन् प्रकीर्णपटवासकृतान्धकारे" रत्ना० १-१२। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **–वासकः –ವಾಸಕಃ.**

पटह ಪಟಹ (पुं० न०) 1. ತಮಟೆ. पट इति शब्दं जहाति—ओहाक् (त्यागे) "कः" (३-२-३)। "यियासतस्तस्य महीध्ररन्ध्रभिदापटीयान् पटहप्रणादः" माघ० ३-२४। 2. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುವ ನಗಾರಿ, ಭೇರಿ.

"अवलोकनाय मुरविद्विषां द्विषः पटहप्रणादविहितोपहूतयः" माघ० १३-३०। 3. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "पटहो वाद्य आरम्भे" हेम०।

पटि ಪಟಿ, -ಟೀ-टी (स्त्री०) ನಯವಾದ ವಸ್ತ್ರ. पट "इन्" (उ० ४-११७)। "प्रसारयन्ति कुशालाश्चित्रां वाचं पटीमिव" माघ० २-७४।

पटिमन् ಪಟಿಮನ್ (पुं०) ಪಟುವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಜಾಣತನ, ದಕ್ಷತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. पटोर्भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)।

पटिष्ठ ಪಟಿಷ್ಠ (वि०) ಅತ್ಯಂತ ನಿಪುಣ, ಬಹಳ ಜಾಣನಾದ. अतिशयेन पटुः "इष्ठन्" (५-३-५५)।

पटीयस् ಪಟೀಯಸ್ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪಟುವಾದವನೊಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन पटुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "दधौ पटीयान् समयं नयन्नयं दिनेश्वरश्रीरुदयं दिने दिने" नैष० १-१७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी -ಯಸೀ.** "कृष्णापि शुद्धेरधिकं विधातृभिर्विहन्तुमंहांसि जलैः पटीयसी" माघ० १२-६७।

पटीर ಪಟೀರ (पुं०) 1. ಮೂಲಂಗಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 2. ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. पट (गतौ) "ईरन्" (उ० ४-३०)। "पटीरस्कन्धविषयाः तत्र तेषां भुजङ्गमाः" याद० २२-१९८। 3. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 4. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. 5. ಗದ್ದೆ, ಕೇದಾರ. 6. ಬಿದಿರಿನ ಸಾರ. 7. ಜಲ್ಲಡಿ, ಜರಡಿ. 8. ಮೋಡ. "पटीरस्तु मूलके। केदारे वेणुसारे च वरिदे। तितउन्यपि" मेदि०। (वि०) 9. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. 10. ರಮಣೀಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ.

पटु ಪಟು (पुं०) 1. ಕಹಿ ಪಡವಲಗಿಡ. पाटयति — पट (गतौ) + णिच् "उः" पटिरादेशश्च (उ० १-१८)। "पटोलस्तिक्तकः पटुः" अम०। 2. ಹಾಗಲಗಿಡ. (न०) 3. ಸೈಂಧವ ಲವಣ. 4. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಉಪ್ಪು. 5. ಅಳಿಂಬೆ, ನಾಯಿಕೊಡೆ. "पटुर्दक्षे च नीरोगे चतुरेऽप्यभिधेयवत्। पटोले तु पुमान् क्लीबे छत्रालवणयोरपि" मेदि०। (वि०) 6. ಜಾಣನಾದ, ನಿಪುಣನಾದ. "अनुभवन्नवदोलमृतूत्सवं पटुरपि प्रियकण्ठजिघृक्षया" रघु० ९-४६। 7. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. "नुनुदे तनुकण्डु पण्डितः पटुचञ्चूपुटकोटिकुट्टनैः" नैष० २-४। 8. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಹರಿತವಾದ, ಚೂಪಾಗಿರುವ. "पटुर्धारावाही नव इव चिरेणापि हि न मे निकृन्तन् मर्माणि क्रकच इव मन्युर्विरमति" उ० रा० ४-३। 9. ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. "उषसि स गजयूथकर्णतालैः पटुपटहध्वनिभिर्विनीतनिद्रः" रघु० ९-७१। 10. ಯೋಗ್ಯ, ಯುಕ್ತ, ಉಚಿತ. "स्मर्तुमधिगतगुणस्मरणाः पटवो न दोषमखिलं खलूत्तमाः" माघ० १५-४३। 11. ವಾಗ್ಮಿ, ವಾಚಾಳಿ, ವಾಕ್ಚತುರ. 12. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. "तदर्थमध्याप्य जनेन तद्वने शुका विमुक्ताः पटवस्तमस्तुवन्" नैष० १-१०३। 13. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. 14. ರೋಗದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ, ಆರೋಗ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ. 15. ಕಪಟೋಪಾಯವುಳ್ಳ, ವಂಚಕ, ಧೂರ್ತ. 16. ಶೂರ, ಧೀರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. 17. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಚುರುಕಾಗಿರುವ. 18. ದುರ್ಭಾಷೆಯಾಡುವ, ಬಿರುಸಾಗಿ ನುಡಿಯುವ. स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। **पट्वी ಪಟ್ವೀ, पटुः ಪಟುಃ.**

पटुकल्प ಪಟುಕಲ್ಪ (वि०) ಸಮರ್ಥನಂತಿರುವ, ಅಷ್ಟು ಚತುರನಲ್ಲದ. ईषदूनः पटुः "कल्पप्" (५-३-६७)। देश्यः देशीयर् च। **पटुदेश्यः ಪಟುದೇಶ್ಯಃ, पटुदेशीयः ಪಟುದೇಶೀಯಃ.**

पटुत्व ಪಟುತ್ವ (न०) 1. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶಕ್ತಿ. पटोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "नारावं व्यतनुत मेखलाकलापः कस्मिन् वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम्" माघ० ८-४५। 2. ನೈಪುಣ್ಯ, ಜಾಣತನ, ಕುಶಲತೆ. 3. ಚಟುವಟಿಕೆ, ಕಾರ್ಯಶಕ್ತಿ. "तल्" (५-१-११९)। **पटुता ಪಟುತಾ.** "अङ्गानि प्रसभं त्यजन्ति पटुतामाज्ञाविधेयानि मे" मुद्रा० ३-१।

पटुपर्णी ಪಟುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಘಂಟಾಮಣಿಸೊಪ್ಪು, ಕಂಕೋಷ್ಠ. पटूनि पर्णान्यस्य। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

पटुरूप ಪಟುರೂಪ (वि०) 1. ಬಹಳ ದಕ್ಷನಾದ, ಬಹಳ ಸಮರ್ಥನಾದ. 2. ಬಹಳ ನಿಪುಣನಾದ, ಬಹಳ ಕುಶಲನಾದ. प्रशस्तः पटुः "रूपप्" (५-३-६६)।

पटोल ಪಟೋಲ (पुं०) ಕಹಿ ಪಡವಲಗಿಡ. पटति — पट (गतौ) "कोलच्" (उ० १-६६)। "पटोलस्तिक्तकः पटुः" अम०।

पटोलिका ಪಟೋಲಿಕಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀಲತೆ, ಪಡವಲಗಿಡ.

पटोली ಪಟೋಲೀ (स्त्री०) ಕಹಿ ಪಡವಲಗಿಡ.

पट्ट ಪಟ್ಟ (पुं०) 1. ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು. पट (गतौ) "तः" बाहु०। (न०) 2. ರಾಜಶಾಸನ, ಕಂದಾಯದ ಪಟ್ಟಿ. 3. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. 4. ಪೀಠ, ಆಸನ.

5. ಚತುಷ್ಪಥ, ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ. 6. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ. "पट्टः पेषणपाषाणे व्रणादीनां च बन्धने। चतुष्पथे तु राजादिशासनान्तर-पीठयोः" मेदि०। 7. ಮಕುಟ, ಕಿರೀಟ, ಟೋಪಿ. "निर्वृत्तजाम्बूनदपट्टशोभे न्यस्तं ललाटे तिलकं दधानः" रघु० १८-४४। 8. ಸಿಂಹಾಸನ. 9. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "त्रासार्ता ऋत्विजोऽश्रपलगणहृतोष्णीषपट्टाः पतन्ति" रत्ना० १-३। 10. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 11. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. 12. ಸಾಣೆ ಕಲ್ಲು. 13. ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ. "पट्टो नेत्रेऽपि शाणे स्यात्" वैज०। 14. ಫಲಕ, ಹಲಗೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. "एषा मे मनोरथप्रियतमा सकुसुमास्तरणं शिलापट्टमधिशयाना सखीभ्यामन्वास्यते" शाकु० ३।

पट्टदेवी ಪಟ್ಟದೇವೀ, –महिषी –ಮಹಿಷೀ (स्त्री०) ಪಟ್ಟ ಮಹಿಷಿ, ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ರಾಣಿ. पट्टे सिंहासने स्थिता देवी महिषी वा।

पट्टण ಪಟ್ಟಣ (न०) 1. ಪ್ರಧಾನವಾದ ನಗರ, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ನಗರ, पटन्ति जना अत्र — पट (गतौ) "ततन्" बाहु०। 2. ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ, ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಾಮ. "ग्रामाः क्षुद्राः परे क्रमात्। स्युः कर्वटं कार्वटिकं कार्वकं नृगपट्टणे। कर्वटोऽस्त्री द्रोणमुखं पट्टणं पुटभेदनम्" कज०।

पट्टबन्ध ಪಟ್ಟಬಂಧ (पुं०) ಪತಿಯು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. "पत्यौ जीवति कुण्डोऽसौ"। "क्षत्रकुण्डः पट्टबन्धः" वैज०।

पट्टस ಪಟ್ಟಸ (पुं०) ಯುದ್ಧದ ಕೊಡಲಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧ. "पट्टसो लोहदण्डो यः तीक्ष्णधारः खुरोपमः" वैज०।

पट्टिका ಪಟ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕೆಂಪು ಅರಗಿನ ಗಿಡ,

पट्टी ಪಟ್ಟೀ (स्त्री०) 1. ಕೆಂಪು ಅರಗಿನ ಗಿಡ. 2. ಬೈತಲೆಯ ಬೊಟ್ಟು, ತಲೆಯಿಂದ ನೆತ್ತಿಯವರೆಗೆ ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಲಲಾಟದ ಆಭರಣ. "पट्टी ललाटिका" हेम०।

पठत् ಪಠತ್ (वि०) 1. ಓದುತ್ತಿರುವ. पठ (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "इत्येतन्मानवं शास्त्रं भृगुप्रोक्तं पठन् द्विजः" मनु० १२-१२६। 2. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. "पठतां वन्दिवृन्दानां प्रवीरा विक्रमावलिम्" कुमा० १६-४।

पठन ಪಠನ (न०) 1. ಓದುವುದು. पठ (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಮನದಟ್ಟಾಗುವಂತೆ ಓದುವುದು. 3. ಹೇಳುವುದು, ಬಾಯಿಂದ ಉಚ್ಚಾರಮಾಡುವುದು. "भूतप्रेत-पिशाचानां पठनादेव नाशनम्" मार्क०।

पठनीय ಪಠನೀಯ (वि०) 1. ಓದಲ್ಪಡುವ. 2. ಓದಬೇಕಾದ. पठ (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **पठितव्यम् ಪಠಿತವ್ಯಮ್.**

पठित ಪಠಿತ (वि०) 1. ಓದಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, 3. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पठ कर्म० "क्तः"।

पठ्य ಪಠ್ಯ (वि०) 1. ಓದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. पठ (व्यक्तायां वाचि) "यत्" (३-३-११३)।

पठ्यमान ಪಠ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಓದಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. पठ (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

पण ಪಣ (पुं०) 1. ಒಂದು ಕರ್ಷದ ತೂಕವುಳ್ಳ ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯ. पण्यते — पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "अप्" (३-३-६६)। ಐದು ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಆದ್ಯಮಾಷಕ. ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಕರ್ಷ. ಒಂದು ಕರ್ಷ ತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯವು ಕಾರ್ಷಿಕ. ಅದೇ ತೂಕದ ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯವು ಪಣ; "कार्षिके ताम्रिके पणः" अम०। 2. ಎಂಬತ್ತು ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. "वराटकानां दशकद्वयं यत् सा काकिणी ताश्च पणश्चतस्रः" लीला०। 3. ಸಂಬಳ, ಕೂಲಿ, ವೇತನ. 4. ಕರಾರು, ಒಪ್ಪಂದ, ಷರತ್ತು. "सन्धिं करोतु भवतां नृपतिः पणेन" वेणी० १-१५। 5. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. 6. ಮೂಲ್ಯ, ಬೆಲೆ. 7. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ. 8. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯವಾಗಿಡುವ ವಸ್ತು. 9. ವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಪಾರ. 10. ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು. 11. ಗೃಹ, ಮನೆ. 12. ವಿಷ್ಣು. पण कर्त० "अच्" (३-१-१३४)। पणति सर्वेषां स्वाम्यदास्यव्यतिहारेण व्यवहरति इति पणः। "स्वाम्यदास्यव्यतीहारव्यवहारात् पणः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "प्राणदः प्रणवः पणः" वि० स०। "ग्लहे माने वराटानां मूल्ये कार्षापणे धने। द्यूते विक्रय्यशाकादेर्बद्धमुष्टौ भृतौ पणः। पणः स्याद्व्यव-हारेऽपि" शाश्व०। 13. ಪಗಡೆಯಾಟ. 14. ವಿಕ್ರಯ,

ಮಾರಾಟ. 15. ಅಂಗಡಿ, ಮಾರಾಟದ ಸ್ಥಳ. 16. ಸಾರಾಯಿ ತೆಗೆಯುವವನು, ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು. 17. ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿ. (वि०) 18. ವರ್ತಕ, ಮಾರಾಟಗಾರ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು.

पणग्रन्थि ಪಣಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಆಪಣ, ಅಂಗಡಿ, ವಸ್ತುಗಳ ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ ಸ್ಥಳ. पणस्य क्रयविक्रयादेः ग्रन्थिरत्र । "स्रवद्रङ्गः पणग्रन्थिः" हारा० ।

पणन ಪಣನ (न०) 1. ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರ, ಕೊಳ್ಳುವುದು ಮಾರುವುದು ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. 2. ಹೊಗಳುವುದು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯ ಕಟ್ಟುವುದು.

पणबन्ध ಪಣಬಂಧ (पुं०) ಕರಾರು, ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಪ್ಪಂದಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. पणस्य बन्धः। "नय इव पणबन्धव्यक्तयोगैरुपायैः" रघु० १०-८६ ।

पणव ಪಣವ (पुं०) 1. ಮದ್ದಳೆ. पणं व्यवहारं वाति —वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। "द्रुत-मध्वनन्नुपरिपाणिवृत्तयः पणवा इवाश्वचरणक्षता भुवः" माघ० १३-५। 2. ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೆಗಲು. "गजस्कन्धेऽपि पणवः" वैज० ।

पणस ಪಣಸ (पुं०) ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತು. पण (व्यवहारे) "असच्" (उ० ३-११७)। "पणसः पण्यद्रव्यम्" सि० कौ० ।

पणस्त्री ಪಣಸ್ತ್ರೀ, –अङ्गना –ಅಂಗನಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ.

पणाया ಪಣಾಯಾ (स्त्री०) 1. ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯವ್ಯವಹಾರ. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) + आयः (३-१-२८)। भावे "अः" (३-३-१०२)। 2. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 3. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು.

पणायित ಪಣಾಯಿತ (वि०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) + वा आयः (३-१-३१) "क्तः" (३-२-१०२)। पक्षे **पणितम् ಪಣಿತಮ್**. 2. ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮಾರಲ್ಪಟ್ಟ.

पणि ಪಣಿ (स्त्री०) 1. ಅಂಗಡಿಬೀದಿ. पण (व्यवहारे) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ, ಜೀನ.

पणिक ಪಣಿಕ (पुं०) ವರ್ತಕನ ಮನೆ. "चन्द्रशाला शिरोगृहम् पणिकस्तु वणिग्गृहम्" वैज० ।

पणित ಪಣಿತ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "क्तः" (३-२-१०२)। वा आयः (३-१-३१)। **पणायितः ಪಣಾಯಿತಃ.** 2. ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮಾರಲ್ಪಟ್ಟ.

पणितव्य ಪಣಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಮಾರಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಮಾರಲ್ಪಡುವ, ವಿಕ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. पण (व्यवहारे) "तव्यः" (३-१-९६)। "विक्रेयं पणितव्यं च पण्ये" वैज० ।

पणितृ ಪಣಿತೃ (वि०) ವರ್ತಕ, ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವವನು. पण (व्यवहारे) "तृच्" (३-१-१३३)। "पणिता न जनारवैरवैदपि गुञ्जन्त-मलिं मलीमसम्" नैष० २-९२ ।

पण्ड ಪಂಡ (पुं० न०) 1. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. पण (व्यवहारे) "डः" (उ० १-१११)। "क्लीबः पण्डषण्डो नपुंसकम्" वैज०। (वि०) 2. ಬಾಲ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पण्डस्तु छिन्नपुच्छकः" वैज० ।

पण्डा ಪಂಡಾ (स्त्री०) ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ. पडि (गतौ) "अः" (३-३-१०३)। "पण्डः षण्डे धियि स्त्री स्यात्" मेदि० ।

पण्डित ಪಂಡಿತ (पुं०) 1. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. पण्डा अस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। "विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि । शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः" गीता ५-१८। "मातृवत्परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत् । आत्मवत् सर्व-भूतानि यो जानाति स पण्डितः"। (वि०) 2. ಪ್ರವೀಣ, ನಿಷ್ಣಾತ, ಕುಶಲ. "रतिदूतिपदेषु कोकिलां मधुरालापनिसर्गपण्डिताम्" कुमा० ४-१६। 3. ಜಾಣ, ನಿಪುಣ. 4. ಧೂಪದ ಪುಡಿ, ಲೋಬಾನ. "पण्डितः सिह्लके कवौ" मेदि० ।

पण्डितम्मन्य ಪಂಡಿತಮ್ಮನ್ಯ (वि०) ತನ್ನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ, ತಾನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ. पण्डितमात्मानं मन्यते — मन (ज्ञाने) "खः" (३-२-८३)। "णिनिः" (३-२-८२)। **पण्डितमानी ಪಂಡಿತಮಾನೀ.** "मूर्खाः पण्डितमानिनः"।

पण्डितिमन् ಪಂಡಿತಿಮನ್ (पुं०) 1. ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ಜಾಣತನ. 3. ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ, ಕುಶಲತೆ. पण्डितस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)।

पण्ड्रक ಪಂಡ್ರಕ (पुं०) ಷಂಗು, ಹೇಳವ, ಕುಂಟ.

पण्य ಪಣ್ಯ (न०) 1. ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಸ್ತು, ಮಾರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥ. पण (व्यवहारे) "यत्" निपा० (३-१-१०१)। "स्तुति" ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ण्यत्" (३-१-१२४)। पाण्यम् ಎಂದಾಗುವುದು. "पूराबभासे विपणिस्थपण्या सर्वाङ्गनद्धाभरणेव नारी" रघु० १६-४१। (पुं०) 2. ಮೌಲ್ಯ, ಬೆಲೆ, ಕ್ರಯ. (वि०) 3. ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "महता पण्यपुण्येन क्रीतेयं कायनौस्त्वया"।

पण्यस्त्री ಪಣ್ಯಸ್ತ್ರೀ, –अङ्गना –ಅಂಗನಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "यः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नागराणाम्" मेघ० २५।

पण्यवीथी ಪಣ್ಯವೀಥೀ (स्त्री०) ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯಗಳ ಸ್ಥಳ. "अनसायमभुविलेपनापणकश्मीरजपण्यवीथयः" नैष० २-९०।

पण्यशाला ಪಣ್ಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ಅಂಗಡಿ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳ ಸ್ಥಳ.

पण्याजिर ಪಣ್ಯಾಜಿರ (न०) ವ್ಯಾಪಾರದ ಸ್ಥಳ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ.

पण्याजीव ಪಣ್ಯಾಜೀವ (पुं०) ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ವರ್ತಕ. पण्यमाजीवो यस्य।

पण्याजीवक ಪಣ್ಯಾಜೀವಕ (न०) ಅಂಗಡಿ, ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಳ. पण्याजीवेन कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

पत ಪತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಷ್ಟವಾದ. 2. ಹಾರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಹೋಗುವ. 3. ಹಾರಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. पतति — पत्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (पुं०) 4. ರೆಕ್ಕೆ, ಗರಿ. 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು.

पतग ಪತಗ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतः उत्पतितः सन् गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। पतेन पक्षेण गच्छति—गम्लृ "डः" वा। "तर्मूमिलोलैः पतगग्रहान्नृपं न्यवारयद्वारिरुहैः करैरिव" नैष० १-१२६।

पतगराज् ಪತಗರಾಜ್, –राज –ರಾಜ (पुं०) ಪಕ್ಷಿರಾಜ, ಗರುಡ. "विप्रं पुरा पतगराडिव निर्जगार" माघ० ५-६६।

पतङ्ग ಪತಂಗ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्लृ (गतौ) "अङ्गच्" (उ० १-११६)। "उपेतपार्श्वश्चरणेन मौनिना नृपः पतङ्गं समधत्त पाणिना" नैष० १-१२४। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ಸೂರ್ಯ. "पततपतङ्गप्रतिमस्तपोनिधिः पुरोऽस्य यावन्न भुवि व्यलीयत" माघ० १-१२। 3. ಶಲಭ, "कामस्तु बाणावसरं प्रतीक्ष्य पतङ्गवद्वह्निमुखं विविक्षुः" कुमा० ३-६४। 4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ. 5. ಪಾದರಸ. 6. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऊर्ध्वायन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 7. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "पतङ्गः शलभे शालिप्रभेदे पक्षिसूर्ययोः" मेदि०। 8. ಮಾರ್ಜಾರ. "पतङ्गः शलभे शालौ मार्जारेऽग्नौ रवौ खगे" वैज०। 9. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ.

पतङ्गिका ಪತಂಗಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಪತಂಗದ ಹುಳ. पतङ्ग स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

पतञ्जलि ಪತಂಜಲಿ (पुं०) 1. ಯೋಗಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 2. ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. पतन् अञ्जलिः यस्मिन्। ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳೂ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಈ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

पतत् ಪತತ್ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतति — पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "पततां परितः परिस्फुरद्भिः परिपिङ्गीकृतदिङ्मुखैर्मयूखैः" माघ० २-५५। (वि०) 2. ಓಡುತ್ತಿರುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "प्रतिनादपूरितदिगन्तरः पतन् पुरगोपुरं प्रति स सैन्यसागरः" माघ० १३-२७। 3. ಎದುರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. "पुरः पतत्परबलरेणुमालिनीमलक्षयद्दिशमभिधूमितामिव" माघ० १७-४१। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ, ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. "मानिन्या वपुषि पतन्निसर्गमन्दो भिन्दानो हृदयमसाहि नोदवज्रः" माघ० ८-३९। 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ. "पततपतङ्गप्रतिमस्तपोनिधिः पुरोऽस्य यावन्न भुवि व्यलीयत" माघ० १-१२। "स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **पतन्ती ಪತಂತೀ.** "आलोकयामास हरिः पतन्तीर्नदीः स्मृतीर्वेदमिवाम्बुराशिम्" माघ० ३-७५।

पतत्र ಪತತ್ರ (न०) 1. ವಾಹನ. पत्लृ (गतौ) "अत्रन्" (उ० ३-१०५)। 2. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. "पतत्रं खे गरुत्यपि" वैज०। 3. ಪರ್ಣ, ಪತ್ರ, ಎಲೆ. "पर्णं बर्हं पतत्रं च" वैज०।

पतत्रि ಪತತ್ರಿ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्लृ (गतौ) "अत्रिन्" (उ० ४-६९)। "विविष्किरपतत्रयः" अम०।

पतत्र ಪತತ್ರ (न०) ರೆಕ್ಕೆ, ಗರಿ. पतात् त्रायते — त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। "येन मे पूर्वमद्रीणां पक्षच्छेदः प्रजात्यये। कृतो निविशतां भारैः पतत्त्रैः पततां भुवि" भाग० ८-११-३४।

पतत्रिन् ಪತತ್ರಿನ್ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतत्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पदं सहेत भ्रमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुनः पतत्रिणः" कुमा० ५-४।

पतद्ग्रह ಪತದ್ಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಯುವ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಾತ್ರೆ. "पतद्ग्रहे तिष्ठति रुक्मशैले धर्मद्रवैरात्मभुवार्च्यमानः" याद० १८-४२। 2. ಪೀಕದಾನಿ, ಉಗುಳುವ ಬಟ್ಟಲು. गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। पततो ग्रहः। पतन्तं गृह्णाति — ग्रह "अण्" (३-२-१)। **-ग्राहः -ಗ್ರಾಹಃ.**

पतद्भीरु ಪತದ್ಭೀರು (पुं०) ಶ್ಯೇನ, ಗಿಡಗ ಹಕ್ಕಿ.

पतन ಪತನ (न०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पतनोद्यततारकानुकारी शलभो वह्निमिवाससाद चैद्यः" याद० १५-११४। 3. ಅವನತಿ, ಅಳಿವು, ನಾಶ. "ग्रहाधीना नरेन्द्राणामुच्छ्रायाः पतनानि च" याज्ञ० १-३०८। 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಜಾರುವುದು, ಕೆಟ್ಟದಾರಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದು. "पतनं सत्पथाद्भ्रंशः" वैज०। 5. ಪರ್ಣ, ಪತ್ರ, ಎಲೆ. "छदस्तु छदनं पत्रं पलाशं पतनं दलम्" वैज०।

पतयालु ಪತಯಾಲು (वि०) ಬೀಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. पतयति—पत (गतौ)+णिच् "आलुच्" (३-२-१५८)।

पतस ಪತಸ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्लृ (गतौ) "असच्" (उ० ३-११७)।

पताक ಪತಾಕ (पुं०) ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಚಾಚಿದ ಹಸ್ತ. "पताकः कुञ्चिताङ्गुष्ठे संश्लिष्टप्रसृताङ्गुलौ" वैज०।

पताका ಪತಾಕಾ (स्त्री०) 1. ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರದ ಬಾವುಟ. पत्यतेऽनया — पत्लृ (गतौ) "आकः" (उ० ४-१४) निपा०। "रम्या इति प्राप्तवतीः पताका रागं विविक्ता इति वर्धयन्तीः" माघ० ३-५३। ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರವಾದುದು ಪತಾಕೆ. ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕಾರವಾದುದು ಧ್ವಜ. "त्रिकोणा वै पताका स्युः चतुष्कोणा ध्वजाः स्मृताः"। 2. ಶುಭ, ಮಂಗಳ, ಸೌಭಾಗ್ಯ. 3. ನಾಟಕದ ಒಂದು ಅಂಗ. ["पताकास्थानक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पताकास्थानक ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನಕ (न०) ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಥವಾ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವಿಷಯದ ಘಟನೆ. "यत्रार्थे चिन्तितेऽन्यस्मिन् तल्लिङ्गोऽन्यः प्रयुज्यते। आगन्तुकेन भावेन पताकास्थानकं तु तत्" सा० द० ६-४५। ರತ್ನಾವಳಿಯಲ್ಲಿ— ವಾಸವದತ್ತಾವೇಷದಿಂದ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾಗರಿಕೆಯು ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಭಯದಿಂದ ಕಂಠಕ್ಕೆ ಪಾಶವನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಮರಣಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಹೋಗಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಕಂಠಪಾಶವನ್ನು ಬಿಚ್ಚುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಸಾಗರಿಕೆಯೆಂದು ತಿಳಿದನಂತರ ವಾಸವದತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೌಖ್ಯಾನುಭವವು ಸಾಗರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನಕ" ರೂಪವಾದ ಅಂಗವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

पताकिन् ಪತಾಕಿನ್ (वि०) 1. ಬಾವುಟವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. पताकाऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-किनी -ಕಿನೀ.** (पुं०) 2. ಬಾವುಟವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಥ. "क्षितिरेणुकेतुवसनाः पताकिनः" माघ० १३-४।

पताकिनी ಪತಾಕಿನೀ (स्त्री०) ಸೇನೆ, ದಂಡು. पताकाऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "ङीप्" (४-१-५)। "रथवर्त्मरजोऽप्यस्य कुत एव पताकिनीम्" रघु० ४-८२।

पति ಪತಿ (पुं०) 1. ಯಜಮಾನ, ಗಂಡ. पाति — पा (रक्षणे) "डतिः" (उ० ४-५७)। "पत्युः शिरश्चन्द्रकलामनेन स्पृशेति सख्या परिहासपूर्वम्" कुमा० ७-१९। 2. ಸ್ವಾಮಿ, ಒಡೆಯ. "तदाप्रभृत्येव विमुक्तसङ्गः पतिः पशूनामपरिग्रहोऽभूत्" कुमा० १-५३। 3. ಯಜಮಾನ, ಒಡೆಯ. 4. ನಾಯಕ, ಅಧಿಪತಿ, ಪ್ರಭು. "ग्रामस्याधिपतिं कुर्याद्दशग्रामपतिं तथा। विंशतीशं शतेशं च सहस्रपतिमेव च" मनु० ७-११५।

पतिंवरा ಪತಿಂವರಾ (स्त्री०) ತಾನಾಗಿಯೇ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸುವ ಕನ್ಯೆ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಗಂಡನನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಕನ್ಯೆ. पतिं वृणोति — वृञ् (वरणे) "खच्" (३-२-४६)। "विवेश मञ्चान्तरराजमार्गं पतिंवरा क्लृप्तविवाहवेषा" रघु० ६-१०।

पतिघ्न ಪತಿಘ್ನ (वि०) ಪತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಲಕ್ಷಣ. पतिं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पतिघ्नी ಪತಿಘ್ನೀ.** पतिघ्नी पाणिरेखा।

पतित ಪತಿತ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿದ. पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "पतिते पतङ्ग-मृगराजि निजप्रतिबिम्बरोषित इवाम्बुनिधौ" माघ० ९-१८। 2. ಆಗಮಿಸಿದ, ಬಂದ. "अभिमुखपतितैर्गुण-प्रकर्षात् अवजितमुद्धतिमुज्ज्वलां दधानैः" माघ० ७-२९। 3. ಅನುನಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಲು (ಕಾಲಿಗೆ) ಬಿದ್ದ. "मयि ते पादपतिते किंकरत्वमुपागते" पञ्चतं० ४-८। 4. ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟ. ಕರ್ಮಭ್ರಷ್ಟ, ಕರ್ತವ್ಯಭ್ರಷ್ಟ. "संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन्" मनु० ११-१८०। 5. ಪಾಪಕಾರ್ಯದಿಂದ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು, ನರಕದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವನು. 6. ಕೆಳ ದರ್ಜೆಗೆ ಇಳಿದ. 7. ಪದಚ್ಯುತನಾದ, ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದ. 8. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬಿದ್ದಿರುವ. "दर्पणनिर्मलासु पतिते घनतिमिरमुषि" माघ० ४-६७।

पतिदेवता ಪತಿದೇವತಾ (स्त्री०) ಪತಿಯನ್ನೇ ದೈವವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಹೆಂಗುಸು, ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗುಸು, ಸಾಧ್ವಿ. पतिरेव देवता यस्याः। "कः पतिदेवतामन्यः परामष्टुं-मुत्सहेत" शाकु० ६।

पतिद्विष् ಪತಿದ್ವಿಷ್ (स्त्री०) ಪತಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ ಹೆಂಗುಸು.

पतिमती ಪತಿಮತೀ (स्त्री०) ಯಜಮಾನ (ಒಡೆಯ) ನುಳ್ಳ ಭೂಮಿ. पतिरस्या अस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

पतिलोक ಪತಿಲೋಕ (पुं०) ಪತಿಯೊಡನೆ ನಡೆಸಿದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕ.

पतिवत्नी ಪತಿವತ್ನೀ (स्त्री०) ಯಜಮಾನನುಳ್ಳ ಹೆಂಗುಸು, ಗಂಡನುಳ್ಳ ಹೆಂಗುಸು. पतिरस्या अस्ति "मतुप्" (५-२-९४) नुक् (४-१-३२) वत्वं च निपा०। "ङीप्" (४-१-५)।

पतिव्रता ಪತಿವ್ರತಾ (स्त्री०) ಪತಿಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದ ಹೆಂಗುಸು, ಪತಿ ಸೇವೆಯೇ ವ್ರತವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಹೆಂಗುಸು. पतिः पतिसेवा व्रतमस्याः। ಇಲ್ಲಿ ಪತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಪತಿಸೇವೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ. "भवन्त्यव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिव्रताः" कुमा० ६-८६। "मुमुचे न पतिव्रतौचिती प्रतिचन्द्रोदयमभ्रगङ्गया" नैष० २-८९।

पत्लृ – गतौ (भ्वा० पर० अक० से०)। पतति पततः पतन्ति। पपात पेततुः पेतुः। पतिता। पतिष्यति। पततु। अपतत्। पतेत्। पत्यात्। अपप्तत्। अपतिष्यत्।

ಈ ಧಾತುವು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು :

1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು. "आह्लादिकह्लार-समीरणाहते पुरः पपाताम्भसि यामुने रजः" माघ० १२-६६। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು, ಆಕಾಶಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "हन्तुं कलहकारोऽसौ शब्दकारः पपात खम्" भट्टि० ५-१००। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾ, ಇಳಿ. "पतत्यधो धाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः" माघ० १-२। 4. ಅಧೋಗತಿ ಹೊಂದು, ದುರ್ಗತಿ ಹೊಂದು, ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು. "पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः" गीता १-४२। 5. ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಉಂಟಾಗುವುದು. "लक्ष्मीर्यत्र पतन्ति तत्र विवृतद्वारा इव व्यापदः"।

भावे :—पत्यते। पेते। पतिता। पतिष्यते। पत्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—पातयति, –ते। पातयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। पातयिता। पातयिष्यति, ते। पातयतु, –ताम्। अपातयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—पात्यते। पातयां चक्रे, –बभूवे, आसे। पातयिता, पातिता। पातयिष्यते, पातिष्यते। पात्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—पतितव्यम्। पतनीयम्। पात्यम्। पतितः। पतितवान्। पतन्, पतन्ती। पतितम्। पतनम्। पतित्वा, निपत्य।

ण्यन्तात् कृत्सु :—पातयितव्यः। पातनीयः। पात्यः। पातितः। पातितवान्, –वती। पातयन्, –यन्ती। पातयमानः। पातितम्। पातनम्। पातयित्वा। निपात्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु+पत्लृ=अनुपतति। अनुपतनम्। अनुपातः। 1. ಅನುಸರಿಸು, ಹಿಂಬಾಲಿಸು, ಹಿಂದೆ ಓಡಿಹೋಗು. "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः"

शाकु० १-७। 2. ಹಿಡಿ, ಅವಲಂಬಿಸು, ಆಶ್ರಯಿಸು. "न यत्र प्रत्याशामनुपतति नो वा रहयति" मालती० ९-८।

(2) **अभि + पत्लृ** = अभिपतति। अभिपपात। अभिपतन्। अभिपतनम्। अभिपातः। 1. ಸಮೀಪಿಸು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "चरणमभिपपात षट्पदाली धृतनवलोहितपङ्कजाभिशङ्का" किरा० १०-४२। 2. ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು. "यन्ता गजस्याभ्यपतद्गजस्थं तुल्यप्रतिद्वन्द्वि बभूव युद्धम्" रघु० ७-३७। 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಹಿಂಜರಿ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು. "अभिपतितुमना लघुत्वभीतेरभवदमुश्चति वल्लभेऽतिगुर्वी" माघ० ७-५१।

(3) **अभि+आ+पत्लृ**=अभ्यापतति। अभ्यापतत्। अभ्यापतनम्। ಎದುರಿಗೆ ಬಾ, ಎದುರು ಕಡೆಯಿಂದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಾ. "अभ्यापतन्तमसुराधिपमीशपुत्रो दुर्वारबाहुविभवं सुरसैनिकैस्तम्" कुमा० १७-४९।

(4) **अव+पत्लृ**=अवपतति। अवपातः। अवपतितः। 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿ. "श्येनावपातचकितानन्वर्तिकेव" मालती० ८-८। 2. ಕುಸಿದು ಬೀಳು, ಕಳಚಿ ಬೀಳು. "जलं कूलावपातेन प्रसन्नं कलुषायते" मृच्छ० ९-२४।

(4a) **अव+पत्लृ+णिच्**=अवपातनम्। अवपातितः। ಕೆಡವು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೂಕು. "अभिघाते तथा छेदे भेदे कुड्यावपातने" याज्ञ० २-२२३।

(5) **आ+पत्लृ** = आपतति। आपतन्। आपतित। 1. ಬಾ, ಎದುರಾಗಿ ಬಾ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಾ, ಆದರ ಕಡೆಗೆ ಬಾ. "आपतन्नपसरन्नपि भेजे ग्राह्यतामिव च दुर्ग्रहतां च" याद० २१-५३। 2. ಆಕ್ರಮಿಸು, ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಧಾಳಿಮಾಡು. "उदायुधानापततस्तान् दृप्तान् प्रेक्ष्य राघवः" रघु० १२-४४। 3. ಸಂಭವಿಸು, ಆಗು. "अहो, कथमिदमापतितम्?" उ० रा० २।

(6) **उत्+पत्लृ**=उत्पतति। उत्पतनम्। उत्पतितः। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಹೋಗು. "लोकतः खगरथेन मध्यमादुत्पतन्तमवनम्य माधवम्" याद० १७-३। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಾ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಾ. "मातङ्गनक्रैः सहसोत्पतद्भिर्भिन्नान् द्विधा पश्य समुद्रफेनम्" रघु० १३-११। 3. ಚಿಮ್ಮು, ಪುಟಿದೇಳು, ಹಾರು. "पातितोऽपि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः"। 4. ಉದ್ಭವಿಸು, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದು, ಹುಟ್ಟು. "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७।

(7) **नि+पत्लृ** = निपतति। निपपात। निपतन्। निपतनम्। निपतितः। 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಬೀಳು. "निपततापि न मन्दरभूभृता त्वमुदधौ शशलाञ्छन चूर्णितः" नैष० ४-५१। 2. ತಲುಪು, ಸೇರು, ಪ್ರವೇಶಿಸು. "त्वय्येव निपतन्त्योघा जाह्नवीया इवार्णवे" रघु० १०-२६। 3. ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಬೀಳು. "सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु" भर्तृ० १-३०। 4. ಬಂದು ಕೂಡು, ಕುಳಿತುಕೊ, ಬಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರು. "अभ्यर्हितं पूर्वं निपतति"। 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು ಬಾ. "निपतन्ति धार्तराष्ट्राः कालवशान्मेदिनीपृष्ठे" वेणी० १-६।

(8) **परा + पत्लृ** = परापतति। परापतत्। परापतनम्। ಬರುವುದು, ಬಂದು ಸೇರುವುದು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಎದುರಿಗೆ ಬರುವುದು. "दिवापि तारास्तरलास्तरस्विनीः परापतन्तीः परितोऽथ वाहिनीः" कुमा० १५-१९।

(9) **प्र + पत्लृ** = प्रपतति। प्रपतन्। प्रपतितः। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು, ಹಾರಿಹೋಗು. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕು. "मूर्ध्नि गङ्गाप्रपातेन धौतपादाम्भसा च वः" कुमा० ६-५७। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ನಮಸ್ಕರಿಸು.

(10) **प्र+नि+पत्लृ** = प्रणिपतति। प्रणिपतनम्। प्रणिपतन्। ನಮಸ್ಕರಿಸು. "प्रणिपत्य सुरास्तस्मै शमयित्रे सुरद्विषाम्" रघु० १०-१५। "तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य" कुमा० ३-६१।

पतेर ಪತೇರ (पुं०) 1. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "गर्तः पतेरो भूश्वभ्रमवखातोऽवटोऽवधिः" वैज०। 3. ಅಢಕ ಪರಿಮಾಣ, ಒಂದು ತೊಳಗದ ಅಳತೆ. (वि०) 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ. 5. ಹೋಗುವವನು. पत्लृ (गतौ) "एरक्" (उ० १-५८)।

पत्तन ಪತ್ತನ (न०) 1. ನಗರ, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ. पतन्ति जना अत्र — पत्लृ (गतौ) "ततन्" (उ० ३-१५०)। "पत्तने विद्यमानेऽपि ग्रामे रत्नपरीक्षा" माल० १। 2. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ.

पत्तनाधिकारिन् ಪತ್ತನಾಧಿಕಾರಿನ್ (पुं०) ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.

पत्ति ಪತ್ತಿ (पुं०) 1. ಸೇನೆ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲ್ಬಲ. पद (गतौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "रथवाजिपत्तिकरिणीसमाकुलं तदनीकयोः समगत द्वयं मिथः" माघ० १३-१७। 2. ವೀರ, ಶೂರ. (स्त्री०) 3. ಗಮನ. 4. ಸೇನೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ, ಒಂದು ರಥ ಒಂದು ಗಜ ಮೂರು ಅಶ್ವಗಳು ಮತ್ತು ಐದು ಕಾಲಾಳುಗಳುಳ್ಳ ಸೇನೆಯ ಒಂದು ಗುಂಪು. "एको रथो गजश्चैको नराः पञ्च पदातयः। त्रयश्च तुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभिधीयते" भा० आदि० २-१९। 5. ತೋಳು ಕೆನ್ನೆ ಸ್ತನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿತ್ರ. "पत्तिस्तु पत्त्रकं लेखा बाहुगण्डस्तनादिषु" वैज०। 6. ಐವತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯಸೇನೆಯ ಒಂದು ಗುಂಪು. "नराणां पञ्चपञ्चाशदेषा पत्तिर्विधीयते" भा० उद्योग०।

पत्त्र ಪತ್ತ್ರ (न०) 1. ಎಲೆ, ದಳ, ಪರ್ಣ. पतति — पत्लृ (गतौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्त्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 2. ರೆಕ್ಕೆ, ಗರಿ. "सद्यः प्रवालोद्गमचारुपत्त्रे नीते समाप्तिं नवचूतबाणे" कुमा० ३-२७। 3. ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ. 4. ಬರೆದ ಕಾಗದ, ಕ್ಷೇಮ ಸಮಾಚಾರದ ಕಾಗದ. 5. ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾಗದ: (1) ಆಧಾರ ಪತ್ರ, (2) ಭೋಗ್ಯ ಪತ್ರ, (3) ಕ್ರಯ ಪತ್ರ, (4) ದಾನ ಪತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. "विवादेऽन्विष्यते पत्त्रं तदभावे च साक्षिणः। साक्ष्यभावात्ततो दिव्यं प्रवदन्ति मनीषिणः" पञ्चतं० १-४३६। 6. ಹೂವಿನ ದಳ. "पत्त्रान्तलग्नैर्जलबिन्दुजालैराकृष्टमुक्ताफलजालशोभम्" कुमा० ७-८९। 7. ವಾಹನ. "दिशः पपात पत्त्रेण वेगनिष्कम्पकेतुना" रघु० १५-४८। 8. ಬಾಣದ ಗರಿ. 9. ಮನುಷ್ಯನ ಮುಖ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಚಂದನ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. "अन्यत्र कालागुरुदत्तपत्त्रा भक्तिर्भुवश्चन्दनकल्पितेव" रघु० १३-५५।

पत्त्रक ಪತ್ತ್ರಕ (न०) 1. ಎಲೆ, ಪರ್ಣ. 2. ಮನುಷ್ಯನ ಮೈಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ.

पत्त्रपरशु ಪತ್ತ್ರಪರಶು (पुं०) ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನು ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ, ಚಾಣ. पत्त्रमिव परशुः। "व्रश्चनः पत्त्रपरशुः" अम०।

पत्त्रपाली ಪತ್ತ್ರಪಾಲೀ (स्त्री०) ಕತ್ತರಿ. पत्त्राकारा पालिरग्रं यस्याः।

पत्त्रपाश्या ಪತ್ತ್ರಪಾಶ್ಯಾ (स्त्री०) ಬೈತಲೆಯ ಬೊಟ್ಟು. पाशसमूहः पाश्या — पत्त्रमिव पाश्या। "पत्त्रपाश्या ललाटिका" अम०।

पत्त्रभङ्ग ಪತ್ತ್ರಭಂಗ (पुं०) ಸ್ತನ ಕೆನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಚಂದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ (ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ) ಚಿತ್ರ. पत्त्राकारः भङ्गः।

पत्त्ररथ ಪತ್ತ್ರರಥ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्त्रं पक्षो रथ इव यस्य। "व्यर्थीकृतं पत्त्ररथेन तेन तथाऽवसाय व्यवसायमस्याः" नैष० ३-६। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–रथी –ರಥೀ.**

पत्त्रलता ಪತ್ತ್ರಲತಾ (स्त्री०) ಪತ್ರಾಕಾರದ ತಿಲಕ. पत्त्राकारा लता यत्र।

पत्त्रलेखा ಪತ್ತ್ರಲೇಖಾ (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. पत्त्राकारा लेखा। "कस्याश्चिन्मुखमनुधौतपत्त्रलेखम्" माघ० ८-५६।

पत्त्रवाह ಪತ್ತ್ರವಾಹ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्त्रं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "उत्क्रान्तानामामिषायोपरिष्टात् अध्याकाशं बभ्रमुः पत्त्रवाहाः" माघ० १८-७३। 2. ಬಾಣ. "प्रमुखेऽभिहताश्च पत्त्रवाहाः प्रसभं माधवमुक्तवत्सदन्तैः" माघ० २०-२५। (वि०) 3. ಕಾಗದವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು.

पत्त्रविशेषक ಪತ್ತ್ರವಿಶೇಷಕ (न०) ಪತ್ರಭಂಗ, ಪತ್ರರಚನೆ. पत्त्रमिव विशेषो यत्र। "कप्" (५-४-१५४)। "स्वेदोद्गमः किंपुरुषाङ्गनानां चक्रे पदं पत्त्रविशेषकेषु" कुमा० ३-३३।

पत्त्रवेष्ट ಪತ್ತ್ರವೇಷ್ಟ (पुं०) ತಾಟಂಕ, ಓಲೆ. पत्त्रमिव वेष्टयते — वेष्ट (वेष्टने) "घञ्" (३-३-१९)। "उद्बन्धकेशश्च्युतपत्त्रलेखो विश्लेषि मुक्ताफलपत्त्रवेष्टः" रघु० १६-६७।

पत्त्रशाक ಪತ್ತ್ರಶಾಕ (न०) ಪತ್ರರೂಪವಾದ ತರಕಾರಿ, ಸೊಪ್ಪು. पत्त्रात्मकं शाकम्।

पत्त्रश्रेष्ठ ಪತ್ತ್ರಶ್ರೇಷ್ಠ (पुं०) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. पत्त्रं श्रेष्ठं यस्य।

पत्त्रसूची ಪತ್ತ್ರಸೂಚೀ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳು, ಕಂಟಕ.

पत्त्राख्य ಪತ್ತ್ರಾಖ್ಯ (न०) ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, पत्त्रेत्याख्या यस्य।

पत्त्राङ्ग ಪತ್ತ್ರಾಂಗ (न०) 1. ಕೆಂಪುಚಂದನ. 2. ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಭುಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ. पत्त्रमिवाङ्गमस्य।

पत्राङ्गुलि ಪತ್ರಾಂಗುಲಿ (स्त्री०) ಮೈಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. पत्रार्थोऽङ्गुलिः अङ्गुलिव्यापारः।

पत्राञ्जन ಪತ್ರಾಂಜನ (न०) ಮಸಿ, ಶಾಯಿ. पत्रमज्यतेऽनेन — अञ्जू (व्यक्त्यादौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

पत्राढच ಪತ್ರಾಢ್ಯ (न०) ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು. पत्रैराढचम्।

पत्रावली ಪತ್ರಾವಲೀ (स्त्री०) 1. ಪತ್ರಭಂಗ, ಮೈಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. 2. ಎಲೆಗಳ ಸಾಲು.

पत्रिका ಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ. 2. ಬರೆದ ಕಾಗದ, ಕ್ಷೇಮಸಮಾಚಾರದ ಕಾಗದ. 3. ವ್ಯವಹಾರದ ಪತ್ರ.

पत्रिणी ಪತ್ರಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಕಿರಿಯ ನಾದಿನಿ, ಪತ್ನಿಯ ತಂಗಿ. "कनिष्ठा स्यालिका हाली पत्रिणी केलिकुञ्चिका" वैज०। 2. ಚಿಗುರು, ಮೊಳಕೆ.

पत्रिन् ಪತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "तं क्षुरप्रशकलीकृतं कृती पत्रिणां व्यभजदाश्रमाद्बहिः" रघु० ११-२९। 2. ಶರ, ಬಾಣ. "ध्रुवं प्रणाशः प्रहितस्य पत्रिणः शिलोच्चये तस्य विमार्गणं नयः" किरा० १४-९। 3. ಶ್ಯೇನ, ಗಿಡುಗ ಹಕ್ಕಿ, ಡೇಗೆ. "नभसि महसां ध्वान्तध्वाङ्क्षप्रमापणपत्रिणामिह विहरणैः श्येनंपातां रवेरवधारयन्" नैष० १९-१२। 4. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 5. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पत्राणि पर्णान्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। 6. ರಥ. 7. ರಥಿಕ. "पत्री काण्डे खगे द्रुमे। रथेऽद्रौ रथिके श्येने" हेम०। (वि०) 8. ಕಾಗದಗಳುಳ್ಳ. 9. ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ, ಗರಿಗಳುಳ್ಳ. "जहार चान्येन मयूरपत्रिणा शरेण शक्रस्य महाशनिध्वजम्" रघु० ३-५६। 10. ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

पत्री ಪತ್ರೀ (स्त्री०) ಲಿಪಿ, ಬರವಣಿಗೆ.

पत्रोर्ण ಪತ್ರೋರ್ಣ (न०) 1. ತೊಳೆದ ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ, ಪಟ್ಟವಸ್ತ್ರ. पत्रोत्पन्ना ऊर्णा साधनत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। (पुं०)2. ಹೆಮ್ಮರ. "पत्रोर्णं धौतकौशेये क्लीबं स्याच्छोणके पुमान्" मेदि०।

पत्नी ಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಡತಿ, ಮದುವೆಯಾಗಿ ಪತಿಯ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವ ಹೆಂಗುಸು. पति यज्ञसंबन्धे "नः" (४-१-३३)। "तत्तद्भूमिपतिः पत्न्यै दर्शयन् प्रियदर्शनः" रघु० १-४७। "आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजद्वाररोधिभिः" रघु० १-५०। "पत्नीमूलं गृहं पुंसां यदि छन्दोनुवर्तिनी। गृहाश्रमसमं नास्ति यदि भार्या वशानुगा"।

पत्न्याट ಪತ್ನ್ಯಾಟ (पं०) ಪತ್ನಿಯ ಗೃಹ. पत्नी अटत्यत्र — अट (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)।

पथ ಪಥ (पुं०) ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. (अकारान्तः) पथत्यत्र — पथे (गतौ) घञर्थे "कः" (३-३-५८)। "वाटः पथश्च मार्गश्च" त्रिकाण्ड०।

पथक ಪಥಕ (वि०) ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು. पथि कुशलः "वुन्" (५-२-६३)।

पथत् ಪಥತ್ (वि०) ನಡೆಯುವವನು, ಹೋಗುವವನು. पथे (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

पथिक ಪಥಿಕ (वि०) ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪ್ರಯಾಣಿಕ, ದಾರಿಗ. पन्थानं गच्छति—पथिन् "ष्कन्" (५-१-७५)। "मधुकरैरपवादकरैरिव स्मृतिभुवः पथिका हरिणा इव" माघ० ६-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४१)। **पथिकी ಪಥಿಕೀ.**

पथिकसंघात ಪಥಿಕಸಂಘಾತ (पुं०) ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಗುಂಪು. पथिकानां संघातः।

पथिन् ಪಥಿನ್ (पुं०) ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. पतन्त्यनेन—पत्लृ (गतौ) "इनिः" थः अन्तादेशश्च (उ० ४-१२)। "पन्थानमाशु विजहीहि पुरः स्तनौ ते पश्यन् प्रतिद्विरदकुम्भविशङ्कचेताः" माघ० ५-३४। "न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः" भर्तृ० २-८३। ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ पथिन् ಶಬ್ದವು "पथः" ಎಂದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗುವುದು. "तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दरेखाङ्किताः" शाकु० १-१३। "उत्तोरणं राजपथं प्रपेदे" कुमा० ७-६३।

पथिल ಪಥಿಲ (वि०) ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಪ್ರಯಾಣಿಕ, ದಾರಿಗ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. पथे (गतौ) "इलच्" (उ० १-५७)।

पथिवाहक ಪಥಿವಾಹಕ (वि०) 1. ಕ್ರೂರ. 2. ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಭಾರ ಹೊರುವ ಕೂಲಿಯಾಳು. 3. ಬೇಟೆಗಾರ. पन्थानं वाहयति — वह (प्रापणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पथ्य ಪಥ್ಯ (न०) 1. ಹಿತ. 2. ಆರೋಗ್ಯ. पथोऽनपेतः "यत्" (४-४-९२)। "उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्यः पथ्यमिच्छता" माघ० २-१०। (वि०) 3. ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವ, ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯದಿರುವ. 4. ಮಾರ್ಗ

ದಲ್ಲಿ ಸಾಧುವಾದ, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿರುವ. पथि साधुः "यत्" (४-४-९८)। 5. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ, ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ. पथि भवः "यत्" (४-१-५४)। 6. ಹಿತವಾದ. 7. ಆರೋಗ್ಯಕರವಾದ.

पथ्या ಪಥ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಹರೀತಕೀ ವೃಕ್ಷ, ಅಳಲೆ ಗಿಡ. पथोऽनपेता "यत्" (४-४-९२)। 2. ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಗಣಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಪಾದವು ನಿಲ್ಲುವಂತಾದರೆ "**पथ्यार्या**" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "त्रिष्वंशकेषु पादो दलयोराद्येषु दृश्यते यस्याः। पथ्येति नाम तस्याः छन्दोविद्भिः समाख्यातम्" वृ० र०।

पथ्यापथ्य ಪಥ್ಯಾಪಥ್ಯ (न०) ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಅಹಿತಕರ ವಸ್ತುಗಳು. पथ्यं च अपथ्यं च अनयोः समाहारः।

पथ्यावक्त्र ಪಥ್ಯಾವಕ್ತ್ರ (न०) ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಭೇದ. ಯುಗ್ಮ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರದ ಮುಂದೆ "ಜ" ಗಣವಿದ್ದರೆ "पथ्यावक्त्र" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಅಯುಗ್ಮ (1 ಮತ್ತು 3 ನೆಯ) ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ "वक्त्र" ವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣವಿರಬೇಕು. "युजोर्जेन सरिद्भर्तुः पथ्यावक्त्रं प्रकीर्तितम्" वृ० र०।

पद् ಪದ್ (पुं०) ಪಾದ, ಚರಣ, ಕಾಲು. पद्यते — पद (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। "पदङ्घ्रिश्चरणोऽस्त्रियाम्" अम०। "पद्" ಪದವು ಪಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ. "पद्न्नोमास्०" (६-१-६३) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ "पद्" ಆದೇಶವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

पद – गतौ (दिवा० आत्म० सक० अनि०)। पद्यते पद्येते पद्यन्ते। पेदे पेदाते पेदिरे। पत्ता पत्तारौ पत्तारः। पत्तासे। पत्ताहे। पत्स्यते। पद्यताम्। अपद्यत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೊಂದು, ಪಡೆ, ಗಳಿಸು. "ज्योतिषामाधिपत्यं च प्रभावं चाप्यपद्यत" भा०। ಹೊಂದು, ಸೇರು, ತಲುಪು.

कर्मणि :—पद्यते। पेदे। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮೇಲಿನ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

णिचि :—पादयति, –ते। पादयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। पादयिता। –सि, –से। –हे। पादयतु, ताम्। अपादयत्, –त। पादयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—पित्सते। पित्सां चक्रे। पित्सिता। पित्सिष्यते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—पत्तव्यम्। पदनीयम्। पाद्यम्। पन्नः। पन्नवान्, –वती। पद्यमानः। पत्तुम्। पन्नम्। पदनम्। पत्त्वा। प्रपद्य। पादंपादम्।

ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) आ + पद = आपद्यते। आपेदे। आपद्यमानः। आपादि। आपद्यत। 1. ಸಂಭವಿಸು, ಉಂಟಾಗು, ಆಗು. "निषादविद्धाण्डजदर्शनोत्थः श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोकः" रघु० १४-७०। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾ. "एष रावणिरापादि वानराणां भयङ्करः" भट्टि० १५-८९। 3. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು, ಕಷ್ಟಪಡು.

(2) उद् + पद = उत्पद्यते। उदपादि। उत्पत्तिः। उत्पन्नः। 1. ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದು. "उत्पद्यन्ते विलीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः"। "उत्पत्स्यते मम तु कोऽपि समानधर्मा कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी" मालती० १-८। 2. ಸಂಭವಿಸು, ಸಂಘಟಿಸು. "मम तावदुत्पन्नावसरमर्थित्वं श्रूयताम्" माल० ३।

(3) प्रति + उत् + पद = प्रत्युत्पद्यते। प्रत्युत्पन्नः। 1. ಬೇಗ ಉಂಟಾಗು, ಬೇಗ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದು. "प्रत्युत्पन्नमतिर्धीमान् व्यवसायी विशारदः। सत्यधर्मपरो यश्च स भिषक्पाद उच्यते" सुश्रुत० सूत्र० ३४। 2. ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟು, ಪುನಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದು.

(4) वि + उत् + पद = व्युत्पद्यते। व्युत्पत्तिः। व्युत्पन्नः। 1. ಪದನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಶಬ್ದರೂಪಸಾಧನೆ. 2. ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "व्युत्पत्तिरावर्जितकोविदापि न रञ्जनाय क्रमते जडानाम्" वि० दे० च०।

(5) उप + पद = उपपद्यते। उपपेदे। उपपत्तिः। उपपन्नः। 1. ಹೊಂದು, ಸೇರು, ತಲುಪು. "शिशिरतरवातैराप्यायितशरीरः कथंचिदप्युत्थाय यमुनातटमुपपेदे" पञ्चतं० १। 2. ಸಂಭವಿಸು, ದೊರಕು. "त्वदन्यः संशयस्यास्य च्छेत्ता न ह्युपपद्यते" गीता ६-३९। 3. ಆಗು, ಸಾಧ್ಯವಾಗು. "कर्तव्यं वो न पश्यामि स्याच्चेत्किं नोपपद्यते" कुमा० ६-६१। 4. ಅನುರೂಪವಾಗು, ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಆಗು, ತಕ್ಕಂತೆ ಆಗು. "मा क्लैब्यं गच्छ कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते" गीता २-३।

(6) अभि + उप + पद = अभ्युपपद्यते। अभ्युपपत्स्यते। 1. ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ಕೃಪೆತೋರು. "तपः कृशामभ्युपपत्स्यते सखीं वृषेव सीतां तदवग्रहक्षताम्" कुमा०

५-६१। 2. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು. "ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथे नास्ति पातकम्" मनु० ८-११२।

(7) **निस्+पद**=निष्पद्यते। निष्पत्तिः। निष्पन्नः। 1. ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದು. "निष्पद्यन्ते च सस्यानि यथोप्तानि विशां पृथक्" मनु० ९-२४७। 2. ಸಿದ್ಧ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು, ಪರಿನಿಷ್ಠಿತ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು. पदनिष्पत्तिः शब्दनिष्पत्तिः। 3. ಪರಿಣತಿ ಹೊಂದು, ಪಕ್ವಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದು. "कथमप्यम्भसामन्तरानिष्पत्तेः प्रतीक्षते" कुमा० २-३७।

(8) **प्र+पद**=प्रपद्यते। प्रपेदे। प्रपत्तिः। प्रपन्नः। 1. ಹೊಂದು, ಸೇರು. "सती सती योगविसृष्टदेहा तां जन्मने शैलवधूं प्रपेदे" कुमा० १-२१। 2. ಹೊಂದು, ಪಡೆ, ಗಳಿಸು. "स्फुरत्प्रभामण्डलमध्यवर्ति कान्तं वपुर्व्योमचरं प्रपेदे" रघु० ५-६१। 3. ಸೇರು, ತಲುಪು. "कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१। 4. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡು, ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಉದ್ದೇಶಿಸು. "पश्यामो मयि किं प्रपद्यत इति स्थैर्यं मयालम्बितम्" अमरु० २४। 5. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದು, ಶರಣು ಹೊಂದು. "भूत्वा शरण्या शरणार्थमन्यं कथं प्रपत्स्ये त्वयि दीप्यमाने" रघु० १४-६४। "शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्" गीता २-७।

(9) **प्रति+पद**=प्रतिपद्यते। प्रतिपत्तिः। प्रतिपन्नः। प्रतिपद्य। 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡು, ಉದ್ದೇಶಿಸು. "वाहतक, किं प्रतिपद्यते वैदर्भः?" माल० १। 2. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ" रघु० ४-१। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಅಂಗೀಕರಿಸು. "तद्वनुग्रहणमेव राघवः प्रत्यपद्यत समर्थमुत्तरम्" रघु० ११-७९। 4. ಆಶ್ರಯಿಸು, ಸೇರು. "उमामुखं तु प्रतिपद्य लोला द्विसंश्रयां प्रीतिमवाप लक्ष्मीः" कुमा० १-४३। 5. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ತೆಗೆದುಕೊ. "प्रतिपत्तुमङ्ग घटते च न तव नृपयोग्यमर्हणम्" माघ० १५-२२। 6. ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸು, ಸತ್ಯದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸು, ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು. "उक्तमेवार्थमुदाहरणेन प्रतिपादयति"। 7. ಕೊಡು, ದಾನಮಾಡು. "गुणवते वराय कन्या प्रतिपादनीया" शाकु० ४। "अर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम्" भर्तृ० २-१६। 8. ಗ್ರಹಿಸು, ಹಿಡಿದುಕೊ, ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಿಡಿ. "रथं सुमन्त्रप्रतिपन्नरश्मिमारोप्य वैदेहसुतां प्रतस्थे" रघु० १४-४७। 9. ಅಂಗೀಕರಿಸು, ಒಪ್ಪು, ಸಮ್ಮತಿಸು. "कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम्" कुमा० ३-१४। "निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम्" मुद्रा० २-१८।

(10) **वि+प्रति+पद**=विप्रतिपद्यते। विप्रतिपत्तिः। ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗದೆ ಸಂಶಯಪಡು. पर्वतो वह्निमान् पर्वतो वह्न्यभाववान् इति वादिप्रतिवादिनोर्वदिने मध्यस्थस्य तत्त्वावधारणे विप्रतिपत्तिः"।

(11) **वि+पद**=विपद्यते। विपन्नः। 1. ಮೃತಿ ಹೊಂದು, ಮರಣ ಹೊಂದು. "हा तात एष ते नरेन्द्रचित्ताराधनोपकरणं जनो विपद्यते" मालती० ५। 2. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು. "स बन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणक्षमः" हितो०।

(12) **सम्+पद**=संपद्यते। संपत्स्यते। सम्पत्। सम्पत्तिः। "सम्पत्स्यते वः कामोऽयं कालः कश्चित् प्रतीक्ष्यताम्" कुमा० २-५४।

पद ಪದ (न०) 1. ವ್ಯವಸಾಯ, ಉದ್ಯೋಗ. पद (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತ್ರಾಣ, ರಕ್ಷಣೆ. 3. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. "दधौ पदं व्योम्नि सुरारिवाहिनीरुपर्युपर्येत्यनिवारितातपा" कुमा० १५-१४। "अविवेकः परमापदां पदम्" किरा० २-३०। 4. ವಸ್ತು. "अनारतं तेन पदेषु लम्भिता विभज्य सम्यग्विनियोगसत्क्रियाः" किरा० १-१५। 5. ಪಾದ, ಚರಣ, ಕಾಲು. "त्यक्त्वा त्वरां व्रज पदैः स्खलितैरयं ते खेदं गमिष्यति गुरुर्नितरां नितम्बः" रत्ना० २-१६। 6. ಕಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆ, ಕಾಲಿನ ಅಡಿ. "दर्भाङ्कुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे तन्वी स्थिता कतिचिदेव पदानि गत्वा" शाकु० २-१२। 7. ಪಾದನ್ಯಾಸ, ಕಾಲಡಿಯಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು. "आरट्टजश्चटुलनिष्ठुरपातमुच्चैश्चित्रं चकार पदमर्धपुलायितेन" माघ० ५-१०। 8. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟ ಜಾಗ, ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು. "पदं तुषारस्रुतिधौतरक्तं यस्मिन्नदृष्ट्वापि हतद्विपानाम्" कुमा० १-६। 9. ಅಧಿಕಾರ, ಗೌರವಸ್ಥಾನ. "यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७। 10. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. "वामश्चास्याः कररुहपदैर्मुच्यमानो मदीयैर्मुक्ताजालं चिरपरिचितं त्याजितो दैवगत्या" मेघ० २-३३। 11. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "द्रुततरपदपातमापपात प्रियमिति कोपपदेन कापि सख्या" माघ० ७-१४। 12. ಕಾರಣ. "वस्त्वेकैकमपीह वाञ्छितफलप्राप्तेः पदं किं पुनः" रत्ना० १-५।

13. ವಾಸಸ್ಥಾನ. "नियता लघुता निरायतेरगरीयान् न पदं नृपश्रियः" किरा० २-१४। 14. ಪದವಿ, ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನ. "केनाभ्यसूया पदकाङ्क्षिणा ते नितान्तदीर्घैर्जनिता तपोभिः" कुमा० ३-४। 15. ವಾಕ್ಯ. "त्वामुत्कण्ठाविरचितपदं मन्मुखेनेदमाह" मेघ० २-४०। 16. ಗೋಚರ, ವಿಷಯ. "पदं दृशः स्याः कथमीश मादृशाम्" माघ० १-३७। 17. ಸಾಯಕ, ಬಾಣ. 18. ಕಿರಣ. 19. ಒಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶ, ಅಂತರ. ಅವಕಾಶ. "पदं स्थाने शरे त्राणे पादाङ्के पादचिह्नयोः। शब्देषु-वस्तुवाक्येषु व्यवसायापदेशयोः" वैज०। 20. ಶ್ಲೋಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಪಾದ. "श्लोकपादः पदं केचित्सुप्तिङन्तमथापरे। परेऽवान्तरवाक्यैकस्वरूपं पदमूचिरे" नाट्यप्रदीपः। 21. ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. 22. ಸುಬನ್ತ ಮತ್ತು ತಿಙನ್ತ ರೂಪಗಳು. "सुप्तिङन्तं पदम्" (१-४-१४)। ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ವರ್ಣಗಳು ಪದವಾಗುವುದು. "वर्णाः पदं प्रयोगार्हानन्वितैकार्थबोधकाः" सा० द० २-२। "पदं व्याजाङ्घ्रितच्चिह्न-स्थानत्राणांशुलक्ष्मसु। व्यवसाये सुप्तिङौघे सायके वस्तुवाक्ययोः" नानार्थर०। ಪದವು ನಾಮ ಆಖ್ಯಾತ ಉಪಸರ್ಗ ಮತ್ತು ನಿಪಾತಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ನಾಮಪದವು (1) ರೂಢ (2) ಲಕ್ಷಕ (3) ಯೋಗರೂಢ ಮತ್ತು (4) ಯೌಗಿಕಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नामन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ತಿಙನ್ತ ಪದವು ಆಖ್ಯಾತ ವೆನಿಸುವುದು. करोति पचति ಇತ್ಯಾದಿ. लघुशब्देन्दुशे०। प्र परा अप सम् ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉಪಸರ್ಗಗಳು. ಅದ್ರವ್ಯ ವಾಚಕ चादि ಗಳು ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪದಗಳು, ಲಿಂಗ ಸಂಖ್ಯಾ ಮತ್ತು ಕಾರಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ದ್ರವ್ಯ. ಚಾದಿಗಳು ಅದ್ರವ್ಯ ವಾಚಕಗಳು. ನೈಯಾಯಿಕರು ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಗೌಣಗಳೆಂದು ಪದವನ್ನು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳುವರು. ಮುಖ್ಯಪದವು ಯೌಗಿಕ ರೂಢ ಯೋಗ ರೂಢ ಮತ್ತು ಯೌಗಿಕರೂಢಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. पाचक ಮೊದಲಾದುದು ಯೌಗಿಕ. गौः मण्डपम् ಮೊದಲಾದುವು ರೂಢ. पङ्कज ಮೊದಲಾದುದು ಯೋಗರೂಢ. उद्भिद ಮೊದಲಾದುದು ಯೌಗಿಕರೂಢ. ಆಲಂಕಾರಿಕರು ವಾಚಕ ಲಕ್ಷಕ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಜಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ ವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

पदक ಪದಕ (पुं०) 1. ವೇದದ ಪದಪಾಠವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. 2. ಪದಪಾಠವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. पदमधीते वेद वा "वुन्" (४-२-६१)। 3. ಕಂಠಾಭರಣ, ಅಡ್ಡಿಗೆ ಮತ್ತು ಸರಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಪದಕ.¶

पदक्रमक ಪದಕ್ರಮಕ (पुं०) ವೇದದ ಪದ ಮತ್ತು ಕ್ರಮ ಪಾಠಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ತಿಳಿದಿರು ವವನು. पदक्रमौ वेत्त्यधीते वा "वुन्" (४-२-६१)।

पदग ಪದಗ (पुं०) ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು. पादाभ्यां गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। पादस्य "पद" आदेशः (६-३-५२)।

पदच्छेद ಪದಚ್ಛೇದ (पुं०) ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು, ಪದಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

पदच्युत ಪದಚ್ಯುತ (वि०) ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದವನು. पदात् च्युतः।

पदन्यास ಪದನ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಪಾದನಿಕ್ಷೇಪ, ಕಾಲಡಿ ಯನ್ನಿಡುವುದು, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. 2. ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದು.

पदपङ्क्ति ಪದಪಙ್ಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಸಾಲು. पदानां पङ्क्तिः। "द्वारेऽस्य पाण्डुसिकते पदपङ्क्तिर्दृश्यतेऽभिनवा" शाकु० ३-५। 2. ಪದಗಳ ಸಾಲು, ಪದಗಳ ಆನುಪೂರ್ವಿ. "अनुपमशमदीप्तता-गरीयान् कृतपदपङ्क्तिरथर्वणेव वेदः" किरा० १०-१०।

पदपाठ ಪದಪಾಠ (पुं०) ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥ.

पदभञ्जन ಪದಭಂಜನ (न०) ನಿರುಕ್ತ ಗ್ರಂಥ.

पदमञ्जरी ಪದಮಂಜರೀ (स्त्री०) ಹರದತ್ತ ವಿರಚಿತ ವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಾಕರಣ ಗ್ರಂಥ.

पदरथी ಪದರಥೀ (स्त्री०) ಚಪ್ಪಲಿ, ಪಾದರಕ್ಷೆ.

पदवी ಪದವೀ (स्त्री०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. पद्यतेऽनया — पद (गतौ) "अविः"। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। पक्षे –विः –ವಿಃ. "उत्सृष्टलीलागतिरागवाक्षादलक्तकाङ्कां पदवीं ततान" कुमा० ७-५८। 2. ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನ. 3. ಸದಾಚಾರ, ಸದ್ವರ್ತನೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ.

पदष्ठीव ಪದಷ್ಠೀವ (न०) ಕಾಲು ಮತ್ತು ಮಂಡಿಗಳು. पादौ च अष्ठीवन्तौ च "अच्" पादस्य पद्भावश्च निपा० (५-४-७७)।

पदाजि ಪದಾಜಿ (पुं०) 1. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲ್ಬಲ. पादाभ्यामजति — अज (गतिक्षेपणयोः) "इण्" (उ० ४-१-३१)। पादस्य "पद" आदेशः (६-३-५२)। 2. ಯುದ್ಧ. 3. ರಸ್ತೆ. "पदाजिर्युधि मार्गे च" वैज०।

पदाति ಪದಾತಿ (पुं०) ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲ್ಬಲ. पादाभ्यामतति —अत (सातत्यगमने) "इण्" (उ० ४-१३१)। पादस्य "पद" आदेशः (६-३-५२)। "पत्तिः पदातिं रथिनं रथेशः तुरङ्गसादी तुरगाधिरूढम्" रघु० ७-३७। "आलापैरिव गान्धर्वमदीप्यत पदातिभिः" माघ० १९-४७।

पदातिक ಪದಾತಿಕ (पुं०) ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲ್ಬಲ. पदाति स्वार्थे "कः"।

पदार ಪದಾರ (पुं०) 1. ಕಾಲಿನ ಧೂಳು. 2. ಕಾಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗ. "पदारः पादधूलौ स्यात् पादालिन्देऽपि पुंस्ययम्" मेदि०।

पदार्थ ಪದಾರ್ಥ (पुं०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು, –ದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು. पदस्यार्थः। ಜಾತಿ ಆಕೃತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿ ಈ ಮೂರೂ ಸೇರಿ ಪದಾರ್ಥವೆನಿಸುವುದು. "घटमानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟತ್ವಾತ್ಮಕ ಜಾತಿ ಕಂಬುಗ್ರೀವಾದಿ ಆಕೃತಿ ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷವು ಘಟ ಪದದ ಅರ್ಥ. ಪದಾರ್ಥವು ಭಾವः ಮತ್ತು ಅಭಾವः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು (1) द्रव्यम् (2) गुणः (3) कर्म (4) सामान्यम् (5) विशेषः ಮತ್ತು (6) समवायः ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ಅಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು (1) प्रागभावः (2) प्रध्वंसाभावः (3) अत्यन्ताभावः ಮತ್ತು (4) अन्योन्याभावः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಇದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತ.

ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ तत्त्वम् (चित्) ಮತ್ತು अतत्त्वम् (अचित्) ಎಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಎರಡು ವಿಧ. ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಶಾಶ್ವತ ಬ್ರಹ್ಮನು ತತ್ತ್ವ. ಇವನು ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಸ್ವರೂಪನು. ನಿತ್ಯ ಶುದ್ಧ ಬುದ್ಧ ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪನು. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಅತತ್ತ್ವ. ಇದು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಗವಾಶ್ವಘಟಪಟಾದಿಗಳು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯ. ಶಶಶೃಂಗ ಕೂರ್ಮರೋಮ ಮೊದಲಾದುವು ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ ಪದಾರ್ಥ.

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ चित् अचित् ಮತ್ತು ईश्वरः ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು.

ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ स्वतन्त्रः ಮತ್ತು परतन्त्रः ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎರಡು.

ಶೈವದರ್ಶನದಲ್ಲಿ (1) पतिः (2) पशुः ಮತ್ತು (3) पाशः ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು. "केचन माहेश्वराः कर्मादिसापेक्षः परमेश्वरः कारणमिति पक्षं कक्षीकुर्वाणाः पक्षान्तरमुपक्षिपन्ति पतिपशुपाशभेदास्त्रयः पदार्थाः" इति। "त्रिपदार्थं चतुष्पादं महातन्त्रं जगद्गुरुः। सूत्रेणैकेन संक्षिप्य प्राह विस्तरतः पुनः" स० द० सं०।

ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನಕಾರರು (1) द्रव्यम् (2) गुणः (3) कर्म (4) सामान्यम् (5) विशेषः ಮತ್ತು (6) समवायः ಎಂದು ಆರು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಂಜಲ ದರ್ಶನಕಾರರು (1) द्रव्यम् (2) गुणः (3) कर्म ಮತ್ತು (4) सामान्यम् ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಭಾಕರ ಮತದಲ್ಲಿ (1) द्रव्यम् (2) गुणः (3) कर्म (4) सामान्यम् (5) सख्या (6) समवायः (7) सादृश्यम् ಮತ್ತು (8) शक्तिः ಎಂದು ಎಂಟು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

पदालिक ಪದಾಲಿಕ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗ. पदस्य अलिकमिव।

पदिक ಪದಿಕ (पुं०) ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು. पादाभ्यां चरति — "ष्ठन्" (४-४-१०)। पादस्य पद्भावः (वा० ६-३-५३)।

पद्ग ಪದ್ಗ (पुं०) ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು. पद्भ्यां गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

पद्धति ಪದ್ಧತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. पादाभ्यां हतिः — पादस्य पद्भावः (६-३-५४)। "पथः श्रुतेर्दर्शयितार ईश्वरा मलीमसामाददते न पद्धतिम्" रघु० ३-४६। 2. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. "पद्धतिः पङ्क्तिवर्त्मनोः" मेदि०।

पद्धिम ಪದ್ಧಿಮ (न०) ಕಾಲು ಶೀತವಾಗಿರುವುದು, ಕಾಲು ತಣ್ಣಗಿರುವುದು. पादस्य हिमम् — पादस्य पद्भावः (६-३-५४)।

पद्म ಪದ್ಮ (पुंन०) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆ. पद्यते — पद (गतौ) "मन्" (उ० १-१३७)। "अधारि पद्मेषु तदङ्घ्रिणा घृणा क्व तच्छयच्छायलवोऽपि पल्लवे" नैष० १-२०। (न०) 2. ಆನೆಯ ಮುಖ ಮತ್ತು ಸೊಂಡಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಚುಕ್ಕೆಗಳು. 3. ಸೇನೆಗಳ ಒಂದು ವ್ಯೂಹ, ಪದ್ಮಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ

ಸೇನೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. "पद्मेन चैव व्यूहेन निविशेत सदा स्वयम्" मनु० ७-१८८। 4. ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ನಾಡಿ, ಚಕ್ರರೂಪವಾದ ಕಮಲ, ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸಹಸ್ರದಳಾತ್ಮಕವಾದ ಕಮಲ. "कण्ठे स्यात् षोडशदलं भ्रूमध्येऽशीतिसंमितम्। सहस्रदलमाख्यातं ब्रह्मरन्ध्रे तु पङ्कजम्"। 5. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 6. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ. 1,00,00,00,00,00,00,00,000 7. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "पद्मः स्यात् पन्नगे व्यूहे निधौ संख्यान्तरेऽम्बुजे। पद्मके बिन्दुजालेऽपि" विश्व०। 8. ಹಳದಿ ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಬಿಳುಪು ಇವುಗಳ ಮಿಶ್ರವರ್ಣ. 9. ಮೈಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ, ಸಂಗಾತಿಯೆಂಬ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕೆ. 10. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ.

पद्मक ಪದ್ಮಕ (ನಂ) 1. ಆನೆಯ ಮುಖ ಮತ್ತು ಸೊಂಡಿಲುಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಹೂವಿನ ಆಕಾರದ ಗುರುತು. 2. ಪದ್ಮಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸೈನ್ಯದ ಗುಂಪು. पद्ममिव "कन्" (५-३-९६)। 3. ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ.

पद्मकर ಪದ್ಮಕರ (ಪುಂ) 1. ಪದ್ಮವನ್ನು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು. पद्मं करेऽस्य। (ವಿಂ) 2. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಮಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पद्मकन्द ಪದ್ಮಕಂದ (ಪುಂ) ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ.

पद्मकिन् ಪದ್ಮಕಿನ್ (ಪುಂ) ಗಜ, ಆನೆ.

पद्मचारिणी ಪದ್ಮಚಾರಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಚಟ್ಟುದಾವರೆ, ಅಂತರದಾವರೆ.

पद्मज ಪದ್ಮಜ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्माज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। एवं **पद्मजातः—भवः—भूः—संभवः** ಇತ್ಯಾದಿ. (ವಿಂ) 2. ಕಮಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

पद्मतन्तु ಪದ್ಮತಂತು (ಪುಂ) ತಾವರೆ ದಂಟಿನ ನಾರು, ತಾವರೆ ದಂಟಿನ ಸಣ್ಣ ಎಳೆ.

पद्मनाभ ಪದ್ಮನಾಭ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು. पद्मं नाभौ यस्य। "अच्" (५-४-७५)। "पद्मनाभोऽरविन्दाक्षः पद्मगर्भः शरीरभृत्" वि० स०। "पद्मनाभचरणाङ्किताश्मसु प्राप्तवत्स्वमृतविप्रुषो नवाः" कुमा० ८-२३।

पद्मनाल ಪದ್ಮನಾಲ (ನಂ) ತಾವರೆಯ ದಂಟು.

पद्मनेत्र ಪದ್ಮನೇತ್ರ (ವಿಂ) ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. पद्ममिव नेत्रं यस्य।

पद्मपत्र ಪದ್ಮಪತ್ರ (ನಂ) 1. ತಾವರೆಯ ದಳ. 2. ನೆಲದಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ.

पद्मपाणि ಪದ್ಮಪಾಣಿ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಬುದ್ಧದೇವ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ವಿಷ್ಣು. पद्मं पाणौ यस्य। (ವಿಂ) 5. ಕಮಲವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ.

पद्मपुराण ಪದ್ಮಪುರಾಣ (ನಂ) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯ : ಪುಲಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಆಖ್ಯಾನಗಳೊಡನೆ ಹೇಳಿದ ಧರ್ಮಗಳು, ಪುಷ್ಕರದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞಕ್ರಮ ವೇದಪಾಠಲಕ್ಷಣ ದಾನಗಳ ವಿಷಯ ಪಾರ್ವತಿಯ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾರಕಾಸುರವೃತ್ತಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ.

पद्मप्रिया ಪದ್ಮಪ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಜರತ್ಕಾರು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಮನಸಾದೇವಿ. 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

पद्मबन्धु ಪದ್ಮಬಂಧು (ಪುಂ) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. पद्मस्य बन्धुः। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 4. ಹಗಲು.

पद्मभू ಪದ್ಮಭೂ, —योनि —ಯೋನಿ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्मात् विष्णुनाभिकमलात् भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। पद्मं योनिरस्य।

पद्ममुख ಪದ್ಮಮುಖ (ವಿಂ) ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ. पद्ममिव मुखं यस्य। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५४)। **—मुखी —ಮುಖೀ.** "चित्ते ममैकः सकलत्रिलोकीसारो निधिः पद्ममुखः स एव" नैष० ३-८१।

पद्मयोनि ಪದ್ಮಯೋನಿ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ.

पद्मराग ಪದ್ಮರಾಗ (ಪುಂ) ಕೆಂಪು, ಮಾಣಿಕ್ಯ. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಮಣಿ. पद्मस्येव रागोऽस्य। "अशोकनिर्भर्त्सितपद्मरागमाकृष्टहेमद्युतिकर्णिकारम्" कुमा० ३-५३। "पद्मरागदलत्विषा" माघ० २-२९।

पद्मरेखा ಪದ್ಮರೇಖಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಾಕಾರದ ಗೆರೆ. पद्माकारा रेखा। ಪದ್ಮರೇಖೆಯು ಧನಲಾಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

पद्मलाञ्छन ಪದ್ಮಲಾಂಛನ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಕುಬೇರ. पद्मं लाञ्छनं यस्य। 4. ರಾಜ, ದೊರೆ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **—लाञ्छना —ಲಾಂಛನಾ.** 5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ಸರಸ್ವತಿ. 7. ತಾರೆ. "स्यात्पद्मलाञ्छनो लोकेश्वरे ब्रह्मणि भास्करे। धनदे

च स्त्रियां तारालक्ष्मीवाग्देवतासु च" मेदि०। (वि०) 8. ಪದ್ಮರೇಖೆಯುಳ್ಳ.

पद्मवासा ಪದ್ಮವಾಸಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्मं वासोऽस्याः।

पद्मा ಪದ್ಮಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्ममस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "पद्मा पद्मातपत्रेण भेजे साम्राज्यदीक्षितम्" रघु० ४-५। 2. ಲವಂಗ. 3. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. 4. ಮನಸಾದೇವಿ. 5. ಬೃಹದ್ರಥರಾಜನ ಮಗಳು, ಕಲ್ಕಿದೇವನ ಪತ್ನಿ. 6. ಪಂಜಿಕೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟೀಕೆ. "पद्मोऽस्त्री पद्मके व्यूहनिधिसंख्यान्तरेऽम्बुजे। ना नागे स्त्री फञ्जिकाश्रीचारटीपन्नगीषु च" मेदि०। 7. ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. "हञ्जिका ब्राह्मणी पद्मा" अम०।

पद्माकर ಪದ್ಮಾಕರ (पुं०) 1. ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕೆರೆ ಮುಂತಾದ ಜಲಾಶಯ. 2. ಸರೋವರ. पद्मानामाकरः। 3. ಕಮಲ ವನ. "पद्माकराणां परिषन्निवेशे" याद० १२-४।

पद्माक्ष ಪದ್ಮಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पद्ममिवाक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। (न०) 2. ತಾವರೆಯ ಬೀಜ. (वि०) 3. ತಾವರೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **–क्षी –ಕ್ಷೀ.**

पद्माट ಪದ್ಮಾಟ (पुं०) ಚಕ್ರಮರ್ದ ವೃಕ್ಷ, ತಗಟೆ ಗಿಡ. पद्ममिवाटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

पद्मालय ಪದ್ಮಾಲಯ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्ममालयो यस्य। (स्त्री०) 2. **–आलया –ಆಲಯಾ.** ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्ममालयो यस्याः। 3. ಲವಂಗ.

पद्मावती ಪದ್ಮಾವತೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्ममस्या अस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। संज्ञायां दीर्घः। 2. ವಿದರ್ಭ (ಈಗಿನ ಬೀರಾರ್) ದೇಶದ ಒಂದು ನಗರ. "मन्त्रिणा देवरातेन माधवं पुत्रमान्वीक्षिकीश्रवणाय कुण्डिनपुरादिमां पद्मावतीं प्रहिण्वता सुविहितम्" मालती० १। 3. ಒಂದು ನದಿ. 4. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ಗಿಡ. 5. ಜರತ್ಕಾರು ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಮನಸಾದೇವಿ.

पद्मासन ಪದ್ಮಾಸನ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्ममासनं यस्य। 2. ಪದ್ಮರೂಪವಾದ ಆಸನ. "प्रणेमतुस्तौ पितरौ प्रजानां पद्मासनस्थाय पितामहाय" कुमा० ७-८६। 3. ಯೋಗಾಂಗವಾದ ಒಂದು ಆಸನ. ಎಡಮಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಲಗಾಲನ್ನೂ ಬಲಮಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಎಡಗಾಲನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ ತಂದು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗಲ್ಲ (ಚಿಬುಕ) ವನ್ನು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ನಾಸಾಗ್ರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಕೂಡುವುದು ಪದ್ಮಾಸನ. "वामोरूपरि दक्षिणं च चरणं संस्थाप्य वामं तथा दक्षोरूपरि पश्चिमेन विधिना धृत्वा कराभ्यां दृढम्। अङ्गुष्ठौ हृदये निधाय चिबुकं नासाग्रमालोकयेदेतद्व्याधिविनाशकारि यमिनां पद्मासनं प्रोच्यते" हठ० १-४४। 4. ದೇವತಾರ್ಚನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವ ಒಂದು ಆಸನ. "ऊरुमूले वामपादं पुनस्तु दक्षिणं पदम्। वामोरौ स्थापयित्वा तु पद्मासनमिति स्मृतम्"।

पद्मिन् ಪದ್ಮಿನ್ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. पद्मं बिन्दुजालमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ವಿಷ್ಣು. "पद्मी पद्मनिभेक्षणः" वि० स०। (वि०) 3. ಕಮಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पद्मिनी ಪದ್ಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्ममस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. 3. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ, ಸರೋವರ. पद्मानि सन्त्यत्र "इनिः" (५-२-१३५)। 4. ಕಮಲ ಲತೆ, ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿ. "पद्मिनी योषिदन्तरे। अब्जेऽब्जिन्यां सरस्यां च" हेम०। "सकमलमुखहासं वीक्षितः पद्मिनीभिः" माघ० ११-४७। 5. ಪದ್ಮಿನೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಣೀ ಹಸ್ತಿನೀ ಶಂಖಿನೀ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಿನೀ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಕಮಲದಂತೆ ನೇತ್ರಗಳೂ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳೂ ನಿಬಿಡವಾದ ಸ್ತನಗಳೂ ದೀರ್ಘವೂ ರಮಣೀಯವೂ ಆದ ಕೇಶಪಾಶವೂ ಕೃಶ (ತೆಳು) ವಾದ ದೇಹವೂ ಮೃದುವಾದ ಸವಿನುಡಿಯೂ ಸಂಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯೂ ಕಮಲದಂತೆ ಸೌಗಂಧ್ಯವೂ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು ಪದ್ಮಿನೀ ಜಾತಿಯವಳು. "भवति कमलनेत्रा नासिकाक्षुद्ररन्ध्रा अविरलकुचयुग्मा दीर्घकेशी कृशाङ्गी। मृदुवचनसुशीला गीतवाद्यानुरक्ता सकलतनुसुवेशा पद्मिनी पद्मगन्धा" रतिमं०।

पद्मिनीकान्त ಪದ್ಮಿನೀಕಾಂತ, –वल्लभ –ವಲ್ಲಭ (पुं०) ಸೂರ್ಯ.

पद्मोद्भव ಪದ್ಮೋದ್ಭವ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्ममुद्भवोऽस्य। (स्त्री०) **–उद्भवा –ಉದ್ಭವಾ.** 2. ಮನಸಾದೇವಿ, ಜರತ್ಕಾರು ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ.

पद्य ಪದ್ಯ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನು. (न०) 2. ಶ್ಲೋಕ, ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯ. पादाः सन्त्यस्य "यप्" (वा० ५-२-१२०)। 3. ತೇವದ ಮಣ್ಣು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗದಿರುವ ಕೆಸರು. पदमस्मिन् दृश्यते "यत्" (४-४-८७)। (स्त्री०) **-द्या ದ್ಯಾ.** 4. ನುರುಜು ಕಲ್ಲುಳ್ಳ ನೆಲ. पादौ विध्यति—पाद "यत्" (४-४-८३)। पादस्य पद्भावः (६-३-५३)। 5. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. पादाय हिता "यत्" (५-१-६)। पदस्य पद्भावः (६-३-५३)।

पद्र ಪದ್ರ (पुं०) ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ. पद्यते गच्छत्यत्र — पद (गतौ) "रक्" (उ० २-१३)। पद्रो ग्रामः सि० कौ०।

पद्रथ ಪದ್ರಥ (पुं०) ಪಾದಚಾರಿ, ಪಾದಗಳಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನು. पद् रथ इव यस्य।

पद्व ಪದ್ವ (पुं०) 1. ಭೂಲೋಕ. 2. ರಥ. 3. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. पद (गतौ) "वन्" (उ० १-१५१)। निपा०।

पद्वन् ಪದ್ವನ್ (पुं०) ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. पद्यते गम्यते यत्र — पद (गतौ) "वनिप्" (उ० ४-११२)। पद्वा पन्थाः सि० कौ०।

पनस ಪನಸ (पुं०) 1. ಹಲಸಿನ ಮರ. पनाय्यते स्तूयते —पन (व्यवहारे स्तुतौ च) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. 3. ಒಬ್ಬ ವಾನರ. (स्त्री०) 4. ಒಂದು ರೋಗ, ಉರಿಬಾವು. "पनसः कपिरुग्भिदोः। कण्टके कण्टकिफले" हेम०। (न०) 5. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು. "पनसः कण्टकिफले कण्टके वानरान्तरे। स्त्रियां रोगप्रभेदे स्यात्" मेदि०। ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

पन्थक ಪಂಥಕ (वि०) ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. पथि जातः—पथिन् "वुन्" (४-३-२९)। पन्थादेशश्च।

पन्न ಪನ್ನ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ, ಜಾರಿಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿದ. पद्यते — पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು.

पन्नग ಪನ್ನಗ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. पन्नं पतितं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "स ददर्श पतङ्गपुङ्गवो विटपच्छन्नतरक्षुपन्नगम्" नैष० २-३७। (न०) 2. ಸೀಸಲೋಹ.

पन्नगारि ಪನ್ನಗಾರಿ (पुं०) ಗರುಡ. पन्नगस्य अरिः। "फणावतस्त्रासयितुं रसायास्तलं विवक्षन्निव पन्नगारिः" माघ० ३-२३।

पन्नगाशन ಪನ್ನಗಾಶನ (पुं०) ಗರುಡ. पन्नगः अशनमस्य।

पन्नद्धा ಪನ್ನದ್ಧಾ (स्त्री०) ತೊಗಲಿನ ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚರ್ಮದ ಚಪ್ಪಲಿ. पदि नद्धा।

पन्नन्ध्री ಪನ್ನಂಧ್ರೀ (स्त्री०) ಚಪ್ಪಲಿ, ಪಾದರಕ್ಷೆ.

पपि ಪಪಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. पाति लोकम् — पा (रक्षणे) "किः" द्वित्वं च (३-२-१७१)।

पपी ಪಪೀ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. पाति लोकम्—पा (रक्षणे) "ईः" द्वित्वं च (उ० ३-१५९)। "पपीः स्यात्सोमसूर्ययोः" सि० कौ०।

पपु ಪಪು (पुं०) ಪಾಲಕ, ರಕ್ಷಕ. पा (रक्षणे) "कुः" द्वित्वं च (उ० १-२२)।

पम्पा ಪಂಪಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಸರೋವರ, ಋಷ್ಯಮೂಕದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸರಸ್ಸು. "स तां सतां बुद्धिमिव प्रसन्नां पम्पां वियोगज्वरजातकम्पः" चं० रा०।

पयस् ಪಯಸ್ (न०) 1. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. पीयते — पीङ् (पाने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "दुग्ध्वा पयः पत्रपुटे मदीयं पुत्रोपभुङ्क्ष्वेति तमादिदेश" रघु० २-३५। 2. ಜಲ, ನೀರು. "नेदीयो जितमिति लज्जयेव तासामालोले पयसि महोत्पलं ममज्ज" माघ० ८-४८। 3. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ.

पयस्य ಪಯಸ್ಯ (वि०) 1. ಹಾಲಿನ ವಿಕಾರ, ಹಾಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. (ಮೊಸರು ಬೆಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದುವು.) पयसो विकारः "यत्" (४-३-१६०)। 2. ಹಾಲಿಗೆ ಹಿತವಾದ. पयसे हितम् "यत्" (५-१-५)। (स्त्री०) **-स्या -ಸ್ಯಾ.** 3. ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ. 4. ಕುದಿಯಿಸಿ ಮೊಸರು ಬೆರಸಿದ ಬಿಸಿ ಹಾಲು. "पयस्या च क्षीरशरः" वैज०। 5. ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಕಂಕೋಷ್ಠ.

पयस्वत् ಪಯಸ್ವತ್ (वि०) 1. ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. पयोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। 2. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

पयस्वल ಪಯಸ್ವಲ (वि०) 1. ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜಲವಿಶಿಷ್ಟವಾದ. पयस् "वलच्" (वा० ५-२-११२)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಹಾಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (पुं०) 3. ಆಡು, ಮೇಕೆ.

पयस्विन् ಪಯಸ್ವಿನ್ (वि०) 1. ಹಾಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಜಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ. पयोऽस्यास्ति—पयस् "विनिः" (५-२-१२१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–स्विनी** –ಸ್ವಿನೀ. 3. ಧೇನು, ಹಸು. "प्रदक्षिणीकृत्य पयस्विनीं तां सुदक्षिणा साक्षतपात्रहस्ता" रघु० २-२१। 4. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 5. ಗಂಗಾನದಿ. "परापरफलप्राप्तिः पावनी च पयस्विनी" काशीखं। 6. ರಾತ್ರಿ. "पयस्विनी नदीधेन्वोर्विभावर्यां च योषिति" मेदि०। 7. ಕಿರಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. 8. ಆಡು. 9. ಸೀಹಾಲೆ ಸೊಪ್ಪು.

पयोगल ಪಯೋಗಲ (पुं०) 1. ಮಂಜಿನ ಗಡ್ಡೆ. पयो गालयते—गल (अवस्रंसने)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ದ್ವೀಪ. पयो गलति — गल (अदने) "अच्"।

पयोघन ಪಯೋಘನ (पुं०) ಮಂಜಿನಗಡ್ಡೆ.

पयोजन्मन् ಪಯೋಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पयसो जन्म यस्मात्। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ.

पयोद ಪಯೋದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पयो ददाति--डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "कान्तानां बहुमतिमाययुः पयोदा नाल्पीयान् बहु सुकृतं हिनस्ति दोषः" किरा० ७-१५। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗಡ್ಡೆ, ಭದ್ರ ಮುಸ್ತೆ.

पयोधर ಪಯೋಧರ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। पयसो जलस्य धरः। "नवानधोऽधो बृहतः पयोधरान् समूढ-कर्पूरपरागपाण्डुरम्" माघ० १-४। 2. ಕುಚ, ಸ್ತನ. "आविर्भवद्घनपयोधरबाहुमूला शातोदरी युवदृशां क्षण-मुत्सवोऽभूत्" माघ० ५-२३। 3. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗಡ್ಡೆ. 4. ತೆಂಗಿನ ಮರ. 5. ಬೆನ್ನೆಲುಬು. 6. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೆಚ್ಚಲು. "पयोधरीभूतचतुः समुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्" रघु० २-३। 7. ಕೋಶಕಾರ, ನಿಘಂಟುಕಾರ. "पयोधरः कोशकारे नारिकेले स्तनेऽपि च। कशेरुमेघयोः पुंसि" मेदि०।

पयोधस् ಪಯೋಧಸ್ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಪಯೋ दधाति—डु धाञ् (धारणे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। 2. ಜಲಾಶಯ, ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಕೆರೆ ಕೊಳ ಕಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು.

पयोधि ಪಯೋಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पयो धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "तेनाम्भसां सारमयः पयोधेर्दध्रे मणिर्दीधितिदीपि-ताशः" माघ० ३-९। "तान्येकदेशान्निभृतं पयोधेः सोऽ-म्भांसि मेघान् पिबतो ददर्श" माघ० ३-७४।

पयोनिधि ಪಯೋನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पयांसि निधीयन्तेऽत्र — नि + डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "युगक्षयक्षणनिरवग्रहे जगत् पयोनिधेर्जल इव मग्नमाबभौ" माघ० १७-६०। "तथा न तापाय पयोनिधीनाम्" नैष० ८-८१।

पयोमुच् ಪಯೋಮುಚ್ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. पयो मुञ्चति — मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "शनैः शनैरुपचितपङ्कभारिकाः पयोमुचः प्रययुरपेत-वृष्टयः" माघ० १७-६३।

पयोवाह ಪಯೋವಾಹ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पयो जलं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावताविव" रघु० १-३६। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗಡ್ಡೆ.

पयोव्रत ಪಯೋವ್ರತ (न०) 1. ಹಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುಡಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು (ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾದ) ವ್ರತ. ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಿದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಪೈರುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಪೈರುಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶ (ಪ್ರಯೋಜನ) ವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಯ್ದರೆ ಪಯೋವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಂದು ದಿನ ಗೋವನ್ನು ಕಾಯ್ದು ಬರಬೇಕು. (वि०) 2. ಪಯಸ್ಸೇ ವ್ರತವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. "कृष्टजानामोषधीनां जातानां च स्वयं वने। वृथालम्भेऽनुगच्छेद्गां दिनमेकं पयोव्रतः" मनु० ११-१४४।

पयोष्णी ಪಯೋಷ್ಣೀ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಹೊಳೆ. ಇದು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕೋಸಲದಲ್ಲಿರುವುದು.

पर ಪರ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. पिपर्ति रोषम् —पॄ (पालनपूरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५। "उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्यः पथ्य-मिच्छता" माघ० २-१०। 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು. 360 ಕಲ್ಪಗಳು ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ವರ್ಷ. ಅಂತಹ 100 ವರ್ಷಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು. ಇದಕ್ಕೆ "ಪರ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "त्रीणि कल्पशतानि स्युः तथा षष्टि-र्द्विजोत्तमाः। ब्रह्मणः कथितं वर्षं परारूयं तच्च तत्पदम्" कूर्मपु०। (वि०) 3. ಅನ್ಯ, ಇತರ, ಬೇರೆಯವನು.

"परस्य मर्माविधमुज्झतां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्मगामिभिः" माघ० १-६३। 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. "अलभत परां बुद्धिं षष्ठे दिने नवयौवनं स किल सकलं शास्त्रं शस्त्रं विवेद विभुर्यया" कुमा० ११-५०। 5. ದೂರದ, ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. 6. ಅದರ ಮುಂದಿನ, ಅದರ ಆಚೆ ಇರುವ. "अरेरनन्तरं मित्रमुदासीनं तयोः परम्" मनु० ७-१५८। 7. ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ. "रम्यां रघुप्रतिनिधिः स नवोपकार्यां बाल्यात्परामिव दशां मदनोऽध्युवास" रघु० ५-६३। 8. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿರಿಯದಾದ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "परतोऽपि परश्चासि विधाता वेधसामपि" कुमा० २-१४। 9. ಹೆಚ್ಚಿನದಾದ, ಮಿಗಿಲಾದ. "इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः। मनसस्तु परा बुद्धिः यो बुद्धेः परतस्तु सः" गीता ३-४२। "इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्थाः अर्थेभ्यश्च परं मनः। मनसस्तु परा बुद्धिः बुद्धेरात्मा महान् परः। महतः परमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषः परः। पुरुषान्न परं किञ्चित् सा काष्ठा सा परा गतिः" कठ०। 10. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "तदद्य ते वन्यफलाशिनः परं परैति कार्श्यं यशसा समं वपुः" किरा० १-३९। 11. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. "सेवापराः शिवसुरेशकृशानुधर्मरक्षोऽम्बुनाथपवमानधनाधिनाथाः"। "इत्याप्रसादादस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव" रघु० १-९१। (न०) 12. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. 13. ಸಾಮಾನ್ಯವೆಂಬ ಪದಾರ್ಥದ ಎರಡು ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು. परम् ಮತ್ತು अपरम् ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರವು ಅಧಿಕ ದೇಶವೃತ್ತಿ (ವ್ಯಾಪಕ). ಅಪರವು ನ್ಯೂನ ದೇಶವೃತ್ತಿ (ವ್ಯಾಪ್ಯ). "सामान्यं द्विविधं प्रोक्तं परं चापरमेव च" भाषाप०। 14. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. (अव्य०) 15. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ಮುಂದೆ. "भाग्यायत्तमतः परं न खलु तद्वाच्यं वधूबन्धुभिः" शाकु० ४-१६। "मत्परं दुर्लभं मत्वा नूनमावर्जितं मया" रघु० १-६७। 16. ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. "अन्वर्थसंज्ञेव परं त्रिमार्गगा ययावसंख्यैः पथिभिश्चमूरसौ" माघ० १२-२३। 17. ಆದರೆ. 18. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ. 19. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಮೀರಿ. "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्" रघु० १-१७।

परःशत ಪರಃಶತ (न०) 1. ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು. (वि०) 2. ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. शतात् परे। "आलोकयामास हरिर्महीधरानधिश्रयन्तीर्गजताः परःशताः" माघ० १२-५०।

परःसहस्र ಪರಃಸಹಸ್ರ (न०) 1. ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು. (वि०) 2. ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. "ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तप्त्वा परःसहस्रं शरदां तपांसि" उ० रा० १-१५।

परक ಪರಕ (वि०) ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ. पर स्वर्थे "कः"। "षष्ठे द्वितीयलान्ले परके मुखलाच्च स यतिपदनियमः" वृ० र०।

परकलत्र ಪರಕಲತ್ರ (न०) ಪರಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. "अनिर्वर्णनीयं परकलत्रम्" शाकु०।

परकीय ಪರಕೀಯ (वि०) ಇತರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನದಾದ. परस्येदम् "छः" (४-२-१३८)। कुगागमश्च (ग० ४-२-१३८)। "अर्थो हि कन्या परकीय एव तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः" शाकु० ४-२१। (स्त्री०) **–या –ಯಾ.** ನಾಯಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ, ಪರಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಳಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವ ಹೆಂಗುಸು.

परक्षेत्र ಪರಕ್ಷೇತ್ರ (न०) 1. ಪರಸ್ತ್ರೀ, ಇತರನ ಪತ್ನಿ. 2. ಇತರನ ಭೂಮಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ನೆಲ. परस्य क्षेत्रम्। "वृषापेहि परक्षेत्रादायाति क्षेत्रपालकः" चन्द्रा०। "तौ तु जातौ परक्षेत्रे प्राणिनौ प्रेत्य चेह च" मनु० ३-१७५।

परगामिन् ಪರಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ವಿಶೇಷಣ, ವಾಚ್ಯಲಿಂಗ, ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದ (ಶಬ್ದ). परं वाच्यं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೇರುವ.

परग्रन्थि ಪರಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಅಂಗುಲಿಪರ್ವ, ಬೆರಳುಗಳ ಗಿಣ್ಣು.

परचक्र ಪರಚಕ್ರ (न०) 1. ಪರರಾಷ್ಟ್ರ, ಶತ್ರುರಾಷ್ಟ್ರ. 2. ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ. 3. ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈತಿ ಬಾಧೆ.

परच्छन्द ಪರಚ್ಛಂದ (वि०) ಪರಾಧೀನ. परस्य छन्दो यत्र।

परच्छिद्र ಪರಚ್ಛಿದ್ರ (न०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿರುವ ದೋಷ, ಇತರನಲ್ಲಿರುವ ಕುಂದು. 2. ಇತರನಲ್ಲಿರುವ ಅಪರಾಧ.

परजात ಪರಜಾತ (पुं०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಕುಂಡ (ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವಾಗ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ

ದವನು), ಗೋಳಕ (ಗಂಡನು ತೀರಿದನಂತರ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು) ಮೊದಲಾದ ಪುತ್ರ. 2. ಕೋಗಿಲೆ, परेण जातः। (वि०) 3. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

परजित ಪರಜಿತ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. परेण जितः परपुष्टत्वात्। (वि०) 2. ಇತರರಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परञ्ज ಪರಂಜ (पुं०) 1. ತೈಲಯಂತ್ರ, ಎಣ್ಣೆಯ ಗಿರಣಿ, ಎಣ್ಣೆಯ ಗಾಣ. 2. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು, ಅಸಿಧಾರೆ. 3. ಫೇನ, ನೊರೆ. "परञ्जस्तैलयन्त्रे स्यात् छुरिकाफलफेनयोः" मेदि०।

परञ्जय ಪರಂಜಯ (पुं०) 1. ವರುಣ. परां पश्चिमां दिशं जयति स्वामित्वेन--जि (जये) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)। 2. ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವ ದೊರೆ. परं शत्रुं जयति — जि "खच्"।

परतन्त्र ಪರತಂತ್ರ (वि०) 1. ಪರಾಧೀನ, ಇತರನಿಗೆ ಅಧೀನನಾದ, ಇತರನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ. परस्तन्त्रं प्रधानं यस्य। "परतन्त्रः पराधीनः परवान्नाथवानपि" अम०। (न०) 2. ಪರಕೀಯ ಶಾಸ್ತ್ರ. परस्य तन्त्रम्। 3. ಉತ್ತಮವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ. परमुत्कृष्टं तन्त्रम्।

परतस् ಪರತಸ್ (अव्य०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ. पर "तसिल्" (५-३-७)। 2. ಶತ್ರುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಹಗೆಯಿಂದ. "यदात्थ राजन्यकुमार तत्तथा यशस्तु रक्ष्यं परतो यशोधनैः" रघु० ३-४८। 3. ಮುಂದೆ, ಆಚೆ. 4. ಆಮೇಲೆ, ಅನಂತರ, ತರುವಾಯ. "मनसस्तु परा बुद्धिः यो बुद्धेः परतस्तु सः" गीता ३-४२।

परतापन ಪರತಾಪನ (वि०) ಇತರನನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ, ಇತರನಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. परं तापयति — तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

परत्र ಪರತ್ರ (अव्य०) 1. ಬೇರೆ ಕಡೆ, ಬೇರೆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. 2. ಬೇರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ. पर "त्रल्" (५-३-१०)। 3. ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ. "परत्र साध्येऽतिशयस्थिरत्रसैः" याद० १४-४६। "सन्ततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे" रघु० १-६९।

परत्व ಪರತ್ವ (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ, ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ. परस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "परत्वमाद्यं प्रतिपन्नषड्गुणः" याद० १४-७४।

परदार ಪರದಾರ (पुं० ब० व०) ಇತರನ ಪತ್ನಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀ. परस्य दाराः। "परदारेषु जायेते द्वौ सुतौ कुण्डगोलकौ" मनु० ३-१७४।

परदारिन् ಪರದಾರಿನ್ (वि०) ಜಾರ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವವನು.

परदुःख ಪರದುಃಖ (न०) ಇತರರ ಕಷ್ಟ, ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ತೊಂದರೆ. परेषां दुःखम्। "महदपि परदुःखं शीतलं सम्यगाहुः प्रणयमगणयित्वा यन्ममापद्गतस्य" विक्र० ४-२७।

परदेश ಪರದೇಶ (पुं०) ತಾನು ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ದೇಶ.

परदेवता ಪರದೇವತಾ (स्त्री०) ಪರಬ್ರಹ್ಮ.

परदेशिन् ಪರದೇಶಿನ್ (वि०) ಇತರ ದೇಶದವನು, ಬೇರೆ ದೇಶದವನು.

परद्वेषिन् ಪರದ್ವೇಷಿನ್ (वि०) ಇತರರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಇತರರಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವವನು. परान् द्वेष्टि — द्विष (अप्रीतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–द्वेषिणी –ದ್ವೇಷಿಣೀ.**

परधन ಪರಧನ (न०) ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಹಣ, ಇತರನ ಆಸ್ತಿ.

परधर्म ಪರಧರ್ಮ (पुं०) 1. ಬೇರೆಯವರು ಆಚರಿಸುವ ಧರ್ಮ, ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಧರ್ಮ. (ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳು.) परेषां धर्मः। "स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः" गीता ३-३५। "वरं स्वधर्मो विगुणः न पारक्यः स्वनुष्ठितः। परधर्मेण जीवन् हि सद्यः पतति जातितः" मनु० १०-९७। 2. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧರ್ಮ. परः श्रेष्ठः धर्मः।

परनिपात ಪರನಿಪಾತ (पुं०) ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪದವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. दन्तानां राजा राजदन्तः। पूर्वं भूतः भूतपूर्वः ಇತ್ಯಾದಿ.

परन्तप ಪರನ್ತಪ (वि०) 1. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ, ವೈರಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. परान् शत्रून् तापयति—तप (सन्तापे)+णिच् "खच्" (३-२-३९)। ह्रस्वः (६-४-९४)। मुमागमः (६-३-६७)। (पुं०) 2. ತಾಪಸಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

परपक्ष ಪರಪಕ್ಷ (ಪುಂ०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಪಂಗಡ. 2. ಶತ್ರುಪಕ್ಷ, ಶತ್ರುಗಳ ಗುಂಪು.

परपद ಪರಪದ (ನಂ०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನ. 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ.

परपिण्डाद ಪರಪಿಂಡಾದ (ಪುಂ०) ಪರಾನ್ನವನ್ನು ಉಂಡು ಜೀವಿಸುವವನು. परस्य पिण्डमन्नमत्ति — अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

परपुरुष ಪರಪುರುಷ (ಪುಂ०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮ ಪುರುಷ, ವಿಷ್ಣು. 2. ಉಪನಾಯಕ, ಉಪಪತಿ. 3. ಅಪರಿಚಿತ ಮನುಷ್ಯ.

परपुष्ट ಪರಪುಷ್ಟ (ಪುಂ०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. परेण काकेन पुष्टः। ಕೋಗಿಲೆಗೆ ತಾನು ಹಾಕಿದ ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಒಡೆಯಲು ತಿಳಿಯದೆ ಅದನ್ನು ಕಾಗೆಯ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿಡುವುದು. ಕಾಗೆಯು ತನ್ನ ಮೊಟ್ಟೆಯೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಒಡೆದು ಪೋಷಿಸುವುದು. ವಸಂತಕಾಲ ಬಂದಾಗ ಕೋಗಿಲೆಯು ಸ್ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಾಗೆಯು ಆ ಮರಿಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು. "वसन्तकाले संप्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः"। (स्त्री०) **–पुष्टा –ಪುಷ್ಟಾ.** ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ. "प्रियसखीसदृशं प्रतिबोधिताः किमपि काम्यगिरा परपुष्टया" माघ० ६-८। (वि०) 2. ಇತರರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परपूर्वा ಪರಪೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಮೊದಲಿನ ಗಂಡನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಬ್ಬನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗುಸು, ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಮದುವೆಯಾದವಳು. परः इतरः पूर्वो यस्याः। "पतिं हित्वापकृष्टं स्वमुत्कृष्टं या निषेवते। निन्द्यैव सा भवेल्लोके परपूर्वेति चोच्यते" मनु० ५-१६३।

परप्रेष्य ಪರಪ್ರೇಷ್ಯ (ಪುಂ०) ಸೇವಕ, ಆಳು. (स्त्री०) **–प्रेष्या –ಪ್ರೇಷ್ಯಾ.** ಸೇವಕಿ.

परब्रह्मन् ಪರಬ್ರಹ್ಮನ್ (ನಂ०) ಪರಮಾತ್ಮ. परं च तत् ब्रह्म च।

परभाग ಪರಭಾಗ (ಪುಂ०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣ, ಉತ್ತಮವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆ, ಉತ್ಕರ್ಷ. परस्य उत्कृष्टस्य भागः। "दुरधिगमः परभागो यावत्पुरुषेण साहसं न कृतम्" पञ्चतं० ५-३४। 2. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚು. "तारैर्बभूवे परभागलाभतः परिस्फुटैस्तेषु तुरङ्गहेषितैः" माघ० १२-१५। 3. ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. 4. ಹಿಂಭಾಗ, ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗ. "दन्तवाससि समानगुणश्रीः संमुखोऽपि परभागमवाप" माघ० १०-८६। 5. ಇತರನ ಭಾಗ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಪಾಲು.

परभाषा ಪರಭಾಷಾ (स्त्री०) ಅನ್ಯರ ಭಾಷೆ, ಪರದೇಶೀಯರ ಭಾಷೆ.

परभुक्त ಪರಭುಕ್ತ (वि०) ಇತರರಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परेण भुक्तम्। (स्त्री०) **–भुक्ता –ಭುಕ್ತಾ.** ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಂಗುಸು. "परभुक्तां च कान्तां च यो भुङ्क्ते स नराधमः। स पच्यते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ" ब्रह्मवै०।

परभृत् ಪರಭೃತ್ (ಪುಂ०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. परं कोकिलसुतं (स्वपुत्रधिया) बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)।

परभृत ಪರಭೃತ (ಪುಂ०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. परेण काकेन भृतः पोषितः। "परभृतयुवतीनां सम्यगायाति गातुं न तव तरुणि वाणीगं सुधासिन्धुवेणी" नैष० २१-१५६। (स्त्री०) **–भृता –ಭೃತಾ.** ಹೆಣ್ಣುಕೋಗಿಲೆ. "चूतयष्टिरिवाभ्याशे मधौ परभृतोन्मुखी" कुमा० ६-२। (वि०) 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परम ಪರಮ (ಪುಂ०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. परं उत्कृष्टं माति—माङ् (माने) "कः" (३-२-३)। "सर्वथा ब्राह्मणाः पूज्याः परमं दैवतं हि तत्" मनु० ९-३१९। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. 4. ಮೊದಲನೆಯ. 5. ಶ್ರೇಷ್ಠತರವಾದ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ. "न मन्ये वाणिज्यात् किमपि परमं वर्तनमिह" पञ्चतं० १-११। 6. ಮೇಲಾದ, ಉಚ್ಚತಮವಾದ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः। तद्धि कुर्वन् यथाशक्ति प्राप्नोति परमां गतिम्" मनु० ४-१४। (अव्य०) 7. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "ततः परममित्युक्त्वा प्रतस्थे मुनिमण्डलम्" कुमा० ६-३५। 8. ಅನುಜ್ಞೆ. 9. ಅತಿಯಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "परमं स्यादनुज्ञातेऽप्यव्ययं परमः परे। परमं स्यात् प्रधानाद्योरोङ्कारेऽपि तथोच्यते" विश्व०।

परमपु(पू)रुष ಪರಮಪು(ಪೂ)ರುಷ (ಪುಂ०) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. परमश्चासौ पु(पू)रुषश्च।

परमर्षि ಪರಮರ್ಷಿ (ಪುಂ०) ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನಾದ ಮುನಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮುನಿ. मरमश्चासौ ऋषिश्च। "ऋषिर्हिंसागतौ धातुः विद्यासत्यतपःश्रुतैः। एष सन्निचयो यस्मात् ब्रह्मणश्च

ततस्त्वृषि:। निवृत्तिसमकालन्तु बुद्धया व्यक्तिमृषिस्त्वयम्। ऋषते परमं यस्मात्परमर्षिस्तत: स्मृत:" मत्स्यपु०।

परमहंस ಪರಮಹಂಸ (ಪುಂ) ಉತ್ತಮ ಯೋಗಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಪೋನಿರತನಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. ಕುಟೀಚಕ, ಬಹೂದಕ, ಹಂಸ ಮತ್ತು ಪರಮಹಂಸರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಹಂಸನೇ ಉತ್ತಮನು. परम:हंस: आत्मा यस्य। ಕೋಪತಾಪಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಸುಖದುಃಖಾದಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಶುದ್ಧಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಕ್ಲೃಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಶೂನ್ಯಗೃಹ ದೇವಾಲಯ ವೃಕ್ಷಮೂಲ ನದೀತೀರ ಪರ್ವತದ ಗುಹೆ ಮೊದಲಾದ ವಿವಿಕ್ತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರ ಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಜಪಿಸುತ್ತ ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಗಳ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸದಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವವನು ಪರಮಹಂಸನು. "प्रणवाद्यास्त्रयो वेदा: प्रणवे पर्यवस्थिता:। तस्मात्प्रणवमेवैकं परमहंस: सदा जपेत्। विविक्तदेशमाश्रित्य सुखासीन: समाहित:। यथाशक्ति समाधिस्थ: भवेत् संन्यासिनां वर:" सूतसं०।

परमाणु ಪರಮಾಣು (ಪುಂ) 1. ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕಣ, ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಂಶ. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ ರೇಣು (ಧೂಳು). परमश्चासौ अणुश्च। ಮನೆಯ ಹೆಂಚಿನ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಕಿಟಕಿ (ಗವಾಕ್ಷ) ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂದಿನಿಂದ ಬೀಳುವ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ (ಸಂಚರಿಸುವ) ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಧೂಳಿನ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಪರಮಾಣು. "जालसूर्यमरीचिस्थं यत्सूक्ष्मं दृश्यते रज:। तस्य षष्ठतमो भाग: परमाणु: स उच्यते"। "परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यं निजहृदि विकसन्त: सन्ति सन्त: कियन्त:" भर्तृ० १-७०। ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವು ದ್ವ್ಯಣುಕವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪರ್ಯಂತ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲಕಾರಣವಾದುದು ಪರಮಾಣು. ಆದರೆ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಪೃಥಿವಿ, ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಪರಮಾಣು. ಇದು ನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಯವ ಶೂನ್ಯವಾದುದು. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಅತೀಂದ್ರಿಯ. ಈ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ವ್ಯಣುಕ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ಥೂಲ ಪೃಥ್ವೀ ಜಲ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. 2. ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕಾಲ, ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಭಾಗ, ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಳಗಿನ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲವೋ ಅದು (ಪರಮಾಣು ಕಾಲ). ಸೂರ್ಯಗತಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಲಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಭಾಗಗಳುಂಟು. ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ಪರಮಾಣು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ದಾಟುವಷ್ಟು ಕಾಲವು ಪರಮಾಣುಕಾಲ. ಸೂರ್ಯನು ದ್ವಾದಶರಾಶಿ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಈ ಲೋಕವನ್ನು ದಾಟುವಷ್ಟು ಕಾಲವು (ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ) ಮಹಾಕಾಲವೆನಿಸುವುದು. "स काल: परमाणुर्वै यो भुङ्क्ते परमाणुताम्। सतोऽविशेषभुग्यस्तु स काल: परमो महान्" भाग० ३-११-४।

परमाण्वङ्गक ಪರಮಾಣ್ವಂಗಕ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು, ಸರ್ವೇಶ್ವರ. परमाणुरङ्गं यस्य। ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪರಮಾಣುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಂಗವಾಗಿರುವುವು.

परमात्मन् ಪರಮಾತ್ಮನ್ (ಪುಂ) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. परमश्चासौ आत्मा च। "परमात्मा परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृते: पर:। कारणं कारणानां च श्रीकृष्णो भगवान् स्वयम्" ब्रह्मवै०। "पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गति:" वि० स०। ಸಕಲ ಜೀವರೂ ಪರಮಾತ್ಮ (ಈಶ್ವರ)ನಿಂದ ಆತ್ಮವಂತರು. ಪರಮಾತ್ಮನು (ಈಶ್ವರನು) ಯಾರಿಂದಲೂ ಆತ್ಮವಂತನಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಪರಮಾತ್ಮನು. "येन भूतान्यात्मवन्ति नायमन्येन चात्मवान्। अतोह्यात्मेश्वरत्वाच्च परमात्मा प्रकीर्तित:" इति निरुक्ति:। "न दैवं केशवात्परम्"। "पर: पराणां परम: परमात्मात्मसंस्थित:" विष्णुपु०। "न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिक: कुतोऽन्य:" गीता ११-४३। "मत्त: परतरं नान्यत् किञ्चिदस्ति" गीता ७-७। "यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चित् यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्" श्वेता० उप० ३-९। ಸ್ವರೂಪ ಗುಣರೂಪ ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನೂ ಆತ್ಮಾಂತರರಹಿತನೂ ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಪರಮಾತ್ಮನು. "न च योगविधेर्नवेतर: स्थिरधीरापरमात्मदर्शनात्" रघु० ८-२२।

परमाद्वैत ಪರಮಾದ್ವೈತ (ಪುಂ) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. परममद्वैतं यस्य। परमः अद्वैतो वा। ಪರಮಾತ್ಮನು ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತನು. ಪರಮನಾದ ಅದ್ವೈತನು ಪರಮಾದ್ವೈತನು.

परमानन्द ಪರಮಾನನ್ದ (ಪುಂ) 1. ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆನಂದಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. परमः सर्वोत्कृष्टः आनन्दः। 2. ಆನಂದಯುಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ.

परमान्न ಪರಮಾನ್ನ (ನಂ) ಪಾಯಸ, ಕ್ಷೀರಾನ್ನ, ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನ. परमं च तदन्नं च।

परमायुस् ಪರಮಾಯುಸ್ (ನಂ) ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಜೀವಿಸುವ ಕಾಲ, ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರಮಾವಧಿ ಜೀವಿತದ ಕಾಲ. परमम् आयुः।

ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪರಮಾವಧಿ ಜೀವಿತಕಾಲ	125 ವರ್ಷ ಮತ್ತು 5 ದಿನಗಳು	
ಆನೆಗೂ	,,	,,
ಕುದುರೆಗೆ	32	ವರ್ಷಗಳು
ಕತ್ತೆ ಮತ್ತು ಒಂಟೆಗಳಿಗೆ	25	,,
ಹಸು ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳಿಗೆ	24	,,
ನಾಯಿಗೆ	12	,,
ಜಿಂಕೆ, ಹಂದಿ, ಆಡು, ಕುರಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ	16	,,

"शतं वर्षाणि विंशत्या निशाभिः पञ्चभिः सह। परमायुरिदं प्रोक्तं नराणां करिणामिह॥ अब्दा द्वात्रिंशदश्वानां शुनां द्वादशवत्सराः। पञ्चविंशतिवर्षाणि खरस्य करभस्य च। चतुर्विंशतिरब्दानां वृषस्य महिषस्य च। मृगशूकरबस्तादिपशूनां षड्दशान्विताः"॥

परमार्थ ಪರಮಾರ್ಥ (ಪುಂ) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. परमश्चासावर्थश्च। "इदं हि तत्त्वं परमार्थभाजामयं हि साक्षात्पुरुषः पुराणः" म० वी० ७-२। 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. परमः मुख्यः अर्थः प्रयोजनम्। 3. ಸುಖ. 4. ಯಥಾರ್ಥ, ನಿಜ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸುಳ್ಳಿನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಸತ್ಯ. "परिहासविजल्पितं सखे परमार्थेन न गृह्यतां वचः" शाकु० २-१८। 5. ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತು. 6. ಉತ್ತಮವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ.

परमार्थतस् ಪರಮಾರ್ಥತಸ್ (ಅವ್ಯಂ) ನಿಜವಾಗಿ, ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. परमार्थ "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वानारम्भः प्रतीकारस्य" शाकु० ३।

परमिका ಪರಮಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. "मुदं परमिकां लेभे ननन्द च नराधिपः" भा० आदि० १३३-२६।

परमृत्यु ಪರಮೃತ್ಯು (ಪುಂ) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. परस्मात् मृत्युरस्य। ಕಾಗೆಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರೋಗದಿಂದಲೂ ಸಾವಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರ ಆಘಾತದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾವು.

परमेश ಪರಮೇಶ (ಪುಂ) ಪರಮಾತ್ಮ.

परमेश्वर ಪರಮೇಶ್ವರ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. "शूली दक्षाध्वराराति: कामारिः परमेश्वरः" वैज०। 3. ಇಂದ್ರ. 4. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ.

परमेष्ठिन् ಪರಮೇಷ್ಠಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. परमे व्योमनि ब्रह्मपदे तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "इनिः" (उ० ४-१०)। षत्वम् (वा० ८-३-९७)। अलुक् (६-३-१४)। "मन्वन्तराण्यसंख्यानि सर्गः संहार एव च। क्रीडन्निवैतत् कुरुते परमेष्ठी पुनः पुनः" मनु० १-८०। 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "यथैव श्लाघ्यते गङ्गा पादेन परमेष्ठिनः। प्रभवेण द्वितीयेन तथैवोच्छिरसा त्वया" कुमा० ६-७०। "भूतार्थव्याहृतिः सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः" रघु० १०-३३। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

परम्पर ಪರಂಪರ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಪೌತ್ರನ ಮಗ, ಮರಿಮಗನ ಮಗ. 2. ಮರಿಮಗನ ಮೊಮ್ಮಗ, ಪ್ರಪೌತ್ರನ ಮೊಮ್ಮಗ. "नप्तारौ पौत्रदौहित्रौ प्रतिनप्ता प्रपौत्रकः। परम्परस्तु तत्पुत्रः तत्पुत्रोऽपि परम्परः" वैज०। 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. "मृगभेदे च पुत्रस्य प्रपौत्रे च परम्परः" शाश्व०। (ಸ್ತ್ರೀಂ) **–परा –ಪರಾ.** 4. ವಂಶ, ಸಂತಾನ, ಕುಲ. 5. ಅನುಕ್ರಮ, ಪರ್ಯಾಯ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬರುವಿಕೆ. "महतीयं खल्वनर्थपरम्परा" काद०। 6. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. 7. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. "तोयान्तर्भास्करालीव रेजे मुनिपरम्परा" कुमा० ६-४९। "परम्परो मृगभेदे प्रपौत्रे तनयस्य च। परम्परा परिपाट्यां हिंसासन्तानयोरपि" मेदि०।

परम्पराक ಪರಂಪರಾಕ (ನಂ) ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಧೆ. परं परः श्रेष्ठः आकोऽस्मात्।

परम्परीण ಪರಂಪರೀಣ (वि०) ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ವಂಶಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದ. परांश्च परतरांश्च अनुभवति "खः" (५-२-१०)। प्रकृतेः परम्परभावो निपात्यते। "लक्ष्मीं परम्परीणां त्वं पुत्रपौत्रीणतां नय" भट्टि० ५-१५।

परलोक ಪರಲೋಕ (पुं०) ಮುಂದಿನ ಲೋಕ, ಊರ್ಧ್ವಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕ.

परवत् ಪರವತ್ (वि०) 1. ಪರತಂತ್ರ, ಪರಾಧೀನ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ. परः स्वामी अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "तव शासनमाशु भूपतिः परवानद्य यतस्त्वयैव सः" माघ० १६-४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** "जाने तपसो वीर्यं सा बाला परवतीति मे विदितम्" शाकु० ३-१। 2. ಇತರನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ನೈತಿಕ ಬಲದಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परवश ಪರವಶ (वि०) ಪರತಂತ್ರ, ಪರಾಧೀನ. परस्य वशः।

परवाणि ಪರವಾಣಿ (पुं०) 1. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷ. 2. ಸಂವತ್ಸರ. "परवाणिः पुमान् धर्माध्यक्ष-वत्सरयोरपि" मेदि०।

परवाद ಪರವಾದ (पुं०) ಅಪವಾದ.

परश ಪರಶ (पुं०) ಒಂದು ಮಣಿ. स्पृशति — पृषो०। ತನ್ನ ಸ್ಪರ್ಶಮಾತ್ರದಿಂದ ಇತರ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ರತ್ನ.

परशव्य ಪರಶವ್ಯ (वि०) ಕೊಡಲಿಗೆ ಹಿತವಾದ. परशवे हितम्।

परशु ಪರಶು (पुं०) 1. ಕೊಡಲಿ, ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. परान् शृणाति — शॄ (हिंसायाम्) "कुः" (उ० १-३३)। टिलोपश्च। "उग्रेण भोस्तव तपस्तपसा दहामि पक्षान्तरे च सदृशं परशुः करोतु" म० वी० ३-४४। 2. ಆಯುಧ, ಶಸ್ತ್ರ. 3. ಟಂಕಣಕಾರ, ಬಳಿಗಾರ, ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರ. "परशुः शस्त्रकण्टकः शस्त्रक्षारो महाबलः" वैज०।

परशुधर ಪರಶುಧರ (पुं०) 1. ಪರಶುರಾಮ. ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಯ ಮಗ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು (ಆವೇಶ) ಅವತಾರ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। परशोर्धरः। 2. ಗಣಪತಿ. (वि०) 3. ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

परशुराम ಪರಶುರಾಮ (पुं०) ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಯ ಮಗು ವಿಷ್ಣುವಿನ (ಆವೇಶ) ಅವತಾರ. परशुधरो रामः। ವಿಷ್ಣುವು ಈ ಅವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿ ರಾಜ್ಯಮದದಿಂದ ದೃಪ್ತರಾಗಿದ್ದ ದುಷ್ಟಕ್ಷತ್ರಿಯರೊಡನೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಲ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಅವತಾರ. "अवतारे षोडशमे पश्यन् ब्रह्मद्रुहो नृपान्। त्रिःसप्तकृत्वः कुपितो निःक्षत्रामकरोन्महीम्" भाग० १-३-२०। ಪರಶುರಾಮನು ತಂದೆಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ತನ್ನ ತಾಯಿ ರೇಣುಕೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕಡಿದು ಮತ್ತೆ ತಂದೆಯ ವರದಿಂದ ತಾಯಿಯನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು. ಒಂದು ದಿನ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನು ಜಮದಗ್ನಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆತನ ಹೋಮಧೇನುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಪರಶುರಾಮನು ಆತನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ಆತನ ಮಕ್ಕಳು ಪರಶುರಾಮನಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆತನನ್ನು ಕೊಂದರು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಲ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುಲವನ್ನೇ ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿದನು. ಕರ್ಣನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೇಷದಿಂದ ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ಈ ಮೋಸವನ್ನು ಅರಿತು ಪರಶುರಾಮನು ಕರ್ಣನ ಬಾಣಗಳು ಫಲಿಸದಿರಲೆಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದರು. ಪರಶುರಾಮನು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದನು. ಪರಶುರಾಮನು ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದನು. ಈತನು ಏಳು ಮಂದಿ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनुमांश्च विभीषणः। कृपः परशुरामश्च सप्तैते स्थिरजीविनः"॥

परशुवन ಪರಶುವನ (न०) ಒಂದು ನರಕ.

परश्वध ಪರಶ್ವಧ (पुं०) ಕೊಡಲಿ, ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. परस्य श्वयनम् — टु ओश्वि (गति-वृद्ध्योः) "डः" (वा० ३-२-१०२)। परश्वं धयति—धेट् (पाने) "कः" (३-२-३)। "धारां शितां रामपरश्वधस्य संभावयत्युत्पलपत्रसाराम्" रघु० ६-४२।

परश्वस् ಪರಶ್ವಸ್ (अव्य०) ನಾಳೆಯ ಮುಂದಿನ ದಿನ, ನಾಳಿದ್ದು. परःश्वस् पृषो०।

परसंज्ञक ಪರಸಂಜ್ಞಕ (पुं०) ಜೀವಾತ್ಮ. परः संज्ञा अस्य "कप्" (५-४-१५४)।

परसवर्ण ಪರಸವರ್ಣ (पुं०) ಮುಂದಿನ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವರ್ಣ. परेण समानो वर्णः।

परस्तात् ಪರಸ್ತಾತ್ (अव्य०) 1. ಆಚೆ, ಅದರಿಂದ ಮುಂದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಅನಂತರ, ಅದರ ಬಳಿಕ. पर वा "अस्तातिः" (५-३-२९)। 2. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. "तत्परस्तादवगम्यते" शाकु० १।

परस्त्री ಪರಸ್ತ್ರೀ (स्त्री०) ಪರಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಹೆಂಡತಿ.

परस्पर ಪರಸ್ಪರ (वि०) 1. ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾದ, ಒಬ್ಬನಿಗೊಬ್ಬನ. "परस्परप्राप्तिनिराशयोर्वरं शरीरनाशोऽपि समानुरागयोः" माल० ३-१५। "परस्पराक्षिसादृश्यमदूरोज्झितवर्त्मसु" रघु० १-४०। (अव्य०) 2. ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ. "परस्परेण विज्ञातस्तेषूपायनपाणिषु" रघु० ४-७९। "परिफुल्लगण्डपुलकाः परस्परं परिरेभिरे कुकुरकौरवस्त्रियः" माघ० १३-१६।

परस्मैपद ಪರಸ್ಮೈಪದ (न०) ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ, ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯ ಫಲವು ಇತರನಿಗೆ ಸೇರಿದುದೆಂದು ಹೇಳುವ ಪದ. परस्मै पदम् "अलुक्" (६-३-८)। "शेषात्कर्तरि परस्मैपदम्" (१-३-७८)।

परा ಪರಾ (अव्य०) ನಾಮಪದ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗುವುದು. 2. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ, ಮುಖ್ಯತೆ. 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "पराहतध्वस्तशिखे शिखावतो वपुष्यधिक्षिप्तसमिद्धतेजसि" किरा० १६-५६। 4. ಗಮನ, ಹೋಗುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. 5. ಆಶ್ರಯ, ಅವಲಂಬನೆ. 6. ಸೋಲುವುದು. "पराभवं तस्य महासुरस्य"। 7. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು. परावृत्तः। 8. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಬಿಡುಗಡೆ. 9. ಅವಮಾನ. पराभूतः। "पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 10. ಹೊಡೆಯುವುದು, ತಾಕುವುದು. "अवाप्तकिञ्जल्कविभेदमुच्चकैर्विवृत्तपाठीनपराहतं पयः" किरा० ४-५। ಇತ್ಯಾದಿ. (स्त्री०) 11. ನಾಭಿರೂಪವಾದ ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ನಾದರೂಪವಾದ ವರ್ಣ. "मूलाधारात् प्रथममुदितो यस्तु तारः पराख्यः" अलं० कौस्तु०। ಆತ್ಮನು ಬುದ್ಧಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹೇಳಲು ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುವನು. ಈ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾದ ಮೊದಲಾಗಿ ಅರ್ಥಬೋಧಕಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯವರೆಗೆ परा पश्यन्ती मध्यमा ಮತ್ತು वैखरी ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳುಂಟು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पश्यन्ती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 12. ಗಂಗಾನದಿ.

पराक ಪರಾಕ (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳು ಉಪವಾಸವಿದ್ದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾದ ವ್ರತ. "यतात्मनोऽप्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम्। पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापापनोदन." मनु० ११-२१५।

पराकार ಪರಾಕಾರ (पुं०) ಧಿಕ್ಕಾರ, ತೆಗಳಿಕೆ, "पराकारस्तु धिक्क्रिया" वैज०।

पराक्रम ಪರಾಕ್ರಮ (पुं०) ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಶರೀರಸಾಮರ್ಥ್ಯ. परा + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१२१)। "निरीक्षितुं वियति समेत्य कौतुकात् पराक्रमं समरमुखे महीभृताम्" माघ० १७-६२।

पराग ಪರಾಗ (पुं०) 1. ರೇಣು, ಧೂಳು. परा गच्छति —गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "प्रतापोऽग्रे ततः शब्दः परागस्तदनन्तरम्" रघु० ४-३०। 2. ಹೂವಿನ ಧೂಳು, ಪುಷ್ಪದ ರೇಣು. "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 3. ಚೂರ್ಣ, ಪುಡಿ. "नवानधोऽधो बृहतः पयोधरान् समूढकर्पूरपरागपाण्डुरम्" माघ० १-४। 4. ಸ್ನಾನೀಯ ಚೂರ್ಣ, ಸ್ನಾನವಾದ ಮೇಲೆ ಮೈಗೆ ಪೂಸುವ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. 5. ಚಂದನ. 6. ಉಪರಾಗ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ. 7. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. 8. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "परागः सुमनोरेणौ धूलिस्नानीययोरपि। गिरिप्रभेदे विख्यातावुपरागे च चन्दने" मेदि० विश्व०। 9. ಬಿದಿರು. "भवेत्परागः स्नानीये वेणौ रेणौ च कौसुमे" नानार्थर०। 10. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು.

परागत ಪರಾಗತ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಆವೃತವಾದ, ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. परा + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದ, "वत्स, सावधानो भव। परागतस्ते प्रतिवीरः" उ० रा० ५।

परागवत् ಪರಾಗವತ್ (वि०) ಪರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಕರಂದಸಹಿತವಾದ, ಪುಷ್ಪದ ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. परागोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

परागिन् ಪರಾಗಿನ್ (वि०) ಮಕರಂದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಹೂವಿನ ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. परागोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-गिणी -ಗಿಣೀ.** "इदमपास्य विरागि परागिणीरलिकदम्बकमम्बुरुहां ततीः" माघ० ६-११।

पराङ्मुख ಪರಾಙ್ಮುಖ (वि०) 1. ವಿಮುಖ, ಹಿಮ್ಮುಖವುಳ್ಳ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿರುವ. परा अञ्चति—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "क्विन्" (३-२-५९)। पराक् मुखं यस्य। "प्रणयकोपभृतोऽपि पराङ्मुखाः सपदि वारिधरारवभीरवः" माघ० ६-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। "विग्रहाच्च शयने पराङ्मुखीर्नानुनेतुमबलाः स तत्वरे" रघु० १९-३८। 2. ವಿಮುಖ, ಪ್ರತಿಕೂಲ. "तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः" अमरु० ३०। 3. ವಿರುದ್ಧ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ದ್ವೇಷದ ಮನೋಭಾವವುಳ್ಳ. "मातुर्न केवलं स्वस्याः श्रियोऽप्यासीत्पराङ्मुखः" रघु० १२-१३। 4. ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಗಣನೆಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳದ, ತಿರಸ್ಕಾರದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "दैवात्सर्गादवध्यत्वं मर्त्येष्वास्थापराङ्मुखः" रघु० १०-४३। 5. ತಪ್ಪಿಸುವ, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವ, ತೊರೆದುಬಿಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" **-मुखी -ಮುಖೀ.** "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८।

पराच् ಪರಾಚ್ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಕೊಂಡ, ಮುಖವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ, ಹಿಂದುಮುಂದಾದ. परा अञ्चति—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "क्विन्" (३-२-५९)। "आत्मीयास्ते ये पराञ्चः पुरस्तादम्यावर्ती संमुखो यः परोऽसौ" माघ० १८-१८। 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. 3. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. 5. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ. 6. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದ. 7. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ. (अव्य०) 8. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ. 9. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದ ಕಡೆಗೆ. 10. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಲದ ನಂತರ. "उदक्प्रत्यक्परागर्वाक् प्राक् च तिर्यगवागपाक्। विष्वक् चैवमुदीचीनप्रमुखाः स्युर्यथाक्रमम्। दिग्देशकालवचनमुदगादिकमव्ययम्। दिग्देशकालसंबन्धिपदार्थेष्वभिधेयवत्" वैज०।

पराचित ಪರಾಚಿತ (वि०) ಸೇವಕ, ಆಳು. परैराचितः—आ + चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पराचितपरास्कन्दपरजातपरधिताः" अम०।

पराचीन ಪರಾಚೀನ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುಖಮಾಡಿದ. परा अञ्चति—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "खः" (५-४-८)। 2. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ.

पराजय ಪರಾಜಯ (पुं०) ಅಪಜಯ, ಸೋಲು. परा + जि (जये) "अच्" (३-३-५६)। "विष्टपत्रयपराजयस्थिरां रावणश्रियमपि व्यकम्पयत्" रघु० ११-१९।

पराजित ಪರಾಜಿತ (वि०) ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. परा + जि (जये) "क्तः" (३-२-१०२)।

पराञ्ज ಪರಾಂಜ (पुं०) 1. ಎಣ್ಣೆ ಗಾಣ. 2. ನೊರೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು, ಅಸಿಧಾರೆ.

पराण् ಪರಾಣ್ (वि०) ಪ್ರಾಣಸಹಿತನಾದ, ಜೀವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. परा+अन (प्राणने) "क्विप्" (३-२-७६)। णत्वम् (८-४-२०)।

परात्पर ಪರಾತ್ಪರ (पुं०) ಪರವಾಸುದೇವ, ಪರಮಾತ್ಮ. परात् श्रेष्ठादपि परः श्रेष्ठः। "महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः। पुरुषान्नपरं किञ्चित् सा काष्ठा सा परा गतिः" कठ०।

परात्मन् ಪರಾತ್ಮನ್ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ.

परादन ಪರಾದನ (पुं०) ಪಾರಸೀ ದೇಶದ ಕುದುರೆ.

पराधीन ಪರಾಧೀನ (वि०) 1. ಪರತಂತ್ರ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಸರೆಯಲ್ಲಿರುವ. परस्य अधीनः। 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನವಲಂಬಿಸಿರುವ, ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವ. "हिंसाप्रायां पराधीनां कृषिं यत्नेन वर्जयेत्" मनु० १०-८३।

परान्न ಪರಾನ್ನ (न०) 1. ಇತರನ ಅನ್ನ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯ ಅನ್ನ. परस्य अन्नम्। "कष्टात् कष्टतरं किं परगृहवासः परान्नं च"। ಪರಾನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನಿಗೆ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. "जिह्वा दग्धा परान्नेन करौ दग्धौ प्रतिग्रहात्। मनो दग्धं परस्त्रीभिः कथं सिद्धिर्वरानने"। ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪರಾನ್ನ ಭೋಜನವು ಕೂಡದು. "षोडशांशं स लभते यः परान्नेन गच्छति। अर्धं तीर्थफलं तस्य यः प्रसङ्गेन गच्छति"। ಗುರು ಸೋದರಮಾವ ಮಾವ (ಶ್ವಶುರ) ತಂದೆ ಮತ್ತು ಮಗ ಇವರ ಅನ್ನವು ಪರಾನ್ನವಲ್ಲ. "गुर्वन्न

मातुलान्नं च श्वशुरान्नं तथैव च। पितुः पुत्रस्य चैवान्नं न परान्नमिति स्मृतिः"। (वि०) 2. ಪರಾನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ.

पराभव ಪರಾಭವ (पुं०) 1. ಸೋಲು, ಅಪಜಯ. परा + भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "परैरपर्यासितवीर्यसंपदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 2. ಅವಮಾನ, ಅಪಮಾನ.

परामर्श ಪರಾಮರ್ಶ (पुं०) 1. ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿವೇಚನೆ. परा + मृश (आमर्शने)। भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಯುಕ್ತಿ, ಉಪಾಯ. 3. ಅಡ್ಡಿ, ಆತಂಕ, ತಡೆ. "तपःपरामर्शविवृद्धमन्योर्भ्रूभङ्गदुष्प्रेक्ष्यमुखस्य तस्य" कुमा० ३-७१। 4. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. 5. ಸಾಧ್ಯ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ ಪಕ್ಷವು ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವು ದೆಂಬ ಜ್ಞಾನ, ವಿಷಯವು ಸರಿಯಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञानं परामर्शः" त० सं०। ಈ ಜ್ಞಾನವೇ ಅನುಮಿತಿಗೆ ಕಾರಣ. "वह्निव्याप्यवानयं पर्वतः" ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅನುಮಿತಿಯುಂಟಾಗಲಾರದು. ಅನುಮಿತಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಪಕ್ಷ ಧರ್ಮತಾ ಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. ಮಹಾನಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧೂಮವನ್ನು ಕಂಡು "वह्निव्याप्यो धूमः" ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದರೆ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಮವನ್ನು ಕಂಡಾಗ पर्वतो वह्निमान् धूमात् ಎಂಬ ಅನುಮಿತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಅನುಮಿತಿಗೆ "वह्निव्याप्यधूमवानयम्" ಎಂಬ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಕಾರಣ. 6. ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಧಾಳಿಮಾಡುವುದು, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವುದು.

परामर्शन ಪರಾಮರ್ಶನ (न०) 1. ಆಲೋಚಿಸುವುದು, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುವುದು, ವಿವೇಚನೆಮಾಡಿ ನೋಡುವುದು. परा + मृश (आमर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

परामृशत् ಪರಾಮೃಶತ್ (वि०) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. परा + मृश (आमर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "परामृशन् हर्षजडेन पाणिना तदीयमङ्गं कुलिशव्रणाङ्कितम्" रघु० ३-६८। 2. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಡೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಆಲೋಚಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. "दशाननायोधनकेलिकिङ्करं परामृशन्नृक्षपतिं परः पुमान्" याद० १४-२२। 4. ಧಾಳಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–आमृशन्ती –ಆಮೃಶನ್ತೀ.** "परामृशन्ती विततान काचित् प्रतिक्रियां पाणिनखांशुजालैः" याद० २३-५१।

परामृष्ट ಪರಾಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಲೋಚಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परा + मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "केशवृन्दे परामृष्टा चाणक्येनेव द्रौपदी" मृच्छ० १-३९। 4. ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परायण ಪರಾಯಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. समाधिमतां परम् अतिशयितं अयनं अव्यवहितप्रापिका भक्तिरस्मात्। "यस्मात्तु परमा भक्तिः चरमप्रापिका मता। तस्मात्परायण इति स्मृतोह्यष्टार्ण उत्तमः" इति निरुक्तिः। "निष्ठा शान्तिः परायणः" वि०स०। (न०) 2. ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಅತಿಶಯವಾದ ಆಸಕ್ತಿ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಶ್ರಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಆಸರೆ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. 5. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. "प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतिः सज्जनः" भर्तृ० १-४५। 6. ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಿಯವಾದ.

परायत्त ಪರಾಯತ್ತ (वि०) ಪರಾಧೀನ, ಪರಾಶ್ರಯವುಳ್ಳ, ಇತರರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ. परेषामायत्तः। "परार्थश्चेत् स्वार्थादभिमततरो हन्त परवान् परायत्तः प्रीतेः कथमिव रसं वेत्तु पुरुषः" मुद्रा० ३-४।

परारि ಪರಾರಿ (अव्य०) ಪೂರ್ವತರ ಸಂವತ್ಸರ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಷ, ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನ ವರ್ಷ. पूर्वतर परभावः आरी च निपा० (५-३-२२)। "अतीतानन्तरे वर्षे परारि" वैज०।

परारिका ಪರಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಈರುಳ್ಳಿ. "लशुनं दीर्घपत्रम् पिच्छनद्धः महौषधः फरुण्डः पलाण्डुः लतार्कः परारिका गृञ्जनः यवनेष्टः ಎಂದು ಈರುಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಜಾತಿಯಿರುವುದು.

परार्थ ಪರಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಇತರರ ಪ್ರಯೋಜನ, ಇತರರಿಗಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನ. परस्यार्थः। "एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये" भर्तृ० १-६४। "स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः"। "तथाहि सर्वे तस्यासन् परार्थैकफला गुणाः" रघु० १-२९। (वि०) 2. ಇತರರ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಕಾರಣ

ವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಕಾರ್ಯವೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. परः अर्थः उद्देश्यो यस्य। (अव्य०) 3. ಇತರನಿಗಾಗಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗಾಗಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ.

परार्ध ಪರಾರ್ಧ (न०) 1. ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. "दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम्" भर्तृ० २-६०। 2. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ. "अथ परे दशगुणोत्तराः। शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतार्बुदे। न्यर्बुदं बृन्दखर्वे च निखर्वं शङ्खमम्बुजम्। समुद्रो मध्यमन्तं च परार्धं च यथाक्रमम्" वैज०। ಮುಂದಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು.

शतम्	१०० × 10
सहस्रम्	१००० × 10
अयुतम्	१०००० × 10
नियुतम्	१००००० × 10
प्रयुतम्	१०००००० × 10
अर्बुदम्	१००००००० × 10
न्यर्बुदम्	१०००००००० × 10
बृन्दम्	१००००००००० × 10
खर्वम्	१०००००००००० × 10
निखर्वम्	१००००००००००० × 10
शङ्खम्	१०००००००००००० × 10
अम्बुजम्	१००००००००००००० × 10
समुद्रः	१०००००००००००००० × 10
मध्यम्	१००००००००००००००० × 10
अन्तम्	१०००००००००००००००० × 10
परार्धम्	१०००००००००००००००००

3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ (ಉತ್ತರಾರ್ಧ). परस्य ब्रह्मणः आयुषोऽर्धम्।

परार्ध्य ಪರಾರ್ಧ್ಯ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. परस्मिन्नर्धे भवः "यत्" (४-३-५)। "आबद्धप्रचुरपरार्ध्यकिंकिणीको रामाणामनवरतोदगाहभाजाम्" माघ० ८-४५। 2. ಅಧಿಕ ಮೌಲ್ಯದ, ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಬಾಳುವ. "यतः परार्ध्यानि भृतान्यनूनैः" माघ० ४-११। 3. ಸುಂದರವಾದ. "परार्ध्यवर्णास्तरणोपपन्नम्" रघु० ६-४।

परावर ಪರಾವರ (वि०) 1. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. परस्मादप्यवरः। 2. ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ. 3. ಮೇಲಿನ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ. 4. ದೂರದ ಮತ್ತು ಸಮೀಪದ. (स्त्री०) **-अवरा -ಅವರಾ.** 5. ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ.

परावर्त ಪರಾವರ್ತ (पुं०) 1. ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ. 2. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. परा + वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१८)।

परावह ಪರಾವಹ (पुं०) ಸಪ್ತವಿಧ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. परा वहति — वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। (1) आवहः (2) प्रवहः (3) विवहः (4) परावहः (5) संवहः (6) उद्वहः ಮತ್ತು (7) परिवहः ಇವು ಸಪ್ತವಾಯುಗಳು. ಪರಾವಹವಾಯುವು ಪರಿವಹವಾಯುವಿನ ಮೇಲುಗಡೆಯಿರುವುದು.

पराविद्ध ಪರಾವಿದ್ಧ (पुं०) ಕುಬೇರ. परा + व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

परावृत्त ಪರಾವೃತ್ತ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋದ. परा + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ವಿನಿಮಯದಿಂದ ಬಂದಿರುವ.

परावृत्ति ಪರಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ. परा+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ.

पराशर ಪರಾಶರ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಂದೆ, ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು. ಪರಾಶರ ಸ್ಮೃತಿಯು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದುದು.

पराशरात्मज ಪರಾಶರಾತ್ಮಜ (पुं०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. पराशरस्यात्मजः।

पराश्रय ಪರಾಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಸರೆ, ಇತರನ ಅವಲಂಬನೆ. 2. ಶತ್ರುವಿನ ಆಶ್ರಯ. परस्याश्रयः। (वि०) 3. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ. (स्त्री०) **-आश्रया -ಆಶ್ರಯಾ.** ಮತ್ತೊಂದು ಮರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬೆಳೆಯುವ ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ.

परास ಪರಾಸ (न०) ತವರ. "रङ्गं वङ्गं त्रपु क्षोभ्यं मृद्वङ्गं नागजीवनम्। परासं सिंहलं ज्येष्ठम्" वैज०।

परासन ಪರಾಸನ (न०) ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. परा + असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परासु ಪರಾಸು (वि०) ಮರಣಹೊಂದಿದ. ಗತಿಸಿಹೋದ. परागताः असवो यस्य।

परास्त ಪರಾಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परा+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परास्तवसुधा सुधाधिवसति"

किरा० ५-२७। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "इति यदुक्तं तदपि परास्तम्"।

परास्कन्दन ಪರಾಸ್ಕಂದನ (न०) 1. ಇತರರ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಇತರರನ್ನು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವುದು. 2. ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು.

परास्कन्दिन् ಪರಾಸ್ಕಂದಿನ್ (वि०) 1. ಇತರರ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. (पुं०) 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. परान् आस्कन्दितुं शीलमस्य — पर + आ + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रतिरोधिपरास्कन्दिपाटच्चरमलिम्लुचाः" अम०। 3. ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ.

पराह ಪರಾಹ (पुं०) ಮಾರನೆಯ ದಿನ, ಮರುದಿವಸ. परम् अहः "टच्" (५-४-९१)।

पराहत ಪರಾಹತ (वि०) ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परा+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "पराहतध्वस्तशिखे शिखावतो वपुष्यधिक्षिप्तसमिद्धतेजसि" किरा० १६-५६।

पराह्ण ಪರಾಹ್ಣ (पुं०) ಹಗಲಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧ. परः अह्नः "टच्" (५-४-८८)। णत्वम् (८-४-७)।

परि ಪರಿ (अव्य०) ನಾಮಪದಗಳ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು. 1. ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ. "शुक्लैर्मयूखनिचयैः परिवीतमूर्तिः" किरा० ५-४२। 2. ವರ್ಜನ, ವಿನಾ, ಹೊರತು. "परिविष्णु"—विष्णुं वर्जयित्वा इत्यर्थः। "परि त्रिगर्तात्"। 3. ಇತ್ಥಂಭೂತಾಖ್ಯಾನ, ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "भक्तो विष्णुं प्रति पर्यनु वा"। 4. ಭಾಗ. "लक्ष्मीर्हरिं प्रति परि अनु वा"। 5. ದೋಷಕಥನ, ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "अनिन्द्यः पौलस्त्यो व्रजति परिवादो मयि पुनः" म० वी० ५-२८। 6. ಅಲಂಕಾರ, ಭೂಷಣ. "परिष्कृतां काञ्चनतोरणैस्तां वल्गुध्वजां वन्दनदामचित्राम्" याद० १३-४१। 7. ಆಲಿಂಗನ. "घनपुलकपुलोमजाकुचाग्रद्रुतपरिरम्भनिपीडनक्षमत्वम्" माघ० १-७४। 8. ವೀಪ್ಸಾ. "वृक्षं वृक्षं प्रति परि अनु वा सिञ्चति"। 9. ಲಕ್ಷಣ, ಸೂಚನೆ, ಚಿಹ್ನೆ. "वृक्षं प्रति परि अनु वा विद्योतते विद्युत्"। 10. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ. 11. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. 12. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 13. ಪೂಜೆ. 14. ಶೋಕ, ದುಃಖ. "शशंस सीतापरिदेवनान्तमनुष्ठितं शासनमग्रजस्य" रघु० १४-८३। 15. ನಿರಸನ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. "परि स्यात् सर्वतोभावलक्षणादिषु भूषणे। आलिङ्गने वञ्चने च" नानार्थर०। "परि स्यात्सर्वतोभावे वर्जने व्याधिशोकयोः। इत्थंभूताख्यानभागवीप्सालिङ्गनलक्षणे। दोषाख्याने निरसने पूजाव्याप्त्योश्च भूषणे" मेदि०।

परिकथा ಪರಿಕಥಾ (स्त्री०) ಕಲ್ಪಿತಕಥೆ, ಕಟ್ಟುಕಥೆ, ಕಲ್ಪಿತ ಪುರುಷನ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಥೆ. "अथ वाङ्मयभेदाः स्युः चम्पूः खण्डकथा कथा। आख्यायिका परिकथा" त्रिकाण्ड०।

परिकर ಪರಿಕರ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. परि + कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "सन्ध्याकृष्टावशिष्टस्वकरपरिकरैः स्पष्टहेमारपङ्क्तिः" रत्ना० ३-५। 2. ಪರಿವಾರ, ಪರಿಜನ. 3. ಕಟಿಬಂಧ, ನಡುಕಟ್ಟು. "अहिपरिकरभाजो भास्मनैरङ्गरागैरधिगतधवलिम्नः शूलपाणेरभिख्याम्" माघ० ५-६५। 4. ತಪಸ್ವಿಯು ನಡುವನ್ನು ಬಳಸಿ ಮಂಡಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ. 5. ವಿವೇಚನೆ, ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು. 6. ಪರ್ಯಂಕ, ಮಂಚ. 7. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 8. ಸಹಾಯಕ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. "भवेत्परिकरः सङ्घे पर्यङ्कपरिवारयोः। प्रगाढगात्रिकाबन्धे समारम्भविवेकयोः" मेदि०। 9. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗರ್ಭಿತವಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ. **ಲಕ್ಷಣ:** "अलङ्कारः परिकरः साभिप्राये विशेषणे"। **ಉದಾ:** "सुधांशुकलितोत्तंसस्तापं हरतु वः शिवः" चन्द्रा०। 10. ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಕಾವ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಬೀಜ) ಭೂತವಾದ ರತಿ ಉತ್ಸಾಹಾದಿಗಳು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸಮುತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು "ಪರಿಕರ"ವೆನಿಸುವುದು. "समुत्पन्नार्थबाहुल्यं ज्ञेयः परिकरः पुनः" सा० द० ६-८३।

परिकर्तृ ಪರಿಕರ್ತೃ (पुं०) ಅಣ್ಣನಿಗೆ ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವಾಗ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಸುವವನು, ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತ. "ज्येष्ठे अनिर्विष्टे कनीयान् निर्विशन् परिवेत्ता भवति परिविन्नो ज्येष्ठः परिवेदनीया कन्या परिदायी दाता परिकर्ता याजकः ते सर्वे पतिताः" हारीतः।

परिकर्मन् ಪರಿಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. परि + डु कृञ् (करणे) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "यावत्तं कृताचारपरिकर्माणं पश्यामि" शाकु० २। 2. ಅಂಗಸಂಸ್ಕಾರ, ವಾಸನೆಪುಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಸೊಗಸುಮಾಡುವುದು. परिमलवर्जनार्था क्रिया परिकर्म स्नानोद्वर्तनादि। "परिकर्माङ्गसंस्कारः" अम०। 3. ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಪಾಯ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಮೈತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. मैत्री करुणा मुदिता ಮತ್ತು उपेक्षा ಎಂದು ಚಿತ್ತಪ್ರಸಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮನೋಧರ್ಮಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಹಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಿಯೂ ದುಃಖಿತಪ್ರಾಣಿವರಲ್ಲಿ ಕರುಣೆಯೂ ಸುಖಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುದಿತೆ (ಅನುಮೋದನೆ) ಯೂ ಪಾಪಾತ್ಮರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಔದಾಸೀನ್ಯ) ಉಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. "मैत्र्यादिचित्तपरिकर्मविदो विधाय क्लेशप्रहाणमिह लब्धसबीजयोगाः" माघ० ४-५५। 4. ಪೂಜೆ, ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. (वि०) 5. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परितः कर्मास्य।

परिकर्मिन् ಪರಿಕರ್ಮಿನ್ (वि०) ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परिकर्मास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

परिकर्ष ಪರಿಕರ್ಷ (पुं०) ಎಳೆಯುವುದು, ಸೆಳೆಯುವುದು. परि + कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)।

परिकर्षण ಪರಿಕರ್ಷಣ (न०) ಎಳೆಯುವುದು, ಸೆಳೆಯುವುದು. परि + कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिकलित ಪರಿಕಲಿತ (न०) 1. ಗ್ರಹಿಸುವುದು, ತಿಳಿಯುವುದು. (वि०) 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

परिकल्कन ಪರಿಕಲ್ಕನ (न०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ.

परिकल्पन ಪರಿಕಲ್ಪನ (न०) 1. ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು, ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದು, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವುದು. परि+कृपू (सामर्थ्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು, ನಿಗದಿ ಮಾಡುವುದು, ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು. 3. ಹವಣಿಸುವುದು, ಒದಗಿಸುವುದು. (स्त्री०) **–कल्पना –ಕಲ್ಪನಾ.** "माहात्म्यादतिपौरुषस्य भवतो दृप्तारिदर्पच्छिदः पश्यैतान् परिकल्पनाव्यतिकरप्रोच्छूनवंशान् गजान्" मुद्रा० ७-१५। 4. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು, ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಹೇಳುವುದು.

परिकल्पित ಪರಿಕಲ್ಪಿತ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + कृपू (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒದಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹವಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा रूपोच्चयेन मनसा विधिना कृता नु" शाकु० २-९।

परिकीर्ण ಪರಿಕೀರ್ಣ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. परि + कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)। "परिकीर्णमुद्यतभुजस्य भुवनविवरे दुरासदम्" किरा० १२-११।

परिकीर्तन ಪರಿಕೀರ್ತನ (न०) ಹೇಳುವುದು. परि + कृत (संशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिकीर्तित ಪರಿಕೀರ್ತಿತ (वि०) ಉಕ್ತವಾದ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि + कृत (संशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः" गीता १८-७।

परिकुपित ಪರಿಕುಪಿತ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಂಡಿರುವ. परि + कुप (क्रोधे) "क्तः" (३-४-७२)। "परस्परं परिकुपितस्य पिषतः क्षतोर्मिका कनकपरागपङ्किलम्" माघ० १७-८। "क्तवतुः" (३-२-१०२)। **–कुपितवत् –ಕುಪಿತವತ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

परिकुप्यत् ಪರಿಕುಪ್ಯತ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. परि + कुप (क्रोधे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–कुप्यन्ती –ಕುಪ್ಯಂತೀ.**

परिकोपन ಪರಿಕೋಪನ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि+कुप (क्रोधे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. परि + कुप "युच्" (३-२-१५१)।

परिकोपनीय ಪರಿಕೋಪನೀಯ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. परि + कुप (क्रोधे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–कोपयितव्यः –ಕೋಪಯಿತವ್ಯಃ.** 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

परिक्रम ಪರಿಕ್ರಮ (पुं०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. परि+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। न वृद्धिः (७-३-३४)। "द्रुतपदमभियातुमिच्छतीनां गगनपरिक्रमलाघवेन तासाम्" किरा० १०-२। 2. ಸುಖ

ವಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವುದು, ವಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. 4. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುವುದು. "परिक्रमैः पर्यचरत्स देवः" याद० १३-९२। "ल्युट्" (३-३-११५)। –क्रमणम् –ಕ್ರಮಣಮ್.

परिक्रय ಪರಿಕ್ರಯ (पुं०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. परि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕ್ಲಪ್ತಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಕೊಳ್ಳುವುದು. "शिष्टस्य प्रतिरक्षार्थं परिक्रय उदाहृतः" हितो० ४-१२२। "ल्युट्" (३-३-११५)। –क्रयणम् –ಕ್ರಯಣಮ್.

परिक्राम(म्य)त् ಪರಿಕ್ರಾಮ(ಮ್ಯ)ತ್ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ. परि+क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ವಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –क्रामन्ती, –क्राम्यन्ती –ಕ್ರಾಮಂತೀ, –ಕ್ರಾಮ್ಯಂತೀ.

परिक्रिया ಪರಿಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು, ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು. परि + डु कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। 2. ಸುತ್ತಲೂ ಬೇಲಿ ಹಾಕುವುದು ಅಥವಾ ಕಂದಕ ತೋಡುವುದು.

परिक्रीणान ಪರಿಕ್ರೀಣಾನ (वि०) 1. ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವ. 2. ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ, ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ. परि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "शानच्" (३-२-१२४)। "कृतेनोपकृतं वायोः परिक्रीणानमुत्थितम्" भट्टि० ८-८। 3. ಕ್ಲಪ್ತ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಕೊಳ್ಳುವವನು.

परिक्रीत ಪರಿಕ್ರೀತ (वि०) 1. ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "क्तः" (३-२-१०२)। "संभोगाय परिक्रीतः कर्तास्मि तव नाप्रियम्" भट्टि० ८-७८। 2. ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಾಡಿಗೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "शतेन शताय वा परिक्रीतः" सि० कौ०। 3. ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिक्लम ಪರಿಕ್ಲಮ (पुं०) ಹೆಚ್ಚು ಬಳಲಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚು ಆಯಾಸ. परि+क्लमु (ग्लानौ) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। –क्लमनम् –ಕ್ಲಮನಮ್.

परिक्लान्त ಪರಿಕ್ಲಾಂತ (वि०) ಬಹಳ ಬಳಲಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುವ. परि + क्लमु (ग्लानौ) "क्तः" (३-४-७२)। "द्राघीयसा वयोऽतीतः परिक्लान्तः किलाध्वना" किरा० ११-२।

परिक्लिशित ಪರಿಕ್ಲಿಶಿತ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ತೊಂದರೆ ಅನುಭವಿಸಿದ, ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟಿರುವ. परि+क्लिशू (विबाधने) "क्तः" (३-४-७२)। इडभावे –क्लिष्टः –ಕ್ಲಿಷ್ಟಃ.

परिक्लिश्नत् ಪರಿಕ್ಲಿಶ್ನತ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + क्लिशू (विबाधने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –क्लिश्नती –ಕ್ಲಿಶ್ನತೀ.

परिक्लिश्यत् ಪರಿಕ್ಲಿಶ್ಯತ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಪರಿತಾಪ ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + क्लिशु (उपतापे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –क्लिश्यन्ती –ಕ್ಲಿಶ್ಯಂತೀ.

परिक्लिष्ट ಪರಿಕ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ, परि + क्लिशू (विबाधने) "क्तः" (३-४-७२)।

परिक्लेद ಪರಿಕ್ಲೇದ (पुं०) ತೇವ, ಒದ್ದೆ. परि + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)।

परिक्लेश ಪರಿಕ್ಲೇಶ (पुं०) ಹೆಚ್ಚು ತೊಂದರೆ, ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟ. परि+क्लिशू (विबाधने) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। –क्लेशनम् –ಕ್ಲೇಶನಮ್.

परिक्वणत् ಪರಿಕ್ವಣತ್ (वि०) ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "परिक्वणत्सारसपङ्क्तिमेखलेः" किरा० ८-९।

परिक्षत ಪರಿಕ್ಷತ (वि०) ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + क्षणु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "कुशाङ्कुरादानपरिक्षताङ्गुलिः कृतोऽक्षसूत्रप्रणयी तया करः" कुमा० ५-११।

परिक्षय ಪರಿಕ್ಷಯ (पुं०) ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಅವನತಿ ಹೊಂದುವುದು, ನಾಶಹೊಂದುವುದು. परि + क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। "न महानपि भूतिमिच्छता फलसम्पत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८।

परिक्षाम ಪರಿಕ್ಷಾಮ (पुं०) ಒಣಗಿರುವ, ಬತ್ತಿಹೋಗಿರುವ, ಸೊರಗಿಹೋಗಿರುವ. परि + क्षै (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। तकारस्य मः (८-२-५३)।

परिक्षित् ಪರಿಕ್ಷಿತ್ (पुं०) 1. ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಪುತ್ರ, ಜನಮೇಜಯರಾಜನ ತಂದೆ, ಅರ್ಜುನನ ಮೊಮ್ಮಗ. परिक्षीणे क्षयति — क्षि "क्विप्" (३-२-७६)। परि सर्वतोभावेन क्षीयते हन्यते दुरितं येन वा। ಕುರುವಂಶವು ಪರಿಕ್ಷೀಣವಾಗಿದ್ದಾಗ ಈತನು ಜನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹೇಳಿದ್ದನು. "विराटस्य सुतां पूर्वं स्नुषां गाण्डीवधन्वनः। उपप्लाव्यगतां दृष्ट्वा व्रतवान् ब्राह्मणोऽब्रवीत्। परिक्षीणेषु कुरुषु पुत्रस्तव भविष्यति। एतदस्य परिक्षित्त्वं गर्भस्थस्य भविष्यति" भा० सौप्तिक० १६-२, ३। ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜ್ಯಭಾರಾನಂತರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದನು. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಯುದ್ಧವು ಮುಗಿದನಂತರ ಅಭಿಮನ್ಯುಪತ್ನಿಯಾದ ಉತ್ತರೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈತನು ಜನಿಸಿದನು. ಈತನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಕುರುವಂಶದ ನಾಶದಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹತನಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಬದುಕಿದನು. ಒಬ್ಬ ವೃಷಲನು ರಾಜವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಒಂದು ಗೋವನ್ನೂ ಒಂದು ವೃಷಭವನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಈ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು, ಗೋವು ಭೂದೇವಿಯೆಂದೂ ವೃಷಭವು ಧರ್ಮಪುರುಷನೆಂದೂ ಇವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವನು ಕಲಿಪುರುಷನೆಂದೂ ತಿಳಿದು ದಂಡಿಸಲಾಗಿ ಕಲಿಯು ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಓಡಿಹೋದನು. ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾಗಿಯೂ ನೀತಿವಂತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರೂ ಒಂದು ಸಲ ಇವನ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ ಶಮೀಕಮಹರ್ಷಿಯು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸಿ ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡು ಆ ಋಷಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಒಂದು ಸತ್ತ ಹಾವನ್ನು ಮಾಲೆಯಾಗಿ ಹಾಕಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಶೃಂಗಿಯು ಇದನ್ನು ಕಂಡು "ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಂಶಕ್ಕೇ ಅವಮಾನ ಮಾಡಿದ ಈ ಪಾಪಿಯು ಏಳುದಿನಗಳೊಳಗೆ ಸರ್ಪದಂಶನದಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಲಿ" ಎಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು. ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಜಾಗೃತಿಗೊಂಡ ಶಮೀಕಋಷಿಯು ತನ್ನ ಮಗನ ಈ ಅವಿವೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಿ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನ ಮೂಲಕ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತಿಗೆ ಜಾಗರೂಕತೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ತನ್ನ ಈ ನೀಚಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ದುಃಖಪಟ್ಟು ಪುತ್ರನಾದ ಜನಮೇಜಯನನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ದುರ್ಗಮವಾದ ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿ ವ್ಯಾಸಪುತ್ರನಾದ ಶುಕಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಕಥೆಯನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿದನು. ಏಳನೆಯ ದಿನ ಇವನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ಬಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಫಲವನ್ನು ಆಘ್ರಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅದರೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ತಕ್ಷಕನು ಇವನನ್ನು ಕಚ್ಚಲಾಗಿ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ಅಸುವನ್ನು ನೀಗಿದನು. ಮಹಾಭಾರತಯುದ್ಧಾನಂತರ ಮೂವತ್ತಾರು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಿರ್ಯಾಣವಾಗಲಾಗಿ ಪಾಂಡವರೂ ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ ಮಾಡಿದರು. ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ತನ್ನ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ವರ್ಷ ರಾಜ್ಯ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ರಾಜ್ಯವಾಳಿ ತನ್ನ ತೊಂಬತ್ತಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು. 2. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಅನಶುಷನ ಮಗ. 3. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಅವಿಕ್ಷತರಾಜನ ಮಗ. 4. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಮಂಡೂಕರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸುಶೋಭನೆಯು ಈತನ ಪತ್ನಿ. ಶಲ ದಲ ಮತ್ತು ಬಲರೆಂಬ ಮೂವರು ಈತನ ಪುತ್ರರು.

परिक्षिप्त ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. परि + क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "गङ्गास्रोतःपरिक्षिप्तं वप्रान्तर्ज्वलितौषधि" कुमा० ६-३८। 2. ಸುತ್ತಲೂ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परिक्षिप्तं तु धिक्कृते" नानार्थर०।

परिक्षीण ಪರಿಕ್ಷೀಣ (वि०) ಕ್ಷಯಹೊಂದಿದ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡ, ದರಿದ್ರನಾದ. परि + क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। "परिक्षीणः कश्चित् स्पृहयति यवानां प्रसृतये स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम्" भर्तृ० १-३६।

परिक्षेप ಪರಿಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಚೆಲ್ಲುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಎರಚುವುದು. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಬಿಸಾಡುವುದು. परि+क्षिपु (निरसने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಪರಿಧಿ, ಮಂಡಲ, ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು. "महार्णवपरिक्षेपं लङ्कायाः परिखालघुम्" रघु० १२-६६। 4. ಇಂದ್ರಿಯ. परितः क्षिप्यते विषयवासनया जीवात्मा येन — परि + क्षिपु करण० "घञ्" (३-३-१२१)। "एकादशपरिक्षेपं मनोव्याकरणात्मकम्" भा० आश्व० ३७-२।

परिक्षेपिन् ಪರಿಕ್ಷೇಪಿನ್ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಎರಚುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಸುತ್ತಲೂ ಚೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि + क्षिपु (निरसने) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "त्यागिनं सुखदुःखस्य परिक्षेप्यमभसामृतुः" भट्टि० ७-१०।

परिखा ಪರಿಖಾ (स्त्री०) ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ತೋಡುವ ಕಂದಕ, ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದಂತೆ ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಹಳ್ಳ. परितः खन्यते — खनु (अवदारणे) "डः" (३-२-१०२)। "महार्णवपरिक्षेपं लङ्कायाः परिखालघुम्" रघु० १२-६६।

परिखीकृत ಪರಿಖೀಕೃತ (वि०) ಕಂದಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अपरिखाः परिखाः संपद्यमानाः कृताः "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३२)। "सवेलावप्रवलयां परिखीकृतसागराम्" रघु० १-३०।

परिखिन्न ಪರಿಖಿನ್ನ (वि०) ಆಯಾಸಗೊಂಡ, ಬಳಲಿದ. परि + खिद (दैन्ये) "क्तः" (३-४-७२)।

परिखेद ಪರಿಖೇದ (पुं०) ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. परि+खिद (दैन्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादैः" कुमा० १-६०।

परिखेदित ಪರಿಖೇದಿತ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + खिद (दैन्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "परिखेदित विन्ध्यवीरुधः परिपीतामलनिर्झराम्भसः" भट्टि० १०-२९। 2. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिगणन ಪರಿಗಣನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಣಿಸುವಿಕೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಣಿಸುವುದು. परि + गण (संख्याने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **–ना –ನಾ**. "श्रेणीभूताः परिगणनया निर्दिशन्तो बलाकाः" मेघ०। 2. ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದು, ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು.

परिगणित ಪರಿಗಣಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + गण (संख्याने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಣ್ಯನಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

परिगत ಪರಿಗತ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ. परि+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "विशदप्रभापरिगतं विबभावुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः" माघ० ९-२६। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रथमपरिगतार्थस्तं रघुः संनिवृत्तं विजयिनमभिनन्द्य श्लाघ्यजायासमेतम्" रघु० ७-७१। 3. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. परि+गम्लृ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अपि स्थाणुवदासीनः शुष्यन् परिगतः क्षुधा" पञ्चतं० १-५०। 6. ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "जलनिबिडितवस्त्रव्यक्तनिम्नोन्नताभिः परिगततटभूमिः स्नानमात्रोत्थिताभिः" मालती० ४-१०।

परिगदित ಪರಿಗದಿತ (न०) ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವುದು. परि+गद (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

परिगलत् ಪರಿಗಲತ್ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. परि+गल (प्रस्रवणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "निष्टापस्विद्यदस्थ्नः क्वथनपरिगलन्मेदसः प्रेतकायान्" मालती० ५-१७।

परिगलित ಪರಿಗಲಿತ (वि०) ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ. परि + गल (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-४-७२)। "मदाम्भसा परिगलितेन सप्तधा गजान् जनः शमितरजश्चयानधः" माघ० १७-६८।

परिगर्हण ಪರಿಗರ್ಹಣ (न०) ಅತಿಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸುವುದು, ಬಹಳ ಬಯ್ಯುವುದು. परि+गर्ह (निन्दने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिगूढ ಪರಿಗೂಢ (वि०) 1. ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತ್ಯಂತ ರಹಸ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಗುಟ್ಟಾದ. परि + गुहू (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿಯಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ, ಬಹಳ ಗಹನವಾದ.

परिगृहीत ಪರಿಗೃಹೀತ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "नाभिह्रदैः परिगृहीतरयाणि निम्नैः स्त्रीणां बृहज्जघनसेतुनिवारितानि" माघ० ५-२९। 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಗ್ರಹ ತೋರಿ ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "अतिमात्रभासुरत्वं पुष्यति भानोः परिग्रहादनलः। अधिगच्छति महिमानं चन्द्रोऽपि निशापरिगृहीतः" माल० १-१३।

परिगृह्या ಪರಿಗೃಹ್ಯಾ (स्त्री०) ಮದುವೆಯಾದ ಪತ್ನಿ.

परिग्रह ಪರಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. परि+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "इक्ष्वाकुवंशगुरवे प्रयतः प्रणम्य स भ्रातरं भरतमर्घ्यपरिग्रहान्ते" रघु० १३-७०। 2. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ, ಭಾರ್ಯೆ. "निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५। 3. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. 4. ಅನುಗ್ರಹ ತೋರಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು. "कुमुद्वतीवेन्दुपरिग्रहेण

ज्योत्स्नोत्सवं दुर्लभमम्बुजिन्या" नैष० ४-४५। 5. ಗ್ರಹಣ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "अनयदासनरज्जुपरिग्रहे भुजलतां जलतामबलाजनः" रघु० ९-४६। 6. ಶಾಪ. ಬೈಗಳು. 7. ಪಡೆಯುವುದು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "असंशयं क्षत्रपरिग्रहक्षमा यदार्यमस्यामभिलाषि मे मनः" शाकु० १-१९। 8. ರಾಹು ಕೇತುಗಳಿಂದ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರ ಗ್ರಹಣ. 9. ಮೌಲ್ಯ, ಬೆಲೆ. 10. ಸಂಸಾರ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಭೋಗೋಪಕರಣ. "निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः" गीता ४-२१। 11. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 12. ಅನುಕೂಲವಾದ ಮನೋಭಾವ, ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "नमो वः परमास्त्रेभ्यो धन्याः स्मो वः परिग्रहात्" उ० रा० ७-११। 13. ಹೊಂದುವುದು. "भावसाध्वसपरिग्रहादभूत् कामदोहदमनोहरं वपुः" कुमा० ८-१। 14. ಧರಿಸುವುದು, ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "लोकेन भावी पितुरेव तुल्यः संभावितो मौलिपरिग्रहात्सः" रघु० १८-३८। 15. ಸಾಧನ, ಉಪಕರಣ. "अजिनदण्डभृतं कुशमेखलां यतगिरं मृगशृङ्गपरिग्रहाम्" रघु० ९-२१। 16. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 17. ಮೂಲ, ಬುಡ. 18. ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. 19. ಅನುಗ್ರಹ, ದಯೆ. 20. ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು, (ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 21. ರಾಹು ಕೇತುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರು. 22. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ, ನಾರಾಯಣ. परितो ग्रहः स्वसम्बन्धिपौरजानपदतत्सम्बन्धिनां दूर्वादीनामपि परमपदप्रापणात् ग्रहणम् अस्य। "इहामुत्र समं सर्वग्रहणात् स्यात्परिग्रहः" इति निरुक्तिः। "ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः" वि० स०। "पत्नी परिजनादानमूलशापाः परिग्रहाः" अम०। "पत्नीस्वीकारशपथमूल्येष्वपि परिग्रहः" वैज०। 23. ಅನುಗ್ರಹ, ದಯೆ. "अतिमात्रभासुरत्वं पुष्यति भानोः परिग्रहादनलः" माल० १-१३। (वि०) 24. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ವಸ್ತು, ತಾನು ಪಡೆದ ಪದಾರ್ಥ, ತಾನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ವಸ್ತು. "सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते न हि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्गुताम्" भर्तृ० १-९। "परिग्रहोपरक्तौ तु ग्रस्तार्केन्द्वोः" वैज०।

परिग्रहण ಪರಿಗ್ರಹಣ (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. परितो ग्रहणम्। 2. ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಹೊದಿಸುವುದು.

परिग्रहीतृ ಪರಿಗ್ರಹೀತೃ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ, ಯಜಮಾನ. "अर्थो हि कन्या परकीय एव तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः" शाकु० ४-२१। 2. ದತ್ತುತಂದೆ, ಸ್ವೀಕಾರ ಪಡೆದ ತಂದೆ. परि + ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

परिग्राह ಪರಿಗ್ರಾಹ (पुं०) ಯಾಗದ ಒಂದು ವೇದಿಯ ಸ್ವೀಕಾರ. परि + ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-४७)। उत्तरः परिग्राहः। स्फचेन वेदेः स्वीकरणम् सि० कौ०।

परिघ ಪರಿಘ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಹಿಡಿ ಹಾಕಿದ ಮರದ ದೂಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ದೊಡ್ಡ ದೊಣ್ಣೆ. परिहन्यते अनेन — परि + हन (हिंसागत्योः) "अप्" घादेशश्च (३-३-८४)। "निकुम्भो वानरेन्द्रस्य प्राहैषीत् परिघं ततः। हनूमांश्चापतन्तं तमभाङ्क्षीद्योगिभीषणम्" भट्टि० १५-१२१। 2. ಅಗಳಿ, ಅಡ್ಡಮರ. "भार्गवस्य सुकृतोऽपि सोऽभवत्स्वर्गमार्गपरिघो दुरत्ययः" रघु० ११-८८। 3. ಕಬ್ಬಿಣದ ಗದೆ. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 5. ಕುಂಭ, ಕಲಶ, ಬಿಂದಿಗೆ. 6. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯೋಗ. 7. ಗೋಪುರ. 8. ಪ್ರಾಕಾರ 9. ಗಾಜಿನ ಹೂಜಿ. "परिघो योगभेदेऽस्त्रविशेषेऽर्गलघातयोः" मेदि०।

परिघात ಪರಿಘಾತ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ದೊಡ್ಡ ದೊಣ್ಣೆ. परिहन्यते अनेन — परि + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು.

परिघातन ಪರಿಘಾತನ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ದೊಡ್ಡ ದೊಣ್ಣೆ. परि + हन (हिंसागत्योः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಹೊಡೆಯುವುದು. (वि०) 3. ಸುತ್ತಲೂ ಹೊಡೆಯುವವನು.

परिघोष ಪರಿಘೋಷ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. 2. ಅವಾಚ್ಯ ಶಬ್ದ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತು. 3. ಗುಡುಗು, ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆ. "परिघोषो निनादे स्यादवाच्ये जलदध्वनौ" मेदि०।

परिचय ಪರಿಚಯ (पुं०) 1. ಅಭ್ಯಾಸ. परि + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "परिचयं चललक्ष्यनिपातने भयरुषोश्च तदिङ्गितबोधनम्" रघु० ९-४९। "हेतुः परिचयस्थैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा" माघ० २-७५। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಲಿಗೆ, ಹೆಚ್ಚು ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. "अतिपरिचयादवज्ञा सन्ततगमनादनादरो भवति".

3. ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ ಗುರುತು. 4. ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಪಳಗಿರುವುದು, ಬಹಳ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದು. "न परिचयो मलिनात्मनां प्रधानम्" माघ० ७-६१। 5. ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು, ಕೂಡಿಹಾಕುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. 6. ಗಾಢವಾದ ಸ್ನೇಹ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವ ಸ್ನೇಹ. "तदिह सुवदनायां तात मत्तः परस्मात् परिचयकरुणायाः सर्वथा मा विरंसीः" मालती० ६-१६। 7. ನಾದದ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["निष्पत्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

परिचर ಪರಿಚರ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. परितः चरति — चर (गतिभक्षणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸೈನ್ಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಕಾವಲುಗಾರ, ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಧಾಳಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ಅಂಗರಕ್ಷಕ. (वि०) 4. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ. ಉಪಚಾರಮಾಡಲು ನೈಪುಣ್ಯ, ದಕ್ಷತೆ, ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ, ತ್ರಿಕರಣ ಶುದ್ಧಿ ಇವು ಪರಿಚರನ ಮುಖ್ಯ ಗುಣಗಳು. "उपचारज्ञता दाक्ष्यमनुरागश्च भर्तरि। शौचं चेति चतुर्थोऽयं गुणः परिचरे जने"।

परिचरण ಪರಿಚರಣ (न०) ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಸೇವೆ. परि+चर भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिचरणफलं प्रभुः प्रयच्छन् अमितगुणाभिररंस्त वल्लभाभिः" याद० २४-१।

परिचरत् ಪರಿಚರತ್ (वि०) ಉಪಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. परि+चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

परिचर्यमाण ಪರಿಚರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + चर (गतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निवृत्तरागैः परिचर्यमाणो नाथः स्वयं नाकनिकेतनानाम्" याद० १८-५४।

परिचर्या ಪರಿಚರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. परि + चर (गतिभक्षणयोः) "शः" यक् च निपा० (वा० ३-३-१०१)। "इत्याप्रसाददस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव" रघु० १-९१। 2. ಪೂಜೆ. "ग्रहीतुमार्यान् परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः" माघ० १-१७।

परिचलत् ಪರಿಚಲತ್ (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. परि + चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिचलतो बलानुजबलस्य पुरः सततं धृतश्रियः" माघ० ३-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –चलन्ती –ಚಲಂತೀ.

परिचलन ಪರಿಚಲನ (न०) ಮುಂದೆ ಹೋಗುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. परि + चल (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिचलित ಪರಿಚಲಿತ (वि०) ಮುಂದೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿರುವ. परि + चल (कम्पने) "क्तः" (३-४-७२)।

परिचाय्य ಪರಿಚಾಯ್ಯ (पुं०) ಮೂರು ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. परिचीयते — परि + चिञ् (चयने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१३१)। आयादेशश्च निपा०। परिचाय्यः उपचाय्यः ಮತ್ತು समूह्यः ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಸರು ಮೂರು. "समूह्यं चिन्वीत पशुकामः। परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामः" तैत्तिरीये।

परिचार ಪರಿಚಾರ (पुं०) ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. परि+चर (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

परिचारक ಪರಿಚಾರಕ (पुं०) ಸೇವಕ, ಆಳು. परिचरति — परि + चर (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३४)। "तत्रात्मभूतैः कालज्ञैरहार्यैः परिचारकैः। सुपरीक्षितमन्नाद्यमद्यान्मन्त्रैर्विषापहैः" मनु० ७-२१७। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। –चारिका –ಚಾರಿಕಾ. ಸೇವಕಿ, ಹೆಣ್ಣು ಆಳು. "दृढा मम त्वत्कुचयोः कठोरयोरुरस्तटीयं परिचारिकोचिता" नैष० ९-११६।

परिचार्य ಪರಿಚಾರ್ಯ (वि०) ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. परिचार्यतेऽसौ—परि+चर कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

परिचालन ಪರಿಚಾಲನ (न०) ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. परि + चल (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिचालयत् ಪರಿಚಾಲಯತ್ (वि०) ಮುಂದೆ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. परि+ चल (कम्पने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –चालयन्ती –ಚಾಲಯಂತೀ.

परिचालित ಪರಿಚಾಲಿತ (वि०) ಮುಂದೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+चल (कम्पने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

परिचित ಪರಿಚಿತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪಳಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಪಳಗಿದ. परि+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-४-७२)। "तथापीदं शश्वत्परिचितविविक्तेन मनसा जनाकीर्णं मन्ये

हुतवहपरीतं गृहमिव" शाकु० ५-१०। 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + चिञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "यथा पुरा परिचितदाहधाष्टर्चया" माघ० १७-१०। 4. ಗುರುತಾಗಿರುವ, ಹಿಂದಿನಿಂದ ತಿಳಿದಿರುವ. "परिचितमागच्छन्तं ग्राहकमुत्कण्ठया विलोक्यासौ। हृष्यति तद्धनलुब्धो यद्वत्पुत्रेण जातेन" पञ्चतं० १-१६। 5. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಣಯವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. "परिचित-परिचुम्बनाभियोगादपगतकुङ्कुमरेणुभिः कपोलैः" माघ० ७-६३।

परिचिति ಪರಿಚಿತಿ (स्त्री०) "परिचय" ಪದದ ಅರ್ಥ. परि+ चिञ् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिचिन्तन ಪರಿಚಿಂತನ (न०) ಆಲೋಚಿಸುವುದು. परि + चिति (स्मृत्याम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिचिन्तनीय ಪರಿಚಿಂತನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡಬೇಕಾದ.

परिचिन्तित ಪರಿಚಿಂತಿತ (वि०) ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+चिति (स्मृत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

परिचुम्बन ಪರಿಚುಂಬನ (न०) ಚುಂಬಿಸುವುದು, ಮುದ್ದಾಡುವುದು, ಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತು ಗೌರವ ತೋರಿಸಲು ಮುತ್ತು ಕೊಡುವುದು. परि+चुबि (वक्त्रसंयोगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिचितपरिचुम्बनाभियोगादपगत-कुङ्कुमरेणुभिः कपोलैः" माघ० ७-६३।

परिचुम्बनीय ಪರಿಚುಂಬನೀಯ (वि०) ಚುಂಬಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮುತ್ತು ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. परि + चुबि (वक्त्रसंयोगे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

परिचुम्बित ಪರಿಚುಂಬಿತ (वि०) ಚುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + चुबि (वक्त्रसंयोगे) "क्तः" (३-२-१०२)।

परिच्छद ಪರಿಚ್ಛದ (पुं०) 1. ಉಪಕರಣ, ಸಾಮಗ್ರಿ (ಹೊರಗಣ ಅಂಗ; ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಮುಂತಾದುದು). परिच्छाद्यते-ऽनेन — परि + छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)। "सेना परिच्छदस्तस्य द्वयमेवार्थसाधनम्" रघु० १-१९। 2. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. 3. ವಸ್ತ್ರ ಒಡವೆ ಮುಂತಾದ ಅಲಂಕಾರ. "शाखावसक्तकमनीय-परिच्छदानामध्वश्रमातुरवधूजनसेवितानाम्" किरा० ७-४०। 4. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. "नरपतिरति-वाहयांबभूव क्वचिदसमेतपरिच्छदस्त्रियामाम्" रघु० ९-७०। 5. ಆಸ್ತಿ, ಧೇನು ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ. "विवास्यो वा भवेद्राष्ट्रात्सद्रव्यः सपरिच्छदः" मनु० ९-२४१। 6. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಶಬರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. "विप्रादावृतमुग्रस्त्री निषादिपु मनोजवम्। चण्डाली तु श्वचण्डालं शबरी तु परिच्छदम्" वैज०।

परिच्छित्ति ಪರಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. परि + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ತಪ್ಪು ಒಪ್ಪುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

परिच्छिन्न ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಅಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಯತ್ತೆಯ ಅವಧಿಯುಳ್ಳ. परि + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिच्छिन्न-प्रभावर्धिर्न मया न च विष्णुना" कुमा० २-५८। 2. ತಪ್ಪು ಒಪ್ಪುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिच्छेद ಪರಿಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. परि+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। ಇವನು ಇಂತಹವನು ಇದು ಇಂತಹುದು ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯ ಜ್ಞಾನವು ಪರಿಚ್ಛೇದವೆನಿಸುವುದು. "परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः पुनर्जन्मन्यस्मिन् अनुभवपथं यो न गतवान्" मालती० १-३३। 2. ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿವೇಚನೆ, ಸರಿಯಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸುವುದು. "परिच्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपत्तयः। अपरिच्छेदकर्तॄणां विपदः स्युः पदे पदे" हितो० १-१४८। 3. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 4. ಅವಧಿ, ಇಷ್ಟು ಎಂದು ಮಿತಿ. "राजा — अलमलं परिच्छेदेन" माल० २। 5. ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ. ಇದರಂತೆಯೇ उच्छ्वासः अध्यायः पटलः अङ्कः काण्डः पर्व स्तबकः तरङ्गः ಮುಂತಾದುವು. 6. ಅಳತೆ, ಪರಿಮಾಣ.

परिच्छेद्य ಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. परि + छिदिर् (द्वैधीकरणे) कर्मादौ "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಮಿತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. ಇಷ್ಟು ಎಂದು ಅಳತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. "प्रत्यक्षोऽप्य-परिच्छेद्यो मह्यादिर्महिमा तव" रघु० १०-२८।

परिच्युत ಪರಿಚ್ಯುತ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಜಾರಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. परि+च्युङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

"परिच्युतस्तत्कुचकुम्भमध्यात् किं शोषमायासि मृणालहार" रत्ना० २-१४।

परिच्युति ಪರಿಚ್ಯುತಿ (स्त्री०) ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಿಕೆ, ಕೈಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. परि+च्युङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिजन ಪರಿಜನ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. परिगतो जनः। "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः" माघ० ५-१७। 2. ಸೇವಕರ ಸಮೂಹ. "परिजनश्च यथाव्यापारं राजानमभितः स्थितः" माल० १।

परिज्ञात ಪರಿಜ್ಞಾತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-३-१०२)। "तपस्विभिः कैश्चित् परिज्ञातोऽस्मि" शाकु० २।

परिज्ञान ಪರಿಜ್ಞಾನ (न०) ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞಾನ. ಕೂಲಂಕಷವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. परि + ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिज्ञेय ಪರಿಜ್ಞೇಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. परि + ज्ञा (अवबोधने) "यत्" (३-१-९७)। आतः ईत् (६-४-६५)।

परिज्वन् ಪರಿಜ್ವನ್ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಯಾಜ್ಞಿಕ, ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತ. 3. ಪರಿಚಾರಕ. "परिज्वा तु पुमानिन्दौ याज्ञिके परिचारके" मेदि०।

परिज्वलत् ಪರಿಜ್ವಲತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ತೇಜಃಶಾಲಿಯಾದ. परि+ ज्वल (दीप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिज्वलन्तं निधनाय भूभृतां दहन्तमाशा इव जातवेदसम्" किरा० १४-३५।

परिडीन ಪರಿಡೀನ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ. ["खगगति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

परिणत ಪರಿಣತ (पुं०) 1. ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುವ ಆನೆ. परि + णम (प्रह्वत्वे) "क्तः" (३-४-७२)। "तिर्यग्दन्तप्रहारस्तु गजः परिणतो मतः"। "सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति" माघ० ४-२९। (वि०) 2. ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. "त्वय्यासन्ने परिणतफलश्यामजम्बूवनान्ताः संपत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः" मेघ० १-२३। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಪರಿಪಕ್ವವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ ಪಡೆದ. "शब्दब्रह्मविदः कवेः परिणतप्रज्ञस्य वाणीमिमाम्" उ० रा० ७-२१। 4. ಹಳೆಯದಾದ, ಇಳಿಮುಖವಾದ. "परिणतं वयः"। 5. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ಬೇರೆ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. "प्रवेशानन्तरं च काननोपान्तवर्तिलताभावेन परिणतमस्या रूपम्" विक्र० ४। 6. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ. "निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु" मेघ० २-४७। 7. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿದ. 8. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಅರಗಿದ. 9. ನಿಪುಣ, ನಿಷ್ಣಾತ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವನು. 10. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗಿರುವ, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿರುವ. 11. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತಿರುವ, ಎಳೆಯದಲ್ಲದ. "परिणतशरकाण्डा पाण्डुभिर्गण्डभागैः" माघ० ११-३०।

परिणति ಪರಿಣತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. परि+णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रभुत्वस्योत्कर्षात्परिणतिविशुद्धेश्च तपसाम्" म० वी० २-१५। 2. ಪರಿಣಾಮ, ಕಾರ್ಯದ ಫಲ. "समानप्रेमाणं जनमसुलभं प्रार्थितवतो विधौ वामारम्भे मम समुचितैषा परिणतिः" मालती० ४-४। 3. ಕೊನೆ, ಅಂತ್ಯ, ಸಮಾಪ್ತಿ, ಪರಿಪಾಕಾವಸ್ಥೆ. "परिणतिरमणीयाः प्रीतयस्त्वद्विधानामहमपि तव मान्या हेतुभिस्तैश्च तैश्च" मालती० ६-१६। 4. ಜರಾವಸ್ಥೆ, ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. "अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो दिवसः" माघ० ९-३। 5. ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು, ಆಹಾರದ ಪಚನ. 6. ಪರಿಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. 7. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿಯುವುದು. 8. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗುವುದು. 9. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದು. "परिणतिमिति रात्रिर्मागधा माधवाय" माघ० ११-१।

परिणद्ध ಪರಿಣದ್ಧ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परि+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१। 2. ವಿಶಾಲವಾದ, ಅಗಲವಾದ. "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४।

परिणमत् ಪರಿಣಮತ್ (वि०) 1. ಉಂಟಾಗುವ, ಸಿದ್ಧಿಸುವ. परि + णम (प्रह्वत्वे) "शतृ" (३-२-१२४)। "योगिनां परिणमन् विमुक्तये केन नास्तु विनयः सतां प्रियः" किरा० १३-४४। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಬಲಿಯುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "परिणमदरुणिम्नः पङ्कजारण्यकोशान्" याद० १९-७७। 3. ಪಕ್ವವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗುತ್ತಿರುವ. 4. ಬದಲಾವಣೆ

ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 5. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

परिणय ಪರಿಣಯ (पुं०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. परि+णीञ् (प्रापणे) भावे "अच्" (३-३-५६)। "तस्मिन् संयमिनामाद्ये जाते परिणयोन्मुखे। जहुः परिग्रहव्रीडां प्राजापत्यास्तपस्विनः" कुमा० ६-३४।

परिणयन ಪರಿಣಯನ (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. परि + णीञ् (प्रापणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवनितनयभीतान् प्रीणयन्नादितेयान् परिणयनविलम्बं पद्मनाभः प्रसेहे" याद० १६-१४४।

परिणहन ಪರಿಣಹನ (न०) ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವುದು, परि + णह (बन्धने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिणाम ಪರಿಣಾಮ (पुं०) 1. ಬದಲಾವಣೆ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದು, ವಸ್ತುವಿನ ಪೂರ್ವದ ಗುಣ ಹೋಗಿ ಬೇರೆ ಗುಣದ ಉತ್ಪತ್ತಿ. परि + णम (प्रह्वत्वे) "घञ्" (३-३-१८)। मृदः परिणामो घटः। पयसः परिणामो दधि। 2. ಕಾರ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ, ಫಲಕಾಲ. "परिणामसुखे गरीयसि व्यथकेऽस्मिन् वचसि क्षतौजसाम्" किरा० २-४। 3. ಪರಿಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಬಲಿಯುವುದು. "उपैति सस्यं परिणामरम्यता नदीरनौद्धत्यमपङ्कतां मही" किरा० ४-२२। 4. ಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. "फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनतनुतरङ्गामुत्तरेण स्रवन्तीम्" मालती० ९-२४। 5. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. "गुणवत्सुतरोपितश्रियः परिणामे हि दिलीपवंशजाः" रघु० ८-११। 6. ಕೊನೆ, ಅಂತ್ಯ. "प्रच्छायसुलभनिद्राः दिवसाः परिणामरमणीयाः" शाकु० १-३। 7. ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಕಾಲ, ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಪಚನವಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆ. "हितं च परिणामे यत्तदाद्यं भूतिमिच्छता" पञ्चतं० ४-२३। 8. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ. ಉಪಮಾನವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಮೇಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು **ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ.** "परिणामः क्रियार्थश्चेद्विषयी विषयात्मना" चन्द्रा०। **ಉದಾ :** "प्रसन्नेन दृगब्जेन वीक्षते मदिरेक्षणा" ಇಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವಾದ ಅಬ್ಜಕ್ಕೆ ವೀಕ್ಷಣಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಸಂಭವವಾದುದರಿಂದ ಉಪಮೇಯಭೂತವಾದ ದೃಕ್ ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವೀಕ್ಷಣಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ.

परिणामदर्शिन् ಪರಿಣಾಮದರ್ಶಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲವನ್ನು ನೋಡುವ, ನಡೆಸಿದ ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಕಾಣುವ. परिणामं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ದೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ವಿಚಾರಪರ.

परिणामशूल ಪರಿಣಾಮಶೂಲ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಹೊಟ್ಟೆನೋವು, ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ವಾತರೋಗ. परिणामे शूलम् यस्य। ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಾತದೋಷದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಈ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಪರಿಣಾಮಶೂಲವೆಂದು ಹೆಸರು. "स्वैर्निदानैः प्रकुपितो वायुः सन्निहितो यदा। कफपित्ते समावृत्य शूलकारी भवेद्बली"। "भुक्ते जीर्यति यच्छूलं तदेव परिणामजम्"।

परिणामिन् ಪರಿಣಾಮಿನ್ (वि०) ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವ. परि + णम (प्रह्वत्वे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

परिणाय ಪರಿಣಾಯ (पुं०न) ಪಗಡೆಕಾಯನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. परितो वामदक्षिणतो नयनम् — णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-३७)। "परिणायस्तु शारीणां समन्तान्नयनेऽस्त्रियाम्" अम०।

परिणायक ಪರಿಣಾಯಕ (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. परि+णीञ् (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अनुदेहमागतवतः प्रतिमां परिणायकस्य गुरुमुद्वहता" माघ० ९-७३।

परिणाह ಪರಿಣಾಹ (पुं०) ವೈಶಾಲ್ಯ, ವಿಸ್ತಾರ, ಅಗಲ. परि + णह (बन्धने) (३-३-१९)। "अतिशयपरितापग्लापिताङ्ग्या यथास्याः स्तनयुगपरिणाहं मण्डलाभ्यां ब्रवीति" रत्ना० २-१३।

परिणाहवत् ಪರಿಣಾಹವತ್ (वि०) ವಿಶಾಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. परिणाहोऽस्यास्ति वा "मतुप्" (५-२-१३६)। "अतिशयपरिणाहवान्वितेने बहुतरमर्पितरत्नकिंकिणीकः" माघ० ७-५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

परिणाहिन् ಪರಿಣಾಹಿನ್ (वि०) ವಿಶಾಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ, परिणाहोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तरुमूरुयुगेन सुन्दरी किमु रम्भां परिणाहिना परम्" नैष० २-३७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **परिणाहिनी ಪರಿಣಾಹಿನೀ.**

परिंणसक ಪರಿಣಿಂಸಕ (वि०) 1. ಭಕ್ಷಿಸುವ, ತಿನ್ನುವ. परि + णिसि (चुम्बने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वनान्तप्रेङ्खणः पापः फलानां परिंणिसकः" भट्टि० ९-१०६। 2. ಚುಂಬಿಸುವವನು.

परिंणसन ಪರಿಣಿಂಸನ (न०) 1. ಭಕ್ಷಿಸುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. 2. ಚುಂಬಿಸುವುದು. परि + णिसि (चुम्बने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिणिनंसा ಪರಿಣಿನಂಸಾ (स्त्री०) ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತಿರ್ಯಕ್‌ದಂತ ಪ್ರಹಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ತನ್ನ ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು, ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಗುದ್ದಿ ತೋಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಆನೆಯ ಸ್ವಭಾವ. परि + णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

परिणिनंसु ಪರಿಣಿನಂಸು (वि०) ಕೊಂಬಿನಿಂದ ತಿರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ (ಆನೆ). परि + णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "स्तम्बेरमः परिणिनंसुरसावुपैति षिड्गैरगद्यत ससंभ्रममेव काचित्" माघ० ५-३४।

परिणीत ಪರಿಣೀತ (वि०) ಮದುವೆಯಾದವನು. (स्त्री०) **–णीता –ಣೀತಾ.** ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

परिणेतृ ಪರಿಣೇತೃ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. परि + णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "स एव वेषः परिणेतुरिष्टं भावान्तरं तस्य विभोः प्रपेदे" कुमा० ७-३१। (वि०) 2. ಮದುವೆಯಾಗುವವನು. 3. ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು, ಒಯ್ಯುವವನು.

परिणेय ಪರಿಣೇಯ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಒಯ್ಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಒಯ್ಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. परि + णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)। (स्त्री०) **–णेया –ಣೇಯಾ.** 4. ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದ ಕನ್ಯೆ.

परितप्त ಪರಿತಪ್ತ (वि०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+तप (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ದುಃಖಗೊಂಡ, ಖೇದಗೊಂಡ. "परितप्यत एव नोत्तमः परितप्तोऽप्यपरः सुसंवृतिः" माघ० १६-२३।

परितर्पण ಪರಿತರ್ಪಣ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ, परि+तृप (प्रीणने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "आतप्त-जीवितपुनःपरितर्पणोऽयं संजीवनौषधिरसो हृदि नु प्रसक्तः" उ० रा० ३-११। (न०) 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು.

परितस् ಪರಿತಸ್ (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ, ಸುತ್ತಲೂ. परि "तसिल्" (५-३-९)। ಈ ಪದದ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. "परितश्च धौतमुखरुक्मविलसदहिमांशुमण्डलाः। तेनुरतनुवपुषः पृथिवीं स्फुटलक्ष्यतेजस इवात्मजाः श्रियः" माघ० १५-७८। 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, (ಅದರ) ಕಡೆಗೆ, (ಅದರ) ದಿಕ್ಕಿಗೆ. "चमरान् परितः प्रवर्तिताश्वः क्वचिदाकर्णविकृष्टभल्लवर्षी" रघु० ९-६६। 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. "परितोऽन्तिके सर्वतोऽर्थे" वैज०।

परिताप ಪರಿತಾಪ (पुं०) 1. ಉಷ್ಣತೆ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. परि + तप (सन्तापे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "अनुभवति हि मूर्ध्ना पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परितापं छायया संश्रितानाम्" शाकु० ५-७। 2. ನೋವು, ಬೇನೆ. "तया सारङ्गाक्ष्या त्वमसि न कदाचिद्विरहितं प्रसक्ते निर्वाणे हृदय परितापं वहसि किम्" माल० ३-२। 3. ಶೋಕ, ದುಃಖ, ವಿಲಾಪ. 4. ಭಯ. 5. ನರಕ. परि+तप अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "परितापस्तु पुंसि स्याद्दुःखे च नरकान्तरे" मेदि०।

परितापिन् ಪರಿತಾಪಿನ್ (वि०) 1. ತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. परि + तप (सन्तापे) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವ, ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "आपातरम्या विषयाः पर्यन्तपरितापिनः" किरा० ११-१२। 3. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತಾಪವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕವಾದ ಉಷ್ಣತೆಯುಳ್ಳ. परितापोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "विनिहितं परितापिनि चन्दनं हृदि तथा धृतबुद्बुदमाबभौ" नैष० ४-२८।

परितुष्ट ಪರಿತುಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. परि + तुष (तुष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। "वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः" भर्तृ० ३-५३। 2. ಆನಂದಪಟ್ಟ, ಹರ್ಷ ಹೊಂದಿದ.

परितुष्टि ಪರಿತುಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. परि+तुष (तुष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ.

परितूर्ण ಪರಿತೂರ್ಣ (अव्य०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. "युधाजितः कृतपरितूर्णवीजनम्" माघ० १७-६।

परितोष ಪರಿತೋಷ (पुं०) 1. ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. परि + तुष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "सम इह

परितोषो निर्विशेषो विशेषः" भर्तृ० ३-५३। 2. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ. "भवत्संभावनोत्थाय परितोषाय मूर्च्छते" कुमा० ६-५९।

परितोषण ಪರಿತೋಷಣ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. परि + तुष (तुष्टौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಆಹ್ಲಾದವುಂಟುಮಾಡುವ, ಆನಂದ ಪಡಿಸುವ. "संजीवनश्च मनसः परितोषणश्च" उ० रा० ३-१२।

परितोषणीय ಪರಿತೋಷಣೀಯ (वि०) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕಾದ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕಾದ. परि + तुष (तुष्टौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

परितोषयत् ಪರಿತೋಷಯತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಆನಂದಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + तुष (तुष्टौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–तोषयन्ती –ತೋಷಯನ್ತೀ.**

परितोषयितृ ಪರಿತೋಷಯಿತೃ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನು, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು. परि + तुष (तुष्टौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡುವವನು, ಆಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. "परितोषयिता न कश्चन स्वगतो यस्य गुणोऽस्ति देहिनः" माघ० १६-२८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

परितोषित ಪರಿತೋಷಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+तुष (तुष्टौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "परितोषितभावुकः स्ववृत्त्या श्रुतिलक्ष्यां महतीं प्रियामविन्दत्" याद० १५-३। 2. ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परित्यक्त ಪರಿತ್ಯಕ್ತ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. परि + त्यज (हानौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "परित्यक्तं तेन त्वमसि सुतशोकान्न तु भयात् विमोक्ष्ये शस्त्र त्वामहमपि यतः स्वस्ति भवते" वेणी० ३-१९। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ).

परित्यजत् ಪರಿತ್ಯಜತ್ (वि०) ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ತೊರೆಯುತ್ತಿರುವ. परि + त्यज (हानौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

परित्यजन ಪರಿತ್ಯಜನ (न०) ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದು ಬಿಡುವುದು. परि+त्यज (हानौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परित्याग ಪರಿತ್ಯಾಗ (पुं०) ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. परि + त्यज (हानौ) "घञ्" (३-३-१८)। "गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः। उत्पथं प्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते"।

परित्याज्य ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯ (वि०) ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ವರ್ಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. परि + त्यज (हानौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

परित्रस्त ಪರಿತ್ರಸ್ತ (वि०) ಹೆದರಿದ, ಅಂಜಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. परि + त्रसी (उद्वेगे) "क्तः" (३-४-७२)। "व्यरमत् प्रधनाद्यस्मात् परित्रस्तः सहस्रदृक्" भट्टि० ८-५३।

परित्राण ಪರಿತ್ರಾಣ (न०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡುವುದು. परि + त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्। धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे" गीता ४-८। 2. ಆಸರೆ, ಮರೆ. परि + त्रैङ् (पालने) करः० "ल्युट्" (३-३-११७)। "परित्राणमविन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत्" रामा०।

परित्राणी ಪರಿತ್ರಾಣೀ (स्त्री०) ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ. "परित्राण्यां त्रायमाणा त्रायन्ती बलभद्रिका" वैज०।

परित्रात ಪರಿತ್ರಾತ (वि०) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+त्रैङ् (पालने) "क्तः" (३-२-१०२)।

परित्रातृ ಪರಿತ್ರಾತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವವನು. परि+त्रैङ् (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)।

परिदंश ಪರಿದಂಶ (पुं०) ಯುದ್ಧಕವಚ, ಕಾಲಿನಿಂದ ತಲೆಯವರೆಗೂ ಮುಚ್ಚುವ ಕವಚ.

परिदंशित ಪರಿದಂಶಿತ (वि०) ಯುದ್ಧಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. परिदंशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

परिदर्शन ಪರಿದರ್ಶನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡುವುದು, ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದು.

परिदान ಪರಿದಾನ (न०) 1. ವಸ್ತುವಿನ ಬದಲಾವಣೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. परि + डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಇಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು.

परिदायिन् ಪರಿದಾಯಿನ್ (पुं०) ಅಣ್ಣನು ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವಾಗ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡುವ ತಂದೆ. परित्यज्य शास्त्रं ददाति—परि + डु

दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान् निर्विशन् परिवेत्ता भवति परिविन्नो ज्येष्ठः परिवेदनीया कन्या परिदायी दाता परिकर्ता याजकस्ते सर्वे पतिताः" हारीतः।

परिदीपित ಪರಿದೀಪಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "परिदीपितदीर्घकाष्ठमुच्चैस्तरुवद्धिश्रमुवोष जातवेदाः" माघ० २०-६१।

परिदृष्ट ಪರಿದೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परिदृष्टपरावरस्तमीषद्विनयन् विष्णुपदीसुतो बभाषे" याद० १५-५५।

परिदेवक ಪರಿದೇವಕ (वि०) ಅಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. परि+दिवु (परिकूजने)+णिच् "वुञ्" (३-२-१४७)। "कथंचित्परिदेवकः" भट्टि० ७-१३।

परिदेवन ಪರಿದೇವನ (न०) ಪ್ರಲಾಪ, ಗೋಳಾಟ. परि+दिवु (परिकूजने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिदेवनञ्च पाञ्चाल्याः वासुदेवस्य सन्निधौ। आश्वासनञ्च कृष्णस्य दुःखार्तायाः प्रकीर्तितम्" भा० आदि० १-१५३। परि + दिवु + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–देवना –ದೇವನಾ.** "अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत। अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना" गीता २-२८।

परिदेवित ಪರಿದೇವಿತ (न०) ಅಳುವುದು, ಪ್ರಲಾಪ. परि+दिवु (परिकूजने)+णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "व्यधात्प्रियप्राप्तिविघातनिश्चयान्मृदूनि दूना परिदेवितानि सा" नैष० ९-८७।

परिदेविन् ಪರಿದೇವಿನ್ (वि०) ಅಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि+दिवु (परिकूजने)+णिच् "घिनुण्" (३-२-१४२)। "कुर्वन्ति परिसारिण्यो विद्युतः परिदेविनम्" भट्टि० ७-७।

परिधान ಪರಿಧಾನ (न०) 1. ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ, ಹೊಕ್ಕಳಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಧರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರ. परिधीयते — परि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "निशान्तनारीपरिधानधूननस्फुटागसाप्यूरुषु लोलचक्षुषः" माघ० १-६१। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "वीक्ष्य रन्तुमनसः सुरनारीरात्तचित्रपरिधानविभूषाः" किरा० ९-१। 3. ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಡುವುದು, ಧರಿಸುವುದು. 4. ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದು.

परिधानीय ಪರಿಧಾನೀಯ (वि०) ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ, ಉಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಸ್ತ್ರ. परि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अनीयर्" (३-१-९६)।

परिधाय ಪರಿಧಾಯ (पुं०) 1. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಜಲಸ್ಥಾನ, ಜಲಾಶಯ, ನೀರು ಶೇಖರಿಸುವ ಸ್ಥಳ. 3. ಪಿರ್ರೆ, ನಿತಂಬ. ಜಲಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಜನಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಕೆಲವು ಕೋಶಕಾರರು ಹೇಳುವರು.

परिधि ಪರಿಧಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಗುಂಡಾಗಿ ಕಾಣುವ ಪ್ರಭೆ. परिधीयतेऽनेन — परि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "मुखविधुमदसीयं सेवितुं लम्बमानः शशिपरिधिरिवोच्चैर्मण्डलस्तेन तेने" नैष० २-१०८। 2. ಯಾಗಾಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇಡುವ ಪಲಾಶ (ಮುತ್ತುಗ) ಮೊದಲಾದ ಸಮಿತ್ತು. 3. ಯಜ್ಞದ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ನೆಡುವ ಪಲಾಶ ಮೊದಲಾದ ಮರದ ಕಂಬ. 4. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. 5. ಬೇಲಿ. "परिधिर्यज्ञिये काष्ठे प्राकारे परिवेषणे" वैज०। "परिधिर्यज्ञियतरोः शाखायामुपसूर्यके" अम०। (न०) 6. ಧರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರ. परि+धाञ् कर्म० "किः"। "मेघश्यामः कनकपरिधिः कर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्नि भ्राजद्विलुलितकचः स्रग्धरो रक्तनेत्रः" भाग० ८-७-१७।

परिधिस्थ ಪರಿಧಿಸ್ಥ (पुं०) 1. ಸೈನ್ಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು. परिधौ तिष्ठति — परि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ನಿಲ್ಲುವ ಸೈನ್ಯ.

परिधूसर ಪರಿಧೂಸರ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನರೆತಿರುವ, ಬೂದಿಬಣ್ಣದ. परितो धूसरः। 2. ಮಲಿನವಾದ. "वसने परिधूसरे वसाना नियमक्षाममुखी धृतैकवेणिः" शाकु० ७-२१।

परिधेय ಪರಿಧೇಯ (न०) ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ, ಅಧೋವಸ್ತ್ರ. परि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)।

परिनिष्ठा ಪರಿನಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ, ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ. परि+नि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ.

परिनिष्ठापित ಪರಿನಿಷ್ಠಾಪಿತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निवृत्तचौलकर्मणोस्तयोस्त्रयीवर्जमितरास्तिस्रो विद्याः सावधानेन परिनिष्ठापिताः" उ० रा० २।

परिनिष्ठित ಪರಿನಿಷ್ಠಿತ (वि०) ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ, ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. परिनिष्ठाऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "अपरिनिष्ठितस्योपदेशस्य प्रकाशनमन्याय्यम्" माल० १।

परिन्यास ಪರಿನ್ಯಾಸ (पुं०) ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಫಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಬೀಜವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದುದರ ಸೂಚನೆ. ಇದು ಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "तन्निष्पत्तिः परिन्यासः" सा० द० ६-८४।

परिपक्व ಪರಿಪಕ್ವ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿರುವ. परि + डु पचष् (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रफुल्ललोध्रः परिपक्वशालिः" ऋतुसं० ४-१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಚನವಾಗಿರುವ (ಅನ್ನ). 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ (ರೊಟ್ಟಿ). 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತಿರುವ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ (ಬುದ್ಧಿ). 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾದ (ಆಹಾರ).

परिपण ಪರಿಪಣ (न०) ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ. परि + पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "घः" (३-३-११८)। "नीवी परिपणं मूलधनम्" अम०।

परिपणन ಪರಿಪಣನ (न०) ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆ ಇಡುವುದು, ಪಂದ್ಯವಾಗಿ ಇಡುವುದು. परि + पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिपणित ಪರಿಪಣಿತ (वि०) ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಂದ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "क्तः" (३-२-१०२)। "सततमनभिभाषणं मया ते परिपणितं भवतीमनाययन्त्या" माघ० ७-९।

परिपत् ಪರಿಪತ್ (पुं०) ಪಂಕ, ಕೆಸರು. "दारिपत्परिपत्पङ्कचिकिलाश्च निषद्वरः" वैज०।

परिपतत् ಪರಿಪತತ್ (वि०) ಧಾವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ. परि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "त्रासाकुलः परिपतत्परितो निकेतान्" माघ० ५-२६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–पतन्ती –ಪತಂತೀ.** "दधति परिपतन्त्यो जालवातायनेभ्यः" माघ० ११-५०।

परिपतन ಪರಿಪತನ (न०) ಸುತ್ತಲೂ ಹಾರಾಡುವುದು. परि + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिपन्थ ಪರಿಪಂಥ (पुं०) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. पन्थानं वर्जयित्वा तिष्ठति — परि + पथि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पन्थादेशः निपा०।

परिपन्थक ಪರಿಪಂಥಕ (पुं०) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. परिपन्थयति—परि+पथि (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "हतो दुर्योधनः पापो राज्यस्य परिपन्थकः" भा० सौप्तिक० १६-२७।

परिपन्थिन् ಪರಿಪಂಥಿನ್ (पुं०) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. परि दोषाख्याने पन्थयितुं शीलः — परि + पथि (गतौ) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

परिपवन ಪರಿಪವನ (पुं०) ಒಂದರಿ, ಜಲ್ಲಡಿ. परिपूयतेऽनेन—परि+पूञ् (पवने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

परिपश्यत् ಪರಿಪಶ್ಯತ್ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. परि + दृशिर् (प्रेक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "कामनीयकमधःकृतकामं काममक्षिभिरवेक्ष्य तदीयम्" नैष० ५-६४।

परिपाक ಪರಿಪಾಕ (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯುವಿಕೆ. परि+डु पचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१८)। "इत्यद्भुतं केवलवह्निपक्वमांसेन मत्स्यः परिपाकमेति" भावप्र०। 2. ನೈಪುಣ್ಯ, ಜಾಣತನ. "वीक्ष्य तस्य विनये परिपाकं पाकशासनपदं स्पृशतोऽपि" नैष० ५-२०। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು, ಅರಗುವುದು. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿಯುವುದು, ಮಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. "परिपाकपिशङ्गलतारजसा रोधश्चकास्ति कपिशं गलता" माघ० ४-४८। 5. ಫಲಕಾಲ, "त्वमशक्नुवन्नशुभकर्मनिरत परिपाकदारुणम्" माघ० १५-३१। 6. ಕಾರ್ಯದ ಫಲ, ಯತ್ನದ ಪರಿಣಾಮ. "क्षमायाः स क्षेत्रं गुणमणिगणानामपि खनिः प्रपन्नानां मूर्तः सुकृतपरिपाको जनिमताम्" म० वी० ८-३३। उपसर्गस्य वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीपाकः –ಪರೀಪಾಕಃ.** "सुचरित परीपाकात्प्राप्तश्चिरस्य समागमः" म० वी० ४-२८।

परिपाटल ಪರಿಪಾಟಲ (वि०) ಮಾಸಲು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ. "परिपाटलाब्जदलचारुणासकृच्चलिताङ्गुलीकिसलयेन पाणिना" माघ० १३-४२।

परिपाटि ಪರಿಪಾಟಿ (स्त्री०) 1. ಅನುಕ್ರಮ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು, ಒಂದು ಕ್ರಮ. परि+पट (गतौ)+णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। 2. ಪ್ರಕಾರ, ರೀತಿ.

परिपाठ ಪರಿಪಾಠ (पुं०) ತಪಸೀಲು, ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿವರ.

परिपार्श्व ಪರಿಪಾರ್ಶ್ವ (न०) ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. "अथो वयस्यां परिपार्श्ववर्तिनीम्" कुमा० ५-५१।

परिपालन ಪರಿಪಾಲನ (न०) 1. ಪಾಲಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು, परि + पाल (रक्षणे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "औत्सुक्यमात्रमवसाययति प्रतिष्ठा क्लिश्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेनम्" शाकु० ५-६। 2. ಪೋಷಿಸುವುದು. "उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिपालनम्" मनु० ९-२७।

परिपालनीय ಪರಿಪಾಲನೀಯ (वि०) 1. ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. परि + पाल (रक्षणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ, ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಪಾಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕಾಪಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–पालयितव्यः – ಪಾಲಯಿತವ್ಯಃ.**

परिपालयत् ಪರಿಪಾಲಯತ್ (वि०) ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + पाल (रक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

परिपालयितृ ಪರಿಪಾಲಯಿತೃ (वि०) ಕಾಪಾಡುವವನು. परि + पाल (रक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

परिपालित ಪರಿಪಾಲಿತ (वि०) 1. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. परि+पाल (रक्षणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "शिरसा विधृता नित्यं स्नेहेन परिपालिताः। केशा अपि विरज्यन्ते निःस्नेहाः किं न सेवकाः" पञ्चतं० १-९०। 2. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिपिष्टक ಪರಿಪಿಷ್ಟಕ (न०) ಸೀಸಲೋಹ. परि + पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "कः" (३-२-१०२)। संज्ञायां "कन्"।

परिपीत ಪರಿಪೀತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. परिपीयते — परि + पा (पाने) "क्तः" (३-२-१०२)। ईत्वम् (३-४-६६)। "परिपीतधूमवर्तिरुपस्पृश्य च गृहीतताम्बूलः" काद०।

परिपुञ्ज्यमान ಪರಿಪುಂಜ್ಯಮಾನ (वि०) ಒಂದು ಗುಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಒಂದು ರಾಶಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + पिजि (हिंसा-बलादाननिकेतनेषु) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "वपुषा पुराणपुरुषः पुरः क्षितौ परिपुञ्ज्यमानपृथुहारयष्टिना। भुवनैर्नतोऽपि विहितात्मगौरवः प्रणनाम नाम तनयं पितृष्वसुः" माघ० १३-८।

परिपूत ಪರಿಪೂತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಶುದ್ಧವಾದ. परि+पूञ् (पवने) "क्तः" (३-४-७२)। "रेवतीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशौ" माघ० २-१६। 2. ತೂರಿದ ಧಾನ್ಯ, ತೂರಿದ ನಂತರ ರಾಶಿಹಾಕಿದ ಧಾನ್ಯ.

परिपूजन ಪರಿಪೂಜನ (न०) ಪೂಜಿಸುವುದು, ಆರಾಧಿಸುವುದು. परि+पूज (पूजने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिपूजित ಪರಿಪೂಜಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + पूज (पूजने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

परिपूरण ಪರಿಪೂರಣ (न०) ತುಂಬುವುದು. परि+पूरी (आप्यायने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "त्वक्साररन्ध्रपरिपूरणलब्धगीतिरस्मिन्नसौ मृदितपक्ष्मलरल्लकाङ्गः" माघ० ४-६१।

परिपूरयत् ಪರಿಪೂರಯತ್ (वि०) ತುಂಬುತ್ತಿರುವ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. परि + पूरी (आप्यायने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–पूरयन्ती – ಪೂರಯಂತೀ.**

परिपूरित ಪರಿಪೂರಿತ (वि०) ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. परि+पूरी (आप्यायने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "रुग्णोरुरोधःपरिपूरिताम्भसः समस्थलीकृत्य पुरातनीर्नदीः" माघ० १२-६०।

परिपूरितवत् ಪರಿಪೂರಿತವತ್ (वि०) ತುಂಬಿದವನು, ಭರ್ತಿಮಾಡಿದವನು. परि + पूरी (आप्यायने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

परिपूरिन् ಪರಿಪೂರಿನ್ (वि०) ತುಂಬುವವನು, ಭರ್ತಿಮಾಡುವವನು. परि + पूरी (आप्यायने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्राप्ते रूपी पुराऽरेपाः परिपूरी परः परैः" माघ० १९-९४।

परिपूर्ण ಪರಿಪೂರ್ಣ (वि०) 1. ತುಂಬಿರುವ, ಭರ್ತಿಯಾಗಿರುವ. परि + पूरी (आप्यायने) "क्तः" (३-४-७२)। "रुचिमिन्दुदले करोत्यजः परिपूर्णेन्दुरुचिर्महीपतिः" माघ० १६-७१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + पूरी + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

परिपूर्णता ಪರಿಪೂರ್ಣತಾ (स्त्री०) ತುಂಬಿರುವಿಕೆ, ಭರ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. परिपूर्णस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–पूर्णत्वम् –ಪೂರ್ಣತ್ವಮ್.** "दृश्यते परिपूर्णत्वं मुखचन्द्रस्य ते सखि" उद्भटः।

परिपूर्ति ಪರಿಪೂರ್ತಿ (स्त्री०) ತುಂಬಿರುವಿಕೆ, ಭರ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. परि+पूरी (आप्यायने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिपेलव ಪರಿಪೇಲವ (न०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊನ್ನಾರಿ. परितः पेलवं मृदुता यस्य। (वि०) 2. ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾದ.

परिपोषण ಪರಿಪೋಷಣ (न०) ಕಾಪಾಡುವುದು, ಸಾಕುವುದು. परि + पुष (पुष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिपोषणीय ಪರಿಪೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಾಕಬೇಕಾದ. 2. ಸಾಕಲ್ಪಡುವ. परि + पुष (पुष्टौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "आदौ न वा प्रणयिनां प्रणयो विधेयः दत्तोऽथवा प्रतिदिनं परिपोषणीयः" पञ्चतं० १-२६८।

परिपोषयत् ಪರಿಪೋಷಯತ್ (वि०) ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಾಕುತ್ತಿರುವ. परि + पुष (पुष्टौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

परिप्रश्न ಪರಿಪ್ರಶ್ನ (पुं०) ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದು, ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕ ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದು. परितः प्रश्नः। "तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया" गीता ४-३४।

परिप्लव ಪರಿಪ್ಲವ (पुं०) 1. ತೇಲುವುದು, ಈಜುವುದು. परि+प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಪ್ರವಾಹ, ನೆರೆ. 3. ದೋಣಿ, ಹರಿಗೋಲು. (वि०) 4. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. "मत्कुणाविव पुरा परिप्लवौ सिन्धुनाथशयने निषेदुषः" माघ० १४-६८। 6. ತೇಲುತ್ತಿರುವ, ಈಜಾಡುತ್ತಿರುವ. परि + प्लुङ् "अच्" (३-१-१३४)।

परिप्लुत ಪರಿಪ್ಲುತ (वि०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ, ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ. परि + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿರುವ, ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ. 3. ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ, ತೇವವಾಗಿರುವ, ನೆನೆದಿರುವ. 4. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ. (स्त्री०) **–प्लुता –ಪ್ಲುತಾ.** 5. ಮದ್ಯ. 6. ಮೈಥುನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯೋನಿ.

परिप्लुष्ट ಪರಿಪ್ಲುಷ್ಟ (वि०) ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + प्लुष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)।

परिबर्ह ಪರಿಬರ್ಹ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಅನುಚರ, ಆಳು, ಪರಿಜನ. परि+बर्ह (प्राधान्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "इयं प्रचुरपरिबर्हया भवत्या संवर्ध्यताम्" दशकु०। 2. ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು, ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಮೊದಲಾದುದು. परि + बर्ह कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ಮನೆಯ ಉಪಕರಣಗಳು, ಕುರ್ಚಿ ಬೆಂಚು ಮೇಜು ಮೊದಲಾದುವು.

परिबर्हण ಪರಿಬರ್ಹಣ (न०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. 2. ಪೂಜೆ, ಸೇವೆ. 3. ಬೆಳವಣಿಗೆ, परि + बृह (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिबर्हवत् ಪರಿಬರ್ಹವತ್ (वि०) 1. ಸೇವಕರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. 2. ಛತ್ರ ಚಾಮರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಕುರ್ಚಿ ಬೆಂಚು ಮೇಜು ಮೊದಲಾದ ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. परिबर्होऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "वेश्मानि रामः परिबर्हवन्ति विश्राण्य सौहार्दनिधिः सुहृद्भ्यः" रघु० १४-१५।

परिबृढ ಪರಿಬೃಢ (पुं०) 1. ಅಧಿಪತಿ, ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ, ಪ್ರಭು. परि + बृह बृहि (वृद्धौ) "क्तः"। निष्ठातकारस्य ढकारः हकारस्य लोपश्च निपा० (७-२-२१)। "किं भुवः परिबृढा न विवोढुं तत्र तामुपगता विवदन्ते" नैष० ५-४२। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ.

परिभव ಪರಿಭವ (पुं०) 1. ಅವಮಾನ, ಮುಖಭಂಗ. परि+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव" माघ० २-४४। 2. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. 3. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಾಗುವ ಸೋಲು, ಉತ್ಸಾಹಭಂಗ. 4. ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದು.

परिभवन ಪರಿಭವನ (न०) ಅವಮಾನಪಡುವುದು, ತಿರಸ್ಕಾರ ಹೊಂದುವುದು. परि + भू (सत्तायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिभवनीय ಪರಿಭವನೀಯ (वि०) ಅವಮಾನಪಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. परि + भू (सत्तायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "देवि, न मां समानविद्यया परिभवनीयमवगन्तुमर्हसि" माल० १।

परिभविन् ಪರಿಭವಿನ್ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि+भू (सत्तायाम्) "इनिः" (३-२-१५७)।

"परपरिभवि तेजस्तन्वतामाशु कर्तुं प्रभवति हि विपक्षोच्छेदमग्रेसरोऽपि" माघ० ११-२५।

परिभाव ಪರಿಭಾವ (पुं०) ಅವಮಾನ, ಮುಖಭಂಗ. परि + भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-५५)। "अस्य वनशुन इवापचितिः परिभाव एव भवतां भुवोऽधिपाः" माघ० १५-३४। उपसर्गस्य वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीभावः ಪರೀಭಾವಃ.**

परिभावना ಪರಿಭಾವನಾ (स्त्री०) ಆಲೋಚಿಸುವುದು, ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು. परि + भू (सत्तायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अनेकसंवत्सरातिक्रमेऽपि प्रतिक्षणपरिभावनास्पष्टनिर्भासः प्रत्यग्र इव न मे दारुणो दुःखसंवेगः प्रशाम्यति" उ० रा० ४।

परिभावित ಪರಿಭಾವಿತ (वि०) 1. ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि + भू (सत्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिभाविन् ಪರಿಭಾವಿನ್ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವ, ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ. परि + भू (सत्तायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भाविनी –ಭಾವಿನೀ.** "आः अतिथिपरिभाविनि" शाकु० ४। 2. ವಿರೋಧಿಸುವ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವ. "वैद्ययत्नपरिभाविनं गदम्" रघु० १९-५३।

परिभावुक ಪರಿಭಾವುಕ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ. परि+भू (सत्तायाम्) "उकञ्" (३-२-१५४)। "सवितुः परिभावुकैर्मरीचीनचिराभ्यक्तमतङ्गजाङ्गभाभिः" माघ० २०-६९।

परिभाषण ಪರಿಭಾಷಣ (न०) 1. ನಿಂದಾಪೂರ್ವಕ ವಾಗ್ದಂಡನೆ, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಿ ಎಚ್ಚರಿಸುವುದು. परि + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ. "परिभाषणं सनिन्दोपालम्भे नियमेऽपि च" मेदि०।

परिभाषा ಪರಿಭಾಷಾ (स्त्री०) 1. ಮಾತು, ಭಾಷಣ, ಸಂವಾದ. परि + भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। 2. ನಿಂದಾಪೂರ್ವಕ ಕೋಪದ ಮಾತು. 3. ಟೀಕೆ, ವಿವರಣೆ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವಿಕೆ. 4. ಅವಯವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ, –ಸಂಕೇತ. 5. ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಒಂದು ಸಂಕೇತ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ವಿವರಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಒಂದು ನಿಯಮ. "अनियमे नियमकारिणी परिभाषा"। "इको गुणवृद्धी" (१-१-३) ಇತ್ಯಾದಿ. ಗುಣವೃದ್ಧಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಗುಣವೃದ್ಧಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಕಡೆ इकः ಎಂಬ ಷಷ್ಠ್ಯಂತಪದವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಯಮಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "परिभाषा" ಎಂದು ಹೆಸರು. "परिभाषा-ह्येकदेशे स्थित्वा सर्वशास्त्रमभिज्वलयति दीपवत्" इति भाष्यकारः। "परितो व्यापृतां भाषां परिभाषां प्रचक्षते"। "प्रमितः प्रमिताक्षरापि सर्वं विषयं व्याप्तवती गता प्रतिष्ठाम्। न खलु प्रतिहन्यते कुतश्चित् परिभाषेव गरीयसी यदाज्ञा" माघ० १६-८०।

परिभुक्त ಪರಿಭುಕ್ತ (वि०) ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "तदवितथमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधानः" माघ० ११-३३।

परिभूत ಪರಿಭೂತ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिभूतं सुखरहितं कुलटापुत्रं च पापनिरतं च। जनयति नक्षत्रपतिः क्षितिसुतदृष्टो झषे शूरम्" सारा० २३-८१।

परिभूति ಪರಿಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ಅವಮಾನ, ಅಗೌರವ. परि + भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिभूयमान ಪರಿಭೂಯಮಾನ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि+भू "शानच्" (३-२-१२४)। "परित्रायेथां मामनेन दुर्विनीतेन दुष्टमधुकरेण परिभूयमानाम्" शाकु० १।

परिभोग ಪರಿಭೋಗ (पुं०) 1. ಸುಖ, ಸಂತೋಷಾನುಭವ. 2. ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. परि + भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "स सैन्यपरिभोगेन गजदानसुगन्धिना" रघु० ४-४५। "दर्पणेषु परिभोगदर्शिनीर्नर्मपूर्वमनुपृष्ठसंस्थितः" रघु० १९-२८।

परिभ्रंश ಪರಿಭ್ರಂಶ (पुं०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದು. परि + भ्रंशु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–भ्रंशनम् –ಭ್ರಂಶನಮ್.** "नलस्य नृपते राज्यात्परिभ्रंशनम्"।

परिभ्रम ಪರಿಭ್ರಮ (ಪುಂ) 1. ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಅಲೆದಾಡುವುದು. परि + भ्रमु (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಭ್ರಾನ್ತಿ, ಮೋಹ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 3. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು.

परिभ्रमण ಪರಿಭ್ರಮಣ (नं०) 1. ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಅಲೆದಾಡುವುದು. परि+भ्रमु (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು.

परिभ्रमत् ಪರಿಭ್ರಮತ್ (वि०) 1. ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿರುವ, परि + भ्रमु (चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिभ्रमँल्लोहितचन्दनोचितः पदातिरन्तर्गिरि रेणुरूषितः" किरा० १-३४। 2. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–भ्रमन्ती –ಭ್ರಮನ್ತೀ.** "नृणां करम्बितमुदामुदयन्मृगाङ्कशङ्कां सृजत्वनघजङ्घि परिभ्रमन्त्याः" नैष० ११-४४।

परिमण्डल ಪರಿಮಂಡಲ (नं०) 1. ಗೋಳ, ಮಂಡಲ. परि सर्वतो मण्डलम्। (वि०) 2. ವರ್ತುಲಾಕಾರದ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ. 3. ಪರಮಾಣು ಪರಿಮಾಣದ, ಪರಮಾಣುವಿನ ಗಾತ್ರದ.

परिमण्डलित ಪರಿಮಂಡಲಿತ (वि०) ಗುಂಡಾಗಿರುವ, ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿರುವ. परिमण्डलमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। "अस्मिन्नखण्डपरिमण्डलितोरुमूर्तिरध्यास्यते मधुभिदा भुजगाधिराजः" नैष० ११-४१।

परिमन्थर ಪರಿಮಂಥರ (वि०) ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾದ, ಮಂದಗತಿಯುಳ್ಳ. "परिमन्थराभिरलघूरुभरादधिवेश्म पत्युरुपचारविधौ" माघ० ९-७८।

परिमन्द ಪರಿಮಂದ (वि०) 1. ಮಂದವಾದ, ಬಹಳ ಮಂಕಾಗಿರುವ, ಮಬ್ಬಾಗಿರುವ, ಮಸುಕಾಗಿರುವ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ. परितो मन्दः। "अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो दिवसः" माघ० ९-३। 2. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, ಬಹಳ ತೆಳುವಾದ. (अव्य०) 3. ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ. 4. ಸಣ್ಣದಾಗಿ, ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಕೊಂಚವಾಗಿ. "कलया तुषारकिरणस्य पुरः परिमन्दभिन्नतिमिरौघजटम्" माघ० ९-२७।

परिमर ಪರಿಮರ (ಪುಂ) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. परिम्रियन्तेऽस्मिन्—परि+मृङ् (प्राणत्यागे) "घः" (३-३-११८)। "तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत" तै० उ०। 2. ಪ್ರಳಯ, ನಾಶ. 3. ಸಂಗ್ರಾಮ, ಯುದ್ಧ. "पुनर्द्वाविशोऽपि प्रकुपितकृतान्तोत्सवकरश्चिरात् क्षत्रस्यास्तु प्रलय इव घोरः परिमरः" म० वी० ३-४१। 4. ಮಾಯೆ.

परिमर्द ಪರಿಮರ್ದ (पुं०) 1. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. 2. ಅರೆಯುವುದು. 3. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. 5. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 6. ಹಿಸುಕುವುದು, ಕಿವುಚುವುದು. परि + मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–मर्दनम् –ಮರ್ದನಮ್.**

परिमर्श ಪರಿಮರ್ಶ (पुं०) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವುದು. परि + स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। "गृहपङ्क्तयश्चिरमतीयिरे जनैः तमसीव हस्तपरिमर्शसूचिताः" माघ० १३-५३। 2. ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿವೇಚನೆ.

परिमर्ष ಪರಿಮರ್ಷ (पुं०) 1. ಅಸೂಯೆ. 2. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ.

परिमल ಪರಿಮಲ (पुं०) 1. ಸುಗಂಧ, ಸುವಾಸನೆ. परि + मल (धारणे) "घञ्" (३-३-१९)। "यः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नागराणाम्" मेघ० १-२५। 2. ಸಂಭೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಲಿಂಗನಾದಿಗಳಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಾಸನೆ. "परिमलरुचिराभिर्न्यक्कृतास्तु प्रभाते युवतिभिरुपभोगान्नीरुचः पुष्पमालाः" माघ० ११-२७। "नवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम्" माघ० ११-३४। 3. ಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅರೆಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಾಸನೆ. "विमर्दोत्थे परिमलो गन्धे जनमनोहरे" अम०। 4. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ. 5. ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ. "अथ परिमलजामवाप्य लक्ष्मीमवयवदीपितमण्डनश्रियस्ताः" किरा० १०-१। 6. ಅರೆಯುವುದು. "परिमलो विमर्दोत्थहृद्यगन्धे विमर्दने" हेम०। 7. ಪಂಡಿತರ ಸಮೂಹ, ವಿದ್ವಜ್ಜನರ ಗೋಷ್ಠಿ.

परिमलित ಪರಿಮಲಿತ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. 2. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परिमलोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "व्रजति रजनिरेषा तन्मयूखाङ्गरागैः परिमलितमनिन्द्यैरम्बरान्तं वहन्ती" माघ० ११-२१। 3. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಕೊಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಲಿನವಾದ. "रजस्वलाः परिमलिताम्बरस्रजः" माघ० १७-६१।

परिमाण ಪರಿಮಾಣ (न०) 1. ಅಳತೆ, ಕಾಲದ ಪ್ರದೇಶದ ವಸ್ತುವಿನ ಶಕ್ತಿಯ ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯತೆಯ ಮಾನ (ಅಳತೆ). परिमीयतेऽनेन — परि + माङ् (माने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "मानव्यवहारकारणं परिमाणम्" त० सं।

कालपरिमाणम् — "स्वकालपरिमाणेन व्यस्तरात्रिदिवस्य ते" कुमा० २-८। **वस्तुपरिमाणम्** — "त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षैका परिमाणतः" मनु० ८-१३३। "अस्त्रियामाढकद्रोणौ खारी वाहो निकुञ्चकः। कुडवः प्रस्थ इत्याद्याः परिमाणार्थकाः पृथक्" अम०।

शक्तेः योग्यतायाश्च परिमाणम् — "सद्यः परात्मपरिमाणविवेकमूढः कः शालभेन विधिना लभतां विनाशम्" मुद्रा० १-१०। 2. ಸಂಖ್ಯೆ. 3. ತೂಕ. 4. ಮೌಲ್ಯ, ಬೆಲೆ, ಕಿಮ್ಮತ್ತು.

परिमार्ग ಪರಿಮಾರ್ಗ (पुं०) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವುದು. परि + मृजू (शुद्धौ) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रियकरपरिमार्गादङ्गनानां यदाभूत् पुनरधिकतरैव स्वेदतोयोदयश्रीः" माघ० ७-७५। 2. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. 3. ಬಟ್ಟೆ ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಒರಸುವುದು, ತೊಡೆಯುವುದು. "ल्युट्" (३-३-११५)। **–मार्गणम्** **–ಮಾರ್ಗಣಮ್.** ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು.

परिमार्ग्य ಪರಿಮಾರ್ಗ್ಯ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. परि + मृजू (शुद्धौ) वा "ण्यत्" (३-१-११३)।

परिमार्जन ಪರಿಮಾರ್ಜನ (न०) 1. ತಾರಿಸುವುದು. 2. ಒರಸುವುದು. परि + मृजू (शुद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಮಧುಮಸ್ತಕವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ.

परिमित ಪರಿಮಿತ (वि०) 1. ಮಿತವಾದ, ಹೆಚ್ಚಿಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟೆಂದು ಕ್ಲುಪ್ತವಾದ, ಒಂದು ಅವಧಿಯುಳ್ಳ, ಅಲ್ಪವಾದ. परि + माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। "द्रविणं परिमितमधिकव्ययिनं जनमाकुलीकुरुते। क्षीणाञ्चलमिव पीनस्तनजघनायाः कुलीनायाः" उद्भटः। 2. ಯುಕ್ತವಾದ. 3. ಅಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂಗಲ್ಪಟ್ಟ.

परिमितकथ ಪರಿಮಿತಕಥ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡದಿರುವ, ಮಿತವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ. परिमिता कथा यस्य। "तं जानीथाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयम्" मेघ० २-२०।

परिमिलन ಪರಿಮಿಲನ (न०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯ ಸಂಬಂಧ. परि + मिल (श्लेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिम्लानं पीनस्तनजघनसंगादुभयतस्तनोर्मध्यस्यान्तः परिमिलनमप्राप्य हरितम्" रत्ना० २-१२।

परिमिलित ಪರಿಮಿಲಿತ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. परि + मिल (श्लेषणे) "क्तः" (३-४-७२)।

परिमीलन ಪರಿಮೀಲನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚುವುದು, ಕಣ್ಣುರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि + मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिमीलित ಪರಿಮೀಲಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि+मील (निमेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सस्मार वारणपतिः परिमीलिताक्षम्" माघ० ५-५०।

परिमूढ ಪರಿಮೂಢ (वि०) ಮೂರ್ಖನಾದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. परि + मुह (वैचित्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "षड्वर्गवश्यः परिमूढबन्धुरुच्छिन्नमित्रो विगुणैरुपेतः" भट्टि० १२-३९।

परिमृग्य ಪರಿಮೃಗ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ. परि + मृग (अन्वेषणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "क्लिष्टात्मभृत्यः परिमृग्यसम्पन्मानी यतेतापि ससंशयेऽर्थे" भट्टि० १२-४४।

परिमृज्य ಪರಿಮೃಜ್ಯ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. परि + मृजू (शुद्धौ) "क्यप्" (३-१-११३)।

परिमृदित ಪರಿಮೃದಿತ (वि०) 1. ತುಳಿದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಲಿನಿಂದ ಉಜ್ಜಿ ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + मृद (क्षोदे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಸುಕಲ್ಪಟ್ಟ. "परिमृदितमृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः कथमपि परिवारप्रार्थनाभिः क्रियासु" मालती० १-२५।

परिमृशत् ಪರಿಮೃಶತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. परि+ मृश (आमर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स एष पुरतो याता प्राज्ञः परिमृशन् पथः" याद० २२-४६।

परिमृष्ट ಪರಿಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "किं तातस्य दुरात्मना प्रमृष्टमभूच्छिरः?" वेणी० ३। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपमां ययावरुणदीधितिभिः परिमृष्टमूर्धनि

तमालतरौ" किरा० ६-२३। 3. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिमृष्यत् ಪರಿಮೃಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಸೂಯೆ ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + मृष (तितिक्षायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "मघोने परिमृष्यन्तमारमन्तं परं स्मरे" भट्टि० ८-५२।

परिमेय ಪರಿಮೇಯ (वि०) 1. ಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲದ. परिमीयते—परि + माङ् (माने) "यत्" (३-२-९७)। "मा भूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरःसरौ" रघु० १-३७। 2. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

परिमोक्ष ಪರಿಮೋಕ್ಷ (पुं०) ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ತೆಗೆದುಬಿಡುವುದು. परि + मुच्लृ (मोक्षणे) "प्रायो विषाणपरिमोक्षलघूत्तमाङ्गान्" रघु० ९-६२।

परिमोषक ಪರಿಮೋಷಕ (वि०) ಕದಿಯುವವನು, ಚೋರ, ಕಳ್ಳ.

परिमोषिन् ಪರಿಮೋಷಿನ್ (वि०) ಕದಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि + मुष (स्तेये) "णिनिः" (३-२-७८)।

परिमोहयमाण ಪರಿಮೋಹಯಮಾಣ (वि०) ಮೋಹಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮಂಕುಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + मुह (वैचित्ये) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "परिमोहयमाणेन शिक्षालाघवलीलया" किरा० १५-३६।

परिमोहिन् ಪರಿಮೋಹಿನ್ (वि०) ಮೋಹದ ಸ್ವಭಾವದ, ಮಂಕುಸ್ವಭಾವದ. परिमुह्यति — परि + मुह (वैचित्ये) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "परिमोहिणा परिजनेन कथमपि चिरादुपाहृतम्" माघ० १५-७६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मोहिनी –ಮೋಹಿನೀ.** "भवत्यपाये परिमोहिनी मतिः" किरा० १४-१९।

परिम्लान ಪರಿಮ್ಲಾನ (वि०) 1. ಬಾಡಿರುವ, ಕಳೆಗುಂದಿರುವ, ಕಂದಿಹೋಗಿರುವ. परि+म्लै (हर्षक्षये) "क्तः" (३-४-७२)। "परिम्लानं पीनस्तनजघनसंगादुभयतस्तनोर्मध्यस्यान्तः परिमिलनमप्राप्य हरितम्" रत्ना० २-१२। 2. ಮಂಕಾಗಿರುವ, ಬಳಲಿರುವ, ಅಲಸ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥನಾದ. 3. ದುರ್ಬಲವಾದ, ಬಲಹೀನವಾದ.

परिरक्षक ಪರಿರಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು. 2. ಕಾವಲುಗಾರ. परि + रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

परिरक्षण ಪರಿರಕ್ಷಣ (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. परि + रक्ष (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ब्राह्मं प्राप्तेन संस्कारं क्षत्रियेण यथाविधि। सर्वस्यास्य यथान्यायं कर्तव्यं परिरक्षणम्" मनु० ७-२। 2. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಯುವುದು. "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५। परि+रक्ष "अः" (३-३-१०३)। **–रक्षा –ರಕ್ಷಾ.**

परिरक्षित ಪರಿರಕ್ಷಿತ (वि०) ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + रक्ष (पालने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अपि कापुरुषो मार्गे द्वितीयः क्षेमकारकः। कर्कटेन द्वितीयेन जीवितं परिरक्षितम्" पञ्चतं० ५-९७।

परिरक्षितृ ಪರಿರಕ್ಷಿತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. परि + रक्ष (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–रक्षित्री –ರಕ್ಷಿತ್ರೀ.**

परिरटन ಪರಿರಟನ (न०) ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂಗುವುದು, ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಹಕ್ಕಿಗಳು ಮಾತಾಡುವುದು. परि + रट (परिभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिरब्ध ಪರಿರಬ್ಧ (वि०) ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि + रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "संजहार सहसा परिरब्धप्रेयसीषु विरहय्य विरोधम्" माघ० १०-४४।

परिरम्भ ಪರಿರಂಭ (पुं०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "वपुरन्वलिप्त परिरम्भसुखव्यवधानभीरुकतया न वधूः" माघ० ९-५१। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–रम्भणम् –ರಂಭಣಮ್.** "यत्प्राप्तौ मम परिरम्भणाभिलाषात्" उ० रा० ५-१८। घञि बहुलं दीर्घः (६-३-१२२)। **परीरम्भः ಪರೀರಂಭಃ.**

परिरम्भिन् ಪರಿರಂಭಿನ್ (वि०) ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ, ಆಲಿಂಗನಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. परिरम्भोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यूनि गाढपरिरम्भिणि वस्त्रक्नोपमम्बु ववृषे यदनेन" माघ० १०-४९।

परिराटिन् ಪರಿರಾಟಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಕೂಗಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಗುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि + रट (परिभाषणे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "अभ्याघातिभिरामिश्राश्रातकैः परिराटिभिः" भट्टि० ७-७।

परिलघु ಪರಿಲಘು (वि०) 1. ಬಹಳ ತೆಳ್ಳಗಿರುವ, ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ, ಗುರುತ್ವರೂಪವಾದ ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "खिन्नः खिन्नःशिखरिषु पदं न्यस्य गन्तासि यत्र क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः स्रोतसां चोपभुज्य" मेघ० १-१३। 2. ಹಗುರವಾಗಿರುವ (ವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುದು). 3. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ. "मनो मे संमोहस्थिरमपि हरत्येष बलवानयोधातुं यद्वत्परिलघुरयस्कान्तशकलः" उ० रा० ४-२१।

परिलिखित ಪರಿಲಿಖಿತ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಥ ಸುತ್ತಲೂ ರೂಪರೇಖೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

परिलीन ಪರಿಲೀನ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "आदुधाव परिलीनविहङ्गा यामिनीमरुदपां वनराजीः" किरा० ९-३१।

परिलुप्त ಪರಿಲುಪ್ತ (वि०) 1. ನಾಶವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. परि + लुप (विमोहने) "क्तः" (३-४-७२)। "हरस्तु किञ्चित्परिलुप्तधैर्यश्चन्द्रोदयारम्भ इवाम्बुराशिः" कुमा० ३-६७। 2. ಕಡಮೆಯಾದ, ಕೊರೆಯಾಗಿರುವ.

परिलुलित ಪರಿಲುಲಿತ (वि०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಡಿದ, ಪರಸ್ಪರ ಉಜ್ಜಾಡಿದ.

परिलेख ಪರಿಲೇಖ (पुं०) ಸುತ್ತಲೂ ಬರೆಯುವ ರೂಪರೇಖೆ, ಚಿತ್ರಕಾರರು ಮೊದಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಆಕಾರದ ಸುತ್ತುಗೆರೆ, ಹೊರರೇಖೆ. परितो लेखः।

परिलेखन ಪರಿಲೇಖನ (न०) ಹೊರರೇಖೆ ಹಾಕುವುದು, ಸುತ್ತುಗೆರೆ ಬರೆಯುವುದು. परि+लिख (अक्षरविन्यासे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिलोलित ಪರಿಲೋಲಿತ (वि०) ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + लुल (विमर्दने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विधूतकेशाः परिलोलितस्रजः सुराङ्गनानां प्रविलुप्तचन्दनाः" किरा० ८-३३।

परिवत्सर ಪರಿವತ್ಸರ (पुं०) ಸಂವತ್ಸರ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಂದು ವರ್ಷ. "देव्या शून्यस्य जगतो द्वादशः परिवत्सरः" उ० रा० ४-२१।

परिवन्दन ಪರಿವಂದನ (न०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 2. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. परि+वदि (अभिवादनस्तुत्योः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिवन्दित ಪರಿವಂದಿತ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "कृतधृति परिवन्दितेनोच्चकैर्गणपतिभिरभिन्नरोमोद्गमैः" किरा० १८-२१।

परिवर्जन ಪರಿವರ್ಜನ (न०) 1. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. परि + वृजी (वर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विपर्ययो येन कृतः स्वपित्रोस्तस्योपपत्नीपरिवर्जनं किम्" उद्भटः। 2. ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು.

परिवर्जनीय ಪರಿವರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. परि + वृजी (वर्जने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–वर्जितव्यः –ವರ್ಜಿತವ್ಯಃ.**

परिवर्जित ಪರಿವರ್ಜಿತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, –ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वृजी (वर्जने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "पर्जन्यस्य यथा धारा यथा च दिवि तारकाः। सिकतारेणवो यद्वत् संख्यया परिवर्जिताः" पञ्चतं० २-६५।

परिवर्त ಪರಿವರ್ತ (पुं०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. परि+वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१८)। "क्रीडोपभोगमनुभूय सरिन्महेभावन्योन्यवस्त्रपरिवर्तमिव व्यधत्ताम्" माघ० ५-३९। 2. ಕೊನೆ, ಅವಸಾನ, ಸಮಾಪ್ತಿ. "जनैस्तदा युगपरिवर्तवायुभिः विवर्तिता गिरिपतयः प्रतीयिरे" माघ० १७-१२। 3. ಮಾರ್ಪಾಡು, ಬದಲಾವಣೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. "बुद्धरक्षितावचनविवर्धितावेगव्यतिकरविसंस्थुलेमं जीवलोकपरिवर्तमनुभवामि" मालती० ७। 4. ಆವೃತ್ತಿ, ತಿರುಗಿ ಬರುವುದು, ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು. 5. ಯುಗದ ಕೊನೆ, ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. "परिवर्तहुताशनप्रदीप्तं वदनं तस्य रुषा विजृम्भमाणम्" याद० १५-१००। 6. ಪಲಾಯನ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ಓಡುವುದು. 7. ಕೂರ್ಮರಾಜ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಎರಡನೆಯ ಅವತಾರ. "परिवर्तस्तु कूर्मराजे पलायने। युगान्ते विनिमये च" हेम०। 8. ರಾಶಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಟು ಪುನಃ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರುವುದು. 9. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ, ಒಂದು ವರ್ಷ. "परिवर्तो जगन्नाशे निमयेऽब्दे परिभ्रमे" वैज०। "परिवर्तो विनिमये स्यात्कल्पान्ते परिभ्रमे" नानार्थर०।

परिवर्तन ಪರಿವರ್ತನ (न०) 1. ಬದಲಾವಣೆ, ವಿನಿಮಯ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ

ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. परि + वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिते तस्य निन्यतुरशन्यतामुभे। वल्लकी च हृदयङ्गमस्वना वल्गुवागपि च वामलोचना" रघु० १९-१३। 2. ಉಂಠನ, ಹೊರಳಾಡುವುದು. "अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताश्चलिताः पुरः पतिमुपेतुमात्मजाः" माघ० ४-४७। 3. ಮಾರ್ಪಾಡು, ಬದಲಾವಣೆ. "अथ तेषामेकतमो वेषपरिवर्तनं विधाय संमुखो भूत्वापामार्गेण तमाहिताग्निमूचे" पञ्चतं० ३। 4. ಕಾಲದ ಕೊನೆ. 5. ರಾಜ್ಯವಿಪ್ಲವ. 6. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವಿಕೆ. 7. ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ, ಪುನಃ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದು. 8. ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

परिवर्तमान ಪರಿವರ್ತಮಾನ (वि०) 1. ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + वृतु (वर्तने) "शानच्" (३-२-१२४)। "सप्तर्षिहस्तावचितावशेषाण्यधो विवस्वान् परिवर्तमानः" कुमा० १-१६। 2. ಅತ್ತಿತ್ತ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗುತ್ತಿರುವ. 4. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 5. ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಮತ್ತೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಿರುವ.

परिवर्तित ಪರಿವರ್ತಿತ (वि०) 1. ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "परिवर्तिताम्बरयुगाः समापतन् वलयीकृतश्रवणपूरकाः स्त्रियः" माघ० १३-३२। 2. ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परिवर्तितकन्धरं भयेन स्मितफुल्लाधरपल्लवं स्मरामि" गोपालविं०। 3. ಮಾರ್ಪಾಡು, ಬದಲಾವಣೆ. 4. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिवर्तिन् ಪರಿವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ. परिवर्तते — परि + वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "उदकण्ठि कण्ठपरिवर्तिकलस्वरशून्यगानपरयाऽपरया" माघ० ९-५४। 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬಂದೊದಗುವ. "परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते" पञ्चतं० १-२७। 3. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಮಾರ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಮತ್ತೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿರುವ. 5. ವಿನಿಮಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಸ್ತು ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 7. ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ. 8. ಸುತ್ತಾಡುತ್ತ ಇರುವವನು. "तद्यावत् पार्श्वपरिवर्ती भवामि" विक्र० २। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वर्तिनी – ವರ್ತಿನೀ.**

परिवर्धन ಪರಿವರ್ಧನ (न०) 1. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. परि+वृधु (वृद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವುದು. 4. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವುದು. परि + वृधु + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಬೆಳೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 6. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि +वृधु "युच्" (३-२-१४९)।

परिवर्धनीय ಪರಿವರ್ಧನೀಯ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಬೇಕಾದ. 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. परि+वृधु (वृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಅಧಿಕಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕಾದ. 6, ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

परिवर्धमान ಪರಿವರ್ಧಮಾನ (वि०) 1. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತಿರುವ. परि + वृधु (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "दिने दिने सा परिवर्धमाना लब्धोदया चान्द्रमसीव लेखा" कुमा० १-२५। 2. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ.

परिवर्धित ಪರಿವರ್ಧಿತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिवसथ ಪರಿವಸಥ (पुं०) ಗ್ರಾಮ, ಊರು, ಹಳ್ಳಿ.

परिवह ಪರಿವಹ (पुं०) ಸಪ್ತವಿಧ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["आवह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಇದು ಐದನೆಯದಾದ "ಸುವಹ" ವಾಯುವಿನ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. "भूवायुरावह इह प्रवहस्तदूर्ध्वः स्यादुद्वहस्तदनु संवहसंज्ञकश्च। अन्यस्ततोऽपि सुवहः परिपूर्वकोऽस्मात् वाहः परावह इमे पवनाः प्रसिद्धाः" सिद्धान्तशि०। "तस्य द्वितीयहरिविक्रमनिस्तमस्कं वायोरिमं परिवहस्य वदन्ति मार्गम्" शाकु० ७-६।

परिवाद ಪರಿವಾದ (पुं०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ತೆಗಳಿಕೆ. परि सर्वतो दोषोद्घाटनेन वादः—परि + वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "देव, अयमेव प्रथमं मयि परिवादकरः" माल० १। 2. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಪಯಶಸ್ಸು, ಕಳಂಕ. "तामेकभार्यां परिवादभीरोः

साध्वीमपि त्यक्तवतो नृपस्य" रघु० १४-८६। 3. ದೋಷಾರೋಪಣೆ, ತಪ್ಪುಹೊರಿಸುವುದು. "परिवाद-बहलदोषान्न यस्य रक्षां परिहरामि" मृच्छ० ३-३०। 4. ವೀಣಾದಂಡ, ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ವಸ್ತು. वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीवादः ಪರೀವಾದಃ.** "परिवादस्तु निन्दायां वीणावादनवस्तुनि" हेम०।

परिवादक ಪರಿವಾದಕ (वि०) 1. ದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವವನು, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವವನು. परि + वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "वुञ्" (३-२-१४६)। 2. ನಿಂದಿಸುವವನು, ತೆಗಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

परिवादिन् ಪರಿವಾದಿನ್ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ತೆಗಳುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. परि + वद (व्यक्तायां वाचि) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "शिखिनः परिवादिनः" भट्टि० ७-८। 2. ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುವವನು, ತಪ್ಪುಹೊರಿಸುವವನು. 3. ಅಪವಾದವುಳ್ಳವನು. परिवादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.**

परिवादिनी ಪರಿವಾದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಏಳು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ವೀಣೆ. परिवदति — परि + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "विपञ्ची सा तु तन्त्रीभिः सप्तभिः परिवादिनी" अम०। "कलयता वचसः परिवादिनीस्वरजिता रजिता वशमाययुः" माघ० ६-९। 2. ಅಪವಾದವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

परिवाप ಪರಿವಾಪ (पुं०) 1. ಜಲಸ್ಥಾನ, ಜಲಾಶಯ. 2. ಆಲವಾಲ, ಮರಗಿಡಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡಿರುವ ಪಾತಿ. 3. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परि + वप् + णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ಮುಂಡನ, ಕ್ಷೌರ. 5. ಬೀಜಬಿತ್ತುವುದು. परि + डु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। 6. ಛತ್ರಚಾಮರಾದಿ ವಸ್ತು. "परिवापस्तु पर्युप्ती जलस्थाने परिच्छदे" मेदि०।

परिवापन ಪರಿವಾಪನ (न०) ಮುಂಡನ, ಭದ್ರಾಕರಣ, ಕ್ಷೌರ. परि + डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिवापित ಪರಿವಾಪಿತ (वि०) ಕ್ಷೌರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मुण्डितं परिवापितम्" अम०।

परिवार ಪರಿವಾರ (पुं०) 1. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परिव्रियतेऽनेन—परि+वृञ् (वरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "मनुष्यवाह्यं चतुरस्रयानमध्यास्य कन्या परिवारशोभि" रघु० ६-१०। 2. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ, ಕತ್ತಿಯ ಗವಸಣಿಗೆ. "परिवारात् पृथक् चक्रे खड्गश्चात्मा च केनचित्" माघ० १९-४९। 3. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 4. ಛತ್ರಚಾಮರಾದಿ ಗೌರವವಸ್ತು. "परिवारः प्रावारेऽपि" वैज०। "परिवारः परिजने खड्गकोशे परिच्छदे" मेदि०। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीवारः ಪರೀವಾರಃ.**

परिवारण ಪರಿವಾರಣ (न०) 1. ಹೊದಿಕೆ. 2. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು.

परिवारित ಪರಿವಾರಿತ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वृञ् (वरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वहति गिरिरयं विलम्बिघण्टाद्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम्" माघ० ४-२०। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "परिवारितः परित ऋक्षगणैस्तिमिरौघराक्षसकुलं बिभिदे" माघ० ९-३१।

परिवाह ಪರಿವಾಹ (पुं०) 1. ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿ, ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರು ಕೆರೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ, ಜಲ ನಿರ್ಗಮನ ಮಾರ್ಗ. परि + वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रलयोल्लसितस्य वारिधेः परिवाहो जगतः करोति किम्" माघ० १६-५१। 2. ಕೆರೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೆರೆಯ ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹರಿಯುವುದು. परि + वह भावे "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीवाहः ಪರೀವಾಹಃ.** "पूरोत्पीडे तटाकस्य परीवाहः प्रतिक्रिया" उ० रा० ३-२९। 3. ರಾಜನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು. "परीवाहो जलोच्छ्वासे महीभृद्योग्यवस्तुनि" मेदि०।

परिवाहित ಪರಿವಾಹಿತ (वि०) ಜಲನಿರ್ಗಮನಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परिवाह "इतच्" (५-२-३६)। "मदनरसमहौघपूर्णनाभीह्रदपरिवाहितरोमराजयस्ताः" माघ० ७-२३।

परिवित्त ಪರಿವಿತ್ತ (पुं०) ತಮ್ಮನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೂ ಮದುವೆಯಾಗದ ಅಣ್ಣ. परि + विद (विचारणे) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य वा नः (८-२-५६)। **–विन्नः –ವಿನ್ನಃ.** परि + विद्लृ (लाभे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। **–वित्तिः –ವಿತ್ತಿಃ.** "परिवेत्ताऽनुजेऽनूढे कृतदारपरिग्रहः। परिवित्तस्तु तज्ज्यायान् परिवित्तिः कुरी च सः" वैज०। ["परिकर्तृ" ಪದದಲ್ಲಿ

ನೋಡಿ]. "दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते। परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः" मनु० ३-१७१।

परिविन्दत् ಪರಿವಿಂದತ್ (वि०) ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾಗುವವನು. परित्यज्य ज्येष्ठं भ्रातरं विन्दति भार्यादिकं लभते — परि + विद्लृ (लाभे) "शतृ" (३-२-१२४)।

परिवीत ಪರಿವೀತ (वि०) 1. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वी (गतिव्याप्त्यादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतास्पदा भूमिभृतां सहस्रैरुदन्वदम्भःपरिवीतमूर्तिः" माघ० ३-३४। 2. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "परिवीतमंशुभिरुदस्तदिनकरमयूखमण्डलैः" किरा० १२-१८।

परिवृत ಪರಿವೃತ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परितो वृतः—परि+वृञ् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुभावविशेषात्तु सेनापरिवृताविव" रघु० १-३७। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ.

परिवृति ಪರಿವೃತಿ (स्त्री०) ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. परि + वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिवृत्त ಪರಿವೃತ್ತ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ. परि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "कथमपि परिवृत्ता निद्रयाऽन्धा किल स्त्री मुकुलितनयनैवाश्लिष्यति प्राणनाथम्" माघ० ११-९। 2. ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿನಿಮಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

परिवृत्ति ಪರಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. परि + वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸುತ್ತುವುದು, ತಿರುಗುವುದು. 3. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. 4. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವುದು, ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗುವುದು. "अभजत परिवृत्तिं साथ पर्यस्तहस्ता रजनिरवनतेन्दुर्लज्जयाधोमुखीव" माघ० १०-९१। 5. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಅಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅಧಿಕ ವಸ್ತುಗಳ ಪರಸ್ಪರವಿನಿಮಯ (ಬದಲಾವಣೆ) ವರ್ಣನೆಯು "ಪರಿವೃತ್ತಿ" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. ಅಲ್ಪ ವಸ್ತು ವ್ಯಯದಿಂದ ಅಧಿಕವಸ್ತುಲಾಭ, ಅಧಿಕವ್ಯಯದಿಂದ ಅಲ್ಪವಸ್ತುಲಾಭ ಸಮವ್ಯಯದಿಂದ ಸಮವಸ್ತುಲಾಭ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ ಈ ಅಲಂಕಾರ. "परिवृत्तिर्विनिमयो न्यूनाभ्यधिकयोर्मिथः" चन्द्रा०। "जग्राहैकं शरं मुक्त्वा कटाक्षान् स रिपुश्रियाम्" ಒಂದೇ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶತ್ರು (ರಾಜ) ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕಟಾಕ್ಷಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "परिवृत्तिः" ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವು. "दत्त्वा कटाक्षमेणाक्षी जग्राह हृदयं मम। मया तु हृदयं दत्त्वा गृहीतो मदनज्वरः" सा० द०। ಇಲ್ಲಿ ಸಮ ಮತ್ತು ನ್ಯೂನ ವಸ್ತುಗಳ ವಿನಿಮಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. 6. ಬದಲಾಗಿಡುವುದು, ಪ್ರತಿಯಾಗಿಡುವುದು, ಒಂದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಭಿನ್ನವಾದ ಆನುಪೂರ್ವಿಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಪರಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು. जलधि ಪದದಲ್ಲಿರುವ जल ಪದದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ तोय नीर ಮುಂತಾದ ಪದಗಳ ಬದಲಾವಣೆಯು ಶಬ್ದಪರಿವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. तोयधिः नीरधिः ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಅರ್ಥ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ जलधि ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೊಡುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ "परिवृत्तिसहः" ಎಂಬ ಅರ್ಥ,

परिवृद्धि ಪರಿವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು. 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. परि + वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिवेत्तृ ಪರಿವೇತ್ತೃ (वि०) ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಮದುವೆಯಾದ ತಮ್ಮ. परिविन्दति ज्येष्ठं भ्रातरं परित्यज्य भार्यां लभते — परि+विद्लृ (लाभे) "तृच्" (३-१-१३३)। "परिवेत्तानुजोऽनूढे ज्येष्ठे दारपरिग्रहात्" अम०। "परिवेत्तारमात्मानं मेने स्वीकरणाद्भुवः" रघु० १२-१६। [ವಿವರಕ್ಕೆ "परिकर्तृ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

परिवेदन ಪರಿವೇದನ (न०) 1. ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ತಮ್ಮನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು. परि + विद्लृ (लाभे) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಅಣ್ಣನು ನಪುಂಸಕನಾಗಿದ್ದರೆ ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಪತಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದರೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವೇದನ ದೋಷವಿಲ್ಲ, "क्लीबे देशान्तरगते पतिते भिक्षुकेऽपि च। योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने" उद्वाहत०। 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ. "स हि धर्मः सुपर्याप्तो ब्रह्मणः परिवेदने। न शक्यं तन्मया भूयस्तथा वक्तुमशेषतः" भा० आश्व० १७-१२। 3. ಲಾಭ ಸಂಪಾದನೆ. 4. ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ. "परिवित्ति-

तानुजेऽनूढे परिवेदनमेव च" मनु० ११-६०। 5. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದು. 6. ವೇದನೆ, ನೋವು.

परिवेदनीया ಪರಿವೇದನೀಯಾ (स्त्री०) ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾದ ತಮ್ಮನ ಹೆಂಡತಿ. परिविद्यते—परि + विद्लृ (लाभे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

परिवेदिनी ಪರಿವೇದಿನೀ (स्त्री०) ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾದ ತಮ್ಮನ ಹೆಂಡತಿ. परिवेदोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

परिवेश ಪರಿವೇಶ (पुं०) ಪರಿಧಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಣಿಸುವ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಪ್ರಭೆ. परितो विशति—परि+विश (प्रवेशने) "अच्" (३-१-१३४)। "वातेन मण्डलीभूताः सूर्याचन्द्रमसोः कराः। मालाभा व्योम्नि तनुते परिवेशः प्रकीर्तितः"।

परिवेष ಪರಿವೇಷ (पुं०) 1. ಪರಿಧಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಪ್ರಭೆ. परितो विष्यते—परि+विष्लृ (व्याप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "लक्ष्यते स्म तदनन्तरं रविर्बद्धभीमपरिवेषमण्डलः" रघु० ११-५९। "सम्मूर्च्छिता रवीन्द्वोः किरणाः पवनेन मण्डलीभूताः। नानावर्णाकृतयस्तन्वभ्रे व्योम्नि परिवेषाः" बृहत्सं ३४-१। 2. ಮಂಡಲ, ವೃತ್ತರೇಖೆ, ಗುಂಡಗಿರುವ ಗೆರೆ. "चन्द्राकृतीनि गजमण्डलिकाभिरुच्चैर्नीलाभ्रपङ्क्तिपरिवेषमिवाधिजग्मुः" माघ० ५-५२। 3. ಊಟ ಬಡಿಸುವುದು. 4. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಬಿಂಬ. 5. ಒಂದು ವಲಯದ ಸುತ್ತಳತೆ. 6. ಎರಡು ರಜ್ಜುವಿನ ಅಳತೆ, 384 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. "किष्कुः स्यादवटो हस्तश्चतुर्विंशतिरङ्गुलाः। अष्टहस्ता तु रज्जुः स्यात् परिवेषो द्विरज्जुकः" वैज०।

परिवेषक ಪರಿವೇಷಕ (पुं०) 1. ಊಟ ಬಡಿಸುವವನು. परिवेषति—परि+विषु (सेचने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "घनैरमीषां परिवेषकैर्जनैरवर्षि वर्षोपलगोलकावली" नैष० १६-१००। 2. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ ಮಂಡಲಾಕಾರದ ಪ್ರಭೆ. "गजच्छायाप्यथाकेन्द्वोः परिधिः परिवेषकः" वैज०। 3. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವ.

परिवेषण ಪರಿವೇಷಣ (न०) 1. ಊಟ ಬಡಿಸುವುದು. परि+विषु (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिवेषणं वर्धनं च प्रतीच्छा पततो ग्रहः" वैज०। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. 3. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಿರಣಗಳು ಹರಡುವುದು. 4. ಒಂದು ಮಂಡಲದ ಸುತ್ತಳತೆ.

परिवेषिका ಪರಿವೇಷಿಕಾ (स्त्री०) ಊಟ ಬಡಿಸುವ ಹೆಂಗುಸು. परिवेषति—परि + विषु (सेचने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **ಈ ಹೆಂಗುಸಿನ ಲಕ್ಷಣ:** ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಟ್ಟು ದೇಹಕ್ಕೆ ಸುಗಂಧಪುಡಿಯ ಲೇಪನಮಾಡಿ ನೋಡಲು ಸುಂದರಿಯಾಗಿಯೂ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಮುಡಿದುಕೊಂಡು ಬಾಯಿಂದ ಕರ್ಪೂರಾದಿ ಸೌರಭವನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತ ಮಂದಹಾಸಯುಕ್ತಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಹೆಂಗುಸು ರಾಜನಿಗೆ ಪರಿವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕು. "स्नाता विशुद्धवसना नवधूपिताङ्गी कर्पूरसौरभमुखी नयनाभिरामा। बिम्बाधरा शिरसि बद्धसुगन्धपुष्पा मन्दस्मिता क्षितिभृतां परिवेषिका स्यात्"। "निरीक्ष्य रम्याः परिवेषिका ध्रुवम्" नैष० १६-१०५।

परिवेष्टन ಪರಿವೇಷ್ಟನ (न०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು, ಆವರಿಸುವುದು. परि + वेष्ट (वेष्टने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುವುದು.

परिवेष्टित ಪರಿವೇಷ್ಟಿತ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वेष्ट (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिवेष्टितमूर्तयश्च मूलादुरर्गराशिरसः सरत्नपुष्पैः" माघ० २०-४९।

परिवेष्टृ ಪರಿವೇಷ್ಟೃ (पुं०) ಊಟ ಬಡಿಸುವವನು. "मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन् गृहे" ऐत० ब्रा०।

परिव्याध ಪರಿವ್ಯಾಧ (पुं०) 1. ನೀರುಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ. 2. ಬೆಟ್ಟಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. परिविध्यते — परि + व्यध (ताडने) "घञ्" (३-३-१९)। "परिव्याधस्तु पुंसि स्याद्वेतसे च द्रुमोत्पले" मेदि०।

परिव्रज्या ಪರಿವ್ರಜ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸ, ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆ. परि + व्रज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९८)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। 2. ಅತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗುವುದು, ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಅಲೆಯುವುದು. "वासांसि मृतचेलानि भिन्नभाण्डेषु भोजनम्। कार्ष्णायसमलङ्कारः परिव्रज्या च नित्यशः" मनु० १०-५२।

परिव्राज् ಪರಿವ್ರಾಜ್ (पुं०) ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು, ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. परित्यज्य सर्वं व्रजति — परि +व्रज (गतौ) "क्विप्" दीर्घश्च (उ० २-५९)।

परिव्राजक ಪರಿವ್ರಾಜಕ (पुं०) ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು, ತುರೀಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. परि+व्रज (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "स परिव्राजकच्छद्मा महाकायशिरोधरः। प्रतिपेदे स्वकं रूपं रावणो राक्षसाधिपः" रामा०। स्त्रियां **परिव्राजिका ಪರಿವ್ರಾಜಿಕಾ.**

परिशङ्कनीय ಪರಿಶಂಕನೀಯ (वि०) 1. ಸಂಶಯಪಡಲು ಆಸ್ಪದನಾದವನು, ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದವನು, ನಂಬಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. परि+शकि (शङ्कायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "शास्त्रं सुचिन्तितमपि प्रतिचिन्तनीयमाराधितोऽपि नृपतिः परिशङ्कनीयः। अङ्के स्थितापि युवतिः परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतो वशित्वम्" उद्भटः। "तव्यः" (३-१-९६)। **–शङ्कितव्यः –ಶಂಕಿತವ್ಯಃ.** 2. ಭಯಪಡಲು ಆಸ್ಪದನಾದವನು.

परिशङ्कमान ಪರಿಶಂಕಮಾನ (वि०) 1. ಸಂಶಯಪಡುತ್ತಿರುವವನು. परि + शकि (शङ्कायाय्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಹೆದರುತ್ತಿರುವ.

परिशङ्कित ಪರಿಶಂಕಿತ (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + शकि (शङ्कायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. "चरतः किल दुश्चरं तपः तृणबिन्दोः परिशङ्कितः पुरा" रघु० ७-७९।

परिशिष्ट ಪರಿಶಿಷ್ಟ (न०) 1. ಉಳಿದಿರುವ ಗ್ರಂಥಭಾಗ, ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಉಳಿದ ಭಾಗ. परितः शिष्टम् — परि + शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-४-७२)। छान्दोग्यपरिशिष्टम्, गोभिलपरिशिष्टम्, आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टम् ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 2. ಅವಶಿಷ್ಟವಾದ, ಉಳಿದಿರುವ, ಮಿಕ್ಕಿರುವ.

परिशीलन ಪರಿಶೀಲನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು, ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನೋಡುವುದು. परि + शील (समाधौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡುವುದು, ಮುಟ್ಟುವುದು. "ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे" गीतगो० १।

परिशुद्ध ಪರಿಶುದ್ಧ (वि०) 1. ಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ, ದೋಷರಹಿತವಾದ. परि + शुध (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। "सुकृतः परिशुद्ध आगमः कुरुते दीप इवार्थदर्शनम्" किरा० २-३३। 2. ಸಾಲ ತೀರಿಸಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. 3. ಶುಚಿಯಾದ, ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ. 4. ತಿಳಿಯಾದ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದ. 5. ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ.

परिशुद्धि ಪರಿಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. परि + शुध (शौचे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಶುಚಿ, ನೈರ್ಮಲ್ಯ. 3. ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ಋಣವಿಮೋಚನೆ. 5. ಪವಿತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ.

परिशुष्क ಪರಿಶುಷ್ಕ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿರುವ. परि + शुष (शोषणे) "क्तः" (३-४-७२)। "कः" (८-२-५१)। 2. ಬಾಡಿರುವ. 3. ಬತ್ತಿಹೋಗಿರುವ, ತೇವವಿಲ್ಲದ. (न०) 4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ತುಪ್ಪ ಜೀರಿಗೆ ಮಸಾಲೆ ಹಾಕಿದ ಮಾಂಸ. "परिशुष्कं पुनर्घृते। सिक्त्वा मांसं मृदूष्णाम्बुपक्वं युक्तं कणादिभिः" वैज०।

परिशुष्यत् ಪರಿಶುಷ್ಯತ್ (वि०) ಒಣಗುತ್ತಿರುವ. परि+शुष (शोषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "चिरमपि कलितान्यपारयन्त्या परिगदितुं परिशुष्यता मुखेन" किरा० १०-४८।

परिशेष ಪರಿಶೇಷ (पुं०) ಉಳಿಕೆ, ಶೇಷ. परि + शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१८)। "परिशेषं न नामापि स्थापयिष्यति ते विभुः" भट्टि० ८-९१।

परिशोधन ಪರಿಶೋಧನ (न०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಸರಿಪಡಿಸುವುದು. परि+शुध (शौचे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶುದ್ಧವಾಡುವುದು, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 3. ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು, ಋಣ ವಿಮೋಚನೆ.

परिशोधनीय ಪರಿಶೋಧನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಪ್ಪು ತಿದ್ದಬೇಕಾದ. 2. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ.

परिशोधित ಪರಿಶೋಧಿತ (वि०) 1. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಸರಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + शुध (शौचे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಋಣದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिशोष ಪರಿಶೋಷ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗುವುದು. परि + शुष (शोषणे) "घञ्" (३-३-१८)। "वाय्वर्कपरिपीताम्बुर्विपरिम्लानपङ्कजः। तडाग इव कालेन परिशोषं गमिष्यति" रामा०। "न स्म नयति परिशोषमपः सुसहं बभूव न च सिद्धतापसैः" किरा० १२-१६।

परिशोषण ಪರಿಶೋಷಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗುವಿಕೆ. परि+शुष (शोषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. परि + शुष + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिशोषणीय ಪರಿಶೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕಾದ. परि + शुष (शोषणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–शोषयितव्यः –ಶೋಷಯಿತವ್ಯಃ**. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಬೇಕಾದ. परि + शुष "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–शोष्टव्यः –ಶೋಷ್ಟವ್ಯಃ**.

परिश्रम ಪರಿಶ್ರಮ (पुं०) 1. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. परि + श्रमु (तपसि खेदे च) "घञ्" (३-३-१८)। "स मन्थरावल्गितपीवरस्तनीः परिश्रमक्लान्तविलोचनोत्पलाः" किरा० ४-१७। 2. ದುಡಿಮೆ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಕೆಲಸ, ಕಠಿನವಾದ ವ್ಯಾಸಂಗ, ಸತತವಾದ ಅಭ್ಯಾಸ. "आर्ये कृतपरिश्रमोऽस्मि चतुःषष्टयङ्गे ज्योतिःशास्त्रे" मुद्रा० १।

परिश्रय ಪರಿಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಸಭೆ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರುವುದು. परि + श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಆಶ್ರಯ, ಶರಣಾಲಯ. परि+श्रिञ् भावे "अच्"।

परिश्रयण ಪರಿಶ್ರಯಣ (न०) 1. ಸಭೆ ಸೇರುವುದು. 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. परि+श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिश्रान्त ಪರಿಶ್ರಾಂತ (वि०) ದಣಿದಿರುವ, ಬಳಲಿರುವ, ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುವ. परि + श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तः" (३-४-७२)। "परिश्रान्तो वयःस्थश्च षष्टिवर्षो जरान्वितः। क्षुधितः स महारण्ये ददर्श मुनिसत्तमम्" भा० आदि० ४९-२६। "वृक्षसेचनादेव परिश्रान्तामत्रभवतीं लक्षये" शाकु० १।

परिश्रान्ति ಪರಿಶ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. परि +श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कथयति परिश्रान्तिं रात्रीतमस्सहयुध्वनाम्" नैष० १९-४।

परिश्लेष ಪರಿಶ್ಲೇಷ (पुं०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)।

परिषद् ಪರಿಷದ್ (स्त्री०) 1. ಸಭೆ, ಗೋಷ್ಠಿ, ಜನರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. परितः सीदन्त्यस्याम्—परि+षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "वटुपरिषदं पुण्यश्रीकः श्रियैव सभाजयन्" उ० रा० ४-१९। 2. ಧರ್ಮಸಭೆ, ವಿದ್ವಜ್ಜನರು ಸೇರಿ ಧರ್ಮನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ಸಭೆ. "परिषदियमृषीणामत्र वीरो युधाजित्सह नृपतिरमात्यैरोमपादश्च वृद्धः" म० वी० ३-५। 3. ನಾಟಕ ನೋಡಲು ಉಪನ್ಯಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಸೇರುವ ಜನರ ಗುಂಪು. "अभिरूपभूयिष्ठा परिषदियम्" शाकु० १। "श्रीहर्षो निपुणः कविः परिषदप्येषा गुणग्राहिणी" रत्ना० १।

परिषद ಪರಿಷದ (पुं०) ಅನುಚರ, ಸೇವಕ. परितः सीदति —षद्लृ (विशरणादौ) "अच्" (३-१-१३४)।

परिषद्वल ಪರಿಷದ್ವಲ (पुं०) ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಸದಸ್ಯ. परिषदस्यास्ति "वलच्" (५-२-११२)। वबयोरभेदः। "परिषद्वलान् महाब्रह्मैराट नैकटिकाश्रमान्" भट्टि० ४-१२।

परिषिक्त ಪರಿಷಿಕ್ತ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಂಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतदाहमुदर्चिषः शिखाभिः परिषिक्तं मुहुरम्भसा नवेन" माघ० २०-७५।

परिषेक ಪರಿಷೇಕ (पुं०) ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಸೇಚನೆಮಾಡುವುದು. परि + षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–षेचनम् –ಷೇಚನಮ್**.

परिषेचक ಪರಿಷೇಚಕ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ಸುರಿಯುವವನು, ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವವನು. परि+षिच (क्षरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

परिष्कण्ण ಪರಿಷ್ಕಣ್ಣ (वि०) ಇತರರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇತರರಿಂದ ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. परि+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातकारस्य निष्ठापूर्वस्य दकारस्य च नः (८-२-४२)। वा षत्वम् (८-३-७४)। षत्वपक्षे णत्वम्। षत्वाभावे **परिस्कन्नः ಪರಿಸ್ಕನ್ನಃ**.

परिष्कन्द ಪರಿಷ್ಕಂದ (वि०) ಇತರರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परिष्कद्यते—परि+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। वा षत्वम् (८-३-७४)। षत्वाभावे **परिस्कन्दः ಪರಿಸ್ಕಂದಃ**.

परिष्करण ಪರಿಷ್ಕರಣ (न०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. 2. ಉತ್ತಮಪಡಿಸುವುದು. 3. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು.

परिष्कर्तृ ಪರಿಷ್ಕರ್ತೃ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವವನು. 2. ಸೊಬಗನ್ನು ಕೊಡುವವನು. 3. ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

परिष्कार ಪರಿಷ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. परिष्क्रियतेऽनेन — परि + डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१९)। सुडागमः (६-१-१३७)। षत्वम् (८-३-७०)। 2. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಆಗುವ ಶುದ್ಧಿ. 3. ಗಂಧ ತೈಲಾದಿಗಳಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕೊಡುವುದು. 4. ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ರಾಮಣೀಯಕತೆ (ಸೊಬಗು) ಆಸ್ವಾದ್ಯತೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು.

परिष्कुर्वत् ಪರಿಷ್ಕುರ್ವತ್ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉತ್ತಮ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಮಂತ್ರಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧವಾಡುತ್ತಿರುವ.

परिष्कृत ಪರಿಷ್ಕೃತ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। सुट् (६-१-१३७)। षत्वम् (८-३-७०)। "जज्ञे निवेशन-विभागपरिष्कृतानां लक्ष्मीः पुरोपवनजा वनपादपानाम्" किरा० ७-४०। 2. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉತ್ತಮಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिष्कृति ಪರಿಷ್ಕೃತಿ (स्त्री०) "परिष्कार" ಪದದ ಅರ್ಥ. परि + डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "परिष्कृतिं भारतवर्षसीम्नः" याद० १८-३३।

परिष्क्रियमाण ಪರಿಷ್ಕ್ರಿಯಮಾಣ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + डु कृञ् (करणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

परिष्क्रिया ಪರಿಷ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. "परिष्क्रियामाद्रियतेव भावैः" याद० १३-५३। 2. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಉತ್ತಮ ಗುಣವುಂಟುಮಾಡುವುದು. परि+डु कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। सुट् (६-१-१३७)। षत्वम् (८-३-७०)।

परिष्वक्त ಪರಿಷ್ವಕ್ತ (वि०) ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। षत्वम् (८-३-७०)।

परिष्वङ्ग ಪರಿಷ್ವಂಗ (पुं०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि+ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "अङ्गदप्रमुखानाञ्च हरीणां रामदर्शनम्। हनूमतः परिष्वङ्गो राघवेण महात्मना" रामा०। "व्योम्नः परिष्वङ्गमिवाग्रपादैः" किरा० १८-१९। 2. ಸಂಶ್ಲೇಷ, ಸಂಸರ್ಗ, ಸ್ಪರ್ಶ. "अदर्शने दर्शनमात्रकामा दृष्ट्वा परिष्वङ्गसुखैकलोला। आलिङ्गितायां पुनरायताक्ष्या-माशास्महे विग्रहयोरभेदम्" भर्तृ० २-२२।

परिष्वजमान ಪರಿಷ್ವಜಮಾನ (वि०) ಆಲಿಂಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. परि + ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "शानच्" (३-२-१२४)।

परिष्वज्यमान ಪರಿಷ್ವಜ್ಯಮಾನ (वि०) ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

परिष्वञ्जन ಪರಿಷ್ವಂಜನ (न०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि + ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिष्वञ्जनीय ಪರಿಷ್ವಂಜನೀಯ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಲಿಂಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಆಲಿಂಗಿಸಬೇಕಾದ. परि + ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–ष्वङ्क्तव्यम् –ಷ್ವಂಕ್ತವ್ಯಮ್.**

परिसंवत्सर ಪರಿಸಂವತ್ಸರ (वि०) ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ ಕಳೆದಿರುವ, ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ. परिगतो निष्क्रान्तो संवत्सरो यस्य। "राजर्त्विक्स्नातक-गुरून् प्रियश्वशुरमातुलान्। अर्हयेन्मधुपर्केण परिसंवत्सरान् पुनः" मनु० ३-११९।

परिसंख्या ಪರಿಸಂಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆ, ಮೊತ್ತ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಖ್ಯೆ. परि+सम्+ख्या (प्रकथने) भावे "अङ्" (३-३-१०६)। "वित्तस्य विद्यापरि-संख्यया मे कोटीश्चतस्रो दश चाहरेति" रघु० ५-२१। 2. ಗಣನೆ, ಎಣಿಕೆ. 3. ನಿಯಮ, ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವಿಧಿ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಾಡುವ ನಿಯಮ. "तत्र चान्यत्र च प्राप्तौ परिसंख्येति कथ्यते"। "पञ्च पञ्चनखा भक्ष्याः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಂಚನಖಗಳುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಭಕ್ಷಣವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪಂಚನಖಗಳುಳ್ಳ ಐದು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಭಕ್ಷಣವು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ

ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಐದು ಪಂಚನಖ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನುಳಿದು ಬೇರೆ ಪಂಚನಖ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಭಕ್ಷಣವೂ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದು ವಸ್ತು (ವಿಷಯ) ವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು **"परिसंख्या"** ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "परिसंख्या निषिध्यैकमेकस्मिन् वस्तुयन्त्रणम्" चन्द्रा० । **उदा :** "स्नेहक्षयः प्रदीपेषु न स्वान्तेषु नतभ्रुवाम्"। ಇಲ್ಲಿ ತೈಲ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮಾರ್ಥಕ ಸ್ನೇಹ ಪದದ ಶ್ಲೇಷಮೂಲಕ ಅಭೇದಾಧ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಸ್ನೇಹನಾಶವು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ.

परिसंख्यात ಪರಿಸಂಖ್ಯಾತ (वि०) 1. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + सम् + ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिसंख्यान ಪರಿಸಂಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಎಣಿಸುವುದು. 2. ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವಿಧಿಸುವುದು. परि + सम् +ख्या (प्रकथने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिसञ्चर ಪರಿಸಂಚರ (पुं०) ಪ್ರಳಯಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದಕಾಲ.

परिसमापन ಪರಿಸಮಾಪನ (न०) ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವುದು, परि + सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५) ।

परिसमापित ಪರಿಸಮಾಪಿತ (वि०) ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+सम्+ आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

परिसमाप्त ಪರಿಸಮಾಪ್ತ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಪೂರ್ತಿಯಾದ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿದ. परि + सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಳಗೆ ಅಡಕವಾಗಿರುವ. "त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकृत्यं प्रजानाम्" शाकु० ५-८।

परिसमाप्ति ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ (स्त्री०) ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು, ಕೊನೆಗಾಣುವುದು. परि + सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिसमूहन ಪರಿಸಮೂಹನ (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಾಶಿಹಾಕುವುದು. 2. ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ (ತೂಷ್ಣೀಂ) ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಆಧಾನ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಬಿದ್ದಿರುವ ದರ್ಭೆ ಮತ್ತು ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು. परि+ सम् + ऊह (वितर्के) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಯಾಗಾಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ (ನೀರಿನಿಂದ) ಮಾಡುವ ಪರಿಷೇಚನ.

परिसर ಪರಿಸರ (पुं०) 1. ಗ್ರಾಮ ನಗರ ನದಿ ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ, ಇವುಗಳ ಅಂಚು. परि+सृ (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। "परिसरविषयेषु लीढमुक्ताः हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। 2. ವಿಧಿ, ದೈವ, ಅದೃಷ್ಟ. 3. ಮೃತ್ಯು. "भवेत्परिसरो मृत्यौ विधावपि च पुंस्यम्" मेदि०। "परिसरः प्रान्तभूदेवयोर्मृतौ" हेम०।

परिसर्प ಪರಿಸರ್ಪ (पुं०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುವುದು. परि+सृप्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. 3. ನಷ್ಟವಾದ ಇಷ್ಟವಸ್ತುವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು. ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ, "इष्टनष्टानुसरणं परिसर्पश्च कथ्यते" सा० द० ६-९०। "अस्मिन् वेतसपरिक्षिप्ते लतामण्डपे संनिहितया तया भवितव्यम्। तथाहि—अभ्युन्नता पुरस्तादवगाढा जघनगौरवात् पश्चात्। द्वारेऽस्य पाण्डुसिकते पदपङ्क्तिर्दृश्यतेऽभिनवा। यावद्विटपान्तरेणावलोकयामि" शाकु० ३।

परिसर्पण ಪರಿಸರ್ಪಣ (न०) "परिसर्प" ಪದದ ಅರ್ಥ. परि + सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "भुजग इव गतौ गिरिः स्थिरत्वे पतगपतेः परिसर्पणे च तुल्यः" मृच्छ० ३-२१।

परिसान्त्वन ಪರಿಸಾಂತ್ವನ (न०) ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು, ಮಧುರವಾದ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಒಲಿಸುವುದು. परि + षान्त्व (सामप्रयोगे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निर्धूतवीतमपि वासकमुल्ललन्तं यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनाभिः" माघ० ५-४७।

परिसर्या ಪರಿಸರ್ಯಾ (स्त्री०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುವುದು. परि + सृ (गतौ) "शः" यक् च निपा० (वा० ३-३-१०१)।

परिसार ಪರಿಸಾರ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. परि + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

परिसारक ಪರಿಸಾರಕ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುವವನು. परि+सृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

परिस्कन्द ಪರಿಸ್ಕಂದ (पुं०) 1. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. "दासे भृत्यः परिस्कन्दः परजातः परैधितः" वैजं०। (वि०) 2. "परिस्कन्द" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

परिस्कन्न ಪರಿಸ್ಕನ್ನ (वि०) "परिष्कण्ण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

परिस्तरण ಪರಿಸ್ತರಣ (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಸುವುದು. परि+स्तॄञ् (आच्छादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಹೊದಿಕೆ. करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

परिस्तरणीय ಪರಿಸ್ತರಣೀಯ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಬೇಕಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಸಬೇಕಾದ. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಲ್ಪಡುವ. परि + स्तॄञ् (आच्छादने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ. 4. ಮುಚ್ಚಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–स्तरितव्यः –ಸ್ತರಿತವ್ಯಃ.**

परिस्तीर्ण ಪರಿಸ್ತೀರ್ಣ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ स्तॄञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)।

परिस्तृणत् ಪರಿಸ್ತೃಣತ್ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. परि+स्तॄञ् (आच्छादने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–स्तृणती –ಸ್ತೃಣತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–स्तृणानः –ಸ್ತೃಣಾನಃ.**

परिस्तोम ಪರಿಸ್ತೋಮ (पुं०) ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ರತ್ನಕಂಬಳಿ. परिस्तूयते — परि + ष्टुञ् (स्तुतौ) "मन्" (उ० १-१३७)। "प्रवेण्यास्तरणं वर्णः परिस्तोमः कुथो द्वयोः" अम०।

परिस्पन्द ಪರಿಸ್ಪಂದ (पुं०) 1. ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ತಾಂಬೂಲ ವಸ್ತ್ರ ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕುಶಲಕಾರ್ಯ. परि + स्पदि (किञ्चिच्चलने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "रचना स्यात्परिस्पन्दः" अम०। 2. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. "परिवारः परिजनः परिस्पन्दः परिग्रहः" वैजं०। 3. ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡುವುದು.

परिस्पन्दन ಪರಿಸ್ಪಂದನ (न०) 1. ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. परि+स्पदि (किञ्चिच्चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. 3. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಅದಿರುವುದು.

परिस्पन्दमान ಪರಿಸ್ಪಂದಮಾನ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + स्पदि (किञ्चिच्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)।

परिस्फुट ಪರಿಸ್ಫುಟ (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ. 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವ. परितः स्फुटम्। "जगति सुमनसस्तदादि नूनं दधति परिस्फुटमर्थतोऽभिधानम्" माघ० ७-२८। 3. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವ. "तारैर्बभूवे परभागलाभतः परिस्फुटैस्तेषु तुरंगहेषितैः" माघ० १२-१५।

परिस्फुरण ಪರಿಸ್ಫುರಣ (न०) ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ. परि+स्फुर (स्फुरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिस्फुरत् ಪರಿಸ್ಫುರತ್ (वि०) 1. ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + स्फुर (स्फुरणे) "शतृ" (४-१-६)। "समुल्लसत्प्रासमहोर्मिमालं परिस्फुरच्चामरफेनपङ्क्ति" किरा० १६-४। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡುತ್ತಿರುವ. "परिस्फुरन्नूपुरचित्रभानुप्रकाशनिर्धूततमोऽनुषङ्गाम्" हयग्री०। 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "हसितुं परेण परितः परिस्फुरत्करवालकोमलरुचावुपेक्षितैः" माघ० १३-६०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–स्फुरन्ती –ಸ್ಫುರನ್ತೀ.** "परिस्फुरन्त्याः क्षितिपद्ममध्ये पार्श्वेषु हेमाचलकर्णिकायाः" याद० १८-९।

परिस्फुरित ಪರಿಸ್ಫುರಿತ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ, ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ. परि + स्फुर (स्फुरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "स ततार सैकतवतीरभितः शफरीपरिस्फुरितचारुदृशः" किरा० ६-१६। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ, ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿದ. 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿದ. 6. ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದ, ಹೊಳೆದ. 7. ನಡುಗಿದ, ಕಂಪಿಸಿದ, ಬೇಗ ಬೇಗ ಅದಿರಿದ. "त्रस्तैकहायनकुरङ्गविलोलदृष्टेः तस्याः परिस्फुरितगर्भभरालसायाः" उ० रा० ३-२८।

परिस्यन्द ಪರಿಸ್ಯಂದ (पुं०) ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. परि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)।

परिस्रव ಪರಿಸ್ರವ (पुं०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. परि+स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)।

परिस्राव ಪರಿಸ್ರಾವ (पुं०) 1. ಪ್ರವಾಹ, ಹರಿಯುವುದು. परि + स्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸೋರು

ವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. 3. ದೇಹದ ರಸವು ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುವುದು. ಇದೊಂದು ವ್ಯಾಧಿ.

परिस्रावण ಪರಿಸ್ರಾವಣ (न०) 1. ಕಾಫಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸುವುದು. 2. ಕಾಫಿಯು ಕಷಾಯು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ.

परिस्राविन् ಪರಿಸ್ರಾವಿನ್ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. परि + स्रु (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಭಗಂದರ ರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ.

परिस्रुत् ಪರಿಸ್ರುತ್ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ, ಸುರೆ, ಹೆಂಡ. परि+स्रु (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಸುರಿಯುವುದು, ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. परि+स्रु "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 3. ಸೋರುತ್ತಿರುವ, ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ.

परिस्रुत ಪರಿಸ್ರುತ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸುತ್ತಲೂ ಸೋರಿದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಜಿನುಗಿದ. परि + स्रु (गतौ) " :" (३-४-७२)। (स्त्री०) **–स्रुता –ಸ್ರುತಾ.** 2. ಮದ್ಯ, ಸುರೆ, ಹೆಂಡ, "परिस्रुता स्त्री वारुण्यां स्यत्ने स्यादभिधेयवत्" मेदि०।

परिहरण ಪರಿಹರಣ (न०) 1. ಪರಿಹರಿಸುವಿಕೆ, ತಪ್ಪಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. परि + हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವರ್ಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 3. ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ವಾದ (ಆಕ್ಷೇಪ) ವನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಪ್ಪೆಂದು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು.

परिहरणीय ಪರಿಹರಣೀಯ (वि०) 1. ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪರಿಹರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಪರಿಹರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. परि+हृञ् (हरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. 6. ತ್ಯಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 7. ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಸನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 8. ನಿರಸನಮಾಡಬೇಕಾದ. 9. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ (ಆಕ್ಷೇಪ). "तव्यः" (३-१-९६)। **–हर्तव्यः –ಹರ್ತವ್ಯಃ.**

परिहरत् ಪರಿಹರತ್ (वि०) 1. ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ದೂರಮಾಡುತ್ತಿರುವ. परि + हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ವರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. "शुल्कस्थानं परिहरन्नकाले क्रयविक्रयी। मिथ्यावादी च संख्याने दाप्योष्टगुणमत्ययम्" मनु० ८-४००। 3. ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–हरन्ती –ಹರಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–हरमाणः –ಹರಮಾಣಃ.**

परिहानि ಪರಿಹಾನಿ (स्त्री०) ಕ್ಷಯ, ಕ್ಷೀಣಾವಸ್ಥೆ. परि + ओ हाक् (त्यागे) "निः" (वा० ३-३-९५)। "राजयक्ष्मपरिहानिराययौ कामयानसमवस्थया तुलाम्" रघु० १९-५०।

परि(री)हार ಪರಿ(ರೀ)ಹಾರ (पुं०) 1. ವರ್ಜಿಸುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. परि+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)। "दुर्वृत्तस्य प्रभोरन्यत्परिहारात् न भेषजम्" राजत०। 2. ತಪ್ಪಿಸುವುದು, ದೂರಮಾಡುವುದು, ನಿವಾರಿಸುವುದು. 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಗುಟ್ಟಾಗಿಡುವುದು. "कथमिदानीमात्मानं निवेदयामि। कथं वात्मनः परिहारं करोमि" शाकु० १। 4. ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು, ದೋಷವನ್ನು ನಿರಸನಮಾಡುವುದು. 5. ಊರಿನ ಹೊರಗಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಜನತೆಗೆ ಸೇರಿದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಮಿ, ಗೋಮಾಳ. "धनुःशतं परीहारो ग्रामस्य स्यात्समन्ततः" मनु० ८-२३७। 6. ವಿನಾಯಿತಿ, ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. "जित्वा संपूजयेद्देवान् ब्राह्मणांश्चैव धार्मिकान्। प्रदद्यात् परिहारांश्च ख्यापयेदभयानि च" मनु० ७-२०१। 7. ಅವಜ್ಞೆ, ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ.

परिहार्य ಪರಿಹಾರ್ಯ (वि०) 1. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ, ಪರಿಹರಿಸಬೇಕಾದ, 3. ನಿವಾರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪರಿಹರಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ. 4. ನಿವಾರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. परि+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 5. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ವರ್ಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ, 7. ತ್ಯಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 8. ತ್ಯಜಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "सखे न परिहार्ये वस्तुनि पौरवाणां मनः प्रवर्तते" शाकु० २।

परि(री)हास ಪರಿ(ರೀ)ಹಾಸ (पुं०) 1. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು, ಅಣಕಿಸುವುದು, ಗೇಲಿ ಮಾಡುವುದು. परि + हसे (हसने) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)। "परीवर्त न कुर्वित परीहासश्च पुत्रक" मार्क०। 2. ವಿನೋದ, ತಮಾಷೆ. "परिहासविजल्पितं सखे परमार्थेन न गृह्यतां वचः" शाकु० २-१८।

"परीहासाश्चित्राः सततमभवन्येन भवतः स्वसुः श्लाघ्यो भर्ता क्व नु खलु स ते मातुल गतः" वेणी० ३-१६।

परिहीण ಪರಿಹೀಣ (वि०) ಕ್ಷೀಣವಾದ, ಕಡಮೆಯಾದ. "परिहीणायुषि न प्रवर्तितव्यम्" याद० १५-८०।

परिहृत ಪರಿಹೃತ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "पीतशीधुमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चषकान्तः" माघ० १०-११। 2. ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮರೆಮಾಚಲ್ಪಟ್ಟ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿರಸನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

परिहृति ಪರಿಹೃತಿ (स्त्री०) "परिहार" ಪದದ ಅರ್ಥ. परि + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परीक्षक ಪರೀಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವವನು, ಶೋಧಿಸುವವನು, ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು. परितः ईक्षते — परि + ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವವನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವವನು. "स्थितिं समीक्ष्योभयथा परीक्षकः करोत्यवज्ञोपहतं पृथग्जनम्" किरा० १४-२४। 3. ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡುವವನು. 4. ತನಿಖೆ ಮಾಡುವವನು.

परीक्षण ಪರೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು, ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡುವುದು. 2. ಶೋಧಿಸುವುದು. ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು. परि + ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "हिमोपमा तस्य परीक्षणक्षणे सतीषु वृत्तिः शतशो निरूपिता" नैष० ९-५५। "निःश्रेयसं कर्मणां च गुणदोषपरीक्षणम्" मनु० १-११७। 3. ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡುವುದು. 4. ತನಿಖೆ ಮಾಡುವುದು. "सुषमाविषये परीक्षणे निखिलं पद्मभाजि तन्मुखात्" नैष० २-२७।

परीक्षा ಪರೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಶೋಧನೆ, ಗುಣದೋಷಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆ. परि+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "विद्यमानेऽपि पत्तने ग्रामे रत्नपरीक्षा" माल० १। 2. ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡಿಸುವುದು, ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಗ್ನಿ ಜಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಹೇಳಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ದಿವ್ಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. "विवादेऽन्विष्यते पत्रं तदभावेऽपि साक्षिणः। साक्ष्यभावात्ततो दिव्यं प्रवदन्ति मनीषिणः" पञ्चतं० १-४३६।

परीक्षित ಪರೀಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುಣದೋಷಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तं विस्मितं धेनुरुवाच साधो मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि" रघु० २-६२। 3. ತನಿಖೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परीक्ष्य ಪರೀಕ್ಷ್ಯ (वि०) ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು. परि + ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

परीत ಪರೀತ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ. परि+इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "तथापीदं शश्वत्परिचितविविक्तेन मनसा जनाकीर्णं मन्ये हुतवहपरीतं गृहमिव" शाकु० ५-९। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "परीतमुक्षावजये जयश्रिया नदन्तमुच्चैः क्षतसिन्धुरोधसम्" किरा० ४-११। 3. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "परीतः कालेन ज्वलयसि पुनः क्रोधदहनम्" मुद्रा० ३-३०। 4. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಹೋಗಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸುತ್ತಿ ಬಂದಿರುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

परीप्सा ಪರೀಪ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ. परि + आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)। ईत् (७-४-५५)। 2. ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅರಿಯಲು ಆಸೆ.

परीप्सु ಪರೀಪ್ಸು (वि०) 1. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. परि + इण् (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ರಕ್ಷಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. "इमां परीप्सुर्दुर्जाते पराभिभवकातराम्" माल० ५-११। 3. ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. "हेतुं तदभ्यागमने परीप्सुः सुखोपविष्टं मुनिमाबभाषे" किरा० ३-४।

परीभाव ಪರೀಭಾವ (पुं०) "परिभव" ಪದದ ಅರ್ಥ. वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीरण ಪರೀರಣ (पुं०) 1. ಕೂರ್ಮ. ಆಮೆ. परि+रण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ದಂಡ, ಕೋಲು, 3. ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ, ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ. "परीरणः स्यात् कमठे दण्डे च पट्टशाटके" मेदि०।

परीरम्भ ಪರೀರಂಭ (पुं०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು परि + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीवर्त ಪರೀವರ್ತ (पुं०) "परिवर्त" ಪದದ ಅರ್ಥ. वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीवाद ಪರೀವಾದ (पुं०) 'परिवाद" ಪದದ ಅರ್ಥ. वा दीर्घः (६-३-१२२)। "परीवादं न कुर्वीत परीहासञ्च पुत्रक" मार्क०।

परीवार ಪರೀವಾರ (पुं०) "परिवार" ಪದದ ಅರ್ಥ. वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीवाह ಪರೀವಾಹ (पुं०) "परिवाह" ಪದದ ಅರ್ಥ. वा दीर्घः (६-३-१२२)। "पूरोत्पीडे तटाकस्य परीवाहः प्रतिक्रिया" उ० रा० ३-२२।

परीष्टि ಪರೀಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಪರಿಚರ್ಯೆ, ಪೂಜೆ, ಸೇವೆ. परि + इषु (इच्छायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅನ್ವೇಷಣೆ, ಹುಡುಕುವುದು, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು, ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು. 3. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟವಿಧ ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "परीष्टिः परिचर्यायां प्राकाम्येऽन्वेषणे स्त्रियाम्" मेदि०।

परीसार ಪರೀಸಾರ (पुं०) ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. परि + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीहार ಪರೀಹಾರ (पुं०) "परिहार" ಪದದ ಅರ್ಥ. वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीहास ಪರೀಹಾಸ (पुं०) "परिहास" ಪದದ ಅರ್ಥ. वा दीर्घः (६-३-१२२)। "परीवादं न कुर्वीत परीहासञ्च पुत्रक" मार्क०।

परु ಪರು (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 2. ಸಮುದ್ರ. 3. ಸ್ವರ್ಗ. 4. ಗ್ರಂಥಿ, ಗೆಣ್ಣು. पॄ (पालनपूरणयोः) "उः" बाहु०। 5. ಅಂಗ, ಅವಯವ.

परुका ಪರುಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬದನೆಕಾಯಿ.

परुत् ಪರುತ್ (अव्य०) ಕಳೆದ ವರ್ಷ, ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷ. पूर्वस्मिन् वत्सरे निपा० (५-३-२२)।

परुत्न ಪರುತ್ನ (वि०) ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಉಂಟಾದ. परुत् "त्नः" (वा० ४-३-२३)।

परुद्वार ಪರುದ್ವಾರ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. परुः समुद्रः द्वारमस्य।

परुष ಪರುಷ (न०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು. पॄ (पालनपूरणयोः) "उषच्" (उ० ४-७५)। (वि०) 2. ಕಠಿನವಾದ, ಕರ್ಕಶವಾದ, ಒರಟಾದ (ವಸ್ತು). "शुद्धस्नानात् परुषमलकं नूनमागण्डलम्बम्" मेघ० २-२८। 3. ಕಠಿನವಾದ, ಕ್ರೂರವಾದ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ (ಮಾತು). "सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम्" पञ्चत० १-५१। 4. ಕಠೋರವಾದ, ಬಿರುಸಾದ, ಉಗ್ರವಾದ (ಶಬ್ದ). "क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः" मेघ० १-६१। 5. ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ. "परुषं कर्बुरे रूक्षे निष्ठुरोक्तौ च वाच्यवत्" मेदि०।

परुषवचन ಪರುಷವಚನ (न०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಕೋಪದ ಮಾತು. परुषं वचनम्। (वि०) 2. ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಬಿರುಸಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. परुषं वचनं यस्य।

परुषाक्षर ಪರುಷಾಕ್ಷರ (न०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತು. (वि०) 2. ಬಿರುಸಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಕೋಪದಿಂದ ಮಾತಾಡುವ. परुषाणि अक्षराणि यस्य। "सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम्" पञ्चतं० १-५१।

परुषोक्ति ಪರುಷೋಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತು, ಕೋಪದ ಮಾತು. परुषा उक्तिः। (वि०) 2. ಕೋಪದಿಂದ ಮಾತಾಡುವ, ಬಿರುಸಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ.

परुस् ಪರುಸ್ (न०) ಗ್ರಂಥಿ, ಗೆಣ್ಣು, ಗಂಟು. पॄ (पालनपूरणयोः) "उसिः" (उ० २-११७)।

परेत ಪರೇತ (पुं०) 1. ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ. (वि०) 2. ಗತಿಸಿದವನು, ಮೃತನಾದವನು. परं लोकमितः। "परेतो वाच्यलिङ्गः स्यान्मृते भूतान्तरे पुमान्" मेदि०।

परेतभर्तृ ಪರೇತಭರ್ತೃ, -राज् -ರಾಜ್ (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. परेतानां भर्ता राट् वा। "परेतभर्तुर्महिषोऽमुना धनुर्विधातुमुत्खातविषाणमण्डलः" माघ० १-५७।

परेद्यवि ಪರೇದ್ಯವಿ (अव्य०) ಮಾರನೆ ದಿನ, ಮರುದಿನ. पर "एद्यवि" (५-३-२२)। निपा०। "परेद्यव्यद्य पूर्वेद्युरन्येद्युश्चापि चिन्तयन्" भट्टि० ४-१३।

परेष्टुका ಪರೇಷ್ಟುಕಾ (स्त्री०) ಹಲವು ಬಾರಿ ಕರು ಹಾಕಿದ ಆಕಳು, ಅನೇಕ ಸಲ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು. परैरिष्यते — इषु (इच्छायाम्) "तुः" बाहु०। स्वार्थे "कन्"। "बहुसूतिः परेष्टुका" अम०।

परैधित ಪರೈಧಿತ (वि०) 1. ಇತರರಿಂದ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. परैः एधितः — पर + एध (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (पुं०) 2. ಸೇವಕ, ಆಳು. "दासे भृत्यः परिस्कन्दः परजातः परैधितः" वैज०। "परान्नः परपिण्डादः परजातपरैधितौ" वैज०।

परोक्ष ಪರೋಕ್ಷ (पुं०) 1. ತಪಸ್ವಿ, ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. परोक्षं श्रुत्याप्तवाक्यश्रवणजन्यं ज्ञानमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಯಯಾತಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಅನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अनोः सभानरश्चक्षुः परोक्षश्च सुतास्त्रयः" भाग० ९-२३-१। (न०) 3. ಎದುರಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು. अक्ष्णोः परम्। परशब्दस्य ओकारादेशः निपा०। प्रयोक्तुरिन्द्रियागोचरत्वम्। परोक्षे लिट् (३-२-११५)। ಇದು ದ್ವಿತೀಯಾ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "नोदाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम्" मनु० २-१९९। "परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्। वर्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम्" चाणक्य०। (अव्य०) 4. ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ, ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಆಪ್ತವಚನಶ್ರವಣ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ. (वि०) 5. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಲ್ಲದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವ, ಎದುರಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ, ಉಪಸ್ಥಿತವಲ್ಲದ, "स्थाने वृता भूपतिभिः परोक्षैः स्वयंवरं साधुममंस्त भोज्या" रघु० ७-१३। 6. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೂ ಎಟುಕದ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ. "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८।

परोक्षार्थ ಪರೋಕ್ಷಾರ್ಥ (पुं०) ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ವಿಷಯ, ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಮರೆಯಲ್ಲಿರುವ. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಲ್ಲದ ವಿಷಯ.

परोढा ಪರೋಢಾ (स्त्री०) ಪರಕೀಯ ನಾಯಿಕೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. ಪರಕೀಯ ನಾಯಿಕೆಯಲ್ಲಿ परोढा ಮತ್ತು कन्यका ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದ. ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಉತ್ಸವಾದಿ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತ ಮನೆ ಮನೆಗೂ ಹೋಗಿ ಪರಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಾಯಿಕೆಯು ಪರೋಢೆ. परेणोढा। "यात्रादिनिरतान्योढा कुलटा गलितत्रपा" सा० द० ३-६६। ಇವಳು ತನ್ನ ಪತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಳಾಗಿರದೆ ಪರಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಾಯಿಕೆ.

परोपकार ಪರೋಪಕಾರ (पुं०) ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸಹಾಯ. परेषामुपकारः। "परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम्"। "परोपकारः कर्तव्यः प्राणैः कण्ठगतैरपि"। "श्रीखण्डखण्डैर्मलयाचलः किं परोपकाराय सतां विभूतयः"।

परोपकारिन् ಪರೋಪಕಾರಿನ್ (वि०) ಇತರರಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವವನು, ಇತರರಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು.

परोरजस् ಪರೋರಜಸ್ (वि०) 1. ರಜೋಗುಣ ಕಾರ್ಯವಾದ ಸಕಲ ದೋಷಗಳಿಂದ ದೂರನಾಗಿರುವ. रजसः परः। बाहु० समासः। पृषो०। "अक्षरं ते ज्योतिः प्रकाश्यताम्। स त्वां पुनातु देवः परोरजसां य एष तपति" उ० रा० ४। 2. ಮುಕ್ತಿಹೊಂದಿದ.

परोवरीण ಪರೋವರೀಣ (वि०) ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಮತ್ತು ನಿಕೃಷ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ. परांश्च अवरांश्च अनुभवति "खः" अवरस्य उत्वं च (५-२-१०)।

परोवरीयस् ಪರೋವರೀಯಸ್ (पुं०) 1. ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. परश्च वरीयांश्च निपा०। 2. ಪರಮಾನಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ.

परोष्णी ಪರೋಷ್ಣೀ (स्त्री०) ಜಿರಳೆ. परः शत्रुरुष्णो यस्याः।

पर्कटि ಪರ್ಕಟಿ, –टी–ಟೀ (स्त्री०) ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ, ಜುಲ್ಲಿಗಿಡ. पृच्यते — पृची (संपर्के) "कटः" बाहु०। बह्वादि० वा "ङीष्" (४-१-४५)।

पर्कटिन् ಪರ್ಕಟಿನ್ (पुं०) ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ, ಜುಲ್ಲಿಗಿಡ.

पर्जनी ಪರ್ಜನೀ (स्त्री०) ಮರದರಿಶಿನ.

पर्जन्य ಪರ್ಜನ್ಯ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. पृषु (सेचने) "अन्यः" षकारस्य जश्च (उ० ३-१०३)। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "प्रवृद्ध इव पर्जन्यः सारङ्गैरभिनन्दितः" रघु० १७-१५। 3. ಮಳೆ. "अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः" गीता ३-१४। 4. ಗುಡುಗುತ್ತಿರುವ ಮೋಡ. 5. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ. "पर्जन्यो मेघशब्देऽपि ध्वनदम्बुदशक्रयोः" मेदि०। 6. ವಿಷ್ಣು. "स्वतत्त्वज्ञानदानेन नित्यं तापत्रयापहा। पर्जन्यः स समाख्यातः" इति निरुक्तिः। "पर्जन्यः पावनोऽनिलः" वि० स०।

पर्ण ಪರ್ಣ (पुं०) 1. ಕಿಂಶುಕ ವೃಕ್ಷ, ಪಲಾಶ ವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. पॄ (पालनपूरणयोः) "नः" (उ० ३-६)। (न०) 2. ಪತ್ರ, ಎಲೆ. "स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः" कुमा० ५-२८। 3. ಗರಿ, ರೆಕ್ಕೆ. 4. ವೀಳ್ಯದೆಲೆ, "अनिधाय मुखे पर्णं पूगं स्वादयते नरः। मतिभ्रंशो दरिद्रः स्यादन्ते न स्मरते हरिम्" राजनि०। "पर्णं पत्त्रं किंशुके ना" मेदि०।

पर्णकार ಪರ್ಣಕಾರ (पुं०) ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯನ್ನು ಬೆಳೆದು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. पर्ण करोति उत्पादयति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

पर्णकुटी ಪರ್ಣಕುಟೀ (स्त्री०) ಪರ್ಣಶಾಲೆ, ಎಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗುಡಿಸಲು. पर्णनिर्मिता कुटी।

पर्णभोजन ಪರ್ಣಭೋಜನ (पुं०) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. पर्ण भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವುದು. पर्णे भोजनम्। (वि०) 3. ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುವ. पर्णे भोजनं यस्य।

पर्णमुच् ಪರ್ಣಮುಚ್ (पुं०) ಮರಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಬಿಡುವ ಕಾಲ, ಮರ ಚಿಗುರುವ ಕಾಲ, ಶಿಶಿರ ಋತು. पर्णानि मुञ्चत्यत्र — मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

पर्णल ಪರ್ಣಲ (वि०) ಪರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. पर्णानि सन्त्यत्र-वा "लच्" (५-२-९७)। पक्षे "मतुप्" (५-२-९४)। **—वान् —ವಾನ್.**

पर्णलता ಪರ್ಣಲತಾ (स्त्री०) ತಾಂಬೂಲೀ ಲತೆ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. पर्णप्रधाना लता।

पर्णवीटिका ಪರ್ಣವೀಟಿಕಾ (स्त्री०) ಅಡಕೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮಡಿಸಿ ಸುತ್ತಿದ ವೀಳ್ಯದೆಲೆ (ಬೀಡಾ). पर्णस्य वीटिका।

पर्णशय्या ಪರ್ಣಶಯ್ಯಾ (स्त्री०) ಎಲೆಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಹಾಸಿಗೆ. पर्णरचिता शय्या।

पर्णशाला ಪರ್ಣಶಾಲಾ (स्त्री०) ಎಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ, ತಪಸ್ವಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಕುಟೀರ. पर्णरचिता शाला। "निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५।

पर्णस ಪರ್ಣಸ (वि०) ಎಲೆಗೆ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. पर्णस्यादूरभवम् — पर्ण "सः" (४-२-८०)।

पर्णाद ಪರ್ಣಾದ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. [ಇವನು ವಿದರ್ಭಾಧಿಪತಿಯಾದ ಭೀಮರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದನು. ನಳನ ವಿರಹದಿಂದ ದಮಯಂತಿಯು ವಿದರ್ಭವನ್ನು ಸೇರಿದ ನಂತರ ನಳನನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಪರ್ಣಾದನನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದಳು. "विश्रान्तं तु ततः पश्चात् पर्णादं द्विजसत्तमम्। अर्चयामास वैदर्भी धनेनातीव भामिनी। नले चेहागते विप्र भूयो दास्यामि ते वसु। यद्भर्त्राहं समेष्यामि शीघ्रमेव द्विजोत्तम" भा० वन० ६८-१९, २०। (वि०) 2. ಎಲೆಯನ್ನು ತಿನ್ನುವ. पर्णान्यत्ति — अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

पर्णाशन ಪರ್ಣಾಶನ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पर्णान्यश्नाति — अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಎಲೆಯನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

पर्णास ಪರ್ಣಾಸ (पुं०) ತುಲಸಿ. पर्णान्यस्यति — असु (क्षेपणे) "अच्" (३-१-१३४)।

पर्णिन् ಪರ್ಣಿನ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पर्णान्यस्य सन्ति — "इनिः" (५-२-११५)। (स्त्री०) **पर्णिनी ಪರ್ಣಿನೀ.** 2. ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ.

पर्णिल ಪರ್ಣಿಲ (वि०) ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. पर्ण "इलच्" (५-२-१००)। ಪಿಚ್ಛಾದಿ ಗಣ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಸೇರಿಲ್ಲ. ಸಿಧ್ಮಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **पर्णलः ಪರ್ಣಲಃ** ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾದುದು.

पर्णोटज ಪರ್ಣೋಟಜ (न०) ಪರ್ಣಶಾಲೆ, ಎಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗೃಹ (ಗುಡಿಸಲು). पर्णनिर्मितम् उटजम्।

पर्द — कुत्सिते शब्दे (भ्वा० आत्म० अक० से०)। पर्दते। पपर्दे। पर्दिता। पर्दिष्यते। पर्दताम्। अपर्दिष्ट। अपर्दिष्यत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಅಪಾನ ವಾಯುವನ್ನು ಬಿಡು.

पर्द ಪರ್ದ (पुं०) 1. ಕೇಶಪಾಶ, ಜುಟ್ಟು. 2. ಅಪಾನ ವಾಯುವಿನ ಶಬ್ದ. पर्द (कुत्सिते शब्दे) "दः" बाहु०। "ल्युट्" (३-३-११५)। **—पर्दनम् —ಪರ್ದನಮ್.**

पर्प ಪರ್ಪ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. 2. ಹೊಸದಾದ ಹಸಿ ಹುಲ್ಲು, ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು. पॄ (पालनपूरणयोः) "पः" (उ० ३-२८)। निपा०। (पुं०) 3. ಹೆಳವರು ಸಂಚರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಕ್ರವಿರುವ ಪೀಠ. "येन पीठेन पङ्गवश्चरन्ति स पर्पः" सि० कौ० (४-४-१०)।

पर्पट ಪರ್ಪಟ (पुं०) 1. ಹಪ್ಪಳ. पर्प (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ಒಂದು ಔಷಧ. "पर्पटी पिष्टभेदे स्यात् पर्पटो भेषजान्तरे" मेदि०। (स्त्री०) **पर्पटी ಪರ್ಪಟೀ.**

पर्पटद्रुम ಪರ್ಪಟದ್ರುಮ (पुं०) ಕರಿಯ ಶಿವನಿ ಮರ. ತೇಗದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. पर्पट इव द्रुमः।

पर्परीक ಪರ್ಪರೀಕ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಜಲಾಶಯ, ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುದು. पिपर्ति—पॄ (पालनपूरणयोः) "ईकन्" (उ० ४-२०)।

पर्परीण ಪರ್ಪರೀಣ (पुं०) ಎಲೆಯ ನರ, ಎಲೆಯ ನಾಡಿ.

पर्पिक ಪರ್ಪಿಕ (पुं०) ಚಕ್ರವಿರುವ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹೆಳವ. पर्पेण चरति — "ष्ठन्" (४-४-१०)। "येन पीठेन पङ्गवश्चरन्ति स पर्पः" सि० कौ०।

पर्यङ्क ಪರ್ಯಂಕ (पुं०) 1. ಮಂಚ. परितोऽङ्कयते— अकि (लक्षणे) "घञ्" (३-३-१९)। "अथोपविष्टं राजानं पर्यङ्के ज्वलनप्रभे" भा० वन० २४८-८। 2. ವೀರಾಸನ, ಯೋಗಾಸನದ ಒಂದು ಭೇದ, ದಕ್ಷಿಣ ಪಾದವನ್ನು ಎಡತೊಡೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಬಲತೊಡೆಯನ್ನು ವಾಮಪಾದದ ಮೇಲೆಯೂ ಇಟ್ಟು ಕೂಡುವುದು ವೀರಾಸನ. "एकपादं तथैकस्मिन्विन्यसेदूरुणि स्थितम्। इतरस्मिस्तथा चोरुं वीरासनमितीरितम्" हठ०। "पर्यङ्कबन्धस्थिरपूर्वकायमृज्वायतं संनमितोभयांसम्" कुमा० ३-४५।

पर्यङ्कबन्ध ಪರ್ಯಂಕಬಂಧ (पुं०) ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮಂಡಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಬರುವಂತೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಕಟ್ಟುವುದು, ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬೆನ್ನು ತೊಡೆ ಮಂಡಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು. "शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निबिडं बिभेद" कुमा० ३-५९। **-बन्धनम् -ಬಂಧನಮ್.**

पर्यच्छ ಪರ್ಯಚ್ಛ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ನಿರ್ಮಲವಾದ, परितोऽच्छम्। "पर्यच्छे सरसि हृतेंऽशुके पयोभिः" माघ० ८-४६।

पर्यटत् ಪರ್ಯಟತ್ (वि०) ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + अट (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "भूयोभूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तम्" मालती० १-१८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-अटन्ती - ಅಟಂತೀ.**

पर्यटन ಪರ್ಯಟನ (न०) ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. परितोटनम् — परि + अट (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "क्तः" (३-३-११४)। **-अटितम् -ಅಟಿತಮ್.** "भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणं" भाग० ९-७-१८।

पर्यटनीय ಪರ್ಯಟನೀಯ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸಬೇಕಾದ. परि + अट (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-अटितव्यम् -ಅಟಿತವ್ಯಮ್.**

पर्यटित ಪರ್ಯಟಿತ (न०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. परि+अट (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸುತ್ತಾಡಿದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸಿದ. परि+अट कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। **-अटितवान् -ಅಟಿತವಾನ್.**

पर्यनुयोग ಪರ್ಯನುಯೋಗ (पुं०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. परितोऽनुयोगः। ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪರ್ಯನುಯೋಗ.

पर्यनुयोज्य ಪರ್ಯನುಯೋಜ್ಯ (वि०) ವಾದದಲ್ಲಿ ನಿಗೃಹೀತ (ಪರಾಜಿತ) ನಾಗಿರುವೆಯೆಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಡುವವನು. परि + अनु + युजिर् (योगे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

पर्यनुयोज्योपेक्षण ಪರ್ಯನುಯೋಜ್ಯೋಪೇಕ್ಷಣ (न०) ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ನಿಗ್ರಹದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿಗೃಹೀತನಿಗೆ ತಿಳಿಸದೆ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಿರುವುದು. निग्रहस्थानं प्राप्तवतोऽनिग्रहः निग्रहस्थानानुद्भावनम् उपेक्षणम्।

पर्यन्त ಪರ್ಯಂತ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ ಸಮುದ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. परिगतोऽन्तम्। "पर्यन्तो लभ्यते भूमेः समुद्रस्य गिरेरपि। न कथंचित् महीपस्य चित्तान्तः केनचित् क्वचित्"। 2. ಪಾರ್ಶ್ವ, ಸಮೀಪ ಭಾಗ. "पर्यन्ताश्रयिभिर्निजस्य सदृशं नाम्नः किरातैः कृतम्" रत्ना० २-३। 3. ಅಂಚು, ಕೊನೆ. "आभाति पर्यन्तवनं विदूरात् मेघान्तरालक्ष्यमिवेन्दुबिम्बम्" रघु० १३-३८।

पर्यन्तभू ಪರ್ಯಂತಭೂ (स्त्री०) ಗ್ರಾಮ ನಗರಗಳ ಸುತ್ತು ಭೂಮಿ, ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ. पर्यन्तस्य भूः।

पर्यन्तिका ಪರ್ಯಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ನಾಶ. "निर्घाति व्योममुद्गरः। पर्यन्तिका गुणभ्रंशः" हारा०।

पर्यय ಪರ್ಯಯ (पुं०) 1. ಕ್ರಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆ ಮತ್ತು ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು. परि + इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಮುಗಿಯುವುದು, ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು, ಅಂತ್ಯ. "यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये" मनु० १-३०

पर्यवसान ಪರ್ಯವಸಾನ (न०) 1. ಕೊನೆ, ಅಂತ್ಯ. परि+अव+षो (अन्तकर्मणि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿಶ್ಚಯ, ಅರ್ಥಾವಧಾರಣ.

पर्यवसित ಪರ್ಯವಸಿತ (वि०) 1. ಪೂರ್ವಾಪರಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + अव + षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ, ತೀರ್ಮಾನವಾದ, ಕೊನೆಯಮುಟ್ಟುವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ.

पर्यवस्था ಪರ್ಯವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ವಿರೋಧಿಸುವುದು, ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವುದು. परि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ತಡೆಯೊಡ್ಡುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–अवस्थानम् –ಅವಸ್ಥಾನಮ್.**

पर्यवस्थातृ ಪರ್ಯವಸ್ಥಾತೃ (वि०) 1. ವಿರೋಧಿಸುವವನು, ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವನು. परि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು, ಆತಂಕಪಡಿಸುವವನು. "अन्तकः पर्यवस्थाता जन्मिनः सन्ततापदः। इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः" किरा० ११-१३। 3. ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು.

पर्यवस्थित ಪರ್ಯವಸ್ಥಿತ (वि०) ಮತ್ತೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ಪುನಃ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ. परि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "सौम्यदृष्टिरकरोत्सुधाभुजः पर्यवस्थितधृतीन् परः पुमान्" याद० १७-१२९।

पर्यश्रु ಪರ್ಯಶ್ರು (वि०) ಕಣ್ಣೀರು ತುಂಬಿದ, ಕಂಬನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. परिगतम् अश्रु यस्य। "तुषारलेखाकुलितोत्पलाभे पर्यश्रुणी मङ्गलभङ्गभीरुः" किरा० ३-३६।

पर्यसन ಪರ್ಯಸನ (न०) 1. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. परि+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹೊರದೂಡುವುದು. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಇಡುವುದು.

पर्यस्त ಪರ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ 2. ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ ಮುಂತಾದುದು). 3. ಸುತ್ತಲೂ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. "भग्नैर्दण्डैरातपत्राणि भूमौ पर्यस्तानि प्रौढचन्द्रद्युतीनि" माघ० १८-६७। 5. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। 6. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಜಾರಿಬಿದ್ದ. "पर्यस्तं तु हते स्रस्ते" हेम०।

पर्यस्ति ಪರ್ಯಸ್ತಿ (स्त्री०) ಮಂಚ. पर्यस्यते शरीरं यत्र – परि+ असु (क्षेपणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

पर्यस्यत् ಪರ್ಯಸ್ಯತ್ (वि०) ಹರಡುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + असु (क्षेपणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "पर्यस्यन्निव निचयः सहस्रसंख्याम्" किरा० ५-३४।

पर्याकुल ಪರ್ಯಾಕುಲ (वि०) 1. ಕದಡಿಹೋಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಡವಾದ, ಕಲಕಿರುವ (ನೀರು ಮೊದಲಾದುದು). परि+आ+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕೆದರಿರುವ, ಚೆದರಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. "स्रस्तं कर्णशिरीषरोधि वदने घर्माम्भसां जालकं बन्धे स्रंसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः" शाकु० १-२६। 3. ಗಾಬರಿಗೊಂಡಿರುವ. ದಿಗಿಲುಪಟ್ಟಿರುವ. "आर्य, अनेन आरण्यकवृत्तान्तेन पर्याकुलाः स्मः" शाकु० १। 4. ತುಂಬಿರುವ, ನೆರೆದಿರುವ.

पर्याण ಪರ್ಯಾಣ (न०) ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಜೀನು. परि + या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। पृषो०।

पर्याप्त ಪರ್ಯಾಪ್ತ (वि०) 1. ಸಾಕಷ್ಟು, ಸಾಕಾಗುವ, ಯಥೇಷ್ಟವಾದ. परि + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "यावतैषां समाप्येरन्यज्ञाः पर्याप्तदक्षिणाः" रघु० १७-१७। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पर्याप्तसप्तभुवनाभयदक्षिणानि पुण्यानि तातचरितान्यपि यो न वेद" उ० रा० ५-३३। 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಮಗ್ರವಾದ, "शरत्प्रमृष्टाम्बुधरोपरोधः शशीव पर्याप्तकलो नलिन्याः" रघु० ६-४४। 4. ದಕ್ಷ, ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ. "पर्याप्तोऽसि प्रजाः पातुमौदासीन्येन वर्तितुम्" रघु० १०-२५। 5. ಬಹಳ, ತುಂಬ, ತುಂಬಿತುಳುಕುವ. "पर्याप्तपुष्पस्तबकस्तनाभ्यः स्फुरत्प्रवालौष्ठमनोहराभ्यः" कुमा० ३-३९। (न०) 6. ತೃಪ್ತಿ. 7. ನಿವಾರಣ. "पर्याप्तं तु यथेष्टे स्यात् तृप्तौ शक्ते निवारणे" विश्व०। (अव्य०) 8. ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು, ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟು. "प्रियापीतादभ्यधिकं तपोवनमृगः पर्याप्तमाचामति" उ० रा० ४-१।

पर्याप्ति ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. परि+आप्लृ (व्याप्तौ) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. 3. ಸಮೃದ್ಧಿ, ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. 4. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. 5. ದಕ್ಷತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "धातुरद्भुतनिर्माण-पर्याप्तिमिव रूपिणीम्" कथास०। 6. ತೃಪ್ತಿ. "नास्ति व्यसनिनां वत्स भुवि पर्याप्तये धनम्" कथास०। 7. ಸ್ವರೂಪ ಸಂಬಂಧ ವಿಶೇಷ. अयमेको घटः इमौ द्वौ घटौ इत्यादिप्रतीतिसाक्षिकः स्वरूपसम्बन्धविशेषः।

पर्याय ಪರ್ಯಾಯ (पुं०) 1. ಕ್ರಮ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವುದು. परि + इण् (गतौ) "घञ्" (३-३-३८)। "पर्यायसेवामुत्सृज्य पुष्पसंभारतत्पराः" कुमा० २-३६। 2. ರೀತಿ, ಪ್ರಕಾರ. 3. ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. 4. ಅವಸರ, ಸಮಯ, ಅವಕಾಶ. 5. ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಸುವುದು. 6. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಗುಣ, ದ್ರವ್ಯಧರ್ಮ. 7. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರ. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಕ್ರಮವಾಗಿ (ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದರಂತೆ) ಅನೇಕ ಆಶ್ರಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು "**ಪರ್ಯಾಯ**" ಅಲಂಕಾರ. "पर्यायो यदि पर्यायेणैकस्यानेकसंश्रयः"। **उदा**: "पद्मं मुक्त्वा गता चन्द्रं कामिनीवदनोपमा" ಇಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನೀವದನಸಾದೃಶ್ಯವು ಪದ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಳಿಕ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿತು ಎಂದು ಅನೇಕ ಆಶ್ರಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರ. ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದೇ ಆಶ್ರಯದ ವರ್ಣನೆಯೂ ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು.

पर्यायशयन ಪರ್ಯಾಯಶಯನ (न०) ಪಹರೆಯವರು ಯಾಮದ ಸರದಿಯಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಲಗುವುದು. पर्यायेण क्रमेण शयनम्।

पर्यायोक्त ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ (न०) ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. पर्यायेण उक्तम्। ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗಮ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುವುದು "**ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ**" ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರ. "पर्यायोक्तं हि गम्यस्य वचो भङ्ग्यन्तराश्रयम्"। **उदा**: "नमस्तस्मै कृतौ येन मुधा राहुवधूकुचौ" ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ರೂಪದಿಂದ ಗಮ್ಯನಾಗುವ ವಾಸುದೇವನು ರಾಹುವಧೂಸ್ತನಗಳ ವೈಯರ್ಥ್ಯಕಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವರ್ಣಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಾಲಂಕಾರ.

पर्यालोचन ಪರ್ಯಾಲೋಚನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು. परि + आ + लोचृ (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

पर्यास ಪರ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಪರಿವರ್ತನೆ, ಬದಲಾವಣೆ. परि + असु (क्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "पर्यासं परिमाणञ्च गतिं चन्द्रार्कयोरपि" मार्क०। 2. ಪತನ, ಬೀಳುವುದು. 3. ಹನನ, ಹೊಡೆಯುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು.

पर्युक्षण ಪರ್ಯುಕ್ಷಣ (न०) ಸೇಚನೆ, ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. परितः उक्षणम्—परि+ उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

पर्युत्सुक ಪರ್ಯುತ್ಸುಕ (वि०) 1. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. परि + उद् + षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "क्विप्" (३-२-७६)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "पर्युत्सुकां कथयसि प्रियदर्शनां तामार्ति न पश्यसि पुरूरवसस्तदर्थाम्" विक्र० २-१५। 2. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದ, ಮಹತ್ತರವಾದ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "मुहूर्तं प्रकृतिगम्भीरोऽपि पर्युत्सुकनयन आसीत्" शाकु० ६। "रम्याणि वीक्ष्य मधुरांश्च निशम्य शब्दान् पर्युत्सुकीभवति यत्सुखितोऽपि जन्तुः" शाकु० ५-२।

पर्युदञ्चन ಪರ್ಯುದಂಚನ (न०) 1. ಋಣ, ಸಾಲ परितः उदञ्च्यते — परि + उद् + अञ्चु (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११३)। "स्यादृणं पर्युदञ्चनम्" अम०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

पर्युदस्त ಪರ್ಯುದಸ್ತ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, परि+उद्+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ.

पर्युदास ಪರ್ಯುದಾಸ (पुं०) 1. ನಿವಾರಣ, ನಿಷೇಧ, ತಡೆಯುವುದು. परि + उद् + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१)। 2. ವಾಕ್ಯದ ಉತ್ತರ ಪದದೊಡನೆ "नञ्"ಗೆ ಅನ್ವಯವಿದ್ದೂ ವಿಧಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಪ್ರತಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಇರುವಿಕೆ. "प्रधानत्वं विधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता। पर्युदासः स विज्ञेयः यत्रोत्तरपदेन नञ्" सा० द०।

पर्युपासक ಪರ್ಯುಪಾಸಕ (वि०) ಆರಾಧಕ, ಪೂಜಿಸುವವನು. परि + उप + आस (उपवेशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पर्युपासन ಪರ್ಯುಪಾಸನ (न०) 1. ಪೂಜೆ. 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. 3. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. परि+उप+आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

पर्युपासितृ ಪರ್ಯುಪಾಸಿತೃ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು, 2. ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವವನು. परि + उप + आस (उपवेशने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–उपासित्री –ಉಪಾಸಿತ್ರೀ.** "णिनिः" (३-१-१३४)। **–उपासिन् –ಉಪಾಸಿನ್.**

पर्युप्ति ಪರ್ಯುಪ್ತಿ (स्त्री०) ಬಿತ್ತನೆಯ ಕಾರ್ಯ, ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. परि + डु वप् (बीजसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

पर्युषित ಪರ್ಯುಷಿತ (वि०) ಹಳೆಯದಾದ, ಹೊಸದಲ್ಲದ. परि + वस (निवासे) "क्तः" (३-४-७२)। ನಿಯತವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಮೀರಿರುವುದು ಪರ್ಯುಷಿತವಾಗುವುದು. ಅನ್ನ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುವು ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದರೆ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಪರ್ಯುಷಿತವಾಗುವುದು. ಪರ್ಯುಷಿತವಾದುದು ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧ. "यातयामं गतरसं पूतिपर्युषितं च यत्" गीता १७-१०। ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿಗಳಿಂದ ದೂಷಿತವಾಗದ ಹೊಸ ಪುಷ್ಪಗಳು ದೇವತಾರ್ಚನೆಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. "अपर्युषितनिश्छिद्रैः प्रोक्षितैर्जन्तुवर्जितैः। स्वीयारामोद्भवैर्वापि पुष्पैः संपूजयेद्धरिम्"। ಪದ್ಮ ಕಲ್ಹಾರ ತುಳಸಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯುಷಿತ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

पर्येषण ಪರ್ಯೇಷಣ (न०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು.

पर्येषणा ಪರ್ಯೇಷಣಾ (स्त्री०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ. परितः शास्त्रादिना एषणा। 2. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು, ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ. परि + इष (गतौ) वा "युच्" (३-३-१०७)। पक्षे "क्तिन्" (३-३-९४)। **पर्येष्टिः ಪರ್ಯೇಷ್ಟಿಃ.**

पर्येहि ಪರ್ಯೇಹಿ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ. परि + ईह (चेष्टायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। स्त्रियां "ङीन्" (४-१-७३)। **–ही –ಹೀ.**

पर्वक ಪರ್ವಕ (न०) ಮಂಡಿಯ ಕೀಲು, ಮಂಡಿಯ ಸಂದು. पर्वणा कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

पर्वगामिन् ಪರ್ವಗಾಮಿನ್ (पुं०) ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಪರ್ವದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವವನು. पर्वणि गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

पर्वण ಪರ್ವಣ (वि०) 1. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ, ತುಂಬುವ. पर्व (पूरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–णी –ಣೀ.** 2. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ, 3. ಸಂಧಿವಾತ, ಸಂದುಗಳ ರೋಗ.

पर्वणिका ಪರ್ವಣಿಕಾ (स्त्री०) ಸಂಧಿವಾತ, ಸಂದುಗಳ ರೋಗ. पर्वणी स्वार्थे "कः"।

पर्वणी ಪರ್ವಣೀ (स्त्री०) 1. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "चन्द्रस्येवोदये प्राप्ते पर्वण्यां सरितां पतिः" हरिवं०। 2. ಸಂಧಿವಾತ, ಸಂದುಗಳ ವ್ಯಾಧಿ.

पर्वत ಪರ್ವತ (पुं०) 1. ಗಿರಿ, ಬೆಟ್ಟ. पर्वति — पर्व (पूरणे) "अतच्" (उ० ३-११०)। "पयोधिं तर्णकपदं पर्वतं सिकतामयम्। पातालं च स्थलीपृष्ठं प्रैक्षतामितविक्रमः" याद० २२-५९। 2. ಕಲ್ಲು ಬಂಡೆ. 3. ಒಬ್ಬ ದೇವರ್ಷಿ, ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯ ಸೋದರಳಿಯ. "नारदः पर्वतश्चैव द्वावृषी लोकसत्तमौ। मातुलो भागिनेयश्च देवलोकादिहागतौ" भा० शान्ति० २९-५। 4. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 5. ಒಂದು ವಿಧ ಶಾಕ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "पर्वतः पादपे पुंसि शाकमत्स्यप्रभेदयोः। देवमुन्यन्तरे शैले प्रपातो निर्झरे तटे" मेदि०। 7. ಸಪ್ತ (7) ಸಂಖ್ಯೆ.

पर्वतज ಪರ್ವತಜ (वि०) ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. पर्वते जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 1. ಪರ್ವತ ಪುತ್ರಿ, ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ, ಗೌರಿ, 2. ನದಿ, ಹೊಳೆ.

पर्वतकाक ಪರ್ವತಕಾಕ (पुं०) ಕಾಗೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ, ಡೊಂಬ ಕಾಗೆ.

पर्वतराज् ಪರ್ವತರಾಜ್ (पुं०) ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜನಾದ ಹಿಮಾಲಯ. पर्वतेषु राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। पर्वतानां राजा "टच्" (५-४-९१)। **–राजः –ರಾಜಃ.**

पर्वतात्मज ಪರ್ವತಾತ್ಮಜ (पुं०) ಪರ್ವತ ಪುತ್ರ, ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತ.

पर्वतात्मजा ಪರ್ವತಾತ್ಮಜಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ, ಗೌರಿ, ಪರ್ವತ ಪುತ್ರಿ. पर्वतस्यात्मजा।

पर्वतारि ಪರ್ವತಾರಿ (पुं०) ಮಹೇಂದ್ರ. पर्वतानां गिरीणां (तत्पक्षच्छेदकत्वात्) अरिः। ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತಗಳ ಶತ್ರು.

पर्वन् ಪರ್ವನ್ (न०) 1. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. पॄ (पूरणे) "वनिप्" (उ० ४-११२)। 2. ಗ್ರಂಥಿ, ಗಂಟು, ಗೆಣ್ಣು.

"सा वक्रनखधारिण्या वेणुकर्कशपर्वया" रघु० १२-४१। 3. ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ. 4. ಪಂಚ ಪರ್ವಕಾಲಗಳು, ಅಷ್ಟಮಿ, ಚತುರ್ದಶಿ, ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮತ್ತು ಸಂಕ್ರಮಣ. ಇವು ಐದೂ ಪರ್ವಕಾಲಗಳು. 5. ಮೆಟ್ಟಲು, ಹಂತ. "सोपानपर्वाणि विमुञ्चदम्भः" रघु० १६-४६। 6. ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಪ್ರತಿಪತ್ತು (ಪಾಡ್ಯ) ಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ. "भ्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषाकृतिः" भर्तृ० १-२६। 7. ಪ್ರಸ್ತಾವ. 8. ಒಂದು ಲಕ್ಷಣ. 9. ಅಂಶ, ಒಂದು ಭಾಗ. "पर्व क्लीबं महे ग्रन्थौ प्रस्तावे लक्षणान्तरे। दर्शप्रतिपदोः सन्धौ विषुवत्प्रभृतिष्वपि" मेदि०। 10. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ. 11. ಅಯನ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ.

पर्वमूला ಪರ್ವಮೂಲಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿ ಗರಿಕೆ. पर्वणि पर्वणि मूलं यस्याः।

पर्वयोनि ಪರ್ವಯೋನಿ (पुं०) ಗೆಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವ ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುದು. पर्व ग्रन्थिः योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य।

पर्वसन्धि ಪರ್ವಸಂಧಿ (पुं०) ಹುಣ್ಣಿಮೆ–ಪಾಡ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ–ಪಾಡ್ಯಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ. पर्वणोः सन्धिः। "स पर्वसन्धिः प्रतिपत्पञ्चदश्योर्यदन्तरम्" अम०।

पर्शु ಪರ್ಶು (पुं०) 1. ಆಯುಧ, ಶಸ್ತ್ರ. स्पृश (संस्पर्शने) "शुन्" पृ आदेशश्च (उ० ५-२७)। 2. ಪರಶು, ಕೊಡಲಿ.

पर्शुका ಪರ್ಶುಕಾ (स्त्री०) ಪಕ್ಕೆ ಎಲುಬು. पर्शुरिव "कन्" (५-३-९६)। "पार्श्वास्थनि तु पर्शुका" अम०।

पर्शुपाणि ಪರ್ಶುಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. 2. ಪರಶುರಾಮ. पर्शुः पाणावस्य।

पर्शुराम ಪರ್ಶುರಾಮ (पुं०) ಪರಶುರಾಮ. पर्शुसहितो रामः।

पर्श्वध ಪರ್ಶ್ವಧ (पुं०) ಪರಶ್ವಧ, ಕುಠಾರ, ಕೊಡಲಿ. परश्वध पृषो०।

पल ಪಲ (न०) 1. ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ.

5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ	..	1 ಆದ್ಯಮಾಷಕ
16 ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳು	..	1 ಕರ್ಷ
4 ಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ	..	1 ಪಲ.

2. ಪಲಲ, ಮಾಂಸ. "पलमुन्मानमांसयोः" मेदि०।

पलगण्ड ಪಲಗಂಡ (वि०) ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆ ಕೆಲಸದವನು, ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. "पलगण्डो लेपकरः" वैज०। "पलगण्डस्तु सुधाजीवी च लेपकः" त्रिकाण्ड०।

पलङ्कष ಪಲಂಕಷ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पलं कषति—कष (हिंसायाम्) "खच्" बाहु०। "मुम्" (६-३-६७)। (स्त्री०) **–कषा –ಕಷಾ.** 2. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 3. ಸಣ್ಣ ರಾಶ್ನೆ. 4. ಕಿಂಶುಕವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. 5. ಗುಗ್ಗುಳ ಗಿಡ. 6. ಅರಗು. "पलङ्कषा गोक्षुरके रास्ना गुग्गुलु-किंशुके। मुण्डीरी (?) लाक्षयोश्च स्त्री राक्षसे तु पलङ्कषः" मेदि०।

पलप्रिय ಪಲಪ್ರಿಯ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ.

पलल ಪಲಲ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पलं मांसं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। (न०) 2. ಮಾಂಸ, ಬಾಡು. पल (गतौ) "कलः" (उ० १-१०६)। 3. ತಿಲಚೂರ್ಣ, ಎಳ್ಳಿನ ಪುಡಿ. 4. ಪಂಕ, ಕೆಸರು. "पललं तिलचूर्णे च पङ्के मांसे नपुंसकम्। ना राक्षसे" मेदि०। 5. ಪಿತ್ತಧಾತು. "मायुः पलाग्निः पललं ज्वरः स्यात्" हारा०।

पललज्वर ಪಲಲಜ್ವರ (पुं०) 1. ಪಿತ್ತಧಾತು. पललं ज्वरयति। 2. ಪಿತ್ತಜ್ವರ.

पलाश ಪಲಾಶ (पुं०) 1. ಕಿಂಶುಕ ವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. प्रशस्तानि पलाशानि सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 2. ರಾಕ್ಷಸ. पलं मांसम् अश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। 3. ಕಚೋರ. "कच्छूरोऽपि पलाशः" अम०। (न०) 4. ಪರ್ಣ, ಎಲೆ. "चलत्पलाशान्तरगोचरास्तरोस्तुषारमूर्तेरिव नक्तमंशवः" माघ० १-२१। (वि०) 5. ಹಸುರುಬಣ್ಣದ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **पलाशी ಪಲಾಶೀ.**

पलाशिन् ಪಲಾಶಿನ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पलाशानि सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "नीते पलाशिन्युचिते शरीरवद्गजान्तकेनान्तमदान्तकर्मणा" माघ० १२-५५। (वि०) 2. ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–शिनी –ಶಿನೀ.**

पलाशिल ಪಲಾಶಿಲ (वि०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. पलाशस्यादूरभवः "इलः" (४-२-८०)।

पलिक्नी ಪಲಿಕ್ನೀ (स्त्री०) 1. ನರೆತ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸು. पलितमस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। तकारस्य क्नादेशः (वा० ४-१-३९)। "ङीप्" (४-१-५)। "वृद्धा पलिक्नी" अम०। 2. ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗುವ ಹಸು. "पलिक्नी बालगर्भिणी" वैज०।

पलित ಪಲಿತ (न०) 1. ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂದಲಿನಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಬಿಳುಪು, ಕೂದಲು ನರೆವುದು. पल (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಮೆಣಸು. "मरिचं पलितं श्यामं वेल्लवं पेलवं कटु" वैज०। 3. ಕರ್ದಮ, ಕೆಸರು. 4. ತಾಪ, ಬಿಸಿ, ಉಷ್ಣತೆ. 5. ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ. 6. ಕೇಶ ಪಾಶ. "पलितं शैलजे तापे केशपाशे च कर्दमे" मेदि०। 7. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂದಲು ನರೆವುದು. "क्रोधशोकश्रमकृतः शरीरोष्मा शिरोगतः। पित्तं च केशान् पचति पलितं तेन जायते"। "आसन् व्योमदिशास्तूलैः पलितैरिव पाण्डुराः" कुमा० १६-६। (वि०) 8. ನರೆಕೂದಲುಳ್ಳ. पलितमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

पलितंकरण ಪಲಿತಂಕರಣ (वि०) ಮುದಿಯಾಗದಿರುವುದನ್ನು ಮುದಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ. अपलितं पलितं करोत्यनेन—डु कृञ् (करणे) कर० "ख्युन्" (३-२-५६)।

पलितम्भविष्णु ಪಲಿತಂಭವಿಷ್ಣು (वि०) ಮುದಿಯಾಗದೇ ಇರುವುದು ಮುದಿಯಾಗುವ. अपलितः पलितो भवति—भू "खिष्णुच्" (२-२-५७)। "खुकञ्" (३-२-५७)। –भावुकः –ಭಾವುಕಃ.

पलितिन् ಪಲಿತಿನ್ (वि०) ನರೆತಕೂದಲುಳ್ಳ. पलितमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पल्यङ्क ಪಲ್ಯಂಕ (पुं०) ಮಂಚ. परिगतोऽङ्कं यस्य। रस्य लः। "पल्यङ्कैर्विगलितहारचारुभिः स्वैः" माघ० ८-९।

पल्ययन ಪಲ್ಯಯನ (न०) ಕುದುರೆಯ ಜೀನು.

पल्ल ಪಲ್ಲ (पुं०) 1. ಕುಸೂಲ, ಉಗ್ರಾಣ, ಧಾನ್ಯದ ಶೇಖರಣೆಯ ಜಾಗ. पदं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ.

पल्लव ಪಲ್ಲವ (पुंन०) 1. ಕಿಸಲಯ, ಚಿಗುರು. पद्भ्यां लूयते—लूञ् (छेदने) "अप्" (३-३-५७)। "लोलोष्ठमौष्ट्रकमुदग्रमुखं तरूणामभ्रंलिहानि लिलिहे नवपल्लवानि" माघ० ५-६५। 2. ಮುಂಗೈ, ತೋಳಿನ ತುದಿ. 3. ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹರಡಿರುವಿಕೆ. "पल्लवं त्वस्त्री प्रकोष्ठेऽप्यतिविस्तृते" वैज०। 4. ವಿಟ, ಕಾಮುಕ. "वेश्यापतौ षिद्गकुम्भभुजङ्गविटपल्लवाः" वैज०। 5. ರೆಂಬೆ, ಕೊಂಬೆ. 6. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 7. ಲಾಕ್ಷಾರಸದ ಕೆಂಪು. 8. ಶೃಂಗಾರ. "पल्लवोऽस्त्री किसलये विटपे विस्तरे बले। शृङ्गारेऽलक्तकरागे च" मेदि०।

पल्लवक ಪಲ್ಲವಕ (पुं०) 1. ವಿಟ, ಜಾರಪುರುಷ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. (पुंन०) 3. ಕಿಸಲಯ, ಚಿಗುರು. 4. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. "षिद्गः पल्लवको विटः" अभि० चि०।

पल्लविक ಪಲ್ಲವಿಕ (पुं०) ಜಾರಪುರುಷ, ವಿಟ.

पल्लवित ಪಲ್ಲವಿತ (वि०) 1. ಚಿಗುರಿರುವ, ಚಿಗುರು ಹೊರಟಿರುವ. पल्लवोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "प्रियासु बालासुरतक्षमासु च द्विपत्रितं पल्लवितं च बिभ्रतम्" नैष० १-११८। 2. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. 3. ಅರಗಿನ ರಸದಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಲಾಕ್ಷಾರಸದ ಲೇಪನದಿಂದ ಕೆಂಪಗಿರುವ.

पल्लविन् ಪಲ್ಲವಿನ್ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पल्लवोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पल्लि(ल्ली) ಪಲ್ಲಿ(ಲ್ಲೀ) (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ, ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಾಮ. 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. 3. ಗುಡಿಸಲು, ಕುಟೀರ. पल्ल (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "पल्ल्यल्पग्रामकुट्योः स्त्री पल्लः स्थूलकुसूलके" मेदि०। 4. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ. पल्लो गृहमाश्रयत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "माणिक्या भित्तिका पल्ली कुड्यमत्स्यो गृहोलिका" अभि० चि०।

पल्वल ಪಲ್ವಲ (न०) ಸಣ್ಣ ಕೊಳ, ಚಿಕ್ಕ ಜಲಾಶಯ. पल्यते — पल (गतौ) "वलच्" (उ० ४-१०७)। पिबन्त्यस्मिन् — पा (पाने) "वलच्" लगागमो निपा० (उ० ४-१०७) वा। "पयोधिलक्ष्मीमुषि केलिपल्वले रिरंसुहंसी कलनादसादरम्" नैष० १-११७।

पव ಪವ (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವುದು. पूञ् (पवने) "अप्" (३-३-५७)। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು.

पवन ಪವನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पूञ् (पवने) "ल्युः" (३-१-१३४)। सर्वदा सर्वत्र स्वभावादेव पवति। "सदा स्वयन्तु सर्वत्र प्रवाह इति नित्यशः। पवनः प्रवहति यः कथ्यते वेगतो मनुः" इति निरुक्तिः। "पवनः पावनोऽनलः" वि० स०। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पुनाति — पूञ् (पवने) "युच्" (उ० २-७८)। "उपवनपवनानुपातदक्षैरलिभिरलाभि यदङ्गनागणस्य" माघ० ७-२७। 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವುದು. (न०) 4. ಆವಿಗೆ, ಕುಂಬಾರನು ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಜಾಗ. पुनात्यत्र—पूञ् (पवने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ಜಲ, ನೀರು. पूञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "पवनं

कुम्भकारस्य पाकस्थाने नपुंसकम्। निष्पावमरुतोः पुंसि" मेदि०। 6. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. पूञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

पवनतनय ಪವನತನಯ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ವಾಯುಪುತ್ರ—(1) ಭೀಮಸೇನ. (2) ಆಂಜನೇಯ. (3) ಅಗ್ನಿ.

पवनव्याधि ಪವನವ್ಯಾಧಿ (पुं०) ಉದ್ಧವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿ. पवनः वातरोगो व्याधिरस्य। "प्रापयन् पवनव्याधेर्गिरमुत्तरपक्षताम्" माघ० २-१५।

पवनात्मज ಪವನಾತ್ಮಜ (पुं०) ವಾಯುಪುತ್ರ— (1) ಆಂಜನೇಯ. (2) ಭೀಮಸೇನ. (3) ಅಗ್ನಿ. "वायोरग्निः" तै० उ०।

पवनाश ಪವನಾಶ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. पवनमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

पवनाशन ಪವನಾಶನ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

पवनाशनाश ಪವನಾಶನಾಶ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. पवनाशनमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

पवमान ಪವಮಾನ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पवते—पूङ् (पवने) "शानन्" (३-२-१२८)। मुगागमः (७-२-८२)।

पवमानतनय ಪವಮಾನತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ವಾಯುಪುತ್ರ— (1) ಆಂಜನೇಯ. (2) ಭೀಮಸೇನ. (3) ಅಗ್ನಿ.

पवमानात्मज ಪವಮಾನಾತ್ಮಜ (पुं०) ವಾಯುಪುತ್ರ— (1) ಆಂಜನೇಯ. (2) ಭೀಮಸೇನ. (3) ಅಗ್ನಿ. "पवमानात्मजो वह्निर्हव्यवाहन उच्यते"। "वायोरग्निः" श्रुतिः।

पवारु ಪವಾರು (पुं०) ಹಾಗಲಗಿಡ. "पवारुः कारवेल्लोऽसौ" त्रिकाण्ड०।

पवि ಪವಿ (पुं०) 1. ವಜ್ರಾಯುಧ. पूञ् (पवने) "इः" (उ० ४-१३८)। (स्त्री०) 2. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು.

पवित ಪವಿತ (न०) 1. ಮರಿಚ, ಮೆಣಸು. (वि०) 2. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. पूङ् (पवने) "क्तः" (३-४-७२)। वा इडागमः (७-२-५१)। पक्षे पूतः। "तत्र मन्त्रपवितं हविः क्रतावश्नतो न वपुरेव केवलम्" माघ० १४-२६।

पवित्र ಪವಿತ್ರ (न०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. पूञ् (पवने) "इत्रः" (उ० ४-१७२)। गुणविभवरूपनिरूपकसोपानेन तन्निरूप्यस्वरूपमनुप्रविशति। "पवित्रं मङ्गलं परम्" वि०स०। 2. ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಎರಡು ದರ್ಭೆಗಳು. (ದರ್ಭೆಯ ಎರಡು ಅಗ್ರಗಳು) पूयते आज्यमनेन — पूञ् (पवने) "इत्रः" (उ० ४-१७२)। 3. ವೈದಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಮಿಕಾ ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ದರ್ಭೆಯ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಣದ ಉಂಗುರ. 4. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. 5. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 6. ವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆ. 7. ಜಲ, ನೀರು. 8. ಆಜ್ಯ, ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. (वि०) 9. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. "त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिलाः" मनु० ३-२३५। "त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन्। अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते" मनु० ५-१२७। (स्त्री०) -त्रा -ತ್ರಾ. 10. ತುಲಸಿಗಿಡ. 11. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 12. ಒಂದು ನದಿ.

पवित्रक ಪವಿತ್ರಕ (पुं०) 1. "पवित्र" ಪದದ ಅರ್ಥ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. 3. ಅತ್ತಿಮರ. 4. ಕುಶ, ದರ್ಭೆ. 5. ಮಾನುಬಲೆಯ ದಾರ. "शणसूत्रं पवित्रकम्" अम०।

पशव्य ಪಶವ್ಯ (वि०) 1. ಪಶುವಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಪಶುವಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾದ. पशवे हितम् "यत्" (५-१-५)। "रम्यं पशव्यमाजीव्यं जाङ्गलं देशमावसेत्" याज्ञ० १-३२१। 2. ಪಶುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ, ಪಶುಸಂಬಂಧವಾದ.

पशु ಪಶು (पुं०) 1. ಗೋವು, ಆಕಳು, ಹಸು. सर्वमविशेषेण पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "कुः" (उ० १-२७)। पश्यादेशश्च। "प्रजापतिर्हि वैश्याय सृष्ट्वा परिददे पशून्" मनु० ९-३२७। 2. ಪ್ರಾಣಿ, ಜನ್ತುಸಾಮಾನ್ಯ. ಪಶುಗಳು ಗ್ರಾಮ್ಯ ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ["आरण्य" ಮತ್ತು "ग्राम्यपशु" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಪ್ರಮಥ ಗಣ. 4. ದೇವತೆ. 5. ಛಾಗ, ಆಡು, ಮೇಕೆ. 6. ಅಗ್ನಿ. 7. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. (अव्य०) 8. ದರ್ಶನ, ನೋಟ. 9. ಜೀವ, ಜೀವಾತ್ಮ. "निबद्धाः पशवो नाथ त्वदेकाधीनमुक्तयः" याद० १६-११८। ಏನೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪಶುಪದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. नृपशुः नरपशुः ಇತ್ಯಾದಿ. "विद्याविहीनः पशुः"।

पशुचर्या ಪಶುಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ಪಶುವಿನಂತೆ ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಮಾಡುವ ವ್ಯವಹಾರ. पशोरिव चर्या।

पशुदेवता ಪಶುದೇವತಾ (स्त्री०) ಪಶುವಿನ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ.

पशुधर्म ಪಶುಧರ್ಮ (पुं०) ಪಶುವಿನ ವ್ಯವಹಾರ, ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಸುವ ಪಶುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವ್ಯವಹಾರ. पशूनामिव यथेष्टमैथुनादिरूपो-धर्मः। "अयं द्विजैर्हि विद्वद्भिः पशुधर्मो विगर्हितः" मनु० ९-६६।

पशुनाथ ಪಶುನಾಥ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮಾತ್ಮ. पशूनां नाथः।

पशुप ಪಶುಪ (वि०) 1. ಪಶುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. पशून् पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। 2. ಪಶುಗಳ ಒಡೆಯ.

पशुपति ಪಶುಪತಿ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಮಹಾದೇವ. पशूनां जीवानां पतिः। "पशुपतिरपि तान्यहानि कृच्छ्रात्" कुमा० ६-९५। 2. ಪಶುವಿನ ಯಜಮಾನ, ಪಶುವಿನ ಒಡೆಯ.

पशुपाल ಪಶುಪಾಲ (वि०) ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ, ದನ ಕಾಯುವವನು. पशून् पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः। ब्रह्मद्विट् परिवित्तिश्च गणाभ्यन्तर एव च" मनु० ३-१५४। पशु + पाल (रक्षणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३४)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ.**

पशुपालन ಪಶುಪಾಲನ (न०) ಪಶುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಪಶುಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದು. पशूनां पालनम्।

पशुपाश ಪಶುಪಾಶ (पुं०) 1. ಪಶುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. पाश्यतेऽनेन—पश (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। पशूनां पाशः। 2. ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಂಧನ.

पशुपाशक ಪಶುಪಾಶಕ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತ ಬಂಧ. "स्त्रियमानतपूर्वाङ्गीं स्वपादान्तःपदद्वयम्। ऊर्ध्वांशेन रमेत् कामी बन्धोऽयं पशुपाशकः" रतिमं०।

पशुमारम् ಪಶುಮಾರಮ್ (अव्य०) ಪಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ, ಪಶುವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವಂತೆ. पशुमिव मारयित्वा— मृङ् (प्राणत्यागे) "णमुल्" (३-४-४६)। "प्रगृह्य तरसा दोर्भ्यां पशुमारममारयत्" भा० वन० ११-६३।

पशुरज्जु ಪಶುರಜ್ಜು (पुं०) ಪಶುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಹಗ್ಗ.

पशुराज ಪಶುರಾಜ (पुं०) ಪಶು (ಮೃಗ) ಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾದ ಸಿಂಹ. पशूनां राजा "टच्" (५-४-९१)।

पश्चात् ಪಶ್ಚಾತ್ (अव्य०) 1. ಹಿಂಭಾಗ. अपर "आतिः" पश्चभावश्च (५-३-३२)। 2. ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ. "पश्चाद्बद्धपुरुषमादाय रक्षिणौ च" शाकु० ६। 3. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ. "पुरःस्थिते गोप्तरि विश्वहेतौ पश्चादवस्थायिनि तत्प्रवर्त्ये" याद० २३-२३। 4. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. "धौतापाङ्गं हरशशिरुचा पावकेस्तं मयूरं पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्तयेथाः" मेघ० १-४४। 5. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. 6. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ. 7. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 8. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ. 9. ಅಧಿಕಾರ. "पश्चात्प्रतीच्यां चरमेऽप्यधिकारेऽपि दृश्यते" मेदि०।

पश्चात्कृत ಪಶ್ಚಾತ್ಕೃತ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, 2. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "तया तु तस्यार्धशरीरभाजा पश्चात्कृताः स्निग्धजनाशिषोऽपि" कुमा० ७-२८।

पश्चात्तन ಪಶ್ಚಾತ್ತನ (वि०) ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂದುಗಡೆ ನಡೆದುಬರುತ್ತಿರುವ. पश्चात्तन्वति गमनादीनि— तनु (विस्तारे) "अच्" (३-१-१३४)। "नृपः पुरःस्थैः प्रतिबद्धवर्त्मा पश्चात्तनैः कश्चननुद्यमानः" नैष० १०-६। "अग्रादिपश्चाड्डिमच्" (वा० ४-३-२३) ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ पश्चात् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "डिमच्" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ "सायंचिरं...." (४-३-२३) ಸೂತ್ರದಿಂದ "ट्यु" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ तनु ಧಾತುವಿಗೆ "अच्" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಧಿಸಿ पश्चात्तन ರೂಪ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬೇಕು.

पश्चात्ताप ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ (पुं०) ಅನಂತರ ವಿಷಾದಪಡುವುದು, ತಪ್ಪು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿ ತರುವಾಯ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮರುಗುವುದು. पश्चात् अनन्तरम् तापः। "पश्चात्तापो निराहारः सर्वेऽमी शुद्धिहेतवः" याज्ञ० ३-३१।

पश्चार्ध ಪಶ್ಚಾರ್ಧ (पुं०) ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಶರೀರದ ಹಿಂಭಾಗ. अपरश्चासावर्धश्च — अपरस्य पश्चभावः (२-१-५८)। "पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७।

पश्चिम ಪಶ್ಚಿಮ (वि०) 1. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಿರುವ. पश्चाद्भवः "डिमच्" (वा० ४-३-२३)। 2. ಅನಂತರದ, ಮುಂದಿನ, ಎರಡನೆಯ. "पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठन्नैशमेनो व्यपोहति। पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम्" मनु० २-१०२। (स्त्री०) **–मा –ಮಾ.** ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. "मलयरुहरजोभिर्भूषयन् पश्चिमाशाम्" माघ० ११-१४।

पश्चिमरात्र ಪಶ್ಚಿಮರಾತ್ರ (पुं०) ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗ, ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧ. पश्चिमं रात्रेः, एकदेशिसमासः।

तेन "उपारताः पश्चिमरात्रगोचरात्" इति सिद्धम् सि० कौ०।

पश्चिमरात्रि ಪಶ್ಚಿಮರಾತ್ರಿ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿಯ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗ, ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧ. पश्चिमा चासौ रात्रिश्च। "उपारताः पश्चिमरात्रिगोचरादपारयन्तः पतितुं जवेन गाम्" किरा० ४-१०।

पश्चिमार्ध ಪಶ್ಚಿಮಾರ್ಧ (पुं०) ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ. पश्चिमोऽर्धः।

पश्चिमोत्तरा ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರಾ (स्त्री०) ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ದಿಕ್ಕು, ವಾಯು ದಿಕ್ಕು. पश्चिमाया उत्तरस्या दिशोऽन्तराला दिक्।

पश्य ಪಶ್ಯ (वि०) ನೋಡುವವನು. पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "शः" (३-१-१३७)। पश्यादेशः (७-३-७८)। "पश्याः पुरन्ध्रीः प्रति सान्द्रचन्द्ररजःकृतक्रीडकुमारचक्रे" नैष० ६-३९।

पश्यत् ಪಶ್ಯತ್ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. दृशिर् (प्रेक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। पश्यादेशः (७-३-७८)। "पश्यन् कृतार्थैरपि वल्लवीजनो जनाधिनाथं न ययौ वितृष्णताम्" माघ० १२-३९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। पश्यन्ती ಪಶ್ಯನ್ತೀ.

पश्यतोहर ಪಶ್ಯತೋಹರ (त्रि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಕದಿಯುವವನು, ನೋಡುತ್ತಿರುವವನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ಕದಿಯುವವನು. पश्यतो हरति। पश्यन्तमनादृत्य हरति इत्यर्थः। पष्ठ्या अलुक् (वा० ६-३-२१)।

पश्यन्ती ಪಶ್ಯನ್ತೀ (स्त्री०) 1. ನೋಡುತ್ತಿರುವವಳು. पश्यत् स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। 2. ಮೂಲಾಧಾರ (ನಾಭಿ) ದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೃದಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ನಾದರೂಪವಾದ ವರ್ಣ. ಇದು ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ. ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾದರೂಪ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಬೋಧಕ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯವರೆಗೆ परा पश्यन्ती मध्यमा ಮತ್ತು वैखरी ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳುಂಟು.

परा :—ತಾನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಹೇಳಲು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಚೇತನನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಮನಸ್ಸು ಮೂಲಾಧಾರ (ನಾಭಿ) ಸ್ಥಿತವಾದ ಅನಲವನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಅದರಿಂದ ಚಲಿತವಾದ ಅನಲವು ಆ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅನಿಲವನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಚಲಿತವಾದ ಆ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾಗಿ ನಾದವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದ ನಾದಕ್ಕೆ "परा" ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇದು ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ सूक्ष्मा ಎಂದೂ ಸಂಜ್ಞೆ. "चेतनेन ज्ञातार्थविवक्षया तद्बोधकशब्दनिष्पादनाय प्रेरितमन्तःकरणं मूलाधारस्थितमनलं चालयति। तच्चालितश्चानलः तत्स्थलस्थानिलं चालयति। तच्चालितेनानिलेन तत्रैव सूक्ष्मरूपेणोत्पादितः शब्दः परा वागित्यभिधीयते" शब्दार्थर०।

पश्यन्ती :—ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದ ನಾದವು ನಾಭಿ ಪ್ರದೇಶದವರೆಗೂ ಚಲಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದವು "**पश्यन्ती**" ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು. "ततो नाभिदेशपर्यन्तं चलितेन तेन तद्देशसंयोगादुत्पादितः शब्दः पश्यन्तीति व्यवह्रियते। एतद्द्वयस्य सूक्ष्मतरसूक्ष्मतमतया ईश्वरयोगिमात्रगम्यता नास्मदीयश्रुतिगोचरता" शब्दार्थर०।

मध्यमा :—ಈ ನಾದವು ಹೃದಯದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಸರಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದವು "**मध्यमा**" ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಇದು ಮೂರನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ. ಇದು ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದರಿಂದ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕೇಳಿದರೆ ಕದಾಚಿತ್ ನಮಗೂ ಕೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದು. "ततस्तेनैव हृदयदेशं परिसरता हृदयसंयोगेन निष्पादितः शब्दः "मध्या" इत्युच्यते। सा च स्वकर्णपिधानेन ध्वन्यात्मकतया सूक्ष्मरूपेण कदाचिदस्माकमपि समधिगम्या" शब्दार्थर०।

वैखरी :—ಬಳಿಕ ಬಾಯಿವರೆಗೂ ಬಂದ ಆ ಧ್ವನಿಯು ಕಂಠದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಲೆಯವರೆಗೂ ಹೋದಾಗ ತಲೆಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ತಾನು ಹುಟ್ಟುವ ಎಂಟು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಹತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದವು "**वैखरी**" ಅವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ವೈಖರೀ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಆ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥಬೋಧನ ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದು. "ततो मुखपर्यन्तमागच्छता तेन कण्ठदेशं प्राप्य आहत्य मूर्धानं तत्प्रतिघातेन परावृत्य च मुखविवरे कण्ठादितत्तदष्टस्थानेषु स्वाभिघातेनोत्पादितः शब्दः "वैखरी" त्युच्यते" शब्दार्थर०। "आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया। मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्। मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्र जनयति स्वरम्" पा० शि०। "वैखरी शब्दनिष्पत्तिः मध्यमा श्रुतिगोचरा। द्योतितार्था तु पश्यन्ती सूक्ष्मा वागनपायनी" मल्लिनाथधृतवाक्यम्।

पस्त्य ಪಸ್ತ್ಯ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ.

पा – पाने (भ्वा० पर० सक० अनि०)।

लट्—	पिबति	पिबतः	पिबन्ति।
	पिबसि	पिबथः	पिबथ।
	पिबामि	पिबावः	पिबामः।
लिट्—	पपौ	पपतुः	पपुः।
	पपिथ / पपाथ	पपथुः	पप।
	पपौ	पपिव	पपिम।
लुट्—	पाता	पातारौ	पातारः।
लृट्—	पास्यति	पास्यतः	पास्यन्ति।
लोट्—	पिबतु / पिबतात्	पिबताम्	पिबन्तु।
	पिब / पिबतात्	पिबतम्	पिबत।
	पिबानि	पिबाव	पिबाम।
लङ्—	अपिबत्	अपिबताम्	अपिबन्।
विधिलिङ्—	पिबेत्	पिबेताम्	पिबेयुः।
आशीर्लिङ्—	पेयात्	पेयास्ताम्	पेयासुः।
लुङ्—	अपात्	अपाताम्	अपुः।
लृङ्—	अपास्यत्	अपास्यताम्	अपास्यन्।

1. ಕುಡಿ, ಪಾನಮಾಡು. "मधु द्विरेफः कुसुमैकपात्रे पपौ प्रियां स्वामनुवर्तमानः" कुमा० ३-३६। 2. ಚುಂಬಿಸು, ಮುತ್ತಿಡು. "करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरम्" शाकु० १-२०। 3. ಅದರ ಕಡೆ ನೋಡು, ಆ ಕಡೆ ನೋಡು. "वसिष्ठधेनोरनुयायिनं तमावर्तमानं वनिता वनान्तात्। पपौ निमेषालसपक्ष्मपङ्क्तिरुपोषिताभ्यामिव लोचनाभ्याम्" रघु० २-१९।

कर्मणि :—पीयते। पपे। पायिता, पाता। पायिष्यते, पास्यते। पीयताम्। अपीयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—पाययति। पाययां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। पाययिता। पाययिष्यति। पाययतु। आपाययत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि :—पाय्यते। पाययां –चक्रे, –बभूवे, –आसे। पाययिता, पायिता। पाययिष्यते। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—पिपासति। पिपासां चकार। पिपासिता। पिपासिष्यति। पिपासतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—पातव्यम्। पानीयम्। पेयम्। पीतम्। पीतवान्। पिबन्, पिबन्ती। पातुम्। पीतम्। पानम्। पीत्वा। निपाय। निपीय ಎಂಬುದು पीङ् (पाने) ಧಾತುವಿನ ಲ್ಯಬಂತ ರೂಪ.

ण्यन्तात् कृत्सु :—पाययितव्यः। पायनीयः। पाय्यः। पायितः। पायितवान्, –वती। पाययन्, –यन्ती। पाययमानः। पाययितुम्। पायितम्। पायनम्। पाययित्वा। निपाय्य।

पा – रक्षणे (अदा० पर० सक० अनि०)।

पाति	पातः	पान्ति
पासि	पाथः	पाथ।
पपौ	पपतुः	पपुः।
पपिथ / पपाथ	पपथुः	पप।
पपौ	पपिव	पपिम।
पाता	पातारौ	पातारः
पास्यति	पास्यतः	पास्यन्ति
पातु / पातात्	पाताम्	पान्तु।
पाहि / पातात्	पातम्	पात।
पानि	पाव	पाम।
अपात्	अपाताम्	अपुः।
पायात्	पायाताम्	ಇತ್ಯಾದಿ.

1. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು. "सिद्धा नद्योऽश्विनौ श्रीर्दितिरदितिसुता मातरश्चण्डिकाद्या वेदास्तीर्थानि यज्ञा गणवसुमुनयः पान्तु नित्यं ग्रहाश्च" पञ्चतं० १। "प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८।

कर्मणि :—पायते। पायताम्। अपायत। पायेत ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ पा (पाने) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ.

कृत्सु :—पातव्यम्। पानीयम्। पेयः। पातः। पान्। पातम्। पानम्। पात्वा। ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

णिचि :—पालयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

2. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸು, ನಿರೀಕ್ಷಿಸು. "अत्रोपविश्य मुहूर्तमार्यः पालयतु कृष्णागमनम्" वेणी० १। 3. ಆಳು, ಆಡಳಿತ ನಡೆಸು.

पांशु(सु) ಪಾಂಶು(ಸು) (पुं०) 1. ಧೂಳು, ಮಣ್ಣು ಹುಡಿ. पशि(सि) (नाशने) "कुः" दीर्घश्च (उ० १-२७)। "क्षुण्णः क्षणं यदुबलैर्दिवमातितांसुः पांसुर्दिशां मुखमतुत्थयदुत्थितोऽद्रेः" माघ० ५-११। 2. ಗೊಬ್ಬರ

ಬೆಳೆಯುವ ಜಮೀನಿಗೆ ಹಾಕಲು ಕೂಡಿಸಿಡುವ ತೊಪ್ಪೆಯ ಗುಪ್ಪೆ. "पांसुर्धूली च शस्यार्थचिरसञ्चितगोमये" मेदि० ।

पांशु(सु)कूल ಪಾಂಶು(ಸು)ಕೂಲ (न०) ಯಾರೊಬ್ಬರ ಹೆಸರನ್ನೂ ನಮೂದಿಸದೆ ಹೊರಡಿಸುವ ಶಾಸನ, –ಆಜ್ಞೆ. "शासनं धर्मकीलः स्यात् मुकुतिः शूद्रशासनम् । पट्टोलिका क्लृप्तकीला पांशुकूलं न कस्यचित्" त्रिकाण्ड० ।

पांशु(सु)क्षार ಪಾಂಶು(ಸು)ಕ್ಷಾರ (न०) ಕ್ಷಾರಲವಣ.

पांशु(सु)चत्वर ಪಾಂಶು(ಸು)ಚತ್ವರ (न०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು.

पांशु(सु)चामर ಪಾಂಶು(ಸು)ಚಾಮರ (पुं०) 1. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೀರಪ್ರದೇಶ, ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು ಬೆಳದಿರುವ ದಡ. 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 3. ಧೂಳಿನ ರಾಶಿ. 4. ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳ ಶಬ್ದ, ತರಗೆಲೆಗಳ ಮರ್ಮರ ಶಬ್ದ. 5. ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವ ದ್ರವ್ಯ. "स्यात् पांशुचामरः पुंसि दूर्वाञ्चिततटीभुवि । वर्धापके प्रशंसायां पुरोटौ धूलिगुच्छके" मेदि० ।

पांशु(सु)मर्दन ಪಾಂಶು(ಸು)ಮರ್ದನ (पुं०) ಮರಗಿಡಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡುವ ಪಾತಿ.

पांशु(सु)र ಪಾಂಶು(ಸು)ರ (पुं०) 1. ಕಾಡುನೊಣ. पांशुरस्यास्ति — पांशु "रः" (वा० ५-२-१०७)। "पांशुरो दंशकः स्मृतः" हारा० । 2. ಹೆಳವ, ಕುಂಟ. "पांशुरः पीठसर्पी स्यात्" हारा० ।

पांशु(सु)ल ಪಾಂಶು(ಸು)ಲ (पुं०) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲನಾದ ಪುರುಷ. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಂದು ಆಯುಧ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆಬುರುಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲ. "पांसुलः पुंश्चले शम्भोः खट्वाङ्गे स्त्र्यसतीभुवोः" मेदि० । (वि०) 3. ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಧೂಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. पांशु(सु) रस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। "परिपाण्डुपांसुलकपोलमाननं दधती मनोहरतरत्वमागता" मालती० २-४। 4. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದೋಷದೂಷಿತನಾದ, ಅಪರಿಶುದ್ಧನಾದ. "दारत्यागी भवाम्याहो परस्त्रीस्पर्शपांसुलः" शाकु० ५-२९। (स्त्री०) –ला –ಲಾ. 5. ಭೂಮಿ. 6. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿರುಗುವ ಹೆಂಗಸು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "स्वैरिणी पांसुला" अम० ।

पाक ಪಾಕ (पुं०) 1. ಅಡಿಗೆ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವುದು. डुपचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶಿಶು, ಮಗು, ಮರಿ. पिबति स्तनम् — पा (पाने) "कन्" (उ० ५-५३)। "पोतः पाकोऽर्भको डिम्भः" अम०। 3. ಮಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. "काम्पिल्यकप्रसवपाटलगण्डपालिपाकारुणस्फुटितदाडिमकान्तिवक्त्रम्" मालती० ९-३१। 4. (ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಸುಡುವುದು. 5. ಬೇಯಿಸುವುದು, 6. ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು. 7. ಫಲ, ಅಭೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು. "आशीर्भिरेधयामासुः पुरःपाकाभिरम्बिकाम्" कुमा० ६-९०। 8. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 9. ಧಾನ್ಯ, ಕಾಳು. "नीवारपाकादिकडङ्गरीयैरामृश्यते जानपदैर्न कच्चित्" रघु० ५-९। 10. (ಬುದ್ಧಿ) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಬಲಿಯುವುದು, ಪ್ರಾವೀಣ್ಯಹೊಂದುವುದು, ಪರಿಣತಿ ಹೊಂದುವುದು. 11. ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು ನರೆಯುವುದು. 12. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. 13. ಒಳಕುರು, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಕೀವು ತುಂಬಿದ ಕುರು. 14. ಭೀತಿ, ಭಯ. 15. ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನದ ಬೆಳವಣಿಗೆ.

पाकज ಪಾಕಜ (पुं०) 1. ಕಾಚಲವಣ. पाकाज्जायते— जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪರಿಣಾಮಶೂಲೆ ಯೆಂಬ ಒಂದು ಉದರ ರೋಗ. पाके पाककाले जायते— जनी "डः" (३-२-९७)। (वि०) 3. ಪಾಕದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

पाकपात्र ಪಾಕಪಾತ್ರ, –भाण्ड –ಭಾಂಡ (न०) ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ.

पाकल ಪಾಕಲ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಜ್ವರ. "पाकलं कुष्ठभैषज्ये पुंसि स्यात् कुञ्जरज्वरे" मेदि० । (न०) 2. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ.

पाकशाला ಪಾಕಶಾಲಾ (स्त्री०) ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆ, ಮಹಾನಸ.

पाकशासन ಪಾಕಶಾಸನ (पुं०) ಇಂದ್ರ. ಪಾಕ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿದ ದೇವೇಂದ್ರ. पाकं शासयति—शासु (अनुशिष्टौ) + णिच "ल्युः" (३-१-१३४)। "तत्र निश्चित्य कन्दर्पमगमत्पाकशासनः" कुमा० २-६३।

पाकशासनि ಪಾಕಶಾಸನಿ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಮಗ— (1) ಜಯಂತ. (2) ಅರ್ಜುನ. (3) ವಾಲಿ. पाकशासनस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

पाकस्थान ಪಾಕಸ್ಥಾನ (न०) ಮಹಾನಸ. ಅಡಿಗೆಯಮನೆ, ಪಾಕಶಾಲೆ. पाकस्य स्थानम् ।

पाकारि ಪಾಕಾರಿ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯು, ಪಾಕದೈತ್ಯನ ಶತ್ರು. पाकस्य अरिः। 2. ಬಿಳಿ ಚಿನ್ನ. पाकमृच्छति — ऋ (गतौ) "इः" (उ० ४-१३८)।

पाकुक ಪಾಕುಕ (पुं०) ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. डु पचष् (पाके) "णुकन्" (उ० २-३१)।

पाक्य ಪಾಕ್ಯ (पुं०) 1. ಯವಕ್ಷಾರ. (न०) 2. ಅಟ್ಟುಪ್ಪು. (वि०) 3. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಬೇಯಿಸಬೇಕಾದ. डु पचष् (पाके) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

पाक्षिक ಪಾಕ್ಷಿಕ (वि०) 1. ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ತಿಂಗಳಿನ 15 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ. पक्षे भवः "ठक्" (४-३-७२)। 2. ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂದು ಪಂಗಡದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂದು ಕಕ್ಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 3. ಸಂಶಯ ಗ್ರಸ್ತವಾದ ಒಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ವಿಕಲ್ಪದ ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

पाखण्ड ಪಾಖಂಡ (पुं०) ವೇದಧರ್ಮವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತದವನು. पा खण्डयति — खडि (भेदने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "पालनाच्च त्रयीधर्मः पाशब्देन निगद्यते। तं खण्डयन्ति ये यस्मात्पाखण्डास्तेन हेतुना"।

पागल ಪಾಗಲ (वि०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದವನಂತೆ ಉನ್ಮತ್ತನಾದವನು, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು. पिबति सुराम् — पा (पाने) "क्विप्" (३-२-१७८)। पाः, स इव गालयते स्खलति—गल (प्रस्रवणे) णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "पागलायाङ्गहीनाय चान्धाय बधिराय च। जडाय चैव मूर्खाय क्लीबतुल्याय पापिने। ब्रह्महत्यां लभेत्सोऽपि यः स्वकन्यां ददाति च" ब्रह्मवै०।

पाङ्क्त ಪಾಙ್ಕ್ತ (न०) 1. ಪಂಚಕ, ಪಂಚ (ಐದು) ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಗಾಯತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪಙ್ಕ್ತಿಯು ಐದನೆಯದಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪಾಙ್ಕ್ತ ಪದಕ್ಕೆ ಐದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. पङ्क्तिसंख्या अस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। पृथिवी अन्तरिक्षम् द्युलोकः दिक् ಮತ್ತು अवान्तरदिशः ಇವು **ಲೋಕ ಪಾಙ್ಕ್ತ.** अग्निः वायुः आदित्यः चन्द्रमाः ಮತ್ತು नक्षत्राणि ಇವು **ದೇವತಾಪಾಙ್ಕ್ತ.** आपः ओषधयः वनस्पतयः आकाशः ಮತ್ತು आत्मा ಇವು **ಭೂತ ಪಾಙ್ಕ್ತ.** ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಧಿಭೂತ ಪಾಙ್ಕ್ತಗಳು.

प्राणः व्यानः अपानः उदानः ಮತ್ತು समानः ಇವು **ವಾಯುಪಾಙ್ಕ್ತ.** चक्षुः श्रोत्रम् मनः वाक् ಮತ್ತು त्वक् ಇವು **ಇಂದ್ರಿಯಪಾಙ್ಕ್ತ.** चर्म मांसम् रक्तम् अस्थि ಮತ್ತು मज्जा ಇವು **ಧಾತುಪಾಙ್ಕ್ತ.** ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪಾಙ್ಕ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಪಾಙ್ಕ್ತಗಳು. "पञ्चपदा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञः" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞವೂ ಪಾಙ್ಕ್ತ. शां० भा०।

ಅಧಿಭೂತಗಳಲ್ಲಿ पृथिवी ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಕ ಮೊದಲನೆಯದು. अग्नि ಮೊದಲಾದುದು ದ್ವಿತೀಯ ಪಂಚಕ. अप् ಮೊದಲಾದುದು ತೃತೀಯ ಪಂಚಕ.

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಘ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರಥಮ ಪಂಚಕ. चक्षुस् ಮೊದಲಾದುದು ದ್ವಿತೀಯ ಪಂಚಕ. चर्म ಮೊದಲಾದುದು ತೃತೀಯ ಪಂಚಕ. ಈ ಆರು ಪಂಚಕಗಳೂ पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः ಎಂದು ಪಂಚಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಙ್ಕ್ತಗಳು. रङ्गरा० भा०।

"पञ्चसंख्यायोगात् न केवलं पङ्क्तिच्छन्दःसम्पादनम् पत्नीयजमानदैवमानुषवित्तैः पञ्चभिः सम्पाद्यते इति यज्ञत्वसंपादनमपि कर्तुं शक्यते" आनन्दगिरिटीका। (वि०) 2. ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ. पङ्क्तौ भवः "अङ्" (४-१-८६)। 3. ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, "अपाङ्क्तदाने यो दातुर्भवत्यूर्ध्वं फलोदयः। दैवे हविषि पित्र्ये वा तत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः" मनु० ३-१६९।

पाङ्क्तेय ಪಾಙ್ಕ್ತೇಯ (वि०) ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "अपाङ्क्तेयैर्यदन्यैश्च तद्वै रक्षांसि भुञ्जते" मनु० ३-१७१।

पाङ्क्त्य ಪಾಙ್ಕ್ತ್ಯ (वि०) ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರಲು ಅರ್ಹನಾದ. "अपाङ्क्त्यो यावतः पाङ्क्त्यान् भुञ्जानाननुपश्यति" मनु० ३-१७६।

पाचक ಪಾಚಕ (पुं०) 1. ಅಡಿಗೆಯವನು, ಅಡಿಗೆಯೇ ಜೀವಿಕೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. डु पचष् (पाके) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು. 3. ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಜಾಠರಾಗ್ನಿ. 4. ಪಿತ್ತಧಾತು. "पाचकं रञ्जकं चापि साधकालोचके तथा। भ्राजकञ्चेति पित्तस्य नामानि स्थानभेदतः" भावप्र०।

पाचन ಪಾಚನ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. पाच्यतेऽनेन — डु पचष (पाके) + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಕೆಂಪು ಹರಳು ಗಿಡ. (न०) 3. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪಕ್ಷಯವುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. 4. ದೋಷ

ವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಒಂದು ವಸ್ತು. (वि०) 5. ಪಾಕ ಮಾಡಿಸುವ. पचष् + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

पाच्य ಪಾಚ್ಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. डु पचष् (पाके) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। न कुत्वम् (७-३-६५)।

पाञ्चजन्य ಪಾಂಚಜನ್ಯ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಂಖ. पञ्चजने दैत्ये भवः "यञ्" (वा० ४-३-५८)। "दृप्यतामथ दैत्यानां ध्वनिरुत्कम्पयन् दिवम्। पाञ्चजन्य-प्रणादेन पर्यभूयत भूयसा" याद० १६-८३। 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು.

पाञ्चजन्यधर ಪಾಂಚಜನ್ಯಧರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. पाञ्च-जन्यस्य धरः—धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)।

पाञ्चदश ಪಾಂಚದಶ (वि०) ತಿಂಗಳಿನ ಹದಿನೈದನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಬರುವ, ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿರುವ. पञ्चदश्यां पौर्णमास्यां भवः "अण्" (४-३-१६)।

पाञ्चभौतिक ಪಾಂಚಭೌತಿಕ (वि०) ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶರೀರ ಮುಂತಾದುದು. पञ्चभ्यो भूतेभ्य आगतः "ठक्" (४-३-७४)।

पाञ्चवर्षिक ಪಾಂಚವರ್ಷಿಕ (वि०) ಮುಂದಿನ ಐದು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಐದು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗ ಬೇಕಾದ. पञ्च वर्षाः परिमाणमस्य "ठञ्" (५-१-५७)।

पाञ्चशब्दिक ಪಾಂಚಶಬ್ದಿಕ (न०) ಐದು ವಿಧ ಶಬ್ದ ಗಳಿಂದ ನಡೆಯುವ ವಾದ್ಯ. पञ्चभिः शब्दैः निर्वृत्तम् — "ठक्" (५-१-७९)। (1) ಅಂಗಜ, (2) ಚರ್ಮಜ, (3) ತಂತ್ರಜ, (4) ಕಾಂಸ್ಯಜ ಮತ್ತು (5) ಫೂತ್ಕೃತಗಳೆಂದು ಶಬ್ದವು ಐದು ವಿಧ. "अङ्गजं चर्मजं चैव तन्त्रजं कांस्यजं तथा। फूत्कृतं चेति मुनिभिः कथितं पाञ्चशब्दिकम्" स्कान्द०।

पाञ्चार्थिक ಪಾಂಚಾರ್ಥಿಕ (पुं०) 1. ಪಾಶುಪತ ಮತ. पञ्च अर्थाः कृत्यानि पाशा वा यत्र। (वि०) 2. ಪಾಶು ಮತಾನುಯಾಯಿ.

पाञ्चाल ಪಾಂಚಾಲ (पुं०) 1. ಪಂಚಾಲ ದೇಶದ ದೊರೆ. पञ्चालानां राजा "अञ्" (वा० ४-१-१६६)। (पुं०ब०व०) 2. ಪಂಚಾಲ ದೇಶದ ಜನರು. "पाञ्चाला-श्चैव मत्स्याश्च शूरसेनाः पटच्चराः" भा० विरा०। 3. ಪಂಚಾಲ ದೇಶ. पञ्चभिः प्रधाननदीभिः अलति— अल (भूषणपर्याप्तवारणेषु) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्"। ಪಂಚಾಲ ದೇಶವು ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಚರ್ಮಣ್ವತೀ ನದಿಯವರೆಗೂ ದೆಹಲಿಗೆ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಪಂಚಾಲಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಗಂಗಾ ನದಿಯಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣಪಂಚಾಲವು ದ್ರುಪದರಾಜನ ರಾಜ್ಯ. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ ಕಾಂಪಿಲ್ಯ. ದಕ್ಷಿಣಪಂಚಾಲವು ಗಂಗಾ ನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ತೀರದಿಂದ ಚರ್ಮಣ್ವತೀ ನದಿಯವರೆಗೂ ಉತ್ತರಪಂಚಾಲವು ಗಂಗಾನದಿಯಿಂದ ಹಿಮಾಚಲದವರೆಗೂ ಹರಡಿರುವುದು. (न०) 4. ಶಾಸ್ತ್ರ. पञ्चानां विषयाणामन्यतोऽनवगतानां प्रकाशनायालमिति पञ्चालं शास्त्रम्-स्वार्थे "अण्"। "प्रवृत्तं च निवृत्तं च शास्त्रं पञ्चालसंज्ञकम्"। (वि०) 5. ಪಂಚಾಲ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ, –ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. पञ्चाले भवः "अण्" (४-३-५३)।

पाञ्चालिका ಪಾಂಚಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪುತ್ತಳಿಕೆ, ವಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ದಂತದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೊಂಬೆ. पाञ्चाली स्वार्थे "कन्" ह्रस्वः "टाप्" च। "स्तन्यत्यागात्प्रभृति सुमुखी दन्तपाञ्चालिकेव" मालती० १०-५।

पाञ्चाली ಪಾಂಚಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಪುತ್ತಳಿಕೆ, ವಸ್ತ್ರ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೊಂಬೆ. पञ्चभि-र्वर्णैरल्यते — अल "घञ्" (३-३-१९)। "ङीप्" (४-१-४१)। 2. ದ್ರೌಪದಿ, ಪಂಚಾಲರಾಜನ ಪುತ್ರಿ. पाञ्चाले भवा "अण्" (४-३-५३)। "ङीप्" (४-१-१५)। "पाञ्चाल्या मम दुर्नयोपजनितस्तीर्णो निकारार्णवः" वेणी० ६-४५।

पाट् ಪಾಟ್ (अव्य०) ಸಂಬೋಧನೆ. "संबोधने ननु प्याट् पाट् हे है भो अङ्ग हन्त च" वैज०।

पाटक ಪಾಟಕ (पुं०) 1. ತಟ, ದಡ, ತೀರಪ್ರದೇಶ. पाटयति—पट (भाषार्थे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. 4. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. 5. ಮಹಾಕಿಷ್ಕು. 6. ಮೂಲದ್ರವ್ಯವು ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. "पाटको रोधसि ग्रामैकदेशेऽक्षादिचालने। वाद्यभेदे महाकिष्कौ मूलस्यापचयेऽपि च" हेम०। (वि०) 7. ಭೇದಿಸುವ, ಸೀಳುವ, ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ.

पाटच्चर ಪಾಟಚ್ಚರ (पुं०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. पाटयन् छिन्दन् चरति — चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "मन्त्रिन्, कुलिङ्गसाहसिकत्वं किलैतस्य पाप-पाटच्चरस्य" प्रद्यु० वि०।

पाटन ಪಾಟನ (नं०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಭೇದಿಸುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. पट (भाषार्थे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अस्थिभङ्गं गवां कृत्वा लाङ्गूलच्छेदनं तथा। पाटने कर्णशृङ्गाणां मासार्धं तु यवान् पिबेत्"। 2. ಭೇದಿಸುವುದು, ಎರಡು ಹೋಳು ಮಾಡುವುದು. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–ना –ನಾ.**

पाटनीय ಪಾಟನೀಯ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭೇದಿಸಲ್ಪಡುವ. पट (भाषार्थे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಕತ್ತರಿಸಬೇಕಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಸೀಳಲ್ಪಡುವ. 4. ಸೀಳಬೇಕಾದ. 5. ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ರಂಧ್ರ ಮಾಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

पाटयत् ಪಾಟಯತ್ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಭೇದಿಸುತ್ತಿರುವ, ತುಂಡುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. पट (भाषार्थे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಭೇದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಎರಡು ಹೋಳು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

पाटयितृ ಪಾಟಯಿತೃ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು. पट (भाषार्थे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡುವವನು, ಎರಡು ಹೋಳುಮಾಡುವವನು. 3. ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

पाटल ಪಾಟಲ (पुं०) 1. ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಮಿಶ್ರವರ್ಣ. पट (गतौ) + णिच् "कलः" (उ० १-१०६)। "कपोलपाटलादेशि बभूव रघुचेष्टितम्" रघु० ४-६८। 2. ಕೆಂಪು ಬತ್ತ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ, –लिः –ಲಿಃ.** 3. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. (स्त्रीनं०) **–ला –ಲಾ, –लम् –ಲಮ್.** 4. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಹೂವು. "पाटलसंसर्गसुरभिवनवाताः" शाकु० १-३। "पाटला पाटली स्त्री स्यादस्य पुष्पे पुनर्न ना" मेदि०। (वि०) 5. ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಮಿಶ್ರವರ್ಣ. "उच्छ्रायिभिर्बहलपाटलधातुरागैः" माघ० ५-२१। "आशुधान्ये पुमान् श्वेतरक्तवर्णेऽपि वाच्यवत्" मेदि०।

पाटला ಪಾಟಲಾ, –लि –ಲಿ (स्त्री०) 1. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. (स्त्रीनं०) 2. ಪಾದರಿ ಹೂವು. "स पाटलायाः स्तबकं प्रकम्पितः" नैष० १-९५।

पाटलावती ಪಾಟಲಾವತೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

पाटलिपुत्र ಪಾಟಲಿಪುತ್ರ (नं०) ಮಗಧ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. ಇದರ ಪೂರ್ವದ ಹೆಸರು ಕುಸುಮಪುರ. ಈಗ ಇದು ಪಾಟನಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದು ಮಗಧ ದೇಶದ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದ ಅಜಾತಶತ್ರುವಿನ ರಾಜಧಾನಿ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗಿರಿವ್ರಜವು ಮಗಧ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಪಾಟಲಿಪುತ್ರವು ರಾಜಧಾನಿಯಾಯಿತು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಗಧ ದೇಶವನ್ನು ನಂದರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಚಾಣಕ್ಯನ ತಂತ್ರದಿಂದ ನಂದರ ಅಸಹನೆ ಮತ್ತು ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನು ಇದರ ರಾಜನಾದನು. "अये! कथमप्रवृत्तकौमुदीमहोत्सवं कुसुमपुरं पश्यामि? अथ त्वया अस्मद्वचनात् आघोषितः कुसुमपुरे कौमुदीमहोत्सवः?" मुद्रा० ३। ಈ ಪಾಟಲಿಪುತ್ರದಲ್ಲಿ ಸುದರ್ಶನ ರಾಜನು ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನೆಂಬ ಪಂಡಿತನೊಬ್ಬನು ಪಂಚತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಹಿತೋಪದೇಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು.

पाटलिमन् ಪಾಟಲಿಮನ್ (पुं०) ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಮಿಶ್ರವರ್ಣ. पाटलस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)।

पाटल्या ಪಾಟಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಹೂವಿನ ರಾಶಿ. पाटलस्य समूहः "यः" (४-२-४९)।

पाटव ಪಾಟವ (नं०) 1. ಜಾಣತನ, ನೈಪುಣ್ಯ, ದಕ್ಷತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. पटोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। "पाटवं संस्कृतोक्तिषु" हितो०। 2. ಲವಲವಿಕೆ, ಚುರುಕಾಗಿರುವಿಕೆ. "ह्रीविमोहविरहादुपलेभे पाटवं नु हृदयं नु वधूभिः" किरा० ९-५४। 3. ಶಕ್ತಿ. 4. ಆರೋಗ್ಯ.

पाटविक ಪಾಟವಿಕ (वि०) 1. ಪಟುವಾಗಿರುವ, ಚುರುಕಾಗಿರುವ, ಲವಲವಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. पाटवमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "रणे रभसनिर्भिन्नद्विपपाटविकासिनि" माघ० १९-५६। 2. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. "पटुः पाटविको धूर्तः स्थगः" त्रिकाण्ड०। 3. ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ. 4. ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿ.

पाटित ಪಾಟಿತ (वि०) 1. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पट (भाषार्थे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आशिषामनुपदं समस्पृशद्दर्भपाटिततलेन पाणिना" रघु० ११-३१। 3. ಕನ್ನ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಗೋಡೆ). "अन्यासु भित्तिषु

मया निशि पाटितासु क्षारक्षतासु विषमासु च कल्पनासु" मृच्छ० ३-१४। 4. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

पाटीर ಪಾಟೀರ (पुं०) 1. ಚಂದನ, ಗಂಧ. पटीर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "पाटीरद्रुमवर्णनेन कविभिर्मूढैर्दिनं नीयते"। 2. ಮೂಲಂಗಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 3. ತಗರ. 4. ಜಲ್ಲಡೆ, ಒಂದರಿ. 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 6. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಜಮೀನು, ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿ. 7. ಬಿದಿರಿನ ರಸ. 8. ಕೆಟ್ಟಗಾಳಿಯ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ. "पाटीरो मूलके वङ्गे तितऔ वान्तिकेऽम्बुदे। केदारे वेणुसारे च" हेम०।

पाटच ಪಾಟ್ಯ (वि०) 1. ಛೇದಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. पट + णिच् कर्म० "यत्" (३-१-९७)। 2. ಸೀಳಲ್ಪಡುವ, ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

पाठ ಪಾಠ (पुं०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ. पठ (व्यक्तायां वाचि) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು, ಅಧ್ಯಾಪನ, ಓದಿಸುವುದು. पठ + णिच् "अच्" (३-३-५६)। ಪ್ರವಚನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಕನಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ 18 ವಿಧ ದೋಷಗಳು : (1) शङ्कितम्, (2) भीतम्, (3) उद्घुष्टम्, (4) अव्यक्तम्, (5) अनुनासिकम्, (6) विस्वरम्, (7) विरसम्, (8) विश्लिष्टम्, (9) विसमाहितम्, (10) काकस्वरम्, (11) निरसितम्, (12) स्थानविवर्जितम्, (13) व्याकुलम्, (14) तालहीतम्, (15) सगीतम्, (16) सशिरःकम्पम्, (17) अल्पकण्ठम् ಮತ್ತು (18) अनर्थकम् मार्क०। 3. ಓದಬೇಕಾದ ಗ್ರಂಥಭಾಗ. पठ्यते — पठ कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

पाठक ಪಾಠಕ (वि०) 1. ಓದುವವನು, ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುವವನು, ಕಲಿಯುವವನು. पठ (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪಠನಮಾಡುವವನು, ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ ಕಾವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಓದುವವನು. 3. ಅಧ್ಯಾಪಕ, ಪಾಠ ಹೇಳುವವನು, ಪ್ರವಚನಮಾಡುವವನು. पठ + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पाठच्छेद ಪಾಠಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ಪಾಠದ ವಿರಾಮ, ಪ್ರವಚನದ ನಿಲುಕಡೆ, ಓದುವಾಗ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಓದುವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುವುದು. पाठस्य छेदः। 2. ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಬಿಡಿಸಿ ಓದುವುದು.

पाठदोष ಪಾಠದೋಷ (पुं०) ತಪ್ಪಾಗಿ ಓದುವುದು.

पाठन ಪಾಠನ (न०) ಪ್ರವಚನಮಾಡುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು, ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಸುವುದು, ಓದಿಸುವುದು. पठ (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

पाठशाला ಪಾಠಶಾಲಾ (स्त्री०) ವಿದ್ಯಾಲಯ, ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ಸ್ಥಳ, ಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆ.

पाठा ಪಾಠಾ (स्त्री०) ಅಗುರುಶುಂಠಿ. "पाठाम्बष्ठा विद्धकर्णी स्थापनी श्रेयसी शिवा" अम०।

पाठित ಪಾಠಿತ (वि०) ಪ್ರವಚನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पठ (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विष्णुशर्मणापि तदर्थं पञ्चतन्त्राणि रचयित्वा पाठितास्ते राजपुत्राः" पञ्चतं०।

पाठिन् ಪಾಠಿನ್ (वि०) 1. ಓದುವವನು, ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುವವನು, ಕಲಿಯುವವನು. पठ (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದವನು.

पाठीन ಪಾಠೀನ (पुं०) 1. ಪಾಠಕ, ಪುರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠನಮಾಡುವವನು. 2. ಗುಗ್ಗುಳದ ಗಿಡ. 3. ಸಾವಿರ ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "पाठीनो मीनभेदे स्यात्पाठके गुग्गुलद्रुमे" मेदि०। "अवाप्तकिञ्जल्कविभेदमुच्चकैः विवृत्तपाठीनपराहतं पयः" किरा० ४-५।

पाठ्य ಪಾಠ್ಯ (वि०) 1. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಓದಬೇಕಾದ. 2. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಓದಲ್ಪಡುವ. पठ (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

पाण ಪಾಣ (पुं०) 1. ಪಾಣಿ, ಹಸ್ತ, ಕೈ. पण्यतेऽनेन — पण (व्यवहारे स्तुतौ च) कर० "घञ्" (३-३-११७)। 2. ಪಣ, ಪಂದ್ಯ, ಪಂತ, ಬಾಜಿ. पण भावे "घञ्" (३-३-१८)। "दीव्यामहे पार्थिव मा विशङ्कां कुरुष्व पाणं च चिरञ्च मा कृथाः" भा० सभा० ८४-८।

पाणि ಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. पणायन्त्यनेन—पण (व्यवहारे स्तुतौ च) + आयः "इण्" आयस्य लुक् च (उ० ४-१३२)। "दन्तालिकाधरणनिश्चलपाणियुग्ममर्धोदितो हरिरिवोदयशैलमध्र्नः" माघ० ५-५६। (स्त्री०) 2. ಅಂಗಡಿಬೀದಿ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ.

पाणिकच्छपिका ಪಾಣಿಕಚ್ಛಪಿಕಾ (स्त्री०) ಕೂರ್ಮ ಮುದ್ರೆ.

पाणिगृहीती ಪಾಣಿಗೃಹೀತೀ (स्त्री०) ಭಾರ್ಯೆ, ಧರ್ಮಪತ್ನಿ, ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಡತಿ. पाणिः गृहीतो

यस्याः "ङीष्" (वा० ४-१-५२)। पाणिगृहीती भार्यायां पाणिगृहीतान्या सि० कौ०।

पाणिग्रह ಪಾಣಿಗ್ರಹ (पुं०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणि-र्गृह्यतेऽत्र — ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)।

पाणिग्रहण ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणिर्गृह्यतेऽत्र — ग्रह (उपादाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "प्रयुक्तपाणिग्रहणं यदन्यद्वधूवरं पुष्यति कान्तिमग्र्याम्" कुमा० ७-७८।

पाणिग्रहणिक ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಿಕ (वि०) ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವಾದ (ಮಂತ್ರ). पाणिग्रहणं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "पाणिग्रहणिका मन्त्रा नियतं दारलक्षणम्। तेषां निष्ठा तु विज्ञेया विद्वद्भिः सप्तमे पदे" मनु० ८-२२७।

पाणिग्रहीतृ ಪಾಣಿಗ್ರಹೀತೃ (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ, ಮದುವೆಯಾದವನು, ಮದವಣಿಗ. पाणिं गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

पाणिग्राह ಪಾಣಿಗ್ರಾಹ (पुं०) ಪತಿ, ಮದುವೆಯಾದ ಗಂಡ. पाणिं गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "बाल्ये पितुर्वशे तिष्ठेत्पाणिग्राहस्य यौवने" मनु० ८-१४८।

पाणिघ ಪಾಣಿಘ (वि०) 1. ಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವವನು. पाणिना हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" टिलोपः घत्वं च निपा० (३-२-५५)। 2. ಕೈಯಿಂದ ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು.

पाणिज ಪಾಣಿಜ (पुं०) ನಖ, ಉಗುರು. पाणौ जायते— जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

पाणितल ಪಾಣಿತಲ (न०) ಹಸ್ತ, ಅಂಗೈ.

पाणिन ಪಾಣಿನ (पुं०) ಪಣಿಯೆಂಬ ಮುನಿಯ ಮಗ, ಪಾಣಿನಿಮುನಿ. पणिनो मुनेरपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। न टिलोपः (६-४-१६५)।

पाणिनि ಪಾಣಿನಿ (पुं०) ಪಾಣಿನಿ ಮುನಿ. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಚತುರ್ದಶ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು (ಅಕ್ಷರ ಸಮಾಮ್ನಾಯವನ್ನು) ಪಡೆದು ಸಮಗ್ರ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. पणिनो युवापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात्। कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः"। ಈ ಮುನಿಯು अष्टाध्यायीसूत्रपाठः गणपाठः धातुपाठः लिङ्गानुशासनम् ಮತ್ತು शिक्षा ಎಂಬ ಐದು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು.

पाणिनीय ಪಾಣಿನೀಯ (वि०) 1. ಪಾಣಿನಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶಿಷ್ಯರು. पाणिनौ भक्तिरस्य "छः" (४-२-११४)। "अकृतव्यूहाः पाणिनीयाः" परि० ५७। 2. ಪಾಣಿನಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. पाणिनिना प्रोक्तम् "छः" (४-३-१०१)। 3. ಪಾಣಿನಿ ಮುನಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. पाणिनिना उपज्ञातम् "छः" (४-३-११५)। 4. ಪಾಣಿನಿಸಂಬಂಧವಾದ. पाणिनेरिदम् "छः" (४-२-११४)।

पाणिन्धम ಪಾಣಿಂಧಮ (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಶಬ್ದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಹಸ್ತತಾಡನದಿಂದ ಶಬ್ದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ (ದಾರಿ). ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟಲು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಶಬ್ದಮಾಡುವುದುಂಟು. पाणयो ध्मायन्ते अस्मिन् — पाणि + ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "खश्" (३-२-३७)। निपा०।

पाणिपाद ಪಾಣಿಪಾದ (न०) ಕೈಗಳು ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳು. पाण्योः पादयोश्च समाहारः। एकवद्भावः (२-४-२)।

पाणिपीडन ಪಾಣಿಪೀಡನ (न०) 1. ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ, ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणिः पीडयतेऽत्र—पीड (अवगाहने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "पाणिपीडनविधेरनन्तरं शैलराजदुहितुर्हरं प्रति। भावसाध्वसपरिग्रहादभूत् कामदोहदमनोहरं वपुः" कुमा० ८-१। 2. ಕೈಯಿಂದ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಸುಕುವುದು. पाणेः पीडनम्।

पाणिबन्ध ಪಾಣಿಬಂಧ (पुं०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणिर्बध्यतेऽत्र — बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)।

पाणिभुज् ಪಾಣಿಭುಜ್ (पुं०) ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ.

पाणिरुह ಪಾಣಿರುಹ (पुं०) ನಖ, ಉಗುರು. पाणौ रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

पाणिवाद ಪಾಣಿವಾದ (पुं०) 1. ಕೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುವವನು, ಕೈ ತಟ್ಟಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು. 2. ಕೈಗಳಿಂದ ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಾದಿಸುವವನು.

पाणिसर्ग्या ಪಾಣಿಸರ್ಗ್ಯಾ (स्त्री०) ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. पाणिभ्यां सृज्यतेऽसौ—सृज (विसर्गे) "ण्यत्" (वा० ३-१-१२२)। पाणिसर्ग्या रज्जुः सि० कौ०।

पाणीकरण ಪಾಣೀಕರಣ (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणौ क्रियतेऽस्मिन्—कृञ् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

पाण्डर ಪಾಂಡರ (पुं०) 1. ಮರುವಕ ವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 2. ಶ್ವೇತವರ್ಣ. 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ. (वि०) 4. ಶ್ವೇತವರ್ಣದ, ಬಿಳುಪಾದ. पाण्डरः श्वेतवर्णोऽस्त्यस्य । (न०) 5. ಗೈರಿಕ ಧಾತು. 6. ಕುಂದಪುಷ್ಪ, ಮೊಲ್ಲೆ ಹೂವು.

पाण्डव ಪಾಂಡವ (पुं०) ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪುತ್ರರಾದ (1) ಧರ್ಮರಾಜ, (2) ಭೀಮ, (3) ಅರ್ಜುನ, (4) ನಕುಲ ಮತ್ತು (5) ಸಹದೇವ. पाण्डोरपत्यम् "अञ्" (४-२-७१)। "यः स कौरव्यदायादः पाण्डुर्नाम नराधिपः । कामभोगान् परित्यज्य शतशृङ्गमितो गतः । ब्रह्मचर्यव्रतस्थस्य तस्य दिव्येन हेतुना । साक्षाद्धर्मादयं पुत्रस्तत्र जातो युधिष्ठिरः। तथैनं बलिनां श्रेष्ठं तस्य राज्ञो महात्मनः । मातरिश्वा ददौ पुत्रं भीमं नाम महाबलम् । पुरन्दरादयं जज्ञे कुन्त्यां सत्यपराक्रमः। यस्य कीर्तिर्महेष्वासान् सर्वानभिभविष्यति। यौ तु माद्री महेष्वासावसूत पुरुषोत्तमौ। अश्विभ्यां पुरुषव्याघ्राविमौ तावपि तिष्ठतः" भा० आदि० १३५ । "यजतां पांडवः स्वर्गमवत्विन्द्रः तपत्विनः" माघ० २-६५ ।

पाण्डवीय ಪಾಂಡವೀಯ (वि०) ಪಾಂಡವರ ಸಂಬಂಧವಾದ. पाण्डवानामिदम् "छः" (४-२-११४) ।

पाण्डवेय ಪಾಂಡವೇಯ (पुं०) ಪಾಂಡವರು, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿಯರಾದ ಕುಂತೀ ಮತ್ತು ಮಾದ್ರೀಪುತ್ರರು. पाण्डोरियं पाण्डवी कुन्ती माद्री च, तयोरपत्यानि "ढक्" (४-१-१२०) । "यदाऽश्रौषं चापगेयेन सङ्ख्ये स्वयं मृत्युं विहितं धार्मिकेण । तच्चाकार्षुः पाण्डवेयाः प्रहृष्टास्तदा नाशंसे विजयाय संजय" भा० आदि० १-२०७ ।

पाण्डित्य ಪಾಂಡಿತ್ಯ (न०) 1. ಜ್ಞಾನ, ವಿದ್ವತ್ತು. पण्डितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) । "यत् प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवं तच्चेदस्ति ततस्तदेव गमकं पाण्डित्यवैदग्ध्ययोः" मालती० १-१० । 2. ಜಾಣತನ, ಕೌಶಲ್ಯ, ಚತುರತೆ, ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ.

पाण्डु ಪಾಂಡು (पुं०) 1. ಪಾಂಡುಮಹಾರಾಜ, ಪಾಂಡವರ ತಂದೆ, ಶಂತನುರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನು ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದನು. ತಾಯಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿಯು ಅವನ ಸಂತತಿ ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕರೆದು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲು ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಅವಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುವು ಜನಿಸಿದನು. "साथ द्वैपायनं चिन्तयामास । सोऽग्रतः स्थितः किं करवाणीति । सत्यवत्युवाच भ्राता तेऽनपत्य एव स्वर्गतः तस्यार्थे पुत्रमुत्पादयेति । स परमित्युवाच स तत्र त्रीन् पुत्रानुत्पादयामास धृतराष्ट्रं पाण्डुं विदुरं चेति" भा० आदि० ६३-५७ । ಪಾಂಡುರಾಜನು ಕುಂತಿ ಮತ್ತು ಮಾದ್ರಿ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಒಂದು ದಿನ ಇವನು ಮಾದ್ರಿಯೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಕಿಂದಮನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಮೃಗರೂಪದಿಂದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರಲು ಮೃಗದ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಗಂಡುಮೃಗವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಆ ಮೃಗವು ಕೂಡಲೆ ಕಿಂದಮ ಋಷಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ "ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮದಿಂದ ನಿನಗೂ ಇದೇ ಗತಿ ಬರಲಿ" ಎಂದು ಶಪಿಸಿತು. ಆದರಿಂದ ದುಃಖಿತನಾದ ಪಾಂಡುವು ನಗರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಶತಶೃಂಗ ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತಾಪಸವೇಷದಿಂದ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಸಂತತಿ ವಿಚ್ಛೇದವನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದನು. ಕುಂತಿಯು ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಡೆದಿದ್ದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಯಮಧರ್ಮರಾಯನಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನೂ ವಾಯುದೇವನಿಂದ ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ ಪಡೆದಳು. ಆ ಮಂತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಮಾದ್ರಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಮೂಲಕ ನಕುಲ ಸಹದೇವರೆಂಬ ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಒಮ್ಮೆ ಪಾಂಡುವು ಮೋಹಪರವಶನಾಗಿ ಮಾದ್ರಿಯೊಡನೆ ವಿಹರಿಸಿ ಕಿಂದಮನ ಶಾಪದಂತೆ ಕಾಲವಶನಾದನು. भा० आदि० ६३ । 2. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. (वि०) 3. ಬಿಳುಪಾದ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. "अयमपरदिशोऽङ्के मुञ्चति स्रस्तहस्तः शिशयिषुरिव पाण्डुं म्लानमात्मानमिन्दुः" माघ० ११-२२ । 4. ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕಾಮಾಲೆರೋಗ. (पुं० ब० व०) 5. ಪಾಂಡುದೇಶ.

पाण्डुकम्बल ಪಾಂಡುಕಂಬಲ (पुं०) 1. ಬಿಳಿ ಉಣ್ಣೆಯ ಕಂಬಳಿ, ನಯಗಂಬಳಿ. पाण्डुवर्णः कम्बलः। 2. ಶಾಖವಾದ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆ. "स्यात् पाण्डुकम्बलः श्वेतप्रावारग्रावभेदयोः" मेदि०। 4. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊದಿಸುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ.

पाण्डुकम्बलिन् ಪಾಂಡುಕಂಬಲಿನ್ (वि०) ಶ್ವೇತಕಂಬಳಿಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ, ಬಿಳಿಯ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ ರಥ. पाण्डुकम्बलेन परिवृतो रथः "इनिः" (४-२-११) ।

पाण्डुपुत्र ಪಾಂಡುಪುತ್ರ (पुं०) ಪಾಂಡುರಾಜನ ಮಕ್ಕಳು, ಧರ್ಮರಾಜ ಭೀಮ ಅರ್ಜುನ ನಕುಲ ಮತ್ತು ಸಹದೇವ ರೆಂಬ ಐವರು ಪಾಂಡವರು.

पाण्डुपृष्ठ ಪಾಂಡುಪೃಷ್ಠ (वि०) ಬೆನ್ನಿನಮೇಲೆ ದುರ್ಲಕ್ಷಣದ ಬಿಳಿಯ ಮಚ್ಚೆಯುಳ್ಳವನು. पाण्डु पृष्ठं यस्य।

पाण्डुर ಪಾಂಡುರ (पुं०) 1. ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಬೆರೆತ ಮಿಶ್ರವರ್ಣ. 2. ಬಿಳುಪು, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. (न०) 3. ಕಾಮಾಲೆ ವ್ಯಾಧಿ. 4. ಶ್ವಿತ್ರರೋಗ. (वि०) 5. ಬಿಳುಪಾದ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. "उदमज्जि कैटभजितः शयनादपनिद्रपाण्डुरसरोजरुचा" माघ० ९-३०। 6. ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಬಿಳುಪು ಬೆರೆತ ಮಿಶ್ರವರ್ಣದ.

पाण्डुरित ಪಾಂಡುರಿತ (वि०) ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವ. पाण्डुरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "आगच्छदुर्वीन्द्रचमूसमुत्थैर्भूरेणुभिः पाण्डुरिता मुखश्रीः" नैष० १०-९।

पाण्डुरोग ಪಾಂಡುರೋಗ (पुं०) ಕಾಮಾಲೆ ವ್ಯಾಧಿ, ಪಿತ್ತಚಲನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ದೇಹವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ. ಈ ಕಾಮಾಲೆ ವ್ಯಾಧಿಯು ವಾತ, ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫದೋಷಗಳಿಂದ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧ. ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳ ಮೇಳನದಿಂದ ಒಂದು ವಿಧ. ಈ ರೀತಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿ ದೋಷದಿಂದ ಕೃಷ್ಣ ಪೀತ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ವರ್ಣಗಳು ಉಂಟಾದರೂ ಪಾಂಡುವರ್ಣವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಂಡುರೋಗವೆಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. "पाण्ड्वामयोऽष्टार्धविधः प्रदिष्टः पृथक् समस्तैर्युगपच्च दोषैः। सर्वेषु चैतेष्विह पाण्डुभावो यतोऽधिकोऽतःखलु पाण्डुरोगः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४४-४।

पाण्डुलेख ಪಾಂಡುಲೇಖ (पुं०) ಸರಿಯಾದ ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವ ಮೊದಲು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಸೀಮೆಸುಣ್ಣದಿಂದ ಬರೆಯುವ ರೂಪರೇಖೆಯ ಚಿತ್ರ, ಆಕೃತಿ ಸೂಚಕ ಸ್ಥೂಲ ರೂಪದ ಚಿತ್ರ. ಈ ಚಿತ್ರ (ನಕ್ಷೆ) ವನ್ನು ಮೊದಲು ಹಲಗೆಯ ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದು ಸರಿಯಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬಳಿಕ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಬೇಕು. "पाण्डुलेखेन फलके भूमौ वा प्रथमं लिखेत्। ऊनाधिकं तु संशोध्य पश्चात्पत्रे निवेशयेत्" व्यासः।

पाण्डुशर्करा ಪಾಂಡುಶರ್ಕರಾ (स्त्री०) ಒಂದು ವಿಧ ಪ್ರಮೇಹ ರೋಗ.

पाण्ड्य ಪಾಂಡ್ಯ (पुं०) 1. ಪಾಂಡುದೇಶದ ನಿವಾಸಿ. 2. ಪಾಂಡುದೇಶದ ದೊರೆ. पाण्डुः देशोऽभिजनोऽस्य तस्य राजा वा "ड्यण्" (वा० ४-१-१६६)। "तस्यामेव रघोः पाण्ड्याः प्रतापं न विषेहिरे" रघु० ४-४९। "पाण्ड्योऽयमंसार्पितलम्बहारः क्लृप्ताङ्गरागो हरिचन्दनेन" रघु० ६-६०।

पाण्ड्यवाट ಪಾಂಡ್ಯವಾಟ (पुं०) ಮುತ್ತುಗಳು ಸಿಕ್ಕುವ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ, ಮುತ್ತುಗಳ ಆಕರ ಪ್ರದೇಶ.

पात् ಪಾತ್ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವ, ಕಾಪಾಡುವ. पा (रक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

पात ಪಾತ (पुं०) 1. ಇಳಿಯುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. पत्लृ (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬೀಳುವುದು. "कृत्वा पुंवत्पातमुच्चैर्भृगुभ्यः" माघ० ४-२३। दृष्टिपातः, ग्रहपातः, चरणपातः। 3. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "आसीनमासन्नशरीरपातस्त्रियम्बकं संयमिनं ददर्श" कुमा० ३-४४। 4. ರಾಹು. 5. ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಬಂದು ಒದಗುವುದು, ಆಗುವುದು, ಘಟನೆ. (वि०) 6. ಬೀಳುವವನು. पत्लृ "णः" (३-१-१४०)। 7. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पा (रक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

पातक ಪಾತಕ (न०) ಪಾಪ, ನರಕಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ ಅಕಾರ್ಯ. पातयति—पत्लृ (गतौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनु० ११-५५। ಎಂದು ಐದು ವಿಧ ಮಹಾಪಾತಕಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

पातकिन् ಪಾತಕಿನ್ (वि०) ಮಹಾಪಾಪ ಮಾಡಿದವನು. पातकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **पातकिनी ಪಾತಕಿನೀ** "दृशौ मृषा पातकिनो मनोरथाः कथं पृथू वामपि विप्रलेभिरे" नैष० ९-९१।

पातङ्गि ಪಾತಂಗಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ. 1. ಶನಿದೇವ. 2. ಕರ್ಣ. 3. ಸುಗ್ರೀವ. 4. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 5. ವೈವಸ್ವತಮನು. पतङ्गस्य सूर्यस्य अपत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)।

पातञ्जल ಪಾತಂಜಲ (न०) 1. ಪತಂಜಲಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಪಾಣಿನಿಯ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಾ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಬರೆದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. पतञ्जलिना प्रोक्तम् "अण्"। 2. ಪತಂಜಲಿ ಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಯೋಗ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಯೋಗ ದರ್ಶನ.

पातन ಪಾತನ (न०) 1. ಬೀಳಿಸುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. पत्लृ (गतौ) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

(वि०) 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುವ. पत्लृ (गतौ) कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

पातनीय ಪಾತನೀಯ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಡುವ. पत्लृ (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಬೇಕಾದ, ಕೆಡವಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

पातयत् ಪಾತಯತ್ (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತಿರುವ. पत्लृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

पातव्य ಪಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಪಾನಮಾಡಬೇಕಾದ, ಕುಡಿಯಬೇಕಾದ. 3. ಕುಡಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. पा (पाने) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। 4. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. 5. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 6. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. पा (रक्षणे) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। उभयत्र "अनीयर्" (३-१-९६)। **पानीयम् ಪಾನೀಯಮ್.**

पाताल ಪಾತಾಲ (न०) 1. ಅಧೋಭುವನ, ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕ, ಪಾತಾಳ ಲೋಕ, ನಾಗಲೋಕ. पतत्यस्मिन् अधर्मेण — पत्लृ (गतौ) "आलच्" (उ० १-११४)। ಪಾತಾಳಲೋಕವು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೆಳಗಿರುವ ಸಪ್ತ ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು. ["चतुर्दशभुवन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "पातालं च स्थलीपृष्ठं प्रेक्षतामितविक्रमः" याद० २२-५९। 2. ವಿವರ, ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ. 3. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. "पातालं नागालोके स्याद्विवरे बडबानले" मेदि०। 4. 361 ಸಂಖ್ಯೆ.

पातालकेतु ಪಾತಾಲಕೇತು (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

पातालगरुडी ಪಾತಾಲಗರುಡೀ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಲತೆ.

पातालनिलय ಪಾತಾಲನಿಲಯ, –निवासिन् –ನಿವಾಸಿನ್ (पुं०) 1. ದೈತ್ಯ, ಅಸುರ. 2. ಸರ್ಪ.

पातालौकस् ಪಾತಾಲೌಕಸ್ (पुं०) 1. ದೈತ್ಯ, ಅಸುರ. 2. ಸರ್ಪ.

पाति ಪಾತಿ (पुं०) 1. ಪ್ರಭು, ಒಡೆಯ, ಯಜಮಾನ. पाति रक्षति — पा (रक्षणे) "अतिः" (उ० ५-५)। 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 3. ಪತಿ, ಗಂಡ.

पातित ಪಾತಿತ (वि०) ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಡವಲ್ಪಟ್ಟ. पत्लृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "पातितेषु विमतेष्विति नाम प्राप्य यादवपुरं परमेष्ठी" याद० २१-३७।

पातितवत् ಪಾತಿತವತ್ (वि०) ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳಿದವನು. पत्लृ (गतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

पातित्य ಪಾತಿತ್ಯ (न०) ಪತಿತನ ಭಾವ, ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿರುವಿಕೆ. पतितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पातिली ಪಾತಿಲೀ (स्त्री०) 1. ಬಲೆ. 2. ವನಿತೆ, ಹೆಂಗಸು. पतिः भर्ता पक्षी वा लीयतेऽत्र — लीङ् (संश्लेषणे) "डः"। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 3. ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. "पातिली वागुरायां स्यान्नारीपात्रप्रभेदयोः" मेदि०।

पातिव्रत्य ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ (न०) ಪತಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಪತಿವ್ರತೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪತಿಯ ಸೇವೆಯೇ ಮುಖ್ಯ ವ್ರತವಾಗಿರುವಿಕೆ. पतिः लक्षणया पतिसेवा व्रतमस्याः पतिव्रता — पतिव्रताया भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पातुक ಪಾತುಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಪಾತ, ಬೆಟ್ಟದ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶ. 2. ನೀರು ಆನೆ. "पातुकः पतयालौ स्यात् प्रपातजलहस्तिनोः" मेदि०। (वि०) 3. ಬಂದು ಬೀಳುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಬಂದು ಮುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. पत्लृ (गतौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। "तदङ्गमुद्दिश्य सुगन्धि पातुकाः शिलीमुखालीः कुसुमाद्गुणस्पृशः" नैष० १-९३। 4. ಬಂದು ಸೇರುವ. "उत्पत्तुमस्ति पदमेव न मत्पदानामर्थोऽपि नार्थपुनरुक्तिषु पातुकानाम्" नैष० ११-३६।

पातृ ಪಾತೃ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಿಸುವವನು. पा (रक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "संहारकर्तुः संहर्ता पातुः पाता परात्परः" ब्रह्मवै०। 2. ಪಾನಮಾಡುವ, ಕುಡಿಯುವ. 3. ಪಾನಮಾಡುವ, (लाक्ष०) ನೋಡುವ. पा (पाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "पातुर्दृशालेख्यमयीं नृपस्य त्वामादरादस्तनिमीलयास्ते" नैष० ३-१०४।

पात्म ಪಾತ್ಮ (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತು. "शुचिरूष्मागमः पात्म उष्ण ऊष्मापि" वैज०।

पात्य ಪಾತ್ಯ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳಬೇಕಾದ, ಕೆಡವಬೇಕಾದ.

पात्र ಪಾತ್ರ (न०) 1. ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ 2. ಬಿಂದಿಗೆ. 3. ಕುಡಿಯುವ ಪಂಚಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುದು. पिबत्यनेन

—पा (पाने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "स मृण्मये वीतहिरण्मयत्वात् पात्रे निधायार्घ्यमनर्घशीलः" रघु० ५-२। 4. ನದಿಯ ಎರಡು ದಡಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಹೊಳೆಯ ನೀರು ಹರಿಯುವ ಪ್ರದೇಶ. 5. ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೆರೆ ಕೊಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಳ ಅಂಗಣ. 6. ವಿದ್ಯಾವಿನಯಸಂಪನ್ನನಾದ ಯೋಗ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः। याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूतं स्वशक्तितः" याज्ञ० १-२०३। 7. ಪರ್ಣ, ಎಲೆ. 8. ರಾಜಾಮಾತ್ಯ, ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ. 9. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. "पात्रं स्रुवादौ पर्णे च भाजने राजमन्त्रिणि। तीरद्वयान्तरे योग्ये" मेदि०। 10. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು. ಆಧಾರ ವಸ್ತು. पाति रक्षत्याधेयम्। "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६। 11. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸುವ ನಟ. "अहमस्यां कालिदासग्रथितवस्तुना नवेन त्रोटकेन उपस्थास्ये। तदुच्यतां पात्रवर्गः स्वेषु स्वेषु पाठेषु अवहितैर्भवितव्यम् इति" विक्र०।

पात्रट ಪಾತ್ರಟ (पुं०) 1. ಕರ್ಪಟ, ಕಂಬಳಿ, ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 2. ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. "पात्रटः कर्पटे पुंसि कृशे स्यादभिधेयवत्" मेदि०।

पात्रटीर ಪಾತ್ರಟೀರ (पुं०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಮಂತ್ರಿ. 2. ಲೋಹ ಪಾತ್ರೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ. 4. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಾತ್ರೆ. 5. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 6. ನಾಸಾಮಲ, ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಸಿಂಬಳ. "पात्रटीरस्तु पुंलिङ्गो युक्तव्यापारमन्त्रिणि। लोहकांस्यरजतपात्रे सिंहाणे पावकेऽपि च" मेदि०।

पात्रसात् ಪಾತ್ರಸಾತ್ (अव्य०) ಯೋಗ್ಯನಾದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ, ಯೋಗ್ಯಪುರುಷನ ವಶನಾಗಿ.

पात्रासादन ಪಾತ್ರಾಸಾದನ (न०) ಯಜ್ಞ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಯಾಗ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭೆಯ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಡುವುದು.

पात्रिन् ಪಾತ್ರಿನ್ (वि०) 1. ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 2. ಯೋಗ್ಯರಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

पात्रिय ಪಾತ್ರಿಯ (वि०) ಭೋಜನ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. पात्रं भोजनपात्रमर्हति "घः" (५-१-६८)। पक्षे "यत्"। **पात्र्यः ಪಾತ್ರ್ಯಃ.**

पात्रीकृत ಪಾತ್ರೀಕೃತ (वि०) ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. अपात्रं पात्रं कृतः। "मुष्टं प्रतिग्राहयता स्वमर्थं पात्रीकृतो दस्युरिवासि येन" शाकु० ५-२०।

पात्रीभूत ಪಾತ್ರೀಭೂತ (वि०) ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ ಆಗಿರುವ.

पात्रेबहुल ಪಾತ್ರೇಬಹುಲ (वि०) ಕಾರ್ಯದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬರದೆ ಊಟದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವ ಸ್ವಾರ್ಥಪರರು. पात्रे भोजनपात्रे निहिते बहुलीभूताः न तु कार्ये। निपा० (२-१-४८)।

पात्रेसमित ಪಾತ್ರೇಸಮಿತ (वि०) ಊಟದ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಬರುವ, ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿ ಭೋಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವ, ಸ್ವಾರ್ಥಪರರಾದ. पात्रे भोजनपात्रे निहित एव समिताः सङ्गताः न तु कार्ये। निपा० (२-१-४८)।

पाथ ಪಾಥ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ. (न०) 3. ಜಲ, ನೀರು. पाति रक्षति—पा (रक्षणे) "थुट्" (उ० ४-२०३)। निपा०। "पाथोऽर्केऽग्नौ जले क्लीबम्" मेदि०।

पाथस् ಪಾಥಸ್ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. पाति रक्षति—पा (रक्षणे) "असुन्" थुट् च (उ० ४-२०३): 2. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. (उ० ४-२०४)।

पाथिक ಪಾಥಿಕ (पुं०) ಪಥಿಕನ ಮಗ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನ ಮಗ. पथिकस्यापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-११२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पाथिकी ಪಾಥಿಕೀ.**

पाथिस् ಪಾಥಿಸ್ (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಸೂರ್ಯ. "पाथींषि स्वर्गचन्द्रार्काः" वैज०। 4. ಸಮುದ್ರ. 5. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು.

पाथेय ಪಾಥೇಯ (न०) ಬುತ್ತಿ, ಪ್ರಯಾಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾರಿಯ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಹಾರ ವಸ್ತು. पथि साधु "ढञ्" (४-४-१०७)। "मनःप्रसादाञ्जलिना निकामं जग्राह पाथेयमिवेन्द्रसूनुः" किरा० ३-३७।

पाथोज ಪಾಥೋಜ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. पाथसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

पाथोद ಪಾಥೋದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पाथो ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "पाथोदं निजकेलिसौधशिखरादारुह्य यत्कामिनी" नैष० २-१०४। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ, ಮುಸ್ತಕ.

पाथोधर ಪಾಥೋಧರ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पाथसां धरः। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ, ಮುಸ್ತಕ.

पाथोधि ಪಾಥೋಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पाथांसि धीयन्तेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "पाथोधिमाथसमयोत्थितसिन्धुपुत्री०" नैष० ११-६०।

पाथोनिधि ಪಾಥೋನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पाथांसि निधीयन्तेऽत्र—नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "जननीमिव तां लक्ष्म्याः पाथोनिधिपतिव्रताम्। नियमैरुचितैर्भेजे निगमख्यात-वैभवाम्" याद० २२-१६९।

पाद ಪಾದ (पुं०) 1. ಚರಣ, ಕಾಲು. पद्यतेऽसौ — पद (गतौ) "घञ्" (३-३-१६)। "तयोर्जगृहतुः पादान् राजा राज्ञी च मागधी" रघु० १-५७। 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಪ್ರತ್ಯಂತಪರ್ವತ, ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಗುಡ್ಡಗಳು. पद्यते एभिः — पद (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "भूभर्तुरायत-निरन्तरसंनिविष्टाः पादा इवाभिबभुरावलयो रथानाम्" माघ० ५-२०। 4. ಶ್ಲೋಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 5. ಗಿಡಮರಗಳ ಬೇರು. 6. ಕಿರಣ. "दिवसं भृशोष्ण-रुचिपादहतां रुदतीमिवानवरतालिरुतैः" माघ० ९-३४। 7. ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 8. ಗಮನ, ನಡಗೆ. "पादो बुध्ने तुरीयांशे शैलप्रत्यन्त-पर्वते। चरणे च मयूखे च" मेदि०। 9. ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರ. "पादः पुरः कूबरिणां विदारिताः प्रकाममाक्रान्त-तलास्ततो गजैः" माघ० १२-२१। ಚರಣಾರ್ಥಕ पाद ಶಬ್ದವು ಉಪಮಾನ ವಾಚಕ (ಪೂರ್ವ) ಪದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಸುಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರವಾದರೆ ಸಮಾಸಾಂತ ಲೋಪ ಬಂದು पाद्(त्) ಎಂದಾಗುವುದು. व्याघ्रस्येव पादावस्य व्याघ्रपात्। द्विपात् सुपात् ಇತ್ಯಾದಿ. 10. ಹಿರಿಯರ ಹೆಸರಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಗೌರವದ ಪದ. "जीवत्सु तातपादेषु" उ० रा० १-१९।

पादक ಪಾದಕ (वि०) ಗಮನದಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ನಡಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು. पादे गमने कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

पादकटक ಪಾದಕಟಕ (पुं०) ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ತೊಡುಗೆ, ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ. पादस्य कटक इव। "हंसकः पाद-कटकः" अम०।

पादग्रन्थि ಪಾದಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಗಂಟು. पादस्य ग्रन्थिः।

पादग्रहण ಪಾದಗ್ರಹಣ (न०) ಪಾದಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. पादौ गृह्येते यत्र—ग्रह (उपादाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "तामर्चिताभ्यः कुल-देवताभ्यः कुलप्रतिष्ठां प्रणमय्य माता। अकारयत् कारयितव्यदक्षा क्रमेण पादग्रहणं सतीनाम्" कुमा० ७-२७।

पादचत्वर ಪಾದಚತ್ವರ (पुं०) 1. ಹೋತ. 2. ಮರಳು. 3. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. 4. ಆಲಿಕಲ್ಲು. 5. ಇತರರ ದೋಷವನ್ನೇ ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವವನು. "स्यात् पादचत्वर-श्छागे सैकते पिप्पलेऽपि च। करके परदोषैकप्रवक्तृ-पुरुषेऽपि च" मेदि०।

पादचार ಪಾದಚಾರ (पुं०) ಕಾಲುನಡಗೆ, ಕಾಲಿನಿಂದ ನಡೆಯುವುದು. पादेन चारः। "क्रीडाशैले यदि च विचरेत् पादचारेण गौरी" मेघ० १-६०।

पादचारिन् ಪಾದಚಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲುಬಲ. पादाभ्यां चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಕಾಲುನಡಗೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನು. "गिरिराट् पादचारीव पद्भ्यां निर्जरयन् महीम्" भाग०।

पादज ಪಾದಜ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನು. पद्भ्यां जायते—जनी (प्रादु-र्भावे) "डः" (३-२-९८)।

पादजल ಪಾದಜಲ (न०) 1. ಪಾದೋದಕ, ಕಾಲು ತೊಳೆದ ನೀರು. पादक्षालनं जलम्। 2. ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. (वि०) 3. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿದ. पादमितं जलं यत्र।

पादजाह ಪಾದಜಾಹ (न०) ಕಾಲಿನ ಹರಡು, ಕಾಲಿನ ಅಡಿ, ಪಾದಮೂಲ. पादस्य मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

पादतल ಪಾದತಲ (न०) ಅಂಗಾಲು.

पादत्र ಪಾದತ್ರ (न०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. पादौ त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। "पादरोगहरं वृष्यं रक्षोघ्नं प्रीतिवर्धनम्। सुखप्रचारमोजस्यं सदा पादत्र-धारणात्" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-७१।

पादत्राण ಪಾದತ್ರಾಣ (न०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. पादौ त्रायतेऽनेन — त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

पाददाह ಪಾದದಾಹ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾತರೋಗ ಪಿತ್ತರಕ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾತಸಂಚಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿಮಾಯು. पादौ दहति — दह (भस्मीकरणे)

"अण्" (३-२-१)। ಈ ವಾತಸಂಚಾರದಿಂದ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಉರಿತವುಂಟಾಗುವುದು. ನಡೆಯುವಾಗ ಇದರ ಬಾಧೆಯು ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. "पादयोः कुरुते दाहं पित्तासृक्सहितोऽनिलः। विशेषतश्चङ्क्रमतः पाददाहं तमादिशेत्" सुश्रुत० निदान० १-८०।

पादन्यास ಪಾದನ್ಯಾಸ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು, ಕಾಲಿನ ಅಡಿಯಿಡುವುದು. पादस्य न्यासः। "अङ्गैरन्तर्निहितवचनैः सूचितः सम्यगर्थः पादन्यासो लयमनुगतस्तन्मयत्वं रसेषु" माल० २-८।

पादप ಪಾದಪ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पादेन मूलेन पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)। "अनुभवति हि मूर्ध्ना पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परितापं छायया संश्रितानाम्" शाकु० ५-७। 2. ಪಾದಪೀಠ. 3. ಅದ್ರಿ, ಬೆಟ್ಟ. "पादपः पादपीठेऽद्रौ" मेदि०।

पादपरुहा ಪಾದಪರುಹಾ (स्त्री०) ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. पादपं रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-२-३)।

पादपा ಪಾದಪಾ (स्त्री०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ.

पादपाश ಪಾದಪಾಶ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. पादस्य पाशः। "दामाञ्चनं पादपाशो नासारज्जुस्तु लालिका" वैज०। (स्त्री०) **-पाशी -ಪಾಶೀ.** 2. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. 3. ಸರಪಳಿ, ಸಂಕೋಲೆ. 4. ಚಾಪೆ, ಮಂದಲಿಗೆ.

पादपीठ ಪಾದಪೀಠ (न०) ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮಣೆ. पादस्य पीठम्। "वितानसहितं तत्र भेजे पैतृकमासनम्। चूडामणिभिरुद्घृष्टपादपीठं महीक्षिताम्" रघु० १७-२८।

पादपूरण ಪಾದಪೂರಣ (न०) 1. ಶ್ಲೋಕದ ಪಾದವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. 2. ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. च वै तु हि ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ಲೋಕ ಪಾದಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡುವುದು. "चान्वाचये समाहारेऽप्यन्योन्यार्थे समुच्चये। पक्षान्तरे तथा पादपूरणे" मेदि०। "तु पादपूरणे भेदे" मेदि०। "वै स्यात्सम्बोधने पादपूरणे" मेदि०। "हि पादपूरणे हेतौ" मेदि०।

पादप्रक्षालन ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನ (न०) 1. ಕಾಲು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. पादयोः प्रक्षालनम्। 2. ಕಾಲು ತೊಳೆಯುವ ನೀರು. पादौ प्रक्षाल्येतेऽनेन—क्षल (शौचकर्मणि) "ल्युट्" (३-३-११७)। "पादप्रक्षालनं मेधाजनकं सुपवित्रकम्। अलक्ष्मीकलिहृच्चैवमायुषो हितकारि च" राजनि०।

पादप्रहार ಪಾದಪ್ರಹಾರ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಏಟು, ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುವುದು.

पादबन्ध ಪಾದಬಂಧ (पुं०) 1. ಸರಪಣಿ, ಹಸು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. पादौ बध्येते अनेन—बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಬೇಡಿ, ಸಂಕೋಲೆ.

पादबन्धन ಪಾದಬಂಧನ (न०) 1. ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಲು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. पादौ बध्येतेऽनेन—बन्ध (बन्धने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಪಶುಗಳ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. पादयोः बन्धनम्।

पादभाग ಪಾದಭಾಗ (पुं०) ಕಾಲುಭಾಗ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

पादमूल ಪಾದಮೂಲ (न०) 1. ಕಾಲಿನ ತಳಭಾಗ, ಕಾಲಿನ ಅಡಿ, ಅಂಗಾಲು. पादयोः मूलम्। "सा पादमूले कैकेय्या मन्थरा निपपात ह" रामा०। 2. ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಆಡುವ ಮರ್ಯಾದೆಯ ಮಾತು. "निखिलभुवनतलरत्नमिति कृत्वा देवपादमूलमादायागताहमिच्छामि देवदर्शनसुखमनुभवितुम्" काद०।

पादरक्ष ಪಾದರಕ್ಷ (पुं०) 1. ಚಪ್ಪಲಿ, ಜೋಡು. पादं रक्षति—रक्ष (पालने) "अण्" (३-२-१)। 2. ರಥದ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಿ.

पादरक्षण ಪಾದರಕ್ಷಣ (न०) ಕಾಲನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು. पादस्य रक्षणम्।

पादरक्षिणी ಪಾದರಕ್ಷಿಣೀ (स्त्री०) ಪಾದುಕೆ, ಚಪ್ಪಲಿ, ಪಾದರಕ್ಷೆ.

पादरजस् ಪಾದರಜಸ್ (न०) ಪಾದದ ಧೂಳು.

पादरज्जु ಪಾದರಜ್ಜು (स्त्री०) ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ.

पादरथी ಪಾದರಥೀ (स्त्री०) ಪಾದುಕೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. क्षुद्रो रथः रथी, पादयोः रथीव। "पत्रन्ध्री पादविरजाः कोशी पादरथी भवेत्" हारा०।

पादरोह ಪಾದರೋಹ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ.

पादवन्दन ಪಾದವಂದನ (न०) ಕಾಲಿಗೆ ಎರಗಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು, ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ

ನಮಸ್ಕಾರ. पादयोर्वन्दनम्। "कुर्यात् श्वशुरयोः पादवन्दनं भर्तृतत्परा" याज्ञ० १-८३। ಹಿರಿಯರ ಪಾದಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಯುವತಿಯಾಗಿರುವ ಗುರುಪತ್ನಿಯ ಪಾದವಂದನವು ನಿಷಿದ್ಧ. "गुरुपत्नी तु युवतिः नाभिवाद्येह पादयोः। पूर्णविंशतिवर्षेण गुणदोषौ विजानता" मनु० २-२१२।

पादवल्मीक ಪಾದವಲ್ಮೀಕ (न०) ಅನೇಕಾಲು ರೋಗ, ಕಾಲು ಗಜಚರ್ಮದಂತೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಊದುವ ಒಂದು ರೋಗ. पादे वल्मीकमिव।

पादविक ಪಾದವಿಕ (वि०) ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. पदवीं धावति — "ठक्" (४-४-३७)।

पादविरजस् ಪಾದವಿರಜಸ್ (स्त्री०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. पादो विरजाः क्रियतेऽनया। "पन्नद्धी पादविरजाः कोशी पादरथी भवेत्" हारा०।

पादशाखा ಪಾದಶಾಖಾ (स्त्री०) ಕಾಲುಬೆರಳು. पादस्य शाखेव।

पादशैल ಪಾದಶೈಲ (पुं०) ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಸಣ್ಣ ಗುಡ್ಡಗಳು. पादरूपः शैलः।

पादशोथ ಪಾದಶೋಥ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಊತ, ಕಾಲು ಊದುವುದು. पादस्य शोथः।

पादशौच ಪಾದಶೌಚ (न०) ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನ, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. पादयोः शौचम्।

पादस्फोट ಪಾದಸ್ಫೋಟ (पुं०) ಕಾಲು ಒಡೆಯುವ ರೋಗ, ಕಾಲು ಒಡೆದು ರಕ್ತ ಕೀವು ಸುರಿಯುವ ಕುಷ್ಠ ರೋಗ. पादः स्फुटत्यनेन — स्फुट (विशीर्णने) "घञ्" (३-३-१२१)।

पादहर्ष ಪಾದಹರ್ಷ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ ಬಿಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾಲು ಜೋವು, ಕಾಲು ಮರವಡಿಸುವುದು. पादस्य हर्षः। "हृष्यतश्चरणौ यस्य भवतश्च प्रसुप्तवत्। पादहर्षः स विज्ञेयः कफवात-प्रकोपजः" सुश्रुत० निदान० १-८१।

पादाकुलक ಪಾದಾಕುಲಕ (न०) ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. ಮಾತ್ರಾಸಮಕ ವಿಶ್ಲೋಕ ವಾನವಾಸಿಕಾ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಾವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಎರಡು ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಗಳ (ಯಥಾ ಸಂಭವ) ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಾದರೆ (ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗಿರಬಹುದಾದುದರಿಂದ) ವೃತ್ತ ಪರಿಮಾಣವು ನಿಯತವಾಗಿಲ್ಲದ **"ಪಾದಾಕುಲಕ"** ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "यदतीतविविधशुभलक्षणयुतैर्मात्रा-समादिपादैः कथितम्। अनियतवृत्तपरिमाणयुक्तं प्रथितं जगत्सु च पादाकुलकम्" वृ० र०।

पादाग्र ಪಾದಾಗ್ರ (न०) ಕಾಲಿನ ತುದಿ.

पादाङ्गद ಪಾದಾಙ್ಗದ (न०) ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ತೊಡುಗೆ, ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ, ಗೊಲಸು ಗೆಜ್ಜೆ ಮುಂತಾದುವು. पाद-स्याङ्गदमिव। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **पादाङ्गदी ಪಾದಾಙ್ಗದೀ.** "पादाङ्गदी हंसकः स्यात्" हारा०।

पादात् ಪಾದಾತ್ (पुं०) 1. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲು ಬಲ. पादाभ्यामतति—अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಕಾಲಿನಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ನಡೆದು ಹೋಗುವವನು.

पादात ಪಾದಾತ (न०) ಪದಾತಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಕಾಲಾಳುಗಳ ಗುಂಪು, ಕಾಲುಬಲ (ಸೈನ್ಯ)ದ ತಂಡ. पदाति "अण्" (४-२-३८)। "दीर्घास्तिर्यग्वैजयन्तीसदृक्षः पादातानां भ्रेजिरे खड्गलेखाः" माघ० १८-४।

पादाति ಪಾದಾತಿ, –तिक –ತಿಕ (पुं०) ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲುಬಲ.

पादाम्बु ಪಾದಾಂಬು (न०) ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. पादमम्बु यस्य। "तक्रं ह्युदश्विन्मथितं पादाम्ब्वर्धाम्बु निर्जलम्" अम०।

पादालिन्दी ಪಾದಾಲಿಂದೀ (स्त्री०) ನೌಕೆ, ಹಡಗು. पाद इवालिन्दो यस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पादालिन्दी तरण्डा नौस्तरणिस्तारणिस्तरिः" हारा०।

पादावर्त ಪಾದಾವರ್ತ (पुं०) ಏತ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತಲು ಕಾಲಿನಿಂದ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಚಕ್ರ. पादाभ्या-मावर्त्यते—आ+वृतु (वर्तने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "उद्घटिकं घटीयन्त्रं पादावर्तोऽरघट्टकः" अभि० चि०।

पादाविक ಪಾದಾವಿಕ (पुं०) ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲು ಬಲ (ಸೈನ್ಯ). पादेनावो रक्षणम्। तत्र नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

पादिक ಪಾದಿಕ (वि०) 1. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. पादेन चतुर्थांशेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)। 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ. पादः परिमाणमस्य। "षट्त्रिंश-दाब्दिकं चर्यं गुरौ त्रैवेदिकं व्रतम्। तदर्धिकं पादिकं वा ग्रहणान्तिकमेव वा" मनु० ३-१।

पादिन् ಪಾದಿನ್ (वि०) 1. ಚರಣಗಳುಳ್ಳ, ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ. पादौ चरणौ स्तोऽस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. पादश्चतुर्थांशो ग्राह्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "सर्वेषामर्धिनो मुख्यास्तदर्धेनार्धिनोऽपरे। तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चतुर्थांशाश्च पादिनः" मनु० ८-२१०।

पादुक ಪಾದುಕ (वि०) 1. ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. पद (गतौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। (स्त्री०) -का-ಕಾ. 2. ಪಾದುಕೆ, ಪಾದರಕ್ಷೆ. 3. ಜನರು ಸಂಚರಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಮುಳ್ಳು ಹಾಕಿ ಮರಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಳ್ಳ, -ಗುಳಿ. "पादुका कण्टकी गर्तः पांसुच्छन्नो महापथे" वैज०। पद्यतेऽनया—पद (गतौ) "ऊः" (उ० १-७५)। स्वार्थे "कः"। ह्रस्वः (७-४-१३)। "इति निगदितवन्तं राघवस्तं जगाद व्रज भरत गृहीत्वा पादुके त्वं मदीये। च्युतनिखिलविशङ्कः पूज्यमानो जनौघैः सकलभुवनराज्यं कारयाऽस्मन्मतेन" भट्टि० ३-५६।

पादुकाकार ಪಾದುಕಾಕಾರ (पुं०) ಚಪ್ಪಲಿ ತಯಾರಿಸುವವನು.

पादू ಪಾದೂ (स्त्री०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. पद्यतेऽनया—पद (गतौ) "ऊः" (उ० १-८५)।

पादोदक ಪಾದೋದಕ (न०) 1. ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನದ ನೀರು, ಕಾಲು ತೊಳೆದ ನೀರು. 2. ಹಿರಿಯರ ಮತ್ತು ಪರಮ ಪೂಜ್ಯರೆನಿಸಿದವರ ಪಾದಗಳನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರು, ಪಾದತೀರ್ಥ. ಹಿರಿಯರ ಚರಣಗಳನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರನ್ನು ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆಯಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದುದೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ. पादप्रक्षालनजातमुदकम्। "हृदि रूपं मुखे नाम नैवेद्यमुदरे हरेः। पादोदकञ्च निर्माल्यं मस्तके यस्य सोऽच्युतः" पाद्म० उत्तर०।

पादोदर ಪಾದೋದರ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. पादः उदरे यस्य।

पाद्य ಪಾದ್ಯ (न०) 1. ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ನೀರು. पादायेदम् "यत्" (५-४-२५)। "नारीणामथ सरसी सफेनहस्ता प्रीत्येव व्यतनुत पाद्यमूर्मिहस्तैः" माघ० ८-१५। (वि०) 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. पादं चतुर्थांशमर्हति "यत्" (५-१-६६)।

पान ಪಾನ (पुं०) 1. ಮದ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. पीयते यस्मात्—पा (पाने) "ल्युट्"। 2. ನಿಃಶ್ವಾಸ, ನಿಟ್ಟುಸಿರು. पायतेऽनेन—पा (रक्षणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "निःश्वासः पान एतनः" वैज०। 3. ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು. "पानधौतनवयावकरागं सुभ्रुवो निभृतचुम्बनदक्षाः" माघ० १०-२६। 4. ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. पिबत्यनेन—पा (पाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. पा (रक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಕಾಲುವೆ, ಕೊಳ ಮೊದಲಾದ ಜಲವಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. पीयते पशुपक्ष्यादिभिरत्र—पा (पाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 7. ಜಲ, ನೀರು. पीयते—पा (पाने) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। (वि०) 8. ಪಾನಮಾಡುವವನು. 9. ರಕ್ಷಿಸುವವನು. पिबति रक्षति वा—पा (पाने, रक्षणे) कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

पानक ಪಾನಕ (न०) ಕುಡಿಯಬಹುದಾದ ದ್ರವವಸ್ತು, ಹಾಲು, ನೀರು ಮುಂತಾದುದು, ಹುಳಿ ಅಥವಾ ನಿಂಬೇ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾನೀಯ.

पानगोष्ठी ಪಾನಗೋಷ್ಠೀ (स्त्री०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವರ ಸಭೆ, ಕುಡಿಯುವವರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು, ಮದ್ಯ ಕುಡಿಯುವವರ ಗುಂಪು.

पानप ಪಾನಪ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು. ಹೆಂಡಗುಡುಕ. पानं मद्यादिपेयं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

पानपात्र ಪಾನಪಾತ್ರ (न०) ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪಾನೀಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. पानस्य पेयस्य मद्यादेः पात्रम्।

पानभूमि ಪಾನಭೂಮಿ (स्त्री०) ಕುಡಿಯುವ ಜಾಗ. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. पानस्य भूमिः। "घ्राणकान्तमधुगन्धकर्षिणीः पानभूमिरचनाः प्रियासखः" रघु० १९-११।

पानशौण्ड ಪಾನಶೌಂಡ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು.

पानीय ಪಾನೀಯ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. पीयते—पा (पाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "पानीयं प्राणिनः प्राणाः पानीयं पावनं महत्। पानीयस्य प्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती"। (वि०) 2. ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಕುಡಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಕುಡಿಯಬೇಕಾದ. 7. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. पा (पाने रक्षणे वा) कर्मादौ "अनीयर्"।

पानीयनकुल ಪಾನೀಯನಕುಲ (पुं०) ನೀರುಬೆಕ್ಕು, ಜಲಮಾರ್ಜಾರ. "उद्रस्तु जलमार्जारः पानीयनकुलो वसी" अभि० चि० ।

पानीयशाला ಪಾನೀಯಶಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ ಮಾರುವ ಮನೆ, ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ. 2. ಮದ್ಯ ಕುಡಿಯುವ ಮನೆ. पीयतेऽस्याम् — पा (पाने) अधि० "अनीयर्" (३-१-९६)। पानीया शाला। स्वार्थे "कः"। **-शालिका -ಶಾಲಿಕಾ.**

पान्थ ಪಾಂಥ (वि०) 1. ಪಥಿಕ, ಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೋಗುವವನು, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ದಾರಿಗ. पन्थानं नित्यं गच्छति — "णः" (५-१-७६)। "यथा निदाघसमये सूर्यांशुपरिपीडितः। पान्थो याति जलं दृष्ट्वा त्वरितं तत्पिपासया" हरिवं०। 2. ವಿಯೋಗಿ, ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರವಾಗಿರುವವನು. "इतीव पान्थान् शपतः पिकान् द्विजान् सखेदमैक्षिष्ट स लोहितेक्षणान्" नैष० १-९०।

पाप ಪಾಪ (न०) 1. ನರಕವಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಕೃತ್ಯ ಮತ್ತು ದುರಾಚಾರ, ಹಿಂಸೆ. पाति अस्मादात्मानम् — पा (रक्षणे) "पः" (उ० ३-२३)। "दृढभक्तिरिति ज्येष्ठे राज्यतृष्णापराङ्मुखः। मातुः पापस्य भरतः प्रायश्चित्तमिवाकरोत्" रघु० १२-१९। "पापं पापाः कथयत कथं शौर्यराशेः पितुर्मे" वेणी० ३-८। (वि०) 2. ಪಾಪಿ, ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನೆಸಗಿದವನು, ಪಾಪದ ಸ್ವಭಾವದವನು. पापमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु। साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते" गीता ६-९। 3. ವಂಚಕ, ಘಾತುಕ, ಕ್ರೂರಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. "नृशंसो घातुकः क्रूरः पापः" अम०। ಪಾಪವು ಕಾಯಿಕ ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆ, ಕಳ್ಳತನ, ಪರಸ್ತ್ರೀದೂಷಣ (ವ್ಯಭಿಚಾರ) ಇವು ಕಾಯಿಕ ಪಾಪ. "प्राणाभितापनं स्तैन्यं परदारमथापि वा। त्रीणि पापानि कायेन सर्वतः परिवर्जयेत्" भा० शान्ति०।

(2) ಕೆಟ್ಟಮಾತಾಡುವುದು, ಇತರರ ಮನ ನೋಯುವಂತೆ ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, ಚಾಡಿಕೋರತನ, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಚಿಕ ಪಾಪ. "असत्प्रलापं पारुष्यं पैशुन्यमनृतं तथा। चत्वारि वाचा राजेन्द्र न जल्पेत न चिन्तयेत्" १० शान्ति०।

(3) ಪರಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು ವಂಚನೆ ದ್ವೇಷ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾನಸಿಕ ಪಾಪ. "अनभिख्या परस्वेषु सर्वसत्त्वेषु सौहृदम्। कर्मणां फलमस्तीति त्रिविधं मनसा चरेत्" भा० शान्ति०।

पापकृत् ಪಾಪಕೃತ್ (वि०) ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. पापं कृतवान्। "पापकृन्मुच्यते पापात् तथा दानेन चापदि"।

पापग्रह ಪಾಪಗ್ರಹ (पुं०) ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಗ್ರಹ, ಪೀಡಿಸುವ ಗ್ರಹ—ಕ್ಷೀಣಚಂದ್ರ, ಕುಜ, ರಾಹು, ಶನಿ ಇವರೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಬುಧ ಮತ್ತು ರವಿ ಇವರು ಪಾಪಗ್ರಹಗಳು. "अर्धोनेन्दुः कुजो राहुः शनिस्तैर्युत इन्दुजः। रविः पापग्रहाश्चैते शुभाश्चान्ये प्रकीर्तिताः"।

पापघ्न ಪಾಪಘ್ನ (पुं०) 1. ತಿಲ, ಎಳ್ಳು. पापं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। ತಿಲದಾನದಿಂದ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. (वि०) 2. ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ.

पापचेली ಪಾಪಚೇಲೀ (स्त्री०) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. "एकाष्ठीला पापचेली प्राचीना वनतिक्तिका" अम०।

पापनाशन ಪಾಪನಾಶನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पापं तदुपलक्ष्यं बाह्याभ्यन्तरशत्रुं नाशयति — णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "देवकीतनयत्वेऽपि प्रपन्नानां विशेषतः। बाह्यान्तःशत्रुसंहारी यः स स्यात् पापनाशनः" इति निरुक्तिः। (न०) 2. ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. पापस्य नाशनम्। 3. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. पापं नाशयत्यनेन — णश + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 4. ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. पापं नाशयति — णश (अदर्शने) णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

पापपति ಪಾಪಪತಿ (पुं०) ಉಪಪತಿ, ಜಾರ, ಮಿಂಡ. पापजनकः पतिः।

पापफल ಪಾಪಫಲ (न०) ಪಾಪದ ಫಲ, ದುಷ್ಕಾರ್ಯದ ಫಲ.

पापभाज् ಪಾಪಭಾಜ್ (वि०) ಪಾಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ. ಪಾಪವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ. पापं भजते—भज (सेवायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "न केवलं यो महतोऽपभाषते शृणोति तस्मादपि यः स पापभाक्" कुमा० ५-८३।

पापमुक्त ಪಾಪಮುಕ್ತ (वि०) ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. पापान्मुक्तः। "यः समः सर्वभूतेषु जितात्मा शान्तमानसः।

स पापेभ्यो विमुच्येत ज्ञानवान् स च वेदवित्" वराहपु० ।

पापमुक्ति ಪಾಪಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. पापान्मुक्तिः ।

पापयोनि ಪಾಪಯೋನಿ (स्त्री०) 1. ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಜನ್ಮ. पापा निन्द्या योनिः । (वि०) 2. ಪಾಪಕರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. पापहेतुका योनिर्यस्य । "महापातकजान् घोरान्नरकान् प्राप्य दारुणान् । कर्मक्षयात्प्रजायन्ते महापातकिनस्त्विह ।। मृगाश्वसूकरोष्ट्राणां ब्रह्महा योनिमृच्छति । खरपुक्कसवेणानां सुरापो नात्र संशयः । कृमिकीटपतङ्गत्वं स्वर्णहारी समाप्नुयात् । तृणगुल्मलतात्वं च क्रमशो गुरुतल्पगः" याज्ञ० ३-२०६-८। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अधर्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पापरोग ಪಾಪರೋಗ (पुं०) ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ, ವೈದ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೂ ಅಡಗದ ಕರ್ಮವ್ಯಾಧಿ. [ಈ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅನುಭವದಿಂದಲೇ ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದಬೇಕು. ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ನರಕವಾಸ ಮತ್ತು ತಿರ್ಯಕ್‌ಜನ್ಮಗಳಾದ ಬಳಿಕ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮ ಪಡೆದು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವ್ಯಾಧಿಗಳೂ ಉಂಟು.] ಮಹಾಪಾತಕಿಯು ಕುಷ್ಠರೋಗಿಯಾಗುವನು. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿದವನು ಕ್ಷಯರೋಗಿಯಾಗುವನು. ಸ್ವರ್ಣವನ್ನು ಕದಿಯುವವನು ಕುನಖಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಧಾನ್ಯಚೋರನು ಅಂಗಹೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ವಸ್ತ್ರಚೋರನು ಶ್ವೇತ ರೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಶ್ವಾಪಹಾರಕನು ಕುಂಟನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಕಷ್ಟದಾಯಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಪಾಪಿಯು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು.

पापरोगिन् ಪಾಪರೋಗಿನ್ (वि०) ಪಾಪಕೃತ್ಯದ ಫಲವಾದ ರೋಗಗಳುಳ್ಳವನು. पापरोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) ।

पापर्द्धि ಪಾಪರ್ದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಬೇಟೆ. पापानामृद्धिरत्र । 2. ಪಾಪದ ವೃದ್ಧಿ, ಪಾಪವು ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. पापानामृद्धिः समृद्धिः ।

पापशमन ಪಾಪಶಮನ (न०) 1. ಪಾಪವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡುವುದು. पापस्य शमनम् । (वि०) 2. ಪಾಪವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ. पापं शमयति—शमु (उपशमे) "ल्युः" (३-१-१३४) ।

पापहन् ಪಾಪಹನ್ (वि०) ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. पापं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७) । "उपपदनियमस्य प्रायिकत्वाभिप्रायेण "क्विप्" । "यत्र श्यामो लोहिताक्षो दण्डश्चरति पापहा । प्रजास्तत्र न मुह्यन्ति नेता चेत्साधु पश्यति" मनु० ७-२५ ।

पापात्मन् ಪಾಪಾತ್ಮನ್ (वि०) ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಜೀವ). पापयुक्तः आत्मा ।

पापिन् ಪಾಪಿನ್ (वि०) ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ. पापमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) ।

पापिष्ठ ಪಾಪಿಷ್ಠ (वि०) ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪಾಪಿಯಾದ, ಅಧಿಕ ಪಾಪ ಮಾಡಿದ. अतिशयेन पापी—"इष्ठन्" (५-३-५५) ।

पापीयस् ಪಾಪೀಯಸ್ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪಾಪಿಯಾದ ಒಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन पापी "ईयसुन्" (५-३-५७) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । **-यसी –ಯಸೀ.**

पाप्मन् ಪಾಪ್ಮನ್ (पुं०) ಪಾಪ, ಪಾತಕ. आप्नोति व्याप्नोति लोकान्—आप्लृ (व्याप्तौ) "मनिन्" (उ० ४-१५०) । निपा० । "पाप्मनां तमसि पातयितृणामात्मचौर्यमधिराजपदस्थम्" याद० २१-२० ।

पामघ्न ಪಾಮಘ್ನ (पुं०) 1. ಗಂಧಕ. पाम हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३) । (स्त्री०) 2. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ.

पामन् ಪಾಮನ್ (न०) ಕಜ್ಜಿ, ಚರ್ಮರೋಗ. पायत्यङ्गम् — पै (शोषणे) "मनिन्" (उ० ४-१४५) । स्त्रियां मन्नन्तत्वात् वा "डाप्" (४-१-१३) । **पामा ಪಾಮಾ.** "पाम पामा विचर्चिका" अम० ।

पामन ಪಾಮನ (वि०) ಕಜ್ಜಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಜ್ಜಿ ಹಿಡಿದಿರುವ, ಚರ್ಮರೋಗವುಳ್ಳ. पामास्त्यस्य "नः" (५-२-१००) ।

पामर ಪಾಮರ (वि०) 1. ಅಜ್ಞ, ಮೂರ್ಖ, ಏನೇನೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. पातीति पाः धर्मः म्रियतेऽनेन—मृङ् (प्राणत्यागे) "घः" (३-३-११८) । 2. ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ, ಅಸಂಸ್ಕೃತ. "पामरो मूर्खनीचयोः" मेदि० । "दूरात् पामरफूत्कृतैः श्रुतिपथप्राप्तैः प्रबुद्धस्त्वभूदृष्टी निर्झरवारिभिः सहमनाः श्वभ्रे निमज्जन्निव" राजत० १-३७८ । 3. ಕಜ್ಜಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಕಜ್ಜಿ ಹಿಡಿದವನು. पाम अस्यास्ति "रः" (४-२-८०) । 4. ದುಷ್ಟ, ದುರ್ಜನ. स्त्रियां **पामरी ಪಾಮರೀ.**

पामारि ಪಾಮಾರಿ (पुं०) ಗಂಧಕ. पाम्नोऽरिः। "गन्धाश्मा शुल्बपामाकुष्ठारिर्गान्धिकगन्धकौ" अभि० चि०।

पायन ಪಾಯನ (न०) ಕುಡಿಸುವುದು, ಕುಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. पा (पाने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

पायनीय ಪಾಯನೀಯ (वि०) 1. ಕುಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕುಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಕುಡಿಸಬೇಕಾದ, ಪಾನ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. पा (पाने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **पाययितव्यः ಪಾಯಯಿತವ್ಯಃ.**

पाययत् ಪಾಯಯತ್ (वि०) ಕುಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪಾನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. पा (पाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–ययमानः –ಯಯಮಾನಃ.**

पायस ಪಾಯಸ (पुंन०) 1. ಕ್ಷೀರಾನ್ನ, ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನ, ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ. पयसि संस्कृतम् "अण्" (४-२-१६)। "संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन च" मनु० ३-२७१। 2. ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕ ದೇಶದ ಒಂದು ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. "पायसस्तु क्लीबपुंसोः श्रीवासपरमान्नयोः" मेदि०। (वि०) 3. ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. पयसो विकारः "अण्" (४-३-१३४)।

पायिक ಪಾಯಿಕ (पुं०) ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು.

पायित ಪಾಯಿತ (न०) 1. ಕುಡಿಸುವುದು, ಪಾನಮಾಡಿಸುವುದು. पा (पाने) + णिच् "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕುಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾನಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पा+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

पायितवत् ಪಾಯಿತವತ್ (वि०) ಕುಡಿಸಿದವನು, ಪಾನ ಮಾಡಿಸಿದವನು. पा (पाने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

पायिन् ಪಾಯಿನ್ (न०) ಕುಡಿಯುವವನು, ಪಾನಮಾಡುವವನು. पा (पाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

पायु ಪಾಯು (वि०) 1. ಗುದ, ಆಸನದ್ವಾರ, ಅಪಾನ ವಾಯು ಹೊರಡುವ ಮಾರ್ಗ. पाति मलनिःसारणेन रक्षति—पा (रक्षणे) "उण्" (उ० १-१)। 2. ಒಂದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ. ["कर्मेन्द्रिय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पाय्य ಪಾಯ್ಯ (न०) 1. ಪರಿಮಾಣ, ಅಳತೆ. मीयतेऽनेन —मा (माने) "ण्यत्" धात्वादेः पत्वं च निपा० (३-१-१२९)। 2. ಪಾನೀಯ, ಜಲ, ನೀರು. 3. ಕುಡಿಯುವುದು, ಪಾನಮಾಡುವುದು. (वि०) 4. ನಿಂದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ನೀಚ, ಅಧಮ. 5. ಕುಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಕುಡಿಸಬೇಕಾದ, ಪಾನಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಪಾನ ಮಾಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "घृतं च पाय्यः स नरः सुजीर्णे स्निग्धो विरेच्यः स यथोपदेशम्" सुश्रुत० सूत्र० १७-३०।

पार ಪಾರ (न०) 1. ಹೊಳೆಯ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರದ ಎದುರು ದಡ. पार्यते तरणमत्र —पार (कर्मसमाप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "पारेजलं नीरनिधेरपश्यन्मुरारिरानीलपलाशराशीः" माघ० ३-७०। "नादाब्धेस्तु परं पारं न जानाति सरस्वती। अद्यापि मज्जनभयात् तुम्बीं वहति वक्षसि"। (पुंन०) 2. ಪ್ರಾಂತ ಭಾಗ, ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. "तेजस्वी रिपुहतबन्धुदुःखपारं बाहुभ्यां व्रजति धृतायुधप्लवाभ्याम्" वेणी० ३-२७। 3. ಆಚಿನ ಪ್ರದೇಶ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ಪ್ರದೇಶದ ಹೊರಭಾಗ. "स हि देवः परं ज्योतिस्तमःपारे व्यवस्थितम्" कुमा० २-५८। 4. ಪಾದರಸ. (स्त्री०) **पारा ಪಾರಾ.** 5. ಒಂದು ನದಿ,

पारक ಪಾರಕ (वि०) 1. ಪಾಲಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. पृ (पालनपूरणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ. 3. ಪ್ರೀತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ.

पारक्य ಪಾರಕ್ಯ (न०) 1. ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಕಾರ್ಯ, ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ. परस्मै लोकाय हितम्। (वि०) 2. ಪರಕೀಯ, ಇತರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. परस्येदम्। "वरं स्वधर्मो विगुणो न पारक्यः स्वनुष्ठितः। परधर्मेण जीवन् हि सद्यः पतति जातितः" मनु० १०-९७।

पारग ಪಾರಗ (वि०) 1. ಪಾರವನ್ನು ತಲುಪುವ, ಆಚೆ ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. पारं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)। 2. ಕೊನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ, ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ. "मृगया न विगीयते नृपैरपि धर्मागममर्मपारगैः" नैष० २-९। 3. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ, ಕಾರ್ಯದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ.

पारगत ಪಾರಗತ (वि०) 1. ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ. 2. ಆಚೆ ದಡವನ್ನು ತಲುಪಿದ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ. पारं गतः।

पारगामिन् ಪಾರಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. 2. ಆಚೆ ದಡವನ್ನು ತಲುಪುವ. पारं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

पारण ಪಾರಣ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पारयति — पार (कर्मसमाप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ವ್ರತಸಮಾಪ್ತಿಯ ನಂತರ ಮಾಡುವ ಭೋಜನ. पार भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **–णा –ಣಾ.** 3. ಭೋಜನ, ಊಟ. "बभूव तस्याः किल पारणाविधिः न वृक्षवृत्तिव्यतिरिक्त-साधनः" कुमा० ५-२२।

पारत(द) ಪಾರತ(ದ) (पुं०) ಪಾದರಸ. पारं तनोति —तनु (विस्तारे) "डः" (वा० ३-२-१०१)। पृषो०। पारं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३) वा। ಪರಮೇಶ್ವರನ ದೇಹದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ರೇತಸ್ಸು ಪಾದರಸವಾಯಿತು. "शिवाङ्गात् प्रच्युतं रेतः पतितं धरणीतले। तद्देहसारजातत्वाच्छुक्लमच्छमभूच्च तत्। क्षेत्रभेदेन विज्ञेयं शिववीर्यं चतुर्विधम्। श्वेतं रक्तं तथा पीतं कृष्णं तत्तु भवेत् क्रमात्"।

पारतन्त्र्य ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ (न०) ಪರಾಧೀನತೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. परतन्त्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारत्रिक ಪಾರತ್ರಿಕ (वि०) 1. ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. 2. ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ. परत्र भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)।

पारद ಪಾರದ (पुं०) ಪಾದರಸ, ರಸಧಾತು. पारं ददाति —डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। ["पारत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "पारदः सकलरोगनाशकः षड्रसो निखिलयोगवाहकः"।

पारदारिक ಪಾರದಾರಿಕ (वि०) ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವವನು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. परदारान् गच्छति — "ठक्" (वा० ७-३-७)। "पारदारिकविलाससाहसं देवभर्तु-रुदटङ्कि भित्तिषु" नैष० १८-२१।

पारदार्य ಪಾರದಾರ್ಯ (न०) ಪರಸ್ತ್ರೀಗಮನ, ವ್ಯಭಿಚಾರ. परस्य दाराः दारा यस्य परदारः, तस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "भृतादध्ययनादानं भृतका-ध्ययनं तथा। पारदार्यं पारिवित्त्यं वार्धुष्यं लवणक्रिया" याज्ञ० ३-२३५।

पारदृश्वन् ಪಾರದೃಶ್ವನ್ (वि०) ಕೊನೆಯನ್ನು ಕಂಡಿರುವ, ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ. पारं दृष्टवान् — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्वनिप्" (३-२-९४)। "अनाकृष्टस्य विषयैः विद्यानां पारदृश्वनः" रघु० १-२३। स्त्रियां "ङीप्" रश्चान्तादेशः (४-१-७)। **–दृश्वरी –ದೃಶ್ವರೀ.**

पारदेश्य ಪಾರದೇಶ್ಯ (वि०) 1. ಪರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ, ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. परदेशे भवम्। 2. ಪರದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ, ಬೇರೆ ದೇಶದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ. "दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयी" याज्ञ० २-२५२।

पारमार्थिक ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ (वि०) 1. ಪರಮಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಪರಲೋಕದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ, ಶ್ರೇಯಃಸಾಧನೆಯೇ ಫಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. परमार्थः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। 2. ಪರಮಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ನಿಜವಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 3. ವಾಸ್ತವವಾದ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಿಜವಾದ ವಿಷಯವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ. "गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पारमार्थिकी ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕೀ.**

पारमार्थ्य ಪಾರಮಾರ್ಥ್ಯ (न०) ಪರಮಾರ್ಥದ ಭಾವ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಿಂದಿರುವಿಕೆ, ನಿಜವಾಗಿರುವಿಕೆ. परमार्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारमेष्ठ्य ಪಾರಮೇಷ್ಠ್ಯ (न०) 1. ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಪರಮೋನ್ನತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. 2. ಬ್ರಹ್ಮಪಟ್ಟ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. परमे व्योमनि चिदाकाशे ब्रह्मपदे वा तिष्ठति — परम + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "इनिः" (उ० ४-१०)। "अलुक्" (६-३-१४)। परमेष्ठिनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रधिष्ण्यं न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम्। न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा मय्यर्पितात्मेच्छति मद्विनान्यत्" भाग० ११-१४-१४।

पारम्पर्य ಪಾರಂಪರ್ಯ (न०) ಪರಂಪರೆ, ಕುಲಕ್ರಮ, ವಂಶಕ್ರಮ. परम्परा स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

पारम्पर्योपदेश ಪಾರಂಪರ್ಯೋಪದೇಶ (पुं०) ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಮಾತು, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ ಜನರ ಬಾಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಹೇಳಿಕೆ, ಐತಿಹ್ಯ. पारम्पर्येण गुरुजनपरम्परया प्राप्तः उपदेशः। "ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹಿಮಾನ್ವಿತರಾದ ದೊಡ್ಡ ಯೋಗಿ

ಯೊಬ್ಬರು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರು" ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕವಿಯಿಂದ ಕವಿಗೆ ಬಂದ ಮಾತು ಪಾರಂಪರ್ಯೋಪದೇಶವೆನಿಸುವುದು.

पारलौकिक ಪಾರಲೌಕಿಕ (वि०) 1. ಪರಲೋಕ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ. परलोके भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)। "दानपात्रमधमर्णमिहैकग्राहि कोटिगुणितं दिवि दायि" नैष० ५-९२। 2. ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ, ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ. "धर्म एको मनुष्याणां सहायः पारलौकिकः" भा० अनु० १७३-१।

पारवत ಪಾರವತ (पुं०) ಪಾರಾವತ, ಕಪೋತಪಕ್ಷಿ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. पारावत पृषो०। "पारावतः पारवतो जरा स्याज्जरसा सह" शब्दभेद०।

पारवश्य ಪಾರವಶ್ಯ (न०) ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಪರಾಧೀನತೆ, ಇತರರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. परवशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारशव ಪಾರಶವ (पुं०) 1. ಮದುವೆಯಾದ ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ನಿಷಾದನೆಂಬ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. "ब्राह्मणाद्वैश्यकन्यायामम्बष्ठो नाम जायते। निषादः शूद्रकन्यायां यः पारशव उच्यते" मनु० १०-८। 2. ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. 3. ಶಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. (वि०) 4. ಪರಶು ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕೊಡಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. परशोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "पारशवः पुमान्। परस्त्रीतनये शस्त्रे द्विजात् शूद्रासुतेऽपि च" मेदि०।

पारश्वधिक ಪಾರಶ್ವಧಿಕ (पुं०) ಕೊಡಲಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ. परश्वधः प्रहरणमस्य "ठञ्" (४-४-५८)।

पारसीक ಪಾರಸೀಕ (पुं०) 1. ಪಾರಸೀದೇಶದ ಕುದುರೆ. (पुं० ब० व०) 2. ಪಾರಸೀ ದೇಶ. 3. ಪಾರಸೀ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. 4. ಪಾರಸೀ ದೇಶದ ಜನರು. "पारसीकांस्ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना" रघु० ४-६०।

पारस्कर ಪಾರಸ್ಕರ (पुं०) ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. पारं करोति—"सुट्" निपा० (६-१-१५७)।

पारस्त्रैणेय ಪಾರಸ್ತ್ರೈಣೇಯ (पुं०) ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಜಾರಪುರುಷನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. परस्त्रिया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। इनङादेशः (४-१-१२६)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –स्त्रैणयी –ಸ್ತ್ರೈಣೇಯೀ.

पारस्यकुलीन ಪಾರಸ್ಯಕುಲೀನ (पुं०) ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಬೇರೆ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ದತ್ತಪುತ್ರ. परस्य कुले भवः "खञ्" (४-४-९९)। गणे परस्यकुलेति पाठात् अलुक्।

पारायण ಪಾರಾಯಣ (न०) 1. ಆದಿಯಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವುದು. पारं समाप्तिमयतेऽनेन—अय (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "बृहस्पतिरिन्द्राय दिव्यं वर्षसहस्रं शब्दपारायणं जगौ। नान्तं जगाम"। 2. ಪುರಾಣ ಪಾಠ, ಪುರಾಣವನ್ನು ಓದುವುದು. "वरयेद्-ब्राह्मणं शान्तं पारायणकृते तदा" देवीभा०। 3. ವೇದದ ಪಠನ.

पारायणिक ಪಾರಾಯಣಿಕ (पुं०) ಪಾರಾಯಣಮಾಡುವವನು, ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಓದುವವನು, ವೇದ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಓದಿ ಮುಗಿಸುವವನು. (ಶಿಷ್ಯ) पारायणं वर्तयति वेदाध्ययनम् आवर्तयति "ठञ्" (५-१-७२)। छात्रः।

पारावत ಪಾರಾವತ (पुं०) ಕಪೋತ ಪಕ್ಷಿ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. पारे पर्वतनद्यादिपरपारे आपतति—पार+आ+पत्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो० पस्य वः। परं जीवमवति पुरात् शत्रोः अहङ्काराद्वा ज्ञानोपदेशद्वारा अवति—अव (रक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। परावन् तत्त्वज्ञः, तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "तां कस्यांचिद्भवनवलभौ सुप्तपारावतायाम्" मेघ० १-३८। ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಉಪದೇಷ್ಟೃಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಾವತವೂ ಒಂದು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಗುರುಗಳು: (1) ಪೃಥಿವಿ (2) ವಾಯು (3) ಆಕಾಶ (4) ಜಲ (5) ಚಂದ್ರ (6) ಅಗ್ನಿ (7) ಸೂರ್ಯ (8) ಪಾರಿವಾಳ (9) ಹೆಬ್ಬಾವು (10) ಸಮುದ್ರ (11) ಪತಂಗ (12) ಜೇನುಹುಳು (13) ಆನೆ (14) ಬೇಡರು (15) ಜಿಂಕೆ (16) ಮೀನು (17) ವೇಶ್ಯೆ (18) ಕುರರ ಪಕ್ಷಿ (19) ಸಣ್ಣ ಮಗು (20) ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ (21) ಲೋಹಕಾರ (22) ಸರ್ಪ (23) ಜೇಡರ ಹುಳ ಮತ್ತು (24) ಭ್ರಮರ.

ಈ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗುರುಗಳಿಂದ ಕಲಿಯಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳು:

ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ:—ಎಂತಹ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ ಭೂಮಿಯಂತೆ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ ಕ್ಷಮಾ

ಗುಣವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಪರ್ವತಗಳೂ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಪರಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನ ಜನ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ **ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ** ಕಲಿಯಬೇಕು.

ವಾಯುವಿನಿಂದ :—ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಆಹಾರ ಮಾತ್ರ ಸಾಕು. ಇಂದ್ರಿಯ ತೃಪ್ತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಯೋಗಿಗೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಆಹಾರವೇ ಸಾಕೆಂದೂ ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳಿಗಾಗಿ ದುಡಿಯಬಾರದೆಂದೂ **ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚಂದನ ಅಗ್ನಿ ಮುಂತಾದ ಶೀತೋಷ್ಣ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿದ ಹೊರಗಿನ ವಾಯುವು ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿರುವಂತೆ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಗಳಾದ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಂಟಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದರೂ ತನ್ನನ್ನು ದೇಹವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಆತ್ಮವೆಂದೇ **ಹೊರಗಿನ ವಾಯುವಿನಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಕಾಶದಿಂದ :—ಆಕಾಶವು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು ಆ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ನಿರಂತರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂಬುದನ್ನು **ಆಕಾಶದಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜಲದಿಂದ :—ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛತೆಯೂ ಸ್ನಿಗ್ಧತೆಯೂ ಮಾಧುರ್ಯವೂ ಇದ್ದು ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶ ಸಂಕೀರ್ತನಾದಿಗಳಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಯೋಗಿಯಾದವನು ಸ್ವಚ್ಛಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಮಧುರ ಭಾಷಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶನಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು **ಜಲದಿಂದ** ಕಲಿಯಬೇಕು.

ಚಂದ್ರನಿಂದ :—ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳು ಚಂದ್ರನಿಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ ನಿಷೇಕಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೆಂದೂ ಆತ್ಮನಿಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ **ಚಂದ್ರನಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಗ್ನಿಯಿಂದ :—ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಶುದ್ಧನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಜ್ಞಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದವೆಣಿಸದೆ ಉದರಭರಣ ಮಾತ್ರದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮನಸ್ಕನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕಾಷ್ಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಆಯಾ ವಸ್ತುಗಳ ವಕ್ರತ್ವ ಋಜುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾರದಿಂದಲೇ ತೋರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ಆಯಾ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದಲೇ ತೋರುತ್ತಿರುವನೆಂಬುದನ್ನೂ **ಅಗ್ನಿಯಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂರ್ಯನಿಂದ :—ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ನೀರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಳೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಚೆಲ್ಲುವಂತೆ ಯೋಗಿಯೂ ತಾನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು **ಸೂರ್ಯನಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕಪೋತ (ಪಾರಿವಾಳ) ದಿಂದ :—ಕಪೋತದಂಪತಿಗಳೆರಡು ತಮ್ಮ ಮರಿಗಳನ್ನು ಬಹಳ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತ ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಒಂದು ದಿನ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗೂಡಿನಿಂದ ಹೊರಟು ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಬರುವುದರೊಳಗೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಒಂದ ಬೇಡನು ಎರಡು ಮರಿಗಳನ್ನೂ ಬಲೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾಯಿಹಕ್ಕಿಯೂ ಅದರ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ತಾನೂ ಅದರೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ತಾಳಲಾರದೆ ದುಃಖದಿಂದ ಗಂಡುಹಕ್ಕಿಯೂ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಡನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟನು. ಹೀಗೆಯೇ ಸಂಸಾರಿಯಾದವನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸದೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಕುಟುಂಬ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿಯೇ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತ ಪತ್ನೀಪುತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಅಪಾರ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಕಪೋತದಿಂದ** ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹೆಬ್ಬಾವಿನಿಂದ :—ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಗಳೆರಡೂ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೇ ಸಂಭವಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ವಿವೇಕಿಯಾದವನು ಸುಖವನ್ನೂ ದುಃಖದಂತೆಯೇ ಭಾವಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಮುಖನಾಗಿರಬೇಕು. ತನಗೆ ದೈವಲಬ್ಧವಾದ ಆಹಾರದಿಂದಲೇ ದೇಹಧಾರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ತಾನಾಗಿ ಲಬ್ಧವಾದ

ಆಹಾರದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಬ್ಬಾವಿ (ಅಜಗರ) ನಂತೆ ಯಾವ ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರತನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು **ಹೆಬ್ಬಾವಿ (ಅಜಗರ) ನಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮುದ್ರದಿಂದ:—ಸಮುದ್ರವು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನದೀಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಉಕ್ಕಿಬರದಿರುವಂತೆ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲೂ ಬತ್ತಿಹೋಗದಿರುವಂತೆ ಯೋಗಿಯಾದವನೂ ತನಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಭಾಗ್ಯವು ಲಭಿಸಿದಾಗ ಹಿಗ್ಗದೆಯೂ ಅದಿಲ್ಲದಾಗ ಕುಗ್ಗದೆಯೂ ಇರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು **ಸಮುದ್ರದಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪತಂಗದಿಂದ:—ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದಕ್ಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ತಾನು ಅಂಧಕೂಪದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವನೆಂಬುದನ್ನು, ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯು ತನಗೆ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಸಾಯುವ **ಪತಂಗದಿಂದ** ಕಲಿಯಬೇಕು.

ಜೇನುಹುಳದಿಂದ:—ಜೇನುಹುಳಗಳು ಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನೋವುಂಟುಮಾಡದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ ಮಕರಂದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಬೇರೆ ಪುಷ್ಪದ ಕಡೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಯೋಗಿಯೂ ಬೇರೊಬ್ಬರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗದಂತೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿದ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಆಹಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತ ಕಾಲಯಾಪನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಒಂದೇ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜೇನುಹುಳವು ಅದು ಮುಕುಳಿತವಾದಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳುವಂತೆ ಯೋಗಿಯೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ನಿಂತರೆ ಮೋಹಪಾಶಬದ್ಧನಾಗಿ ಕೆಡುವನೆಂಬುದನ್ನೂ **ಜೇನುಹುಳದಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಆನೆಯಿಂದ:—ಕಾಡಾನೆಗಳು ಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಹುಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಳ್ಳದ ಮೇಲೆ ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಹೆಣ್ಣಾನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರ ಆಸೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಯೋಗಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀರೂಪದ ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದರೂ ಮೋಹಪಾಶಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವನೆಂಬುದನ್ನು **ಆನೆಯಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಬೇಡನಿಂದ:—ಜೇನುಹುಳಗಳು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಟ್ಟ ಜೇನನ್ನು ಬೇಡನು ಉಪಾಯದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ಅತ್ಯಾಸೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿ ತಾನೂ ಅನುಭವಿಸದೆ ದಾನವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಕೂಡಿಟ್ಟ ಹಣವು ಇತರರ ಪಾಲಾಗುವುದೆಂದು **ಬೇಡನ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜಿಂಕೆಯಿಂದ:—ಜಿಂಕೆಯು ಬೇಟೆಗಾರನ ಗಾನದ ಧ್ವನಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ಅವನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಅಸುವನ್ನು ನೀಗುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಭಗವದ್ವಿಷಯವಲ್ಲದ ಗ್ರಾಮ್ಯ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಿನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಜಿಂಕೆಯಿಂದ** ಕಲಿಯಬೇಕು.

ಮೀನಿನಿಂದ:—ಮೀನು ಗಾಳಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕಚ್ಚಲು ಹೋಗಿ ಬೆಸ್ತನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸಾಯುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಜಿಹ್ವಾ ಚಾಪಲ್ಯದಿಂದ ಆತ್ಮವಿನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು **ಮೀನಿನಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯನು ಮೊದಲು ರಸನೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಜಯಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು.

ವೇಶ್ಯೆಯಿಂದ: — ವೇಶ್ಯೆಯಾದವಳು ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಂದ ತನಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯವು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದ ಪುರುಷರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಬರುವನೆಂದು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ನಿದ್ರಾಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕುಳಿತಿರಲು ಅಂತಹವನು ಬರದಿದ್ದಾಗ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಳಾಗಿ ನಿರ್ವೇದ ಹೊಂದಿ ದ್ರವ್ಯಾಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಕ್ಷೇಮಕರವಾದ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ಹೆಚ್ಚು ಆಶೆಪಟ್ಟು ಕೊನೆಗೆ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು **ವೇಶ್ಯೆಯಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕುರರ (ಕುರನ) ಪಕ್ಷಿಯಿಂದ:—ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತನ್ನದೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೂ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೂ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು, ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದ ತುಂಡನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಯದಿಂದ ಪೇಚಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕುರರ ಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಗಿಡುಗ ಹಕ್ಕಿಯೊಂದು ಬಂದು ಮಾಂಸದ ತುಂಡನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಸುಖದಿಂದಿದ್ದ **ಕುರರ ಪಕ್ಷಿಯಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸಣ್ಣಮಗುವಿನಿಂದ:—ಸಣ್ಣಮಗುವಿಗೆ ಮಾನಾಪಮಾನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರದ ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲ.

ಆತ್ಮಪೋಷಣೆಯ ಚಿಂತೆಯಂತೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ಯೋಗಿಯೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಡದೆ ನಿತ್ಯಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಸಣ್ಣಮಗುವಿನಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಕನ್ಯೆಯಿಂದ :—ತನ್ನನ್ನು ವರಿಸಲು ಬರುವ ಯಾರಿಗೂ ತನ್ನ ಬಡತನವು ತಿಳಿಯಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಬತ್ತವನ್ನು ಕುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಳೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಬಳೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ ಬತ್ತವನ್ನು ಕುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ **ಕನ್ಯೆಯಿಂದ** ಮನುಷ್ಯನು ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕಲಹಕ್ಕೂ ವಾದವಿವಾದಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಧ್ಯಾನವು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಲೋಹಕಾರ (ಬಾಣಗಾರ) ನಿಂದ :—ಬಾಣಗಾರ (ಬಾಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವ)ನು ಬಾಣದ ಅಲಗಿಗೆ ಹದವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಅದರಲ್ಲೇ ಮಗ್ನನಾಗಿ ಯಾರನ್ನೂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನೋಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಯೋಗಿಯೂ ಯಾವ ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸಲಾರನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಬಾಣಗಾರನಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸರ್ಪದಿಂದ :—ಯೋಗಿಯಾದವನು ಜನರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಗವಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಹೋದ ಕಡೆ ಸಾಧುಗಳ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಿದ್ರಾಹಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ, ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕಟ್ಟಿದ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಯಾವ ಜನರ ಗುಂಪಿಗೂ ಸೇರದೆ ಸುಖವಾಗಿರುವ **ಸರ್ಪದಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಜೇಡರಹುಳದಿಂದ :—ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪರೂಪವಾದ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹರಿಸಿ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಾನೊಬ್ಬನೇ ನಿಲ್ಲುವನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು, ತನ್ನ ಹೃದಯದಿಂದಲೇ ದಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಬಲೆಯಂತೆ ಅದನ್ನು ನಾನಾ ಕಡೆಗೂ ಹರಡಿ ತಾನು ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಆ ದಾರವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ **ಊರ್ಣನಾಭಿ (ಜೇಡರಹುಳ) ಯಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಭ್ರಮರದಿಂದ :—ಕಣಜಹುಳವು ತನ್ನ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಹುಳವನ್ನು ತಂದು ತನ್ನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಾಗ ಆ ಹುಳವು ಭಯದಿಂದ ಆ ಕಣಜದ ಹುಳವನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತ ಕೊನೆಗೆ ತಾನೂ ಆ ಕಣಜದ ರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದುವಂತೆ ಜೀವನು ಸರ್ವದಾ ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತ ಕೊನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಾರೂಪ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಂದುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಭ್ರಮರ (ಕಣಜ) ದಿಂದ** ತಿಳಿಯಬಹುದು.

पारावताङ्घ्रि ಪಾರಾವತಾಂಘ್ರಿ (पुं०) ಕಂಗೊಂಗೆಗಿಡ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ. पारावत इव अङ्घ्रिः मूलमस्य।

पारावार ಪಾರಾವಾರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पारमवारं च अस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। पारमावृणोति—आ + वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१) वा। "पारावारपयोविशोषणकलापारीणकालानलज्वालाजाल०" दशाव०। (द्विव०) 2. ಎರಡು ಕಡೆಯ ತೀರಗಳು, ಆಚಿನ ಮತ್ತು ಈಚಿನ ದಡಗಳು. पारं च अवारं च।

पारावारीण ಪಾರಾವಾರೀಣ (वि०) 1. ಆಚೆ ದಡವನ್ನೂ ಈಚಿನ ದಡವನ್ನೂ ತಲುಪುವವನು. पारमवारं च गच्छति — "खः" (वा० ४-२-९३)। 2. ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವವನು. पारावारं गामी — "खः" (५-२-११)।

पाराशर ಪಾರಾಶರ(पुं०) 1. ವೇದವ್ಯಾಸ, ಬಾದರಾಯಣ, ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. पराशरस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। 2. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಧರ್ಮ (ಸ್ಮೃತಿ) ಸಂಹಿತೆ. "कृते तु मानवो धर्मस्त्रेतायां गौतमः स्मृतः। द्वापरे शङ्खलिखितः कलौ पाराशरः स्मृतः"। (न०) 3. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಭಿಕ್ಷುಸೂತ್ರ. पराशरेण कृतम् "अण्" (४-३-११६)। (वि०) 4. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. पराशरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

पाराशरि ಪಾರಾಶರಿ (पुं०) 1. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ವೇದವ್ಯಾಸಋಷಿ. पराशरस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। 2. ಶುಕಮಹರ್ಷಿ.

पाराशरिन् ಪಾರಾಶರಿನ್ (पुं०) ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. पाराशर्येण प्रोक्तं भिक्षुसूत्रमधीते — "णिनिः" (४-३-११०)।

पाराशर्य ಪಾರಾಶರ್ಯ (पुं०) ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ, ಬಾದರಾಯಣಋಷಿ, ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. पराशरस्यगोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)।

पारि ಪಾರಿ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. 2. ಸಮುದ್ರ.

पारिकर्मिक ಪಾರಿಕರ್ಮಿಕ (वि०) ಅಲಂಕಾರಕಾರ್ಯ ದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. परिकर्मणि नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

पारिकाङ्क्षिन् ಪಾರಿಕಾಂಕ್ಷಿನ್ (पुं०) 1. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 2. ತಾಪಸ. पारि ब्रह्मज्ञानम्, तत् काङ्क्षति — काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "तपस्वी तापसः पारिकाङ्क्षी" अम०।

पारिख ಪಾರಿಖ (वि०) ಕಂದಕದಲ್ಲಿರುವ परिखायां भवः "अण्" (४-२-११०)।

पारिखेयी ಪಾರಿಖೇಯೀ (स्त्री०) ಕಂದಕಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. परिखा ऽस्या अस्ति "ढक्" (५-१-१७)।

पारिग्रामिक ಪಾರಿಗ್ರಾಮಿಕ (वि०) ಗ್ರಾಮದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ. परि + ग्राम "ठञ्" (४-३-६१)।

पारिजात ಪಾರಿಜಾತ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನ (ನಂದನ) ವನದಲ್ಲಿರುವ ಐದು ದೇವತರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಪಂಚ ದೇವತರುಗಳು: (1) ಮಂದಾರಃ (2) ಪಾರಿಜಾತಃ (3) ಸಂತಾನಃ (4) ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಃ ಮತ್ತು (5) ಹರಿಚಂದನಂ. "ततोऽभवत् पारिजातः सुरलोकविभूषणम्" भाग० ८-८-६। ಇದು ಅಮೃತಮಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದಿತು.

पारिणाय्य ಪಾರಿಣಾಯ್ಯ (न०) ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಸ್ತ್ರೀಧನ. परिणये तत्काले लब्धम् "ष्यञ्" बाहु०। "मातुः पारिणाय्यं स्त्रियो विभजेरन्"।

पारिणाह्य ಪಾರಿಣಾಹ್ಯ (न०) ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಭರಣ ಶಯನ ಆಸನ ಮೊದಲಾದ ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳು. "अर्थस्य संग्रहे चैनां व्यये चैव नियोजयेत्। शौचे धर्मेऽन्नपक्त्यां च पारिणाह्यस्य वेक्षणे" मनु० ९-११।

पारितथ्या ಪಾರಿತಥ್ಯಾ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸರು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ. परितः तथाभूता परितथा — परितथैव "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "वालपाश्या पारितथ्या" अम०।

पारितोषिक ಪಾರಿತೋಷಿಕ (न०) ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಬಂದ ಧನ ಅಥವಾ ವಸ್ತು. परितोषः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "न कदाचित् प्रियवचनं निष्फलीकृतं मया, तद्गृह्यतां पारितोषिकम्" मृच्छ० ५।

पारिपन्थिक ಪಾರಿಪಂಥಿಕ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. पन्थानं वर्जयित्वा व्याप्य वा तिष्ठति — परिपन्थम् अव्ययी०। परिपन्थं तिष्ठति हन्ति वा "ठक्" (४-४-३६)। (वि०) 2. ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ, ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿರುವ.

पारिपाट्य ಪಾರಿಪಾಟ್ಯ (न०) ಪರಿಪಾಟಿಯ ಭಾವ, ಒಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. परिपाट्या भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारिपात्र ಪಾರಿಪಾತ್ರ (पुं०) ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು. "महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमानृक्षपर्वतः। विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च सप्तैवात्र कुलाचलाः"। स्वार्थे "कन्"। **–पात्रकः –ಪಾತ್ರಕಃ.**

पारिपार्श्विक ಪಾರಿಪಾರ್ಶ್ವಿಕ (पुं०) 1. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವ ಅವನ ಅನುಚರ. 2. ಸೇವಕ, ಆಳು. परिपार्श्वे वर्तते "ठक्" (४-४-२९)। सूत्रधारसदृशत्वात् स्थापकोऽपि सूत्रधार उच्यते। तस्यानुचरः पारिपार्श्विकः। "नटी विदूषको वापि पारिपार्श्विक एव वा। सूत्रधारेण सहिताः संलापं यत्र कुर्वते" सा० द० ६-३१। "तत्किमिति पारिपार्श्विक, नारम्भयसि कुशीलवैः सह संगीतकमेलकम्" वेणी०।

पारिप्लव ಪಾರಿಪ್ಲವ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ಚಲಿಸುವ. परि + प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "तयोपचाराञ्जलिखिन्नहस्तया ननन्द पारिप्लवनेत्रया नृपः" रघु० ३-११। "उपान्तवानीरवनोपगूढान्यालक्ष्यपारिप्लवसारसानि" रघु० १३-३०। 2. ಗಲಿಬಿಲಿಯಾದ, ದಿಕ್ಕುತೋರದಂತೆ ಆಗಿರುವ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಹೊಂದಿದ. "हा हा देवि किमुत्पथैर्मम मनः पारिप्लवं धावति" उ० रा० ४-२२। (न०) 3. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "प्रतिष्ठामव्याजं व्रजतु मयि पारिप्लवधुरा विधिः स्थैर्यं धत्तां भवतु कृतकृत्यश्च मदनः" मालती० ४-३। (पुं०) 4. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ. "पारिप्लवशतैर्जुष्टा बहिर्क्रौञ्च निनादिता" रामा०।

पारिभद्र ಪಾರಿಭದ್ರ (पुं०) 1. ಮಂದಾರವೃಕ್ಷ, ಪಾರಿಜಾತದ ಗಿಡ. पारि पारं गतं भद्रमस्य। परिभद्र स्वार्थे "अण्"

(५-४-३८) वा। 2. ನಿಂಬತರು, ಬೇವಿನ ಮರ. 3. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. "पारिभद्रस्तु निम्बद्रौ मन्दारे देवदारुणि" मेदि०। 4. ಸರಳದೇವದಾರು. (न०) 5. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ.

पारिभद्रक ಪಾರಿಭದ್ರಕ (पुं०) ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ.

पारिभाव्य ಪಾರಿಭಾವ್ಯ (न०) 1. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. परिभावे व्याधिशमने साधुः "यत्" (४-४-९८)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "व्याधिः कुष्ठं पारिभाव्यं व्याप्यं पाकलमुत्पलम्" अम०। 2. ಆಧಾರ, ಹೊಣೆ, ಜಾಮೀನು.

पारिभाषिक ಪಾರಿಭಾಷಿಕ (न०) ಅವಯವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಕೇತ ಪದ. परिभाषा आधुनिकसंकेतः, तत आगतम्। गुणः वृद्धिः नदी ಮೊದಲಾದ ಸಂಜ್ಞಾವಾಚಕಪದಗಳಿಗೆ ಅವಯವಾರ್ಥ ವಿಲ್ಲದೆ ಅವು ಆಯಾ ಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಂಕೇತದಿಂದ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳು.

पारिमाण्डल्य ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯ (न०) ಪರಮಾಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣ. परितो मण्डलं यस्य परमाणुः, परिमण्डलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पारिमाण्डल्यभिन्नानां कारणत्वमुदाहृतम्" भाषाप०।

पारिमुखिक ಪಾರಿಮುಖಿಕ (वि०) ಮುಖಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. परिमुखं वर्तते "ठक्" (४-४-२९)।

पारिमुख्य ಪಾರಿಮುಖ್ಯ (न०) ಎದುರಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮುಖಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ.

पारियात्र ಪಾರಿಯಾತ್ರ (पुं०) ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳ ಲ್ಲೊಂದು.

पारियानिक ಪಾರಿಯಾನಿಕ (पुं०) ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ರಸ್ತೆ ಯಲ್ಲಿ) ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರಥ. परियानं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

पारिरक्षक ಪಾರಿರಕ್ಷಕ (पुं०) ತಾಪಸ, ತಪಸ್ವಿ, ಮುನಿ. परिरक्षति आत्मानम् — परि + रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पारिवित्त्य ಪಾರಿವಿತ್ತ್ಯ (न०) ತಮ್ಮನು ಮದುವೆಯಾದರೂ ಅಣ್ಣನು ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ. परिवित्तेः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारिव्याध ಪಾರಿವ್ಯಾಧ (पुं०) 1. ಚಟ್ಟಗಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. 2. ವೇತಸವೃಕ್ಷ, ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. "पारिव्याधस्तु पुंसि स्याद्वेतसे च द्रुमोत्पले" मेदि०।

पारिषद ಪಾರಿಷದ (पुं०) 1. ಸಭಿಕ, ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು. परिषदि साधुः "णः" (४-४-१०१)। "शङ्कुकर्णमुखाः सर्वे दिव्याः पारिषदास्तथा" भा० सभा० १०-३५। (वि०) 2. ಸಭೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪರಿಷತ್ಸಂಬಂಧವಾದ. परिषद इदम् "अञ्" (४-३-१२३)।

पारिषदक ಪಾರಿಷದಕ (वि०) ಸಭೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परिषदा कृतम् "वुञ्" (४-३-११८)।

पारिषद्य ಪಾರಿಷದ್ಯ (पुं०) ಸಭಿಕ, ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು. परिषदि साधुः "ण्यः" (४-४-१०१)।

पारिहारिक ಪಾರಿಹಾರಿಕ (वि०) ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಪರಿಹರಿಸುವವನು. परिहारे साधुः "ठक्" (४-४-१०२)।

पारिहार्य ಪಾರಿಹಾರ್ಯ (पुं०) ವಲಯ, ಬಳೆ. परिह्रियते — हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। परिहारः। स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "आवापकः पारिहार्यः कटको वलयोऽस्त्रियाम्" अम०।

पारी ಪಾರೀ (स्त्री०) 1. ಜಲಪ್ರವಾಹ, ಹೊನಲು. पा (पाने) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। तां राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಗಿಂಡಿ, ಲೋಟ, ಬಟ್ಟಲು ಮುಂತಾದುವು. 3. ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. "पारी पूरे च कर्कर्यां पादरज्जौ च दन्तिनः" मेदि०। 4. ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. "प्रीत्या नियुक्ताँल्लिहती स्तनंधयान्निगृह्य पारीमुभयेन जानुनोः" माघ० १२-४०।

पारीण ಪಾರೀಣ (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ತೀರ ವನ್ನು ತಲುಪುವ. पारं गामी "खञ्" (५-२-११)। 2. ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟುವ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ.

पारीन्द्र ಪಾರೀಂದ್ರ (पुं०) ಸಿಂಹ, ಮೃಗರಾಜ. "कण्ठीरवस्तु पारीन्द्रः" हारा०।

पारीरण ಪಾರೀರಣ (पुं०) 1. ಕಮಠ, ಆಮೆ. पार्यां रणति—रण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ದಂಡ, ಕೋಲು. 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "पारीरणः स्यात् कमठे दण्डे च पट्टशाटके" विश्व०।

पारु ಪಾರು (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. पिबति जलम् — पा (पाने) "रुः" (उ० ४-१०१) बाहु० पिबतेरपि।

पारुष्य ಪಾರುಷ್ಯ (पुं०) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. 2. ಕಠಿನತೆ, ಕ್ರೂರತನ. परुषस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

3. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತು, ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು. ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾಙ್ಮಯ ಪಾಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. "पारुष्यमनृतं चैव पैशुन्यं चापि सर्वशः। असम्बद्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम्"। "पारुष्यं परुषत्वे च दुर्वाक्ये पुंसि गीष्पतौ" मेदि०।

पारेगङ्गम् ಪಾರೇಗಂಗಮ್ (अव्य०) ಗಂಗಾನದಿಯ ಆಚಿನ ದಡದಲ್ಲಿ, ಗಂಗಾನದಿಯ ಎದುರು ತೀರದಲ್ಲಿ. गङ्गायाः पारे—अव्ययी० (२-१-१८)। एवम् पारेजलम् पारेसमुद्रम् ಇತ್ಯಾದಿ.

पारोक्ष्य ಪಾರೋಕ್ಷ್ಯ (न०) ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. परोक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पार्घट ಪಾರ್ಘಟ (न०) 1. ಧೂಳು. 2. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. पादेन घटते—घट (चेष्टायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

पार्थ ಪಾರ್ಥ (पुं०) ಪೃಥೆಯ (ಕುಂತಿಯ) ಮಗ— 1. ಧರ್ಮರಾಜ. 2. ಭೀಮ. 3. ಅರ್ಜುನ. पृथाया अपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-११२)। "प्रियेषु यैः पार्थ विनोपपत्तेर्विचिन्त्यमानैः क्लममेति चेतः" किरा० ३-५२। "यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन् मुरम्" माघ० २-१। 4. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ.

पार्थक्य ಪಾರ್ಥಕ್ಯ (न०) ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. पृथक् भावे "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पार्थव ಪಾರ್ಥವ (न०) 1. ಅಗಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ. पृथोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)। (वि०) 2. ಪೃಥುಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. पृथोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पार्थवी ಪಾರ್ಥವೀ**.

पार्थसारथि ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿ (पुं०) ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पार्थस्य सारथिः।

पार्थिव ಪಾರ್ಥಿವ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಪೃಥಿವಿಯ ಒಡೆಯ. पृथिव्या ईश्वरः "अण्" (५-१-४२)। "दित्सया ददपि पार्थिवोऽर्थिनं गुण्यगुण्य इति न व्यजीगणत्" माघ० १४-४७। 2. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದ ಹೆಸರು, ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. (न०) 3. ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. पृथिव्या विकारः "अण्" (४-३-१३४)। (वि०) 4. ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. पृथिव्या इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "विरक्तसन्ध्याकपिशं पुरस्ताद्यतो रजः पार्थिवमुज्जिहीते" रघु० १३-६४।

पार्थिवा ಪಾರ्थಿವಾ
पार्थिवी ಪಾರ್ಥಿವೀ } (स्त्री०) ಭೂಮಿಯ ಸಂತಾನ, ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರಿ, ಸೀತಾದೇವಿ. पृथिव्या अपत्यम् "ञः" "अञ्" (वा० ४-१-८५) वा। ञ प्रत्यये "टाप्" (४-१-४)। अञ् प्रत्यये "ङीप्" (४-१-१५)। "पार्थिवीमुदवहद्रघूद्वहो लक्ष्मणस्तदनुजामथोर्मिलाम्" रघु० ११-५४।

पार्पर ಪಾರ್ಪರ(पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 2. ಕ್ಷಯ ರೋಗ. 3. ಅನ್ನದ ಅಗಳು. 4. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ, 5. ಕದಂಬಪುಷ್ಪದ ಕೇಸರ. "पार्परो भस्मनि यमे जराटे नीपकेसरे। क्षयरोगे भक्तसिक्थे" हेम०।

पार्वण ಪಾರ್ವಣ(न०) 1. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ. पर्वणि क्रियते — पर्वन् "अण्" (४-२-९२)। (वि०) 2. ಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

पार्वत ಪಾರ್ವತ (वि०) ಪರ್ವತಸಂಬಂಧವಾದ. पर्वतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "यावत् पृथिव्यां विहितं गवाश्वं सहारण्यैः पशुभिः पार्वतैश्च" भा० आदि०।

पार्वती ಪಾರ್ವತೀ (स्त्री०) ಪರ್ವತರಾಜನ ಪುತ್ರಿ, ಗೌರಿ. पर्वतस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। "लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती" कुमा० ६-८४।

पार्वतीनन्दन ಪಾರ್ವತೀನಂದನ (पुं०) ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಸ್ಕಂದ. पार्वत्याः नन्दनः। "पार्वतीनन्दनः स्कन्दः" अम०। एवं **–पुत्रः ಪುತ್ರಃ, –सुतः –ಸುತಃ, –सूनुः –ಸೂನುಃ.** ಇತ್ಯಾದಿ.

पार्विक ಪಾರ್ವಿಕ (वि०) ಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿರುವ. पर्वणि भवः "ठक्"। "न शारदः पार्विकशर्वरीश्वरः" नैष० १-२०।

पार्शव ಪಾರ್ಶವ (वि०) 1. ಪರಶುಧಾರಿಯಾದ, ಕೊಡಲಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿರುವ. पर्शुः प्रहरणमस्य "अण्" (५-३-११७)। 2. ಆಯುಧಧಾರಿಯಾದ, ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पार्श्व ಪಾರ್ಶ್ವ (पुंन०) 1. ದೇಹದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳು, ಕಕ್ಷಗಳ ಕೆಳಭಾಗಗಳು. स्पृश्यते—स्पृश (स्पर्शने) "श्वण्" पृ इत्यादेशश्च (उ० ५-२७)। वृद्धिः (७-२-११५)। 2. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. "एववादिनि देवर्षौ पार्श्वे

पितुरधोमुखी। लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती" कुमा० ६-८४। "धृष्टः पार्श्वे भवति च वसन् दूरतोऽप्यप्रगल्भः" भर्तृ० १-४७। (न०) 3. ಪಕ್ಕೆಲುಬುಗಳ ಸಮೂಹ. पर्शूनां समूहः "णस्" (वा० ४-२-४३)। 4. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲ್ಮೈ, ಪಕ್ಕ, ಮಗ್ಗಲು. "पिठरं ज्वलदतिमात्रं निजपार्श्वानेव दहतितराम्" पञ्चतं० १-३५३। 5. ಚಕ್ರದ ಅಂಚಿನ ಸಮೀಪ ಭಾಗ. "पार्श्वं कक्षाधरे चक्रोपान्ते पर्शुगणेऽपि च" मेदि०। (पुं०) 6. ಜಿನದೇವ, ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರು.

पार्श्वक ಪಾರ್ಶ್ವಕ (पुं०) ಮೋಸದಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವನು, ವಂಚಕ. "कुसृत्या विभवान्वेषी पार्श्वकः सन्धिजीवकः" त्रिकाण्ड०। पार्श्वेनान्विच्छति "कन्" (५-२-७५)।

पार्श्वग ಪಾರ್ಶ್ವಗ (पुं०) 1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಆಳು. पार्श्वे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "व्यादिदेश गणशोऽथ पार्श्वगान् कार्मुकाभिहरणाय मैथिलः" रघु० ११-४३। (वि०) 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. 3. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವನು.

पार्श्वचर ಪಾರ್ಶ್ವಚರ (पुं०) 1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಆಳು. (वि०) 2. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವನು. 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. पार्श्वे चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "तस्यै प्रतिश्रुत्य रघुप्रवीरस्तदीप्सितं पार्श्वचरानुयातः" रघु० १४-२९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

पार्श्वतस् ಪಾರ್ಶ್ವತಸ್ (अव्य०) 1. ಪಕ್ಕದಿಂದ. 2. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ. 3. ಸಮೀಪದಿಂದ. 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पार्श्व "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "मित्रकार्यमपदिश्य पार्श्वतः प्रस्थितं तमनवस्थितं प्रियाः" रघु० १९-३१।

पार्श्वतीय ಪಾರ್ಶ್ವತೀಯ (वि०) 1. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. पार्श्वतो भवः "छः" (वा० ४-२-१३८)।

पार्श्वद ಪಾರ್ಶ್ವದ (पुं०) ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಆಳು. पार्श्वं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

पार्श्वनाथ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ (पुं०) ಜೈನರ ಗುರು.

पार्श्वभाग ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗ (पुं०) ಆನೆಯ ಪಕ್ಕೆ. पार्श्वस्य भागः। "पक्षभागः पार्श्वभागः" अम०।

पार्श्वशूल ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲ (पुं०) ಪಕ್ಕೆಯ ನೋವು. पार्श्वे जातः शूलः। ಈ ರೋಗವು ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತ ದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಉದರದ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಕಫವು ವಾಯುವನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗುಡಗುಡ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವುದು. ಸೂಜಿಯಂತೆ ಚುಚ್ಚಲು ಆರಂಭವಾಗಿ ಉಚ್ಛ್ವಾಸಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿದ್ರೆಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲವೆಂಬ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ. "रुणद्धि मारुतं श्लेष्मा कुक्षिपार्श्वव्यवस्थितः। स संरुद्धः करोत्याशु ध्मानं गुडगुडायनम्। सूचीभिरिव निस्तोदः कृच्छ्रोच्छ्रासी तदा नरः। नान्नं वाञ्छति नो निद्रामुपैत्यर्तिनिपीडितः। पार्श्वशूलः स विज्ञेयः कफानिलसमुद्भवः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४२-११७, १८, १९।

पार्श्वास्थि ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿ (न०) ಪಕ್ಕೆಯ ಎಲುಬು. पार्श्वस्य अस्थि।

पार्शिवक ಪಾರ್ಶ್ವಿಕ (वि०) ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವನು, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವವನು. पार्श्वे भवः।

पार्षत ಪಾರ್ಷತ (वि०) 1. ಚಿತ್ರಮೃಗ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಬಿಳಿ ಚುಕ್ಕಿಯಿರುವ ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. पृषतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "षण्मासांश्छागमांसेन पार्षतेन च सप्त वै। अष्टावेणस्य मांसेन रौरवेण नवैव तु" मनु० ३-२६९। (पुं०) 2. ದ್ರುಪದ ರಾಜ. 3. ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ. [ಇದು ವಂಶತನದ ಹೆಸರು.] (स्त्री०) **–ती –ತೀ.** ದ್ರೌಪದಿ.

पार्षद् ಪಾರ್ಷದ್ (स्त्री०) ಪರಿಷತ್, ಸಭೆ. परिषद् पृषो०।

पार्षद ಪಾರ್ಷದ (वि०) ಸಭ್ಯ, ಸಭಿಕ, ಸಭೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. पार्षदि साधुः "णः" (४-४-१०१)। (योगविभागात्) "ण्यः" **पार्षद्यः ಪಾರ್ಷದ್ಯಃ.**

पार्षदंश ಪಾರ್ಷದಂಶ (पुं०) ಬಿಂದುವಿನ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. पृषदंशे भवः "अञ्" (४-१-८६)।

पार्षदश्व ಪಾರ್ಷದಶ್ವ (वि०) 1. ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ. पृषदश्वस्य वायोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪೃಷದಶ್ವ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ.

पार्ष्णि ಪಾರ್ಷ್ಣಿ (पुं०) 1. ಹಿಮ್ಮಡಿ, ಕಾಲಿನ ಗಂಟುಗಳ ಕೆಳಭಾಗ. पृष्यतेऽनेन — पृषु (सेचने) "निः" वृद्धिश्च (उ० ४-५२)। निपा०। "उद्वेजयत्यङ्गुलिपार्ष्णिभागान्मार्गे शिलीभूतहिमेऽपि यत्र" कुमा० १-११। 2. ಹಿಂಭಾಗ. "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः"

रघु० ४-२६। 3. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗ. 4. ಜಯಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. (स्त्री०) 5. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದ ಹೆಂಗಸು. "पार्ष्णिः स्यादुन्मदस्त्रियाम्। स्त्रियां द्वयोः सैन्यपृष्ठे पादग्रन्थ्यधरेऽपि च" मेदि०। 6. ಕುಂತಿ.

पार्ष्णिग्राह ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹ (पुं०) ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರು, ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿ ಬಂದ ಶತ್ರು. पार्ष्णिं सैन्यपृष्ठं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "यातव्यपार्ष्णिग्राहादिमालायामधिकद्युतिः" माघ० २-९२।

पार्ष्णिघात ಪಾರ್ಷ್ಣಿಘಾತ (पुं०) ಹಿಂಗಾಲಿನ ಹೊಡೆತ, ಹಿಮ್ಮಡಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. "आस्कन्द्य वेगेन विमुक्तनादः क्षितिं विधुन्वन्निव पार्ष्णिघातैः" किरा० १७-५०।

पार्ष्णित्र ಪಾರ್ಷ್ಣಿತ್ರ (न०) ಹಿಂಗಾವಲು ಸೈನ್ಯ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಸೈನ್ಯ. पार्ष्णिं त्रायते — त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

पार्ष्णिवाह ಪಾರ್ಷ್ಣಿವಾಹ (पुं०) ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯದ ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ. पार्ष्णिं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

पाल – रक्षणे (चुरा० उभ० सक० से०)। पालयति –ते पालयामास। अपीपलत्, –त ಇತ್ಯಾದಿ. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು.

पाल ಪಾಲ (वि०) 1. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. पालयति —पाल (रक्षणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "प्रलीनभूपालमपि स्थिरायति प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः" किरा० १-२३। 2. ಪಶುಪಾಲಕ, ಗೋಪಾಲಕ, ದನ ಕಾಯುವವನು. "दिवा वक्तव्यता पाले रात्रौ स्वामिनि तद्गृहे। योगक्षेमेऽन्यथा चेत्तु पालो वक्तव्यतामियात्" मनु० ८-२३०। (पुं०) 3. ಪೀಕದಾನಿ, ಪಡಿಗ, ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಅಗಿದು ರಸವನ್ನು ಉಗುಳುವ ಬಟ್ಟಲು. 4. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು.

पालक ಪಾಲಕ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. पाल (रक्षणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (पुं०) 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ಅಶ್ವರಕ್ಷಕ, ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. 4. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ.

पालकाप्य ಪಾಲಕಾಪ್ಯ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯಿಂದ ಗಜಾಶ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. (न०) 2. ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ.

पालघ्न ಪಾಲಘ್ನ (पुं०) ನಾಯಿಕೊಡೆ, ಛತ್ರಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡ.

पालङ्कय ಪಾಲಂಕ್ಯ (पुं०) 1. ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. (न०) 2. ಒಂದು ವಿಧ ಗಂದಿಗರ ದ್ರವ್ಯ.

पालन ಪಾಲನ (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. पाल (रक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सृष्टो नृपो हि विप्राणां पालने दुष्टनिग्रहे" भा० आदि० १५३-१२। 2. ಸದ್ಯಃ ಕರು ಹಾಕಿದ (ಪ್ರಸವಿಸಿದ) ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. पाल्यतेऽनेन — पाल + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 3. ರಕ್ಷಿಸುವ, ಕಾಪಾಡುವ. पाल + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पालनी ಪಾಲನೀ.** "श्रियः कुरूणामधिपस्य पालनीं प्रजासु वृत्तिं यमयुङ्क्त वेदितुम्" किरा० १-१।

पालनीय ಪಾಲನೀಯ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. पाल (रक्षणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

पालयत् ಪಾಲಯತ್ (वि०) ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. पाल (रक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "पृतनासागरौघेन पालयन् सागराम्बराम्" याद० २२-६६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–मानः –ಮಾನಃ.**

पालयितृ ಪಾಲಯಿತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. पाल (रक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "तस्मिन् क्षणे पालयितुः प्रजानामुत्पश्यतः सिंहनिपातमुग्रम्" रघु० २-६०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

पालल ಪಾಲಲ (वि०) ಎಳ್ಳಿನ ಪುಡಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पललस्य तिलचूर्णस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)।

पालाश ಪಾಲಾಶ (पुं०) 1. ಹಸುರು ಬಣ್ಣ. पलाशस्य पत्रस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। (वि०) 2. ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ. 3. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷದ ಅವಯುವ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರದ ರೆಂಬೆ ಕೋಲು ಎಲೆ ಮೊದಲಾದುವು. पलाशस्य अवयवः विकारो वा "अण्" (४-३-१३५)। "ब्राह्मणो बैल्वपालाशौ क्षत्रियो वाटखादिरौ। पैलवौदुम्बरौ वैश्यो दण्डानर्हन्ति धर्मतः" मनु० २-४५।

पालाशक ಪಾಲಾಶಕ (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷದ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ. पलाशस्यादूरभवो देशः — पलाश "कक्" (४-२-८०)।

पालि ಪಾಲಿ (स्त्री०) 1. ಅಂಚು, ತುದಿ. पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–ली – ಳೀ.** "काम्पिल्यकप्रसवपाटलगण्डपालिः" मालती० ९-३१। 2. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. "विपुलपुलकपालिः" गीतगो०। 3. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 4. ಕಿವಿಯ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಕಿವಿಯ ತುದಿ, ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ. "यस्य पालिद्वयमपि कर्णस्य न भवेदिह" सुश्रुत० सूत्र०। 5. ಅಂಚು, ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಲಗಿನ ಏಣು. 6. ಹೇನು. 7. ಮೀಸೆ ಬೆಳೆದಿರುವ ಹೆಂಗಸು. 8. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 9. ಸೇತುವೆ. 10. ಉತ್ಸಂಗ, ತೊಡೆ. 11. ಪ್ರಸ್ಥ, ಒಂದು ಬಳ್ಳದ ಅಳತೆ. (ಇದು ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಒಂದು ಅಳತೆ). 12. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಊಟೋಪಚಾರ. "पालिर्यूकाश्रिपङ्क्तिषु। जातश्मश्रुस्त्रियां प्रान्ते सेतौ कल्पितभोजने। प्रशंसाकर्णलतयोरुत्सङ्गे प्रस्थचिह्नयोः" हेम०।

पालिका ಪಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. "पालि" ಪದದ ಅರ್ಥ. पालि स्वार्थे "कः"। 2. ರಕ್ಷಿಸುವವಳು, ಕಾಪಾಡುವವಳು.

पालित ಪಾಲಿತ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पाल (रक्षणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ भीमभुजेन पालिता नगरी मञ्जुरसौ धराजिता" नैष० २-७३। (पुं०) 2. ಶಾಖೋಟಕ ವೃಕ್ಷ, ಕಾರೆಗಿಡ.

पालित्य ಪಾಲಿತ್ಯ (न०) ಕೂದಲು ನರೆಯುವುದು, ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದು. पलितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पालिन् ಪಾಲಿನ್ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

पालिन्दी ಪಾಲಿಂದೀ (स्त्री०) ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ ಮರ. पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "किन्दच्" बाहु०। "श्यामापालिन्द्यौ तु सुषेणिका" अम०।

पावक ಪಾವಕ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. पुनाति — पूञ् (पवने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "विहाय लक्ष्मीपतिलक्ष्म कार्मुकं जटाधरः सन् जुहुधीह पावकम्" किरा० १-४४। 2. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 3. ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಅಗ್ನಿ, ಮಿಂಚಿನ ಅಗ್ನಿ, ಸಿಡಿಲು. 4. ಸದಾಚಾರ, ಸದ್ವರ್ತನೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. 5. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 6. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. 7. ಅಗ್ನಿದೇವತೆ. 8. ಗೇರು ಮರ. 9. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 10. ವರುಣ. "पावकोऽग्नौ सदाचारे वह्निमन्थे च चित्रके। भल्लातके विडङ्गे" मेदि०। (वि०) 11. ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

पावकात्मज ಪಾವಕಾತ್ಮಜ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಗ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ.

पावकि ಪಾವಕಿ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಗ. पावकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

पावन ಪಾವನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. पावयति जगत् — पूञ् (पवने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पावनः पावयत्येषः भुवनं सर्वतः सदा" इति निरुक्तिः। "पावनः सर्वलोकानां त्वमेव रघुनन्दन" रामा०। "भूतभव्यभवन्नाथः पवनः पावनोऽनलः" वि० स०। 2. ಅಧ್ಯಾಸ. 3. ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕದೇಶದ ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. 4. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 5. ವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ. 6. ಹಳದಿ ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. (न०) 7. ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ. 8. ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ. 9. ಚಿತ್ರಕ ವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ. 10. ಜಲ, ನೀರು. 11. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. 12. ಗೋಮಯ, ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ. "पावनं तु जले कृच्छ्रे ना व्यासे पावके त्रिषु" मेदि०। (वि०) 13. ಶುದ್ಧಮಾಡುವ, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವ. "पादास्तामभितो निषण्णहरिणा गौरीगुरोः पावनाः" शाकु० ६-१७। 14. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. "नवोटजाभ्यन्तरसंभृतानलं तपोवनं तच्च बभूव पावनम्" कुमा० ५-१७। (स्त्री०) **पावनी ಪಾವನೀ.** कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 15. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 16. ಹಸು, ಆಕಳು. 17. ಗಂಗಾನದಿ. 18. ತುಲಸಿ.

पावनध्वनि ಪಾವನಧ್ವನಿ (पुं०) 1. ಶಂಖ. पावनो ध्वनिरस्य। (वि०) 2. ಪವಿತ್ರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

पाश ಪಾಶ (पुं०) 1. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. पश्यते बध्यतेऽनेन— पश (बन्धने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು. "पादाकृष्टव्रततिवलयासङ्गसञ्जातपाशः" शाकु० १-२९। 3. ವರುಣನ ಆಯುಧ. "किं चायमरिदुर्वारः पाणौ पाशः प्रचेतसः। मन्त्रेण हतवीर्यस्य फणिनो दैन्यमाश्रितः" कुमा० २-२१। 4. ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದು

ವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ, ಸರಿಗುಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ಹುರಿಯ ಉರುಲು. 5. ಪಗಡೆಯಾಟದ ದಾಳ. ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "पाश" ಶಬ್ದವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. 1. ನಿಂದೆ. छात्रपाशः ದುಷ್ಟಶಿಷ್ಯ. भिषक्पाशः ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ವೈದ್ಯ. 2. ಶೋಭೆ, ಸೌಂದರ್ಯ. कर्णपाशः ಸುಂದರವಾದ ಕಿವಿ. 3. ಸಮೂಹ, ಕಲಾಪ. केशपाशः "पाशस्तु मृगपक्ष्यादिबन्धने। कर्णान्ते शोभनार्थः स्यात् कचान्ते निकारार्थकः। छात्राद्यन्ते च निन्दार्थः" हेम०।

पाशक ಪಾಶಕ (पुं०) ಪಗಡೆ ಮೊದಲಾದ ಆಟದ ಕಾಯಿಗಳು.

पाशधर ಪಾಶಧರ (पुं०) 1. ವರುಣ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। पाशस्य धरः। 2. ವರುಣದೇವತಾಕವಾದ "ಶತಭಿಷಕ್" ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಪಾಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पाशभृत् ಪಾಶಭೃತ್ (पुं०) 1. ವರುಣ. पाशं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "विसृष्टपार्श्वानुचरस्य तस्य पार्श्वद्रुमाः पाशभृता समस्य" रघु० २-९। 2. "ಶತಭಿಷಕ್" ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಪಾಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पाशव ಪಾಶವ (न०) 1. ಪಶುಗಳ ಸಮೂಹ. पशूनां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 2. ಪಶುಸಂಬಂಧವಾದ. पशोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पाशवी ಪಾಶವೀ.**

पाशहस्त ಪಾಶಹಸ್ತ (पुं०) 1. ವರುಣ. 2. "ಶತಭಿಷಕ್" ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಪಾಶವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ.

पाशिन् ಪಾಶಿನ್ (पुं०) 1. ವರುಣ. पाशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "आखण्डलो दण्डधरः कृशानुः पाशीति नाथैः ककुभां चतुर्भिः" नैष० १०-१०। 2. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು, ಬೇಟೆಗಾರ. 3. ಯಮ. (वि०) 4. ಪಾಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. "पाशी व्याधे च वरुणे" मेदि०।

पाशुपत ಪಾಶುಪತ (पुं०) 1. ಬಕಪುಷ್ಪ. पशुपतेरयम्—"अण्" (४-३-१२०)। ಶಿವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಪಶುಪತಿಯ ಭಕ್ತ. (न०) 3. ಪಶುಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ, ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ, ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರಕೀಲ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಡೆದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. पशुपतिर्देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। 4. ಪಶುಪತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು. 5. ಪಶುಪತಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಪಾಶುಪತಶಾಸ್ತ್ರ, ಪಶುಪತಿ ದರ್ಶನ. (वि०) 6. ಪಾಶುಪತಮತಾನುಯಾಯಿ.

पाशुपतास्त्र ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ (न०) ಅರ್ಜುನನು ಶತ್ರುಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಪಡೆದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. पाशुपतं पशुपतिसम्बन्धि अस्त्रम्।

पाशुपाल्य ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ (न०) ಪಶುಸಂರಕ್ಷಣೆ, ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿ. पशुपालस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कुसीदकृषिवाणिज्यपाशुपाल्यं विशः स्मृतम्" याज्ञ० १-११९।

पाश्चात्य ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ (वि०) 1. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. पश्चाद्भवः जातो वा "त्यक्" (४-२-९८)। "सङ्ग्रामतुमुलस्तस्य पाश्चात्यैरश्वसाधनैः" रघु० ४-६२। 3. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 4. ಅನಂತರ ಉಂಟಾದ. (न०) 5. ಹಿಂಭಾಗ. "पाश्चात्यभागमिह सानुषु सन्निषण्णाः पश्यन्ति शान्तमलसान्द्रतरांशुजालम्" माघ० ४-२२।

पाषण्ड ಪಾಷಂಡ (वि०) ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವ. पाति रक्षति पापेभ्यः पाः—पा (रक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। वेदधर्मः, तं षण्डयति निष्फलं करोति—"अच्" (३-१-१३४)। "पालनाच्च त्रयीधर्मः पाशब्देन निगद्यते। षण्डयन्ति तु तं यस्मात् पाषण्डस्तेन कीर्तितः"।

पाषण्डिन् ಪಾಷಂಡಿನ್ (वि०) ವೇದಧರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವವನು, ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ನಿಂದಿಸುವವನು. पां वेदधर्मं षण्डयति—षण्ड + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

पाषाण ಪಾಷಾಣ (पुं०) 1. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಶಿಲೆ. 2. ಕಲ್ಲು. पिनष्टि—पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "आनक्" बाहु०। "पाषाणस्खलनविलोलमाशु नूनं वैलक्ष्याद्ययुरवरोधनानि सिन्धोः" माघ० ८-८। (स्त्री०) **–णी – ಣೀ.** 3. ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲು. ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಕಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು.

पाषाणदारण ಪಾಷಾಣದಾರಣ (पुं०) ಕಲ್ಲುಳಿ, ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಉಳಿ. पाषाणो दार्यतेऽनेन—दॄ (विदारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

पाषाणभेदन ಪಾಷಾಣಭೇದನ (पुं०) 1. ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಉಳಿ. पाषाणं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे)

"ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಮೂತ್ರರೋಗವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. "णिनिः" (३-१-१३४)। **–भेदिन् –ಭೇದಿನ್.**

पिक ಪಿಕ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. अपि कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)। "वष्टि भागुरिः" इति अपेरकारलोपः। "पिकाह्वने शृण्वति भृङ्गहुंकृतैर्दशामुदञ्चत्करुणे वियोगिनाम्" नैष० १-८८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। **–की –ಕೀ.**

पिकबन्धु ಪಿಕಬಂಧು (पुं०) ಚೂತ ವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. पिकस्य बन्धुः। "पिकबन्धुस्तु चूतः स्यात् स्त्रीप्रियः षट्पदातिथिः" त्रिकाण्ड०।

पिकाक्ष ಪಿಕಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ಕಪಿಲೆ ಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ. (वि०) 2. ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು.

पिकानन्द ಪಿಕಾನಂದ (पुं०) ವಸಂತ ಋತು. पिकमानन्दयति — आ + टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

पिकेक्षणा ಪಿಕೇಕ್ಷಣಾ (स्त्री०) ಕೋಗಿಲೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. पिकस्येव ईक्षणं यस्याः।

पिक्क ಪಿಕ್ಕ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಮರಿ. 2. ಪ್ರಾಯದ ಆನೆ.

पिङ्ग ಪಿಂಗ (पुं०) 1. ಪಿಂಗಳ ವರ್ಣ, ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. पिजि (वर्णे) "अच्" (३-१-१३४)। "शङ्खान्तरद्योति विलोचनं यदन्तर्निविष्टामलपिङ्गतारम्" कुमा० ७-३३। 2. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. (स्त्री०) **–ङ्गा –ಙ್ಗಾ.** 3. ಗೋರೋಚನ. 4. ಇಂಗು. 5. ಪಾರ್ವತಿ. 6. ಅರಿಶಿನ. **–ङ्गी –ಙ್ಗೀ.** 7. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. (न०) 8. ಮರಿ, ಶಾವಕ. "पिङ्गी शम्यां पिङ्गा हिङ्गुनाड्योर्गोरोचनोमयोः। पिङ्गं बालके पिशङ्गे" हेम०। "पिङ्गी शम्यां पिशङ्गे ना" मेदि०। 9. ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ.

पिङ्गजट ಪಿಂಗಜಟ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. पिङ्गा जटा अस्य।

पिङ्गल ಪಿಂಗಲ (पुं०) 1. ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. पिञ्जति— पिजि (वर्णे) "कलच्" (उ० १-१०६)। 2. ರುದ್ರ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 4. ಒಂದು ಸರ್ಪ. 5. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 6. ಅಗ್ನಿ. 7. ಕಪಿ. 8. ಪಿಂಗಳಾಚಾರ್ಯರು, ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "पिङ्गलादिभिराचार्यैर्यदुक्तं लौकिकं द्विधा। मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते" वृ०र०। (वि०) 9. ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 10. ಕುಮುದದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 11. ಒಬ್ಬ ವೇಶ್ಯೆ. 12. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ನಾಡಿ. "पिङ्गलः कपिले वह्नौ रुद्रेऽर्कपरिपार्श्वके। कपौ मुनौ निधिभेदे पिङ्गला कुमुदस्त्रियाम्" हेम०। ಪಿಂಗಳಾ ನಾಡಿಯು ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಹತ್ತು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) इडा (2) पिङ्गला (3) सुषुम्णा (4) गान्धारी (5) हस्तिजिह्वा (6) पूषा (7) यशस्विनी (8) अलम्बुषा (९) कुहूः ಮತ್ತು (10) शङ्खिनी ಇವು ಹತ್ತು ಪ್ರಧಾನನಾಡಿಗಳು. "प्रधानाः प्राणवाहिन्यो भूयस्तत्र दश स्मृताः। इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्णा च तृतीयिका। गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा चैव यशस्विनी। अलम्बुषा कुहूश्चैव शङ्खिनी च दश स्मृताः"। ದೇಹದೊಳಗೆ ನಾಭಿಕಮಲವು ದಶನಾಡ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದು. ಇಡಾ ಮತ್ತು ಪಿಂಗಳಾ ನಾಡಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯಿರುವುದು. "एवं नाडीमयं चक्रं विज्ञेयं शक्तिचक्रके। इडायाः पिङ्गलायाश्च मध्ये या सा सुषुम्णिका"। ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಶಿವಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವ ಈ ನಾಡಿಯು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "इयं च त्रिगुणा ज्ञेया ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका"

पिङ्गललोह ಪಿಂಗಲಲೋಹ (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ.

पिङ्गलिका ಪಿಂಗಲಿಕಾ (स्त्री०) ಬಕಪಕ್ಷಿ.

पिङ्गसार ಪಿಂಗಸಾರ (पुं०) ಹರಿದಳ. पिङ्गमेव सारोऽस्य।

पिङ्गस्फटिक ಪಿಂಗಸ್ಫಟಿಕ (पुं०) ಗೋಮೇದಕ ಮಣಿ.

पिङ्गा ಪಿಂಗಾ (स्त्री०) "पिङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

पिङ्गाक्ष ಪಿಂಗಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. पिङ्गे अक्षिणी यस्य। (वि०) 2. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

पिङ्गी ಪಿಂಗೀ (स्त्री०) ಶಮೀವೃಕ್ಷ.

पिङ्गेक्षण ಪಿಂಗೇಕ್ಷಣ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ.

पिचण्ड ಪಿಚಂಡ (पुं०) 1. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. अपि चमत्यन्नम् — चमु (अदने) "डः" (उ० १-१११)। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः" इत्यकारलोपः। 2. ಪಶುವಿನ ಅವಯವ. "पिचण्ड उदरे पशोरवयवे पुमान्" मेदि०।

पिचण्डक ಪಿಚಂಡಕ (वि०) ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಇತರರ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸು ವವನು, ಸ್ವಾರ್ಥಪರ. पिचण्डे कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

पिचण्डिल ಪಿಚಂಡಿಲ (वि०) ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ವನು. पिचण्ड वा "इलच्" (५-२-११७)। पक्षे इनिठनौ मतुप् च। इनिः — **पिचण्डी** (न्), ठन् — **पिचण्डिकः**, मतुप् — **पिचण्डवान्**।

पिचव्य ಪಿಚವ್ಯ (पुं०) ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ.

पिचु ಪಿಚು (पुं०) 1. ಕಾರ್ಪಾಸ, ಹತ್ತಿ. डुपचष् (पाके) "उः" बाहु०। पृषो०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠರೋಗ. 3. ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. 4. ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯ ಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ, 1/4 ಪಲ. 5. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "पिचुर्ना कुष्ठभेदे च कर्षे तूलेऽसुरान्तरे" मेदि०।

पिचुमन्द ಪಿಚುಮಂದ (पुं०) ಬೇವಿನ ಮರ. पिचुं कुष्ठं मन्दयति — मन्द + णिच् "अण्" (३-२-१)।

पिचुमर्द ಪಿಚುಮರ್ದ (पुं०) ಬೇವಿನ ಮರ. पिचुं मर्दयति — मृद (क्षोदे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "सार्धं कथंचिदुचितैः पिचुमर्दपत्रैः" माघ० ५-६६।

पिचुल ಪಿಚುಲ (पुं०) 1. ನೀರುಕಾಗೆ. 2. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. पिचुं तूलं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 3. ನೀರುಹಲಸಿನ ಗಿಡ. "पिचुलो झावुकेऽपि स्यादिज्जले जलवायसे" मेदि०।

पिच्चट ಪಿಚ್ಚಟ (पुं०) 1. ಕಣ್ಣುರಿ, ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರ ರೋಗ. पिच्च (कुट्टने) "अटन्" (उ० ४-८१)। (न०) 2. ಸೀಸಲೋಹ. 3. ತಗರ. "पिच्चटो नेत्ररोगे स्यात् क्लीबं सीसकरङ्गयोः" मेदि०।

पिच्छ ಪಿಚ್ಛ (पुंन०) 1. ನವಿಲುಗರಿ. 2. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. पिच्छ (कुट्टने) "अच्" (३-१-१३४)। "क्षणमलघुविलम्बिपिच्छदाम्नः शिखरशिखाः शिखिशेखरानमुष्य" माघ० ४-५०। (पुं०) 3. ಬಾಲ. (स्त्री०) **–च्छा –ಚ್ಛಾ**. 4. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 5. ಬೂರುಗದ ಮರದ ಅಂಟು. 6. ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿನ ರೋಗ. 7. ಸಮೂಹ. 8. ಕೋಶ, ಒರೆ. 9. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. 10. ಬಾಳೆ ಗಿಡ. 11. ಅನ್ನದ ಕೆನೆ. 12. ಹಾವಿನ ವಿಷ. "पिच्छा पूगच्छटा कोशमोचाशाल्मलिवेष्टके। भक्तसंभूतमण्डे च पङ्क्तावश्वपदामये। स्त्रियां पुंसि तु लाङ्गूले न द्वयोर्बर्हचूडयोः" मेदि०।

पिच्छबाण ಪಿಚ್ಛಬಾಣ (पुं०) ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ, ಗಿಡಗ.

पिच्छिल ಪಿಚ್ಛಿಲ (पुं०) 1. ಅನ್ನದ ಕೆನೆ, ಗಂಜಿ. 2. ಸಾಂಬಾರ ಸಹಿತವಾದ ಗಂಜಿ. पिच्छा "इलच्" (४-२-१००)। (वि०) 3. ಕೈಯಿಂದ ಜಾರುವ, ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ಕೆನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "तरुणं सर्षपशाकं नवोदनं पिच्छिलानि च दधीनि। अल्पव्ययेन सुन्दरि ग्राम्यजनो मृष्टमश्नाति" वृ० र०। 5. ಶಿಖೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ಕೆಸರಾಗಿರುವ. "घनाम्बुना राजपथे हि पिच्छिले क्वचिद्बुधैरप्यपथेन गम्यते" नैष० ९-३६। (स्त्री०) **–ला –ಲಾ**. 7. ಅಗುರು ಗಿಡ. 8. ಬೂರುಗದ ಗಿಡ. 9. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 10. ಅಗಸೆ ಗಿಡ.

पिञ्छ ಪಿಂಛ (न०) "पिच्छ" ಪದದ ಅರ್ಥ. पिच्छ पृषो०।

पिञ्ज ಪಿಂಜ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. पिजि (हिंसायाम्) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। (न०) 4. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. (वि०) 5. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. 6. ಕಳವಳಗೊಂಡ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದ. (स्त्री०) **पिञ्जा ಪಿಂಜಾ**. 7. ತೂಲ, ಹತ್ತಿ. 8. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 9. ಹಿಂಸೆ. 10. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು.

पिञ्जट ಪಿಂಜಟ (पुं०) ನೇತ್ರಮಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು.

पिञ्जन ಪಿಂಜನ (न०) 1. ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವ (ಬಿಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದ) ಯಂತ್ರ. पिजि (हिंसायाम्) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು.

पिञ्जर ಪಿಂಜರ (न०) 1. ಹರಿದಳ. 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. पिञ्जं पिञ्जवर्णं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। 3. ಪಂಜರ, ಗೂಡು. (पुं०) 4. ಕಂದುಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. 5. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. (वि०) 6. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. 7. ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ.

पिञ्जल ಪಿಂಜಲ (पुं०) 1. ಬಹಳವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ ಧೂಳು. पिजि (हिंसायाम्) + णिच् "कलच्" बाहु०। (न०) 2. ಹರಿದಳ. 3. ದರ್ಭೆ ಹುಲ್ಲು.

पिञ्जाल ಪಿಂಜಾಲ (न०) ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

पिञ्जिका ಪಿಂಜಿಕಾ (स्त्री०) ದಾರವನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಹತ್ತಿಯ ಪಿಂಜಿ. पिजि (भाषार्थे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पिञ्जिका तूलनालिका" त्रिकाण्ड०।

पिञ्जूष ಪಿಂಜೂಷ (पुं०) ಕರ್ಣಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ. पिजि (हिंसायाम्) "ऊषन्" बाहु० ।

पिञ्जेट ಪಿಂಜೇಟ (पुं०) ನೇತ್ರಮಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು. पिञ्जट पृषो० ।

पिञ्जोला ಪಿಂಜೋಲಾ (स्त्री०) ತರಗೆಲೆಯ ಶಬ್ದ.

पिट ಪಿಟ (पुं०) 1. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. 2. ಬುಟ್ಟಿ. (न०) 3. ಗೃಹ, ಮನೆ.

पिटक ಪಿಟಕ (पुंस्त्री०) 1. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. 2. ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಟ್ಟಿ ಮಕ್ಕರಿ ಮುಂತಾದುವು. पेटति — पिट (संघाते) "क्वुन्" (उ० २-३२)। (पुं०) मेदि०। (त्रि०) 3. ಹೊಪ್ಪೆ, ಹೊಪ್ಪಳೆ. अम०। "गण्डस्योपरि पिटकः संवृत्तः"।

पिटक्या ಪಿಟಕ್ಯಾ (स्त्री०) ಪಿಟಕಗಳ ಸಮೂಹ, ಬುಟ್ಟಿಗಳ ರಾಶಿ. पिटकानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

पिठर ಪಿಠರ (पुं०) 1. ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ, ಮಡಕೆ, ಅನ್ನ ಬೇಯಿಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. पिठ (बन्धे) "कः" (३-१-१३५)। पिठं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಮನೆಯ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಹತ್ತಿರ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಾವಲುಗಾರನ ಮನೆ. (न०) 3. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. 4. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು, ಮಂತು. "पिठरः स्थाल्यां ना क्लीबं मुस्तामन्थानदण्डयोः" मेदि०। (स्त्री०) –री –ರೀ. 5. ಅನ್ನ ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ.

पिडक ಪಿಡಕ (पुं०) 1. ಸ್ಫೋಟಕ, ಹೊಪ್ಪೆ. पीडयति— पीड (अवगाहने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (स्त्री०) –का –ಕಾ. 2. ಮೊಡವೆ, ಸಣ್ಣ ಗುಳ್ಳೆ. 3. ಕುರು, ಗುಳ್ಳೆ.

पिण्ड ಪಿಂಡ (पुं०) 1. ಬೋಳ, ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. 2. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು, ಉಶೀರ. पिण्डते — पिडि (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ದೇಹ, ಶರೀರ. "एकान्तविध्वंसिषु मद्विधानां पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकानाम्" रघु० २-५७। 4. ಕಬಳ, ಗ್ರಾಸ, ಆಹಾರದ ತುತ್ತು. "स न्यस्तशस्त्रो हरये स्वदेहमुपानयत् पिण्डमिवामिषस्य" रघु० २-५९। 5. ಆಹಾರ, ಊಟ. "यः कोपि कालो भगवत्याः पिण्डपातवेलां विसृज्य मालतीमनुवर्तमानायाः" मालती० ३। 6. ದೇಹದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಕಣಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ, ಕಾಲ್ಕೀಲದ ಮಾನ ಖಂಡ ಭಾಗ. 7. ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 8. ಒಂದು ಗೋಳ, ಉಂಡೆ, ದುಂಡಾದ ವಸ್ತು. 9. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. "प्रयान्ति पीत्वा हिमपिण्डपाण्डुराः" माघ० १२-६८। 10. ಲೋಬಾನ. 11. ಜಪಾಪುಷ್ಪ, ದಾಸಿವಾಳದ ಹೂವು. 12. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಅನ್ನದ ಉಂಡೆ, ಪಿತೃಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ಅವರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಿಂಡದಾನ. "न्युप्य पिण्डांस्ततस्तांस्तु प्रयतो विधिपूर्वकम्। तेषु दर्भेषु तं हस्तं निमृज्याल्लेपभागिनम्" मनु० ३-२१६। 13. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ. 14. ಮಾಂಸ. (न०) 15. ಜೀವನೋಪಾಯ. 16. ಸೈನ್ಯ. 17. ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (वि०) 18. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ. 19. ಘನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. (स्त्री०) **पिण्डी ಪಿಂಡೀ.** 20. ಸೋರೆಗಿಡ, ಸಿಹಿಸೋರೆ. 21. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. 22. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 23. ಮಂಗಾರೆಗಿಡ. 24. ಕಣಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ. "पिण्डो बोले बले सान्द्रे देहागारैकदेशयोः। देहमात्रे निवापे च गोलसिह्लकयोरपि। ओड्रपुष्पे च पुंसि स्यात् क्लीबमाजीवनायसोः। पिण्डी तु पिण्डीतगरेऽलाबूखर्जूरभेदयोः" मेदि०। "पिण्डं तु वेश्मैकदेशे जीवनायसोः। बले सान्द्रे पिण्डचलाबूखर्जूर्योस्तगरेऽपि च" हेम०। ಈ ರೀತಿ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

पिण्डक ಪಿಂಡಕ (पुंन०) 1. ಲೋಬಾನ, ಒಂದು ವಾಸನಾ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಬೋಳ, ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. 3. ಗೋಳ, ದುಂಡಾದ ವಸ್ತು. 4. ಕಬಳ, ಗ್ರಾಸ. (पुं०) 5. ಪಿಶಾಚ. 6. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ.

पिण्डकन्द ಪಿಂಡಕಂದ (पुं०) ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ. पिण्डाकारः कन्दः।

पिण्डखर्जूर ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ (पुं०) ಮೆದುವಾಗಿ ಮುದ್ದೆಯಾಗಿರುವ ಖರ್ಜೂರ. पिण्डवत् खर्जूरः।

पिण्डखर्जूरी ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರೀ (स्त्री०) ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ ವೃಕ್ಷ. "पिण्डखर्जूरिकात्वन्या सा देशे पश्चिमे भवेत्। खर्जूरी गोस्तनाकारा पराद्द्वीपादिहागता। जायते पश्चिमे देशे सा छोहेरेति कीर्त्यते"।

पिण्डगोस ಪಿಂಡಗೋಸ (पुं०) ಬೋಳ, ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ.

पिण्डतैल ಪಿಂಡತೈಲ (न०) ಲೋಬಾನ, ಒಂದು ವಾಸನಾ ದ್ರವ್ಯ. पिण्डवत् तैलम्।

पिण्डद ಪಿಂಡದ (पुं०) ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಪಿಂಡ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡುವ ಪುತ್ರ. पिण्डं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "पिण्डदोंऽशहरश्चैव पूर्वाभावे परः परः" याज्ञ० २-१३२।

पिण्डदातृ ಪಿಂಡದಾತೃ (पुं०) "पिण्डद" ಪದದ ಅರ್ಥ. पिण्डं ददाति — डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

पिण्डपाद ಪಿಂಡಪಾದ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. पिण्ड इव पादोऽस्य।

पिण्डपितृयज्ञ ಪಿಂಡಪಿತೃಯಜ್ಞ (पुं०) ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ (ಸಪತ್ನೀಕ) ಗೃಹಸ್ಥನು ಮಾಡುವ ಪಿಂಡದಾನ ರೂಪವಾದ (ಪಿತೃ) ಯಜ್ಞ.

पिण्डपुष्प ಪಿಂಡಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. पिण्ड इव पुष्पं पुष्पगुच्छो यस्य। (न०) 2. ಅಶೋಕ ಪುಷ್ಪ.

पिण्डफला ಪಿಂಡಫಲಾ (स्त्री०) ಕಹಿಸೋರೆ.

पिण्डबीजक ಪಿಂಡಬೀಜಕ (पुं०) ಬೆಟ್ಟಗಣಿಗಿಲೆ ಗಿಡ.

पिण्डमुस्ता ಪಿಂಡಮುಸ್ತಾ (स्त्री०) ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ.

पिण्डमूल ಪಿಂಡಮೂಲ (न०) ಮೂಲಂಗಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಂಪುಗೆಡ್ಡೆಯ ಒಂದು ಗಿಡ, ಕೆಂಪು ಮೂಲಂಗಿ.

पिण्डल ಪಿಂಡಲ (पुं०) ಸೇತುವೆ.

पिण्डस ಪಿಂಡಸ (पुं०) ಪರಾನ್ನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಭಿಕ್ಷುಕ.

पिण्डा ಪಿಂಡಾ (स्त्री०) 1. ಉಕ್ಕು. 2. ಕಸ್ತೂರಿ.

पिण्डात ಪಿಂಡಾತ (पुं०) ಲೋಬಾನ, ಒಂದು ವಾಸನಾ ದ್ರವ್ಯ.

पिण्डाभ्र ಪಿಂಡಾಭ್ರ (न०) ಮೇಘದ ಜಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹಿಮದ ಗಡ್ಡೆ.

पिण्डायस ಪಿಂಡಾಯಸ (न०) ಉಕ್ಕು.

पिण्डार ಪಿಂಡಾರ (पुं०) 1. ಗೋಪಾಲಕ. 2. ಎಮ್ಮೆಗಳನ್ನು ಸಾಕುವವನು. 3. ದ್ರುಮ, ಮರ. 4. ಕ್ಷಪಣಕ, ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿ. "पिण्डारः क्षपणे गोपे महिषीरक्षके द्रुमे" मेदि०।

पिण्डालु ಪಿಂಡಾಲು (पुं०) 1. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ, ಪಿಂಡಾಕಾರದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗೆಡ್ಡೆ. पिण्डाकारः आलुः। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ.

पिण्डि ಪಿಂಡಿ, –डी –ಡೀ (स्त्री०) 1. ರಥದ ಚಕ್ರದ ನಾಭಿ, –ಚಕ್ರದ ತೂಬು. 2. ಕಣಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ. ಕಾಲ್ಚೀಲದ ಮಾಂಸಖಂಡ ಭಾಗ. 3. ಪೀಠ. 4. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. 5. ಸೋರೆಗಿಡ, ಕಹಿಸೋರೆ. 6. ದೇವರ ವಿಗ್ರಹದ ಪಾದಪೀಠ. स्वार्थे "कः"। **पिण्डिका ಪಿಂಡಿಕಾ.**

पिण्डित ಪಿಂಡಿತ (वि०) 1. ದುಂಡಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೋಳಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पिडि (सङ्घाते) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रुतमार्याभ्यां भगवत्या वचनम्?। एष पिण्डितार्थ उपदेशदर्शनेन निर्णय इति" माल० १। 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (पुं०) 5. ಲೋಬಾನ, ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

पिण्डिल ಪಿಂಡಿಲ (पुं०) 1. ಸೇತುವೆ. (वि०) 2. ಗಣಕ, ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಮಾಡುವವನು. 3. ಜನ್ಮಕಾಲದ ತಿಥಿ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು. (वि०) 4. ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾದವನು.

पिण्डीकृत ಪಿಂಡೀಕೃತ (वि०) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

पिण्डीतक ಪಿಂಡೀತಕ (पुं०) 1. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 2. ನಂದೀ ಬಟ್ಟಲು ಗಿಡ.

पिण्डीभूत ಪಿಂಡೀಭೂತ (वि०) ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿರುವ, ಒಂದು ರಾಶಿಯಾಗಿರುವ.

पिण्डीर ಪಿಂಡೀರ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. पिण्डं पिण्डाकारं फलमीरयति — ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. (वि०) 3. ತೇವವಿಲ್ಲದ, ನೀರಸವಾದ, ಒಣಗಿರುವ.

पिण्डीशूर ಪಿಂಡೀಶೂರ (वि०) ಊಟದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶೂರನಾದ, ಊಟದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರವೀಣನಾದ. पिण्ड्यां पिण्डव्यापार एव शूरः (नान्यत्र)। ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಪ್ರತಾಪವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೇಡಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗ. "राक्षसान् वट्यज्ञेषु पिण्डीशूरान् निरस्तवान्" भट्टि० ५-८५।

पिण्डोलि ಪಿಂಡೋಲಿ (स्त्री०) ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ವಸ್ತು, ಉಂಡು ಮಿಕ್ಕಿದ್ದು.

पिण्याक ಪಿಣ್ಯಾಕ (पुन०) 1. ಎಳ್ಳು ಮೊದಲಾದ ಬೀಜಗಳಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆದಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಹಿಂಡಿ. पण (व्यवहारे) "आकः" (उ० ४-१५)। निपा०। 2. ಇಂಗು. 3. ಕೇಸರಿ. 4. ಲೋಬಾನ. "पिण्याकोऽस्त्री तिलकल्के हिङ्गुबाह्लीकसिह्लके" मेदि०।

पितामह ಪಿತಾಮಹ (पुं०) 1. ತಾತ, ತಂದೆಯ ತಂದೆ. पितुः पिता — पितृ "डामहच्" (वा० ४-२-३६)। पितामह षित्। षित्वात् गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)

पितामही ಪಿತಾಮಹೀ. ಅಜ್ಜಿ, ತಂದೆಯ ತಾಯಿ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पितॄणां मरीच्यादीनां पितृगणानां पिता। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

पितृ ಪಿತೃ (पुं०) 1. ಜನಕ, ತಂದೆ. पाति रक्षति — पा (रक्षणे) "तृच्" (उ० २-९५)। निपा०। ತಂದೆಯಾದವನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನು. ತಂದೆಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಪುತ್ರನಾದವನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ತಂದೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಪುತ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯೇ ಧ್ಯೇಯವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಪಿತಾ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆದುದರಿಂದ ಪುತ್ರನಾದವನು ತಂದೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯ ಮನೋಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿರಬೇಕು. "मान्यः पूज्यश्च सर्वेभ्यः सर्वेषां जनको भवेत्। अहो तस्य प्रसादेन सर्वान् पश्यति मानवः। जनको जन्मदाता च रक्षणाच्च पिता नृणाम्। तातो विस्तीर्णकरणात् कलया स प्रजापतिः"। ತಂದೆಯು ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಗುರುಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವನು.

ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಗುರುಗಳು : (1) उपाध्यायः (2) पिता (ಜನಕ ತಂದೆ) (3) ज्येष्ठभ्राता (4) महीपतिः (5) मातुलः (ಸೋದರಮಾವ) (6) श्वशुरः (ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ) (7) त्राता (ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಿದವನು) (8) मातामहः (ತಾಯಿಯ ತಂದೆ) (9) पितामहः (ತಂದೆಯ ತಂದೆ) (10) बन्धुः ಮತ್ತು (11) ज्येष्ठपितृव्यः (ತಂದೆಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ) ಇವರೆಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜನಕ ತಂದೆಗಿಂತಲೂ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಪಿತೃವಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವದಿಂದಿರಬೇಕು. "उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता। तस्मान्मन्येत सततं पितुरप्यधिकं गुरुम्" तन्त्रसा०।

ಪಂಚ (ಐದು ಮಂದಿ) ಪಿತೃಗಳು : (1) अन्नदाता (ಅನ್ನಹಾಕಿ ಪೋಷಿಸಿದವನು) (2) भयत्राता (ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದವನು) (3) विद्याप्रदाता (ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸಿದವನು) (4) जनकः (ಜನಕ ತಂದೆ) ಮತ್ತು (5) उपनेता (ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದವನು) ಇವರು ಪಂಚಪಿತೃಗಳು.

ತಾಯಿಯೊಡನೆ ತಂದೆಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವಾಗ ತಂದೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ पितृ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಏಕಶೇಷವುಂಟಾಗಿ पितरौ ಎಂದಾಗುವುದು. माता च पिता च पितरौ। मातापितरौ मातरपितरौ ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುವುದು. (१-२-७०) ಮತ್ತು (६-३-३२)। "जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ" रघु० १-१। "पितुः प्रयत्नात् स समग्रसंपदः शुभैः शरीरावयवैर्दिने दिने। पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः" रघु० ३-२२। (पुं० ब० व०) 2. ವಂಶದ ಹಿರಿಯರು, ಪಿತಾಮಹ (ತಂದೆಯ ತಂದೆ), ಪ್ರಪಿತಾಮಹ (ತಂದೆಯ ತಾತ) ಮೊದಲಾದವರು. "ऋणाभिधानात् स्वयमेव केवलं तदा पितॄणां मुमुचे स बन्धनात्" रघु० ३-२०। 3. ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು. ಇವರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಂಪಿನವರು. ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಇವರು ವಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಲೋಕಕ್ಕೆ "ಪಿತೃಲೋಕ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "पितृलोक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

पितृक ಪಿತೃಕ (वि०) ತಂದೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ತಂದೆಯ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದ. पितुरागतम् — पितृकम् पृषो०। "पैत्रं च पितृकं चापि पित्र्यं च पितुरागतम्"।

पितृकर्मन् ಪಿತೃಕರ್ಮನ್, —कार्यम् —ಕಾರ್ಯಮ್ (न०) **—क्रिया —ಕ್ರಿಯಾ** (स्त्री०) ಪುತ್ರನು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧ ತರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ. पितॄनुद्दिश्य क्रियमाणं कर्म। "स्वधाकारः पराह्याशीः सर्वेषु पितृकर्मसु" मनु० ३-२५२।

पितृकल्प ಪಿತೃಕಲ್ಪ (वि०) 1. ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನನಾದ. ईषदूनः पिता "कल्पप्" (५-३-६७)। (पुं०) 2. ಚತುರ್ಮುಖನ ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ತಿಂಗಳ ಮೂವತ್ತನೆಯ ದಿನವಾದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

पितृकुल्या ಪಿತೃಕುಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಮಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ.

पितृतिथि ಪಿತೃತಿಥಿ (स्त्री०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

पितृतीर्थ ಪಿತೃತೀರ್ಥ (न०) 1. ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರ. पितृप्रियं तीर्थम्। 2. ಅಂಗುಷ್ಠ ಮತ್ತು ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥ. "अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्योः पितॄणां तीर्थमुत्तमम्" कूर्मपु०।

पितृदान ಪಿತೃದಾನ (न०) ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ನದಾನ ವಸ್ತ್ರದಾನ ಮತ್ತು ಜಲತರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದುವು. पित्रे दानम्।

पितृदिन ಪಿತೃದಿನ (न०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

पितृपक्ष ಪಿತೃಪಕ್ಷ (पुं०) ಕನ್ಯಾಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷ. पितृप्रियः पक्षः।

पितृपति ಪಿತೃಪತಿ (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. पितॄणां पतिः। "त्वं ब्रह्मा हरिरजसंज्ञितस्त्वमिन्द्रो वित्तेशः

पितृपतिरम्बुपतिः समीरः। सोमोऽग्निर्गगनमहीधरोऽब्धिसंघः किं स्तव्यं तव सकलात्मरूपधाम्नः" मार्क०।

पितृपितृ ಪಿತೃಪಿತೃ (पुं०) 1. ಪಿತಾಮಹ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಅಜ್ಜ, ತಾತ, ಪಿತಾಮಹ.

पितृप्रसू ಪಿತೃಪ್ರಸೂ (स्त्री०) 1. ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯೆ. पितॄणां प्रसूर्मातेव। ಪಿತೃಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ತಿಥಿಯು ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "रजनीमियमुपनेतुं पितृप्रसूः प्रथममुपतस्थे" आर्यासप्तशती। 2. ಪಿತಾಮಹಿ, ತಂದೆಯ ತಾಯಿ.

पितृबन्धु ಪಿತೃಬಂಧು, –बान्धव –ಬಾಂಧವ (पुं०) ತಂದೆಯ ಕಡೆಯ ಬಂಧು. ತಂದೆಯ ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳು, ತಂದೆಯ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡಮ್ಮನ ಮಕ್ಕಳು. ತಂದೆಯ ಸೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಪಿತೃ (ತಂದೆಯ ಕಡೆಯ) ಬಂಧುಗಳು. "पितुः पितुःस्वसुः पुत्राः पितुर्मातुःस्वसुः सुताः। पितुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेयाः पितृबान्धवाः"।

पितृभोजन ಪಿತೃಭೋಜನ (पुं०) ಮಾಷ, ಉದ್ದು. पितृभिर्भुज्यते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) कर्म० "ल्युट्"।

पितृमत् ಪಿತೃಮತ್ (वि०) ಪ್ರೀತಿಯ ತಂದೆಯುಳ್ಳವನು. पितृ प्रशंसायां "मतुप्" (५-२-९४)। "पुत्रस्तथैवात्मजवत्सलेन स तेन पित्रा पितृमान् बभूव" रघु० १८-११।

पितृयज्ञ ಪಿತೃಯಜ್ಞ (पुं०) ತರ್ಪಣ. पितॄनुद्दिश्य यज्ञः। "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०।

पितृयान ಪಿತೃಯಾನ (पुं०) ಪಿತೃಗಳು ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ.

पितृलोक ಪಿತೃಲೋಕ (पुं०) ಪಿತೃಗಳ ಲೋಕ, ಚಂದ್ರಲೋಕದ ಮೇಲುಗಡೆ ಇರುವ ಲೋಕ. ಮೂವತ್ತೊಂದು ಪಿತೃಗಣಗಳು ಈ ಲೋಕದ ನಿವಾಸಿಗಳು. ವಿಶ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪಿತೃಗಣಗಳು 9. ಕಲ್ಯಾಣ ಮೊದಲಾದ ಪಿತೃಗಣಗಳು 6. ವರೇಣ್ಯಾದಿ ಪಿತೃಗಣಗಳು 7. ಮಹಾತ್ಮಾದಿ ಪಿತೃಗಣಗಳು 5. ಸುಖದಾದಿ ಪಿತೃಗಣಗಳು 4. ಈ ರೀತಿ ಪಿತೃಗಣಗಳು 31.

पितृव्य ಪಿತೃವ್ಯ (पुं०) ತಂದೆಯ ಸಹೋದರ, ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡಪ್ಪ. पितुर्भ्राता—पितृ "व्यत्" (४-२-३६)। निपा०। "पितुर्भ्राता पितृव्यः स्यान्मातुर्भ्राता तु मातुलः" अम०।

पितृष्वसृ ಪಿತೃಷ್ವಸೃ (स्त्री०) ಸೋದರತ್ತೆ, ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿ, ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡಮ್ಮ. पितुः स्वसा। "भुवनैर्नतोऽपि विहितात्मगौरवः प्रणनाम नाम तनयं पितृष्वसुः" माघ० १३-८।

पितृसन्निभ ಪಿತೃಸನ್ನಿಭ (पुं०) ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು. पितेव सम्यक् निभाति—भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "मनोजवः स पितृसंनिभः" अम०। ಆಚಾರ್ಯ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ, ರಾಜ, ಮಾತುಲ, ಶ್ವಶುರ (ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ) ರಕ್ಷಕ, ಮಾತಾಮಹ, ಪಿತಾಮಹ, ವರ್ಣಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮತ್ತು ಪಿತೃವ್ಯ ಇವರು ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನರು.

पितृसू ಪಿತೃಸೂ (स्त्री०) ಅಜ್ಜಿ, ತಂದೆಯ ತಾಯಿ. पितरं सूते—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

पितृहू ಪಿತೃಹೂ (पुं०) ಬಲಕಿವಿ, ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ಣ. पितृनाह्वयतेऽनेन—ह्वेञ् "क्विप्"।

पित्त ಪಿತ್ತ (न०) ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಧಾತು. अपिदीयते प्रकृतावस्थया रक्ष्यते विकृतावस्थया नाश्यते वा शरीरम् अनेन—अपि + देङ् (पालने) दो (अवखण्डने) वा "क्तः" (३-२-१०२)। "तः" (७-४-४७)। अपेरल्लोपः। "पित्तेन दूने रसने सितापि तिक्तायते हंसकुलावतंस" नैष० ३-९४। ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳೆಂಬ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳೂ ದೇಹದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. ಶರೀರದ ಅಧೋಭಾಗ (ಶ್ರೋಣಿ ಮತ್ತು ಗುದ) ದಲ್ಲಿ ವಾತವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯಭಾಗ (ಪಕ್ವಾಶಯ ಮತ್ತು ಆಮಾಶಯ ಮಧ್ಯ) ದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಧಾತುವೂ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ (ಆಮಾಶಯ) ದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ಕಫ) ಧಾತುವೂ ಇರುವುವು. ಮೂರು ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮನೆಯು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳಿಂದ ದೇಹವು ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳೂ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದೇಹವು ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವುದು. ಇವು ವಿಷಮಿಸಿದರೆ ಆರೋಗ್ಯವು ಕೆಟ್ಟು ಶರೀರನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. "वातपित्तश्लेष्माण एव देहसंभवहेतवः। तैरेवाव्यापन्नैरधोमध्योर्ध्वसंस्थितैः शरीरमिदं धार्यतेऽगारमिव स्थूणाभिस्तिसृभिः। त एव च व्यापन्नाः प्रलयहेतवः" सुश्रुत० सूत्र० २१-३। "वातः श्रोणिगुदसंश्रयः, तदुपर्यधो नाभेः पक्वाशयः, पक्वामाशयमध्यं पित्तस्य, आमाशयः श्लेष्मणः इति दोषस्थानानि" सुश्रुत० सूत्र० २१-६। ಇವಲ್ಲದೆ ಪಿತ್ತ

ಧಾತುವಿಗೆ ಯಕೃತ್ತು (ಉದರದ ಬಲಗಡೆಯಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ) ಪ್ಲೀಹ (ಉದರದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಕೋಶದ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ) ಹೃದಯ ದೃಷ್ಟಿ ತ್ವಕ್ಕು ಇವೂ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಗಳು. "पित्तस्य यकृत्प्लीहानौ हृदयं दृष्टिः त्वक् पूर्वोक्तं च स्थानानि" सुश्रुत० सूत्र० २१-७। (1) पाचकम् (2) रञ्जकम् (3) साधकम् (4) आलोचकम् ಮತ್ತು (5) भ्राजकम् ಎಂದು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪಿತ್ತದ ಹೆಸರು ಐದು.

ಪಕ್ವ ಮತ್ತು ಆಮಾಶಯಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಪಿತ್ತ ಧಾತುವು ಅಶಿತ, ಖಾದಿತ, ಲೀಢ ಮತ್ತು ಪೀತಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡಿ ದೋಷ ರಸ ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಪುರೀಷಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. ಅಲ್ಲೇ ಇರುವ ಈ ಪಿತ್ತಧಾತುವು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಳಿದ ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಗಳಿಗೂ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವುದು. ಈ ಪಿತ್ತಧಾತುವಿಗೆ "ಪಾಚಕ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಯಕೃತ್ತು ಮತ್ತು ಪ್ಲೀಹಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ "ರಂಜಕ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹೃದಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ "ಸಾಧಕ" ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತವು "ಆಲೋಚಕ" ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ತ್ವಕ್ (ಚರ್ಮ) ಗತವಾದ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ "ಭ್ರಾಜಕ" ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ. "तच्चादृष्टहेतुकेन विशेषेण पक्वामाशयमध्यस्थं पित्तं चतुर्विधमन्नपानं पचति, विवेचयति च दोषरसमूत्रपुरीषाणि, तत्रस्थमेव चात्मशक्त्या शेषाणां पित्तस्थानानां शरीरस्य चाग्निकर्मणाऽनुग्रहं करोति, तस्मिन् पित्ते पाचकोऽग्निरिति संज्ञा ; यत्तु यकृत्प्लीह्नोः पित्तं तस्मिन् रञ्जकोऽग्निरिति संज्ञा; यत्पित्तं हृदयस्थं तस्मिन् साधकोऽग्निरिति संज्ञा; यद्दृष्टयां पित्तं तस्मिन्नालोचकोऽग्निरिति संज्ञा ; यत्तु त्वचि पित्तं तस्मिन् भ्राजकोऽग्निरिति संज्ञा" सुश्रुत० सूत्र० २१-१०।

पित्तघ्न ಪಿತ್ತಘ್ನ (वि०) ಪಿತ್ತವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. पित्तं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) **–घ्नी –ಘ್ನೀ.** ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ.

पित्तज्वर ಪಿತ್ತಜ್ವರ (पुं०) ಪಿತ್ತದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ. पित्तनिमित्तको ज्वरः। **ಪಿತ್ತಜ್ವರ ಲಕ್ಷಣ:** ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವೇಗ ಅತಿಸಾರ ಅಲ್ಪನಿದ್ರೆ ವಾಂತಿ ಕಂಠ ತುಟಿ ನಾಸಿಕೆ (ಮೂಗು) ಬಾಯಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆವರುವುದು ವೈ ಉರಿತ ಬಾಯಾರಿಕೆ ನೇತ್ರಮಲಮೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ ತಲೆ ಸುತ್ತುವುದು ಇವು ಪಿತ್ತ ಜ್ವರಲಕ್ಷಣ. "वेगस्तीक्ष्णोऽतिसारश्च निद्राल्पत्वं तथा वमिः। काण्ठौष्ठमुखनासानां पाकः स्वेदश्च जायते। प्रलापः कटुता वक्त्रे मूर्च्छा दाहो मदस्तृषा। पीतविण्मूत्रनेत्रत्वं पैत्तिके भ्रम एव च" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-३१, ३२।

पित्तल ಪಿತ್ತಲ (न०) 1. ಉಪಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಹಿತ್ತಾಳೆ. पित्तं तद्वर्णं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ. पित्त "लच्" (५-२-९७)। (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 3. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ.

पित्ताभिष्यन्द ಪಿತ್ತಾಭಿಷ್ಯಂದ (पुं०) ಪಿತ್ತದ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ನೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೋರುವುದು, ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. पित्तकृतः अभिष्यन्दः।

पित्तारि ಪಿತ್ತಾರಿ (पुं०) 1. ಅರಗು. 2. ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ, ಭಾರಂಗಿ, ಬರ್ಬರ.

पित्र्य ಪಿತ್ರ್ಯ (न०) 1. ಪಿತೃತೀರ್ಥ, ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮತ್ತು ತರ್ಜನಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥ. पितरो देवता अस्य "यत्" (४-२-३१)। "कायमङ्गुलिमूलेऽग्रे दैवं पित्र्यं तयोरधः" मनु० २-५९। 2. ಮಧು. (पुं०) 3. ಮಾಘಮಾಸ. 4. ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. 5. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. (वि०) 6. ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದ. ತಂದೆಯಿಂದ ಬಂದ, ತಂದೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. पितुरागतम् "यत्" (४-३-७९)। "ज्येष्ठ एव तु गृह्णीयात् पित्र्यं धनमशेषतः। शेषास्तमुपजीवेयुः यथैव पितरं तथा" मनु० ९-१०५। 7. ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. "कफघ्नं खड्गिपिशितं कषायमनिलापहम्। पित्र्यं पवित्रमायुष्यं बद्धमूत्रं विरूक्षणम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-१०३।

पित्र्या ಪಿತ್ರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಪೌರ್ಣಮಾಸಿ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. 2. ಮಘಾನಕ್ಷತ್ರ. पितरो देवता अस्याः — पितृ "यत्" (४-२-३१)।

पित्सत् ಪಿತ್ಸತ್ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतितुमिच्छति— पत्लृ (गतौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। (वि०) 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ.

पित्सल ಪಿತ್ಸಲ (वि०) ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ, ಮಾರ್ಗ. पत्लृ (गतौ) + सन् "कलः" बाहु०।

पिदधत् ಪಿದಧತ್ (वि०) ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಆಚ್ಛಾದಿಸುತ್ತಿರುವ. अपि+डुधाञ् (धारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। अपेरल्लोपः। "शानच्" (३-२-१२४)। **–दधानः**

–ದಧಾನಃ. "पिदधानमन्वगुपगम्य दृशौ ब्रुवते जनाय वद कोऽयमिति" माघ० ९-७६।

विधातव्य ಪಿಧಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ, 2. ಮುಚ್ಚಬೇಕಾದ, ಮರೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಮುಚ್ಚಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अपि + डुधाञ् (धारणे) "तव्यः" (३-१-९६)। अपेरल्लोपः। "अनीयर्" (३-१-९६)। **विधानीयम् ಪಿಧಾನೀಯಮ್.**

विधान ಪಿಧಾನ (न०) 1. ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು. अपि+ धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। अपेरल्लोपः। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಮುಚ್ಚುವ ತಟ್ಟೆ. करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

विधानक ಪಿಧಾನಕ (न०) ಅಸಿಕೋಶ, ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ.

विधेय ಪಿಧೇಯ (वि०) ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

पिनद्ध ಪಿನದ್ಧ (वि०) 1. ಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವವನು. अपि नह्यते स्म — णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "सखि अनसूये, अतिपिनद्धेन वल्कलेन प्रियंवदया नियन्त्रितास्मि। शिथिलय तावदेतत्" शाकु० १। 3. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "यदस्थिभिर्निर्मितवंशवंश्यस्थूणं त्वचा रोमनखैः पिनद्धम्" भाग० ११-८-३३। "अगांनिधिः फेनपिनद्धभासः" माघ० ३-३९।

पिनाक ಪಿನಾಕ (पुंन०) 1. ಪರಶಿವನ ಧನುಸ್ಸು, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಬಿಲ್ಲು. पाति — पा (रक्षणे) "आकः" (उ० ४-१५)। निपा०। "दृप्तान्धकप्राणहरं पिनाकं महासुरस्त्रीविधवात्वहेतुम्" कुमा० १२-१९। 2. ಶೂಲಾಯುಧ, ಈಶ್ವರನ ತ್ರಿಶೂಲ. 3. ಧೂಳಿನ ಸುರಿಮಳೆ. "पिनाकोऽस्त्री रुद्रचापे पांशुवर्षत्रिशूलयोः" मेदि०।

पिनाकपाणि ಪಿನಾಕಪಾಣಿ (पुं०) ಪಿನಾಕವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ. पिनाकं पाणौ यस्य। "कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये" कुमा० ३-१०।

पिनाकिन् ಪಿನಾಕಿನ್ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. पिनाकः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स भीमरूपः शिव इत्युदीर्यते न सन्ति याथार्थ्यविदः पिनाकिनः" कुमा० ५-७७।

पिपतिषत् ಪಿಪತಿಷತ್ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतितुमिच्छति—पत्लृ (गतौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। (वि०) 2. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. इडभावे **पित्सन् ಪಿತ್ಸನ್.** स्त्रियां **पिपतिषन्ती ಪಿಪತಿಷನ್ತೀ. पित्सन्ती ಪಿತ್ಸನ್ತೀ.**

पिपतिषा ಪಿಪತಿಷಾ (स्त्री०) ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಳಿಯುವ ಆಸೆ. पतितुमिच्छा — पत्लृ (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)। इडभावे **पित्सा ಪಿತ್ಸಾ.**

पिपतिषु ಪಿಪತಿಷು (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. पतितुमिच्छुः — पत्लृ (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। (पुं०) 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. इडभावे **पित्सुः ಪಿತ್ಸುಃ.**

पिपासत् ಪಿಪಾಸತ್ (वि०) ಕುಡಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. पातुमिच्छन्—पा (पाने) +सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "ग्राम्यानपश्यत् कपिशं पिपासतः स्वगोत्रसंकीर्तनभावितात्मनः" माघ० १२-३८। स्त्रियां **पिपासन्ती ಪಿಪಾಸನ್ತೀ.**

पिपासा ಪಿಪಾಸಾ (स्त्री०) ಬಾಯಾರಿಕೆ. पातुमिच्छा—पा (पाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

पिपासित ಪಿಪಾಸಿತ (वि०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. पा (पाने) + सन् "क्तः" (३-४-७२)।

पिपासिन् ಪಿಪಾಸಿನ್ (वि०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. पिपासा अस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११६)।

पिपासु ಪಿಪಾಸು (वि०) 1. ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ನೀರುಕುಡಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. पातुमिच्छुः — पा (पाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ಕುಡಿಯಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಪಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. "अम्बुजाक्षीसंवादपीयूषपिपासवस्ते" नैष० ६-३।

पिपीलक ಪಿಪೀಲಕ (पुं०) ಇರುವೆ. अपिपीलति — अपि + पील (प्रतिष्टम्भे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। अपेरल्लोपः।

पिपीलिका ಪಿಪೀಲಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಇರುವೆ. पिपीलक "टाप्" (४-१-४)।

पिपीली ಪಿಪೀಲೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಇರುವೆ. अपिपीलति — अपि + पील (प्रतिष्टम्भे) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

पिप्पल ಪಿಪ್ಪಲ (पुं०) 1. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. पिप्पलं जलमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "क्षात्रक्रमात् पिप्पलदण्डयोग्यः पलाशदण्डादृतपाणिरासीत्"

ಚಂ॰ ರಾ॰ । 2. ಬಂಧನರೂಪವಾದ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಪಕ್ಷಿ. (न॰) 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು. (स्त्री॰) **–ली –ಲೀ.** 5. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

पिप्पलक ಪಿಪ್ಪಲಕ (न॰) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೊಲೆ ತೊಟ್ಟು.

पिप्पली ಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री॰) ಹಿಪ್ಪಲಿ ಗಿಡ. पिपर्ति—पॄ (पालनपूरणयोः) "अलच्" बाहु॰। पृषो॰। गौरा॰ "ङीष्" (४-१-४१)। "पिप्पलं सलिले वस्त्रच्छेदे च ना तरौ। निरर्गले पक्षिभेदे कणायां पिप्पला मता" मेदि॰।

पिप्पलीमूल ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ (न॰) ಹಿಪ್ಪಲಿ. पिप्पल्या इव मूलमस्य।

पिप्पिका ಪಿಪ್ಪಿಕಾ (स्त्री॰) ದನ್ತಮಲ, ಹಲ್ಲಿನ ಕೊಳೆ. "दूषीका दूषिका जैह्वं कुलुकं पिप्पिका पुनः। दन्त्यं कार्णं तु पिञ्जूषः" अभि॰ चि॰।

पिप्लु ಪಿಪ್ಲು (पुं॰) ಹುಟ್ಟುಮಚ್ಚೆ, ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಮೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ. अपि प्लवेत—प्लुङ् (गतौ) "डुः" (वा॰ ३-२-१८०)। "जटुलः कालकः पिप्लुः तिलकस्तिलकालकाः" अम॰।

पिबत् ಪಿಬತ್ (वि॰) 1. ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ, ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. पा (पाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "तेन स्वहस्तार्जितमेकवीरः पिबन्यशो मूर्तमिवावभासे" रघु॰ ७-६३। "पिबन् स तस्याः स्तनयोः सुधौघं क्षणंक्षणं साधु समेधमानः" कुमा॰ ११-२। 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. "निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुषा नृपस्य कान्तं पिबतः सुताननम्" रघु॰ ३-१७। 3. ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **पिबन्ती ಪಿಬನ್ತೀ.** "तमेकदृश्यं नयनैः पिबन्त्यो नार्यो न जग्मुः विषयान्तराणि" कुमा॰ ७-६४।

पिलु ಪಿಲು (पुं॰) ಗೋನು ಮರ.

पिल्ल ಪಿಲ್ಲ (न॰) 1. ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸೋರುವ ಕಣ್ಣು. (वि॰) 2. ನೀರು ಸೋರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. क्लिन्न "लः" पिल् आदेशश्च (वा॰ ५-२-३३)। "स्युः क्लिन्नाक्षे चुल्लचिल्लपिल्लाः क्लिन्नेऽक्षिण चाप्यमी" अम॰।

पिल्लका ಪಿಲ್ಲಕಾ (स्त्री॰) ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ.

पिशङ्ग ಪಿಶಂಗ (पुं॰) 1. ಪಿಂಗಳವರ್ಣ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. पिश (अवयवे) "अङ्गच्" (उ॰ १-११८)। (वि॰) 2. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. "पिशङ्गमौञ्जीयुजमर्जुनच्छविं वसानमेणाजिनमञ्जनद्युति" माघ॰ १-६। स्त्रियां "ङीष्" **–ङ्गी –ಗೀ.** "मध्ये समुद्रं ककुभः पिशङ्गीर्या कुर्वती काञ्चनवप्रभासा" माघ॰ ३-३३।

पिशङ्गित ಪಿಶಂಗಿತ (वि॰) ಹಳದಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "रोचिष्णुकाञ्चनचयांशुपिशङ्गिताशाः" माघ॰ ५-२०।

पिशङ्गिला ಪಿಶಂಗಿಲಾ (स्त्री॰) ಹಿತ್ತಾಳೆ.

पिशाच ಪಿಶಾಚ (पुं॰) ದೇವಯೋನಿಗಳ ಒಂದು ಭೇದ, ದೇವತೆಗಳೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರ ಒಂದು ಗುಂಪು. पिशितमश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। पृषो॰। "यक्षरक्षःपिशाचांश्च गन्धर्वाप्सरसोऽसुरान्। नागान् सर्पान् सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान्" मनु॰ १-३७। ಕುಬೇರ ಮತ್ತು ಅವನ ಅನುಚರರು ಯಕ್ಷರು. ರಾವಣ ಮೊದಲಾದವರು ರಾಕ್ಷಸರು. ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಳಮಟ್ಟದವರಾದ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಾದ ಮರು ದೇಶವಾಸಿಗಳು ಪಿಶಾಚರು. ಚಿತ್ರರಥ ಮೊದಲಾದವರು ಗಂಧರ್ವರು. ಊರ್ವಶಿ ಮೇನಕೆ ರಂಭೆ ಮೊದಲಾದವರು ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳು. ವಿರೋಚನ ಬಲಿ ಮೊದಲಾದವರು ಅಸುರರು. ತಕ್ಷಕ ವಾಸುಕಿ ಮೊದಲಾದವರು ನಾಗರು. ಹೆಬ್ಬಾವು ನೀರುಹಾವು ಮೊದಲಾದುವು ಸರ್ಪಗಳು. ಗರುಡಾದಿಗಳು ಸುಪರ್ಣರು. ಆಜ್ಯಪಾದಿಗಳು ಪಿತೃಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು.

पिशाचक ಪಿಶಾಚಕ (वि॰) ಪಿಶಾಚಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ. पिशाच तन्निवारणे कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

पिशाचकिन् ಪಿಶಾಚಕಿನ್ (पुं॰) ಕುಬೇರ.

पिशाचद्रु ಪಿಶಾಚದ್ರು (पुं॰) ಪಿಶಾಚಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮರ, ಶಾಖೋಟಕ ವೃಕ್ಷ. पिशाचप्रियः द्रुः।

पिशाचसभ ಪಿಶಾಚಸಭ (न॰) ಪಿಶಾಚಗಳ ಸಭೆ. पिशाचानां सभा। नपुंसकत्वम् (२-४-२३)।

पिशाची ಪಿಶಾಚೀ (स्त्री॰) ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿ. पिशाच "ङीष्" (४-१-६३)।

पिशित ಪಿಶಿತ (न॰) ಮಾಂಸ. पिंशति—पिशि (अवयवे) "इतन्" (उ॰ ३-९५)। "निरातङ्कः पङ्क्तिष्विव पिशितखण्डेषु निपतन्नसिगर्तित्रंगात्रं सपदि लवशस्ते विकिरतु" मालती॰ ५-३४। (स्त्री॰) **–ता –ತಾ, –ती –ತೀ.** ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

पिशितभुज् ಪಿಶಿತಭುಜ್ (पुं॰) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पिशितं मांसं भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्"

(३-२-७६)। "पिशितभुजं भुजभारहीनमेनम्"। चं० रा०। (वि०) 2. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು.

पिशिताशन ಪಿಶಿತಾಶನ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. पिशितमशनं यस्य। "छायाश्चरन्ति बहुधा भयमादधानाः सन्ध्यापयोदकपिशाः पिशिताशनानाम्" शाकु० ३-२४।

पिशिताशिन् ಪಿಶಿತಾಶಿನ್ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पिशितमश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। "पिशिताशिनामनुदिनं स्फुटतां स्फुटतां जगाम परिविह्वलता" भट्टि० १०-८। (वि०) 2. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

पिशी ಪಿಶೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

पिशुन ಪಿಶುನ (पुं०) 1. ನಾರದ. 2. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. पिंशति — पिश (अवयवे) "उनन्" (उ० ३-५५)। (न०) 3. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. (वि०) 4. ಸೂಚಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ. "शत्रूणामनिशं विनाशपिशुनः क्रुद्धस्य चैद्यं प्रति" माघ० १-७५। 5. ದುರ್ಜನ, ಚಾಡಿಕೋರ, ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. "कोऽप्येष एव पिशुनोऽस्त्यमनुष्यधर्मा कर्णेऽपरं स्पृशति हन्ति परं समूलम्" पञ्चतं० १-३२८। 6. ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರುವ. "ब्रह्मावर्तं जनपदमथ च्छायया गाहमानः क्षेत्रं क्षत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः" मेघ० १-४८। 7. ಕ್ರೂರನಾದವನು, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 8. ನೀಚ. 9. ಮೂರ್ಖ.

पिष्ट ಪಿಷ್ಟ (न०) 1. ಹಿಟ್ಟು, ಬೀಸಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿದ ಧಾನ್ಯದ ಪುಡಿ. पिष्यते स्म — पिष्लृ (संचूर्णने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಕ್ಕಿ ಗೋಧಿ ರಾಗಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರ ಅಥವಾ ಹಿಟ್ಟು. "अन्नादष्टगुणं पिष्टं पिष्टादष्टगुणं पयः। पयसोऽष्टगुणं मांसं मांसादष्टगुणं घृतम्। घृतादष्टगुणं तैलं मर्दनान्न च भक्षणात्"। (वि०) 3. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "कृत्वा तांश्चणकान् पिष्टान् गृहीत्वा जलकुम्भिकान्" कथास०।

पिष्टक ಪಿಷ್ಟಕ (पुं०) 1. ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿ. पिष्टस्य विकारः — संज्ञायां "कन्" (४-३-१४७)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. "पिष्टको घृतपूपादौ नेत्ररोगान्तरेऽपि च" मेदि०। (न०) 3. ಎಳ್ಳಿನ ಪುಡಿ. पिष्टमिव प्रतिकृतिः — इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

पिष्टप ಪಿಷ್ಟಪ (पुंन०) ಭುವನ, ಲೋಕ. विशन्त्यत्र — विश (प्रवेशने) "कपन्" आदेः वकारस्य पकारश्च निपा० (उ० ३-१४५)।

पिष्टपचन ಪಿಷ್ಟಪಚನ (न०) ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. पच्यतेऽत्र — डु पचष् (पाके) "ल्युट्" (३-३-११७)। पिष्टस्य पचनम्।

पिष्टपूर ಪಿಷ್ಟಪೂರ (पुं०) ಕಡಲೆ ಹಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಮೈಸೂರುಪಾಕ. पिष्टः पूर्यते — पूरी (आप्यायने) कर्म० "अप्"।

पिष्टवर्त्ति ಪಿಷ್ಟವರ್ತ್ತಿ (पुं०) ಕಡಲೆ ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಟ್ಟು. पिष्टं वर्तयति — वृतु (वर्तने) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)।

पिष्टसौरभ ಪಿಷ್ಟಸೌರಭ (न०) ಚಂದನ, ಗಂಧ. पिष्टस्येव सौरभमस्य।

पिष्टात ಪಿಷ್ಟಾತ (पुं०) ವಾಸನೆಯ ಚೂರ್ಣ, ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. पिष्टमतति—अत (सातत्यगमने) "अण्" (३-२-१)। "पिष्टातः पटवासकः" अम०।

पिहित ಪಿಹಿತ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अपिधीयते — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "अप्रभूतमतनीयसि तन्वी काञ्चिधाम्नि पिहितैकतरोरु" माघ० १०-८३। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "रुरुधे पिहिताहिमद्युतिर्द्यौर्विशिखैरन्तरिता च्युता धरित्री" माघ० २०-१५।

पीठ ಪೀಠ (न०) ಕೂಡುವ ಆಸನ. पेठन्त्यत्र — पिठ (हिंसासंक्लेशनयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "गिरेस्तटित्वानिव तावदुच्चकैर्जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतः" माघ० १-१२। "पीठं दत्वा साधवेऽभ्यागताय आनीयापः परिनिर्निज्य पादौ। सुखं पृष्ट्वा प्रतिवेद्यात्मसंस्थां ततो दद्यादन्नमवेक्ष्य वीरः" भा० उद्योग० ३८-२। "धातुपाषाणकाष्ठैश्च पीठस्त्रिविध उच्यते। धातवश्च शिलाश्चैव काष्ठानि विविधानि च" ಎಂದು ಪೀಠ ಪದಕ್ಕೆ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪೀಠವು ಧಾತು (ಲೋಹ) ಪಾಷಾಣ (ಶಿಲೆ) ಮತ್ತು ಕಾಷ್ಠ (ದಾರು) ಮಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

पीठकेलि ಪೀಠಕೇಲಿ (पुं०) ಪೀಠಮರ್ದನೆಂಬ ನಾಯಕನ ಸಹಾಯಪುರುಷ, ನಾಯಕನನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಅವನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಪ್ರಯೋಜನ

ಪಡೆಯುವ ಪರೋಪಜೀವಿಯಾದ ಪುರುಷ. पीठे आसने केलिर्नर्मादिरस्य ।

पीठन्यास ಪೀಠನ್ಯಾಸ (ಪುಂ) ಆಧಾರಶಕ್ತಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಪೀಠದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಣವಪೂರ್ವಕ ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಸ.

पीठमर्द ಪೀಠಮರ್ದ (ಪುಂ) ನಾಯಕನ ಸಹಾಯಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ನಾಯಕನ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವ ನಾಯಕನ ಗುಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಮೆ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪುರುಷ. "दूरानुवर्तिनि स्यात् तस्य प्रासङ्गिकेतिवृत्ते तु । किञ्चित्तद्गुणहीनः सहाय एवास्य पीठमर्दाख्यः" सा० द० ३-३९ ।

पीठसर्प ಪೀಠಸರ್ಪ (ವಿ०) ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮುಂದೆ ಸಾಗುವವನು, ಹೆಳವ, ನಡೆಯಲು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು. पीठेन सर्पति—सृप्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "णिनिः" (३-१-१३४) । **–सर्पी –ಸರ್ಪೀ.**

पीठी ಪೀಠೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಆಸನ.

पीठीकृत ಪೀಠೀಕೃತ (ವಿ०) ಆಸನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

पीडन ಪೀಡನ (ನ०) 1. ಮರ್ದನ, ಹಿಸುಕುವುದು. पीड (अवगाहने) "ल्युट्" (३-३-११५) । "पूत्कार्यपीडनौ चक्रे स सखीषु प्रियास्तनौ" नैष० २०-१४५। "सुभ्रुवामधि पयोधरपीठं पीडनैस्त्रुटितवत्यपि पत्युः" माघ० १०-८७ । 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. "परस्य पीडनं कुर्वन् स्वार्थसिद्धिं च पण्डितः । गूढबुद्धिर्न लक्षयेत वने चतुरको यथा" पञ्चतं० १-३९९ । 3. ಒತ್ತಡ, ಬಲವಾಗಿ ಒತ್ತುವಿಕೆ, ಬಲವಾಗಿ ಅದುಮುವುದು. "ममापि दृढपीडनैरपि न तृप्तिरालिङ्गनैः" मालती० ९-३८ । 4. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಗ್ರಹಣ. "पाणिपीडनविधेरनन्तरं शैलराजदुहितुर्हरं प्रति" कुमा० ८-१ । 5. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 6. ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. 7. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು, ಕೈಬಿಡುವುದು. (ವಿ०) 8. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. "पीडनानि च सर्वाणि व्यसनानि तथैव च" मनु० ९-२९९ ।

पीडयत् ಪೀಡಯತ್ (ವಿ०) 1. ಮರ್ದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಸುಕುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಡುತ್ತಿರುವ. पीड (अवगाहने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्" भर्तृ० १-५ । 2. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "आत्मन्यन्तर्दधे भूयः कालं कालेन पीडयन्" मनु० १-५१ । 3. ಬಲವಾಗಿ ಒತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಅಪ್ಪುಚುತ್ತಿರುವ. 4. ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸದಂತೆ ಕಿವಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। "कर्णौ पीडयती सख्या वीक्ष्य नेत्रासितोत्पले" नैष० २०-९८। 5. ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ಕೈಬಿಡುತ್ತಿರುವ. "श्रुतिसमधिकमुच्चैः पञ्चमं पीडयन्तः सततमृषभहीनं भिन्नकीकृत्य षड्जम्" माघ० ११-१ ।

पीडा ಪೀಡಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ. पीड (अवगाहने) "अङ्" (३-३-१०४) । "मा भूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरःसरौ" रघु० १-३७ । 2. ನೋವು, ಬಾಧೆ. "मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः । परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १७-१९। 3. ದುಃಖ, ವ್ಯಸನ, ಕಷ್ಟ. ಪೀಡಾವಿಶೇಷವಾದ ಈ ದುಃಖವು (1) आध्यात्मिकम् (2) आधिदैविकम् ಮತ್ತು (3) आधिभौतिकम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ["आधिदैविक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಕೃಪೆ, ದಯೆ. 5. ಸರಳ ದೇವದಾರು. 6. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 7. ಕಸ, ಧೂಳು. 8. ತಲೆಗೆ ಮುಡಿಸುವ ಹೂವಿನ ಸರ. "पीडा कृपाशिरोमालाऽपमर्दसरलद्रुषु" मेदि० ।

पीडित ಪೀಡಿತ (ವಿ०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पीड (अवगाहने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "नाविनीतैर्व्रजेद्धुर्यैः न च क्षुद्व्याधिपीडितैः" मनु० ४-६७ । 2. ಹಿಸುಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿವುಚಲ್ಪಟ್ಟ. "वल्लभेन परिरम्भपीडितौ प्रेयसीहृदि कुचाववापतुः" नैष० १८-९७। 3. ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कुचौ दोषोज्झितावस्याः पीडितौ व्रणितौ तथा" नैष० २०-४९। 4. ನೋವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "सोऽनुमान्य हिमवन्तमात्मभूरात्मजाविरहदुःखपीडितम्" कुमा० ८-२१ । 5. ಗ್ರಹಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "न प्रमाणीकृतः पाणिर्बाल्ये बालेन पीडितः । नाहं न जनको नाग्निर्न तु वृत्तिर्न सन्ततिः" उ० रा० ७-५ । 6. ಗಾಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उदधेरिव मन्थेन पीडितस्य समुत्थितैः । दृढलग्नैरिवोत्पत्तौ दीप्तं शोणितबिन्दुभिः" याद० १६-५ ।

पीडिन् ಪೀಡಿನ್ (ವಿ०) ಪೀಡಿಸುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ. पीडयति —पीड (अवगाहने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। "निजनीडद्रुमपीडिनः खगान्" नैष० २-१० ।

पीड्यमान ಪೀಡ್ಯಮಾನ (ವಿ०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. पीड (अवगाहने) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४) । "चाटतस्करदुर्वृत्तैस्तथा

साहसिकादिभिः। पीडचमानाः प्रजा रक्ष्याः कूटच्छद्मादिभिस्तथा" पञ्चतं० १-३७४। 2. ನೋಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

पीत ಪೀತ (पुं०) 1. ಪೀತವರ್ಣ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. पिबति वर्णान्तिरम् — पा (पाने) "क्तः" (उ० ३-८९)। बाहु०। 2. ಕುಸುಂಬೆ ಬಣ್ಣ. (न०) 3. ಪಾನಮಾಡುವುದು, ಕುಡಿಯುವುದು. पा (पाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 4. ಹರಿದಳ. 5. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) 6. ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. पा (पाने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "पीतशीधुमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चषकान्तः" माघ० १०-११। 7. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. "मेघो जलार्द्रमहिषोदरभृङ्गनीलो विद्युत्प्रभारचितपीतपटोत्तरीयः" मृच्छ० ५-२। 8. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "न लक्षितो रक्षिभटैर्यदाभ्यां पीतोऽसि तन्वा जितपुष्पधन्वा" नैष० ८-२७।

पीतक ಪೀತಕ (पुं०) 1. ನಂದಿವೃಕ್ಷ, 2. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. (न०) 3. ಹರಿದಳ. 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. पीत "कन्" (५-४-२९)। पीतेन पीतवर्णेन कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 5. ಹಿತ್ತಾಳೆ. 6. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. 7. ಅಗರು.

पीतकन्द ಪೀತಕಂದ (पुंन०) ಕೆಂಪುಮೂಲಂಗಿ, ಕಿತ್ತಳೆ ಬಣ್ಣದ ಬೇರು ಗೆಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೂಲಂಗಿ.

पीतकरवीर ಪೀತಕರವೀರ (पुं०) ಹಳದಿಯ ಗನ್ನೇರಳೆ ವೃಕ್ಷ. पीतः करवीरः।

पीतकावेर ಪೀತಕಾವೇರ (न०) 1. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. पीतं कावेरं कुत्सिताङ्गमपि यस्मात्। 2. ಹಿತ್ತಾಳೆ ಲೋಹ. "पीतकावेरमित्येतत् कुङ्कुमे पित्तलेऽपि च" मेदि०।

पीतकाष्ठ ಪೀತಕಾಷ್ಠ (न०) ಹಳದಿ ಚಂದನ. पीतं काष्ठम्।

पीतचम्पक ಪೀತಚಂಪಕ (पुं०) ದೀಪ. पीतः चम्पक इव।

पीतता ಪೀತತಾ (स्त्री०) ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ.

पीततुण्ड ಪೀತತುಂಡ (पुं०) ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ.

पीतदारु ಪೀತದಾರು (न०) ಸರಳ ದೇವದಾರು.

पीतदुग्धा ಪೀತದುಗ್ಧಾ (स्त्री०) ಹಾಲು ಕರೆಯಲು ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿರುವ ಹಸು. पीतं दुग्धं यस्याः।

पीतद्रु ಪೀತದ್ರು (पुं०) ಮರದರಿಶಿನ, ದಾರುಹರಿದ್ರೆ. "दार्वी दारुहरिद्रा च पर्जन्या पर्जनीति च। पीतद्रुश्च हरिद्रुश्च पीतदारुकपीतकम्"।

पीतन ಪೀತನ (न०) 1. ಹರಿತಾಳ, ಹರಿದಳ. 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 3. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. (पुं०) 4. ಆಮ್ರಾತಕ ವೃಕ್ಷ, ಅಮಟೆಮರ. पीतं करोति — पीत + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पीतनं पीतदारुणि। कुङ्कुमे हरिताले च पुमानाम्रातके मतः" मेदि०।

पीतनक ಪೀತನಕ (पुं०) ಆಮ್ರಾತಕ ವೃಕ್ಷ, ಅಮಟೆಮರ.

पीतनील ಪೀತನೀಲ (पुं०) ಹಳದಿ ನೀಲಿಬಣ್ಣ ಬೆರೆತ ಹಸುರು ಬಣ್ಣ.

पीतपादा ಪೀತಪಾದಾ (स्त्री०) ಮೈನಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. पीतौ पादौ यस्याः।

पीतपुष्प ಪೀತಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆಮರ. पीतं पुष्पं यस्य। 2. ಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. "कूष्माण्डं स्यात् पुष्पफलं पीतपुष्पं बृहत्फलम्" भावप्र०। (स्त्री०) **–पुष्पा –ಪುಷ್ಪಾ**. 4. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ. 5. ತೊಗರಿಗಿಡ.

पीतभृङ्गराज ಪೀತಭೃಂಗರಾಜ (पुं०) ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು.

पीतमणि ಪೀತಮಣಿ (पुं०) ಪುಷ್ಪರಾಗ. पीतो मणिः।

पीतमूलक ಪೀತಮೂಲಕ (न०) ಕೆಂಪುಮೂಲಂಗಿ, ಕಿತ್ತಳೆ ಬಣ್ಣದ ಗೆಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೂಲಂಗಿ. पीतं मूलमस्य "कप्" (५-४-१५४)।

पीतरक्त ಪೀತರಕ್ತ (पुं०) 1. ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. (न०) 2. ಪುಷ್ಪರಾಗ.

पीतराग ಪೀತರಾಗ (पुं०) 1. ಪೀತವರ್ಣ, ಹಳದಿಬಣ್ಣ. (न०) 2. ಜೇನುಮೇಣ. 3. ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಕುಸುರು. (वि०) 4. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ.

पीतरोहिणी ಪೀತರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) ಗಾಂಭಾರೀಗಿಡ. ಶೀವನೆಯ ಮರ.

पीतल ಪೀತಲ (पुं०) 1. ಹಳದಿಬಣ್ಣ. पीतं लाति-ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. (न०) 3. ಹಿತ್ತಾಳೆ.

पीतलक ಪೀತಲಕ (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. पीतलेन पीतवर्णेन कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

पीतलोह ಪೀತಲೋಹ (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. पीतं लोहम्।

पीतवासस् ಪೀತವಾಸಸ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पीतं वासो यस्य। (वि०) 2. ಹಳದಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವ. "यः स चक्रगदापाणिः पीतवासाः शितिप्रभः" भा० आदि०।

पीतवृक्ष ಪೀತವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ಸರಳವೃಕ್ಷ. 2. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ.

पीतसार ಪೀತಸಾರ (पुं०) 1. ಗಂಧದ ಮರ. 2. ಗೋಮೇದಕ ಮಣಿ.

पीतसालक ಪೀತಸಾಲಕ (पुं०) ಹೊನ್ನೆಮರ.

पीतस्फटिक ಪೀತಸ್ಫಟಿಕ (पुं०) ಪುಷ್ಪರಾಗ.

पीतहरित ಪೀತಹರಿತ (पुं०) ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಹಸುರು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ.

पीता ಪೀತಾ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. पीतो वर्णोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

पीताब्धि ಪೀತಾಬ್ಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ. पीतोऽब्धिः येन।

पीताम्बर ಪೀತಾಂಬರ(पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. पीतमम्बरं वस्त्रं यस्य। 2. ಶೈಲೂಷ, ನಟ. (वि०) 3. ಹಳದಿ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

पीतारुण ಪೀತಾರುಣ (पुं०) ಹಳದಿ ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ.

पीताश्मन् ಪೀತಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಪುಷ್ಪರಾಗ ಮಣಿ. पीतः अश्मा।

पीति ಪೀತಿ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. पा (पाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। (स्त्री०) 2. ಪಾನ, ಕುಡಿಯುವುದು. पा (पाने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "पीतिर्नाऽश्वे स्त्रियां पाने" मेदि०। 3. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. पीयतेऽनया—कर० "क्तिन्"।

पीतिका ಪೀತಿಕಾ (स्त्री०) ಮರದರಿಶಿನ. पीतो वर्णोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

पीतिन् ಪೀತಿನ್ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ.

पीतु ಪೀತು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ. पा (पाने) "तुन्" (उ० १-७१)। 3. ಯೂಥಪತಿ, ಸಲಗ.

पीथ ಪೀಥ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. पा (पाने) "थक्" (उ० २-७)। ईत्वम् (६-४-६६)। 3. ಕಾಲ, ಸಮಯ. (न०) 4. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. 5. ಜಲ, ನೀರು. त्रिकाण्ड०।

पीथि ಪೀಥಿ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ.

पीन ಪೀನ (वि०) 1. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. ओप्यायी (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४५)। "परिणतकठोरपुष्करगर्भच्छदपीनमसृणसुकुमारः" उ० रा० ६-१३। 2. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ, ಸ್ಥೂಲವಾಗಿರುವ, ಪುಷ್ಟವಾಗಿರುವ. "मुहुरितरकराहितेन पीनस्तनतटरोधि तिरोदधेंऽशुकेन" माघ० ७-३२।

पीनस ಪೀನಸ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ. पीनं जनं स्यति नाशयति—षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ "प्रतिश्यायः" ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಪೀನಸ ರೋಗವು (1) वातजः (2) पित्तजः ಮತ್ತು (3) कफजः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

ವಾತಜ ಪೀನಸ ಲಕ್ಷಣ: ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳು ವಾಯುವಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆ ಮತ್ತು ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಆಗುವುದಲ್ಲದೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ನೀರು ಸೋರಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಕಂಠ ದವಡೆ ಮತ್ತು ತುಟಿಗಳು ಒಣಗುವುವು. ಹಣೆಯ ಮೂಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತನೆಯೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಂಠದ ಶಕ್ತಿ ಕುಂಠಿತವಾಗಿ ಸ್ವರವೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊರಡಲಾರದು. "आनद्धा पिहिता नासा तनुस्रावप्रवर्तिनी। गलताल्वोष्ठशोषश्च निस्तोदः शङ्खयोस्तथा। स्वरोपघातश्च भवेत् प्रतिश्यायेऽनिलात्मके" सुश्रुत० उत्तरतं० २४-६।

ಪಿತ್ತ ಪೀನಸ ಲಕ್ಷಣ: ಪಿತ್ತ ಪೀನಸದಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಬಿಸಿಯಾದ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ದ್ರವವು ಸ್ರವಿಸುವುದು. ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗುವುದು, ರಕ್ತ ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಬಿಳುಪೇರುವುದು. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗುವನು. ಹೊಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆಂಕಿಯು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಬಿಸಿಯ ಉಸಿರು ಹೊರಡುವುದು. "उष्णः सपीतकः स्रावो घ्राणात् स्रवति पैत्तिके। कृशोऽतिपाण्डुः सन्तप्तो भवेत्तृष्णानिपीडितः। सधूमं सहसा वह्निं वमतीव च मानवः" सुश्रुत० उत्तरतं० २४-७, ८।

ಕಫಜ ಪೀನಸ ಲಕ್ಷಣ: ಕಫಜ ಪೀನಸದಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಮೂಗಿನಿಂದ ಬಿಳುಪಾದ ಶೀತಕಫವು ಸ್ರವಿಸುವುದು. ಕಣ್ಣು ಊದುವುದು. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪೇರಿ ಎಲ್ಲವೂ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದು. ತಲೆ ಮುಖಗಳು ಭಾರವಾಗುವುವು. ತಲೆ ಕಂಠ ತುಟಿ ಮತ್ತು ದವಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನವೆಯುಂಟಾಗುವುದು. "कफः कफकृते घ्राणाच्छुक्लः शीतः स्रवेन्मुहुः। शुक्लावभासः शूनाक्षः भवेद्गुरुशिरोमुखः। शिरोगलौष्ठतालूनां कण्डूयनमतीव च" सुश्रुत० उत्तरतं० २४-९, १०।

ಪೀನಸ ರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ: ಅತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗಮ ಹೊಗೆ ಧೂಳು ಇವು ಮೂಗಿನ ಮೂಲಕ ತಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಿಂದ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹಿಂಸೆ ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ತಡೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಪೀನಸರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು. "नारीप्रसङ्गः शिरसोऽभितापः धूमो रजः शीतमतिप्रतापः। संधारणं मूत्रपुरीषयोश्च सद्यः प्रतिश्यायनिदानमुक्तम्" सुश्रुत० उत्तरतं० २४-४।

पीनसा ಪೀನಸಾ (स्त्री०) ಸೌತೆಗಿಡ. पीनं स्यति—षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-७६)।

पीनसिन् ಪೀನಸಿನ್ (वि०) ಪೀನಸ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. पीनसोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "विलङ्घनैः पाचनदीपनीयैरुपाचरेत् पीनसिनं यथावत्। बहुद्रवैर्वातकफोपसृष्टं प्रच्छर्दयेत् पीनसिनं वयःस्थम्" सुश्रुत० उत्तरतं० २४।

पीनाह ಪೀನಾಹ (पुं०) ಬಾವಿಯ ಕಟ್ಟೆ, ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಾವಿಯ ಮುಖಭಾಗ.

पीनोध्नी ಪೀನೋಧ್ನೀ (स्त्री०) ದಪ್ಪವಾದ ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಹಸು. पीनमूधोऽस्याः। ऊधोन्तस्य अनङादेशः (५-४-१३१)। "ङीप्" (४-१-२५)।

पीयु ಪೀಯು (पुं०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. पिबति—पा (पाने) "कुः" युगागमश्च निपा० (उ० १-३७)। 2. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 3. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ.

पीयूष ಪೀಯೂಷ (न०) 1. ಅಮೃತ. पीय्यते—पीय (सौत्रधातुः) "ऊषन्" (उ० ४-७६)। "पीयूषधारानधराभिरन्तस्तासां रसोदन्वति मज्जयामः" नैष० ३-४२। 2. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. (पुंन०) 3. ಕರು ಹಾಕಿದ ಏಳು ದಿನಗಳೊಳಗಿನ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. "स्यात्पेयुषं च पीयूषं नवक्षीरेऽमृतेऽपि च" हारा०। "नवसूतगवीदुग्धे पीयूषममृतेऽपि च" नानार्थर०। "पीयूषोऽभिनवं पयः" अम०।

पीयूषभुज् ಪೀಯೂಷಭುಜ್ (पुं०) ದೇವತೆ. पीयूषं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "रुच्यो रुचीभिर्जितकाञ्चनीभिस्तथासि पीयूषभुजां सनाभिः" नैष० ८-२८।

पीयूषमयूख ಪೀಯೂಷಮಯೂಖ (पुं०) ಅಮೃತಮಯ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಚಂದ್ರ. पीयूषमया मयूखा अस्य। "आलोकतृप्तीकृतलोक यस्त्वामसूत पीयूषमयूखमेनम्" नैष० ८-३०।

पीयूषमहस् ಪೀಯೂಷಮಹಸ್ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. पीयूषमिव आह्लादकं महो यस्य।

पीयूषवर्ष ಪೀಯೂಷವರ್ಷ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಚಂದ್ರಾಲೋಕವೆಂಬ ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. "उल्लासाय विचारवीचिनिचयालङ्कारवारांनिधेश्चन्द्रालोकममुं स्वयं वितनुते पीयूषवर्षः कृती" चन्द्रा०।

पीलक ಪೀಲಕ (पुं०) 1. ಕಟ್ಟಿರುವೆ, ಉದ್ದವಾದ ಕಪ್ಪು ಇರುವೆ. (वि०) 2. ತಡೆಗಟ್ಟುವವನು. पील (प्रतिष्टम्भे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पीलु ಪೀಲು (पुं०) 1. ಕುಸುಮ, ಪುಷ್ಪ. पीलति प्रतिष्टभ्नाति—पील (प्रतिष्टम्भे) "कुः" (उ० १-३७)। 2. ಗೋನುಮರ. 3. ಪರಮಾಣು. 4. ಗಜ, ಆನೆ. 5. ಅಸ್ಥಿಖಂಡ, ಎಲುಬುಗಳ ರಾಶಿ. 6. ತಾಳವೃಕ್ಷದ ಕಾಂಡ. 7. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ. 8. ಶರ, ಬಾಣ. (न०) 9. ಗೋನುಹಣ್ಣು.

पीलुपत्र ಪೀಲುಪತ್ರ (पुं०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

पीलुपर्णी ಪೀಲುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) 1. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 2. ತೊಂಡೆಗಿಡ. "पीलुपर्णी बिम्बिकायां मूर्वायामोषधीभिदि" मेदि०।

पीवन् ಪೀವನ್ (वि०) 1. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ಪುಷ್ಟವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ. 2. ಬಲಿಷ್ಠ, ಬಲಶಾಲಿ. प्यैङ् (वृद्धौ) "क्वनिप्" (उ० ४-११५)। संप्रसारणञ्च। "कल्लोलजालचलनोपनतेन पीवा जीवातुनानवरतेन पयोरसेन" नैष० ११-४१।

पीवर ಪೀವರ (वि०) 1. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ, ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ. प्यैङ् (वृद्धौ) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। "तं कर्णभूषणनिपीडितपीवरांसं शय्योत्तरच्छदविमर्दकृशाङ्गरागम्" रघु० ५-६५। (पुं०) 2. ತಾಮಸ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. 3. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. "पीवरः कच्छपे स्थूले" मेदि०।

पीवरस्तनी ಪೀವರಸ್ತನೀ (स्त्री०) 1. ದೊಡ್ಡ ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಹಸು. 2. ಸ್ಥೂಲವಾದ ಸ್ತನಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. पीवरौ स्तनौ यस्याः। "पयोधरेणोरसि काचिदुन्मनाः प्रियं जघानोन्नतपीवरस्तनी" किरा० ८-१९।

पीवरा ಪೀವರಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ. 2. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 3. ಸ್ಥೂಲವಾದ ಹೆಂಗಸು.

पीवरी ಪೀವರೀ (स्त्री०) 1. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 2. ಆಕಳು, ಹಸು.

पीवा ಪೀವಾ (स्त्री०) ಜಲ, ನೀರು.

पुंयोग ಪುಂಯೋಗ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಸಂಬಂಧ, ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಪುರುಷನೊಡನೆ ಉಂಟಾಗುವ (ಮೈಥುನ ರೂಪವಾದ) ಸಂಬಂಧ. 2. ಪುರುಷನಿಗೂ ಹೆಂಗಸಿಗೂ ಇರುವ ಪತಿ ಪತ್ನೀರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧ. "पुंयोगादाख्यायाम्" पा० सू० ४-१-४८। ಪತಿಪತ್ನೀರೂಪವಾದ ಈ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗೋಪನ ಪತ್ನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರುಷವಾಚಕವಾದ गोप ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ङीष्" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಹಿತವಾಗಿ गोपस्य स्त्री गोपी ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು.

पुंराशि ಪುಂರಾಶಿ (पुं०) ಪುರುಷಗ್ರಹವು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ರುವ ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳು. ಕುಜ ರವಿ ಮತ್ತು ಗುರು ಇವರು ಅಧಿಪತಿಗಳಾದ ಮೇಷ ಸಿಂಹ ವೃಶ್ಚಿಕ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನರಾಶಿಗಳು ಪುಂರಾಶಿಗಳು.

पुंलिङ्ग ಪುಂಲಿಂಗ (न०) 1. ಪುರುಷನ ಚಿಹ್ನೆ, ಪುರುಷನ ಗುರುತು, ಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣ. पुंसो लिङ्गम्। (पुं०) 2. ಪುರುಷನನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ, ಪುಂಲಿಂಗ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದ. पुंसो लिङ्गमस्य। (वि०) 3. ಪುರುಷನ ಚಿಹ್ನೆ ಯುಳ್ಳ. "पुंलिङ्गा इव नार्यस्तु स्त्रीलिङ्गाः पुरुषाभवन्" भा० शल्य०।

पुंवत् ಪುಂವತ್ (अव्य०) 1. ಪುರುಷನಂತೆ, ಗಂಡಸಿನಂತೆ. पुंसा तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)। "ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा पुंवत्प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी" रघु० ६-२०। 2. ಪುಂವಾಚಕಶಬ್ದದಂತೆ, ಪುರುಷವಾಚಕಶಬ್ದದಂತೆ, ಪುರುಷನನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದದಂತೆ. "स्त्रियाः पुंवत् भाषितपुंस्कादनूङ्" पा० सू० ६-३-३४।

पुंवत्स ಪುಂವತ್ಸ (पुं०) 1. ಗಂಡುಕರು, ಹೋರಿಗರು. पुमांश्चासौ वत्सश्च। (स्त्री०) **-वत्सा -ವತ್ಸಾ.** 2. ಗಂಡುಕರುವುಳ್ಳ ಹಸು.

पुंवृष ಪುಂವೃಷ (पुं०) 1. ಎತ್ತು, ಹೋರಿ. 2. ಮೂಗಿಲಿ.

पुंवेष ಪುಂವೇಷ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ವೇಷ. (वि०) 2. ಪುರುಷನಂತೆ ಉಟ್ಟು ತೊಟ್ಟಿರುವ.

पुंश्चली ಪುಂಶ್ಚಲೀ (स्त्री०) ಕುಲಟೆ, ಹಾದರಗಿತ್ತಿ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆ ಯಿಂದ ಮನೆಮನೆಗೂ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು. पुंसो भर्तुः सकाशात् चलति — चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीप्" (४-१-४१)। "चिकित्सा-कातरक्रुद्धपुंश्चलीमत्तविद्विषाम्" याज्ञ० १-१६२।

ಕುಲಟೆಯ ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳು: ಇವಳ ಸಹವಾಸ ಮಾಡಿ ಇವಳನ್ನು ನಂಬಿದವನು ಸರ್ವ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಅವನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿಯು ನಾಶವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವನು. ಕುಲದಿಂದ ಹೊರಗಾಗುವನು. ಇವಳು ಇಷ್ಟನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಂಡು ಮೊದಲಿನವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡುವುದರಿಂದ ಇವಳನ್ನು ಸೇರಿದವನು ಉಭಯತ್ರ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವನು. ತನ್ನ ಪತಿ, ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಮಗ ಬಂಧು ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ವಂಚಿಸಿ ಹೋಗುವಷ್ಟು ಚಪಲ ಚಿತ್ತಳು ಮತ್ತು ಕ್ರೂರ ಹೃದಯವುಳ್ಳವಳು. "पुंश्चलीं यो हि विश्वस्तो विधिना स विडम्बितः। बहिष्कृतश्च यशसा धर्मेण स्वकुलेन च। वाञ्छितं नूतनं प्राप्य विनश्यति पुरातनम्। दैवे कर्मणि पैत्रे च पुत्रे बन्धौ च भर्तरि। दारुणं पुंश्चलीचित्तं सदा शृङ्गारकर्मणि। प्राणाधिकं रतिज्ञं सामृतदृष्टया हि पुंश्चली। रत्नप्रदं रत्यविज्ञं विषदृष्टया हि पश्यति"।

पुंश्चिह्न ಪುಂಶ್ಚಿಹ್ನ (न०) ಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. पुंसः पुरुषस्य चिह्नम्।

पुंस् ಪುಂಸ್ (पुं०) ಪುರುಷ, ಗಂಡಸು. पाति — पा (रक्षणे) "डुम्सुन्" (उ० ४-१७७)। पुमान् पुमांसौ पुमांसः। "तामगौरवभेदेन मुनींश्चापश्यदीश्वरः। स्त्री पुमानित्यनास्थैषा वृत्तं हि महितं सताम्" कुमा० ६-१२।

पुंसवन ಪುಂಸವನ (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯು ಗರ್ಭಧರಿಸಿದಾಗ ಪುತ್ರಸಂತಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. पुमांसं सूतेऽनेन — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "यथाक्रमं पुंसवनादिकाः क्रियाः धृतेश्च धीरः सदृशीर्व्यधत्त सः" रघु० ३-१०। 2. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. पुमांसमिव सूते पुरुषवत् जनयत्यनेन— कर० "ल्युट्"। ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿದಾಗ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪುಂಸವನವು ನಡೆಯ ಬೇಕು.

पुंस्कोकिल ಪುಂಸ್ಕೋಕಿಲ (पुं०) ಗಂಡು ಕೋಗಿಲೆ. पुमान् कोकिलः। "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२।

पुंस्त्व ಪುಂಸ್ತ್ವ (न०) 1. ಪುರುಷತ್ವ, ಗಂಡುತನ. पुंसः पुरुषस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "यत्नात्परीक्षितः पुंस्त्वे युवा धीमान् जनप्रियः" याज्ञ० १-५५। 2. ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ರಧಾತು.

पुक्कस ಪುಕ್ಕಸ (ಪುं०) 1. ನಿಷಾದನಿಂದ ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು. "जातो निषादाच्छूद्रायां जात्या भवति पुक्कसः" मनु० १०-१८। स्त्रियां **पुक्कसी ಪುಕ್ಕಸೀ.** (स्त्री०) 2. ಕೋರಕ, ಮೊಗ್ಗು. 3. ನೀಲಿಗಿಡ.

पुङ्ख ಪುಂಖ (ಪುं०) 1. ಬಾಣದ ಮೂಲಭಾಗ. पुमांसं खनति — खनु (अवदारणे) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "सक्ताङ्गुलिः सायकपुङ्ख एव चित्रार्पितारम्भ इवावतस्थे" रघु० २-३१। 2. ಗಿಡಗ ಹಕ್ಕಿ.

पुङ्ग ಪುಂಗ (ಪುंन०) ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ.

पुङ्गव ಪುಂಗವ (ಪುं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. पुमान् गौः "टच्" (५-४-९२)। "रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः स्विन्नाङ्गुलिः पुङ्गवकेतुरासीत्" कुमा० ७-७७। (वि०) 2. (ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "यदुपुङ्गवसूर्यसन्निधाने शिशुपालः प्रतिसूर्यवत्प्रदीप्तः" याद० १५-११६।

पुच्छ ಪುಚ್ಛ (ಪುंन०) 1. ಬಾಲ, ಲಾಂಗೂಲ. "पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ्" (३-१-२०) इति निपातनात्साधुः। "पश्चात्पुच्छं बहति विपुलं तच्च धूनोत्यजस्रम्" उ० रा० ४-२६। 2. ಹಿಂಭಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಅವಯವ.

पुच्छकण्टक ಪುಚ್ಛಕಂಟಕ (ಪುं०) (ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಿರುವ) ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು.

पुच्छटि ಪುಚ್ಛಟಿ (स्त्री०) ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಚಿಟಿಕಿ ಹಾಕುವುದು.

पुच्छिन् ಪುಚ್ಛಿನ್ (वि०) 1. ಬಾಲವುಳ್ಳ, ಬಾಲ ಹೊಂದಿರುವ. पुच्छोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (ಪುं०) 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ.

पुञ्ज ಪುಂಜ (ಪುं०) ರಾಶಿ, ಸಮೂಹ, ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುಪ್ಪೆ (ಗುಡ್ಡೆ). पिजि (हिंसाबलादाननिकेतनेषु) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "क्षीरोदवेलेव सफेनपुञ्जा पर्याप्तचन्द्रेव शरत्त्रियामा" कुमा० ७-२६।

पुट ಪುಟ (ಪುंन०) 1. ಎಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ದೊನ್ನೆ. पुट (संश्लेषणे) "कः" (३-१-१३५)। "दुग्ध्वा पयः पत्रपुटे मदीयं पुत्रोपभुङ्क्ष्वेति तमादिदेश" रघु० २-६५। 2. ಕುಳಿಯಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಪೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "बद्धपल्लवपुटाञ्जलिद्रुमं दर्शनोन्मुखमृगं तपोवनम्" रघु० ११-२३। 3. ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುವ ಅಗಲವಾದ ಪಾತ್ರೆ, –ಸಂಪುಟ. 4. ಕುದುರೆಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. (ಪುं०) 5. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. "स्थानीयं नगरं पुटः" वैज०। (न०) 6. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. 7. ಔಷಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪಾಕ ಮಾಡುವ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ. 8. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಪುಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ ಮೂಷಿ. 9, ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾಳೆಯ ಒಂದು ಪಕ್ಕ. (वि०) 10. ಹೊದಿಕೆಯ ಸಾಧನ, ಮುಚ್ಚಳದ ತಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುದು.

पुटक ಪುಟಕ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. पुट इव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. "पुट" ಪದದ ಅರ್ಥ. पुट स्वार्थे "कः"।

पुटग्रीव ಪುಟಗ್ರೀವ (ಪುं०) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹದ ತಂಬಿಗೆ, –ಚೊಂಬು. 2, ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. पुटमिव ग्रीवा अस्य।

पुटपाक ಪುಟಪಾಕ (ಪುं०) 1. ಸಂಪುಟದ ಒಳಗೆ ಇರುವ ಔಷಧದ ಪಾಕ, ಪಾತ್ರೆಯೊಳಗೆ ಔಷಧವನ್ನು ಕಾಯಿಸುವುದು, –ಕುದಿಸುವುದು. पुटेन पाकः। "अन्तर्भिन्नो गभीरत्वादन्तर्गूढघनव्यथः। पुटपाकप्रतीकाशो रामस्य करुणो रसः" उ० रा० ३-१। ಹೂಜಿಯಾಕಾರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನಿಟ್ಟು ಅದರ ಬಾಯನ್ನು ತೇವದ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಅದರ ದ್ರವಾಂಶವೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಿ ಭಸ್ಮವಾಗುವವರೆಗೂ ಕಾಯಿಸುವುದು ಪುಟಪಾಕ. 2. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮೂಷಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಚೊಕ್ಕಮಾಡುವುದು.

पुटभेद ಪುಟಭೇದ (ಪುं०) 1. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಕ್ರಗತಿ, ಹೊಳೆಯು ವಕ್ರವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದು. 2. ಆತೋದ್ಯ, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ ಮದ್ದಳೆ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ಕೊಳಲು (ಪಿಳ್ಳಂಗೋವಿ) ಮೊದಲಾದ ವೇಣುವಾದ್ಯ ತಾಳ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾದ್ಯಗಳು. 3. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. "पुटभेदो नदीवक्रपत्तनातोद्ययोरपि" मेदि०। 4. ಉನ್ಮೀಲನ, ತೆರೆಯುವುದು. "पुटभेदो ललाटस्थनीललोहितचक्षुषः" उ० रा० ६-३।

पुटभेदन ಪುಟಭೇದನ (न०) ಪಟ್ಟಣ, ನಗರ. पुटानि पात्राणि भिद्यन्तेऽत्र — भिदिर् (विदारणे) "युच्" (उ० २-७९)। "उपरुध्यमानमिव भूभृतां बलैः पुटभेदनं दनुसुतारिरक्षत" माघ० १३-२६।

पुटिका ಪುಟಿಕಾ (स्त्री०) ಯಾಲಕ್ಕಿ. पुटमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

पुटित ಪುಟಿತ (न०) 1. ಹಸ್ತಪುಟ, ಅಂಗೈ. पुटं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। (वि०) 2. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. "पुटितं स्याद्धस्तपुटे पाटितस्यूतयोरपि" मेदि०।

पुटी ಪುಟೀ (स्त्री०) 1. ಕೌಪೀನ, ಲಂಗೋಟಿ. पुट (संश्लेषणे) "कः" (३-१-१३५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಎಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ದೊನ್ನೆ.

पुटोटज ಪುಟೋಟಜ (न०) ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ, ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ. पुटं संश्लिष्टमुटजमिव।

पुटोदक ಪುಟೋದಕ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ. पुटे पात्रमध्ये उदकं यस्य।

पुण्डरीक ಪುಂಡರೀಕ (न०) 1. ಶ್ವೇತಕಮಲ, ಬಿಳಿದಾವರೆ पुण (कर्मणि शुभे) "ईकन्" तस्य रुगागमः धातोः डगागमश्च निपा० (उ० ४-२०)। "अवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्यासमब्दस्रुतनवजलपाण्डुं पुण्डरीकोदरेषु" माघ० ११-६२। 2. ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ, ಬಿಳಿಯ ಛತ್ರಿ. 3. ಒಂದು ಔಷಧ. (पुं०) 4. ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜ. "तेन द्विपानामिव पुण्डरीको राज्ञामजय्योऽजनि पुण्डरीकः" रघु० १८-८। 5. ಬಿಳುಪು, ಶ್ವೇತವರ್ಣ. 6. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 7. ಒಂದು ಸರ್ಪ. 8. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "राज्ञामजय्योऽजनि पुण्डरीकः" रघु० १८-८। 9. ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. 10. ಗಜಜ್ವರ, ಆನೆಗೆ ಬರುವ ಜ್ವರ. 11. ಒಂದು ಯಾಗ. "अश्वमेधो राजसूयः पुण्डरीकोऽथ गोसवः। एतैरपि महायज्ञैरिष्टं ते भूरिदक्षिणैः" भा०। 12. ಕಮಂಡಲು, ಜಲಪಾತ್ರೆ. 13. ಒಬ್ಬ ನಿಘಂಟುಕಾರ. 14. ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠ ರೋಗ.

पुण्डरीकाक्ष ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. पुण्डरीके इव अक्षिणी अस्य "षच्" (५-४-११३)। पुण्डरीकं हृदयकमलं धाम वासस्थानं तत्र सन्नपि अक्षः न क्षीयते हन्यते वा इति पुण्डरीकाक्षः। "नास्य जरयैतज्जीर्यति न वधेनास्य हन्यते इति" श्रुतिः। "पुण्डरीकं परं धाम नित्यमक्षयमव्ययम्। तद्भवान् पुण्डरीकाक्षः" भा० उद्योग० ६९-६। ನಿತ್ಯವೈಕುಂಠವಾಸಿಗಳಿಗೆ ದೃಷ್ಟಿಭೂತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "दिवीव चक्षुराततम्" पु० सू०। "पुण्डरीकं परं धाम नित्यमक्षरमव्ययम्। तद्गतानामक्षिभूतः पुण्डरीकाक्ष ईरितः" इति निरुक्तिः। "अमोघः पुण्डरीकाक्षः" वि० स०। पुण्डरीकं लोकात्मकम् अक्षति व्याप्नोति—अक्षू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१) इति वा। "विलोचने बिभ्रदधिश्रितश्रिणी स पुण्डरीकाक्ष इति स्फुटोऽभवत्" माघ० १-२४। 2. ನೀರುಕೋಳಿ, ಕಡಲ ಹದ್ದು. "उत्क्रोशः पुण्डरीकाक्षो मेघरावोऽम्बुकुक्कुटी" चरक०।

पुण्डरीयक ಪುಂಡರೀಯಕ (न०) 1. ಸ್ಥಲಪದ್ಮ, ನೆಲದಾವರೆ. 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ.

पुण्डर्य ಪುಂಡರ್ಯ (न०) 1. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ. 2. ಸ್ಥಲಪದ್ಮ, ನೆಲದಾವರೆ.

पुण्ड्र ಪುಂಡ್ರ (पुं०) 1. ಪಟಾಪಟಿ ಕಬ್ಬು, ಉದ್ದುದ್ದದ ಕೆಂಪು ಹಳದಿ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಕಬ್ಬು. पुण्डयन्ते—पुडि (खण्डने) "रक्" (उ० २-१३)। 2. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 4. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ. 5. ಶ್ವೇತಕಮಲ, ಬಿಳಿತಾವರೆ. 6. ಚಿತ್ರ. 7. ಕ್ರಿಮಿ. 8. ಪಂಥದ (ಒಂದು ಧರ್ಮದ) ಗುರುತು, ಮತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಒಂದು ಚಿಹ್ನೆ, ऊर्ध्वपुण्ड्रः तिर्यक्पुण्ड्रः ಇತ್ಯಾದಿ. (पुं० ब० व०) 9. ಒಂದು ದೇಶ. "प्राग्ज्योतिषाश्च पुण्ड्राश्च विदेहास्ताम्रलिप्तकाः"।

पुण्ड्रक ಪುಂಡ್ರಕ (पुं०) 1. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. पुण्ड्र इव प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९६)। 2. ಪಟಾಪಟಿ ಕಬ್ಬು. पुण्ड्र स्वार्थे "कन्"। 3. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. 4. ಅಶ್ವದ ಮೈಮೇಲಿನ ಚಿಹ್ನೆ. ಈ ಚಿಹ್ನೆಯು ಅಶ್ವಗಳ ಶುಭಾಶುಭ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

पुण्य ಪುಣ್ಯ (न०) 1. ಶುಭವಾದ ಅದೃಷ್ಟ ಕರ್ಮ, ಸುಕೃತ, ಧರ್ಮ. पूञ् (पवने) "यत्" णुगागमः ह्रस्वश्च (उ० ५-१५)। "पुण्ये मनः कस्य मुनेरपि स्यात्प्रमाणमास्ते यदघेऽपि धावत्" नैष० ८-१७। "अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते" हितो० १-८३। "लोकान्तरसुखं पुण्यं तपोदानसमुद्भवम्" रघु० १-६९। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯ, ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಕೆಲಸ. (वि०) 3. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. "यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु" मेघ० १-१। 4. ಒಳ್ಳೆಯ, ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ. 5. ಶುಭಕರವಾದ, ಶುಭಸೂಚಕವಾದ, ಮಂಗಳಕರವಾದ. "नामधेयं दशम्यां तु द्वादश्यां वास्य कारयेत्। पुण्ये तिथौ मुहूर्ते वा नक्षत्रे वा गुणान्विते" मनु० २-३०।

6. ಸುಗಂಧವಾದ. 7. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "प्राप्ताः कुच्छ्राद्दृष्यशृङ्गोपचारैः पुण्यश्रीकाः कोसलेन्द्रेण पुत्राः" म० वी० १-२४। (ಪುಂ) 8. ವಿಷ್ಣು. पुनाति पातकिनोऽपि। "पुण्यो योऽसौ पातकिपावनः" इति निरुक्तिः। "पूर्णः पूरयिता पुण्यः" वि० स०।

पुण्यक ಪುಣ್ಯಕ (ನಂ) ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವ್ರತ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದುವು.

पुण्यकर्मन् ಪುಣ್ಯಕರ್ಮನ್ (ನಂ) ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ.

पुण्यकव्रत ಪುಣ್ಯಕವ್ರತ (ನಂ) ಉತ್ತಮ ಪತಿಯ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತಹ ಪುತ್ರನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ.

पुण्यकाल ಪುಣ್ಯಕಾಲ (ಪುಂ) ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ಸಮಯ, ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಕಾಲ.

पुण्यकीर्तन ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತನ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. पुण्यं पुण्यजनकं कीर्तनं यस्य। "पुण्यश्रवणकीर्तनः" वि०स०। (ನಂ) 2. ಪುಣ್ಯಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಪುಣ್ಯಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

पुण्यकृत् ಪುಣ್ಯಕೃತ್ (ವಿ೦) ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. पुण्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-८९)। "पुण्यकृच्चाटुकारस्ते किङ्करः सुरतेषु कः" भट्टि० ५-६८।

पुण्यक्षेत्र ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ (ನಂ) 1. ಪವಿತ್ರವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. 2. ಪುಣ್ಯಭೂಮಿ.

पुण्यगन्ध ಪುಣ್ಯಗಂಧ (ಪುಂ) ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ.

पुण्यजन ಪುಣ್ಯಜನ (ಪುಂ) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पुण्यः विरोधलक्षणया पापी जनः। "सर्पैः पुण्यजनैश्चैव वीरुद्भिः पर्वतैस्तथा" हरिवं०। 2. ಯಕ್ಷ. "पयोधरैः पुण्यजनाङ्गनानां निर्विष्टहेमाम्बुजरेणु यस्याः" रघु० १३-६०। 3. ಸತ್ಪುರುಷ. "अथ पुण्यजनो यक्षे राक्षसे सज्जनेऽपि च" मेदि०।

पुण्यजनेश्वर ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರ (ಪುಂ) ಯಕ್ಷರಾಜನಾದ ಕುಬೇರ. पुण्यजनानां यक्षाणामीश्वरः।

पुण्यदर्शन ಪುಣ್ಯದರ್ಶನ (ಪುಂ) 1. ಚಾಷಪಕ್ಷಿ, ಹಂಗನಹಕ್ಕಿ. पुण्यं शुभजनकं दर्शनं यस्य। (ವಿ೦) 2. ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪುಣ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. "तां पुण्यदर्शनां दृष्ट्वा निमित्तज्ञस्तपोनिधिः" रघु० १-८६।

पुण्यपुरुष ಪುಣ್ಯಪುರುಷ (ಪುಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ, ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ.

पुण्यफल ಪುಣ್ಯಫಲ (ನಂ) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಫಲ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ಬಂದ ಫಲ. पुण्यजन्यं फलम्। (ಪುಂ) 2. ಮರಗಳ ಗುಂಪು, ಮರಗಳ ತೋಪು.

पुण्यभाज् ಪುಣ್ಯಭಾಜ್ (ವಿ೦) ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. पुण्यं भजति — भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)।

पुण्यभू ಪುಣ್ಯಭೂ, —भूमि —ಭೂಮಿ (स्त्री०) ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ ಭೂಮಿ, ಪುಣ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೇಶ, ಆರ್ಯಾವರ್ತ ದೇಶ, ವಿಂಧ್ಯ ಮತ್ತು ಹಿಮಾಚಲಗಳ ಮಧ್ಯದೇಶ. "आर्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विन्ध्यहिमागयोः" अम०।

पुण्यलक्षण ಪುಣ್ಯಲಕ್ಷಣ (ನಂ) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಉತ್ತಮ ಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ. पुण्यं लक्षणम्। (ವಿ೦) 2. ಉತ್ತಮ ಅದೃಷ್ಟದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ, ಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ. पुण्यानि लक्षणानि यस्य। "निवर्तयास्मादसदीप्सितान्मनः क्व तद्विधस्त्वं क्व च पुण्यलक्षणा" कुमा० ५-७३।

पुण्यवत् ಪುಣ್ಯವತ್ (ವಿ೦) ಪುಣ್ಯವಂತ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿ ಪುಣ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. पुण्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "ऊर्ध्वं भित्त्वा प्रतिष्ठन्ते प्राणाः पुण्यवतां नृप। मध्यतो मध्यपुण्यानामधो दुष्कृतकर्मणाम्" भा० शान्ति० ३०३-२७।

पुण्यश्लोक ಪುಣ್ಯಶ್ಲೋಕ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पुण्यः पुण्यदायकः श्लोको यशः चरित्रं वा यस्य। 2. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. "संप्रस्थिते द्वारकायां जिष्णौ बन्धुदिदृक्षया। ज्ञातुं च पुण्यश्लोकस्य कृष्णस्य च विचेष्टितम्" भाग० १-१४-१। 3. ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿ. "पुण्यश्लोकस्य वै सूतो वार्ष्णेय इति विश्रुतः" भा० वन०। (स्त्री०) —श्लोका —ಶ್ಲೋಕಾ. 4. ದ್ರೌಪದಿ. 5. ಸೀತಾದೇವಿ. "पुण्यश्लोको नलो राजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः। पुण्यश्लोका च वैदेही पुण्यश्लोको जनार्दनः"। (ವಿ೦) 6. ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ.

पुण्यस्थान ಪುಣ್ಯಸ್ಥಾನ (ನಂ) 1. ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ಥಾನ 2. ಲಗ್ನದಿಂದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

पुण्या ಪುಣ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ತುಲಸಿ. पूयतेऽनया — पूञ् (पवने) "यत्" णुक् ह्रस्वश्च (उ० ५-१५)। 2. ಪುಣ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

पुण्यात्मन् ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನ್ (वि०) ಪುಣ್ಯಸ್ವಭಾವದವನು, ಧರ್ಮದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. पुण्य आत्मा स्वभावो यस्य।

पुण्याह ಪುಣ್ಯಾಹ (न०) ಪುಣ್ಯದಿವಸ, ಶುಭದಿವಸ. पुण्यश्च तदहश्च "टच्" (५-४-९१)। "पुण्याहं व्रज मङ्गलं सुदिवसः प्रातः प्रयातस्य ते" अमरु० ६१।

पुण्याहवाचन ಪುಣ್ಯಾಹವಾಚನ (न०) ದೇವತಾಕಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪುಣ್ಯಾಹಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರ ಮಾಡಿಸುವುದು. पुण्याहस्य वाचनम्। "पुण्याहवाचनं दैवे ब्राह्मणस्य विधीयते। एतदेव निरोङ्कारं कुर्यात् क्षत्रियवैश्ययोः। उपांशु च तथा वैश्ये शूद्रे स्वस्ति प्रयोजयेत्"।

पुत् ಪುತ್ (न०) ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಭಾಗ.

पुत्त ಪುತ್ತ (न०) ಗಮನ, ಚಲನೆ.

पुत्तल ಪುತ್ತಲ (पुं०) ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ, ಮೂರ್ತಿ. पुत्तं गमनं लाति अन्यस्मात् — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। संज्ञायां "कन्"। **पुत्तलकः ಪುತ್ತಲಕಃ.**

पुत्तलिका ಪುತ್ತಲಿಕಾ (स्त्री०) ಮಣ್ಣು ಹುಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿ ಶಿಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಿಗ್ರಹ, –ಪ್ರತಿಮೆ. पुत्तली स्वार्थे "कन्"।

पुत्तली ಪುತ್ತಲೀ (स्त्री०) ಮಣ್ಣು ಹುಲ್ಲು ಕಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಿಗ್ರಹ, –ಪ್ರತಿಮೆ. पुत्तं गमनं लाति अन्याश्रयेण — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

पुत्तिका ಪುತ್ತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಪತಂಗದ ಹುಳ. पुत्तं गमनमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಗೆದ್ದಲು ಹುಳ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಇರುವೆ. "धर्मं शनैः सञ्चिनुयात् वल्मीकमिव पुत्तिकाः। परलोकसहायार्थं सर्वभूतान्यपीडयन्" मनु० ४-२३८।

पुत्र ಪುತ್ರ (पुं०) ಮಗ. पुनाति पित्रादीन्—पूञ् (पवने) "क्त्रः" ह्रस्वश्च (उ० ४-१६४)। पुत्नाम्नो नरकात् त्रायते — त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-४) इति वा। "पुन्नाम्नो नरकाद्यस्मात्त्रायते पितरं सुतः। तस्मात् पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवा" मनु० ९-१३८। ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ "पुत्" ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಆ ನರಕದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "पुत्र" ಎಂಬ ಹೆಸರು.

ಪುತ್ರರು 12 ವಿಧ: (1) औरसः (2) क्षेत्रजः (3) दत्तः (4) कृत्रिमः (5) गूढोत्पन्नः (6) अपविद्धः (7) कानीनः (8) सहोढः (9) क्रीतः (10) पौनर्भवः (11) स्वयंदत्तः ಮತ್ತು (12) शौद्रः ಇವರು ದ್ವಾದಶ ವಿಧ ಪುತ್ರರು.

(1) ವಿವಾಹ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಪಡೆದ ಪುತ್ರನು **ಔರಸನು.** "स्वक्षेत्रे संस्कृतायां तु स्वयमुत्पादयेद्धि यम्। तमौरसं विजानीयात्पुत्रं प्रथमकल्पितम्" मनु० ९-१६६।

(2) ನಪುಂಸಕನ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಧಿಪೀಡಿತನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪತಿಯು ಮೃತನಾದನಂತರ ಅವನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯೋಗದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು **ಕ್ಷೇತ್ರಜನು.** "यस्तल्पजः प्रमीतस्य क्लीबस्य व्याधितस्य वा। स्वधर्मेण नियुक्तायां स पुत्रः क्षेत्रजः स्मृतः" मनु० ९-१६७।

(3) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯೆರೆದು ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೊಡುವ ಪುತ್ರನು **ದತ್ತಪುತ್ರ.** "माता पिता वा दद्यातां यमद्भिः पुत्रमापदि। सदृशं प्रीतिसंयुक्तं स ज्ञेयो दत्त्रिमः सुतः" मनु० ९-१६८।

(4) ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಉಪಚಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಅವರ ಪಾರಲೌಕಿಕಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುತ್ರಗುಣೋಪೇತನಾದ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಮಗನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅವನು **ಕೃತ್ರಿಮಪುತ್ರ.** "सदृशं तु प्रकुर्याद्यं गुणदोषविचक्षणम्। पुत्रं पुत्रगुणैर्युक्तं स विज्ञेयश्च कृत्रिमः" मनु० ९-१६९।

(5) ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೋ ಗೂಢವಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಪುತ್ರನು **ಗೂಢೋತ್ಪನ್ನನು.** "उत्पद्यते गृहे यस्य न च ज्ञायेत कस्य सः। स गृहे गूढ उत्पन्नस्तस्य स्याद्यस्य तल्पजः" मनु० ९-१७०।

(6) ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಂದ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಗನನ್ನು ಪುತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಅವನು **ಅಪವಿದ್ಧನು.** "मातापितृभ्यामुत्सृष्टं तयोरन्यतरेण वा। तं पुत्रं परिगृह्णीयादपविद्धः स उच्यते" मनु० ९-१७१।

(7) ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮಗಳ ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು **ಕಾನೀನನು.**

"पितृवेश्मनि कन्या तु यं पुत्रं जनयेद्रहः। तं कानीनं वदेन्नाम्ना वोढुः कन्यासमुद्भवम्" मनु० ९-१७२।

(8) ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದೂ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯದೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ಪುತ್ರನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ **ಸಹೋಢಪುತ್ರನು.** "या गर्भिणी संस्क्रियते ज्ञाताऽज्ञातापि वा सती। वोढुः स गर्भो भवति सहोढ इति चोच्यते" मनु० ९-१७३।

(9) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು ಜನಕತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆದ ಮಗನು ಅವನಿಗೆ **ಕ್ರೀತಕಪುತ್ರ**ನಾಗುವನು. "क्रीणीयाद्यस्त्वपत्यार्थं मातापित्रोर्यमन्तिकात्। स क्रीतकः सुतस्तस्य सदृशोऽसदृशोऽपि वा" मनु० ९-१७४।

(10) ಪತಿಯಿಂದ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳೂ ಅಥವಾ ವಿಧವೆಯಾದವಳೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಮಗನು ಅವನಿಗೆ **ಪೌನರ್ಭವನು.** "या पत्या वा परित्यक्ता विधवा वा स्वयेच्छया। उत्पादयेत्पुनर्भूत्वा स पौनर्भव उच्यते" मनु० ९-१७५।

(11) ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅವರಿಂದ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಯಾವನಿಗಾದರೂ ದಾನಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅವನಿಗೆ ಅವನು **ಸ್ವಯಂದತ್ತಪುತ್ರ**ನಾಗುತ್ತಾನೆ. "मातापितृविहीनो यस्त्यक्तो वा स्यादकारणात्। आत्मानं स्पर्शयेद्यस्मै स्वयंदत्तस्तु स स्मृतः" मनु० ९-१७७।

(12) ವಿಪ್ರನು ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ಕಾಮತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವ ಪುತ್ರನು **ಶೌದ್ರ.** "यं ब्राह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुतम्। स पारयन्नेव शवः तस्मात्पारशवः स्मृतः" मनु० ९-१७८।

"ऋणानुबन्धरूपेण पशुपत्नीसुतादयः" ಎಂಬಂತೆ ಜನ್ಮಾಂತರ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತ್ತು ತೀರಿಸಲು ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಹೀಗೆಯೇ ಪತ್ನಿ ತಾಯಿತಂದೆ ಸೇವಕರು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಿತ್ರರು ಸ್ವಜನ ಮತ್ತು ಬಾಂಧವರೂ ಈ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ (1) ऋणसम्बन्धी (2) न्यासापहारकः (3) रिपुः ಮತ್ತು (4) प्रियः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. "ऋणसम्बन्धिनः केचित् केचिन्न्यासापहारकाः। रिपवश्च प्रियाश्चेति स्वकर्मवशवर्तिनः। भेदश्चतुर्भिर्जायन्ते पुत्रा मित्राः स्त्रियस्तथा। भार्या पिता च माता च भृत्याः स्वजनबान्धवाः। स्वेन स्वेन हि जायन्ते सम्बन्धेन महीतले"।

ಋಣವನ್ನು ಪಡೆದು ಅದನ್ನು ತೀರಿಸದೆ ಮೃತನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಸಹೋದರನಾಗಿ ತಂದೆ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಅವನ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಬೇಕು. ಮಿತ್ರಭಾವದಿಂದಿದ್ದು ಅವರ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವ ಪುತ್ರನು **ಋಣಸಂಬಂಧಿ** ಪುತ್ರನು. "ऋणं यस्य गृहीत्वा यः प्रयाति मरणं किल। अन्नदाता सुतो भूत्वा भ्राता वाथ पिता प्रियः। मित्ररूपेण वर्तेत अन्तर्दुष्टः सदव सः"। ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಸಂಪಾದಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು **ನ್ಯಾಸಾಪಹಾರಕನು.**

रिपुपुत्रलक्षणम्: ಜನ್ಮಾಂತರದ ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವವನು **ರಿಪುಪುತ್ರನು.** ಇವನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಷ್ಠುರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಶತ್ರುವಿನಂತೆಯೇ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿನೋದದ ಮಾತನಾಡುತ್ತಲೇ ತಾಯಿತಂದೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಹೊಡೆದೂ ನಗುತ್ತಾ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ತನ್ನ ಜನ್ಮಾಂತರದ ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. "बाल्ये वयसि संप्राप्ते रिपुवद्वर्तते सदा। पितरं मातरं चैव क्रीडमानो हि ताडयेत्। ताडयित्वा प्रयात्येवं प्रहस्यैवं पुनः पुनः। पुनरायाति तं तत्र पितरं मातरं पुनः। सक्रोधो वर्तते नित्यं वैरकर्मणि सर्वदा। प्रयात्येवं स दुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावतः"।

प्रियपुत्रलक्षणम्: ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಪುತ್ರನು ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಆಟಪಾಟಾದಿಗಳಿಂದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾ ವಯಸ್ಸು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದನಂತರ ಅವರಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವರ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತ ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಸಲಹುವವನು **ಪ್ರಿಯಪುತ್ರನು.** "जातमात्रः प्रियं कुर्याद्बाल्ये नटनक्रीडनैः। वयः प्राप्य प्रियं कुर्यान्मातापित्रोरनन्तरम्। भक्त्या सन्तोषयेन्नित्यं तावुभौ परिपालयेत्। स्नेहेन वचसा चैव प्रियसम्भाषणेन च"।

सत्पुत्रलक्षणम्: ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯನಿರತನೂ ಸತ್ಯನುಡಿಯುವುದು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನೂ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನೂ ಬುದ್ಧಿವಂತನೂ ವಾಕ್ಚತುರನೂ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲೂ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ತತ್ಪರನೂ ದೇವತಾಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ

ವನೂ ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಸಂಪನ್ನನೂ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರನೂ ಸ್ವಜನರ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನೂ **ಸತ್ಪುತ್ರ**ನೆನಿಸುವನು. "पुण्यप्रसक्तो यस्यात्मा सत्यधर्मरतः सदा। बुद्धिमान् ज्ञानसंपन्नस्तपस्वी वाग्विदां वरः। सर्वकर्मसु सन् धीरो वेदाध्ययनतत्परः। विष्णुध्यानपरो नित्यं शान्तो दान्तः सुहृत् सदा। पितृमातृपरो नित्यं सर्वस्वजनवत्सलः। एवं गुणैः सुसंयुक्तः सुपुत्रः सुखदायकः" पाद्मपु०।

पुत्रक ಪುತ್ರಕ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. पुत्र स्वार्थे "कन्"। 2. ಸಣ್ಣಮಗು. 3. ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಮಗ. पुत्र-अनुकम्पायां "कन्" (५-३-७६)। "तथापि दुःखं न भवान् कर्तुमर्हति पुत्रक। यस्य यावत् स तेनैव स्वेन तुष्यति मानवः" विष्णुपु०। 4. ಶರಭಮೃಗ, ಎರಡು ತಲೆ ಮತ್ತು ಎಂಟು ಕಾಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಮೃಗ. 5. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 6. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 7. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. 8. ಪತಂಗದ ಹುಳ. 9. ವಸ್ತ್ರ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रकैश्च" कुमा० १-२९।

पुत्रका ಪುತ್ರಕಾ (स्त्री०) ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. पुत्री स्वार्थे "कन्"। "टाप्" (४-१-४)। कात्पूर्वस्येकारस्य वा अकारः (वा० ७-३-४५)। पक्षे **पुत्रिका ಪುತ್ರಿಕಾ.** पुत्र इव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। इति वा। ಔರಸ ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದವನು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಇವಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ಪುತ್ರನು ತನಗೆ ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂದು ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಳಿಯನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. "अपुत्रोऽनेन विधिना सुतां कुर्वीत पुत्रिकाम्। यदपत्यं भवेदस्यां तन्मम स्यात्स्वधारकम्"। "अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलंकृताम्। अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति" मनु० ९-१२७।

पुत्रकाम ಪುತ್ರಕಾಮ (वि०) ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. पुत्रं कामयते—कमु (कान्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "पुत्रकामस्तु पुत्रान् वै धनकामो धनानि च"।

पुत्रकाम्या ಪುತ್ರಕಾಮ್ಯಾ (स्त्री०) ಪುತ್ರನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ. पुत्रमात्मनः इच्छति — पुत्र "काम्यच्" (३-१-९)। भावे "अः" (३-३-१०२)। "अथाभ्यर्च्य विधातारं प्रयतौ पुत्रकाम्यया। तौ दम्पती वसिष्ठस्य गुरोर्जग्मतुराश्रमम्" रघु० १-३५।

पुत्रकृतक ಪುತ್ರಕೃತಕ (पुं०) ಕೃತ್ರಿಮ ಪುತ್ರ, ಮಗನೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಪುತ್ರ. कृतकः पुत्रः। परनिपातः। "श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते" शाकु० ४-१३।

पुत्रघ्नी ಪುತ್ರಘ್ನೀ (स्त्री०) ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ, ಸಂತಾನವಾಗದಂತೆ ಮಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿಯ ಒಂದು ರೋಗ (ರಕ್ತಸ್ರಾವ). पुत्रं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

पुत्रजीव ಪುತ್ರಜೀವ (पुं०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. कुमारजीवः गर्भजीवः सुतजीवः ಇತ್ಯಾದಿ ಈ ಮರದ ಹೆಸರು. पुत्रं गर्भं जीवयति — जीव (प्राणधारणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–जीवकः –ಜೀವಕಃ.** द्वितीयाया अलुक्। **–पुत्रञ्जीवकः ಪುತ್ರಂಜೀವಕಃ.** "अनेनैव विधानेन पुत्रञ्जीवकजं रसम्। प्रयुञ्जीत भिषक् प्राज्ञः कालसात्म्यविभागवित्" सुश्रुत०।

पुत्रपौत्र ಪುತ್ರಪೌತ್ರ (न०) ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು. पुत्राश्च पौत्राश्च एषां समाहारः — एकवद्भावः (२-४-११)।

पुत्रपौत्रीण ಪುತ್ರಪೌತ್ರೀಣ (वि०) ಪುತ್ರಪೌತ್ರ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ, ಪುತ್ರಪೌತ್ರರಾದಿಯಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವ. पुत्रान् पौत्रांश्चानुभवति—"खः" (५-२-१०)। "तल्" (५-१-११९)। **–पौत्रीणता –ಪೌತ್ರೀಣತಾ.** ಪುತ್ರಪೌತ್ರ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆ. "लक्ष्मीं परम्परीणां त्वं पुत्रपौत्रीणतां नय" भट्टि० ५-१५।

पुत्रभाव ಪುತ್ರಭಾವ (पुं०) 1. ಪುತ್ರನ ಭಾವ, ಪುತ್ರತ್ವ, ಮಗನಾಗಿರುವಿಕೆ. पुत्रस्य भावः। 2. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಸಂತಾನ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಸ್ಥಾನ.

पुत्रवल ಪುತ್ರವಲ (वि०) ಪುತ್ರನುಳ್ಳವನು, ಪುತ್ರಸಂತಾನವುಳ್ಳವನು. पुत्रोऽस्त्यस्य "वलच्" (वा० ५-२-११२)।

पुत्रशृङ्गी ಪುತ್ರಶೃಂಗೀ (स्त्री०) ಬಲಮುರಿ ಗಿಡ, ಕುರುಟಿಗೆ ಗಿಡ.

पुत्रसू ಪುತ್ರಸೂ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ತಾಯಿಯಾಗುವ ಹೆಂಗಸು. पुत्रं सूते — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

पुत्रान्नाद ಪುತ್ರಾನ್ನಾದ (पुं०) 1. ಕುಟೀಚಕನೆಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. पुत्रस्यान्नमत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। ["कुटीचक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಮಗನ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು.

पुत्रार्थिन् ಪುತ್ರಾರ್ಥಿನ್ (वि०) ಪುತ್ರನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ಬೇಡುವವನು. पुत्रमर्थयते — अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-अर्थिनी - ಅರ್ಥಿನೀ.**

पुत्रिका ಪುತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. पुत्र स्वार्थे "कन्"। "टाप्" (४-१-४)। ङीनः इवर्णस्य अकाराभावे रूपम्। अकारे **पुत्रका ಪುತ್ರಕಾ.** 2. ಔರಸ ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದವನು ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಪುತ್ರಿ. ["पुत्रका" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ವಸ್ತ್ರ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. पुत्रीव प्रतिकृतिरस्याः — पुत्री "कन्" (५-३-१६)।

पुत्रिकापुत्र ಪುತ್ರಿಕಾಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಪುತ್ರೀರೂಪನಾದ ಪುತ್ರ. 2. ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವ ಪುತ್ರಿಯ ಮಗ, ದೌಹಿತ್ರ. पुत्रिकैव पुत्रः पुत्रिकायाः पुत्रो वा।

पुत्रिन् ಪುತ್ರಿನ್ (पुं०) ಪುತ್ರಸಂತಾನವುಳ್ಳವನು. पुत्रोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। "इत्याप्रसादादस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव। अविघ्नमस्तु ते स्थेयाः पितेव धुरि पुत्रिणाम्" रघु० १-९१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **पुत्रिणी ಪುತ್ರಿಣೀ.**

पुत्री ಪುತ್ರೀ (स्त्री०) ಮಗಳು. पुत्र "ङीष्" (४-१-४१)।

पुत्रीकृत ಪುತ್ರೀಕೃತ (वि०) ಮಗನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಗನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पुत्र+डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "च्विः" (५-४-५०)। "अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं पुत्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन" रघु० २-३६।

पुत्रीय ಪುತ್ರೀಯ (वि०) 1. ಪುತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. पुत्रस्येदम् "छः" (४-२-११४)। 2. ಪುತ್ರಸಂತಾನವು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ, ಪುತ್ರನ ನಿಮಿತ್ತವಾದ. पुत्रस्य निमित्तम् संयोगो वा "छः" (५-१-४०)। "ऋष्यशृङ्गादयस्तस्य सन्तः सन्तानकाङ्क्षिणः। आरेभिरे जितात्मानः पुत्रीयामिष्टिमृत्विजः" रघु० १०-४।

पुत्रेष्टि ಪುತ್ರೇಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಪುತ್ರಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. पुत्रनिमित्तिका इष्टिः। "गृहीत्वा पञ्चवर्षीयं पुत्रेष्टिं प्रथमं चरेत्"॥

पुत्रैषणा ಪುತ್ರೈಷಣಾ (स्त्री०) ಪುತ್ರನ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ.

पुत्रौ ಪುತ್ರೌ (पुं० द्विव०) ಮಗಳು ಮತ್ತು ಮಗ, ಪುತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರ. पुत्री च पुत्रश्च पुत्रौ — एकशेषः (१-२-६७)।

पुत्र्य ಪುತ್ರ್ಯ (वि०) ಪುತ್ರಸಂತಾನವು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ, ಪುತ್ರನ ನಿಮಿತ್ತವಾದ, ಪುತ್ರನ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಪುತ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸೂಚಕವಾದ. पुत्रस्य निमित्तं संयोग उत्पातो वा "यत्" (५-१-४०)।

पुद्गल ಪುದ್ಗಲ (पुं०) 1. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿರುವ ದ್ರವ್ಯ, ಪರಮಾಣು. पूर्यन्ते गलन्ति चेति पुद्गलाः। ದೇಹದ ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಹ್ರಾಸಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುದ್ಗಲವು ಪರಮಾಣು. "पूरणाद्गलनाद्देहे पुद्गलाः परमाणवः"। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ, पूरणात् पुत् गलनात् गलः, पुच्चासौ गलश्च। ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಹ್ರಾಸಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ದೇಹವು ಪುದ್ಗಲ. 3. ಜೀವ, ಆತ್ಮ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ.

पुनत् ಪುನತ್ (वि०) ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. पूञ् (पवने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती - ತೀ.** "त्वत्कीर्तिः पुनती पुनस्त्रिभुवनं शुभ्राद्वयादेशनात्" नैष० ५-१३५।

पुनः(र्) ಪುನಃ(ರ್) (अव्य०) 1. ಮತ್ತೆ, ಒಂದು ಸಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಮರಳಿ, ತಿರುಗಿ. पनाय्यते — पन (स्तुतौ) "अर्" उत्वं च बाहु०। "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः" कुमा० ५-८३। "ऊर्ध्वं प्राणा ह्युत्क्रमन्ति यूनः स्थविर आयति। प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान् प्रतिपद्यते" मनु० २-१२०। 2. ಆದರೆ, ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ. "भूतानुकम्पा तव चेदियं गौरेका भवेत्स्वस्तिमती त्वदन्ते। जीवन् पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८।

पुनः पुनर् ಪುನಃ ಪುನರ್ (अव्य०) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೆ. वीप्सायां द्विर्भावः। "पुनः पुनः काचन कुर्वती कचच्छटाधिया धूपजधूमसंयमम्" नैष० १५-३०।

पुनःपुना ಪುನಃಪುನಾ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ.

पुनःसंस्कार ಪುನಃಸಂಸ್ಕಾರ (पुं०) ಉಪನಯನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು.

पुनरागत ಪುನರಾಗತ (वि०) ಮತ್ತೆ ಬಂದವನು.

पुनरागमन ಪುನರಾಗಮನ (न०) ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು, ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಬರುವುದು.

पुनराधान ಪುನರಾಧಾನ (न०) ದ್ವಿತೀಯ ವಿವಾಹವಾದ ನಂತರ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಸಂಧಾನ. "पुनर्दारक्रियां कुर्यात् पुनराधानमेव च" मनु० ५-१६८।

पुनरावर्त ಪುನರಾವರ್ತ (पुं०) 1. ಮತ್ತೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು. 2. ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು, ಪುನರ್ಜನ್ಮ.

पुनरावर्तिन् ಪುನರಾವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಮತ್ತೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವ. 2. ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಹೊಂದುವ. पुनरावर्तते — आ+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन" गीता ८-१६।

पुनरुक्त ಪುನರುಕ್ತ (न०) 1. ಒಂದು ಪದದಿಂದ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆ ಪದದಿಂದ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. 2. ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಪದವನ್ನು ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. ಇದು ಪದದೋಷ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯದೋಷಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "रतिलीलाश्रमं भिन्ते सलीलमनिलो वहन्" ಎಂಬಲ್ಲಿ "लीला" ಪದವು ಪುನರುಕ್ತವಾಯಿತು. "सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्। वृणुते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः" ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದದ ಅರ್ಥವೇ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಪುನರುಕ್ತವಾಯಿತು. (वि०) 2. ಮತ್ತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

पुनरुक्तजन्मन् ಪುನರುಕ್ತಜನ್ಮನ್ (पुं०) ವಿಪ್ರ, ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವನು. पुनरुक्तं जन्म यस्य। ವಿಪ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ಜನ್ಮವುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಇದರಿಂದ ವಿಪ್ರನಿಗೆ "ದ್ವಿಜಾತಿ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौञ्जिबन्धने" मनु० २-१६९।

पुनरुक्तवदाभास ಪುನರುಕ್ತವದಾಭಾಸ (पुं०) ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತವೆಂದು ತೋರುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ. पुनरुक्तवदाभासते ज्ञायते। पुनरुक्तस्येव आभासो ज्ञानम् इति वा। ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅರ್ಥವು ಪುನರುಕ್ತವಾದಂತೆ ತೋರಿ ಪರ್ಯವಸಾನದಲ್ಲಿ ಆ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತದೋಷಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ "पुनरुक्तवदाभासः" ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರ. "आपाततो यदर्थस्य पौनरुक्त्येन भासनम्। पुनरुक्तवदाभासः स भिन्नाकारशब्दगः" सा०द० १०-२। "भुजङ्गकुण्डली व्यक्तशशिशुभ्रांशुशीतगुः जगन्त्यपि सदापायादव्याच्चेतोहरः शिवः" सा०द०। भुजङ्गकुण्डली ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವಾಚಕವಾದ ಎರಡು ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತದಂತೆ ತೋರಿದರೂ ಭುಜಙ್ಗ ರೂಪವಾದ ಕುಣ್ಡಲವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಪರಿಹಾರ. ಹೀಗೆಯೇ "शशिशुभ्रांशु" ಮತ್ತು "पायादव्यात्" ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವು ಆಪಾತತಃ ತೋರಿ अपायादव्यात् ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪರಿಹಾರ.

पुनरुत्पत्ति ಪುನರುತ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪುನಃ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವುದು, ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ಮತ್ತೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು, ಮತ್ತೆ ತಯಾರಾಗುವುದು.

पुनरुपगम ಪುನರುಪಗಮ (पुं०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು, ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು. पुनः उपगमः। 2. ಮತ್ತೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು, ಪುನಃ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವುದು. "क्वायोध्यायाः पुनरुपगमो दण्डकायां वने वः" उ० रा० २-१३।

पुनरूढा ಪುನರೂಢಾ (स्त्री०) ಎರಡನೇ ಸಲ ವಿವಾಹವಾದ ಸ್ತ್ರೀ, ಮತ್ತೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

पुनर्जन्मन् ಪುನರ್ಜನ್ಮನ್ (न०) ಪುನಃ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವುದು, ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು. पुनः भूयः जन्म। "मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते" गीता ८-१६। "पुनर्जन्मन्यस्मिन् अनुभवपथं यो न गतवान्" मालती० १-३३।

पुनर्जात ಪುನರ್ಜಾತ (वि०) ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದವನು.

पुनर्नव ಪುನರ್ನವ (पुं०) ನಖ, ಉಗುರು. पुनरपि नवः। ಎಷ್ಟು ಸಲ ಉಗುರನ್ನು ತೆಗೆದರೂ ಅದು ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿ ಹೊಸದಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

पुनर्नवा ಪುನರ್ನವಾ (स्त्री०) ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. पुनः नूयते— णु (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)।

पुनर्भव ಪುನರ್ಭವ (पुं०) 1. ನಖ, ಉಗುರು. पुनः भवति — भू "अच्" (३-१-१३४), 2. ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮಾಂತರ ಪಡೆಯುವುದು. पुनः + भू भावे "अप्" (३-३-५७)। "ममापि च क्षपयतु नीललोहितः पुनर्भवं परिगतशक्तिरात्मभूः" शाकु० ७-३४।

पुनर्भू ಪುನರ್ಭೂ (स्त्री०) 1. ಎರಡನೆ ಸಲ ಮದುವೆಯಾದವಳು, ಮತ್ತೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. पुनर्भवति — भू "क्विप्" (३-२-७६)। "पुनर्भूर्दिधिषूरूढा द्विः" अम०। ಪರಪೂರ್ವದ (ಮೊದಲು ಒಬ್ಬನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ) ಹೆಂಗಸರು ಏಳು ವಿಧ. ಅವರಲ್ಲಿ पुनर्भूः ಎಂಬ ಹೆಂಗಸು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಮದುವೆಯಾಗಿ ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೇ ವಿತಂತುವಾಗಿ ಋತುಮತಿಯಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಪುನರ್ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಳಾಗುವವಳು ಮೊದಲನೆಯವಳು. (2) ವ್ಯಭಿಚಾರಾದಿ ದೋಷದೂಷಿತಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕಾಲದೇಶ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಮಾಡಿದರೆ ಅವಳು ಎರಡನೆಯವಳು. (3) ವಿತಂತುವಾದ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಪತಿಯ ಸಹೋದರರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಂಧುಗಳು ಅವಳನ್ನು ಸವರ್ಣನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಯಾದರೆ ಅವಳು ಮೂರನೆಯವಳು. "परपूर्वाःस्त्रियस्त्वन्याः सप्त प्रोक्ता यथाक्रमम्। पुनर्भूस्त्रिविधा तासां स्वैरिणी तु चतुर्विधा। कन्यैवाक्षतयोनिर्या पाणिग्रहणदूषिता। पुनर्भूः प्रथमा प्रोक्ता पुनः संस्कारकर्मणा।। देशधर्मानवेक्ष्य स्त्री गुरुभिर्या प्रदीयते। उत्पन्नसाहसान्यस्मै सा द्वितीया प्रकीर्तिता।। असत्सु देवरेषु स्त्री बान्धवैर्या प्रदीयते। सवर्णाय सपिण्डाय सा तृतीया प्रकीर्तिता"।। (वि०) 2. ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಹುಟ್ಟಿದ.

पुनर्वसु ಪುನರ್ವಸು (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पुनः वसति ब्रह्मादिदेवेषु अन्तरात्मतया वसति — वस (निवासे) "उः" (उ० १-१०)। "ब्रह्मादिष्वपि देवेषु अन्तरात्मतया च यः। पुनर्निवसनान्नित्यं पुनर्वसुरुदाहृतः" इति निरुक्तिः। "अनघो विजयो जेता विश्वयोनिः पुनर्वसुः" वि० स०। 2. ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮುನಿ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು. ಇದು ಅದಿತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದರ ಮೊದಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಮಿಥುನರಾಶಿಗೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಗೂ ಸೇರುವುವು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಮಿತ್ರಸಂಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು. ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಿಯನು, ದಾನಶಾಲಿ. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ. ರಾಜನ ವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವನು. "प्रभूतमित्रः कृतशास्त्रयत्नः सद्रत्नकामी वरभूषणाढ्यः। दाता प्रतापी वसुधाधिपश्रीः पुनर्वसौ यस्य भवेत्प्रसूतिः"। ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರವು ನಾಮಕರಣ, ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಚೌಳ, ಡೋಲಾರೋಹಣ, ನೂತನ ವಸ್ತ್ರಧಾರಣ, ಕರ್ಣವೇಧನ, ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ, ವಿದ್ಯಾರಂಭ, ಉಪನಯನ, ವಿವಾಹ, ಮಂತ್ರಾರಂಭ, ಗೃಹಾರಂಭ, ಗೃಹಪ್ರವೇಶ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ, ಉಳುಮೆ, ಧಾನ್ಯ ಸಂಗ್ರಹ, ಆಭರಣಧಾರಣ, ಔಷಧ ಸೇವನೆ, ಶುಭಪ್ರಯಾಣ ಈ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತ. ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರುಗಳು : पुनर्वसुः, अदितिः, देवमाता, आदित्यम्। ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನಾಂತ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. "तौ विदेहनगरीनिवासिनां गां गताविव दिवः पुनर्वसू" रघु० ११-३६।

पुनान ಪುನಾನ (वि०) ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. पूञ् (पवने) "शानच्" (३-२-१२४)। "पुनानं पवनोद्धूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः" रघु० १-५३।

पुन्नाग ಪುನ್ನಾಗ (पुं०) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿಮರ. पुमान् नाग इव। 2. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ. 3. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. 4. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ. 5. ಬಿಳಿ ಸರ್ಪ. "पुन्नागौ द्रुमपुंश्रेष्ठौ" नानार्थर०। "पुन्नागः पुरुषश्रेष्ठे पाण्डुनागे सितोत्पले। जातीफले च पुन्नागः" विश्व०।

पुन्नाट(ड) ಪುನ್ನಾಟ(ಡ) (पुं०) ಚಕ್ರಮರ್ದ ವೃಕ್ಷ, ತಗಚಿಗಿಡ.

पुन्नामन् ಪುನ್ನಾಮನ್ (पुं०) ಪುತ್ ಎಂಬ ನರಕ.

पुन्नामनरक ಪುನ್ನಾಮನರಕ (पुं०) ಪುತ್ ಎಂಬ ಒಂದು ನರಕ. पुदिति नाम यस्य पुन्नामा, पुन्नामा चासौ नरकश्च। ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ನರಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಪರಸ್ತ್ರೀಗಮನ, ಪಾಪಾತ್ಮರ ಸೇವೆ, ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕ್ರೌರ್ಯವರ್ತನೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ನರಕ. "परदाराभिगमनं पापानां चोपसेवनम्। पारुष्यं सर्वभूतानां प्रथमं नरकं स्मृतम्"। ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವುದು, ಫಲವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವುದು, ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ನರಕ. "फलस्तेयं महापापं फलार्हस्य च पाटनम्। पाटनं वृक्षजातीनां द्वितीयं परिकीर्तितम्"।। ನಿಷಿದ್ಧ

ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ದ್ವೇಷ, ಅವಧ್ಯನ ವಧೆ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ವಿವಾದ ಮಾಡುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ತೃತೀಯ ನರಕ. "वर्ज्यादानं तथा द्विष्टमवध्यवधबन्धनम्। विवादित्वमहेतूत्थं तृतीयं नरकं स्मृतम्"। ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುವುದು, ಮನುಷ್ಯನ ಆಸ್ತಿಗೆ ಹಾನಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ತನ್ನ ಧರ್ಮದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ನರಕ. "भयदं सर्वसत्त्वानां नरभूतिविनाशनम्। भ्रंशनं निजधर्माणां चतुर्थं नरकं स्मृतम्"। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಂದಕ್ಕೆ ವಾಮನಪುರಾಣ 58ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ. ಈ ನರಕದಿಂದ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡುವವನು ಮಗನಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ "पुत्रः" ಎಂದು ಹೆಸರು. "पुन्नाम नरकं घोरं विनाशं प्राह सर्वतः। एतस्मात् कारणात् साध्यस्ततः पुत्रो निगद्यते"॥

पुपूषत् ಪುಪೂಷತ್ (वि०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. पवितुमिच्छन्—पूञ् (पवने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "त्वं समीरण इव प्रतीक्षितः कर्षकेण वलजान् पुपूषता" माघ० १४-७। "शानच्" (३-२-१२४)। **पुपूषमाणः ಪುಪೂಷಮಾಣಃ.**

पुपूषा ಪುಪೂಷಾ (स्त्री०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. पवितुमिच्छा — पूञ् (पवने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

पुपूषु ಪುಪೂಷು (वि०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. पवितुमिच्छुः—पूञ् (पवने) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

पुप्फुस ಪುಪ್ಫುಸ (पुं०) ಬೀಜಕೋಶ, ಪದ್ಮಬೀಜವಿರುವ ಕಾಯಿ, ತಾವರೆಕಾಯಿ.

पुमनुजा ಪುಮನುಜಾ (स्त्री०) ಪುರುಷನು ಹುಟ್ಟಿದನಂತರ ಹುಟ್ಟುವ ಕನ್ಯೆ, ತಂಗಿ.

पुमपत्य ಪುಮಪತ್ಯ (न०) ಪುರುಷಸಂತಾನ, ಗಂಡು ಮಗು. पुंरूपमपत्यम्।

पुरःसर ಪುರಃಸರ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. पुरः सरति — सृ (गतौ) "टः" (३-२-१८)। "आविष्कृतोऽरुणपुरःसर एकतोऽर्कः" शाकु० ४-१। (पुं०) 2. ಮುಂದಾಳು, ಯಜಮಾನ. "पुरःसरा धामवतां यशोधनाः सुदुःसहं प्राप्य निकारमीदृशम्" किरा० १-४३। 3. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ. "माभूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरःसरौ" रघु० १-३७। 4. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಮುಂದಾಗಿರುವ, ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿರುವ. (अव्य०) 5. ಪೂರ್ವಕ, ಮುಂದಾಗಿ, "प्रणामपुरःसरं विज्ञापयति"।

पुर ಪುರ (न०) 1. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. पुर (अग्रगमने) "कः" (३-१-१३५)। "पुरे तावन्तमेवास्य करोति रविरातपम्" कुमा० २-३३। "सदर्तवः पुरेऽस्य वास्तव्यकुटुम्बितां ययुः" माघ० १-६६। "पुरमथ गमयित्वा भूषितं यादवाग्र्यैः शतसमधिकसंख्यं षोडशस्त्रीसहस्रम्" याद० १६-१४४। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ಪಾಟಲಿಪುತ್ರನಗರ. "पुरं नपुंसकं गेहे देहे पाटलिपुत्रयोः"। 5. ಮನೆಯ ಮಹಡಿ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ. 6. ಶಾಖಾನಗರ, ಉಪನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. "अन्यत्तु यन्मूलनगरात् पुरम्। तच्छाखानगरम्" अम०। (स्त्रीन०) 7. ಅನೇಕ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ (ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಳ)ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಊರು, -ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮ. 8. ಕುಸುಮದ ಮೊಗ್ಗಿನ ಮೇಲಿರುವ ಹೊದಿಕೆ. (पुं०) 9. ಗುಗ್ಗುಳ ಗಿಡ. 10. ಹಳದಿ ಗೋರಂಟಿ. (वि०) 11. ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ.

पुरग ಪುರಗ (वि०) ನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು. पुरं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

पुरजित् ಪುರಜಿತ್ (पुं०) ತ್ರಿಪುರ ಶತ್ರುವಾದ (ತ್ರಿಪುರಾಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ) ಪರಮೇಶ್ವರ. पुरं त्रिपुरासुरं जितवान् — जि (जये) "क्विप्" (३-२-७६)।

पुरञ्जन ಪುರಂಜನ (पुं०) ಜೀವ. पुरं देहरूपं क्षेत्रं जनयति — जनी (प्रादुर्भावे) "खः" बाहु०। "पुरुषं पुरञ्जनं विद्यात् यद्व्यनक्त्यात्मनः पुरम्। एकद्वित्रिचतुष्पादं बहुपादमपादकम्" भाग० ४-२९-२।

पुरञ्जनी ಪುರಂಜನೀ (स्त्री०) ಬುದ್ಧಿ. पुरञ्जन "ङीष्" (४-१-४१)।

पुरण ಪುರಣ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು.

पुरतटी ಪುರತಟೀ (स्त्री०) ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ.

पुरतस् ಪುರತಸ್ (अव्य०) 1. ಮುಂದುಗಡೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. पुरति अग्रे गच्छति—पुर (अग्रगमने) "अतसुच्" बाहु०। "अलभन्त क्षणात्तेषां पुरतः परिपन्थिनः। धनुषा नमता स्वर्गं वपुषा च वसुन्धराम्" याद० २२-८८। 2. ಮೊದಲು, ಆದಿಯಲ್ಲಿ. "इयं च तेऽन्या पुरतो विडम्बना" कुमा० ५-७०। 3. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ.

पुरद्वार ಪುರದ್ವಾರ (ನಂ) ಗೋಪುರ, ನಗರದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರ. पुरस्य द्वारम्।

पुरद्विष् ಪುರದ್ವಿಷ್ (ಪುಂ) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

पुरन्दर ಪುರಂದರ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರ, ಈ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ಇಂದ್ರ. पुरः शत्रूणां दारयति—दॄ(विदारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४१)। निपा० (६-३-६९)। "पुरन्दरप्रत्युपरोधजातं व्ययोजयन् विस्मयमादितेयाः" याद० २०-३४। 2. ವಿಷ್ಣು. पुराणि असुरपुराणि तदुपलक्ष्याणि आधिदैविकानि असुरपिशाचानि दारयति। "पुरन्दर इति ख्यातस्त्रिपुराणां विदारणात्" इति निरुक्तिः। "वासुदेवो बृहद्भानुरादिदेवः पुरन्दरः" वि० स०। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರವು ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದುದು. 5. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. पुरं गृहं दारयति — दॄ + णिच् "खच्"।

पुरन्दरा ಪುರಂದರಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

पुरन्ध्रि(न्ध्री) ಪುರಂಧ್ರಿ(ಧ್ರೀ) (स्त्री०) ಕುಟುಂಬವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಪತಿ ಪುತ್ರರೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಹೆಂಗಸು. पुरं गृहं धारयति — धृञ् (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। वा ह्रस्वः। पृषो०। "प्रायेणैवंविधे कार्ये पुरन्ध्रीणां प्रगल्भता" कुमा० ६-३२। "तौ स्नातकैर्बन्धुमता च राज्ञा पुरन्ध्रिभिश्च क्रमशः प्रयुक्तम्। कन्याकुमारौ कनकासनस्थौ आर्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम्" रघु० ७-२८।

पुरपाल ಪುರಪಾಲ (ಪುಂ) 1. ನಗರಾಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ, ಪೌರಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ. पुरं नगरं देहं वा पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ದೇಹವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಜೀವಾತ್ಮ.

पुरभिद् ಪುರಭಿದ್ (ಪುಂ) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. पुराणि असुरपुराणि भिनत्ति — भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

पुररक्षक ಪುರರಕ್ಷಕ (ಪುಂ) ಕಳ್ಳಕಾಕರಿಂದ ನಗರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಪೋಲೀಸು ದಳ.

पुरवासिन् ಪುರವಾಸಿನ್ (ವಿ೦) ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು, ಪೌರ.

पुरशासन ಪುರಶಾಸನ (ಪುಂ) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "न्यस्तं पुरस्तात् पुरशासनस्य" कुमा० ७-३०।

पुरश्चरण ಪುರಶ್ಚರಣ (ನಂ) 1. ಮೊದಲು ಆಚರಿಸುವುದು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವುದು, ಮಂತ್ರಜಪ ಹೋಮ ತರ್ಪಣ ಅಭಿಷೇಕ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನ ರೂಪವಾದ ಪಂಚ ಅಂಗಗಳ ಆಚರಣೆ. पुरः अग्रतः चरणम् पश्चाङ्गकर्माचरणम्। ಸ್ವೇಷ್ಟದೇವತೆಯ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಈ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಾಗಬೇಕು. "गुरोराज्ञां समादाय शुद्धान्तःकरणो नरः। ततः पुरस्क्रियां कुर्यान्मन्त्रसंसिद्धिकाम्यया। जीवहीनो यथा देही सर्वकर्मसु न क्षमः। पुरश्चरणहीनोऽपि तथा मन्त्रः प्रकीर्तितः। तस्मादादौ स्वयं कुर्यात् गुरुं वा कारयेद्बुधः" योगिनीहृदयम्। 2. ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಧನೆ, ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯಲು ದೇವತಾಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರ ಜಪ, ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ (ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವವರೆಗೂ) ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು.

ಪುರಶ್ಚರಣೆಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಸ್ಥಳ: ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ನದೀತೀರ ಗುಹೆ ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ ತೀರ್ಥಪ್ರದೇಶಗಳು ನದಿಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಳ ಶುದ್ಧವಾದ ಅರಣ್ಯ ಜನಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ ಉದ್ಯಾನ ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷದ ತಳ ಪರ್ವತದ ತಟಪ್ರದೇಶ ಮುಂತಾದುವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುವು. योगिनीहृदयम्।

पुरश्छद ಪುರಶ್ಛದ (ಪುಂ) ಕುಶ, ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು.

पुरस् ಪುರಸ್ (अव्य०) 1. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮುಂದುಗಡೆ. पूर्व "असिः" पुर् आदेशश्च (५-३-३९)। "पुरः स्थिते गोप्तरि विश्वहेतौ पश्चादवस्थायिनि तत्प्रवर्त्ये" याद० २३-२३। 2. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ. 4. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 5. ಪೂರ್ವದೇಶ. 6. ಪೂರ್ವದೇಶದಿಂದ. 7. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ. 8. ಪೂರ್ವಕಾಲ. 9. ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ. 10. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ. "दिक्छब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः" (५-३-२७)। "पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषाम्" (५-३-३९)। एभ्योऽस्तात्यर्थे "असिः"। 11. ಮೊದಲು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. "निमित्तनैमित्तकयोरयं क्रमः तव प्रसादस्य पुरस्तु सम्पदः" शाकु० ७-३०।

पुरसंस्कार ಪುರಸಂಸ್ಕಾರ (ಪುಂ) 1. ನಗರಾಲಂಕಾರ, ಪಟ್ಟಣದ ಶೃಂಗಾರ. 2. ಜೀರ್ಣವಾದ ನಗರದ ಉದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯ. पुरस्य संस्कारः।

पुरस्करण ಪುರಸ್ಕರಣ (ನಂ) 1. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡುವುದು. 2. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು. 3. ಸ್ವೀಕಾರ, ಅಂಗೀಕಾರ. 4. ಸೇಚನೆ, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. पुरस्+डुकृञ् (करणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

पुरस्करणीय ಪುರಸ್ಕರಣೀಯ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. पुरस् + डुकृञ् (करणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६) **पुरस्कर्तव्यः ಪುರಸ್ಕರ್ತವ್ಯಃ.**

पुरस्कार ಪುರಸ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಗೌರವಿಸುವುದು. ಪೂಜಿಸುವುದು. पुरस्+डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸುಳ್ಳು ಆಪಾದನೆಮಾಡುವುದು, ಸುಳ್ಳು ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡುವುದು. 4. ಸ್ವೀಕಾರ, ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು. 5. ಸೇಚನೆ, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. "शः" (३-३-१००)। **–क्रिया –ಕ್ರಿಯಾ.**

पुरस्कृत ಪುರಸ್ಕೃತ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ. "ऋषीन् विसृज्य यज्ञान्ते सुहृदश्च पुरस्कृतान्" रघु० १५-८६। 2. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "येन पूर्वमुदये पुरस्कृता नानुयास्यति कथं तमापदि" कुमा० ८-४४। 3. ಸುಳ್ಳು ಚಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पुरः क्रियते स्म — पुरस् + डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

पुरस्तात् ಪುರಸ್ತಾತ್ (अव्य०) 1. ಮುಂದುಗಡೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ पूर्व "अस्तातिः" (५-३-२७)। प्रकृतेः पुर् आदेशः (५-३-४०)। "दिव्यानामपि कृतविस्मयां पुरस्तादम्भस्तः स्फुरदरविन्दचारुहस्ताम्" माघ० ८-६४। 2. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ. 4. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 5. ಪೂರ್ವದೇಶ. 6. ಪೂರ್ವದೇಶದಿಂದ. 7. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ. 8. ಪೂರ್ವಕಾಲ. 9. ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ. 10. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ.

पुरा ಪುರಾ (अव्य०) 1. ಮೊದಲು, ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆ ಒಂದು ದಿನ. पुर (अग्रगमने) "का" बाहु०। "पुरा शक्रमुपस्थाय तवोर्वीं प्रति यास्यतः। आसीत् कल्पतरुच्छायामाश्रिता सुरभिः पथि" रघु० १-७५। 2. ಶೀಘ್ರಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮುಂದಿನ ಬಹಳ ಸಮೀಪದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಭವಿಷ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ. "रथेनानुद्घातस्तिमितगतिना तीर्णजलधिः पुरा सप्तद्वीपां जयति वसुधामप्रतिरथः" शाकु० ७-३३। 3. ಮೊದಲು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ. 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. 5. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 6. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವಿಕೆ. 7. ಅತೀತಕಾಲ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ 8. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ, ಮೊದಲು, ಹಿಂದೆ. "इदं सर्वं पुरा सृष्टेरेकमेवाद्वितीयकम्। सदेवासीन्नामरूपे नास्तामित्यारुणेर्वचः" पञ्चद०। (स्त्री०) 9. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. पुर (अग्रगमने) "कः" (३-१-१३५)। "टाप्" (४-१-४)। 10. ಒಂದು ಸುಗಂಧಿದ್ರವ್ಯ.

पुराकथा ಪುರಾಕಥಾ (स्त्री०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆ.

पुराकृत ಪುರಾಕೃತ (वि०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पुरा पूर्वस्मिन् काले कृतम्। ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳು. "नूनं मे सुचरितप्रतिबन्धकं पुराकृतं तेषु दिवसेषु परिणाममुखमासीद्येन सानुक्रोशोऽप्यार्यपुत्रो मयि विरसः संवृत्तः" शाकु० ७।

पुराण ಪುರಾಣ (वि०) 1. ಪುರಾತನವಾದ, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ, ಹಳೆಯದಾದ. पुरा भवम् — पुरा "ट्युल्" (४-३-२३)। "उद्वेल्लन्ति पुराणरोहिणतरुस्कन्धेषु कुम्भीनसाः" उ० रा० २-२९। "पुराणमित्येव न साधु सर्वम्" माल० १-२। 2. ಅನಾದಿಕಾಲದ, ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ. 3. ಅನಾದಿಕಾಲದ್ದಾದರೂ ಹೊಸದಾಗಿರುವ. "अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणः न हन्यते हन्यमाने शरीरे" गीता २-२०। पुरापि नवः। रा० भा०, शां० भा०। पुरं देहम् अणति इति पुराणः इति आन० ती० भा०। (न०) 4. "इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत्" ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರ ವೇದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೋಧಿಸಲು ಅನೇಕ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥ. ವೇದವ್ಯಾಸರೊಬ್ಬರಿಂದಲೇ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳೂ ಇತರ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳೂ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಈ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳು ಹದಿನೆಂಟು. ಇವುಗಳ ಗ್ರಂಥ ಸಂಖ್ಯೆ ಒಟ್ಟು 400000. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अष्टादशपुराण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಗರುಡಪುರಾಣದ ಗ್ರಂಥ ಸಂಖ್ಯೆಯು 19,000ಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ 980 ಎಂದು ಬಿದ್ದಿರುವುದು ಪ್ರಾಮಾದಿಕ. ದಯೆಯಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.] पुरा नीयते इति पुराणम्। ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶತಕೋಟಿ ಗ್ರಂಥ ಪರಿಮಿತವಾದ ಪುರಾಣರಾಶಿಯು ದಗ್ಧವಾಗಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇವು ಶಿಥಿಲವಾಗಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಒಂದೊಂದು ಚತುರ್ಯುಗದ ದ್ವಾಪರ

ಯುಗದಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಇವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿರುವನು. ಪುರಾಣವು सर्गः प्रतिसर्गः वंशः मन्वन्तरम् ಮತ್ತು वंशानुचरितम् ಎಂಬ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "निस्ताराय तु लोकानां स्वयं नारायणः प्रभुः। व्यासरूपेण कृतवान् पुराणानि महीतले" पद्मपु०। ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳನ್ನೂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವರ್ಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

(1) ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ನಾರದಪುರಾಣ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಗರುಡಪುರಾಣ ಪಾದ್ಮಪುರಾಣ ಮತ್ತು ವರಾಹಪುರಾಣಗಳು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕಪುರಾಣಗಳು.** "वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभम्। गारुडञ्च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने। सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै"।

(2) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಭವಿಷ್ಯ ವಾಮನ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣಗಳು **ರಾಜಸಪುರಾಣಗಳು.** "ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च। भविष्यं वामनं ब्राह्मम् राजसानि निबोधत"।

(3) ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ ಕೌರ್ಮ ಲೈಂಗ ಶೈವ ಸ್ಕಾಂದ ಆಗ್ನೇಯ ಇವು ಆರೂ **ತಾಮಸಪುರಾಣಗಳು.** "मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गम् शैवं स्कान्दं तथैव च। आग्नेयञ्च षडेतानि तामसानि निबोधत"। [ಈ ಅಷ್ಟಾದಶ (ಹದಿನೆಂಟು) ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಚರಿತ್ರೆ, ಐತಿಹ್ಯ. 6. ವೇದ. (पुं०) 7. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ, ಕರ್ಷತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ. 8. ಎಂಬತ್ತು ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ.

पुराणग ಪುರಾಣಗ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. पुराणैर्गीयते—गै (शब्दे) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। पुराणं वेदं गायति इति वा। गै "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವವನು, ಪೌರಾಣಿಕ.

पुराणपुरुष ಪುರಾಣಪುರುಷ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. पुराणैः उपस्तुतः पुरुषः, पुराणः पुरुषः इति वा। "पुराणपुरुषो नन्दात्मजः श्रीवत्सलाञ्छनः"। "वपुषा पुराणपुरुषः पुरः क्षितौ परिपुञ्ज्यमानपृथुहारयष्टिना" माघ० १३-८। 2. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ.

पुरातन ಪುರಾತನ (वि०) 1. ಪ್ರಾಚೀನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ. पुरा भवः—पुरा "ट्युः" तुडागमश्च (४-३-२३)। "स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः" गीता ४-३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तनी – ತನೀ.** "समस्थलीकृत्य पुरातनीर्नदीः" माघ० १२-६०। 2. ವೃದ್ಧ, ಹಳೆಯಕಾಲದವನು. "पुरातनाः पुराविद्भिर्धातार इति कीर्तिताः" कुमा० ६-९। (पुं०) 3. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. प्रतिकल्पं विद्याप्रद्योतनात् एवमेव पुरा पूर्वं भवति इति पुरातनः। "विद्याप्रद्योतनाद्योऽसौ प्रतिकल्पं पुरातनः" इति निरुक्तिः। "उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः" वि० स०।

पुराधिप ಪುರಾಧಿಪ, –अध्यक्ष – ಅಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ನಗರಾಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಪೌರ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

पुराराति ಪುರಾರಾತಿ (पुं०) ತ್ರಿಪುರಶತ್ರುವಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. पुराणामरातिः। एवं **पुरारिः ಪುರಾರಿಃ. पुररिपुः ಪುರರಿಪುಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

पुरावसु ಪುರಾವಸು (पुं०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. पुरा उत्पत्तेः प्राक् वसुः।

पुराविद् ಪುರಾವಿದ್ (वि०) ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. पुरा पुरावृत्तं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "तदप्यवाकीर्णमतः प्रियंवदां वदन्त्यपर्णेति च तां पुराविदः" कुमा० ५-२८।

पुरावृत्त ಪುರಾವೃತ್ತ (न०) ಇತಿಹಾಸ, ಪೂರ್ವಕಥೆ, ಹಿಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆ. पुरा वृत्तम्। "पुरावृत्तोद्गारैरपि च कथिता कार्यपदवी" मालती० २-१३।

पुरि ಪುರಿ (स्त्री०) 1. ನಗರ. 2. ನದಿ. 3. ರಾಜ, ದೊರೆ.

पुरी ಪುರೀ (स्त्री०) 1. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. पुरति — पुर (अग्रगमने) "कः" (३-१-१३५)। गौरा० "ङीप्" (४-१-४१)। "ऐरावतमथारुह्य श्वेताद्रिमिव जङ्गमम्। पुरीं द्वारवतीं शौरेराजगाम पुरन्दरः" याद० १६-१। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ.

पुरीतत् ಪುರೀತತ್ (पुंन०) ಕರುಳು, ಹೃದಯದ ಕೆಳಗೆ ಜಠರದ ಕೊನೆಯಿಂದ ಗುದದ್ವಾರದವರೆಗೆ ಇರುವ ಅನ್ನನಾಳದ ಭಾಗ. पुरीं देहं तनोति — तनु (विस्तारे) "क्विप्" (३-२-७६)।

पुरीमोह ಪುರೀಮೋಹ (पुं०) ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. पुरीं शरीरं मोहयति — मुह (वैचित्ये) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

पुरीष ಪುರೀಷ (न०) ಮಲ, ಅಮೇಧ್ಯ. पिपर्ति शरीरम्—पॄ (पालनपूरणयोः) "ईषन्" (उ० ४-२७)। "मद्यैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा ष्ठीवनैः पूयशोणितैः। संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनः पाकेन मृण्मयम्" मनु० ५-१२३।

पुरीषण ಪುರೀಷಣ (पुं०) 1. ಮಲ, ಅಮೇಧ್ಯ. पुर्याः शरीरात् इष्यते—ईष (गतिहिंसादर्शनेषु) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. "उच्चारस्तु पुरीषणः" त्रिकाण्ड०।

पुरीषम ಪುರೀಷಮ (पुं०) ಮಾಷ, ಉದ್ದು. पुरीषं मिमीते— माङ् (माने शब्दे च) "कः" (३-२-३)। "मूर्खः पुरीषमो माषः" त्रिकाण्ड०।

पुरीषोत्सर्ग ಪುರೀಷೋತ್ಸರ್ಗ (पुं०) ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. पुरीषस्य उत्सर्गः। **पुरीषोत्सर्गनियमः**—ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಕುಳಿತು ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಪೂರ್ವಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಕುಳಿತು ವಿಸರ್ಜಿಸಬೇಕು. "उदङ्मुखस्त्रिसन्ध्यासु दिवसे च यदा निशि। दक्षिणाभिमुख उत्सर्गं कुर्यान्मूत्रपुरीषयोः॥ पूर्वाह्णे मनुजः कुर्यात् पश्चिमाभिमुखोऽथवा। अपराह्णे पूर्वमुखो मूत्रगूथविसर्जनम्॥

ದೇವಾಲಯ ವೃಕ್ಷಮೂಲ ಜಲ ನದಿ ಮತ್ತು ಬಾವಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿ ಕೊಳ ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ನೀರಿನ ಸಮೀಪ ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ಪೈರು ಬೆಳೆದಿರುವ ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳು ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಕಣ ಪುಷ್ಪೋದ್ಯಾನ ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ಕೂಡದು.

पुरु ಪುರು (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ದೇವಲೋಕ. पिपर्ति पूर्यते वा—पॄ (पालनपूरणयोः) "कुः" (उ० १-२४)। उत्वम् (७-१-१०२)। 2. ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪಗಳ ಪರಾಗ. 3. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 4. ಚಾಕ್ಷುಷಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. "उरूपुरुशतद्युम्नप्रमुखाः सुमहाबलाः। चाक्षुषस्य मनोः पुत्राः पृथिवीपतयोऽभवन्" मार्क०। 5. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "पवतश्च पुरुर्नाम यत्र जातः पुरूरवाः" भा०। 6. ಶರೀರ, ದೇಹ. "पुरुसंज्ञे शरीरेऽस्मिन् शयनात्पुरुषो हरिः। शकारस्य षकारोऽयं व्यत्ययेन प्रयुज्यते"॥ (वि०) 7. ಪ್ರಚುರವಾದ, ಬಹಳವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "पुरुसितगरुच्चञ्चच्चञ्चूपुटस्फुटचुम्बितः" नैष० १९-५। (अव्य०) 8. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ.

पुरुकुत्स ಪುರುಕುತ್ಸ (पुं०) ಮಾಂಧಾತೃ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪುತ್ರ.

पुरुजित् ಪುರುಜಿತ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. पुरून् बहून् लोकदीनगुरुशात्रवान् सत्य-दान-शुश्रूषा-शरासनैः जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। "सत्येन लोकान् जयति दीनान् दानेन राघवः। गुरून् शुश्रूषया वीरो धनुषा युधि शात्रवान्" रामा०। ಸತ್ಯಸಂಧತೆಯಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಲೋಕವನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು. ಹಾಗೆಯೇ ದೀನರನ್ನು ದಾನದಿಂದಲೂ ಗುರುಗಳನ್ನು ಶುಶ್ರೂಷೆ (ಸೇವೆ) ಯಿಂದಲೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಜಯಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "लोकान् दीनान् गुरून् शत्रून् सत्यदानानुवर्तनैः। धनुषा जितवान् यश्च पुरुजित् सः स्मृतो बुधैः" इति निरुक्तिः। "सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित् पुरुसत्तमः" वि०स०।

पुरुद ಪುರುದ (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

पुरुदंशक ಪುರುದಂಶಕ (पुं०) ಹಂಸ. पुरवो दंशाः गरुति यस्य— "कप्"।

पुरुष ಪುರುಷ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. पुरति— पुर (अग्रगमने) "कुषन्" (उ० ४-७४)। "पुरुषाणां कुलीनानां नारीणां च विशेषतः। मुख्यानां चैव रत्नानां हरणे वधमर्हति" मनु० ८-३२३। **ಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣ:** ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವವನು ಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು ಪರಿಜನರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಸೌಖ್ಯಪಡುವವನು ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಹತನಾಗಿ ಹೋರಾಡುವವನು ಈ ಐದು ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಪುರುಷನು. ಪುರುಷನು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರಬೇಕು. "सा श्रीर्या न मदं कुर्यात् स सुखी तृष्णयोज्झितः। तन्मित्रं यत्र विश्वासः पुरुषः स जितेन्द्रियः"। 2. ಗಂಡಸು. "शकुनादिव मार्गवर्तिभिः पुरुषादुद्विजितव्यमीदृशः" माघ० १६-१९। 3. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ क्षरः ಮತ್ತು अक्षरः ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುರುಷರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. "द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕ್ಷರಪುರುಷರು. ಅಚಿತ್ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಿರುವ ಮುಕ್ತಾತ್ಮರು ಅಕ್ಷರ

ಪುರುಷರು. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಪರಿಣಾಮ ವಿಶೇಷವಾದ ದೇಹದ ಸಂಬಂಧ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ಕೂಟಸ್ಥನೆನ್ನಲ್ಪಡುವನು. "क्षरशब्दनिर्दिष्टः पुरुषः क्षरणस्वभावाचित्संसृष्टसर्वभूतानि। अक्षरशब्दनिर्दिष्टः कूटस्थः अचित्संसर्गवियुक्तः स्वेन रूपेणावस्थितो मुक्तात्मा" इति रा० भा०। ವಿನಾಶ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯರಾಶಿಯು ಕ್ಷರಪುರುಷ. ಅನೇಕ ಸಂಸಾರಿಜೀವರ ಕಾಮಕರ್ಮಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಭಗವಂತನ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯು ಅಕ್ಷರ ಪುರುಷ. "क्षरश्च क्षरतीति क्षरः विनाशी इति एको राशिः, अपरः पुरुषः अक्षरः तद्विपरीतः, भगवतः मायाशक्तिः, क्षराख्यस्य पुरुषस्य उत्पत्तिबीजं अनेकसंसारिजन्तुकामकर्मादिसंस्काराश्रयः अक्षरः पुरुषः। कूटस्थः कूटः राशिरिव स्थितः। अथवा कूटः माया, अनेकमायावञ्चनादिप्रकारेण स्थितः कूटस्थः, संसारबीजानन्त्यात् न क्षरति इति अक्षरः उच्यते" इति शां० भा०। ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಯಾಗಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಕ್ಷರ ಪುರುಷರು, ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಪ್ರಧಾನ) ಅಕ್ಷರ (ಕೂಟಸ್ಥ) ಪುರುಷ. "क्षरभूतानि ब्रह्मादीनि। कूटस्था प्रकृतिः। "प्रजापतिप्रमुखाः सर्वजीवाः क्षरोऽक्षरः पुरुषो वै प्रधानम्। तदुक्तं चान्यमुदाहरन्ति जालाजालं मातरिश्वानमेकम्" इति आन० ती० भा०। 4. ವಿಷ್ಣು. पुरु बहु सनोति ददाति—षणु (दाने) "डः" (३-२-१००)। मुक्तेभ्यः वाङ्मनसापरिच्छेद्यगुणविभवस्वानुभवं ददाति भगवान् इत्यर्थः। "मुक्तेभ्यः स्वात्मपर्यन्तदानात् पुरुष ईरितः" इति निरुक्तिः। "अव्ययः पुरुषः साक्षी" वि० स०। पुरि हृदयगुहायां शेते इति पुरुषः। "पुरिशयं पुरुषमीक्षते" श्रुतिः। "परात्परं पुरिशयं पुरुषम्"। पुरि शरीरे शेते इति पुरुषः इति वा। "पुरसंज्ञे शरीरेऽस्मिन् शयनात् पुरुषो हरिः" बृहदा०। 5. ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮ, ಒಂದು ತತ್ತ್ವ. ಸುಖದುಃಖ ಮೋಹಮಯ ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನ. ಸರ್ವಲೋಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೂ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯುವವನೊಬ್ಬ ಇರಬೇಕಾದು ದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನೆಂಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಇವರು ಅಂಗೀಕರಿ ಸಿರುವರು. ಈ ಪುರುಷನು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ಯಾವುದರ ವಿಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅನುಭಯಾತ್ಮಕ. "न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः" सां० का०। 6. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "याम्यायाव्यक्तरूपाय सद्वृत्ते शङ्कराय च। क्षेम्याय हरिकेशाय स्थाणवे पुरुषाय च" भा० आश्व० ८-१५। 7. ಪುರುಷ ಗ್ರಹ ಗಳು, ರವಿ, ಮಂಗಳ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹಗಳು. 8. ಪುರುಷ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಪುನರ್ವಸು ಪುಷ್ಯ ಹಸ್ತ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. 9. ಪುನ್ನಾಗ ವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ. 10. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಎತ್ತರದ ಅಳತೆ. द्वौ पुरुषौ प्रमाणमस्याः द्विपुरुषी द्विपुरुषा वा परिखा। 11. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಪ್ರಥಮ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಪುರುಷಗಳು.

प्रथमपु० — भवति भवतः भवन्ति।
मध्यमपु० — भवसि भवथः भवथ।
उत्तमपु० — भवामि भवावः भवामः।

12. ಕುದುರೆಯು ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕಾಲು ಗಳನ್ನೂ ಊರಿ ನಿಲ್ಲುವುದು.

पुरुषक ಪುರುಷಕ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಕುದುರೆಯು ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಊರಿ ಮೇಲು ಮುಖ ವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. "पश्चिमेनाग्रपादेन भुवि स्थितवाग्रपादयोः। ऊर्ध्वप्रेरणया स्थानमश्वानां पुरुषः स्मृतः"। पुरुष एव पुरुषकः। "स्तोकेन नाक्रमत वल्लभपालमुच्चैः श्रीवृक्षकी पुरुषकोन्नमिताग्रकायः" माघ० ५-५६।

पुरुषकार ಪುರುಷಕಾರ (पुं०) ಪುರುಷನ ಪ್ರಯತ್ನ, ಮನುಷ್ಯನು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯ. पुरुषस्य कारः करणम्। "अक्रशमक्रशलक्ष्मीश्चेतसाशंसितं स स्वमिव पुरुषकारं शैलमभ्याससाद" किरा० ५-५२। "दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिर्व्यवस्थिता" याज्ञ० १-३४९।

पुरुषकुञ्जर ಪುರುಷಕುಂಜರ (पुं०) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ. पुरुषेषु कुञ्जरः श्रेष्ठः।

पुरुषता ಪುರುಷತಾ (स्त्री०) ಪುರುಷತ್ವ, ಪುರುಷನ ಭಾವ, ಪುರುಷನಾಗಿರುವಿಕೆ. पुरुषस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **पुरुषत्वम् ಪುರುಷತ್ವಮ್.**

पुरुषत्रा ಪುರುಷತ್ರಾ (अव्य०) 1. ಪುರುಷನನ್ನು. 2. ಪುರುಷನಲ್ಲಿ. पुरुष "त्रा" (५-४-५६)।

पुरुषदघ्न ಪುರುಷದಘ್ನ (वि०) ಒಂದು ಪುರುಷಪರಿ ಮಾಣದ, ಒಂದು ಆಳಿನ ಪ್ರಮಾಣದ, ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಪ್ರಮಾಣದ. पुरुषः प्रमाणमस्य "दघ्नच्" (५-२-३७)। एवं **पुरुषद्वयसम् ಪುರುಷದ್ವಯಸಮ್.**

पुरुषर्षभ ಪುರುಷರ್ಷಭ (पुं०) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ. पुरुषेषु ऋषभः श्रेष्ठः।

पुरुषनाग ಪುರುಷನಾಗ, –पुङ्गव –ಪುಂಗವ (ಪುಂ) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ.

पुरुषवाह ಪುರುಷವಾಹ (ಪುಂ) 1. ಕುಬೇರ. पुरुषेण नरेण उह्यते — वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನ ಗರುಡ. पुरुषं विष्णुं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

पुरुषव्याघ्र ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ (ಪುಂ) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ. पुरुषो व्याघ्र इव पुरुषेषु व्याघ्रः श्रेष्ठो वा। "एवं ते पुरुषव्याघ्राः पाण्डवा युद्धनन्दिनः" भा०।

पुरुषशार्दूल ಪುರುಷಶಾರ್ದೂಲ, –सिंह –ಸಿಂಹ (ಪುಂ) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ. पुरुषेषु शार्दूलः सिंहो वा श्रेष्ठः।

परुषसूक्त ಪುರುಷಸೂಕ್ತ (ನಂ) ಪರಮಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸೂಕ್ತ. पुरुषस्य परमपुरुषस्वरूपस्य प्रतिपादकं सूक्तम्।

पुरुषाद् ಪುರುಷಾದ್ (ಪುಂ) ರಾಕ್ಷಸ.

पुरुषाद ಪುರುಷಾದ (ಪುಂ) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ತಿನ್ನುವ ರಾಕ್ಷಸ. पुरुषमत्ति — अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

पुरुषाद्य ಪುರುಷಾದ್ಯ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. पुरुषाणां पुरुषेषु वा आद्यः। 2. ಜಿನದೇವ.

पुरुषाधिकार ಪುರುಷಾಧಿಕಾರ (ಪುಂ) 1. ಮನುಷ್ಯನ ಅಧಿಕಾರ, ಮನುಷ್ಯನ ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ಒಂದು ಧರ್ಮ. 2. ಮನುಷ್ಯನ ಯೋಗ್ಯತೆಯ ಗಣನೆ, ಪುರುಷನ ಅರ್ಹತೆಯ ಎಣಿಕೆ. पुरुषः अधिक्रियतेऽनेन — अधि + डु कृञ् (करणे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या" किरा० ३-५१।

पुरुषाधम ಪುರುಷಾಧಮ (ಪುಂ) ನೀಚಪುರುಷ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಮನುಷ್ಯ. पुरुषेषु अधमः निकृष्टः। "नाथे नः पुरुषोत्तमे त्रिजगतामेकाधिपे चेतसा सेव्ये स्वस्य पदस्य दातरि सुरे नारायणे तिष्ठति। यं कञ्चित्पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मूका वराका वयम्" मु० मा०।

पुरुषायुष ಪುರುಷಾಯುಷ (ನಂ) ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಸ್ಸು, ಪುರುಷನ ಜೀವಿತಕಾಲ. पुरुषस्यायुः "अच्" (५-४-७७)। निपा०। "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः। यन्मदीयाः प्रजास्तस्य हेतुस्त्वद्ब्रह्मवर्चसम्" रघु० १-६३।

पुरुषार्थ ಪುರುಷಾರ್ಥ (ಪುಂ) 1. ಪುರುಷನ ಪ್ರಯೋಜನ, ಪುರುಷನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಭೋಗಾಪವರ್ಗರೂಪವಾದ ವಿಷಯ, ಮನುಷ್ಯನು ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯ. पुरुषस्य अर्थः भोगापवर्गरूपं प्रयोजनम्। ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "धर्मार्थकाममोक्षाश्च पुरुषार्था उदाहृताः" अग्निपु०। "एतच्चतुर्विधं विद्यात् पुरुषार्थप्रयोजनम्। अस्य नित्यमनुष्ठानं सम्यक् कुर्यादतन्द्रितः" मनु० ७-१००। "त्वामामनन्ति प्रकृतिं पुरुषार्थप्रवर्तिनीम्" कुमा० २-१३। 2. ಪುರುಷಕಾರ, ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನ. "दैवं पुरुषकारेण को वञ्चयितुमर्हति। दैवमेव परं मन्ये पुरुषार्थो निरर्थकः" भा० वन० १७९-२७।

पुरुषाशिन् ಪುರುಷಾಶಿನ್ (ಪುಂ) ನರಭಕ್ಷಕ, ರಾಕ್ಷಸ. पुरुषमश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

पुरुषोत्तम ಪುರುಷೋತ್ತಮ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. पुरुषेभ्यः पुरुषेषु वा उत्तमः। ಪ್ರಕೃತಿಬದ್ಧ ಮುಕ್ತ ನಿತ್ಯರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. "बद्धादिपुरुषेभ्यो योहयुत्कृष्टः पुरुषोत्तमः" इति निरुक्तिः। "नारसिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः" वि० स०। पुरु सनोति ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಬಹುಪ್ರದರಾದವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕ್ಷರಪುರುಷಾತೀತನಾಗಿಯೂ ಮುಕ್ತರಾದ ಅಕ್ಷರಪುರುಷರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪುರುಷೋತ್ತಮನು. ಬದ್ಧನಿಗಿಂತಲೂ ಮುಕ್ತನು, ಉತ್ಕೃಷ್ಟನು. ಮುಕ್ತನಿಗಿಂತಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟತಮನಾದುದರಿಂದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು, "यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः। अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः" गीता १५-१८। 2. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರುಷ. "अधिगम्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः" नैष० २-१।

पुरुसत्तम ಪುರುಸತ್ತಮ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. पुरुषु महत्सु स्वगुणामृतोदधिपिपासुषु हनुमदादिषु सत्तमः अस्तितमः। ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಾಮೃತಪಾನಾಸಕ್ತರಾದ ಹನುಮದಾದಿ ಮಹಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷರೀತಿಯ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಸತ್ತಮನು. "महत्स्वस्तितमत्वाद्यो ह्यान्जनेयादिषु स्वयम्। पुरुसत्तम आख्यातः" इति निरुक्तिः। "सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित्पुरुसत्तमः" वि० स०।

पुरुह ಪುರುಹ (वि०) ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳವಾದ. पुरुं प्रचुरं हन्ति गच्छति — हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-१०१)। बाहु० "डुः"। पुरुहुः ಪುರುಹೂ,

पुरुहूत ಪುರುಹೂತ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. पुरु प्रचुरं हूतमाह्वानं यज्ञेष्वस्य। "तं लोकपालाः पुरुहूतमुख्याः श्रीलक्षणोत्सर्गविनीतवेषाः" कुमा० ७-४५। "पुरुहूतादयं जज्ञे कुन्त्यामेव धनञ्जयः" भा० आदि०। (वि०) 2. ಬಹುಜನರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

पुरुहूति ಪುರುಹೂತಿ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು. पुरवो हूतयो नामान्यस्य। "नमस्ते यज्ञवीर्याय वयसे उत ते नमः। नमस्ते ह्यस्तचक्राय नमः सुपुरुहूतये" भाग० ६-९-३१।

पुरूरवस् ಪುರೂರವಸ್ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಚಂದ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ಬುಧನಿಂದ ಇಳೆಯೆಂಬು ವವಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. पुरौ पर्वते रौति—पुरु + रु (शब्दे) "असिः" पुरुशब्दस्य दीर्घश्च निपा० (उ० ४-२३१)। "पर्वतश्च पुरुर्नाम यत्र जज्ञे पुरूरवाः" भा० वन० ९०-२२। ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಶಾಪದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಇವನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಆಯು ಧೀಮಂತ ಅಮಾವಸು ದೃಢಾಯು ವನಾಯು ಮತ್ತು ಶತಾಯುಗಳೆಂಬ ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "उर्वशी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

परोग ಪುರೋಗ (वि०) 1. ಅಗ್ರಗಣ್ಯ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವವನು, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವನು. पुरः गच्छति —गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "ज्याघातरेखे सुभुजो भुजाभ्यां बिभर्ति यश्चापभृतां पुरोगः" रघु० ६-५५। 2. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ.

पुरोगति ಪುರೋಗತಿ (ಪುಂ) 1. ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ. पुरः अग्रे गतिः गमनमस्य। (वि०) 2. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವನು. (स्त्री०) 3. ಮುಂದೆ ಹೋಗುವುದು.

पुरोगम ಪುರೋಗಮ (वि०) 1. ಅಗ್ರೇಸರ, ಮುಂದೆ ಹೋಗುವವನು. पुरः गच्छति — गम्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–गामी –ಗಾಮೀ.** (वि०) 2. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "यं दृष्ट्वा पार्थिवाः सर्वे दुर्योधनपुरोगमाः। निवर्तिष्यन्ति सन्त्रस्ताः सिंहं क्षुद्रमृगा यथा" भा० भीष्म० १९-१०।

पुरोचन ಪುರೋಚನ (ಪುಂ) ದುರ್ಯೋಧನನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. ಈತನು ಪಾಂಡವರ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರಗಿನ ಮನೆಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ವಿದುರನ ಮೂಲಕ ಈ ಸುಳಿವನ್ನು ತಿಳಿದ ಭೀಮನು ತನ್ನ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಿ ಅರಗಿನ ಮನೆಗೆ ಬೆಂಕಿಯಿಡಲಾಗಿ ಪುರೋಚನನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಲಿಯಾದನು.

पुरोजन्मन् ಪುರೋಜನ್ಮನ್ (ಪುಂ) 1. ಅಣ್ಣ, ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. पुरो जन्म यस्य। (वि०) 2. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು. (स्त्री०) 3. ಅಕ್ಕ, ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ. वा "डाप्" (४-१-१३)। पुरोजन्मा –जन्मानौ –जन्मानः। –जन्मा –जन्मे –जन्माः।

पुरोटि ಪುರೋಟಿ (ಪುಂ) ಎಲೆಗಳ ಶಬ್ದ. पुरः अटति—अट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)।

पुरोडाश ಪುರೋಡಾಶ (ಪುಂ) ಹವಿಸ್ಸು, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಮಸಾಧನ ದ್ರವ್ಯ. पुरोऽग्रे दाश्यते—दाशृ (दाने) कर्म० "घञ्" (३-३-१२१)।

पुरोडाशीय ಪುರೋಡಾಶೀಯ (वि०) ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ.

पुरोडाश्य ಪುರೋಡಾಶ್ಯ (वि०) ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. पुरोडाशाय हितम् "यत्" (५-१-४)। "आमिक्षीयं दधिक्षीरं पुरोडाश्यं तथौषधम्" भट्टि० ५-१२।

पुरोधस् ಪುರೋಧಸ್ (ಪುಂ) ಪುರೋಹಿತ. पुरोऽग्रे दधाति मङ्गलम्—पुरस् + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "असिः" (उ० ४-२३०)। "स जातकर्मण्यखिले तपस्विना तपोवनादेत्य पुरोधसा कृते" रघु० ३-१८। "कृताशिषं कृष्णगृहेश्वरीं तां पुरोधसा पुण्यमनोरथेन" याद० १३-९८।

पुरोभाग ಪುರೋಭಾಗ (ಪುಂ) ದೋಷವನ್ನು ಹುಡುಕುವ, ತಪ್ಪನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ. "प्रायः समानविद्याः परस्परयशःपुरोभागाः" माल० १-२०।

पुरोभागिन् ಪುರೋಭಾಗಿನ್ (वि०) 1. ದೋಷವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ದೋಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವವನು. पुरः पूर्वमेव भजते—भज (सेवायाम्) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "कुपितोऽपि स यत्रैनां न्यवधीद्रागमोहितः। तेनैवागात् पुरोभागिवितर्कातङ्कपात्रताम्" राजत०। 2. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು.

पुरोमारुत ಪುರೋಮಾರುತ, –वात –ವಾತ (ಪುಂ) 1. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಗಾಳಿ. पूर्वो मारुतः वातो वा—पूर्वशब्दस्य पुर् आदेशः "असिः" च (५-३-३९)। "कोटरमकालवृष्टया प्रबलपुरोवातया गमिते" माल० ४-२। 2. ಎದುರಿಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ.

पुरोवचन ಪುರೋವಚನ (नं०) ಮೊದಲಮಾತು, ಮುನ್ನುಡಿ, ಅಗ್ರಲೇಖನ, ಗ್ರಂಥಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸುವ ಲೇಖನ.

पुरोर्वातिन् ಪುರೋವರ್ತಿನ್ (वि०) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಎದುರಿಗಿರುವ. पुरः वर्तते — वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वर्तिनी –ವರ್ತಿನೀ.** "तां हर्तुं विबुधद्विषोऽपि हि न मे शक्ताः पुरोर्वतिनीम्" विक्र० ४-९।

पुरोवात ಪುರೋವಾತ (पुं०) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ, ಎದುರಿಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ. पुरोवर्ती वातः। "आलोकयति पयोदान् प्रबलपुरोवातनर्तितशिखण्डः" विक्र० ४-१८।

पुरोहित ಪುರೋಹಿತ (पुं०) ದೇವತಾಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದೆನಿಂತು ವೈದಿಕ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವವನು. पुरो धीयते स्म—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "इत्थं विधिज्ञेन पुरोहितेन प्रयुक्तपाणिग्रहणोपचारौ" कुमा० ७-८६। "वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः। आशीर्वादवचोयुक्त एष राजपुरोहितः"। "पुरोहितो हितो वेदस्मृतिज्ञः सत्यवाक् शुचिः। ब्रह्मण्यो विमलाचारः प्रतिकर्तापदामृजुः"। ಬ್ರಹ್ಮನು ವೇದಾಙ್ಗವಾದ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಾಙ್ಗಗಳುಳ್ಳ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಈ ವೇದಾಙ್ಗವಾದ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ವೈದ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಪುರೋಹಿತನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ಪುರೋಹಿತನ ಹಿತವಚನದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "ब्रह्मा वेदाङ्गमष्टाङ्गमायुर्वेदमभाषत। पुरोहितमते तस्माद्वर्तेत भिषगात्मवान्" सुश्रुत० सूत्र० ३४-९।

पुरौकस् ಪುರೌಕಸ್ (वि०) ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ನಗರದಲ್ಲಿರುವವನು. पुरमोको यस्य। "न्यवर्ति दृष्टिप्रकरैः पुरौकसामनुव्रजद्बन्धुसमाजबन्धुभिः" नैष० १-७५।

पुल ಪುಲ (पुं०) 1. ಪುಲಕ, ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮುಳ್ಳೇಳುವುದು. पुल (महत्त्वे) "कः" (३-१-१३५)। (वि०) 2. ಮಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. "पुलः स्यात् पुलके पुंसि विपुलेऽप्यन्यलिङ्गकः" मेदि०।

पुलक ಪುಲಕ (पुं०) 1. ಸಂತೋಷ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಮಾಂಚ, –ಮೈಮುಳ್ಳೇಳುವುದು. पुल स्वार्थे "कन्"। "विस्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीं लज्जानम्रमुखी प्रियेण हसता बाला चिरं चुम्बिता"। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿ. 3. ರತ್ನದ ದೋಷ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆ. 5. ಹರಿದಳ. 6. ಆನೆಗೆ ಆಹಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಅನ್ನದ ಉಂಡೆ. 7. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. 8. ತುಚ್ಛ ಧಾನ್ಯ, ಜಳ್ಳು ಧಾನ್ಯ. "पुलकः कृमिप्रभेदे प्रस्तरभेदे च मणिदोषे। रोमाञ्चे हरिताले गजान्नपिण्डे च गन्धर्वे" मेदि०।

पुलकित ಪುಲಕಿತ (वि०) ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗಿರುವ, ಮುಳ್ಳುಕೂದಲೆದ್ದಿರುವ. "पुलकितवपुषां सवेपथूनां घनरसभावितघर्मबिन्दुभाजाम्" याद० २४-७४।

पुलकिन् ಪುಲಕಿನ್ (पुं०) 1. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. (वि०) 2. ರೋಮಾಂಚದಿಂದ ಕೂಡಿದ. पुलकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पुलकिनि कुचकुड्मले परस्याः" याद० २४-५१।

पुलस्ति ಪುಲಸ್ತಿ (पुं०) ಪುಲಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರ.

पुलस्त्य ಪುಲಸ್ತ್ಯ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಆರುಮಂದಿ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. "ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः। मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः" भा० आदि० ६६-१०। ಕರ್ದಮ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಹವಿರ್ಭುಕ್ ಎಂಬುವಳು ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿಯಾದ ಗೋ (ಇಲಬಿಲಾ) ಎಂಬುವವಳಲ್ಲಿ ವೈಶ್ರವಣನೆಂಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಇವನೇ ಕುಬೇರ. ವೈಶ್ರವಣನು ತಂದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಇವನಿಗೆ ಅಮರತ್ವ ಧನೇಶತ್ವ ಲೋಕಪಾಲತ್ವ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಪುಲಸ್ತ್ಯನು ಪ್ರತೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ದೇಹದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೇಹವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅವನೇ ವಿಶ್ರವಸ್ಸು. ತಂದೆಯು ಕೋಪಗೊಂಡುದನ್ನು ತಿಳಿದ ಕುಬೇರನು ಅವನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಿ ಮೂವರು ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಅವನ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಅವರು ವಿಶ್ರವಸ್ಸನ್ನು ನೃತ್ಯ ಗೀತಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರಲು ಅದರಿಂದ ಸುಪ್ರೀತನಾದ ವಿಶ್ರವಸ್ಸು ಅವರಿಗೆ ವರವನ್ನು ನೀಡಲು ಪುಷ್ಪೋತ್ಕಟೆಯೆಂಬುವವಳಲ್ಲಿ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣರೂ ಮಾಲಿನಿಯಲ್ಲಿ ವಿಭೀಷಣನೂ ರಾಕೆಯಲ್ಲಿ ಖರ ಮತ್ತು ಶೂರ್ಪಣಖೆಯೂ ಜನಿಸಿದರು. "पुलस्त्यस्य तु यः

क्रोधात् अर्धदेहोऽभवन्मुनिः। विश्रवा नाम सक्रोधः स वैश्रवणमैक्षत। बुबुधे तं तु सक्रोधं पितरं राक्षसेश्वरः। कुबेरस्तत्प्रसादार्थं यतते स्म सदा नृप। राक्षसीः प्रददौ तिस्रः पितुर्वै परिचारिकाः। ताः सदा तं महात्मानं सन्तोषयितुमुद्यताः। ऋषिं भरतशार्दूल नृत्यगीतविशारदाः। स तासां भगवांस्तुष्टो महात्मा प्रददौ वरान्। पुष्पोत्कटायां जज्ञाते द्वौ पुत्रौ राक्षसेश्वरौ। कुम्भकर्णदशग्रीवौ बलेनाप्रतिमौ भुवि। मालिनी जनयामास पुत्रमेकं विभीषणम्। राकायां मिथुनं जज्ञे खरः शूर्पणखा तथा" भा० वन० २७६-१-८।

पुलह ಪುಲಹ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಆರು ಮಂದಿ ಮಾನಸಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. "ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः। मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः" भा० आदि० ६६-१०।

पुलाक ಪುಲಾಕ (पुं०) 1. ಅನ್ನದ ಅಗಳು. पुल (महत्त्वे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। पुलमकति — अक (कुटिलायां गतौ) "अण्" (३-२-१)। पोलयति—पुल (महत्त्वे) + णिच् "आकः" निपा० (उ० ४-१४) इति वा। 2. ತುಚ್ಛಧಾನ್ಯ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ. "पुलाकाश्चैव धान्यानां जीर्णाश्चैव परिच्छदाः" मनु० १०-१२०। 3. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "पुलाकस्तुच्छधान्ये स्यात् संक्षेपे भक्तसिक्थके" मेदि०। "अवैमि हंसावलयो वलक्षास्त्वत्कान्तिकीर्तेश्चपलाः पुलाकाः" नैष० ८-३५।

पुलायित ಪುಲಾಯಿತ (न०) ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟದ ಒಂದು ಭೇದ. पुल (महत्त्वे) "क्यच्" (३-१-१०)। "क्तः" (३-३-११४)।

पुलिन ಪುಲಿನ (न०) 1. ಮರಳು. 2. ಹರಿಯುವ ನೀರು ಇಳಿದ ನಂತರ ಉಂಟಾದ ನದಿಯ ತಟ ಪ್ರದೇಶ. पुल (महत्त्वे) "इनन्" (उ० २-३५)। "रथात्स यन्त्रा निगृहीतवाहात्तां भ्रातृजायां पुलिनेऽवतार्य" रघु० १४-५२। 3. ದ್ವೀಪ, ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಪ್ರದೇಶ.

पुलिन्द ಪುಲಿಂದ (पुं०) 1. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. पुल (महत्त्वे) "किन्दच्" (उ० ४-८५)। 2. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. "वन्यैः पुलिन्दैरिव वानरैस्ताः क्लिश्यन्त उद्यानलता मदीयाः" रघु० १६-१९। (पुं० ब० व०) 3. ಪುಲಿಂದ ದೇಶ.

पुलोमजा ಪುಲೋಮಜಾ (स्त्री०) ಪುಲೋಮನೆಂಬ ದೈತ್ಯನ ಮಗಳು ಶಚೀದೇವಿ. पुलोम्नो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। ಪುಲೋಮನೆಂಬ ಮುನಿಯ ಪುತ್ರಿ ಶಚೀದೇವಿ. अमरसुधा। "पुलोमजालोचनतीक्ष्णकण्टकैः" नैष० ९-५३।

पुलोमजित् ಪುಲೋಮಜಿತ್ (पुं०) ಪುಲೋಮ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಇಂದ್ರ. पुलोमानं जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

पुलोमन् ಪುಲೋಮನ್ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ಶಚೀದೇವಿಯ ತಂದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರು. 2. ಒಬ್ಬ ದಾನವ. ಈತನ ಮಗಳೇ ಶಚೀದೇವಿಯೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಈತನು ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಪುಲೋಮೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು.

पुलोमा ಪುಲೋಮಾ (स्त्री०) 1. ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. "भृगोः सुदयिता भार्या पुलोमेत्यभिविश्रुता" भा० आदि० ५-१३। 2. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯನ ಪತ್ನಿ. ಇವಳ ಮಕ್ಕಳು ಪೌಲೋಮರು.

पुल्कस ಪುಲ್ಕಸ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

पुषित ಪುಷಿತ (वि०) 1. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. पुष (पुष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಲವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 5. ಪೋಷಿಸುವುದು, ಸಾಕುವುದು. 6. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. पुष भावे "क्तः" (३-३-११४)।

पुष्कर ಪುಷ್ಕರ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಕರ ದ್ವೀಪ. ಇದು ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. पुष (पुष्टौ) "करन्" (उ० ४-४)। "स्वादूदकेनोदधिना पुष्करः परिभावितः। तस्मिन् द्वीपे महावृक्षो न्यग्रोधोऽमरपूजितः। तस्मिन्निवसति ब्रह्मा विश्वात्मा विश्वभावनः" कूर्मपु०। 2. ಪುಷ್ಕರ ದ್ವೀಪದ ರಾಜ. 3. ಪುಷ್ಕರ ದ್ವೀಪದ ರಾಜನ ರಥ. "द्वीपे शुभे पुण्यजनैरुपेते उवास राजा स तु पुष्करस्थः। तेनैव नाम्ना स तु पुष्करोऽपि सदोच्यते देवगणैः ससिद्धैः। तेनैव यानेन तथाम्बुजेन बभूव नाम्ना तमथाह्वयन्ति"॥ अग्निपु०। 4. ಪುಷ್ಕರ ತೀರ್ಥ, ಒಂದು ಸರೋವರ. 5. ಒಂದು ಮೇಘ. "तदीयास्तोयदेष्वद्य पुष्करावर्तकादिषु। अभ्यस्यन्ति तटाघातं निर्जितैरावता गजाः" कुमा० २-५०। 6. ಕ್ರೂರಗ್ರಹಗಳ (ರವಿ, ಕುಜ ಮತ್ತು

ಶನಿ) ವಾರಗಳು ಭದ್ರಾ (ದ್ವಿತೀಯಾ ಸಪ್ತಮೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು ಮತ್ತು ಭಗ್ನನಕ್ಷತ್ರಗಳು (ಕೃತ್ತಿಕಾ ಪುನರ್ವಸು ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ವಿಶಾಖಾ ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ) ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಅಶುಭಯೋಗ. 7. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ. 8. ಒಂದು ರೋಗ. 9. ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸಹೋದರ. 10. ಪುಷ್ಕರದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. 11. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. 12. ವರುಣನ ಪುತ್ರ. (ನಂ) 13. ಜಲ, ನೀರು. 14. ತಾವರೆ, ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. "विदलत्पुष्कराकीर्णाः पतच्छङ्खकुलाकुलाः" माघ० १९-७७। 15. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನ ತುದಿ. "आलोलपुष्करमुखोल्लसितैरभीक्ष्णमुक्षांबभूवुरभितो वपुरम्बुवर्षैः" माघ० ५-३०। 16. ಮೃದಂಗ ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಮುಖಭಾಗ. "नदद्भिः स्निग्धगम्भीरं तूर्यैराहतपुष्करैः" रघु० १७-११। 17. ಆಕಾಶ, ಅನ್ತರಿಕ್ಷ. 18. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. 19. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು. "क्रोधेनान्धाः प्राविशन् पुष्कराणि" माघ० १८-१७। 20. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. 21. ಕಾಂಡ, ಮರದ ದೂಲ. 22. ನಕ್ಷತ್ರ. 23. ಯುದ್ಧ. 24. ಮದ, ಉನ್ಮಾದ. "पुष्करं खेऽम्बुपद्मयोः। तूर्यवक्त्रे खण्डफले हस्तिहस्ताग्रकाण्डयोः। कुण्ठौषधे द्वीपतीर्थभेदयोश्च नपुंसकम्। ना रोगनागविहगनृपभेदेषु वारुणौ" मेदि०। "पुष्करमम्बुनि खे भे युधि वाद्यमुखे मदेऽसिधारायाम्। द्वीपे भेषजभेदे सारसतीर्थाहिकरिकराग्रेषु" नानार्थर०।

पुष्करतीर्थ ಪುಷ್ಕರತೀರ್ಥ (ನಂ) ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ.

पुष्करनाभ ಪುಷ್ಕರನಾಭ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು. पुष्करं पद्मं नाभौ यस्य।

पुष्करमालिन् ಪುಷ್ಕರಮಾಲಿನ್ (वि०) ಕಮಲಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

पुष्करमूल ಪುಷ್ಕರಮೂಲ (ನಂ) ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠದ ಬೇರು.

पुष्कराक्ष ಪುಷ್ಕರಾಕ್ಷ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. पुष्करे इव अक्षिणी यस्य "अच्" (५-४-७६)। "सतां प्रसादवर्षेण पोषके यस्य चाक्षिणी। पुष्कराक्षः स विज्ञेयः" इति निरुक्तिः। "पुष्कराक्षो महामनाः" वि० स०। (वि०) 2. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

पुष्कराख्य ಪುಷ್ಕರಾಖ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ. 2. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. पुष्करस्याख्या यस्य।

पुष्करावर्तक ಪುಷ್ಕರಾವರ್ತಕ (ಪುಂ) ಒಂದು ಮೇಘ. पुष्करं जलं आवर्तयति — आ + वृतु + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पुष्कराह्व ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವ (ಪುಂ) ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ. पुष्करस्याह्वा यस्य।

पुष्करिणी ಪುಷ್ಕರಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. पुष्कराणि पद्मानि सन्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-१३५)। 2. ನೆಲತಾವರೆ. 3. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠದ ಬೇರು. पुष्करवदाकृतिरस्याः—पुष्कर "इनिः"। "ङीप्" (४-१-५)। 4. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. पुष्करं शुण्डादण्डः अस्त्यस्याः "इनिः"। "ङीप्"। 5. ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 6. ಚಾಕ್ಷುಷಮನುವಿನ ಪತ್ನಿ.

पुष्करिन् ಪುಷ್ಕರಿನ್ (ಪುಂ) ಗಜ, ಆನೆ. पुष्करं शुण्डाग्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

पुष्कल ಪುಷ್ಕಲ (ಪುಂ) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಭರತನ ಮಗ. "स तक्षपुष्कलौ पुत्रौ राजधान्योस्तदाख्ययोः। अभिषिच्याभिषेकार्हौ रामान्तिकमगात्पुनः" रघु० १५-८९। (ನಂ) 2. ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಸ (ಕಬಳ) ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಿಕ್ಷೆ. 3. ಎಂಟು ಕುಂಚಿಗಳ ಅಳತೆ.

ಎಂಟು ಮುಷ್ಟಿ (ಹಿಡಿ) ಗಳು	..	1 ಕುಂಚಿ
ಎಂಟು ಕುಂಚಿಗಳು	..	1 ಪುಷ್ಕಲ

4. ಭರತನ ಮಗನಾದ ಪುಷ್ಕಲನ ರಾಜಧಾನಿ. (वि०) 5. ಹೇರಳವಾದ, ಸಮೃದ್ಧವಾದ. पुष (पुष्टौ) "कलः" (उ० ४-५)। "उद्धरन्ति प्रजाः सर्वास्तप आस्थाय पुष्कलम्" भा०। "पुष्कलाभिरपि पुष्पवृष्टिभिः" याद० १७-३। 6. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

पुष्कलक ಪುಷ್ಕಲಕ (ಪುಂ) 1. ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ. 2. ಕ್ಷಪಣಕ, ಜೈನಭಿಕ್ಷು. 3. ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಬೆಣೆ.

पुष्ट ಪುಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पुष (पुष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "यदा मन्येत भावेन हृष्टं पुष्टं बलं स्वकम्। परस्य विपरीतञ्च तदा यायाद्रिपुं प्रति" मनु० ७-१७१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಮಗ್ರವಾದ, ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲದ. पुष कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। (ಪುಂ) 4. ವಿಷ್ಣು. (ನಂ) 5. ಪುಷ್ಟಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ. पुष भावे "क्तः" (३-३-११४)।

पुष्टि ಪುಷ್ಟಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಪೋಷಣೆ, ಸಾಕುವುದು. पुष (पुष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದು

ವುದು, ಬೆಳೆಯುವುದು. पुष कर्तं० "क्तिच्"। "पुष्टि जनाः पुष्य इव द्वितीये" रघु० १८-३२। 3. ಧರ್ಮ ಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. "नामतो धर्मपत्न्यस्ताः कीर्त्यमाना निबोध मे। कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया तथा" भा० आदि० ६७-१४। 4. ಗಣಪತಿಯ ಪತ್ನಿ. "पुष्टि-र्गणपतेः पत्नी पूजिता जगतीतले"। 5. ಅಶ್ವಗಂಧಾ ಗಿಡ.

पुष्टिका ಪುಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. पुष्टचै कं जलं यस्याः।

पुष्टिकान्त ಪುಷ್ಟಿಕಾಂತ (पुं०) ಗಣಪತಿ. ಪುಷ್ಟಿಯ ಪತಿ. पुष्टेः कान्तः।

पुष्टिदा ಪುಷ್ಟಿದಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಂಗಂಧಾ. पुष्टिं ददाति — डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯುಂಟುಮಾಡುವ.

पुष्णत् ಪುಷ್ಣತ್ (वि०) ಸಾಕುತ್ತಿರುವ. ಸಲಹುತ್ತಿರುವ. पुष (पुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

पुष्प ಪುಷ್ಪ (न०) 1. ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು. पुष्प्यति — पुष्प (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। "पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यात् मुक्ताफलं वा यदि विद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४। 2. ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು. पुष्प्यते — पुष्प कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವಿಕೆ. 4. ಕುಬೇರನ (ಪುಷ್ಪಕ) ವಿಮಾನ. 5. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರ ರೋಗ. "पुष्पं विकास आर्तवे। धनदस्य विमाने च कुसुमे नेत्ररुज्यपि" हेम०। (पुं०) 6. ವಿಕಾಸ. 7. ಪ್ರಕಾಶ. पुष्प (विकसने) "घञ्" (३-३-१८)।

पुष्पक ಪುಷ್ಪಕ (न०) 1. ಕುಬೇರನ ವಿಮಾನ. पुष्प्यति— पुष्प (विकसने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। ಶಬ್ದಾರ್ಣವ ದಲ್ಲಿ "विमानं पुष्पकोऽस्त्री" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "वैमानिकाः पुण्यकृतस्त्यजन्तु मरुतां पथि। पुष्पकालोकसंक्षोभं मेघावरणतत्पराः" रघु० १०-४६। 2. ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು. पुष्प स्वार्थे "कन्"। 3. ವಿಷವಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾವು. 4. ಹಿತ್ತಾಳೆ. 5. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. 6. ರಸಾಂಜನ, 7. ಕುಸುಮಾಂಜನ, ನೇತ್ರಪುಷ್ಪ (ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೂ) ವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಒಂದು ಅಂಜನ. 8. ರತ್ನಖಚಿತ ವಾದ ಬಳೆ. 9. ಮಣ್ಣಿನ ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ.

पुष्पकरण्डक ಪುಷ್ಪಕರಂಡಕ (न०) 1. ಪುಷ್ಪದ ಪಾತ್ರೆ, ಹೂವಿನ ಬುಟ್ಟಿ. पुष्पस्य करण्डकम्। 2. ಅವಂತಿ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಷ್ಪೋದ್ಯಾನ. "महाकालस्योज्जयिनी विशालाऽवन्तिका तथा। तस्योद्यानं तु विज्ञेयं नाम्ना पुष्पकरण्डकम्"।

पुष्पकरण्डिनी ಪುಷ್ಪಕರಂಡಿನೀ (स्त्री०) ಉಜ್ಜಯಿನೀ ನಗರ.

पुष्पकाल ಪುಷ್ಪಕಾಲ, –समय –ಸಮಯ (पुं०) 1. ವಸಂತ ಋತು, ಪುಷ್ಪಪ್ರಚುರವಾದ ಕಾಲ. 2. ಹೆಂಗಸರು ಋತುಮತಿಯರಾಗುವ ಕಾಲ.

पुष्पकासीस ಪುಷ್ಪಕಾಸೀಸ (न०) ಗಂಧಕಾಮ್ಲ ಲವಣ.

पुष्पकीट ಪುಷ್ಪಕೀಟ (पुं०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. पुष्पप्रियः कीटः। "इन्दिन्दिरः पुष्पकीटो मधुद्रो मधुकेशटः" त्रिकाण्ड०। 2. ಹೂವಿನೊಳಗಿರುವ ಹುಳ.

पुष्पकेतन ಪುಷ್ಪಕೇತನ, –केतु –ಕೇತು (पुं०) ಕಾಮ ದೇವ, ಮನ್ಮಥ.

पुष्पचाप ಪುಷ್ಪಚಾಪ (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. पुष्पं चापो यस्य। "जितेन्द्रिये शूलिनि पुष्पचापः स्वकार्यसिद्धिं पुनराशशंसे" कुमा० ३-५७। 2. ಪುಷ್ಪ ರೂಪವಾದ ಧನುಸ್ಸು. "शैलसारमपि नातियत्नत पुष्पचापमिव पेशलं स्मरः" रघु० ११-४५।

पुष्पचामर ಪುಷ್ಪಚಾಮರ (पुं०) 1. ತಾಳೆಗಿಡ, ಕೇತಕ ವೃಕ್ಷ. 2. ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ, 3. ಬೆತ್ತ.

पुष्पदन्त ಪುಷ್ಪದಂತ (पुं०) 1. ವಾಯುದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜ. पुष्पमिव शुक्लो दन्तोऽस्य। 2. ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾಧರ. 3. ಒಂದು ಆನೆ. 4. ಷಣ್ಮುಖನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 5. ಒಬ್ಬ ಜಿನ.

पुष्पद्रव ಪುಷ್ಪದ್ರವ (पुं०) 1. ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ. 2. ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಊರುಹಾಕಿ ತೆಗೆದ ಕಷಾಯ.

पुष्पद्रु ಪುಷ್ಪದ್ರು, –द्रुम –ದ್ರುಮ (पुं०) ಹೂವಿನ ಗಿಡ.

पुष्पधनुस् ಪುಷ್ಪಧನುಸ್ (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. पुष्पं धनुरस्य। संज्ञायाम् अनङः वैकल्पिकत्वात् न अनङ् (५-४-१३३)। "द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदेऽङ्गनामनसि चावसरम्" माघ० ९-४१। 2. ಮನ್ಮಥನ ಬಿಲ್ಲು.

पुष्पधन्वन् ಪುಷ್ಪಧನ್ವನ್ (पुं०) ಪುಷ್ಪವೇ ಧನುಸ್ಸಾಗಿರುವ ಮನ್ಮಥ. पुष्पं धनुरस्य "अनङ्" (५-४-१३२)। "संमोहनं नाम च पुष्पधन्वा धनुष्यमोघं समधत्त बाणम्" कुमा० ३-६६।

पुष्पनिक्ष ಪುಷ್ಪನಿಕ್ಷ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. पुष्पं निक्षति — निक्ष "अण्" (३-२-१)।

पुष्पनिर्यास ಪುಷ್ಪನಿರ್ಯಾಸ (पुं०) ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ. पुष्पस्य निर्यासः।

पुष्पन्धय ಪುಷ್ಪಂಧಯ (पुं०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. पुष्पं धयति — धेट् (पाने) "खश्"। मुमागमः (६-३-६७)। (वि०) 2. ಪುಷ್ಪರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು.

पुष्पपुर ಪುಷ್ಪಪುರ (न०) ಪಾಟಲಿಪುತ್ರ ನಗರ, ಕುಸುಮಪುರ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದು ಪಾಟಲಿಪುತ್ರ ನಗರದ ಒಂದು ಭಾಗದ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಿತು. ಇದು ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣನಗರವೂ पुष्पपुरम् कुसुमपुरम् ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆಯಿತು.

पुष्पप्रचय ಪುಷ್ಪಪ್ರಚಯ (पुं०) 1. ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. पुष्पाणां प्रचयः। पुष्पप्रचयं चौर्येण। 2. ಮರದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. 3. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗಿಡದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. भूमौ स्थित्वा वृक्षाग्रस्थानां पुष्पाणां यष्टया प्रचयं करोति।

पुष्पप्रचाय ಪುಷ್ಪಪ್ರಚಾಯ (पुं०) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೈಯಿಂದ ಗಿಡದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. पुष्पाणां प्रचायः — प्र + चिञ् (चयने) (हस्तादाने) "घञ्" (३-३-४०)।

पुष्पप्रचायिका ಪುಷ್ಪಪ್ರಚಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು, ಗಿಡದಿಂದ ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. पुष्प + प्र+चिञ् (चयने) पर्याये "ण्वुच्" (३-३-१११)।

पुष्पफल ಪುಷ್ಪಫಲ (पुं०) 1. ಕಪಿತ್ಥ ವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ. पुष्पयुक्तं फलमस्य। 2. ಕೂಷ್ಮಾಂಡ, ಕುಂಬಳ ಗಿಡ.

पुष्पबाण ಪುಷ್ಪಬಾಣ (पुं०) ಕಾಮದೇವ, ಪುಷ್ಪವೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮನ್ಮಥ.

पुष्पमाला ಪುಷ್ಪಮಾಲಾ (स्त्री०) ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ.

पुष्पमास ಪುಷ್ಪಮಾಸ (पुं०) 1. ಚೈತ್ರಮಾಸ. पुष्पप्रधानो मासः। 2. ವಸಂತ ಸಮಯ, ವಸಂತ ಋತು.

पुष्परजस् ಪುಷ್ಪರಜಸ್ (न०) ಮಕರಂದ, ಹೂವಿನ ಧೂಳು.

पुष्परथ ಪುಷ್ಪರಥ (पुं०) ಪುಷ್ಪದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ರಥ, ಹೂವಿನಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. पुष्पनिर्मितो रथः।

पुष्पराग ಪುಷ್ಪರಾಗ (पुं०) ಪುಷ್ಪರಾಗ ಮಣಿ. पुष्पस्येव रागो वर्णो यस्य। "तस्य प्रभा निर्जितपुष्परागं पौष्यां तिथौ पुष्यमसूत पत्नी" रघु० १८-३२। **–राजः –ರಾಜಃ** पुष्पमिव राजते—राजृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

पुष्परेणु ಪುಷ್ಪರೇಣು (पुं०) ಪುಷ್ಪದ ಧೂಳು, ಮಕರಂದ. पुष्पस्य रेणुः। "सेव्यमानौ सुखस्पर्शैः सालनिर्यासगन्धिभिः। पुष्परेणूत्किरैर्वातैराधूतवनराजिभिः" रघु० १-३८।

पुष्पलाव ಪುಷ್ಪಲಾವ (पुं०) ಹೂವಾಡಿಗ, ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸಲು ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವವನು. पुष्पाणि लुनाति— लूञ् (छेदने) "अण्" (३-२-१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–लावी –ಲಾವೀ.** ಹೂವಾಡಿಗನ ಹೆಂಡತಿ. "गण्डस्वेदापनयनरुजाक्लान्तकर्णोत्पलानां छायादानात्क्षणपरिचितः पुष्पलावीमुखानाम्" मेघ० १-२६।

पुष्पलाविन् ಪುಷ್ಪಲಾವಿನ್ (पुं०) ಮಾಲಾಕಾರ, ಹೂವಾಡಿಗ, ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸಲು ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವವನು. पुष्पाणि लुनाति — लूञ् (छेदने) "णिनिः" (३-२-७८)।

पुष्पलिह् ಪುಷ್ಪಲಿಹ್ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. पुष्पं लेढि — लिह (आस्वादने) "क्विप्" (३-२-७६)।

पुष्पवती ಪುಷ್ಪವತೀ (स्त्री०) ಪುಷ್ಪವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಋತುಮತಿಯಾದ ಕನ್ಯೆ. पुष्पं रजोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

पुष्पवन्तौ ಪುಷ್ಪವಂತೌ (पुं० द्विव०) ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು. पुष्पो विकासः प्रकाशश्च अनयोरस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। पुष्पवन्तौ पुष्पवद्भ्यां पुष्पवतोः। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾಂತ ಪುಷ್ಪವಂತ ಶಬ್ದವೂ ಉಂಟು. अव (रक्षणे) "झच्" (उ० ३-१२६)। झोऽन्तः (७-१-३) पुष्पस्यावन्तौ, शक०। पुष्पवन्तौ पुष्पवन्ताभ्यां पुष्पवन्तयोः ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು. "रविशशिनौ पुष्पवन्ताख्यौ" नाममाला।

पुष्पवर्ष ಪುಷ್ಪವರ್ಷ (पुंन०) ಹೂವಿನ ಮಳೆ. पुष्पाणां वर्षम्। "वृष्टिर्वर्षम्" अम०। "सुरभि सुरविमुक्तं पुष्पवर्षं पपात" रघु० १२-१०२। "वर्षोऽस्त्री भारतादौ च जम्बूद्वीपाब्दवृष्टिषु" मेदि०। ಆದುದರಿಂದ "वर्ष" ಶಬ್ದವು ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗ.

पुष्पवृष्टि ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಹೂವಿನ ಮಳೆ, ಹೂವನ್ನು ಮೇಲಿನಿಂದ ಸುರಿಯುವುದು. पुष्पाणां वृष्टिः। "परस्पर-

शरव्राता: पुष्पवृष्टिं न सेहिरे" रघु० १२-९४। ಲೋಕ ಹಿತಾರ್ಥ ಸಾಹಸ ತೋರಿ ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ರಾಜರ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಾರ್ಥ ಹೂವಿನ ಮಳೆಯನ್ನು ಕರೆಯುವುದುಂಟು.

पुष्पवाटी ಪುಷ್ಪವಾಟೀ (स्त्री०) ಪುಷ್ಪೋದ್ಯಾನ, ಹೂವಿನ ತೋಟ. पुष्पाणां वाटी।

पुष्पशकटी ಪುಷ್ಪಶಕಟೀ (स्त्री०) ಆಕಾಶವಾಣಿ.

पुष्पशर ಪುಷ್ಪಶರ (पुं०) ಪುಷ್ಪವೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮನ್ಮಥ. पुष्पं शरोऽस्य।

पुष्पशरासन ಪುಷ್ಪಶರಾಸನ (पुं०) ಪುಷ್ಪವೇ ಧನುಸ್ಸಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮನ್ಮಥ. पुष्पमयं शरासनं यस्य।

पुष्पसमय ಪುಷ್ಪಸಮಯ (पुं०) ವಸಂತಕಾಲ, ವಸಂತ ಋತು.

पुष्पसार ಪುಷ್ಪಸಾರ (पुं०) ಪುಷ್ಪರಸ.

पुष्पहास ಪುಷ್ಪಹಾಸ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सायं पुष्पस्येव हास: भोग्यतोल्लासोऽस्य। "स्वात्मानुभवशक्तीनां सायं पुष्पवदस्य वै। हासोऽस्ति भोग्यतोल्लास: पुष्पहास इति स्मृत:" इति निरुक्ति:। "पुष्पहास: प्रजागर:" वि० स०। 2. ಪುಷ್ಪವು ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಹೂವು ಅರಳುವುದು. (स्त्री०) **–हासा –ಹಾಸಾ.** 3. ಋತುಮತಿ ಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ರಜಸ್ವಲೆ. पुष्पं हास इव यस्या:।

पुष्पागम ಪುಷ್ಪಾಗಮ (पुं०) ವಸಂತ ಋತು, ಪುಷ್ಪಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಬಿಡುವ ಕಾಲ. पुष्पाण्यागच्छन्त्यत्र — आ + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)।

पुष्पा ಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ಚಂಪಾನಗರ, ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ.

पुष्पाजीव ಪುಷ್ಪಾಜೀವ (पुं०) ಹೂವಾಡಿಗ, ಹೂವನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. पुष्पाण्याजीवो जीविकास्य। पुष्पैराजीवति — आ + जीव (प्राणधारणे) "अच्" (३-१-१३४) इति वा।

पुष्पाञ्जलि ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿ (पुं०) ಹೂವಿನ ಬೊಗಸೆ.

पुष्पाम्बुज ಪುಷ್ಪಾಂಬುಜ (नं०) ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ.

पुष्पायुध ಪುಷ್ಪಾಯುಧ (पुं०) ಪುಷ್ಪವೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮನ್ಮಥ. पुष्पमायुधमस्य। "पुष्पायुधस्यास्थिभिरर्धदग्धै: सितासितश्रीरघटि द्विजेन्द्र:" नैष० २२-६५।

पुष्पावचय ಪುಷ್ಪಾವಚಯ (पुं०) 1. ಹೂವನ್ನು ಕದಿಯುವುದು, ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಹೂವನ್ನು ಗಿಡದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದು. पुष्पाणामवचय: — अव + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಮರದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. 3. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗಿಡದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು.

पुष्पावचाय ಪುಷ್ಪಾವಚಾಯ (पुं०) ನೆಲದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೈಯಿಂದ ಗಿಡದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು (ಕೊಯ್ಯುವುದು). अव + चिञ् (चयने) "घञ्" (३-३-४०)।

पुष्पावचायिन् ಪುಷ್ಪಾವಚಾಯಿನ್ (पुं०) ಹೂವಾಡಿಗ, ಹೂವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾರಲು ಗಿಡದಿಂದ (ಹೂವನ್ನು) ಬಿಡಿಸುವವನು. पुष्पाण्यवचिनोति — अव + चिञ् (चयने) "णिनि:" (३-२-७८)।

पुष्पासव ಪುಷ್ಪಾಸವ (नं०) ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. पुष्पस्यासवम्। "गृहीतताम्बूलविलेपनस्रज: पुष्पासवामोदितवक्त्रपङ्कजा:" ऋतुसं०।

पुष्पासार ಪುಷ್ಪಾಸಾರ (पुं०) ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ.

पुष्पास्त्र ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರ (पुं०) ಪುಷ್ಪವೇ ಅಸ್ತ್ರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮನ್ಮಥ. पुष्पाण्यस्त्राण्यस्य।

पुष्पिका ಪುಷ್ಪಿಕಾ (स्त्री०) 1. ದಂತಮಲ, ಹಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಕೊಳೆ, ಹಲ್ಲುಪಾಚಿ. 2. ಲಿಂಗದ ಮಲ.

पुष्पिणी ಪುಷ್ಪಿಣೀ (स्त्री०) ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ರಜಸ್ವಲೆ.

पुष्पित ಪುಷ್ಪಿತ (वि०) 1. ಪುಷ್ಪಿಸಿರುವ, ಹೂವು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. पुष्पमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಅರಳಿರುವ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. "एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना। वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा" चाणक्य:।

पुष्पिताग्रा ಪುಷ್ಪಿತಾಗ್ರಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದ ಅರ್ಧಸಮವೃತ್ತಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ವಿಷಮ (1 ಮತ್ತು 3 ನೆಯ) ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಗಣದ್ವಯ ರಗಣ ಮತ್ತು ಯಗಣಗಳೂ, ಸಮ (2 ಮತ್ತು 4 ನೆಯ) ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಗಣ ಜಗಣ ಜಗಣ ರಗಣಗಳೂ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣವೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ "**पुष्पिताग्रा**" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

ಲಕ್ಷಣ: "अयुजि नयुगरेफतो यकारो युजि च नजौ जरगाश्च पुष्पिताग्रा" वृ०र०।

ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:

न न र य न ज ज र गु।
III III UIU IUU, III IUI IUI UIU U

ಈ ವೃತ್ತದ ವಿಷಮ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಸಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇರುವುವು.

पुष्पिन् ಪುಷ್ಪಿನ್ (ವಿ०) ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. पुष्पाण्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पुष्पेषु ಪುಷ್ಪೇಷು (ಪುं०) ಪುಷ್ಪವೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮನ್ಮಥ. पुष्पम् इषुर्यस्य। "तुल्याभिलाषामालोक्य स चैकां मुनिकन्यकाम्। ययावकस्मात् पुष्पेषुशराघात-रसज्ञताम्" कथास०। "पुष्पेषुणा ध्रुवममूनिषुवर्षजप्ति-हुंकारमन्त्रबलभस्मितशान्तशवतीन्" नैष० ११-२६।

पुष्पोत्कटा ಪುಷ್ಪೋತ್ಕಟಾ (स्त्री०) ರಾವಣ ಮತ್ತು ಕುಂಭಕರ್ಣ ಇವರ ತಾಯಿಯಾದ ಕೈಕಸಿಯ ಸಹೋದರಿ, ಬ್ರಹ್ಮಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸುಮಾಲಿಯ ಮಗಳು. ರಾವಣಕುಂಭಕರ್ಣರು ಕೈಕಸಿಯ ಮಕ್ಕಳು. रामा०। ಪುಷ್ಪೋತ್ಕಟೆಯ ಮಕ್ಕಳು. भा०।

पुष्य ಪುಷ್ಯ (पुंस्त्री०) 1. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. पुष्णाति कार्याणि पुष्यन्त्यस्मिन्नर्थाः इति वा — पुष (पुष्टौ) "क्यप्" (३-३-११६) निपा०। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಇದು ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನೂ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಸ್ವಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನೂ ಬಹುಮೂಲ್ಯ ವಾಹನವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನು. "प्रसन्नगात्रः पितृमातृ-भक्तः स्वधर्मयुक्तोऽभिनयाभियुक्तः। भवेन्मनुष्यः खलु पुष्यजन्मा सम्मानचामीकरवाहनाढ्यः"। ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಶನಿದಶೆ ನಡೆಯುವುದು. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರವು ಸೀಮಂತ, ನಾಮಕರಣ, ಕರ್ಣವೇಧನ, ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಚೌಳ, ಉಪನಯನ, ವಿದ್ಯಾರಂಭ, ಮಂತ್ರಾರಂಭ, ವಿವಾಹ, ಗೃಹಾರಂಭ, ಗೃಹಪ್ರವೇಶ, ಧಾನ್ಯಸಂಗ್ರಹ ಮುಂತಾದ ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. 2. ಪುಷ್ಯಮಾಸ. 3. ಕಲಿಯುಗ. "पुष्यः कलियुगः स्मृतः। नक्षत्रमासयोर्भेदे" मेदि०। 4. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, "तस्य प्रभानिर्जित-पुष्परागं पौष्यां तिथौ पुष्यमसूत पत्नी" रघु० १८-३२।

पुष्यत् ಪುಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. पुष (पुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "पुष्यतां पाण्डरं छत्रं पुण्डरीकमिव श्रियः। धर्मोऽधर्मश्च नान्योस्ति रक्षणोपेक्षणे भुवः" याद० २२-१०। 2. ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ.

पुष्यरथ ಪುಷ್ಯರಥ (ಪುं०) ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಚಕ್ರದ ವಾಹನ. "असौ पुष्यरथश्चक्रयानं न समराय यत्" अम०। "महारथः पुष्यरथं रथाङ्गी क्षिप्रं क्षपानाथ इवाधिरूढः" माघ० ३-२२।

पुस्त ಪುಸ್ತ (न०) 1. ಬಳಿಯುವುದು, ಮೆತ್ತುವುದು, ಪೂಸುವುದು. 2. ಮಣ್ಣು ಮರ ಲೋಹ ಚರ್ಮ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯ. पुस्त्यते— पुस्त (आदरानादरयोः) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "मृदा वा दारुणा वाथ वस्त्रेणाप्यथ चर्मणा। लोहरत्नैः कृतं वापि पुस्तमित्यभिधीयते"। 3. ಪುಸ್ತಕ, ಗ್ರಂಥ. "पुस्तं क्लीबे पुस्तके च लेप्यादिशिल्पकर्मणि" मेदि०।

पुस्तक ಪುಸ್ತಕ (न०) ಗ್ರಂಥ, ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯ. पुस्त स्वार्थे "कन्"।

पुस्तकर्मन् ಪುಸ್ತಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಗ್ರಂಥರಚನೆ, ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದು. 2. ಬಳಿಯುವುದು, ಪೂಸುವುದು ಮತ್ತು ಮೆತ್ತುವುದು.

पूग ಪೂಗ (ಪುं०) 1. ಅಡಕೆ ಮರ. पुनाति—पूञ् (पवने) "गन्" (उ० १-१२१)। "ततो वेलातटेनैव फलवत्पूग-मालिना" रघु० ४-४४। 2. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ. "घनतां ध्रुवं नयति तेन भवद्गुणपूगपूरितमतृप्तया" माघ० ९-६४। 3. ಭಾವ, ಸ್ವಭಾವ. (न०) 4. ಅಡಕೆ, ಅಡಕೆಕಾಯಿ.

पूगद्रुम ಪೂಗದ್ರುಮ (ಪುं०) ಅಡಕೆಮರ.

पूगपात्र ಪೂಗಪಾತ್ರ (न०) ಉಗುಳುಪಾತ್ರೆ, ಉಗುಳುದಾನಿ, ತಾಂಬೂಲರಸವನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ. पूगस्य चर्विततद्रसस्य पात्रम्। "पूगपात्रं फारुषकम्" हारा०।

पूगपीठ ಪೂಗಪೀಠ (पुंन०) ತಾಂಬೂಲರಸವನ್ನು ಉಗಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. "कटोलकः पतद्ग्रहः। पूगपीठं च" त्रिकाण्ड०।

पूगपुष्पिका ಪೂಗಪುಷ್ಪಿಕಾ (स्त्री०) ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ, ಎಲೆ ಅಡಕೆ. पूगसहितं पुष्पमत्र "कप्" (५-४-१५४)। "कुहलिः पूगपुष्पिका" त्रिकाण्ड०।

पूगफल ಪೂಗಫಲ (न०) ಅಡಕೆಕಾಯಿ.

पूजक ಪೂಜಕ (वि०) ಆರಾಧಕ, ಪೂಜೆಮಾಡುವವನು. पूजयति—पूज (पूजने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पूजन ಪೂಜನ (न०) 1. ಪೂಜಿಸುವುದು, ಆರಾಧಿಸುವುದು. 2. ಗೌರವಿಸುವುದು. पूज (पूजने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम्। ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते" गीता १७-१४। (स्त्री०) –नी –ನೀ. ಹೆಣ್ಣುಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

पूजनीय ಪೂಜನೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಗೌರವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. पूज (पूजने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। –यितव्यः – ಯಿತವ್ಯಃ.

पूजयत् ಪೂಜಯತ್ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ. पूज (पूजने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯನ್ತೀ.

पूजा ಪೂಜಾ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ದೇವರ ಪೂಜೆ, ದೇವತಾರಾಧನೆ. पूज (पूजने) + णिच् "अङ्" (३-३-१०५)। "अपि रामे महाभागा मम माता यशस्विनी। वन्यैरुपाहरत् पूजां पूजार्हे सर्वदेहिनाम्" रामा०। 2. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುವುದು. "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। "संप्राप्तो योऽतिथिः सायं सूर्योढो गृहमेधिनाम्। पूजया तस्य देवत्वं प्रयान्ति गृहमेधिनः" पञ्चतं० १-१८१। **ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ಅಷ್ಟಾದಶೋಪಚಾರಗಳು:** (1) ಆಸನ (2) ಸ್ವಾಗತ (3) ಪಾದ್ಯ (4) ಅರ್ಘ್ಯ (5) ಆಚಮನೀಯ (6) ಸ್ನಾನ (7) ವಸ್ತ್ರ (8) ಉಪವೀತ (9) ಗಂಧ (10) ಪುಷ್ಪ (11) ಆಭರಣ (12) ಧೂಪ (13) ದೀಪ (14) ಭೋಜ್ಯ (ನೈವೇದ್ಯ) (15) ದರ್ಪಣ (16) ಮಾಲ್ಯಾನುಲೇಪನ (17) ನಮಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು (18) ವಿಸರ್ಜನೆ. तन्त्रसा०।

पूजार्ह ಪೂಜಾರ್ಹ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಆರಾಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. पूजामर्हति—अर्ह (पूजायाम्) "अच्" (३-२-१२)। 2. ಮಾನ್ಯನಾದ, ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "प्रजनार्थं महाभागा पूजार्हा गृहदीप्तयः। स्त्रियः श्रियश्च गेहेषु न विशेषोऽस्ति कश्चन" मनु० ९-२६।

पूजित ಪೂಜಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पूज (पूजने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निवृत्ते भरते धीमानत्र रामस्तपोवनम्। प्रपेदे पूजितस्तस्मिन् दण्डकारण्यमीयिवान्" भट्टि० ४-१। 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

पूजिल ಪೂಜಿಲ (पुं०) 1. ದೇವತೆ, ದೇವರು. पूज (पूजने) + णिच् "इलच्" (उ० १-५७)। (वि०) 2. ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಪೂಜಾರ್ಹ, ಆರಾಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ.

पूज्य ಪೂಜ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಆರಾಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. पूजयितुमर्हः — पूज (पूजने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। 2. ಗೌರವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. "य एव विद्वान् तपसा च वृद्धः स एव पूज्यो भवति द्विजानाम्" मत्स्यपु०। (पुं०) 5. ಶ್ವಶುರ, ಮಾವ, ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ, ಪತಿಯ ತಂದೆ. "पूज्यः श्वशुरवन्द्ययोः" मेदि०।

पूत ಪೂತ (पुं०) 1. ಶಂಖ. पवते — पूङ् (पवने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆ. 3. ಹುಳಿ ಬೇಲ. (न०) 4. ಸತ್ಯ, ದಿಟ, ನಿಜ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. 5. ತೂರಿದ ಧಾನ್ಯ, ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 6. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. 7. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದ. "दृष्टिपूतं पदं न्यस्येत् वस्त्रपूतं जलं पिबेत्। सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत्" मनु० ६-४६। 8. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವ್ರತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾದ. 9. ಪವಿತ್ರವಾದ. "अश्रान्तश्रुतिपाठपूतरसनाविर्भूतभूरिस्तव०" नैष० २-१०२।

पूतक्रतायी ಪೂತಕ್ರತಾಯೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. पूतक्रतोः शक्रस्य स्त्री "ऐ" "ङीप्" च (४-१-३६)।

पूतक्रतु ಪೂತಕ್ರತು (पुं०) ಇಂದ್ರ. पूतः क्रतुः येन। "घोषस्यान्ववदिष्टेव लङ्का पूतक्रतोः पुरः" भट्टि० ८-२९।

पूतगन्ध ಪೂತಗಂಧ (पुं०) ಬರ್ಬರ ವೃಕ್ಷ. ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ.

पूततृण ಪೂತತೃಣ (न०) ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆ.

पूतद्रु ಪೂತದ್ರು (पुं०) 1. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. 2. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ.

पूतधान्य ಪೂತಧಾನ್ಯ (न०) ತಿಲ, ಎಳ್ಳು. पूतं धान्यम्।

पूतना ಪೂತನಾ (स्त्री०) 1. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. पूतं करोति— तत्करोति इति "णिच्" ततो "युच्" (उ० २-७८)।

"अभया त्वव्यथा पथ्या वयस्था पूतनाऽमृता" अम०। 2. ಒಬ್ಬ ರಕ್ಕಸಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕಂಸನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. ಈ ರಾಕ್ಷಸಿಯು ವಿಷ ಬಳಿದ ಸ್ತನವನುಣಿಸಲು ಬಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತಳಾದಳು. "कंसेन प्रहिता घोरा पूतना बालघातिनी। शिशूंश्चचार निघ्नन्ती पुरधामव्रजादिषु" भाग० १०-६-२। 3. ರಾಕ್ಷಸಿ. "निर्माणमेव हि तदा तव लालनीयं मा पूतनात्वमुपगाः शिवतातिरेव" मालती० ९-५१। 4. ಒಂದು ಬಾಲಗ್ರಹ ದೇವತೆ.

पूतनारि ಪೂತನಾರಿ (पुं०) ಪೂತನೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಶತ್ರುವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पूतनाया अरिः।

पूतफल ಪೂತಫಲ (पुं०) 1. ಹಲಸಿನ ಮರ. (न०) 2. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು.

पूतात्मन् ಪೂತಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. पूतः आत्मा स्वरूपं यस्य। ಸಂಸಾರಿಗಳಂತೆ ಚಿದಚಿದ್ದೋಷ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪವಿತ್ರ ಸ್ವರೂಪನು. "शरीरत्वाच्च जगतः तद्दोषैर्न कदाचन। लिप्यते यः स पूतात्मा न भुङ्क्ते च फलानि यः" इति निरुक्तिः। "पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गतिः" वि०स०। (वि०) 2. ಶುದ್ಧವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ. 3. ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ.

पूति ಪೂತಿ (स्त्री०) 1. ಪವಿತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. पूञ् (पवने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ದುರ್ಗಂಧ, ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ. पूयी (विशरणे दुर्गन्धे च) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 3. ಕೊಳೆತುಹೋಗುವುದು, ನಾರುವುದು. (वि०) 4. ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕೊಳೆತು ನಾರುವ. "यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्। उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्" गीता १७-१०। (पुं०) 5. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. "शिलाजातस्तु खट्टासः पूतिः खट्टसिकापि च" वैज०।

पूतिक ಪೂತಿಕ (पुं०) 1. ತಪಸಿಗಿಡ. (न०) 2. ವಿಷ್ಠೆ, ಅಮೇಧ್ಯ, ಮಲ. पूत्या दुर्गन्धेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "किं त्वया पापकं पूर्वं कृतं कर्म सुदारुणम्। यस्त्वं श्मशाने मृतकान् पूतिकानत्सि कुत्सितान्" भा०।

पूतिकरज ಪೂತಿಕರಜ (पुं०) ತಪಸಿಗಿಡ. पूतिश्चासौ करजश्च।

पूतिकरञ्ज ಪೂತಿಕರಂಜ (पुं०) ಕರಂಜವೃಕ್ಷದ ಒಂದು ಭೇದ. पूतिश्चासौ करञ्जश्च।

पूतिकर्ण(क) ಪೂತಿಕರ್ಣ(ಕ) (पुं०) ಕೀವು ಸುರಿದು ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಕಿವಿಯ ರೋಗ. पूतिः दुर्गन्धः कर्णो यस्मात्। "पूयं स्रवति यत् पूति स ज्ञेयः पूतिकर्णकः"।

पूतिका ಪೂತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಂತು. "पुलाका इव धान्येषु पूतिका इव पक्षिषु। मशका इव मर्त्येषु येषां धर्मो न कारणम्" पञ्चतं० ३-९७। 2. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಲತೆ.

पूतिकाष्ठ ಪೂತಿಕಾಷ್ಠ (न०) 1. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. पूति च तत्काष्ठं च। 2. ಸರಳ (ದೇವದಾರು) ವೃಕ್ಷ, "पूतिकाष्ठं च सरलदेवदारुमहीरुहोः" मेदि०।

पूतिगन्ध ಪೂತಿಗಂಧ (पुं०) 1. ದುರ್ಗಂಧ, ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ, ದುರ್ನಾತ. 2. ಇಂಗುದಿ ವೃಕ್ಷ, ಗಾರೆ ಗಿಡ. "नित्यानध्याय एव स्यात् ग्रामेषु नगरेषु च। धर्मनैपुण्यकामानां पूतिगन्धे च सर्वदा" मनु० ४-१०७।

पूतिगन्धि ಪೂತಿಗಂಧಿ (वि०) ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದುರ್ನಾತವುಳ್ಳ. पूतिःगन्धो यस्य "इः" (५-४-१३५)। "अव्याधिजं कटुजं तीक्ष्णमुष्णं यशोमुषं परुषं पूतिगन्धि। सतां पेयं यन्न पिबन्त्यसन्तः मन्युं महाराज पिब प्रशाम्य" भा० सभा० ६०।

पूतितैला ಪೂತಿತೈಲಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ. पूति दुर्गन्धं तैलं यस्याः।

पूतिनस्य ಪೂತಿನಸ್ಯ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ. पूतिः दुर्गन्धो नस्यः नासाभवो रोगः।

पूतिनासिक ಪೂತಿನಾಸಿಕ (वि०) ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. पूतिः दुर्गन्धयुक्ता नासिका यस्य।

पूतिपत्र ಪೂತಿಪತ್ರ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. पूतीनि पत्राण्यस्य।

पूतिपुष्पिका ಪೂತಿಪುಷ್ಪಿಕಾ (स्त्री०) ಮಾತುಲುಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಮಾದಳದ ಗಿಡ. पूतीनि पुष्पाण्यस्य।

पूतिफली ಪೂತಿಫಲೀ (स्त्री०) ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. पूति फलं यस्याः "ङीप्" (४-१-६४)। "कालमेषी कृष्णफला वागुजी पूतिफल्यपि" अम०।

पूतिमेद ಪೂತಿಮೇದ (पुं०) ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿಮರ. पूतिर्मेदोऽस्य।

पूतिवात ಪೂತಿವಾತ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. पूतये पारिशुद्धयाय वातो यस्य। 2. ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ.

पूतिवृक्ष ಪೂತಿವೃಕ್ಷ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ.

पूतीक ಪೂತೀಕ (पुं०) 1. ತಪಸಿಗಿಡ. 2. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು.

पूत्यण्ड ಪೂತ್ಯಂಡ (पुं०) ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ,

पून ಪೂನ (वि०) ನಷ್ಟವಾದ, ನಾಶಹೊಂದಿದ. पूञ् (पवने) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातकारस्य नः (वा० ८-२-४४)। पूना यवाः।

पूप ಪೂಪ (पुं०) ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ. पूञ् (पवने) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। पुवं पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "मधु हृत्वा नरो दंशः पूपं हृत्वा पिपीलिकः" मार्क०।

पूपली ಪೂಪಲೀ (स्त्री०) ಹೋಳಿಗೆ, ಒಬ್ಬಿಟ್ಟು.

पूपाली ಪೂಪಾಲೀ (स्त्री०) ಹೋಳಿಗೆ, ಒಬ್ಬಿಟ್ಟು. पूपाय अलति — अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "पोली पूपाली चर्पटी च सा" त्रिकाण्ड०।

पूपिका ಪೂಪಿಕಾ (स्त्री०) ಹೋಳಿಗೆ, ಒಬ್ಬಿಟ್ಟು, पूपस्तदाकारोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "पूपोऽपूपः फोलिका तु पूलिकापोलिपूपिकाः" अभि० चि०।

पूयी – विशरणे दुर्गन्धे च (भ्वा० आत्म० अक० से०) पूयते। अपूयिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಒಡೆ, ಎರಡು ತುಂಡು ಮಾಡು, ಸೀಳು. 2. ಕೊಳೆತು ಹೋಗು, ಕೊಳೆತು ನಾರು, ಕೀವುಗಟ್ಟು. पूयते मत्स्यः।

पूय ಪೂಯ (न०) ಹಣ್ಣಾದ ಗಾಯದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಕೀವು, ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿ ಬಿಳುಪಾದ ರಕ್ತ. पूयी (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "पूयं चिकित्सकस्यान्नम्" मनु० ४-२२०। **ಕೀವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳು :** "तक्रान्तैर्नवधान्यादिर्योऽयं वर्ग उदाहृतः। दोषसञ्जननोह्येष विज्ञेयः पूयवर्धनः" सुश्रुत० सूत्र० १९-१७। [ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನವಧಾನ್ಯಾದಿವರ್ಗ ನೋಡಿ.] कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। **पूयनम् ಪೂಯನಮ್.**

पूयमान ಪೂಯಮಾನ (वि०) ತೂರಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಧಾನ್ಯ). पूञ् (पवने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

पूयमानयव ಪೂಯಮಾನಯವ (अव्य०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ, –ಕಣ. पूयमाना यवा यत्र — अव्ययी० (२-१-१७)।

पूयरक्त ಪೂಯರಕ್ತ (पन०) ಕೀವುಸಹಿತ ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವ ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ. पूययुक्तं रक्तमस्मिन्। "नासा भवेत् पूयमसृग्विमिश्रं तं पूयरक्तं प्रवदन्ति रोगम्"। "निचयादभिघाताद्वा पूयासृङ्नासिका स्रवेत्। तत्पूयरक्तमाख्यातं शिरोदाहरुजाकरम्"।

पूयारि ಪೂಯಾರಿ (पुं०) ಬೇವಿನ ಮರ. पूयानामरिः।

पूर्(ः) ಪೂರ್(ः) (स्त्री०) ಪಟ್ಟಣ, ನಗರ. पिपर्ति—पॄ (पालनपूरणयोः) "क्विप्" (३-२-१७७)। उत्वम् (७-१-१०२)। दीर्घः (८-२-७६)। "रथस्य तस्यां पुरि दत्तचक्षुर्विद्वान् विदामास शनैर्न यातम्" माघ० ३-३२।

पूर ಪೂರ (पुं०) 1. ಜಲಪ್ರವಾಹ, ನೀರು ಹರಿಯುವಿಕೆ, 2. ಜಲರಾಶಿ, ಜಲಸಮೂಹ. पूरयति–पूर (पूरणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "पूरोत्पीडे तटाकस्य परीवाहः प्रतिक्रिया" उ० रा० ३-२९। "महोदधेः पूर इवेन्दुदर्शनात्" रघु० ३-१७। 3. ಪಾತ್ರೆಯೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬುವುದು, ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಸುರಿಯುವುದು. "भवन्ति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्रदीपाः" कुमा० १-१०। 4. ರೊಟ್ಟಿ ದೋಸೆ. ಮೊದಲಾದ ಖಾದ್ಯ (ತಿಂಡಿ). 5. ಗಾಯವನ್ನು ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. "पूरो जलसमूहे स्यात् व्रणसंशुद्धिखाद्ययोः" मेदि०।

पूरक ಪೂರಕ (पुं०) 1. ಮಾತುಲುಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಮಾದಳದ ಗಿಡ. पूरयति — पूरी (आप्यायने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಒಂದು ಅಂಗ. ವಾಯುವನ್ನು ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ತುಂಬುವುದು ಪೂರಕ. "पूरकः पूरणं वायोः कुम्भकः स्थापनं क्वचित्। बहिर्निःसारणं तस्य रेचकः परिकीर्तितः"। "नासिकाकृष्ट उच्छ्वासो ध्मातुः पूरक उच्यते"। (वि०) 3. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ. 4. ತುಂಬುವ. "प्राकारस्य च भेत्तारं परिखाणां च पूरकम्। द्वाराणां चैव भङ्क्तारं क्षिप्रमेव प्रवासयेत्" मनु० ९-२८९।

पूरण ಪೂರಣ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पूरयति— पूरी (आप्यायने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಸೇತು. पूर्यतेऽनेन—पूरी कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ, ಬೂರಗದ ಮರ. 4. ವಿಷ್ಣುತೈಲ. ಒಂದು ಔಷಧ. (न०) 5. ತುಂಬುವುದು. "कुम्भपूरणभवः पटुरुच्चैरुच्चचार निनदोऽम्भसि तस्याः"

ರಘು० ९-७३। 6. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. "याचमानजनमानसवृत्तेः पूरणाय बत जन्म न यस्य" नैष० ५-८८। 7. ನೇಯ್ಗೆಯ ದಾರ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವ ದಾರ. 8. ಸಂಖ್ಯಾಪೂರಣ, ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತುಂಬುವುದು, "तस्य पूरणे डट्" पा० सू० ५-२-४८। पञ्चानां पूरणः पञ्चमः। (वि०) 9. ತುಂಬುವ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ (ಸಂಖ್ಯೆ). पूरी कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पूरणी ಪೂರಣೀ.** "संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या" किरा० ३-५१। 10. ತುಂಬುವವನು. पूरी कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 11. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವವನು, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು. 12. ಗುಣಕಸಂಖ್ಯೆ, ಗುಣಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ.

पूरणीय ಪೂರಣೀಯ (वि०) 1. ತುಂಬಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ತುಂಬಬೇಕಾದ. 4. ಪೂರ್ಣಮಾಡಬೇಕಾದ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. पूरी (आप्यायने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः – ಯಿತವ್ಯಃ.**

पूरयितृ ಪೂರಯಿತೃ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पूरी (आप्यायने) + णिच् "तृन्" (३-२-१३५)। ಭಕ್ತರ ಮನೋರಥವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "सदा पूरयितुं शीलं यस्य स्तोतृमनोरथान्। स स्यात् पूरयिता" इति निरुक्तिः। "पूर्णः पूरयिता पुण्यः" वि० स०। (वि०) 2. ತುಂಬುವವನು. 3. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವವನು, ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವವನು. पूरी (आप्यायने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री – ಯಿತ್ರೀ.**

पूरिका ಪೂರಿಕಾ (स्त्री०) ಪೂರಿ, ರವೆ ಅಥವಾ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಭಕ್ಷ್ಯ.

पूरित ಪೂರಿತ (वि०) 1. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिनादपूरितदिगन्तरः पतन् पुरगोपुरं प्रति स सैन्यसागरः" माघ० १३-२७। 2. ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पूरी (आप्यायने) + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

पूरु ಪೂರು (पुं०) ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಯಯಾತಿಯ ಮಗ. [ಇವನು ತನ್ನ ತಂದೆ ಯಯಾತಿಯ ಮುದಿತನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಯೌವನವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ತಂದೆಯು ಪೂರುವಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಇವನು ಕೋಸಲ ರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯ ಮತ್ತು ಪೌಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀರ ಈಶ್ವರ ರೌದ್ರಾಶ್ವರೆಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಪೂರುವಿಗೆ ದ್ರುಹ್ಯು ಅನು ಯದು ಮತ್ತು ತುರ್ವಸು ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ಸಹೋದರರು ಇದ್ದರು.]

पूरुष ಪೂರುಷ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. 2. ಗಂಡಸು. पूरी (आप्यायने) "कुषन्" बाहु०। पुर (अग्रगमने) "कुषन्" (उ० ४-७४) वा। पृषो० दीर्घः। [ಪುರುಷ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ "द्वात्रिंशल्लक्षण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] **ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಿಶೇಷ ಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳು:** ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯವರೇಖೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಭೋಜನಸೌಖ್ಯ ಮತ್ತು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಆಯುಸ್ಸು. "अङ्गुष्ठोदरमध्ये तु यवो यस्य विराजितः। उन्नतं भोजनं तस्य शतं जीवति मानवः"। ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶ ಕುಲಿಶ (ವಜ್ರಾಯುಧ) ಮತ್ತು ಛತ್ರ ರೇಖೆಗಳಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಎಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, "अङ्कुशं कुलिशं छत्रं यस्य पाणितले भवेत्। ऐश्वर्यं च विनिर्दिष्टमशीत्यायुर्भवेद्ध्रुवम्"। ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ತರ್ಜನಿಯವರೆಗೆ ಅಖಂಡವಾದ ರೇಖೆಯಿದ್ದರೆ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "कनिष्ठातर्जनीं यावत् रेखा भवति चाक्षता। विंशत्यब्दाधिकशतं नरा जीवन्त्यनामयाः"। ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳವರೆಗೆ ಅಖಂಡವಾದ ರೇಖೆಯಿದ್ದರೆ ನೂರು ಅಥವಾ ಎಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಜೀವಿಸಿರುವನು. "कनिष्ठामध्यमां यावत् रेखा भवति चाक्षता। शताब्दं वाथवाशीतिर्नरो जीवेन्न संशयः"। ಕನಿಷ್ಠಿಕೆ (ಕಿರುಬೆರಳು) ಯ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ರೇಖೆಯು ಪತ್ನಿಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. "कनिष्ठायां स्थिता रेखा संख्या यावतिका स्मृता। तावती पुरुषाणां तु नारी भवति निश्चितम्"। ಮಧ್ಯಮಬೆರಳಲ್ಲಿ ಯವರೇಖೆಯಿದ್ದರೆ ಇತರರು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. "मध्यमायां यदि यवा दृश्यन्तेऽत्यन्तशोभनाः। तदान्यसञ्चितं वित्तं प्राप्नोति"। ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ) ಯವರೇಖೆಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಚಕ್ರರೇಖೆಯಿದ್ದರೆ ಪಾಮರರು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. "यस्याथ चक्रमङ्गुष्ठे यवादूर्ध्वं च दृश्यते। तदा वै पामरादीनामर्जितं धनमाप्नुयात्"। ಗಲ್ಲ ಮತ್ತು ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವನು ಧೂರ್ತನಾಗುವನು. "चिबुके

श्मश्रुशून्या ये निर्लोमहृदयाश्च ये। ते धूर्ता नैव सन्देहः समुद्रवचनं यथा"।

पूर्ण ಪೂರ್ಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पूरी (आप्यायने)+णिच् "क्तः" (३-४-७२)। इडभावः निपा० (७-२-२७)। ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವಾಪ್ತಸಮಸ್ತಕಾಮನಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣನು. "पूर्णः समस्तकामैश्च संपन्नः सर्वशक्तिभिः" इति निरुक्तिः। "पूर्णः पूरयिता पुण्यः" वि०स०। (वि०) 2. ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ, ಬಲಶಾಲಿ. 3. ಸಮಗ್ರವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "अपूर्णमेकेन शतक्रतूपमः" रघु० ३-३८। 4. ಸಮಾಪ್ತವಾದ, ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ. 5. ತುಂಬಿರುವ, ಭರ್ತಿಯಾಗಿರುವ. "पर्याप्ततत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४। 6. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पूरी + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। निपा० (७-२-२७)। (स्त्री०) **-र्णा -ರ್ಣಾ.** ಪೂರ್ಣ ತಿಥಿ. पञ्चमी दशमी ಮತ್ತು पूर्णिमा ಇವು ಪೂರ್ಣ ತಿಥಿಗಳು. "नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णा प्रतिपदः क्रमात्"।

पूर्णकाम ಪೂರ್ಣಕಾಮ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. पूर्णः कामोऽस्य। परमात्मा अवाप्तसमस्तकामः। (वि०) 2. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದವನು, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆದವನು. पूर्णः कामो यस्य।

पूर्णकुम्भ ಪೂರ್ಣಕುಂಭ (पुं०) 1. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಿಂದಿಗೆ. 2. ತುಂಬಿದ ಬಿಂದಿಗೆ. जलादिभिः पूर्णः कुम्भः।

पूर्णपात्र ಪೂರ್ಣಪಾತ್ರ (न०) 1. ಮಂಗಳ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆ ಅಥವಾ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. पूर्णं च तत् पात्रं च। 2. ಪುತ್ರಜನನ ಜನ್ಮದಿನೋತ್ಸವ (ಹುಟ್ಟಿದ ಹಬ್ಬ) ಮುಂತಾದ ಸಂತೋಷಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪರಿಜನರಿಗೆ ಪಾರಿತೋಷಿಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತ್ರ ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದುವು, ಉತ್ಸವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಮಿತ್ರರು ಯಜಮಾನನಿಂದ ವಸ್ತ್ರ ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಾವಾಗಿ ಎಳೆದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "हर्षादुत्सवकाले यदलङ्कारांशुकादिकम्। आकृष्य गृह्यते पूर्णपात्रं पूर्णालकं च तत्" हारा०। "शाम्भवं चापमारोप्य योऽस्मानानन्दयिष्यति। पूर्णपात्रमियं तस्मै मैथिली कल्पयिष्यति" अनर्घ०। 3. ಹೋಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಬ್ರಹ್ಮದಕ್ಷಿಣೆ. 256 ಮುಷ್ಟಿ (ಹಿಡಿ)ಗಳ ಪ್ರಮಾಣ.

8 ಮುಷ್ಟಿ (ಹಿಡಿ) ಗಳು	1 ಕುಂಚಿ.
8 ಕುಂಚಿಗಳು	1 ಪುಷ್ಕಲ
4 ಪುಷ್ಕಲಗಳು	1 ಪೂರ್ಣಪಾತ್ರ.

"अष्टमुष्टिर्भवेत्कुञ्चिः कुञ्चयोऽष्टौ च पुष्कलम्। पुष्कलानि च चत्वारि पूर्णपात्रं विधीयते"। "होमान्ते पूर्णपात्रं ब्रह्मणे दद्यात्" गोभिलः।

पूर्णप्रज्ञ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ (पुं०) ದ್ವೈತಮತ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಆನಂದ ತೀರ್ಥರು. ವಾಯುದೇವರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ದ್ವೈತಮತ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದರು. "प्रथमस्तु हनूमान् स्यात् द्वितीयो भीम एव च। पूर्णप्रज्ञस्तृतीयश्च भगवत्कार्यसाधकः"। [ದ್ವೈತಮತದ ವಿವರಕ್ಕೆ "द्वैतदर्शन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಈ ಆಚಾರ್ಯರು ಇತರ ಮತ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರುಗಳಂತೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಥಾಪಕರಾಗಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥವು 27 ವಿಧ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಆಚಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕೆಲವು. ಕೆಲವು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯ ಭಾಷ್ಯಗಳು. ಕೆಲವು ಪುರಾಣ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯಗಳು. ಈ ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರೆಂಬುವರು ಟೀಕೆಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ "ಟೀಕಾಚಾರ್ಯ"ರೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೂ ಟೀಕೆಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿವೆ.

ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಉತ್ಕರ್ಷಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾಗುವುದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಪಡಿಸಿರುವುವು. ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ **"ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತ"**ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. "उत्पत्तिस्थितिसंहारा नियतिर्ज्ञानमावृतिः। बन्धमोक्षौ च पुरुषाद्यस्मात् स हरिरेकराट्" सर्वदर्शनसङ्ग्रहे स्कान्दवचनम्। "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति" इत्यादिश्रुतिवचनम्।

पूर्णबीज ಪೂರ್ಣಬೀಜ (पुं०) ಮಾತುಲುಂಗವೃಕ್ಷ, ಮಾದಳದ ಗಿಡ. पूर्णं बीजं यस्य।

पूर्णमा ಪೂರ್ಣಮಾ (स्त्री०) ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. पूर्णः कलाभिः पूर्णश्चन्द्रः मीयतेऽस्यां — माङ् (माने) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

पूर्णमास ಪೂರ್ಣಮಾಸ (पुं०) 1. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. पूर्णो मासो यत्र। "दर्शेन पूर्णमासेन चातुर्मास्यैः पुनः पुनः। अजयद्धयमेधेन सहस्रं परिवत्सरान्" भा० शान्ति० २६-११४। 2. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. पूर्णमासी पूर्णिमा साधनत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७।

पूर्णमासी ಪೂರ್ಣಮಾಸೀ (स्त्री०) ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. पूर्णश्चान्द्रमासो यत्र। गौरा० "ङीष्" (४-१-६१)।

पूर्णयोग ಪೂರ್ಣಯೋಗ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಬಾಹು ಯುದ್ಧ.

पूर्णा ಪೂರ್ಣಾ (स्त्री०) ಪೂರ್ಣ ತಿಥಿ. पञ्चमी दशमी ಮತ್ತು पूर्णिमा ಇವು ಪೂರ್ಣ ತಿಥಿಗಳು. ಗುರುವಾರ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣ ತಿಥಿಗಳ ಸಂಯೋಗವು **"ಸಿದ್ಧಿಯೋಗ"** ವಾಗುವುದು.

पूर्णान(ल)क ಪೂರ್ಣಾನ(ಲ)ಕ (न०) 1. ಪೂರ್ಣ ಪಾತ್ರ, ಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಿತರು ಯಜಮಾನನಿಂದ ವಸ್ತ್ರ ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಾವಾಗಿಯೇ ಎಳೆದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ನಗಾರಿ ತಮಟೆ ಮುಂತಾದುವು. "भवेत्पूर्णानकं वर्धापने पटहेऽपि च" मेदि०।

पूर्णायुर्योग ಪೂರ್ಣಾಯುರ್ಯೋಗ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿ, ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣದ ಸಂಪೂರ್ಣಕಾಲ (ಶತಮಾನ) ಬದುಕಿರಲು ಆವಶ್ಯವಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿ. (ಗ್ರಹಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ). पूर्णायुषो योगः भवत्यस्मात्। ಅಷ್ಟಮಭಾವಾಧಿಪತಿಯು ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೇ ಇದ್ದರೆ ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸು. ದಶಮ ಭಾವಾಧಿಪತಿಯು ತನ್ನ ಉಚ್ಚ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ ಮತ್ತು ದಶಮಾಧಿಪತಿಗಳು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ (ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣ ಮತ್ತು ಸ್ವೋಚ್ಚಕ್ಷೇತ್ರ ಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೂ ವಿಶೇಷ) ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯು ಕೇಂದ್ರ ದಲ್ಲಿದ್ದು ಗುರುಶುಕ್ರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಅವರಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳು ಮೂರು ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಶುಭಗ್ರಹಗಳು ಕೇಂದ್ರ ತ್ರಿಕೋಣಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರೂ ಮೂರು ಗ್ರಹಗಳು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮಾಧಿಪತಿಯು ಇದ್ದರೂ ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ. ಇಷ್ಟುಕಾಲ ಅವನು ಬದುಕಿರಬೇಕಾದರೆ ಹಿತವಾದ ಆಹಾರವಿಹಾರಗಳು ಕಾರಣ. "वर्षशतं खल्वायुषः प्रमाणमस्मिन् काले तस्य निमित्तं प्रकृतिगुणात्मसम्पत् सात्मोपसेवनञ्च" चरक०।

पूर्णायुष्क ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಕ (वि०) ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವುಳ್ಳವನು.

पूर्णायुस् ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ (न०) ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ, ಜೀವಿತದ ಸಂಪೂರ್ಣಕಾಲ, ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಜೀವನ ಕಾಲ.

पूर्णावतार ಪೂರ್ಣಾವತಾರ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಪೂರ್ಣಾವತಾರ. पूर्णः अवतारः। ಶ್ರೀನೃಸಿಂಹಾವತಾರ, ಶ್ರೀರಾಮಾವತಾರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರಗಳು ಪೂರ್ಣಾವತಾರಗಳು. "पूर्णो नृसिंहो रामश्च श्वेतद्वीपविराड् विभुः। परिपूर्णतमः कृष्णो वैकुण्ठे गोकुले स्वयम्। वैकुण्ठे कमलाकान्तो रूपभेदश्चतुर्भुजः। गोलोके गोकुले राधाकान्तोऽयं द्विभुजः स्वयम्" ब्रह्मवै०।

पूर्णि ಪೂರ್ಣಿ (स्त्री०) ಪೂರ್ತಿ, ಸಮಗ್ರತೆ.

पूर्णिमा ಪೂರ್ಣಿಮಾ (स्त्री०) 1. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ पूरी (आप्यायने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। पूर्णं चन्द्रस्य पूरणम्, तेन निर्वृत्ता—"इमप्" (वा० ४-४-२०)। "टाप्" (४-१-४)। ಚಂದ್ರಮಂಡಲವು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಹದಿನೈದನೆಯ ದಿನ ಕಲೆಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "निखिलान्निशि पूर्णिमा तिथीनुपतस्थेऽतिथिरेकिका तिथिः" नैष० २-७६। 2. ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು.

पूर्णेन्दु ಪೂರ್ಣೇಂದು (पुं०) ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ, ಸಕಲ ಕಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಚಂದ್ರ. "पूर्णेन्दुमास्यं विदधुः पुनस्ते पुनर्मुखीचक्रुरनिद्रमब्जम्" नैष० १०-२०।

पूर्णोपमा ಪೂರ್ಣೋಪಮಾ (स्त्री०) ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ವರ್ಣ್ಯ ಉಪಮಾನ ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಉಪಮಾವಾಚಕಪದ ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಪದಗಳ ಉಪಾದಾನವಿದ್ದಲ್ಲಿ "पूर्णोपमा" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "हंसीव कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गङ्गामवगाहते" ಇಲ್ಲಿ

ಕೀರ್ತಿಯು ವರ್ಣ್ಯ (ಉಪಮೇಯ). ಹಂಸಿಯು ಉಪಮಾನ. ಸ್ವರ್ಗಂಗಾವಗಾಹನವು ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ. ಇವ ಶಬ್ದವು ಉಪಮಾವಾಚಕ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳಿಗೂ ಉಪಾದಾನ (ಪ್ರಯೋಗ) ವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣೋಪಮಾಲಂಕಾರ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ "लुप्तोपमा" ಅಲಂಕಾರ. "एकद्वित्र्यनुपादानाद्भिन्ना लुप्तोपमाऽष्टधा"। [ವಿವರಕ್ಕೆ "लुप्तोपमा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पूर्त ಪೂರ್ತ (न०) 1. ಪಾಲನೆ, ಪೋಷಣೆ, ಸಾಕುವುದು. पॄ (पालनपूरणयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಬಾವಿ ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೋಡಿಸುವುದು, ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತೋಪುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಅನ್ನಸತ್ರಗಳ ಏರ್ಪಾಡು ಹಣ್ಣುಹಂಪಲಿಗಾಗಿ ಉದ್ಯಾನ ನಿರ್ಮಾಣ ದೇವಾಲಯನಿರ್ಮಾಣ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳು. पॄ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "पुष्करिण्यः सभावापीदेवतायतनानि च। आरामश्च विशेषेण पूर्तं कर्म विनिर्दिशेत्" स्मृतिः। "इष्टेन पूर्तेन नलस्य वश्याः स्वर्भोगमत्रापि सृजन्त्यमर्त्याः" नैष० ३-२१। (वि०) 3. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

पूर्ति ಪೂರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ತುಂಬುವುದು, ಭರ್ತಿಮಾಡುವುದು. 2. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಸಾಕುವುದು, ಪೋಷಿಸುವುದು. पॄ (पालनपूरणयोः) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. ಗುಣಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು.

पूर्द्वार ಪೂರ್ದ್ವಾರ (न०) ಪಟ್ಟಣದ ಮಹಾದ್ವಾರ, ಗೋಪುರ, ಊರ ಹೊರಬಾಗಿಲು. पुरः द्वारम्।

पूर्य ಪೂರ್ಯ (वि०) ತುಂಬಲ್ಪಡುವ, ಭರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. पूरी (आप्यायने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

पूर्यमाण ಪೂರ್ಯಮಾಣ (वि०) ತುಂಬಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಭರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. पूरी (आप्यायने) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

पूर्व ಪೂರ್ವ (न०) 1. ಪೂರ್ವಕಾಲ, ಹಿಂದಿನಕಾಲ, ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲ. पूर्वति — पूर्व (निकेतने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲ, ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿನಕಾಲ. 3. ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ, ಮೊದಲನೆಯ ಘಟ್ಟ. (पुं०ब०व०) 4. ಪೂರ್ವಪುರುಷರು, ಮೂಲಪುರುಷರು, ವಂಶದ ಹಿರಿಯರು. "पयः पूर्वैः स्वनिःश्वासैः कवोष्णमुपभुज्यते" रघु० १-६७। "तदर्थमुर्वीमवदारयद्भिः पूर्वैः किलायं परिवर्धितो नः" रघु० १३-३। (वि०) 5. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದವನು, ಹಳಬ. 6. ಪುರಾತನಕಾಲದ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ. "इदं कविभ्यः पूर्वेभ्यः नमोवाकं प्रशास्महे" उ० रा० १-१। 7. ಹಿಂದಿನ, ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನದಾದ. "प्राणिनां यदवलोकनक्षणे पूर्वजातिषु भवत्यनुस्मृतिः" याद० १७-३४। 8. ಹಿಂದಿನಕಾಲದ, ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿನ ಕಾಲದ. "पूर्वानुबद्धवैरेण शत्रुणा प्रभविष्णुना" मृच्छ० १०-४४। 9. ಮೊದಲನೆಯ, ಪ್ರಾರಂಭದ, ಎಳೆಯ. "पूर्वे वयसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः" पञ्चतं० १-१७६। 10. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. 11. ಮೊದಲನೆಯ, ಹಿಂದಿನ. "पूर्वस्मादन्यवद्भाति भावाद्दाशरथिं स्तुवन्" भट्टि० ८-१०५। 12. ಮೊದಲನೆಯ ಘಟ್ಟದ, ಪ್ರಾರಂಭದ. (अव्य०) 13. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. 14. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು. "पूर्वमेव मया ज्ञातं पूर्णमेतद्धि मेदसा" पञ्चतं० १-११७। 15. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ. "पूर्वं मानादवज्ञाय द्रव्यार्थे जननी-वशात्" मृच्छ० ८-१७। 16. ಪ್ರಥಮವಾಗಿ, ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ. "पूर्वं तावदहं मूर्खः द्वितीयः पाशबन्धकः" पञ्चतं० ३-२११। (स्त्री०) -र्वा -ರ್ವಾ. ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕು. पूर्व ಶಬ್ದವು ದಿಕ್ಕು ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲವಾಚಕವಾದಾಗ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ, ಚತುರ್ಥೀ ಪಂಚಮೀ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಏಕವಚನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು.

(पुं०)	पूर्वः	पूर्वौ	पूर्वे / पूर्वाः।
	पूर्वं	पूर्वौ	पूर्वान्।
	पूर्वेण	पूर्वाभ्याम्	पूर्वैः।
	पूर्वस्मै / पूर्वाय	पूर्वाभ्याम्	पूर्वेभ्यः।
	पूर्वस्मात् / पूर्वात्	पूर्वाभ्याम्	पूर्वेभ्यः।
	पूर्वस्य	पूर्वयोः	पूर्वेषाम्।
	पूर्वस्मिन् / पूर्वे	पूर्वयोः	पूर्वेषु।

ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದು. पूर्वस्यै पूर्वस्याम् ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುಂವದ್ಭಾವ ಬರುವುದು.

पूर्वस्याः रूपम् = पूर्वरूपम् ।

पूर्वस्यां स्थितम् = पूर्वस्थितम् ಇತ್ಯಾದಿ. "सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुंवद्भावः" (वा० २-१-५१)।

पूर्व ಪೂರ್ವ पूर्वक ಪೂರ್ವಕ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ, ಮೊದಲಲ್ಲಿರುವ, ಮೊದಲಾಗಿರುವ. "संबन्धमाभाषणपूर्वमाहुर्वृत्तः स नौ सङ्गतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। ಇಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ (ಸಖ್ಯ)ಕ್ಕೆ ಆಭಾಷಣ (ಸಂಭಾಷಣೆ, ಆಲಾಪ)ವೇ ಪೂರ್ವ (ಮೊದಲು) ದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥ. ಮೊದಲು ಸಂಭಾಷಣೆ ಅನನ್ತರ ಸಖ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧವು ಆಭಾಷಣಪೂರ್ವವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ राजपूर्वः ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಾಜ ಶಬ್ದವೇ ಮೊದಲಾಗಿರುವ दशपूर्वरथः ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಶಪದವೇ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ರಥ ಎಂಬ ಅರ್ಥ. "पुण्यः शब्दो मुनिरिति मुहुः केवलं राजपूर्वः" शाकु० २-१४। "दशपूर्वरथं यमाख्यया दशकण्ठारिगुरुं विदुर्बुधाः" रघु० ८-२९। ಹೀಗೆಯೇ स्मितपूर्वम् बहुमानपूर्वम् ಇತ್ಯಾದಿ. "अनामयप्रश्नपूर्वकमाह" शाकु० ।

पूर्वकर्मन् ಪೂರ್ವಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಕೆಲಸ, ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ. "कर्म त्रिविधम्। पूर्वकर्म प्रधानकर्म पश्चात्कर्मचेति" सुश्रुत० । 2. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕರ್ಮ (ಕಾರ್ಯ)ಗಳು. "यद्भाव्यं भवतु भगवन् पूर्वकर्मानुरूपम्" मु० मा० । 3. ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ.

पूर्वकाय ಪೂರ್ವಕಾಯ (पुं०) 1. ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದ ಮುಂಭಾಗ. पूर्वं कायस्य । "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७। 2. ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹದ ಮೇಲುಭಾಗ, "स्पृशन् करेणानतपूर्वकायं संप्रस्थितो वाचमुवाच कौत्सः" रघु० ५-३२।

पूर्वकाल ಪೂರ್ವಕಾಲ (पुं०) 1. ಹಿಂದಿನಕಾಲ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲ, ಹಳೆಯಕಾಲ. (वि०) 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲದ. ಹಳೆಯ ಕಾಲದ, ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ.

पूर्वकृत ಪೂರ್ವಕೃತ (वि०) 1. ಮೊದಲು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पूर्वं कृतम्। 2. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

पूर्वकोटि ಪೂರ್ವಕೋಟಿ (स्त्री०) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ವಾದದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಂಶಯ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಪ್ರಶ್ನೆ.

पूर्वगङ्गा ಪೂರ್ವಗಂಗಾ (स्त्री०) ನರ್ಮದಾ ನದಿ. पूर्वा चासौ गङ्गा च।

पूर्वज ಪೂರ್ವಜ (पुं०) 1. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಅಣ್ಣ, ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. पूर्वस्मिन् काले जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७) । "पूर्वदेवजनितानभिनिघ्नन् पूर्वजेन सहितो यदुनाथः" याद० २१-६४। 2. ಪೂರ್ವಿಕ, ವಂಶದ ಹಿರಿಯ. "स पूर्वजानां कपिलेन रोषात् भस्मावशेषीकृतविग्रहाणाम्" रघु० १६-३४। (पुं० ब० व०) 3. ಚಂದ್ರಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಪಿತೃಗಳು. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** ಅಕ್ಕ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರಿ. (वि०) 4. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

पूर्वजन्मन् ಪೂರ್ವಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರ, ಅಣ್ಣ. पूर्वं जन्म यस्य। "स लक्ष्मणं लक्ष्मणपूर्वजन्मा विलोक्य लोकत्रयगीतकीर्तिः" रघु० १४-४४। (न०) 2. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮ. पूर्वं जन्म। (वि०) 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ. पूर्वं जन्म यस्य।

पूर्वजाति ಪೂರ್ವಜಾತಿ (स्त्री०) ಪೂರ್ವಜನ್ಮ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮ. "प्राणिनां यदवलोकनक्षणे पूर्वजातिषु भवत्यनुस्मृतिः" याद० १७-३४।

पूर्वदक्षिणा ಪೂರ್ವದಕ್ಷಿಣಾ (स्त्री०) ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕು. पूर्वस्याः दक्षिणस्याश्च दिशः अन्तरालं (२-२-२६)।

पूर्वदिक्पति ಪೂರ್ವದಿಕ್ಪತಿ (पुं०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ, ಇಂದ್ರ. पूर्वदिशः अधिपतिः।

पूर्वदिग्बल ಪೂರ್ವದಿಗ್ಬಲ (न०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಬಲ, ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಬಲ. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬುಧ ಮತ್ತು ಗುರು ಗ್ರಹಗಳು ಬಲಿಷ್ಠರು.

पूर्वदिग्बलिन् ಪೂರ್ವದಿಗ್ಬಲಿನ್ (पुं०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಗ್ರಹ, ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಬಲವುಳ್ಳ ಗ್ರಹ. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬುಧ ಮತ್ತು ಗುರು ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಬಲವಿರುವುದು. "प्राच्यां सौम्यसुराचार्यौ याम्यां भास्करभूमिजौ। प्रत्यक् सौरिरुदीच्यां तु सितेन्दू दिग्बलान्वितौ"।

पूर्वदिग्वदन ಪೂರ್ವದಿಗ್ವದನ (ನಂ) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ (ಎದುರಾಗಿ) ರುವ ರಾಶಿ. पूर्वदिशि वदनं यस्य। ಮೇಷ, ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಧನೂ ರಾಶಿಗಳು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುವು.

पूर्वदिश् ಪೂರ್ವದಿಶ್ (स्त्री०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವ ದಿಕ್ಕು. पूर्वा दिक्।

पूर्वदिश्य ಪೂರ್ವದಿಶ್ಯ (वि०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. पूर्वदिशि भवम् "यत्" (४-३-५४)।

पूर्वदिष्ट ಪೂರ್ವದಿಷ್ಟ (वि०) ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದ ಭಾಗ್ಯಾನುಸಾರ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳು. पूर्वं दिष्टं भाग्यं कारणत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "प्रतिगृह्णामि ते शापमात्मनोऽञ्जलिनाम्बिके। देवैर्मर्त्याय यत्प्रोक्तं पूर्वदिष्टं हि तस्य तत्" भाग० ६-१७-१७।

पूर्वदेव ಪೂರ್ವದೇವ (पुं०) 1. ಅಸುರ, ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು. पूर्वे च ते देवाश्च। यद्वा पूर्वं देवाः। ಇವರು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಅನ್ಯಾಯ ಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ದ್ವೇಷದಿಂದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅಸುರರಾದರು. "पूर्वदेवजनितानभिनिघ्नन् पूर्वजेन सहितो यदुनाथः" याद० २१-६४। (पुं० द्विव०) 2. ನರನಾರಾಯಣರು. "तेषां मनश्च तेजश्चाप्याददानाविवौजसा। पूर्वदेवौ व्यतिक्रान्तौ नरनारायणावृषी" भा० उद्योग० ४९-५।

पूर्वदेवता ಪೂರ್ವದೇವತಾ (स्त्री०) ಅನಾದಿಯಿಂದ ದೇವತಾರೂಪರಾದ ಪಿತೃಗಳು. पूर्वे देवताः। ಪೂರ್ವದೇವತೆಗಳು ಕ್ರೋಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವರೂ ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂತಃಶೌಚವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವರಾಗಿಯೂ ದಯೆ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಸುಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಇರುವರು. "अक्रोधनाः शौचपराः सततं ब्रह्मचारिणः। न्यस्तशस्त्रा महाभागाः पितरः पूर्वदेवताः" मनु० ३-१९२।

पूर्वदेश ಪೂರ್ವದೇಶ (पुं०) ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ.

पूर्वपक्ष ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ (पुं०) 1. ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ, ಮೊದಲ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. पूर्वः पक्षः। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಶಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. 3. ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ. 4. ವಾದಿಯು ಒಂದು ಪ್ರಮೇಯದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಚರ್ಚೆ. 5. ಅಧಿಕರಣದ ಐದು ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. विषयः विशयः (संशयः) पूर्वपक्षः उत्तरम् ಮತ್ತು निर्णयः (सिद्धान्तः) ಇವು ಐದು ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳು.

पूर्वपद ಪೂರ್ವಪದ (ನಂ) ಸಮಸ್ತ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದ. पूर्वं पदम्।

पूर्वपर्वत ಪೂರ್ವಪರ್ವತ (पुं०) ಉದಯಪರ್ವತ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

पूर्वपाद ಪೂರ್ವಪಾದ (पुं०) ಕಾಲಿನ ತುದಿ. पूर्वं पादस्य।

पूर्वपितामह ಪೂರ್ವಪಿತಾಮಹ (पुं०) ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಿರಿಯ, ಪಿತಾಮಹನಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನವನು, ಪ್ರಪಿತಾಮಹ ಮುಂತಾದವರು. पूर्वः पितामहात्।

पूर्वपीठिका ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕಾ (स्त्री०) ಗ್ರಂಥದ ಅವತರಣಿಕೆ, ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಕೊಡುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಚಯ, ಗ್ರಂಥರಚನೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ.

पूर्वपुरुष ಪೂರ್ವಪುರುಷ (पुं०) ತಂದೆ ಮೊದಲಾದ ಮೂವರು ಹಿರಿಯರು, ತಂದೆ ತಾತ ಮತ್ತು ಮುತ್ತಾತ.

पूर्वपूर्व ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ (वि०) ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ, ಹಿಂದಿನವನಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ, ಹಿಂದಿನದಿಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ. पूर्व वीप्सायां द्वित्वम्। "पूर्वपूर्वनरेन्द्राणामुच्छिष्टमपि मेदिनी" याद० २२-११।

पूर्वफल्गुनी ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ (स्त्री०) ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯದು. पूर्वा फल्गुनी। ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಭಗದೇವತಾಕವಾದುದು. "नासत्यान्तकवह्निधातृशशभृद्रुद्रादितीज्योरगा ऋक्षेशाः पितरो भगोऽर्यमरवित्वष्टा समीरः क्रमात्" मु० चि०। ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಶೂರನೂ ದಾನಶೂರನೂ ಸಾಹಸಿಯೂ ಪೃಥ್ವೀಪತಿಯೂ ಕೋಪದ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿಯೂ ಧೂರ್ತಸ್ವಭಾವದವನೂ ಕ್ರೂರನೂ ವಾತರೋಗವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನು.

पूर्वफल्गुनीभव ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀಭವ (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ದೇವತೆಗಳ ಆಚಾರ್ಯ.

पूर्वभाग ಪೂರ್ವಭಾಗ (पुं०) 1. ಮುಂಭಾಗ. 2. ಶರೀರದ ಮೇಲುಭಾಗ. 3. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ.

पूर्वभाद्रपदा ಪೂರ್ವಭಾದ್ರಪದಾ (पुं०) ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯದು. ಇದರ ಅಧಿದೇವತೆಯು ಅಜೈಕಪಾದ. ಇದು ಖಟ್ವಾಕೃತಿಯ ದ್ವಿತಾರಕಾತ್ಮಿಕವಾದುದು.

पूर्वभाव ಪೂರ್ವಭಾವ (ಪುಂ) 1. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಕಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. पूर्वो भावः। 2. ಈಗ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಇರುವಿಕೆ.

पूर्वभाविन् ಪೂರ್ವಭಾವಿನ್ (ವಿಂ) 1. ಮೊದಲು ಇರುವ, ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆ ಇರುವ. 2. ಕಾರಣ, ಹೇತು. पूर्वं भवति — भू "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भाविनी –ಭಾವಿನೀ.**

पूर्वरङ्ग ಪೂರ್ವರಂಗ (ಪುಂ) 1. ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ. पूर्वं रज्यतेऽस्मिन् — रञ्ज (रागे) अधिं "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ವಿಘ್ನಗಳ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಕುಶೀಲವರಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ನಾಂದೀಪಠನ ಗೀತವಾದ್ಯ ರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ. "यन्नाट्यवस्तुनः पूर्वं रङ्गविघ्नोपशान्तये। कुशीलवाः प्रकुर्वन्ति पूर्वरङ्गः स उच्यते" सां दं ६-२२। ಪೂರ್ವರಂಗದಲ್ಲಿ (ನಾಟ್ಯಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ) ಇದು ನಟೀನಟರ ಮತ್ತು ಗಾಯಕರ ಪರಸ್ಪರ ಸಂತೋಷಪೂರ್ವಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕಥಾವಸ್ತುವಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದಲೂ ಇದೂ ಪೂರ್ವರಂಗವಾಯಿತು. "सभापतिः सभासभ्या गायका वादका अपि। नटी नटश्च मोदन्ते यत्रान्योन्यानुरञ्जनात्। अतो रङ्ग इति ज्ञेयः पूर्वं यत्स प्रकल्पते। तस्मादयं पूर्वरङ्गः इति विद्वद्भिरुच्यते" भावप्रकाशिका। "पूर्वरङ्गः प्रसङ्गाय नाटकीयस्य वस्तुनः" माघं २-८।

पूर्वराग ಪೂರ್ವರಾಗ (ಪುಂ) ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅನುರಾಗ, ಪರಸ್ಪರ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಪ್ರೇಮ. ಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಇದೊಂದು ಅವಸ್ಥಾವಿಶೇಷ. ಈ ಪ್ರೇಮವು ಪರಸ್ಪರ ಶ್ರವಣ ಮತ್ತು ದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಅಂಕುರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. "श्रवणाद्दर्शनाद्वापि मिथः संरूढरागयोः। दशाविशेषो योऽप्राप्तौ पूर्वरागः स उच्यते" सां दं ३-१८८।

पूर्वरात्र ಪೂರ್ವರಾತ್ರ (ಪುಂ) ರಾತ್ರಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗ, ರಾತ್ರಿಯ ಮೊದಲುಭಾಗ. रात्रेः पूर्वभागः। पूर्वं रात्रेः "अच्" (५-४-८७)।

पूर्वरूप ಪೂರ್ವರೂಪ (ನಂ) 1. ಪೂರ್ವರೂಪಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. (1) ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತನ್ನ ಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಪುನಃ ತನ್ನ ಗುಣವನ್ನೇ ಪಡೆಯುವುದು "ಪೂರ್ವರೂಪ" ಅಲಂಕಾರ. "पुनः स्वगुणसंप्राप्तिः पूर्वरूपमुदाहृतम्"। उदा: "हरकण्ठांशुलिप्तोऽपि शेषस्त्वद्यशसा सितः" चन्द्रां। ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಶೇಷನು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕಂಠದ (ನೀಲ) ಕಾಂತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಧಾವಳ್ಯ (ಗುಣ) ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೈಲ್ಯ (ಗುಣ) ವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನ ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ ಆವೃತನಾಗಿ ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಗುಣ (ಧಾವಳ್ಯ) ವನ್ನು ಹೊಂದಿದನೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪಾಲಂಕಾರ. (2) ಒಂದು ವಸ್ತುವು ವಿಕಾರಹೊಂದಿದರೂ ಅದರ ಮೊದಲಿನ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೇ ಉಳಿಯುವುದೂ ಪೂರ್ವರೂಪ. "पूर्वरूपानुवृत्तिश्च विकृते सति वस्तुनि। दीपे निर्वापितेऽप्यासीत्काञ्चीरत्नैर्महन्महः" चन्द्रां। 2. ವ್ಯಾಧಿಯು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಉಂಟಾಗುವ ಸೂಚನೆ, ವ್ಯಾಧಿಯ ಪೂರ್ವಲಕ್ಷಣ. 3. ಪೂರ್ವಸೂಚನೆ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದರ ಪೂರ್ವಲಕ್ಷಣ. 4. ಹಿಂದಿನ ರೂಪ.

पूर्वलक्षण ಪೂರ್ವಲಕ್ಷಣ (ನಂ) ಪೂರ್ವಸೂಚನೆ.

पूर्ववयस् ಪೂರ್ವವಯಸ್ (ನಂ) 1. ತಾರುಣ್ಯ, ಯೌವನ, ಪ್ರಾಯ. पूर्वं वयः। "पूर्वे वयसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः। धातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य न जायते" पञ्चतं १-१७६। (ವಿಂ) 2. ತರುಣ, ಪ್ರಾಯದವನು.

पूर्ववर्तिन् ಪೂರ್ವವರ್ತಿನ್ (ವಿಂ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ, ಮೊದಲು ಇರುವ. पूर्वं वर्तते—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

पूर्ववाद ಪೂರ್ವವಾದ (ಪುಂ) ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಮುಂದೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯವಹಾರವಿಷಯದ ಮಂಡನೆ, ವ್ಯವಹಾರದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಾತಾಡುವುದು. पूर्वो वादः। "पूर्ववादं परित्यज्य योऽन्यमालम्बते पुनः। पदसंक्रामणाज्ज्ञेयो हीनवादी स वै नरः"।

पूर्ववादिन् ಪೂರ್ವವಾದಿನ್ (ಪುಂ) ವ್ಯವಹಾರದ ವಿಷಯದನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೊದಲು ಮಾತಾಡುವ ವಾದಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿವಾದಿ. पूर्वं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। "मिथ्योक्तौ पूर्ववादी तु प्रतिपत्तौ न सा भवेत्"।

पूर्ववार्षिक ಪೂರ್ವವಾರ್ಷಿಕ (ವಿಂ) ವರ್ಷಾಕಾಲದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. वर्षाणां पूर्वं पूर्ववर्षाः, तत्र जातः "ठञ्" (४-३-११)।

पूर्ववृत्त ಪೂರ್ವವೃತ್ತ (ನಂ) 1. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆ. ಇತಿಹಾಸ. 2. ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯ, ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ

ವಿಷಯು. "पूर्ववृत्तकथितैः पुराविदः सानुजः पितृसखस्य राघवः" रघु० ११-१०।

पूर्वशैल ಪೂರ್ವಶೈಲ (पुं०) ಪೂರ್ವಪರ್ವತ, ಉದಯ ಪರ್ವತ.

पूर्वा ಪೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು.

पूर्वापर ಪೂರ್ವಾಪರ (पुं०) 1. ಪೂರ್ವದೇಶ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶ. पूर्वश्च अपरश्च। 2. ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ. "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः" कुमा० १-१। (वि०) 3. ಪೂರ್ವದ ಮತ್ತು ಅನಂತರದ.

पूर्वार्ध ಪೂರ್ವಾರ್ಧ (न०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. पूर्वमर्धम्। "दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम्" भर्तृ० १-४९। 2. ಶರೀರದ ಮೇಲು ಭಾಗ. "शकुन्तला पूर्वार्धेन शयनादुत्थाय" शाकु० ३।

पूर्वाषाढा ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ (स्त्री०) ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಜಲಾಧಿದೇವತಾಕ ವಾದುದು. ಇದು ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತಾರ ಕಾತ್ಮಿಕವಾದುದು.

पूर्वाह्ण ಪೂರ್ವಾಹ್ಣ (पुं०) ಹಗಲಿನ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ, ಹಗಲಿನ ಪೂರ್ವಭಾಗ. पूर्वमह्नः। समासान्तः "टच्" (५-४-९१)। अह्नादेशः (५-४-८८)। णत्वम् (८-४-७)। "आवर्तनात्तु पूर्वाह्णो ह्यपराह्णस्ततः परम्"। "मैत्रं प्रसाधनं स्नानं दन्तधावनमज्जनम्। पूर्वाह्ण एव कुर्वीत देवतानां च पूजनम्" मनु० ४-१५२।

पूर्वाह्णक ಪೂರ್ವಾಹ್ಣಕ (वि०) ಪೂರ್ವಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. पूर्वाह्णे जातः "वुन्" (४-३-२८)।

पूर्वाह्ण(ह्णे)तन ಪೂರ್ವಾಹ್ಣ(ಹ್ಣೇ)ತನ (वि०) ಪೂರ್ವಾಹ್ಣದಲ್ಲಿರುವ, ಹಗಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ರುವ. पूर्वाह्णे भवः—वा "टच्युः" तुट् च (४-३-२४)। सप्तम्या वा लुक् (६-३-१७)। पक्षे **पूर्वाह्णतनः ಪೂರ್ವಾಹ್ಣತನಃ** टच्युप्रत्ययाभावे "ठञ्" (४-३-११)। **पौर्वाह्णिकः ಪೌರ್ವಾಹ್ಣಿಕಃ** पूर्वाह्णः सोढोऽस्य ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾದರೆ "टच्यु" ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬಂದು **पूर्वाह्णतनम् ಪೂರ್ವಾಹ್ಣತನಮ್** ಎಂದು ರೂಪವಾಗು ವುದು.

पूर्वाह्णिक ಪೂರ್ವಾಹ್ಣಿಕ (वि०) ಪೂರ್ವಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸ ಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. पूर्वाह्णः साधनतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

पूर्विन् ಪೂರ್ವಿನ್ (वि०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿದವನು, ಮೊದಲು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. पूर्वं कृतमनेन "इनिः" (५-२-८६)।

पूर्वेद्युस् ಪೂರ್ವೇದ್ಯುಸ್ (अव्य०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ, ಹಿಂದಿನ ದಿನ. पूर्वस्मिन्नहनि—पूर्व "एद्युस्" (५-३-२२)। "पूर्वेद्युरपरेद्युर्वा श्राद्धकर्मण्युपस्थिते। निमन्त्रयेत त्र्यवरान् सम्यग्विप्रान्यथोदितान्" मनु० ३-१८७। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಪೂರ್ವಭಾಗ. "पूर्वेद्युः प्रातःकाले स्यात्" मेदि०। "पूर्वेद्युः पूर्वाह्णप्रभातयोः" हेम०।

पूर्वोत्तर ಪೂರ್ವೋತ್ತರ (वि०) 1. ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ. 2. ಪೂರ್ವದ ಮತ್ತು ಅನಂತರದ. (स्त्री०) 3. ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯ ಭಾಗ, ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕು. पूर्वस्याः उत्तरस्याश्च दिशः अन्तरालम् (३-२-१६)।

पूषन् ಪೂಷನ್ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. पूषति—पूष (वृद्धौ) "कनिः" (उ० १-१५७)। "इन्धनौघधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम्" माघ० २-२३। पूषा पूषणौ पूषणः। ಈ ಪೂಷನೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು ದ್ವಾದಶ ಸೂರ್ಯರಲ್ಲೊ ಬ್ಬನು. "धाता मित्रोऽर्यमा शक्रः वरुणस्त्वंश एव च। भगो विवस्वान् पूषा च सविता दशमस्तथा। एकादशस्तथा त्वष्टा द्वादशो विष्णुरुच्यते" भा० आदि० ६६।

पूषात्मज ಪೂಷಾತ್ಮಜ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पूष्णः आत्मजः। ವೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಮೇಘವು ಸೂರ್ಯ ನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು, "आदित्याज्जायते वृष्टिः वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः"। "वृष्टिं पूषात्मजो यथा" भा० वन०। 2. ಇಂದ್ರ.

पूषदन्तहर ಪೂಷದಂತಹರ (पुं०) ಪರಶಿವ. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಂಶಭೂತನಾದ ವೀರಭದ್ರನಿಂದ ಪೂಷನೆಂಬ ಸೂರ್ಯನ ದಂತಭಂಗವುಂಟಾಯಿತು.

पृक्का ಪೃಕ್ಕಾ (स्त्री०) ಬೆಣ್ಣೆ ಬದಿರು ಸೊಪ್ಪು.

पृक्त ಪೃಕ್ತ (वि०) ಬೆರೆತಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. पृची (संपर्के) "क्तः" (३-४-७२)। "पृक्तस्तुषारैर्गिरिनिर्झराणामनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३।

पृक्ति ಪೃಕ್ತಿ (स्त्री०) ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಪರ್ಕ, ಸಂಬಂಧ, पृची (संपर्के) "क्तिन्" (३-३-९४)।

पृच्छक ಪೃಚ್ಛಕ (वि०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವವನು, ವಿಚಾರಮಾಡುವವನು. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತನಿಖೆ ಮಾಡುವವನು. "पृच्छकेन सदा भाव्यं पुरुषेण विजानता" पञ्चतं० ५-८९।

पृच्छत् ಪೃಚ್ಛತ್ (वि०) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕೇಳುತ್ತಿರುವ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "किमिति किमिति पृच्छन् भाषितं स प्रियायाः" नैष० ३-१३५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.**

पृच्छा ಪೃಚ್ಛಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. 2. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದು. 3. ತನಿಖೆ, ವಿಚಾರಣೆ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "इति किमुषसि पृच्छाशंसिकिंशब्दरूपप्रतिनियमितवाचा वायसेनैष पृष्टः" नैष० १९-६०।

पृतना ಪೃತನಾ (स्त्री०) 1. ಸೇನೆ, ದಂಡು, ಪಡೆ. पृङ् (व्यायामे) "ततन्" बाहु०। "पुरः सुराणां पृतनां प्रथीयसीं विलोक्य वीरः पुलकं प्रमोदजम्" कुमा० १५-४६। 2. 243 ಆನೆಗಳು 243 ರಥಗಳು 729 ಕುದುರೆಗಳು 1225 ಪದಾತಿ (ಕಾಲುಬಲ) ಗಳುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಗುಂಪು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अनीकिनी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 3. ಸಂಗ್ರಾಮ, ಯುದ್ಧ.

पृतनाधिप ಪೃತನಾಧಿಪ, –अधिपति –ಅಧಿಪತಿ (पुं०) ಸೇನಾಪತಿ. पृतनाया अधिपः अधिपतिर्वा। "महाहवाम्भोधिविधूननोद्धतान् ददर्श राजा पृतनाधिपान् बहून्" कुमा० १५-७।

पृतनाषाट्(ह्) ಪೃತನಾಷಾಟ್(ಹ್) (पुं०) ಇಂದ್ರ. पृतनां सहते—षह (मर्षणे) "ण्विः" (३-२-६३)। सस्य षत्वम् (८-३-१०९)। ಇದು ಛಾಂದಸ ಪ್ರಯೋಗ. ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ पृतनां साहयति अभिभवति—षह (मर्षणे) + णिच् "क्विप्" (३-२-७६)। षत्वम् (८-३-५६)।

पृथक् ಪೃಥಕ್ (अव्य०) 1. ಬೇರೆಯಾಗಿ, ತನಿಯಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ. पृथ (प्रक्षेपे) "कक्" बाहु०। प्रथ (प्रख्याने) "अजिः" (उ० १-१३४) सम्प्रसारणञ्च इति वा। "शङ्खान् दध्मुः पृथक् पृथक्" गीता १-१८। 2. ಬೇರೆಯಾದ, ಭಿನ್ನವಾದ. "रचिता पृथगर्थता गिराम्" किरा० २-२७। 3. ಒಂಟಿಯಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಬಿಡಿಯಾಗಿ. "इति च भवतो जायास्नेहात् पृथक्-स्थितिभीरुता" विक्र० ४-३९। 4. ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು. "पृथङ्नभस्वतश्चण्डात् वैनतेयेन वा विना" भट्टि० ८-१०९।

पृथक्करण ಪೃಥಕ್ಕರಣ (न०) ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು.

पृथक्कृत्य ಪೃಥಕ್ಕೃತ್ಯ (अव्य०) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಬೇರೆ ಮಾಡಿ, ತನಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ.

पृथक्त्व ಪೃಥಕ್ತ್ವ (न०) ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. पृथगित्यस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "पृथग्व्यवहारकारणं पृथक्त्वम्" त० सं०। इदमस्मात् पृथक् ಇತ್ಯಾದಿ. "धनुर्भृता तोत्रभृता च भेजे पृथक्त्वमैक्यं च यथाप्रमाणम्" याद० २३-२१।

पृथक्पर्णी ಪೃಥಕ್ಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ. पृथक् असक्तं पर्णमस्याः "ङीष्" (४-१-५४)।

पृथगात्मता ಪೃಥಗಾತ್ಮತಾ (स्त्री०) 1. ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. पृथक् आत्मा स्वरूपं यस्य, तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ವಿವೇಚನೆ, ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷಾದಿ ಭೇದಜ್ಞಾನ. "विवेकः पृथगात्मता" अम०।

पृथगात्मिका ಪೃಥಗಾತ್ಮಿಕಾ (स्त्री०) ವ್ಯಕ್ತಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. पृथक् आत्मा स्वरूपं यस्याः "कप्"। अत इत्वम् (७-३-४४)। "व्यक्तिस्तु पृथगात्मिका" अम०। ವಹ್ನಿತ್ವೇನ ಒಂದೇರೂಪವಿದ್ದರೂ ಮಹಾನಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪದಿಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಹ್ನಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದುವು.

पृथग्जन ಪೃಥಗ್ಜನ (पुं०) 1. ನೀಚಮನುಷ್ಯ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಮನುಷ್ಯ. सज्जनेभ्यः पृथग्भूतो जनः। "विवर्णः पामरो नीचः प्राकृतश्च पृथग्जनः" अम०। "स्थितिं समीक्ष्योभयथा परीक्षकः करोत्यवज्ञोपहतं पृथग्जनः" किरा० १४-२४। 2. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "विविनक्ति न बुद्धिदुर्विधः स्वयमेव स्वहितं पृथग्जनः" माघ० १६-३९।

पृथा ಪೃಥಾ (स्त्री०) ಕುಂತಿ, ಕುಂತಿ ಭೋಜನ ಮಗಳು, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿ. ಇವಳು ಯದುವಂಶದ ಶೂರ ರಾಜನ ಮಗಳು. ಕುಂತಿ ಭೋಜನಿಗೆ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲ

ವಾದುದರಿಂದ ಶೂರರಾಜನಿಂದ ಇವಳನ್ನು ಸಾಕುಮಗಳನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದನು. ಇದರಿಂದ ಇವಳಿಗೆ ಕುಂತಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ["कुन्तिभोज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

पृथाज ಪೃಥಾಜ, –तनय –ತನಯ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಪೃಥೆ (ಕುಂತಿ) ಯ ಮಕ್ಕಳಾದ 1. ಧರ್ಮರಾಜ 2. ಭೀಮಸೇನ ಮತ್ತು 3. ಅರ್ಜುನ. पृथाया जायते, पृथायास्तनयः पृथायाः सुतः सूनुर्वा । "अश्वत्थामा हत इति पृथासूनुना स्पष्टमुक्त्वा" वेणी० ३-११ । "अभितस्तं पृथासूनुः स्नेहेन परितस्तरे" किरा० ११-८ । "मृगविद्विषामिव यदित्थमजनि मिषतां पृथासुतैः" माघ० १५-३४ ।

पृथापति ಪೃಥಾಪತಿ (पुं०) ಪಾಂಡುರಾಜ. पृथायाः पतिः ।

पृथिका ಪೃಥಿಕಾ (स्त्री०) ಶತಪದಿ, ಸಾವಿರಕಾಲು, ಜರಿ.

पृथिवी ಪೃಥಿವೀ (स्त्री०) 1. ಧರೆ, ಭೂಮಿ, ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಸ್ಥಾನ. प्रथ (प्रख्याने) "षिवन्" (उ० १-१४८) सम्प्रसारणञ्च। "नासाविरोकपवनोल्लसितं तनीयो रोमाञ्चतामिव जगाम रजःपृथिव्याः" माघ० ५-५४ । 2. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ನವದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशकालदिगात्ममनांसि नवैव (द्रव्याणि)" त० सं० । **ಪೃಥಿವೀಲಕ್ಷಣ** : "रूपरसगन्धस्पर्शवती पृथिवी" वै० सू० । "गन्धवती पृथिवी" त० सं०। ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವು ಪೃಥಿವಿ. षिवन् ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು षवन् ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ **पृथवी ಪೃಥವೀ** ಎಂಬ ರೂಪವೂ ಉಂಟು. "पृथवी पृथिवी पृथ्वी धरा सर्वंसहा रसा" निघ०। ಪೃಥಿವಿಯು नित्या ಮತ್ತು अनित्या ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರಮಾಣುರೂಪವಾದ ಪೃಥಿವಿಯು ನಿತ್ಯ. ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿ ಪೃಥಿವಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದರಿಂದ ಅದು ಅನಿತ್ಯ. "गन्धवती पृथिवी"। सा द्विविधा नित्यानित्या चेति। नित्या परमाणुरूपा। अनित्या कार्यरूपा त० सं० । 3. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["पञ्चभूत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

पृथिवीक्षित् ಪೃಥಿವೀಕ್ಷಿತ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. पृथिव्यां क्षियति — क्षि (क्षयैश्वर्ययोः) "क्विप्" (३-२-७६) । "राजान्तकरणावेतौ द्वौ दोषौ पृथिवीक्षिताम्" मनु० ९-२२१ ।

पृथिवीतल ಪೃಥಿವೀತಲ (न०) ಭೂಮಿ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ. पृथिव्यास्तलम् । "क्लान्तकरतलधृताचलकः पृथिवीतले तुलितभूभृदुच्यसे" माघ० १५-३० ।

पृथिवीपति ಪೃಥಿವೀಪತಿ, –पाल –ಪಾಲ, –पालक –ಪಾಲಕ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. पृथिव्याः पतिः । पृथिवीं पालयति पृथिव्याः पालको वा । "सर्वोपायैस्तथा कुर्यात् नीतिज्ञः पृथिवीपतिः" मनु० ७-१७७ । "बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीमेव केवलाम्" रघु० १५-१ ।

पृथिवीभुज् ಪೃಥಿವೀಭುಜ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. पृथिवीं भुनक्ति—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६) ।

पृथिवीभृत् ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. पृथिवीं बिभर्ति—डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६) । "क्षोभमगमदतिमात्रमथो शिशुपालपक्षपृथिवीभृतां गणः" माघ० १५-४७ । "मामाहुः पृथिवीभृतामधिपतिं नागाधिराजो भवान्" विक्र० ४-४७ ।

पृथु ಪೃಥು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಪೃಥುಚಕ್ರವರ್ತಿ, ವೇನರಾಜನ ಮಗ. [ವೇನರಾಜನು ಬಹಳ ನಾಸ್ತಿಕನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ಆಗ ಪ್ರಜೆಗಳು ವೇನನ ಶರೀರವನ್ನು ಮಥನ ಮಾಡಲು ಪೃಥುವು ಜನಿಸಿದನು. ಪೃಥುರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕಂಡು ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ (ಕಡೆದು) ಅದುವರೆಗೆ ನುಂಗಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿ ಸೌಖ್ಯವುಂಟುಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ "ಪೃಥಿವಿ" ಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ರಾಜನು ಬಹಳ ಧರ್ಮಾತ್ಮ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದವನು. ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವೇ ಇವನ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಭಾವನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. भाग० ४-१५-१८ । "भास्वन्ति रत्नानि महौषधींश्च पृथूपदिष्टां दुदुहुर्धरित्रीम्" कुमा० १-२ । 2. ವಿಷ್ಣು. प्रथ (प्रख्याने) "कुः" संप्रसारणञ्च (उ० १-२८) । ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಪಂಚರೂಪದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "पृथुः प्रपञ्चरूपेण विस्तृतत्वाद्विनिश्चितः" इति निरुक्तिः । "प्राणदः प्रणमः पृथुः" वि० स० । 3. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (स्त्री०) 4. ಕೃಷ್ಣಜೀರಕ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ. "सुषवी कारवी पृथ्वी पृथुः कालोपकुञ्चिका"

ಅಮ॰। 5. ಹಿಂಗಿನ ಮರದ ಎಲೆ. (ವಿ॰) 6. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "नोच्चैर्यदा तरुतलेषु ममुस्तदानीमाधोरणैरभिहताः पृथुमूलशाखाः" माघ॰ ५-४४। "पृथु निरन्तरमिष्टभुजान्तरम्" माघ॰ ६-६०। स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४४)। पृथ्वी ಪೃಥ್ವೀ, पृथुः ಪೃಥುಃ. 7. ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ. "नगेन नागेन गरीयसोच्चकैररोधि पन्थाः पृथुदन्तशालिना" माघ॰ १२-४८। 8. ಪ್ರಚುರವಾದ, ಹೇರಳವಾದ, ಬಹಳವಾದ. 9. ದಪ್ಪವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "प्रथितपृथुपयोधरां गृहाण स्वयमिति मुग्धवधूमुदास दोर्भ्याम्" माघ॰ ७-४९।

पृथुक ಪೃಥುಕ (पुं॰) 1. ಬಾಲಕ, ಎಳೆಯ ಮಗು, ಶಿಶು, ಮರಿ. प्रथ (प्रख्याने) "कुकन्" संप्रसारणश्च (उ॰ ५-५३)। "प्रक्रीडितान् रेणुभिरेत्य तूर्णं निन्युर्जनन्यः पृथुकान् पथिभ्यः" माघ॰ ३-३०। 2. ಅವಲಕ್ಕಿ. "पृथुकौ चिपिटार्भकौ" अम॰। (स्त्री॰) –का –ಕಾ. 3. ಬಾಲಿಕೆ, ಹುಡುಗಿ.

पृथुकीर्ति ಪೃಥುಕೀರ್ತಿ (स्त्री॰) 1. ಪೃಥೆಯ ತಂಗಿ, ವಸುದೇವನ ಸಹೋದರಿ. (ವಿ॰) 2. ವಿಶಾಲವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ.

पृथुरोमन् ಪೃಥುರೋಮನ್ (पुं॰) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. पृथूनि रोमाणि रोमस्थानानि शलाकानि अस्य। (ವಿ॰) 2. ದೊಡ್ಡ ಕೂದಲುಳ್ಳ.

पृथुल ಪೃಥುಲ (ವಿ॰) ವಿಶಾಲವಾದ, ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. पृथुत्वमस्यास्ति—पृथु "लच्" (५-२-९७)। "श्रोणिषु प्रियकरः पृथुलासु स्पर्शमाप सकलेन तलेन" माघ॰ १०-६५।

पृथुलाक्ष ಪೃಥುಲಾಕ್ಷ (ವಿ॰) ವಿಶಾಲವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳ, ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. पृथले अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)।

पृथुस्कन्ध ಪೃಥುಸ್ಕಂಧ (पुं॰) ಸೂಕರ, ಹಂದಿ, ವರಾಹ. पृथुः स्कन्धोऽस्य।

पृथूदर ಪೃಥೂದರ (पुं॰) 1. ಮೇಷ, ಟಗರು. पृथु उदरं यस्य। जाति॰ "ङीष्" (४-१-६३)। (ವಿ॰) 2. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. स्त्रियां स्वाङ्गत्वात् "ङीष्" (४-१-५४)। –उदरी –ಉದರೀ.

पृथ्वी ಪೃಥ್ವೀ (स्त्री॰) 1. ಭೂಮಿ, ಧರೆ, ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಸ್ಥಾನ. पृथुः स्थूलत्वगुणयुक्ता — प्रथ (प्रख्याने) "कुः" संप्रसारणश्च (उ॰ १-२८)। गुणवाचित्वात् वा "ङीष्" (४-१-४४)। "संविव्युरम्बरविकारि चमूसमुत्थं पृथ्वीरजः करभकण्ठकडारमाशाः" माघ॰ ५-३। 2. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. "सुषवी कारवी पृथ्वी पृथुः कालोपकुञ्चिका" अम॰। 3. ದಪ್ಪಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 4. ಸ್ಥೂಲ ಹಂಗಸು. 5. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರವಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಜಗಣ ಸಗಣ ಜಗಣ ಸಗಣ ಯಗಣ ಒಂದು ಲಘು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು. **ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

ज	स	ज	स	य	ल	गु
।०।	।।०	।०।	।।०	।००	।	०

"जसौ जसयला वसुग्रहयतिश्च पृथ्वी गुरुः" वृ॰र॰।

पृथ्वीका ಪೃಥ್ವೀಕಾ (स्त्री॰) 1. ದಪ್ಪಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 2. ಕರಿಜೀರಿಗೆ.

पृथ्वीधर ಪೃಥ್ವೀಧರ (पुं॰) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. पृथ्वीं धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "अन्यूनोन्नतयोऽतिमात्रपृथवः पृथ्वीधरश्रीभृतः" माघ॰ १७-६९।

पृथ्वीश ಪೃಥ್ವೀಶ (पुं॰) ರಾಜ, ದೊರೆ. "पृथ्वीश एष नुदतु त्वदनङ्गतापम्" नैष॰ ११-१२३।

पृदाकु ಪೃದಾಕು (पुं॰) 1. ಗಜ, ಆನೆ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 3. ಚಿರತೆ. 4. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. 5. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 6. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पर्द (कुत्सिते शब्दे) "काकुः" संप्रसारणं अकारस्य लोपश्च (उ॰ ३-८०)। "पृदाकुर्वृश्चिके व्याघ्रे चित्रके च सरीसृपे" हेम॰।

पृश्नि ಪೃಶ್ನಿ (स्त्री॰) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. स्पश (संस्पर्शने) "निः" सकारलोपः गुणाभावश्च निपा॰ (उ॰ ४-५२)। 2. ವಸುದೇವನ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಪತ್ನಿ. ವಸುದೇವನು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸುತಪನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಜಾಪತಿ. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಲು ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಲು "ನಿನ್ನಂತಹ ಪುತ್ರನೊಬ್ಬನು ಬೇಕು" ಎಂದು ವರವನ್ನು ಬೇಡಿದರು. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ದೇವಕೀ-ವಸುದೇವರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇವರಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರೂಪದಿಂದ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ಸ್ಮರಣೆಗಾಗಿ ಶಂಖಚಕ್ರಧಾರಿಯಾಗಿ ದರ್ಶನವಿತ್ತನು. "त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृश्निः स्वायंभुवे सति। तदायं

सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः। युवां वै ब्रह्मणादिष्टौ प्रजासर्गे यदा ततः। संनियम्येन्द्रियग्रामं तेपाथे परमं तपः। तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः। प्रादुरासं वरदराट् युवयोः कामदित्सया। न वव्राथेऽपवर्गं मे मोहितौ मम मायया। गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम्। तृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनैव वपुषाऽथ वाम्। जातो भूयस्तयोरेव सत्यं मे व्याहृतं सति। एतद्वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे। नान्यथा मद्भवं ज्ञानं मर्त्यलिङ्गे न जायते। युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत्। चिन्तयन्तौ कृतस्नेहौ यास्येथे मद्गतिं पराम्" भाग० १०-३। 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ಅಮೃತ. 5. ಅನ್ನ. 6. ವೇದ. "पृश्निरित्युच्यते चान्नं वेदा आपोऽमृतं तथा" भा० शान्ति०। (वि०) 7. ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. 8. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. 9. ದುರ್ಬಲವಾದ ಎಲುಬುಗಳುಳ್ಳ.

पृश्निका ಪೃಶ್ನಿಕಾ (स्त्री०) ನೀರುಕಾಗೆ. पृश्नौ जले कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

पृश्निगर्भ ಪೃಶ್ನಿಗರ್ಭ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पृश्निः जन्मान्तरजाता देवकी गर्भः उत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। पृश्निः वेदादयो गर्भे यस्य वा। "पृश्निरित्युच्यते चान्नं वेदा आपोऽमृतं तथा। ममैतानि सदा गर्भः पृश्निगर्भस्ततोऽस्म्यहम्" भा० शान्ति०।

पृश्निपर्णी ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ. पृश्नि स्वल्पं पर्णमस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। "पृश्निपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्ण्यङ्घ्रिपर्णिका" अम०।

पृश्निभद्र ಪೃಶ್ನಿಭದ್ರ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पृश्नौ भद्रं यस्य।

पृषत् ಪೃಷತ್ (पुंन०) 1. ಜಲಬಿಂದು, ನೀರಿನ ಹನಿ. पर्षति — पृषु (सेचने) "अतिः" गुणाभावः शतृवत् अस्य कार्यम् निपा० (उ० २-८०)। ಜಲಬಿಂದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "पृषन्ति बिन्दुपृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियः" अम०। "नाथ त्वद्गुणदुग्धाब्धिपृषदास्वादनं क्षमम्" याद० १६-११४। "पृतनां तस्य संप्रेक्ष्य पृषद्भ्राविवतसागराम्" याद० २२-१९६। (पुं०) 2. ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ. "पृषत्किशोरी कुरुतामसङ्गतां कथं मनोवृत्तिमपि द्विपाधिपे" नैष० ९-२९। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (३-१-६३)। –ती –ತೀ. "नलिनं मलिनं विवृण्वती पृषतीमस्पृशती तदीक्षणे" नैष० २-२३।

पृषत ಪೃಷತ (पुं०) 1. ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ. पृषु (सेचने) "अतच्" (उ० ३-१११)। 2. ದ್ರವವಸ್ತುವಿನ ಬಿಂದು, ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹನಿ. "पतितैरपेतजलदान्नभसः पृषतैरपां शमयता च रजः" किरा० ६-२७। 3. ಚುಕ್ಕೆ, ಬೊಟ್ಟು, ಗುರುತು. 4. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತುತರುವ ಜಿಂಕೆ, ಗಾಳಿಗೆ ವಾಹನದಂತಿರುವ ಜಿಂಕೆ. 5. ಮೊಸರು ಬೆರಸಿದ ತುಪ್ಪ. "पृषतोऽपि च दध्याज्ये" वैज०।

पृषताश्व ಪೃಷತಾಶ್ವ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पृषतः अश्व इव गमनसाधनं यस्य।

पृषती ಪೃಷತೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ, ಹೆಣ್ಣು ಚಿಗರಿ. "पृषतीमस्पृशती तदीक्षणे" नैष० २-२३।

पृषतांपति ಪೃಷತಾಂಪತಿ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "तुहिनयन् सरितः पृषतां पतिः" माघ० ६-५५।

पृषत्क ಪೃಷತ್ಕ (पुं०) ಶರ, ಬಾಣ. पृषन्ति बिन्दव इव को वायुरत्र। पृषत् संज्ञायां "कन्" वा। "युगपद्ददृशे विशन् वराहं तदुपोढैश्च नभश्चरैः पृषत्कैः" किरा० १३-२३।

पृषदंश ಪೃಷದಂಶ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

पृषदश्व ಪೃಷದಶ್ವ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पृषन् मृगोऽश्व इव वाहको यस्य।

पृषदाज्य ಪೃಷದಾಜ್ಯ (न०) ಮೊಸರು ಬೆರಸಿದ ತುಪ್ಪ. पृषद्भिः दधिबिन्दुभिः सहितमाज्यम्। "पृषदाज्यं सदध्याज्ये" अम०।

पृषन्ति ಪೃಷನ್ತಿ (पुं०) ಬಿಂದು, ಹನಿ, ತೊಟ್ಟು. "पयःपृषन्तिभिः स्पृष्टा यान्ति वाता शनैः शनैः"।

पृषोदर ಪೃಷೋದರ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पृषन्ति उदरे यस्य। पृषो० (६-३-१०९) तलोपः। शिष्टैरुच्चरितत्वात् साधुः। (वि०) 2. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. पृषदिव उदरं यस्य।

पृषोदरादि ಪೃಷೋದರಾದಿ (पुं०) ಪೃಷೋದರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಗಣ. ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವನ್ನು ಹಿರಿಯರು ಉಚ್ಚರಿಸಿದಂತೆಯೇ ನಾವೂ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. "पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम्" पा० सू० ६-३-१०९। ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಪದಗಳು ವರ್ಣನಾಶ (ಲೋಪ) ಆಗಮ ಆದೇಶ ಮತ್ತು ವರ್ಣ ವಿಪರ್ಯಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. पृषोदर पृषोत्थान बलाहक जीमूत उलूखल

पिशाच बृसी मयूर ಇವು ಪೃಷೋದರಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು. ಇದು ಆಕೃತಿ ಗಣವಾದುದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ. पृषत् उदरम् ಇಲ್ಲಿ "त" ಲೋಪ. वारिवाहको वलाहकः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ (वारि) ಪದಕ್ಕೆ "व" ಕಾರಾದೇಶವೂ ಉತ್ತರ ಪದದ ಆದಿಗೆ ಲತ್ವವೂ ಬಂದಿರುವುದು, हंसः ಎಂಬಲ್ಲಿ हन ಧಾತುವಿಗೆ सक् ಆಗಮವೂ सिंह ಎಂಬಲ್ಲಿ हिसि (हिंसायाम्) ಧಾತುವಿಗೆ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯವೂ ಬಂದು ರೂಪ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಇತ್ಯಾದಿ. "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्। गूढोत्मा वर्णविकृतेः वर्णनाशात्पृषोदरम्"।

पृष्ट ಪೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "वैवाहिकीं तिथिं पृष्टास्तत्क्षणं हरबन्धुना" कुमा० ६-९३। "नलस्य पृष्टा निषधागता गुणान् मिषेण दूतद्विजवन्दिचारणाः" नैष० १-३७। 2. ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇಚನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पृषु (सेचने) "क्तः" (३-२-१०२)।

पृष्टवत् ಪೃಷ್ಟವತ್ (वि०) 1. ಕೇಳಿದವನು, ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದವನು. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಸಿಂಪಿಸಿದವನು, ಸೇಚನೆ ಮಾಡಿದವನು.

पृष्टि ಪೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವಿಕೆ, ಕೇಳುವಿಕೆ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಿಂಪಿಸುವಿಕೆ, ಸೇಚನೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. पृषु (सेचने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

पृष्ठ ಪೃಷ್ಠ (न०) 1. ಮೈಯ ಹಿಂಭಾಗ. पृष्यते — पृषु (सेचने) "थक्" (उ० २-१२)। निपा०। "पृष्ठं तु चरमं तनोः" अम०। "द्रवतां ननु पृष्ठमीक्षते वदनं सोऽपि न जातु विद्विषाम्" माघ० १६-६०। 2. ಮೇಲು ಭಾಗ, ಹೊರಮೈ, ಮೇಲುಮೈ. "पिष्टाद्रिपृष्ठास्तरसा च दन्तिनश्चलत्रिजाङ्गाचलदुर्गमा भुवः" माघ० ११-४९। 3. ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಯ ಬೆನ್ನು. "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। 4. ಹಿಂಭಾಗ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ. 5. ಪುಸ್ತಕದ ಪುಟ.

पृष्ठगोप ಪೃಷ್ಠಗೋಪ (पुं०) ಬೆಂಗಾವಲು, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ರಕ್ಷಿಸುವವನು.

पृष्ठग्रन्थि ಪೃಷ್ಠಗ್ರಂಥಿ (पुं०) 1. ಬೆನ್ನಿನ ಗಂಟು, ಗೂನು. पृष्ठस्य ग्रन्थिः। (वि०) 2. ಗೂನುಬೆನ್ನಿನವನು. पृष्ठे ग्रन्थिर्यस्य।

पृष्ठचक्षुस् ಪೃಷ್ಠಚಕ್ಷುಸ್ (पुं०) 1. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 2. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ.

पृष्ठतस् ಪೃಷ್ಠತಸ್ (अव्य०) 1. ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ. पृष्ठ "तसिः" (वा० ५-४-४४)। 2. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. "नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व" गीता ११-४०। 3. ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ, ಹಿಂದುಗಡೆಗೆ.

पृष्ठदृष्टि ಪೃಷ್ಠದೃಷ್ಟಿ (पुं०) 1. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 2. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ.

पृष्ठभाग ಪೃಷ್ಠಭಾಗ (पुं०) ಬೆನ್ನು, ಹಿಂಭಾಗ.

पृष्ठमांसाद ಪೃಷ್ಠಮಾಂಸಾದ (वि०) ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೂಷಿಸುವವನು, ಹಿಂದುಗಡೆ ದೋಷಾರೋಪಮಾಡುವವನು. पृष्ठे परोक्षे मांसाद इव।

पृष्ठमांसादन ಪೃಷ್ಠಮಾಂಸಾದನ (न०) ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೂಷಿಸುವುದು. पृष्ठे परोक्षे मांसादनमिव।

पृष्ठवंश ಪೃಷ್ಠವಂಶ (पुं०) ಬೆನ್ನಿನ ಎಲುಬು, ಬೆನ್ನಿನ ಮೂಳೆ. पृष्ठस्य वंशः।

पृष्ठवाड् ಪೃಷ್ಠವಾಡ್ (पुं०) ಭಾರವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ವೃಷಭ, ಗಾಡಿಯ ಭಾರವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಎತ್ತು, ಪಳಗಿಸಲು ನೊಗದ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ ಎತ್ತು. पृष्ठं युगपार्श्वं वहति — वह (प्रापणे) "ण्विः" (३-२-६४)।

पृष्ठवाह्य ಪೃಷ್ಠವಾಹ್ಯ (पुं०) ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಮೂಟೆ ಹೊರುವ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. पृष्ठेन वाह्यं यस्य। "स्थौरी पृष्ठचः पृष्ठवाह्यः" अभि० चि०।

पृष्ठशय ಪೃಷ್ಠಶಯ (वि०) ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗುವ, ಅಂಗಲಾಚಿ ಮಲಗುವ. पृष्ठे शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

पृष्ठशृङ्ग ಪೃಷ್ಠಶೃಂಗ (पुं०) ಬೆನ್ನಿನವರೆಗೂ ಕೊಂಬು ಬೆಳೆದಿರುವ ಕಾಡುಹೋತ. पृष्ठे शृङ्गोऽस्य। "पृष्ठशृङ्गो वनाजः स्यात्" अभि०चि०।

पृष्ठशृङ्गिन् ಪೃಷ್ಠಶೃಂಗಿನ್ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. 3. ನಪುಂಸಕ. 4. ಕುರಿ, ಟಗರು. "पृष्ठशृङ्गी पुमान् दंशभीरौ षण्डे वृकोदरे" मेदि०।

पृष्ठोदय ಪೃಷ್ಠೋದಯ (पुं०) ಪೃಷ್ಠೋದಯ ಲಗ್ನಗಳು, ಪೃಷ್ಠಭಾಗದಿಂದ ಉದಯಿಸುವ ಲಗ್ನಗಳು. पृष्ठेन उदयो यस्य। ಮೇಷ, ವೃಷಭ, ಮಿಥುನ, ಕರ್ಕಾಟಕ, ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮಕರ ಇವು ನಿಶಾಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಲಗ್ನಗಳು. ಉಳಿದ ಲಗ್ನಗಳು ದಿನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವು. ನಿಶಾ

ಸಂಜ್ಞೆಯ ಲಗ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಥುನ ಲಗ್ನ ಹೊರತು ಉಳಿದವು ಪೃಷ್ಠೋದಯ ಲಗ್ನಗಳು. ಉಳಿದ ಸಿಂಹ ಕನ್ಯಾ ತುಲಾ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಕುಂಭ ಲಗ್ನಗಳು ಶೀರ್ಷೋದಯ ಲಗ್ನಗಳು. ಮೀನಲಗ್ನವು ಉಭಯ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಲಗ್ನ. "अजो गोपतियुग्मं च कर्किधन्विमृगास्तथा। निशासंज्ञाः स्मृताश्चैते शेषाश्चान्ये दिनात्मकाः। निशासंज्ञा विमिथुनाः स्मृता पृष्ठोदयास्तथा। शेषाः शीर्षोदयाह्येते मीनश्चोभयसंज्ञकः"।

पृष्ठच ಪೃಷ್ಠ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲು ಅಗಲವಾದ ಬೆನ್ನುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವು. प्रशस्तमतिशयितं वा पृष्ठमस्य "यप्"(वा०५-२-१२०)। 'पृष्ठ्यानामपि चाश्वानां बाह्लीकानां जनार्दनः। ददौ शतसहस्राणि कन्याधनमनुत्तमम्" भा० आदि० २४७-४४। (ನಂ) 2. ರಥಂತರ ಬೃಹತ್ ವೈರೂಪ ವೈರಾಜ ಶಾಕ್ವರ ಮತ್ತು ರೈವತಗಳೆಂಬ ಆರು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆರು ದಿನಗಳ ಸಮೂಹ. रथन्तरबृहद्वैरूपवैराजशाक्वररैवताख्यानि षट् पृष्ठाख्यस्तोत्राणि। तद्युक्तान्यहानि लक्षणया पृष्ठानि, तेषां समूहः "यन्" (वा० ४-२-४२)। (ವಿ) 3. ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. पृष्ठे भवः "यत्"(४-३-५५)।

पेचक ಪೇಚಕ (ಪುಂ) 1. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. पच्यते दुःखेन—डुपचष् (पाके) "वुन्" (उ० ५-३७)। 2. ಆನೆಯ ಬಾಲದ ಬುಡದ ಸಮೀಪ ಭಾಗ. "पेचको गजलाङ्गूलमूलोपान्ते च कौशिके" मेदि०। 3. ಪರ್ಯಂಕ, ಮಂಚ. 4. ಹೇನು. 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ.

पेचकिन् ಪೇಚಕಿನ್ (ಪುಂ) ಗಜ, ಆನೆ. पेचकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पेचिल ಪೇಚಿಲ (ಪುಂ) ಗಜ, ಆನೆ. "वराङ्गः पुष्करीशूर्पकर्णसामजपेचिलाः" त्रिकाण्ड०।

पेट ಪೇಟ (ಪುಂ) ನೀಡಿದ ಬೆರಳುಗಳುಳ್ಳ ಅಂಗೈ.

पेटक ಪೇಟಕ (ಪುಂ) 1. ಬೆತ್ತ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. पिट (शब्दसंघातयोः) "क्वुन्" (उ० २-३२)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. 3. ಬಿದಿರು ಬೆತ್ತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬುಟ್ಟಿ. "पेटकः पुस्तकादीनां मञ्जूषायां कदम्बके" मेदि०।

पेटा ಪೇಟಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. पेटति — पिट (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)।

पेटाक ಪೇಟಾಕ (ಪುಂ) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. पेटक पृषो०।

पेटिका ಪೇಟಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಸಣ್ಣ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

पेटी ಪೇಟೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಸಣ್ಣ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕೈಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

पेत्व ಪೇತ್ವ (ನಂ) 1. ಅಮೃತ. 2. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ.

पेय ಪೇಯ (ನಂ) 1. ಜಲ, ನೀರು. पीयते—पा (पाने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। ईत् (६-४-६५)। 2. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. 3. ಎಂಟು ವಿಧ ಅನ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) भोज्यम् (2) पेयम् (3) चूष्यम् (4) लेह्यम् (5) खाद्यम् (6) चर्वणम् (7) निष्पेयम् ಮತ್ತು (8) भक्ष्यम् ಇವು ಎಂಟು ವಿಧ ಅನ್ನಗಳು. (ವಿ) 4. ಕುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ. (ಸ್ತ್ರೀ) **–या –ಯಾ.** 6. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. 7. ಅನ್ನದ ಅಗಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆನೆ. "पेयं पातव्यपयसोः पेया श्राणाच्छमण्डयोः" मेदि०।

पेयूष ಪೇಯೂಷ (ನಂ) 1. ಅಮೃತ, ಸುಧೆ. पीयू (सौत्रधातुः) "ऊषन्" (उ० ४-७६)। बाहु० गुणः। 2. ತುಪ್ಪ, ಘೃತ. 3. ಕರು ಹಾಕಿದ ಏಳು ದಿನಗಳೊಳಗಿನ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು, ಗಿಣ್ಣು ಹಾಲು. "सप्तरात्रप्रसूतायाः क्षीरं पेयूषमुच्यते" हारा०। "शेलुं गव्यं च पेयूषं प्रयत्नेन विवर्जयेत्" मनु० ५-६।

पेरा ಪೇರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಭೂಮಿ. "अचलाकीलिनी पेरा बीजसूरत्नसूः स्वसूः" वैज०। 2. ಕತ್ತೆಯ ಮುಖದ ಆಕಾರದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. "अताडयन् मृदङ्गांश्च पेराश्चापूरयन् कलाः" भट्टि० १७-७।

पेरु ಪೇರು (ಪುಂ) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. पीयते रसान्—पीङ् (पाने) "रुः" (उ० ४-१०१)। "तर्षुमार्तण्डमुण्डीरपाथिपेरुगभस्तयः"वैज०। 2. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "मितद्रुः संवरः पेरुः स्तम्भी स्तम्भिर्महोदधिः" वैज०।

पेल ಪೇಲ (ನಂ) 1. ಗತಿ, ಗಮನ, ಚಲನ. पेलृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಅಂಡಕೋಶ, ವೃಷಣ.

पेलव ಪೇಲವ (ಪುಂ) 1. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯವಾದ, ಮುಟ್ಟಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. "पेलवः पुनरस्पृश्यो जम्भको नृत्तगानवित्" वैज०। (ನಂ) 2. ಮೆಣಸು. "मरिचं पलितं श्यामं वेल्लनं पेलवं कटु" वैज०। (ವಿ) 3. ಸುಕುಮಾರವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ. "कथमातपे गमिष्यसि परिबाधापेलवैरङ्गैः" शाकु० ३-१९। "पदं सहेत भ्रमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुनः पतत्रिणः" कुमा० ५-६। 4. ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. 5. ವಿರಳವಾದ, ಎಡೆಬಿಟ್ಟಿರುವ.

पेश ಪೇಶ (पुं०) ರೂಪ, ಆಕಾರ.

पेशल ಪೇಶಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. पेशं तद्गुणलक्ष्यं रामणीयकं लाति गृह्णाति इति पेशलः। ಗಜೇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಲು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ ಆಭರಣ ಮತ್ತು ಪೀತಾಂಬರ ಗಳು ಮೈಯಿಂದ ಜಾರಿಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದೂ ಸುಂದರ ವಾಗಿ ನಯನಮನೋಹರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೇಶಲನು. "त्वरातिशयतः स्रस्तस्रग्भूषाम्बरसुन्दरः। गजेन्द्ररक्षासमये योऽसौ स्यात् पेशलः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "अक्रूरः पेशलो दक्षः" वि० स०। (वि०) 2. ಮೃದುವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ. पिश (अवयवे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। पेशं रूपं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "सा संन्यस्ताभरणमबला पेशलं धारयन्ती शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद्दुःखदुःखेन गात्रम्" मेघ० २-३०। 3. ಕೃಶವಾದ, ತೆಳು ವಾದ. "एषा त्वया पेशलमध्ययापि घटाम्बुसंवर्धितबालचूता" रघु० १३-३४। 4. ಸುಂದರವಾದ, ಚೆಲು ವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. 5. ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ, ಚತುರ. 6. ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ. "वकुलपुष्परसासवपेशलध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलिः" माघ० ६-७। 7. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ.

पेशस् ಪೇಶಸ್ (न०) 1. ರೂಪ, ಆಕಾರ. 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಕೋಶ.

पेशस्कृत् ಪೇಶಸ್ಕೃತ್ (वि०) ಒಂದು ಕ್ರಿಮಿ, ಕೀಟ. पेशः रूपान्तरं स्वगृहीतकीटस्य करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "कीटः पेशस्कृतं ध्यायन् कुड्यां तेन प्रवेशितः। याति तत्सात्मतां राजन् पूर्वरूपमसंत्यजन्" भाग० ११-९-२३।

पेशि ಪೇಶಿ (स्त्री०) 1. ಮಾಂಸದ ತುಂಡು. 2. ಮಾಂಸ ಖಂಡ, ಮಾಂಸದ ಮುದ್ದೆ. 3. ವಜ್ರಾಯುಧ. 4. ಮೊಟ್ಟೆ, ತತ್ತಿ. 5. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. 6. ಗರ್ಭಪಿಂಡ. पिश (अवयवे) "इन्" (उ० ४-११९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **पेशी ಪೇಶೀ.** "पेशी सुपक्वकलिले मांस्यां खड्गपिधानके। मांसपिण्डचामण्डभेदे" मेदि०। 7. ಗರ್ಭ ಕೋಶ. 8. ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ ಮೊಗ್ಗು, ಬಲಿತ ಮೊಗ್ಗು.

पेशीकोश ಪೇಶೀಕೋಶ (पुं०) ಅಂಡಕೋಶ, ಹಕ್ಕಿಯ ತತ್ತಿ. पेश्याः कोशः। "पेशीकोशो द्विहीनेऽण्डम्" अम०।

पेष ಪೇಷ (पुं०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 2. ಹಿಟ್ಟುಮಾಡುವುದು. पिष्लृ (संचूर्णने) "घञ्" (३-३-१८)।

पेषक ಪೇಷಕ (वि०) 1. ಅರೆಯುವವನು, ಪುಡಿಮಾಡು ವವನು. 2. ಹಿಟ್ಟುಮಾಡುವವನು, ಬೀಸುವವನು. पिष्लृ (संचूर्णने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पेषण ಪೇಷಣ (न०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡು ವುದು. पिष्लृ (संचूर्णने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೀಸುವಿಕೆ, ಹಿಟ್ಟುಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಕಲ್ಲುಪತ್ತು, ಔಷಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರೆಯುವ ಗುಳಿ ಕಲ್ಲು. पिष्लृ अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು. (वि०) 5. ಅರೆಯುವ, ಪುಡಿಮಾಡುವ.

पेषणि ಪೇಷಣಿ (स्त्री०) 1. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು, ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು. 2. ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಪುಡಿಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು. पिष्लृ (संचूर्णने) "अनिः" बाहु०। स्त्रियां वा "ङीष्" (वा० ४-१-४५)। **-णी -ಣೀ.**

पेषणीय ಪೇಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ, ಪುಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೀಸಲ್ಪಡುವ. पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "अनीयर्" (३-१-९६) 3. ಅರೆಯಬೇಕಾದ 4. ಬೀಸ ಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **पेष्टव्यम् ಪೇಷ್ಟವ್ಯಮ್.**

पैङ्गल ಪೈಂಗಲ (पुं० ब० व०) 1. ಪಿಂಗಳ ಋಷಿಯ ಗೋತ್ರದವರ ಶಿಷ್ಯರು. पिङ्गलस्य गोत्रापत्यं "यञ्" (४-१-१०५)।पैङ्गल्यस्य छात्राः "अण्" (४-२-१११)। 2. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು.

पैङ्गल्य ಪೈಂಗಲ್ಯ (पुं०) ಪಿಂಗಳ ಋಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. पिङ्गलस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)।

पैङ्गि ಪೈಂಗಿ (पुं०) ಪಿಂಗ ಋಷಿಯ ಮಗ. पिङ्गस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

पैठर ಪೈಠರ (वि०) ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ ಮುಂತಾದುದು. पिठरे संस्कृतम् "अण्" (४-२-१६)।

पैण्डिन्य ಪೈಂಡಿನ್ಯ (न०) ಪರಾನ್ನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ, ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಜೀವನ. पिण्डं परपिण्डं भक्षयतयास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। पिण्डिनो भावः "ष्यञ्" (४-१-१२४)।

पैतामह ಪೈತಾಮಹ (वि०) 1. ಪಿತಾಮಹನ ಸಂಬಂಧ ವಾದ. पितामहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ತಾತ ನಿಂದ ಬಂದ, ತಾತನ ಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ. "नास्ति पित्रार्जितं किञ्चित् न मया किञ्चिदार्जितम्। अस्ति

मे हास्तशैलाग्रं वस्तु पैतामहं धनम्" वैरा० पं०। 3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–मही –ಮಹೀ.** "अयोध्या सृष्टलोकेव सद्यः पैतामही तनुः" रघु० १५-६०।

पैतृक ಪೈತೃಕ (वि०) 1. ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದ, ತಂದೆಯಿಂದ ಬಂದ. पितुरागतम् "ठञ्" (४-३-७८)। "पैतृकं तु पिता द्रव्यमनवाप्तं यदाप्नुयात्। न तत्पुत्रैः भजेत्सार्धमकामः स्वयमार्जितम्" मनु० ९-२०९। 2. ತಂದೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. पितुरिदम् "ठञ्"। "वितानसहितं तत्र भेजे पैतृकमासनम्" रघु० १७-२८।

पैतृमत्य ಪೈತೃಮತ್ಯ (पुं०) ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ವಿವಾಹವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. पितृमत्या अनूढायाः कन्याया अपत्यम् "ण्यः" (४-१-१५१)।

पैतृष्वसेय ಪೈತೃಷ್ವಸೇಯ (पुं०) ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಗ, ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ. पितृष्वसुरपत्यम् "ढक्" (४-१-१३३)। ऋकारस्य लोपश्च। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–यी –ಯೀ.** "पैतृष्वसेयीं भगिनीं स्वस्रीयां मातुरेव च" मनु० ११-१७१।

पैतृष्वस्रीय ಪೈತೃಷ್ವಸ್ರೀಯ (पुं०) ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಗ, ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ. पितृष्वसुरपत्यम् "छण्" (४-१-१३२)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–स्वस्रीया –ಸ್ವಸ್ರೀಯಾ.**

पैत्त ಪೈತ್ತ (वि०) ಪಿತ್ತಸಂಬಂಧವಾದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾದ. पित्तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

पैत्तल ಪೈತ್ತಲ (वि०) ಹಿತ್ತಾಳೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

पैत्तिक ಪೈತ್ತಿಕ (वि०) ಪಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾದ (ವ್ಯಾಧಿ). पित्तेन निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)।

पैत्र ಪೈತ್ರ (न०) 1. ಪಿತೃತೀರ್ಥ, ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದ ತೀರ್ಥ, ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮತ್ತು ತರ್ಜನಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥ. पितॄणामिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "मध्येऽङ्गुष्ठाङ्गुल्योः पैत्रम्" अम०। 2. ಪಿತೃಗಳ ದಿವಸ ಮಾಸ ಮತ್ತು ವರ್ಷ. ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಅಹೋರಾತ್ರರೂಪವಾದ ಒಂದು ದಿನ. [ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯವೂ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೂ ಶುಕ್ಲಾಷ್ಟಮಿಯ ದಿನ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವೂ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯೂ ಆಗುವುದು.] "मासेन स्यादहोरात्रः पैत्रो वर्षेण दैवतः" अम०। ಮನುಷ್ಯರ ಮೂವತ್ತು (30) ತಿಂಗಳು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳು. ಮನುಷ್ಯರ ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತು (360) ತಿಂಗಳು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ಸಾವಿರದ ಎಂಟುನೂರು (10,800) ದಿನಗಳು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷ.

पैप्पल ಪೈಪ್ಪಲ (वि०) ಪಿಪ್ಪಲವೃಕ್ಷ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಅರಳಿ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पिप्पलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "पाणौ कार्मुकमक्षसूत्रवलयं दण्डोऽपरः पैप्पलः" म० वी० १-१८।

पैशाच ಪೈಶಾಚ (पुं०) 1. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. पिशाचस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। ಕನ್ಯೆಯ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಮಲಗಿರುವಾಗ ಮದ್ಯಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತಳಾಗಿರುವಾಗ ಅಥವಾ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗೂ ಅಸಮರ್ಥಳಾಗಿರುವಾಗ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿವಾಹವು ಪೈಶಾಚವು. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಬಹಳ ನೀಚವಾದುದು. ಇದು ಬಹಳ ಪಾಪಹೇತು. "सुप्तां मत्तां प्रमत्तां वा रहो यत्रोपगच्छति। स पापिष्ठो विवाहानां पैशाचः प्रथितोऽधमः" मनु० ३-३४। 2. ಪಿಶಾಚಿ. पिशाच स्वार्थे "अण्" (५-३-११७)। (वि०) 3. ಪಿಶಾಚ ಸಂಬಂಧವಾದ. (न०) 4. ಕೋಪದಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ.

पैशुन्य ಪೈಶುನ್ಯ (न०) ಚಾಡಿಕೋರತನ, ಚಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಒಬ್ಬನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. पिशुनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पैशुन्यं साहसं द्रोह ईर्ष्यासूयार्थदूषणम्" मनु० ७-४८।

पैष्ट ಪೈಷ್ಟ (वि०) ಪಿಷ್ಟಸಂಬಂಧವಾದ, ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पिष्टस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

पैष्टी ಪೈಷ್ಟೀ (स्त्री०) ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ಯ.

पो ಪೋ (वि०) 1. ಶುದ್ಧವಾದ. 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುವ.

पोगण्ड ಪೋಗಂಡ (पुं०) 1. ಐದರಿಂದ ಹತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಹುಡುಗ. पोः शुद्धो गण्डो यस्य। "पोगण्डः पञ्चमादब्दादर्वाक् च दशमाब्दतः" हला०। (वि०) 2. ಅಂಗಹೀನನಾದವನು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಕೊರತೆಯುಳ್ಳವನು.

पोट ಪೋಟ (पुं०) 1. ನಿವೇಶನ, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗ, ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣದ ಭೂಮಿ. पुट (संश्लेषणे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಬೆರಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. पुट भावे "घञ्" (३-३-१८)।

पोटगल ಪೋಟಗಲ (पुं०) 1. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಕಾಶತೃಣ. 2. ನಾಣಲಗಿಡ, ಲಾಳದ ಗಿಡ. 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. पुटेन संश्लेषेण गलति—गल (अदने) गालयति वा—गल (प्रस्रवणे) णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अथ पोटगलः पुंसि नले च काशमत्स्ययोः" मेदि०।

पोटा ಪೋಟಾ (स्त्री०) ಪುರುಷಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. पोटयति — पुट (भाषार्थे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

पोड्डु ಪೋಡು (पुं०) ತಲೆಚಿಪ್ಪಿನ ತಳಭಾಗ.

पोत ಪೋತ (पुं०) 1. ಮಗು, ಶಿಶು. 2. ಮರಿ. पुनाति—पूञ् (पवने) "तन्" (उ० ३-८६)। "इष्टात्मजः सपदि सान्वय एव देवः शार्दूलपोतमिव यं परिपुष्य नष्टः" मुद्रा० २-८। 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 4. ನಿವೇಶನ, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗ. 5. ನೌಕೆ, ಚಿಕ್ಕ ಜಹಜು, ಹರಿಗೋಲು. पवते वातेन। "पोतो दुस्तरवारिराशितरणे" हितो० २-१६५। "पोतभूतांस्त्रिकूटस्य पोतानीतानमन्यत" याद० २२-१९०। 6. ಹತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಆನೆ. "पञ्चवर्षो गजो बालः पोतस्तु दशवर्षकः" वैज०। 7. ಹುಲಿಯ ಜ್ವರ. "उष्ट्रे लसोऽभितापोऽश्वे व्याघ्रे पोतो गवीश्वरः" वैज०। "पोतः शिशौ वहित्रे च गृहस्थाने च वाससि" मेदि०।

पोतक ಪೋತಕ (पुं०) 1. "पोत" ಪದದ ಅರ್ಥ. (स्त्री०) **–की –ಕೀ**. 2. ಹೆಣ್ಣುಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. "कलविङ्कस्त्वसौ पीतमुण्डः श्यामा तु पोतकी" वैज०।

पोतन ಪೋತನ (वि०) 1. ಪವಿತ್ರವಾದ. 2. ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವ.

पोतरक्ष ಪೋತರಕ್ಷ (पुं०) ಹಡಗಿನ ಲಂಗರು. पोतं रक्षति — रक्ष (पालने) "अण्" (३-२-१)।

पोतवणिक् ಪೋತವಣಿಕ್ (पुं०) 1. ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ತಕ, ಹಡಗಿನ ಮೂಲಕ ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ವರ್ತಕ. पोतेन वणिक्। 2. ಹಡಗಿನ ವರ್ತಕ, ಹಡಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು. पोतस्य वणिक्।

पोतवाह ಪೋತವಾಹ (पुं०) ನೌಕೆಯ ಚಾಲಕ, ಹಡಗನ್ನು ನಡಸುವವನು. पोतं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

पोताच्छादन ಪೋತಾಚ್ಛಾದನ (न०) ಪಟಗೃಹ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ. पोतवदाच्छादनम्। "पोताच्छादनमाहुस्तु वरकमथ वस्त्रकुट्टिमं कवयः" हारा०।

पोताधान ಪೋತಾಧಾನ (न०) ಸಣ್ಣ ಮೀನುಗಳ ಗುಂಪು, ಮೀನು ಮರಿಗಳ ಸಮೂಹ. पोता आधीयन्तेऽत्र—आ+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "क्षुद्राण्डमत्स्यसंघातः पोताधानमथो झषाः" अम०।

पोत्र ಪೋತ್ರ (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 2. ವಜ್ರಾಯುಧ. 3. ಹಂದಿಯ ಮೂತಿ. 4. ನೇಗಿಲಿನ ಮುಖಭಾಗದ ತುದಿ. पूयतेऽनेन — पूञ् (पवने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८३)। "पोत्रं वस्त्रे मुखाग्रे च सूकरस्य हलस्य च" विश्व०। "पोत्रं वज्रे मुखाग्रे च सूकरस्य हलस्य च" मेदि०। 5. ಹಡಗು, ಜಹಜು.

पोत्रायुध ಪೋತ್ರಾಯುಧ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ.

पोत्रिन् ಪೋತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. पोत्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. "लुलायः कासरः शृङ्गी हेरम्बः कृष्णशृङ्गकः। जरन्तः कलुषः पोत्री" वैज०।

पोथकी ಪೋಥಕೀ (स्त्री०) ಕಣ್ಣುರೆಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೇಳುವ ಕೆಂಪು ಮೊಡವೆ, ನವೆ ಮತ್ತು ಸೋರುವಿಕೆ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ರೆಪ್ಪೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೆಂಪು ಗುಳ್ಳೆ. "कण्डूस्रावान्विता गुर्व्यो रक्तसर्षपसन्निभाः। पिडकाश्च रुजावत्यः पोथक्य इति संज्ञिताः" सुश्रुत०।

पोलिका ಪೋಲಿಕಾ (स्त्री०) ರವೆ ಅಥವಾ ಗೋಧಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಪೂರಿ ರೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವು. "कुर्यात्समितयातीव तन्वी पर्पटिका ततः। स्वेदयेत्तप्तके तां तु पोलिकां तां विदुर्बुधाः। तां खादेल्लप्सिकायुक्तां तस्यां मण्डकवद्गुणाः"।

पोलिन्द ಪೋಲಿಂದ (पुं०) ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ, ಹಡಗಿನ ಪಟಗಳ ಆಶ್ರಯಕ್ಕಾಗಿ (ಹಡಗಿನ) ಅಡಿಯಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಕಂಬ. "पादारकः स्यात् पोलिन्दः" त्रिकाण्ड०।

पोली ಪೋಲೀ (स्त्री०) "पोलिका" ಪದದ ಅರ್ಥ. "पोली पूपाली चर्पटी च सा" त्रिकाण्ड०।

पोष ಪೋಷ (पुं०) 1. ಪೋಷಿಸುವುದು, ಸಾಕುವುದು. पुष (पुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "अर्थैरापादितैर्गुर्व्या हिंसयेतस्ततश्च तान्। पुष्णाति येषां पोषेण शेषभुग्यात्यधः स्वयम्" भाग० ३-३०-१०। 2. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವಿಕೆ.

पोषक ಪೋಷಕ (वि०) 1. ಸಲಹುವವನು, ಪೋಷಿಸುವವನು, ಸಾಕುವವನು. पुष (पुष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬೆಳಸುವವನು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು;

पोषण ಪೋಷಣ (न०) 1. ಸಾಕುವುದು, ಸಲಹುವುದು. पुष (पुष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. "तद्वद्द्विजातिशुश्रूषा पोषणं क्रयविक्रयौ"। 3. ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು, ತೋರಿಸುವುದು.

पोषणीय ಪೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಸಾಕಲ್ಪಡುವ, ಸಲಹಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಾಕಬೇಕಾದ, ಸಲಹಬೇಕಾದ. 3. ಸಾಕಲು ಅರ್ಹವಾದ. पुष (पुष्टौ) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 7. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ, ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ, 8. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕಾದ, ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

पोषत् ಪೋಷತ್ (वि०) ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ.

पोषयित्नु ಪೋಷಯಿತ್ನು (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. पुष (पुष्टौ) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२)। (वि०) 2. ಪೋಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು, ಸಾಕುವವನು.

पोषित ಪೋಷಿತ (वि०) 1. ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಲಹಲ್ಪಟ್ಟ. पुष (पुष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬೆಳಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

पोषितृ ಪೋಷಿತೃ (वि०) 1. ಸಾಕುವವನು, ಸಲಹುವವನು. पुष (पुष्टौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಬೆಳಸುವವನು.

पोषिन् ಪೋಷಿನ್ (वि०) 1. ಸಾಕುವವನು, ಸಲಹುವವನು. पुष (पुष्टौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಬೆಳಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –णी –ಣೀ.

पोष्टृ ಪೋಷ್ಟೃ (वि०) ಸಾಕುವವನು, ಸಲಹುವವನು. पुष (पुष्टौ) दिवा० "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –ष्ट्री –ಷ್ಟ್ರೀ.

पोष्य ಪೋಷ್ಯ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ, ಸಲಹಲ್ಪಡುವ. पुष (पुष्टौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಲಹಬೇಕಾದ. 3. ಸಾಕಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಸಲಹಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

पोष्यपुत्र ಪೋಷ್ಯಪುತ್ರ (पुं०) ಸಲಹಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವವನು. पोष्यः पुत्रः। ಇವನು ದತ್ತಪುತ್ರ, ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು ತನ್ನ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಯೋಗ್ಯನಾದವನನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "अपुत्रेण सुतः कार्यो यादृक् तादृक् प्रयत्नतः। पिण्डोदकक्रियाहेतोर्नामसंकीर्तनाय च"।

पोष्यवर्ग ಪೋಷ್ಯವರ್ಗ (पुं०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಬಂಧುಜನರು. पोष्याणां पालनीयानां वर्गः। ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಗುರು, ಪತ್ನಿ, ಆಶ್ರಯ ಪಡದು ಬಂದು ಸೇರಿದವನು, ಮಕ್ಕಳು, ಅಭ್ಯಾಗತ (ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬಂದವನು), ಅತಿಥಿ (ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬಂದವನು) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಪೋಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. "माता पिता गुरुः पत्नी त्वपत्यानि समाश्रिताः। अभ्यागतोऽतिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गा अमी नव" काशीखं०। ಇವರನ್ನು ಸಲಹದಿದ್ದರೆ ಮಹಾಪ್ರತ್ಯವಾಯು.

पौंश्चलेय ಪೌಂಶ್ಚಲೇಯ (पुं०) ಪುಂಶ್ಚಲಿಯ ಮಗ, ಸ್ವೈರಿಣಿಯ ಮಗ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯ ಮಗ. पुंश्चल्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –लेयी –ಲೇಯೀ.

पौंश्चल्य ಪೌಂಶ್ಚಲ್ಯ (न०) ವ್ಯಭಿಚಾರ, ಜಾದರಗಿತ್ತಿತನ. पुंसो भर्तुः सकाशात् चलति पुरुषान्तरं गच्छति इति पुंश्चली — तस्याः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पौंश्चल्याच्चलचित्ताच्च नैस्नेह्याच्च स्वभावतः। रक्षिता यत्नतोऽपीह भर्तृष्वेता विकुर्वते" मनु० ९-१५।

पौंसवन ಪೌಂಸವನ (न०) ಪುಂಸವನವೆಂಬ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. पुंसवन स्वार्थे "अण्"।

पौंस्न ಪೌಂಸ್ನ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಮಗ. पुंसोऽपत्यम्— पुंस् "स्नञ्" (४-१-८७)। 2. ಪುರುಷರ ಸಮೂಹ. पुंसां समूहः। 3. ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಇರುವ, पुंसि भवः। 4. ಪುರುಷನಿಂದ ಬಂದ. पुंस आगतः। 5. ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. पुंसि जातः। (न०) 6. ಪುಂಸ್ತ್ವ. पुंसो भावः। 7. ಧೈರ್ಯ. (वि०) 8. ಪುರುಷನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ. पुमांसमर्हति। ಇತ್ಯಾದಿ. स्त्रियां "ङीप्" (वा० ४-१-१५)। पौंस्नी ಪೌಂಸ್ನೀ. "संगच्छ पौंस्नि स्त्रैणं मां युवानं तरुणी शुभे। राघवः प्रोष्य पापीयान् जहीहि तमकिंचनम्" भट्टि० ५-९१।

पौगण्ड ಪೌಗಂಡ (न०) 1. ಐದರಿಂದ ಹತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಅವಸ್ಥೆ, ಬಾಲ್ಯ, ಶೈಶವ. पोगण्डस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि। कैशोरमापञ्चदशात् यौवनञ्च

ततः परम्"। (वि०) 2. ಪೋಗಂಡಾವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳ (ಬಾಲಕ).

पौण्डरीक ಪೌಂಡರೀಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ಯಾಗ. (न०) 2. ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠರೋಗ. पुण्डरीकमिव —पुण्डरीक "अण्" (५-३-१०७)। (वि०) 3. ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ ಹೂವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. पुण्डरीकस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अविरलमिव दाम्ना पौण्डरीकेण नद्धः" मालती० ३-१६।

पौण्डर्य ಪೌಂಡರ್ಯ (न०) ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ.

पौण्ड्र ಪೌಂಡ್ರ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಪೌಂಡ್ರ ದೇಶದ ದೊರೆ. 3. ಪೌಂಡ್ರ ದೇಶದ ಜನರು. पौण्ड्रोऽस्य अभिजनस्तस्य राजा वा। 4. ಭೀಮಸೇನನ ಶಂಖ. "पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः" गीता १-१५। 5. ಸುತನುವೆಂಬ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಸುದೇವನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. स्वार्थे "कन्"। **पौण्ड्रकः ಪೌಂಡ್ರಕಃ.** 6. ಪಟ್ಟೆಯಿರುವ ಕಬ್ಬು. 7. ಉಪನಯನಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಲೋಪದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ.

पौतव ಪೌತವ (न०) ಒಂದು ಅಳತೆ. पुनाति — पूञ् (पवने) "तुन्" बाहु०। "तुलाद्यैः पौतवं मानम्" अभि० चि०।

पौत्तिक ಪೌತ್ತಿಕ (न०) ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. पुत्तिकाभिः मधुमक्षिकाभिः निर्वृत्तम्–पुत्तिका "ठञ्" (५-२-७९)।

पौत्र ಪೌತ್ರ (पुं०) ಪುತ್ರನ ಮಗ, ಮಗನ ಮಗ, ಮೊಮ್ಮಗ. पुत्रस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)। "पौत्रदौहित्रयोर्लोके विशेषो नोपपद्यते। दौहित्रोऽपि ह्यमुत्रैनं सन्तारयति पौत्रवत्" मनु० ९-१३९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पौत्री ಪೌತ್ರೀ.** ಮೊಮ್ಮಗಳು.

पौत्रिकेय ಪೌತ್ರಿಕೇಯ (पुं०) ಪುತ್ರಿಕೆಯ ಮಗ. पुत्रिकाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। ಪುತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पुत्रिका" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पौनःपुनिक ಪೌನಃಪುನಿಕ (वि०) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸಂಭವಿಸುವ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಂಟಾಗುವ. पुनः पुनः "ठञ्" (४-३-११)।

पौनःपुन्य ಪೌನಃಪುನ್ಯ (न०) 1. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ. पुनः पुनः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುವುದು. पुनः पुनः भावे "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पौनरुक्त ಪೌನರುಕ್ತ (वि०) ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು, ಒಂದು ಸಲ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. पुनरुक्तस्य भावः "अण्" (४-३-७३)। ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. "ष्यञ्" (५-१-१२४)। **पौनरुक्त्यम् ಪೌನರುಕ್ತ್ಯಮ್.**

पौनर्भव ಪೌನರ್ಭವ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ, ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಮದುವೆಯಾದವಳ ಮಗ. पुनर्भुवोऽपत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)। "या पत्या वा परित्यक्ता विधवा वा स्वयेच्छया। उत्पादयेत् पुनर्भूत्वा स पौनर्भव उच्यते" मनु० ९-१७५। स्त्रियां **–भवा –ಭವಾ.** 2. ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಮದುವೆಯಾದವಳ ಪತಿ, ಋತುಮತಿಯಾಗದಿರುವಾಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತೊರೆದು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಅವನನ್ನೇ ಸೇರಿದರೆ ಪುನಃ ವಿವಾಹವಾಗಬೇಕು. ಆಗ ಆ ಪತಿಯು ಪೌನರ್ಭವನಾಗುವನು. "सा चेदक्षतयोनिः स्याद्गतप्रत्यागतापि वा। पौनर्भवेन भर्त्रा सा पुनः संस्कारमर्हति" मनु० ९-१७६।

पौर ಪೌರ (वि०) 1. ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು, ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವವನು. पुरे भवः "अण्" (४-३-५३)। "यक्षाः किंपुरुषाः पौरा योषितो वनदेवताः" कुमा० ६-३९। 2. ಪಟ್ಟಣಸಂಬಂಧವಾದ, ನಗರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. पुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. 4. ಪೂರ್ವ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 5. ಪೂರ್ವಕಾಲದ. पुरो भवः "अण्" (४-३-५३)। (न०) 6. ಕಾಚಿ ಹುಲ್ಲು. "पौरं त्रिषु पुरोद्भूते कत्तृणे तु नपुंसकम्" मेदि०।

पौरकार्य ಪೌರಕಾರ್ಯ (न०) ಪುರಜನರ ಕಾರ್ಯ, ನಗರವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲಸ, ಪಟ್ಟಣಿಗರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮದ ಕಾರ್ಯ. "यत्प्रत्यवेक्षितं पौरकार्यमार्येण तत्पत्रमारोप्य दीयतामिति" शाकु० ६।

पौरन्दर ಪೌರಂದರ (न०) 1. ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. पुरन्दरो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "पौरन्दरेऽतिशूराः कुलवित्तयशोऽन्विताः परस्वहृतः" बृहत्सं० १५-१६। (वि०) 2. ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. पुरन्दरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–री –ರೀ.** "पौरन्दरीं दिशमनूरुनिबद्धरागाम्" याद० १९-७२।

पौरव ಪೌರವ (पुं०) 1. ಯಯಾತಿಯ ಮಗನಾದ ಪೂರುವಿನ ಮಗ. पूरोरपत्यम् "अण्" (वा० ४-१-१६६)। (वि०) 2. ಪೂರುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "कः पौरवे वसुमतीं शासति शासितरि दुर्विनीतानाम्" शाकु० १-२१। 3. ಪೂರುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. पूरु "अण्" (४-३-१२०)।

पौरस्त्य ಪೌರಸ್ತ್ಯ (वि०) 1. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ. पुरो भवः "त्यक्" (४-२-९८)। 2. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "पौरस्त्यो वा सुखयति मरुत्साधुसंवाहनाभिः" मालती० ९-२५। 3. ಮೊದಲನೆಯ. 4. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. "पौरस्त्यशैलं जनतोपनीतां गृहम्" नैष० ८-५२। 5. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ.

पौराणिक ಪೌರಾಣಿಕ (पुं०) 1. ಪುರಾಣಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. पुराणं वेत्त्यधीते वा "ठक्" (वा० ४-२-६०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–की –ಕೀ.**

पौरुकुत्स ಪೌರುಕುತ್ಸ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ಋಷಿ.

पौरुष ಪೌರುಷ (न०) 1. ಪುರುಷತ್ವ, ಗಂಡಸುತನ. पुरुषस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः। प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु" गीता ७-८। 2. ಪುರುಷನ ಕಾರ್ಯ, ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಯತ್ನ. पुरुषस्य कर्म "अञ्" (५-१-१२९)। "दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः" पञ्चतं १-३९२। 3. ಶಕ್ತಿ, ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ. "उपकूलं स कालिन्द्याः पुरीं पौरुषभूषणः" रघु० १५-२८। (त्रि०) 4. ತೋಳುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಚಾಚಿರುವ ಪುರುಷನ ಅಳತೆ, ಒಂದು ಪುರುಷಪ್ರಮಾಣ. पुरुषः प्रमाणमस्य "अण्" (५-२-३८)। "ऊर्ध्वविस्तृतदोःपाणिर्नृमाने पौरुषं त्रिषु" अम०। (वि०) 5. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಹೊರುವಷ್ಟು ಭಾರ. "पणं यानं तरे दाप्यं पौरुषोऽर्धपणं तरे" मनु० ८-४०४।

पौरुषेय ಪೌರುಷೇಯ (पुं०) 1. ಪುರುಷರ ಸಮೂಹ, ಅನೇಕ ಜನರ ಗುಂಪು. पुरुषाणां समूहः "ढञ्" (वा० ५-१-१०)। "रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे। एकाकिनोऽपि परितः पौरुषेयवृता इव" माघ० २-४। 2. ಪುರುಷನ ವಧೆ. पुरुषस्य वधः "ढञ्" (वा० ५-१-१०)। 3. ಪುರುಷನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पुरुषेण कृतम् "ढञ्" (वा० ५-१-१०)। 4. ಪುರುಷನ ವಿಕಾರ. "ढञ्" (वा० ५-१-१०)।

पौरुहूत ಪೌರುಹೂತ (वि०) ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. पुरुहूतस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अस्याधिज्ये धनुषि विजयं पौरुहूते च वज्रे" शाकु० २-१५।

पौरोगव ಪೌರೋಗವ (पुं०) ಪಾಕಶಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಮಹಾನಸದ (ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯ) ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡಸುವವನು (ಅಧಿಕಾರಿ). पुरः पूजिता गौः भूमिः पुरोगवी-तस्या अयम् "अण्" (४-३-१२०)। पुरोऽग्रे पाच्यवस्तुषु गौर्नेत्रम् यस्य पुरोगुः—"अण्" (५-४-३८) वा। "पौरोगवस्तदध्यक्षः" अम०।

पौरोडाश ಪೌರೋಡಾಶ (पुं०) ಪುರೋಡಾಶದ ಆಹುತಿಯ ಮಂತ್ರ. पुरोडाशसहचरितो मन्त्रः पुरोडाशः—स एव पौरोडाशः प्रज्ञाद्यण् (५-४-३८)।

पौरोडाशिक ಪೌರೋಡಾಶಿಕ (पुं०) ಪುರೋಡಾಶದ ಆಹುತಿಯ ಮಂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. पुरोडाशसहचरितो मन्त्रः पुरोडाशः स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। ततः "ष्ठन्" (४-३-७०)। पुरोडाशशब्दात् "ष्ठन्"। **पुरोडाशिकः ಪುರೋಡಾಶಿಕಃ.**

पौरोभाग्य ಪೌರೋಭಾಗ್ಯ (न०) ದೋಷವನ್ನೇ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವುದು, ದೋಷವನ್ನೇ ಹುಡುಕಿ ಹೇಳುವುದು. पुरोभागिनो भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्रियोपभोगचिह्नेषु पौरोभाग्यमिवाचरन्" रघु० १२-२२।

पौरोहित्य ಪೌರೋಹಿತ್ಯ (न०) ಪುರೋಹಿತನ ಭಾವ ಅಥವಾ ಪುರೋಹಿತನ ಕಾರ್ಯ, ಪುರೋಹಿತತನ ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು. पुरोहितस्य भावः कर्म वा "यक्" (५-१-१२८)। "नरकाय मतिस्ते चेत् पौरोहित्यं समाचर" पञ्चतं० २-७०।

पौर्णमास ಪೌರ್ಣಮಾಸ (पुं०) ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಾಗ. पौर्णमास्यां भवः "अण्" (४-३-१६)। "दर्शपौर्णमासाभ्यां यजेत" श्रुतिः।

पौर्णमासिक ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕ (वि०) ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನದ ಯಾಗ. पौर्णमास्यां भवः "ठञ्" (४-३-११)।

पौर्णमासी ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ (स्त्री०) ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. पूर्णो मासोऽस्याम्, ततः "अण्" (वा०

७-३-२३)। पूर्णो मास्चन्द्रमाः तस्येयमिति वा। "ङीप्" (४-१-१५)।

पौर्णमी ಪೌರ್ಣಮೀ (स्त्री०) ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. पूर्णश्चन्द्रो मीयतेऽत्र — माङ् (माने) "कः" (वा० ३-३-५८)।

पौर्व ಪೌರ್ವ (वि०) 1. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ಹಿಂದಿನದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. पूर्वस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

पौर्वापर्य ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯ (न०) ಹಿಂದು ಮುಂದಿನ ಸಂಬಂಧ. पूर्वापरयोर्भावः "ष्यञ्" (४-१-१२४)।

पौर्वाह्णिक ಪೌರ್ವಾಹ್ಣಿಕ (वि०) ಪೂರ್ವಾಹ್ಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪೂರ್ವಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. पूर्वाह्णे "ठञ्" (४-३-११)। "पराशरं मुनिवरं कृतपौर्वाह्णिकक्रियम्। मैत्रेयः परिपप्रच्छ प्रणिपत्याभिवाद्य च" वि० पु० १।

पौर्विक ಪೌರ್ವಿಕ (वि०) ಹಿಂದಿನ, ಪೂರ್ವಕಾಲದ. पूर्वस्मिन् काले भवः "ठञ्" (४-३-११)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पौर्विकी ಪೌರ್ವಿಕೀ.** "पौर्विकीं संस्मरन् जातिं ब्रह्मे्वाभ्यस्यते पुनः" मनु० ४-१४९।

पौलस्त्य ಪೌಲಸ್ತ್ಯ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. 2. ರಾವಣ. 3. ವಿಭೀಷಣ. पुलस्तेर्गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। "पौलस्त्यः कथमन्यदारहरणे दोषं न विज्ञातवान्" पञ्चतं० २-४। 4. ಕುಂಭಕರ್ಣ. "निर्ययावथ पौलस्त्यः पुनर्युद्धाय मन्दिरात्" रघु० १२-८३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१६)। **पौलस्ती ಪೌಲಸ್ತೀ.** ಶೂರ್ಪಣಖಿ. "पौलस्त्यौ रावणश्रीदौ" त्रिकाण्ड०।

पौलि ಪೌಲಿ (पुं०) ಅರ್ಧ ಬೆಂದ ಕಾಳು. (ಸ್ವಲ್ಪ ಪಕ್ವವಾದ) ಉಸಲಿ, ಗುಗ್ಗರಿ. पुल (महत्वे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अपक्वं पौलिरभ्यूषः" अम०।

पौलोमी ಪೌಲೋಮೀ (स्त्री०) ಪುಲೋಮನ ಮಗಳು, ಶಚೀದೇವಿ. पुलोम्नोऽपत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "आशीरन्या न ते युक्ता पौलोमीसदृशी भव" शाकु० ७-२८।

पौष ಪೌಷ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಯಮಾಸ, ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯುಳ್ಳ ಮಾಸ. पुष्येण युक्ता पौर्णमासी पौषी — साऽस्मिन्नस्ति "अण्" (४-२-२१)। 2. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. (न०) 3. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ. पुष्येण पुष्यनक्षत्रयुक्तचन्द्रमसा युक्तमहः "अण्" (४-२-२१)। 4. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. 5. ಯುದ್ಧ. "पौषो मासप्रभेदे स्यात् पौषं तु महयुद्धयोः" हेम०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पौषी ಪೌಷೀ.** 6. ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಚಂದ್ರನುಳ್ಳ ರಾತ್ರಿ. पुष्येण पुष्यनक्षत्रयुक्तचन्द्रमसा युक्ता रात्रिः। 7. ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಚಂದ್ರನುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಿಮೆ. "तस्य प्रभानिर्जितपुष्परागं पौष्यां तिथौ पुष्यमसूत पत्नी" रघु० १८-३२।

पौष्कर ಪೌಷ್ಕರ (न०) 1. ಪುಷ್ಕರ ಮೂಲ, ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. पुष्करमिव मूलमस्य। 2. ತಾವರೆ ಹೂಗಳ ರಾಶಿ, ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. पुष्कराणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 3. ಕಮಲಸಂಬಂಧವಾದ, ತಾವರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. पुष्करस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

पौष्करिणी ಪೌಷ್ಕರಿಣೀ (स्त्री०) ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರೋವರ, ಕಮಲಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕೊಳ. पुष्कराणां समूहः पौष्करम्, तदस्यामस्ति "इनिः" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

पौष्कल्य ಪೌಷ್ಕಲ್ಯ (न०) ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತುಂಬಿರುವಿಕೆ, ಹೇರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ.

पौष्टिक ಪೌಷ್ಟಿಕ (न०) 1. ನೀರಿನ ಧಾರೆಯೆರೆದು ಮಾಡುವ ದಾನ. "अतोयं सात्त्विकं दानमुदपूर्वं तु पौष्टिकम्" वैज०। 2. ಧನವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಜನರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ. पुष्टचै हितम् "ठक्" (५-१-५)। "पुष्टिर्धनजनादीनां वृद्धिरित्यभिधीयते। तद्धेतुभूतं यत् कर्म पौष्टिकं तदिहोच्यते"। (वि०) 3. ಪುಷ್ಟಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ, ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಹಿತವಾದ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ. "सतां वृत्तमधिष्ठाय निहीना उद्दिधीर्षवः। मन्त्रवर्जं न दुष्यन्ति कुर्वाणाः पौष्टिकीः क्रियाः" भा० शान्ति० ३०२-२९।

पौष्ण ಪೌಷ್ಣ (न०) 1. ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರ. पूषा देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "रेवती पौष्ण इत्याहुरन्त्यः पूषा तथैव च" मुहू० दी०। 2. ಪೂಷದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು.

पौष्प ಪೌಷ್ಪ (वि०) 1. ಪುಷ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ. पुष्पस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪುಷ್ಪದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಪುಷ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದುದು). पुष्पेण निर्वृत्तम् पुष्पसम्बन्धि वा। 3. ಪುಷ್ಪರೂಪ

ವಾದ. "अभेदि तत्तादृगनङ्गमार्गणैर्यदस्य पौष्पैरपि धैर्यकञ्चुकम्" नैष० १-४६।

पौष्पक ಪೌಷ್ಪಕ (न०) ಕುಸುಮಾಂಜನ, ಒಂದು ವಿಧ ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪು. पुष्पस्य प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९७)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

प्ता ಪ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಜಟೆ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ಕೇಶಪಾಶ. 2. ರಾಕ್ಷಸಿ. 3. ಪತನ. 4. ಅದೃಷ್ಟಹೀನಳಾದ ಹೆಂಗಸು. "प्ता जटायां च राक्षस्यां पतने दुर्भगस्त्रियाम्" हेम०।

प्याट् ಪ್ಯಾಟ್ (अव्य०) ಸಂಬೋಧನೆ. "स्युः प्याट् पाडङ्ग हे है भोः" अम०।

प्र ಪ್ರ (अव्य०) ಇದು ನಾಮ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆ, ಉಪಸರ್ಗಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. (१-४-६०)। ಇದು 20 ಉಪಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. 1. ಗತಿ, ಗಮನ. "अद्य जातवदनन्यबत्सले प्रश्रिताः सुमनसः प्रतस्थिरे" याद० १७-१३०। 2. ಆರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "अद्यापि गङ्गासलिलप्रवाहे प्रकान्तपातामिव सम्प्रपेदे" याद० २३-१५। 3. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "यदा प्रकृष्टा मन्येत सर्वास्तु प्रकृतीर्भृशम्"। 4. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. "प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः" शाकु० १-३। 5. ಪ್ರಾಧಮ್ಯ. 6. ಉತ್ಪತ್ತಿ. "कर्म यज्ञः फलं स्वर्गः तासां त्वं प्रभवो गिराम्" कुमा० २-१२। 7. ಸ್ಪಷ್ಟತೆ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. "अदृष्टचाणूरमुखेष्वलक्षितं प्रदर्शयन् ऋक्षपतेः पराक्रमम्" याद० १४-११। 8. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 9. ಪ್ರಕಾಶ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "प्रभवति हिमवतो गङ्गा" तत्र प्रकाशते इत्यर्थः। 10. ಸ್ವಚ್ಛತೆ, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रकट ಪ್ರಕಟ (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾದ, ವ್ಯಕ್ತವಾದ. प्र + कट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रकटच्छन्नकौटिल्याः पाषण्डमिव हैतुकाः" याद० १६-७९। (अव्य०) 2. ಸ್ಫುಟವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ತೋರುವಂತೆ, ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ. "प्रकटं मृदु नाम जल्पतः परुषं सूचयतोऽर्थमन्तरा" माघ० १६-१९।

प्रकटन ಪ್ರಕಟನ (न०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸುವಿಕೆ. प्र + कट (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रकटयत् ಪ್ರಕಟಯತ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रकटित ಪ್ರಕಟಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + कट (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रकटीकृत ಪ್ರಕಟೀಕೃತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप्रकटं प्रकटं कृतम् — प्रकट + डुकृञ् (करणे) + च्विः "क्तः" (३-२-१०२)। "अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनस्तिरस्क्रियां लभते" पञ्चतं० १-३२। "प्रकटीकृता जगति येन खलु स्फुटमिन्द्रताद्य मयि गोत्रभिदा" माघ० ९-८०।

प्रकटीभूत ಪ್ರಕಟೀಭೂತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಟ್ಟಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವ. अप्रकटं प्रकटं भूतम् — प्रकट + भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रकथन ಪ್ರಕಥನ (न०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು. 2. ಸಾರಿ ಹೇಳುವುದು, ಶ್ರುತಪಡಿಸುವುದು. प्र + कथ (वाक्यप्रबन्धे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रकम्प ಪ್ರಕಂಪ (पुं०) ನಡುಕ, ಕಂಪನ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದಿರುವುದು. प्र+कपि (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "सशिरःप्रकम्पमपरा रिपुं मधोरनुदीर्णवर्णनिभृतार्थमाह्वयत्" माघ० १३-४२।

प्रकम्पन ಪ್ರಕಂಪನ (पुं०) 1. ಬಿರುಗಾಳಿ, ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿ. प्रकम्पयति—प्र+कपि (चलने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "प्रियेण तस्यानपराधबाधिताः प्रकम्पनेनानुचकम्पिरे सुराः" माघ० १-६१। (न०) 2. ನಡುಗುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು. प्र + कपि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ನಡುಗಿಸುವ, ಭಯಗೊಳಿಸುವ. "आद्यकोलतुलितां प्रकम्पनैः कम्पितां मुहुरनीदृगात्मनि" माघ० १४-४३।

प्रकम्पयत् ಪ್ರಕಂಪಯತ್ (वि०) ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + कपि (चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "असंभवन्भूधरराजकुक्षिषु प्रकम्पयन् गामवतस्तरे दिशः" किरा० १४-२९।

प्रकम्पित ಪ್ರಕಂಪಿತ (वि०) 1. ನಡುಗಿದ, ಅಲುಗಾಡಿದ. प्र + कपि (चलने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "स्मरेषुधीकृत्य धिया भयान्धया स पाटलायाः स्तबकं

प्रकम्पितः" नैष० १-९५। 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + कपि (चलने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "लोलमुकुटमणिरश्मि शनैरशनैः प्रकम्पितजगत्त्रयं शिरः" माघ० १५-३।

प्रकम्पिन् ಪ್ರಕಂಪಿನ್ (वि०) ನಡುಗುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. प्र + कपि (चलने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रकर ಪ್ರಕರ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ. प्र + कॄ (विक्षेपे) भावे "अप्" (३-३-५७)। "यस्य चारुनखशुक्तयः स्फुरन्मौक्तिकप्रकरगर्भतां दधुः" माघ० १४-७३। (न०) 2. ಅಗುರು ಚಂದನ. (वि०) 3. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹೂವು ಮೊದಲಾದುದು. प्र + कॄ कर्म० "अप्"। (स्त्री०) **–करी –ಕರೀ**. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಐದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "बीजं बिन्दुः पताका च प्रकरी कार्यमेव च। अर्थप्रकृतयः पञ्च ज्ञात्वा योज्या यथाविधि" सा० द० ६-६४। ಪ್ರಧಾನ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ಮಧ್ಯೆ ಬರುವ ಅಲ್ಪವಾದ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ ಕಥೆಯು ಪ್ರಕರಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಪ್ರಧಾನಕಥೆಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಅಂಗಭೂತವಾಗಿದ್ದು ಆನುಷಂಗಿಕವಾಗಿ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗುವುದು. "प्रासङ्गिकं परार्थस्य स्वार्थो यस्य प्रसङ्गतः" दशरू० १-१३।

प्रकरण ಪ್ರಕರಣ (न०) 1. ಪ್ರಬಂಧ, ವಿಷಯ. प्रक्रियतेऽस्मिन् — प्र + डु कृञ् (करणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "एतत्प्रकरणं राजन्नधिकृत्य युधिष्ठिर। पतिव्रतानां नियतं धर्मं चावहितः शृणु" भा० वन० २०८-२४। 2. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ.

ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕವಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದು ಇತಿವೃತ್ತ. ಶೃಂಗಾರರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅಮಾತ್ಯ ಅಥವಾ ವರ್ತಕ ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ನಾಯಕನಾಗಿರಬೇಕು. ಇವನು ಧೀರಶಾಂತನೂ ಅಪಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಪರನೂ ಆಗಿರಬೇಕು. ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು (10) ಅಂಕಗಳಿರಬೇಕು. ಉಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ನಾಟಕದಂತೆ. "भवेत्प्रकरणं वृत्तं लौकिकं कविकल्पितम्। शृङ्गारोऽङ्गी नायकस्तु विप्रोऽमात्योऽथवा वणिक्। सापायधर्मकामार्थपरो धीरप्रशान्तकः" सा० द० ६-२२४, ५। 3. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ. 4. ಸಂದರ್ಭ, ಸನ್ನಿವೇಶ. "अर्थः प्रकरणं लिङ्गं शब्दस्यान्यस्य सन्निधिः" सा० द० २। "सर्वं जानाति देवः" ಎಂಬಲ್ಲಿ देव ಪದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ರಾಜನೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೀನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಆ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು. 5. ಸಮಯ, ಸಂದರ್ಭ. "यत्पाथोजविमुद्रणप्रकरणे" नैष० १९-५८।

प्रकरी ಪ್ರಕರೀ (स्त्री०) 1. "प्रकर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಚೌಕ. "प्रकरीत्वर्थप्रकृतौ चत्वरावनौ" हेम०।

प्रकर्ष ಪ್ರಕರ್ಷ (पुं०) 1. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಅತಿಶಯ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. प्र+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। "अभिमुखपतितैर्गुणप्रकर्षादवजितमुद्धतिमुज्ज्वलां दधानैः" माघ० ७-२९। 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚು, ಹೇರಳ. "वीर्यविधूतः स्म तदा विवेद प्रकर्षमाधारवशं गुणानाम्" किरा० ३-१८। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. प्रकर्षेण कर्षः।

प्रकर्षण ಪ್ರಕರ್ಷಣ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. प्र + कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मुष्टिभिर्जानुभिश्चैव निघ्नन्तावितरेतरम्। प्रकर्षणाकर्षणयोरभ्याकर्षविकर्षणैः" भा० आदि० २०५-३१।

प्रकल्पन ಪ್ರಕಲ್ಪನ (न०) 1. ನಿರ್ಮಾಣ, ರಚನೆ, ತಯಾರಿಸುವುದು. प्र + कृपू (सामर्थ्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) **–कल्पना –ಕಲ್ಪನಾ**. कृपू + णिच् "युच्"। ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು, ನಿಗದಿಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು. "संभूय स्वानि कर्माणि कुर्वद्भिरिह मानवैः। अनेन विधियोगेन कर्तव्यांशप्रकल्पना" मनु० ८-२११। 2. ಏರ್ಪಾಡುಮಾಡುವುದು, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು.

प्रकल्पनीय ಪ್ರಕಲ್ಪನೀಯ (वि०) 1. ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದ. 2. ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಬೇಕಾದ, ತಯಾರಾಗಬೇಕಾದ. प्र+कृपू (सामर्थ्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ತಯಾರಿಸಬೇಕಾದ. प्र + कृपू (सामर्थ्ये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **प्रकल्पयितव्यः ಪ್ರಕಲ್ಪಯಿತವ್ಯಃ**. णिजभावे **प्रकल्पितव्यः ಪ್ರಕಲ್ಪಿತವ್ಯಃ**. इडभावे **प्रकल्प्तव्यः ಪ್ರಕಲ್ಪ್ತವ್ಯಃ**.

प्रकल्पयत् ಪ್ರಕಲ್ಪಯತ್ (वि०) ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ರಚನೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + कृपू (सामर्थ्ये)

+णिच् "शतृ" (३-२-१२४) "शानच्" (३-२-१२४)। –यमानः –ಯಮಾನಃ.

प्रकल्पमान ಪ್ರಕಲ್ಪಮಾನ (वि०) 1. ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+कृपू (सामर्थ्ये) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रकल्पित ಪ್ರಕಲ್ಪಿತ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+कृपू (सामर्थ्ये)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मुखमीक्षितुं क्षितिपतेरुपेयुषां परितः प्रकल्पितनिकेतनं बहिः" माघ० १३-२६। 2. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗದಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. णिजभावे **प्रक्लृप्तः ಪ್ರಕ್ಲೃಪ್ತಃ.** 4. ನಿಗದಿಯಾಗಿರುವ. 5. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. 6. ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವ.

प्रकल्पितव्य ಪ್ರಕಲ್ಪಿತವ್ಯ, –कल्पयितव्य –ಕಲ್ಪಯಿತವ್ಯ, प्रकल्प्तव्य ಪ್ರಕಲ್ಪ್ತವ್ಯ (वि०) "प्रकल्पनीय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

प्रकल्प्य ಪ್ರಕಲ್ಪ್ಯ (वि०) 1. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ನಿಗದಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्र + कृपू (सामर्थ्ये) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रकाण्ड ಪ್ರಕಾಂಡ (पुं०) 1. ಮರದ ಬೇರಿನಿಂದ ಕೊಂಬೆಗಳವರೆಗೂ ಇರುವ ದೂಲ. प्रकाण्डचते — प्र + कडि (भेदने) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। पृषो०। प्रकृष्टः काण्डो वा। "रम्भापि किं चिह्नयति प्रकाण्डं न चात्मनः स्वेन न चैतदूरू" नैष० ७-९३। 2. ರೆಂಬೆ, ಕೊಂಬೆ. (वि०) 3. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "क्षत्रप्रकाण्डगृहिणीबहुमानपूजामूर्जस्वलामपि शची मनसा करोतु" म० वी० ४-३५। "प्रकाण्डो विटपे शस्ते मूलस्कन्धान्तरे तरोः" हेम०।

प्रकाण्डक ಪ್ರಕಾಂಡಕ (पुं०) 1. ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. प्रकाण्ड स्वार्थे "कः"। 2. ಮರದ ದೂಲ, ರೆಂಬೆಯವರೆಗಿನ ಕಾಂಡ. (वि०) 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ. "दण्डकानध्यवात्तां यौ वीररक्षःप्रकाण्डकौ" भट्टि० ५-६।

प्रकाम ಪ್ರಕಾಮ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಮಾಸಕ್ತನಾದ. प्रकृष्टः कामो यस्य। 2. ಯಥೇಷ್ಟವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "विलोकयन्त्यो वपुरापुरक्ष्णां प्रकामविस्तारफलं हरिण्यः" रघु० २-११। (अव्य०) **–मम् –ಮಮ್.** 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ. "पादैः पुरः कूबरिणां विदारिताः प्रकाममाक्रान्ततलास्ततो गजैः" माघ० १२-२१। 4. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಂತೆ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ, ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ. "परिमलितमपि प्रियः प्रकामं कुचयुगमुज्ज्वलमेव कामिनीनाम्" माघ० ७-७०।

प्रकार ಪ್ರಕಾರ (पुं०) 1. ರೀತಿ, ಬಗೆ, ತೆರ. प्र + डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "गात्रस्तम्भः स्खलयति गतिं कः प्रकारः किमेतत्" मालती० ५-२०। 2. ವಿಧ, ಪ್ರಭೇದ, ಜಾತಿ. 3. ಸಾಮ್ಯ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. 4. ಭೇದ, ತಾರತಮ್ಯ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. "प्रकारस्तुल्यभेदयोः" मेदि०।

प्रकाश ಪ್ರಕಾಶ (पुं०) 1. ಆತಪ, ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು, ಬಿಸಿಲು. प्र+काशृ (दीप्तौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಾಂತಿ, ಬೆಳಕು. "किञ्चित्प्रकाशस्तिमितोग्रतारैर्भ्रविक्रियायां विरतप्रसङ्गैः" कुमा० ३-४७। 3. ತೋರ್ಕೆ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. (वि०) 4. ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. "प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः" रघु० १-६८। 5. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ. "प्रह्वानतीव क्वचिदुद्धतश्रियः क्वचित्प्रकाशानथ गह्वरानपि" माघ० १२-५६। 6. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದಿರುವ, ಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿರುವ. "जगत्प्रकाशं तदशेषमिज्यया भवद्गुरुर्लङ्घयितुं ममोद्यतः" रघु० ३-४८। 7. ಆವರಣ ರಹಿತವಾದ, ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿಲ್ಲದ, ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "विपिनानि प्रकाशानि शक्तिमत्त्वाच्चकार सः" रघु० ४-३१। 8. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. (अव्य०) 9. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ. "उन्निद्रप्रियकमनोरमं रमण्याः संरेजे सरसि वपुः प्रकाशमेव" माघ० ८-२८। 10. ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ. "ससहायः स हन्तव्यः प्रकाशं विविधैर्वधैः" मनु० ८-१९३। 11. ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ. [ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ आत्मगतम् ಎಂಬುದರ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ प्रकाशम् ಎಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.] (न०) 12. ಕಾಂಸ್ಯ, ಕಂಚು.

प्रकाशक ಪ್ರಕಾಶಕ (वि०) 1. ಬೆಳಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವ. प्रकाशयति — प्र + काशृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೊರಪಡಿಸುವ. ನಿಜವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವ, ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿ ಹೇಳುವ. "तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनामयम्" गीता १४-६।

3. ಮೈದೋರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 4. ಸೂಚಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ.

प्रकाशन ಪ್ರಕಾಶನ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. दिदृक्षुभ्योऽर्जुनादिभ्यः दिव्यं रूपं प्रकाशयत्यसौ—प्र + काशृ (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "दिव्यं रूपं दिदृक्षुभ्यः पार्थादिभ्यो विशेषतः। रूपं प्रकाशयति यः स प्रकाशन ईरितः" इति निरुक्तिः। "दिव्यं ददामि ते चक्षुः" गीता। "नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः" वि० स०। (न०) 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆಡಹುವುದು. 3. ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮೈದೋರುವುದು. 4. ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. 5. ತೋರಿಸುವುದು, ಸೂಚಿಸುವುದು; ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು, ನಿರೂಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. "इति स्वयं मोहमहोर्मिनिर्मितं प्रकाशनं शोचति नैषधे निजम्" नैष० ९-१२७। "प्रणयप्रकाशनविदो मधुराः सुतरामभीष्टजनचित्तहृतः" माघ० ९-५५। (वि०) 6. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

प्रकाशनीय ಪ್ರಕಾಶನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+काशृ (दीप्तौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रकाशमान ಪ್ರಕಾಶಮಾನ (वि०) ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + काशृ (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "फणामणिव्रातमयूखमण्डलप्रकाशमानोदरदिव्यधामनि" स्तो० र०।

प्रकाशयत् ಪ್ರಕಾಶಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + काशृ (दीप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रकाशयन् किञ्चिदिवाप्रमेयः प्रभावमात्मीयमनन्यवेद्यम्" याद० २३-१९। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रकाशयन्तं स्वमसावबुध्यत" नैष० ९-१२१।

प्रकाशयितृ ಪ್ರಕಾಶಯಿತೃ (वि०) 1. ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವ.

प्रकाशात्मन् ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. प्रकाशः (मूर्खैरपि सदा संप्रतिपन्नपरप्रभावतया) प्रदीप्तः आत्मा स्वभावोऽस्य। "मूर्खैरपि सदा सम्यक् प्रतिपन्नस्वभाववान्। यः स स्यात्तु प्रकाशात्मा" इति निरुक्तिः। "ओजस्तेजोद्युतिधरः प्रकाशात्मा प्रतापनः" वि० स०। 2. ಸೂರ್ಯ. (वि०) 3. ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. 4. ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ.

प्रकाशित ಪ್ರಕಾಶಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ. 2. ಪ್ರಕಟವಾದ, ಬಹಿರಂಗಪಟ್ಟಿರುವ. प्र+काशृ (दीप्तौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆಡಹಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+काशृ+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रकाशितत्वन्मतिशीलसाराः कृतोपकारा इव विद्विषस्ते" किरा० ३-१६। 4. ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रकाश्य ಪ್ರಕಾಶ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + काशृ (दीप्तौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕಾದ. ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. (अव्य०) 6. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ, ಪ್ರಕಟಿಸಿ. 7. ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಿ. प्र + काशृ "क्त्वा" (३-४-२१)। "ल्यप्" (७-१-३७)। 8. ತೋರಿಸಿ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ. "लग्नद्विरेफाञ्जनभक्तिचित्रं मुखे मधुश्रीस्तिलकं प्रकाश्य" कुमा० ३-३०।

प्रकिरण ಪ್ರಕಿರಣ (न०) 1. ಎರಚುವುದು, ಎಸೆಯುವುದು. 2. ಚೆಲ್ಲುವುದು. प्र+कॄ (विक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रकिरत् ಪ್ರಕಿರತ್ (वि०) 1. ಎರಚುತ್ತಿರುವ, ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬೀರುತ್ತಿರುವ. प्र + कॄ (विक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. "तेजः प्रकिरता दिक्षु सप्रतापमदीप्यत" माघ० १९-८।

प्रकीर्ण ಪ್ರಕೀರ್ಣ (न०) 1. ಚಾಮರ. प्र+कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रकीर्णं गुत्सकादिषु" त्रिकाण्ड०। 2. ಕಲಬೆರಕೆ, ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹ. 3. ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಂಥಭಾಗ. (वि०) 4. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ಗ್ರಂಥ). 5. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रकीर्णः पुष्पाणां हरिचरणयोरञ्जलिरयम्" वेणी० १-१। 7. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यान्तोऽस्पृशन्तश्चरणैरिवावनिं जवात्प्रकीर्ण-

रभितः प्रकीर्णकैः" माघ० १२-१७। 8. ಅಸಂಗತವಾದ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ. "बह्वपि स्वेच्छया कामं प्रकीर्णमभिधीयते। अनुज्झितार्थसम्बन्धः प्रबन्धो दुरुदाहरः" माघ० २-७३।

प्रकीर्णक ಪ್ರಕೀರ್ಣಕ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "विध्वस्तचामरकुथान् विप्रविद्धप्रकीर्णकान्" भा० द्रोण० ३६-४२। (न०) 2. ಚಾಮರ. प्रकीर्ण संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "यान्तोऽस्पृशन्तश्चरणैरिवावनिं जवात्प्रकीर्णैरभितः प्रकीर्णकैः" माघ० १२-१७। "चामरं तु प्रकीर्णकम्" अम०। 3. ಬೆರಕೆ, ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹ. 4. ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. "प्रकीर्णकं चामरे स्याद्विस्तारे च तुरङ्गमे" मेदि०। 5. ಗ್ರಂಥದ ವಿಸ್ತೃತ ಭಾಗ, ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ.

प्रकीर्तन ಪ್ರಕೀರ್ತನ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು. प्र + कृत (संशब्दने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಾರುವುದು, ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಸುವುದು.

प्रकीर्तित ಪ್ರಕೀರ್ತಿತ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + कृत (संशब्दने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रभूतमल्पं कार्यं वा यो नरः कर्तुमिच्छति। सर्वारम्भेण तत् कुर्यात् सिंहादेकं प्रकीर्तितम्" चाणक्य० ६७। 2. ಸಾರಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಡಂಗುರ ಹೊಡೆದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रकीर्य ಪ್ರಕೀರ್ಯ (पुं०) 1. ತಪಸಿಗಿಡ. 2. ಕರಂಜವೃಕ್ಷ. प्र+कॄ (विक्षेपे) "यक्" (उ० ४-११२)। (अव्य०) 3. ಹರಡಿ. 4. ಎಸೆದು.

प्रकीर्यमाण ಪ್ರಕೀರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+कॄ (विक्षेपे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रकीर्यमाणा निजमुष्टिमुद्गरक्षताक्रतेः" याद० १४-१२।

प्रकुपित ಪ್ರಕುಪಿತ (वि०) 1. ಕೋಪಗೊಂಡ. प्र+कुप (क्रोधे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೆರಳಿದ. "प्रकुपित इव रोगः क्षिप्रकारी विकारम्" माघ० २०-७६।

प्रकुपितवत् ಪ್ರಕುಪಿತವತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಂಡವನು. प्र + कुप (क्रोधे) कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -वती -ವತೀ.

प्रकुप्यत् ಪ್ರಕುಪ್ಯತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. प्र + कुप (क्रोधे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रतिबिभ्याय दैतेयं बाणैरशनिभीषणैः। पक्षवन्तमिवाद्रीन्द्रं प्रकुप्यन् पाकशासनः" याद० १६-८५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -कुप्यन्ती -ಕುಪ್ಯಂತೀ.

प्रकृत ಪ್ರಕೃತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "समवादि वक्तृभिरभीष्टसंकथाप्रकृतार्थशेषमथ हस्तसंज्ञया" माघ० १३-३। 2. ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ, ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. [ಅಲಂಕಾರಿಕರು "उपमेय" ಪದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವರು.] "विषयात्मतयारोप्ये प्रकृतार्थोपयोगिनि। परिणामो भवेत्तुल्यातुल्याधिकरणो द्विधा" सा० द० १०-३४। "प्रकृतमनुसरामः"। 3. ಮುಖ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನವಾದ. 4. ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದಿರುವ. "प्रकृतं तु प्रस्तुतेऽपि प्रकृतः प्रकृतिस्थिते" हेम०। 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण कृतः। "अव्याकुलं प्रकृतमुत्तरधेयकर्म धाराः प्रसाधयितुमव्यतिकीर्णरूपा" माघ० ५-६०।

प्रकृतार्थ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥ (पुं०) ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ವಿಷಯ, ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವ ವಿಷಯ. प्रकृतोऽर्थः।

प्रकृति ಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ವಭಾವ, ಸಹಜವಾದ ಗುಣ. प्र + डुकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "उष्णत्वमग्न्यातपसम्प्रयोगात् शैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य" रघु० ५-५४। 2. ಸ್ವಭಾವ, ಹುಟ್ಟುಗುಣ. "प्रकृतिः खलु सा महीयसः सहते नान्यसमुन्नतिं यया" किरा० २-२१। "प्रकृत्या यद्वक्रं तदपि समरेखं नयनयोः" शाकु० १-९। "राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः" गीता ९-१२। 3. (ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) (1) ಅವಿದ್ಯೆ (2) ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಿಕವಾದ ಮಾಯೆ. "मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम्" गीता ९-१०। 4. (ದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ) ಚಿತ್ ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ (ಜಡ) ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ಥಾವರಜಗತ್ತು ಅಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ. 5. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) ಈಶ್ವರಾಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಕಾರಣ. ಪ್ರಧಾನ, ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಇವು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗದಂತೆ ಸಮಾನಗುಣಗಳುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ. ಈ ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯವು ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಾವಸ್ಥಾವಿನಾಶರೂಪವಾದ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾವಸ್ಥಾಭೇದಗಳಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವುದು. "प्रकृतिः पञ्चभूतेषु स्वभावे मूलकारणे"। ಇದೇ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ.

ಈಶ್ವರಾಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಈ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ಸ್ವಭಾವಗುಣವೂ ಜೀವಾತ್ಮರ ಕರ್ಮಫಲಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗಿರುವುವು. "कालं कर्म स्वभावं च मायेशो मायया स्वया। आत्मन् यदृच्छया प्राप्तं विबुभूषुरुपाददे" ಭಾಗ० ५-२-२१। 6. (ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ) ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳ ಏರುಪೇರಿಲ್ಲದ ಸಾಮ್ಯ. "सत्त्व-रजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः" सां० सू०। "सत्त्वं रजस्तम इति गुणत्रयमुदाहृतम्। साम्यावस्थितिरेतेषां प्रकृतिः परिकीर्तिता" मत्स्यपु०। 7. (ಶಾಕ್ತರ ಮತದಲ್ಲಿ) ದೇವೀಪಂಚಕ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. (1) दुर्गा (2) राधा (3) लक्ष्मीः (4) सरस्वती ಮತ್ತು (5) सावित्री ಈ ಐವರೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಇವರ ಮತ. "प्रकृष्टवाचकः प्रश्च कृतिश्च सृष्टिवाचकः। सृष्टौ प्रकृष्टा या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता"। गुणे प्रकृष्टे सत्त्वे च प्रशब्दो वर्तते श्रुतौ। मध्यमे रजसि कृश्च तिशब्दस्तामसो मतः। त्रिगुणात्मस्वरूपा या सर्वशक्तिसमन्विता। प्रधानसृष्टिकरणे प्रकृतिस्तेन कथ्यते"। ಈ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅನಂತಕೋಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಯವಾದ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಮೂಲಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. ಶಾಶ್ವತವಾದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ. ಜಡವಾದುದರಿಂದ ತಮಸ್ಸು. ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಮಾಯೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾದುದರಿಂದ ಅಪರಶಕ್ತಿ. ಈ ರೀತಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. 8. (ವೈಯಾಕರಣಮತದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಸುಬಾದಿಪ್ರತ್ಯಯರಹಿತವಾದ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ. ಇದು ನಾಮ ಮತ್ತು ಧಾತುಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "निरुक्ता प्रकृतिर्द्वेधा नामधातुप्रभेदतः। यत्प्रातिपदिकं प्रोक्तं तन्नाम्नो नातिरिच्यते"। 9. (ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮೂಲಸ್ವರ. 10. (ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ) ದೇಹದ ಅವಸ್ಥೆ. 11. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆಯೆಂಬ ಶಕ್ತಿ. ಈ ಶಕ್ತಿಯು (1) परा ಮತ್ತು (2) अपरा ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) भूमिः आपः अनलः वायुः खम् (आकाशः) मनः बुद्धिः ಮತ್ತು अहङ्कारः ಈ ರೀತಿ ಅಪರಾಪ್ರಕೃತಿಯು ಎಂಟು ವಿಧ. (2) ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತು ಜೀವರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪರಾಪ್ರಕೃತಿ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "यस्य शक्तिर्महामाया जगद्विभ्रमकारिणी। विश्वोत्पत्तिनिमित्तत्वात् प्रकृतिः प्रोच्यते बुधैः" वेदान्तकौ० 12. (ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸ್ವಾಮಿ ಅಮಾತ್ಯ ಸುಹೃತ್ತು ಕೋಶ ರಾಷ್ಟ್ರ ದುರ್ಗ ಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ಪೌರರು. प्रकृष्टं कुर्वन्ति राज्यम्। प्र+डुकृञ् "क्तिच्" (३-३-१७४)। 13. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 14. ಪುರಜನರು, ಪ್ರಜೆಗಳು. "धातूनामिव कोशेषु प्रकृतीनामचेतसाम् पातुमर्हथ पर्याप्तं प्रसादनरसायनम्" याद० २२-२१। "प्रवर्ततां प्रकृतिहिताय पार्थिवः" शाकु० ७-३४। 15. ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ, ಸಚಿವಸಂಪುಟ. "अथानाथाः प्रकृतयः मातृबन्धुनिवासिनम्" रघु० १२-१२। 16. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. "धृतिश्चातिधृतिश्चैव कृतिःप्रकृतिराकृतिः" वृ० र०। 17. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. 18. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. 19. ಪರಮಾತ್ಮ. 20. ಹೆಂಗಸು. 21. ಶಿಲ್ಪಿ, ಕೈಕೆಲಸಗಾರ.

प्रकृतिज ಪ್ರಕೃತಿಜ (वि०) ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ. प्रकृत्या जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)।

प्रकृतितरल ಪ್ರಕೃತಿತರಲ (वि०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಚಂಚಲವಾದ, ಅಶಾಶ್ವತವಾದ, ಅನಿತ್ಯವಾದ. प्रकृत्या तरलम्। "प्रकृतितरले का नः पीडा गते हतजीविते" अमरु० ३०।

प्रकृतिपुरुष ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ (पुं०) ಪ್ರಧಾನಪುರುಷ, ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಥಮಪ್ರಜೆ. "जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः" मेघ० १-६।

प्रकृतिमण्डल ಪ್ರಕೃತಿಮಂಡಲ (न०) 1. ಪ್ರಜಾಸ್ತೋಮ, ಜನಸಮುದಾಯ. प्रकृतेर्मण्डलम्। "अधिगतं विधिवद्यदपालयत्प्रकृतिमण्डलमात्मकुलोचितम्" रघु० ९-२। 2. ಸ್ವಾಮಿ ಅಮಾತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು.

प्रकृतिभाव ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ (पुं०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು, ವ್ಯತ್ಯಾಸ (ವಿಕಾರ) ಹೊಂದದೆ ಇರುವುದು.

प्रकृतिमहत् ಪ್ರಕೃತಿಮಹತ್ (वि०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ದೊಡ್ಡವರಾದ, ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रकृत्या महान्। "हृदि स्वच्छा वृत्तिः श्रुतमधिगतं च श्रवणयोर्विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम्" भर्तृ० १-५३।

प्रकृतिसिद्ध ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧ (वि०) ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಸಹಜವಾದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ. प्रकृत्या सिद्धम्। "यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्" भर्तृ० १-५२।

प्रकृष्ट ಪ್ರಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. प्र + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "प्रकृष्टगद्गदेन दीर्घशोकसन्तानेन संप्रति परिक्षीणो रामभद्रः" उ० रा० ३। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + कृष कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रक्लृप्ति ಪ್ರಕ್ಲೃಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು, 2. ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು. 3. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವುದು.

प्रकोथ ಪ್ರಕೋಥ (पुं०) 1. ದೌರ್ಗಂಧ್ಯ, ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆ, ದುರ್ನಾತ. प्र + कुथ (पूतीभावे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶೋಷಣೆ, ಒಣಗುವಿಕೆ. "शीघ्रं स्तनो हि मृदुमांसतयोपनद्धः सर्वं प्रकोथमुपयात्यवदीर्यते च" सुश्रुत०।

प्रकोप ಪ್ರಕೋಪ (पुं०) 1. ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುವಿಕೆ, ರೇಗಿಸುವುದು. प्र + कुप (क्रोधे) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। "उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये" पञ्चतं० १-४२०। 2. ರೋಷ, ಆವೇಶ, ಅತಿಯಾದ ಕೋಪ, "प्रभुमन्तः प्रकृतिप्रकोपजः" किरा० २-५२। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–कोपनम् –ಕೋಪನವು.**

प्रकोपित ಪ್ರಕೋಪಿತ (वि०) ರೇಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र +कुप (क्रोधे) + णिच् "क्तः"(३-२-१०२)। "कुतूहलेनेव मुहुः कुहूरवं विडम्बच डिम्भेन पिकः प्रकोपितः" नैष० ९-३८।

प्रकोपिन् ಪ್ರಕೋಪಿನ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಂಡ. "निराकृते यदुभिरिति प्रकोपिभिः" माघ० १७-२०।

प्रकोष्ठ ಪ್ರಕೋಷ್ಠ (पुं०) 1. ಮೊಳಕೈ ಕೆಳಗೆ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನವರೆಗಿನ ಭಾಗ. प्रकुष्यतेऽनेन–प्र + कुष(निष्कर्षे)"थन्" (उ० २-४)। "लतागृहद्वारगतोऽथ नन्दी वामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः" कुमा० ३-४१। 2. ಅರಮನೆಯೊಳಗಿನ ಕೊಠಡಿ. 3. ಹಸ್ತ, ಬಿಚ್ಚಿದ ಕೈ. "प्रकोष्ठः कूर्पराधस्तात् भूपकक्षान्तरेऽपि च। हस्ते च विस्तृतकरे" हेम०। 4. ಅರಮನೆಯ ಹೊರಬಾಗಿಲಿನ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ಕೊಠಡಿ. 5. ಮಣಿಕಟ್ಟು. "प्रकोष्ठभाजः प्रियशारिकायाः पयः स्वयं सादरमर्पयन्ती" याद० १३-४७।

प्रकोष्ठक ಪ್ರಕೋಷ್ಠಕ (पुं०) ಅರಮನೆಯ ಹೊರಬಾಗಿಲಿನ ಸಮೀಪದ ಕೊಠಡಿ. प्रकोष्ठ स्वार्थे "कन्"। "तस्थुर्विनम्रक्षितिपालसंकुले तदङ्गनद्वारवरप्रकोष्ठके" कुमा० १५-६।

प्रक्रम ಪ್ರಕ್ರಮ (पुं०) 1. ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. प्र + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "हा धिक्कष्टमनिष्टमस्तकरुणः कोऽयं विधेः प्रक्रमः" मालती० ५-२४। 2. ಕ್ರಮ, ರೀತಿ. भग्नप्रक्रमः ಎಂಬುದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. 3. ಕಾರ್ಯವಿಧಾನ, ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವ ರೀತಿ. 4. ಅವಸರ, ಅವಕಾಶ. "प्रक्रमः क्रमेऽवसरे" मेदि०। 5. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **– क्रमणम् – ಕ್ರಮಣವು.** "प्रदक्षिणप्रक्रमणात् कृशानोः" कुमा० ७-७९।

प्रक्रमभङ्ग ಪ್ರಕ್ರಮಭಂಗ (पुं०) ಕ್ರಮ ಭಂಗ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು. प्रक्रमस्य भङ्गः। "एवमुक्तो मन्त्रिमुख्यै रावणः प्रत्यभाषत" ಎಂಬಲ್ಲಿ वच ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತರವನ್ನು ಅದೇ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿರುವಲ್ಲಿ भष ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಯೋಗವು ಪ್ರಕ್ರಮಭಂಗದೋಷಾಕ್ರಾಂತವಾದುದು.

प्रक्रान्त ಪ್ರಕ್ರಾಂತ (नं०) 1. ಸಂಚಾರದ ಪ್ರದೇಶ, ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನ. "प्रकान्तं च मुहुः पृष्ट्वा हनूमन्तं व्यसर्जयत्" भट्टि० ८-१२५। (वि०) 2. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अद्यापि गङ्गासलिलप्रवाहे प्रक्रान्तपातामिव संप्रपेदे" याद० २३-१५। 3. ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ, ಮುಂದೆ ನಡೆದ. 4. ಹಿಂದೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रक्रिया ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಧಿಕಾರ, ರಾಜನು ಛತ್ರ ಚಾಮರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. प्रकर्षाय करणम् — प्र + कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। रिङ् च। 2. ಪ್ರಕಾರ, ರೀತಿ, ಬಗೆ, ವಿಧಾನ. "विफलितजलसेकप्रक्रियागौरवेण व्यरचि स हृतचित्तस्तत्र भैमीवनेन" नैष० २-१०६। 3. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಶಬ್ದವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆ, ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಲು ನಡೆಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕಾರ್ಯ. रामः ಎಂಬುವುದು ಪರಿನಿಷ್ಠಿತ ರೂಪ. राम+सु ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನರೂಪ ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೆನಿಸುವುದು.

प्रक्लिद्यत् ಪ್ರಕ್ಲಿದ್ಯತ್ (वि०) ತೇವವಾಗುತ್ತಿರುವ, ನೆನೆಯುತ್ತಿರುವ, ಒದ್ದೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ. प्र + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–क्लिद्यती – ಕ್ಲಿದ್ಯತೀ.**

प्रक्लिन्न ಪ್ರಕ್ಲಿನ್ನ (वि०) 1. ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ. प्र + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ.

प्रक्लेद ಪ್ರಕ್ಲೇದ (पुं०) ತೇವವಾಗುವುದು, ಒದ್ದೆಯಾಗುವುದು. प्र + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "घञ्"(३-३-१८)।

प्रक्लेदन ಪ್ರಕ್ಲೇದನ (न०) 1. ಒದ್ದೆಮಾಡುವುದು, ತೋಯಿಸುವುದು. प्र + क्लिदू (आर्द्रीभावे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಒದ್ದೆಮಾಡುವ, ತೋಯಿಸುವ. प्र+क्लिदू+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रक्वण ಪ್ರಕ್ವಣ (पुं०) ವೀಣಾನಾದ, ವೀಣೆಯ ಶಬ್ದ. प्र + क्वण (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६५)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **प्रक्वाणः ಪ್ರಕ್ವಾಣಃ** भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्वणनम् –ಕ್ವಣನಮ್.**

प्रक्षालन ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುಭ್ರಮಾಡುವುದು. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यस्यावरोधस्तनचन्दनानां प्रक्षालनाद्वारिविहारकाले" रघु० ६-४८। 2. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ಚೊಕ್ಕಟ ಮಾಡುವುದು. "धर्मार्थं यस्य वित्तेहा वरं तस्य निरीहता। प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम्" हितो०। (वि०) 3. ತೊಳೆಯುವ, ಶುಭ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವ. 4. ತೊಳೆಯುವ. ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಮಾಡುವ, प्र + क्षल कर्त० "ल्युः"(३-१-१३४)।

प्रक्षालनीय ಪ್ರಕ್ಷಾಲನೀಯ (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಶುಭ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಚೊಕ್ಕಟ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ತೊಳೆಯಬೇಕಾದ. 4. ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **– यितव्यः – ಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रक्षालयत् ಪ್ರಕ್ಷಾಲಯತ್ (वि०) 1. ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–क्षालयन्ती –ಕ್ಷಾಲಯನ್ತೀ.**

प्रक्षालयितृ ಪ್ರಕ್ಷಾಲಯಿತೃ (वि०) 1. ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಶುಭ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಚೊಕ್ಕಟವಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **– यित्री – ಯಿತ್ರೀ.**

प्रक्षालित ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿತ (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುಭ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रक्षाल्य ಪ್ರಕ್ಷಾಲ್ಯ (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्र + क्षल(शौचकर्मणि)+णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ತೊಳೆದು, ಶುಭ್ರವಾಗಿಮಾಡಿ. 4. ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಮಾಡಿ. प्र + क्षल + णिच् "क्त्वा"। "ल्यप्" (७-१-३७)।

प्रक्षाल्यमान ಪ್ರಕ್ಷಾಲ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र+क्षल(शौचकर्मणि) + णिच् "शानच्"(३-२-१२४)।

प्रक्षिपत् ಪ್ರಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) 1. ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + क्षिपु (निरसने) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रावृट् प्रावृडिति ब्रवीति शठधीः क्षारं क्षते प्रक्षिपन्" मृच्छ० ५-१८। 2. ಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. "भूधरानुदहरद्भुजशाली प्रक्षिपंश्च नगराणि ममर्द" याद० २१-४७। 3. ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **– क्षिपती –क्षिपन्ती, –ಕ್ಷಿಪತೀ, –ಕ್ಷಿಪನ್ತೀ.**

प्रक्षिपमाण ಪ್ರಕ್ಷಿಪಮಾಣ (वि०) 1. ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + क्षिपु (निरसने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ.

प्रक्षिप्त ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತ (न०) 1. ಇರಿಸುವುದು, ಇಡುವುದು. प्र + क्षिपु (निरसने) भावे "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, 5. ಒಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "पातालप्रतिमल्लगल्लविवरप्रक्षिप्तसप्तार्णवम्" मालती० ५-२२। 6. ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रक्षिप्यत् ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯತ್ (वि०) 1. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಇಡುತ್ತಿರುವ. प्र + क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रक्षिप्यमाण ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + क्षिप (प्रेरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रक्षीण ಪ್ರಕ್ಷೀಣ (वि०) 1. ಕಡಮೆಯಾದ. 2. ದುರ್ಬಲನಾದ, ಬಡಕಲಾದ. 3. ನಾಶಹೊಂದಿದ. 4. ಅವನತಿ ಹೊಂದಿದ, ಕ್ಷಯಹೊಂದಿದ. 5. ತೆಳುವಾದ. प्र + क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। दीर्घः (६-४-६०)। निष्ठानत्वम् (८-२-४६)।

प्रक्षुण्ण ಪ್ರಕ್ಷುಣ್ಣ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದು ಸವೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಳಿದು ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾರ್ಗ). प्र+क्षुदिर् (सम्पेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪುನಃಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಮನನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रक्षुब्ध ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧ (वि०) 1. ಕೆರಳಿರುವ, ರೇಗಿರುವ, ಕುಪಿತನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. प्र + क्षुभ (सञ्चलने) "क्तः" (३-४-७२)। इडभावः निपा० (७-२-१८)। "तत्स्यन्दनः सपदि सारथिसंप्रणुन्नः प्रक्षुब्धवारिधरधीर-गभीरघोषः" कुमा० १७-१०। 2. ಚಲಿಸಿದ, ಅಲುಗಾಡಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ.

प्रक्षुभ्यत् ಪ್ರಕ್ಷುಭ್ಯತ್ (वि०) 1. ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅಳ್ಳಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+क्षुभ (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रक्षुभ्यदम्भोधिविभिन्नभूधराद्बलं द्विषोऽभूदवनिप्रकम्पम्" कुमा० १५-२३। 2. ಉದ್ರೇಕ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ.

प्रक्षुभ्यमाण ಪ್ರಕ್ಷುಭ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಹೆದರುತ್ತಿರುವ. प्र+क्षुभ (सञ्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रक्षुभ्यमाणमवलोक्य दिगीशसैन्यम्" कुमा० १७-१२। 2, ಉದ್ರೇಕ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ.

प्रक्षेप ಪ್ರಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. प्र + क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು. 4. ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು, ಇರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಸೇರಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्"(३-३-११५)। **–क्षेपणम् –ಕ್ಷೇಪಣಮ್.**

प्रक्षोभ ಪ್ರಕ್ಷೋಭ (पुं०) 1. ಅಳ್ಳಾಡುವುದು, ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದುವುದು. 2. ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುವುದು. प्र + क्षुभ (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रक्ष्वेडन ಪ್ರಕ್ಷ್ವೇಡನ (पुं०) ನಾರಾಚ, ಲೋಹಮಯವಾದ ಬಾಣ. प्रकर्षेण क्ष्वेदन्ते–ञिक्ष्विदा (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युः" (३-१-१३४)। पृषो०। "प्रक्ष्वेडनास्तु नाराचाः" अम०।

प्रखर ಪ್ರಖರ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. 2 ಹೇಸರಗತ್ತೆ, (न०) 3. ಕುದುರೆಯ ಕವಚ, ಕುದುರೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ನಿಲುವಂಗಿ. (वि०) 4. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಅತಿ ತೀವ್ರವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. "प्रखरं हयसन्नाहे कुक्कुरेऽपि च। पुंसि त्रिष्वत्यन्तखरे" मेदि०। (अव्य०) 5. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. "त्रस्तः समस्तजनहासकरः करेणोस्तावत्खरः प्रखरमुल्ललयांचकार" माघ० ५-७।

प्रख्या ಪ್ರಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಖ್ಯಾತಿ ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. प्र + ख्या (प्रकथने) भावे "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಔಪಮ್ಯ. (ಉತ್ತರ ಪದವಾದಾಗ) (वि०) **–प्रख्यः – ಪ್ರಖ್ಯಃ.** ಸದೃಶ, ಸಮಾನ. "गुप्तमभ्रचय-प्रख्यैर्गोपुरैर्मन्दरोपमैः" भा० आदि०।

प्रख्यात ಪ್ರಖ್ಯಾತ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಕೀರ್ತಿವಂತನಾದ, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ. प्र + ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रख्यातदीक्षं प्रणतार्तिभङ्गे पार्थस्तदा दैत्यरिपुं प्रपन्नः" याद० २३-३५।

प्रख्याति ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. प्र+ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रख्यान ಪ್ರಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. प्र + ख्या (प्रकथने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रख्यापन ಪ್ರಖ್ಯಾಪನ (न०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

प्रगण्ड ಪ್ರಗಂಡ (पुं०) 1. ಮೊಳಕೈಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಕಕ್ಷದವರೆಗಿನ ಭಾಗ. प्रत्यासन्नो गण्डः कपोलोऽस्य। (स्त्री०) **–प्रगण्डी – ಪ್ರಗಂಡೀ.** 2. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆ. 3. ವೀರರ ಶಿಬಿರ.

प्रगत ಪ್ರಗತ (वि०) ಮುಂದೆ ಬಂದಿರುವ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ, ಮುಂದುವರೆದ. प्रकृष्टं गतः।

प्रगतजानुक ಪ್ರಗತಜಾನುಕ (वि०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರದೆ ವಿರಳವಾಗಿರುವ ಮೊಳಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮೊಳಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. प्रगते विरले जानुनी यस्य।

प्रगन्ध ಪ್ರಗಂಧ (ಪುಂ०) ಪರ್ಪಟ, ಹಪ್ಪಳ.

प्रगम ಪ್ರಗಮ (ಪುಂ०) 1. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. प्र + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಸಂಚಾರ, ಓಡಾಟ.

प्रगमन ಪ್ರಗಮನ (ನಂ०) 1. ಪ್ರಗತಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 2. ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ, ಅನುರಾಗಬೀಜವು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು ಪ್ರಗಮನ. "प्रगमनं वाक्यं स्यादुत्तरोत्तरम्" ಸಾ० ದ० ६-९२। "ऊर्वशी — जयतु जयतु महाराजः। राजा — मया नाम जितं यस्य त्वयायं समुदीर्यते" विक्र० २-१६। 3. ಸಂಚಾರ, ಓಡಾಟ. "हरेः प्रगमनं नास्ति न प्रभानं हिमद्रुहः" भट्टि० ९-१०७।

प्रगल्भ ಪ್ರಗಲ್ಭ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. प्रगल्भते — प्र + गल्भ (धाष्टर्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "ब्रुवते स्म दूत्य उपसृत्य नरान्नरवत् प्रगल्भमतिगर्भगिरः" माघ० ९-६२। 2. ಕೆಚ್ಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "इति प्रगल्भं पुरुषाधिराजो मृगाधिराजस्य वचो निशम्य" रघु० २-४१। 3. ವಾಗ್ಮಿ, ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. "ततो नृपाणां श्रुतवंशवृत्ता पुंवत् प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी" रघु० ६-२०। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. "गुरुः प्रगल्भेऽपि वयस्यतोऽस्याः तस्थौ निवृत्तान्यवराभिलाषः" कुमा० १-५१। 5. ಪ್ರೌಢವಾದ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಕ್ವವಾದ, ಉದಾರವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. "अथाजिनाषाढधरः प्रगल्भवाग्ज्वलन्निव ब्रह्ममयेन तेजसा" कुमा० ५-३०। 6. ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ, ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದ. 7. ಚತುರ, ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ. 8. ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 9. ಧೀರ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. "मुखार्पणेषु प्रकृतिप्रगल्भाः स्वयं तरङ्गाधरदानदक्षाः" रघु० १३-९। (स्त्री०) **– ल्भा – ಲ್ಭಾ.** (1) ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. (2) ಚಂಡಿ, ಗಯ್ಯಾಳಿ, ಬೈಗುಳದ ಹೆಂಗಸು. (3) ಮೂರು ವಿಧ ಸ್ವೀಯನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. "सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति" सा०द० ३-५७। ಕಾಮದಿಂದ ಮೈಮರೆತವಳೂ ತುಂಬಿದ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವಳೂ ಸಕಲವಿಧ ಸುರತಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರವೀಣಳೂ ಉನ್ನತ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳವಳೂ ಕಿಂಚಿಲ್ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ ನಾಯಕನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುವವಳೂ ಆದ ಹೆಂಗಸು ಪ್ರಗಲ್ಭೆಯೆನಿಸುವಳು. "स्मरान्धा गाढतारुण्या समस्तरतकोविदा। भावोन्नता दरव्रीडा प्रगल्भाक्रान्तवल्लभा" ಸಾ० ದ० ३-६०।

प्रगल्भता ಪ್ರಗಲ್ಭತಾ (स्त्री०) 1. ಧೈರ್ಯ, ಕೆಚ್ಚು. 2. ಚಾತುರ್ಯ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ. प्रगल्भस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति। प्रायेणैवंविधे कार्ये पुरन्ध्रीणां प्रगल्भता" कुमा० ६-३२। 3. ಉತ್ಸಾಹ. 4. ಗರ್ವ, ಸೊಕ್ಕು. 5. ಹಿರಿಮೆ. 6. ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.

प्रगाढ ಪ್ರಗಾಢ (वि०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. 2. ದೃಢವಾದ, ಬಲವಾದ. "तत्रान्तरिक्षे बाणानां प्रगाढानां विशांपते" भा० द्रोण०। 3. ಕಷ್ಟವಾದ, ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ. (अव्य०) 4. ದೃಢವಾಗಿ, ಬಲವಾಗಿ. 5. ಕಷ್ಟದಿಂದ. 6. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ.

प्रगातृ ಪ್ರಗಾತೃ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗಾಯಕ, ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು. प्रकर्षेण गायति — गै (शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। "ततो गोपाः प्रगातारः कुशला नृत्यवादिते" भा० वन०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **– गात्री – ಗಾತ್ರೀ.**

प्रगीत ಪ್ರಗೀತ (ನಂ०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಗಾನ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗೀತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡುವುದು. प्रकृष्टं गीतम्। (वि०) 2. ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण गीतम्।

प्रगुण ಪ್ರಗುಣ (वि०) 1. ಉತ್ತಮಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಋಜುಮಾರ್ಗದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ, ವಂಚನೆ ಮೋಸಗಳಿಲ್ಲದ. प्रकृष्टो गुणो यस्य। "फलवितरणदक्षं पक्षपातानभिज्ञं प्रगुणमनुविधेयं प्राप्य पद्मासहायम्" दयाश०। 2. ಅನುಗುಣವಾದ, ಅನುರೂಪವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "गरीयानन्योन्यप्रगुणगुणनिर्माणनिपुणो विधातुर्व्यापारः फलतु च मनोज्ञश्च भवतु" मालती० १-१९। 3. ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳ. "श्रमजयात् प्रगुणं च करोत्यसौ तनुमतोऽनुमतः सचिवैर्ययौ" रघु० ९-४९। 4. ದಕ್ಷ, ಚತುರ, ಸಮರ್ಥ. "प्राणत्राणप्रगुणमभवन्मत्परिष्वङ्गकल्पः" मालती० ९-४७। 5. ಋಜುವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ.

प्रगुणन ಪ್ರಗುಣನ (ನಂ०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 2. ಕ್ರಮಪಡಿಸುವುದು. प्र + गुण (आमन्त्रणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रगुणित ಪ್ರಗುಣಿತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + गुण (आमन्त्रणे) + णिच् "क्तः"

(३-२-१०२)। 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शास्त्रज्ञोऽपि प्रगुणितनयोऽप्यात्तबोधोऽपि बाढम् संसारेऽस्मिन् भवति विरलो भाजनं सद्गतीनाम्" भर्तृ० २-७७।

प्रगृह्य ಪ್ರಗೃಹ್ಯ (न०) ಸ್ವರಸಂಧಿ ಕಾರ್ಯವು ಬರದಿರುವ ಪದ, ಈಕಾರ ಊಕಾರ ಮತ್ತು ಏಕಾರಾಂತ ದ್ವಿವಚನದ ಪದ. "ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम्" पा० सू० १-१-११। हरी एतौ, विष्णू इमौ, गङ्गे अमू, पचेते इमौ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯವು ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. "प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम्" पा०सू० ६-१-१२५। प्र+ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)।

प्रगे ಪ್ರಗೇ (अव्य०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಪ್ರಭಾತ, ಹಗಲಿನ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ. प्रगीयतेऽत्र — प्र + गै (शब्दे) "के"। "इत्थं रथाश्वेभनिषादिनां प्रगे गणो नृपाणामथ तोरणाद्बहिः" माघ० १२-१।

प्रगेतन ಪ್ರಗೇತನ (वि०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. प्रगे भवः "टचुः" (४-३-२३)। तुट् च।

प्रगेनिश ಪ್ರಗೇನಿಶ, –शय –ಶಯ (वि०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲವೂ ರಾತ್ರಿಯಂತಿರುವ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಿಸುವ. प्रगे निशेव निद्राहेतुः यस्य। प्रगे शेते इति वा। "उत्सूर्यशायिनश्चासन् सर्वे चासन् प्रगेशयाः" भा० शान्ति० २३५-८६।

प्रग्रह ಪ್ರಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. प्र+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "इन्दोः प्राच्यां भवति तरणेः प्रग्रहः किं प्रतीच्याम्"। 2. ಕುದುರೆಯ ಹಗ್ಗ, ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ. "उत्तेरुरुत्तालखुरारवं द्रुताः श्लथीकृतप्रग्रहमर्वतां व्रजाः" माघ० १२-३१। 3. ತಕ್ಕಡಿಯ ದಾರ. प्र + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५३)। 4. ವಿಷ್ಣು. अर्जुनः रश्मिभिरिव प्रगृह्यते प्रकर्षेण गृह्यते सारथिनानेन — प्र + ग्रह (उपादाने) कर० "अप्" (३-३-५८)। "पार्थःसारथिनानेन रश्मिभिर्यः प्रगृह्यते। स प्रग्रहः समाख्यातः सप्तवर्ण उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रः" वि०स०। 5. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 6. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಗ್ರಹ, ತಡೆ, ಹತೋಟಿ. 7. ಭುಜ, ಬಾಹು, ತೋಳು. 8. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ, ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 9. ಪೂಜೆ. 10. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ, 11. ಅವಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ. "नृपेष्वथ प्रणष्टेषु जगत्यप्रग्रहाः प्रजाः। क्षणेन निर्वृते चैवं हत्वाचान्योन्यमाहवे" हरिवं०। 12. ಕಣಿಗಿಲೆ ಗಿಡ. 13. ಧಾರಣ, ಧರಿಸುವುದು, ತೊಡುವುದು. 14. ಹಸು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. 15. ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸುವುದು. 16. ಬಂದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು, ಖೈದಿ. "तुलासूत्रेऽश्वरश्मौ प्रग्राहः प्रग्रहः पुनः। तयोश्च संयमोद्योतपूजावन्द्यर्कबंधेषु च" वैज०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।– ग्रहणम् – ಗ್ರಹಣವು.

प्रग्राह ಪ್ರಗ್ರಾಹ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ, ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. "अप्रग्राहैरिवादित्यो वाजिभिर्दूरपातिभिः" भट्टि० ७-५२। 2. ಹಿಡಿಯುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಲಾಭದ ಆಸೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. प्र+ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-४६)। "पात्रप्रग्राहेण चरति भिक्षुः" सि० कौ०। "प्रग्राहैरिव पात्राणामन्वेष्या मैथिली कृतैः" भट्टि० ७-४४। 3. ತುಲಾಸೂತ್ರ, ತಕ್ಕಡಿಯದಾರ. प्र + ग्रह वा "घञ्" (३-३-५२)। "तुलाप्रग्राहेण चरति वणिक्" सि० कौ०। 4. ರಶ್ಮಿ, ಹಗ್ಗ. 5. ಕಿರಣ. "प्रग्राहस्तु तुलासूत्रे वृषादिप्रग्रहेऽपि च" मेदि०।

प्रग्रीव ಪ್ರಗ್ರೀವ (पुं न०) 1. ವಾತಾಯನ, ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ. 2. ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಮರದ ಕಟಕಟೆ. प्रकृष्टा ग्रीवा यस्मिन्। 3. ಅಶ್ವಶಾಲೆ. 4. ಮರದ ತುದಿ, ವೃಕ್ಷದ ಅಗ್ರಭಾಗ. 5. ಪ್ರಾಸಾದ, ವಾಸಕ್ಕೆ ಸುಖವಾಗಿರುವ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ. 6. ಕಲಶ, ಘಟ. ಬಿಂದಿಗೆ. 7. ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ. "प्रग्रीवमस्त्री कलशो ग्रीवाप्रासादयोरपि" वैज०। 8. ಪ್ರಸಾದ, ಸ್ವಚ್ಛತೆ. ನಾನಾರ್ಥ ರತ್ನ ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ "प्रासाद" ಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ "प्रसाद" ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "प्रग्रीवमस्त्री ग्रीवायां प्रसादे कलशेऽपि च" नानार्थर०। (वि०) 9. ಸುಂದರವಾದ ಕಂಠವುಳ್ಳ, ಲಕ್ಷಣವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ. प्रकृष्टा ग्रीवा यस्य।

प्रघट्टक ಪ್ರಘಟ್ಟಕ (पुं०) ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ.

प्रघण ಪ್ರಘಣ प्रघाण ಪ್ರಘಾಣ (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಹೊರಬಾಗಿಲಿನ ಸಮೀಪದ ಕೈಸಾಲೆ, ತಲೆ ಬಾಗಿಲಿನ ಬಳಿ ಇರುವ ಅಂಗಳ. प्रविशद्भिर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यते — प्र + हन (हिंसागत्योः) कर्म० वा "अप्" (३-३-७९)। पक्षे वृद्धिः। निपा०। 2. ತಾಮ್ರ ಲೋಹದ ಬಿಂದಿಗೆ. 3. ಕಬ್ಬಿಣದ ದೊಡ್ಡ ಹಾರೆ. "प्रघणस्ताम्रकुम्भे स्यादलिन्दे लोहमुद्गरे" मेदि०।

प्रघस ಪ್ರಘಸ (ಪುಂ) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿನ್ನುವುದು, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನ. 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. प्रकर्षेण अत्ति — प्र + अद (भक्षणे) "अप्" (३-३-५९)। अदेः घस्लृ आदेशः (२-४-३८)।

प्रघात ಪ್ರಘಾತ (ಪುಂ) 1. ಹೊಡೆತ, ಏಟು. प्र + हन (हिंसागत्योः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಂಗ್ರಾಮ, ಕಾಳಗ. प्र + हन अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

प्रघुण ಪ್ರಘುಣ (ಪುಂ) ಅತಿಥಿ. प्र + घुण (भ्रमणे) "कः" (३-१-१३५)।

प्रघूर्ण ಪ್ರಘೂರ್ಣ (ಪುಂ) 1. ಅತಿಥಿ. (ವಿ) 2. ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + घूर्ण (भ्रमणे) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रचक्र ಪ್ರಚಕ್ರ (ನಂ) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೈನ್ಯ, ಹೊರಟಿರುವ ಸೇನೆ. प्रस्थितं चक्रम् सैन्यम्।

प्रचक्षस् ಪ್ರಚಕ್ಷಸ್ (ಪುಂ) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. प्र + चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "असिः" (उ० ४-२३२)। 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹ.

प्रचण्ड ಪ್ರಚಂಡ (ಪುಂ) 1. ಬಿಳಿಯ ಕಣಗಿಲೆಗಿಡ. 2. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಹಳ ಕ್ರೂರವಾದ. प्रकर्षेण चण्डः। "पौलस्त्यापजयप्रचण्डचरिते यः कार्तवीर्ये मुनिः" म०वी० २-१३। 3. ಭಯಂಕರವಾದ, ದಿಗಿಲುಹುಟ್ಟಿಸುವ. 4. ಸಹಿಸಲಾಗದ, ತಾಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ. 5. ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾದ. 6. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಂಡ, ಕೋಪದಿಂದ ಕೆರಳಿದ. 7. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಕೆಚ್ಚೆದೆಯ. 8. ಬಹಳ ಜೋರಾದ, ರಭಸದ. 9. ಬಲಶಾಲಿ, ಬಲಿಷ್ಠ, ಅಧಿಕ ಬಲವುಳ್ಳವನು.

प्रचय ಪ್ರಚಯ (ಪುಂ) 1. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. प्र + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "प्रसन्नः पुण्यानां प्रचय इव सर्वस्य सुखदः" म० वी० २-१५। 2. ಗಿಡದಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಪ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೋಲು ಮುಂತಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಕೀಳುವುದು. "वृक्षाग्रस्थानां फलानां यष्ट्या प्रचयं करोति" सि० कौ० (३-३-४०) 3. ಗಿಡದಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಪ ಫಲಗಳನ್ನು ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಕೈಯಿಂದ ಕೀಳುವುದು. "पुष्पप्रचयं चौर्येण" "सि० कौ० (३-३-४०)। 4. ಶಿಥಿಲವಾದ ಸಂಯೋಗ, ಸಡಿಲವಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "संख्यातः परिमाणाच्च प्रचयादपि जायते। प्रचयः शिथिलाख्यो यः संयोगस्तेन जन्यते" भाषाप०। प्र + चिञ् अस्तेये हस्तादाने "घञ्" (३-३-४०)। **–प्रचायः –ಪ್ರಚಾಯಃ**, ಕೈಯಿಂದ ಗಿಡದ ಪುಷ್ಪ ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. "हस्तादाने चेरस्तेये"। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–चयनम् –ಚಯನಮ್.**

प्रचर ಪ್ರಚರ (ಪುಂ) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. प्रचरत्यस्मिन् — प्र + चर (गतौ) अधि० "घः" (३-३-११९)। निपा०। 2. ಪ್ರಸಾರವಾಗುವುದು, ಹರಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "मर्त्यदुष्प्रचरमस्त्रविचारं चारुशिष्यजनतामनुशिष्य" नैष० २१-६।

प्रचरत् ಪ್ರಚರತ್ (ವಿ) ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र + चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–चरन्ती –ಚರನ್ತೀ.**

प्रचरित ಪ್ರಚರಿತ (ವಿ) 1. ಮುಂದೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿರುವ. प्र + चर (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅನುಸರಿಸಿಬಂದ, ಮುಂದೆ ನಡೆದು ಬಂದ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ (ಕಾರ್ಯ).

प्रचल ಪ್ರಚಲ (ವಿ) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ನಡುಗುವ. प्र + चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। "य उत्पलाक्षि प्रचलैर्विलोचनैस्तवाक्षिसादृश्यमिव प्रयुञ्जते" कुमा० ५-३५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವ. 3. ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ, ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ.

प्रचलत् ಪ್ರಚಲತ್ (ವಿ) 1. ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र + चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "एतस्मिन् प्रचलाकिनां प्रचलतामुद्वेजिताः कूजितैः" उ० रा० २-२९। 2. ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುವ. "प्रचलत्कलापिकलशङ्ककस्वना" माघ० १३-४१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–चलन्ती –ಚಲನ್ತೀ.**

प्रचलाक ಪ್ರಚಲಾಕ (ಪುಂ) 1. ನವಿಲಿನ ಗರಿ. प्रकर्षेण चलति-चल (कम्पने) "आकः" (उ० ४-५४)। 2. ಸರ್ಪ. 3. ಬಾಣದ ಏಟು. 4. ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ. "प्रचलाकः शराघाते शिखण्डे च भुजङ्गमे" मेदि०।

प्रचलाकिन् ಪ್ರಚಲಾಕಿನ್ (ಪುಂ) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. प्रचलाकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "एतस्मिन् प्रचलाकिनां प्रचलतामुद्वेजिताः कूजितैः" उ० रा० २-२९।

प्रचलायित ಪ್ರಚಲಾಯಿತ (ವಿ) ತೂಗಡಿಸಿದವನು, ತೂಗಡಿಕೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಾಡಿದವನು. प्रचल इवाचरति —

प्र+चल (कम्पने) "क्यङ्" (३-१-११)। प्रचलाय कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "घूर्णितः प्रचलायितः" अम०।

प्रचलित ಪ್ರಚಲಿತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ. प्र+चल (कम्पने) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "विकौतुकः प्रकृतमहाप्लवेऽभवत् विशृङ्खलप्रचलितसिन्धुवारिणि" माघ० १७-३०। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ. (न०) 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. प्र+चल भावे "क्तः" (३-३-११४)। "प्रचलिते चलितं स्थितमास्थिते" किरा० १८-१०।

प्रचाय ಪ್ರಚಾಯ (पुं०) "प्रचय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

प्रचायिका ಪ್ರಚಾಯಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗಿಡದಿಂದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಶೇಖರಿಸಿ ಇಡುವುದು, प्र + चिञ् (चयने) भावे "ण्वुच्" (३-३-१११)। 2. ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಹೆಂಗಸು. प्र + चिञ् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रचार ಪ್ರಚಾರ (पुं०) 1. ಓಡಾಡುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. प्र + चर (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्" कुमा० ३-४२। 2. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮೇಯುವ ಪ್ರದೇಶ. "परिश्रान्तः पिपासार्तः आससाद मुनिं वने। गवां प्रचारेष्वासीनं फेनमापिबतां पयः" भा० आदि० ४०-१७। 3. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವುದು, ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿರುವುದು, ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. 4. ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವುದು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರುತಪಡಿಸುವುದು, ಎಲ್ಲಾಕಡೆಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. 5. ಪ್ರಕಾಶ. 6. ಕುದುರೆಯ ನೇತ್ರ ರೋಗ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–चारणम् –ಚಾರಣಮ್.** "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैः दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" नैष० १-४।

प्रचारित ಪ್ರಚಾರಿತ (वि०) 1. ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + चर (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रचालन ಪ್ರಚಾಲನ (न०) ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಕದಲಿಸುವಿಕೆ. प्र + चल (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "माम, किमनेन वृथानर्थप्रचालनेन" पञ्चतं० ५।

प्रचिकीर्षा ಪ್ರಚಿಕೀರ್ಷಾ (स्त्री०) ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्र + डु कृञ् (करणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रचिकीर्षु ಪ್ರಚಿಕೀರ್ಷು (वि०) ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्र + कृञ् + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रचित ಪ್ರಚಿತ (वि०) 1. ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪುಷ್ಪ). प्र + चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪ್ರಚಯಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रचितगुणा मणिभिः स्यमन्तकाद्यैः" याद० २४-५।

प्रचितक ಪ್ರಚಿತಕ (पुं०) ದಂಡಕದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲೂ ಎರಡು ನಗಣಗಳ ಮುಂದೆ ಏಳು ಯಗಣಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ "प्रचितकः" ಎಂಬ ದಂಡಕವಾಗುವುದು. "प्रचितकसमभिधो धीरधीभिः स्मृतो दण्डको नद्वयादुत्तरैः सप्तभिर्यैः" वृ० र०।

प्रचीयमान ಪ್ರಚೀಯಮಾನ (वि०) ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र + चिञ् (चयने) कर्तं० "शानच्" (३-२-१२४)। "क्रमेण निस्तीर्य च दोहदव्यथां प्रचीयमानावयवा रराज सा" रघु० ३-७।

प्रचुर ಪ್ರಚುರ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. (वि०) 2. ಅನೇಕ, ಬಹಳ, ಹೇರಳ. प्रचोरति — प्र + चुर (स्तेये) "कः" (३-१-१३५)। "नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा" भर्तृ० १-३८। चुरादीनां णिज्वैकल्पिकः। 3. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಹಿರಿದಾದ. (क्रि० वि०) 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಹೇರಳವಾಗಿ. "प्रचुराधिगताङ्गनिर्वृतिं परितस्त्वां खलु विग्रहेण सः" माघ० १६-३।

प्रचुरपुरुष ಪ್ರಚುರಪುರುಷ (पुं०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. प्रचुरश्चासौ पुरुषश्च। "चौरः शङ्कितवर्णकः स्यात् कुम्भिलश्च प्रचुरपुरुषः" त्रिकाण्ड०।

प्रचुरीकरण ಪ್ರಚುರೀಕರಣ (न०) 1. ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು, ರಾಶಿಹಾಕುವುದು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ಬೆಳೆಸುವುದು.

प्रचुरीकृत ಪ್ರಚುರೀಕೃತ (वि०) ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रचुरीभूत ಪ್ರಚುರೀಭೂತ (वि०) ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ಬೆಳೆದಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ.

प्रचेतस् ಪ್ರಚೇತಸ್ (पुं०) 1. ವರುಣ. प्रचेतति — प्र + चिती (संज्ञाने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "क्रिश्वायमरिदुर्वारः पाणौ पाशः प्रचेतसः" कुमा० २-२१। 2. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ, ಹತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्। प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च" मनु० १-३५। 3. (वि०) ಸಂತೋಷ

ಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. प्रकृष्टं चेतोऽस्य। "प्रचेताः पाशिनि मुनौ संप्रहृष्टहृदि त्रिषु" मेदि०।

प्रचेतृ ಪ್ರಚೇತೃ (पुं०) ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. प्रचेतति युद्धादिस्थाने वीरान् सञ्ज्ञिनोति — प्र + चिती (संज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रचेलक ಪ್ರಚೇಲಕ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. प्रकर्षेण चेलति गच्छति — प्र + चेलृ (चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ.

प्रचोद ಪ್ರಚೋದ (पुं०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವುದು. 2. ಪುಸಲಾಯಿಸುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದು. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು. 4. ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವುದು. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–चोदनम् –ಚೋದನಮ್.** प्र+चुद+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–चोदना –ಚೋದನಾ.**

प्रचोदक ಪ್ರಚೋದಕ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪುಸಲಾಯಿಸುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. "ल्युः" (३-१-१३४)। **–चोदनः –ಚೋದನಃ.** 3. ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವ. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ, ನೂಕುವ.

प्रचोदनी ಪ್ರಚೋದನೀ (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. प्रचोद्यतेऽपसार्यते रोगोऽनया — प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुस्पर्शा राष्ट्रिकेत्यपि" अम०।

प्रचोदनीय ಪ್ರಚೋದನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರೇರಿಸಬೇಕಾದ.

प्रचोदयत् ಪ್ರಚೋದಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪುಸಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೆಟ್ಟಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ನೂಕುತ್ತಿರುವ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **– दयमानः –ಚೋದಯಮಾನಃ.**

प्रचोदित ಪ್ರಚೋದಿತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "चोदितो गुरुणा नित्यमप्रचोदित एव वा। कुर्यादध्ययने यत्नमाचार्यस्य हितेषु च" मनु० २-१९१। 2. ಪುಸಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುರಿದುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्विभवोऽपि सन्। तद्गुणैः कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदितः" रघु० १-९। 3. ಚಿತಾವಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ಎತ್ತು, ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು). "प्रचोदिताः परिचितयन्तृकर्मभिर्निषादिभिः" माघ० १७-३५।

प्रचोदिन् ಪ್ರಚೋದಿನ್ (वि०) "प्रचोदक" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–चोदिनी –ಚೋದಿನೀ.**

प्रचोद्यमान ಪ್ರಚೋದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಪುಸಲಾಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रच्छद ಪ್ರಚ್ಛದ (पुं०) ಮೇಲು ಹೊದಿಕೆ, ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಬಟ್ಟೆ. प्रच्छाद्यतेऽनेन — प्र + छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)। "प्रच्छदान्तगलिताश्रुबिन्दुभिः क्रोधभिन्नवलयैर्विवर्तनैः" रघु० १९-२२।

प्रच्छदपट ಪ್ರಚ್ಛದಪಟ (पुं०) ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ, ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ದುಪ್ಪಟ. प्रच्छदश्चासौ पटश्च। "वलीभङ्गाभोगैरलकपतितैः शीर्णकुसुमैः स्त्रियाः सर्वावस्थं कथयति रतं प्रच्छदपटः" सा० द० ३।

प्रच्छना ಪ್ರಚ್ಛನಾ (स्त्री०) ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "युच्" बाहु०।

प्रच्छन्न ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ (न०) 1. ಒಳಬಾಗಿಲು, ರಹಸ್ಯದ ಬಾಗಿಲು. प्रकर्षेण छन्नम्। (वि०) 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವ, ಮರೆಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವ. "प्रच्छन्ना हि महात्मानः चरन्ति वसुधामिमाम्" भा० वन०। (अव्य०) 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम्" भर्तृ० १-१६।

प्रच्छर्दन ಪ್ರಚ್ಛರ್ದನ (ನಂ) 1. ವಮನ, ವಾಂತಿ. प्र + छर्द (वमने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದೇಹದೊಳಗಿನ ವಾಯುವನ್ನು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲಗೆ "ಪಿಂಗಳಾ" ನಾಡಿಯ ಮೂಲಕ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ, ರೇಚನ. "प्रच्छर्दन-विधारणाभ्यां वा प्राणस्य" पा०यो०सू० १-३४। "प्राणस्य शरीरान्तर्गतस्य वायोः प्रच्छर्दनं द्वात्रिंशन्मात्रा-प्रमाणेन शनैः शनैः पिङ्गलया बहिर्विरेचनम्" योगसूत्र-वृत्तिः १-३४। (ವಿಂ) 3. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವ ಔಷಧ.

प्रच्छर्दिका ಪ್ರಚ್ಛರ್ದಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ವಮನ, ವಾಂತಿ. प्र + छर्द (वमने) "ण्वुल्" (३-३-१०८)। स्त्रियां "टाप्"। अत इत्त्वम्। (ವಿಂ) 2. ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸುವ ಔಷಧಿ ಮುಂತಾದುದು. कर्त० "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रच्छादन ಪ್ರಚ್ಛಾದನ (ನಂ) 1. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. प्रच्छाद्यतेऽनेन — प्र + छद (अपवारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. "आत्मप्रच्छादनार्थं वै बाहुवीर्यमुपाश्रितः। विप्ररूपं विधायेदं मन्ये मां प्रति युध्यसे" भा० आदि० २०५-१८। 3. ಹೊದಿಸುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಮುಚ್ಚುವುದು.

प्रच्छादनीय ಪ್ರಚ್ಛಾದನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಹೊದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೊದಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕಾದ. प्र + छद (अपवारणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

प्रच्छादित ಪ್ರಚ್ಛಾದಿತ (ವಿಂ) ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + छद (अपवारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विधाय वैकल्पिकवैजयन्तीं प्रच्छादितं प्राणयति स्म पार्थम्" याद० २३-४१।

प्रच्छाद्यमान ಪ್ರಚ್ಛಾದ್ಯಮಾನ (ವಿಂ) ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + छद (अपवारणे) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "रणाख्यदर्शे रजसोत्थितेन प्रच्छाद्यमाने तमसेव भानौ" याद० २०-२६।

प्रच्छाय ಪ್ರಚ್ಛಾಯ (ವಿಂ) ಒಳ್ಳೆಯ ನೆರಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ, ಹೆಚ್ಚು ನೆರಳುಳ್ಳ ಜಾಗ. प्रकृष्टा छाया यत्र प्रदेशे। "प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः" शाकु० १-३।

प्रच्छिल ಪ್ರಚ್ಛಿಲ (ವಿಂ) ಜಲಶೂನ್ಯವಾದ, ನೀರಿಲ್ಲದ.

प्रच्यव ಪ್ರಚ್ಯವ (ಪುಂ) 1. ವಿನಾಶ, ಅಳಿವು. 2. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು, ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದು, ಜಾರಿಬೀಳುವುದು. 3. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು.

प्रच्यवन ಪ್ರಚ್ಯವನ (ನಂ) 1. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. प्र + च्युङ् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಇಳಿಯುವುದು.

प्रच्यावन ಪ್ರಚ್ಯಾವನ (ನಂ) 1. ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಕೆಡವುವುದು. प्र + च्युङ् (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನದಿಂದ ಇಳಿಸುವುದು.

प्रच्यावित ಪ್ರಚ್ಯಾವಿತ (ವಿಂ) 1. ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रच्युत ಪ್ರಚ್ಯುತ (ವಿಂ) 1. ಕೆಳಗೆ ಕಳಚಿಬಿದ್ದ. प्र + च्युङ् (गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ. 3. ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ. 4. ನಾಶಹೊಂದಿದ.

प्रच्युति ಪ್ರಚ್ಯುತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು. 3. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. 4. ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವುದು. प्र + च्युङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रच्योतत् ಪ್ರಚ್ಯೋತತ್ (ವಿಂ) ಸೋರುತ್ತಿರುವ, ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + च्युतिर् (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोशप्रच्योतद्घनमकरन्दगन्ध-बन्धो" मालती० १-४१।

प्रज ಪ್ರಜ (ಪುಂ) ಪತಿ, ಗಂಡ. प्रविश्य जायायां जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)।

प्रजन ಪ್ರಜನ (ಪುಂ) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನಿಸುವುದು. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) "यदि हि स्त्री न रोचेत पुमांसं न प्रमोदयेत्। अप्रमोदात्पुनः पुंसः प्रजनं न प्रवर्तते" मनु० ३-६१। 2. ಪ್ರಥಮ ಗರ್ಭಧಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹಸುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೋರಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವುದು. 3. ಗರ್ಭಗ್ರಹಣ, ಗರ್ಭಧಾರಣ. प्रजायतेऽनेन — प्र + जनी कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रजनार्थं स्त्रियः सृष्टाः सन्तानार्थं च मानवाः। तस्मात्साधारणो धर्मः श्रुतो पत्न्या सहोदितः" मनु० ९-९६। 4. ಜನನ ಹೇತು, ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. "प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः" गीता १०-२८। 5. ಉಪಸ್ಥವೆಂಬ ಇಂದ್ರಿಯ,

ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. (ವಿ०) 6. ಸೃಷ್ಟಿಸುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ. "ईशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः" भाग० ८-५-३४।

प्रजनन ಪ್ರಜನನ (न०) 1. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪುರುಷರ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. प्र + जनी अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಗೋವುಗಳ ಪ್ರಥಮ ಗರ್ಭಗ್ರಹಣ, ಹಸುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯಬಾರಿ ಹೋರಿ ಬಿಡುವುದು. प्र + जनी कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಜನ್ಮನೀಯುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. "तस्मात्प्रहेष्याम्यद्य त्वां हीनः प्रजननात् स्वयम्" भा० आदि०।

प्रजनिका ಪ್ರಜನಿಕಾ (स्त्री०) ಜನ್ಮನೀಯುವ ತಾಯಿ. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रजनित ಪ್ರಜನಿತ (वि०) ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रजनितमदनो मनस्विनीभिः गुणसुरभिः सुरभिः स्वयं न मेने" याद० २४-१४।

प्रजनितृ ಪ್ರಜನಿತೃ (पुं०) ಜನಕ, ತಂದೆ. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रजल्प ಪ್ರಜಲ್ಪ (पुं०) 1. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. प्रकृष्टो जल्पः–प्र + जल्प (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದುದು. "अत्याहारः प्रयासश्च प्रजल्पो नियमग्रहः। जनसङ्गश्च लौल्यं च षड्भिर्योगो विनश्यति" हठ० १-१५। 2. ಆಲಾಪ, ಮಾತು. 3. ಹರಟೆ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ವೃಥಾಲಾಪ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "असूयेर्ष्यामदयुजा योऽवधीरणमुद्रया। प्रियस्य कौशलोद्गारः प्रजल्पः स तु कथ्यते"। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –जल्पनम् –ಜಲ್ಪನಮ್.

प्रजल्पत् ಪ್ರಜಲ್ಪತ್ (वि०) 1. ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + जल्प (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रजल्पन् मत्पदे लग्नः कान्तः किं न हि नूपुरः" चन्द्रा०। 2. ಹರಟುತ್ತಿರುವ, ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रजल्पित ಪ್ರಜಲ್ಪಿತ (न०) 1. ಮಾತು, ನುಡಿ. प्र + जल्प (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "शृणु त्वदालोकनतर्षभाजां प्रजल्पितं पञ्जरशारिकाणाम्" याद० १८-१२६। 2. ಹರಟೆ, ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು. (वि०) 3. ಮಾತನಾಡಿದ. प्र + जल्प कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "स्वरेण तस्याममृतस्रुतेव प्रजल्पितायामभिजातवाचि" कुमा० १-४५।

प्रजव ಪ್ರಜವ (पुं०) ಹೆಚ್ಚುವೇಗ. प्र + जु [ಸೌತ್ರಧಾತು] "अप्" (३-३-५७)।

प्रजवित ಪ್ರಜವಿತ (वि०) ಬಹಳ ವೇಗವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्र + जु (ಸೌತ್ರಧಾತು) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। प्रकृष्टजवोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६) वा। "नन्वेष त्वरितसुमन्त्रनुद्यमानप्रोद्वल्गत्प्रजवितवाजिना रथेन" उ०रा० ५-१।

प्रजविन् ಪ್ರಜವಿನ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳ. प्र + जु [ಸೌತ್ರಧಾತು] "इनिः" (३-२-१५६)। "प्रजवी जवनो जवः" अम०। "तिष्ठद्भिः कथमपि देवतानुभावादाकृष्टैः प्रजविभिरायतं तुरङ्गैः" किरा० ७-४।

प्रजा ಪ್ರಜಾ (स्त्री०) 1. ಜನ, ಪ್ರಜೆಗಳು. प्रजायते — प्र+ जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)। "अथ प्रजानामधिपः प्रभाते जायाप्रतिग्राहितगन्धमाल्याम्" रघु० २-१। "प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८। 2. ಸಂತಾನ, ಮಕ್ಕಳು. "यशसे विजिगीषूणां प्रजायै गृहमेधिनाम्" रघु० १-७। ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಗುಣ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮಕ್ಕಳು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. "मातॄणां शीलदोषेण पितृशीलगुणेन च। विभिन्नास्तु प्रजाः सर्वाः भवन्ति भवशीलिनाम्" अग्निपु०। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು.

प्रजाकाम ಪ್ರಜಾಕಾಮ (वि०) ಸಂತಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವ. प्रजां कामयते — कमु (कान्तौ) + णिङ् "अच्" (३-१-१३४)।

प्रजागर ಪ್ರಜಾಗರ (पुं०) 1. ಜಾಗರಣೆ, ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರುವುದು. प्र + जागृ (निद्राक्षये) "अप्" (३-३-५७)। "प्रजागरात्खिलीभूतस्तस्याः स्वप्ने समागमः" शाकु० ६-२२। 2. ವಿಷ್ಣು. प्रजागर्ति — प्र + जागृ "अच्" (३-१-१३४)। ಭಕ್ತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನವರತವೂ ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವುದರಿಂದ "प्रजागरः" ಎಂಬ ಹೆಸರು. "रात्रिन्दिवं प्रजागर्ति सस्येष्विव कृषीवलः। भक्तेषु नितरां योऽसौ प्रजागर इहोच्यते" इति निरुक्तिः। "आधारनिलयो धाता पुष्पहासः प्रजागरः" वि० स०। 3. ಪ್ರಾಣ.

प्रजातन्तु ಪ್ರಜಾತಂತು (ಪುಂ०) ಸಂತಾನ, ಸಂತತಿ, ವಂಶ. प्रजायाः प्रजननस्य तन्तुरिव। "आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः" तै०उप०।

प्रजात ಪ್ರಜಾತ (ನ०) ಪ್ರಜೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ. प्रकर्षेण जातम्।

प्रजाता ಪ್ರಜಾತಾ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದ ಹೆಂಗಸು. प्रजातं सुतोत्पत्तिः तदस्या अस्ति "अच्" (५-२-१२७)।

प्रजाति ಪ್ರಜಾತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಜೋತ್ಪತ್ತಿ, ಮಕ್ಕಳು ಜನಿಸುವುದು. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रजानत् ಪ್ರಜಾನತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅರಿಯುತ್ತಿರುವ. प्र + ज्ञा (अवबोधने) "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रजानाथ ಪ್ರಜಾನಾಥ (ಪುಂ०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಒಡೆಯ. प्रजानां नाथः। "जीवन् पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८।

प्रजानिषेक ಪ್ರಜಾನಿಷೇಕ (ಪುಂ०) ಗರ್ಭಾಧಾನ ಮಾಡುವುದು, ಬಸಿರುಂಟುಮಾಡುವುದು, ವೀರ್ಯವನ್ನು ಗರ್ಭಕೋಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವುದು. प्रजाया निषेकः। "प्रजानिषेकं मयि वर्तमानं सूनोरनुध्यायत चेतसेति" रघु० १४-६०।

प्रजाप ಪ್ರಜಾಪ (ಪುಂ०) ರಾಜ, ದೊರೆ. प्रजाः पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

प्रजापति ಪ್ರಜಾಪತಿ (ಪುಂ०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ಬದ್ಧ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾದ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳು. ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳಾದ ಆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಪತಿ (ಸ್ವಾಮಿ) ಯಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಜಾಪತಿ. बद्धमुक्तापेक्षया प्रकर्षेण जायमानानां प्रजानां प्रादुर्भवतां सूरीणां पतिः स्वामी नित्यपरिचरणीयः। "बद्धादुत्कृष्टतो ये च जायन्ते सूरयः प्रजाः। तेषां यो नित्यसूरीणां पतिः स स्यात् प्रजापतिः" इति निरुक्तिः। "ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः" वि०स०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. प्रजानां पतिः। "अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः" विक्र० १-१०। 3. ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮರೀಚಿ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು. **ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು:**—(1) मरीचिः (2) अत्रिः (3) अङ्गिरस् (राः) (4) पुलस्त्यः (5) पुलहः (6) क्रतुः (7) प्रचेतस् (ताः) (8) वसिष्ठः (9) भृगुः ಮತ್ತು (10) नारदः। 4. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಒಡೆಯ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. प्रजानां पतिः। "अथ धर्ममूर्तिरनुरागभावितः स्वयमादित प्रवयणं प्रजापतिः" माघ० १३-१९। 5. ಚತುರ್ಮುಖನ ದಕ್ಷಿಣ ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ದಕ್ಷ (ಪ್ರಜಾಪತಿ). 6. ಸೂರ್ಯ. 7. ಜಾಮಾತ, ಅಳಿಯ. 8. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. 9. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. "प्रजापतिर्ब्रह्मराज्ञोर्जामातरि दिवाकरे। वह्नौ त्वष्टरि दक्षादौ" हेम०। 10. ಮನು. "न तौ प्रति हि तान् धर्मान्मनुराह प्रजापतिः" मनु० १०-७८। 11. ಜನಕ, ತಂದೆ. "जनको जन्मदानाच्च रक्षणाच्च पिता नृणाम्। ततो विस्तीर्णकरणात् कलया स प्रजापतिः" ब्रह्मवै०।

प्रजावत् ಪ್ರಜಾವತ್ (वि०) 1. ಸಂತಾನವುಳ್ಳ, ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೊರೆ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಪನ್ನನಾದ ರಾಜ. प्रजाः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) **–वती – ವತೀ.** 1. ಸಹೋದರನ ಪತ್ನಿ. प्रजा अस्त्यस्याः "मतुप्"। "तस्यामेवास्य यामिन्यामन्तर्वत्नी प्रजावती" रघु० १५-१३। 2. ತಾಯಿ. 3. ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

प्रजासृज् ಪ್ರಜಾಸೃಜ್ (ಪುಂ०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. प्रजाः सृजति — सृज (विसर्गे) "क्विप्" (३-२-७६)। "कृतः प्रजाक्षेमकृता प्रजासृजा सुपात्रनिक्षेपनिराकुलात्मना" माघ० १-२८।

प्रजेश ಪ್ರಜೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (ಪುಂ०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಒಡೆಯ. प्रजानामीशः ईश्वरो वा। "तमभ्यनन्दत्प्रथमं प्रबोधितः प्रजेश्वरः शासनहारिणा हरेः" रघु० (३-६८)।

प्रज्ञ ಪ್ರಜ್ಞ (ಪುಂ०) ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು, ಬುದ್ಧಿವಂತ. प्रकर्षेण जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३६)।

प्रज्ञा ಪ್ರಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ. प्रज्ञायतेऽनया — प्र + ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०५)। "आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः। आगमैः सदृशारम्भः आरम्भसदृशोदयः" रघु० १-१५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ ಹೆಂಗಸು.

प्रज्ञात ಪ್ರಜ್ಞಾತ (वि०) ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ. प्रकर्षेण ज्ञातः।

प्रज्ञादृश् ಪ್ರಜ್ಞಾದೃಶ್ (वि०) ಬುದ್ಧಿಯೇ ಕಣ್ಣಾಗಿರುವ, ಬಾಹ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ. "खद्योतवद्दर्शितखञ्जदीप्तीन् प्रज्ञादृशो भूमिभृतः सभायाम्" याद० २३-१६।

प्रज्ञान ಪ್ರಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಬುದ್ಧಿ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ. प्र + ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. प्र + ज्ञा करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಚೈತನ್ಯ. (वि०) 4. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ತಿಳಿದವನು. प्रज्ञानमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

प्रज्ञाल ಪ್ರಜ್ಞಾಲ (वि०) ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಪ್ರಾಜ್ಞ. प्रज्ञाऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। "मतुप्" (५-२-९४)। **प्रज्ञावान् ಪ್ರಜ್ಞಾವಾನ್.**

प्रज्ञिन् ಪ್ರಜ್ಞಿನ್ (वि०) ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜ್ಞಾನಿ. प्रज्ञास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

प्रज्ञिल ಪ್ರಜ್ಞಿಲ (वि०) ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಪ್ರಾಜ್ಞ. प्रज्ञाऽस्त्यस्य "इलच्" (५-२-१००)।

प्रज्ञु ಪ್ರಜ್ಞು (वि०) ವಿರಳವಾದ ಮೊಳಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರದೆ ದೂರವಾಗಿರುವ ಮೊಳಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. प्रगते जानुनी यस्य "ज्ञुः" (५-४-१२९)। "प्रज्ञुः प्रगतजानुकः" अम०।

प्रज्वलत् ಪ್ರಜ್ವಲತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. प्र+ज्वल (दीप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "प्रज्वलत्कान्तिचक्राणि चक्राणि वरचक्रिणाम्" कुमा० १६-१७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ज्वलन्ती –ಜ್ವಲನ್ತೀ.**

प्रज्वलन ಪ್ರಜ್ವಲನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುವುದು. 2. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्र+ज्वल (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रज्वलनीय ಪ್ರಜ್ವಲನೀಯ (वि०) 1. ಉರಿಯಬೇಕಾದ. 2. ಹೊಳೆಯಬೇಕಾದ. प्र+ज्वल (दीप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–ज्वलितव्यः –ಜ್ವಲಿತವ್ಯಃ.** 3. ಉರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 4. ಉರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. प्र+ज्वल+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–ज्वलयितव्यः –ಜ್ವಲಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रज्वलयत् ಪ್ರಜ್ವಲಯತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+ज्वल (दीप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ज्वलयन्ती –ಜ್ವಲಯನ್ತೀ.**

प्रज्वलित ಪ್ರಜ್ವಲಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ज्वल (दीप्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अग्नि प्रज्वलितं वन्दे जातवेदं हुताशनम्। सुवर्णवर्णममलं समिद्धं सर्वतोमुखम्"। 2. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रडीन ಪ್ರಡೀನ (न०) ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ, ಹಕ್ಕಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವಿಕೆ. प्रकृष्टं डयनम्— प्र+डीङ् (विहायसा गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। निष्ठा नत्वम् (८-२-४५)। "प्रडीनोड्डीनसंडीनान्येताः खगगतिक्रियाः" अम०।

प्रण ಪ್ರಣ (वि०) ಪ್ರಾಚೀನವಾದ, ಪುರಾತನವಾದ, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ. प्र "नः" (वा० ५-४-२५)।

प्रणत ಪ್ರಣತ (वि०) 1. ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದ, ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. प्र +णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रणतः शिरसा करिष्यते सकलैरेत्य समं धराधिपैः" माघ० १६-४०। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗಿರುವ. प्रकर्षेण नतः। 3. ವಿನೀತ, ವಿಧೇಯ.

प्रणति ಪ್ರಣತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. प्र + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "क्षणमयमुपविष्टः क्ष्मातलन्यस्तपादः प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमह्नाय लोकम्" माघ० ११-४८। 2. ನಮ್ರತೆ, ವಿನಯ, ವಿಧೇಯತೆ. "स ददर्श वेतसवनाचरितां प्रणतिं बलीयसि समृद्धिकरीम्" किरा० ६-५।

प्रणदत् ಪ್ರಣದತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+णद (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रणदन ಪ್ರಣದನ (न०) ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. प्र + णद (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रणदित ಪ್ರಣದಿತ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. प्र + णद (अव्यक्ते शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। "सरित इव सविभ्रमप्रयातप्रणदितहंसकभूषणा विरेजुः' माघ० ७-२३। 2. ಝೇಂಕಾರಮಾಡಿದ. "निपपात संभ्रमभृतः श्रवणादसितभ्रुवः प्रणदितालिकुलम्" माघ० ९-७१।

प्रणन्तव्य ಪ್ರಣಂತವ್ಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ.

प्रणमत् ಪ್ರಣಮತ್ (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रणमन् ब्रह्मणा प्रोक्तः राजकाधिपतिस्ततः" भट्टि० २१-१३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–णमन्ती –ಣಮನ್ತೀ.**

प्रणमन ಪ್ರಣಮನ (न०) ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು.

प्रणम्र ಪ್ರಣಮ್ರ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವ, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿರುವ. प्र+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "रः" (३-२-१६७)। 2. (ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು) ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿದ. "द्रुतविगमितविप्रयोगचिह्नामपि तनयां नृपतिः पदप्रणम्राम्" नैष० ४-११८। 3. ವಿಧೇಯನಾದ, ವಿನೀತನಾದ.

प्रणय ಪ್ರಣಯ (पुं०) 1. ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ, ಅನುರಾಗ. प्र + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "प्रणयप्रकाशनविदो मधुराः सुतरामभीष्टजनचित्तहृतः" माघ० ९-५५। 2. ವಿಸ್ರಂಭ, ವಿಶ್ವಾಸ. "सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति। अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादात् प्रणयेन वापि" गीता ११-४१। 3. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. "तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वं सम्बन्धिनो मे प्रणयं विहन्तुम्" रघु० २-५७। 4. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. 5. ನಂಬಿಕೆ, ನೆಚ್ಚಿಕೆ. 6. ವಿನಯ, ವಿಧೇಯತೆ. "प्रणयः प्रश्रये प्रेम्णि याच्याविस्रम्भयोरपि" मेदि०। 7. ದಯೆ, ಕರುಣೆ, ಕನಿಕರ. "एष ते प्रणयो विप्र शिरसा धार्यते मया" मृच्छ० १-४५।

प्रणयकलह ಪ್ರಣಯಕಲಹ (पुं०) ಪ್ರೀತಿಯ ಜಗಳ, ಪತಿಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಹುಸಿಯ ಜಗಳ. ಅನ್ತರಂಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿದ್ದರೂ ಯಾವುದಾದರೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಜಗಳವಾಡಿದಂತೆ ನಟಿಸುವುದು ಪ್ರಣಯ ಕಲಹ. ಈ ಕಲಹವು ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲೇ ಶಾಂತವಾಗುವುದು. "नाप्यन्यस्मात् प्रणयकलहाद्विप्रयोगोपपत्तिर्वित्तेशानां न च खलु वयो यौवनादन्यदस्ति" मेघ० २-२।

प्रणयकुपित ಪ್ರಣಯಕುಪಿತ (वि०) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡ. प्रणयेन कुपितः। "त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलायामात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम्" मेघ० २-४२।

प्रणयकोप ಪ್ರಣಯಕೋಪ (पुं०) ಪ್ರೀತಿಯ ಕೋಪ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮುನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रणयेन कोपः। "प्रणयकोपभृतोऽपि पराङ्मुखाः सपदि वारिधाराखभीरवः" माघ० ६-३८।

प्रणयत् ಪ್ರಣಯತ್ (वि०) 1. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैः दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" नैष० १-४। 2. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रणयन ಪ್ರಣಯನ (न०) 1. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. प्र + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಾಡುವುದು. "सर्गशेषप्रणयनाद्विश्वयोनेरनन्तरम्" कुमा० ६-९। 3. ತರುವುದು. 4. ರಚಿಸುವುದು, ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಕಾವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದು. 5. ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯದಿಂದ ತೆಗೆದು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇಡುವುದು. "शुष्मणि प्रणयनादिसंस्कृते तैर्हवींषि जुहवां बभूविरे" माघ० १४-२२।

प्रणयनीय ಪ್ರಣಯನೀಯ (वि०) 1. ತರಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ. प्र + णीञ् (प्रापणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ (ಅಗ್ನಿ).

प्रणयवत् ಪ್ರಣಯವತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रणयोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. "स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य जातः सखे प्रणयवान् मृगतृष्णिकायाम्" शाकु० ६-१६। 3. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ (ಪತಿ, ಗಂಡ). "सिक्तायाः क्षणमभिषिच्य पूर्वमन्यामन्यस्या प्रणयवता बताबलायाः" माघ० ८-४३।

प्रणयिता ಪ್ರಣಯಿತಾ (स्त्री०) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರೇಮದಿಂದಿರುವುದು. प्रणयिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "तीक्ष्णादुद्विजते मृदौ परिभवक्लेशान्न संतिष्ठते मूर्खान् द्वेष्टि न गच्छति प्रणयितामत्यन्तविद्वत्स्वपि" मुद्रा० ३-५।

प्रणयिन् ಪ್ರಣಯಿನ್ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. प्रणयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "प्रणयिनं रभसादुदरश्रिया वलिभयालिभयादिव सस्वजे" माघ० ६-१३। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. "मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे" मेघ० १-३। 3. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ. "यदिन्दावानन्दं प्रणयिनि जने वा न भजते व्यनक्तयन्तस्तापं तदयमतिधीरोऽपि विषमम्" मालती० ३-९। 4. ಯಾಚಕ, ಬೇಡುವವನು. "परिग्रहीतुं प्रणयिप्रियत्वात् त्रिलोचनस्तामुपचक्रमे च" कुमा० ३-६६। 5. ಸಹಚರ, ಒಡನಾಡಿ, ಮಿತ್ರ. "कुशाङ्कुरादानपरिक्षताङ्गुलिः कृतोऽक्षसूत्रप्रणयी तया करः" कुमा० ५-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रणयिनी ಪ್ರಣಯಿನೀ.** (स्त्री०) 1. ಗೆಳತಿ, 2. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ.

प्रणर्तन ಪ್ರಣರ್ತನ (न०) 1. ನರ್ತನಮಾಡುವುದು, ಕುಣಿದಾಡುವುದು. प्र + नृती (गात्रविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಂಪಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು.

प्रणर्तयमान ಪ್ರಣರ್ತಯಮಾನ (वि०) 1. ಕುಣಿದಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रणर्तित ಪ್ರಣರ್ತಿತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+नृती (गात्रविक्षेपे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रणर्तितस्मेरसरोजराजिः पुरः परीरम्भमिलन्महोर्मिः" कुमा० १३-३२। 2. ಕುಣಿದಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रणव ಪ್ರಣವ (पुं०) 1. ಓಂಕಾರ, ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಶಬ್ದ. प्रकर्षेण नूयते—प्र+णु (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)। ब्रह्मविष्णुमहेश्वररूपत्वात् प्रणम्यते — प्र + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९) वा। पृषो०। "ओंकारः प्रणवस्तारो वेदादिर्वर्तुलो ध्रुवः। त्रैगुण्यं त्रिगुणो ब्रह्म सत्यो मन्त्रादिरव्ययः"। ಮಂತ್ರಗಳ ಆದಿ ಮತ್ತು ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಆದಿ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನವಾಗುವುದು. "अकारो विष्णुरुद्दिष्टः उकारस्तु महेश्वरः। मकारेणोच्यते ब्रह्मा प्रणवेन त्रयो मताः"। "अकारेण जगत्पाता संहर्ता स्यादुकारतः। मकारेण जगत्स्रष्टा प्रणवार्थ उदाहृतः"। ಓಂಕಾರವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ. ಸಕಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುವು. ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತವಾದುವು. ಸರ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರವಾಗಿ ಅವನಲ್ಲೇ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಸರ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಭೂತಾತ್ಮಕನಾಗಿರುವನು. "रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः। प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु।। पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ। जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु" ಇತ್ಯಾದಿ गीता ७। ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದುದು. "ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम्" गीता ८-१३। "इत्येतदक्षरं ब्रह्म परमोङ्कारसंज्ञितम्। यस्तं वेद नरः सम्यक् तथा ध्यायति वा पुनः। संसारचक्रमुत्सृज्य त्यक्तत्रिविधबन्धनः। प्राप्नोति ब्रह्मनिलयं परम परमात्मनि" मार्क०। 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. प्राणान् सर्वान् (परमात्मनि) प्रणामयति इति प्रणवः। प्र + णु (स्तुतौ) अन्तर्भावितण्यर्थः। ततः "अच्" (३-१-१३४)। ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಆತ್ಮೋಜ್ಜೀವನಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತಂದು (ಜ್ಞಾಪಿಸಿ) ಎಲ್ಲರೂ ತನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಣವನು. "आत्मोज्जीवनसम्बन्धमुद्बोध्य प्रणवेन वै। पादारविन्दयोस्तान् यः प्रणामयति नित्यशः। प्रणवः स समाख्यातः सप्तार्णो मोक्षदो मनुः" इति निरुक्तिः। "प्रणवः परमात्मैषः ओं तत्सदिति विश्रुतः" इति च। "प्राणदः प्रणवः पणः" वि० स०।

प्रणश्यत् ಪ್ರಣಶ್ಯತ್ (वि०) 1. ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 2. ಅದೃಶ್ಯವಾಗುತ್ತಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದೆ ಇರುತ್ತಿರುವ. प्र+णश (अदर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रणश्यन्नपि नाशक्नोदत्येतुं बाणगोचरम्। त्वयैवोक्तं महामायो मारीचो रामहस्तिनः" भट्टि० ९-१३४।

प्रणष्ट ಪ್ರಣಷ್ಟ (वि०) 1. ನಷ್ಟವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. प्र+णश (अदर्शने) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रणष्टाधिगतं द्रव्यं तिष्ठेद्युक्तैरधिष्ठितम्" मनु० ८-३४। 2. ನಾಶಹೊಂದಿದ, ಕಣ್ಮರೆಯಾದ. "विद्युत्प्रणाशं स वरं प्रणष्टो यदोर्ध्वशोषं तृणवद्विशुष्कः" भट्टि० ३-९८।

प्रणाद ಪ್ರಣಾದ (पुं०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವ ಶಬ್ದ, ಅನುರಾಗದಿಂದುಂಟಾದ ಸೀತ್ಕಾರ. प्रकृष्टो नादः। प्र + णद (अव्यक्ते शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रणादस्तु शब्दः स्यादनुरागजः" अम०। 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ, ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ, ಎತ್ತರದ ಶಬ್ದ. "अवलोकनाय सुरविद्विषां द्विषः पटहप्रणादविहितोपहूतयः" माघ० १३-३०।

प्रणाम ಪ್ರಣಾಮ (पुं०) 1. ನಮಸ್ಕಾರ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೈ ಮುಗಿಯುವುದು, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತಾನು ಚಿಕ್ಕವನೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಕೈಗಳ (ಅಂಜಲಿಯು) ಜೋಡಣೆ. प्र + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "कृतप्रणामस्य महीं महीभुजे जितां सपत्नेन निवेदयिष्यतः" किरा० १-२। "मूर्ध्ना प्रणामं वृषभध्वजस्य" कुमा० ३-६२। 2. ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಮಸ್ಕಾರ ; ಭುಜಗಳು, ಪಾದಗಳು, ಮಂಡಿಗಳು, ವಕ್ಷಸ್ಸು (ಎದೆ),

ಲಲಾಟ (ಹಣೆ), ದೃಷ್ಟಿ (ಕಣ್ಣು), ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮಾತು ಈ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರವು ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮ. "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चैव प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः" वैद्यना० आह्निक०। ಪ್ರಣಾಮವು (1) ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ಮುಗಿಯುವುದು (2) ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಹಿತ ಪ್ರಣಾಮ (3) ಪಂಚಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮ ಮತ್ತು (4) ಅಭಿವಾದನಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಒಂದು ಕೈಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು ದೋಷವಾಗುವುದು. "एकहस्त-प्रणामश्च एकं वापि प्रदक्षिणम्। अकाले दर्शनं विष्णोर्हन्ति पुण्यं पुराकृतम्" तन्त्रसा०। ಪ್ರಣಾಮವು (1) ಕಾಯಿಕ (ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮ.) (2) ವಾಚಿಕ (ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ) ಮತ್ತು (3) ಮಾನಸ (ಭೂಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡದೆ ಕೇವಲ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ) ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಉತ್ತಮ. ಎರಡನೆಯದು ಮಧ್ಯಮ. ಮೂರನೆಯದು ಅಧಮ. "प्रसार्य पादौ हस्तौ च पतित्वा दण्डवत् क्षितौ। जानुभ्यामवनीं गत्वा शिरसाऽऽस्पृश्य मेदिनीम्। क्रियते यो नमस्कारः उत्तमः कायिकः स्मृतः" ಇತ್ಯಾದಿ. कालिकापु०। "विष्णोर्दण्डप्रणामार्थं भक्तेन पतता भुवि। पातितं पातकं कृत्स्नं नोत्तिष्ठति पुनः सह"।

प्रणाय्य ಪ್ರಣಾಯ್ಯ (वि०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದವನು. 2. ವಿರಕ್ತ, ಸುಖದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು. ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಸುಖಾಪೇಕ್ಷೆ ಇವು ಸಂಮತವಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಸಂಮತಿಯಿಲ್ಲದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ. प्र + णीञ् (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२८)। "प्रणाय्योऽसंमतौ" पा० सू०। "न प्रणाय्यो जनः कच्चित् निकाय्यं तेऽधितिष्ठति। देवकार्यविघाताय धर्मद्रोही महोदये" भट्टि० ६-६६। ಸಂಮತಿಯಿರುವಲ್ಲಿ प्रणेयः ಎಂದಾಗುವುದು.

प्रणाल ಪ್ರಣಾಲ (पुं०) 1. ನೀರು ಹರಿಯುವ ಮಾರ್ಗ, ಕಾಲುವೆ ಮೊದಲಾದುದು. प्रणल्यते जलादिर्निःसार्यतेऽनेन — प्र + णल (गन्धे बन्धने च) "घञ्" (३-३-१२१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **–णाली –ಣಾಲೀ.** "उच्चैरधः पातिपयोमुचोऽपि समूहमूहुः पयसां प्रणाल्यः" माघ० ३-४४। 2. ಪರಂಪರೆ, ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रणाश ಪ್ರಣಾಶ (पुं०) 1. ನಾಶವಾಗುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದೆ ಹೋಗುವುದು. प्र + णश (अदर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "ध्रुवं प्रणाशः प्रहितस्य पत्रिणः शिलोच्चये तस्य विमार्गणं नयः" किरा० १४-९। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು, ಮರಣ. "भर्तुः प्रणाशादथ शोचनीयं दशान्तरं तत्र समं प्रपन्ने" रघु० १४-१।

प्रणाशन ಪ್ರಣಾಶನ (न०) 1. ನಾಶಮಾಡುವುದು. प्र+णश (अदर्शने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "स चापमुत्सृज्य विवृद्धमत्सरः प्रणाशनाय प्रबलस्य विद्विषः" रघु० ३-६०। (वि०) 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವ, ಹಾಳುಮಾಡುವ. प्र+णश+णिच् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रणाशयत् ಪ್ರಣಾಶಯತ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + णश (अदर्शने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

प्रणाशित ಪ್ರಣಾಶಿತ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+णश (अदर्शने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रणाश्य ಪ್ರಣಾಶ್ಯ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + णश (अदर्शने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रणिगदत् ಪ್ರಣಿಗದತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. प्र + नि + गद (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "समय एव करोति बलाबलं प्रणिगदन्त इतीव शरीरिणाम्" माघ० ६-४४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–गदन्ती –ಗದನ್ತೀ.**

प्रणिघ्नत् ಪ್ರಣಿಘ್ನತ್ (वि०) ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಕೊಲ್ಲಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+नि+हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रण्यगादीत् प्रणिघ्नन्तं घनः प्रणिनदन्निव" भट्टि० ९-९९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–घ्नती –ಘ್ನತೀ.**

प्रणिदधत् ಪ್ರಣಿದಧತ್ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + नि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. "मृदुसुरभि-सुजातबन्धुराभिः प्रणिदधदग्रनिबद्धपङ्कजाभिः" याद० २४-५२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–दधती –ದಧತೀ.**

प्रणिधान ಪ್ರಣಿಧಾನ (न०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. प्रणिधीयते—प्र + नि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रणिधानेन धैर्येण रूपेण वचसा च मे। मनः प्रविष्टो देवर्षे गुणकेश्याः पतिर्वरः" भा० उद्योग० १०३-२१। 2. ಸಮಾಧಿ, ಧ್ಯಾನ, ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಏಕವಸ್ತುವಿಷಯಕ ನಿರಂತರ ಚಿಂತನೆ. "सोऽपश्यत् प्रणिधानेन सन्ततेः स्तम्भकारणम्" रघु० १-७४। 3. ಭಕ್ತಿ. "ईश्वरप्रणिधानाद्वा" पा० यो० सू० १-२३। 4. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯ. 5. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ. 6. ಅಂತಹ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಫಲಸಂನ್ಯಾಸ. "तपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रियायोगः" पा० यो० सू० २-१। 7. ಪ್ರವೇಶ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುವುದು. "बहुशः क्षता हीनशस्त्रप्रणिधानेनापविद्धा" सुश्रुत० शारीर० ८।

प्रणिधि ಪ್ರಣಿಧಿ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ, ರಹಸ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. प्रणिधीयते—प्र+नि+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "अध्यापितस्योशनसापि नीतिं प्रयुक्तरागप्रणिधिर्द्विषस्ते" कुमा० ३-६। "श्रुतं मया मत्प्रणिधिः स वर्गः" ३-१७। 2. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಆಳು. 3. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡುವುದು. 4. ಅವಧಾನ,

प्रणिनंसा ಪ್ರಣಿನಂಸಾ (स्त्री०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्र + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) +सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रणिनंसु ಪ್ರಣಿನಂಸು (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रणन्तुमिच्छुः—प्र+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) +सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रणिनंसुरिवाबोधि पर्यस्तशकटोपमः" याद० २२-२०४।

प्रणिनदत् ಪ್ರಣಿನದತ್ (वि०) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + नि + णद (अव्यक्त शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रण्यगादीत् प्रणिघ्नन्तं घनः प्रणिनदन्निव" भट्टि० ९-९९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–णिनदन्ती –ಣಿನದನ್ತೀ.**

प्रणिपतत् ಪ್ರಣಿಪತತ್ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + नि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಶರಣಾಗತನಾಗುತ್ತಿರುವ.

प्रणिपतन ಪ್ರಣಿಪತನ (न०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು. प्र + नि + पत्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಶರಣಾಗತನಾಗುವುದು.

प्रणिपात ಪ್ರಣಿಪಾತ (पुं०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. प्र+नि+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य" कुमा० ३-६१। 2. ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಶರಣಾಗತನಾಗುವುದು. "प्रणिपातप्रतीकारः संरम्भो हि महात्मनाम्" रघु० ४-६४।

प्रणिहित ಪ್ರಣಿಹಿತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. "मामाकाशप्रणिहितभुजं निर्दयाश्लेषहेतोर्लब्धायास्ते कथमपि मया स्वप्नसन्दर्शनेषु" मेघ० २-४३। 3. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रणिहितधियां त्वत्संपृक्ते वृषाद्रिशिखामणौ प्रसृमरसुधाधाराकारा प्रसीदति भावना" दयाश० ८०। 4. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೀರಲ್ಪಟ್ಟ (ದೃಷ್ಟಿ). "सा सीतामङ्कमारोप्य भर्तृप्रणिहितेक्षणाम्" रघु० १५-८४। "अथ प्रणिहितं न्यस्ते प्राप्तेऽपि च समाहिते" मेदि०। 6. ಸಾವಧಾನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "ततः प्रणिहितः स्वार्थे" भट्टि० ९-९९।

प्रणी ಪ್ರಣೀ (वि०) ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಏರ್ಪಡಿಸುವ. प्रणयति—प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "सायन्तनीं तिथिप्रण्यः पङ्कजानां दिवातनीम्" भट्टि० ५-६५।

प्रणीत ಪ್ರಣೀತ (पुं०) 1. ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿ. प्रकर्षं नीतः—प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण नीतम्। 3. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "असेवतामुं मधुगन्धवारिणि प्रणीतलीलाप्लवनो वनानिलः" नैष० १-१०६। 4. ಸರಿಯಾದ ಪಾಕದಿಂದ ರಸಯುಕ್ತವಾದ ಅಡಿಗೆ. प्रणीयते स्म—प्र+णीञ् (प्रापणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रणीतमुपसंपन्नम्" अम०। 5. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्तरं रामचरितं तत्प्रणीतं प्रयोक्ष्यते" उ० रा० १-२। 6. ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "नृपस्य वर्णाश्रमपालनं यत्स एव धर्मो मनुना प्रणीतः" रघु० १४-६७। 7. ಪ್ರವೇಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रणीतः संस्कृताग्नौ ना यज्ञपात्रान्तरे स्त्रियाम्। त्रिषु क्षिप्तोप-

संपन्नविहितेषु प्रवेशिते " मेदि०। (स्त्री०) –ता –ತಾ. ಯಾಗಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ.

प्रणीतवत् ಪ್ರಣೀತವತ್ (वि०) 1. ಮಾಡಿದವನು. 2. ವಿಧಿಸಿದವನು. 3. ರಚಿಸಿದವನು. 4. ಒಯ್ದವನು. 5. ತಯಾರಿಸಿದವನು. प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्तवतु:" (३-२-१०२)। "जगज्जयं तेन च कोशमक्षयं प्रणीतवान् शैशवशेषवानयम्" नैष० १-१९।

प्रणुत ಪ್ರಣುತ (वि०) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+णु (स्तुतौ) "क्त:" (३-२-१०२)।

प्रणुदत् ಪ್ರಣುದತ್ (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುತ್ತಿರುವ. प्र + णुद (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–दती –ದತೀ, –दन्ती –ದನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–णुदमान: –ಣುದಮಾನಃ.**

प्रणुद्यमान ಪ್ರಣುದ್ಯಮಾನ(वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रणुन्न ಪ್ರಣುನ್ನ (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + णुद (प्रेरणे) "क्त:" (३-२-१०२)। निष्ठातकारस्य वा न:। पक्षे **प्रणुत्तम् ಪ್ರಣುತ್ತಮ್.** "दयितावलोकनविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम्" माघ० ९-७१।

प्रणेजक ಪ್ರಣೇಜಕ (वि०) 1. ತೊಳೆಯುವ, ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವ. 2. ಪೋಷಿಸುವ, ಸಾಕುವ. प्र + णिजिर् (शौचपोषणयो:) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रणेजन ಪ್ರಣೇಜನ (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು. प्र + णिजिर् (शौचपोषणयो:) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೋಷಿಸುವುದು. 3. ತೊಳೆಯುವ ನೀರು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಜಲ. प्र + णिजिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಪೋಷಿಸುವ, ಸಾಕುವ. कर्त० "ल्यु:" (३-१-१३४)।

प्रणेतृ ಪ್ರಣೇತೃ (वि०) 1. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವವನು, –ರಚಿಸುವವನು. प्र + णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಾಯಕ, ಯಜಮಾನ, ಮುಂದಾಳು. 3. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. "तूर्णं प्रणेत्रा कृतनादमुच्चकै: प्रणोदितं वेसरयुग्ममध्वनि" माघ० १२-१९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

प्रणेय ಪ್ರಣೇಯ (वि०) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯನಾದ, ಅಧೀನನಾಗಿರುವ. प्रणेतुं शक्य: — प्र + णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)।

प्रणोद ಪ್ರಣೋದ (पुं०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. प्र + णुद (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **प्रणोदनम् ಪ್ರಣೋದನಮ್.**

प्रणोदित ಪ್ರಣೋದಿತ (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+णुद (प्रेरणे) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "तूर्णं प्रणेत्रा कृतनादमुच्चकै: प्रणोदितं वेसरयुग्ममध्वनि" माघ० १२-१९।

प्रतत ಪ್ರತತ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ. प्र+तनु (विस्तारे) "क्त:" (३-४-७२)। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ.

प्रतति ಪ್ರತತಿ (स्त्री०) 1. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. प्र+तनु (विस्तारे) कर्त० "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಸರಣ, ವ್ಯಾಪನೆ. प्र + तनु (विस्तारे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रतति: विस्तृतिर्लता" मेदि०।

प्रतन ಪ್ರತನ (वि०) ಪುರಾತನವಾದ, ಪ್ರಾಚೀನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ. प्र "तनप्" (वा० ५-४-२५)।

प्रतनु ಪ್ರತನು (वि०) 1. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ, ಬಹಳ ತೆಳುವಾಗಿರುವ. प्रकृष्ट: तनु:। "आकृष्टप्रतनुवपुर्लतैस्तरङ्गैस्तस्याम्भस्तदथ सरोमहार्णवस्य" माघ० ८-२५। "शुचि: सौधोत्सङ्ग: प्रतनु वसनं पङ्कजदृश:" भर्तृ० २-८८। 2. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದ. "उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्" मेघ० २-४१। 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. (अव्य०) 4. ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಕೊಂಚವಾಗಿ. "प्रतनूल्लसिताचिरद्युत: शरदं प्राप्य विखण्डितायुधा:" माघ० १६-३१।

प्रतपन ಪ್ರತಪನ (न०) ಕಾಯಿಸುವುದು, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. प्र + तप (सन्तापे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतप्त ಪ್ರತಪ್ತ (वि०) 1. (ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ) ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + तप (सन्तापे) "क्त:" (३-२-१०२)। "प्रतप्तचामीकरभासुरेण दिश: प्रकाशेन पिशङ्गयन्त्य:" किरा० १६-४०। 2. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. (ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ) ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उद्धूतमुच्चैर्ध्वजिनीभिरंशुभि: प्रतप्तमभ्यर्णतया विवस्वत:" माघ० १२-६६। 4. ಕುದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिन्दव:" माघ० २-५५।

प्रतल ಪ್ರತಲ (ಪುಂ) 1. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಸ್ತ, -ಅಂಗೈ. प्रकृष्टं तलमस्य । 2. ಸಪ್ತಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು.

प्रतान ಪ್ರತಾನ (ನಂ) 1. ಲತೆಯ ಕುಡಿ, ಬಳ್ಳಿಯ ಹಬ್ಬು. प्र + तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१८)। "लता-प्रतानोद्ग्रथितैः सकेशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८। 2. ತಂತುಯುಕ್ತವಾದ ಬಳ್ಳಿ, ನೆಲದಲ್ಲೇ ಹರಡುವ ಕುಂಬಳ ಸೋರೆ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ. "गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः। बीजकाण्डरुहाण्येव प्रताना वल्ल्य एव च" मनु० १-४८। 3. ವಿಸ್ತಾರ, ಪ್ರಸರಣ, ಹರಡುವಿಕೆ, ವ್ಯಾಪನೆ. "दूर्वाप्रतानसहजास्तरणेषु भेजे निद्रासुखं वसनसद्मसु राजदारैः" माघ० ५-२२।

प्रतानिनी ಪ್ರತಾನಿನೀ (स्त्री०) ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ.

प्रताप ಪ್ರತಾಪ (ಪುಂ) 1. ತಾಪ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. प्र + तप (सन्तापे) "घञ्" (३-३-१८)। "यथा प्रह्लादना-च्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा" रघु० ४-१२। 2. ಪ್ರಭಾವ, ತೇಜಸ್ಸು. "प्रतापोऽग्रे ततः शब्दः परागस्तदनन्तरम्" रघु० ४-३०। 3. ಆತಪ, ಬಿಸಿಲು. "प्रतापस्तस्य भानोश्च युगपद्व्यानशे दिशः" रघु० ४-१५। 4. ಪೌರುಷ, ಶಕ್ತಿ, ಪರಾಕ್ರಮ. "सर्वः प्रायो भजति विकृतिं भिद्यमाने प्रतापे" मं०वी० २-४। 5. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. 6. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "नियतविषयवृत्तेरप्यनल्पप्रतापक्षत-सकलविपक्षस्तेजसः स स्वभावः" माघ० ११-५९।

प्रतापन ಪ್ರತಾಪನ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. स्वतेजोभिः जगत् प्रतापयति — प्र + तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "तेजोभिरापूर्य जगत् समग्रं भास-स्तवोग्राः पतपन्ति विष्णो" गीता ११-३०। ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಜಗತ್ತನ್ನು ತಾಪಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತಾಪನನು. (ನಂ) 2. ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಬಿಸಿಮಾಡುವಿಕೆ, प्र+तप+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ನೋಯಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. (वि०) 4. ಬಿಸಿಮಾಡುವ, ಕಾಯಿಸುವ, ಸುಡುವ. प्र+तप+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 5. ನೋಯಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ.

प्रतापवत् ಪ್ರತಾಪವತ್ (वि०) 1. ಪೌರುಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಶೂರ, ವೀರ. प्रतापोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ, ತೇಜಸ್ವಿ. "तीक्ष्णा नारुन्तुदा बुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवत्" माघ० २-१०९।

प्रतापस ಪ್ರತಾಪಸ (ಪುಂ) 1. ಬಿಳಿ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ, ಶ್ವೇತಾರ್ಕ ವೃಕ್ಷ. प्रतापं चक्षुस्तेजः स्यति – षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ವಿ. प्रकृष्टस्तापसः।

प्रतार ಪ್ರತಾರ (ಪುಂ) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)।

प्रतारक ಪ್ರತಾರಕ (वि०) ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. प्रतारयति—प्र+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "स परप्रतारकोऽसौ निन्दति योऽलीक-पण्डितो युवतीः" भर्तृ० २-७२।

प्रतारण ಪ್ರತಾರಣ (ನಂ) ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು, ವಂಚಿಸುವುದು. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) "युच्" (३-३-१०७)। **-तारणा -ತಾರಣಾ.** "यदीच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा। उपास्यतां कलौ कल्पलता देवी प्रतारणा" उद्भ०।

प्रतारयत् ಪ್ರತಾರಯತ್ (वि०) ಮೋಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

प्रतारयितृ ಪ್ರತಾರಯಿತೃ (वि०) ವಂಚಿಸುವವನು, ಮೋಸಮಾಡುವವನು. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री- ಯಿತ್ರೀ.**

प्रतारित ಪ್ರತಾರಿತ (वि०) ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "किं त्वेवं कविभिः प्रतारितमनास्तत्त्वं विजानन्नपि त्वङ्मांसास्थिमयं वपुर्मृगदृशां मन्दो जनः सेवते" भर्तृ० २-४६।

प्रतारिन् ಪ್ರತಾರಿನ್ (वि०) 1. ವಂಚಿಸುವ, ಮೋಸಪಡಿಸುವ. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ದಾಟಿಸುವ, ಆಚೆಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-तारिणी -ತಾರಿಣೀ.**

प्रतार्यमाण ಪ್ರತಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) ವಂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र+तॄ (प्लवन-तरणयोः) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रति ಪ್ರತಿ (अव्य०) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗಾವ್ಯಯ. ಸುಬಂತ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಾ, ಮತ್ತೆ ಬಾ. "प्रत्यागतं त्वास्मि कृतार्थमेव

स्तनोपपीडं परिरब्धुकामा" किरा० ३-५४। 2. ಹಿಂತಿರುಗು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "आगतानगणितप्रतियातान्" माघ० १०-२०। 3. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಎದುರಾಗಿ. "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 4. ಪ್ರತಿಕೂಲ, ವಿರುದ್ಧ. "प्रतिकामिनीति ददृशुश्चकिताः स्मरजन्मघर्मपयसोपचिताम्" माघ० ९-३५। 5. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಎದುರಿಸುವುದು, ಮೇಲಾಟ. "प्रतिचन्द्रः"। 6. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಮಾನತೆ. "सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः" रघु० १-८१। 7. ಎದುರು ಪಕ್ಷ, ವಿರೋಧ ಪಕ್ಷ. "अस्त्रज्वालावलीढप्रतिबलजलधेरन्तरौर्वायमाणे" वेणी० ३-७। 8. ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿರಾಕರಣೆ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. "प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभ्रूविलासम्" मेघ० २-३२। 9. ವೀಪ್ಸೆ. "प्रतिक्षणं सा कृतरोमविक्रियां व्रताय मौञ्जीं त्रिगुणां बभार याम्" कुमा० ५-१०। ಈ ಉಪಸರ್ಗವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಾಗ ಕೊಡುವ ಅರ್ಥಗಳು. 1. ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "वृक्षं प्रति विद्योतते विद्युत्"। 2. ಇತ್ಥಂಭೂತಾಖ್ಯಾನ, ಒಂದು ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. "भक्तो विष्णुं प्रति"। ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ಭಕ್ತಿರೂಪ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 3. ಭಾಗ, ಅಂಶ. "लक्ष्मीर्हरिं प्रति"। 4. ವೀಪ್ಸೆ. "वृक्षं वृक्षं प्रति सिञ्चति"। 5. ಪ್ರತಿದಾನ, ಬದಲಾಗಿ ಕೊಡುವುದು. "तिलेभ्यः प्रति यच्छति माषान्"। 6. ಎದುರಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ. "परेण भग्नेऽपि बले महौजाः ययावजः प्रत्यरिसैन्यमेव" रघु० ७-५५। 7. ಅದರ ಕಡೆಗೆ, ಅವನ ಕಡೆಗೆ, ಅದನ್ನು ಕುರಿತು. "प्रत्यन्यनागं चलितस्त्वरावता निरस्य कुण्ठं दधतान्यमङ्कुशम्" माघ० १२-१२। 8. ಅದರ ವಿಷಯವಾಗಿ, ಅವನ ವಿಷಯವಾಗಿ. "विवक्षता दोषमपि च्युतात्मना त्वयैकमीशं प्रति साधु भाषितम्" कुमा० ५-८१।

प्रतिकण्ठ ಪ್ರತಿಕಂಠ (अव्य०) 1. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಠದಲ್ಲಿಯೂ. कण्ठे कण्ठे। वीप्सायाम् अव्ययी०। 2. ಕಂಠದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹತ್ತಿರ. कण्ठस्य समीपम् सामीप्ये अव्ययी०।

प्रतिकर्तृ ಪ್ರತಿಕರ್ತೃ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ತಾನು ಪಡೆದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವವನು. 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ತನಗೆ ಆದ ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಮಾಡುವವನು. प्रति+डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रतिकर्मन् ಪ್ರತಿಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ, ವಸ್ತ್ರ ಭೂಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವೇಷ ಬದಲಾವಣೆ. प्रत्यङ्गं कर्म। "प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे सर्वमुपकारि कृतम्" माघ० ९-४३। 2. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಎದುರಿಸುವುದು, ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

प्रतिकर्ष ಪ್ರತಿಕರ್ಷ (पुं०) 1. ಆಕರ್ಷಣ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. प्रति + कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಅನ್ವಯ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಪದವನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रतिकाय ಪ್ರತಿಕಾಯ (पुं०) 1. ಎದುರಾಳು, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವನು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. प्रतिगतः कायो यत्र। "स वृषध्वजसायकावभिन्नं जयहेतुः प्रतिकायमेषणीयम्" किरा० १३-२८। 2. ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಕೃತಿ, ಪ್ರತಿಮೆ. "छाया छन्दः कायो रूपं बिम्बं मानकृती अपि" अभि० चि०।

प्रतिकार ಪ್ರತಿಕಾರ (पुं०) 1. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ. प्रति+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪರಿಹಾರ, ನಿವಾರಣೆ. 3. ರೋಗ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "प्रतिकारविधानमायुषः सति शेषे हि फलाय कल्पते" रघु० ८-४०। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **प्रतीकारः ಪ್ರತೀಕಾರಃ**

प्रतिकाश ಪ್ರತಿಕಾಶ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪದವಾಗಿದ್ದಾಗ) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. प्रति + काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रतिकुञ्चन ಪ್ರತಿಕುಂಚನ (न०) 1. ಬಗ್ಗಿಸುವುದು, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. प्रति + कुञ्च (कौटिल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. प्रति + कुञ्च (अल्पीभावे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिकुञ्चित ಪ್ರತಿಕುಂಚಿತ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+कुञ्च (कौटिल्ये)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रनिकुञ्चितकूर्परेण तेन श्रवणोपान्तिकनीयमानगव्यम्" माघ० २०-१९। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुञ्च (अल्पीभावे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

3. ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ. 4. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ. प्रति+कुच (कौटिल्याल्पीभावयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रतिकूप ಪ್ರತಿಕೂಪ (पुं०) ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ತೋಡಿರುವ ಹಳ್ಳ. प्रतिरूपः कूपः। "खातभूः प्रतिकूपः स्यात्" हारा०।

प्रतिकूल ಪ್ರತಿಕೂಲ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ. प्रतीपं कूलात्। "दृढमप्यपरप्रतिष्ठितं प्रतिकूलं नितरां निरस्यति" माघ० १६-७४। 2. ಕಠಿನವಾದ, ಹಿತವಲ್ಲದ, ಕರ್ಕಶವಾದ. "अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्त्रीरिव ताडयमाना" कुमा० १-४५। 3. ಎದುರಾಗಿರುವ, ಎದುರಾಗಿ ಬೀಸುವ (ಗಾಳಿ). (अव्य०) 4. ಎದುರಾಗಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. "उत्पातवातप्रतिकूलपातिनीरुपत्यकाभ्यो बृहतीः शिला इव" माघ० १२-५०। 5. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಅನನುಕೂಲವಾಗಿ. "तस्मिन् वने संयमिनां मुनीनां तपःसमाधेः प्रतिकूलवर्ती" कुमा० ३-२४। 6. ಅಹಿತವಾಗಿ, ಕಠಿನವಾಗಿ.

प्रतिकूलता ಪ್ರತಿಕೂಲತಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರೋಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. "प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता" माघ० ९-६।

प्रतिकूलभाषण ಪ್ರತಿಕೂಲಭಾಷಣ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು.

प्रतिकूलभाषिन् ಪ್ರತಿಕೂಲಭಾಷಿನ್ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಎದುರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವ. प्रतिकूलं भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रतिकूलवचन ಪ್ರತಿಕೂಲವಚನ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು.

प्रतिकूलवर्तन ಪ್ರತಿಕೂಲವರ್ತನ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रतिकूलवर्तिन् ಪ್ರತಿಕೂಲವರ್ತಿನ್ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವ. प्रतिकूलं वर्तते—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-वर्तिनी -ವರ್ತಿನೀ.**

प्रतिकूलवाच् ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಚ್ (स्त्री०) ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ ಮಾತು, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು. प्रतिकूला वाक्।

प्रतिकूलवाद ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ (पुं०) ಪ್ರತಿಹೇಳುವುದು, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು.

प्रतिकूलवादिन् ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದಿನ್ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಅನನುಕೂಲವಾಗಿ ಹೇಳುವ. प्रतिकूलं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "इति द्विजातौ प्रतिकूलवादिनि प्रवेपमानाधरलक्ष्यकोपया" कुमा० ५-७४।

प्रतिकृत ಪ್ರತಿಕೃತ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतप्रतिकृतप्रीतैस्तयोर्मुक्तां सुरासुरैः" रघु० १२-९४। 2. ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರೋಗಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 5. ಮುಯ್ಯಿ, ಪಡೆದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ, 6. ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ, ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "क्लिष्टमन्मथमपि प्रियं प्रभोर्दुर्लभप्रतिकृतं वधूरतम्" कुमा० ८-८।

प्रतिकृति ಪ್ರತಿಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ. प्रकृष्टा कृतिः। "तस्या एव प्रतिकृतिसखो यत्क्रतूनाजहार" रघु० १४-८७। 2. ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸುವುದು. 3. ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "शृणुध्वं देवताः सर्वाः शत्रुप्रतिकृतिं पराम्" हरिवं०। 4. ಚಿತ್ರ, ಪ್ರತಿರೂಪ, ಭಾವಚಿತ್ರ, ಪಟ. "प्रतिकृतिरचनाभ्यो दूतिसन्दर्शिताभ्यः समधिकतररूपाः शुद्धसन्तानकामैः" रघु० १८-५३। 5. ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಬದಲು ಮನುಷ್ಯ. (वि०) 6. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ.

प्रतिकृष्ट ಪ್ರತಿಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಎರಡು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). 2. ನೀಚ, ಅಧಮ. प्रति+कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिकृष्टं मतं गर्ह्ये द्विरावृत्त्या च कर्षिते" मेदि०।

प्रतिक्रिया ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತೀಕಾರ, ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸುವುದು. प्रति—कृञ् "शः" (३-३-१००)। 2. ರೋಗನಿವಾರಣೋಪಾಯ, ರೋಗಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. 3. ನಿವಾರಣೋಪಾಯ, ಪರಿಹಾರಕಾರ್ಯ. "प्रतिशुश्राव काकुत्स्थस्तेभ्यो विघ्नप्रतिक्रियाम्" रघु० १५-४। 4. ಪ್ರತಿಫಲ.

प्रतिक्षण ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ (अव्य०) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲೂ. क्षणे क्षणे — विभ०

अव्ययी०। "प्रतिक्षणं संभ्रमलोलदृष्टिर्लीलारविन्देन निवारयन्ती" कुमा० ३-५६।

प्रतिक्षिप्त ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ದೋಷಾರೋಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಕರೆದು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आहूय प्रेषितो यस्तु प्रतिक्षिप्तः स उच्यते"।

प्रतिक्षेप ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. प्रति + क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. 3. ವಿರೋಧಿಸಿ ಮಾತಾಡುವುದು. 4. ತಡೆಯುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸುವುದು. 5. ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುವುದು. 6. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸುವುದು.

प्रतिगत ಪ್ರತಿಗತ (न०) 1. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರಾಟ. प्रति+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-३-११४)। "गतागतप्रतिगतसंपताद्याश्च पक्षिणाम्। गतिभेदाः पक्षिगृहं कुलायो नीडमस्त्रियाम्"। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು. (वि०) 3. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದ. प्रति + गम्लृ "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಎದುರಾಗಿ ಬಂದ.

प्रतिगमन ಪ್ರತಿಗಮನ (न०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು.

प्रतिगर्जत् ಪ್ರತಿಗರ್ಜತ್ (वि०) 1. ಗರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + गर्ज (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವ. "स हि निदेशमलङ्घयतामभूत्सुहृदयोहृदयः प्रतिगर्जताम्" रघु० ९-९।

प्रतिगृहीत ಪ್ರತಿಗೃಹೀತ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. "सखे, त्वमम्बया पुत्र इति प्रतिगृहीतः" शाकु० २। 3. ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "तेन हि वर्षवरप्रतिगृहीतमेनं तत्रभवतः सकाशं प्रापय" माल० ४।

प्रतिगृह्णत् ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣತ್ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति + ग्रह (उपादाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "अमोघाः प्रतिगृह्णन्तावर्घ्यानुपदमाशिषः" रघु० १-४४।

प्रतिगृह्यमाण ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯಮಾಣ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + ग्रह (उपादाने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतिग्रह ಪ್ರತಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रति+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "न द्रव्याणामविज्ञाय विधिं धर्म्यं प्रतिग्रहे। प्राज्ञः प्रतिग्रहं कुर्यादवसीदन्नपि क्षुधा" मनु० ४-१८७। 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "करकल्पजनान्तराद्विधेः शुचितः प्रापि स हि प्रतिग्रहः" नैष० २-१२। 3. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ದಾನ. "राजतः पुपुविरे निरेनसः प्राप्य तेऽपि विमलं प्रतिग्रहम्" माघ० १४-३५। 4. ದಾನಮಾಡಿದುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. "दानं प्रतिग्रहं चैव ब्राह्मणानामकल्पयत्" मनु० १-८८। 5. ಪತದ್ಗ್ರಹ, ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ, ಪೀಕದಾನಿ. प्रतिगृह्णाति निष्ठीवनं — प्रति + ग्रह "अच्" (३-१-१३४)। 6. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗ. 7. ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "प्रतिग्रहः स्वीकरणे सैन्यपृष्ठे पतद्ग्रहे। द्विजेभ्यो विधिवद्देये तद्ग्रहे च ग्रहान्तरे" मेदि०। प्रति + ग्रह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–ग्रहणम् –ಗ್ರಹಣಮ್.**

प्रतिग्रहीतृ ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತೃ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು. प्रति + ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ದಾನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 3. ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–ग्रहीत्री –ಗ್ರಹೀತ್ರೀ.**

प्रतिग्राह ಪ್ರತಿಗ್ರಾಹ (पुं०) 1. ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ, ಪೀಕದಾನಿ. प्रतिगृह्णाति — प्रति + ग्रह (उपादाने) वा "णः" (३-१-१४३)। पक्षे "अच्" (३-१-१३४)। **–ग्रहः –ಗ್ರಹಃ.** "प्रतिग्राहः पतद्ग्रहः" अम०। (वि०) 2. ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ದಾನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रतिग्राहक ಪ್ರತಿಗ್ರಾಹಕ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. प्रति + ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–ग्राहिन् –ಗ್ರಾಹಿನ್.**

प्रतिग्राहयत् ಪ್ರತಿಗ್ರಾಹಯತ್ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. प्रति + ग्रह (उपादाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "मुष्टि प्रतिग्राहयता स्वमर्थ पात्रीकृतो दस्युरिवासिम येन" शाकु० ५-२०।

प्रतिग्राहित ಪ್ರತಿಗ್ರಾಹಿತ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + ग्रह (उपादाने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ प्रजानामधिपः प्रभाते जाया-प्रतिग्राहितगन्धमाल्याम्" रघु० २-१।

प्रतिग्राह्य ಪ್ರತಿಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. प्रति + ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रतिघ ಪ್ರತಿಘ (पुं०) 1. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. प्रतिहन्ति अनेन — प्रति + हन (हिंसागत्योः) "डः" (वा० ३-२-४८)। "प्रतिघः कुतोऽपि समुपेत्य नरपतिगणं समाश्रयत्" माघ० १५-५३। 2. ಏಟು, ಹೊಡೆತ.

प्रतिघात ಪ್ರತಿಘಾತ (पुं०) 1. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. प्रति + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಎದುರು ಹೊಡೆತ. "जयाशा यत्र चास्माकं प्रतिघातोत्थितार्चिषा" कुमा० २-४९। 3. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–घातनम् –ಘಾತನಮ್.**

प्रतिघातक ಪ್ರತಿಘಾತಕ (वि०) 1. ತಡೆಮಾಡುವವನು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು. प्रति + हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹೊಡೆಯುವವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. 3. ಕೊಲ್ಲುವವನು. 4. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವವನು. "णिनिः" (३-१-१३४)। **–घातिन् –ಘಾತಿನ್.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–घातिनी –ಘಾತಿನೀ.** "विजित्य नेत्र-प्रतिघातिनीं प्रभामनन्यदृष्टिःसवितारमैक्षत" कुमा० ५-२०।

प्रतिघ्न ಪ್ರತಿಘ್ನ (न०) ದೇಹ, ಶರೀರ. प्रति + हन (हिंसागत्योः) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

प्रतिघ्नती ಪ್ರತಿಘ್ನತೀ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्रति + हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। "प्रतिघ्नतीभिः कृतमीलनानि द्युलोकभाजामपि लोचनानि" किरा० १६-४३।

प्रतिचिकीर्षा ಪ್ರತಿಚಿಕೀರ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. प्रतिकर्तुमिच्छा—प्रति + डु कृञ् (करणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "यथाप्रतिज्ञं द्विषतां युधि प्रतिचिकीर्षया" किरा० ११-७४।

प्रतिचिकीर्षु ಪ್ರತಿಚಿಕೀರ್ಷು (वि०) ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. प्रतिकर्तुमिच्छुः—प्रति + डु कृञ् (करणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिच्छन्द ಪ್ರತಿಚ್ಛಂದ (पुं०) 1. ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಬದಲಿಯವನು. (वि०) 2. ಸಮಾನವಾದ. प्रतिगतं छन्दः। "तैर्वैजयन्तीवनराजिराजिभिर्गिरिप्रतिच्छन्दमहामतङ्गजैः" माघ० १२-२९।

प्रतिच्छन्न ಪ್ರತಿಚ್ಛನ್ನ (वि०) ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + छद (अपवारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनयोरेवोद्यानपालिकयोस्तिरकरिणीप्रतिच्छन्ना पार्श्व-वर्तिनी भूत्वोपलप्स्ये" शाकु० ६।

प्रतिच्छाया ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿಮೆ, ವಿಗ್ರಹ. प्रतिरूपा छाया। प्रकृष्टा छाया वा। 2. ಪ್ರತಿಕೃತಿ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರ.

प्रतिच्छायिका ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಪ್ರತಿರೂಪ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರ. "रूपं प्रतिच्छायिकयोपनीत-मालोकि ताभिर्यदि नाम कामम्" नैष० ६-४६।

प्रतिजागर ಪ್ರತಿಜಾಗರ (पुं०) ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಕಾಯುವಿಕೆ, ನಿದ್ರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಗಮನಿಸುವುದು. प्रति + जागृ (निद्राक्षये) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रतिजिगमिषा ಪ್ರತಿಜಿಗಮಿಷಾ (स्त्री०) ಹಿಂತಿರುಗುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮರಳಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रति + गम्लृ (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतिजिगमिषित ಪ್ರತಿಜಿಗಮಿಷಿತ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರಳಿ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + गम्लृ (गतौ) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिजिगमिषितां त्रातुमन्वक् समन्व-ग्रहीत्" याद० १७-१३४।

प्रतिजिगमिषु ಪ್ರತಿಜಿಗಮಿಷು (वि०) ಹಿಂತಿರುಗುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಮರಳಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. प्रति + गम्लृ (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिजिहीर्षत् ಪ್ರತಿಜಿಹೀರ್ಷತ್ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति + हृञ् (हरणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪರಿಹರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ,

प्रतिजिहीर्षा ಪ್ರತಿಜಿಹೀರ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಗಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. प्रति + हृञ् (हरणे) + सन् "अ:" (३-३-१०२)। 2. ಪರಿಹರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ.

प्रतिजिहीर्षित ಪ್ರತಿಜಿಹೀರ್ಷಿತ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿವಾರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + हृञ् (हरणे) + सन् "क्त:" (३-२-१०२)।

प्रतिजिहीर्षु ಪ್ರತಿಜಿಹೀರ್ಷು (वि०) 1. ಸಾಗಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ಪರಿಹರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. प्रति+ हृञ् (हरणे) + सन् "उ:" (३-२-१६८)।

प्रतिजिह्वा ಪ್ರತಿಜಿಹ್ವಾ (स्त्री०) ತಾಲುವಿನ ಮೂಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಿರುನಾಲಿಗೆ, ದವಡೆಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರುವ ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. प्रतिरूपा जिह्वा। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **–जिह्विका –ಜಿಹ್ವಿಕಾ.**

प्रतिज्ञा ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ವಚನ, ವಾಗ್ದಾನ, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತು. प्रतिज्ञायते—प्रति + ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)। "तीर्त्वा जवेनैव नितान्तदुस्तरां नदीं प्रतिज्ञामिव तां गरीयसीम्" माघ० १२-७४। 2. ಶಪಥ. "निस्तीर्णोरुप्रतिज्ञाजलनिधिगहनः क्रोधनः क्षत्रियोऽस्मि" वेणी० ६-३७। "दैवात् पूर्णप्रतिज्ञः पुनरपि न करोत्यायतिज्यानिभीतः" मुद्रा० ४-१२। 3. (ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ನ್ಯಾಯದ ಐದು ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) प्रतिज्ञा (2) हेतुः (3) उदाहरणम् (4) उपनयः ಮತ್ತು (5) निगमनम् ಇವು ಐದು ಅವಯವಗಳು. "पर्वतो वह्निमान्" ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. धूमवत्त्वात् ಎಂಬುವುದು ಹೇತು. "यथा महानसः" ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆ. "तथा चायम्" ಎನ್ನುವುದು ಉಪನಯ. "तस्मात्तथा" ಎಂದು ನಿಗಮನ. 4. ಕರಾರು, ಒಪ್ಪಂದ.

प्रतिज्ञात ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತ (वि०) 1. ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಾಷೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶಪಥಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "ऋणे देये प्रतिज्ञाते पञ्चकं शतमर्हति" मनु० ८-१३९।

प्रतिज्ञान ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಶಪಥಮಾಡುವುದು. 3. ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಭರವಸೆಯ ಮಾತಾಡುವುದು. 4. ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಸಂಮತಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವುದು. प्रति+ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिज्ञापत्र ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರ (न०) ಕರಾರು ಪತ್ರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪತ್ರ.

प्रतिज्ञाभङ्ग ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಂಗ (पुं०) ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವುದು, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವುದು. प्रतिज्ञाया भङ्गः।

प्रतिज्ञाविरोध ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧ (पुं०) 1. ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಕರಾರನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. 2. (ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವಾದಿಸುವುದು, ವ್ಯಭಿಚರಿತ ಮತ್ತು ಬಾಧಿತ ಹೇತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾದಿಸುವುದು. 3. ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವುದು.

प्रतिज्ञासंन्यास ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಂನ್ಯಾಸ (पुं०) ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದೆ ಮೌನದಿಂದಿರುವುದು, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಂಗ. प्रतिज्ञायाः संन्यासः।

प्रतितन्त्र ಪ್ರತಿತಂತ್ರ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಒಂದು ಮತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ.

प्रतिताली ಪ್ರತಿತಾಲೀ (स्त्री०) ಬೀಗದ ಕೈ.

प्रतिदान ಪ್ರತಿದಾನ (न०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. प्रतिरूपं दानम्। 2. ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು (ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ) ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿಕೊಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣ. "पुमानुपनिधिर्न्यासः प्रतिदानं तदर्पणम्" अम०।

प्रतिदारण ಪ್ರತಿದಾರಣ (न०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಕಾಳಗ. प्रतिदार्यतेऽस्मिन् — प्रति + दॄ (विदारणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು.

प्रतिदिन ಪ್ರತಿದಿನ (अव्य०) ನಿತ್ಯವೂ, ಪ್ರತಿದಿವಸದಲ್ಲೂ, दिनेदिने। अव्ययी०। "प्रतिदिनमिदमादिमं प्रमोदं प्रणयविरोधसितासितैर्वचोभिः" याद० २४-५३।

प्रतिदिवन् ಪ್ರತಿದಿವನ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. प्रतिदीव्यति —प्रति+दिवु (क्रीडादौ) "कनिन्" (उ० १-१५४)। **प्रतिदीवन् ಪ್ರತಿದೀವನ್.** पृषो०। 2. ದಿವಸ, ಹಗಲು. प्रतिदीव्यन्त्यस्मिन् — अधि० "कनिन्"।

प्रतिदिश ಪ್ರತಿದಿಶ (अव्य०) ಪ್ರತಿದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ. दिशि दिशि। अव्ययी०।

प्रतिद्रुत ಪ್ರತಿದ್ರುತ (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಓಡಿಬಂದ. ಎದುರಾಗಿ ಬಂದ. प्रति+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

"प्रतिद्रुतान् प्रार्दयत प्रकुप्यन् एकः समस्तानपि यादवाग्रयान्" २०-३७।

प्रतिद्वन्द्व ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವ (पुं०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. (न०) 2. ವೈರ, ಶತ್ರುತ್ವ, ವಿರೋಧ.

प्रतिद्वन्द्विन् ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವಿನ್ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. "तत्प्रतिद्वन्द्विना मूर्ध्नि दिव्याः कुसुमवृष्टयः" रघु० १५-२५। 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. प्रतिद्वन्द्वमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कृतान्तदुर्वृत्त इवापरेषां पुरः प्रतिद्वन्द्विनि पाण्डवास्त्रे" किरा० १६-२९। 3. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಸುವ, ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "अन्येभ्यो वनदेवताकरतलैरापर्वभागोत्थितैर्दत्तान्याभरणानि तत्किसलयोद्भेदप्रतिद्वन्द्विभिः" शाकु० ४-४।

प्रतिध्वनि ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, –ध्वान –ಧ್ವಾನ (पुं०) ಎದುರು ಶಬ್ದ, ಮರುದನಿ, ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ. प्रतिरूपो ध्वनिः ध्वानो वा। "सभाभित्तिप्रतिध्वानैर्भयादन्ववदन्निव" माघ० २-६७।

प्रतिनन्दन ಪ್ರತಿನಂದನ (न०) 1. ಅಭಿನಂದನೆ, ನಲ್ಮೆ ಹೇಳುವುದು, ಸಂತೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. प्रति+टु नदि (समृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವುದು, ಮನಃಪೂರ್ವಕ ಸಂಮತಿಸುವುದು.

प्रतिनप्तृ ಪ್ರತಿನಪ್ತೃ (पुं०) ಪ್ರಪೌತ್ರ, ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗ. प्रतिरूपो नप्ता।

प्रतिनव ಪ್ರತಿನವ (वि०) ನೂತನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. प्रतिगतं नवम् नवताम्। "पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मण्डलेनाभिलीनः सान्ध्यं तेजः प्रतिनवजपापुष्परक्तं दधानः" मेघ० १-३६।

प्रतिनाद ಪ್ರತಿನಾದ(पुं०) ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಮರುದನಿ, ಎದುರು ಶಬ್ದ, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. प्रतिरूपो नादः। "प्रतिनादपूरितदिगन्तरः पतन् पुरगोपुरं प्रति स सैन्यसागरः" माघ० १३-२७।

प्रतिनादित ಪ್ರತಿನಾದಿತ (वि०) ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिनादितामरविमानमानकैः" माघ० १३-२५।

प्रतिनायक ಪ್ರತಿನಾಯಕ (पुं०) ಕಥಾನಾಯಕನಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದವನು, ಎದುರಾಳು, ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿ. प्रतिकूलो नायकः। ಭಯಂಕರವ್ಯಾಪಾರ ಅಹಂಕಾರ ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ ಪಾಪಕಾರ್ಯ ಕಾಮಕ್ರೋಧಜ ವ್ಯಸನ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಪ್ರತಿನಾಯಕ. "धीरोद्धतः पापकारी व्यसनी प्रतिनायकः" सा० द० ३-१३१। ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ರಾವಣನೂ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನೂ ಪ್ರತಿನಾಯಕರು.

प्रतिनिधि ಪ್ರತಿನಿಧಿ (पुं०) 1. ಬದಲಿಯವನು, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು. प्रतिनिधीयते— प्रति + नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः" रघु० १-८२। 2. ಪ್ರತಿಮೆ, ವಿಗ್ರಹ. 3. ಚಿತ್ರಪಟ. (वि०) 4. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ.

प्रतिनियत ಪ್ರತಿನಿಯತ (वि०) ಮೊದಲೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೊದಲೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिनिर्दिष्ट ಪ್ರತಿನಿರ್ದಿಷ್ಟ (वि०) ಇನ್ನೂ ವಿಶೇಷಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮತ್ತೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಿಷಯ. प्रतिनिर्दिश्यते—प्रति+निर्+दिश (अतिसर्जने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रतिनिर्देश ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶ (पुं०) ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಿಷಯವನ್ನು ಇನ್ನೂ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಮತ್ತೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. प्रति + निर् + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रतिनिर्देश्य ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶ್ಯ (वि०) ಮತ್ತೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. प्रति + निर् + दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "उदेति सविता ताम्रस्ताम्र एवास्तमेति च" ಇಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಬೇರೆ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ತಾಮ್ರ ಪದಾರ್ಥವು ತತ್ಕ್ಷಣ ಪ್ರತೀತವಾಗದೆ ಅರ್ಥಾಂತರದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥದ ವಿಳಂಬಪ್ರತೀತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ತಾಮ್ರ ಪದವೇ ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

प्रतिनिर्यातन ಪ್ರತಿನಿರ್ಯಾತನ (न०) 1. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು. ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣ. प्रति+निर्+यत (निकारोपस्कारयोः)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸುವುದು. ಪ್ರತೀಕಾರಮಾಡುವುದು. 3. ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವುದು.

प्रतिनिविष्ट ಪ್ರತಿನಿವಿಷ್ಟ (वि०) ತನ್ನ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಹಿಡಿಯುವ ದುರಾಗ್ರಹವುಳ್ಳ, ಹಟಮಾರಿತನದ, ತನ್ನ

ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೇ ಬಿಡದೆ ಮುಂದುವರಿಸುವ. प्रति+नि+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत्" भर्तृ० १-४।

प्रतिनुदत् ಪ್ರತಿನುದತ್ (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रतिनोद ಪ್ರತಿನೋದ (पुं०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವುದು, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು. प्रति + णुद (प्रेरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–नोदनम् –ನೋದನಮ್.**

प्रतिपक्ष ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ (पुं०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. प्रतिकूलः पक्षो यस्य। "दन्तैश्चिच्छिदिरे कोपात् प्रतिपक्षं गजा इव" माघ० १९-५५। 2. ಎದುರು ಪಕ್ಷ, ವಿರೋಧಿ ಪಕ್ಷ. प्रतिकूलः पक्षः। (वि०) 3. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾದ. "तदलं प्रतिपक्षमुन्नतेरवलम्ब्य व्यवसायवन्ध्यताम्" किरा० २-१५। 4. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. 5. ಪ್ರತಿವಾದಿ, ಎದುರಾಳಿ.

प्रतिपक्षित ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತ (पुं०) ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೇತು, ಐದು ವಿಧ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. प्रतिपक्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "अनैकान्तो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः। कालात्ययोपदिष्टश्च हेत्वाभासाश्च पञ्चधा" भाषाप०।

प्रतिपक्षिन् ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿನ್ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. 2. ಎದುರಾಳಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿ. प्रतिपक्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

प्रतिपत्तव्य ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಡುವ. 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 4. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति+पद (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)। 5. ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಸಂಮತಿಸಬೇಕಾದ, ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ. 7. ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. 8. ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾದ.

प्रतिपत्ति ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. प्रति + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सामान्यप्रतिपत्तिपूर्वकमियं दारेषु दृश्या त्वया भाग्यायत्तमतःपरं न खलु तद्वाच्यं वधूबन्धुभिः" शाकु० ४-१६। 2. ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಜ್ಞಾನ, ಏನುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ. "वपुरादरातिशयशंसि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढमभूत्" माघ० ९-७७। 3. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. 4. ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ನಡವಳಿಕೆ, ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವ ವಿಧಾನ. "भवत्यनिष्टादपि नाम दुःसहान्मनस्विनीनां प्रतिपत्तिरीदृशी" कुमा०५-४२। "प्रतिपत्तिरधःकृतैनसो जनताभिस्तव साधु वर्ण्यते" माघ० १६-८। 5. ವರ್ತಮಾನ, ಸುದ್ದಿ, ಸಮಾಚಾರ. "स्वनगराय प्रस्थितं मां प्रिया सबाष्पमाह कियच्चिरेणार्यपुत्रः प्रतिपत्तिं दास्यतीति" शाकु० ६। 6. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. 7. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. "चिरेणानुगुणं प्रोक्ता प्रतिपत्तिपराङ्मुखी" भट्टि० ८-९५। 8. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये। जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ" रघु० १-१। 9. ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯ, ದಿಟ್ಟತನ. 10. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆ, ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ. "कविमाह्वाययामास प्रस्तुतप्रतिपत्तये" रघु० १५-७५। 11. ಬುದ್ಧಿ. 12. ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿ. "प्रतिपत्तिः प्रवृत्तौ च प्रागल्भ्ये गौरवेऽपि च। संप्राप्तौ च प्रबोधे च पदप्राप्तौ च योषिति" मेदि०। 13. ಪುನಃ ಪಡೆಯುವುದು, ಮತ್ತೆ ಹೊಂದುವುದು. 14. ಪ್ರತಿಭೆ, ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿ. 15. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು.

प्रतिपत्तिमत् ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಮತ್ (वि०) 1. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 2. ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದವನು. प्रतिपत्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

प्रतिपथ ಪ್ರತಿಪಥ (वि०) 1. ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ, ದಾರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವ. पन्थानमनुगतः। "प्रतिपथगतिरासीद्वेगदीर्घीकृताङ्गः" कुमा० ३-७६। (अव्य०) 2. ಪ್ರತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ. "प्रमथितभूभृतः प्रतिपथं मथितस्य भृशं महीयसा" माघ० ३-८२।

प्रतिपद् ಪ್ರತಿಪದ್ (स्त्री०) 1. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಥಿ. प्रतिपद्यते उपक्रम्यतेऽनया पक्षो मासो वा — प्रति + पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। 2. ಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ.

प्रतिपद ಪ್ರತಿಪದ (अव्य०) 1. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ, ಪದೆ ಪದೆ. पदे पदे — वीप्सायाम् अव्ययी०। "प्रहरकमपनीय स्वं निदिद्रासतोच्चैः प्रतिपदमुपहूतः केनचिज्जागृहीति" माघ० ११-४। 2. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿಯೂ. "शिथिलितकुसुमाकुलाग्रपाणिः प्रतिपदसंयमितांशुकावृताङ्गी" माघ० ७-३६। 3. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದದಲ್ಲಿಯೂ. 4. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿಯೂ.

प्रतिपद्यमान ಪ್ರತಿಪದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 2. ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ. "वृत्तं रहः प्रणयमप्रतिपद्यमाने" शाकु० ५-२३।

प्रतिपन्न ಪ್ರತಿಪನ್ನ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रमदाः पतिवर्त्मगा इति प्रतिपन्नं हि विचेतनैरपि" कुमा० ४-३३। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "शापावसाने प्रतिपन्नमूर्तेर्ययाचिरे पञ्चशरस्य सेवाम्" कुमा० ७-९२। 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. "आशंसता बाणगतिं वृषाङ्के कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम्" कुमा० ३-१४। 4. ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯ, ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೆಲಸ. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ. "किन्त्वङ्गीकृतमुत्सृजन् कृपणवत् श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम्" मुद्रा० २-१८। 5. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "रथं सुमन्त्रप्रतिपन्नरश्मिम्" रघु० १४-४७।

प्रतिपादक ಪ್ರತಿಪಾದಕ (वि०) 1. ಕೊಡುವ, ದಾನಮಾಡುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಿಳಿಸುವ, ಬೋಧಿಸುವ. "स्वगतनानात्वशून्यं ब्रह्मतत्त्वमिति प्रतिपादकेषु वेदान्तेषु जागरूकेषु कथमशेषगुणत्वम्" स० द० सं०। 3. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. 4. ಸಮರ್ಥಿಸುವ, ದೃಢಪಡಿಸುವ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–पादिका –ಪಾದಿಕಾ.**

प्रतिपादन ಪ್ರತಿಪಾದನ (न०) 1. ತಿಳಿಸುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು. प्रति+पद (गतौ) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रतिपादनं तु दाने प्रतिपत्तौ च बोधने" मेदि०। 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "प्रतिश्रुतार्धराज्यप्रतिपादनेऽपि पर्वतकविनाशः केवलं कृतघ्नतामात्रफलः स्यात्" मुद्रा० ३। 3. ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. 4. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು, ದೃಢಪಡಿಸುವುದು, ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು, ಸಾಧಿಸುವುದು.

प्रतिपादनीय ಪ್ರತಿಪಾದನೀಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಕೊಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. "गुणवते कन्यका प्रतिपादनीयेत्ययं तावत्प्रथमः संकल्पः" शाकु० ४। 4. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 5. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 6. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಬೇಕಾದ.

प्रतिपादयितृ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತೃ (वि०) "प्रतिपादक" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

प्रतिपादयत् ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ (वि०) 1. ಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ದಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತಿಳಿಸುವ, ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. 4. ವಿಷಯವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–पादयन्ती –ಪಾದಯಂತೀ.**

प्रतिपादित ಪ್ರತಿಪಾದಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+पद (गतौ) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गुरुभिः प्रतिपादितां वधूमपहृत्य स्वजनस्य भूपतेः" माघ० १६-४९। 4. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिपादुक ಪ್ರತಿಪಾದುಕ (वि०) ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्रति + पद (गतौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। "प्रकृतिं प्रतिपादुकैश्च पादैश्चक्लृपे भानुमतः पुनःप्रसर्तुम्" माघ० २०-३९।

प्रतिपाद्य ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति+पद (गतौ) +णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. "अर्थिने न तृणवद्धनमात्रं किन्तु जीवनमपि प्रतिपाद्यम्" नैष० ५-८६। 4. ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

प्रतिपाद्यमान ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + पद (गतौ) +णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "अर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम्" भर्तृ० १-१२।

प्रतिपालक ಪ್ರತಿಪಾಲಕ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಿಸುವವನು. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "ण्वुल्"

(३-१-१३३)। 2. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವವನು, ಎದುರುನೋಡು ತ್ತಿರುವವನು. 3. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪಾಲಿಸು ವವನು.

प्रतिपालन ಪ್ರತಿಪಾಲನ (न०) 1. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಎದುರು ನೋಡುವುದು. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾಪಾಡುವುದು, ರಕ್ಷಿಸು ವುದು. 3. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು, ಪಾಲಿಸುವುದು.

प्रतिपालनीय ಪ್ರತಿಪಾಲನೀಯ (वि०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸ ಲ್ಪಡುವ. 2. ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅನುಸರಿಸಿ ಆಚರಿಸ ಲ್ಪಡುವ. 3. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ನಿರೀಕ್ಷಿಸ ಬೇಕಾದ. 5. ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯ ಬೇಕಾದ. 6. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–पालयितव्यः –ಪಾಲಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रतिपालयत् ಪ್ರತಿಪಾಲಯತ್ (वि०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸು ತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎದುರುನೋಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "गतमच्युतेन सह शून्यतां गतः प्रतिपालयन् मन इवाङ्गनाजनः" माघ० १३-४७। 2. ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ, ರಕ್ಷಿಸು ತ್ತಿರುವ. 3. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪಾಲಿಸಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–पालयन्ती –ಪಾಲಯನ್ತೀ.**

प्रतिपालित ಪ್ರತಿಪಾಲಿತ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರುನೋಡ ಲ್ಪಟ್ಟ. "जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमया समयाज्जगतीधरम्" माघ० ६-२५। 3. ಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಸರಿಸಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिपाल्य ಪ್ರತಿಪಾಲ್ಯ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಎದುರುನೋಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಅನು ಸರಿಸಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

प्रतिपिपादयिषत् ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷತ್ (वि०) 1. ಪ್ರತಿ ಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रतिपिपादयिषा ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿ ಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रतिपादयितुमिच्छा—प्रति + पद (गतौ) + णिच् + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ದಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

प्रतिपिपादयिषु ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷು (वि०) 1. ಪ್ರತಿ ಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ದಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ.

प्रतिपुरुष ಪ್ರತಿಪುರುಷ (पुं०) 1. ಬದಲಿ ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರತಿನಿಧಿ. 2. ಮನೆಯೊಳಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಎಚ್ಚರ ದಿಂದಿರುವರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಚೋರ (ಕಳ್ಳ)ರು ಮೊದಲು ಮನೆಯೊಳಗೆ ತಳ್ಳಿ ನೋಡುವ ಮನುಷ್ಯನ ಒಂದು ಆಕೃತಿ. प्रतिरूपः पुरुषः। (अव्य०) 3. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ.

प्रतिपुस्तक ಪ್ರತಿಪುಸ್ತಕ (न०) ಒಂದು ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ ರೂಪವಾದ ಪುಸ್ತಕ, ಮೂಲಪ್ರತಿಯ ನಕಲು, ಹಸ್ತಪ್ರತಿ.

प्रतिपूजन ಪ್ರತಿಪೂಜನ (न०) ಬದಲು ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡುವುದು, ಮಾಡಿದ ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸುವುದು.

प्रतिपूजित ಪ್ರತಿಪೂಜಿತ (वि०) ತೋರಿಸಿದ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिप्रणाम ಪ್ರತಿಪ್ರಣಾಮ (पुं०) ಬದಲು ನಮಸ್ಕಾರ, ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ.

प्रतिप्रदान ಪ್ರತಿಪ್ರದಾನ (न०) 1. ಬದಲಾಗಿ ಕೊಡು ವುದು, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು ವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. प्रति+प्र+डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಂದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು, ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿಂತಿರು ಗಿಸುವುದು. "मम प्रतिप्रदानं हि रावणस्य न रोचते" रामा०।

प्रतिप्रिय ಪ್ರತಿಪ್ರಿಯ (न०) ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ, "प्रतिप्रियं चेद्भवतो न कुर्यां वृथा हि मे स्यात्स्वपदोपलब्धिः" रघु० ५-५६।

प्रतिप्रयाण ಪ್ರತಿಪ್ರಯಾಣ (न०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗುವುದು, –ಬರುವುದು.

प्रतिप्रसव ಪ್ರತಿಪ್ರಸವ (पुं०) ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿಷೇಧಿಸಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ವಿಧಿಸುವುದು, ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸುವುದು. "तृजकाभ्यां कर्तरि" (२-२-१५) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾದ

ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ "याजकादिभिश्च" (२-२-९) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸ ವಿಧಾನವು ಪ್ರತಿಪ್ರಸವ. "तृजकाभ्यां कर्तरि" इत्यस्य प्रतिप्रसवोऽयम् सि० कौ०।

प्रतिप्रस्थान ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾನ (न०) 1. ವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರುವುದು, ಶತ್ರುಗಳ ಕಡೆ ಸೇರುವುದು. प्रतिकूलं प्रस्थानम्। 2. ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನ, ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು. "भरन्यासच्छन्नप्रबलवृजिनप्राभृतभृतां प्रतिप्रस्थानं ते श्रुतिनगरशृङ्गाटकजुषः" दयाश०।

प्रतिप्रहार ಪ್ರತಿಪ್ರಹಾರ (पुं०) ಎದುರು ಏಟು, ಬದಲು ಹೊಡೆತ, ಹೊಡೆದ ಏಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವುದು. प्रतिरूपः प्रहारः।

प्रतिफल ಪ್ರತಿಫಲ (न०) 1. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಮಾರ್ಪೊಳಪು, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಕಾಣುವ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನ ನೆರಳು. प्रतिफलति—प्रति+फल (निष्पत्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रतिफलमवलोक्य स्वीयमिन्दोः कलायां हरशिरसि परस्यावासमाशङ्कमाना"। 2. ಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಯೋಜನ, ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸೇವೆಗೆ ತಕ್ಕ ಫಲ. 3. ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ, ಮುಯ್ಯಿ.

प्रतिफलत् ಪ್ರತಿಫಲತ್ (वि०) ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವ. प्रति + फल (निष्पत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अमलात्मसु प्रतिफलन्नभितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहुः" माघ० ९-३७।

प्रतिफलन ಪ್ರತಿಫಲನ (न०) 1. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದು, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನೆರಳು. प्रति + फल (निष्पत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆಯುವುದು. 3. ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ.

प्रतिफलित ಪ್ರತಿಫಲಿತ (वि०) ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ. प्रति+ फल (निष्पत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रतिबद्ध ಪ್ರತಿಬದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "नृपः पुरस्थैः प्रतिबद्धवर्त्मा पश्चात्तनैः कश्चन नुद्यमानः" नैष० १०-६। 2. ಕಟ್ಟಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१। 3. ಭಗ್ನಮನೋರಥ, ಆಶೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ, ಉತ್ಸಾಹಹೀನನಾದ. 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तौ सन्धिषु व्यञ्जितवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम्" कुमा० ७-९१।

प्रतिबध्नत् ಪ್ರತಿಬಧ್ನತ್ (वि०) ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति + बन्ध (बन्धने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–बध्नती –ಬಧ್ನತೀ.** "निबिडपीनकुचद्वययन्त्रणा तमपराधमदात्प्रतिबध्नती" नैष० ४-१०।

प्रतिबध्यमान ಪ್ರತಿಬಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति+बन्ध (बन्धने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतिबन्ध ಪ್ರತಿಬಂಧ (पुं०) 1. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಆತಂಕ. प्रति+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "शक्तिर्हि कालस्य विभोर्जराख्या शक्त्यन्तराणां प्रतिबन्धहेतुः" म० वी० ५-४। 2. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು, 3. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು.

प्रतिबन्धक ಪ್ರತಿಬಂಧಕ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ತಡೆಯೊಡ್ಡುವ. प्रति+बन्ध (बन्धने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "त्यागिनो निष्कलङ्कस्य को दोषोऽस्य महीपतेः। ममापुण्यं तु तन्निन्द्यं यच्छ्रेयःप्रतिबन्धकम्"। 2. ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವವನು. स्त्रियां "टाप्" **प्रतिबन्धिका ಪ್ರತಿಬಂಧಿಕಾ.**

प्रतिबन्धन ಪ್ರತಿಬಂಧನ (न०) 1. ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು. प्रति+बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು.

प्रतिबन्धनीय ಪ್ರತಿಬಂಧನೀಯ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. प्रति + बन्ध (बन्धने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ. 3. ಕಟ್ಟಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಕಟ್ಟಬೇಕಾದ. 5. ತಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ತಡೆಯಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–बन्द्धव्यम् –ಬಂದ್ಧವ್ಯಮ್.**

प्रतिबन्ध्य ಪ್ರತಿಬಂಧ್ಯ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ. 2. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. प्रति + बन्ध (बन्धने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रतिबल ಪ್ರತಿಬಲ (वि०) 1. ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ. प्रतिगतं बलमस्य। 2. ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸಮಾನ ಬಲವುಳ್ಳ. प्रतिरूपं बलं यस्य। (न०) 3. ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಸೇನೆ. "अस्त्रज्वालावलीढप्रतिबलजलधेरन्तरौर्वायमाणे" वेणी०

३-७। 4. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 5. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. प्रतिकूलं बलमस्य ।

प्रतिबिम्ब ಪ್ರತಿಬಿಂಬ (पुन०) 1. ಮಾರ್ಪೊಳಪು, ಪ್ರತಿಫಲನ, ಸ್ವಚ್ಛ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನೆರಳು. प्रतिरूपो बिम्बः। "परिखाकपटस्फुटस्फुरत्प्रतिबिम्बानवलम्बिताम्बुनि" नैष० २-७९। 2. ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ. (वि०) 3. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. "अस्या मुखेन्दावधरः सुधाभूबिम्बस्य युक्तः प्रतिबिम्ब एषः" नैष० ७-३८।

प्रतिबिम्बित ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ (वि०) ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರುವ, ಸ್ವಚ್ಛ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಕಾಣುವ. प्रतिबिम्बोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "विरहपाण्डुकपोलतले विधुर्व्यधित भीमभुवः प्रतिबिम्बितः" नैष० ४-२६।

प्रतिबुद्ध ಪ್ರತಿಬುದ್ಧ (वि०) 1. ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವ, ಅವಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रति+बुध (अवगमने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವ. "प्रतिबुद्धापि किं करिष्ये। न म उचितेष्वपि निजकार्येषु हस्तपादं प्रसरति" शाकु० ४। 3. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ, "अये अप्रतिबुद्धोऽपि चूतप्रसवोऽत्र बन्धनभङ्गसुरभिर्भवति" शाकु० ६। 4. ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗಿರುವ.

प्रतिबोध ಪ್ರತಿಬೋಧ (पुं०) 1. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗರಣೆ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. प्रति + बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "स्वस्थमभिददृशे सहसा प्रतिबोधजृम्भितमुखैर्मृगाधिपैः" किरा० १२-४८। 2. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. 3. ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 4. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು, "संमोहः खलु विस्मयनीयो न प्रतिबोधः" शाकु० ६। 5. ಬೋಧನೆ, ಉಪದೇಶ.

प्रतिबोधक ಪ್ರತಿಬೋಧಕ (वि०) 1. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವವನು, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವವನು. प्रति+बुध (अवगमने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಿಳಿಸುವ, ಬೋಧಿಸುವ, ಉಪದೇಶಿಸುವ.

प्रतिबोधन ಪ್ರತಿಬೋಧನ (न०) 1. ಬೋಧಿಸುವುದು, ಉಪದೇಶಿಸುವುದು. प्रति + बुध (अवगमने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು, –ಎಚ್ಚರಿಸುವುದು.

प्रतिबोधनीय ಪ್ರತಿಬೋಧನೀಯ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति+बुध (अवगमने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ, ಎಬ್ಬಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಬೋಧಿಸಬೇಕಾದ, ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **–बोधयितव्यः –ಬೋಧಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रतिबोधयत् ಪ್ರತಿಬೋಧಯತ್ (वि०) 1. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति+बुध (अवगमने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–बोधयन्ती –ಬೋಧಯನ್ತೀ.**

प्रतिबोधवत् ಪ್ರತಿಬೋಧವತ್ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಜಾಗರೂಕತೆಯುಳ್ಳ. 2. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಅರಿವುಳ್ಳ. प्रतिबोधोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–बोधवती –ಬೋಧವತೀ.** "स्त्रीणामशिक्षितपटुत्वममानुषीषु संदृश्यते किमुत याः प्रतिबोधवत्यः" शाकु० ५-२२।

प्रतिबोधित ಪ್ರತಿಬೋಧಿತ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+बुध (अवगमने) + णिच् "क्तः"(३-२-१०२)। 2. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रियसखीसदृशं प्रतिबोधिताः किमपि काम्यगिरा परपुष्टया" माघ० ६-८।

प्रतिभट ಪ್ರತಿಭಟ (पुं०) 1. ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಯೋಧ, ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದೊಳಗಿನ ಸಿಪಾಯಿ. प्रतिकूलो भटः। 2. ಎದುರಾಳಿ, ವಿರೋಧಿ, ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿ, ಶತ್ರು. (वि०) 3. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಸುವ, ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವಿಯಾದ. "गुप्तं घटप्रतिभटस्तनिबाहुनेत्रं नालोकसेऽतिशयमद्भुतमेतदीयम्" नैष० १३-६।

प्रतिभय ಪ್ರತಿಭಯ (वि०) 1. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. प्रतिगतं भयमस्मिन्। "विदूरथः प्रतिभयमास्यकन्दरं चलत्फणाधरमिव कोटरं तरुः" माघ० १७-१७। (न०) 2. ಭಯ, ಭೀತಿ, ಹೆದರಿಕೆ. "प्रतिभयं भये। घोरेऽपि" मेदि०।

प्रतिभा ಪ್ರತಿಭಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಬಲ. प्रति + भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "गुरूपदेशं प्रतिभेव तीक्ष्णा प्रतीक्षते जातु न कालमर्तिः" नैष० ३-९१। 2. ಬುದ್ಧಿ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "सर्वतः कुशलवानसि कच्चित्त्वं स नैषध इति प्रतिभा नः" नैष० ५-७४। 3. ಹೊಸಹೊಸದಾಗಿ ವಿಷಯಗಳು ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿ. "प्रज्ञा नवनवोन्मेषशालिनी प्रतिभा मता"। 4. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ. प्रति + भा "अङ्" (३-३-१०६)।

प्रतिभात ಪ್ರತಿಭಾತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, प्रति + भा (दीप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. 3. ಹೊಳೆದ, ಸ್ಫುರಿಸಿದ.

प्रतिभान ಪ್ರತಿಭಾನ (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ಬೆಳಕು. प्रति+भा (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. 3. ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿ. 4. ಧೈರ್ಯ, ಕೆಚ್ಚೆದೆ.

प्रतिभानवत् ಪ್ರತಿಭಾನವತ್ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ. प्रतिभानमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९७)। "दमघोषसुतेन कश्चन पतिशिष्टः प्रतिभानवानथ" माघ० १६-१। 2. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ. 4. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ.

प्रतिभान्वित ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹೊಸ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳು ಸ್ಫುರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. प्रतिभया अन्वितः। 2. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. 3. ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. 4. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ.

प्रतिभावत् ಪ್ರತಿಭಾವತ್ (वि०) "प्रतिभान्वित" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्रतिभा अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९७)।

प्रतिभास ಪ್ರತಿಭಾಸ (पुं०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ. प्रति+भासृ (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹೊಳೆಯುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು. 3. ಸ್ಫುರಿಸುವುದು, ತೋರುವುದು. "न खलु व्यङ्ग्यसंस्पर्शपरामर्शादत्र चारुताप्रतीतिः। अपि तु वाच्यवैचित्र्यप्रतिभासादेव" काव्यप्र०। 4. ತೋರಿಕೆ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रतिभासन ಪ್ರತಿಭಾಸನ (न०) 1. ಹೊಳೆಯುವುದು, ತೋರುವುದು. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ. 3. ತೋರಿಕೆ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रतिभू ಪ್ರತಿಭೂ (पुं०) ಜಾಮೀನುದಾರ, ಹೊಣೆಗಾರ, ಸಾಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹೊಣೆಯಾಗುವವನು. प्रतिनिधिर्भवति — प्रति + भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "याचितश्चिरयति क्व नु धीरः प्रापणे क्षणमपि प्रतिभूः कः" नैष० ५-१२६।

प्रतिम ಪ್ರತಿಮ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. प्रतिमाति — प्रति+माङ् (माने) "कः" (३-१-१३६)।

प्रतिमल्ल ಪ್ರತಿಮಲ್ಲ (वि०) 1. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. प्रतिरूपो मल्लः। "पातालप्रतिमल्लगल्लविवरप्रक्षिप्तसप्तार्णवं वन्दे नन्दितनीलकण्ठपरिषद्व्यक्तं तव क्रीडितम्" मालती० ५-२२। 2. ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರು, ಪ್ರಬಲನಾದ ವೈರಿ.

प्रतिमा ಪ್ರತಿಮಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಛಾಯೆ, ಸ್ವಚ್ಛವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ರೂಪ. प्रतिमीयतेऽनया — प्रति + माङ् (माने) कर० "अङ्" (३-३-१०६)। "मुखमिन्दुरुज्ज्वलकपोलमतः प्रतिमाच्छलेन सुदृशामविशत्" माघ० ९-४८। "रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे" माघ० २-४। 2. ವಿಗ್ರಹ, ಬಿಂಬ, ಮೂರ್ತಿ. "ततः सपर्यां सपशूपहारां पुरः परार्ध्यप्रतिमागृहायाः" रघु० १६-३९। 3. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. प्रति + मा भावे "अङ्"। "अथैकधेनोरपराधचण्डाद्गुरोः कृशानुप्रतिमाद्बिभेषि" रघु० २-४९। 4. ಆನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಕೆಳಭಾಗ. [ವಿಷ್ಣು, ಪರಶಿವ, ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರ, ನೃಸಿಂಹ, ಅಂಬಿಕೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಮನ್ಮಥ, ಮುಂತಾದ ಅರ್ಚಾಮೂರ್ತಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಮಾಣ ವಿನ್ಯಾಸ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ ಪಾದ್ಮೋತ್ತರಖಂಡ ಅಗ್ನಿಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕು. ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತರ ಭಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ]. 5. ಅಳತೆ, ಪ್ರಮಾಣ.

प्रतिमान ಪ್ರತಿಮಾನ (न०) 1. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ವಿಗ್ರಹ, ಮೂರ್ತಿ. प्रतिमीयतेऽनेन — प्रति+माङ् (माने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "पर्यन्तभूधरनिकुञ्जविजृम्भितेन हेरम्बकण्ठरसितप्रतिमानमेति" मालती० ९-३। 3. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಕೆಳಭಾಗ, ಆನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಆನೆಯ ಹಣೆ. "अम्भोधिरोधसि पृथुप्रतिमानभागरुद्धोरुदन्तमुसलप्रसरं निपेते" माघ० ५-३६।

प्रतिमुक्त ಪ್ರತಿಮುಕ್ತ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "गृहीतप्रतिमुक्तस्य स धर्मविजयी नृपः। श्रियं महेन्द्रनाथस्य जहार न तु मेदिनीम्" रघु० ४-४३। 2. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रतिमुच्यते स्म। 3. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "न मृत्युपाशैः प्रतिमुक्तस्य वीरा विकत्थनं तव गृह्णन्त्यभद्र" भाग० ३-१८-१०। 4. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तद्घ्नतीभिर्मदरागशोभां विलोचनेषु प्रतिमुक्तमासीत्" रघु० १६-५९। 5. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆಹೋದ.

प्रतिमुख ಪ್ರತಿಮುಖ (न०) 1. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ (ರೂಪಕ) ಗಳಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ :**—ಮುಖಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಧಾನ ಫಲ ಸಂಪಾದಕವಾದ ಬೀಜದ ಪ್ರಕಾಶ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಕಾಶ ವರ್ಣನೆಯು **ಪ್ರತಿಮುಖ ಸಂಧಿ.** "फलप्रधानोपायस्य मुखसन्धिनिवेशिनः। लक्ष्यालक्ष्यइवोद्भेदो यत्र प्रतिमुखं च तत्" सा०द० ६-७७। विलासः परिसर्पः विधृतम् तपनम् नर्म नर्मद्युतिः प्रगमनम् विरोधः पर्युपासनम् वज्रं पुष्पम् उपन्यासः वर्णसंहारः ಇವು ಪ್ರತಿಮುಖ ಸಂಧಿಯ ಅಂಗಗಳು. "विलासः परिसर्पश्च विधृतं तपनं तथा। नर्म नर्मद्युतिश्चैव तथा प्रगमनं पुनः। विरोधश्च प्रतिमुखे तथा स्यात्पर्युपासनम्। वज्रं पुष्पमुपन्यासो वर्णसंहार इत्यपि" सा० द० ६-८७, ८८। (अव्य०) 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಎದುರಾಗಿ. 3. (ಅದರ)ಕಡೆಗೆ.

प्रतियत् ಪ್ರತಿಯಂತ್ (वि०)1. ಅರಿತಿರುವ, ತಿಳಿದಿರುವ. प्रति + इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यती –ಯತೀ.** "रतिपति-प्रहितानिलहेतितां प्रतियती सुदती मलयानिले" नैष० ४-४०। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವ.

प्रतियत्न ಪ್ರತಿಯತ್ನ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. प्रतियत्यते — प्रति + यती (प्रयत्ने) "नङ्" (३-३-९०)। 2. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ. 3. ಸಂಸ್ಕಾರ, ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು, ಸೊಗಸು ಮಾಡುವುದು. "सुगन्धितामप्रतियत्नपूर्वां बिभ्रन्ति यत्र प्रमदाय पुंसाम्" माघ० ३-५४। 4. ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸೇಡು ತೀರಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಮಾಡುವುದು. 5. ರಚನೆ, ಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಮಿಸುವುದು. 6. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಬೇರೆ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು, ಹೊಸ ಗುಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು, ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವುದು. "प्रतियत्नो गुणाधानम्" सि० कौ०। 7. ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದು. ಬಂಧಿಸುವುದು. (वि०)8. ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. "प्रतियत्नः प्रयत्नवान्" त्रिकाण्ड०।

प्रतियात ಪ್ರತಿಯಾತ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋದ. प्रति + या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "आगतानगणितप्रतियातान् वल्लभानभिसिसारयिषूणाम्" माघ० १०-२०। 2. ಮತ್ತೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋದ.

प्रतियातना ಪ್ರತಿಯಾತನಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಕೃತಿ, ಪ್ರತಿಮೆ. ಮೂರ್ತಿ. प्रतियात्यतेऽनया — प्रति + यत (निकारोपस्कारयोः) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अनिर्विदा या विदधे विधात्रा पृथ्वी पृथिव्याः प्रतियातनेव" माघ० ३-३४।

प्रतियान ಪ್ರತಿಯಾನ (न०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದು. प्रति + या (प्रापणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतियियासा ಪ್ರತಿಯಿಯಾಸಾ (स्त्री०) ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆರಳಲು ಇಚ್ಛೆ. प्रतियातुमिच्छा — प्रति + या (प्रापणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतियियासु ಪ್ರತಿಯಿಯಾಸು (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. प्रतियातु-मिच्छुः — प्रति+या (प्रापणे)+सन् "उः"(३-२-१६८)।

प्रतियोग ಪ್ರತಿಯೋಗ (पुं०) 1. ವಿರೋಧ. प्रति + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರತಿ ಹೇಳುವುದು, ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸುವುದು. 3. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಪ್ರತೀಕಾರ. 4. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಂಬಂಧ.

प्रतियोगिन् ಪ್ರತಿಯೋಗಿನ್ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಪ್ರತಿಕೂಲಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. प्रतिरूपं युज्यते — प्रति + युजिर् (योगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವೆವೋ ಆ ವಸ್ತುವು ಅಭಾವದ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಭಾವದ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗುವುದು. "घटो नास्ति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟದಲ್ಲಿ ಅಭಾವ ರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಘಟವು ಘಟಾಭಾವ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ. "घटाभावस्य प्रतियोगी घटः"। (पुं०) 2. ವಿರೋಧಿ. ಶತ್ರು, ಹಗೆ. 3. ಸರಿಯಾದ ಈಡು, ಹೊಂದಿಕೆ.

प्रतियोध ಪ್ರತಿಯೋಧ (पुं०) ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಭಟ. "त्रिदिवं प्रत्यपद्यन्त प्रतियोधा निरागसः" याद० २२-१४५।

प्रतिरुद्ध ಪ್ರತಿರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + रुधिर् (आवरणे) "क्तः"

(३-२-१०२)। 2. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಯಾವ ಕಡೆಗೂ ಹೋಗಲು ಬಿಡದೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಶತ್ರು).

प्रतिरुन्धत् ಪ್ರತಿರುಂಧತ್ (वि०) 1. ತಡೆಗಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + रुधिर् (आवरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ. "शानच्" (३-२-१२४)। **–रुन्धानः –ರುಂಧಾನಃ.** ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ವಿರೋಧಿ. "प्रभयाऽनुकृत-प्रवर्ग्यदीप्तिः प्रतिरुन्धानदुरासदो ररास" याद० १५-७३।

प्रतिरूप ಪ್ರತಿರೂಪ (न०) 1. ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ, ಮೂರ್ತಿ. प्रतिकृतं रूपम्। 2. ಛಾಯಾಚಿತ್ರ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬ. (वि०) 3. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನರೂಪವುಳ್ಳ, ಅನುರೂಪವಾದ.

प्रतिरोध ಪ್ರತಿರೋಧ (पुं०) 1. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. प्रति + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವುದು. 3. ಚೌರ್ಯ, ಕಳ್ಳತನ. 4. ತಿರಸ್ಕಾರ. प्रतिरुध्यतेऽनेन — कर० "घञ्" (३-३-१२१)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–रोधनम् –ರೋಧನಮ್.**

प्रतिरोधक ಪ್ರತಿರೋಧಕ (वि०) 1. ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವವನು. प्रति+रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "उदीर्णरागप्रतिरोधकं जनैरभीक्ष्ण-मक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३४। 2. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವವನು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವವನು. (पुं०) 3. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. "कोदण्डपाणिनिनदत्प्रतिरोधकानाम्" माल० ५-१०।

प्रतिरोधिन् ಪ್ರತಿರೋಧಿನ್ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. प्रतिरुणद्धि — प्रति + रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವವನು. "तृच्" (३-१-१३३)। **–रोद्धा –ರೋದ್ಧಾ.**

प्रतिलब्ध ಪ್ರತಿಲಬ್ಧ (वि०) ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिलब्धोऽयमिह प्रयोगकालः" याद० १५-२६।

प्रतिलम्भ ಪ್ರತಿಲಂಭ (पुं०) ಪಡೆಯುವುದು, ಹೊಂದುವುದು. प्रति+डुलभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "एकतो हि धिगमूमगुणज्ञामन्यतः कथमदः प्रतिलम्भः" नैष० ५-६९।

प्रतिलाभ ಪ್ರತಿಲಾಭ (पुं०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು.

प्रतिलिपि ಪ್ರತಿಲಿಪಿ (स्त्री०) ಪ್ರತಿರೂಪವಾದ ಬರವಣಿಗೆ, ಹಸ್ತಪ್ರತಿ.

प्रतिलोम ಪ್ರತಿಲೋಮ (वि०) 1. ನೀತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. प्रतिगतं लोम आनुकूल्यं यस्मात्। "सतीव्रतातिप्रतिलोमतीव्राः" नैष० ६-९५। 2. ಶತ್ರುತ್ವದ, ಹಗೆತನದ. 3. ನಿಮ್ನವರ್ಗದ.

प्रतिलोमज ಪ್ರತಿಲೋಮಜ (वि०) ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನಿಂದ ಜನಿಸಿದ.

प्रतिवचन ಪ್ರತಿವಚನ (न०) 1. ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ, ಬದಲುಮಾತು. 2. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ. 3. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು.

प्रतिवचस् ಪ್ರತಿವಚಸ್ (न०) 1. ಉತ್ತರ, ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ, ಮರುನುಡಿ. प्रतिरूपं वचः। "व्याहृता प्रतिवचो न संदधे गन्तुमैच्छदवलम्बितांशुका" कुमा० ८-२। 2. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ. 3. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು.

प्रतिवत्सर ಪ್ರತಿವತ್ಸರ (अव्य०) ಪ್ರತಿವರ್ಷದಲ್ಲೂ.

प्रतिवस्तु ಪ್ರತಿವಸ್ತು (न०) 1. ಸಮಾನವಾದ ಪದಾರ್ಥ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೋಲುವ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತು. प्रतिरूपं वस्तु। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಪಡೆದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು, ವಿನಿಮಯ ಹೊಂದಿದ ವಸ್ತು. (अव्य०) 3. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ. "न स्वेदिनश्चामरमारुतैर्न निमेषनेत्राः प्रतिवस्तुचित्रैः" नैष० १०-३३।

प्रतिवस्तूपमा ಪ್ರತಿವಸ್ತೂಪಮಾ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. प्रतिवस्तु प्रतिवाक्यार्थम् उपमा सादृश्यं (साधारणधर्मः) यस्याः। ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಸಮಾನ ಧರ್ಮದ ಅನ್ವಯವಿರುವಲ್ಲಿ "प्रतिवस्तूपमा" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. **ಲಕ್ಷಣ:** "वाक्ययोरेकसामान्ये प्रतिवस्तूपमा मता"। **ಉದಾ:** "तापेन भ्राजते सूरः शूरश्चापेन राजते" ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶರೂಪವಾದ ಒಂದೇ ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವು भ्राजते राजते ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವಸ್ತೂಪಮಾಲಂಕಾರ.

प्रतिवाक्(च्) ಪ್ರತಿವಾಕ್(ಚ್) (स्त्री०) ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ, ಮರುನುಡಿ, ಬದಲುಮಾತು. प्रतिरूपा वाक्। "भवत्य-वज्ञा च भवत्यनुत्तरात् अतः प्रदित्सुः प्रतिवाचमस्मि ते" नैष० ९-२५।

प्रतिवाक्य ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯ (न०) ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ, ಮರುನುಡಿ. प्रतिरूपं वाक्यम्।

प्रतिवाचिक ಪ್ರತಿವಾಚಿಕ (न०) ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ, ಬದಲುಮಾತು, ಮರುನುಡಿ. "मयापि देयं प्रतिवाचिकं न ते स्वनाम मत्कर्णसुधामकुर्वते" नैष० ९-१६।

प्रतिवात ಪ್ರತಿವಾತ (पुं०) 1. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ. प्रतिगतः अभिमुखीभूतो वातः। "प्रतिवातेऽनुवाते च नासीत गुरुणा सह" मनु० २-२०३। 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಗಾಳಿ. (अव्य०) 3. ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ, ಗಾಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. "गच्छति पुरः शरीरं धावति पश्चादसंस्तुतं चेतः। चीनांशुकमिव केतोः प्रतिवातं नीयमानस्य" शाकु० १-३०।

प्रतिवाद ಪ್ರತಿವಾದ (पुं०) 1. ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ, ಬದಲು ಮಾತು. प्रति + वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವುದು.

प्रतिवादिन् ಪ್ರತಿವಾದಿನ್ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. प्रति + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. (ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ಎದುರಾಳಿ, ವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವವನು. "अथ वादिकृतं प्रमाणमन्यैः प्रतिवादीव निराकरोत्प्रमाणैः" माघ० २०-१८।

प्रतिवासर ಪ್ರತಿವಾಸರ (अव्य०) ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ. वासरे वासरे। अव्ययी०।

प्रतिवासिन् ಪ್ರತಿವಾಸಿನ್ (वि०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ, ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. प्रत्यासन्नं वसति—प्रति+वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रतिविधातव्य ಪ್ರತಿವಿಧಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति + वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಪರಿಹರಿಸಬೇಕಾದ.

प्रतिविधान ಪ್ರತಿವಿಧಾನ (न०) ಪ್ರತೀಕಾರ, ನಿವಾರಣೋಪಾಯ. प्रति + वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। "शत्रुप्रयुक्तानां तीक्ष्णरसदायिनां प्रतिविधानं प्रति अप्रमादिनः परीक्षितभक्तयः नियुक्ता आप्तपुरुषाः" मुद्रा० १।

प्रतिविधित्सा ಪ್ರತಿವಿಧಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रति+वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतिविधित्सु ಪ್ರತಿವಿಧಿತ್ಸು (वि०) ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रति+वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिविन्ध्य ಪ್ರತಿವಿಂಧ್ಯ (पुं०) ಧರ್ಮರಾಜನ ಮಗ, ದ್ರೌಪದಿಯ ಪುತ್ರ. "पाण्डवेभ्यो हि पाञ्चाल्यां द्रौपद्यां पञ्च जज्ञिरे। कुमारा रूपसंपन्नाः सर्वशास्त्रविशारदाः। प्रतिविन्ध्यो युधिष्ठिरात् सुतसोमो वृकोदरात्। अर्जुनात् श्रुतकीर्तिस्तु शतानीकस्तु नाकुलिः। तथैव सहदेवाच्च श्रुतसेनः प्रतापवान्" भा० आदि० ६४-१६४, ५।

प्रतिविषा ಪ್ರತಿವಿಷಾ (स्त्री०) ಅತಿಬಜೆ. प्रतीपं विषमस्याः।

प्रतिवेश ಪ್ರತಿವೇಶ (पुं०) ಪಕ್ಕದ ಮನೆ, ನೆರೆಮನೆ. प्रत्यासन्नो वेशः। प्रतिविशत्यत्र इति वा।

प्रतिवेशिन् ಪ್ರತಿವೇಶಿನ್ (वि०) ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವನು, ನೆರೆಮನೆಯವನು. प्रतिवेशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "दृष्ट्वा प्रभातसमये प्रतिवेशिवर्गो दोषांश्च मे वदति कर्मणि कौशलं च" मृच्छ० ३-१४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वेशिनी – ವೇಶಿನೀ.** "दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि क्षणमिहाप्यस्मद्गृहे दास्यसि प्रायेणास्य शिशोः पिता न विरसाः कौपीरपः पास्यति" सा० द० ४।

प्रतिवेश्मन् ಪ್ರತಿವೇಶ್ಮನ್ (न०) 1. ಪಕ್ಕದ ಮನೆ. प्रत्यासन्नं वेश्म। (अव्य०) 2. ಮನೆಯಲ್ಲಿ. वेश्मनि प्रतिवेश्म अव्ययी०। "करयुगमपद्ममुकुलापवर्जितैः प्रतिवेश्म लाजकुसुमैरवाकिरन्" माघ० १३-३७।

प्रतिवेश्म ಪ್ರತಿವೇಶ್ಮ (अव्य०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ.

प्रतिशब्द ಪ್ರತಿಶಬ್ದ (पुं०) ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಮಾರುದನಿ. प्रतिरूपः शब्दः। "धीरनिजरवविलीनगुरुप्रतिशब्दमस्य रणतूर्यमवादि" माघ० १५-७३।

प्रतिशयन ಪ್ರತಿಶಯನ (न०) ನಿರಶನವ್ರತ ಕೈಗೊಂಡು ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಮಾಡಿ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಮಲಗುವುದು. "प्रतिशयनभूमिकाभूषितपयोधिपुलिन" रघु० ग०।

प्रतिशयित ಪ್ರತಿಶಯಿತ (वि०) ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಿರಶನ ವ್ರತ ಕೈಗೊಂಡು ದೇವರ ಮುಂದೆ ಮಲಗಿರುವ. "अनया च किलास्मै प्रतिशयिताय स्वप्ने समादिष्टम्" दशकु०।

प्रतिशासन ಪ್ರತಿಶಾಸನ (न०) ಭೃತ್ಯರನ್ನು ಕರೆದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವುದು. प्रति + शासु (अनुशिष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिशिष्ट ಪ್ರತಿಶಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+शासु (अनुशिष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "दमघोषसुतेन कश्चन प्रतिशिष्टः

प्रतिभानवानथ" माघ० १६-१। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिश्याय ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯ (पुं०) ಪೀನಸರೋಗ. प्रति + श्यैङ् (गतौ) "णः" (३-१-१४१)। ["पीनस" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

प्रतिश्रय ಪ್ರತಿಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಸ್ಥಾನ, ಆಸರೆ. 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. प्रतिश्रीयते—प्रति+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "स सम्यक् पूजयित्वा तं विप्रं विप्रर्षभस्तदा। ददौ प्रतिश्रयं तस्मै सदा सर्वातिथिव्रतः" भा० आदि०। 3. ಸಭೆ. 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. "प्रतिश्रयः सभायां चाश्रयेऽभ्युपगमेऽपि च" मेदि०। 5. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ.

प्रतिश्रव ಪ್ರತಿಶ್ರವ (पुं०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. प्रति+श्रु (श्रवणे) भावे "अप्" (३-३-५७)। "इति सोऽभीष्टसंप्राप्तौ कारयित्वा प्रतिश्रवम्। दूरमुत्क्रान्तमर्यादः सङ्गमं तमयाचत" राजत०। 2. ವಾಗ್ದಾನ, ಭಾಷೆ ಕೊಡುವುದು, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ.

प्रतिश्रवण ಪ್ರತಿಶ್ರವಣ (न०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. प्रति+श्रु (श्रवणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रतिश्रवणसंभाषे शयानो न समाचरेत्" मनु० २-१९५। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ಭಾಷೆ ಕೊಡುವುದು, ವಾಗ್ದಾನ.

प्रतिश्रुत् ಪ್ರತಿಶ್ರುತ್ (स्त्री०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. प्रति + श्रु (श्रवणे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ವಾಗ್ದಾನ. 3. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ. "वियद्गतः पुष्पकचन्द्रशालाः क्षणं प्रतिश्रुन्मुखराः करोति" रघु० १३-४०।

प्रतिश्रुत ಪ್ರತಿಶ್ರುತ (न०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. प्रति + श्रु (श्रवणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಮಾತುಕೊಡುವುದು, ವಾಗ್ದಾನ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. (वि०) 3. ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರವಸೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिश्रुतार्धराज्यप्रदानेऽपि पर्वतकविनाशः केवलं कृतघ्नतामात्रफलःस्यात्" मुद्रा० ३।

प्रतिश्रुति ಪ್ರತಿಶ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ. प्रति + श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मनस्विनामुदितगुरुप्रतिश्रुतिः श्रुतस्तथा न निजमृदङ्गनिःस्वनः" माघ० १७-४२। 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 3. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. "इष्टं नः प्रति ते प्रतिश्रुतिरभूत् याद्य स्वराह्लादिनी" नैष० ५-१३५।

प्रतिषिद्ध ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + षिध (गत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "देव, प्रतिषिद्धः कौमुदीमहोत्सवः" मुद्रा० ३। "सर्वर्तुषु दिवास्वापः प्रतिषिद्धोऽन्यत्र ग्रीष्मात्" सुश्रुत० शारीर०। 2. ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिषेद्धृ ಪ್ರತಿಷೇದ್ಧೃ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸುವ, ತಡೆಗಟ್ಟುವ, ನಿರೋಧಿಸುವ. प्रति + षिध (गत्याम्) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರತಿಹೇಳುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುವ. "यदा तु प्रतिषेद्धारं पापो न लभते क्वचित्। तिष्ठन्ति बहवो लोकास्तदा पापेषु कर्मसु" भा० आदि० ११६-१०।

प्रतिषेध ಪ್ರತಿಷೇಧ (पुं०) 1. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ನಿಷೇಧ. प्रति + षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। "आर्य, कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधस्य किं फलमार्यः पश्यति" मुद्रा० ३। 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು, ಎದುರುಮಾತು. 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಷೇಧವು ಸ್ವತಃ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅರ್ಥಾಂತರ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಚಮತ್ಕಾರಕಾರಿಯಾಗುವುದು **ಪ್ರತಿಷೇಧಾಲಂಕಾರ. ಲಕ್ಷಣ:** "प्रतिषेधः प्रसिद्धस्य निषेधस्यानुवर्णनम्"। **ಉದಾ:** "न द्यूतमेतत् कितव क्रीडनं निशितैः शरैः"।

प्रतिषेधत् ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + षिध (गत्याम्) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ನಿರೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾಡದಂತೆ ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ. "प्रतिषेधत्सु चाधर्मात् हितं चोपदिशत्स्वपि" मनु० २-२०६।

प्रतिषेधाक्षर ಪ್ರತಿಷೇಧಾಕ್ಷರ (न०) ನಿಷೇಧ ವಚನ, ಬೇಡ, ಕೂಡದು ಎನ್ನುವ ಮಾತು. "मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठं प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम्" शाकु० ३-२२।

प्रतिषेधोपमा ಪ್ರತಿಷೇಧೋಪಮಾ (स्त्री०) ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. प्रतिषेधेन उपमा। ಉಪಮಾನದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಿ ಉಪಮೇಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ **"प्रतिषेधोपमा"** ಅಲಂಕಾರ. "न जातु शक्तिरिन्दोस्ते मुखेन प्रतिगर्जितुम्। कलङ्किनो जडस्येति प्रतिषेधोपमैव सा" काव्या० २-३४।

प्रतिष्कश ಪ್ರತಿಷ್ಕಶ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ, ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. (वि०) 2. ಮುಂದೆ

ನಡೆಯುವವನು. 3. ಸಹಾಯಕ. "प्रतिष्कशः पुमान् दूते त्रिष्वग्रगसहाययोः" वैज० ।

प्रतिष्कष ಪ್ರತಿಷ್ಕಷ (पुं०) ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ.

प्रतिष्टब्ध ಪ್ರತಿಷ್ಟಬ್ಧ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+स्तन्भु (रोधने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रतिष्टम्भ ಪ್ರತಿಷ್ಟಂಭ (पुं०) ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವುದು. प्रति+स्तन्भु (रोधने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "बाहुप्रतिष्टम्भविवृद्धमन्युरभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भिः" रघु० २-३२।

प्रतिष्ठा ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. प्रति + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "अस्याधिकस्योपमयोपमाता दाता प्रतिष्ठां खलु तेभ्य एव" नैष० ७-१६। 2. ಸ್ಥಿರತೆ, ಭದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ. "विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा" माघ० २-३४। 3. ಆಸ್ಪದ, ಸ್ಥಾನ. "वेदिप्रतिष्ठान् विततध्वराणां यूपानपश्यत् शतशो रघूणाम्" रघु० १६-३५। 4. ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಗೃಹ. "असौ शरण्यः शरणोन्मुखानामगाध सत्त्वो मगधप्रतिष्ठः" रघु० ६-२१। 5. ಅಲಂಬನ, ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. "संरोपितेऽप्यात्मनि धर्मपत्नी त्यक्ता मया नाम कुलप्रतिष्ठा" शाकु० ६-२४। 6. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ. "प्राणप्रच्युतिभीरुणा न च मया नात्मप्रतिष्ठार्थिना" मुद्रा० २-५। 7. ವಿಜಯ, ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷದಿಂದಿರುವುದು. "मानिषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः" चं० रा०। 8. ಸ್ಥಾಪನೆ, ಇರಿಸುವುದು, ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು. "ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते तं गच्छन्त्यनु ये विपत्तिषु पुनस्ते तत्प्रतिष्ठाशया" मुद्रा० २-४०। 9. ಯಾಗನಿಷ್ಪತ್ತಿ. 10. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "उक्तात्युक्ता तथा मध्या प्रतिष्ठान्याः सुपूर्विका" वृ० र०। 11. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. "त्रिस्रोतसं वहति यो गगनप्रतिष्ठां ज्योतींषि वर्तयति च प्रविभक्तरश्मिः" शाकु० ७-६। 12. ದೇವರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಆವಾಹನಪೂರ್ವಕ ಸ್ಥಾಪನೆಮಾಡುವುದು. "विशेषसन्निधिर्या तु क्रियते व्यापकस्य तु। सन्मूर्तौ भावनामन्त्रैः प्रतिष्ठा साभिधीयते"। "पूजा विना प्रतिष्ठां नास्ति न मन्त्रं विना प्रतिष्ठा च। तदुभयविप्रतिपन्नः पश्यतु गीर्वाणपाषाणम्" आर्यासप्त०। 13. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ, ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು. "औत्सुक्यमात्रमवसाययति प्रतिष्ठा" शाकु० ५-६।

प्रतिष्ठान ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ (न०) 1. ಗಂಗಾ ನದಿಯ ಉತ್ತರ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಗರ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ದೊರೆಗಳ ರಾಜಧಾನಿ. प्रति+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ವಾಸಸ್ಥಾನ. "प्रतिष्ठाने नरपतिं ययातिं समुपस्थितौ" भा० उद्योग० ११४-९। 3. ಒಂದು ನಗರದ ಸ್ಥಾಪನೆ.

प्रतिष्ठापक ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕ (वि०) ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸುವವನು. प्रति + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "तृच्" (३-१-१३३)। **प्रतिष्ठापयिता ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯಿತಾ.**

प्रतिष्ठापन ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನ (न०) ದೇವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಿಸುವುದು, ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಆವಾಹನೆಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. प्रति+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिष्ठासत् ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸತ್ (वि०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् **–तिष्ठासन्ती –ತಿಷ್ಠಾಸನ್ತೀ.**

प्रतिष्ठासा ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಾ (स्त्री०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रस्थातुमिच्छा—प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतिष्ठासित ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಿತ (वि०) ಹೊರಟುಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रतिष्ठासु ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸು (वि०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रस्थातुमिच्छुः—प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत् कार्यद्वयाकुलः" माघ० २-१।

प्रतिष्ठित ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अरैः सन्धार्यते नाभिर्नाभौ चाराः प्रतिष्ठिताः" पञ्चतं० १-८९। 3. ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂಜಾಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಥಾಪನಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಗೌರವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಗೌರವ ಪಡೆದಿರುವ. प्रतिष्ठा अस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "प्रतिष्ठितानाञ्चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते"। 5. ಕೀರ್ತಿ

ಶಾಲಿಯಾದ. (ಪುಂ) 6. ವಿಷ್ಣು. प्रति + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। अन्यानपेक्षया स्वे महिम्नि स्थितः। "स्वे महिम्नि स्थितो यस्तु स प्रतिष्ठित उच्यते" इति निरुक्तिः। "अपांनिधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः" वि० स०।

प्रतिसंजिहीर्षत् ಪ್ರತಿಸಂಜಿಹೀರ್ಷತ್ (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रतिसंजिहीर्षा ಪ್ರತಿಸಂಜಿಹೀರ್ಷಾ (स्त्री०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रति+सम्+हृञ् (हरणे)+सन् "अः" (३-२-१०२)।

प्रतिसंजिहीर्षु ಪ್ರತಿಸಂಜಿಹೀರ್ಷು (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रति+सम्+हृञ् (हरणे)+ सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिसंहरण ಪ್ರತಿಸಂಹರಣ (न०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रति+सम्+हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिसंहरत् ಪ್ರತಿಸಂಹರತ್ (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ (ಬಾಣವನ್ನು) ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "नरेन्द्रसूनुः प्रतिसंहरन्निषुं प्रियंवदः प्रत्यवदत्सुरेश्वरः" रघु० ३-६४।

प्रतिसंहर्तृ ಪ್ರತಿಸಂಹರ್ತೃ (वि०) (ಬಾಣವನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रतिसंहार ಪ್ರತಿಸಂಹಾರ (पुं०) (ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣವನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रति+सम्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रतिसंहृत ಪ್ರತಿಸಂಹೃತ (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "राजा, एष प्रतिसंहृतः" शाकु० १।

प्रतिसंह्रियमाण ಪ್ರತಿಸಂಹ್ರಿಯಮಾಣ (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಬಾಣ). प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतिसक्त ಪ್ರತಿಸಕ್ತ (वि०) ಆಸಕ್ತವಾದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ. प्रति + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "निशम्य चैनां तपसे कृतोद्यमां सुतां गिरीशप्रतिसक्तमानसाम्" कुमा० ५-३।

प्रतिसङ्क्रम ಪ್ರತಿಸಂಕ್ರಮ (पुं०) 1. ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದು. प्रति + सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्रमणम् –ಕ್ರಮಣಮ್.** 2. ಸಂಚಾರ.

प्रतिसञ्चर ಪ್ರತಿಸಂಚರ (पुं०) 1. ಪ್ರಳಯ, ವಿಲೀನಗೊಳ್ಳುವುದು. प्रतिसञ्चरन्ति क्रियाशून्यतया विलीयन्तेऽस्मिन् — प्रति + सम् + चर (गतौ) अधि० "घः" (३-३-११९) निपा०। "पद्मासहायकरुणे प्रतिसञ्चरकेलिमाचरसि" दयाश० १६। "यदा तु प्रकृतौ याति लयं विश्वमिदं जगत्। तदोच्यते प्राकृतोऽयं विद्वद्भिः प्रतिसञ्चरः" मार्क०। 2. ಸಂಚಾರ.

प्रतिसन्देश ಪ್ರತಿಸಂದೇಶ (पुं०) ಸಂದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ ಮಾತಿಗೆ ಬದಲು ಮಾತು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವುದು. प्रतिरूपः सन्देशः।

प्रतिसन्धान ಪ್ರತಿಸಂಧಾನ (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. प्रति + सम् + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅನುಸಂಧಾನ, ಅನುಚಿಂತನೆ, ಧ್ಯಾನ. 3. ಅನ್ವೇಷಣೆ, ಹುಡುಕುವುದು.

प्रतिसन्धि ಪ್ರತಿಸಂಧಿ (पुं०) 1. ವಿರಾಮ, ನಿಲುಗಡೆ. प्रतीपः सन्धिः। "अदृष्टतोऽनुपायाच्च प्रतिसन्धिश्च कर्मणः" भा० शान्ति०। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಮತ್ತೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು.

प्रतिसन्धेय ಪ್ರತಿಸಂಧೇಯ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति + सम् + डुधाञ् "यत्" (३-१-९७)। 2. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

प्रतिसर ಪ್ರತಿಸರ (पुं०) 1. ಹಸ್ತಸೂತ್ರ, ಕಂಕಣ, ರಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಂತ್ರಿಸಿದ ದಾರ. प्रतिसरति — प्रति + सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಒಂದು ಮಂತ್ರ. 3. ಮಾಲೆ, ಹೂವಿನ ಸರ. 4. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗ. 5. ವಿವಾಹಾದಿ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೆಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳಸೂತ್ರ, ಕಂಕಣ. "स्रस्तोरगप्रतिसरेण करेण पाणिः" किरा० ५-३३। 6. ಸೇವಕ, ಆಳು. 7. ವ್ರಣಶುದ್ಧಿ, ಗಾಯವನ್ನು ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. (पुंन०) 8. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 9. ಕಾವಲುಗಾರ.

प्रतिसर्ग ಪ್ರತಿಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ದಕ್ಷ ಮರೀಚಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ

ಕಾರ್ಯ. ಇದು ಪುರಾಣದ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च। वंशानुचरितं चेति लक्षणानां तु पञ्चकम्"।

ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಸೃಷ್ಟಿ: ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಪುತ್ರರು ದೇವರ್ಷಿಗಳು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಸೋಮಪರು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಪಿತೃಗಣಗಳು. "सुतान् बहून् समुत्पाद्य दक्षो देवर्षिसत्तमान्। महर्षीन् सोमपादींश्च बहून् पितृगणांस्तथा। सृष्टिं प्रवर्तयामास प्रतिसर्गोऽस्य स स्मृतः"।

ಮರೀಚಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಸೃಷ್ಟಿ: ಕಶ್ಯಪ. ಕಶ್ಯಪರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ದೈತ್ಯರು ದಾನವರು ಸಿದ್ಧರು ಗಂಧರ್ವರು ಯಕ್ಷರು ಅಪ್ಸರಸಿಯರು ಲತಾವೃಕ್ಷಗಳು ದುಷ್ಟಮೃಗಗಳು ಶ್ಯೇನ ಗರ್ದಭ ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳು ಗೋವುಗಳು ಅರುಣ ಗರುಡ ಮುಂತಾದವರು. "मरीचेः कश्यपो जातः कश्यपात् सकलं जगत्। देवा दैत्या दानवाश्च तस्य सर्गः प्रकीर्तितः"।

ಅತ್ರಿಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಸೃಷ್ಟಿ: ಅತ್ರಿಯ ನೇತ್ರದಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಮುಂದೆ ಚಂದ್ರವಂಶವು ಬೆಳೆಯಿತು. ಇದು ಸೋಮವರ್ಗ. "अत्रेर्नेत्रादभूच्चन्द्रश्चन्द्रवंशस्ततोऽभवत्। तेन सर्वं जगद्व्याप्तं सोमवर्गः प्रकीर्तितः"।

ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸ್ಸಿನ ಸೃಷ್ಟಿ: ಅನೇಕ ಪುತ್ರರು. ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವು ಈ ಪ್ರಜೆಗಳು.

ಪುಲಸ್ತ್ಯನ ಸೃಷ್ಟಿ: ಆಜ್ಯಪರು ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರು. "आज्यपाख्याः पुलस्त्यस्य पुत्राश्चान्ये च राक्षसाः। प्रतिसर्गाः पुलस्त्यस्य बलवीर्यसमन्विताः"।

ಪುಲಹನ ಸೃಷ್ಟಿ: ಕಾದ್ರವೇಯರು (ನಾಗಲೋಕದ ಸರ್ಪಗಳು) ಗಜ, ಅಶ್ವ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು. "काद्रवेया गजा अश्वाः प्रजा बहुतरास्तथा। ससृजे पुलहेनैषः सर्गस्तस्य प्रकीर्तितः"। ಮತ್ತು ಕ್ರತುವಿಗೆ 88000 ಪ್ರಜೆಗಳು (ಪುತ್ರರು) ಪ್ರಚೇತಸ್ಸಿಗೆ 86000 ಪುತ್ರರು ವಸಿಷ್ಠರಿಗೆ 50 ಪುತ್ರರು ಭೃಗುವಿಗೆ ದೈತ್ಯಪುರೋಹಿತರಾದ ಭಾರ್ಗವರು ನಾರದರಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ವಿಮಾನಗಳು ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮುಂತಾದುವು. ಈ ರೀತಿ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಜಾಸಂತತಿಗಳು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. "एते दश मरीचाद्याः कृतदारान् बहून् सुतान्। उत्पाद्योत्पाद्य पृथिवीं दिवं च समपूरयन्"। 2. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ.

प्रतिसर्पण ಪ್ರತಿಸರ್ಪಣ (ನಂ) (ಅದರ) ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವುದು.

प्रतिसर्पत् ಪ್ರತಿಸರ್ಪತ್ (ವಿಂ) (ಅವರ) ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, (ಅದನ್ನು) ಕುರಿತು ಹೋಗುವ. प्रति + सृप्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "तस्य कुण्डिनपुरं प्रतिसर्पन् भूपतेर्व्यवसितानि शशंसुः" नैष० ५-६७।

प्रतिसारण ಪ್ರತಿಸಾರಣ (ನಂ) 1. ಬೆರಳ ತುದಿಯಿಂದ ನಾಲಿಗೆ ಹಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಸುಗಂಧ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು (ಉಜ್ಜುವುದು). प्रति + सृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अङ्गुल्यग्रेण चूर्णाद्यैः घर्षणं प्रतिसारणम्" वैजं। "दन्तजिह्वामुखानां यच्चूर्णकल्कावलेहकैः। शनैर्घर्षणमङ्गुल्या तदुक्तं प्रतिसारणम्" भावप्रं। 2. ದೂರಮಾಡುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 3. ಗಾಯದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. 4. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮುಲಾಮು ಹಚ್ಚುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. प्रति + सृ + णिच् करं "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ಜರುಗಿಸುವುದು, ತಳ್ಳುವುದು. (ವಿಂ) 6. ದೂರಮಾಡುವ, ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ. 7. ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವ. प्रति + सृ + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रतिसारयत् ಪ್ರತಿಸಾರಯತ್ (ವಿಂ) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ದೂರಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ದೂರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. प्रति+सृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಸುಗಂಧಿ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ನಾಲಗೆ ತುಟಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನುಜ್ಜುತ್ತಿರುವ. 5. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಜರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रतिसारयितव्य ಪ್ರತಿಸಾರಯಿತವ್ಯ (ವಿಂ) 1. ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ (ಗಾಯ). प्रति + सृ (गतौ) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಜರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 4. ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಬೇಕಾದ, 6. ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕಾದ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **–सारणीय: –ಸಾರಣೀಯ.**

प्रतिसारयितृ ಪ್ರತಿಸಾರಯಿತೃ (ವಿಂ) 1. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮುಲಾಮು ಹಾಕುವವನು. 2. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವವನು. 3. ಅಟ್ಟುವವನು. प्रति + सृ (गतौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३४)। स्त्रियां **–सारयित्री –ಸಾರಯಿತ್ರೀ.**

प्रतिसार्यमाण ಪ್ರತಿಸಾರ್ಯಮಾಣ (ವಿಂ) ಜರುಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति+सृ (गतौ) + णिच् कर्मं "शानच्" (३-२-१२४)। "धाम्न्यङ्गुलीभिः प्रतिसार्यमाणमूर्णामयं कौतुकहस्तसूत्रम्" कुमा० ७-२५।

प्रतिसीरा ಪ್ರತಿಸೀರಾ (स्त्री०) ಬಟ್ಟೆಯ ತೆರೆ, ವಸ್ತ್ರದ ಪರದೆ. प्रतिसिनोति — प्रति + षिञ् (बन्धने) "क्रन्" (उ० २-२६) दीर्घश्च ।

प्रतिसूर्य ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯ (पुं०) 1. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆ ಓತಿ, ಗೋಸುಂಬೆ. "स्याद्वेदारः क्रकचपात् कृकलासः तृणाञ्जनः। प्रतिसूर्यः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಣಿಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಪಾತ. प्रतिरूपः सूर्यः। स्वार्थे "कः"। **–सूर्यकः –ಸೂರ್ಯಕಃ.** "तृष्यद्भिः प्रतिसूर्यकैरजगरस्वेद-द्रवः पीयते" उ० रा० २-१६। ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯನು ವೈಡೂರ್ಯದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿದ್ದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕ್ಷೇಮ ಮತ್ತು ಸುಭಿಕ್ಷ. "प्रतिसूर्यकः प्रशस्तो दिवसकृदृतुवर्णसप्रभः स्निग्धः। वैडूर्यनिभः स्वच्छः शुक्लश्च क्षेमसौभिक्षः" बृहत्सं० ३७-१। ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯನು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ವ್ಯಾಧಿ ಕೆಂಪು ಅಶೋಕಬಣ್ಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಶಸ್ತ್ರಯುದ್ಧನಡೆಯುವುದು. ಮಾಲಾಕಾರದ ಪ್ರತಿ ಸೂರ್ಯರಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳಕಾಕರ ಭೀತಿ, ವ್ಯಾಧಿ ಮತ್ತು ರಾಜರಿಗೆ ವಿಪತ್ತುಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು. "पीतो व्याधिं जनयत्यशोकरूपश्च शस्त्रकोपश्च। प्रतिसूर्याणां माला दस्युभयातङ्कनृपहन्त्री" बृहत्सं० ३७-२।

प्रतिसृष्ट ಪ್ರತಿಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिसृष्टः प्रेषिते स्यात्प्रत्याख्याते च वाच्यवत्" मेदि० ।

प्रतिस्त्री ಪ್ರತಿಸ್ತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿ ಹೆಂಗಸು, ಪರಸ್ತ್ರೀ. प्रतिरूपा स्त्री। (अव्य०) 2. ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ, –ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. आभिमुख्ये अव्ययी०।

प्रतिस्पन्दन ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದನ (न०) ಸ್ಫುರಣ, ಹಾರುವುದು, ಅದಿರುವುದು. प्रति+स्पदि (किञ्चिच्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिस्पर्धा ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಾ (स्त्री०) ಮೇಲಾಟ, ಹುರುಡು. प्रति + स्पर्ध (संघर्षे) "अङ्" (३-३-१०३)।

प्रतिस्पर्धिन् ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿನ್ (वि०) ಎದುರಾಳಿ, ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವಿ, ಮೇಲಾಡುವವನು. प्रतिस्पर्धते—स्पर्ध (संघर्षे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रतिस्वन ಪ್ರತಿಸ್ವನ, –स्वर –ಸ್ವರ (पुं०) ಪ್ರತಿಶಬ್ದ, ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಮಾರ್ದನಿ. प्रतिरूपः स्वनः स्वरो वा। "दधिरेऽधिभित्ति पटहप्रतिस्वनैः स्फुटमट्टहासमिव सौधपङ्क्तयः" माघ० १३-३१।

प्रतिहत ಪ್ರತಿಹತ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "रम्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समवलोक्य" शाकु० १-१२। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "तस्मिन्नुपायाः सर्वे नः क्रूरे प्रतिहतक्रियाः" कुमा० २-४८। 5. ನಿರಾಶನಾದ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದ. "मनोहतः प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतश्च सः" अम०। 6. ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಬದಲಾಗಿ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिहति ಪ್ರತಿಹತಿ (स्त्री०) ಎದುರು ಏಟು, ಎದುರು ಪೆಟ್ಟು. प्रति+हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ध्रुवमागताः प्रतिहतिं कठिने मदनेषवः कुचतटे महति" माघ० ९-४९।

प्रतिहनन ಪ್ರತಿಹನನ (न०) 1. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡುವುದು. 2. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವುದು, ಎದುರು ಏಟು ಹೊಡೆಯುವುದು. प्रति + हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिहन्यमान ಪ್ರತಿಹನ್ಯಮಾನ (वि०) ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + हन (हिंसागत्योः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति" भर्तृ० १-७२।

प्रतिहर्तृ ಪ್ರತಿಹರ್ತೃ (वि०) 1. ಪರಿಹರಿಸುವವನು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು, ನಿವಾರಿಸುವವನು. प्रति+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे। दैवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु० १-६०। 2. ಮತ್ತೆ ತರುವವನು, ಪುನಃ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–हर्त्री –ಹರ್ತ್ರೀ.**

प्रतिहस्तक ಪ್ರತಿಹಸ್ತಕ (पुं०) ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಪ್ರತಿ ಪುರುಷ, ಬದಲಿಯವನು. प्रतिरूपो हस्तो यस्य। "आश्रितानां भृतौ स्वामिसेवायां धर्मसेवने। पुत्रस्योत्पादने चैव न सन्ति प्रतिहस्तकाः" हितो० २-३३।

प्रतिहार ಪ್ರತಿಹಾರ (पुं०) 1. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. प्रतिह्रियते आव्रियते — प्रति + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "धवलाश्मरश्मिपटलाविभावितप्रतिहारमाविशदसौ सदः

शनैः" माघ० १३-६२। 2. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು. प्रतिह्रियतेऽत्र — प्रति + हृञ् (हरणे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "ज्ञातो हि प्रतिहारेण ज्ञानी कश्चिन् द्विजोत्तमः"। वा दीर्घः (६-३-१२२)। प्रतीहारः ಪ್ರತೀಹಾರಃ. 3. ಗಾರುಡಿಗ, ತಂತ್ರಗಾರ, ಯಕ್ಷಿಣಿ ಮಾಡುವವನು. प्रतिरूपं हरति — हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। स्त्रियां गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। –हारी –ಹಾರೀ.

प्रतिहारक ಪ್ರತಿಹಾರಕ (पुं०) ತಂತ್ರಗಾರ, ಗಾರುಡಿಗ, ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ಮಾಡುವವನು. प्रति + हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" ३-१-१३३)।

प्रतिहारभूमि ಪ್ರತಿಹಾರಭೂಮಿ (स्त्री०) ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲು, ಮನೆಯ ಪ್ರವೇಶಸ್ಥಳ. प्रतिहारस्य भूमिः। "भविष्यतः पत्युरुमा च शम्भोः समाससाद प्रतिहारभूमिम्" कुमा० ३-५८।

प्रतिहाररक्षी ಪ್ರತಿಹಾರರಕ್ಷೀ (स्त्री०) ದ್ವಾರಪಾಲಿಕೆ, ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಕಾಯುವ ಹೆಂಗಸು. प्रतिहारं रक्षति। "ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा पुंवत् प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी" रघु० ६-२०।

प्रतिहास ಪ್ರತಿಹಾಸ (पुं०) 1. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದವನನ್ನು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು. प्रतिरूपो हासः। 2. ಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. प्रतीतो हासो विकासोऽस्य। वा दीर्घः (६-३-१२२)। प्रतीहासः ಪ್ರತೀಹಾಸಃ.

प्रतीक ಪ್ರತೀಕ (पुं०) 1. ಅಂಗ, ಅವಯವ. प्रत्येति — प्रति+इण् (गतौ) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "तदा घटेतापि न वा तदेतत्प्रतिप्रतीकाद्भुतरूपशिल्पम्" नैष० ७-१०। 2. ಮುಖ. (न०)3. ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯದ ಮೊದಲ ಪದ. "वदनसौरभलोभपरिभ्रमत्" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ "वदनेति" ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದವು ಪ್ರತೀಕವಾಗಿರುವುದು. 4. ವಿಗ್ರಹ, ಮೂರ್ತಿ. (वि०) 5. ಅನುರೂಪವಾದ. 6. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. "मुखे प्रतीकस्त्रिषु तु प्रतिकूलानुरूपयोः" वैज०। 7. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಲ್ಲದ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ, ವಿಲೋಮ. "प्रतीकोऽवयवेऽपि स्यात् प्रतिकूलविलोमयोः" मेदि०।

प्रतीकार ಪ್ರತೀಕಾರ (पुं०) "प्रतिकार" ಪದದ ಅರ್ಥ. "विपत्प्रतीकारपरेण मङ्गलं निषेव्यते भूतिसमुत्सुकेन" कुमा० ५-७६।

प्रतीकाश ಪ್ರತೀಕಾಶ (पुं०) 1. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. प्रतिकाशते—प्रति+काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। वा दीर्घः (६-३-१२३)। पक्षे प्रतिकाशः ಪ್ರತಿಕಾಶಃ. 2. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. "पुटपाकप्रतीकाशो रामस्य करुणो रसः" उ० रा० ३-१। "स्युरुत्तरपदेत्वमी। निभसंकाशनीकाशप्रतीकाशोपमादयः" अम०।

प्रतीक्षक ಪ್ರತೀಕ್ಷಕ (वि०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವವನು. 2. ಕಾದು ನೋಡುವವನು. प्रति+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रतीक्षण ಪ್ರತೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಎದುರು ನೋಡುವುದು. 2. ಕಾದು ನೋಡುವುದು. प्रति + ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतीक्षमाण ಪ್ರತೀಕ್ಷಮಾಣ(वि०) 1. ಎದುರು ನೋಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಾಯುತ್ತಿರುವ. प्रति + ईक्ष (दर्शने) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रतीक्षमाणानधिचन्द्रशालं पश्य त्वया शिक्षितचारुलास्यान्" याद० १८-१२५।

प्रतीक्षा ಪ್ರತೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಎದುರು ನೋಡುವುದು. 2. ಕಾದು ನೋಡುವುದು. प्रति + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "मित्रप्रतीक्षया शल्य धार्तराष्ट्रस्य चोभयोः" भा०।

प्रतीक्षित ಪ್ರತೀಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಎದುರು ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಾಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वं समीरण इव प्रतीक्षितः कर्षकेण वलजान् पुपूषता" माघ० १४-७।

प्रतीक्षितृ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿತೃ (वि०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವ, ಎದುರು ನೋಡುವ. 2. ಕಾದು ನೋಡುವ. प्रति+ईक्ष (दर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –ईक्षित्री –ಈಕ್ಷಿತ್ರೀ.

प्रतीक्षिन् ಪ್ರತೀಕ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವವನು. 2. ಕಾದುನೋಡುವವನು. प्रति+ईक्ष (दर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रतीक्ष्य ಪ್ರತೀಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜ್ಯನಾದವನು, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. प्रति + ईक्ष (दर्शने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. "प्रतीक्ष्यं तत् प्रतीक्ष्यायै पितृष्वस्रे प्रतिश्रुतम्" माघ० २-१०८।

(अव्य०) 3. ಎದುರುನೋಡಿ. 4. ಕಾದುನೋಡಿ. "कामस्तु बाणावसरं प्रतीक्ष्य" कुमा० ३-६४।

प्रतीक्ष्यमाण ಪ್ರತೀಕ್ಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಎದುರು ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಆಸೆಯಿಂದ ಕಾದು ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + ईक्ष (दर्शने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतीची ಪ್ರತೀಚೀ (स्त्री०) ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು, ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ಅಸ್ತಹೊಂದುವ ದಿಕ್ಕು. प्रति पश्चात् दिनान्तेऽञ्चति सूर्यम्—"क्विन्" (३-२-५९)। "ङीप्" (४-१-६)। "प्रतीचीसिन्धुवीचीव दिनोद्धारे सुधाकरम्" नैष० २०-२। "अग्रेवणं वर्तमाने प्रतीच्यां चन्द्रमण्डले" भट्टि० ९-९३।

प्रतीचीन ಪ್ರತೀಚೀನ (वि०) ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. प्रत्यक् भवम् "खः" (५-४-८)।

प्रतीच्छा ಪ್ರತೀಚ್ಛಾ (स्त्री०) 1. ಬಡಿಸಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "परिवेषणं वर्धनं च प्रतीच्छा पततो ग्रहः" वैज०। 2. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಲಾಷೆ. "महीभृतस्तस्य च मन्मथश्रिया निजस्य चित्तस्य च तं प्रतीच्छया" नैष० १-२६।

प्रतीच्य ಪ್ರತೀಚ್ಯ (वि०) ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. प्रतीच्यां भवः।

प्रतीत ಪ್ರತೀತ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದ, ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ. प्रति + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "धरस्योद्धर्तासि त्वमिति ननु सर्वत्र जगति प्रतीतस्तत्किं मामतिभरमधः प्रापिपयिषुः" माघ० ५-६९। 2. ಹರ್ಷಗೊಂಡ, ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. "पतिः प्रतीतः प्रसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव" रघु० ३-१२। 3. ಅರಿತಿರುವ, ತಿಳಿದಿರುವ. 4. ನಂಬಿರುವ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಿರುವ. "प्रतीतः सादरे ज्ञाते हृष्टप्रख्यातयोस्त्रिषु" मेदि०।

प्रतीति ಪ್ರತೀತಿ (स्त्री०) 1. ಅರಿವು, ಪರಿಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. प्रति + इण् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "आगत्य भूतः सफलो भवत्या भावप्रतीत्या गुणलोभवत्याः" नैष० ३-११५। 2. ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. "त्वदर्थमर्थित्वकृति प्रतीतिः कीदृङ् मयि स्यान्निषधेश्वरस्य" नैष० ३-७२। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ.

प्रतीप ಪ್ರತೀಪ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಶಂತನು ಮಹಾರಾಜನ ತಂದೆ, ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನ ತಾತ. (वि०) 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. "इति प्रतीपोक्तिमति सखीनां विलुप्य पाण्डित्यबलेन बाला" नैष० ६-१०८। 3. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ. प्रतिगताः उत्तानगा आपो यस्याः। "अम्भोभिरुल्लङ्घित-तुङ्गरोधसः प्रतीपनाम्नीः कुरुते स्म निम्नगाः" माघ० १२-५७। 4. ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ, ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಸುಮತಿಯಿಲ್ಲದ. 5. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ, ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ. "न तत्यजुर्नूनमनन्यविश्रमाः प्रतीपभूपालमृगीदृशां दृशः" नैष० १-११। (न०) 6. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪಮಾನಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯವರ್ಣನೆಯು "**ಪ್ರತೀಪಾಲಂಕಾರ**" ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಉಪಮೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಪ್ರತೀಪ. "प्रतीपमुपमानस्योपमेयत्वप्रकल्पनम्"। **उदा०:** "त्वल्लोचनसमं पद्मं त्वद्वक्त्रसदृशो विधुः" चन्द्रा०। ಈ ಪ್ರತೀಪಾಲಂಕಾರವು ಐದು ವಿಧ. [ಚಂದ್ರಾಲೋಕ, ಕುವಲಯಾನಂದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನೋಡಿ]. (अव्य०) 7. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಎದುರಿಸಿ. "भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मा स्म प्रतीपं गमः" शाकु० ४-१७। 8. ಎದುರಾಗಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ.

प्रतीपग ಪ್ರತೀಪಗ (वि०) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಹೋಗುವ, ಎದುರಾಗಿ ಚಲಿಸುವ. प्रतीपं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-१०१)। "तस्य जातु मरुतः प्रतीपगाः वर्त्मसु ध्वजतरुप्रमाथिनः" रघु० ११-५८।

प्रतीपगति ಪ್ರತೀಪಗತಿ (स्त्री०), **–गमन –ಗಮನ** (न०) ವಕ್ರಗತಿ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ, ಹಿಂಚಲನೆ. प्रतीपा गतिः। प्रतीपं गमनम्। "अम्भसामोघसंरोधः प्रतीपगमनादिव" कुमा० २-२५।

प्रतीपदर्शिनी ಪ್ರತೀಪದರ್ಶಿನೀ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು. प्रतीपं द्रष्टुं शीलमस्याः — दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रतीपदर्शिनी वामा वनिता महिला तथा" अम०।

प्रतीयमान ಪ್ರತೀಯಮಾನ (वि०) ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति+इण् (गतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "रत्यादयो हि प्रथममेकैकशः प्रतीयमानाः सर्वेऽप्येकीभूताः रसतामापद्यन्ते" सा० द०।

प्रतीर ಪ್ರತೀರ (न०) ತಟ, ದಡ, ತೀರಪ್ರದೇಶ. प्रतीरयति — प्र + तीर (कर्मसमाप्तौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

प्रतीवाप ಪ್ರತೀವಾಪ (पुं०) 1. ಹಾಲಿಗೆ ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವುದು. प्रत्युप्यते—प्रति + डुवप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)। "आतञ्चनं सञ्जवनं प्रतीवापश्च मूतकम्" वैज०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ರೋಗ.

प्रतीष्ट ಪ್ರತೀಷ್ಟ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + इष (इच्छायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अमन्यतावन्तमिवैष पल्लवैः प्रतीष्टकामज्वलदस्त्रजालकम्" नैष० १-१०२।

प्रतुद ಪ್ರತುದ (पुं०) ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕಿತ್ತು ಹಿಂಸಿಸಿ ತಿನ್ನುವ ಹಕ್ಕಿ, ಕಾಗೆ, ರಣಹದ್ದು, ಹದ್ದು ಮುಂತಾದುವು. "प्रतुद्य भक्षयन्त्येते तुण्डेन प्रतुदाः स्मृताः"।

प्रतोत्र ಪ್ರತೋತ್ರ (न०) ಆನೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಅಂಕುಶ. प्रतुद्यतेऽनेन — प्र + तुद (व्यथने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "इति वाक्सायकैर्विद्धः प्रतोत्रैरिव कुञ्जरः। निशि निस्त्रिंशमादाय विवस्त्रोऽभ्यद्रवद्रुषा" भाग० ९-१४-३०।

प्रतोद ಪ್ರತೋದ (पुं०) 1. ಆನೆಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಅಂಕುಶ. प्रतुद्यतेऽनेन — प्र + तुद (व्यथने) करं० "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रतोदा जगलुर्वाममानञ्चुर्यज्ञिया मृगाः" भट्टि० १४-९९। 2. ಚಾವಟಿ, ಗಾಡಿಯ ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅಟ್ಟಿ ನಡೆಸುವ ಕೋಲು. "प्रतोदसन्दंशिकयोदहार्षीत् पाञ्चालकन्यापरिभूतिशल्यम्" याद० २३-५२।

प्रतोली ಪ್ರತೋಲೀ (स्त्री०) ನಗರದ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ, ರಾಜಮಾರ್ಗ. प्रतोलयन्ति जनाः अस्मिन् — प्र + तुल (उन्माने) + णिच् (३-१-१३४)। "विलोकयामास सभां स भैम्यास्तस्य प्रतोलीमणिवेदिकायाम्" नैष० ६-५८।

प्रतोष ಪ್ರತೋಷ (पुं०) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ, ಆನಂದ. प्र + तुष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "तोषः प्रतोषः सन्तोषः भद्रः शान्तिरिडस्पतिः" भाग० ४-१-७।

प्रत्त ಪ್ರತ್ತ (वि०) ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रदीयते स्म—प्र + डु दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। तकारादेशः (७-४-४७)।

प्रत्न ಪ್ರತ್ನ (वि०) ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ, ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ. प्र "त्नप्" (वा० ५-४-२५)। "प्रत्नं वेतण्डरत्नं सततपरिचलत्कर्णतालप्ररोहत्" चं० भा० १-१। "प्रत्नस्य विष्णो रूपं यत् सत्यस्यर्तस्य ब्रह्मणः" भाग० ५-२०-५।

प्रत्यक् ಪ್ರತ್ಯಕ್ (अव्य०) 1. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. 2. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶ. 3. ಪಶ್ಚಿಮ ಕಾಲ. 4. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ. 5. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಿಂದ. 6. ಪಶ್ಚಿಮ ಕಾಲದಿಂದ. 7. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 8. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 9. ಪಶ್ಚಿಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. प्रत्यञ्चति—प्रति + अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९) "अस्तातिः" (५-३-२७)। अस्तातेः लुक् (५-३-३०)। "प्रत्यग्दिग्देशकालेषु वाच्यवत् त्रितयेऽव्ययम्" मेदि०। 10. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ.

प्रत्यक्पर्णी ಪ್ರತ್ಯಕ್ಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. प्रत्यञ्चि पर्णाण्यस्याः। "ङीष्" (४-१-६४)। "प्रत्यक्पर्णी केशवल्ली किहिणी खरमञ्जरी" अम०।

प्रत्यक्पुष्पी ಪ್ರತ್ಯಕ್ಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. प्रत्यञ्चि पुष्पाण्यस्याः। "ङीष्" (४-१-६४)। "प्रत्यक्पुष्पीसदापुष्पीनिम्बकषायाणामन्यतमेनालोड्य मधुसैन्धवयुक्तां मात्रां पाययित्वा वामयेत्" सुश्रुत० सूत्र० ४३-१।

प्रत्यक्श्रेणी ಪ್ರತ್ಯಕ್ಶ್ರೇಣೀ (स्त्री०) ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ, ಇಲಿ ಕಿವಿಯ ಗಿಡ. प्रतीची श्रेणी यस्याः। "प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषिकपर्ण्यपि" अम०।

प्रत्यक्ष ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (न०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನ, ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಸನ್ನಿಕರ್ಷ (ಸಂಬಂಧ) ದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ, ಅನುಭವ. प्रतिगतमक्षमिन्द्रियम् यत्र। ಇದು (1) घ्राणजम् (2) रासनम् (3) श्रावणम् (4) चाक्षुषम् (5) स्पार्शनम् ಮತ್ತು (6) मानसम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ.

ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗಂಧವು ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು **ಘ್ರಾಣಜ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ಜಿಹ್ವೆಗೆ ರಸವು ಗೋಚರವಾಗುವುದು **ರಾಸನ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಶಬ್ದವು ಗೋಚರವಾಗುವುದು **ಶ್ರಾವಣ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಉದ್ಭೂತ ರೂಪದ ಗ್ರಹಣವು **ಚಾಕ್ಷುಷ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉದ್ಭೂತಸ್ಪರ್ಶವದ್ದ್ರವ್ಯದ ಅನುಭವವು **ಸ್ಪಾರ್ಶನ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ಮನೋಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಸುಖದುಃಖಾದಿಜ್ಞಾನವು **ಮಾನಸ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. "घ्राणजादिप्रभेदेन प्रत्यक्षं षड्विधं स्मृतम् । घ्राणस्य गोचरो गन्धः गन्धत्वादिरपि स्मृतः ।। तथा रसो रसज्ञायास्तथा शब्दोऽपि च श्रुतेः ॥ उद्भूतरूपं नयनस्य गोचरो द्रव्याणि तद्वन्ति पृथक्त्वसंख्ये । क्रियां जातिं योग्यवृत्तिं समवायञ्च तादृशम् । गृह्णाति चक्षुः सम्बन्धात् आलोकोद्भूतरूपयोः। उद्भूतस्पर्शवद्द्रव्यं गोचरः सोऽपि च त्वचः । द्रव्याध्यक्षे त्वचो योगो मनसा ज्ञानकारणम् । मनोग्राह्यं सुखं दुःखमिच्छा द्वेषो मतिः कृतिः" भाषाप० । (वि०) 2. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ. "प्रत्यक्षाभिः प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः" शाकु० १-१ । 3. ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ ಇರುವ. (अव्य०) 4. ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ. "फलन्त्वनभिसन्धाय क्षेत्रिणां बीजिनां तथा । प्रत्यक्षं क्षेत्रिणामर्थो बीजाद्योनिर्गरीयसी" मनु० ९-५२ । 5. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲೂ. अक्षि अक्षि प्रति — अव्ययी० (२-१-१४) ।

प्रत्यक्षज्ञान ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ (न०) ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವಜ್ಞಾನ, ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರಿವು.

प्रत्यक्षदर्शन ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನ (न०) 1. ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುವುದು. प्रत्यक्षं दर्शनम् । "प्रत्यक्षदर्शनं यज्ञे गतिं चानुत्तमां शुभाम् । नैषधाय ददौ शक्रः प्रीयमाणः शचीपतिः" भा० वन० ५४-३६ । (वि०) 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವ, ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುವ. प्रत्यक्षं पश्यति – दृशिर् (प्रेक्षणे) "ल्युः" (३-१-१३४) । "णिनिः" (३-१-१३४) । **–दर्शिन् –ದರ್ಶಿನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) । **–दर्शिनी –ದರ್ಶಿನೀ.**

प्रत्यक्षवाद ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ (पुं०) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೊಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವುದೊಂದು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವುದು.

प्रत्यक्षवादिन् ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹೊರತು ಮತ್ತೆ ಯಾವುದೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವನು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮಾತನಾಡುವವನು. प्रत्यक्षमेव प्रमाणतया वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८) । 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು.

प्रत्यक्षिन् ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡುವ. प्रत्यक्षमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) ।

प्रत्यक्स्रोतस् ಪ್ರತ್ಯಕ್‌ಸ್ರೋತಸ್ (पुं०) 1. ನದ, ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಗಂಡುಹೊಳೆ. प्रत्यक् स्रोतो यस्य । ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಯು ನದಿ. ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಯು ನದ. (ನರ್ಮದಾ ನದಿ ಹೊರತು). "दधद्भिरभितस्तटौ विकचवारिजाम्बूनदैर्विनोदितदिनक्लमाः कृतरुचश्च जाम्बूनदैः" माघ० ४-६६ । 2. ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ಯತಿ. प्रतीचि प्रत्यगात्मनि स्रोतश्चित्तप्रवाहो यस्य । 3. ನರ್ಮದಾ ನದಿ.

प्रत्यगात्मन् ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನ್ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

प्रत्यगानन्द ಪ್ರತ್ಯಗಾನಂದ (पुं०) ಆತ್ಮಾನಂದವುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ.

प्रत्यगाशापति ಪ್ರತ್ಯಗಾಶಾಪತಿ (पुं०) ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ, ವರುಣ. प्रत्यगाशायाः पतिः ।

प्रत्यगुदच् ಪ್ರತ್ಯಗುದಚ್ (स्त्री०) ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು, ವಾಯುದಿಕ್ಕು. प्रतीच्या उदीच्याश्च दिशः अन्तरालम् ।

प्रत्यग्र ಪ್ರತ್ಯಗ್ರ (वि०) 1. ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. प्रतिनवमग्रमस्य । "दन्तानामधरमयावकं पदानि प्रत्यग्रास्तनुमविलेपनां नखाङ्काः" माघ० ८-५५ । 2. ಶುದ್ಧವಾದ.

प्रत्यङ्ग ಪ್ರತ್ಯಂಗ (न०) 1. ವೇದಾಂಗಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ —ಪುರಾಣಗಳು ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. 2. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅವಯವಗಳು, ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹುಟ್ಟುವ ಇತರ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಯವಗಳು. प्रतिगतमङ्गम्। ತಲೆ ಮೂಗು ಗಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ ಬೆನ್ನು ನಾಭಿ (ಹೊಕ್ಕಳು) ಹಣೆ ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ (ಬಸ್ತಿ) ಕಂಠ (ಕುತ್ತಿಗೆ) ಕಿವಿಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳು ಹುಬ್ಬುಗಳು ಶಂಖಗಳು (ಕಿವಿ ಮತ್ತು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯ) ಹೆಗಲುಗಳು ಕೆನ್ನೆಗಳು ಕಕ್ಷಗಳು ಸ್ತನಗಳು ವೃಷಣಗಳು ಪಕ್ಕೆಗಳು ತೊಡೆಗಳು ಪಿರ್ರೆಗಳು ಮಂಡಿಗಳು ತೋಳುಗಳು ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳು ಮುಂತಾದುವು. "मस्तकोदरपृष्ठ-

नाभिललाटनासाचिबुकबस्तिग्रीवा इत्येता एकैकाः। कर्णनेत्रभ्रूशङ्खांसगण्डकक्षस्तनवङ्क्षणवृषणपार्श्वस्फिग्जानुकूर्परबाहूरुप्रभृतयो द्वे द्वे विंशतिरङ्गुलयः स्रोतांसि च। एष प्रत्यङ्गविभागः" सुश्रुत० शारीर० ५-४। (अव्य०) 3. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೂ. 4. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗವನ್ನೂ.

प्रत्यङ्मुख ಪ್ರತ್ಯಙ್ಮುಖ (वि०) 1. ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾದ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿರುವ. प्रत्यक् मुखं यस्य। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्तेह्युदङ्मुखः" मनु० २-५२। 2. ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ.

प्रत्यनन्तर ಪ್ರತ್ಯನಂತರ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. प्रतिप्राप्तमनन्तरम्। 2. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಂತಿರುವ. "आजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा। जीवेत् क्षत्रियधर्मेण स ह्यस्य प्रत्यनन्तरः" मनु० १०-८१। (अव्य०) 3. ಕೂಡಲೆ, ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ.

प्रत्यनिल ಪ್ರತ್ಯನಿಲ (अव्य०) 1. ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ, ಗಾಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. 2. ಗಾಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ, ಗಾಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ.

प्रत्यनीक ಪ್ರತ್ಯನೀಕ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. प्रतिगतः अनीकं युद्धम्। (न०) 2. ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ. "ऋतेऽपि त्वा न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः" गीता ११-३२। 3. ಶತ್ರುತ್ವ, ಹಗೆತನ, ವೈರ. 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದು (ಶತ್ರುಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತೀಕಾರವು) **"ಪ್ರತ್ಯನೀಕಾಲಂಕಾರ"**. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "प्रत्यनीकं बलवतः शत्रोः पक्षे पराक्रमः"। **ಉದಾ:** "जैत्रनेत्रानुगौ कर्णावुत्पलाभ्यामधः कृतौ"। ಕಾಂತಿಸೌಂದರ್ಯಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ನೇತ್ರಗಳೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಉತ್ಪಲಗಳಿಂದ ನೇತ್ರಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾದ ಕರ್ಣಗಳು ತಿರಸ್ಕೃತವಾದುವು ಎಂದು ಶತ್ರುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕಾರವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯನೀಕಾಲಂಕಾರ.

प्रत्यनुमान ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನುಮಾನ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಅನುಮಾನ. प्रतिरूपमनुमानम्। "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ "पर्वतो न वह्निमान् पाषाणमयत्वात्" ಎಂದು ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನ.

प्रत्यन्त ಪ್ರತ್ಯಂತ (पुं०) 1. ಗಡಿ, ಸರಹದ್ದು, ಎಲ್ಲೆಯ ಪ್ರದೇಶ. प्रतिगतः अन्तम्। "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः" रघु० ४-२६। 2. ಮ್ಲೇಚ್ಛದೇಶ. (वि०) 3. ಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಂತಿರುವ.

प्रत्यन्तपर्वत ಪ್ರತ್ಯಂತಪರ್ವತ (पुं०) ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಗುಟ್ಟಗಳು, ಬೆಟ್ಟದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಗುಟ್ಟಗಳು. प्रत्यन्ते महाद्रीणां समीपे पर्वताः।

प्रत्यभिज्ञा ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಗುರುತಿನ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪೂರ್ವಸ್ಮರಣೆ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ವಸ್ತುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹಿಂದಿನ ನೆನಪು. प्रतिगता अभिज्ञाम्। ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ನೋಡಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೆ ನೋಡಿದಾಗ ಪೂರ್ವಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಅದೇ ಈ ವಸ್ತುವೆಂಬ ನೆನಪುಂಟಾಗುವುದು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆ. "तद्देशकालवृत्तित्वरूपतत्तासंस्कारात् स एवायं घटः इति प्रत्यभिज्ञा जायते। "सभ्रूविलासमथ सोऽयमितीव नाम सप्रत्यभिज्ञमिव मामवलोक्य तस्याः" मालती० १-२८।

प्रत्यभिज्ञात ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾತ (वि०) ಗುರುತಿನಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रत्यभिज्ञादर्शन ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾದರ್ಶನ (न०) ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಶಾಸ್ತ್ರ.

प्रत्यभियोग ಪ್ರತ್ಯಭಿಯೋಗ (पुं०) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಪಕಾರ, ಅಪರಾಧಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರತೀಕಾರ. प्रतिरूपोऽभियोगः।

प्रत्यभिवाद ಪ್ರತ್ಯಭಿವಾದ (पुं०) ಮಾಡಿದ ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಆಶೀರ್ವಾದ. प्रति + अभि + वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–वादनम् –ವಾದನವು.**

प्रत्यय ಪ್ರತ್ಯಯ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ. प्रति+इण् (गतौ) "अण्" (३-३-५६)। "भूयो दृष्टप्रत्ययाः प्राप्तसंज्ञाः साधीयस्ते यद्रणायाद्रियन्ते" माघ० १८-६३। 2. ಕಾರಣ, ಹೇತು. "अपेक्षते प्रत्ययमुत्तमं त्वां बीजाङ्कुरः प्रागुदयादिवाम्भः" कुमा० ३-१८। 3. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. प्रतीयतेऽनेन करः "अच्"। 4. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ಪರಿಜ್ಞಾನ. "स्थानप्रत्ययात्तु वयमेवंतर्किणः" शाकु० ७।

5. ಅಧೀನ, ಪರತಂತ್ರ. 6. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಅದರ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಸುಬಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. सुप् तिङ् कृत् ಮತ್ತು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. "प्रकृतिमवधीकृत्य विधीयमानः स्वार्थबोधकः शब्दविशेषः प्रत्ययः। स्वीयमर्थं प्रत्याययति" इति भाष्यम्। "केवलं दधति कर्तृवाचिनः प्रत्ययानिह न जातु कर्मणि। धातवः सृजतिसंहृशास्तयः स्तौतिरत्र विपरीतकारकः" माघ० १४-६६। 7. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ. 8. ರಂಧ್ರ, ವಿವರ, ತೂತು. 9. ಆಚಾರ. 10. ಖ್ಯಾತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 11. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಣಯ. "यदि संशय एव स्यात् लिङ्गानामपि दर्शने। साक्षिप्रत्यय एव स्यात् सीमावादविनिर्णयः" मनु० ८-२५३। 12. ವಿಶ್ವಾಸ, ಪರಮಾತ್ಮ. सहितान् प्रत्याययति विस्रम्भयति। "योऽसौ प्रत्याययति तान् प्रत्ययः समुदाहृतः" इति निरुक्तिः। "अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः" वि० स०। "प्रत्ययो ज्ञानरन्ध्रयोः। विश्वासे शपथे हेतावाचारप्रथितत्वयोः। अधीने निश्चये स्वादौ" हेम०। (वि०) 13. ಸ್ವಾದುವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ. 14. ಸಹಾಯಕ, ಒತ್ತಾಸೆಮಾಡುವವನು. "प्रत्ययाः सहकारिणः" त्रिकाण्ड०।

प्रत्ययकारक ಪ್ರತ್ಯಯಕಾರಕ (वि०) ನಂಬಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು. प्रत्ययं करोति—डुकृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–कारी –ಕಾರೀ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –ಕಾರಿಣೀ.** ಮುದ್ರೆ, ಮುದ್ರಿಕೆ, ಮೊಹರು.

प्रत्ययित ಪ್ರತ್ಯಯಿತ (वि०) 1. ಆಪ್ತ. 2. ನಂಬಿರುವವನು, ನಂಬಿಕೆ ಹೊಂದಿರುವವನು. प्रत्ययोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "तच्छ्रुत्वा व्यसृजद्राजा सोऽथ प्रत्ययितान् द्विजान्" कथास०।

प्रत्ययिन् ಪ್ರತ್ಯಯಿನ್ (वि०) ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. प्रत्ययोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

प्रत्यर्थिन् ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿನ್ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. प्रतिकूलम् अर्थयितुं शीलः—प्रति+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रत्यर्थिपार्थिवपयोनिधिमाथमन्थपृथ्वीधरः पृथुरयं मधुराधिनाथः" नैष० ११-१०३। 2. ವಿರೋಧಿ, ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿ, ಎದುರಾಳಿ. 3. (ನ್ಯಾಯಶಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿವಾದಿ, ವಾದಿಯ ಎದುರಾಳಿ. "स धर्मस्थसखः शश्वत् अर्थिप्रत्यर्थिनां स्वयम्। ददर्श संशयच्छेद्यान् व्यवहारानतन्द्रितः" रघु० १७-३९।

प्रत्यर्पण ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣ (न०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು, ವಸ್ತುವಿನ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. प्रति + ऋ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "धरायां तस्य संरम्भं सीताप्रत्यर्पणैषिणः" रघु० १५-८८।

प्रत्यर्पणीय ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣೀಯ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ, –ಕೊಡಬೇಕಾದ. प्रति+ऋ (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रत्यर्पयत् ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಯತ್ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति + ऋ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

प्रत्यर्पित ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಿತ (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + ऋ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रत्यवमर्श ಪ್ರತ್ಯವಮರ್ಶ (पुं०) ಅನುಸಂಧಾನ, ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. प्रति + अव + मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–अवमर्शनम् –ಅವಮರ್ಶನಮ್.**

प्रत्यवर ಪ್ರತ್ಯವರ (वि०) ಬಹಳ ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ. प्रतिरूपोऽवरः। "प्रतिग्रहाद्याजनाद्वा तथैवाध्यापनादपि। प्रतिग्रहः प्रत्यवरः प्रेत्य विप्रस्य गर्हितः" मनु० १०-१०९। "मत्तः प्रत्यवरः कश्चित् नास्ति सुग्रीवसन्निधौ" रामा०।

प्रत्यवरोध ಪ್ರತ್ಯವರೋಧ (पुं०) ತಡೆಯುವುದು, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವುದು. प्रति + अव + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८) "ल्युट्" (३-३-११५)। **–अवरोधनम् –ಅವರೋಧನಮ್.**

प्रत्यवसन ಪ್ರತ್ಯವಸನ (न०) ಭೋಜನ. "अभ्यवहारः प्रत्यवसनं भोजनं जग्धिः" हला०।

प्रत्यवसान ಪ್ರತ್ಯವಸಾನ (न०) ಭೋಜನ, ಊಟ. प्रति+अव+षो (अन्तकर्मणि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "जग्धिः प्रत्यवसानं च भक्षणं भोजनाशने" वैद्यकरत्नमाला।

प्रत्यवसित ಪ್ರತ್ಯವಸಿತ (वि०) ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+अव+षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रत्यवस्यत् ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಯತ್ (वि०) ಊಟಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति+अव+षो (अन्तकर्मणि) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभीलानि प्राणिनः प्रत्यवस्यन् कालो

नूनं व्याददावाननानि" माघ० १८-७८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-अवस्यन्ती -ಅವಸ್ಯನ್ತೀ.**

प्रत्यवस्कन्द ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಕಂದ (ಪುಂ) (ನ್ಯಾಯಾಂಗ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಉತ್ತರಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ ಉತ್ತರ.

प्रत्यवस्था ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. ವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रति + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-अवस्थानम् -ಅವಸ್ಥಾನಮ್.** ಸಾಧರ್ಮ್ಯ ಮತ್ತು ವೈಧರ್ಮ್ಯಗಳಿಂದ ಪಕ್ಷ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಗಳು ಏರ್ಪಡುವುವು. "साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां प्रत्यवस्थानम्"।

प्रत्यवस्थातृ ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾತೃ (वि०) ಶತ್ರು, ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿ. प्रति+अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.

प्रत्यवहार ಪ್ರತ್ಯವಹಾರ (ಪುಂ) 1. ಸಂಹಾರ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ. प्रति + अव + हृञ् (हरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघु० २-४४। 2. (ಸೈನ್ಯವನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, (ಯುದ್ಧದಿಂದ) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "ततः प्रत्यवहारोऽभूत्सैन्यानां राघवाज्ञया" भा० वन० २८५-४१।

प्रत्यवाय ಪ್ರತ್ಯವಾಯ (ಪುಂ) 1. ಪಾಪ, ದುರಿತ. प्रत्यवय्यते — प्रति + अव + अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "क्षयं केचिदुपात्तस्य दुरितस्य प्रचक्षते। अनुत्पत्तिं तथाचान्ये प्रत्यवायस्य मन्वते" जाबालिः। 2. ದುರಾಚಾರ, ವಿಪರೀತವಾದ ಆಚಾರ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಚಾರ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆ. "उत्तमानुत्तमान् गच्छन् हीनान् हीनांश्च वर्जयन्। ब्राह्मणः श्रेष्ठतामेति प्रत्यवायेन शूद्रताम्" मनु० ४-२४५। 3. ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷ. "यावदर्हकरणं किल साधोः प्रत्यवायधुतये न गुणाय" नैष० ५-९।

प्रत्यवेक्षण ಪ್ರತ್ಯವೇಕ್ಷಣ (न०) 1. ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿಷಯಗಳ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ವಿಷಯವನ್ನು ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಯೋಚಿಸುವುದು. प्रति+ अव + ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಚಿಂತನೆ. भावे "अः" (३-३-१०३)। **-अवेक्षा -ಅವೇಕ್ಷಾ.** 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವಿಕೆ. 4. ಹಿಂತಿರುಗಿ ನೋಡುವುದು. "प्रत्यवेक्षणपदं प्रतीहि माम्" याद० १७-११७।

प्रत्यवेक्षित ಪ್ರತ್ಯವೇಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + अव + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "महाराज, प्रत्यवेक्षिताः प्रमदवनभूमयः" शाकु० ६।

प्रत्यवेक्ष्य ಪ್ರತ್ಯವೇಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಯೋಚಿಸಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति + अव + ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "भव्यमुख्याः समारम्भाः प्रत्यवेक्ष्या निरत्ययाः" रघु० १७-५३। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವ.

प्रत्यश्मन् ಪ್ರತ್ಯಶ್ಮನ್ (ಪುಂ) ಕೆಂಪು ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲು, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. प्रतिरूपः अश्मा। "प्रत्यश्मा गिरिमृत्" त्रिकाण्ड०।

प्रत्यहम् ಪ್ರತ್ಯಹಮ್ (अव्य०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ, ನಿತ್ಯವೂ. अहन्यहनि — अव्ययी०। "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी" कुमा० १-६०।

प्रत्याकार ಪ್ರತ್ಯಾಕಾರ (ಪುಂ) ಖಡ್ಗಕೋಶ, ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. प्रतिरूपः खड्गसदृशः आकारोऽस्य।

प्रत्याख्यात ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + आ + ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रत्याख्यान ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ (न०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿರಾಕರಣೆ. प्रति + आ + ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रत्याख्यानपराङ्मुखः प्रियतमो गन्तुं प्रवृत्तोऽधुना" अमरु० ८७। 2. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು.

प्रत्यागत ಪ್ರತ್ಯಾಗತ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದ. प्रति+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रत्यागतं त्वास्मि कृतार्थमेव स्तनोपपीडं परिरब्धुकामा" किरा० ३-५४।

प्रत्यागति ಪ್ರತ್ಯಾಗತಿ (स्त्री०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು. प्रति + आ + गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रत्यागम ಪ್ರತ್ಯಾಗಮ (ಪುಂ) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು. प्रति + आ + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-आगमनम् -ಆಗಮನಮ್.**

प्रत्यादान ಪ್ರತ್ಯಾದಾನ (नं०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रति+आ+डुदाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्यादिष्ट ಪ್ರತ್ಯಾದಿಷ್ಟ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + आ + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रत्यादिष्टविशेषमण्डनविधिर्वामप्रकोष्ठार्पितम्" शाकु० ६-६। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रक्षागृहगता दीपाः प्रत्यादिष्टा इवाभवन्" रघु० १०-६८।

प्रत्यादेश ಪ್ರತ್ಯಾದೇಶ (पुं०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿರಾಕರಣೆ. प्रति+आ+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभ्रूविलासम्" मेघ० २-३२। 2. ಅವಮಾನ, ಅವಜ್ಞೆ. "सुकुमारं प्रहरणं महेन्द्रस्य, प्रत्यादेशो रूपगर्वितायाः श्रीगौर्याः अलंकारः सर्गस्य" विक्र० १।

प्रत्याधान ಪ್ರತ್ಯಾಧಾನ (नं०) ಪುನರಾಧಾನ, ದ್ವಿತೀಯ ವಿವಾಹವಾದ ನಂತರ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಸಂಧಾನ. प्रति + आ + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्यानयन ಪ್ರತ್ಯಾನಯನ (नं०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರುವುದು. प्रति + आ + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्यापत्ति ಪ್ರತ್ಯಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪುನಃ ಬರುವುದು, ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು. प्रति+आ+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವೈರಾಗ್ಯ, ಪ್ರಪಂಚವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೊರೆದುಬಿಡುವಿಕೆ.

प्रत्याम्नात ಪ್ರತ್ಯಾಮ್ನಾತ (वि०) ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬದಲಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + आ + म्ना (अभ्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रत्याम्नाय ಪ್ರತ್ಯಾಮ್ನಾಯ (पुं०) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವು ದುರ್ಲಭವಾಗಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವಿಹಿತವಾದ ವಸ್ತು. प्रति+आ+म्ना (अभ्यासे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "युक्" (७-३-३३)।

प्रत्यायक ಪ್ರತ್ಯಾಯಕ (वि०) 1. ವಿಶ್ವಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ, ನಂಬಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. प्रति+आ+इण् (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬೋಧಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ.

प्रत्यायन ಪ್ರತ್ಯಾಯನ (नं०) 1. ವಿಶ್ವಾಸವುಂಟುಮಾಡುವುದು, ನಂಬಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. प्रति + आ + इण् (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೋಧಿಸುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು.

प्रत्यायित ಪ್ರತ್ಯಾಯಿತ (वि०) ನಂಬಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + आ + इण् (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रदर्शिताप्तभ्रमणेन नूनं प्रत्यायितां मन्दरनर्तकेन" याद० १८-९९।

प्रत्यालीढ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ (वि०) 1. ಬಿಲ್ಲುಗಾರನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡಿ ಹೊಂಚು ಹಾಕಿ ಆಯುವರಿತು ನಿಲ್ಲುವುದು. प्रति +आ + लिह (आस्वादने) "क्तः" (३-३-११४)। (1) ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ (2) ಆಲೀಢ (3) ಸಮಪದ (4) ವಿಶಾಖ ಮತ್ತು (5) ಮಂಡಲಗಳೆಂದು ಬಿಲ್ಲುಗಾರನ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸವು ಐದು ಬಗೆ. "स्यात् प्रत्यालीढमालीढं समं पादं तथापरम्। वैशाखं मण्डलं चेति धन्विनां स्थानपञ्चकम्"। 2. ಆಸ್ವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रत्यावर्तन ಪ್ರತ್ಯಾವರ್ತನ (नं०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. प्रति + आ + वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्यावृत्त ಪ್ರತ್ಯಾವೃತ್ತ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ. प्रति+आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रत्यावृत्तं भङ्गभाजि स्वसैन्ये तुल्यं मुक्तैराकिरन्ति स्म कश्चित्" माघ० १८-५५। 2. ಮತ್ತೆ ಬಂದ, ಮತ್ತೆ ಸಂಭವಿಸಿದ. "प्रत्यावृत्तमहोत्सवेन मुदितां प्राप्तः पुरीं द्वारकाम्" याद० २३-६२।

प्रत्याशा ಪ್ರತ್ಯಾಶಾ (स्त्री०) 1. ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಎದುರು ನೋಡುವುದು, ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಾರೈಕೆ. प्रति किञ्चिद्वस्तु प्रति आशा— प्रति + आ + अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "न यत्र प्रत्याशामनुपतति नो वा रहयति प्रतिक्षिप्तं चेतः प्रविशति च मोहान्धतमसम्" मालती० ९-८। 2. ಆಸೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ತೃಷ್ಣೆ. "प्रत्याशाभिर्मेदसो दारितानि" माघ० १८-७८।

प्रत्याश्वस्त ಪ್ರತ್ಯಾಶ್ವಸ್ತ (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ. प्रति + आ + श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮತ್ತೆ ಉಸಿರಾಡಿಕೊಂಡ. "प्रत्याश्वस्तां सममभिनवैर्जालकैर्मालतीनाम्" मेघ० २-३५।

प्रत्याश्वास ಪ್ರತ್ಯಾಶ್ವಾಸ (पुं०) ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳುವುದು, ಉಸಿರಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रति + आ + श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रत्याश्वासन ಪ್ರತ್ಯಾಶ್ವಾಸನ (न०) ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವುದು, ಸಂತಯಿಸುವುದು. प्रति + आ + श्वस (प्राणने) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्याश्वासित ಪ್ರತ್ಯಾಶ್ವಾಸಿತ (वि०) ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+आ+श्वस (प्राणने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रत्यासत्ति ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿ (स्त्री०) 1. (ಕಾಲ ಮತ್ತು ದೇಶಗಳ) ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ. 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಮಾನತೆ, ಸಾಮ್ಯ. प्रति + आ + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रत्यासन्न ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. प्रति + आ + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿರುವ, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. 3. ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. "प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्रातिपक्षे यन्त्रा नागः प्रास्तवक्त्रच्छदोऽपि" माघ० १८-२८।

प्रत्यासर ಪ್ರತ್ಯಾಸರ (पुं०) 1. ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. प्रति+ आ + सृ (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। "घञ्" (३-३-१२१)। **–आसारः –ಆಸಾರಃ**. 2. ಸೇನೆಯ ವ್ಯೂಹ ರಚನೆ.

प्रत्याहत ಪ್ರತ್ಯಾಹತ (वि०) ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿ ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+आ+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रत्याहतास्त्रो गिरिशप्रभावात् आत्मन्यवज्ञां शिथिलीचकार" रघु० २-४१।

प्रत्याहरण ಪ್ರತ್ಯಾಹರಣ (न०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವುದು. प्रति + आ + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रत्याहार ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रति+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ಅಷ್ಟವಿಧ ಯೋಗಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) यमः (2) नियमः (3) आसनम् (4) प्राणायामः (5) प्रत्याहारः (6) धारणा (7) ध्यानम् ಮತ್ತು (8) समाधिः ಇವು ಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು. "यमनियमासनप्राणायाम-प्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावङ्गानि" पा० यो० सू० २-२९। "शब्दादिष्वनुरक्तानि निगृह्याक्षाणि योगवित्। कुर्याच्चित्तान्तकारीणि प्रत्याहारपरायणः" विष्णुपु०। 2. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಚತುರ್ದಶ (ಹದಿನಾಲ್ಕು) ಮಾಹೇಶ್ವರಸೂತ್ರಗಳ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೂ ಅವೆರಡರ ಮಧ್ಯದ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ. "आदिरन्त्येन सहेता" पा० सू० १-१-७१। "अन्त्येन इता सहितः आदिः मध्यगानां स्वस्य च संज्ञा स्यात्" सि० कौ०। अइउण् ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಮತ್ತು ण् ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವು अण्। ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣವಾದ ಅಕಾರ ಮತ್ತು ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ण् ವರ್ಣಗಳ ಮಧ್ಯದ ವರ್ಣಗಳಾದ इ उ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಆದಿವರ್ಣವಾದ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಣ. ಈ ರೀತಿ अच् इक् एङ् ऐच् यण् यर् लण् अल् ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು. ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಗ್ರಹಣವಿಲ್ಲ. "प्रत्याहारेष्वितां न ग्रहणम्" सि० कौ०। अच् ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವರ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ अल् ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವರ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣ. ಈ ಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವುದು.

प्रत्याहृत ಪ್ರತ್ಯಾಹೃತ (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रत्याहृतैः पत्रलताङ्कुराद्यैः" याद० १८-८७।

प्रत्युक्त ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಉತ್ತರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+ वच (परिभाषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬದಲು ಹೇಳಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रत्युक्ति ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಬದಲು ಮಾತು, ಉತ್ತರ. प्रति + वच (परिभाषणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रत्युज्जीवन ಪ್ರತ್ಯುಜ್ಜೀವನ (न०) ಪುನಃ ಜೀವಿಸುವುದು, ಕಷ್ಟ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದು ಬಾಳುವುದು. प्रति+उद्+जीव (प्राणधारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्युज्जीवित ಪ್ರತ್ಯುಜ್ಜೀವಿತ (वि०) ಬದುಕಿನ ಕಷ್ಟ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿರುವ.

प्रत्युत ಪ್ರತ್ಯುತ (अव्य०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಬದಲಾಗಿ, ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಮಾತಿಗೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ. प्रति उत। "अनुकम्पाद्यतिशयो यदि कश्चित् विवक्ष्यते। न दोषः पुनरुक्तोऽपि प्रत्युतेयमलंक्रिया" काव्या० ३-१३७। 2. ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದ, ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ. "मधुरैरपि भूयसा स मेध्यैः प्रथमं प्रत्युत वारिभिर्दिदीपे" माघ० २०-७१।

प्रत्युत्क्रम ಪ್ರತ್ಯುತ್ಕ್ರಮ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ, ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸನ್ನಾಹ. प्रति + उत् + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮುಖ್ಯಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಾರಂಭದ ಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಧಾನವಾದ ಫಲಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾರ್ಯಾರಂಭ. "क्तिन्" (३-३-९४)। **प्रत्युत्क्रान्तिः ಪ್ರತ್ಯುತ್ಕ್ರಾನ್ತಿಃ.** "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्रमणम् –ಕ್ರಮಣಮ್.**

प्रत्युत्तर ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ (न०) ವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ಉತ್ತರ. प्रतिरूपमुत्तरम्।

प्रत्युत्थान ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನ (न०) 1. ಬಂದವನಿಗೆ ಗೌರವ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಆಸನದಿಂದ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವುದು. प्रति + उद् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः" भाग० १०-६९। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಎದುರುಗೊಂಡು ಏಳುವುದು.

प्रत्युत्थित ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಿತ (वि०) 1. ಎದುರುಗೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದುನಿಂತಿರುವ. 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಅಣಿಮಾಡಿರುವ. 3. ಹಿರಿಯರು ಬಂದಾಗ ಮರ್ಯಾದೆಗಾಗಿ ಆಸನದಿಂದ ಎದ್ದು ನಿಂತಿರುವ. प्रति+उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रत्युत्पन्न ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪನ್ನ (वि०) 1. ತತ್‌ಕ್ಷಣ ಉದ್ಭವಿಸಿದ, ಕೂಡಲೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಒಡನೆಯೇ ಸಿದ್ಧವಾದ. प्रति + उत् + पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪುನಃ ಹುಟ್ಟಿದ, ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿಬಂದ.

प्रत्युत्पन्नमति ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪನ್ನಮತಿ (वि०) 1. ಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಪ್ರತಿಭಾವಂತ. प्रत्युत्पन्ना मतिर्यस्य। (स्त्री०) 2, ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿ. "प्रत्युत्पन्नमतिर्धीमान् व्यवसायी विशारदः। सत्यधर्मपरो यश्च स भिषक्पाद उच्यते" सुश्रुत० सूत्र०।

प्रत्युदाहरण ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ (न०) ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉದಾಹರಣೆ. "अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक्" (४-१-३२) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ अन्तर्वत्नी ಮತ್ತು पतिवत्नी ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ नुक् ಆಗಮ ಮತ್ತು वत्व ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳು ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೆಗಳು. अन्तरस्यां शालायां घटः ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾತ್ರವೇ ಹೊರತು मतुप् ಬರುವುದಿಲ್ಲ. पतिमती पृथिवी ಎಂಬಲ್ಲಿ वत्व ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವು ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೆಗಳು.

प्रत्युद्गत ಪ್ರತ್ಯುದ್ಗತ (वि०) 1. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಎದುರುಗೊಂಡ, ಗೌರವದೊಡನೆ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದ. प्रति + उद् + गम्लृ (गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "प्रत्युद्गतप्रियसखीजनदत्तहस्तां सत्यां त्रयीमयरथादवतारयिष्यन्" याद० १८-१३१। 2. ಎದುರಿಗೆ ಎದ್ದು ಬಂದ.

प्रत्युद्गति ಪ್ರತ್ಯುದ್ಗತಿ (स्त्री०) 1. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿರಿಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಕಾಣಲು ಆಸನದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುವುದು. प्रति + उद् + गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रत्युद्गम ಪ್ರತ್ಯುದ್ಗಮ (पुं०) 1. ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನ, ಹಿರಿಯರು ಬಂದಾಗ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಆಸನಬಿಟ್ಟು ಎದ್ದು ಎದುರಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. प्रति+उद्+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುವುದು. "एकत्रासनसंस्थितिः परिहृता प्रत्युद्गमाद्दूरतः ताम्बूलानयनच्छलेन रभसाश्लेषोऽपि संविघ्नितः" सा०द० ३।

प्रत्युद्गमन ಪ್ರತ್ಯುದ್ಗಮನ (न०) ಗಣ್ಯರು ಬಂದಾಗ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಎದುರಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. प्रति+उद् + गम्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आर्य, प्रत्यासन्नो महाराजः। तत्प्रत्युद्गमनेन संभाव्यतामार्येण" प्रबोध० २।

प्रत्युद्गमनीय ಪ್ರತ್ಯುದ್ಗಮನೀಯ (न०) 1. ಒಗೆದು ಶುದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಜೊತೆ ವಸ್ತ್ರ. प्रति + उद् + गम्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। (वि०) 2. ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಗೌರವದಿಂದ ಎದ್ದು ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದ.

प्रत्युपकार ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ (पुं०) ಪಡೆದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪಕಾರ, ಮುಯ್ಯಿ. प्रतिरूपः उपकारः।

प्रत्युपदेश ಪ್ರತ್ಯುಪದೇಶ (पुं०) ತಾನು ಕಲಿಸಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಬೇರೆ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. "व्यनीयत प्रत्युपदेशलुब्धैरादित्सुभिर्नूपुरशिञ्जितानि" कुमा० १-३४।

प्रत्युरस ಪ್ರತ್ಯುರಸ (अव्य०) ವಕ್ಷಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ. उरसि प्रति प्रत्युरसम् विभक्त्यर्थे अव्ययी०। समासान्तः "अच्" (५-४-८२)। "कृतमण्डलबन्धमुल्लसद्भिः शिरसि प्रत्युरसम् विलम्बमानैः" माघ० २०-४८।

प्रत्युप्त ಪ್ರತ್ಯುಪ್ತ (वि०) 1. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಹುದುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + डुवप् (बीजसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೀಜಾವಾಪ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च प्रत्युप्तेव च वज्रलेपघटितेवान्तर्निखातेव च" मालती० ५-१०।

प्रत्युष ಪ್ರತ್ಯುಷ (पुं०) ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. प्रति+उष (दाहे) "कः" (३-१-१३६)।

प्रत्युषस् ಪ್ರತ್ಯುಷಸ್ (न०) ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. प्रति + उष (दाहे) "असिः" (उ० ४-२३३)।

प्रत्यूष ಪ್ರತ್ಯೂಷ (पुं०) 1. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. प्रति+ऊष (रुजायाम्) "कः" (३-१-१३६)। "दीर्घीकुर्वन् पटु मदकलं कूजितं सारसानां प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः" मेघ० १-३१। 2. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ವಸು.

प्रत्यूषस् ಪ್ರತ್ಯೂಷಸ್ (न०) ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. प्रति + ऊष (रुजायाम्) "असिः" (उ० ४-२३३)। "प्रत्यूषस्यपराह्णे तु जीर्णेऽन्ने च प्रकुप्यति" सुश्रुत० सूत्र०।

प्रत्यूह ಪ್ರತ್ಯೂಹ (पुं०) ಅಂತರಾಯ, ವಿಘ್ನ. प्रति+ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१८)। "ह्रीप्रत्यूहप्रशमकुशलाः शीधव श्चक्रुरासाम्" माघ० ९-८७।

प्रत्येक ಪ್ರತ್ಯೇಕ (अव्य०) 1. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನನ್ನೂ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ. एकमेकं प्रति—अव्ययी०। "प्रत्येकं विनियुक्तात्मा कथं न ज्ञास्यसि प्रभो" कुमा० २-३१। (वि०) 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ, ಪೃಥಕ್ಕಾದ. "प्रत्येकोक्तिश्लाघनप्रीणिताभिः" याद० २४-८८।

प्रथम ಪ್ರಥಮ (वि०) 1. ಮೊದಲನೆಯ. प्रथ (प्रख्याने) "अमच्" (उ० ५-६८)। "प्रथमा चरमा च देवता त्वम्" याद० १५-२१। "प्रणमन्ति सदा सुयोधनं प्रथमे मानभृतां न वृष्णयः" किरा० २-४४। 2. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "एष वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः" मनु० ३-१४७। 3. ಅಸದೃಶ, ಅತ್ಯುತ್ತಮ. "राम इत्यभिरामेण वपुषा तस्य चोदितः। नामधेयं गुरुश्चक्रे जगत्प्रथममङ्गलम्" रघु० १०-६७। (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) (पुं०) 4. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ. भवति भवतः भवन्ति। (स्त्री०) **–मा –ಮಾ.** (अव्य०) 5. ಮೊದಲು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ. "प्रथमं कलाऽभवदथार्धमथो हिमदीधितिर्महदभूदुदितः" माघ० ९-२९। 6. ಮೊದಲು, ಹಿಂದೆ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. "प्रथमप्रबुद्धनदराजसुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना" माघ० ९-३०। 7. ಮೊದಲು, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆ. "यात्रायै चोदयामास तं शक्तेः प्रथमं शरत्" रघु० ४-२४। 8. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಹೊಸದಾಗಿ. 9. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ.

प्रथमकल्प ಪ್ರಥಮಕಲ್ಪ (पुं०) ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಲ್ಪ, ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ.

प्रथमज ಪ್ರಥಮಜ (वि०) 1. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ. प्रथमं जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಮೊದಲನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

प्रथममङ्गल ಪ್ರಥಮಮಂಗಲ (न०) ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂಗಳ, ಅಸಮಾನವಾದ ಮಂಗಳ. "राम इत्यभिरामेण वपुषा तस्य चोदितः। नामधेयं गुरुश्चक्रे जगत्प्रथममङ्गलम्" रघु० १०-६७।

प्रथमवयस् ಪ್ರಥಮವಯಸ್ (न०) ಪೂರ್ವ ವಯಸ್ಸು, ತಾರುಣ್ಯ, ಪ್ರಾಯ.

प्रथमाश्रम ಪ್ರಥಮಾಶ್ರಮ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮ. प्रथमः आश्रमः। "विवेश कश्चिज्जटिलस्तपोवनं शरीरबद्धः प्रथमाश्रमो यथा" कुमा० ५-३०।

प्रथयत् ಪ್ರಥಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रथ (प्रख्याने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रथयन्ननिवार्यवीर्यतां प्रजिघायेषुमघातुकं शिवः" किरा० १५-४८।

प्रथा ಪ್ರಥಾ (स्त्री०) ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. प्रथ (प्रख्याने) भावे "अङ्" (३-३-१०४)। "ज्ञातिजनजनितनामपदां त्वमतः श्रियः पतिरिति प्रथामगाः" माघ० १५-२७।

प्रथित ಪ್ರಥಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ, ಹೆಸರನ್ನು ಗಳಿಸಿದ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ. प्रथ (प्रख्याने) "क्तः" (३-४-७२)। "अनुममार न मार कथं नु सा रतिरतिप्रथितापि पतिव्रता" नैष० ४-७९। (पुं०) 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "अच्युतत्वेन लोकेऽस्मिन् प्रख्यातः प्रथितः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "अच्युतः प्रथितः प्राणः प्राणदो वासवानुजः" वि० स०।

प्रथिति ಪ್ರಥಿತಿ (स्त्री०) ಖ್ಯಾತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. प्रथ (प्रख्याने) "क्तिः" (उ० ४-१८२)।

प्रथिमन् ಪ್ರಥಿಮನ್ (पुं०) ವೈಶಾಲ್ಯ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದು, ಅಗಲವಾಗಿರುವುದು. पृथोर्भावः—वा "इमनिच्" (५-१-१२२)। पक्षे "अण्" (५-१-१३१)। **पार्थवम् ಪಾರ್ಥವಮ್.** "वंश्या गुणाः खल्वपि लोककान्ताः प्रारम्भसूक्ष्माः प्रथिमानमापुः" रघु० १८-४९।

प्रथिमिनी ಪ್ರಥಿಮಿನೀ (स्त्री०) ವಿಸ್ತಾರವಾದ (ಅಗಲವಾದ) ಶರೀರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. प्रथिमा अस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-१३७)।

प्रथिवी ಪ್ರಥಿವೀ (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. पृथिवी—पृषो०।

प्रथिष्ठ ಪ್ರಥಿಷ್ಠ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಅಗಲವಾಗಿರುವ. एषाम् अतिशयेन पृथुः "इष्ठन्" (५-३-५५)। ऋकारस्य रेफः (६-४-१६१)।

प्रथीयस् ಪ್ರಥೀಯಸ್ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. अनयोरतिशयेन पृथुः "ईयसुन्" (५-३-७७)। ऋकारस्य रेफः (६-४-१६१)। 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. "प्रथीयसा सूक्ष्मनिरन्तरेण क्षौमाभिरामेण परागभूम्ना" याद० २०-२४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **प्रथीयसी ಪ್ರಥೀಯಸೀ.** "पुरः सुराणां पृतनां प्रथीयसीम्" कुमा० १५-४६।

प्रद ಪ್ರದ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ದಾನಮಾಡುವವನು, ಕೊಡುವವನು. प्रददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६)। "यानशय्याप्रदो भार्यामैश्वर्यमभयप्रदः" मनु० ४-२३२।

प्रदक्षिण ಪ್ರದಕ್ಷಿಣ (न०) 1. ಎಡಗಡೆಯಿಂದ ಬಲಗಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ದೇವರನ್ನು ಬಳಸಿ ಬರುವುದು, ಬಲಪಾರ್ಶ್ವವು ದೇವರ ಕಡೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ದೇವರನ್ನು ಸುತ್ತಿಬರುವುದು. "प्रदक्षिणप्रक्रमणात् कृशानोरुदर्चिषः तन्मिथुनं चकाशे" कुमा० ७-७९। "एकं देव्यां रवौ सप्त त्रीणि कुर्याद्विनायके। चत्वारि केशवे कुर्यात् शिवे चार्धप्रदक्षिणम्"। (क्रि० वि०) 2. ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಬಳಸಿಕೊಂಡು, ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು. "प्रदक्षिणं व्यतीयाय शेषयित्वा महीधरम्" याद० २२-१२७।

प्रदत्त ಪ್ರದತ್ತ (वि०) ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण दत्तम्—प्र+डु दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रदग्ध ಪ್ರದಗ್ಧ (वि०) ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + दह (भस्मीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रदर ಪ್ರದರ (पुं०) 1. ಶರ, ಬಾಣ. प्रदीर्यतेऽनेन—प्र+दॄ (विदारणे) "अप्" (३-३-५६)। 2. ಬಿರುಕು, ಬಿಲ, ಹಳ್ಳ, ಗರ್ತ. "सीमानः प्रदरोदरेषु विरलस्वल्पांभसो यास्वयम्" उ० रा० २-१६। 3. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಒಂದು ರೋಗ, ರಕ್ತ ಪ್ರದರ, ಜನನೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಹೊರಡುವ ರಕ್ತಸ್ರಾವ. ಇದು (1) श्लैष्मिकः (2) पैत्तिकः (3) वातिकः ಮತ್ತು (4) त्रैदोषिकः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "तं श्लेष्मपित्तानिलसन्निपातैः चतुःप्रकारं प्रदरं वदन्ति"। 4. ಭಂಗ, ಮುರಿಯುವುದು. "प्रदरो रोगभेदे स्यात् विदारे शरभङ्गयोः" मेदि०।

प्रदर्शक ಪ್ರದರ್ಶಕ (पुं०) ತೋರಿಸುವವನು. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रदर्शन ಪ್ರದರ್ಶನ (न०) 1. ತೋರಿಸುವುದು, ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು, ತೋರ್ಪಡಿಸುವುದು. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रदर्शनीय ಪ್ರದರ್ಶನೀಯ (वि०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–दर्शयितव्यः –ದರ್ಶಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रदर्शयत् ಪ್ರದರ್ಶಯತ್ (वि०) 1. ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दर्शयन्ती –ದರ್ಶಯನ್ತೀ.** 2. ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रदर्शयन् ऋक्षपतेः पराक्रमम्" याद० १४-११।

प्रदर्शयमान ಪ್ರದರ್ಶಯಮಾನ (वि०) ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रदर्शयितृ ಪ್ರದರ್ಶಯಿತೃ (वि०) ತೋರಿಸುವವನು. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रदर्शित ಪ್ರದರ್ಶಿತ (वि०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रदर्शितात्मभ्रमणेन नूनम् प्रत्यायितां मन्दरनर्तकेन" याद० १८-९९। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रदर्श्य ಪ್ರದರ್ಶ್ಯ (वि०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ತೋರಿಸಿ, ತೋರ್ಪಡಿಸಿ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ.

प्रदर्श्यमान ಪ್ರದರ್ಶ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ವಿವರಿಸಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रदल ಪ್ರದಲ (पुं०) ಶರ, ಬಾಣ. प्रदलति — दल (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रदव ಪ್ರದವ (पुं०) 1. ಹೆಚ್ಚು ತಾಪ. प्र + टुदु (उपतापे) "अप्" (३-३-५६)। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ. प्रकर्षेण दुनोति — प्र + टु दु (उपतापे) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रदा ಪ್ರದಾ (स्त्री०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವುದು. प्र+डु दाञ् (दाने) भावे "अङ्" (३-३-१०४)।

प्रदातव्य ಪ್ರದಾತವ್ಯ (वि०) 1. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ದಾನಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ದಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. प्र + डु दाञ् (दाने) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)।

प्रदातृ ಪ್ರದಾತೃ (वि०) 1. ದಾನಮಾಡುವವನು, ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು. प्र + डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಕೊಡುವವನು, ನೀಡುವವನು. स्त्रियां ङीप् (४-१-५)। **–दात्री –ದಾತ್ರೀ.**

प्रदान ಪ್ರದಾನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವುದು. प्र + डु दाञ् (दाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः" भर्तृ० १-५७। 2. ಕೊಡುವುದು, ನೀಡುವುದು. "यद्गोग्रासप्रदानव्रतसुकृतमविश्रान्तमुज्जृम्भते स्म" नैष० २-१०५।

प्रदाय ಪ್ರದಾಯ (पुं०) ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. प्र + डु दाञ् (दाने) "घञ्" (३-३-१८)। "युक्" (७-३-३३)।

प्रदायक ಪ್ರದಾಯಕ (वि०) ಕೊಡುವವನು. प्र+डु दाञ् (दाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "युक्" (७-३-३३)।

प्रदायिन् ಪ್ರದಾಯಿನ್ (वि०) ದಾನಮಾಡುವವನು. प्रददाति—प्र+डु दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "युक्" (७-३-३३)।

प्रदि ಪ್ರದಿ (वि०) 1. ದಾನ ಮಾಡುವವನು, ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು. प्र+दाञ् (दाने) "किः" (३-३-९२)। 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು.

प्रदिक् ಪ್ರದಿಕ್ (स्त्री०) ವಿದಿಕ್ಕು, ಆಗ್ನೇಯ ನೈರ್ಋತ್ಯ ವಾಯುವ್ಯ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯ ಮೂಲೆ ದಿಕ್ಕುಗಳು. प्रगता दिग्भ्यः। "ततो विभ्रान्तमनसो जनाः क्षुद्भयपीडिताः। गृहाणि संपरित्यज्य बभ्रमुः प्रदिशो दिशः" भा० आदि०।

प्रदिग्ध ಪ್ರದಿಗ್ಧ (वि०) ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + दिह (उपचये) "क्तः" (३-२-१०२)। "अव्यक्तरेखामिव चन्द्रलेखां पांसुप्रदिग्धामिव हेमरेखाम्" रामा०।

प्रदित्सत् ಪ್ರದಿತ್ಸತ್ (वि०) ಕೊಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + डु दाञ् (दाने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रदित्सा ಪ್ರದಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಕೊಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ದಾನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. प्रदातुमिच्छा—प्र+डु दाञ्(दाने)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रदित्सु ಪ್ರದಿತ್ಸು (वि०) ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ದಾನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. प्रदातुमिच्छुः — प्र + डु दाञ् (दाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "भवत्यवज्ञा च भवत्यनुत्तरादतः प्रदित्सुः प्रतिवाचमस्मि ते" नैष० ९-२५।

प्रदिष्ट ಪ್ರದಿಷ್ಟ (वि०) 1. ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तस्यालमेषा क्षुधितस्य तृप्त्यै प्रदिष्टकाला परमेश्वरेण" रघु० २-४०। 2. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अभ्यर्च्य पूर्वविभवादधिकैः प्रदिष्टैः" याद० २२-२४२।

प्रदीप ಪ್ರದೀಪ (पुं०) 1. ದೀಪ, ದೀವಿಗೆ, ಸೊಡರು. प्रदीपयति — प्र + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "अच्" "भवन्ति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्रदीपाः" कुमा० १-१०। "प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाभ्यन्तरस्थया" माघ० २-५५। 2. ಬೆಳಗುವ ವಸ್ತು, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ವಸ್ತು.

प्रदीपक ಪ್ರದೀಪಕ (वि०) 1. ಬೆಳಗುವ, ಬೆಳಕು ಕೊಡುವ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. प्र + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಣ್ಣದೀಪ, ಕೈದೀಪ.

प्रदीपन ಪ್ರದೀಪನ (ನಂ) 1. ಬೆಳಗುವುದು, ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುವುದು. प्र + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಉರಿಯುವುದು. (पुं०) 3. ಒಂದು ವಿಷ. "महादाहकरः पूर्वैः कथितः स प्रदीपनः"। (वि०) 4. ಬೆಳಗುವ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रदीपित ಪ್ರದೀಪಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉರಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तं प्रदीपितलाङ्गूलम्" रामा०।

प्रदीप्त ಪ್ರದೀಪ್ತ (वि०) 1. ಉರಿಯುವ, ಜ್ವಲಿಸುವ. प्र + दीपी (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "दयाधनः संयति दैत्यहन्ता प्रदीप्तमस्त्रं प्रतिसंजहार" याद० २०-७४; 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "प्रदीप्त-रत्नशिरसं प्रालेयपरिपाण्डुरम्" याद० २२-१२७।

प्रदीप्ति ಪ್ರದೀಪ್ತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. प्र + दीपी (दीप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रदुष्ट ಪ್ರದುಷ್ಟ (वि०) 1. ದುರುಳ, ನೀಚ. प्र + दुष (वैकृत्ये) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೆಟ್ಟಿರುವ, ಅಶುದ್ಧ ವಾಗಿರುವ, ಮಲಿನವಾದ. 3. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ.

प्रदूषित ಪ್ರದೂಷಿತ (वि०) ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + दुष (वैकृत्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रदेश ಪ್ರದೇಶ (पुं०) 1. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 2. ದೇಶ, ನಾಡು. प्र+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। "दिवं यदि प्रार्थयसे वृथा श्रमः पितुः प्रदेशास्तव देवभूमयः" कुमा० ५-४५।

प्रदेशन ಪ್ರದೇಶನ (नं०) 1. ದೇವರು ರಾಜರು ಮೊದ ಲಾದವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಉಪಹಾರ, ಕಾಣಿಕೆ. प्रदिश्यते— प्र + दिश (अतिसर्जने) "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. ಸಲಹೆ, ಸೂಚನೆ.

प्रदेशनी ಪ್ರದೇಶನೀ (स्त्री०) ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳು, ಅಂಗುಷ್ಠದ ಪಕ್ಕದ ಹೆದರಿಸುವ ಬೆರಳು. प्रदिश्यतेऽनया — प्र + दिश (अतिसर्जने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

प्रदेशिनी ಪ್ರದೇಶಿನೀ (स्त्री०) ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳು, ಹೆದರಿ ಸುವ ಬೆರಳು. प्रदिशति — प्र + दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "अबिभ्रमद्भ्रमदनलोल्मुकाकृतिं प्रदेशिनीं जगदिव दग्धुमाहुकिः" माघ० १७-९।

प्रदेष्टृ ಪ್ರದೇಷ್ಟೃ (पुं०) ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿ.

प्रदेह ಪ್ರದೇಹ (पुं०) 1. ಲೇಪನಮಾಡುವುದು, ಬಳಿಯು ವುದು. प्र + दिह (उपचये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮುಲಾಮು ಹಚ್ಚುವುದು.

प्रदोष ಪ್ರದೋಷ (पुं०) 1. ರಾತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ, ಅಧಿಕವಾದ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ: प्रकृष्टो दोषः यस्मिन्। "वद प्रदोषे स्फुटचन्द्रतारका विभावरी यद्यरुणाय कल्पते" कुमा० ५-४४। "अस्तमानं समारभ्य सार्धाः सप्त च नाडिकाः। प्रदोष इति विख्यातस्त्वर्धयाममतः परम्"। 2. ಹೆಚ್ಚು ದೋಷ ವುಳ್ಳವನು. "तमःस्वभावास्तेऽप्येनं प्रदोषमनुयायिनः" माघ० २-९८।

प्रदोषकाल ಪ್ರದೋಷಕಾಲ (पुं०) ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ ಕಾಲ, ರಾತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ.

प्रदोषक ಪ್ರದೋಷಕ (वि०) ಸಾಯಂಕಾಲ ಪ್ರದೋಷ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. प्रदोषे जातः "वुन्" (४-३-२८)।

प्रदोह ಪ್ರದೋಹ (पुं०) ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾಲು ಕರೆಯುವುದು. प्र + दुह (प्रपूरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

प्रद्यु ಪ್ರದ್ಯು (नं०) ಪುಣ್ಯ. प्रकृष्टा द्यौः स्वर्गो यस्मात्।

प्रद्युम्न ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. प्रकृष्टं द्युम्नं बलमस्य। ಮನ್ಮಥನ ಅವತಾರ. ರುಕ್ಮಿಣೀ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರ ಪುತ್ರ. [ಈತನನ್ನು ಶಂಬರಾಸುರನು ಮಾಯೆ ಯಿಂದ ಬಂದು ಅಪಹರಿಸಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದನು. ಒಂದು ಮೀನು ಈ ಶಿಶುವನ್ನು ನುಂಗಿತು. ಬೆಸ್ತನು ಈ ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಂದು ಅದರೊಳಗಿದ್ದ ಶಿಶುವನ್ನು ಶಂಬರಾಸುರನ ರಾಣಿ ಮಾಯಾವತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ರಾಣಿಯು ಮಗುವಿಗೆ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಿ ಶಂಬರ ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ ಮಗುವನ್ನು ರುಕ್ಮಿಣಿಗೆ ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸಿದಳು. ನಾರದನಿಂದ ತನ್ನ ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡಳು.] "हता-वशिष्टा दनुजेन्द्रभृत्याः प्रद्युम्नविक्रान्तिभयान्निवृत्ताः" याद० २०-६८।

प्रद्योत ಪ್ರದ್ಯೋತ (पुं०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. प्रद्योतते — प्र+द्युत (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಬೆಳಗು ವುದು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು. 3. ಮಗಧ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "प्रद्योतस्य सुता वसन्तसमयस्त्वं चेति नाम्ना धृतिम्" रत्ना० १-१०।

प्रद्योतन ಪ್ರದ್ಯೋತನ (ಪುಂ) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. प्र+द्युत (दीप्तौ) "युच्" (३-२-१४९)। "प्रद्योतनसमं पौराः प्रहृष्टाः प्रत्युपासत" यादं २२-२३६। (नं) 2. ಪ್ರಕಾಶ, ದೀಪ್ತಿ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (विं) 3. ಹೊಳೆಯುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. कर्तं "ल्युः" (३-१-१३४)। "देवः प्रभाप्रभुरिव स्मरशत्रुसूनुः प्रद्योतनः सुघनदुर्धरधामधामा" कुमां १७-२३।

प्रद्रव ಪ್ರದ್ರವ (ಪುಂ) ಪಲಾಯನ, ಓಟ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. प्रकृष्टो द्रवः।

प्रद्राव ಪ್ರದ್ರಾವ (ಪುಂ) 1. ಪಲಾಯನ, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುವುದು. प्र+द्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-२७)। 2. ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು.

प्रद्राविन् ಪ್ರದ್ರಾವಿನ್ (विं) ಓಡಿಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಪಲಾಯನದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. प्र+द्रु (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रद्रुत ಪ್ರದ್ರುತ (विं) ಓಡಿಹೋದ, ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ. प्र + द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "तुरङ्गमं प्रद्रुतमेकया दिशा" माघं १२-२२।

प्रधन ಪ್ರಧನ (नं) 1. ಯುದ್ಧ, ಸಂಗ್ರಾಮ. प्र+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्युः" (उं २-८१)। "प्रहितः प्रधनाय माधवानहमाकारयितुं महीभृता" माघं १६-५२। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. "प्रधनं धारणे रणे" मेदिं। (विं) 3. ದೊಡ್ಡ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಅತಿಶಯವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು. प्रकृष्टं धनं यस्य।

प्रधमन ಪ್ರಧಮನ (नं) 1. ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ತುಂಬುವುದು. प्र+धम (ध्वाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೀನನ್ನು ಬರಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತು.

प्रधर्ष ಪ್ರಧರ್ಷ (ಪುಂ) 1. ಹಿಂಸೆ, ಬಾಧೆ, ತೊಂದರೆ. प्र + धृष (प्रसहने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಆಕ್ರಮಣ. 3. ಅಸಹನೆ. 4. ಗರ್ವ, ಕೊಬ್ಬು, ಸೊಕ್ಕು.

प्रधर्षक ಪ್ರಧರ್ಷಕ (विं) 1. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವವನು. प्र + धृष (प्रसहने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವವನು, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವವನು. 3. ಬಲಾತ್ಕರಿಸುವವನು.

प्रधर्षण ಪ್ರಧರ್ಷಣ (नं) 1. ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 2. ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವುದು. 3. ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು. 4. ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡುವುದು. प्र+धृष (प्रसहने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು. (विं) 6. ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವವನು. 7. ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವವನು. 8. ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮಾಡುವವನು. 9. ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡುವವನು. प्र + धृष (प्रसहने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रधर्षित ಪ್ರಧರ್ಷಿತ (विं) 1. ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + धृष (प्रसहने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रधान ಪ್ರಧಾನ (ಪುನಂ) 1. ಮಹಾಮಾತ್ರ, ರಾಜನಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿ. प्रकर्षेण धीयते—प्र + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) कर्मं "ल्युट्" (३-३-११३)। (ಪುಂ) 2. ಸೇನಾಪತಿಗಳ ಅಧ್ಯಕ್ಷ. प्र+धाञ् "ल्युः" (३-१-१३४)। (नं) 3. ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ, ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಕೃತಿ. प्रधत्ते सर्वमत्र— प्र+ धाञ् "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಪರಮಾತ್ಮ. 5. ಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆ. (विं) 6. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 7. ಮುಖ್ಯ. "शमप्रधानेषु तपोधनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः" शाकुं २-७। "रत्नैश्च पूजयेदेनं प्रधानपुरुषैः सह" मनुं ७-२०३। "उपसर्जनं प्रधानस्य धर्मतो नोपपद्यते। पिता प्रधानं प्रजने तस्माद्धर्मेण तं त्यजेत्" मनुं ९-१२१। "प्रधानं स्यान्मह मात्रे प्रकृतौ परमात्मनि। प्रज्ञायामपि च क्लीबमेकत्वे तूत्तमे सदा" मेदिं। "महामात्रः प्रधानः स्यात्" ಎಂದು ಬೋಪಾಲಿತ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಾಮಾತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಉಂಟು.

प्रधानधातु ಪ್ರಧಾನಧಾತು (ಪುಂ) ಶುಕ್ರಧಾತು. ವೀರ್ಯ.

प्रधानमन्त्रिन् ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿನ್ (ಪುಂ) ಹಿರಿಯ ಮಂತ್ರಿ. ಮುಖ್ಯ ಸಚಿವ, ಮೊದಲ ಸಚಿವ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಪ್ರಧಾನ ಸಚಿವ. प्रधानः मुख्यः मन्त्री। **प्रधानसचिवः ಪ್ರಧಾನ ಸಚಿವ, –अमात्यः –ಅಮಾತ್ಯ.**

प्रधि ಪ್ರಧಿ (ಪುಂ) ನೇಮಿ, ಚಕ್ರಧಾರೆ, ರಥದ ಚಕ್ರದ ಅಂಚು. प्रधीयतेऽनेन — प्र + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "चक्रे प्रधिरिवासक्तो नास्य शक्यं पलायितुम्" भां उद्योगं ५१-५८। "प्रधिमण्डलोद्धतपरागघनवलयमध्यवर्तिनः" माघं १५-७९।

प्रधी ಪ್ರಧೀ (स्त्रीं) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿ. प्रकृष्टा धीः। (विं) 2. ಉತ್ತಮ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಬುದ್ಧಿವಂತ. प्रकृष्टा धीर्यस्य।

प्रधूपित ಪ್ರಧೂಪಿತ (वि०) 1. ಸಂತಾಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದುಃಖಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + धूप (सन्तापे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अविषह्यव्यसनप्रधूपिताम्" कुमा० ४-३०। 2. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಟ್ಟು ಬಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುವಾಸನೆ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. (स्त्री०) –धूपिता – ಧೂಪಿತಾ. 4. ಸೂರ್ಯನು ಚಲಿಸುವ ದಿಕ್ಕು. 5. ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು, ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಹೆಂಗಸು. "प्रधूपिता क्लेशितायां सूर्यगन्तव्यदिश्यपि" मेदि०।

प्रध्वंस ಪ್ರಧ್ವಂಸ (पुं०) 1. ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ. प्र + ध्वंसु (अवस्रंसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रध्वंसमेति व्यथिताच्च तेजः" किरा० १७-१६। 2. ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದ ಅವಸ್ಥೆ.

प्रध्वंसित ಪ್ರಧ್ವಂಸಿತ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುಟ್ಟಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः" माघ० २-३३।

प्रपञ्च ಪ್ರಪಂಚ (पुं०) 1. ವಿಪರ್ಯಾಸ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. प्र + पचि (व्यक्तीकरणे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವಿಸ್ತಾರ, ಹರಡುವುದು, ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಯುವುದು. पचि (विस्तारवचने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "भरतज्ञकविप्रणीतकाव्यग्रथिताङ्का इव नाटकप्रपञ्चाः" माघ० २०-४४। 3. ಸಂಚಯ, ಕೂಡಿಡುವುದು. ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು. 4. ಪ್ರತಾರಣ, ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. 5. ಸಂಸಾರ, ಸಂಸಾರವು ಭ್ರಾಂತಿರೂಪ ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿ ಮೂಲಕವಾಯಿತು. 6. ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು, ವಿವರಿಸುವುದು. "प्रपञ्चो विप्रलम्भने। विस्तारे सञ्चयेऽपि स्यात्" हेम०।

प्रपञ्चित ಪ್ರಪಂಚಿತ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + पचि (विस्तारवचने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶದಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रपतत् ಪ್ರಪತತ್ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. प्र+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "नामूर्च्छत् कोपितो हन्तुमियेष प्रपतन्नपि" कुमा० १६-४४।

प्रपतन ಪ್ರಪತನ (न०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. प्र+पत्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಶ್ಲೇಷ ಹೊಂದುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಚಲನವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ವಸ್ತು, ಎಲೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಎಲೆಗಳು ಉದುರಿಬಿದ್ದರೂ ಚಲಿಸದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ವೃಕ್ಷ. "ध्रुवमपायेऽपादानम्" पा० सू० १-४-२४ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃಕ್ಷವು ಅಪಾದಾನ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. वृक्षात्पर्णं पतति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರದಿಂದ ಬೀಳುವ ಎಲೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದ ವೃಕ್ಷವು ಅಪಾದಾನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದು, ಇದೇ ಧ್ರುವ. ಇದೇ ಪ್ರಪತನ ಪದದ ಅರ್ಥ. प्रपतत्यस्मात् —अपादाने "ल्युट्"। निपा० (३-४-७४)।

प्रपतित ಪ್ರಪತಿತ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉದುರಿದ.

प्रपत्ति ಪ್ರಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಶರಣಾಗತಿ, ಕಷ್ಟದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಮರ್ಥನಾದ ರಕ್ಷಕನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು. प्र + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದು ಅವನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅನೇಕ ವಿಧ ಕ್ಲೇಶಪರಂಪರೆಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಕಷ್ಟದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯಲು ಸರ್ವಶರಣ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು ಸುಲಭೋಪಾಯ.

ಸಂಸಾರಬಂಧನಹೇತುವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ತನಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರಣಾಗತನಾಗಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಪತ್ತಿ, ಭರನ್ಯಾಸ. "मामेकमेव शरणमात्मानं सर्वदेहिनाम्। याहि सर्वात्मभावेन यास्यसि ह्यकुतोभयम्"।

ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸಕಲ ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕ. ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನ. ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ಎಂದು ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಅವನ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ ಪುನರ್ಭವದ ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು. "अहं मद्रक्षणभरो मद्रक्षणफलं तथा। न मम श्रीपतेरेवेत्यात्मानं निक्षिपेद्बुधः॥ निःशङ्कः तत्त्वदृष्टया निरवधिकदयं प्राप्य संरक्षकं त्वां न्यस्य त्वत्पादपद्मे वरद निजभरं निर्भरो निर्भयोऽस्मि"॥

ಇಂತಹ ಜೀವನ ರಕ್ಷಣೆಯು ತನಗೇ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ಅವನ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಗಣಿಸದೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಭೂತಗಳ ರಕ್ಷಣಾರೂಪವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮಹಾತ್ಮನಾದ ವಿಭೀಷಣನು ತನ್ನ ಪತ್ನೀ ಪುತ್ರ ಮಿತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ "परित्यक्ता मया लङ्का मित्राणि च धनानि च। भवद्गतं च मे राज्यं जीवितं च

सुखानि च" ಎಂದು ಹೇಳಿ "सर्वलोकशरण्याय राघवाय महात्मने। निवेदयत मां क्षिप्रं विभीषणमुपस्थितम्" ಎಂದು ಯಾಚಿಸಿದನು.

ಆಗ ಸರ್ವಲೋಕಶರಣ್ಯನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು "सकृदेव प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते। अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं मम" ಎಂದು ಅಭಯವನ್ನು ನೀಡಿ ಶರಣಾಗತನಾದವನನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಕೈಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಸರ್ವಲೋಕರಕ್ಷಕತ್ವವನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದನು.

ಜೀವನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ ಶೇಷ ಶೇಷಿಭಾವ ಆಕಿಂಚನ್ಯ (ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಯೋಗ ರೂಪ ವಾದ ಸಾಧನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಅನನ್ಯ ಗತಿತ್ವ (ಸಮರ್ಥರಾದ ರಕ್ಷಕರಾರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಈ ಮೂರೂ ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣಗಳು. "न धर्मनिष्ठोऽस्मि न चात्मवेदी न भक्तिमांस्त्वच्चरणारविन्दे। अकिञ्चनोऽनन्यगतिः शरण्य त्वत्पादमूलं शरणं प्रपद्ये" स्तो॰ २०। "मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये" श्रुतिः।

ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ (1) आनुकूल्यस्य संकल्पः (ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಕರ ವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸುವುದು). (2) प्रातिकूल्यस्य वर्जनम् (ಅವನಿಗೆ ಸಂಮತವಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ). (3) महाविश्वासः (ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂಬ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ). (4) कार्पण्यम् (ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಅಸಮರ್ಥರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬೇಡುವುದು). ಮತ್ತು (5) गोप्तृत्ववरणम् ("तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत" ಎಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪದೇಶದಂತೆ ಅವನಲ್ಲೇ ರಕ್ಷಕತ್ವವನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದು). ಈ ಐದೂ ಮುಖ್ಯ ವಾದ ಅಂಗಗಳು.

ಈ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಐಹಿಕವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು. ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ ಜಾತಿ ಮತಗಳ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅರ್ಹರು. "मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः। स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम्" गीता ९-३२।

ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವನ್ಮಾಯಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಹೋಗಿ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುವುದು. "दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया। मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते" गीता ७-१४। ಇದರಿಂದ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಪುನರ್ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ. "आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन। मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते" गीता ८-१६। ಇಂತಹ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವುದು ಸರ್ವೋತ್ತಮ.

प्रपथ ಪ್ರಪಥ (पुं॰) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. प्रकृष्टः पन्थाः "अः" (५-४-७४)। (वि॰) 2. ಶಿಥಿಲವಾದ, ಸಡಿಲವಾದ.

प्रपद ಪ್ರಪದ (न॰) ಪಾದದ ಅಗ್ರಭಾಗ. ಕಾಲಿನ ತುದಿ. प्रगतं पदम्।

प्रपदन ಪ್ರಪದನ (न॰) "प्रपत्ति" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्र+पद (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रपन्न ಪ್ರಪನ್ನ (वि॰) 1. ಶರಣಾಗತಿ ಹೊಂದಿದವನು. प्रपद्यते स्म — प्र + पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्" गीता २-७। "सकृदेव प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते। अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं मम" रामा॰। 2. ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿರುವ. "तदा सहास्माभिरनुज्ञया गुरोरियं प्रपन्ना तपसे तपोवनम्" कुमा॰ ५-५९। 3. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ. "अपि प्रपन्नां प्रकृति विलोक्य" नैष॰ ९-१२१।

प्रपलायित ಪ್ರಪಲಾಯಿತ (वि॰) ಓಡಿಹೋದ. ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ.

प्रपा ಪ್ರಪಾ (स्त्री॰) 1. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ, ಯಾಗಶಾಲೆ. प्रपिबन्त्यस्याम्—प्र+पा (पाने) "अङ्" (३-३-१०६)। "विश्वामित्रं पुरस्कृत्य शतानन्दं च धार्मिकम्। प्रपामध्ये तु विधिवत् वेदिं कृत्वा महातपाः" रामा॰। 2. ಪಾನೀಯ ಶಾಲೆ, ಅರವಟ್ಟಿಗೆ, ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ನೀರು ಪಾನಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೃಹ.

प्रपाठक ಪ್ರಪಾಠಕ (पुं॰) ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. ಅಧ್ಯಾಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಉಲ್ಲಾಸ ಮೊದಲಾದುದು.

प्रपाणि ಪ್ರಪಾಣಿ (पुं॰) ಹಸ್ತ, ಅಂಗೈ, ಪ್ರಾಣಿತಲ. प्रकृष्टः पाणिः।

प्रपात ಪ್ರಪಾತ (पुं॰) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು, ಧುಮುಕು ವುದು. प्र + पत्लृ (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "मूर्ध्नि गङ्गाप्रपातेन धौतपादाम्भसा च वः" कुमा॰ ६-५७। 2. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ ಜಾಗ, ಕಮರಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಕಡಿದಾದ ಮುಖ. प्रपतन्त्यस्मात् — प्र + पत्लृ "घञ्" (३-३-१९)। "मधु पश्यति मूढात्मा प्रपातं नैव पश्यति। करोति निन्दितं कर्म नरकं नैव पश्यति" देवीभा॰। 3. ಪ್ರವಾಹವು ಮೇಲಿಂದ ಬೀಳುವ ಜಾಗ.

प्रपतन्त्यस्मिन्—अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। 4. ಗಿರಿನದಿ, ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ. 5. ತೀರ, ದಡ. 6. ಆಕ್ರಮಣ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆ. 7. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಎಂಟು ವಿಧ ಹಾರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ. "सम्पातं च प्रपातं च महापातं निपातनम्। चक्रं तिर्यक् तथा चोर्ध्वमष्टमं लघुसंज्ञकम्।
8. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುವುದು, ಒಂದು ಜಾಗದಿಂದ ಹೊರದೂಡುವುದು. "तत्तु नस्यं देयं वाताभिभूते शिरसि दन्तकेशश्मश्रुप्रपातदारुणकर्णशूलकर्णक्ष्वेड०" सुश्रुत० चिकित्सा० ४०-२२। 9. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ. "प्रपातो निर्झरे भृगौ। अवटे पतने कच्छे" हेम०। प्र+पत्लृ+णिच् "घञ्" (३-३-१९)।

प्रपायिन् ಪ್ರಪಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಪಾನಮಾಡುವವನು, ಕುಡಿಯುವವನು. प्र+पा (पाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. प्र+पा (रक्षणे) "णिनिः"।

प्रपितामह ಪ್ರಪಿತಾಮಹ (पुं०) 1. ತಂದೆಯ ತಾತ, ತಾತನ ತಂದೆ, ಅಜ್ಜನ ತಂದೆ. प्रकर्षेण पितामहः। "पिता यस्य निवृत्तः स्यात् जीवेद्वापि पितामहः। पितुः स नाम संकीर्त्य कीर्तयेत्प्रपितामहम्" मनु० ३-२२१। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಪರಮಾತ್ಮ. "वायुर्यमोऽग्निः वरुणः शशाङ्कः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च" गीता ११-३९। 3. ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳ ತಂದೆಯಾದ ಪಿತಾಮಹ (ಚತುರ್ಮುಖ) ನ ತಂದೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "भूर्भुवः स्वस्तरुस्तारः स पिता प्रपितामहः" वि० स०।

प्रपितामही ಪ್ರಪಿತಾಮಹೀ (स्त्री०) ಪ್ರಪಿತಾಮಹನ ಪತ್ನಿ, ತಂದೆಯ ಅಜ್ಜಿ, ತಾತನ ತಾಯಿ. प्रपितामहस्य स्त्री — "ङीष्" (४-१-४१)। "स्वेन भर्त्रा सहश्राद्धं माता भुङ्क्ते स्वधामयम्। पितामही च स्वेनैव स्वेनैव प्रपितामही"।

प्रपित्सा ಪ್ರಪಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹೊಂದಲು ಅಭಿಲಾಷೆ. प्र+पद (गतौ) +सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रपित्सु ಪ್ರಪಿತ್ಸು (वि०) 1. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಪಡೆಯಲು ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. प्र + पद (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रपित्सोः किं च ते मुक्ति निःस्पृहस्य कलेबरे" किरा० ११-१६। 2. ಬೀಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. "पयसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेः" माघ० ९-१।

प्रपुन्नाड ಪ್ರಪುನ್ನಾಡ (पुं०) ಚಕ್ರಮರ್ದವೃಕ್ಷ, ತಗಚೆಗಿಡ. पुमांसं नाडयति—नड (भ्रंशे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। प्रकृष्टः पुन्नाडः। डस्य लत्वम्। **प्रपुन्नालः ಪ್ರಪುನ್ನಾಲಃ. प्रपुन्नडः ಪ್ರಪುನ್ನಡಃ, प्रपुन्नाटः ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಃ** ಎಂಬ ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

प्रपूरिका ಪ್ರಪೂರಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. प्रपूर्यते कण्टकैः — प्र + पूर कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

प्रपूरण ಪ್ರಪೂರಣ (न०) 1. ತುಂಬುವುದು. 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. 3. ಸೇರಿಸುವುದು, ಅಳವಡಿಸುವುದು.

प्रपूरित ಪ್ರಪೂರಿತ (वि०) 1. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रपौण्डरीक ಪ್ರಪೌಂಡರೀಕ (न०) ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ.

प्रपौत्र ಪ್ರಪೌತ್ರ (पुं०) ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗ, ಮಗನ ಮೊಮ್ಮಗ. प्रकर्षेण पौत्रः। (स्त्री०) **-पौत्री -ಪೌತ್ರೀ.** ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗಳು, ಮಗನ ಮೊಮ್ಮಗಳು.

प्रफुल्ल ಪ್ರಫುಲ್ಲ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. प्रफुल्लति—प्र+फुल्ल (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रफुल्लतापिञ्छनिभैरभीषुभिः शुभैश्च सप्तच्छदपांसुपाण्डुभिः" माघ० १-२२। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ, ಅಗಲವಾಗಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೆರೆದಿರುವ (ಕಣ್ಣು). "प्रफुल्लचक्षुःकुमुदः कुमार्या" कुमा० ७-७४।

प्रबद्ध ಪ್ರಬದ್ಧ (वि०) ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಭದ್ರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रबन्ध ಪ್ರಬಂಧ (पुं०) 1. ಗ್ರಂಥ, ಕೃತಿ. 2. ಕಾವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ರಚನೆ. प्रबध्यते — प्र + बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "भाससौमिल्लककविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियायां कथं बहुमानः" माल० १। 3. ಸಾತತ್ಯ, ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ. "अतिप्रबन्धप्रहितास्त्रवृष्टिभिः तमाश्रयं दुष्प्रसहस्य तेजसः" रघु० ३-५८। 4. ಕಟ್ಟು, ಗಂಟು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-बन्धनम् -ಬಂಧನಮ್.** "प्रबन्धनाय प्रजिघाय जिष्णुः" किरा० १६-३६।

प्रबन्धृ ಪ್ರಬಂಧೃ (वि०) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು, ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು. प्र + बन्ध (बन्धने) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रबन्धृता ಪ್ರಬಂಧೃತಾ (स्त्री०) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ, ಗ್ರಂಥನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವಿಕೆ. प्रबन्धुः भावः "तल्" (५-१-११९)। "तदत्र मद्भाषितसूत्रपद्धतौ प्रबन्धृतास्तु प्रतिबन्धृता न ते" नैष० ९-३७।

प्रबर्ह ಪ್ರಬರ್ಹ (वि०) ಉತ್ತಮವಾದ, ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ.

प्रबल ಪ್ರಬಲ (पुं०) 1. ಪಲ್ಲವ, ಚಿಗುರು, ಕಿಸಲಯ. प्रकृष्टं बलति—बल (प्राणने धान्यावरोधने च) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿವಂತ. "प्रणाशनाय प्रबलस्य विद्विषः" रघु० ३-६०। 3. ಬಹಳ ಜೋರಾದ, ಅತಿ ವೇಗವಾದ. "कोटरमकालवृष्टचा प्रबलपुरोवातया गमिते" माल० ४-२। 4. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "तत्सान्द्रसिन्दूरपरागरागै र्ध्रुवं प्रवालप्रबलारुणं तत्" नैष० ७-१००। (न०) 5. ಹೆಚ್ಚು ಬಲ, ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿ. प्रकृष्टं बलम्।

प्रबाधक ಪ್ರಬಾಧಕ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವವನು. 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವವನು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವವನು.

प्रबाधन ಪ್ರಬಾಧನ (न०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವುದು. 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು.

प्रबाधमान ಪ್ರಬಾಧಮಾನ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + बाधृ (विलोडने) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रबाधमानस्य जगन्ति धीमन्" भट्टि० १२-२। 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रबाध्यमान ಪ್ರಬಾಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + बाधृ (विलोडने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रबुद्ध ಪ್ರಬುದ್ಧ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎದ್ದಿರುವ. प्र + बुध (अवगमने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "अभ्यक्तमिव स्नातः शुचिरशुचिमिव प्रबुद्ध इव सुप्तम्" शाकु० ५-११। 2. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿರುವ. "प्रबुद्धपुण्डरीकाक्षं बालातपनिभांशुकम्। दिवसं शारदमिव प्रारम्भसुखदर्शनम्" रघु० १०-९०। 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು.

प्रबुध्यमान ಪ್ರಬುಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. प्र+बुध (अवगमने) "शानच्" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಅರಿಯುತ್ತಿರುವ. "समीहितोदर्कमिदं द्वयोरिति प्रबुध्यमानो न निरोधमादधे" याद० १४-९।

प्रबोध ಪ್ರಬೋಧ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನ, ಒಳ್ಳೆಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. प्र + बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "सुतात्मजाः सवयसः प्रथितप्रबोधं प्राबोधयन्नुषसि वाग्भिरुदारवाचः" रघु० ५-६५। 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು. "सा बाणवर्षिणं रामं योधयित्वा सुरद्विषाम्। अप्रबोधाय सुष्वाप गृध्रच्छाये वरूथिनी" रघु १२-५०। 3. ತಿಳಿಸುವುದು, ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-बोधनम् -ಬೋಧನಮ್.** 1. ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ತಿಳಿಸುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು.

प्रबोधक ಪ್ರಬೋಧಕ (पुं०) ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವವನು.

प्रबोधयत् ಪ್ರಬೋಧಯತ್ (वि०) 1. ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+बुध (अवगमने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-बोधयन्ती -ಬೋಧಯನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-बोधयमानः -ಬೋಧಯಮಾನಃ.**

प्रबोधवत् ಪ್ರಬೋಧವತ್ (वि०) 1. ಉತ್ತಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. प्रबोधोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ, ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ, ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ. "मुनिर्यथात्मानमथ प्रबोधवान् प्रकाशयन्तं स्वमसावबुध्यत" नैष० ९-१२१।

प्रबोधित ಪ್ರಬೋಧಿತ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + बुध (अवगमने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तमभ्यनन्दत्प्रथमं प्रबोधितः प्रजेश्वरः शासनहारिणा हरेः" रघु० ३-६८।

प्रबोध्यमान ಪ್ರಬೋಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + बुध (अवगमने) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रभञ्जन ಪ್ರಭಂಜನ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. प्रकृष्टं भनक्ति—भञ्जो (आमर्दने) "युच्" (उ० २-७८)। "क्षणादथैष क्षणदापतिप्रभः प्रभञ्जनाध्येयजवेन वाजिना" नैष० १-६७। (न०) 2. ಮುರಿಯುವುದು. ಒಡೆಯುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಮುರಿಯುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡು

ವವನು. "सा सलज्जा विहस्याह पुत्रं देहि सुरोत्तम। बलवन्तं महाकायं सर्वदर्पप्रभञ्जनम्" भा० आदि०।

प्रभव ಪ್ರಭವ (पुं०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಹೇತು, ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. प्रभवत्यस्मात् — प्र + भू (सत्तायाम्) अपादाने "अप्" (३-३-५७)। "अनन्तरत्नप्रभवस्य यस्य हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम्" कुमा० १-३। 2. ನದಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನ, ಹೊಳೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಳ. "तस्या एव प्रभवमचलं प्राप्य गौरं तुषारैः" मेघ० १-५२। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. भावे "अप्" "यमामनन्त्यात्मभुवोऽपि कारणं कथं सलक्ष्यप्रभवो भविष्यति" कुमा० ५-८१। 4. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. प्रकृष्टो भवः जन्म यस्य। "देवादिजनवैजात्यात् प्रकृष्टोत्पत्तिमत्त्वतः। अविद्यादोषवैधुर्यात् प्रभवः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः" वि० स०। 5. ಹುಟ್ಟಿದ ಜಾಗ, ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನ. प्रभवत्यस्मिन्। 6. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ. कर० "अप्"। 7. ಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಸ್ಥಾನ. 8. ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. "प्रभवो जन्ममूले स्यात् जन्महेतौ पराक्रमे। ज्ञानस्य चादिमस्थाने" मेदि०। (वि०) 9. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ. 10. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

प्रभविष्णु ಪ್ರಭವಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ. प्रभवितुं शीलमस्य — प्र + भू (सत्तायाम्) "इष्णुच्" (३-२-१३८)। "न भर्ता नैव च सुतो न पिता भ्रातरो न च। आदाने वा विसर्गे वा स्त्रीधने प्रभविष्णवः"। 2. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ.

प्रभा ಪ್ರಭಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು, ಕಾಂತಿ. प्रकर्षेण भाति—भा (दीप्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "प्रभामहत्या शिखयेव दीपस्त्रिमार्गयेव त्रिदिवस्य मार्गः" कुमा० १-२८। 2. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ ಛಾಯೆ. ಪರಿವೇಷ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. 5. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 6. ಕುಬೇರನ ಪಟ್ಟಣ. 7. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಲಕ್ಷಣ:** ನಗಣದ್ವಯ ರಗಣದ್ವಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ "ಪ್ರಭಾ" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "स्वरशरविरतिर्ननौ रौ प्रभा" वृ० र०। **ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

न न र र।
।।। ।।। ऽ।ऽ ऽ।ऽ

प्रभाकर ಪ್ರಭಾಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. प्रभां करोति— डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। "कृशानुरपधूमत्वात् प्रसन्नत्वात् प्रभाकरः। रक्षोविप्रकृतावास्तामपविद्धशुचाविव" रघु० १०-७४। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "प्रभाकरोऽग्निसूर्ययोः" मेदि०। 3. ಚಂದ್ರ. "तावतीत्य रथानीकं विमुक्तौ पुरुषर्षभौ। ददृशाते यथा राहोरास्यान्मुक्तौ प्रभाकरौ" भा० द्रोण० १०१-५। 4. ಸಮುದ್ರ. 5. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 6. ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕ. ಇದರಿಂದ ಈ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ "ಪ್ರಾಭಾಕರ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು, 7. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 8. ಕುಶದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಖಂಡ.

प्रभाकीट ಪ್ರಭಾಕೀಟ (पुं०) ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚು ಹುಳ. प्रभायुतः कीटः।

प्रभाञ्जन ಪ್ರಭಾಂಜನ (पुं०) ನುಗ್ಗೆಮರ.

प्रभात ಪ್ರಭಾತ (पुं०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಬೆಳಕು ಹರಿಯುವ ಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ. प्रकर्षेण भातुं प्रवृत्तम्— प्र + भा (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७१)। "परिमलरुचिराभिर्न्यक्कृतास्तु प्रभाते युवतिभिरुपभोगान्नीरुचः पुष्पमालाः" माघ० ११-२७। (वि०) 2. ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. प्र + भा कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। ವೈದ್ಯ ಪುರೋಹಿತ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಜೋಯಿಸ ಇವರನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕು. "वैद्यः पुरोहितो मन्त्री दैवज्ञोऽथ चतुर्थकः। प्रभातकाले द्रष्टव्यो नित्यं स्वश्रियमिच्छता"। ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ಸುಮಂಗಲಿ ಅಗ್ನಿ ಗೋವು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ ಇವರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಕಲ ವಿಪತ್ತುಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು. "श्रोत्रियं सुभगामग्निं गाञ्चैवाग्निचितं तथा। प्रातरुत्थाय यः पश्येदापद्भ्यः स विमुच्यते"।

प्रभाव ಪ್ರಭಾವ (पुं०) 1. ಪ್ರತಾಪ, ಉತ್ತಮ ಬೊಕ್ಕಸದ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟದಮನ ಇವುಗಳಿಂದುಂಟಾದ ತೇಜಸ್ಸು, ಪ್ರಭು ಶಕ್ತಿ. प्र + भू (सत्तायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "स प्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः कोशदण्डजम्" अम०। 2. ಮಹಿಮೆ, ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ. "प्रकाशयन् किञ्चिदिवाप्रमेयः प्रभावमात्मीयमनन्यवेद्यम्" याद० २३-१९। 3. ಶಾಂತಿ. 4. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "पूज्यते यदपूज्योऽपि यदगम्योऽपि गम्यते। वन्द्यते यदवन्द्योऽपि स प्रभावो धनस्य च" पञ्चतं० १-७। 5. ಸೂರ್ಯನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ.

प्रभावज ಪ್ರಭಾವಜ (न०) 1. ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. 2. ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. प्रभावात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

प्रभावत् ಪ್ರಭಾವತ್ (वि०) 1. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रभास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती - ವತೀ.**

प्रभाववत् ಪ್ರಭಾವವತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಹಾಘನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रभावोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿ. "इनि:" (५-२-११५)। **प्रभाविन् ಪ್ರಭಾವಿನ್** "प्रभाविनं भाविनमन्तमात्मन:" माघ० १-६७।

प्रभाष ಪ್ರಭಾಷ (पुं०) 1. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रकृष्टं भाषते — प्र + भाष (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

प्रभाषण ಪ್ರಭಾಷಣ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, प्र + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रभास ಪ್ರಭಾಸ (पुं०) ಸೋಮತೀರ್ಥ, ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ದ್ವಾರಕೆಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಗುಜರಾತ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸೋಮನಾಥ ದೇವಸ್ಥಾನವಿರುವುದು. ಅರ್ಜುನನು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿದನು. ಯಾದವರು ಸ್ವಯೂಥಕಲಹದಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಹತರಾದುದು ಈ ಪ್ರಭಾಸ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ.

प्रभिन्न ಪ್ರಭಿನ್ನ (पुं०) ಮತ್ತಗಜ, ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. प्रकर्षेण भिद्यते स्म—प्र+भिदिर् (विदारणे) "क्त:" (३-२-१०२)। "यथा नलवनं क्रुद्ध: प्रभिन्न: षष्टिहायन:। मृद्नीयात्तद्वदायस्त: पार्थोऽमृद्नात् चमूं तव" भा० द्रोण० २८-२०।

प्रभु ಪ್ರಭು (पुं०) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ, ಅಧಿಪತಿ. प्र+भू (सत्तायाम्) "डु:" (३-२-१८०)। "प्रभुर्बुभूषुर्भुवनत्रयस्य य: शिरोऽतिरागाद्दशमं चिकीर्षु:" माघ० १-४९। 2. ಪತಿ, ಯಜಮಾನ. "यमवाप्य विदर्भभू: प्रभुं हसति द्यामपि शक्रभर्तृकाम्" नैष० २-१६। 3. ವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಕಲ ಜೀವರಿಗೂ ಭೋಗಾಪವರ್ಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "ब्रह्मादीनां च सर्वेषां भोगमोक्षसमर्पणे। समर्थ: प्रभुरित्युक्त: सर्वेष्टफलदो मनु:" इति निरुक्ति:। "संभवो भावनो भर्ता प्रभव: प्रभुरीश्वर:" वि० स०। 4. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "हरश्च हरिणाक्षश्च सर्वभूतहर: प्रभु:"। 5. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. (वि०) 6. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. "न कालसारं हरिणं तदक्षिद्वयं प्रभुर्बद्धुमभून्मनोभू:" नैष० ६-१९। 7. ಆಡಳಿತ ನಡಸುವವನು, ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವವನು. 8. ಉತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "वैशेष्यात् प्रकृतिश्रैष्ठ्यात् नियमस्य च धारणात्। संस्कारस्य विशेषाच्च वर्णानां ब्राह्मण: प्रभु:" मनु० १०-३।

प्रभुत्व ಪ್ರಭುತ್ವ (न०) 1. ಸಮಸ್ತವಾದ ಚಿತ್ತು ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ತುಗಳ ನಿಯಂತೃತ್ವ, ಸಕಲ ಚೇತನ ಮತ್ತು ಅಚೇತನಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रभोर्भाव: "त्व:" (५-१-११९)। ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಳಯಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಭುವಾದುದರಿಂದ ಸಕಲ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳ ಪ್ರಭುತ್ವ (ನಿಯಾಮಕತ್ವ)ವು ಅವನಲ್ಲಿರುವುದು. "तल्" (५-१-११९)। **प्रभुता ಪ್ರಭುತಾ.** 2. ಒಡೆತನ. 3. ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ. "प्रभुत्वभूम्नानुगृहाण वा न वा" नैष० ९-१०९। 4. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಪಾರಮ್ಯ. 5. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 6. ಅಧಿಕಾರ. "तदेषा भवत: कान्ता त्यज वैनां गृहाण वा। उपपन्ना हि दारेषु प्रभुता सर्वतोमुखी" शाकु० ५-२६।

प्रभुशक्ति ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ (स्त्री०) ಉತ್ತಮಕೋಶಬಲ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟದಮನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೇಜಸ್ಸು. "अनुपालयतामुदेष्यतीं प्रभुशक्तिं द्विषतामनीहया" किरा० २-१०।

प्रभूत ಪ್ರಭೂತ (वि०) 1. ಪ್ರಚುರವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. प्र + भू (सत्तायाम्) "क्त:" (३-४-७२)। "तं पोतवणिजस्तत्र प्रभूतै: पर्यतोषयन्" याद० २२-९७। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲುಗಡೆ ಹೋಗಿರುವ. 3. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. 4. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾಗಿರುವ.

प्रभूति ಪ್ರಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ಪ್ರಾಚುರ್ಯ, ಹೇರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्र+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रभूष्णु ಪ್ರಭೂಷ್ಣು (वि०) ಸಮರ್ಥ. ಶಕ್ತ. प्र + भू (सत्तायाम्) "ग्स्नु:" (३-२-१३९)।

प्रभृति ಪ್ರಭೃತಿ (वि०) 1. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಅದೇ ಮೊದಲಾದ, ಅವನೇ -ಅವಳೇ -ಅವರೇ ಮೊದಲಾದ. "ततो भवदपथ्यकारिषु चन्दनदासप्रभृतिषु निगृह्यमाणेषु" मुद्रा० ३। (अव्य०) 2. (ಅದು) ಮೊದಲುಗೊಂಡು, (ಅದರಿಂದ) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ. "तदा प्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५।

प्रभेद ಪ್ರಭೇದ (पुं०) 1. ಭೇದ. ಪ್ರಕಾರ, ವಿಧ. प्र+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು, ಹೋಳುಮಾಡುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುವುದು, ಮದವು ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಮದೋದಕವು ಹರಿಯುವುದು. "बभूव तेनातितरां सुदुःसहः कटप्रभेदेन करीव पार्थिवः" रघु० ३-३७। 4. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು.

प्रभेदक ಪ್ರಭೇದಕ (वि०) 1. ಒಡೆಯುವ, ಸೀಳುವ, ಬೇರೆಮಾಡುವ. प्र + भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಭೇದ ತೋರಿಸುವ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವ.

प्रभ्रंशथु ಪ್ರಭ್ರಂಶಥು (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ.

प्रभ्रष्ट ಪ್ರಭ್ರಷ್ಟ (न०) 1. ತಲೆಯ ಜಡೆಯಿಂದ ಜೋಲಾಡುವ ಹೂವಿನ ಸರ. प्र + भ्रंशु (अधःपतने) "क्तः" (३-४-७१)। (वि०) 2. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. "प्रभ्रष्टैः सरभसमम्भसोऽवगाहक्रीडाभिः" माघ० ८-४९। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **–भ्रष्टकम् –ಭ್ರಷ್ಟಕಮ್.**

प्रमत्त ಪ್ರಮತ್ತ (वि०) 1. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು, ವಿವೇಚನೆಯ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿದವನು. प्र+मदी (हर्षे) "क्तः" (३-४-७२)। "कश्चित्कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः" मेघ० १-१। "मत्तं प्रमत्तमुन्मत्तं सुप्तं बालं स्त्रियं जडम्" भाग० १-७-३६। 3. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮದಿಸಿದವನು. 4. ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದವನು, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಯುಳ್ಳವನು.

प्रमथ ಪ್ರಮಥ (पुं०) 1. ಪರಶಿವನ ಅನುಚರ. प्रमथति दुष्टान् — प्र + मथे (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)। "अपि शयनसखीभ्यो दत्तवाचं कथंचित्प्रमथमुखविकारैर्हासयामास गूढम्" कुमा० ७-९५। 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 3. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (स्त्री०) 4. ಅಳಲೆ ಗಿಡ.

ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥರು 36 ಕೋಟಿ ಮಂದಿಯಿರುವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಪ್ರಮಥರು ಅನೇಕ ಗಣ (ಗುಂಪು) ಗಳಲ್ಲಿರುವರು. ಜಟೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಕೆಲವರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಧ್ಯಾನಪರಾಯಣರಾಗಿ ಮದ ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಅಹಂಕಾರಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸರ್ವದಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಾಇರುವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಂಸಾರವಿಮುಖರಾಗಿ ಸದಾ ಯೋಗಾಸಕ್ತರಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವರು. "षट्त्रिंशत्तु सहस्राणि प्रमथा द्विजसत्तमाः। नानारूपधरा ये वै जटाचन्द्रार्धमण्डिताः। योगिनो मदमात्सर्यदम्भाहंकारवर्जिताः। संसारविमुखाः सर्वे यतयो योगतत्पराः। कृत्वा परिषदं रुच्या तिष्ठन्ति विगतक्लमाः" ಇತ್ಯಾದಿ कालिका।पु०। ಇನ್ನು ಕೆಲವರು (ಎಂಟುಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥರು) ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿಯೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇವರೂ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರರಾಗಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇವರೂ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಗಣಗಳು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಶತ್ರುಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಒಂಬತ್ತು (9) ಕೋಟಿ. "उमासहायं क्रीडन्तमनुगच्छन्ति भूषिताः। शृङ्गारवेषाभरणाः अष्टौ ते कोटयो गणाः। अर्धनारीश्वराश्चान्ये ह्यर्धनारीश्वरं हरम्। अनुयान्ति महाभागास्तुल्यरूपा हरस्य ये। अर्धनारीशरीरास्तु द्वारपाला भवन्ति ते। आकाशमार्गे गच्छन्तमनुगच्छन्ति नित्यशः। नानाशस्त्रधराः शम्भोर्गणास्तु प्रमथाः स्मृताः। प्रमथन्ति च युद्धेषु युध्यमानान् महाबलान्। ते वै महाबलाः शूराः संख्यया नवकोटयः" कालिकापु०।

प्रमथन ಪ್ರಮಥನ (न०) 1. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. प्र+मथे (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वालि प्रमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनम्" रामा०। 2. ಕಲಕುವುದು. 3. ಕಡೆಯುವುದು. 4. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು. (वि०) 5. ವಧಿಸುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು. 6. ಹಿಂಸಿಸುವವನು. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "स चाश्विरूपसदृशो देवतुल्यपराक्रमः। सर्वासामेव नारीणां चित्तप्रमथनो रहः" भा० आदि०।

प्रमथा ಪ್ರಮಥಾ (स्त्री०) ಹರೀತಕಿ, ಅಳಲೆ ಗಿಡ.

प्रमथाधिप ಪ್ರಮಥಾಧಿಪ (पुं०) ಪ್ರಮಥಗಣಗಳ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. प्रमथानामधिपः।

प्रमथित ಪ್ರಮಥಿತ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+मन्थ (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮಂತಿನಿಂದ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 4. ನೀರು ಬೆರಸದೆ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊಸರು.

प्रमथ्नत् ಪ್ರಮಥ್ನತ್ (वि०) 1. ಮಂತಿನಿಂದ ಕಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+मन्थ (विलोडने) "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मथ्नती –ಮಥ್ನತೀ.**

प्रमथ्यमान ಪ್ರಮಥ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + मन्थ (विलोडने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "आभाति भूयिष्ठमयं समुद्रः प्रमथ्यमानो गिरिणेव भूयः" रघु० १३-१४। 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಲಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रमद ಪ್ರಮದ (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. प्र + मदी (हर्षे) "अप्" (३-३-६८)। "तच्छ्रुत्वा मम राज्ञश्च विषादप्रमदौ द्वयोः। अभूतां मेघमालोक्य हंसचातकयोरिव" कथास०। "बिभ्रन्ति यत्र प्रमदाय पुंसाम्" माघ० ३-५४। 2. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. प्रमाद्यतेऽनेन— प्र + मदी कर० "अप्"। 3. ಮತ್ತ, ಮದಿಸಿದವನು. प्रमाद्यति—प्र+मदी "अच्" (३-१-१३४)। "प्रावृषि प्रमदबर्हिणेष्वभूत्कृत्रिमाद्रिषु विहारविभ्रमः" रघु० १९-३७। 4. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ.

प्रमदकानन ಪ್ರಮದಕಾನನ, –वन –ವನ (न०) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವನ, –ತೈತೋಟ. प्रमदानां काननम् वनम्—वा ह्रस्वः (६-३-६३)। "स्यादेतदेव प्रमदवनमन्तःपुरोचितम्" अम०। प्रमदावनम् ಎಂಬ ಪಾಠವೂ ಉಂಟು. "अधिगतकुसुमापचायलीलः प्रमदवनानि विभूषयन् स्वधाम्ना" याद० २४-१४।

प्रमदा ಪ್ರಮದಾ (स्त्री०) ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. प्रकृष्टो मदो हर्षोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "धृतमुग्धगण्डफलकैर्विबभुर्विकसद्भिरास्यकमलैः प्रमदाः" माघ० ९-४७।

प्रमदाजन ಪ್ರಮದಾಜನ (पुं०) ಹೆಂಗಸು.

प्रमनस् ಪ್ರಮನಸ್ (वि०) ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಯಾವಾಗಲೂ ಹರ್ಷದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳ. प्रकृष्टं मनो यस्य। "इति बहुपरुषं प्रभाषति प्रमनसि मद्रपतौ रिपुस्तवम्" भा० कर्ण० ३१-४२। "प्रमनाः प्रमोदपरिफुल्लचक्षुषः" माघ० १३-१४।

प्रमा ಪ್ರಮಾ (स्त्री०) 1. ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಿಜವಾದ ಜ್ಞಾನ, ತತ್ತ್ವಾನುಭವ, ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ. प्र + माङ् (माने) "अङ्" (३-३-१०६)। "तद्वति तत्प्रकारकानुभवो यथार्थः। सैव प्रमेत्युच्यते" त० सं०। ರಜತತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರಜತದಲ್ಲಿ इदं रजतम् ಎಂಬ ರಜತತ್ವ ಪ್ರಕಾರಕ ಜ್ಞಾನವು ಯಥಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಮೆಯಾಗುವುದು. यत्र यदस्ति तत्र तस्यानुभवः। भवति हि रजते इदं रजतम् इति ज्ञानं रजतत्ववति रजतत्वावगाहि ಎಂದು ಲಕ್ಷಣ ಸಮನ್ವಯ. रजते इदं रजतम् इति प्रत्यक्षं प्रमा। 2. ಪ್ರಮಾಣ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಉಪಾಯ. ["प्रमाण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "प्रत्यक्षादिप्रमासिद्धविरुद्धार्थविबोधिनः। वेदान्ता यदि शास्त्राणि बौद्धैः किमपराध्यते" प्रबोध० २-४।

प्रमाण ಪ್ರಮಾಣ (न०) 1. ವಿಷ್ಣು. प्रमीयतेऽनेन निस्संशयवेदरहस्यपरमार्थप्रत्यायकतया सोऽर्थः—प्र + माङ् (माने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "परमार्थत्रयीसारप्रत्यायकतया स्वयम्। प्रमाणमिति विख्यातः सप्तार्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। "प्रमाणं प्राणनिलय प्राणधृत् प्राणजीवनः" वि० स०। 2. ಆಧಾರ, ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯ. प्रमीयतेऽनेन—प्रमाता येनार्थं प्रमिणोति तत् प्रमाणम्। ಈ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವು (1) प्रत्यक्षम् (2) अनुमितिः (3) उपमितिः ಮತ್ತು (4) शाब्दम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಗಳಿಗೂ ಅಸಾಧಾರಣಕಾರಣಗಳಾದ (1) प्रत्यक्षप्रमाणम् (2) अनुमानप्रमाणम् (3) उपमानप्रमाणम् ಮತ್ತು (4) शब्दप्रमाणम् ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕರಣಗಳಿರುವುವು. "यथार्थानुभवश्चतुर्विधः। प्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दभेदात्। तत्करणमपि चतुर्विधम्। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दभेदात्। असाधारणकारणं करणम्। कार्यनियतपूर्ववृत्ति कारणम्" त० सं०। ಕಾರಣವು समवायिकारणम् असमवायिकारणम् ಮತ್ತು निमित्तकारणम् ಎಂದು 3 ವಿಧ. "कारणं समवाय्यसमवायिनिमित्तभेदात् त्रिविधम्" त० सं०।(ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಕ್ಕೆ)ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ಮಕ ಪ್ರಮೆಗೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣ. ಲಿಂಗ (ಹೇತು) ದರ್ಶನವು ಅನುಮಿತಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಸಾದೃಶ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಉಪಮಿತಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಶಾಬ್ದಪ್ರಮೆಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೆಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿಕರ್ಷವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕರಣವು. "धर्मं जिज्ञासमानानां प्रमाणं परमं श्रुतिः" मनु० २-१३। 3. ಅಳತೆ, (ಎತ್ತರ, ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅಗಲ). "दृष्टो हि वृण्वन्

कलभप्रमाणोऽप्याशाः पुरोवातमवाप्य मेघः" रघु० १८-३८। 4. ದರ್ಜೆ, ಮಟ್ಟ. 5. ದೃಷ್ಟಾಂತ. "पृथिव्यां स्वामिभक्तानां प्रमाणे परमे स्थितः" मुद्रा० २-२२। 6. ನಿರ್ಣಾಯಕ, ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು. "नारीं पृच्छामि नेन्दुं कथयतु विजया न प्रमाणं यदीन्दुः" मुद्रा० १-१। "यतः कामाद्विभिद्य कुतश्चिन्निगूढः प्रचरति। तदेतज्ज्ञात्वा तत्र देवः प्रमाणमिति" प्रबोध० २। 7. ಸಾಕ್ಷ್ಯ, ರುಜುವಾತು. 8. ಮರ್ಯಾದೆ. 9. ಇಯತ್ತೆ. 10. ಶಾಸ್ತ್ರ. 11. ಕಾರಣ, ಹೇತು. 12. ಆಜ್ಞೆ. 13. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. (वि०) 14. ಅಳೆಯುವವನು. प्र+मा कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 15. ಸತ್ಯವಾದಿ. "प्रमाण नित्यमर्यादाशास्त्रेषु सत्यवादिनि। इयत्तायां च हेतौ च क्लीबैकत्वे प्रमातरि" मेदि०।

प्रमाणज्ञ ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 2. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನದ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. प्रमाणं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

प्रमाणपत्र ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ (न०) ವಿಷಯವನ್ನು ರುಜುವಾತುಪಡಿಸುವ (ಸಮರ್ಥಿಸುವ) ಪತ್ರ, ಲಿಖಿತ ಮೂಲಕ ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪತ್ರ.

प्रमाणपुरुष ಪ್ರಮಾಣಪುರುಷ (पुं०) ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವವನು, ತೀರ್ಪುಗಾರ, ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕ, ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸುವ ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ.

प्रमाणवचन ಪ್ರಮಾಣವಚನ (न०) ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು, ಆಧಾರಪೂರ್ವಕ ಹೇಳುವ ಮಾತು.

प्रमातामह ಪ್ರಮಾತಾಮಹ (पुं०) ಮಾತಾಮಹನ ತಂದೆ, ತಾಯಿಯ ಅಜ್ಜ. प्रकृष्टो मातामहः। **–मही –ಮಹೀ.** ಮಾತಾಮಹನ ತಾಯಿ, ತಾಯಿಯ ಅಜ್ಜಿ.

प्रमातृ ಪ್ರಮಾತೃ (वि०) 1. ಅಳೆಯುವವನು, ಅಳತೆ ಮಾಡುವವನು. प्रमिणोति — प्र + डुमिञ् (प्रक्षेपणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು, ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. 3. (ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾದ ಚೈತನ್ಯ. 4. (ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಶುದ್ಧ ಚೇತನ.

प्रमाथ ಪ್ರಮಾಥ (पुं०) 1. ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದಿಸುವುದು, ಕಲಕುವುದು, ಚಾಂಚಲ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವುದು. प्र + मथे (विलोडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಡೆಗೋಲಿನಿಂದ ಕಡೆಯುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. 4. ವಧಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "सैनिकानां प्रमाथेन सत्यमोजायितं त्वया। जामदग्न्यस्य दमने न हि निर्बन्धमर्हति" उ० रा० ५-३१। 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿ ಉಜ್ಜುವುದು, –ತಿಕ್ಕುವುದು. "निपात्य पेषणं भूमौ प्रमाथ इति कथ्यते"।

प्रमाथिन् ಪ್ರಮಾಥಿನ್ (वि०) 1. ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಕಲಕುವ, ಚಾಂಚಲ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. प्र + मथे (विलोडने) "घिनुण्" (३-२-१४५)। "चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम्" गीता ६-३४। "इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः" गीता २-६०। 2. ತುಂಡುಮಾಡುವ, ಕತ್ತರಿಸುವ. "चित्रीयमाणानतिलाघवेन प्रमाथिनस्तान् भवमार्गणानाम्" किरा० १७-३१। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿ ಹರಿದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ. "तस्य जातु मरुतः प्रतीपगाः वर्त्मसु ध्वजतरुप्रमाथिनः" रघु० ११-५८। 4. ಕೊಲ್ಲುವ, ವಧಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **प्रमाथिनी ಪ್ರಮಾಥಿನೀ.** "क्व रुजा हृदयप्रमाथिनी क्व च ते विश्वसनीयमायुधम्" माल० ३-२।

प्रमाद ಪ್ರಮಾದ (पुं०) 1. ಗಮನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವುದು. प्र + मदी (हर्षग्लेपनयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "लोभप्रमादविश्वासैः पुरुषो नश्यते त्रिभिः"। 2. ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. "अहन्यहन्यात्मन एव तावज्ज्ञातुं प्रमादस्खलितं न शक्यम्" शाकु० ६-२६। 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. "प्रमादालस्यजाड्यानि ख्यापितानि निजानि तैः" पञ्चतं० १-४०। 4. ಅಪಾಯ, ಅನರ್ಥ, ಕೇಡು. "अहो महान् प्रमादः प्रमादः" उ० रा० ३। 5. ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರುವುದು. 6. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯುವುದು.

प्रमादवत् ಪ್ರಮಾದವತ್ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರತಪ್ಪಿದವನು, ಗಮನವಿಲ್ಲದವನು. प्रमादोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-१२७)। 2. ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರಿದವನು. 3. ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದವನು, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ ಹೊಂದಿದವನು. "इनिः" (५-२-११५)। **प्रमादिन् ಪ್ರಮಾದಿನ್.** "सर्वत्र प्रमादी वैधेयः" विक्र०। "प्रमादिनां तथा चौराः भिक्षुका गृहमेधिनाम्" पञ्चतं० १-१६७।

प्रमाद्यत् ಪ್ರಮಾದ್ಯತ್ (वि०) ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುತ್ತಿರುವ, ಮೈ ಮರೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र + मदी (हर्षग्लेपनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "उपायमास्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः" माघ० २-८०।

प्रमापण ಪ್ರಮಾಪಣ (न०) ವಧಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. प्र + मीञ् (हिंसायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रमार्जत् ಪ್ರಮಾರ್ಜತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + मृजू (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಒರಸುತ್ತಿರುವ. वृद्धेरभावे **प्रमृजन् ಪ್ರಮೃಜನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **प्रमृजती ಪ್ರಮೃಜತೀ, प्रमार्जती ಪ್ರಮಾರ್ಜತೀ.**

प्रमार्जन ಪ್ರಮಾರ್ಜನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. प्र + मृजू (शुद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಒರಸುವುದು. "म्रदीयसा स्नानजलस्य वाससा प्रमार्जनेनाधिकमुज्ज्वलीकृताः" नैष० १५-१४।

प्रमार्जनीय ಪ್ರಮಾರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಬೇಕಾದ. प्र + मृजू (शुद्धौ) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಒರಸಲ್ಪಡುವ. "तव्यः"। **प्रमार्जितव्यम् ಪ್ರಮಾರ್ಜಿತವ್ಯಮ್, –मार्ष्टव्यम् –ಮಾರ್ಷ್ಟವ್ಯಮ್.**

प्रमार्जित ಪ್ರಮಾರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "सर्वथा प्रमार्जितं त्वया प्रत्यादेशदुःखं शकुन्तलायाः" शाकु० ६। 2. ಒರಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रमित ಪ್ರಮಿತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಅಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. प्र + माङ् (माने) "क्तः" (३-४-७२)। "परितः प्रमिताक्षरापि सर्वं विषयं व्याप्तवती गता प्रतिष्ठाम्" माघ० १६-८०। 2. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. 3. ಪರಿಮಿತವಾದ, ಒಂದು ಅಳತೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ.

प्रमिताक्षरा ಪ್ರಮಿತಾಕ್ಷರಾ (स्त्री०) ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ.

प्रमिति ಪ್ರಮಿತಿ (स्त्री०) 1. ಅಳತೆ. 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನ. 3. ಪ್ರಮಾಣ, ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಪಾಯ. प्र + माङ् (माने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रमीढ ಪ್ರಮೀಢ (वि०) 1. ದಟ್ಟವಾದ, ಘನವಾದ, ಒತ್ತಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿದ. 2. ಮೂತ್ರರೋಗವುಳ್ಳವನು. प्र+मिह (स्नेहने) "क्तः" (३-४-७२)। "त्वग्दोषिणां प्रमीढानां स्निग्धाभिष्यन्दिबृंहिणाम्। शिशिरे लङ्घनं शस्तमपि वातविकारिणाम्" चरक० सूत्र० २२-२४।

प्रमीत ಪ್ರಮೀತ (वि०) 1. ಮರಣಹೊಂದಿದ. प्र+मीङ् (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಶು. प्र + मीञ् (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रमीतं वाच्यलिङ्गं स्यात् प्रोक्षितेऽपि मृतेऽपि च" मेदि०।

प्रमीति ಪ್ರಮೀತಿ (स्त्री०) ಮರಣ, ಸಾವು. प्र + मीङ् (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रमीला ಪ್ರಮೀಲಾ (स्त्री०) 1. ಗಾಢನಿದ್ರೆ, ಮೈಮರೆತ ನಿದ್ದೆ. प्र + मील (निमेषणे) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಆಲಸ್ಯ, ಯಾವ ಕೆಲಸದಲ್ಲೂ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ನಿರಾಸಕ್ತಿ. 3. ಶ್ರಮದ ಕಾರಣ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

प्रमुक्त ಪ್ರಮುಕ್ತ (वि०) ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रमुक्तवत् ಪ್ರಮುಕ್ತವತ್ (वि०) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿದವನು. प्र+मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रमुख ಪ್ರಮುಖ (पुं०) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆಮರ. प्रकृष्टं मुखमग्रभागो यस्य। 2. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 3. ಮರ್ಯಾದೆಯ ಮನುಷ್ಯ. (न०) 4. ತತ್ಕಾಲ, ವರ್ತಮಾನಕಾಲ, ಆಗಿನ ಕಾಲ. "तदात्वं प्रमुखम्" त्रिकाण्ड०। 5. ಮುಂಭಾಗ, ಎದುರು. "यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः" गीता २-६। (वि०) 6. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "बलेषु प्रमुखो हस्ती न तथान्यो महीपतेः" हितो० ३-१२४। 7. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "ज्वलन्मणिशिखाश्चैनं वासुकिप्रमुखा निशि। स्थिरप्रदीपतामेत्य भुजङ्गाः पर्युपासते" कुमा० २-३८। 8. ಪ್ರಥಮ, ಮೊದಲಾದ. "नारदप्रमुखास्तस्यामन्तर्वेद्यां महात्मनः" भा० सभा० ३९-२। 9. ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. 10. ಅಭಿಮುಖವಾದ, ಎದುರಾಗಿರುವ.

प्रमुग्ध ಪ್ರಮುಗ್ಧ (वि०) 1. ಸೌಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. प्र + मुह (वैचित्ये)

"क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಜ್ಞ, ಪ್ರಜ್ಞಾಶೂನ್ಯನಾದ, ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದ.

प्रमुञ्चत् ಪ್ರಮುಂಚತ್ (वि०) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಬಂಧನದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + मुच्लृ (मोक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मुचती-मुञ्चन्ती-ಮುಂಚತೀ-ಮುಂಚನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-मुञ्चमानः -ಮುಂಚಮಾನಃ.**

प्रमुद् ಪ್ರಮುದ್ (वि०) 1. ಹರ್ಷಗೊಂಡ, ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ. प्रकृष्टा मुद् यस्य। (स्त्री०) 2. ಹರ್ಷ, ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. प्रकृष्टा मुत्। "श्रुत्वा तु पार्थिवस्यैतत् संवर्तः प्रमुदं गतः" भा०।

प्रमुदित ಪ್ರಮುದಿತ (वि०) ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ. प्र+ मुद (हर्षे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत्क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वितानम्" रघु० ६-८६।

प्रमुदितवदना ಪ್ರಮುದಿತವದನಾ (स्त्री०) ಸಮವೃತ್ತದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ನಗಣದ್ವಯ ರಗಣದ್ವಯಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತ. **ಲಕ್ಷಣ:** "प्रमुदितवदना भवेन्नौ ररौ" वृ० र०। **ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

न न र र।
III III UIU UIU

प्रमुषित ಪ್ರಮುಷಿತ (वि०) 1. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + मुष (स्तेये) "क्तः" (३-२-१०२)। "परामृशन् कठिनकठोरकामिनीकुचस्थलप्रमुषितचन्दनं पृथुः" माघ० १७-११। 2. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಕ್ಷೇಪವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಜ್ಞಾನ).

प्रमुषितवत् ಪ್ರಮುಷಿತವತ್ (वि०) ಅಪಹರಿಸಿದವನು.

प्रमुष्णत् ಪ್ರಮುಷ್ಣತ್ (वि०) ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ. प्र+मुष (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मुष्णती -ಮುಷ್ಣತೀ.**

प्रमृष्ट ಪ್ರಮೃಷ್ಟ (वि०) ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+मृजू (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशःप्रमृष्टम्" रघु० ६-४१।

प्रमृष्टवत् ಪ್ರಮೃಷ್ಟವತ್ (वि०) ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದವನು, ತೊಳೆದುಹಾಕಿದವನು. प्र + मृजू (शुद्धौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रमेय ಪ್ರಮೇಯ (वि०) 1. ತತ್ತ್ವತಃ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ. प्रमीयते— प्र + माङ् (माने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "योऽर्थः तत्त्वतः प्रमीयते तत्प्रमेयम्"। ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದು ಪ್ರಮೇಯ. "प्रमाविषयत्वं प्रमेयत्वम्"। ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ. प्रमाणप्रतिपाद्योऽर्थः। 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಮೋಕ್ಷಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಪರಮಾತ್ಮ. निःश्रेयसार्थिभिः प्रकर्षेण मेयम्। ಯಾವುದರ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಳಲುತ್ತಿರುವೆವೋ ಯಾವುದರ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರವನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವೆವೋ ಅದೇ ಪ್ರಮೇಯ (ಪರಬ್ರಹ್ಮ). 3. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪ್ರಮೇಯಗಳು. (1) आत्मा (2) शरीरम् (3) इन्द्रियम् (4) अर्थः (5) बुद्धिः (6) मनः (7) प्रवृत्तिः (8) दोषः (9) प्रेत्यभावः (10) फलम् (11) दुःखम् ಮತ್ತು (12) अपवर्गः। 4. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 5. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ಅಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 8. ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 9. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

प्रमेह ಪ್ರಮೇಹ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ವ್ಯಾಧಿ, ಶುಕ್ರಧಾತುವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. प्रकर्षेण मेहति क्षरति वीर्यादिरनेन — प्र+मिह (सेचने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

प्रमोक्तव्य ಪ್ರಮೋಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. प्र + मुच्लृ (मोक्षणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **-मोचनीयः -ಮೋಚನೀಯಃ.**

प्रमोक्ष ಪ್ರಮೋಕ್ಷ (पुं०) ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ.

प्रमोचन ಪ್ರಮೋಚನ (न०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು. प्र + मुच्लृ (मोक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುವುದು. (स्त्री०) **-मोचनी -ಮೋಚನೀ.** 3. ಬುಡುಮೆಯ ಗಿಡ. प्रकर्षेण मुच्यतेऽनया — प्र + मुच्लृ (मोक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

प्रमोद ಪ್ರಮೋದ (पुं०) 1. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. प्र + मुद (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "पुण्येन नालोकत

लोकपालः प्रमोदबाष्पावृतनेत्रमालः" नैष० ३-२८। 2. ಆಮೋದ, ಸುವಾಸನೆ. "अश्विनोरोषधीनाञ्च घ्राणो मोदप्रमोदयोः" भाग० २-६-२। 3. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "तिस्रश्च मुख्याः सिद्धयः प्रमोदमुदितमोदमानाः" सां० तत्त्वकौ०।

प्रमोदन ಪ್ರಮೋದನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. ತನ್ನ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತರಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಮೋದನ. स्वसम्बन्धिनः तत्प्रथमानुसन्धानेन प्रमोदयति प्रहर्षयति—प्र+मुद (हर्षे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "ध्यानासक्तेषु भक्तेषु मोदमानः प्रमोदनः" इति निरुक्तिः। "जितामित्रः प्रमोदनः" वि० स०। (न०) 2. ಆನಂದಪಡುವುದು, ಸಂತೋಷಪಡುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಆನಂದಪಡಿಸುವುದು, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. प्र+मुद+णिच् भावे "ल्युट्"। (वि०) 4. ಆನಂದಪಡಿಸುವ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. प्र + मुद + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रमोदयत् ಪ್ರಮೋದಯತ್ (वि०) ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+मुद (हर्षे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रमोदयन्नथ मुखरान् कलापिनः प्रतिष्ठते नवघनवद्रथः स्म सः" माघ० १९-२९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मोदयन्ती –ಮೋದಯನ್ತೀ.**

प्रमोदयितृ ಪ್ರಮೋದಯಿತೃ (वि०) ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. प्र+मुद (हर्षे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

प्रमोदित ಪ್ರಮೋದಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗಿರುವ. प्रमोदोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆನಂದಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಮಳವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+मुद (हर्षे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "बन्धाढ्यनानारतमल्लयुद्धप्रमोदितैः केलिवने मरुद्भिः" नैष० ३-१२४।

प्रमोदिन् ಪ್ರಮೋದಿನ್ (वि०) 1. ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. प्रमोदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಆನಂದಪಡಿಸುವ. प्रमोदयति—प्र+मुद (हर्षे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रमोषण ಪ್ರಮೋಷಣ (न०) 1. ಕದಿಯುವುದು, ಅಪಹರಿಸುವುದು. प्र+मुष (स्तेये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು, ತೊಡೆದುಹಾಕುವುದು.

प्रमोषणीय ಪ್ರಮೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪಹರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಪಹರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. प्र+मुष (स्तेये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–मोषितव्यम् –ಮೋಷಿತವ್ಯಮ್.**

प्रमोह ಪ್ರಮೋಹ (पुं०) ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಮಂಕು ಹಿಡಿದಿರುವುದು. प्र + मुह (वैचित्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रसरति परिमाथी कोऽप्ययं देहदाहस्तिरयति करणानां ग्राहकत्वं प्रमोहः" मालती० १-४४।

प्रमोहन ಪ್ರಮೋಹನ (न०) ಮೋಹಗೊಳಿಸುವುದು, ಮಂಕು ಹಿಡಿಸುವುದು. प्र + मुह (वैचित्ये) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रम्लान ಪ್ರಮ್ಲಾನ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಾಡಿಹೋಗಿರುವ, ಕಾಂತಿಹೀನವಾದ. प्र+म्लै (हर्षक्षये) "क्तः" (३-४-७२)। नत्वं (८-२-४३)। 2. ಕಳೆಗುಂದಿರುವ, ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ, ಹರ್ಷವಿಲ್ಲದ.

प्रयच्छत् ಪ್ರಯಚ್ಛತ್ (वि०) 1. ಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ನೀಡುತ್ತಿರುವ. प्र + दाण् (दाने) "शतृ" (३-२-१२४)। दाणो यच्छादेशः (७-३-७८)। "प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि मानिनी विपक्षगोत्रं दयितेन लम्भिता" किरा० ८-१४। 2. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ. प्र + यम (उपरमे) "शतृ" (३-२-१२४) "छः" (७-३-७७)।

प्रयत् ಪ್ರಯತ್ (वि०) ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रयतः प्रशमं हुताशनस्य क्वचिदालक्ष्यत मुक्तमूलमर्चिः" माघ० २०-७३।

प्रयत ಪ್ರಯತ (वि०) 1. ಪವಿತ್ರನಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ. प्र+यती (प्रयत्ने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನಮ್ರ, ವಿನೀತ. "इक्ष्वाकुवंशगुरवे प्रयतः प्रणम्य सभ्रातरं भरतमर्घ्यपरिग्रहान्ते" रघु० १३-७०। 3. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ. प्र + यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)। "निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५। "तस्मै हिमाद्रेः प्रयतां तनूजां यतात्मने रोचयितुं यतस्व" कुमा० ३-१६। 4. ತಡೆದಿರುವ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ. 5. ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಿರುವ.

प्रयतन ಪ್ರಯತನ (न०) ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವುದು. प्र+यती (प्रयत्ने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रयतनीय ಪ್ರಯತನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಯತ್ನಪಡಬಹುದಾದ. प्र + यती (प्रयत्ने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–यतितव्यम् –ಯತಿತವ್ಯಮ್.**

प्रयतमान ಪ್ರಯತಮಾನ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + यती (प्रयत्ने) "शानच्" (३-२-१२४)। "या न ययौ प्रियमन्यवधूभ्यः सारतरागमना यतमानम्" माघ० ४-४५।

प्रयतवत् ಪ್ರಯತವತ್ (वि०) ತಡೆದಿರುವ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ. प्र + यम (उपरमे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रयत्त ಪ್ರಯತ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಿರುವ. प्र + यती (प्रयत्ने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ.

प्रयत्न ಪ್ರಯತ್ನ (पुं०) 1. ಸರಿಯಾದ ಯತ್ನ, ಸರಿಯಾದ ಉದ್ಯಮ. प्र + यती (प्रयत्ने) "नङ्" (३-३-९०)। "तस्येदं विपुलं विधेर्विलसितं पुंसां प्रयत्नच्छिदः" मुद्रा० ५-२०। 2. ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮ. "तदेष कथमनुपतत एव मे प्रयत्नप्रेक्षणीयः संवृत्तः" शाकु० १। 3. ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಬಹಳ ತ್ವರೆಯಿಂದ ನಡಸುವ ಕಾರ್ಯ. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವರೆಗೂ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳುಂಟು. (1) आरम्भः (2) यत्नः (3) प्राप्त्याशा (4) नियताप्तिः ಮತ್ತು (5) फलागमः। ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯೇ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗುವುದು. "प्रयत्नस्तु फलावाप्तौ व्यापारोऽतित्वरान्वितः" सा० द० ६-७२।

प्रयत्नवत् ಪ್ರಯತ್ನವತ್ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು, ಸರಿಯಾದ ಉದ್ಯಮವುಳ್ಳವನು. प्रयत्नोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

प्रयन्तव्य ಪ್ರಯನ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಡುವ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಬೇಕಾದ. प्र + यम (उपरमे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्"। **–यमनीयः –ಯಮನೀಯಃ.**

प्रयमन ಪ್ರಯಮನ (न०) ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. प्र + यम (उपरमे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रयसन ಪ್ರಯಸನ (न०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. प्र + यसु (प्रयत्ने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಯಾಸ, ಶ್ರಮ, ಬಳಲಿಕೆ.

प्रयसनीय ಪ್ರಯಸನೀಯ (वि०) 1. ಯತ್ನಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಯತ್ನಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಯತ್ನಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. प्र + यसु (प्रयत्ने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यसितव्यम् –ಯಸಿತವ್ಯಮ್.**

प्रयस्त ಪ್ರಯಸ್ತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + यसु (प्रयत्ने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಂಬಾರದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಂಜನ. 3. ಬಹಳ ಶ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रयस्यत् ಪ್ರಯಸ್ಯತ್ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + यसु (प्रयत्ने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यस्यन्ती –ಯಸ್ಯನ್ತೀ.**

प्रयाग ಪ್ರಯಾಗ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. ಈ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವು ಈಗಿನ ಅಲಹಾಬಾದಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು. 2. ಒಂದು ಯಾಗ. प्रकृष्टो यागः। 3. ಇಂದ್ರ. प्रकृष्टा यागा यस्मात्। 4. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "प्रयागस्तीर्थभेदे स्याद्यज्ञे शतमखाश्वयोः" मेदि०।

प्रयागभय ಪ್ರಯಾಗಭಯ (पुं०) ಇಂದ್ರ. प्रयागात् प्रकृष्टयागकारिणो बिभेति — ञि भी (भये) "अच्" तस्य (वा० ३-३-५६)। ಇತರರು ಯಾಗಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪದವಿಗೆ ಚ್ಯುತಿಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಭಯ.

प्रयाचन ಪ್ರಯಾಚನ (न०) ಬೇಡುವುದು, ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು. प्र+टु याचृ (याच्ञायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रयाचनीय ಪ್ರಯಾಚನೀಯ (वि०) 1. ಬೇಡಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+याचृ (याच्ञायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಯಾಚಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಯಾಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः"। **–याचितव्यः –ಯಾಚಿತವ್ಯಃ.**

प्रयाचित ಪ್ರಯಾಚಿತ (वि०) ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + याचृ (याच्ञायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रयाण ಪ್ರಯಾಣ (न०) 1. ಗಮನ, ಹೊರಡುವುದು, ಹೊರಟುಬರುವುದು. प्र + या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रयाणकालोचितचारुवेषभृद्वज्रं वहन् पर्वतपक्षदारणम्" कुमा० १४-५। 2. ಯಾತ್ರೆ, ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುವುದು. "दृष्टिप्रपातं परिहृत्य तस्य कामः पुरःशुक्रमिव प्रयाणे" कुमा० ३-४३।

प्रयात्(न्) ಪ್ರಯಾತ್(ನ್) (वि०) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + या (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "पतिं प्रयान्तं पृतनास्तमन्वयुः" कुमा० १५-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यान्ती**

–ಯಾನ್ತೀ. "प्रयान्ती पृतना सद्यः प्रणादैर्व्योमपूरयत्" यादं २२-६१।

प्रयात ಪ್ರಯಾತ (पुं०) 1. ಭೃಗು, ಪ್ರಪಾತ, ಬೆಟ್ಟದ ಕಮರಿ. (न०) 2. ಪ್ರಯಾಣ, ಹೊರಟುಬರುವುದು. प्र+या (प्रापणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 3. ನಡಗೆ, ಗಮನ. "सरित इव सविभ्रमप्रयातप्रणदितहंसकभूषणा विरेजुः" माघ० ७-२३। (वि०) 4. ಹೊರಟಿರುವ. प्र+या कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "प्राचीं प्रयाते विरहादयं ते तापाच्च रूपाच्च शशाङ्कशङ्की" नैष० ८-६२। 5. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. "प्रयातस्तव यम्यत्वं शास्त्रपूतो ब्रवीमि ते" भट्टि० ६-४९। 6. ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रयातवत् ಪ್ರಯಾತವತ್ (वि०) ಹೊರಟಿರುವ, ಹೋಗುವ. प्र + या (प्रापणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रयातव्य ಪ್ರಯಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾದ, ಹೊರಟುಬರಬೇಕಾದ. प्र + या (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಹೋರಾಡಬೇಕಾದ (ಶತ್ರು). "अनीयर्"। –यानीयः –ಯಾಣೀಯಃ.

प्रयातृ ಪ್ರಯಾತೃ (वि०) ಹೊರಡುವವನು, ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು. प्र+या (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रयाम ಪ್ರಯಾಮ (पुं०) 1. ದೈರ್ಘ್ಯ, ಉದ್ದ, ನೀಳ. प्र+यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳ ಕೊರತೆ. 3. ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳ ಕೊರತೆಯಿಂದ ಕೊಳ್ಳುವವರ ಪೈಪೋಟಿ. "नीवाकस्तु प्रयामः स्यात्" अम०।

प्रयास ಪ್ರಯಾಸ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. प्र+यसु (प्रयत्ने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रयासः सुरशत्रूणां जात्युत्तरमिवाभवत्" याद० १६-९६। 2. ಆಯಾಸ, ಶ್ರಮ, ಹೆಚ್ಚು ಬಳಲಿಕೆ. "अत्याहारः प्रयासश्च प्रजल्पो नियमग्रहः। जनसंघश्च लौल्यं च षड्भिर्योगो विनश्यति" हठ०।

प्रयास्यत् ಪ್ರಯಾಸ್ಯತ್ (वि०) ಹೊರಟುಬರಲಿರುವ, ಮುಂದೆ ಹೋಗಲಿರುವ. प्र + या (प्रापणे) + स्य "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रयास्यतः पुण्यवनाय जिष्णो रामस्य रोचिष्णुमुखस्य धृष्णुः" भट्टि० १-२५।

प्रयुक्त ಪ್ರಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಶಬ್ದ). प्र + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अयमपि च गिरं नस्त्वत्प्रबोधप्रयुक्तामनुवदति शुकस्ते मञ्जुवाक्पञ्जरस्थः" रघु० ५-७५। 2. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अध्यापितस्योशनसाऽपि नीतिं प्रयुक्तरागप्रणिधिर्द्विषस्ते" कुमा० ३-६। 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). "अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात्" रघु० २-३४। 4. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रयुक्तसत्कारविशेषमात्मना न मां परं संप्रतिपत्तुमर्हति" कुमा० ५-३९। 5. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रयुक्तपाणिग्रहणं यदन्यद्वधूवरं पुष्यति कान्तिमग्र्याम्" कुमा० ७-७२। 6. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रयुक्तैरग्रतो नागैः प्रावृषेण्यैरिवाम्बुदैः" याद० २२-२००। 7. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अथावमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी" कुमा० १-२१। 8. ಒತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಟ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण युक्तम्। 9. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०। 10. ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಡಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रसह्य योऽस्मासु परैः प्रयुक्तः स्मर्तुं न शक्यः किमुताधिकर्तुम्" किरा० ३-४४। 11. ಬಡ್ಡಿಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ. प्र+युज (समाधौ) "क्तः" (३-४-७२)। 13. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "गुणप्रयुक्ताः परमर्मभेदिनः शरा इवावंशभवा भवन्ति" उद्भ०। 14. ಉಂಟಾಗಿರುವ, ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಸಂಭವಿಸಿರುವ. "अपायसंदर्शनजां विपत्तिमुपायसंदर्शनजां च सिद्धिम्। मेधाविनो नीतिगुणप्रयुक्तां पुरः स्फुरन्तीमिव दर्शयन्ति" पञ्चतं० १-६५। (न०) 15. ಹೇತು, ಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತ.

प्रयुक्तवत् ಪ್ರಯುಕ್ತವತ್ (वि०) 1. (ಪದವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವನು, (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಉಪಯೋಗಿಸಿದವನು. 2. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವನು. 3. ಕಳುಹಿಸಿದವನು. 4. ಪ್ರೇರಿಸಿದವನು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವನು. 5. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿದವನು. 6. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟವನು. प्र+युजिर् (योगे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रयुक्ति ಪ್ರಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. 2. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಡುವುದು. 3. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. 4. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವುದು. 5. ಕಳುಹಿಸುವುದು. 6. (ಬಾಣವನ್ನು)

ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. प्र + युजिर् (योगे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रयुज्यमान ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + युजिर् (योगे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "ध्रुवेण भर्त्रा ध्रुवदर्शनाय प्रयुज्यमाना प्रियदर्शनेन" कुमा० ७-८५। 2. ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "प्रयुज्यमानानि तयोर्यथार्हं माङ्गल्यमाल्याभरणाक्षतानि" याद० १३-८३। 3. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಸಾಲ). 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಪದ). 5. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 7. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 8. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 9. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 10. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रयुञ्जत् ಪ್ರಯುಂಜತ್ (वि०) 1. (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + युजिर् (योगे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 7. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 8. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 9. ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. "शानच्" (३-२-१२४)। **–युञ्जानः –ಯುಂಜಾನಃ.** "यत्सत्यं काव्यविशेषवेदिन्यां परिषदि प्रयुञ्जानस्य ममापि चेतसि सुमहान् परितोषः प्रादुर्भवति" मुद्रा० १।

प्रयुत ಪ್ರಯುತ (न०) 1. ದಶಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆ, ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ. प्र + यु (मिश्रणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतं मतम्। स्त्री कोटिरर्बुदमिति क्रमाद्दशगुणोत्तरम्"। (वि०) 2. ಹತ್ತುಲಕ್ಷವುಳ್ಳ, ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. (वि०) 3. ಸರಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. प्र + यु (मिश्रणे) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रयोक्तव्य ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + युजिर् (योगे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. "तूष्णीं दण्डः प्रयोक्तव्यस्तस्य सिद्धौ ध्रुवो जयः" मं०वी० ६-१५। 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬಿಡಲ್ಪಡುವ (ಬಾಣ). 4. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ (ಸಾಲ) ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **–योजनीयः –ಯೋಜನೀಯಃ.**

प्रयोक्तृ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃ (वि०) 1. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು. प्र + युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उत्तमर्णाधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात्" अम०। 2. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. "संमोहनं नाम सखे ममास्त्रं प्रयोगसंहारविभक्तमन्त्रम्। गान्धर्वमादत्स्व यतः प्रयोक्तुर्न चारिहिंसा विजयश्च हस्ते" रघु० ५-५७। 3. ಆಚರಿಸುವವನು, ಮಾಡುವವನು. "पुत्रो रघुस्तस्य पदं प्रशास्ति महाक्रतोर्विश्वसृजः प्रयोक्ता" रघु० ६-७६। 4. ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವವನು, ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುವವನು, ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯ. "स प्रयोगनिपुणैः प्रयोक्तृभिः संजघर्ष सह मित्रसन्निधौ" रघु० १९-३६। 5. ನಿಯೋಜಿಸುವವನು, ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸುವವನು. "परदारप्रयोक्तारः ते वै निरयगामिनः" भा० अनु० २३-६१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रयोक्त्री ಪ್ರಯೋಕ್ತ್ರೀ.**

प्रयोग ಪ್ರಯೋಗ (पुं०) 1. (ಶಬ್ದದ) ಪ್ರಯೋಗ, ಉಚ್ಚಾರಣೆ, (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. प्र + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "क्षणशयितविबुद्धाः कल्पयन्तः प्रयोगान्" माघ० ११-६। 2. (ಬಾಣದ) ಪ್ರಯೋಗ, (ಬಾಣವನ್ನು) ಬಿಡುವುದು. "प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगे तत्पूर्वभङ्गे वितथप्रयत्नः" रघु० २-४२। 3. ಅಭಿನಯಿಸಿ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುವುದು. "तदत्रभवानिमं मां च शास्त्रे प्रयोगे च विमृशतु" माल० १। 4. ಸಾಮದಾನಾದಿ ಉಪಾಯಗಳ ಆಚರಣೆ. "क्षणशयितविबुद्धाः कल्पयन्तः प्रयोगानुदधिमहति राज्ये काव्यवद्दुर्विगाहे" माघ० ११-६। 5. ರೂಪಕ, ನಾಟಕ. "अपश्यतामप्सरसां मुहूर्तं प्रयोगमाद्यं ललिताङ्गहारम्" कुमा० ७-९१। 6. ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ತಂಭನ ಉಚ್ಚಾಟನ ವಶೀಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯ. 7. ನಿದರ್ಶನ, ಉದಾಹರಣೆ. 8. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "सप्त वित्तागमा धर्म्या दायो लाभः क्रयो जयः। प्रयोगः कर्मयोगश्च सत्प्रतिग्रह एव च" मनु० १०-११५। 9. ಅಭಿನಯ. "स प्रयोगनिपुणैः

प्रयोक्तृभिः संजघर्ष सह मित्रसन्निधौ" रघु० १९-३६। 10. ಕಾರ್ಯತಃ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವುದು.

प्रयोगातिशय ಪ್ರಯೋಗಾತಿಶಯ (पुं०) ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ (ಆಮುಖದ) ಒಂದು ಭೇದ. ಸೂತ್ರಧಾರನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಪ್ರವೇಶ ವನ್ನು एषः ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಾತಿಶಯ ರೂಪವಾದ ಆಮುಖ (ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). "एषोऽयमित्युपक्षेपात् सूत्रधारप्रयोगतः। पात्रप्रवेशो यत्रायं प्रयोगातिशयो मतः" दशरू०।

प्रयोगिन् ಪ್ರಯೋಗಿನ್ (वि०) ಪ್ರಯೋಗ ನಡಸು ವವನು, ಕಾರ್ಯಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವವನು. प्र + युजिर् (योगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)।

प्रयोजक ಪ್ರಯೋಜಕ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. प्रयुनक्ति— प्र + युजिर् (योगे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಹೇತು ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಕರ್ತೃ. ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ಕರ್ತೃ ಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಹೇತು ಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವನು. देवदत्तः यज्वा भवति, याजकस्तं प्रेरयति ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತನು ಮುಖ್ಯಕರ್ತನಾದನು, ಯಾಜಕನು ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತನು. ಪ್ರಯೋಜಕನಾದ ಯಾಜಕನಿಗೆ ಹೇತುಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿರುವುದು. "तत्प्रयोजककर्तृत्वमुपैति मम जल्पतः" माघ० २-७१। 3. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. "शातातपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रयोजकाः" याज्ञ० १-५। 4. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು. 5. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವವನು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವನು.

प्रयोजन ಪ್ರಯೋಜನ (न०) 1. ಕಾರ್ಯ. प्र+युजिर् (योगे) "ल्युट्" (३-३-११३)। "प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु" कुमा० ३-१। 2. ಗುರಿ, ಧ್ಯೇಯ, ಉದ್ದೇಶ. "पुत्रप्रयोजना दाराः"। "धनं सर्वप्रयोजनम्"। 3. ಉಪಯೋಗ, ಅಗತ್ಯ, ಆವಶ್ಯಕತೆ. "यतः उत्तममध्यमाधमैः सर्वैरपि राज्ञां प्रयोजनम्" पञ्चतं० १। 4. ಫಲ. "अल्पप्रयोजनकृतोरुतर-प्रयासैरुद्गूर्णलोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम्" माघ० ५-२४। 5. ಹೇತು, ಕಾರಣ. प्र + युजिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 6. ಪಡೆಯುವ ಸಾಧನ, ಸಂಪಾದಿಸುವ ಉಪಾಯ. "एतच्चतुर्विधं विद्यात्पुरुषार्थप्रयोजनम्" मनु० ७-१००। 7. ಉಪಯೋಗ, ಪ್ರಯೋಗ. 8. ಲಾಭ, ಬಡ್ಡಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಬರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗಳಿಕೆ. "प्रयोजनं कार्यहेत्वोः" मेदि०।

प्रयोज्य ಪ್ರಯೋಜ್ಯ (पुं०) 1. ಭೃತ್ಯ, ಸೇವಕ. (न०) 2. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿರುವ ಮೂಲಧನ. (वि०) 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. प्र + युजिर् (योगे) "ण्यत्" (७-३-६८) निपा०। "वाक् चैव मधुरा श्लक्ष्णा प्रयोज्या धर्ममिच्छता" मनु० २-१५९। 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬಿಡಲ್ಪಡುವ (ಬಾಣ).

प्ररुदत् ಪ್ರರುದತ್ (वि०) ಅಳುತ್ತಿರುವ, ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. प्र + रुदिर् (अश्रुविमोचने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –रुदती –ರುದತೀ.

प्ररुदित ಪ್ರರುದಿತ (न०) 1. ಅಳುವುದು. प्र + रुदिर् (अश्रुविमोचने) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

प्ररूढ ಪ್ರರೂಢ (न०) 1. ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. परोहत्यत्र— प्र + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) अधि० "क्तः" (३-४-७६)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. "प्ररूढभावो भगवत्यधोक्षजे प्रष्टुं पुनस्तं विदुरः प्रचक्रमे" भाग० ४-१३-१। 3. ಜನಿಸಿ ರುವ, ಹುಟ್ಟಿರುವ. प्र+रुह कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "नाभिप्ररूढाम्बुरुहासनेन संस्तूयमानः प्रथमेन धात्रा" रघु० १३-६। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. 5. ಉದ್ದವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. "प्ररूढलूनैरिव पक्षजालैः" याद० १८-४। 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ.

प्ररूढवत् ಪ್ರರೂಢವತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. प्र+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿರುವ. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ. 4. ಹುಟ್ಟಿರುವ.

प्ररूढि ಪ್ರರೂಢಿ (स्त्री०) 1. ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ಬೆಳೆಯು ವುದು.

प्ररोचन ಪ್ರರೋಚನ (न०) ರುಚಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದು, ಇಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸು ವುದು. प्र + रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) + णिच् भावे

"ल्युट्" (३-३-११५)। "अलोकसामान्यगुणस्तनूजः प्ररोचनार्थं प्रकटीकृतश्च" मालती० १-१३। "युच्" (३-३-१०७)। -रोचना -ರೋಚನಾ. ಕವಿಕಾವ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "तस्याः प्ररोचना वीथी तथा प्रहसनामुखे। अङ्गान्यत्रोन्मुखीकारः प्रशंसातः प्ररोचना" सा०द० ६-३०।

प्ररोपण ಪ್ರರೋಪಣ (न०) ಬೆಳೆಸುವುದು. प्र + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। वा "पः" (७-३-४३)। पक्षे -रोहणम् -ರೋಹಣಮ್.

प्ररोपणीय ಪ್ರರೋಪಣೀಯ (वि०) 1. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೆಳೆಸಬೇಕಾದ. प्र + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। वा "पः" (७-३-४३)। पक्षे -रोहणीयः -ರೋಹಣೀಯಃ. "तव्यः" -रोपयितव्यः, -रोहयितव्यः, -ರೋಪಯಿತವ್ಯಃ, -ರೋಹಯಿತವ್ಯಃ.

प्ररोपित ಪ್ರರೋಪಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। वा "पः" (७-३-४३)। पक्षे -रोहितः -ರೋಹಿತಃ.

प्ररोपितवत् ಪ್ರರೋಪಿತವತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದವನು. प्र + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। वा "पः" (७-३-४३)। पक्षे -रोहितवान् -ರೋಹಿತವಾನ್.

प्ररोह ಪ್ರರೋಹ (पुं०) 1. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. प्र + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "अच्" (३-१-१३४)। "उमातनौ गूढतनोः स्मरस्य तच्छङ्किनः पूर्वमिव प्ररोहम्" कुमा० ७-७६। 2. ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಂಕುರ, ಅಂಕುರದಂತೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ಕಾಂತಿ. "कपालनेत्रान्तरलब्धमार्गैर्ज्योतिःप्ररोहैरुदितैः शिरस्तः" कुमा० ३-४९। 3. ಚಿಗುರುವುದು, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವುದು. 4. ಸಂತತಿಯ ಕೊನರು, ವಂಶದ ಮೊಳಕೆ.

प्ररोहण ಪ್ರರೋಹಣ (न०) 1. "प्ररोपण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಹುಟ್ಟುವುದು. 3. ಬೆಳೆಯುವುದು. प्र + रुह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्ररोहणीय ಪ್ರರೋಹಣೀಯ (वि०) 1. "प्ररोपणीय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಬೆಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. प्र + रुह (बीजजन्मादौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। -रोढव्यः -ರೋಢವ್ಯಃ.

प्ररोहत् ಪ್ರರೋಹತ್ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 2. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "प्ररोहतां वीरयशस्तरूणाम्" याद० २०-५१। 3. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. प्र + रुह (बीजजन्मादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -रोहन्ती -ರೋಹನ್ತೀ.

प्ररोहयत् ಪ್ರರೋಹಯತ್ (वि०) 1. ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+रुह (बीजजन्मादौ) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -रोहयन्ती -ರೋಹಯನ್ತೀ.

प्रलपत् ಪ್ರಲಪತ್ (वि०) 1. ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+लप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ವಿಪರೀತ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ರೋದನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -लपन्ती -ಲಪನ್ತೀ.

प्रलपन ಪ್ರಲಪನ (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು, ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡುವುದು. प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃಥಾ ಹರಟುವುದು, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ರೋದನ, ಅಳುವುದು.

प्रलपनीय ಪ್ರಲಪನೀಯ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಬೇಕಾದ, ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. प्र+लप (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮಾತಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः"। -लपितव्यम् -ಲಪಿತವ್ಯಮ್.

प्रलपित ಪ್ರಲಪಿತ (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು. प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ರೋದನ. 3. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವುದು, ಹರಟೆ. (वि०) 4. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾತಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रु प्रलपितम्" सा० द०।

प्रलपितवत् ಪ್ರಲಪಿತವತ್ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಿದವನು. 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಹರಟಿದವನು, 3. ರೋದನ ಮಾಡಿದವನು. प्र+लप (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रलम्ब ಪ್ರಲಂಬ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 2. ತಗರ. 3. ಪಯೋಧರ, ಸ್ತನ. 4. ಬಳ್ಳಿಯ ಚಿಗುರು. 5. ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. 6. ಹಾರ. (वि०) 7. ಜೋಲಾಡುವ, ನೇತಾಡುವ, ತೂಗಾಡುವ. प्र + लबि (अवस्रंसने) "अच्"

(३-१-१३४)। (ಪುಂ) 8. ಜೋಲಾಡುವುದು, ತೂಗಾಡು ವುದು. प्र+लबि भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रलम्बो दैत्यभेदे स्यात् त्रपुषेऽपि पयोधरे। लताङ्कुरे च शाखायां हारभेदे प्रलम्बने" मेदि०।

प्रलम्बघ्न ಪ್ರಲಂಬಘ್ನ (ಪುಂ) ಬಲರಾಮ.

प्रलम्बन ಪ್ರಲಂಬನ (ನಂ) ಜೋಲಾಡುವುದು, ತೂಗಾಡು ವುದು. प्र+लबि (अवस्रंसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रलम्बमान ಪ್ರಲಂಬಮಾನ (ವಿಂ) ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + लबि (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रलम्बित ಪ್ರಲಂಬಿತ (ವಿಂ) ಜೋಲುಬಿದ್ದಿರುವ. प्र + लबि (अवस्रंसने) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रलय ಪ್ರಲಯ (ಪುಂ) 1. ನಾಶ, ಅಳಿವು. प्र + लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। "प्रलयमखिलतारालोकमह्नाय नीत्वा श्रियमनतिशयश्रीः सानुरागं दधानः" माघ० ११-६६। 2. ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದ ಕಾಲ. "प्रलयोल्लसितस्य वारिधेः परिवाहो जगतः करोति किम्" माघ० १६-५१। ಪ್ರಲಯವು नित्यप्रलयः नैमित्तिकप्रलयः प्राकृतप्रलयः ಮತ್ತು आत्यन्तिकप्रलयः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "नित्यं नैमित्तिकं चैव प्राकृतात्यन्तिकौ तथा। चतुर्धायं पुराणेऽस्मिन् प्रोच्यते प्रतिसञ्चरः"। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾಪದ ಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 3. ಮರಣ, ನಿಧನ, "भर्तुर्ये प्रलयेऽपि पूर्वसुकृतासङ्गेन निःसङ्गया" मुद्रा० १-१४। 4. ಸೊರಗಿ ಬೀಳುವುದು, ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿ ಬೀಳುವುದು. 5. ಒಂದು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವ. (1) स्तम्भः (2) स्वेदः (3) रोमाञ्चः (4) स्वरभङ्गः (5) वेपथुः (6) वैवर्ण्यम् (7) अश्रु ಮತ್ತು (8) प्रलयः ಇವು ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವ ಗಳು. सा० द० ३-१३५। "प्रलयः सुखदुःखाभ्यां चेष्टाज्ञाननिराकृतिः" सा० द० ३-१३९।

प्रलयकाल ಪ್ರಲಯಕಾಲ (ಪುಂ) ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆಯಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದ ಕಾಲ.

प्रलयजलधर ಪ್ರಲಯಜಲಧರ (ಪುಂ) ಪ್ರಲಯಕಾಲದ ಮೇಘ.

प्रलयपयोधि ಪ್ರಲಯಪಯೋಧಿ, –पयोनिधि –ಪಯೋನಿಧಿ, –अर्णव –ಅರ್ಣವ (ಪುಂ) ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದ ಸಮುದ್ರ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿ ಬರುವ ಸಮುದ್ರ. प्रलये पयोधिः पयोनिधिः अर्णवो वा। "क्षिप्तबहुजलबिन्दु वपुः प्रलयार्णवोत्थित इवादिशूकरः" माघ० १५-५। "प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदम्" गीतगो० १।

प्रलयपवन ಪ್ರಲಯಪವನ (ಪುಂ) ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಗಾಳಿ. "तूलोत्क्षेपप्रलयपवनः किं न यातः स्मृतिं ते" वेणी० ३-२३।

प्रलाप ಪ್ರಲಾಪ (ಪುಂ) 1. ಹರಟೆ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "हतभ्रातृशतो दुःखी प्रलापैरस्य का व्यथा" वेणी० ५-३१। "असंबद्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम्" मनु० १२-६। 2. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡು ವುದು. 3. ರೋದನ.

प्रलापिन् ಪ್ರಲಾಪಿನ್ (ವಿಂ) 1. ಮಾತಾಡುವವನು. 2. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವವನು, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रलपति — प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "दुरात्मन् सूतापसद असंबद्धप्रलापिन्" वेणी० ३। 3. ರೋದನ ಮಾಡುವ, ಅಳುವ. "प्रलापिनो भविष्यन्ति कदान्वेतेऽपलाषिणः" भट्टि० ७-१२।

प्रलीन ಪ್ರಲೀನ (ವಿಂ) 1. ನಾಶಹೊಂದಿದ, ಅಳಿದು ಹೋದ. प्र + लीङ् (श्लेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। "नः" (८-२-४४)। "प्रलीनभूपालमपि स्थिरायति प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः" किरा० १-२३। 2. ಪ್ರಜ್ಞಾಶೂನ್ಯನಾದ, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. 3. ತಿರೋಭೂತವಾದ, ಮರೆಯಾದ. "विदधदिव जगत् पुनः प्रलीनं भवति महान् हि परार्थ एव सर्वः" भट्टि० १०-६७।

प्रलुठित ಪ್ರಲುಠಿತ (ವಿಂ) ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಹೊರಳಾ ಡುವ, ಗಾಯಗೊಂಡು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒದ್ದಾಡುವ. प्र + लुठ (प्रतिघाते) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रलुठितमवनौ विलोक्य कृत्तं दशवदनः खचरोत्तमं प्रहृष्यन्" भट्टि० ५-१०८।

प्रलून ಪ್ರಲೂನ (ವಿಂ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+लूञ् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रलेप ಪ್ರಲೇಪ (ಪುಂ) 1. ಲೇಪನಮಾಡುವುದು, ಬಳಿಯು ವುದು. प्र+लिप (उपदेहे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮುಲಾಮು, ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ

ಹಚ್ಚುವ ಔಷಧ. प्रकृष्टो लेपः येन। "आलिम्पन्नमृतमयैरिव प्रलेपैरन्तर्वा बहिरपि वा शरीरधातून्" उ० रा० ३-३९।

प्रलेपक ಪ್ರಲೇಪಕ (पुं०) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡುವವನು, ಗಾರೆಯ ಕೆಲಸದವನು, ಸುಣ್ಣ ಬಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವವನು. प्र + लिप (उपदेहे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮುಲಾಮು ಹಚ್ಚುವವನು. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಜ್ವರ.

प्रलेपन ಪ್ರಲೇಪನ (नं०) 1. ಲೇಪನಮಾಡುವುದು, ಮುಲಾಮು ಹಚ್ಚುವುದು. 2. ಸುಣ್ಣ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. प्र+लिप (उपदेहे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रलेह ಪ್ರಲೇಹ (पुं०) 1. ಲೇಹ್ಯ. 2. ಆಸ್ವಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ಗೊಜ್ಜು, ಒಂದು ವ್ಯಂಜನ. "प्रलेहजस्नेहधृतानुबिम्बनां चुचुम्ब कोऽपि श्रितभोजनच्छलः" नैष० १६-६६।

प्रलोभ ಪ್ರಲೋಭ (पुं०) 1. ಅತ್ಯಾಶೆ, ದುರಾಶೆ. प्र+लुभ (विमोहने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವುದು, ಆಸೆತೋರಿಸುವುದು, ಮರುಳುಮಾಡುವುದು.

प्रलोभन ಪ್ರಲೋಭನ (नं०) 1. ಆಸೆ ತೋರಿಸುವುದು, ಮರುಳುಮಾಡುವುದು. प्र + लुभ (विमोहने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಕರ್ಷಿಸುವ ವಸ್ತು, ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತು. करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

प्रलोभनीय ಪ್ರಲೋಭನೀಯ (वि०) 1. ಮರುಳು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಹಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+लुभ (विमोहने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಮರುಳು ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ವಂಚಿಸಬೇಕಾದ.

प्रलोभयत् ಪ್ರಲೋಭಯತ್ (वि०) ಆಸೆ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + लुभ (विमोहने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। "प्रलोभयन्तीं ललितैस्ततः प्रथमलक्षितैः" याद० २२-१६४।

प्रलोभिन् ಪ್ರಲೋಭಿನ್ (वि०) ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮರುಳುಮಾಡುವ. प्र + लुभ (विमोहने) "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रवक्तृ ಪ್ರವಕ್ತೃ (वि०) 1. ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವವನು, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿಸುವವನು. प्र + वच (परिभाषणे) "तृच्" (३-२-१३३)। 2. ಹೇಳುವವನು, ಉಪದೇಶಿಸುವವನು, ಗುರು. "जातिमात्रोपजीवी वा कामं स्याद्ब्राह्मणब्रुवः। धर्मप्रवक्ता नृपतेः" मनु० ८-२०।

प्रवचन ಪ್ರವಚನ (नं०) 1. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ. 2. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿವರದೊಡನೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. प्र + वच (परिभाषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು. 4. ವೇದ. "अथ प्रवचनं वेदे प्रकृष्टवचनेऽपि च" मेदि०। 5. ವೇದಾಂಗ.

प्रवचनीय ಪ್ರವಚನೀಯ (पुं०) 1. ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. प्र+वच (परिभाषणे) वा कर्त० "अनीयर्" (३-४-६८)। निपा०। प्रवचनीयो गुरुर्वेदस्य। 2. ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. पक्षे कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "प्रवचनीयो वेदो गुरुणा" सि० कौ०। "अथ प्रवचनीयश्च स्यात् प्रवक्तृप्रवाच्ययोः" मेदि०।

प्रवचस् ಪ್ರವಚಸ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ವಾಗ್ಮಿ, ಚತುರನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रकृष्टं वचो यस्य। "वाचोयुक्तिपटुर्वाग्मी वचोज्ञः प्रवचाः प्रवाक्"।

प्रवण ಪ್ರವಣ (पुं०) 1. ಚತುಷ್ಪಥ, ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ (ಚೌಕ). प्रवन्ते जना अनेन—प्रुङ् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। (नं०) 2. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. (वि०) 3. ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ. "जातौ न वित्ते न गुणे न कामः सौन्दर्य एव प्रवणः स वामः" नैष० १०-१३। 4. ಬಗ್ಗಿರುವ, ಬಾಗಿರುವ. 5. ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. 6. ಅಧೀನ, ಪರತಂತ್ರ. 7. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ (ಭೂಮಿ). 8. ಉನ್ಮುಖವಾದ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದಿರುವ, ಉತ್ಸುಕವಾದ. "न महानपि भूतिमिच्छता फलसंपत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८। 9. ನಮ್ರ, ವಿಧೇಯ. 10. ಉದಾರನಾದ. 11. ಬಳಲಿದ, ಬಣ್ಣ ಕೆಟ್ಟಿರುವ, ಸೊರಗಿರುವ. 12. ಉದ್ದವಾದ, ನೀಳವಾದ. 13. ಕ್ಷೀಣವಾದ.

प्रवणता ಪ್ರವಣತಾ (स्त्री०) ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ತತ್ಪರನಾಗಿರುವಿಕೆ ಒಲಿದಿರುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ. प्रवणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "नीचप्रवणता लक्ष्मि जलजायास्तवोचिता"।

प्रवत्स्यत् ಪ್ರವತ್ಸ್ಯತ್ (वि०) ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಡಲಿರುವ, ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರಲಿರುವ. प्र + वस (निवासे) + स्यः "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रवत्स्यत्पतिका ಪ್ರವತ್ಸ್ಯತ್ಪತಿಕಾ (स्त्री०) ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರಲಿರುವ ಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. प्रवत्स्यन् पतिः यस्याः "कप्"।

प्रवयण ಪ್ರವಯಣ (ನಂ) 1. ರಥದ ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು, ಚಾವಟಿ. प्रवीयतेऽनेन — प्र+ अज (गतिक्षेपणयोः) करं "ल्युट्" (३-३-११७)। अजेः वा वी आदेशः (२-४-५७)। पक्षे **प्राजनम् ಪ್ರಾಜನಮ್.** "अथ धर्ममूर्तिरनुरागभावितः स्वयमादित प्रवयणं प्रजापतिः" माघं १३-१९। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಗಂಭೀರವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು. प्रकृष्टं वयणम् गमनम्।

प्रवयस् ಪ್ರವಯಸ್ (ವಿಂ) 1. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ. प्रगतं वयो यस्य। "नृपतिः प्रकृतीरवेक्षितुं व्यवहारासनमाददे युवा। परिचेतुमुपांशु धारणां कुशपूतं प्रवयास्तु विष्टरम्" रघुं ८-१८। 2. ಹಳೆಯದಾದ, ಪುರಾತನವಾದ.

प्रवर ಪ್ರವರ (ಪುಂ) 1. ಸಂತತಿ, ವಂಶ. प्र+वृञ् (वरणे) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಸಂತತಿಯ ಮೂಲಪುರುಷರು, ಮೂಲಪುರುಷರ ಗಣ. **ಈ ಮೂಲಪುರುಷರಾದ ಮುನಿಗಳು (ಋಷಿಗಳು) :** ಭರದ್ವಾಜಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಭರದ್ವಾಜ ಆಂಗಿರಸ ಮತ್ತು ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮರೀಚಿ ಮತ್ತು ಕೌಶಿಕ. ಅತ್ರಿ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅತ್ರಿ ಆತ್ರೇಯ ಮತ್ತು ಶಾತಾತಪ. ಗೋತಮ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಗೋತಮ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ. ವಸಿಷ್ಠಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ವಸಿಷ್ಠ. ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾಶ್ಯಪ, ಅಪ್ಸಾರ ಮತ್ತು ನೈಧ್ರುವ. ಅಗಸ್ತ್ಯಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತಿ ದಧೀಚಿ ಮತ್ತು ಜೈಮಿನಿ. ಕೌಶಿಕಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಕೌಶಿಕ ಅತ್ರಿ ಮತ್ತು ಜಮದಗ್ನಿ. ವಾತ್ಸ್ಯ (ಶ್ರೀವತ್ಸ) ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾರ್ಗವ ಚ್ಯವನ ಆಪ್ನುವಾನ ಔರ್ವ ಮತ್ತು ಜಮದಗ್ನಿ. ಕಾತ್ಯಾಯನಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅತ್ರಿ ಭೃಗು ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠ. ಗರ್ಗಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಗಾರ್ಗ್ಯ ಕೌಸ್ತುಭ ಮತ್ತು ಮಾಂಡವ್ಯ. ಆತ್ರೇಯಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಆತ್ರೇಯ ಶಾತಾತಪ ಮತ್ತು ಸಾಂಖ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. 3. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. (ನಂ) 4. ಅಗುರು ಚಂದನ. (ವಿಂ) 5. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "उत्कण्ठितस्य हृदयानुगुणा वयस्या संकेतके चिरयति प्रवरो विनोदः" मृच्छं ३-३। 6. ಹಿರಿಯ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ.

प्रवर्ग ಪ್ರವರ್ಗ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಹೋಮದ ಅಗ್ನಿ, ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿ. प्रवृज्यते निक्षिप्यते हविरस्मिन्—प्र+वृजी (वर्जने) अधिं "घञ्" (३-३-१२१)।

प्रवर्ग्य ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ (ಪುಂ) ಅಂಗಭೂತವಾದ ಒಂದು ಯಾಗ.

प्रवर्तक ಪ್ರವರ್ತಕ (ವಿಂ) 1. ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ, ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ. प्रवर्तयति — प्र + वृतु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸ್ಥಾಪಕ, ಸ್ಥಾಪನೆಮಾಡಿದವನು, ಸಂಸ್ಥೆ ಮತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವನು (ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದವನು). "धन्वन्तरिर्दैवतम आयुर्वेदप्रवर्तकः" भागं ९-१७-४। 3. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸುವ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತರುವ. 4. ದುರ್ಬೋಧನೆಯಿಂದ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವ, ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುವ.

प्रवर्तन ಪ್ರವರ್ತನ (ನಂ) 1. ಮುನ್ನಡೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. प्र+वृतु (वर्तने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "इतरार्थग्रहे येषां कवीनां स्यात् प्रवर्तनम्"। 2. ಪ್ರಾರಂಭ. "राजानमामन्त्र्य ततः कुर्यात् सेतुप्रवर्तनम्"। 3. ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. "युच्" (३-३-१०७)। **–वर्तना –ವರ್ತನಾ.** "अथवा भवतः प्रवर्तना न कथं पिष्टमियं पिनष्टि न" नैषं २-६१।

प्रवर्तनीय ಪ್ರವರ್ತನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + वृतु (वर्तने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒತ್ತಾಯಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಬೇಕಾದ. 8. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **–वर्तयितव्यः –ವರ್ತಯಿತವ್ಯ.**

प्रवर्तयत् ಪ್ರವರ್ತಯತ್ (ವಿಂ) 1. ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+वृतु (वर्तने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಾರ್ಯವು ಮುನ್ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रवर्तयितृ ಪ್ರವರ್ತಯಿತೃ (ವಿಂ) "प्रवर्तक" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्र+वृतु (वर्तने)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रवर्तित ಪ್ರವರ್ತಿತ (ವಿಂ) 1. ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "न कारणात् स्वात् बिभिदे कुमारः

प्रवर्तितो दीप इव प्रदीपात्" रघु० ५-३७। 3. ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चमरान् परितः प्रवर्तिताश्वः क्वचिदाकर्णविकृष्टभल्लवर्षी" रघु० ९-६६। 6. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पदे पदे मीनमयान्तरीपिणी प्रवर्तिता सारघसारसारणी" नैष० ९-१५५।

प्रवर्तिन् ಪ್ರವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸುವ. 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ. 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ, ಚಿತಾವಣೆಮಾಡುವ. 4. ಹುಟ್ಟಿ ಹೊರಟುಬರುವ. 5. ಸ್ಥಾಪಿಸುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ. प्र+वृतु (वर्तने)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रवर्तिनी ಪ್ರವರ್ತಿನೀ.** "त्वामामनन्ति प्रकृतिं पुरुषार्थप्रवर्तिनीम्" कुमा० २-१३।

प्रवर्धन ಪ್ರವರ್ಧನ (न०) 1. ಬೆಳೆಯುವುದು, ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. प्र+वृधु (वर्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. (वि०) 3. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. प्र + वृधु कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "वातपित्तोपशमनं गुरु शुक्रप्रवर्धनम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-९९।

प्रवर्धनीय ಪ್ರವರ್ಧನೀಯ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. प्र + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿಸಬೇಕಾದ, ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಬೆಳೆಸಬೇಕಾದ.

प्रवर्धमान ಪ್ರವರ್ಧಮಾನ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 2. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र + वृधु (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रवर्धयत् ಪ್ರವರ್ಧಯತ್ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+वृधु (वृद्धौ) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" –**वर्धयमानः –ವರ್ಧಯಮಾನಃ.**

प्रवसत् ಪ್ರವಸತ್ (वि०) ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. प्र + वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रवसतः सुतरामुदकम्पयद्विदलकन्दलकम्पनलालितः" माघ० ६-३०।

प्रवसन ಪ್ರವಸನ (न०) ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವುದು, ಊರುಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಬರುವುದು. प्र + वस (निवासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रवसनीय ಪ್ರವಸನೀಯ (वि०) 1. ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्र+वस (निवासे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡಬೇಕಾದ.

प्रवह ಪ್ರವಹ (पुं०) 1. ಹೊರಗಡೆ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. प्र+वह (प्रापणे) "घः" निपा० (३-३-११९)। 2. ಸಪ್ತವಿಧ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आवहः प्रवहश्चैव विवहश्च समीरणः। परावरः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः॥ तथा परिवहः श्रीमान्" हरिवं०। ಈ ವಾಯುವು ಆವಹ ವಾಯುವಿಗೆ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. "यस्माज्ज्योतींषि वहति प्रवहस्तेन स स्मृतः" विष्णुपु० २-१२। 3. ಒಂದು ಮೇಘ.

प्रवहण ಪ್ರವಹಣ (न०) 1. ಮೇನಾ, ಶಿಬಿಕೆ, ಪುರುಷರಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವಾಹನ, ಸುತ್ತಲೂ ಪರದೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಾಹನ. प्रोह्यतेऽनेन — प्र + वह (प्रापणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ರಥ, ಗಾಡಿ. "पर्यन्तोपनीतयवसबुसकवलसुपुष्टास्तैलाभ्यक्तविषाणा बद्धाः प्रवहणबलीवर्दाः" मृच्छ० ४।

प्रवहत् ಪ್ರವಹತ್ (वि०) 1. ವಹಿಸಿರುವ, ಧರಿಸಿರುವ. प्र + वह (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रवहन्तं सदामोदं सुप्तं परिजनान्वितम्" भट्टि० ८-५२। 2. ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ.

प्रवल्हिका ಪ್ರವಲ್ಹಿಕಾ (स्त्री०) ಗೂಢಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಾಗದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಸಮಸ್ಯೆ, ಒಗಟು. प्र + वल्ह (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रवाक्(च्) ಪ್ರವಾಕ್ (ಚ್) (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ಚತುರನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ವಾಗ್ಮಿ. प्रकृष्टा वाक् यस्य। "वाचोयुक्तिपटुर्वाग्मी वचोज्ञः प्रवचाः प्रवाक्"। "जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाचः कृतिनां गिरः" माघ० २-२५। 2. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಹರಟುವ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವ. "प्रवाचः कार्पण्याद्यवितथवाचोऽपि कृतिनः" मुद्रा० ३-१६।

प्रवाचन ಪ್ರವಾಚನ (न०) ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು, ಘೋಷಿಸುವುದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. प्र + वच (परिभाषणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रवाणि ಪ್ರವಾಣಿ (स्त्री०) ನೇಯ್ಗೆಯುವನ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ, ಹಾಸು ಎಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಲಾಳಿ. प्रकर्षेण ऊयतेऽनन — प्र + वेञ् (तन्तुसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। निपा० ह्रस्वः।

प्रवात ಪ್ರವಾತ (पुं०) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಗಾಳಿ, ನಿರ್ಮಲವಾದ ಗಾಳಿ. प्रकृष्टो वातः। "देव, प्रवातशयने देवी निषण्णा रक्तचन्दनधारिणा चरणेन भगवत्या कथाभिर्विनोद्यमाना तिष्ठति" माल० ४। 2. ಬಿರುಗಾಳಿ, ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿ. "ननु प्रवातेऽपि निष्कम्पा गिरयः" शाकु० ६। (वि०) 3. ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳ, ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ. प्रभूतो वातो यत्र। "प्रवातनीलोत्पलनिर्विशेषमधीरविप्रेक्षितमायताक्ष्या" कुमा० १-४६।

प्रवाद ಪ್ರವಾದ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತು, ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಮಾತು, ಕೆಣಕಿ ಮಾತಾಡುವುದು. प्र+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "इत्थं प्रवादं युधि संप्रहारं प्रचक्रतू रामनिशाविहारौ" भट्टि० २-३६। 2. ವದಂತಿ, ಜನರ ಆಡುಮಾತು. प्रकृष्टो वादः। "अनुरागप्रवादस्तु वत्सयोः सार्वलौकिकः" मालती० १-१६। 3. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "सैन्याः श्रियामनुपभोगनिरर्थकत्वदोषप्रवादममृजन्नगनिम्नगानाम्" माघ० ५-२८।

प्रवार ಪ್ರವಾರ (पुं०) ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ, ಉತ್ತರೀಯ. प्रव्रियतेऽनेन—प्र+वृञ् (वरणे) वा "घञ्" (३-३-५४)। पक्षे **प्रवरः ಪ್ರವರಃ.**

प्रवारण ಪ್ರವಾರಣ (पुंन०) 1. ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಮಾಡುವ ದಾನ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ. प्रव्रियते — प्र + वृञ् (वरणे) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (न०) 2. ನಿಷೇಧಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. "प्रवारणं निषेधे स्यात् काम्यदाने च न द्वयोः" मेदि०।

प्रवाल ಪ್ರವಾಲ (पुंन०) 1. ಕಿಸಲಯ, ಅಂಕುರ, ಚಿಗುರು. प्रवलति — प्र + वल (प्राणने) "णः" (३-१-१४०)। "तयोः प्रवालैर्वनयोस्तथाम्बुजैर्नियोद्धुकामे किमु बद्धवर्मणी" नैष० १-१२३। 2. ವಿದ್ರುಮ, ಹವಳ. "प्रवालरागच्छुरितं सुषुप्सया हरिर्घनच्छायमिवार्णसां निधिम्" नैष० १-७४। 3. ವೀಣಾದಂಡ, ವೀಣೆಯ ದಂಡಿಗೆ. "वीणादण्डः प्रवालः स्यात्" अम०।

प्रवास ಪ್ರವಾಸ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುವುದು, ಪರಸ್ಥಳದ ಪ್ರಯಾಣ. प्र + वस (निवासे)। "रामप्रवासे व्यमृशन्न दोषं जनापवादं स नरेन्द्रमृत्युम्" भट्टि० ३-७। 2. ಪರಸ್ಥಳದ ವಾಸ. "इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनस्य दुःखानि नूनमतिमात्रसुदुःसहानि" शाकु० ४-२।

प्रवासन ಪ್ರವಾಸನ (न०) 1. ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಊರಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು. 2. ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡುವುದು. प्र+वस (निवासे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "रामस्य बाहुरसि निर्भरगर्भखिन्नसीताविवासनपटोः करुणा कुतस्ते" उ०रा० २-१०। 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. प्र + वस (छेदे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रवासित ಪ್ರವಾಸಿತ (वि०) ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + वस (निवासे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रवासिन् ಪ್ರವಾಸಿನ್ (वि०) 1. ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. 2. ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವ, ಪರಸ್ಥಳದ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ. प्रवस्तुं शीलमस्य — प्र + वस (निवासे) "घिनुण्" (३-२-१४५)।

प्रवास्य ಪ್ರವಾಸ್ಯ (वि०) ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

प्रवाह ಪ್ರವಾಹ (पुं०) 1. ಹೊನಲು. ಹರಿಯುವ ನೀರು. प्र + वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। "पूर्वं तदुत्पीडितवारिराशिः सरित्प्रवाहस्तटमुत्ससर्ज" रघु० ५-४६। 2. ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ. प्रकृष्टो वाहः। 3. ಹೊರಡುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹರಿದು ಬರುವುದು, ವಿಷಯವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಓಡುವುದು, ವಿಷಯಗಳ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಮುನ್ನಡೆ. "ब्रह्मादयः सुरगुणा मुनयोऽथ सिद्धाः सत्त्वैकतानमतयो वचसां प्रवाहैः" भाग० ७-९-८। "प्रवाहस्तु प्रवृत्तौ स्यादपि स्रोतसि वारिणः" मेदि०। 4. ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆ. "प्रवाहेण गुदभ्रंशे मूत्राघाते कटिग्रहे। मधुराम्लशृतं तैलं सर्पिर्वाप्यनुवासनम्" सुश्रुत० उत्तरतं० ४०।

प्रवाहक ಪ್ರವಾಹಕ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವ. प्रवहति — प्र + वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–वाहिन् –ವಾಹಿನ್.**

प्रवाहिका ಪ್ರವಾಹಿಕಾ (स्त्री०) ಗ್ರಹಣೀರೋಗ, ಅತಿಸಾರ, ಅತಿಯಾದ ಭೇದಿ. प्रवहति — प्र + वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-३-१०८)।

प्रवाही ಪ್ರವಾಹೀ (स्त्री०) ಮರಳು. प्रोह्यते—प्र+वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१९)। "ङीष्" (४-१-४१)।

प्रविकर्ष ಪ್ರವಿಕರ್ಷ (पुं०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. "प्रविकर्षनिनादभिन्नरन्ध्रः" किरा० १३-१६।

प्रविकसत् ಪ್ರವಿಕಸತ್ (वि०) 1. ಅರಳುತ್ತಿರುವ. प्र + वि + कस (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रविकसति चिराय द्योतिताशेषलोके दशशतकरमूर्तावक्षिणीव द्वितीये" माघ० ११-६३।

प्रविकसित ಪ್ರವಿಕಸಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ. प्र + वि + कस (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रविकास ಪ್ರವಿಕಾಸ (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳುವುದು. प्र + वि + कस (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು.

प्रविकासिन् ಪ್ರವಿಕಾಸಿನ್ (वि०) ವಿಕಸಿಸುವ, ಅಗಲುವ. प्रविकसति — प्र + वि + कस (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रविख्यात ಪ್ರವಿಖ್ಯಾತ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ. प्र + वि + ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रविख्याति ಪ್ರವಿಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಕೀರ್ತಿ. प्र + वि + ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रविचलत् ಪ್ರವಿಚಲತ್ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅದಿರುತ್ತಿರುವ. प्र+ वि + चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಮಾರ್ಗಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ.

प्रविचलित ಪ್ರವಿಚಲಿತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿದ, ಅದಿರಿದ. प्र + वि + चल (कम्पने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿಹೋಗಿರುವ, ಮಾರ್ಗಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. 3. ಹೊರಟಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದ.

प्रवितत ಪ್ರವಿತತ (वि०) 1. ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿರುವ. प्र + वि + तनु (विस्तारे) "तन्" (उ० ३-८८)। "प्रविततशरजालच्छन्नविश्वान्तराले" किरा० १४-६५। 2. ಕೆದರಿರುವ. ಬಿಚ್ಚಿ ಕೆದರಿಹೋಗಿರುವ. "हेम्नः स्थलीषु परितः परिवृत्य वाजी धुन्वन्वपुः प्रविततायतकेशपङ्क्तिः" माघ० ५-५५।

प्रविदारण ಪ್ರವಿದಾರಣ (न०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. प्र + वि + दृ (विदारणे) + णिच् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಸೀಳುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रविदारित ಪ್ರವಿದಾರಿತ (वि०) 1. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + वि + दृ (विदारणे) + णिच "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೆಚ್ಚು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रविदारितारुणतरोग्रनयनकुसुमोज्ज्वलः स्फुरन्" माघ० १५-४९।

प्रविद्ध ಪ್ರವಿದ್ಧ (वि०) ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रविभक्त ಪ್ರವಿಭಕ್ತ (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+वि+भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಭಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರಡು ಹೋಳಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "त्रिस्रोतसं वहति यो गगनप्रतिष्ठां ज्योतींषि वर्तयति च प्रविभक्तरश्मिः" शाकु० ७-६।

प्रविभाग ಪ್ರವಿಭಾಗ (पुं०) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗ, ಪಾಲು, ಹಂಚಿಕೆ. प्र+वि+भज (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-१९)।

प्रविरल ಪ್ರವಿರಲ (वि०) 1. ಬಹಳ ವಿರಳವಾದ, ಎಡೆಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಮಧ್ಯೆ ಅಂತರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಬಹಳ ಅಲ್ಪವಾದ, ಬಹಳ ಕಡಮೆಯಾದ. प्रकृष्टं विरलं यस्मिन्। "प्रथममन्यभृताभिरुदीरिताः प्रविरला इव मुग्धवधूकथाः" रघु० ९-३४।

प्रविलय ಪ್ರವಿಲಯ (पुं०) ನಿವೃತ್ತಿ, ನಾಶ, ಅಳಿವು. प्रकर्षेण विलयः। "ब्रह्मणीव विवर्तानां क्वापि प्रविलयः कृतः" उ० रा० ६-६।

प्रविवत्सत् ಪ್ರವಿವತ್ಸತ್ (वि०) ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + वस (निवासे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४) "प्रविवत्सतः प्रियतमस्य निगडमिव चक्षुरक्षिपत माघ० १५-८६।

प्रविवत्सा ಪ್ರವಿವತ್ಸಾ (स्त्री०) ಪ್ರವಾಸಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಇಚ್ಛೆ. प्र+वस (निवासे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रविवत्सु ಪ್ರವಿವತ್ಸು (वि०) ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪ್ರವಾಸಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. प्र + वस (निवासे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रविशत् ಪ್ರವಿಶತ್ (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. प्र + विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। "पुरं परस्य प्रविशन्वियोगी योगीव चित्रं स रराज राजा" नैष० ६-४६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –विशन्ती –ವಿಶನ್ತೀ.

प्रविश्लेष ಪ್ರವಿಶ್ಲೇಷ (पुं०) ಅಗಲುವಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ.

प्रविष्ट ಪ್ರವಿಷ್ಟ (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ, ಒಳಗೆ ಹೋದ. प्र+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "तच्चिन्तयान्तर्निरचायि चारु स्वस्यैव तन्व्या हृदयं प्रविष्टः" नैष० ६-३०।

प्रवीण ಪ್ರವೀಣ (वि०) ನಿಪುಣ, ಜಾಣ, ನುರಿತವನು, ಚತುರ. वीणया प्रगायति प्रवीणयति—प्र+वीणा+णिच् (३-१-२५) "अच्" (३-१-१३४)। "अपि भ्रमीभङ्गिभिरावृताङ्गं वासो लतावेष्टितकप्रवीणम्" नैष० ७-९७। "विश्वावसुप्राग्रहरैः प्रवीणैः संगीयमानत्रिपुरावदानः" कुमा० ७-४८।

प्रवीर ಪ್ರವೀರ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ವೀರಪುರುಷ, ಉತ್ತಮ ಯೋಧ. प्रकृष्टो वीरः। 2. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷ.

प्रवृत्त ಪ್ರವೃತ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭವಾದ. प्र + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "तदिदमेव तावदचिरप्रवृत्तमुपभोगक्षमं ग्रीष्मसमयमधिकृत्य गीयताम्" शाकु० १। 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ, ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿರುವ. "प्रवृत्त एव स्वयमुज्झितश्रमः क्रमेण पेष्टुं भुवनद्विषामसि" माघ० १-४०। 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾದ, "अनुग्रहं संस्मरणप्रवृत्तमिच्छामि संवर्धितमाज्ञया ते" कुमा० ३-३।

प्रवृत्ति ಪ್ರವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಾರ್ತೆ, ಸಮಾಚಾರ, ಸುದ್ದಿ. प्रवर्तते व्याप्नोति — प्र + वृतु (वर्तने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थी जीमूतेन स्वकुशलमयीं हारयिष्यन् प्रवृत्तिम्" मेघ० २-४। 2. ವ್ಯಾಪಾರ, ಪ್ರಯತ್ನ. "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८। 3. ಪ್ರವಾಹ, ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥದ ಹೊನಲು. 4. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "तपस्विनः स्थाणुवनौकसस्तामाकालिकीं वीक्ष्य मधुप्रवृत्तिम्" कुमा० ३-३४। 5. ಒಲವು, ಓಲುವುದು. "सतां हि सन्देहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः" शाकु० १-१९। 6. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ, ವ್ಯಾಪಾರ. "त्वां प्रत्यकस्मात्कलुषप्रवृत्तावस्त्येव मन्युर्भरताग्रजे मे" रघु० १४-७३। 7. ನಡೆ, ಓಟ, ಹರಿವು, ಗತಿ. "प्रवृत्तिरासीच्छब्दानां चरितार्था चतुष्टयी" कुमा० २-१७। 8. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮೈದೋರುವುದು. "आद्ये वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्युत्सवः" शाकु० ४-८। 9. ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವುದು. 10. ಪ್ರವರ್ತನ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದು. 11. ಕೈಹಿಡಿದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದು ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸುವುದು. 12. ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವುದು. 13. ಉಜ್ಜಯಿನೀ ನಗರ.

प्रवृद्ध ಪ್ರವೃದ್ಧ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. प्र + वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। "सत्त्वं समुत्कटं जातं प्रवृद्धं शास्त्रदर्शनात्"। 2. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "प्रवृद्धमन्द्राम्बुदधीरनादः कृष्णार्णवाम्यर्णचरैकहंसः" माघ० ३-२१। 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ.

प्रवृद्धि ಪ್ರವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. प्र + वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रवृद्धौ हीयते चन्द्रः समुद्रोऽपि तथाविधः" रघु० १७-७१। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. "श्मश्रुप्रवृद्धिजनिताननविक्रियांश्च प्लक्षान् प्ररोहजटिलानिव मन्त्रिवृद्धान्" रघु० १३-७१।

प्रवेक ಪ್ರವೇಕ (वि०) ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. प्रविच्यते—प्र+विचिर् (पृथग्भावे) "घञ्" (३-३-१९)।

प्रवेग ಪ್ರವೇಗ (पुं०) ಅಧಿಕವಾದ ವೇಗ.

प्रवेणि ಪ್ರವೇಣಿ (स्त्री०) 1. ಹೆರಳು, ಹೆಣೆದಿರುವ ಜಡೆ. प्र + वेणृ (गतिज्ञानचिन्तानिशामनादौ) "इन्" (उ० ४-११८)। वा दीर्घः (ग० ४-१-४५)। –वेणी –ವೇಣೀ. "हेमभक्तिमतीं भूमेः प्रवेणीमिव पिप्रिये" रघु० १५-३०। 2. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಕಂಬಳಿ. ರತ್ನಗಂಬಳಿ.

प्रवेप ಪ್ರವೇಪ (पुं०) ನಡುಗುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು. टु वेपृ (कम्पने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –वेपनम् –ವೇಪನಮ್. "अथुच्" (३-३-८९)। –वेपथुः –ವೇಪಥುಃ.

प्रवेपमान ಪ್ರವೇಪಮಾನ (ವಿ०) ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗುತ್ತಿರುವ, ಅದಿರುತ್ತಿರುವ. प्र+टु वेपृ (कम्पने) "शानच्" (३-२-१२४)। "मुखेन सा पद्मसुगन्धिना निशि प्रवेपमानाधरपत्रशोभिना" कुमा० ५-२७।

प्रवेश ಪ್ರವೇಶ (ಪುं०) ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. प्र + विश (प्रवेशने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रवेशयामास च भर्तुरेनां भ्रूक्षेपमात्रानुमतप्रवेशाम्" कुमा० ३-६०। "तव प्रवेशे सुकृतानि हेतुर्मन्ये मदक्ष्णोरपि तावदत्र" नैष० ८-२७।

प्रवेशक ಪ್ರವೇಶಕ (ಪುं०) ಐದು ವಿಧ ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ನಾಟಕದ ಅಂಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಅನುಚಿತವಾದ ಮತ್ತು ನೀರಸವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಬೇಕು.] (1) विष्कम्भः (2) चूलिका (3) अङ्कास्यम् (4) प्रवेशकः ಮತ್ತು (5) अङ्कावतारः ಇವು ಐದು ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳು. ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯಲಿರುವ ಕಥೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕವು ಪ್ರವೇಶಕ. ಪ್ರವೇಶಕಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇದು ನೀಚಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः। प्रवेशकस्तु नाट्येऽङ्के नीचपात्रप्रयोजितः"।

प्रवेशन ಪ್ರವೇಶನ (ನ०) 1. ಒಳಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. प्र+विश (प्रवेशने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तव योगप्रभावेन शक्यं तत्र प्रवेशनम्" हरिवं०। 2. ಮಹಾದ್ವಾರ, ಮನೆಯ ಪ್ರಧಾನ ದ್ವಾರ. प्रविश्यतेऽनेन—प्र + विश (प्रवेशने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

प्रवेशनीय ಪ್ರವೇಶನೀಯ (ವಿ०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕಾದ. प्र + विश (प्रवेशने) "अनीयर्" (३-१-९६)। प्र+विश+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। केवलात् **–वेष्टव्यम् –ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್.** ण्यन्तात् **–वेशयितव्यम् –ವೇಶಯಿತವ್ಯಮ್.**

प्रवेश्य ಪ್ರವೇಶ್ಯ (ವಿ०) ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + विश (प्रवेशने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रवेष्ट ಪ್ರವೇಷ್ಟ (ಪುं०) 1. ತೋಳು, ಭುಜ, ಬಾಹು. प्र+वेष्ट (वेष्टने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಆನೆಯ ಬೆನ್ನು.

प्रव्यक्त ಪ್ರವ್ಯಕ್ತ (ವಿ०) ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. प्रव्यज्यते — प्र + वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रव्रजन ಪ್ರವ್ರಜನ (ನ०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರ, ಸರ್ವಸಂಗಪರಿತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. प्र + व्रज (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಊರುಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಿಸುವುದು, ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡಿಸುವುದು.

प्रव्रजित ಪ್ರವ್ರಜಿತ (ಪುं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. (ನ०) 2. ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರ.

प्रव्रजिता ಪ್ರವ್ರಜಿತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ.

प्रव्रज्या ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮ, ಸಂನ್ಯಾಸ. प्र + व्रज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९८)। "मुक्तायज्ञोपवीतानि बिभ्रतो हैमवल्कलाः। रक्ताक्षसूत्राः प्रव्रज्यां कल्पवृक्षा इवाश्रिताः" कुमा० ६-६। 2. ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಭಿಕ್ಷುಕನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದು. "ततश्च प्रव्रज्यासमयसुलभाचारविमुखः प्रसक्तस्ते यत्नः प्रभवति पुनर्दैवमपरम्" मालती० ४-६।

प्रव्रश्चन ಪ್ರವ್ರಶ್ಚನ (ಪುं०) 1. ಕೈಕೊಡಲಿ. 2. ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ, ಕುಡುಗೋಲು. प्रव्रश्च्यतेऽनेन—प्र + ओ व्रश्चू (छेदने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। इध्मप्रव्रश्चनः कुठारः सि० कौ०।

प्रशंसक ಪ್ರಶಂಸಕ (ವಿ०) ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವವನು, ಹೊಗಳುವವನು, ಕೊಂಡಾಡುವವನು. प्र+शंसु (स्तुतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रशंसत् ಪ್ರಶಂಸತ್ (ವಿ०) ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+शंसु (स्तुतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–शंसन्ती –ಶಂಸನ್ತೀ.**

प्रशंसन ಪ್ರಶಂಸನ (ನ०) 1. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. प्र+शंसु (स्तुतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊಗಳಿಸುವುದು. णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रशंसनीय ಪ್ರಶಂಸನೀಯ (ವಿ०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ, ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+शंसु (स्तुतौ) कर्म० "अनीयर्"

(३-१-९६)। 2. ಶ್ಲಾಘಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಶ್ಲಾಘಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "प्रशंसनीयानि बभूवुराजौ पश्चात्प्रयातानि धनुर्धराणाम्" यादं० २०-५८। "तव्यः"। –शंसितव्यम् –ಶಂಸಿತವ್ಯಮ್.

प्रशंसयत् ಪ್ರಶಂಸಯತ್ (वि०) ಹೊಗಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+शंसु (स्तुतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯನ್ತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। –शंसयमानः –ಶಂಸಯಮಾನಃ.

प्रशंसा ಪ್ರಶಂಸಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. प्र+शंसु (स्तुतौ) भावे "अः" (३-३-१०२)। 2. ಖ್ಯಾತಿ, ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. "धर्मेच्छवस्तु धर्मज्ञाः सतां धर्ममनुष्ठिताः। मन्त्रवर्जं न दुष्यन्ति प्रशंसां प्राप्नुवन्ति च" मनु० १०-१२७।

प्रशंसित ಪ್ರಶಂಸಿತ (वि०) ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+शंसु (स्तुतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रशंसितवत् ಪ್ರಶಂಸಿತವತ್ (वि०) ಹೊಗಳಿದವನು, ಕೊಂಡಾಡಿದವನು, ಶ್ಲಾಘಿಸಿದವನು. प्र+शंसु (स्तुतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रशंस्य ಪ್ರಶಂಸ್ಯ (वि०) ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುವ. प्र+शंसु (स्तुतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। वा "क्यप्" (वा० ३-१-१०९)। –शस्यम् –ಶಸ್ಯಮ್.

प्रशम ಪ್ರಶಮ (पुं०) 1. ಶಾಂತತೆ, ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. प्र+शमु (उपशमे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रशमाभरणं पराक्रमः स नयापादितसिद्धिभूषणः" किरा० २-३२। 2. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ತಗ್ಗುವುದು, ನಂದಿಹೋಗುವುದು. "प्रशमादर्चिषामेतदनुद्गीर्णसुरायुधम्" कुमा० २-२०। 3. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು, ತಣಿಸುವುದು, ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು. "क्षुभितस्य महीभृतस्त्वयि प्रशमोपन्यसनं वृथा मम" माघ० १६-५१।

प्रशमन ಪ್ರಶಮನ (न०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು, ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು, ಅಡಗಿಸುವುದು. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "आपन्नार्तिप्रशमनफलाः संपदो ह्युत्तमानाम्" मेघ० १-५३। 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 3. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "तैः सार्धं चिन्तयेन्नित्यं सामान्यं सन्धिविग्रहम्। स्थानं समुदयं गुप्तिं लब्धप्रशमनानि च" मनु० ७-५६। 4. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು, ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದು. "लब्धप्रशमनस्वस्थमथैनं समुपस्थिता। पार्थिवश्रीर्द्वितीयेव शरत्पङ्कजलक्षणा" रघु० ४-१४। 5. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಶಾಂತವಾಗುವುದು. प्र+शमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು. 7. ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದು, ರೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದು.

प्रशमनीय ಪ್ರಶಮನೀಯ (वि०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಶಾಂತಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಡಗಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಶಾಂತಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ, ನಿವಾರಣೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ನಿವಾರಣೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। –शमयितव्यः –ಶಮಯಿತವ್ಯಃ.

प्रशमयत् ಪ್ರಶಮಯತ್ (वि०) 1. ಶಾಂತಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತಣಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಆರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ನಿವಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –शमयन्ती –ಶಮಯನ್ತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। –शमयमानः –ಶಮಯಮಾನಃ.

प्रशमित ಪ್ರಶಮಿತ (वि०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಾಂತಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "असिच्यत प्रशमितपांसुभिर्मही मदाम्बुभिर्धृतनवपूर्णकुम्भया" माघ० १७-३८। 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "हा हा धिक्परगृहवासदूषणं यद्वैदेह्याः प्रशमितमद्भुतैरुपायैः" उ०रा० १-४०। वा इडागमः निपा० (७-२-२७)। इडभावपक्षे –शान्तः –ಶಾನ್ತಃ.

प्रशमितवत् ಪ್ರಶಮಿತವತ್ (वि०) 1. ಶಾಂತಗೊಳಿಸಿದವನು. 2. ಆರಿಸಿದವನು, ನಂದಿಸಿದವನು. 3. ತಣಿಸಿದವನು, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದವನು. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। वा इडागमः निपा० (७-२-२७)। इडभावपक्षे –शान्तवान् –ಶಾಂತವಾನ್.

प्रशस्त ಪ್ರಶಸ್ತ (न०) 1. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಶ್ಲಾಘನೆ, ಕೊಂಡಾಟ. प्र+शंसु (स्तुतौ) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "स त्वं मदीये महिते प्रशस्ते वसंश्चतुर्थोऽग्निरिवाग्न्यगारे" रघु० ५-२५।

प्रशस्ति ಪ್ರಶಸ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಶ್ಲಾಘನೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. प्र+शंसु (स्तुतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रशस्यमान ಪ್ರಶಸ್ಯಮಾನ (वि०) ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + शंसु (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "इयमधुना वसुन्धरा-जाह्नवीभ्यां प्रशस्यमाना मया चारुन्धत्या च समर्पिता पूर्वं भगवता वैश्वानरेण निर्णीतपुण्यचरित्रा जानकी परिगृह्यताम्" उ०रा० ७।

प्रशाम्(न्) ಪ್ರಶಾಮ್(ನ್) (वि०) 1. ಶಾಂತನಾಗಿರುವ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्र + शमु (उपशमे) "क्विप्" (३-२-६१)। दीर्घः (६-४-१५)। (अव्य०) 2. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.

प्रशान्त ಪ್ರಶಾಂತ (वि०) 1. ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶಾಂತನಾಗಿರುವ. प्र+शमु (उपशमे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रशान्तश्वापदाकीर्णं मुनिशिष्योपशोभितम्"। 2. ನಿಃಶಬ್ದವಾಗಿರುವ, ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರುವ. "अहो प्रशान्तरमणीयमुद्यानवनम्"। 3. ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡಿರುವ, ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿರುವ. 4. ಬಗೆಹರಿದಿರುವ, ಕೊನೆಗೊಂಡಿರುವ, ಒಂದು ಸ್ಥಿಮಿತಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. 5. ಆರಿಹೋಗಿರುವ, ನಂದಿಹೋಗಿರುವ. "कथमविरलप्रवृत्तवारिधारासंपातैः प्रशान्तमेव पावकास्त्रम्" उ०रा० ६।

प्रशान्ति ಪ್ರಶಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಕೋಪತಾಪಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶಾಂತತೆ, ತಾಳ್ಮೆ. प्र + शमु (उपशमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ತಗ್ಗುವುದು. 3. ಆರಿಹೋಗುವುದು, ನಂದಿಹೋಗುವುದು. 4. ನಿವೃತ್ತಿ, ನಿವಾರಣೆ, ಪರಿಹಾರ.

प्रशासक ಪ್ರಶಾಸಕ (वि०) 1. ಆಳುವವನು. 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. प्र + शासु (अनुशिष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು, ಕಲಿಸುವವನು. 4. ಪಾಲಿಸುವವನು. 5. ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು, ದಂಡಿಸುವವನು.

प्रशासत् ಪ್ರಶಾಸತ್ (वि०) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಆಳುತ್ತಿರುವ. प्र + शासु (अनुशिष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रलीनभूपालमपि स्थिरायति प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः" किरा० १-२३। 3. ಕಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ದಂಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–शासती –ಶಾಸತೀ.**

प्रशासन ಪ್ರಶಾಸನ (न०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವುದು. 2. ಆಳುವುದು. प्र + शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ. 4. ದಂಡನೆ, ಶಿಕ್ಷೆ. 5. ಪಾಲನೆ, ರಕ್ಷಣೆ.

प्रशास्तृ ಪ್ರಶಾಸ್ತೃ (पुं०) 1. ಪ್ರಭು, ದೊರೆ, ಆಳುವವನು. प्र + शासु (अनुशिष्टौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "प्रशास्त्रध्यक्षसेनानां मन्त्र्यमात्यपुरोधसाम्। सम्यक्प्रचारविज्ञानं दुष्टानाश्चावबोधनम्" काम० नी०। (वि०) 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. 3. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು, ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ. 4. ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು, ದಂಡಿಸುವವನು. 5. ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "शासु" ಧಾತುವಿಗೆ ೭-२-३४ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಡಾಗಮ ರಹಿತವಾಗಿ ಮತ್ತು ६-४-१२ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ प्र ಪೂರ್ವಕ शासु ಧಾತುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ರಹಿತವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶವಿರುವುದು. ಇದರಂತೆ प्रशास्तृ ಪದಪ್ರಯೋಗ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ರಘುವಂಶ (१-९२) ದಲ್ಲಿ शासु ಧಾತುವಿಗೆ "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" ಎಂದು ಇಡಾಗಮ ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಮತ್ತು प्र ಪೂರ್ವಕ "शासु" ಧಾತುವಿಗೆ ಪಂಚತಂತ್ರ (५-६२) ದಲ್ಲಿ ಇಡಾಗಮ ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಕಂಡುಬರುವುದು. "यत्र स्त्री यत्र कितवो बालो यत्र प्रशासिता। तद्गृहं क्षयमायाति भार्गवो हीदमब्रवीत्"॥

प्रशिष्य ಪ್ರಶಿಷ್ಯ (पुं०) ಶಿಷ್ಯನ ಶಿಷ್ಯ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. प्रकर्षेण शिष्यः।

प्रश्चोतत् ಪ್ರಶ್ಚ್ಯೋತತ್ (वि०) 1. ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + श्चुतिर् (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ.

प्रश्चोतन ಪ್ರಶ್ಚ್ಯೋತನ (न०) 1. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು. प्र + श्चुतिर् (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು.

प्रश्न ಪ್ರಶ್ನ (पुं०) 1. ಕೇಳಿಕೆ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕೇಳುವುದು. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "नङ्" (३-३-९०)। "शः" (६-४-१९)। "स्वाधीनकुशलाः सिद्धिमन्तः। स भवन्तमनामयप्रश्नपूर्वकमिदमाह" शाकु० ५। 2. ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೇಳುವುದು, ವಿಚಾರಣೆಮಾಡುವುದು, ತನಿಖೆ ಮಾಡುವುದು. "साक्षिप्रश्नविधानं च धर्मं स्त्रीपुंसयोरपि" मनु० १-११५। 3. ಸಮಸ್ಯೆ, ತೊಡಕು. "द्वितीयं ते प्रश्नं दास्यामि। सुसमृद्धानां ग्रामाणां का रक्षां करोति" मृच्छ० ५। 4. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ.

प्रश्नदूती ಪ್ರಶ್ನದೂತೀ (स्त्री०) ಸಮಸ್ಯೆ, ಒಗಟು, ಗೂಢಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಪ್ರಶ್ನೆ. प्रश्नस्य दूतीव । "प्रश्नदूती प्रहेलिका" त्रिकाण्ड० ।

प्रश्नविवाक ಪ್ರಶ್ನವಿವಾಕ (पुं०) ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು, ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತೀರ್ಪುಕೊಡುವವನು, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ ಬಂದಾಗ ವ್ಯವಹಾರದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಮೂರನೆಯವನು. प्रश्नस्य विवाकोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७) ।

प्रश्रथन ಪ್ರಶ್ರಥನ (न०) ಸಡಿಲವಾಗುವುದು, ಬಿಗಿ ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. प्र + श्रथ (दौर्बल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५) ।

प्रश्रन्थन ಪ್ರಶ್ರಂಥನ (न०) 1. "प्रश्रथन" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्र+श्रथि (शैथिल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಿಡುವುದು, ವಿಮೋಚನೆ, ಬಿಡುಗಡೆ. प्र + श्रन्थ (विमोचने) "ल्युट्" (३-३-११५) ।

प्रश्रन्थित ಪ್ರಶ್ರಂಥಿತ (वि०) 1. ಸಡಿಲವಾಗಿರುವ, ಬಿಗಿ ತಪ್ಪಿರುವ. प्र + श्रथि (शैथिल्ये) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ವಿಮೋಚನೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + श्रन्थ (विमोचने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२) ।

प्रश्रय ಪ್ರಶ್ರಯ (पुं०) 1. ವಿಧೇಯತೆ, ವಿನಯ, ನಮ್ರತೆ. प्र+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "कैकेय्यास्तनयो जज्ञे भरतो नाम शीलवान्। जनयित्रीमलंचक्रे यः प्रश्रय इव श्रियम्" रघु० १०-७०। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. "शौरेः प्रतापोपनतैरितस्ततः समागतैः प्रश्रयनम्रमूर्तिभिः" माघ० १२-३३ । 3. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –श्रयणम् –ಶ್ರಯಣಮ್.

प्रश्रित ಪ್ರಶ್ರಿತ (वि०) ವಿಧೇಯ, ನಮ್ರ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्र+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम्" रामा० ।

प्रश्लथ ಪ್ರಶ್ಲಥ (वि०) ಸಡಿಲವಾಗಿರುವ, ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ.

प्रश्लिष्ट ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. प्र + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

प्रश्लेष ಪ್ರಶ್ಲೇಷ (पुं०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. प्र + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८) ।

प्रष्टव्य ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯ (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "प्रष्टव्यं पृच्छतस्तस्य कथनीयमवीवचत्" भट्टि० ६-४६ । 3. ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕಾದ. "यः पृष्ट्वा कुरुते कार्यं प्रष्टव्यान् स्वहितान् गुरून्" पञ्चतं० ४-६४।

प्रष्टृ ಪ್ರಷ್ಟೃ (वि०) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು, ಕೇಳುವವನು. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। षः (८-२-३६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। प्रष्ट्री ಪ್ರಷ್ಟ್ರೀ.

प्रष्ठ ಪ್ರಷ್ಠ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। षत्वम् (८-३-९२)। "आदिष्टवर्त्मा मुनिभिः स गच्छंस्तपतां वरः। विरराज रथप्रष्ठैर्वालखिल्यैरिवांशुमान्" रघु० १५-१०। 2. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ. "धूतधौतासयः प्रष्ठाः प्रातिष्ठन्त क्षमाभृताम्" माघ० १९-३०।

प्रष्ठवाद्(ह्) ಪ್ರಷ್ಠವಾಟ್(ಹ್) (पुं०) ಪಳಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಎತ್ತು, ತಿದ್ದಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಎತ್ತು. प्रष्ठमग्रगामिनं वहति—वह (प्रापणे) "ण्विः" (३-२-६४)। ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಗಾಡಿಗೆ ಪಳಗಿಸಲು ಮೊದಲು ನೊಗದ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ನಡೆಸುವರು. "प्रष्ठवाड्युगपार्श्वगः" अम० ।

प्रष्ठौही ಪ್ರಷ್ಠೌಹೀ (स्त्री०) ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಹಸು. प्रष्ठं वहति—वह (प्रापणे) "ण्विः" (३-२-६४)। "ङीष्" (४-१-६१) ।

प्रसकल ಪ್ರಸಕಲ (वि०) ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಮಸ್ತವಾದ. "प्रसकलकुचबन्धुरोद्धुरोरः प्रसभविभिन्नतनूत्तरीयबन्धा" माघ० ७-३४।

प्रसक्त ಪ್ರಸಕ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. प्रकर्षेण सक्तः। "मम रूपकीर्तिमहरद्भुवि यस्तमनुप्रसक्तहृदयेयमिति। त्वयि मत्सरादिव निरस्तदयः सुतरां क्षिणोति खलु तां मदनः" माघ० ९-६३। 2. ಸಂತತವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ನಿರಂತರವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ. "रथाङ्गसीमन्तितसान्द्रकर्दमान् प्रसक्तसंपातपृथक्कृतान् पथः" किरा० ४-१८। 3. ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. "कुर्वन्ति तावत्प्रथमं प्रियाणि यावन्न जानन्ति नरं प्रसक्तम्" पञ्चतं० १-२०५। 4. ನಿರಂತರಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ

ರುವ. "प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ" गीता १६-१६। 5. ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (अव्य०) 6. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ. "अधोमुखाकाशसरिन्निपातिनीरपः प्रसक्तं मुमुचुः पयोमुचः" किरा० १६-५५।

प्रसक्ति ಪ್ರಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಸಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಭಕ್ತಿ, ನಿಷ್ಠೆ. प्र + षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मा भूवन्नपथहृतस्तवेन्द्रियाश्वाः संतापे दिशतु शिवः शिवां प्रसक्तिम्" किरा० ५-५०। 2. ಸಂಬಂಧ, ಜೊತೆಗೂಡುವುದು, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. 3. ಅನುಮಿತಿ. 4. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. अतिप्रसक्तिः अतिव्याप्तिः। 5. ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ, ಆಗುವಿಕೆ, ಒದಗುವಿಕೆ. 6. ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಅವಕಾಶ, ಸಂದರ್ಭ, ತಕ್ಕ ಸಮಯ.

प्रसङ्ख्यान ಪ್ರಸಂಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಆತ್ಮಾನುಸಂಧಾನ, ಧ್ಯಾನ, ತಪಸ್ಸು. प्र + सम् + ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "श्रुताप्सरोगीतिरपि क्षणेऽस्मिन् हरः प्रसङ्ख्यानपरो बभूव" कुमा० ३-४०। 2. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ.

प्रसङ्ग ಪ್ರಸಂಗ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಸಹವಾಸ. प्र+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "असतां सङ्गदोषेण साधवो यान्ति विक्रियाम्। दुर्योधनप्रसङ्गेन भीष्मो गोहरणे गतः" पञ्चतं० १-२७४। 2. ಸಂಬಂಧ, ಅನುಷಂಗ, ಪ್ರಕರಣ, ಪ್ರಸ್ತಾವ. "कथाप्रसङ्गेन जनैरुदाहृतादनुस्मृताखण्डलसूनुविक्रमः" किरा० १-२४। 3. ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ. "भवति भणामि निवर्तितामस्माद्गणिकाप्रसङ्गात् इति" मृच्छ० ४। 4. ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಘಟನೆ, ಆಗುವುದು, ಒದಗುವುದು. 5. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. अतिप्रसङ्गः अतिव्याप्तिः। 6. ಉದ್ದೇಶ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "किञ्चित्प्रकाशस्तिमितोग्रतारैर्भ्रूविक्रियायां विरतप्रसङ्गैः" कुमा० ३-४७। 7. ಕಾರ್ಯ, ಹವ್ಯಾಸ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಹಂಬಲ. "कालक्रमेणाथ तयोः प्रवृत्ते स्वरूपयोग्ये सुरतप्रसङ्गे" कुमा० १-१९। 8. ಅಕ್ರಮವಾದ ಸಂಭೋಗ. 9. ಅನುರಕ್ತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಿರುವಿಕೆ.

प्रसज्यप्रतिषेध ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧ (पुं०) ವಿಧಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಪ್ರತಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಇರುವಿಕೆ. ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಷೇಧ (ನಿಷೇಧ)ಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧ. "अप्राधान्यं विधेर्यत्र प्रतिषेधे प्रधानता। प्रसज्यप्रतिषेधोऽसौ क्रियया सह यत्र नञ्"।

प्रसञ्जन ಪ್ರಸಂಜನ (न०) 1. ಪ್ರವರ್ತನ, ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವುದು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು. प्र+षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು.

प्रसञ्जित ಪ್ರಸಂಜಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಡಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "ममैव वार्हदिनमश्रुदुर्दिनैः प्रसह्य वर्षासु ऋतौ प्रसञ्जिते" नैष० ९-९६। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रसत्ति ಪ್ರಸತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನೈರ್ಮಲ್ಯ. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಔದಾರ್ಯ. 3. ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಪ್ರಸಾದ, ಅನುಗ್ರಹ. "प्रसत्तये गोत्रभिदस्तपांसि" किरा० ३-२९।

प्रसदन ಪ್ರಸದನ (न०) ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಪ್ರಸಾದ, ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿ. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रसदनमनुकम्पे प्राप्तवत्या भवत्या वृषगिरिहरिनीलं व्यञ्जितं निर्विशन्ति" दयाश०।

प्रसन्न ಪ್ರಸನ್ನ (वि०) 1. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ತಿಳಿಯಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "पयांसि दधिसर्पींषि रसवन्ति हितानि च। सलिलानि प्रसन्नानि सर्वे भावाश्च शोभनाः॥ रसाः स्पर्शाश्च गन्धाश्च शब्दाश्चापि गुणान्विताः। दृश्यानि च प्रसन्नानि यत्र राजा युधिष्ठिरः" भा० विरा० ३१-४२, ४४। 2. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಸುಪ್ರೀತನಾದ. "अपि प्रसन्नेन महर्षिणा त्वं सम्यग्विनीयानुमतो गृहाय" रघु० ५-१०। 3. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಕೋಪತಾಪಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ. "अपि प्रसन्नं हरिणेषु ते मनः करस्थदर्भप्रणयापहारिषु" कुमा० ५-३५। 4. ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅನುಗ್ರಹದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. "न केवलानां पयसां प्रसूतिमवेहि मां कामदुघां प्रसन्नाम्" रघु० २-६३। 5. ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಸಾದ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अर्थवैमल्यं प्रसादः"। 6. ಸತ್ಯ, ನಿಜ, ಯಥಾರ್ಥ. "वयस्य मकरन्द, प्रसन्नप्रायस्ते तर्कः" मालती० १। 7. ನೆಮ್ಮದಿಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳ. 8. ಶುದ್ಧವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಮೋಡ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡದಿರುವ.

"प्रसन्नदिक्पांसुविविक्तवातं शङ्खस्वनानन्तरपुष्पवृष्टि" ಕುಮಾ० १-२३ ।

प्रसन्नता ಪ್ರಸನ್ನತಾ (स्त्री०) ನೈರ್ಮಲ್ಯ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रसन्नमुख ಪ್ರಸನ್ನಮುಖ (वि०) 1. ನಗುಮುಖವುಳ್ಳ, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ. प्रसन्नं मुखं यस्य । 2. ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುಖಮುದ್ರೆಯುಳ್ಳ. **–वदन –ವದನ.** "प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये"।

प्रसन्ना ಪ್ರಸನ್ನಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ, ಸಾರಾಯಿ. प्र+षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातकारस्य नकारः (८-२-४२)। "प्रसन्ना स्त्री सुरायां स्यात्" मेदि०।

प्रसभ ಪ್ರಸಭ (नं०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರ, ಬಲವಂತ, ನಿರ್ಬಂಧ. प्रगता सभा सभाधिकारो यस्मात्। "योग्यैर्व्रजद्भिर्नृपजां वरीतुं वीरैरनर्हैः प्रसभेन हर्तुम्" नैष० १०-३। (अव्य०) 2. ಬಲವಂತವಾಗಿ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ. "इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः" गीता २-६०। 3. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ. "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः" शाकु० १-५। 4. ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯದಿಂದ, ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ. "सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति" गीता ११-४१।

प्रसर ಪ್ರಸರ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ವೇಗ. प्र+सृ (गतौ) "अप्" बाहु०। "दिगीशवृन्दांशविभूतिरीशिता दिशां स कामप्रसरावरोधिनीम्" नैष० १-६। 2. ಹರಡುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "दयितावलोकविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम्" माघ० ९-७१। 3. ಮಾರ್ಗ, ಪ್ರವೇಶಾವಕಾಶ. "शूरेभ्योऽप्यधिकं बिभेत्युपहसत्येकान्तभीरूनहो श्रीर्लब्धप्रसरेव वेशवनिता दुःखोपचर्या भृशम्" मुद्रा० ३-५। 4. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಮಾಣ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹಿರಿಮೆ, ಗಾತ್ರ, ವಿಸ್ತಾರ. "त्वष्टुः सदाभ्यासगृहीतशिल्पविज्ञानसंपत्प्रसरस्य सीमा" माघ० ३-३५। 5. ಪ್ರವಾಹ, ಹೊನಲು, ಹರಿವು. 6. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 7. ಯುದ್ಧ. 8. ಬಾಣ. 9. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 10. ವೇಗ. "प्रसरः प्रणये वेगे" मेदि०। "प्रसरस्तु संगरे प्रणये जवे" हेम०। "लोहनालस्तु नाराचः प्रसरः काण्डगोचरः" त्रिकाण्ड०।

प्रसरण ಪ್ರಸರಣ (नं०) 1. ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. प्र+सृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಮನ, ಹೋಗುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು. 3. ಸೇನೆಯು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಸೇನೆಯ ಓಡಾಟ. 4. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡುವುದು.

प्रसरणी ಪ್ರಸರಣೀ (स्त्री०) ಸೇನೆಯ ಓಡಾಟ, ಸೈನ್ಯದ ಸುತ್ತಾಟ. प्र+सृ (गतौ) "अनिः" (उ० २-१०२)। वा दीर्घः (ग० ४-१-४५)।

प्रसर्पण ಪ್ರಸರ್ಪಣ (नं०) 1. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು. प्र+सृप्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. 3. ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

प्रसर्पत् ಪ್ರಸರ್ಪತ್ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ. "अपि तद्वपुषि प्रसर्पतोर्गमिते कान्तिझरैरगाधताम्" नैष० २-३२। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+सृप्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಎಲ್ಲಾಕಡೆಗೂ ಹರಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–सर्पन्ती –ಸರ್ಪಂತೀ.**

प्रसर्पिन् ಪ್ರಸರ್ಪಿನ್ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಸಾಗುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. प्र+सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रसव ಪ್ರಸವ (पुं०) 1. ಪ್ರಸವಿಸುವುದು, ಹೆರುವುದು. प्र+षूङ् (प्राणिप्रसवे) "अप्" (३-३-५८)। "पतिः प्रतीतः प्रसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव" रघु० ३-१२। 2. ಗರ್ಭ ಧರಿಸುವುದು, ಬಸಿರಾಗುವುದು. "यथाविध्यधिगम्यैनां शुक्लवस्त्रां शुचिव्रताम्। मिथो भजेताप्रसवात् सकृत्सकृदृतावृतौ" मनु० ९-७०। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः। गुणा गुणानुबन्धित्वात् तस्य सप्रसवा इव" रघु० १-२२। 4. ಪುತ್ರ, ಮಗ, ಸಂತಾನ. "वधूविधात्रा प्रतिनन्द्यते स्म कल्याणि वीरप्रसवा भवेति" कुमा० ७-८७। 5. ಕಾರಣ, ಹೇತು. कर० "अप्"। "उपकारकमायतेर्भृशं प्रसवः कर्मफलस्य भूरिणः" किरा० २-४३। 6. ಪುಷ್ಪ, ಕುಸುಮ, ಹೂವು. "गणा नमेरुप्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवतीर्दधानाः" कुमा० १-५५। 7. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. "अथ रिरंसुममुं युगपद्गिरौ कृतयथास्वतरुप्रसवश्रिया" माघ० ६-१।

प्रसवन ಪ್ರಸವನ (नं०) 1. ಪ್ರಸವಿಸುವುದು, ಹೆರುವುದು. प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಸವಿಸುವ ಚೈತನ್ಯ. प्र + षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಅಭ್ಯನುಜ್ಞೆ, ಅನುಮತಿ, ಅಪ್ಪಣೆ. प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् सि० कौ०।

प्रसवनीय ಪ್ರಸವನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಸವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ. प्र+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಅನುಮತಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. प्र + षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಪ್ರಸವಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಅನುಮತಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **-सवितव्यम् -ಸವಿತವ್ಯಮ್.** वा इट्। पक्षे **-सोतव्यम् -ಸೋತವ್ಯಮ್.**

प्रसवबन्धन ಪ್ರಸವಬಂಧನ (नं०) ಹೂವು ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳ ತೊಟ್ಟು. प्रसवानां बन्धनं यत्र।

प्रसवितृ ಪ್ರಸವಿತೃ (पुं०) ತಂದೆ, ಜನಕ, ರಕ್ಷಕ. प्रसूते जनयति — प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "तृच्" (३-१-१३३)। (स्त्री०) **-सवित्री -ಸವಿತ್ರೀ.** "ङीप्" (४-१-५)।

प्रसव्य ಪ್ರಸವ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. प्रगतं सव्यात्। 2. ಪ್ರಸವಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। 3. ಅನುಜ್ಞೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. प्र+षु (प्रसवैश्वर्ययोः) आवश्यके "ण्यत्" (३-१-१२५)। **-साव्यम् -ಸಾವ್ಯಮ್.** 4. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಮತಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ. (नं०) 5. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ, ದೇವರು ಹಿರಿಯರು ಮುಂತಾದವರು ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸುತ್ತಿಬರುವುದು. "प्रसव्यश्चापि तच्चक्रुर्ऋत्विजोऽग्निचितं नृपम्" रामा०।

प्रसह ಪ್ರಸಹ (पुं०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೊಂದು ತಿನ್ನುವ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ, -ಪಕ್ಷಿ. ಹದ್ದು, ಗಿಡಗ, ಕುರವಕ ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು. "काको गृध्र उलूकश्च चिल्लश्च शशघातकः। चाषो भासश्च कुरर इत्याद्याः प्रसहाः स्मृताः" भावप्र०। 2. ತಾಳ್ಮೆ, ಸಹನೆ. (वि०) 3. ಬಹಳ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಬಹಳ ಸಹನೆಯುಳ್ಳ. प्र+षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रसहन ಪ್ರಸಹನ (पुं०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೊಂದು ತಿನ್ನುವ ಹದ್ದು, ಗಿಡಗ, ಕುರವಕ, ಕಾಗೆ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ, ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದುವು. प्रगतं सहनं सह्यगुणो यस्मात्। "शार्दूलसिंहशरभर्क्षतरक्षुमुख्याः येऽन्यान् प्रसह्य विनिहत्य निवर्तयन्ते। ते कीर्तिताः प्रसहनाः पललं तदीयमर्शःप्रमेहजठरामयजाड्यहारि" राजनि०। (नं०) 2. ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. 3. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. प्र + षह (मर्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಸಹನೆಯುಳ್ಳ, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ. प्रसहनमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। 5. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಾಳ್ಮೆಯಿಲ್ಲದ. प्रगतं सहनं यस्मात्।

प्रसह्य ಪ್ರಸಹ್ಯ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. प्रकर्षेण सोढुं शक्यः — प्र + षह (मर्षणे) "यत्" (३-१-९९)। (अव्य०) 2. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ, ಬಲವಂತದಿಂದ. "प्रसह्य तेजोभिरसंख्यतां गतैरदस्त्वया नुत्तमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७।

प्रसह्यचोर ಪ್ರಸಹ್ಯಚೋರ (पुं०) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವವನು, ದರೋಡೆ ಮಾಡುವವನು, ಡಕಾಯಿತ. प्रसह्य बलात्कारेण चोरः।

प्रसह्यहरण ಪ್ರಸಹ್ಯಹರಣ (नं०) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸುವುದು, ದರೋಡೆ ಮಾಡುವುದು.

प्रसाद ಪ್ರಸಾದ (पुं०) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्र+षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "छाया न मूर्च्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पणतले सुलभावकाशा" शाकु० ७-३२। 2. ಅನುಗ್ರಹ, ಕೃಪೆ. "तव प्रसादात् कुसुमायुधोऽपि सहायमेकं मधुमेव लब्ध्वा" कुमा० ३-१०। 3. (1) ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಗುಣ, ಕಾವ್ಯಬಂಧದ (ಪದರಚನೆಯ) ಶೈಥಿಲ್ಯ. "शैथिल्यं प्रसादः" काव्या० सू०। "गाढत्व-शैथिल्याभ्यां व्युत्क्रमेण मिश्रणं बन्धस्य प्रसादः" रसगं०। ಇದು ಶಬ್ದದ ಗುಣ. (2) ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಗತವಾದ ಒಂದು ಗುಣ, ಅರ್ಥದ ವೈಮಲ್ಯ, ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ. "अर्थवैमल्यं प्रसादः" काव्या० सू०। "यावदर्थकपदत्वरूपमर्थवैमल्यं प्रसादः" रसगं०। ಇದು ಅರ್ಥಗುಣ. (3) ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಭೂತವಾದ ರಸದ ಒಂದು ಧರ್ಮ, ಪಠನ ಅಥವಾ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಹೃದಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವಂತಹ ಒಂದು ಧರ್ಮ. "चित्तं व्याप्नोति यः क्षिप्रं शुष्केन्धनमिवानलः। स प्रसादः समस्तेषु रसेषु रचनासु च" सा० द० ८-७। "श्रुतमात्रा वाक्यार्थ

करतलबदरमिव निवेदयन्ती घटना प्रसादस्य" रसगं०। ಇದು ರಸದ ಧರ್ಮ. "नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः" माघ० २-८३। 4. ವರ, ಬೇಡಿಕೆ. "अतर्कयद्विघ्नमिवेष्टसाहसः प्रसादमिच्छासदृशं पिनाकिनः" माघ० १-४९। 5. ತಿಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯೋಚನೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ. "गहनमपररात्रप्राप्तबुद्धिप्रसादाः कवय इव महीपाश्चिन्तयन्त्यर्थजातम्" माघ० ११-६। 6. ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. "आसीद्वंशध्वजो राजा प्रजापालनतत्परः। प्रसादं सत्यदेवस्य त्यक्त्वा दुःखमवाप सः" स्कान्द०। 7. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ. 8. ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಸೌಮ್ಯತೆ, ಕಾಠಿನ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "प्रसादलक्ष्मीं दधतं समग्रां वपुः प्रकर्षेण जनातिगेन" किरा० ३-२। 9. ಗುರುಹಿರಿಯರು ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನ. 10. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "न प्रसादमुचितं गमिता द्यौर्नोद्धतं तिमिरमद्रिवनेभ्यः" किरा० ९-२५।

प्रसादन ಪ್ರಸಾದನ (न०) 1. ತಿಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 3. ಶಾಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವುದು, ಮುನಿಸನ್ನು ತಿಳಿಗೊಳಿಸುವುದು. (वि०) 4. ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವ, ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 5. ತಿಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುವ. 6. ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ, ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡುವ. "प्रसादनं दृष्टिमनःश्रुतीनामदिव्यमास्कन्दितदिव्यमासीत्" याद० १३-८१। णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–सादना –ಸಾದನಾ.** 7. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 8. ಪೂಜೆ. 9. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು.

प्रसादयत् ಪ್ರಸಾದಯುತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "मृदङ्गनादेन मृगाङ्कमौलिं प्रसादयन् पालयतीह दैत्यान्" याद० १८-२७। 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಶಾಂತಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ.

प्रसादित ಪ್ರಸಾದಿತ (वि०) 1. ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೃಪೆ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अभवत् प्रसादितसुरो महोत्सवः प्रमदाजनस्य स चिराय माधवः" माघ० १३-३८। 3. ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತೈಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रसादिन् ಪ್ರಸಾದಿನ್ (वि०) 1. ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ದಯೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಪ್ರಸಾದಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रसादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "प्रसिद्धार्थपदत्वं यत्स प्रसादो निगद्यते"। "ओजस्विवर्णोज्ज्वलवृत्तशालिनः प्रसादनोऽनुज्झितगोत्रसंविदः" माघ० १२-३५।

प्रसादिस्थल ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲ (न०) (ವೀರಶೈವ ಮತದಲ್ಲಿ) ಸಾಧನೆಯ ಆರು ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೋಪಾನ. ಅಂತರಂಗವು ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿದ್ದು ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಶಿವನನ್ನು ಕಾಣುವ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶಿವನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯೂ ತಾನು ಶಿವನ ಪೋಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಶಿವನ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವೆನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ ಈ ಮೂರನೆಯದಾದ ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲದಿಂದ ಲಭಿಸುವುವು. ಸಾಧನದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶಿವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಸಾದಿಯ ಲಕ್ಷಣ.

प्रसाधन ಪ್ರಸಾಧನ (न०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. प्र + साध (संसिद्धौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अकुर्वत प्रथमसमागमोचितं चिरोज्झितं सुरगणिकाः प्रसाधनम्" माघ० १७-३४। 2. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. प्रसाध्यतेऽनया — प्र + साध "ल्युट्" (३-३-११७)। "भूतार्थशोभाह्रियमाणनेत्राः प्रसाधने सन्निहितेऽपि नार्यः" कुमा० ७-१३। (वि०) 3. ಅಲಂಕರಿಸುವವನು, ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. प्र+साध+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 4. ಬಾಚಣಿಗೆ.

प्रसाधनी ಪ್ರಸಾಧನೀ (स्त्री०) 1. ಬಾಚಣಿಗೆ. प्रसाध्यतेऽनेन—प्र+साध (संसिद्धौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "केशप्रसाधनी केश्या रजोजन्तुमलापहा" सुश्रुत० चिकित्सा०। 2. ಸಿದ್ಧಿ.

प्रसाधयत् ಪ್ರಸಾಧಯುತ್ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + साध (संसिद्धौ) + णिच्

"शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯನ್ತೀ. "प्रसाधयन्तीमवधीर्य धात्रीमङ्गरसंभावितभूषणाऽन्या" याद० १३-५३।

प्रसाधिका ಪ್ರಸಾಧಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೀವಾರ, ಒಂದು ಕಾಡು ಧಾನ್ಯ. प्र + साध (संसिद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅಲಂಕರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. प्र+साध +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "प्रसाधिकालम्बितमग्रपादमाक्षिप्य काचित् द्रवरागमेव" कुमा० ७-५८।

प्रसाधित ಪ್ರಸಾಧಿತ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+साध (संसिद्धौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "ग्रीवाद्भुतैवावटुशोभितापि प्रसाधिता माणवकेन सेयम्" नैष० ७-६६।

प्रसार ಪ್ರಸಾರ (पुं०) 1. ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. प्र + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು, ಮುಂದೆ ಚಾಚುವುದು. "प्रसाराकुञ्चनान्नूनं निःशल्यमिति निर्दिशेत्" सुश्रुत० सूत्र०।

प्रसारण ಪ್ರಸಾರಣ (न०) 1. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು, ಐದು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. प्र + सृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (1) उत्क्षेपणम् (2) अवक्षेपणम् (3) आकुञ्चनम् (4) प्रसारणम् ಮತ್ತು (5) गमनम् ಇವು ಐದು ಕರ್ಮಗಳು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು.

प्रसारयत् ಪ್ರಸಾರಯತ್ (वि०) ಹರಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚದರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + सृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "तटप्रदेशेषु तरङ्गहस्तैः प्रसारयन् संप्रति फेनपङ्क्तिम्" याद० १८-११२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯನ್ತೀ.

प्रसारिणी ಪ್ರಸಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳುಗಸೆಗಿಡ. प्रसरति —प्र+सृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्"।

प्रसारित ಪ್ರಸಾರಿತ (वि०) 1. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ, प्र+सृ (गतौ) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रत्युज्जगामेव गुरुप्रमोदप्रसारितोत्तुङ्गतरङ्गबाहुः" माघ० ३-७८। 2. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ध्वजांशुकैर्ध्रुवमनुकूलमारुतप्रसारितैः प्रसभकृतोपहूतयः" माघ० १७-४९।

प्रसारिन् ಪ್ರಸಾರಿನ್ (वि०) 1, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುವ, प्रसारयति — प्र + सृ (गतौ) + णिच् "घिनुण्" (३-२-१४५)। 2. ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಹೆಚ್ಚುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –सारिणी –ಸಾರಿಣೀ. "अनास्थया सूनकरप्रसारिणीं ददर्श दूनः स्थलपद्मिनीं नलः" नैष० १-८८। "प्रसारिणी सपदि नभस्थले ततः समीरणभ्रमितपरागरूषिता" माघ० १७-४४।

प्रसित ಪ್ರಸಿತ (न०) 1. ಕೀವು. प्र + षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ. प्र+षिञ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದ, ನಿತ್ಯವೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದ. "अवसितं हसितं प्रसितं मुदा विलसितं ह्रसितं स्मरभासितम्" भट्टि० १०-६। "तत्परे प्रसितासक्ताविष्टार्थोद्युक्त उत्सुकः" अम०। 4. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रसिद्ध ಪ್ರಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+षिधु (संराद्धौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "यथा प्रसिद्धैर्मधुरं शिरोरुहैर्जटाभिरप्येवमभूत्तदाननम्" कुमा० ५-९। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ. "एकान्तमौग्ध्यानवबुद्धविभ्रमैः प्रसिद्धविस्तारगुणैर्विलोचनैः" माघ० १२-३९।

प्रसिद्धि ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಖ್ಯಾತಿ, ಹೆಸರುವಾಸಿ, ಕೀರ್ತಿ. प्र + षिधु (संराद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विद्याश्रुतस्त्र एवैता इति नो गुरुदर्शनम्। पृथक् पृथक् प्रसिद्धयर्थं यासु लोको व्यवस्थितः" कामन्द०। 2. ಭೂಷಣ, ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 3. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೂಡುವುದು. "आधिद्विषामा तपसां प्रसिद्धेरस्मद्विना मा भृशमुन्मनीभूः" किरा० ३-३९।

प्रसुप्त ಪ್ರಸುಪ್ತ (वि०) 1. ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+ञि ष्वप् (शये) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವ. प्रकर्षेण सुप्तः। "कथं प्रियवचनेनैव मे वक्षसि प्रसुप्ता" उ० रा० १।

प्रसुप्ति ಪ್ರಸುಪ್ತಿ (स्त्री०) ನಿದ್ರೆ. प्र + ञि ष्वप् (शये) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रसू ಪ್ರಸೂ (स्त्री०) 1. ತಾಯಿ, ಜನನಿ. प्रसूयते—षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्विप्" (३-२-६१)। "प्रसूप्रसादाधिगता प्रसूनमाला नलस्योद्भ्रमवीक्षितस्य" नैष० ६-४९। 2. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. 3. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. 4. ಜಿಂಕೆ.

(वि०) 5. ಪ್ರಸವಿಸುವ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆರುವ. "स्त्रीप्रसूश्चाधिवेत्तव्या पुरुषद्वेषिणी तथा" याज्ञ० १-७३। "प्रसूरश्वाजनन्योश्च कदलीवीरुधोरपि" विश्व०।

प्रसूका ಪ್ರಸೂಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. प्रसूरेव प्रसूका।

प्रसूत ಪ್ರಸೂತ (न०) 1. ಪುಷ್ಪ, ಕುಸುಮ, ಹೂವು. प्रसूयते—प्र+षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಜನಿಸಿದ, ಹುಟ್ಟಿದ. प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्तः" (३-४-७२)। "तदन्वये शुद्धिमति प्रसूतः शुद्धिमत्तरः" रघु० १-१२। 3. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾದ. "यत्र स्रुतक्षीरतया प्रसूतः सानूनि गन्धः सुरभीकरोति" कुमा० १-९।

प्रसूता ಪ್ರಸೂತಾ (स्त्री०) ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಮಗುವನ್ನು ಹೆತ್ತ ಹೆಂಗಸು. प्रसूते स्म—प्र+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्तः" (३-४-७२)। "अकाले च प्रसूता स्त्री स्नेहपानं विवर्जयेत्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३२-४८।

प्रसूति ಪ್ರಸೂತಿ (स्त्री०) 1. ಜನನ, ಹುಟ್ಟುವುದು. प्र+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रसूतिभाजः सर्गस्य तावेव पितरौ स्मृतौ" कुमा० २-७। 2. ಪ್ರಸವ, ಹೆರುವುದು. प्र+षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कृष्णा वचा चापि जलेन पिष्टा सैरण्डतैला खलु नाभिलेपात्। सुखं प्रसूतिं कुरुतेऽङ्गनानां निपीडितानां बहुभिः प्रमादैः" भावप्र०। 3. ಹಕ್ಕಿಗಳು ಮೊಟ್ಟೆಯಿಡುವುದು. "मदेकपुत्रा जननी जरातुरा नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी" नैष० १–१३५। 4. ಉತ್ಪತ್ತಿ, (ಪುಷ್ಪವು ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ) ಬೆಳೆಯುವುದು. "आद्ये वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्युत्सवः" शाकु० ४-८। 5. ಸಂತಾನ, ಸಂತತಿ, ಪ್ರಜೆ, ಮಕ್ಕಳು. "स्थित्यै दण्डयतो दण्ड्यान् परिणेतुः प्रसूतये" रघु० १-२५। 6. ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನ. "त्वं सर्वस्य भुवनस्य प्रसूतिः त्वमेवाग्रे भवसि प्रतिष्ठा" भा० आदि०। 7. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. "न केवलानां पयसां प्रसूतिमवेहि मां कामदुघां प्रसन्नाम्" रघु० २-६३। 8. ದಕ್ಷನ ಪತ್ನಿ, ಸತೀದೇವಿಯ ತಾಯಿ. 9. ಪ್ರೇರಣೆ. षू (प्रेरणे) "अप्" (३-३-५७)।

प्रसूतिका ಪ್ರಸೂತಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದ ಹೆಂಗಸು. प्रसूता "कन्" (५-३-७५)।

प्रसूतिज ಪ್ರಸೂತಿಜ (न०) ಕಷ್ಟ. ನೋವು.

प्रसून ಪ್ರಸೂನ (न०) 1. ಕುಸುಮ, ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು. प्रसूयते स्म — प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातस्य नकारः (८-२-४५)। "ततः प्रसूने च फले च मञ्जुले स संमुखस्थाङ्गुलिना जनाधिपः" नैष० १-७६। 2. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. (वि०) 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "प्रसूनो वाच्यवज्जाते क्लीबं तु फलपुष्पयोः" मेदि०।

प्रसूनधन्वन् ಪ್ರಸೂನಧನ್ವನ್ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. प्रसूनं पुष्पं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३३)। "प्रसूनधन्वा शरसात्करोति मामिति क्रुधाक्रुश्यत तेन केतकम्" नैष० १-८१।

प्रसूनवृष्टि ಪ್ರಸೂನವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ, ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಪುಷ್ಪವು ಬೀಳುವುದು.

प्रसृत ಪ್ರಸೃತ (पुं०) 1. ಅರ್ಧಾಂಜಲಿ, ಅರ್ಧ ಬೊಗಸೆ, ನೀರು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಗುಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಹಸ್ತ. प्र + सृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। प्रकृतं सृतमस्य इति वा। (न०)?. 2 ಪಲಗಳ ಪ್ರಮಾಣ. (वि०) 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + सृ "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. "अक्षोभिप्रसृतविलोलबाहुपक्षैर्योषाणामुरुभिरुरोजगण्डशैलैः" माघ० ८-२५। 5. ವಿನಯಶಾಲಿ, ವಿಧೇಯ, ವಿನೀತ. 6. ಹೆಚ್ಚಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ, ಬೆಳೆದಿರುವ. "न तेजस्तेजस्वी प्रसृतमपरेषां विषहते स तस्य स्वो भावः प्रकृतिनियतत्वादकृतकः" उ० रा० ६-१४। 7. ಹೊರಗೆ ಹರಡಿರುವ, ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. ಹೊಮ್ಮಿ ಹೊರಗೆ ಬರುವ. "स्फुरन्मणिप्रसृतमरीचिसूचिभिः" माघ० १७-५१। 8. ವೇಗವಾದ. 9. ಮುಂದೆ ನಡೆದ, ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "प्रसृतं रभसादयोऽभिनीला प्रतिपादं परितोऽभिवेष्टयन्ती" माघ० २०-५१। (स्त्री०) **–ता –ತಾ.** 10. ಜಂಘೆ, ಮೊಳಕಾಲು. प्रस्रियते स्म — प्र + सृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रसृतः सुप्रसारे स्याद्विनीते वेगिते त्रिषु। अर्धाञ्जलौ तु पुंलिङ्गो जङ्घायां प्रसृता मता" मेदि०।

प्रसृति ಪ್ರಸೃತಿ (स्त्री०) 1. ಮುನ್ನಡೆ, ಪ್ರಗತಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. प्र+सृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅರ್ಧಾಂಜಲಿ, ಅರ್ಧ ಬೊಗಸೆ. ಗುಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸ್ತ. 3. 2 ಪಲಗಳ ಪ್ರಮಾಣ. 4. ಸಂತತಿ, ಸಂತಾನ, ಪ್ರಜೆ, ಮಕ್ಕಳು. "वर्धितानि प्रसृत्या वै विनताकुलकर्तृभिः" भा० उद्योग० १०१-३।

प्रसेक ಪ್ರಸೇಕ (पुं०) 1. ಸೇಚನೆಮಾಡುವುದು, ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. प्र+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಂದು ರೋಗ. "श्वासकासप्रतिश्याय-प्रसेकारोचकज्वरान्। हन्ति मूलकयूषस्तु कफमेदोगलामयान्" सुश्रुतं० सूत्र० ४६।

प्रसेदिवस् ಪ್ರಸೇದಿವಸ್ (वि०) ಪ್ರಸನ್ನನಾದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ, ಸುಪ್ರೀತನಾದ. प्र+षदलृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्वसुः" (३-१-१०८)। "प्रसेदिवांसं तमुपाससाद वसन्निवान्ते विनयेन जिष्णुः" किरा० ३-२४। नैष० २-१७।

प्रसेव ಪ್ರಸೇವ (पुं०) 1. ಬದಿರಿನ ತಟ್ಟಿ. प्र + षिवु (तन्तुसन्ताने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ವೀಣೆಯ ಹೆರಳು, ವೀಣಾದಂಡದ ಕೆಳಗೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಶಬ್ದ ಹೊರಡಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸೋರೆ ಬುರುಡೆ. "प्रसेवः पुंसि वीणाङ्गे स्यूते च" मेदि०।

प्रसेवक ಪ್ರಸೇವಕ (पुं०) 1. ವೀಣಾದಂಡದ ಕೆಳಗೆ ಮಧುರವಾದ ಶಬ್ದ ಹೊರಡಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಬುರುಡೆ, ಸೋರೆ ಬುರುಡೆ. प्रसेव स्वार्थे "कन्"। 2. ಬದಿರಿನ ತಟ್ಟಿ.

प्रस्कन्दन ಪ್ರಸ್ಕಂದನ (न०) 1. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. प्र + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿರೇಕ, ಭೇದಿ. 3. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಅಪರಾಧವೆಸಗುವುದು.

प्रस्कन्न ಪ್ರಸ್ಕನ್ನ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದ. प्र+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆದ, ಅಪರಾಧವೆಸಗಿದ.

प्रस्खलत् ಪ್ರಸ್ಖಲತ್ (वि०) ಎಡವಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಮುಗ್ಗರಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रस्खलन ಪ್ರಸ್ಖಲನ (न०) ಎಡವಿ ಬೀಳುವುದು, ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬೀಳುವುದು. प्र + स्खल (सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रस्खलित ಪ್ರಸ್ಖಲಿತ (वि०) ಎಡವಿದ, ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದ. प्र + स्खल (सञ्चलने) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रस्तर ಪ್ರಸ್ತರ (पुं०) 1. ಶಿಲೆ, ಕಲ್ಲು. प्रस्तृणाति—प्र+स्तृञ् (आच्छादने) "अच्" (३-१-१३४)। "पाषाण-प्रस्तरग्रावोपलाश्मानःशिला दृषत्" अम०। 2. ಮಣಿ, ರತ್ನ. 3. ಹಾಸಿಗೆ, ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ, ಮೆತ್ತೆ. 4. ಎಲೆ ಚಿಗುರು ಕುಸುಮ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಸಿಗೆ. "पल्लवाद्यैर्विरचिते शयनीये तु संस्तरः। प्रस्तरः प्रस्तिरश्चेति प्रस्तारोऽपि च कुत्रचित्"। 5. ದರ್ಭೆಯ ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿ. 6. ಸಮವಾಗಿರುವ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲ್ಮೈ.

प्रस्तरण ಪ್ರಸ್ತರಣ (न०) 1. ಹಾಸಿಗೆ, ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ, ಮೆತ್ತೆ, 2. ಹರಡುವುದು, ಹಾಸುವುದು.

प्रस्तवन ಪ್ರಸ್ತವನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸುವುದು,–ಕೊಂಡಾಡುವುದು. प्र + ष्टुञ् (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रस्तवनीय ಪ್ರಸ್ತವನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವ, –ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುವ. प्र+ष्टुञ् (स्तुतौ) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಗಳಬೇಕಾದ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡಬೇಕಾದ. 5. ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. 6. ಕೊಂಡಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಶ್ಲಾಘಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–स्तोतव्यः –ಸ್ತೋತವ್ಯಃ**

प्रस्तव्य ಪ್ರಸ್ತವ್ಯ (वि०) ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. प्र+स्तवमर्हति "यः" (५-१-६६)।

प्रस्तार ಪ್ರಸ್ತಾರ (पुं०) 1. ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. प्र + स्तृञ् (आच्छादने) "घञ्" (३–३–३२)। 2. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಒಂದು ಉಪಾಯ. "पादे सर्वगुरावादेर्लघुं न्यस्य गुरोरधः। यथोपरि तथा शेषं भूयः कुर्यादमुं विधिम्॥ ऊने दद्याद्गुरूनेष यावत्सर्वलघुर्भवेत्। प्रस्तारोऽयं समाख्यातश्छन्दोविचितिवेदिभिः" वृ० र०। 3. ವನ, ಕಾಡು. 4. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸಮತಲವಾಗಿರುವ ಮೇಲ್ಮೈ. 5. ಪುಷ್ಪಲತಾದಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಹಾಸಿಗೆ.

प्रस्ताव ಪ್ರಸ್ತಾವ (पुं०) 1. ಪೀಠಿಕೆ, ಒಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಚಯ. 2. ಅವಕಾಶ, ಅವಸರ, ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ, ಸಂದರ್ಭ. प्र + ष्टुञ् (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-२७)। "शिष्याय बृहतां पत्युः प्रस्तावमदिशद्दृशा" माघ० २-६८। 3. ಉಲ್ಲೇಖ, ಸೂಚನೆ, ನಿರ್ದೇಶ. "अपि नाम मृगतृष्णिकेव नाममात्र-प्रस्तावो मे विषादाय कल्पते" शाकु० ७। 4. ಪ್ರಕರಣ, ಸಂದರ್ಭ, ಸನ್ನಿವೇಶ. "प्रस्तावदेशकालादेर्वैशिष्टयात् प्रतिभाजुषाम्" काव्यप्र०। 5. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ.

प्रस्तावना ಪ್ರಸ್ತಾವನಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. प्रस्तावयति कार्यादिकम्—प्र+ष्टुञ् (स्तुतौ)+

णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "टङ्कारध्वनिरार्यबालचरितप्रस्तावनाडिण्डिमः" म० वी० १-५४। 2. ಪೀಠಿಕೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ. "प्रस्तावना खल्वेषा कपटनाटकस्य" मालती० २। 3. ಆಮುಖ, ನಾಟಕ (ರೂಪಕ) ಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಟಿ ವಿದೂಷಕ ಅಥವಾ ಪಾರಿಪಾರ್ಶ್ವಕನು ಸೂತ್ರಧಾರನೊಡನೆ ಕಲೆತು ಮಾತನಾಡುವುದು, ನಟಿ ಸೂತ್ರಧಾರರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ನಾಟಕದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಪಾತ್ರಪ್ರವೇಶ ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. "नटी विदूषको वापि पारिपार्श्वक एव वा। सूत्रधारेण सहिताः संलापं यत्र कुर्वते। चित्रैर्वाक्यैः स्वकार्योत्थैः प्रस्तुताक्षेपिभिर्मिथः। आमुखं तत्तु विज्ञेयं नाम्ना प्रस्तावनापि सा" सा० द० ६-३१, ३२।

प्रस्तावित ಪ್ರಸ್ತಾವಿತ (वि०) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + ष्टुञ् (स्तुतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-२०२)। "शाकुन्तलादीनितिहासवादान प्रस्तावितानन्यपरैर्वचोभिः" मालती० ३-३।

प्रस्तिर ಪ್ರಸ್ತಿರ (पुं०) ಹೂವು ಚಿಗುರುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ವಾದ ಹಾಸಿಗೆ, ಮೆತ್ತೆ, ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ. प्रस्तर पृषो०।

प्रस्तुत ಪ್ರಸ್ತುತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण स्तुतः। 2. ಪ್ರಕರಣ ದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ, ಸಂದರ್ಭದಿಂದ ಒದಗಿದ. 3. ಪ್ರಾರಂಭಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. (ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಕೃತವಾದ, ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ, ವರ್ಣ್ಯ. "अप्रस्तुतप्रशंसा स्यात् सा यत्र प्रस्तुताश्रया" चन्द्रा०। 5. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರು ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 6. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 7. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ.

प्रस्तुतवत् ಪ್ರಸ್ತುತವತ್ 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿ ದವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಗಳಿದವನು. 2. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದವನು, ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದವನು. प्र + ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रस्तुवत् ಪ್ರಸ್ತುವತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡು ತ್ತಿರುವ. 2. ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + ष्टुञ् (स्तुतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ಸ್ತುವತೀ –स्तुवती.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–स्तुवानः –ಸ್ತುವಾನಃ.**

प्रस्तूयमान ಪ್ರಸ್ತೂಯಮಾನ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र+ष्टुञ् (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಶ್ಲಾಘಿಸ ಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಪ್ರಸ್ತಾವ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रस्तृत ಪ್ರಸ್ತೃತ (वि०) ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಮರೆಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+स्तृञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रस्तोतव्य ಪ್ರಸ್ತೋತವ್ಯ (वि०) "प्रस्तवनीय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

प्रस्तोतृ ಪ್ರಸ್ತೋತೃ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸುವವನು, ಹೊಗಳುವವನು. 2. ಶ್ಲಾಘಿಸುವವನು, ಕೊಂಡಾಡು ವವನು. प्र + ष्टुञ्" (स्तुतौ) "तृच्" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–स्तोत्री –ಸ್ತೋತ್ರೀ.**

प्रस्थ ಪ್ರಸ್ಥ (पुं०) 1. ಸಾನುಪ್ರದೇಶ, ಬೆಟ್ಟದ ಸಮ ಪ್ರದೇಶ, – ಸಮವಾದ ಭೂಭಾಗ. प्रतिष्ठन्तेऽत्र—प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। "प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित्क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४। 2. ಉನ್ನತವಾದ ವಸ್ತು. 3. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ. "यतः परार्ध्यानि भृतान्यनूनैः प्रस्थैर्मुहुर्भूरिभिरुच्छिखानि" माघ० ४-११। 4. ಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ, ಬಳ್ಳ, ಸೇರು. प्रस्थीयतेऽनेन — प्र + ष्ठा "कः" (वा० ३-३-५८)। (वि०) 5. ಸ್ಥಿರವಾದ, ದೃಢವಾದ. "प्रस्थोऽस्त्री मानभेदे स्यात् सानावुन्मितवस्तुनि" मेदि०।

प्रस्थपुष्प ಪ್ರಸ್ಥಪುಷ್ಪ (पुं०) ಮರುವಕ. ಮರುಗ. प्रस्थे सानौ पुष्प्यति—पुष्प (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रस्थातृ ಪ್ರಸ್ಥಾತೃ (वि०) ಹೊರಟುಬರುವವನು, ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–स्थात्री –ಸ್ಥಾತ್ರೀ.**

प्रस्थान ಪ್ರಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಪ್ರಯಾಣ, ಹೊರಟು ಬರುವುದು. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रस्थानप्रणतिभिरङ्गुलीषु चक्रुर्मौलिस्रक्च्युतमकरन्दरेणुगौरम्" रघु० ४-८८। 2. ಸಂಚಾರ, ಗಮನ, ನಡೆ. "काले गते बहुतिथे मम सैव जाता प्रस्थानविक्लवगतेरवलम्बनार्थी" शाकु० ५-३। 3. ಆಗಮನ, ಬರುವುದು. "मन्ये मत्पावनायैव प्रस्थानं भवतामिह" कुमा० ६-६१। 4. ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ರಾಜನ ಪ್ರಯಾಣ. "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षणक्षेपमुदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१। 5. ದರ್ಶನಗಳ ಪದ್ಧತಿ.

प्रस्थानक ಪ್ರಸ್ಥಾನಕ (ನಂ) ಹದಿನೆಂಟು ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ.

प्रस्थानीय ಪ್ರಸ್ಥಾನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಡಬೇಕಾದ. 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–स्थातव्यम् –ಸ್ಥಾತವ್ಯಮ್.**

प्रस्थापन ಪ್ರಸ್ಥಾಪನ (ನಂ) 1. ಹೊರಡಿಸುವುದು, ಕಳುಹಿಸುವುದು. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡುವುದು, –ಇರಿಸುವುದು.

प्रस्थापनीय ಪ್ರಸ್ಥಾಪನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच्" "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹೊರಡಿಸಬೇಕಾದ, ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಬೇಕಾದ. 3. ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಇರಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **–स्थापयितव्यः –ಸ್ಥಾಪಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रस्थापित ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿತ (ವಿಂ) 1. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वयि स्मराधेः सततास्मितेन प्रस्थापितो भूमिभृतास्मि तेन" नैप० ३-११५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रस्थित ಪ್ರಸ್ಥಿತ (ವಿಂ) 1. ಹೊರಟಿರುವ, ಹೊರಟು ಬಂದಿರುವ. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रस्थिताभिरधिनाथनिवासं ध्वंसितप्रियसखीवचनाभिः" किरा० ९-३६। 2. ಹೊರಟಿರುವ, ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ. "प्राप्य नाभिनदमज्जनमाशु प्रस्थितं निवसनग्रहणाय" माघ० १०-६०। 3. ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದ. "प्रस्थिताभिनिवेशवान् पुनः प्रत्यपद्यत धृतिं पुरन्दरः" याद० १७-७३। 4. ಪಲಾಯನಮಾಡಿದ, ಓಡಿಹೋದ. "प्रेक्ष्य दुर्मदविवेकयोरिव प्रस्थितेव चकिताऽमरावती" याद० १७-७८।

प्रस्थिति ಪ್ರಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು. 2. ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದು, ಹೊರಟುಬರುವುದು. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रस्थितौ परिमेयानि पश्चादुपचितानि सा" याद० २२-२४०।

प्रस्नव ಪ್ರಸ್ನವ (ಪುಂ) ಸೋರುವುದು, ಹರಿಯುವುದು, ಸುರಿಯುವುದು. प्र + ष्णु (प्रस्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "प्रस्नवेनाभिवर्षन्ती वत्सालोकप्रवर्तिना" रघु० १-८४।

प्रस्निग्ध ಪ್ರಸ್ನಿಗ್ಧ (ವಿಂ) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ. प्रकर्षेण स्निग्धः। 2. ನುಣುಪಾಗಿರುವ. "प्रस्निग्धाः क्वचिदिङ्गुदीफलभिदः सूच्यन्त एवोपलाः" शाकु० १-१३।

प्रस्नुत ಪ್ರಸ್ನುತ (ವಿಂ) ಸೋರುತ್ತಿರುವ, ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+ष्णु (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-४-७२)। "तमुत्सुकाश्चक्रुरवेक्षणोत्सुकं गवां गणाः प्रस्नुतपीवरौधसः" किरा० ४-१०।

प्रस्नुषा ಪ್ರಸ್ನುಷಾ (स्त्री०) ಮೊಮ್ಮಗನ ಹೆಂಡತಿ, ಸೊಸೆಯ ಸೊಸೆ. स्नुषायाः स्नुषा — पृषो०।

प्रस्पन्दन ಪ್ರಸ್ಪಂದನ (ನಂ) ಅದಿರುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು, ನಡುಗುವುದು. प्र+स्पदि (किञ्चिच्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रस्पन्दमान ಪ್ರಸ್ಪಂದಮಾನ (ವಿಂ) ಅದಿರುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗುತ್ತಿರುವ, ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+स्पदि (किञ्चिच्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रस्पन्दमानः पुनरूरुरस्याः रामं पुरस्तात् स्थितमाचचक्षे" रामा०।

प्रस्पन्दित ಪ್ರಸ್ಪಂದಿತ (ವಿಂ) 1. ಅದಿರಿದ, ಚಲಿಸಿದ. प्र + स्पदि (किञ्चिच्चलने) "क्तः" (३-४-७२)। (ನಂ) 2. ಅದಿರುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು.

प्रस्फुट ಪ್ರಸ್ಫುಟ (ವಿಂ) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. प्र + स्फुट (विकसने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ವ್ಯಕ್ತವಾದ.

प्रस्फुटित ಪ್ರಸ್ಫುಟಿತ (ವಿಂ) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. प्र + स्फुट (विकसने) "क्तः" (३-४-७२)। (ನಂ) 2. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. भावे "क्तः" (३-३-११४)। 3. ಶಾದನ, ಹೊಡೆಯುವುದು.

प्रस्फुरण ಪ್ರಸ್ಫುರಣ (ನಂ) 1. ಅದಿರುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು. प्र + स्फुर (स्फुरणे संचलने च) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು, ಹೊಸದಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದು. 3. ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು, ಜಿಗಿಯುವುದು, ಚಿಮ್ಮುವುದು. 4. ಹೊರಳಾಡುವುದು. 5. ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗುವುದು. 6. ಹೊಳೆಯುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು.

प्रस्फुरत् ಪ್ರಸ್ಫುರತ್ (ವಿಂ) 1. ಅದಿರುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + स्फुर (स्फुरणे सञ्चलने च) "शतृ"

(३-२-१२४)। "रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णं पटुतरचपलौष्ठः प्रस्फुरत्प्रोथमश्वः" माघ० ११-११। 2. ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ. "उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम्" माघ० १८-३८। 3. ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಜಿಗಿಯುತ್ತಿರುವ, ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವ. 5. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿರುವ. 6. ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

प्रस्फुरित ಪ್ರಸ್ಫುರಿತ (न०) 1. ಅದಿರುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. प्र + स्फुर (स्फुरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಹೊರಳಾಡುವುದು. - (वि०) 3. ಅದಿರಿದ, ಚಲಿಸಿದ, ನಡುಗಿದ. "गुरुपुत्रमुवाचेदं रुषा प्रस्फुरिताधरः"। 4. ಹೊರಳಾಡಿದ. 5. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆದ. 6. ಚಿಮ್ಮಿದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ.

प्रस्फोटन ಪ್ರಸ್ಫೋಟನ (न०) 1. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುವುದು. प्र+स्फुट (विकसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಿರಿಯುವುದು, ಬಾಯಿಬಿಡುವುದು, ಬಾಯಿ ತೆರೆಯುವುದು. 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವುದು. 4. ಶೂರ್ಪ, ಮೊರ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವ ಕೊಂಗ.

प्रस्मृत ಪ್ರಸ್ಮೃತ (वि०) 1. ವಿಸ್ಮೃತವಾದ, ಮರೆತುಹೋದ, ಮರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+स्मृ (आध्याने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रस्मृतं न त्वया तावद्यन्मोहनविमोहितः। अतृप्तोऽधरपानेषु रसनामपिबं तव" नैष० २०-७८। 2. ಮರೆಯದೆ ಇರುವ, ಅವಿಸ್ಮೃತ. "प्रस्मृतत्वदुपकारपद्धतेः" याद० १७-११८।

प्रस्यन्द ಪ್ರಸ್ಯಂದ (पुं०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. प्र + स्यन्द् (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रस्यन्दिन् ಪ್ರಸ್ಯಂದಿನ್ (वि०) ಸೋರುವ, ಸ್ರವಿಸುವ, ಜಿನುಗುವ. प्र+स्यन्द् (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रस्रवण ಪ್ರಸ್ರವಣ (पुं०) 1. ಮಾಲ್ಯವತ್ಪರ್ವತ. "सन्ततमभिष्यन्दमानमेघमेदुरितनीलिमा जनस्थानमध्यगो गिरिः प्रस्रवणो नाम" उ० रा० १। (न०) 2. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. प्र + स्रु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಚಿಲುಮೆ. ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಸ್ಥಳ, ಊಟೆ. प्रस्रवति जलमस्मिन्—प्र+स्रु अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "तडाकान्युदपानानि वाप्यः प्रस्रवणानि च" मनु० ८-२४८। 4. ಸ್ತನದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಕ್ಷೀರ. "अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान् घटस्तनप्रस्रवणैर्व्यवर्धयत्" कुमा० ५-१४। 5. ಬೆವರು, ಸ್ವೇದ.

प्रस्रवत् ಪ್ರಸ್ರವತ್ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. प्र + स्रु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–स्रवन्ती –ಸ್ರವಂತೀ.**

प्रस्रविन् ಪ್ರಸ್ರವಿನ್ (वि०) (ಹಾಲು) ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ. (ಹಾಲು) ಸೋರುತ್ತಿರುವ. प्रस्रवोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–स्रविणी –ಸ್ರವಿಣೀ.** "ददर्श राजा जननीमिव स्वां गामग्रतः प्रस्रविणीं न सिंहम्" रघु० २-६१।

प्रस्राव ಪ್ರಸ್ರಾವ (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೋರುವುದು. ಹೆಚ್ಚು ಸೋರುವುದು. प्र+स्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-२७)। 2. ಮೂತ್ರ.

प्रस्रुत ಪ್ರಸ್ರುತ (वि०) ಜಿನುಗಿದ, ಸೋರಿದ. ಸ್ರವಿಸಿದ.

प्रस्वान ಪ್ರಸ್ವಾನ (पुं०) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. ಎತ್ತರದ ಧ್ವನಿ. प्र + स्वन (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रस्वाप ಪ್ರಸ್ವಾಪ (पुं०) 1. ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದು. प्र+ ञि ष्वप् (शये) "घञ्" (३-३-१८)। "मत्तस्य सेयं मदनद्विपस्य प्रस्वापवप्रोच्चकुचास्तु वास्तु" नैष० ७-८५। 2. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಸ್ತ್ರ, ಸಂಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ. प्रस्वाप्यते शत्रुरनेन — प्र + ञि ष्वप् (शये) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। **–स्वापनम्– ಸ್ವಾಪನಮ್.** "गान्धर्वमस्त्रं कुसुमास्त्रकान्तः प्रस्वापनं स्वप्ननिवृत्तलौल्यः" रघु० ७-६१। (न०) 3. ನಿದ್ರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು, ನಿದ್ರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रस्विन्न ಪ್ರಸ್ವಿನ್ನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆವತಿರುವ. प्र + ञि ष्विदा (स्नेहने) "क्तः" (३-४-७२)। प्रस्विन्नश्चैत्रः।

प्रस्वेद ಪ್ರಸ್ವೇದ (पुं०) ಬೆವರು. ಸ್ವೇದ. प्र+ञि ष्विदा (स्नेहने) "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रस्वेदवारिसविशेषविषक्तमङ्गे कूर्पासकं क्षतनखक्षतमुत्क्षिपन्ती" माघ० ५-२३।

प्रस्वेदित ಪ್ರಸ್ವೇದಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆವತಿರುವ. प्र + ञि ष्विदा (स्नेहने) "क्तः" (३-४-७२)। वा इडागमः (७-२-१७)। इडभावपक्षे **–प्रस्विन्नः –ಪ್ರಸ್ವಿನ್ನಃ.** ञि

ष्विदा (गात्रप्रक्षरणे) दिवा०। –प्रस्विदितः–ಪ್ರಸ್ವಿದಿತಃ. ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದು.

प्रहत ಪ್ರಹತ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡ, ಹರಡಿರುವ. प्र + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತುಳಿದು ಸವೆದಿರುವ (ದಾರಿ). "प्रहतं वितते क्षुण्णे" मेदि०। 3. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ನಗಾರಿ). "सङ्गीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगम्भीरघोषम्" मेघ० २-१। 4. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ, ಪರಾಭವಗೊಂಡು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿದ.

प्रहर ಪ್ರಹರ (पुं०) ಒಂದು ದಿವಸದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಯಾಮ, ಒಂದು ಜಾವ. प्रह्रियते ढक्कादिरस्मिन् — प्र + हृञ् (हरणे) संज्ञायां "घः" (३-३-११८)। "चत्वारः प्रहराः स्मरातिभिरभूत् सापि क्षपा दुःक्षया तत्तस्यां कृपयाखिलैव विधिना रात्रिस्त्रियामा कृता" नैष० १-१५८।

प्रहरण ಪ್ರಹರಣ (न०) 1. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. प्रह्रियतेऽनेन — प्र + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "प्राग्वीराननुपात्य तत्प्रहरणान्याच्छिद्य विक्रामतः" मालती० ८-९। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಂಗ್ರಾಮ. प्रह्रियतेऽस्मिन् — प्र+हृञ् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. 4. ಸುತ್ತಲೂ ವಸ್ತ್ರದ ತೆರೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿಬಿಕೆ, ಮೇನಾ. 5. ಒಯ್ಯುವುದು, भावे "ल्युट्"।

प्रहरत् ಪ್ರಹರತ್ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+ हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "हृदि विदर्भभुवः प्रहरन् शरैरतिपतिर्निषधाधिपतेः कृते" नैष० ४-१९। 2. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –हरन्ती–ಹರನ್ತೀ.

प्रहरिन् ಪ್ರಹರಿನ್ (वि०) ಕಾವಲುಗಾರ, ಯಾಮದ ಸರದಿಯಂತೆ ಕಾಯುವವನು. प्रहरोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

प्रहर्तृ ಪ್ರಹರ್ತೃ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯುವವನು. प्र+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. 3. ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. "प्रहर्तुरेवोरगराजरज्जवो जवेन कण्ठं सभयाः प्रपेदिरे" माघ० १-५६।

प्रहर्ष ಪ್ರಹರ್ಷ (पुं०) ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ, ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷ. प्र + हृष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८) "महोदधेः पूर इवेन्दुदर्शनात् गुरुः प्रहर्षः प्रबभूव नात्मनि" रघु० ३-१७।

प्रहर्षण ಪ್ರಹರ್ಷಣ (पुं०) 1. ಬುಧಗ್ರಹ. प्रहर्षयति प्र + हृष (तुष्टौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. भावे "ल्युट्"। "स्निग्धगम्भीरया वाचा प्रहर्षणकरी विभो" भा० शान्ति० ३४४-३०। (न०) 3. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು. 4. ಪ್ರಹರ್ಷಣಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಇದು (1) ಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಸಿದ್ಧಿ, (2) ಅಪೇಕ್ಷಿತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕಫಲಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು (3) ಫಲಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. **ಲಕ್ಷಣ :** ಕ್ರಮವಾಗಿ (1) "उत्कण्ठितार्थसंसिद्धिः विना यत्नं प्रहर्षणम्"। (2) "वाञ्छितादधिकार्थस्य संसिद्धिश्च प्रहर्षणम्"। (3) "यत्नादुपायसिद्धयर्थात्साक्षाल्लाभः फलस्य च"। **ಉದಾ :** ಕ್ರಮವಾಗಿ (1) "तामेव ध्यायते तस्मै निसृष्टा सैव दूतिका"। (2) "दीपमुद्योजयेद्यावत्तावदभ्युदितो रविः"। (3) "निध्यञ्जनौषधीमूलं खनता साधितो निधिः"। (वि०) 5. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "नानापक्षिरुतं रम्यं कद्रूपुत्रप्रहर्षणम्" भा० आदि० २७९।

प्रहर्षिणी ಪ್ರಹರ್ಷಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. प्रहर्षयति — प्र + हृष (तुष्टौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಮಗಣ ನಗಣ ಜಗಣ ರಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ "प्रहर्षिणी" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "म्नौ ज्रौ गस्त्रिदशयतिः प्रहर्षिणीयम्" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ :**

म न ज र गु।
ऽऽऽ ।।। ।ऽ। ऽ।ऽ ऽ

प्रहसत् ಪ್ರಹಸತ್ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅವಹೇಳನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + हसे (हसने) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಅಣಕಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रहसन् बहुशः प्रहेलिकाभिः मतिमौढ्यं विदधे मनस्विनीनाम्" याद० २४-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –हसन्ती –ಹಸನ್ತೀ.

प्रहसन ಪ್ರಹಸನ (न०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವುದು. प्र + हसे (हसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

2. ಅಣಕಿಸುವುದು. 3. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು. 4. ದಶ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ ರೂಪಕ. प्रहसन्त्यनेन । करं० "ल्युट्" ।

प्रहसनीय ಪ್ರಹಸನೀಯ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗಬೇಕಾದ. 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಬೇಕಾದ. 4. ಅಣಕಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಅಣಕಿಸಬೇಕಾದ. प्र + हसे (हसने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" –हसितव्यः –ಹಸಿತವ್ಯಃ.

प्रहसन्ती ಪ್ರಹಸನ್ತೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 2. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ. 3. ದೊಡ್ಡ ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಗೆ.

प्रहसित ಪ್ರಹಸಿತ (वि०) 1. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಣಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 3. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು. 4. ಅಣಕಿಸುವುದು. 5. ಹಾಸ, ನಗು. "तच्छ्रुत्वा सापि प्रहसितवदना पुलकाङ्कितसर्वाङ्गी" पञ्चतं० १ ।

प्रहस्त ಪ್ರಹಸ್ತ (पुं०) 1. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಅಂಗೈ. प्रसृतो हस्तः । 2. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. "प्रहस्तमर्थयाञ्चक्रे योद्धुमद्भुतविक्रमम्" भट्टि० १४-८८।

प्रहाण ಪ್ರಹಾಣ (न०) ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ದೂರಮಾಡುವುದು. प्र + ओ हाक् (त्यागे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "मैत्र्यादिचित्तपरिकर्मविदो विधाय क्लेशप्रहाणमिह लब्धसबीजयोगाः" माघ० ४-५५ ।

प्रहापण ಪ್ರಹಾಪಣ (न०) ದೂರಮಾಡಿಸುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. प्र+ओ हाक् (त्यागे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "न्याय्याया अपि ते लक्ष्म्याः कुर्वन्त्याशु प्रहापणम्" भट्टि० ९-१०४।

प्रहापयत् ಪ್ರಹಾಪಯತ್ (वि०) ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रहार ಪ್ರಹಾರ (पुं०) ಏಟು, ಹೊಡೆತ. प्र+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रहारमूर्च्छापगमे रथस्था यन्तॄनुपालभ्य निवर्तिताश्वान्" रघु० ७-४४।

प्रहास ಪ್ರಹಾಸ (पुं०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ನಗು. प्रकृष्टो हासः । "तेऽपि मर्माण्यभिघ्नन्ति प्रहासेनापि संसदि" कामन्द० । 2. ನಟ, ನರ್ತಕ. प्रकृष्टो हासो यस्मात् । 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಪ್ರಕಾಶ, ತೋರಿಕೆ. "उद्घातक्वणितविलोलहेमघण्टः प्रालम्बद्विगुणितचामरप्रहासः" वेणी० २-२९ ।

प्रहासिन् ಪ್ರಹಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ನಗಿಸುವವನು. प्रकृष्टं हासयति — प्र + हसे (हसने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ನಗುವವನು. प्र+हसे "णिनिः" (३-१-१३४)। "विकीर्णसप्तर्षिबलिप्रहासिभिस्तथा न गाङ्गैः सलिलैर्दिवश्च्युतैः" कुमा० ५-३७।

प्रहि ಪ್ರಹಿ (पुं०) ಕೂಪ, ಬಾವಿ. प्रह्रियते — प्र + हृञ् (हरणे) "इः" (उ० ४-१३४)। टिलोपश्च । "पुंस्येवान्धुः प्रहिः कूपः" अम० ।

प्रहिण्वत् ಪ್ರಹಿಣ್ವತ್ (वि०) ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+हि (गतौ वृद्धौ च) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रहिण्वन्तो हनूमन्तं प्रमीणन्तं द्विषन्मतीः" भट्टि० ९-९७।

प्रहित ಪ್ರಹಿತ (वि०) 1. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + हि (गतौ वृद्धौ च) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रहितः प्रधनाय माधवानहमाकारयितुं महीभृता" माघ० १६-५२। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). प्र + हि "क्तः" (३-२-१०२)। "रतिपतिप्रहितानिलहेतितां प्रतियती सुदती मलयानिले" नैष० ४-४०। 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. "अनुवपुरपरेण बाहुमूलप्रहितभुजाकलितस्तनेन निन्ये" माघ० ७-२१। 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रहीण ಪ್ರಹೀಣ (वि०) ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + ओ हाक् (त्यागे) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४५)। "प्रहीणजीवितं कुर्युर्ये न शत्रुमुपस्थितम्" भट्टि० ९-१०४।

प्रहुत ಪ್ರಹುತ (न०) ಭೂತಯಜ್ಞ, ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. प्रहूयते स्म—प्र + हु (दानादनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "जपोऽहुतो हुतो होमः प्रहुतो भौतिको बलिः। ब्राह्मं हुतं द्विजाग्र्यार्चा प्राशितं पितृतर्पणम्" मनु० ३-७४।

प्रहृत ಪ್ರಹೃತ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 3. ಏಟು, ಹೊಡೆತ, ಪ್ರಹಾರ. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

प्रहृष्ट ಪ್ರಹೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. प्र+हृष (तुष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रद्योतनसमं पौराः प्रहृष्टाः प्रत्युपासत" याद० २२-२३६। 2. ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗಿರುವ, ಪುಲಕಿತವಾದ.

प्रहृष्यत् ಪ್ರಹೃಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+हृष (तुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रहृष्यता जाम्बवता निवेदितां प्रवालजाम्बूनदरत्नसंहतिम्" याद० १४-६२। 2. ರೋಮಾಂಚಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. "स्वामिदर्शनसन्तोषात्प्रहृष्यद्भिस्तनूरुहैः" याद० १६-५४।

प्रहेला ಪ್ರಹೇಲಾ (स्त्री०) ಸಲಿಗೆಯ ಮಾತು, ವಿನೋದದ ಸಂಭಾಷಣೆ. प्रहेलयति अभिप्रायं सूचयति — प्र + हिल (भावकरणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "भीत-भीतैः पुरा शत्रुर्मन्दं मन्दं विसर्पति। भूमौ प्रहेलया पश्चात् जारहस्तोऽङ्गनास्विव" पञ्चतं० २-५०।

प्रहेलिका ಪ್ರಹೇಲಿಕಾ (स्त्री०) ಸಮಸ್ಯೆ, ಒಗಟು, ಗೂಢಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು. प्रहेलयति–अभिप्रायं सूचयति— प्र+हिल (भावकरणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "व्यक्तीकृत्य कमप्यर्थं स्वरूपार्थस्य गोपनात्। यत्र बाह्यान्तरावर्थौ कथ्येते सा प्रहेलिका"।

प्रह्लन्न ಪ್ರಹ್ಲನ್ನ (वि०) ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ, ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವ. प्रह्लाद्यते स्म — प्र + ह्लादी (सुखे च) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रह्लाद ಪ್ರಹ್ಲಾದ (पुं०) 1. ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ, ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ. प्र + ह्लादी (सुखे च) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ. 3. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಕುಮಾರ, ಕಯಾಧುವಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಪುತ್ರ. ಮಾತೃಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶದಿಂದಲೂ ಜನ್ಮಾಂತರ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದಲೂ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಪರಮವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದನು. ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನೊಡನೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಲಕರಿಗೂ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಹೋದರನಾದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಸಂಹಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಮ ದ್ವೇಷವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿಗೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಈ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯು ಸಹಿಸದೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಪತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಪಾರಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. "आहामर्षरुषाविष्टः कषायीभूतलोचनः। वध्यतामाश्वयं वध्यो निःसारयत नैर्ऋताः॥ सर्वैरुपायैर्हन्तव्यः संभोजशयनासनैः। सुहृल्लिङ्गधरः शत्रुर्मुनेर्दुष्टमिवेन्द्रियम्॥ नैर्ऋतास्ते समादिष्टाः भर्त्रा वै शूलपाणयः। तिग्मदंष्ट्रकरालास्यास्ताम्रश्मश्रुशिरोरुहाः॥ नदन्तो भैरवान्नादांश्छिन्धि भिन्धीति वादिनः। आसीनं चाहनन् शूलैः प्रह्लादं सर्वमर्मसु॥ परे ब्रह्मण्यनिर्देश्ये भगवत्यखिलात्मनि। युतात्मन्यफला आसन्नपुण्यस्येव सत्क्रियाः" भाग० ७-६। ಈ ರೀತಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಶಕ್ತ, ಸರ್ವಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ ಎಂದು ತಂದೆಗೂ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಮೈದೋರಲಿ ಎಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದ್ದನು. ಭಕ್ತವತ್ಸಲನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಂಬವನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ನೃಸಿಂಹರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಪ್ರಹ್ಲಾದನೂ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಅವಿವೇಕದ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನೀಯಬೇಕೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. "वरं वरय एतत्ते वरदेशान्महेश्वर। यदनिन्दत् पिता मे त्वामविद्वांस्तेज ऐश्वरम्। विद्धामर्षाशयः साक्षात् सर्वलोकगुरुं प्रभुम्। भ्रातृहेति मृषादृष्टिस्त्वद्भक्ते मयि चाघवान्। तस्मात्पिता मे पूयेत दुरन्ताद्दुस्तरादघात्। पूतस्तेऽपाङ्गसंदृष्टस्तदा कृपणवत्सल॥" ಪರಮಾತ್ಮನು "त्रिःसप्तभिः पिता पूतः पितृभिः सह तेऽनघ। यत्साधोऽस्य गृहे जातो भवान् वै कुलपावनः॥ पित्र्यं च स्थानमातिष्ठ यथोक्तं ब्रह्मवादिभिः। मय्यावेश्य मनस्तात कुरु कर्माणि मत्परः" भाग० ७-१०। ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು.

प्रह्लादन ಪ್ರಹ್ಲಾದನ (न०) 1. ಸಂತೋಷವುಂಟು ಮಾಡುವುದು. प्र + ह्लादी (सुखे च) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यथा प्रह्लादनाच्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा। तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्" रघु० ४-१२। (वि०) 2. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. प्रह्लादयते — प्र + ह्लादी + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "अबिन्धनं वह्निमसौ बिभर्ति प्रह्लादनं ज्योतिरजन्यनेन" रघु० १३-४।

प्रह्व ಪ್ರಹ್ವ (वि०) 1. ನಮ್ರ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. प्र+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "वन्" (उ० २-१५१)। निपा०। "भक्तिप्रह्वं कथमपि यवीयांसमुत्सृज्य चापारोपव्यग्राङ्गुलिकिसलयं मेघनादक्षयाय" म० वी० ६–३७। 2. ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ, ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಓಟವಾಗಿರುವ. "प्रह्वानतीव क्वचिदुद्धतिश्रितः

क्वचित्प्रकाशानथ गह्वरानपि" माघ० १२-५६। 3. ಬಗ್ಗಿದ, ಮಣಿದ. "प्रह्वेष्वनिर्बन्धरुषो हि सन्तः" रघु० १६-८०।

प्रह्वीकृत ಪ್ರಹ್ವೀಕೃತ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆವರ್ಜಿತ, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "तथापि निघ्नं नृप तावकीनैः प्रह्वीकृतं मे हृदयं गुणौघैः" किरा० ३-१२।

प्रह्वीभवत् ಪ್ರಹ್ವೀಭವತ್ (वि०) ನಮ್ರನಾಗುತ್ತಿರುವ. ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. "प्रह्वीभवन्नत्रतरेण मूर्ध्ना नमश्चकाराङ्घ्रियुगं स्वमातुः" कुमा० १३-३।

प्रह्वीभूत ಪ್ರಹ್ವೀಭೂತ (वि०) ನಮ್ರನಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ.

प्रांशु ಪ್ರಾಂಶು (पुं०) 1. ಎತ್ತರವಾದ ಮನುಷ್ಯ. प्रकृष्टा अंशवो यस्य। "प्रांशुलभ्ये फले लोभादुद्बाहुरिव वामनः" रघु० १-३। (वि०) 2. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. "व्यूढोरस्को वृषस्कन्धः शालप्रांशुर्महाभुजः" रघु० १-१३। 3. ಉದ್ದವಾದ, ನೀಳವಾದ. "नैतच्चित्रं यदयमुदधिश्यामसीमां धरित्रीमेकः कृत्स्नां नगरपरिघप्रांशुबाहुर्भुनक्ति" शाकु० २-१५।

प्राक् ಪ್ರಾಕ್ (अव्य०) 1. ಮುಂಚೆ, ಮೊದಲು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. "प्राक् नाभिवर्धनात् पुंसो जातकर्म विधीयते" मनु० २-२९। "प्रागन्तरिक्षगमनात् स्वमपत्यजातम्" शाकु० ५-२२। (त्रि०) 2. ಪೂರ್ವದೇಶ. 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 4. ಪೂರ್ವಕಾಲ. 5. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ. 6. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ. 7. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 8. ಪೂರ್ವದೇಶದಿಂದ. 9. ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ. "प्रागतीतार्थकम्" अम०। "दिग्देशकाले पूर्वादौ प्रागुदक्प्रत्यगादयः" अम०। "प्राच्छब्दो दिशि देशे च काले च वाच्यलिङ्गकः" मेदि०। "दिक्छब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः" (५-३-२७)। अञ्चेर्लुक् (५-३-३०)। इति अस्तातेर्लुक्। प्राच्यां दिशि प्राच्या दिशः प्राची दिक्। प्राचि देशे काले च, प्राचो देशात् कालाच्च। प्राङ् देशः कालश्च। 10. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. 11. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. 12. ಕಳೆದುಹೋದ, ಅತೀತವಾದ. 13. ಹಿಂದೆ, ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. "इति प्रागेव निर्दिष्टम्"।

प्राकरणिक ಪ್ರಾಕರಣಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಬಂದ, ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. प्रकरणादागतः "ठक्"। 2. ಉಪಮೇಯ, ವರ್ಣ್ಯ, ಪ್ರಕೃತ.

प्राकषिक ಪ್ರಾಕಷಿಕ (वि०) ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ಆಸರೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. प्राकषति हिनस्ति — प्र + आ + कष (हिंसायाम्) "किकन्" (उ० २-४२)।

प्राकाम्य ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ (न०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಎಂಟು ಐಶ್ವರ್ಯ (ವಿಭೂತಿ)ಗಳಲ್ಲೊಂದು. प्रकामस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा। प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः"। 2. ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. "व्यक्तो व्यक्तेतरश्चासि प्राकाम्यं ते विभूतिषु" कुमा० २-११।

प्राकार ಪ್ರಾಕಾರ (पुं०) 1. ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಗೋಡೆ. प्रक्रियते—प्र+डुकृञ् (करणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। दीर्घः (६-३-१२२)। "कुतूहलेनेव जवादुपेत्य प्राकारभित्त्या सहसा निषिद्धः" माघ० ३-४१। 2. ಬೇಲಿ.

प्राकारीय ಪ್ರಾಕಾರೀಯ (वि०) ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುದು. प्राकारायेदम् "छः" (४-२-११४)।

प्राकाश्य ಪ್ರಾಕಾಶ್ಯ (न०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುವುದು, ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆಯುವುದು, ಎಲ್ಲರ ದೃಷ್ಟಿಗೂ ಬೀಳುವುದು. प्रकाशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्राकाश्यं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छन्ति किं जन्मना" पञ्चतं० १-१०३।

प्राकृत ಪ್ರಾಕೃತ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ, ಅಸಭ್ಯ, ಪಾಮರ. (न०) 2. ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿರುವ ಭಾಷೆ. प्रकृतेरागतः "अण्" (४-३-७४)। प्रकृतौ भवः "अण्" (४-३-५३) वा। "प्रकृतिः संस्कृतं तत्र भवत्वात् प्राकृतं स्मृतम्। तद्भवं तत्समं देशीत्येवमेतत् त्रिधा मतम्"। ಈ ಭಾಷೆಯು (1) अर्धमागधी (2) शौरसेनी (3) पैशाची (4) महाराष्ट्री (5) मागधी ಮತ್ತು (6) अपभ्रंशः ಎಂದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆರು ವಿಧ. (वि०) 3. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ. प्रकृतेरिदम्। 4. ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಉಂಟಾದ. प्रकृत्या स्वभावेन निर्वृत्तः। ನಾಟಕಾದಿರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷಪಾತ್ರಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯನ್ನೂ ಅವರ ಪತ್ನಿಯರು ಶೌರಸೇನಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ವಾಮನ ಕಂಚುಕಿ ಮೊದಲಾದವರು ಮಾಗಧೀಭಾಷೆ

ಯನ್ನೂ ಚೇಟ ಪ್ರತೀಹಾರ ಮೊದಲಾದವರು ಅರ್ಧ ಮಾಗಧಿಯನ್ನೂ ಧೂರ್ತಪಾತ್ರಗಳು ಅವನ್ತೀಭಾಷೆ ಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. 5. ಪ್ರಾಕೃತಶತ್ರು, प्रकृत्या सिद्धः प्राकृतः शत्रुः। ತನ್ನ ಸಮೀಪದೇಶ (ಅವ್ಯವಹಿತ ದೇಶ) ದ ರಾಜನು ಪ್ರಾಕೃತ ಶತ್ರು. "विषयानन्तरो राजा शत्रुः" अम०। 6. ಪ್ರಾಕೃತಮಿತ್ರ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವವನು. प्रकृत्या स्वभावेन मित्रम्। ಪ್ರಾಕೃತ ಶತ್ರುವಿನ ಮುಂದಿನ ದೇಶದ ರಾಜನು ಪ್ರಾಕೃತ ಮಿತ್ರ. ಈ ಪ್ರಾಕೃತಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಮಿತ್ರರು ಸಹಜಕೃತ್ರಿಮಮಿತ್ರಾಮಿತ್ರರಂತಲ್ಲದೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಮಿತ್ರರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. "सखा गरीयान् शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः। स्यातामभित्रौ मित्रे च सहजप्राकृतावपि" माघ० २-३६।

प्राकृतज्वर ಪ್ರಾಕೃತಜ್ವರ (ಪುಂ) ವರ್ಷಋತು ಶರದೃತು ಮತ್ತು ವಸಂತ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫ ಜ್ವರ. प्राकृतः प्रकृतिसम्बन्धी ज्वरः। ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ವರವು ವಾತಜ್ವರ. ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದು ಪಿತ್ತಜ್ವರ. ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ವರವು ಕಫಜ್ವರ. "वर्षाशरद्वसन्तेषु वाताद्यैः प्राकृतः क्रमात्"।

प्राकृतप्रलय ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಲಯ (ಪುಂ) ಪ್ರಕೃತಿಯ ನಾಶ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ವಿಧ ಪ್ರಳಯ, ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಳಯ. प्राकृतः प्रकृतिसम्बन्धी प्रलयः। ಪ್ರಳಯವು ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಆತ್ಯಂತಿಕಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಎರಡು ಪರಾರ್ಧಗಳು ಕಳೆದ ನಂತರ ಮಹತ್ತು ಅಹಂಕಾರ ಪಂಚಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿಗಳೂ ಲಯಹೊಂದುವುವು. ಇದೇ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಳಯ. **ಈ ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ನಾಶಕ್ರಮ:** ಪರ್ಜನ್ಯನು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜೆಗಳು ಅನ್ನಾಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಪರಸ್ಪರ ಕೊಂದು ತಿನ್ನುವರು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಸೂರ್ಯನು ಸಮುದ್ರ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವವನ್ನು ಶೋಷಿಸುತ್ತ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ದಹಿಸಿಬಿಡುವನು. ಸಂಕರ್ಷಣರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟ ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಚಂಡ ವಾಯುವಿನ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪಾತಾಳಾದಿ ವಿವರಗಳನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತ ಬರುವುದು. ಈ ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿಗಳ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ದಗ್ಧವಾಗುವುದು. ಆಗ ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಬಿರುಗಾಳಿಯೊಂದು ಹೊರಟು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬೀಸುತ್ತಾ ಆಕಾಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುವುದು. ಮೇಘಗಳು ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸತತವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುವು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲಾ ಜಲಮಯವಾಗುವುದು. ಭೂಮಿಯ ಗಂಧಗುಣವು ಹೋಗಿ ಜಲದಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುವುದು. ಜಲದ ರಸಗುಣವು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಜಲವು ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಯಿಸುವುದು, ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಸ್ಪರ್ಶ ಗುಣವು ಆಕಾಶದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ವಾಯುವು ಆಕಾಶ ದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಆಕಾಶವು ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ ದಲ್ಲೂ ಆಮೇಲೆ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಹಂಕಾರಗಳು ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಲ್ಲೂ ಲಯಹೊಂದುವುವು. ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು (ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಿಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು) ಗ್ರಹಿಸುವುವು. ಆಮೇಲೆ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಹೊಂದುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದವರೆಗಿನ ತತ್ತ್ವಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲಯಹೊಂದಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವುದು. "शेतेऽनन्तासनो विश्वमात्मसात्कृत्य चात्मभूः। द्विपरार्धे त्वतिक्रान्ते ब्रह्मणः परमेष्ठिनः। तदा प्रकृतयः सप्त कल्पन्ते प्रलयाय वै। एष प्राकृतिको राजन् प्रलयो यत्र लीयते। अण्डकोशस्तु संघातो विघात उपसादिते। पर्जन्यः शतवर्षाणि भूमौ राजन् न वर्षति। तदा निरन्ने ह्यन्योन्यं भक्षमाणाः क्षुधान्विताः। क्षयं यास्यन्ति शनकैः कालेनोपद्रुताः प्रजाः। सामुद्रं दैहिकं भौमं रसं सांवर्तको रविः। रश्मिभिः पिबते घोरैः सर्वं नैव विमुञ्चति। ततः संवर्तको वह्निः सङ्कर्षणमुखोत्थितः। दहत्यनिलवेगोत्थः शून्यान् भूविवरानथ। उपर्यधः समन्ताच्च शिखाभिर्वह्निसूर्ययोः। दह्यमानं विभात्यण्डं दग्धगोमयपिण्डवत्। ततः प्रचण्डपवनो वर्षाणामधिकं शतम्। परः सांवर्तको वापि धूम्रं खं रजसावृतम्। ततो मेघकुलान्यङ्ग चित्रवर्णान्यनेकशः। शतं वर्षाणि वर्षन्ति नदन्ति रभसस्वनैः। तत एकोदकं विश्वं ब्रह्माण्डविवरान्तरम्। ग्रस्तगन्धा तु पृथिवी प्रलयत्वाय कल्पते। अपां रसमथो तेजः ता लीयन्तेऽथ नीरसाः। ग्रसते तेजसो रूपं वायुस्तद्रहितं तदा। लीयते चानिले तेजो वायोः खं ग्रसते गुणम्। स वै विशति खं राजन् ततश्च नभसो गुणम्। शब्दं ग्रसति भूतादिर्नभस्तमनुलीयते। महान् ग्रसत्यहंकारं गुणाः सत्त्वादयश्च तम्। ग्रसतेऽव्याकृतं राजन् गुणान्-

ಕಾಲೇನ ಚೋದಿತಮ್ । ಲಯಃ ಪ್ರಾಕೃತಿಕೋ ಹ್ಯೇಷಃ ಪುರುಷಾವ್ಯಕ್ತಯೋರ್ಯದಾ । ಶಕ್ತಯಃ ಸಮ್ಪ್ರಲೀಯನ್ತೇ ವಿವಶಾಃ ಕಾಲವಿದ್ರುತಾಃ" ಭಾಗ೦ ೧೨-೪ ।

ಪ್ರಾಕೃತಮಾನುಷ ಪ್ರಾಕೃತಮಾನುಷ (ಪುಂ०) ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಮನುಷ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ.

ಪ್ರಾಕೃತಮಿತ್ರ ಪ್ರಾಕೃತಮಿತ್ರ (ನ०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವವನು. ["ಪ್ರಾಕೃತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಪ್ರಾಕ್ತನ ಪ್ರಾಕ್ತನ (ವಿ०) 1. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ. ಪ್ರಾಕ್ ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಜನ್ಮನಿ ಭವಃ "ಟ್ಯುಲ್" (೪-೩-೨೩) । ತುಟ್ ಚ । "ಫಲಾನುಮೇಯಾಃ ಪ್ರಾರಮ್ಭಾಃ ಸಂಸ್ಕಾರಾಃ ಪ್ರಾಕ್ತನಾ ಇವ" ರಘು೦ ೧-೨೦ । 2. ಹಿಂದಿನ, ಪೂರ್ವದ. "ಸ್ಥಿರೋಪದೇಶಾಮುಪದೇಶಕಾಲೇ ಪ್ರಪೇದಿರೇ ಪ್ರಾಕ್ತನಜನ್ಮವಿದ್ಯಾಃ" ಕುಮಾ೦ ೧-೩೦ । 3. ಹಿಂದಿನದಾದ, ಹಳೆಯದಾದ, ಪುರಾತನವಾದ.

ಪ್ರಾಕ್‌ಫಲ್ಗುನೀ ಪ್ರಾಕ್‌ಫಲ್ಗುನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. ಪ್ರಾಚೀ ಫಲ್ಗುನೀ ।

ಪ್ರಾಕ್‌ಫಲ್ಗುನೀಭವ ಪ್ರಾಕ್‌ಫಲ್ಗುನೀಭವ (ಪುಂ०) ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ಪ್ರಾಕ್‌ಫಲ್ಗುನ್ಯಾಂ ಭವಃ ।

ಪ್ರಾಕ್‌ಫಾಲ್ಗುನೇಯ ಪ್ರಾಕ್‌ಫಾಲ್ಗುನೇಯ (ಪುಂ०) ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ಪ್ರಾಕ್‌ಫಲ್ಗುನ್ಯಾಂ ಭವಃ "ಢಕ್" । "ಪ್ರಾಕ್‌ಫಾಲ್ಗುನೇಯಸ್ತು ತಥ್ಯಾನುಜಃ" ತ್ರಿಕಾಂಡ० ।

ಪ್ರಾಖರ್ಯ ಪ್ರಾಖರ್ಯ (ನ०) 1. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ಚೂಪಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಬಹಳ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಕಟುವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಖಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವಂತಿರುವಿಕೆ. ಪ್ರಖರಸ್ಯ ಭಾವಃ "ಷ್ಯಞ್" ।

ಪ್ರಾಗಗ್ರ ಪ್ರಾಗಗ್ರ (ವಿ०) ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾದ.

ಪ್ರಾಗಭಾವ ಪ್ರಾಗಭಾವ (ಪುಂ०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆ ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಉತ್ಪತ್ತೇಃ ಪ್ರಾಕ್ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣೇ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸಂಸರ್ಗಾಭಾವಃ । ಉತ್ಪನ್ನ ವಸ್ತುವಿಗೇ ಪುನಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಗಭಾವಃ ಎಂಬ ಒಂದು ಅಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ವಿಧ.

ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯ (ನ०) 1. ದಿಟ್ಟತನ, ಧೈರ್ಯ. ಪ್ರಗಲ್ಭಸ್ಯ ಭಾವಃ "ಷ್ಯಞ್" (೫-೧-೧೨೪) । "ನಿಃಸಾಧ್ವಸತ್ವಂ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಮ್" ಸಾ० ದ० । "ಸಮಾಶ್ಲಿಷ್ಟಾಃ ಸಮಾಶ್ಲೇಷೈಃ ಚುಮ್ಬಿತಾಶ್ಚುಮ್ಬನೈರಪಿ । ದಷ್ಟಾಶ್ಚ ದಂಶನೈಃ ಕಾನ್ತಂ ದಾಸೀಕುರ್ವನ್ತಿ ಯೋಷಿತಃ" ಸಾ० ದ० । 2. ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ, ಕೌಶಲ, ನಿಪುಣತೆ, ಜಾಣತನ. 3. ವಾಕ್‌ಸಂಪತ್ತು, ವಾಗ್ಮಿತ್ವ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪಟುವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮಾತಿನ ವೈಖರಿ. "ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಹೀನಸ್ಯ ನರಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾ ಶಸ್ತ್ರಂ ಯಥಾ ಕಾಪುರುಷಸ್ಯ ಹಸ್ತೇ । ನ ತೃಪ್ತಿಮುತ್ಪಾದಯತೇ ಶರೀರೇ ವೃದ್ಧಸ್ಯ ದಾರಾ ಇವ ದರ್ಶನೀಯಾಃ" । "ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಸಹಜಶ್ಚ ಬೋಧಃ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಮಭ್ಯಸ್ತಗುಣಾ ಚ ವಾಣೀ" ಮಾಲತೀ० ೩-೧೧ । 4. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉದ್ಧಟತನ.

ಪ್ರಾಗಾರ ಪ್ರಾಗಾರ (ಪುಂ०) ಗೃಹ, ಮನೆ.

ಪ್ರಾಗುದೀಚೀ ಪ್ರಾಗುದೀಚೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು, ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕು. ಪ್ರಾಚ್ಯಾಶ್ಚ ಉದೀಚ್ಯಾಶ್ಚ ದಿಶೋಽನ್ತರಾಲಮ್ ಪ್ರಾಗುದೀಚೀ ।

ಪ್ರಾಗ್‌ಜ್ಯೋತಿಷ ಪ್ರಾಗ್‌ಜ್ಯೋತಿಷ (ಪುಂ०) 1. ಕಾಮರೂಪ ದೇಶ. (ನ०) 2. ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. ಇದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನರಕಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. "ಪ್ರಯಯೌ ದೀಪ್ತಸನ್ನಾಹಃ ಪ್ರಾಗ್ಜ್ಯೋತಿಷಪುರಂ ಪ್ರಭುಃ" ಯಾದ० ೧೭-೭೧ ।

ಪ್ರಾಗ್ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾಗ್ದಕ್ಷಿಣ (ಪುಂ०) ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದ ಮಧ್ಯದೇಶ, ಪ್ರಾಚ್ಯದೇಶ.

ಪ್ರಾಗ್ಭಕ್ತ ಪ್ರಾಗ್ಭಕ್ತ (ನ०) ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಔಷಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಊಟಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಔಷಧ ಸೇವನೆ ಮಾಡುವುದು. "ಪ್ರಾಗ್ಭಕ್ತಂ ನಾಮ ಯತ್ ಪ್ರಾಕ್ ಭಕ್ತಸ್ಯೋಪಯುಜ್ಯತೇ" ಸುಶ್ರುತ० ಉತ್ತರತ० ೬೪-೬೮ ।

ಪ್ರಾಗ್ಭಾರ ಪ್ರಾಗ್ಭಾರ (ಪುಂ०) ಪರ್ವತದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಪ್ರದೇಶ, ಶಿಖರ. "ಶೈಲಾಗ್ರೇ ಶಿಖರಂ ಶೃಙ್ಗಂ ದನ್ತಃ ಪ್ರಾಗ್ಭಾರ ಇತ್ಯಪಿ" ತ್ರಿಕಾಂಡ० । "ಕ್ರನ್ದತ್ಫೇರವಚಣ್ಡಧಾತ್ಕೃತಿಭೃತಪ್ರಾಗ್ಭಾರಭೀಮೈಸ್ತಟೈಃ" ಮಾಲತೀ० ೫-೧೯ ।

ಪ್ರಾಗ್ರ ಪ್ರಾಗ್ರ (ವಿ०) ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ.

ಪ್ರಾಗ್ರಸರ ಪ್ರಾಗ್ರಸರ (ವಿ०) 1. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಮುಂದಾಳು. ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಅಗ್ರೇ ಸರತಿ—ಸೃ (ಗತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪) । "ತ್ವಮರ್ಹತಾಂ ಪ್ರಾಗ್ರಸರಃ ಸ್ಮೃತೋऽಸಿ ಯತ್ ಶಕುನ್ತಲಾ ಮೂರ್ತಿಮತೀ ಚ ಸತ್ಕ್ರಿಯಾ" ಶಾಕು० ೫-೧೫ । 2. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ.

ಪ್ರಾಗ್ರಹರ ಪ್ರಾಗ್ರಹರ (ವಿ०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. ಉತ್ತಮವಾದ. ಪ್ರಾಗ್ರೇ ಹರತಿ — ಪ್ರ + ಹೃಞ್ (ಹರಣೇ) "ಅಚ್" (೩-೨-೯) । "ತಥೇತಿ ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಣಯಂ ಪ್ರತೀತಃ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಹೀತ್ಪ್ರಾಗ್ರಹರೋ ರಘೂಣಾಮ್" ರಘು० ೧೬-೨೩ ।

ಪ್ರಾಗ್ರಾಟ ಪ್ರಾಗ್ರಾಟ (ಪುಂ०) ಹೆಪ್ಪುಹಾಕಿದ ನಂತರ ಘನರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಮೊಸರು. ಪ್ರಾಗ್ರೇ ಅಟತಿ — ಅಟ (ಗತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪) ।

प्राग्र्य ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. ಉತ್ತಮವಾದ. प्राग्रे भवः "यत्" (४-४-११६)।

प्राग्वंश ಪ್ರಾಗ್ವಂಶ (पुं०) 1. ಹೋಮದ್ರವ್ಯವಿರುವ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಗೃಹ, ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಇರುವ ಮನೆ. प्राक् वंशोऽत्र। 2. ವಿಷ್ಣು. प्राचां पूर्वेषां अनाद्यविद्यानित्यमुक्तानां सूरीणां वंशः स्वरूपाविर्भावनिबन्धनभूततया समुद्भवभूमिः। "अनादिमुक्ताः प्राञ्चो ये तेषामुद्भवभूमिदः। प्राग्वंश इति विख्यातः सप्तार्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। "प्राग्वंशो वंशवर्धनः" वि० स०।

प्राग्वत् ಪ್ರಾಗ್ವತ್ (अव्य०) 1. ಪೂರ್ವದೇಶದಂತೆ. 2. ಪೂರ್ವಕಾಲದಂತೆ. प्रागिव—"वतिः" (५-१-११६)।

प्राघात ಪ್ರಾಘಾತ (पुं०) ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. प्राहन्यतेऽत्र —प्र + आ + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१२१)।

प्राघार ಪ್ರಾಘಾರ (पुं०) ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಆಜ್ಯಾಹುತಿ. प्र + घृ (क्षरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)।

प्राघुण ಪ್ರಾಘುಣ (पुं०) ಅತಿಥಿ. प्रघोणते भ्राम्यति—प्र+आ+घुण (भ्रमणे) "कः" (३-१-१३५)। स्वार्थे "कः"। **प्राघुणकः ಪ್ರಾಘುಣಕಃ.** "तदागच्छ प्राघुणकन्यायेन अस्मदावासम्" प्रञ्चतं० ४।

प्राघुणिक ಪ್ರಾಘುಣಿಕ (पुं०) ಅತಿಥಿ. प्रघुण "ठक्"। "श्रवणप्राघुणिकीकृता जनैः" नैष० २-५६।

प्राङ् ಪ್ರಾಙ್ (वि०) 1. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 2. ಪೂರ್ವಕಾಲ. 3. ಪೂರ್ವದೇಶ. प्रकर्षेण अञ्चति—प्र+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। प्राची दिक्। प्राङ् देशः कालो वा।

प्राङ्ग ಪ್ರಾಂಗ (न०) ಪಣವವಾದ್ಯ, ಗೋಮುಖ, ಮೃದಂಗದ ಒಂದು ಭೇದ. प्रकृष्टमङ्गं यस्य।

प्राङ्गणम् ಪ್ರಾಂಗಣಮ್ (न०) 1. ಪಣವ ವಾದ್ಯ. प्रकृष्टमङ्गनमङ्गं यस्य। 2. ಮನೆಯ ನೆಲ. प्रकृष्टमङ्गनं गमनं यत्र। 3. ಅಂಗಳ, ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಪ್ರದೇಶ. "उदयशिखरिशृङ्गप्राङ्गणेष्वेव रिङ्गन्" माघ० ११-४७।

प्राङ्मुख ಪ್ರಾಙ್ಮುಖ (वि०) ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾದ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮುಖಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "पश्चिमां दिशमाक्रम्य प्राङ्मुखं रथमास्थितम्" याद० २२-१०३।

प्राचण्ड्य ಪ್ರಾಚಂಡ್ಯ (न०) 1. ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रचण्डस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कीलालव्यतिकरगुल्फदघ्नपङ्कः प्राचण्ड्यं वहति नखायुधस्य मार्गः" मालती० ३-१७। 2. ಬಹಳ ಜೋರಾಗಿರುವಿಕೆ, ರಭಸವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्राचिका ಪ್ರಾಚಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಡುನೊಣ. 2. ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಗಿಡಗ ಹಕ್ಕಿ.

प्राची ಪ್ರಾಚೀ (स्त्री०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. प्रथममञ्चति सूर्यम्—प्र + अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "ङीप्" (४-१-६)। "प्राची दिशा दिनपतिं परिभोक्तुकामा" याद० १९-१६।

प्राचीन ಪ್ರಾಚೀನ (न०) 1. ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಬೇಲಿ, ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಮುಳ್ಳಿನ ಬೇಲಿ. प्रागेव—प्राक् वा "खः" (५-४-८)। खस्येनादेशः (७-१-२)। (वि०) 2. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. 3. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿರುವ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 4. ಪೂರ್ವಕಾಲದ. (अव्य०) 5. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ.

प्राचीनपनस ಪ್ರಾಚೀನಪನಸ (पुं०) ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ.

प्राचीनबर्हिस् ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಸ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭು. "स ययौ प्रथमं प्राचीं तुल्यः प्राचीनबर्हिषा" रघु० ४-२८। 2. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಈ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಗಳು ಪೂರ್ವಾಗ್ರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರುಂಟಾಯಿತು. "प्राचीनाग्राः कुशास्तस्य पृथिव्यां विश्रुता मुने। प्राचीनबर्हिर्भगवान् ख्यातो भुवि महाबलः"।

प्राचीना ಪ್ರಾಚೀನಾ (स्त्री०) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. प्राचि भवा "खः" (५-४-८)।

प्राचीनावीत ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತ (न०) ಎಡತೋಳಿನ ಕೆಳಗಡೆ ಬರುವಂತೆ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. प्राचीनम् आनीयते—आ+अज (गतिक्षेपणयोः) "वी" आदेशः (२-४-५६)। "क्तः" (३-२-१०२)। ಪಿತೃ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೀಗೆ ಧರಿಸಬೇಕು. "सव्यं बाहुं समुद्धृत्य दक्षिणे तु धृतं द्विजाः। प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्र्ये कर्मणि योजयेत्" कूर्मपु०।

प्राचीनावीतिन् ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತಿನ್ (वि०) ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. प्राचीनावीतमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)।

प्राचीपति ಪ್ರಾಚೀಪತಿ (पुं०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರ. प्राच्याः पतिः ।

प्राचीर ಪ್ರಾಚೀರ (न०) ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕುವ ಮುಳ್ಳಿನ ಬೇಲಿ. प्राचीयते—प्र + आ + चिञ् (चयने) "क्रन्" (उ० २-२५) ।

प्राचुर्य ಪ್ರಾಚುರ್ಯ (न०) ಸಮೃದ್ಧಿ, ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೇರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रचुरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) ।

प्राचेतस ಪ್ರಾಚೇತಸ (पुं०) 1. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿ. 2. ವರುಣನ ಪುತ್ರ. प्रचेतसोऽपत्यं "अण्" (४-१-९२)। "वाचं निशम्य भगवान् स तु नारदस्य प्राचेतसः प्रवचसां प्रथमः कवीनाम्" च० रा०। (पुं० ब० व०) 3. ಪ್ರಾಚೀನ ಬರ್ಹಿಸ್ಸೆಂಬ ರಾಜನ ಮಕ್ಕಳು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಾಂತ ಬಹುವಚನದ ರೂಪ.

प्राच्य ಪ್ರಾಚ್ಯ (वि०) 1. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. प्राचि भवः "यत्" (४-२-१०१)। 2. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. प्राचि जातः "यत्" (४-२-१०१)। (पुं०) 3. ಪ್ರಾಚ್ಯದೇಶ, ಶರಾವತೀನದಿಯವರೆಗಿನ ದೇಶ, ಶರಾವತೀ ನದಿಯ ಪೂರ್ವ ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶ. "शरावत्यास्तु योऽवधेः। देशः प्राग्दक्षिणः प्राच्यः" अम०।

प्राजक ಪ್ರಾಜಕ (पुं०) ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡಸುವವನು. प्राजयति प्रकर्षेण गमयति अश्वादीन् — प्र + अज (गतिक्षेपणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "यत्रापवर्तते युग्यं वैगुण्यात् प्राजकस्य च। तत्र स्वामी भवेद्दण्डचो हिंसायां द्विशतं दमम्" मनु० ८-२९३।

प्राजन ಪ್ರಾಜನ (न०) ಚಾವಟಿ, ಬಾರುಗೋಲು. प्रवीयतेऽनेन—प्र+अज (गतिक्षेपणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "त्यक्तप्राजनरश्मिरङ्कितधनुः पार्थाङ्कितैर्मार्गणैः" वेणी० ३-१०।

प्राजापत्य ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ (न०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ವ್ರತ, ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. 2. ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. प्रजापतिर्देवताऽस्य "ण्यः" (४-१-८५)। (पुं०) 3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರು. प्रजापतेरिमे। "जहुः परिग्रहव्रीडां प्राजापत्यास्तपस्विनः" कुमा० ६-३४। 4. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇಬ್ಬರೂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ ಕನ್ಯಾಪ್ರದಾನಮಾಡುವುದು "ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ" ವಿವಾಹ. "सहोभौ चरतां धर्ममिति वाचानुभाष्य च। कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्राजापत्यो विधिः स्मृतः" मनु० ३-३०। (वि०) 5. ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂಬಂಧವಾದ. प्रजापतेरिदम्। "प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रियावताम्" मार्क०। (स्त्री०) **–पत्या –ಪತ್ಯಾ**. 6. ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಇಷ್ಟಿ. प्रजापतिर्देवताऽस्याः "ण्यः" (४-१-८५)। "प्राजापत्यां निरूप्येष्टिं सर्ववेदसदक्षिणाम्। आत्मन्यग्नीन् समारोप्य ब्राह्मणः प्रव्रजेद्गृहात् मनु० ६-३८।

प्राजितृ ಪ್ರಾಜಿತೃ (पुं०) ಸೂತ, ಸಾರಥಿ. प्राजति — प्र + अज (गतिक्षेपणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "रंहोभाजामक्षधूः स्यन्दनानां हाहाकारं प्राजितुः प्रत्यनन्दत्" माघ० १८-७।

प्राजेश ಪ್ರಾಜೇಶ (न०) ರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರ. प्रजेशः प्रजापतिः देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

प्राज्ञ ಪ್ರಾಜ್ಞ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ, ಜ್ಞಾನಿ. प्रज्ञास्यास्ति "णः" (५-२-१०१)। "देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम्" गीता १७-१४। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಳಿ. (वि०) 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ. "नामधेयस्य ये केचिदभिवादं न जानते। तान् प्राज्ञोऽहमिति ब्रूयात्स्त्रियः सर्वास्तथैव च" मनु० २-१२३। (स्त्री०) **–ज्ञा –ಜ್ಞಾ**. 1. ಬುದ್ಧಿ. प्रज्ञा स्वार्थे "णः" (५-२-१०१)। 2. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿನಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. प्रज्ञाऽस्त्यस्याः "णः"। "प्राज्ञा तु धीमती" अम०। **–ज्ञी –ಜ್ಞೀ**. ಪಂಡಿತೆ, ತಿಳಿದವಳು, ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. प्रज्ञ एव प्राज्ञः स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

प्राज्ञम्मन्य ಪ್ರಾಜ್ಞಂಮನ್ಯ (वि०) ತಾನೇ ಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ. प्राज्ञमात्मानं मन्यते—"खश्" (३-२-८३)। मुमागमः (६-३-६७)। चाण्णिनिः। **प्राज्ञमानी ಪ್ರಾಜ್ಞಮಾನೀ**.

प्राज्य ಪ್ರಾಜ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಚುರವಾದ, ಹೇರಳವಾದ, ಸಮೃದ್ಧವಾದ. प्रवीयते — अज (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। वीभावो न। "विजित्य यः प्राज्यमयच्छदुत्तरान् कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः" किरा० १-३५। 2. ಹೇರಳವಾದ ತುಪ್ಪವುಳ್ಳ. प्रभूतमाज्यं घृतं यस्य। (न०) 3. ಹೇರಳವಾದ ತುಪ್ಪ. प्रभूतमाज्यम्।

प्राञ्जलि ಪ್ರಾಂಜಲಿ (वि०) 1. ಅಂಜಲಿಬದ್ಧನಾಗಿರುವ, ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಗೌರವ ತೋರಿಸಲು

ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. प्रबद्धोऽञ्जलिर्येन। "वाचस्पतिरुवाचेदं प्राञ्जलिर्जलजासनम्" कुमा० २-३०। 2. ಹಸ್ತಗಳ ಜೋಡಣೆ, ಅಂಜಲಿ, ಬೊಗಸೆ.

प्राट् ಪ್ರಾಟ್ (वि०) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "क्विप्" संप्रसारणाभावः दीर्घश्च (उ० २-५८)।

प्राड्विवाक ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕ (पुं०) ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಣೆಮಾಡಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ. प्राट् च विवाकश्च प्राड्विवाकौ प्रश्नविवाकावस्य स्तः "अच्" (५-२-१२७)। ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಚಾರಣೆಯ ಪೂರ್ವಕ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನು ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕನು. "विवादानुगतं पृष्ट्वा पूर्ववाक्यं प्रयत्नतः। विचारयति येनासौ प्राड्विवाकस्ततः स्मृतः"। ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಮತ್ತು ಅವಿರುದ್ಧ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಭಿಕ (ಪಂಚಾಯತದಾರ) ರೊಡನೆ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನು ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕನು. "विवादानुगतं पृष्ट्वा ससभ्यस्तत्प्रयत्नतः। विचारयति येनासौ प्राड्विवाकस्ततः स्मृतः"।

प्राण ಪ್ರಾಣ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. प्राणिति चिरकालं जीवति — प्र + अन (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)। "कञ्जः प्राणश्च वेदीशवेदगर्भपुराणगाः" त्रिकाण्ड०। 2. ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪಂಚವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. प्राणित्यनेन — प्र + अन करं० "घञ्" (३-३-१२१)। ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದು. "हृदि प्राणो गुदेऽपानः समानो नाभिसंस्थितः" अम०। (पुं० ब० व०) 3. ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು. (1) प्राणः (2) अपानः (3) समानः (4) उदानः ಮತ್ತು (5) व्यानः ಇವು ಪಂಚವಾಯುಗಳು.

ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳ ಸ್ಥಾನ: ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯು. ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಪಾನವಾಯು. ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಯು. ಕಂಠಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದಾನವಾಯು ಮತ್ತು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾನವಾಯು. "हृदि प्राणो गुदेऽपानः समानो नाभिसंस्थितः। उदानः कण्ठदेशस्थो व्यानः सर्वशरीरगः"।

ಈ ಐದು ವಾಯುಗಳ ಹೆಸರು: (1) नागः (2) कूर्मः (3) कृकरः (4) देवदत्तः ಮತ್ತು (5) धनञ्जयः। ಉದ್ಗಾರ (ತೇಗುವುದು, ವಾಕರಿಸುವುದು), ಉನ್ಮೀಲನ (ತೆರೆಯುವುದು), ಉತ್ಸರ್ಜನ ವಿಸರ್ಜನೆಗಳಿಗೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವುದು. ಸೀನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಆಕಳಿಕೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾಯನ್ನು ಅಗಲಿಸುವುದು. ಜೀವ ಹೋದರೂ ಶರೀರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಈ ಐದು ವಾಯುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ. "उद्गारे नाग आख्यातः कूर्म उन्मीलने स्थितः। कृकराच्च क्षुतं ज्ञेयं देवदत्ताद्विजृम्भणम्। न जहाति मृतं वापि सर्वव्यापी धनञ्जयः"। ಮತ್ತು ಈ ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನ್ನಪ್ರವೇಶನ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ಉತ್ಸರ್ಜನ ಅನ್ನವಿಪಾಚನ ಭಾಷಣ ಮತ್ತು ನಿಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. 4. ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. 5. ಕಾವ್ಯದ ಜೀವ, ಕಾವ್ಯದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾರ. 6. ಬಲ, ಸಾರ, ಶಕ್ತಿ. 7. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 8. ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮನುಷ್ಯ. "अर्था बहिश्चराः प्राणाः"। 9. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು. "स्पृष्ट्वैतान् अशुचिर्नित्यमद्भिः प्राणानुपस्पृशेत्। गात्राणि चैव सर्वाणि नाभि पाणितलेन तु" मनु० ४-१४३। (वि०) 10. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. "प्राणो हृन्मारुते बोले काव्यजीवेऽनिले बले। पुंलिङ्गः पूरिते वाच्यलिङ्गः पुंभूम्नि चासुषु" मेदि०।

प्राणक ಪ್ರಾಣಕ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ, ಚೈತನ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ. प्राणेन कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಹೊನ್ನೆಮರ. 3. ಗಂಡಸರ ನಿಲುವಂಗಿ, ಉದ್ದದ ಅಂಗಿ. "प्राणकः सत्त्वजातीये जीवकद्रुमचोलयोः" मेदि०।

प्राणघातक ಪ್ರಾಣಘಾತಕ (वि०) ಜೀವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ, ಜೀವಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. प्राणान् हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्राणच्छिद् ಪ್ರಾಣಚ್ಛಿದ್ (वि०) ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ, ಕೊಲ್ಲುವ. "प्राणच्छिदां दैत्यपतेर्नखानाम्" माघ० ३-१४।

प्राणच्छेद ಪ್ರಾಣಚ್ಛೇದ (पुं०) ಹತ್ಯೆ, ಕೊಲೆ, ಖೂನಿ. प्राणस्य छेदः।

प्राणजीवन ಪ್ರಾಣಜೀವನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು.

प्राणत् ಪ್ರಾಣತ್ (वि०) ಜೀವಿಸಿರುವ, ಜೀವಸಹಿತ ಬದುಕಿರುವ. प्र + अन (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **प्राणती ಪ್ರಾಣತೀ.**

प्राणत्याग ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ. प्राणस्य त्यागः। "वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचिः"। 2. ಮರಣ.

प्राणथ ಪ್ರಾಣಥ (ಪುಂ) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. प्राणित्यनेन— प्र + अन (प्राणने) "अथः" (उ० ३-११३)। 2. ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. (ವಿಂ) 4. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. प्राणिति — कर्तं० "अथः"।

प्राणद ಪ್ರಾಣದ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. (1) प्राणं बलं ददाति — सूरिभ्यः सदा दर्शनरूपस्वानुभवपरिचरणानुकूलबलदः —डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "सूरिभ्यः परिचर्यादौ बलदः प्राणदः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "ईशानः प्राणदः प्राणः" वि० स०। (2) प्राणं मरुतां मथनोचितं बलं ददाति। ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರಮಥನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಬಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "मरुतां बलदानाद्धि समुद्रमथने भृशम्। प्राणदश्च समुद्दिष्टः कूर्मरूपतया हि सः" इति निरुक्तिः। "अच्युतः प्रथितः प्राणः प्राणदो वासवानुजः" वि० स०। (3) विषयविषमूर्च्छितेभ्यः आत्मभ्यः प्राणम् आत्मोज्जीवनं ददाति इति च। ವಿಷಯಗಳೆಂಬ ವಿಷದಿಂದ ಕಲುಷಿತರಾದ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ದಯೆಯಿಂದ ಆತ್ಮೋಜ್ಜೀವನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು, "कान्तादिविषयव्याप्त्या नष्टात्मभ्यः कृपावशात्। सदात्मोज्जीवनं योऽसौ ददाति प्राणदः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः प्राणदः प्रणवः पणः" वि० स०। 2. ಜೀವಕವೃಕ್ಷ, ಹೊನ್ನೆಮರ. (ನಂ) 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ರಕ್ತ. प्राणं ददाति—डु दाञ् "कः" (३-२-३)। (ವಿಂ) 5. ಪ್ರಾಣದಾನ ಮಾಡುವವನು. "अर्थप्रदानमेवाहुः संसारे सुमहत् तपः। अर्थदः प्राणदः प्रोक्तः प्राणा ह्यर्थेषु कीलिताः" कथास०। (ಸ್ತ್ರೀಂ) **—दा —ದಾ.** 6. ಅಳಲೆಗಿಡ. प्राणं जीवनं बलं वा ददाति। 7. ಪ್ರಾಣದಾನಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

प्राणदण्ड ಪ್ರಾಣದಂಡ (ಪುಂ) ಮರಣದಂಡನೆ, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವ ಶಿಕ್ಷೆ.

प्राणदातृ ಪ್ರಾಣದಾತೃ (ವಿಂ) ಪ್ರಾಣದಾನ ಮಾಡುವವನು, ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು, ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸುವವನು. प्राणं ददाति — डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **—दात्री —ದಾತ್ರೀ.**

प्राणदान ಪ್ರಾಣದಾನ (ನಂ) ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸುವುದು, ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು, ಪ್ರಾಣಾಪತ್ತಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು.

प्राणधारण ಪ್ರಾಣಧಾರಣ (ನಂ) 1. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದು, ಬದುಕಿರುವುದು, ಜೀವಿಸಿರುವುದು. (ವಿಂ) 2. ಜೀವನೋಪಾಯ, ಬದುಕಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಸಾಧನ.

प्राणधृत् ಪ್ರಾಣಧೃತ್ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. प्राणान् मातृवद्धरति -- धृ (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "प्राणधृत् प्राणजीवनः" वि० स०। 2. ಜೀವ, ಪ್ರಾಣಿ.

प्राणन ಪ್ರಾಣನ (ಪುಂ) 1. ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ. प्राणित्यनेन प्र + अन (प्राणने) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಜಲ, ನೀರು. (ನಂ) 3. ಬದುಕುವುದು, ಜೀವಿಸುವುದು. प्र+अन (प्राणने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಬದುಕಿಸುವುದು, ರಕ್ಷಿಸುವುದು. प्र+अन (प्राणने)+ णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रह्लादाह्लादनानि प्रणतसुरगणप्राणनप्रीणनानि"।

प्राणनाथ ಪ್ರಾಣನಾಥ (ಪುಂ) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. प्राणानां नाथः। "चाटुकारमपि प्राणनाथं रोषादपास्य या। पश्चात्तापमवाप्नोति कलहान्तरिता तु सा" सा० द० ३। 2. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ಯಮ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **—नाथा —ನಾಥಾ.** ಪತ್ನಿ. "विष्णोर्विश्वात्मनस्तां विपुलगुणमयीं प्राणनाथां प्रणौमि"।

प्राणनीय ಪ್ರಾಣನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಬದುಕಿರಬೇಕಾದ. 2. ಬದುಕಿರಲು ಅರ್ಹನಾದ. प्र + अन (प्राणने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಬದುಕಿಸಲ್ಪಡುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + अन + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಬದುಕಿಸಬೇಕಾದ, ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 5. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "तव्यः"। **प्राणितव्यः ಪ್ರಾಣಿತವ್ಯಃ.** णिचि — **प्राणयितव्यः ಪ್ರಾಣಯಿತವ್ಯಃ.**

प्राणन्त ಪ್ರಾಣಂತ (ಪುಂ) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. प्राणित्यनेन — प्र + अन (प्राणने) "झच्" (उ० ३-१२७)। झोऽन्तः (७-२-३)। 2. ರಸಾಂಜನ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **प्राणन्ती ಪ್ರಾಣಂತೀ.** "ङीष्" (४-१-४१)। 1. ಕ್ಷುತ್ತು, ಹಸಿವು. 2. ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುವುದು. 3. ಹಿಕ್ಕಾ, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ.

प्राणप्रद ಪ್ರಾಣಪ್ರದ (वि०) ಪ್ರಾಣವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಜೀವದಾನ ಮಾಡುವವನು. प्राणं प्रददाति—प्र+डु दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६)। "प्राणप्रदः सुहृत् सार्थवाहसुतः वसुदत्तो मया स्मृतः" कथास०। **–प्रदा –ಪ್ರದಾ.** ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ಸರಕು, ಒಂದು ಓಷಧಿ.

प्राणभास्वत् ಪ್ರಾಣಭಾಸ್ವತ್ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು.

प्राणभृत् ಪ್ರಾಣಭೃತ್ (पुं०) ಜೀವ, ಪ್ರಾಣಿ. प्राणान् बिभर्ति — डु भृञ् (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "अन्तर्गतं प्राणभृतां हि वेद सर्वं भवान् भावमतोऽभिधास्ये" रघु० २-४३।

प्राणमयकोश ಪ್ರಾಣಮಯಕೋಶ (पुं०) ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಣ. "कर्मेन्द्रियैः पञ्चभिरञ्चितोऽयं प्राणो भवेत् प्राणमयस्तु कोशः" विवेकचू०। ಇದು ಜೀವನಿಗೆ ಆಚ್ಛಾದಕವಾದ ದೇಹ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಕೋಶಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["पञ्चकोश" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

प्राणयत् ಪ್ರಾಣಯತ್ (वि०) ಬದುಕಿಸುತ್ತಿರುವ. प्राणयति — प्र + अन (प्राणने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्राणयन्तर्मार्रि प्रोचे राक्षसेन्द्रो विभीषणम्" भट्टि० ९-१०१।

प्राणयम ಪ್ರಾಣಯಮ (पुं०) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ. प्राणा यम्यन्तेऽनेन—यम (उपरमे) कर० "अप्" (३-३-६३)।

प्राणयात्रा ಪ್ರಾಣಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಉಚ್ಛ್ವಾಸ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣದ ವ್ಯಾಪಾರ. 2. ಭೋಜನ, ಪ್ರಾಣ ಧರಿಸಿರಲು ಬೇಕಾಗುವ ವ್ಯಾಪಾರ. 3. ಬದುಕಿರುವುದು, ಜೀವಿಸಿರುವುದು. "पिण्डपातमात्रप्राणयात्रां भगवतीम्" मालती० १।

प्राणयोनि ಪ್ರಾಣಯೋನಿ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (स्त्री०) 3. ಜೀವನಾಧಾರ, ಜೀವನೋಪಾಯ.

प्राणरन्ध्र ಪ್ರಾಣರಂಧ್ರ (न०) 1. ಬಾಯಿ. 2. ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

प्राणरोध ಪ್ರಾಣರೋಧ (पुं०) ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಉಸಿರಾಡುವುದನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವುದು.

प्राणलिङ्गिस्थल ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲ (न०) ವೀರಶೈವ ಮತದಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆಯ ಷಟ್ಸ್ಥಲ ಮಾರ್ಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಪಾನ. ಭಕ್ತಸ್ಥಲ ಮಹೇಶಸ್ಥಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾದಿ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದು. ಜ್ಞಾನವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದದೆ ಗೌಣವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲದಿಂದ ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕರ್ಮವು ಗೌಣವಾಗುವುದು. ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದರಿಂದ ಹೋಗೆ ಕಂಡ ದೇವರು ಒಳಗೆ ಇರುವನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನಿರಿಸುವ ಕಾರಣ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಾಯಿತು.

प्राणवत् ಪ್ರಾಣವತ್ (पुं०) ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವ, ಪ್ರಾಣಿ. प्राण "मतुप्" (५-२-९४)। "यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः" शाकु० १।

प्राणवियोग ಪ್ರಾಣವಿಯೋಗ (पुं०) ಪ್ರಾಣವು ಶರೀರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಮರಣ.

प्राणवृत्ति ಪ್ರಾಣವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಈ ದೇಹದೊಳಗಿರುವಾಗ ಜೀವದ ವ್ಯಾಪಾರ.

प्राणशरीर ಪ್ರಾಣಶರೀರ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. प्राणः शरीरं स्वरूपं यस्य।

प्राणसंयम ಪ್ರಾಣಸಂಯಮ (पुं०) ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಡೆ ಹಿಡಿಯುವುದು, ಪ್ರಾಣವು ಹೋಗದಂತೆ ನಿರೋಧಿಸುವುದು.

प्राणसद्मन् ಪ್ರಾಣಸದ್ಮನ್ (न०) ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಮನೆಯಾಗಿರುವ ಶರೀರ.

प्राणसम ಪ್ರಾಣಸಮ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. (वि०) 2. ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ, ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ. "रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता" रामा०। (स्त्री०) **–समा –ಸಮಾ.** ಪತ್ನಿ.

प्राणसार ಪ್ರಾಣಸಾರ (वि०) ಬಲವೇ ಸಾರವಾಗಿರುವ, ಬಲವೇ ತಿರುಳಾಗಿರುವ, ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿರುವ. प्राणो बलमेव सारः स्थिरांशो यत्र। "अपचितमपि गात्रं व्यायतत्वादलक्ष्यं गिरिचर इव नागः प्राणसारं बिभर्ति" शाकु० २-४।

प्राणहर ಪ್ರಾಣಹರ (वि०) 1. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಒಂದು ದೇಹದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. 2. ಬಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವ. प्राणं हरति देहाद्देहान्तरं प्रापयति प्राणं बलं वा हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "शुष्कां मांसं स्त्रियो वृद्धाः बालार्कस्तरुणं दधि। प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्यः प्राणहराणि षट्"। "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

–हारकः –ಹಾರಕಃ "णिनिः" (३-१-१३४)। **–हारिन् –ಹಾರಿನ್.**

प्राणाः ಪ್ರಾಣಾಃ (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣಗಳು. प्राणित्येभिः — प्र + अन (प्राणने) ಕರಂ "घञ्" (३-३-१२१)। ["प्राण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "प्राणैः पणैः स्वं निपुणं भणन्तः" नैष० ३-८८।

प्राणा ಪ್ರಾಣಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ, ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಹಕ್ಕಿ. प्राणिति बहुकालम् — प्र + अन (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)।

प्राणात्यय ಪ್ರಾಣಾತ್ಯಯ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಾಣನಾಶ. 2, ಪ್ರಾಣಹೋಗುವ ಸಮಯ.

प्राणाधिक ಪ್ರಾಣಾಧಿಕ (ವಿಂ) ಪ್ರಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ, ಜೀವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಿಯವಾದ. प्राणेभ्योऽप्यधिकः।

प्राणायतन ಪ್ರಾಣಾಯತನ (ನಂ) ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಾದ ದೇಹದ ನವರಂಧ್ರಗಳು. ಕಣ್ಣುಗಳು 2 ಕರ್ಣಕುಹರಗಳು 2 ಪಾಯು 1 ಉಪಸ್ಥ 1 ಆಸ್ಯ 1 ನಾಸಿಕೆಯ ಹೊಳ್ಳೆಗಳು 2 ಇವು ನವರಂಧ್ರಗಳು. "अक्षिणी कर्णरन्ध्रे च पायूपस्थास्यनासिकाः। नवच्छिद्राणि तान्येव प्राणस्यायतनानि तु"।

प्राणायाम ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ (ಪುಂ) ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ನಿರೋಧ, ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. प्राणा आयम्यन्तेऽनेन—आ+यम (उपरमे) ಕರಂ "घञ्" (३-३-१२१)। ಇದು ಅಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗದ ಒಂದು ಅಂಗ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇಹ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳ ಸಂಬಂಧವೇ ಜೀವನ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಇರುವವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಮನುಷ್ಯನ (ಪ್ರಾಣಿ ಸಾಮಾನ್ಯದ) ಜೀವನ. ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಶರೀರದಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸಿದ ನಂತರ ಮರಣವು ಸಿದ್ಧ. ಆದುದರಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ಮನುಷ್ಯನು ಬದುಕಿರಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ. "यावद्वायुः स्थितो देहे तावज्जीवनमुच्यते। मरणं तस्य निष्क्रान्तिस्ततो वायुं निरोधयेत्" हठ० २-३। ದೇಹದೊಳಗೆ ನಾಡಿಗಳು ಮಲದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಸುಷುಮ್ನಾ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಡೀಚಕ್ರವು ಶುದ್ಧವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಯೋಗಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವು ಸುಗಮವಾಗುವುದು. "मलाकुलासु नाडीषु मारुतो नैव मध्यगः। कथं स्यादुन्मनीभावः कार्यसिद्धिः कथं भवेत्। शुद्धिमेति यदा सर्वं नाडीचक्रं मलाकुलम्। तदैव जायते योगी प्राणसंग्रहणे क्षमः"। ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಶುದ್ಧಿಯಾದ ನಂತರ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. "प्राणायामं ततः कुर्यान्नित्यं सात्त्विकया धिया। यथा सुषुम्णानाडीस्था मलाः शुद्धिं प्रयान्ति च" हठ० २-६।

ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ವಿಧಾನ: ಮೂಲಮಂತ್ರ ಅಥವಾ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಹದಿನಾರು ಸಲ ಜಪಿಸಿ ಎಡಮೂಗಿನಿಂದ ವಾಯುವನ್ನು ಮೊದಲು ತುಂಬಬೇಕು. **ಇದು ಪೂರಕ.** ಬಳಿಕ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಲ ಜಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ದೇಹದೊಳಗೆ (ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ) ತಡೆದೇ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಇದು **ಕುಂಭಕ.** ಆಮೇಲೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಸಲ ಜಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡಬೇಕು. ಇದು **ರೇಚಕ.** ಪುನಃ ದಕ್ಷಿಣ (ಬಲ) ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ ತುಂಬಿ ವಾಮ ದಕ್ಷಿಣ ಎರಡರಿಂದಲೂ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ವಾಮ (ಎಡ) ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡಬೇಕು. ಮತ್ತೆ ವಾಮ ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ ತುಂಬಿ ವಾಮ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ನಾಸಿಕೆಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣ ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ ಬಿಡಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ಸಲ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಮಾಡಬೇಕು. "पूरयेत् षोडशभिर्वायुं धारयेत्तच्चतुर्गुणैः। रेचयेत् कुम्भकार्धेन अशक्त्या तत्तुरीयकैः॥ प्राणायामत्रयं कुर्यान्मूलेन प्रणवेन वा। अथवा मन्त्रबीजेन यथोक्तविधिना सुधीः"। ಯೋಗಿಯು ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಇಡಾ (ಚಂದ್ರ) ನಾಡಿಯಿಂದ ವಾಯುವನ್ನು ತುಂಬಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಪುನಃ ಪಿಂಗಳಾ (ಸೂರ್ಯ) ನಾಡಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರಕ ಕುಂಭಕ ರೇಚಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. "पूरकं पूरणं वायोः कुम्भकः स्थापनं क्वचित्। बहिर्निःसारणं तस्य रेचकः परिकीर्तितः"॥ "बद्धपद्मासनो योगी प्राणं चन्द्रेण पूरयेत्। धारयित्वा यथाशक्ति भूयः सूर्येण रेचयेत्॥ प्राणं सूर्येण चाकृष्य पूरयेदुदरं शनैः। विधिवत्कुम्भकं कृत्वा पुनश्चन्द्रेण रेचयेत्॥ येन त्यजेत्तेन पीत्वा धारयेदतिरोधतः। रेचयेच्च ततोऽन्येन शनैरेव न वेगतः" हठ० २-७, ८, ९।

ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಲಕ್ಷಣ: "प्राणाख्यमनिलं वश्यमभ्यासात् कुरुते तु यत्। प्राणायामः स विज्ञेयः सबीजोऽबीज एव च"। ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವಿಲ್ಲದೆ ಮಂತ್ರ ಜಪ ಮತ್ತು ಪೂಜಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲ. "प्राणायामं विना मन्त्रपूजने न हि योग्यता"। ಆಚಾರ್ಯಮುಖ

ದಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಮಾಡಿದರೆ ಸಕಲ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ನಿವಾರಣೆಯೂ ಆಗುವುದು. ಕ್ರಮತಪ್ಪಿದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ಸಕಲ ರೋಗಗಳೂ ಉದ್ಭವಿಸುವುವು. "प्राणायामेन युक्तेन सर्वरोगक्षयो भवेत्। अयुक्ताभ्यासयुक्तेन सर्वरोगसमुद्भवः" ಹಠ೦ ೨-೧೬।

ಗಾಯತ್ರೀಪ್ರಾಣಾಯಾಮ: "सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह। त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते। प्राणायामत्रयं कृत्वा प्राणायामैस्त्रिभिस्त्रिभिः। अहोरात्रकृतात् पापान्मुच्यते नात्र संशयः"।

प्राणाहुति ಪ್ರಾಣಾಹುತಿ (स्त्री०) ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಆಹುತಿ. प्राणरूपेभ्यः अग्निभ्यः आहुतिः।

प्राणित ಪ್ರಾಣಿತ (वि०) 1. ಬದುಕಿರುವವನು, ಜೀವಿಸಿರುವವನು. प्र+अन (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬದುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+अन+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रास्थित प्रतिबलावसथाय प्राणितत्रिदशभूतिरनन्तः" याद० २१-२८।

प्राणितवत् ಪ್ರಾಣಿತವತ್ (वि०) 1. ಬದುಕಿದವನು. प्र+अन (प्राणने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಬದುಕಿಸಿದವನು, ರಕ್ಷಿಸಿದವನು. प्र+अन+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्राणिद्यूत ಪ್ರಾಣಿದ್ಯೂತ (न०) ಕುದುರೆ ಟಗರು ಕೋಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೂಜು. प्राणिभिः कृतं द्यूतम्।

प्राणिन् ಪ್ರಾಣಿನ್ (पुं०) 1. ಜೀವ, ಚೇತನ, ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವು. प्राणोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः" शाकु० १-१। (वि०) 2. ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾದ, ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

प्राणिहिता ಪ್ರಾಣಿಹಿತಾ (स्त्री०) ಪಾದುಕೆ, ಪಾದರಕ್ಷೆ.

प्राणीत्य ಪ್ರಾಣೀತ್ಯ (न०) ಋಣ, ಸಾಲ.

प्राणेश ಪ್ರಾಣೇಶ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. "प्राणेशानभि विदधुर्विधूतहस्ताः" माघ० ८-१३। **-ईश्वरः -ಈಶ್ವರಃ.** स्त्रियां **-ईशा -ಈಶಾ. -ईश्वरी -ಈಶ್ವರೀ.** ಪತ್ನಿ, ಭಾರ್ಯೆ. "प्राणेश्वरीं प्राप्तुमियेष शौरिः" याद० १३-१।

प्रातःकृत्य ಪ್ರಾತಃಕೃತ್ಯ (न०) ಪ್ರತಿದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ.

प्रातःकाल ಪ್ರಾತಃಕಾಲ (पुं०) ಪ್ರಭಾತ, ಹಗಲಿನ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ.

प्रातःसन्ध्या ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಡುವ ಪ್ರಕಾಶ, ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದು ಮರುದಿನ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲವು ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. सम्यक् ध्यायन्त्यस्याम्—ध्यै (चिन्तायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)। ಜಪಮಾಡುವಕಾಲ. प्रातः सन्ध्या। सन्धौ भवा इति वा। ರಾತ್ರಿಗೆ "ತ್ರಿಯಾಮಾ" ಎಂದು ಹೆಸರಿರುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತವೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತವೂ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವಾಗುವುದು. "सूर्योदयाच्च प्रथमं यदा स्यादरुणोदयः। प्रातःसन्ध्या तदोदेति देवानां प्रीतिकारिणी। अस्तंगते ततः सूर्ये शोणपद्मनिभा सदा। उदेति सायंसन्ध्यापि पितॄणां मोदकारिणी" कालिकापु०।

प्रातःस्नान ಪ್ರಾತಃಸ್ನಾನ (न०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. ಅವಗಾಹನ ಸ್ನಾನವು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. "उषःकाले तु संप्राप्ते कृत्वाचावश्यकं बुधः। स्नायान्नदीषु शुद्धासु शौचं कृत्वा यथाविधि॥ प्रातःस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो जनाः। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत्"॥

प्रातर् ಪ್ರಾತರ್ (अव्य०) ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮುಂಜಾನೆ. प्रातति—प्र+अत (सातत्यगमने) "अरन्" (उ० ५-५९)। "प्रातरहिमकरताम्रतनुर्विषजद्रुमोऽपर इवाभवद्द्रुमः" माघ० १५-४१।

प्रातराश ಪ್ರಾತರಾಶ (पुं०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಭೋಜನ, ಬೆಳಗಿನ ಊಟ. प्रातरश्यते भुज्यते — अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१९)। प्रातः प्रातःकाले आशो भोजनम् इति वा। "प्रातराशवदिहास्य भुज्यते सप्तलोकतिलकस्य चारुता" याद० १७-३९।

प्रातर्गेय ಪ್ರಾತರ್ಗೇಯ (पुं०) ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ.

प्रातर्भोक्तृ ಪ್ರಾತರ್ಭೋಕ್ತೃ (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. प्रातः भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವ.

प्रातर्भोजन ಪ್ರಾತರ್ಭೋಜನ (न०) ಬೆಳಗಿನ ಊಟ. प्रातः प्रभाते भोजनम् ।

प्रातस्तराम् ಪ್ರಾತಸ್ತರಾಮ್ (अव्य०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅರುಣೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮುಂಜಾನೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚೆ. प्रातः अतिशायने "तरप्" (५-३-५७)। "आमु" (५-४-११)। "प्रातस्तरां पतत्रिभ्यः प्रबुद्धः प्रणमन् रविम्" भट्टि० ४-१४।

प्राति ಪ್ರಾತಿ (स्त्री०) 1. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು, ತುಂಬುವುದು. प्रा (पूरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಒಂದು ಚೋಟಿನ ಅಳತೆ, ಒಂದು ಪ್ರಾದೇಶದ ಅಳತೆ. ತರ್ಜನಿ ಬೆರಳಿನೊಡನೆ ನೀಡಿದ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಅಳತೆ ಪ್ರಾದೇಶವಾಗುವುದು. ಈ ಅಳತೆಗೆ ಚೋಟು ಎಂದು ಹೆಸರು. "प्रातिः पूर्तिप्रादेशयोःस्त्रियाम्" मेदि०।

प्रातिका ಪ್ರಾತಿಕಾ (स्त्री०) ದಾಸಿವಾಳದಗಿಡ, ಜಪಾವೃಕ್ಷ. प्र + अत (सातत्यगमने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रातिकूलिक ಪ್ರಾತಿಕೂಲಿಕ (वि०) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. प्रतिकूलं वर्तते—"ठक्" (४-४-२८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-४-१५)। **–कूलिकी –ಕೂಲಿಕೀ.** "तां प्रातिकूलिकीं मत्वा जिहीर्षुर्भीमविग्रहः" भट्टि० ५-१४।

प्रातिकूल्य ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯ (न०) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रतिकूलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्रातिजनीन ಪ್ರಾತಿಜನೀನ (वि०) ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಲ್ಲೂ ಒಳ್ಳೆಯವನಾಗಿರುವ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ. प्रतिजनं साधुः "खञ्" (४-४-९९)।

प्रातिपक्ष ಪ್ರಾತಿಪಕ್ಷ (वि०) ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಶತ್ರುಸಂಬಂಧವಾದ. प्रतिपक्षस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्रातिपक्षे यन्त्रा नागः प्रास्तवक्त्रच्छदोऽपि" माघ० १८-२८।

प्रातिपथिक ಪ್ರಾತಿಪಥಿಕ (वि०) ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವವನು, ದಾರಿಯಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವವನು. प्रतिपथं गच्छति "ठक्" (४-४-४२)। सूत्रे चकारात् ठनि **–प्रतिपथिकः– ಪ್ರತಿಪಥಿಕಃ.**

प्रातिपद ಪ್ರಾತಿಪದ (वि०) ಪ್ರತಿಪತ್ತಿನ (ಪಾಡ್ಯದ) ದಿನ ಉಂಟಾಗುವ. प्रतिपदि भवः "अण्" (४-३-१६)।

प्रातिपदिक ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ (पु०) 1. ಪ್ರತಿಪತ್ ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿ. प्रतिपत्तिथौ भवः "ठञ्" (४-३-११)। "इत्थम्भूतो महानग्निर्ब्रह्मक्रोधोद्भवो महान्। उवाच देवं ब्रह्माणं तिथिर्मे दीयतां प्रभो। यस्यामहं समस्तस्य जगतः ख्यातिमाप्नुयाम्॥ देवानामथ यक्षाणां गन्धर्वाणां च सत्तम। आदौ प्रतिपदा येन त्वमुत्पन्नोऽसि पावक। त्वत्पदात् प्रातिपदिकं सम्भविष्यन्ति देवताः। अतस्ते प्रतिपन्नाम तिथिरेषा भविष्यति" वराहपु०। (न०) 2. ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. "अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम्" पा० सू० १-२-४५। प्रतिपदे धातुभिन्नपदे भवः।

प्रातिभ ಪ್ರಾತಿಭ (न०) ಪ್ರತಿಭೆ, ಹೊಸಹೊಸದಾಗಿ ವಿಷಯಗಳು ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿ. प्रतिभा स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "प्रातिभं त्रिसरकेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः" माघ० १०-१२।

प्रातिभाव्य ಪ್ರಾತಿಭಾವ್ಯ (न०) 1. ಜಾಮೀನು, ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ. प्रतिभुवो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಜಾಮೀನಾದವನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನ. "प्रातिभाव्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकं च यत्। दण्डशुल्कावशेषं च न पुत्रो दातुमर्हति" मनु० ८-१५९।

प्रातिभासिक ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ (वि०) ತೋರ್ಕೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿಲ್ಲದ. प्रतिभासादागतः। ಸತ್ತ್ವವು (ವಸ್ತುವಿನ ಇರುವಿಕೆ) पारमार्थिकम् व्यावहारिकम् ಮತ್ತು प्रातिभासिकम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಅಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸತ್ತ್ವವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ. ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಘಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸತ್ತ್ವವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ. ಪ್ರತಿಭಾಸದ (ತೋರ್ಕೆ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಣುವುದರಿಂದ (ಅನಂತರ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ) ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತದ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ.

प्रातिलोमिक ಪ್ರಾತಿಲೋಮಿಕ (वि०) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವ, ನೀತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. प्रतिलोमं वर्तते "ठक्" (४-४-२८)।

प्रातिलोम्य ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯ (न०) ವಿಪರ್ಯಯ, ತಲೆಕೆಳಗಾಗುವುದು, ಹಿಂದುಮುಂದಾಗುವುದು, ನೀತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रतिलोमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्रातिवेशिक ಪ್ರಾತಿವೇಶಿಕ (वि०) ನೆರೆಮನೆಯವನು, ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವನು. प्रतिवेशे भवः।

प्रातिवेश्य ಪ್ರಾತಿವೇಶ್ಯ (वि०) ಪಕ್ಕದಮನೆಯವನು, ನೆರೆಮನೆಯವನು. प्रतिवेशे भवः। "प्रातिवेश्यानुवेश्यौ च कल्याणे विंशतिद्विजे" मनु० ८-३९२।

प्रातिशाख्य ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯ (न०) ವೇದದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಾಖೆಗೂ ಇರುವ ವ್ಯಾಕರಣ. प्रतिशाखं भवः "ञ्यः" (वा० ४-३-५९)। ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಾಖೆಗೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದೆ. ಸಂಹಿತಾಪಾಠಗಳಲ್ಲಿನ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಸ್ವರ ಸಂಧಿ ಆಯಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಗಳು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳೂ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸಂಹಿತೆಗಳ ಮಂತ್ರಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದದ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯವು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಆಶ್ವಲಾಯನರ ಗುರುಗಳಾದ ಶೌನಕರು ಈ ಋಗ್ವೇದದ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷಾಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರೂ ಉಂಟು.

ಸಾಮವೇದ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಋಷಿವಿರಚಿತವಾದ "ಪುಷ್ಪಸೂತ್ರ" ಮತ್ತು ಶಾಕಟಾಯನ ರಚಿತವಾದ "ಋಕ್‌ತಂತ್ರ" ಇವೆರಡೂ ಮುಖ್ಯವಾದುವು.

ತೈತ್ತಿರೀಯ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನಗಳಿವೆ. ಇದು ಸೂತ್ರಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಪ್ರಥಮಪ್ರಶ್ನದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯ ಶಬ್ದಸ್ಥಾನ ಶಬ್ದೋತ್ಪತ್ತಿಯ ರೀತಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸ್ವರಗಳು ವಿಸರ್ಗಸಂಧಿ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳೂ ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಶ್ನದಲ್ಲಿ ಣತ್ವವಿಧಾನ ಅನುಸ್ವಾರ ಅನುನಾಸಿಕ ಸ್ವರಿತ ಸಂಹಿತಾಸ್ವರೂಪ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದದ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯವನ್ನು ಶಾಕಟಾಯನ ಮುನಿಗಳು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

प्रातिस्विक ಪ್ರಾತಿಸ್ವಿಕ (वि०) 1. ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ. 2. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಲ್ಲೂ ಇರುವ, ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲೂ ಇರುವ (ವಿಶೇಷಧರ್ಮ). ಘಟದಲ್ಲಿ ಘಟನಿಷ್ಠವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ವಿಶೇಷಧರ್ಮ. ಇದು ಪ್ರಾತಿಸ್ವಿಕ.

प्रातिहारिक ಪ್ರಾತಿಹಾರಿಕ (पुं०) ಮಾಯಾಕಾರ, ಯಕ್ಷಿಣಿಯವನು, ಗಾರುಡಿಗ. प्रतिहारः प्रतिहरणं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "मायाकारस्तु प्रातिहारिकः" अम०।

प्रातीतिक ಪ್ರಾತೀತಿಕ (वि०) ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ವಸ್ತುತಃ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. प्रतीत्या निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)।

प्रातीप ಪ್ರಾತೀಪ (पुं०) ಪ್ರತೀಪರಾಜನ ಮಗ, ಶಂತನು ರಾಜ. प्रतीपस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

प्रातीपिक ಪ್ರಾತೀಪಿಕ (वि०) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. प्रतीपं वर्तते "ठक्" (४-४-२८)।

प्रात्ययिक ಪ್ರಾತ್ಯಯಿಕ (वि०) ಜಾಮೀನುದಾರ, ಸಾಲಗಾರನಿಗೋಸ್ಕರ ಜಾಮೀನಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವವನು.

प्राथमकल्पिक ಪ್ರಾಥಮಕಲ್ಪಿಕ (पुं०) ಮೊದಲನೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. प्रथमकल्पं प्रथमशास्त्रमधीते — "ठक्" (वा० ४-२-६०)।

प्राथमिक ಪ್ರಾಥಮಿಕ (वि०) 1. ಮೊದಲು ಉಂಟಾದ. प्रथमे भवः "ठक्" (४-३-७२)। 2. ಮೊದಲನೆಯ.

प्राथम्य ಪ್ರಾಥಮ್ಯ (न०) ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रथमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्रादि ಪ್ರಾದಿ (पुं०) ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಗಣ. प्र ಮೊದಲಾದ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಗುಂಪು. प्र परा अप सम् अनु अव निस निर् दुस् दुर् वि आङ् नि अधि अपि अति सु उत् अभि प्रति परि उप ಇವು ಪ್ರಾದಿಗಳು.

प्रादुर्भाव ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ (पुं०) 1. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ದರ್ಶನಕೊಡುವುದು, ತೋರ್ಕೆ. प्रादुस्+भू (सत्तायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮವೆತ್ತುವುದು. "वपुःप्रादुर्भावादनुमितमिदं जन्मनि पुरा पुरारे न क्वापि क्वचिदपि भवन्तं प्रणतवान्" कुव०।

प्रादुर्भूत ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. 2. ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ, ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ.

प्रादुस् ಪ್ರಾದುಸ್ (अव्य०) ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. प्र + अद (भक्षण) "उस्" बाहु०। "महाभूतादि वृत्तौजाः प्रादुरासीत्तमोनुदः" मनु० १-६।

प्रादुष्कृत ಪ್ರಾದುಷ್ಕೃತ (वि०) ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रादुष्कृतं लाघवमुल्बणेन" याद० २०-८।

प्रादेश ಪ್ರಾದೇಶ (पुं०) 1. ಒಂದು ಚೋಟಿನ ಅಳತೆ, ತರ್ಜನಿ ಬೆರಳಿನೊಡನೆ ನೀಡಿದ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಅಳತೆ. प्रदिश्यते — प्र + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। दीर्घः (६-३-१२२)। "प्रमाणतो भीमसेनः प्रादेशेनाधिकोऽर्जुनात्"। 2. ಪ್ರದೇಶ, ಸ್ಥಾನ, ಸ್ಥಳ. प्रदेश स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "प्रादेशो देशमात्रे च तर्जन्यङ्गुष्ठसम्मिते" मेदि०।

प्रादेशन ಪ್ರಾದೇಶನ (न०) ದಾನ, ಕೊಡುವುದು. प्र+आ + दिश (अतिसर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रादेशिक ಪ್ರಾದೇಶಿಕ (वि०) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. प्रदेशे भवः "ठक्"।

प्रादोष ಪ್ರಾದೋಷ (वि०) 1. ಪ್ರದೋಷಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ. प्रदोषस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪ್ರದೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಗುವ ಮೃಗ. प्रदोषे व्याहरति "अण्" (४-३-५१)। प्रदोषे व्याहरति प्रादोषो मृगः। 3. ಪ್ರದೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. प्रदोषसहचरितं अध्ययनं सोढमस्य "अण्" (४-३-१४)। वा "ठञ्"। **–प्रादोषिकः –ಪ್ರಾದೋಷಿಕಃ.**

प्राधनिक ಪ್ರಾಧನಿಕ (न०) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಆಯುಧ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಆಯುಧ. प्रधनं संग्रामः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "सूर्येन्दुवाय्वग्न्यगमं त्रिधामभिः परिक्रमत्प्राधनिकैर्दुरासदम्" भाग० ३-८-३१।

प्राधान्य ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ (न०) ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रधानस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्राधीत ಪ್ರಾಧೀತ (न०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. प्रकृष्टमधीतम्। (वि०) 2. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. प्रकृष्टमधीतं येषाम्। "अनन्ययोगात्स रथो बभार प्राधीतवेद्यां प्रणवप्रवृत्तिम्" याद० २३-२३।

प्राध्व ಪ್ರಾಧ್ವ (न०) 1. ನರ್ಮ, ಪರಿಹಾಸ. "प्राध्वमध्वनि मुधा विदधासि"। 2. ಬಹಳ ದೂರದ ಮಾರ್ಗ. 3. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು. (वि०) 4. ನಮ್ರನಾದ, ಬಗ್ಗಿರುವ. "प्राध्वं सुप्रणते चातिदूरवर्त्मनि बन्धने" विश्व०। (अव्य०) 5. ಅನುಕೂಲವಾಗಿ. "सभाजने मे भुजमूर्ध्वबाहुः सव्येतरं प्राध्वमितः प्रयुङ्क्ते" रघु० १३-४३। 6. ವಕ್ರವಾಗಿ, ಡೊಂಕಾಗಿ.

प्रान्त ಪ್ರಾಂತ (पुं०) 1. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 2. ಕೊನೆಯಭಾಗ, ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. प्रकृष्टोऽन्तः। "प्रान्तेषु संसक्तनमेरुशाखं ध्यानास्पदं भूतपतेर्विवेश" कुमा० ३-४३। 3. ಪಾರ್ಶ್ವ, ಪಕ್ಕ. "अमी वेदिं परितः क्लृप्तधिष्ण्याः समिद्वन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः" शाकु० ४-७। 4. ಕೋಣ, ಮೂಲೆ. "ईषत्तिर्यग्वलनविषमं कूणितप्रान्तमेतत्" मालती० ४-२।

प्रान्ततस् ಪ್ರಾಂತತಸ್ (अव्य०) ಪ್ರಾಂತಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಕೊನೆಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಸುತ್ತಲೂ. प्रान्त "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

प्रान्तर ಪ್ರಾಂತರ (न०) 1. ಬಹಳದೂರ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ದಾರಿ. प्रकृष्टमन्तरं व्यवधानमत्र। 2. ಬಹಳದೂರ ಮರ ನೆರಳು ನೀರು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ದಾರಿ. दूरं शून्यो दूरशून्यः जलादिवर्जितः अध्वा प्रान्तरं भवति। 3. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 4. ಕೋಟರ, ಮರದ ಪೊಟರೆ. "प्रान्तरं विपिने दूरशून्यवर्त्मनि कोटरे" मेदि०।

प्रान्तशून्य ಪ್ರಾಂತಶೂನ್ಯ (न०) ಮರ ನೆರಳು ನೀರು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ಶೂನ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ.

प्रापक ಪ್ರಾಪಕ (वि०) 1. ಹೊಂದುವವನು, ಪಡೆಯುವವನು. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹೊಂದಿಸುವ, ಸೇರಿಸುವ. प्र + आप्लृ + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३४)। 3. ಸಾಗಿಸುವ, ಒಯ್ಯುವ. 4. ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ, ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ. "त्वत्प्रापकस्त्रस्यति नैनसोऽपि त्वय्येव दास्येऽपि न लज्जते यत्" नैष० ३-११०।

प्रापण ಪ್ರಾಪಣ (न०) 1. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. 2. ಸೇರಿಸುವುದು, ಹೊಂದಿಸುವುದು. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದು, ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದು. 4. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. प्र + आप्लृ "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ಹೊಂದುವುದು, ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು.

प्रापणिक ಪ್ರಾಪಣಿಕ (पुं०) ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು, ವರ್ತಕ. प्र + आ + पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "किकन्" (उ० २-४२)। "आढ्यादिव प्रापणिकादजस्रं जग्राह रत्नान्यमितानि लोकः" माघ० ४-११।

प्रापणीय ಪ್ರಾಪಣೀಯ (वि०) 1. ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. ಹೊಂದಬೇಕಾದ. 2. ಪಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 3. ಪಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಸೇರಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ತಲುಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಸೇರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. 9. ತಲುಪಿಸಲ್ಪಡುವ. "धूमज्योतिः सलिलमरुतां संनिपातः क्व मेघः संदेशार्थाः क्व पटुकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः" मेघ० १-५।

10. ಹೊಂದಿಸಬೇಕಾದ. 11. ತಲುಪಿಸಬೇಕಾದ, 12. ಸಾಗಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **प्राप्तव्यम् ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಮ್.** "प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो देवोऽपि तं लङ्घयितुं न शक्तः" पञ्चतं० २-११२। प्र + आप्लृ + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। **प्रापयितव्यः ಪ್ರಾಪಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रापयत् ಪ್ರಾಪಯತ್ (वि०) 1. ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रापयन् पवनव्याधेर्गिरमुत्तरपक्षताम्" माघ० २-१५। 2. ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಲುಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **प्रापयमाणः ಪ್ರಾಪಯಮಾಣಃ.**

प्रापयितृ ಪ್ರಾಪಯಿತೃ (वि०) 1. ಹೊಂದಿಸುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಸೇರಿಸುವ, ತಲುಪಿಸುವ. 3. ಸಾಗಿಸುವ, ಒಯ್ಯುವ. 4. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

प्रापित ಪ್ರಾಪಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रापितेव चटुकाकुविडम्बं लम्भितेन बहुयाचनलज्जाम्" नैष० ५-८४। 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रापितस्तव परं पदं त्वया निर्विशेम निविशेमहि त्वयि" याद० १७-९४। 3. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಲುಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रापितवत् ಪ್ರಾಪಿತವತ್ (वि०) 1. ಸೇರಿಸಿದವನು. 2. ತಲುಪಿಸಿದವನು. 3. ಸಾಗಿಸಿದವನು, ಒಯ್ದವನು. प्र+आप्लृ+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रापिपयिषत् ಪ್ರಾಪಿಪಯಿಷತ್ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) +सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸೇರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ತಲುಪಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रापिपयिषा ಪ್ರಾಪಿಪಯಿಷಾ (स्त्री०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಗಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ತಲುಪಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಹೊಂದಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, प्र +आप्लृ (व्याप्तौ) +सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रापिपयिषु ಪ್ರಾಪಿಪಯಿಷು (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) +सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रतीतस्तत्किं मामतिभरमधः प्रापिपयिषुः" माघ० ५-६९। 2. ಸೇರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. 3. ತಲುಪಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

प्राप्त ಪ್ರಾಪ್ತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्राप्ताः कृच्छ्राद्दृष्यशृङ्गोपचारैः पुण्यश्रीकाः कोसलेन्द्रेण पुत्राः" म० वी० १-२४। 2. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಈಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आमृश्य रात्रिमरुणोदयजातपुष्पां प्राप्तानुताप इव सत्पथलङ्घनेन" याद० १९-४०। "तेन प्राप्तं गर्भवासादि दुःखम्" मु० मा०। 3. ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "न तस्थौ भर्तृतः प्राप्तमानसंप्रतिपत्तिषु" माघ० १९-३८। 5. ಉಂಟಾದ, ಸಂಭವಿಸಿದ. "एतस्मिन्नेनसि प्राप्ते वसित्वा गर्दभाजिनम्" मनु० ११-१२२। 6. ಹೊಂದಿದ, ಸೇರಿದ, ತಲುಪಿದ. "परिष्कृति भारतवर्षसीम्नः प्राप्ता वयं पर्वतसार्वभौमम्" याद० १८-३३। 7. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ. "प्राप्तो मौक्तिकहारमुन्नतकुचाभोगस्तदीयद्विषाम्" माघ० १६-८४। 8. ಅನುಭವಿಸಿದ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸಹಿಸಿದ. "प्राप्तोऽभिमानव्यसनादसह्यं दन्तीव दन्तव्यसनाद्विकारम्" किरा० ३-४५। 9. ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. "प्राप्तावेकरथारूढौ पृच्छन्तौ त्वामितस्ततः" वेणी० ५-२५। 10. ಬಂದು ಸೇರಿದ, ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ. "प्राप्तार्थग्रहणं द्रव्यपरीवर्तोऽनुरोधनम्" हितो० २-१०३। 11. ಬಂದ, ಒದಗಿದ, ಬಂದು ಸೇರಿದ. "असाध्यः कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा" माघ० २-७४।

प्राप्तकाल ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲ (पुं०) 1. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಮಯ. (वि०) 2. ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲವುಳ್ಳ.

प्राप्तप्रसव ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರಸವ (वि०) ಪ್ರಸವಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿರುವ, ಹೆರಿಗೆಯ ಸಮಯವು ಒದಗಿರುವ. "प्राप्तप्रसवमात्मानं गङ्गादेव्यां विमुञ्चति" उ० रा० ७-२।

प्राप्तमनोरथ ಪ್ರಾಪ್ತಮನೋರಥ (वि०) ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಕೈಗೂಡಿದ.

प्राप्तरूप ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪ (वि०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 2. ಮನೋಹರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "प्राप्तरूपो ज्ञरम्ययोः" मेदि०।

प्राप्तवत् ಪ್ರಾಪ್ತವತ್ (वि०) 1. ಪಡೆದ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಹೊಂದಿದ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

"पद्मनाभचरणाङ्कितास्मसु प्राप्तवत्स्वमृतविप्रुषो नवाः" कुमा० ७-२३ । 2. ಹೊಂದಿದ, ಸೇರಿದ. ತಲುಪಿದ. 3. ಆಗಮಿಸಿದ, ಬಂದು ಸೇರಿದ. 4. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ. स्त्रियां "ङीप्" । **–वती –ವತೀ.** "रम्या इति प्राप्तवतीः पताका रागं विविक्ता इति वर्धयन्तीः" माघ० ३-५३ ।

प्राप्ति ಪ್ರಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "परस्परप्राप्तिनिराशयोर्वरं शरीरनाशोऽपि समानुरागयोः" माल० ३-१६ । 2. ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. 3. ಆಗಮನ, ಬರುವುದು. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಉದಯ, ಆವಿರ್ಭಾವ. "गच्छन्त्यात्मप्रसादेन विदुषां प्राप्तिमव्ययाम्" भा० आश्व० ४८-३ । 5. ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲ. 6. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा। प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः" अम०। 7. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. 8. ಸಂಗ್ರಹ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. ಕೂಡಿಡುವುದು. 9. ಭಾಗ, ಅಂಶ. 10. ಅದೃಷ್ಟ. 11. ಸಂಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ. 12. ಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ.

प्राप्त्याशा ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ. 2. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯದ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) आरम्भः (2) यत्नः (3) प्राप्त्याशा (4) नियताप्तिः ಮತ್ತು (5) फलागमः ಮೂರನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶೆ. ಉಪಾಯ ಮತ್ತು ಅಪಾಯ (ಪ್ರತಿಬಂಧಕ) ಶಂಕೆಗಳಿಂದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಶಯ. "उपायापायशङ्काभ्यां प्राप्त्याशा प्राप्तिसंभवः" (संभावना) सा० द० ६-७२ ।

प्राप्नुवत् ಪ್ರಾಪ್ನುವತ್ (वि०) 1. ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ತಲುಪುತ್ತಿರುವ, ಸೇರುತ್ತಿರುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "शुद्धाः सङ्गं न क्वचित्प्राप्नुवन्तः दूरान्मुक्ताः शीघ्रतां दर्शयन्तः" माघ० १८-१३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । **–वती –ವತೀ.**

प्राप्य ಪ್ರಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸೇರಲ್ಪಡುವ, ತಲುಪಲ್ಪಡುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४) । 4. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) निर्वर्त्यम् (2) विकार्यम् (3) प्राप्यम् ಮತ್ತು (4) अनीप्सितम् ಇವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳು. "देवदत्तः शालां गच्छति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಾಲೆಯು ಪ್ರಾಪ್ಯಕರ್ಮವಾಗುವುದು. (अव्य०) 5. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. 6. ಸೇರಿ, ತಲುಪಿ. "प्राप्य यादवपतिस्त्रिविष्टपं देवमातुरुपनीतकुण्डलः" याद० १७-५ ।

प्राबल्य ಪ್ರಾಬಲ್ಯ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರಭಾವ. प्रबलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) । 2. ಅಭ್ಯುದಯ, ಏಳಿಗೆ, ಏರಿಕೆ.

प्राबोधिक ಪ್ರಾಬೋಧಿಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಉಷಃಕಾಲ. प्रबोधाय हितः "ठक्" । 2. ಮಾಗಧ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಲು ಹಿತಕರವಾದ ರಾಗದಿಂದ ಗಾನಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ. प्रबोधः प्रबोधनं तत्र नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९) । (वि०) 3. ಪ್ರಬೋಧವೇ (ಎಬ್ಬಿಸುವುದೇ) ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. प्रबोधः प्रबोधनं प्रयोजनं यस्य "ठञ्" (५-१-१०९) । स्त्रियां **प्राबोधिकी ಪ್ರಾಬೋಧಿಕೀ.** "प्राबोधिकीभिरुपसेदुरितीव वाग्भिः स्वाधीनमर्त्यतनयं श्रुतिवन्दिनस्तम्" याद० १९-१ ।

प्राभञ्जन ಪ್ರಾಭಂಜನ (न०) ಸ್ವಾತೀನಕ್ಷತ್ರ. प्रभञ्जनो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४) ।

प्राभञ्जनि ಪ್ರಾಭಂಜನಿ (पुं०) ವಾಯುವಿನ ಮಗನಾದ ಹನುಮಂತ. प्रभञ्जनस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "आयूंषि त्वक्षु निर्भिद्य प्राभञ्जनिरमोचयत्" भट्टि० ९-६७ ।

प्राभव ಪ್ರಾಭವ (न०) 1. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಆಡಳಿತ, ಆಜ್ಞೆ. प्रभोर्भावः "अण्" (५-१-१३१) । 2. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्राभवत्य ಪ್ರಾಭವತ್ಯ (न०) 1. ವಿಭುತ್ವ. 2. ಅಧಿಕಾರ. प्रभवतो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अनिच्छतः प्राभवत्याद्राज्ञा दण्डचः शतानि षट्" मनु० ८-४१२ ।

प्राभाकर ಪ್ರಾಭಾಕರ (पुं०) 1. ಪ್ರಭಾಕರಮತಾನುಯಾಯಿ. (न०) 2. ಪ್ರಭಾಕರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. प्रभाकरमतं वेत्ति प्रभाकरसम्बन्धि वा "अण्" (४-२-५९, ४-३-१२०) ।

प्राभातिक ಪ್ರಾಭಾತಿಕ (वि०) ಉಷಃಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. प्रभाते भवः "ठक्"।

"प्रालेयलेशमिश्रे मरुति प्राभातिके च वाति जडे" पञ्चतं० १-३४१।

प्राभृत ಪ್ರಾಭೃತ (न०) ಕಾಣಿಕೆ, ರಾಜನ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಕೊಡುವ ಉಪಹಾರ. प्राभ्रियते—प्र+आ+भृञ् (भरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तं दत्तप्राभृतं दूतं स संमान्य व्यसर्जयत्" कथास०।

प्राभृतक ಪ್ರಾಭೃತಕ (न०) ಕಾಣಿಕೆ, ರಾಜನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಉಪಹಾರ. प्राभृत स्वार्थे "कः"।

प्रामाणिक ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. प्रमाणेन निर्वृत्तः "ठक्" (५-१-७९)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. 3. ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹವಾದ, ನಂಬಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಹೇತುವಾದಿ, ನೈಯಾಯಿಕ.

प्रामाण्य ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ (न०) 1. ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಕ್ಷ್ಯ, –ರುಜುವಾತು. प्रमाणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रामादिक ಪ್ರಾಮಾದಿಕ (वि०) ಅಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ. प्रमादेन निर्वृत्तः "ठक्" (४-४-१९)।

प्रामीत्य ಪ್ರಾಮಿತ್ಯ (न०) 1. ಋಣ, ಸಾಲ, 2. ಮರಣ.

प्राय ಪ್ರಾಯ (पुं०) 1. ಮರಣ ಹೊಂದಲು ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸ. प्रकृष्टमयनम्—इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "अहं वः प्रतिजानामि न गमिष्याम्यहं पुरीम्। इहैव प्रायमासिष्ये श्रेयो मरणमेव च" रामा०। 2. ಮರಣ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆ, ಅಧಿಕಾಂಶ. 4. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳ. 5. ಪಾಪ. 6. ತಪಸ್ಸು. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) (अव्य०) 7. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ, ಅನೇಕವಾಗಿ. (वि०) 8. ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ತುಂಬಿದ. "स्फुटितकमलामोदप्रायाः प्रवान्तु वनानिलाः" उ० रा० ३-२४। 9. ಬಹಳವಾದ, ಪ್ರಚುರವಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "मिलितवेत्रपाणिवर्षवरप्रायपुरुषपरिवारा" मालती० १। 10. ತುಲ್ಯವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "वर्षशतप्रायं दिनम्"। "पीयूषप्रायं प्रभाषणम्" ಇತ್ಯಾದಿ.

प्रायत्य ಪ್ರಾಯತ್ಯ (न०) ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रयतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्रायशस् ಪ್ರಾಯಶಸ್ (अव्य०) ಬಹುಪಾಲು, ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ, ಅನೇಕವಾಗಿ. "आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां सद्यः पाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि" मेघ० १-१०।

प्रायश्चित्त ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ (न०) ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ. प्रायस्य पापस्य चित्तं विशोधनम्। "प्रायः पापं समुद्दिष्टं चित्तं तस्य विशोधनम्" स्मृतिः। प्रायः तपः तस्य चित्तं निश्चयः। "प्रायो नाम तपः प्रोक्तं चित्तं निश्चय उच्यते। तपोनिश्चयसंयुक्तं प्रायश्चित्तमिति स्मृतम्"। निश्चयसंयुक्तं पापक्षयसाधनत्वेन निश्चितम् इति वा। ತಪಸ್ಸು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಶಾರೀರವಾದ ಕರ್ಮದೋಷದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ಥಾವರತ್ವವನ್ನೂ ವಾಚಿಕದೋಷದಿಂದ ಪಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ಮೃಗ ಜನ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾನಸದೋಷದಿಂದ ಅಂತ್ಯಜತ್ವವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "शरीरजैः कर्मदोषैः याति स्थावरतां नरः। वाचिकैः पक्षिमृगतां मानसैरन्त्यजातिताम्" मनु० १२-९। ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದೋಷದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "अकुर्वन् विहितं कर्म निषिद्धं तु समाचरन्। प्रसजंश्चेन्द्रियार्थेषु प्रायश्चित्तीयते नरः॥ काम्यानां सफलार्थं च दोषघातार्थमेव च। अतः काम्यं नैमित्तिकञ्च प्रायश्चित्तमिति स्थितिः"॥

प्रायश्चित्ति ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ.

प्रायस् ಪ್ರಾಯಸ್ (अव्य०) 1. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ, ಅನೇಕವಾಗಿ. प्र+अय (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "स पौरकन्याकरविप्रकीर्णान् प्रायः प्रतीच्छन्नुपचारलाजान्" याद० १३-६३। 2. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾವ್ಯಂಜಕ ಶಬ್ದ. "मन्ये शङ्के ध्रुवं प्रायो नूनमित्येवमादिभिः। उत्प्रेक्षा व्यज्यते शब्दैरिवशब्दोऽपि तादृशः"। "मालिन्ययोगमपनीय करावमर्शैः प्रायो यथार्हमनुलिम्पति कुङ्कुमेन" याद० १९-२७। 3. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ. "प्रायः प्रत्ययमादत्ते स्वगुणेषूत्तमादरः" कुमा० ६-२०।

प्रायिक ಪ್ರಾಯಿಕ (वि०) ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ, ಅನೇಕವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಿರುವ, ವಿಕಲ್ಪವಾದ. प्रायेण भवम् "ठक्" (४-३-३९)।

प्रायेण ಪ್ರಾಯೇಣ (अव्य०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಹುಪಾಲು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ. "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी

विश्वसृजः प्रवृत्तिः'' कुमा० ३-२८। 2. ಬಹುಶಃ, ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ, ಅನೇಕವಾಗಿ. "प्रायेण नीचानपि मेदिनी-भृतो जनः समेनैव पथाधिरोहति" माघ० १२-४६। 3. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾವ್ಯಂಜಕ ಶಬ್ದ. "प्रदक्षिणावृत्तशिखाकलापः प्रायेण नीराजनमाततान" याद० १३-८५।

प्रायोज्य ಪ್ರಾಯೋಜ್ಯ (वि०) ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಯೋಗಾರ್ಹವಾದ. प्र+आ+युजिर् (योगे)+णिच् कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "प्रायोज्यं न विभज्येत"। ಉಪಯೋಗಾರ್ಹವಾದ ಪುಸ್ತಕಾದಿಗಳನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದು.

प्रायोपविष्ट ಪ್ರಾಯೋಪವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ನಿರಶನವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ, ಉದ್ದೇಶಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯದ ಸಫಲತೆಗಾಗಿ ಉಪವಾಸಮಾಡಿ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತಿರುವ. प्रायेण मरणार्थमनशनेन उपविष्टः। 2. ಆಮರಣ ಉಪವಾಸವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ. "प्रायोपविष्टे नृपतौ मणलूरेश्वरे तदा" भा० आश्व० ७१-१।

प्रायोपवेश ಪ್ರಾಯೋಪವೇಶ (पुं०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಉಪವಾಸಮಾಡಿ ಕೂಡುವುದು. प्रायेण मरणपर्यन्तमनशनेन उपवेशः। "प्रायोपवेशमस्माकं मरणं च जटायुषः" रामा०। 2. ಮರಣಪರ್ಯಂತ ನಿರಶನ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವುದು. "प्रायोपवेशो राजर्षेः विप्रशापात् परीक्षितः" भाग०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–उपवेशनम् –ಉಪವೇಶನಮ್.**

प्रायौगिक ಪ್ರಾಯೌಗಿಕ (वि०) ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. प्रयोगमर्हति — प्रयोग "ठक्" (५-१-६४)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)।

प्रारब्ध ಪ್ರಾರಬ್ಧ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + आ + रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथाभिषेकं रघुवंशकेतोः प्रारब्धमानन्दजलैर्जनन्योः। निर्वर्तयामासुरमात्यवृद्धास्तीर्थाहृतैः काञ्चनकुम्भतोयैः" रघु० १४-७। "प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति" भर्तृ० १-७२। 2. ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮ, ಪುನರ್ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜನ್ಮಾಂತರದ ಕರ್ಮ. ಅನುಭವಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ. ಕರ್ಮವು ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಮತ್ತು ಸಂಚಿತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಅದು ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವವರೆಗೂ ಅನುಭವಿಸಿಯೇ ತೀರಬೇಕು, ಸಂಚಿತ (ಕೂಡಿಟ್ಟ) ಕರ್ಮವು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಕ್ಷಯ ಹೊಂದುವುದು. "अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम्। नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि"। "ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन" गीता ४-३७। (न०) 3. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

प्रारब्धवत् ಪ್ರಾರಬ್ಧವತ್ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದ. प्र+आ+रभ (राभस्ये) "क्तवतुः"।

प्रारब्धि ಪ್ರಾರಬ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. प्र+आ+रभ (राभस्ये) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. प्र + आ + रभ कर० "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रारब्धव्य ಪ್ರಾರಬ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+आ+रभ (राभस्ये) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಬೇಕಾದ, 3. ಉಪಕ್ರಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. प्र+आ+रभ "अनीयर्" (३-१-९६)। **–आरम्भणीयः –ಆರಂಭಣೀಯಃ.**

प्रारभमाण ಪ್ರಾರಭಮಾಣ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಕ್ರಮ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+आ+रभ (राभस्ये) "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रारभ्य ಪ್ರಾರಭ್ಯ (वि०) 1. ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+आ+रभ (राभस्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ.

प्रारम्भ ಪ್ರಾರಂಭ (पुं०) 1. ಉಪಕ್ರಮ, ಮೊದಲು ಮಾಡುವುದು, ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು. प्र + आ + रभ (राभस्ये) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रारम्भेऽपि त्रियामा तरुणयति निजं नीलिमानं वनेषु" मालती० ५-६। 2. ಯೋಗ. प्रकृष्टः आरम्भो योगो यस्य। "दिवसं शारदमिव प्रारम्भसुखदर्शनम्" रघु० १०-९। (वि०) 3. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. (ಸಾಮಾದ್ಯಪಾಯಪ್ರಯೋಗ). प्र+आ+रभ कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "फलानुमेयाः प्रारम्भाः संस्काराः प्राक्तना इव" रघु० १-२०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–आरम्भणम् –ಆರಂಭಣಮ್.**

प्रारम्भणीय ಪ್ರಾರಂಭಣೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+आ+रभ (राभस्ये)

कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಪ್ರಾರಂಭವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. प्रारम्भणं प्रयोजनमस्य "छ:" (५-१-१११)।

प्रारोह ಪ್ರಾರೋಹ (वि०) ಬೆಳೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ (ಚಿಗುರು). प्ररोहः शीलमस्य "ण:" (४-४-६२)।

प्रार्ण ಪ್ರಾರ್ಣ (न०) ಮೂಲಭೂತವಾದ ಋಣ, ಸಾಲ.

प्रार्थना ಪ್ರಾರ್ಥನಾ (स्त्री०) 1. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ, ಕೋರಿಕೆ. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "ये वर्तन्ते धनपतिपुरः प्रार्थनादुःखभाजो ये चाल्पत्वं दधति विषयाक्षेपपर्याप्तिबुद्धेः" भर्तृ० ३-२८। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "अथवा लब्धावकाशा मे प्रार्थना" शाकु० १। "उत्सर्पिणी खलु महतां प्रार्थना" शाकु०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **प्रार्थनम् ಪ್ರಾರ್ಥನಮ್.** "युगक्षयकृता धर्माः प्रार्थनानि विकुर्वते" भा० वन० ५१-३८।

प्रार्थनासिद्धि ಪ್ರಾರ್ಥನಾಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ, ಮನೋರಥವು ಕೈಗೂಡುವುದು. प्रार्थनायाः सिद्धिः। "पवनस्यानुकूलत्वात्प्रार्थनासिद्धिशंसिनः" रघु० १-४२।

प्रार्थनीय ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.** "न दृश्यते प्रार्थयितव्य एव ते" कुमा० ५-४६।

प्रार्थयमान ಪ್ರಾರ್ಥಯಮಾನ (वि०) ಬೇಡುತ್ತಿರುವ, ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रार्थयितृ ಪ್ರಾರ್ಥಯಿತೃ (वि०) ಬೇಡುವವನು, ಯಾಚಿಸುವವನು. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

प्रार्थित ಪ್ರಾರ್ಥಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "भविष्यति प्रार्थितदुर्लभः कथम्" कुमा० ५-४६। 3. ಕೋರಲ್ಪಟ್ಟ. "अङ्गव्ययप्रार्थितकार्यसिद्धिः स्थाण्वाश्रमं हैमवतं जगाम" कुमा० ३-२३। 4. ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रार्थितवत् ಪ್ರಾರ್ಥಿತವತ್ (वि०) 1. ಬೇಡಿದವನು, ಯಾಚಿಸಿದವನು. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು. 3. ಕೋರಿದವನು. 4. ಶತ್ರುವನ್ನು ತಡೆದವನು. 5. ಕೊಂದವನು. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रार्थिन् ಪ್ರಾರ್ಥಿನ್ (वि०) 1. ಬೇಡುವವನು, ಯಾಚಿಸುವವನು. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "मन्दः कवियशःप्रार्थी गमिष्याम्यपहास्यताम्" रघु० १-३। 3. ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವನು, ದಾಳಿಮಾಡುವವನು.

प्रार्थ्य ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯ (वि०) 1. ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೋರಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ದಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "यत्" (३-१-९७)।

प्रालम्ब ಪ್ರಾಲಂಬ (पुं०) 1. ಮುತ್ತಿನ ಸರ. "प्रालम्बद्विगुणितचामरप्रहासः" वेणी० २-२८। (न०) 2. ಕಂಠದಿಂದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಜೋಲಾಡುವ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ. प्रालम्बते — प्र+आ+लबि (अवस्रंसने) "अच्" (३-१-१३४)। "विस्रस्तमंसादपरो विलासी रत्नानुविद्धाङ्गदकोटिलग्नम्। प्रालम्बमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय साचीकृतचारुवक्त्रः" रघु० ६-१४। (वि०) 3. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रालम्बिका ಪ್ರಾಲಂಬಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿನ್ನದ ಸರ, ಚಿನ್ನದ ಕಂಠಾಭರಣ. प्रालम्बते—प्र+आ+लबि (अवस्रंसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रालेय ಪ್ರಾಲೇಯ (न०) ಹಿಮ, ಮಂಜು. प्रलीयन्ते पदार्था अत्र प्रलयो हिमाद्रिः, तत आगतम् "अण्" (४-३-७४)। इयादेशः (७-३-२)। "प्रालेयशीतमचलेश्वरमीश्वरोऽपि सान्द्रेभचर्मवसनावरणोऽधिशेते" माघ० ४-६४।

प्रालेयरश्मि ಪ್ರಾಲೇಯರಶ್ಮಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ.

प्रालेयशैल ಪ್ರಾಲೇಯಶೈಲ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. "प्रालेयशैलात् प्रथितानुभावा प्रवर्तते वागिव वश्यवाचः" याद० १८-४७।

प्रालेयांशु ಪ್ರಾಲೇಯಾಂಶು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. प्रालेयवत् शीता अंशवोऽस्य। "प्रालेयांशोः सपदि रुचयः शान्तमानान्तरायाः" माघ० ९-८७। 2. ಕರ್ಪೂರ.

प्रालेयाद्रि ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರಿ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. "प्रालेयाद्रेरुपतटमतिक्रम्य तांस्तान् विशेषान्" मेघ० १-५७।

प्रावट ಪ್ರಾವಟ (पुं०) ಯವ, ಬಾರ್ಲಿ.

प्रावण ಪ್ರಾವಣ (न०) ಖನಿತ್ರ, ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ.

प्रावर ಪ್ರಾವರ (पुं०) ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಬೇಲಿ. प्र + आ + वृञ् (वरणे) कर० "अप्" (३-३-५८)।

प्रावरण ಪ್ರಾವರಣ (न०) ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. प्रावृणोत्यनेन शरीरम्—प्र+आ+वृञ् (वरणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

प्रावार ಪ್ರಾವಾರ (पुं०) ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. प्राव्रियते शरीरमनेन — प्र + आ + वृञ् (वरणे) "घञ्" (३-३-५४)। "आच्छादयसि प्रावारानश्नासि पिशितौदनम्" भा० सभा०।

प्रावारक ಪ್ರಾವಾರಕ (पुं०) ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ, ಉತ್ತರೀಯ.

प्रावास ಪ್ರಾವಾಸ (वि०) 1. ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्रवासे दीयते कार्यं वा "अण्" (५-१-९७)।

प्रावासिक ಪ್ರಾವಾಸಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧುವಾಗಿರುವ, ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ. प्रवासाय साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)। 2. ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ. प्रवासाय प्रभवति "ठञ्" (५-१-१०१)।

प्रावीण्य ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ (न०) ಜಾಣತನ, ನಿಪುಣತೆ, ನುರಿತಿರುವಿಕೆ, ಕುಶಲತೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ. प्रवीणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आविष्कृतं कथाप्रावीण्यं वत्सेन" उ० रा० ४।

प्रावृट्(ष्) ಪ್ರಾವೃಟ್(ಷ್) (स्त्री०) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ವರ್ಷಋತು, ಮಳೆಗಾಲ. प्रावर्षत्यत्र—वृषु (सेचने) अधि० "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "पश्यन् हिमे प्रावृषि खञ्जरीटान् क्षिप्नुर्यमादाय विधिः क्वचित्तान्" नैष० १०-१२०।

प्रावृट्काल ಪ್ರಾವೃಟ್ಕಾಲ (पुं०) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ಮಳೆಗಾಲ.

प्रावृडत्यय ಪ್ರಾವೃಡತ್ಯಯ (पुं०) 1. ಶರದೃತು. प्रावृषः अत्ययो नाशो यत्र। 2. ವರ್ಷಋತುವು ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು. प्रावृषः अत्ययः।

प्रावृत ಪ್ರಾವೃತ (न०) 1. ಅವಗುಂಠನ, ಮುಸುಕು, ತೋಳಿಲ್ಲದ ಮೇಲಂಗಿ. प्र+आ+वृञ् (वरणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रावृति ಪ್ರಾವೃತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊದಿಕೆ, ಆವರಣ, ಮುಸುಕು, ಅವಗುಂಠನ. 2. ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಬೇಲಿ. प्रावृणोति प्रकर्षेणाच्छादयति दृष्टिमार्गम्—प्र+आ+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಮಲ, ಅಶುಚಿ, ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಡುವ ಮಾಯೆಯ ಕಾರ್ಯ. प्रावृणोति आच्छादयति आत्मनो दर्शनक्रिये।

प्रावृत्तिक ಪ್ರಾವೃತ್ತಿಕ (पुं०) ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ದೂತ.

प्रावृषा ಪ್ರಾವೃಷಾ (स्त्री०) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ವರ್ಷಋತು. प्रावृष् हलन्तत्वात् "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानाम्"।

प्रावृषायणी ಪ್ರಾವೃಷಾಯಣೀ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. प्रावृषामयते—कर्त० "ल्युट्" (३-३-११३)।

प्रावृषिक ಪ್ರಾವೃಷಿಕ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. प्रावृषि वर्षाकाले कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. प्रावृषि भवः "ठप्" (४-३-२६)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१५)।

प्रावृषिज ಪ್ರಾವೃಷಿಜ (पुं०) 1. ಬಿರುಗಾಳಿ, ಚಂಡಮಾರುತ. (वि०) 2. ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. पावृषि जातः— जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१५)। "इति पूर इवोदकस्य यः सरितां प्रावृषिजस्तटद्रुमैः" माघ० १६-७५।

प्रावृषेण्य ಪ್ರಾವೃಷೇಣ್ಯ (पुं०) 1. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ಈಚಲುಮರ, ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. प्रावृषि भवः "एण्यः" (४-३-१७)। (न०) 3. ಪ್ರಾಚುರ್ಯ, ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೇರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. (वि०) 4. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. "प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावताविव" रघु० १-३६। 5. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 6. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्रावृषि दीयते कार्यं वा "एण्यः" (५-१-९६)। (स्त्री०) –ण्या –ಣ್ಯಾ. 7. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 8. ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ.

प्रावृष्य ಪ್ರಾವೃಷ್ಯ (पुं०) 1. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ, ಈಚಲುಮರ. प्रावृषि भवः। 3. ಹುಳಿಬೇಲ. (न०) 4. ವೈಡೂರ್ಯ. (वि०) 5. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ.

प्रावेशन ಪ್ರಾವೇಶನ (न०) 1. ಶಿಲ್ಪಶಾಲೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಮನೆ. प्राविशन्त्यत्र—प्र+आ+विश (प्रवेशने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 2. ಪ್ರವೇಶಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರವೇಶಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्रवेशने दीयते कार्यं वा "अण्" (५-१-९७)।

प्रावेशिक ಪ್ರಾವೇಶಿಕ (वि०) ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ.

प्राव्रज्य ಪ್ರಾವ್ರಜ್ಯ (न०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸ ಧರ್ಮ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಜೀವನ. प्रव्रज्यायाः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಪರ್ಯಟನ, ಗ್ರಾಮೈಕರಾತ್ರಸಂಚಾರ.

प्राश ಪ್ರಾಶ (पुं०) 1. ತಿನ್ನುವುದು, ಭಕ್ಷಿಸುವುದು, ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದು. प्र+अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –अशनम् –ಅಶನಮ್. 2. ಆಹಾರ.

प्राशन ಪ್ರಾಶನ (न०) 1. ತಿನ್ನುವುದು, ಊಟಮಾಡುವುದು. प्र + अश (भोजने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಹಾರ.

प्राशनीय ಪ್ರಾಶನೀಯಃ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ, ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿನ್ನಬೇಕಾದ, ಭುಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಊಟಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. प्र+अश (भोजने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। –अशितव्यम् –ಅಶಿತವ್ಯಮ್.

प्राशस्त्य ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ (न०) ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೇಲಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रशस्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्राशित ಪ್ರಾಶಿತ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + अश (भोजने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಊಟಮಾಡುವುದು, ಭಕ್ಷಿಸುವುದು. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

प्राशितवत् ಪ್ರಾಶಿತವತ್ (वि०) ಊಟಮಾಡಿದ, ಭೋಜನಮಾಡಿದ. प्र + अश (भोजने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्राश्नत् ಪ್ರಾಶ್ನತ್ (वि०) ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ, ಊಟಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + अश (भोजने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –अश्नती –ಅಶ್ನತೀ.

प्राश्निक ಪ್ರಾಶ್ನಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು, ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೇಳುವವನು. 2. ನ್ಯಾಯದ ತೀರ್ಪುಗಾರ, ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡುವವನು. "तदत्र भगवत्या प्राश्निकपदमध्यासितव्यम्" माल० १।

प्राश्य ಪ್ರಾಶ್ಯ (वि०) ಊಟಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ, ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+अश (भोजने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रास ಪ್ರಾಸ (पुं०) 1. ಎಸೆಯುವುದು. प्र+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕುಂತಾಯುಧ. प्रास्यते—प्र+असु (क्षेपणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "गदाभिरसिभिः प्रासैर्बाणैश्चानतपर्वभिः" भा० भीष्म० ७०-२३। 3. ಅನುಗುಣವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ವರ್ಣಗಳ ಅಥವಾ ಪದಗಳ ನ್ಯಾಸ, ಸಮಾನವರ್ಣಗಳ ಅಥವಾ ಸಮಾನವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ನ್ಯಾಸ. प्रकृष्टः आसः न्यासः। ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಜಾತೀಯವರ್ಣಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಾಸವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಪ್ರಾಸವು (ಸಜಾತೀಯವರ್ಣಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯು) ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "अनुप्रासः" ಎಂದು ಹೆಸರು. "अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्" सा० द० १०-३। ಈ ಅನುಪ್ರಾಸವು (1) छेकानुप्रासः (2) वृत्त्यनुप्रासः (3) श्रुत्यनुप्रासः (4) अन्त्यानुप्रासः ಮತ್ತು (5) लाटानुप्रासः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

प्रासक ಪ್ರಾಸಕ (पुं०) 1. ಕುಂತಾಯುಧ. 2. ಪಗಡೆಯಾಟದ ದಾಳ. प्रास संज्ञायां "कन्" (४-३-१४७)।

प्रासङ्ग ಪ್ರಾಸಂಗ (पुं०) ಎತ್ತನ್ನು ಪಳಗಿಸುವಾಗ ಅದರ ಕತ್ತಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ನೊಗ. प्रसज्यते — प्र + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१९)। ಈ ನೊಗವು ಗಾಡಿಯ ನೊಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದುದು. "प्रासङ्गो ना युगान्तरम्" अम०।

प्रासङ्गिक ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ (वि०) ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಒಂದು ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾವದಿಂದ ಬಂದ. प्रसङ्गादागतः "ठक्"। स्त्रियां "ङीप्"। **प्रासङ्गिकी ಪ್ರಾಸಂಗಿಕೀ.** "प्रासङ्गिकीनां विषयः कथानाम्" उ० रा०।

प्रासङ्ग्य ಪ್ರಾಸಂಗ್ಯ (पुं०) ಪಳಗಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ನೊಗವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು. प्रासङ्गं वहति "यत्" (४-४-७६)। "युगादीनां तु वोढारो युग्यप्रासङ्ग्यशाकटाः" अम०।

प्रासाद ಪ್ರಾಸಾದ (पुं) 1. ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮನೆ, ಶ್ರೀಮಂತರ ಮಹಡಿಯಮನೆ. प्रसीदति मनोऽत्र–"घञ्"(३-३-१२१)। दीर्घः (६-३-१२२)। "प्रासादमालासु बभूवुरित्थं त्यक्तान्यकार्याणि विचेष्टितानि" कुमा० ७-५६। 2. ದೇವಸ್ಥಾನ. 3. ರಾಜಗೃಹ, ಅರಮನೆ. "पूर्वं गाधिसुतेन सामिघटिता मुक्ता नु मन्दाकिनी यत्प्रासाददुकूलवल्लिरनिलान्दोलैरखेलद्दिवि" नैष० २-१०२। "प्रासादो देवनृपयोर्गृहे" मेदि०।

प्रासादकुक्कुट ಪ್ರಾಸಾದಕುಕ್ಕುಟ (पुं) ಪಾರಾವತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. प्रासादस्य कुक्कुट इव।

प्रासादतल ಪ್ರಾಸಾದತಲ (न०) ಅರಮನೆ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲ್ಭಾವಣಿಯ ಸಮಪ್ರದೇಶ.

प्रासिक ಪ್ರಾಸಿಕ (पुं०) ಕುಂತಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಭಟ, –ಯೋಧ. प्रासः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

प्रासादिक ಪ್ರಾಸಾದಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಪ್ರಸಾದ ಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ. प्रसादे भवम् "ठञ्"। "अहो प्रासादिकं रूपमनुभावश्च पावनः" उ० रा० ६-२०। 2. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ.

प्रास्ताविक ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ (वि०) ಪ್ರಸ್ತಾವದಿಂದ ಬಂದ, ಒಂದು ವಿಷಯದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಂದ. प्रस्तावादागतः "ठञ्"।

प्रास्थानिक ಪ್ರಾಸ್ಥಾನಿಕ (वि०) ಪ್ರಯಾಣಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪ್ರಯಾಣದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ, ಹೊರಟುಬರುವ ವೇಳೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. प्रस्थानं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०१)। "प्रातर्यथोक्तव्रतपारणान्ते प्रास्थानिकं स्वस्त्ययनं प्रयुज्य" रघु० २-७०।

प्रास्थिक ಪ್ರಾಸ್ಥಿಕ (वि०) 1. ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. प्रस्थं परिमाणमस्य "ठञ्" (५-१-५७)। "प्रास्थिको धान्यराशिः"। 2. ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥಧಾನ್ಯದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्रस्थेन क्रीतम्—"ठञ्" (५-१-३७)। 3. ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥದ ತೂಕವುಳ್ಳ.

प्रास्रवण ಪ್ರಾಸ್ರವಣ (वि०) ಚಿಲುಮೆಯಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ, ಬುಗ್ಗೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ. प्रस्रवणादागतः "अण्" (४-३-७४)।

प्राह ಪ್ರಾಹ (पुं०) ನೃತ್ಯದ ಉಪದೇಶ, ನೃತ್ಯದ ಶಿಕ್ಷಣ.

प्राह्ण ಪ್ರಾಹ್ಣ (पुं०) ಪೂರ್ವಾಹ್ಣ, ಹಗಲಿನ ಪೂರ್ವಭಾಗ. प्रथमं च तदहश्च—"टच्" (५-४-९१)। अह्नादेशः (५-४-८८)। णत्वम् (८-४-७)।

प्राह्णेतन ಪ್ರಾಹ್ಣೇತನ (वि०) ಹಗಲಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ, ಪೂರ್ವಾಹ್ಣದ ಸಂಬಂಧವಾದ. प्राह्णे भवः "ट्यु:" (४-३-२३)। तुट् च। एदन्तत्वं निपा०। "क्रियां प्राह्णेतनीं कृत्वा निवेधन् पाणिना सखीम्" नैष० २०-११।

प्राह्णेतराम् ಪ್ರಾಹ್ಣೇತರಾಮ್ (अव्य०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚೆ. अतिशयेन प्राह्णे "तरप्" (५-३-५७)। आमुः (५-४-११)। "तमप्" (५-३-५५)। आमुः (५-४-११)। **प्राह्णेतमाम् ಪ್ರಾಹ್ಣೇತಮಾಮ್.**

प्रिय ಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. प्रीणाति—प्रीञ् (तर्पणे) "कः" (३-१-१३५)। "उपवनं निरभर्त्सयत प्रियान्वियुवतीर्युवतीः शिशिरानिलः" माघ० ६-६२। "प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता" कुमा० ५-१। 2. ಜಾಮಾತ, ಅಳಿಯ. "राजर्त्विक्स्नातकगुरून् प्रियश्वशुरमातुलान्" मनु० ३-११९। 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 4. ಷಣ್ಮುಗ. (वि०) 5. ಹಿತವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. "प्रियवचनशतैरुदारवादी रहसि मनः श्रुतिरञ्जकैर्विचित्रैः" याद० २४-६०। 6. ಇಷ್ಟವಾದ. 7. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ.

प्रियंवद ಪ್ರಿಯಂವದ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. "अवेहि गन्धर्वपतेस्तनूजं प्रियंवदं मां प्रियदर्शनस्य" रघु० ५-५३। (वि०) 2. ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रियं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "खच्" (३-२-३८)। मुमागमः। "प्रियंवदोऽपि नैवाहं ब्रुवे मिथ्या परन्तप" भट्टि० ६-१०१। स्त्रियाम् **–वदा –ವದಾ.** "तदप्यपाकीर्णमतः प्रियंवदां वदन्त्यपर्णेति च तां पुराविदः" कुमा० ५-२८।

प्रियंवदा ಪ್ರಿಯಂವದಾ (स्त्री०) ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲೂ ನಗಣ ಭಗಣ ಜಗಣ ಮತ್ತು ರಗಣಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ "प्रियंवदा" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "भुवि भवेन्नभजरैः प्रियंवदा" वृ० र०। **ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

न	भ	ज	र
।।।	ᑌ।।	।ᑌ।	ᑌ।ᑌ

प्रियक ಪ್ರಿಯಕ (पुं०) 1. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ. ಈಚಲು ಮರ. प्रीणाति—प्रीञ् (तर्पणे) "क्वुन्" (उ० २-३२)।

2. ಹೊನ್ನೆಮರ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, ಚಿತ್ರಮೃಗ, ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕಿಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ. "रुचिरचित्रतनूरुहशालिभिः विचलितः परितः प्रियकव्रजैः" माघ० ४-३२। 4. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 5. ಪ್ರಿಯಂಗು ವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. 6. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. "प्रियकः पीतसालके। नीपे चित्रमृगे चालौ प्रियङ्गौ कुङ्कुमेऽपि च" मेदि०। (न०) 7. ಹೊನ್ನೆ ಹೂವು. "उन्निद्रप्रियकमनोरमं रमण्याः संरेजे सरसि वपुः प्रकाशमेव" माघ० ८-२८।

प्रियकृत् ಪ್ರಿಯಕೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ.

प्रियङ्कर ಪ್ರಿಯಂಕರ (वि०) ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. प्रियं करोति—प्रिय+डुकृञ् (करणे) वा "खच्" (३-२-४४)। पक्षे "अण्"। **प्रियकारः ಪ್ರಿಯಕಾರಃ.** "पितुः प्रियङ्करो भर्ता क्षेमकारस्तपस्विनाम्" भट्टि० ५-७७।

प्रियङ्करी ಪ್ರಿಯಂಕರೀ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಗಂಧಾ ಗಿಡ. 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ.

प्रियङ्गु ಪ್ರಿಯಂಗು (स्त्री०) 1. ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. प्रियं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "कुः" (उ० १-३७)। निपा०। "प्रियङ्गुश्यामाङ्गप्रकृतिरपि चापाण्डु मधुरम्" मालती० ३-९। 2. ಕರಿಸಾಸವೆ. 3. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ನವಣೆ. "प्रियङ्गुः स्त्री राजिकाकणयोरपि। फलिन्यां कङ्गुसस्ये च" मेदि०।

प्रियजन ಪ್ರಿಯಜನ (पुं०) ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮನುಷ್ಯ. प्रियो जनः।

प्रियजीव ಪ್ರಿಯಜೀವ (पुं०) 1. ಹೆಮ್ಮರ. (वि०) 2. ಜೀವವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ, ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸುವ. प्रियो जीवो यस्य।

प्रियतम ಪ್ರಿಯತಮ (पुं०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ ಪತಿ. अतिशयेन प्रियः। "शिप्रावातः प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकारः" मेघ० १-३१। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. अयमेषामतिशयेन प्रियः—प्रिय "तमप्" (५-३-५५)। (स्त्री०) **–तमा –ತಮಾ.** ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ.

प्रियतर ಪ್ರಿಯತರ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन प्रियः। "पुत्रादपि प्रियतरं खलु तेन दानं मन्ये पशोरपि विवेकविवर्जितस्य" पञ्चतं० २-५५।

प्रियता ಪ್ರಿಯತಾ (स्त्री०) ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. प्रियस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत्। स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते" मनु० ५-५०। "त्वः" (५-१-११९)। **प्रियत्वम् ಪ್ರಿಯತ್ವಮ್.**

प्रियदर्शन ಪ್ರಿಯದರ್ಶನ (पुं०) 1. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. प्रियं दर्शनं यस्य। 2. ಹಾಲೆಗಿಡ. 3. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. "अवेहि गन्धर्वपतेस्तनूजं प्रियंवदं मां प्रियदर्शनस्य" रघु० ५-५३। (वि०) 4. ಸುಂದರಪುರುಷ, ನೋಡಲು ವಿಶ್ವಾಸ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಚೆಲುವಾದ ಮನುಷ್ಯ. "तत्तद्भूमिपतिः पत्न्यै दर्शयन् प्रियदर्शनः" रघु० १-४७।

प्रियदर्शिन् ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿನ್ (वि०) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ನೋಡುವ. प्रियं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रियप्राय ಪ್ರಿಯಪ್ರಾಯ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚುಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅತಿಶಯವಾದ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "प्रियप्राया वृत्तिः विनयमधुरो वाचि नियमः प्रकृत्या कल्याणी मतिरनवगीतः परिचयः" उ० रा० २-२। (न०) 2. ಮಧುರವಾದ ಮಾತು, ವಿಶ್ವಾಸದ ಮಾತು. प्रियस्य प्रायो यस्मिन्।

प्रियप्रेप्सु ಪ್ರಿಯಪ್ರೇಪ್ಸು (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಉತ್ಸುಕನಾದ. प्रियं प्राप्तुमिच्छुः—प्र+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रियभाषण ಪ್ರಿಯಭಾಷಣ (न०) ಮಧುರವಾದ ಮಾತು, ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತು. प्रियं भाषणम्।

प्रियभाषिन् ಪ್ರಿಯಭಾಷಿನ್ (वि०) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವವನು, ಮಧುರವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रियं भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रियमण्डन ಪ್ರಿಯಮಂಡನ (वि०) ಆಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. प्रियं मण्डनं यस्य। "नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन या पल्लवम्" शाकु० ४-८।

प्रियमधु ಪ್ರಿಯಮಧು (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. प्रियं मधु मद्यं यस्य। (वि०) 2. ಮದ್ಯವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ.

प्रियवयस्य ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಯ (पुं०) ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮಿತ್ರ. प्रियो वयस्यः।

प्रियवादिन् ಪ್ರಿಯವಾದಿನ್ (वि०) ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಸಂತೋಷದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ, ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. प्रियं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.** "को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम्"।

प्रियव्रत ಪ್ರಿಯವ್ರತ (पुं०) 1. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರ. "प्रियव्रतोत्तानपादौ मनोः स्वायम्भुवस्य तु। द्वौ पुत्रौ सुमहावीर्यौ धर्मज्ञौ कथितौ तव"। (वि०) 2. ವ್ರತಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. प्रियं व्रतं यस्य।

प्रियसख ಪ್ರಿಯಸಖ (पुं०) ಪ್ರಿಯ ಮಿತ್ರ, ಆಪ್ತ ಸ್ನೇಹಿತ. प्रियः सखा "टच्" (५-४-९१)। "आपृच्छस्व प्रियसखममुं तुङ्गमालिङ्ग्य शैलम्" मेघ० १-१२। (स्त्री०) **–सखी –ಸಖೀ.** ಗೆಳತಿ.

प्रियसन्देश ಪ್ರಿಯಸಂದೇಶ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯನ ಸಂದೇಶ, ಪತಿಯು ಬಾಯಿಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ಕಳುಹಿಸುವ ಸಮಾಚಾರ, ಪತಿಯು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವ ಮಾತು. 2. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ.

प्रिया ಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಪತ್ನಿ. प्रीणाति — प्रीञ् (तर्पणे) "कः" (३-१-१३५)। "प्रिया मनोभूशरदावदाहे देवीस्त्वदर्थेन निमज्जयद्भिः" नैष० ८-८८। 3. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 4. ವೃತ್ತಾಂತ, ಸಮಾಚಾರ. 5. ಮದ್ಯ. 6. ಮಲ್ಲಿಗೆ.

प्रियार्ह ಪ್ರಿಯಾರ್ಹ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. प्रियमेकभक्तिं ज्ञानिनमर्हति — "अच्" (३-२-१२)। "ऐदमर्थ्यज्ञानिनं यः प्रियार्हः प्रियमर्हति" इति निरुक्तिः। "अभिप्रायः प्रियार्होऽर्हः" वि० स०। (वि०) 2. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ.

प्रियाल ಪ್ರಿಯಾಲ (पुं०) ಮೊರಟೆಗಿಡ. प्रीञ् (तर्पणे) "कालन्" (उ० ३-७६)। ह्रस्वः निपा०। "मृगाः प्रियालद्रुममञ्जरीणां रजःकणैर्विघ्नितदृष्टिपाताः" कुमा० ३-३१।

प्री ಪ್ರೀ (स्त्री०) ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ, ವಿಶ್ವಾಸ. प्रीञ् (तर्पणे) "क्विप्"।

प्रीण ಪ್ರೀಣ (वि०) 1. ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ. प्र "खः" (वा० ५-४-२५)। 2. ಪ್ರೀತನಾದ, ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ. प्रीञ् (तर्पणे) "क्तः" (३-४-७२)। तस्य नः (८-२-४४)।

प्रीणन ಪ್ರೀಣನ (न०) ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು. प्रीञ् (तर्पणे) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। नुगागमः (वा० ७-४-२)। "प्रह्लादाह्लादनानि प्रणतसुरगणप्राणनप्रीणनानि"। "तस्मिंस्तुष्टे जगत्तुष्टं प्रीणिते प्रीणितं जगत्। तदाराधनतो देवि सर्वेषां प्रीणनं भवेत्"।

प्रीणयत् ಪ್ರೀಣಯತ್ (वि०) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **प्रीणयमानः ಪ್ರೀಣಯಮಾನಃ.**

प्रीणान ಪ್ರೀಣಾನ (वि०) ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रीञ् (तर्पणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रीणित ಪ್ರೀಣಿತ (वि०) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सिष्मिये हसति न स्म तेन सा प्रीणितापि परिहासभाषणैः" नैष० १८-४९।

प्रीणितवत् ಪ್ರೀಣಿತವತ್ (वि०) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದ. प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रीत ಪ್ರೀತ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ. प्रीङ् (प्रीतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "क्षणमयमुपविष्टः क्ष्मातलन्यस्तपादः प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमह्नाय लोकः" माघ० ११-४८। 2. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ, ಹರ್ಷಗೊಂಡಿರುವ. "प्रीतः प्रीतिप्रमुखवचनं स्वागतं व्याजहार" मेघ० १-४। 3. ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ.

प्रीतवत् ಪ್ರೀತವತ್ (वि०) ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ. प्रीञ् (तर्पणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रीति ಪ್ರೀತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರೇಮ, ವಿಶ್ವಾಸ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ. प्रीञ् (तर्पणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रीत्या नियुक्तॉल्लिहती स्तनन्धयान्निगृह्य पारीमुभयेन जानुनोः" माघ० १२-४०। 2. ತೃಪ್ತಿ, ಸಂತುಷ್ಟಿ, ಸಂತೋಷ. "प्रीतिमेष्यति कृतेन ममेदृक्कर्मणा पुररिपुर्मदनारिः" नैष० २१-३७। 3. ಚಟ, ಲಂಪಟತನ, ವ್ಯಸನ,

ಆಸಕ್ತಿ. 4. ಸ್ನೇಹ, ಸಖ್ಯ, ಗೆಳೆತನ. "प्रीत्यापि दत्तेक्षण-सन्निपातं भयं भुजङ्गाधिपवद्दधानम्" भट्टि० १२-२०। 5. ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. [ಅನಂಗವತಿಯೆಂಬ ವೇಶ್ಯೆಯೊಬ್ಬಳು ಮಾಘಮಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಭೂತಿದ್ವಾದಶೀ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿಯಾದಳು.] "सा चानङ्गवती वेश्या कामदेवस्य साम्प्रतम्। पत्नी सपत्नी सञ्जाता रत्याः प्रीतिरिति श्रुता" मत्स्यपु०। 6. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯೋಗ. "प्रीतिर्योगान्तरे प्रेम्णि स्मरपत्नीमुदोः स्त्रियाम्" मेदि०। 7. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರಣಯ, ಒಲುಮೆ.

प्रीतिदान ಪ್ರೀತಿದಾನ (न०) 1. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೊಡುವುದು. प्रीत्या दानम्। 2. ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೊಡುವುದು, ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೊಡುವುದು. "वत्स माधव, दिष्टया वर्धितोऽसि। सोऽयमवसरः प्रीतिदानस्य" मालती० ४।

प्रीतिपात्र ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರ (न०) 1. ಪ್ರೀತಿಗೆ ವಿಷಯನಾದ. 2. ಅಭಿಮಾನಪಾತ್ರ, ಸ್ನೇಹಪಾತ್ರ.

प्रीतिपूर्वक ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕ (अव्य०) 1. ವಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ವಕವಾಗಿ. 2. ಅಭಿಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಸ್ನೇಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ.

प्रीतिमत् ಪ್ರೀತಿಮತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳ. पीतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಪ್ರಣಯವುಳ್ಳ. "कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजखण्डं त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः" माघ० ११-६४। 3. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ. 4. ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ, ಗೆಳೆತನವುಳ್ಳ. 5. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ.

प्रीतियुज् ಪ್ರೀತಿಯುಜ್ (वि०) 1. ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ. 2. ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. 3. ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रीतिं युङ्क्ते — युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-६१)। "सखीनिव प्रीतियुजोऽनुजीविनः समानमानान् सुहृदश्च बन्धुभिः" किरा० १-१०। 4. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 5. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ.

प्रीतिवर्धन ಪ್ರೀತಿವರ್ಧನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. उत्तरोत्तरगुणाविष्कारेण प्रीतिं वर्धयति — वर्ध (छेदन-पूरणयोः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "गुणाविष्करणान्नित्यमुत्तरोत्तरतोऽधिकम्। यस्तु प्रीतिं वर्धयति प्रीतिवर्धन ईरितः" इति निरुक्तिः। "प्रियकृत् प्रीतिवर्धनः" वि० स०। (वि०) 2. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. 3. ಪ್ರೇಮವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ. 4. ಅನುರಾಗವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ.

प्रुषत् ಪ್ರುಷತ್ (वि०) 1. ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೇಚನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಒದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ತುಂಬುತ್ತಿರುವ. प्रुष (स्नेहनादौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रुषित ಪ್ರುಷಿತ (वि०) 1. ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रुष (स्नेहनसेवनपूरणेषु) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒದ್ದೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रुषितवत् ಪ್ರುಷಿತವತ್ (वि०) 1. ಸಿಂಪಿಸಿದವನು. 2. ಒದ್ದೆಮಾಡಿದವನು. 3. ತುಂಬಿದವನು.

प्रुष्ट ಪ್ರುಷ್ಟ (वि०) ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रुषु (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रुष्टवत् ಪ್ರುಷ್ಟವತ್ (वि०) ದಹಿಸಿದವನು, ಸುಟ್ಟವನು. प्रुषु (दाहे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रुष्व ಪ್ರುಷ್ವ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ, ರವಿ. प्रोषति — प्रुषु (दाहे) "क्वन्" (उ० १-१४९)। 2. ಋತು. प्रुष (स्नेहनादौ) "क्वन्"। "प्रुष्वः स्यादृतुसूर्ययोः"।

प्रुष्वा ಪ್ರುಷ್ವಾ (स्त्री०) ಜಲಕಣ, ನೀರಿನ ಹನಿ. प्रुष्णाति सिञ्चति—प्रुष (स्नेहनादौ) "क्वन्" (उ० १-१४९)। "टाप्"।

प्रेक्षक ಪ್ರೇಕ್ಷಕ (पुं०) 1. ನೋಡುವವನು. प्र + ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ. 3. ತನಿಖಾಧಿಕಾರಿ.

प्रेक्षण ಪ್ರೇಕ್ಷಣ (न०) 1. ನೋಡುವುದು. प्र + ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दृष्टा ततः पूरयतीयमेकानेकाप्सरः प्रेक्षणकौतुकानि" नैष० ७-९२। 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. प्रेक्षतेऽनेन—प्र+ईक्ष करः "ल्युट्" (३-३-११७)। "मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः" मेघ० २-१९। 3. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಪ್ರದರ್ಶನಾಲಯ.

प्रेक्षणकूट ಪ್ರೇಕ್ಷಣಕೂಟ (पुं०) ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ, ಅಕ್ಷಿಗೋಲಕ. प्रेक्षणस्य कूटः।

प्रेक्षणक ಪ್ರೇಕ್ಷಣಕ (न०) ಪ್ರದರ್ಶನ, ದೃಶ್ಯ, ನೋಟ.

प्रेक्षणीय ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. प्र+ईक्ष (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श"

मेघ० १-२। "तव्यः" (३-१-९६)। —ईक्षितव्यः —ಈಕ್ಷಿತವ್ಯಃ.

प्रेक्षणीयक ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಕ (न०) ದೃಶ್ಯ, ನೋಟ, ಪ್ರದರ್ಶನ. "प्रेक्षणीयकमिव क्षणमासन् ह्रीविभङ्गुरविलोचनपाताः" माघ० १०-८२।

प्रेक्षमाण ಪ್ರೇಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "बहुशस्ते ततस्तत्र क्षत्रिया रणमूर्धनि। प्रेक्षमाणास्तथाऽतिष्ठन् ब्राह्मणांश्च समन्ततः" भा० आदि० २०५-५०।

प्रेक्षा ಪ್ರೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ನೋಡುವುದು. प्र + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "न श्रीर्विरक्तमपि मां विजहाति यस्याः प्रेक्षालवार्थ इतरे नियमान् वहन्ति" भाग० ३-१६-७। 2. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. "प्रेक्षां क्षिपन्तं हरितोपलाद्रेः सन्ध्याभ्रनीवेरुरुरुक्ममूर्ध्नः" भाग० ३-८-२४। 3. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಬುದ್ಧಿ. "प्रत्युक्तं च यवक्रीतं प्रेक्षापूर्वं तथात्मना" भा० वन० १३८-७। 4. ಮರದ ರೆಂಬೆ. 5. ನೃತ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವುದು. "प्रेक्षा नृत्येक्षणे बुद्धौ" मेदि०। 6. ನೃತ್ಯ. "प्रेक्षा धीरीक्षणं नृत्तम्" हेम०। "प्रेक्षासमाजं गच्छेद्वा सा दण्डचा कृष्णलानि षट्" मनु० ९-८४।

प्रेक्षागृह ಪ್ರೇಕ್ಷಾಗೃಹ (न०) ರಾಜನ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯ ಮಂದಿರ.

प्रेक्षावत् ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ (वि०) ವಿದ್ಯಾವಂತ, ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ. ವಿವೇಚನೆಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. प्रेक्षास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

प्रेक्षित ಪ್ರೇಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. भावे "क्तः" (३-३-९४)।

प्रेक्षिन् ಪ್ರೇಕ್ಷಿನ್ (वि०) ನೋಡುವ, ವೀಕ್ಷಿಸುವ. प्र+ईक्ष (दर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रेक्ष्य ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವ. प्र+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ನೋಡಿ, ದರ್ಶನ ಮಾಡಿ. प्र + ईक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)।

प्रेङ्खण ಪ್ರೇಂಖಣ (न०) 1. ಸುತ್ತುವುದು, ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಗಮನ. प्र+इखि (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉಯ್ಯಾಲೆ. 3. ಜೋಲಾಡುವುದು, ತೂಗಾಡುವುದು. 4. ಅಷ್ಟಾದಶ (ಹದಿನೆಂಟು) ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಪ್ರೇಂಖಣವು ಏಕಾಂಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿಲ್ಲ. ಸೂತ್ರಧಾರನಿಲ್ಲ. ಸೂತ್ರಧಾರನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೇಪಥ್ಯದೊಳಗೆ ನಟನೊಬ್ಬನು ನಿರ್ವಹಿಸುವನು. ಪ್ರವೇಶಕ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಕಂಭಕಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಇದರ ನಾಯಕನು ನೀಚ, ಇತ್ಯಾದಿ. "गर्भविमर्शरहितं प्रेङ्खणं हीननायकम्। असूत्रधारमेकाङ्कमविष्कम्भप्रवेशकम्। नेपथ्ये गीयते नान्दी तथा तत्र प्ररोचना" सा० द० ६।

प्रेङ्खत् ಪ್ರೇಂಖತ್ (वि०) ಆಡುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+इखि (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "ज्याकृष्टिबद्धखटकामुखपाणिपृष्ठप्रेङ्खन्नखांशुचयसंवलितोऽम्बिकायाः" अमरु० १।

प्रेङ्खा ಪ್ರೇಂಖಾ (स्त्री०) 1. ದೋಲೆ, ಉಯ್ಯಾಲೆ. प्रेङ्खचते —प्र+इखि (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "नाग्निगोगुरुब्राह्मणप्रेङ्खादम्पत्यन्तरेणाभियायात्" सुश्रुत० चिकित्सा० २४। 2. ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಓಡಾಡುವುದು, ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಅಲೆದಾಡುವುದು. 3. ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಒಂದು ನಮೂನೆಯ ಮನೆ. "प्रेङ्खा पर्यटनेऽप्यश्वगतौ संवेशनान्तरे" मेदि०। 5. ನೃತ್ಯ, ನರ್ತನ, ಕುಣಿದಾಟ. "प्रेङ्खा पर्यटने नृत्ये दोलायां वाजिनां गतौ" हेम०।

प्रेङ्खित ಪ್ರೇಂಖಿತ (वि०) ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+इखि (गतौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रेङ्खोल ಪ್ರೇಂಖೋಲ (पुं०) 1. ತೂಗುಮಂಚ. ಉಯ್ಯಾಲೆಯಂತೆ ಆಡುತ್ತಿರುವ ಮಂಚ. प्रेङ्खोल्यते चाल्यते—प्रेङ्खोल (दोलने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "यद्विक्षेपणसंस्कृतोदधिपयःप्रेङ्खोलपर्यङ्किकानित्यारोहणनिर्वृतो विहरते देवः सहैव श्रिया" दशावतार०। 2. ತೂಗಾಡುವುದು, ಜೋಲಾಡುವುದು. प्रेङ्खोल भावे "घञ्" (३-३-१८)। "उत्फुल्लार्जुनसर्जवासितवहत्पौरस्त्यझञ्झामरुत्प्रेङ्खोलस्खलितेन्द्रनीलशकलस्निग्धाम्बुदश्रेणयः" मालती० ९-१७।

प्रेङ्खोलन ಪ್ರೇಂಖೋಲನ (न०) 1. ದೋಲೆ, ತೂಗುಮಂಚ, ಉಯ್ಯಾಲೆ. प्रेङ्खोल्यतेऽनेन—प्रेङ्खोल (दोलने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಕಂಪನ, ಚಲನೆ, ಅಲುಗಾಟ. प्रेङ्खोल भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "विरेचनप्रेङ्खोलनाजीर्णगर्भशातनप्रभृतिभिर्विशेषैर्बन्धनान्मुच्यते गर्भः फलमिव वृन्तबन्धनादभिघातविशेषैः"

सुश्रुतं निदानं ೮-३। ಗರ್ಭಿಣಿಯರು ಉಯ್ಯಾಲೆಯಾಡುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಪಾತವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. ವಿರೇಚನ, ಅಜೀರ್ಣ, ಔಷಧದಿಂದ ಗರ್ಭಪಾತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗರ್ಭವು ವಿಚಲಿತವಾಗಿ ಗರ್ಭಪಾತವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಸಂಭೋಗ, ರಥ (ಗಾಡಿ) ಮೊದಲಾದ ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವುದು, ದಾರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಎಡವುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕುವುದು, ಓಡುವುದು, ಕಲ್ಲು ಕೋಲು ಇವುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು, ವಿಷಮಶಯನಾಸನ (ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಲಗುವುದು ಮತ್ತು ಕೂಡುವುದು), ಉಪವಾಸ ಮುಂತಾದುವೂ ಗರ್ಭಪಾತಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು.

प्रेङ्खोलित ಪ್ರೇಂಖೋಲಿತ (वि०) ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रेङ्खोल (दोलने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रेत ಪ್ರೇತ (पुं०) 1. ಒಂದು ಭೂತ, ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚ. प्र + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः। प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः" गीता १७-४। (वि०) 2. ಮೃತ, ಪ್ರಾಣ ಹೋದವನು, ಸತ್ತವನು. "प्रेतावरेण शक्रस्य प्राणन्तः कपयस्ततः" भट्टिं २१-२०। "आचार्ये तु खलु प्रेते गुरुपुत्रे गुणान्विते। गुरुदारे सपिण्डे वा गुरुवत् वृत्तिमाचरेत्" मनुं २-२४७। 3. ಮೃತನಾದನಂತರ ಔರ್ಧ್ವದೇಹಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವ. ವೇದೋಕ್ತ ಔರ್ಧ್ವದೇಹಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯದಿರುವುದು ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ನರಕಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ನಂತರ ಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರೇತಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು.

प्रेतकार्य ಪ್ರೇತಕಾರ್ಯ (न०) ಮೃತನಾದವನಿಗೆ ನಡಸಬೇಕಾದ ಔರ್ಧ್ವದೇಹಿಕ ಕ್ರಿಯೆ. प्रेताय कार्यम्।

प्रेतदेह ಪ್ರೇತದೇಹ (पुं०) ಮೃತನಾದ ನಂತರ ಜೀವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಶರೀರ.

प्रेतनदी ಪ್ರೇತನದೀ (स्त्री०) ವೈತರಣೀನದಿ. प्रेततरणीया नदी।

प्रेतपक्ष ಪ್ರೇತಪಕ್ಷ (पुं०) ಪಿತೃಪಕ್ಷ.

प्रेतपति ಪ್ರೇತಪತಿ (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ.

प्रेतराक्षसी ಪ್ರೇತರಾಕ್ಷಸೀ (स्त्री०) ತುಲಸಿ. प्रेतस्य पिशाचस्य राक्षसीव।

प्रेत्य ಪ್ರೇತ್ಯ (अव्य०) 1. ಲೋಕಾನ್ತರ, ಭೂಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಲೋಕ. 2. ಲೋಕಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ.

प्रेत्यभाव ಪ್ರೇತ್ಯಭಾವ (पुं०) ಮೃತನಾದನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು, ಮತ್ತೊಂದು ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವುದು.

प्रेप्सा ಪ್ರೇಪ್ಸಾ (स्त्री०) ಹೊಂದುವ ಅಭಿಲಾಷೆ, ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ. प्र + आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रेप्सु ಪ್ರೇಪ್ಸು (वि०) ಪಡೆಯಲು ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, ಹೊಂದಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. प्र + आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रेमन् ಪ್ರೇಮನ್ (पुंन०) 1. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. प्रियस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। 2. ಸ್ನೇಹ, ಗೆಳೆತನ. ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮನ ಶಬ್ದವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "योषितो न मदिरां भृशमीषुः प्रेम पश्यति भयान्यपदेऽपि" किरां ९-७०। "रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेमकार्यमनपेक्ष्य विकासि" माघं १०-३७। ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ "प्रेमा ना प्रियता हार्दं प्रेम स्नेहः" ಎಂದೂ ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ "प्रेमास्त्री स्नेहनर्मणोः" ಎಂದೂ ಪುಂಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೇಮಕೋಶ (ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ)ದಲ್ಲಿ "प्रेम तु स्नेहनर्मणोः" ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶವಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 3. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. (पुं०) 4. ಇಂದ್ರ. 5. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "प्रेमा ना वासवे वाते प्रेमास्त्री स्नेहनर्मणोः" मेदिं०।

प्रेमपातन ಪ್ರೇಮಪಾತನ (न०) ನೇತ್ರಜಲ, ಕಣ್ಣೀರು. प्रेम्णा पातनं यस्य।

प्रेमपात्र ಪ್ರೇಮಪಾತ್ರ (न०) ಪ್ರೀತಿಗೆ ವಿಷಯನಾದ, ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ (ಮನುಷ್ಯ). प्रेम्णः पात्रम्। "योग्यभाजनयोः पात्रम्"।

प्रेमभाव ಪ್ರೇಮಭಾವ (पुं०) 1. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 2. ಸ್ನೇಹ. प्रेम्णो भावः।

प्रेमिन् ಪ್ರೇಮಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. 2. ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ. प्रेमास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

प्रेयस् ಪ್ರೇಯಸ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯ, ಪತಿ. अनयोरतिशयेन प्रियः—प्रिय "ईयसुन्" (५-३-५७)। प्रादेशः (६-४-१५७)। "सिञ्चन्त्याः कथमपि बाहुमुन्नमय्य प्रेयांसं मनसिजदुःखदुर्बलायाः" माघं ८-३४। 2. ಗೆಳೆಯ, ಸ್ನೇಹಿತ, ಮಿತ್ರ. "निर्णातश्च समागमोऽपि

विहितस्त्वत्प्रेयसः कान्तया" मालती० १०-२४। (वि०) 3. ಅತಿಪ್ರಿಯವಾದ. "संप्रीतौ नृपनन्दनौ यदपरं प्रेयस्तदप्युच्यताम्" मालती० १०-२४। 4. ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ, ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रेयसी ಪ್ರೇಯಸೀ.** ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "कस्यचित्समदनं मदनीयप्रेयसीवदनपानरतस्य" माघ० १०-१०।

प्रेरक ಪ್ರೇರಕ (वि०) 1. ಪ್ರಚೋದನೆ ಮಾಡುವವನು, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವವನು. 3. ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುವವನು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವನು. 4. ಕಳುಹಿಸುವವನು. 5. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವವನು.

प्रेरण ಪ್ರೇರಣ (न०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. प्र+ईर (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವುದು. 3. ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುವುದು. "धिक् चापले वत्सिमवत्सलत्वं यत्प्रेरणादुत्तरलीभवन्त्या" नैष० ३-५५। 4. ಕಳುಹಿಸುವುದು. 5. ಎಸೆಯುವುದು. "ह्रीमूढानां भवति विफलप्रेरणा चूर्णमुष्टिः" मेघ० २-५। 6. ನೂಕುವುದು. "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **–णा –ಣಾ.** "चपलचरणकाब्जप्रेरणोत्तुङ्गिताग्रम्" माघ० ११-३।

प्रेरणीय ಪ್ರೇರಣೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+ णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 6. ಒತ್ತಾಯಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಬೇಕಾದ, ಹುರಿದುಂಬಿಸಬೇಕಾದ. 8. ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. 10. ಎಸೆಯಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **प्रेरयितव्यः ಪ್ರೇರಯಿತವ್ಯಃ.**

प्रेरयत् ಪ್ರೇರಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 6. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುತ್ತಿರುವ. प्र+ईर (गतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

प्रेरित ಪ್ರೇರಿತ (वि०) 1. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹುರಿದುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रेरितवत् ಪ್ರೇರಿತವತ್ (वि०) 1. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿದವನು. 2. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದವನು. 3. ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವನು. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದವನು. 5. ಕಳುಹಿಸಿದವನು. 6. ಎಸೆದವನು, ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವನು. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+ णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रेर्यमाण ಪ್ರೇರ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "यः प्रेर्यमाणोऽपि हृदा मघोनस्त्वदर्थनायां ह्रियमापदागः" नैष० ६-७९। 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रेत्वन् ಪ್ರೇತ್ವನ್ (पुं०) ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. प्र+ईर (गतौ) "क्वनिप्" (उ० ४-११६)। स्त्रियां "ङीप्" रश्चान्तादेशः (४-१-७)। **प्रेत्वरी ಪ್ರೇತ್ವರೀ.** ನದಿ, ಹೊಳೆ.

प्रेष ಪ್ರೇಷ (पुं०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಪ್ರಚೋದಿಸುವುದು, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಓಡಿಸುವುದು. प्र+ईष (उञ्छे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕ್ಲೇಶ, ನೋವು, ಪೀಡೆ.

प्रेषण ಪ್ರೇಷಣ (न०) 1. ಕಳುಹಿಸುವುದು. प्र + इष (इच्छायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಚೋದಿಸುವುದು. प्र+इष+णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। **प्रेषणा ಪ್ರೇಷಣಾ.**

प्रेषणीय ಪ್ರೇಷಣೀಯ (वि०) 1. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + इष (इच्छायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಚೋದಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಪ್ರಚೋದಿಸಬೇಕಾದ.

प्रेषित ಪ್ರೇಷಿತ (वि०) 1. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + इष (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रेषिताः पृथगथो दमयन्त्यै चित्तचौर्यचतुरा निजदूत्यः" नैष० ५-५६। 2. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रेष्ठ ಪ್ರೇಷ್ಠ (वि०) ಬಹಳ ಪ್ರಿಯನಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ. अयमेषामतिशयेन प्रियः "इष्ठन्" (५-३-५५)। प्रियस्य प्रादेशः। (६-४-१५७)।

प्रेष्ठा ಪ್ರೇಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರೇಯಸಿ, ಪ್ರಿಯತಮೆ, ಪತ್ನಿ. प्रेष्ठ "टाप्"। 2. ಮೊಳಕಾಲು.

प्रेष्य ಪ್ರೇಷ್ಯ (पुं०) 1. ದೂತ, ಸೇವಕ, ಆಳು. प्र+ईष (उञ्छे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "स्थितः परप्रेष्यगुणोऽपि यत्र" नैष० ९-२१। (वि०) 2. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. (स्त्री०) **–ष्या –ಷ್ಯಾ.** ಸೇವಕಿ, ದೂತಿ.

प्रेष्यभाव ಪ್ರೇಷ್ಯಭಾವ (पुं०) ಸೇವಕತನ, ದಾಸ್ಯ. प्रेष्यस्य भावः। "प्रेष्यभावेन नामेयं देवीशब्दक्षमा सती। स्नानीयवस्त्रक्रियया पत्रोर्णं वोपयुज्यते" माल० ५-१२।

प्रैयरूपक ಪ್ರೈಯರೂಪಕ (न०) ಪ್ರಿಯವಾದ ರೂಪದ ಭಾವ, ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रियरूपस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)। "प्रैयरूपकविशेषनिवेशैः संवदद्भिरमराः श्रुतपूर्वैः" नैष० ५-६६।

प्रैष ಪ್ರೈಷ (पुं०) 1. ಕಳುಹಿಸುವುದು. प्र+इष (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕ್ಲೇಶ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. 3. ಮರ್ದನ, ಅಮುಕುವುದು, ಉಜ್ಜುವುದು, ಒತ್ತುವುದು. 4. ಉನ್ಮಾದ, ಹುಚ್ಚು. "प्रैषः क्लेशे च मर्दने। उन्मादे प्रेषणे" मेदि०। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)।

प्रैष्य ಪ್ರೈಷ್ಯ (पुं०) 1. ದೂತ, ಸೇವಕ, ಆಳು. प्र+इष (गतौ) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)। (न०) 2. ದಾಸ್ಯ, ಸೇವಕತನ. प्रेष्यस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तस्य कृत्वा गृहाभ्यर्णे प्रैष्यं कुर्वन्नुवास सः" कथास०।

प्रैष्यभाव ಪ್ರೈಷ್ಯಭಾವ (पुं०) ಕೈಂಕರ್ಯ, ಸೇವಕನ ಕಾರ್ಯ. प्रैष्यस्य भावः। "जङ्गमं प्रैष्यभावे वः स्थावरं चरणाङ्कितम्। विभक्तानुग्रहं मन्ये द्विरूपमपि मे वपुः" कुमा० ६-५८। स्त्रियां "टाप्" (४-१-१)। **–ष्या –ಷ್ಯಾ.** ಸೇವಕಿ, ದೂತಿ.

प्रोक्त ಪ್ರೋಕ್ತ (वि०) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+वच (परिभाषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रोक्तः प्रत्युत्तरं नाह विरुद्धं प्रभुणा च यः। न समीपे हसत्युच्चैः स भवेद्राजवल्लभः" पञ्चतं० १-६१।

प्रोक्षण ಪ್ರೋಕ್ಷಣ (न०) 1. ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಿಸುವುದು. प्र+उक्ष (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अद्भिस्तु प्रोक्षणं शौचं बहूनां धान्यवाससाम्" मनु० ५-११८। 2. ಯಜ್ಞದ ಪಶುವಿನ ವಧೆ. "प्रोक्षणं सेचने वधे" मेदि०। "य इमे ब्राह्मणाः प्रोक्ता मन्त्रा वै प्रोक्षणे गवाम्" भा० उद्योग० १७-९।

प्रोक्षित ಪ್ರೋಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + उक्ष (सेचने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಶು). 3. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದುದು. "प्रोक्षितं निहते सिक्ते" मेदि०।

प्रोच्चारण ಪ್ರೋಚ್ಚಾರಣ (न०) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು.

प्रोच्चारित ಪ್ರೋಚ್ಚಾರಿತ (वि०) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+उद्+चर (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रोच्छलत् ಪ್ರೋಚ್ಛಲತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. प्र+उद्+शल (चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "शस्त्रैर्द्विषच्छिरश्छेदप्रोच्छलच्छोणितोक्षितैः" माघ० २-६६।

प्रोच्छलन ಪ್ರೋಚ್ಛಲನ (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವುದು. प्र + उद् + शल (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रोच्चैस् ಪ್ರೋಚ್ಚೈಸ್ (अव्य०) ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ.

प्रोच्छून ಪ್ರೋಚ್ಛೂನ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಬ್ಬಿರುವ, ಊದಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪನಾದ.

प्रोच्छ्रित ಪ್ರೋಚ್ಛ್ರಿತ (वि०) ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ, ಉನ್ನತವಾಗಿರುವ.

प्रोज्जासन ಪ್ರೋಜ್ಜಾಸನ (न०) ಕೊಲ್ಲುವುದು. प्र+उद् + जसु (हिंसायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रोज्झन ಪ್ರೋಜ್ಝನ (न०) ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು. प्र + उज्झ (उत्सर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रोज्झित ಪ್ರೋಜ್ಝಿತ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+उज्झ (उत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सताम्" भाग० १-१-२।

प्रोञ्छन ಪ್ರೋಂಛನ (न०) ಅಳಿಸುವುದು, ತೊಡೆಯುವುದು, ತೊಡೆದು ಹಾಕುವುದು, ಒರಸಿಹಾಕುವುದು. प्र+उञ्छि (उञ्छे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

"पृच्छचसे तदपि येन विवेकप्रोञ्छनाय विषये रससेकः" नैष० ५-३६।

प्रोण्ठ ಪ್ರೋಂಠ (ಪುಂ०) ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ, ಪೀಕದಾನಿ, ಪತದ್ಗ್ರಹ.

प्रोत ಪ್ರೋತ (ನಂ०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ. प्र+वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। (ವಿ०) 2. ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रोल्लसत्कुण्डलप्रोतपद्मरागदलत्विषा। कृष्णोत्तरासङ्गरुचं विदधच्चौतपल्लवीम्" माघ० २-१९। 3. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तटाभिघातादिव लग्नपङ्के धुन्वन् मुहुः प्रोतघने विषाणे" कुमा० ७-४९। 4. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रोत्तुङ्ग ಪ್ರೋತ್ತುಂಗ (ವಿ०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ, ಬಹಳ ಉನ್ನತವಾದ. 2. ಬಹಳ ಅಧಿಕವಾದ. "मोहावर्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी" भर्तृ० ३-१०।

प्रोत्साह ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ (ಪುಂ०) 1. ಉತ್ತೇಜನ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. प्र+उद्+षह (मर्षणे)+णिच् "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಕುತೂಹಲ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಒತ್ತಾಯ, ಚಿತಾವಣೆ.

प्रोत्साहक ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ (ವಿ०) 1. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವವನು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವನು. प्र+उद्+षह (मर्षणे) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವವನು, ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುವವನು.

प्रोत्साहन ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ (ನಂ०) 1. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. 2. ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. प्र + उद् + षह (मर्षणे)+ णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "फलादपि स्वादुतमप्ररोहं प्रोत्साहने सख्युरिवोद्यतः सः" याद० २३-२७। 3. ಒಂದು ನಾಟ್ಯಾಲಂಕಾರ.

प्रोत्साहनीय ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನೀಯ (ವಿ०) 1. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+उद्+ षह (मर्षणे)+ णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **प्रोत्साहयितव्यः ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಯಿತವ್ಯ**।

प्रोत्साहयत् ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಯತ್ (ವಿ०) 1. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+उद्+षह (मर्षणे)+ णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रोथ ಪ್ರೋಥ (ಪುನಂ०) 1. ಕುದುರೆಯ ಮೂಗು. प्रोथति —प्रोथृ (पर्याप्तौ) "घः" (३-३-११८)। "रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णं पटुतरचपलौष्ठः प्रस्फुरत्प्रोथमश्वः" माघ० ११-११। 2. ವರಾಹದ ಮೂಗು, ಹಂದಿಯ ಮೂಗು. 3. ದಪ್ಪ ಬಟ್ಟೆ, ದುಪ್ಪಟ್ಟಿ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗರ್ಭ, ಪ್ರಾರಂಭಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭ್ರೂಣ. 5. ಹಳ್ಳ, ಗುಣಿ. 6. ಪಿರ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ, ನಿತಂಬ. (ವಿ०) 7. ಪ್ರಯಾಣಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. 8. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿದ. "प्रोथोऽश्वघोणाऽध्वगयोः कटचाम्" हेम०। 9. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रोथिन् ಪ್ರೋಥಿನ್ (ಪುಂ०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. प्रोथोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

प्रोद्गत ಪ್ರೋದ್ಗತ (ವಿ०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಎದ್ದುಕಾಣುವ.

प्रोद्दीपन ಪ್ರೋದ್ದೀಪನ (ನಂ०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವುದು.

प्रोद्दीपित ಪ್ರೋದ್ದೀಪಿತ (ವಿ०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + उद् + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रोद्दीप्त ಪ್ರೋದ್ದೀಪ್ತ (ವಿ०) 1. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಹೊಳೆಯುವ. प्र+उद्+दीपी (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ.

प्रोद्भासित ಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿತ (ವಿ०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रोद्भिन्न ಪ್ರೋದ್ಭಿನ್ನ (ವಿ०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ. प्र+उद्+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ.

प्रोद्भूत ಪ್ರೋದ್ಭೂತ (ವಿ०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ. प्र+उद्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रोद्भूतासह्यतृष्णो मधुमदनिरतो हर्म्यपृष्ठे विविक्ते" भर्तृ० २-९६।

प्रोद्यत् ಪ್ರೋದ್ಯತ್ (ವಿ०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬರುತ್ತಿರುವ. प्र+उद्+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "यद्येताः प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरम्भोजनेत्राः" भर्तृ० २-३१। 3. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ,

"स्फुरन्गन्धः प्रोद्यज्जलदनिनदस्फूर्जितमितः" भर्तृ० २-९३।

प्रोद्यत ಪ್ರೋದ್ಯತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದುಬಂದಿರುವ, ಉದಯಿಸಿದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ. प्र+उद्+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रोन्नत ಪ್ರೋನ್ನತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ. प्रकर्षेण उन्नतः। 2. ಬಲಶಾಲಿ, ಬಲಿಷ್ಠ. "यो बलात्प्रोन्नतं याति निहन्तुं सबलोऽप्यरिम्" पञ्चतं० १-२६१।

प्रोन्नति ಪ್ರೋನ್ನತಿ (स्त्री०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. प्र+उद्+णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रोल्लसत् ಪ್ರೋಲ್ಲಸತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+उद्+लस (श्लेषण-क्रीडनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रोल्लसत्कुण्डलप्रोत-पद्मरागदलत्विषा" माघ० २-१९।

प्रोल्लसित ಪ್ರೋಲ್ಲಸಿತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ. प्र+उद्+लस (श्लेषण-क्रीडनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವ.

प्रोल्लाघ ಪ್ರೋಲ್ಲಾಘ (वि०) ರೋಗದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ, ರೋಗ ವಾಸಿಯಾದವನು. प्र + उद् + लाघृ (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रोल्लाघित ಪ್ರೋಲ್ಲಾಘಿತ (वि०) ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರೋಗ ವಾಸಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+लाघृ (सामर्थ्ये)+ णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रोल्लेखन ಪ್ರೋಲ್ಲೇಖನ (न०) 1. ಗುರುತು ಹಾಕುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಗುರುತು ಹಾಕಿ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. 2. ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು, ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವುದು.

प्रोष ಪ್ರೋಷ (पुं०) ಉರಿತ, ದಹಿಸುವುದು, ಸುಡುವುದು. प्रुष (दाहे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **प्रोषणम् ಪ್ರೋಷಣಮ್.**

प्रोषित ಪ್ರೋಷಿತ (वि०) 1. ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿರುವ, ಪರಸ್ಥಳದ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ. प्र+वस (निवासे) "क्तः" (३-४-७२)। "तत्र नित्यविहितोपहूतिषु प्रोषितेषु पतिषु द्युयोषिताम्" माघ० १४-३०। 2. ಹೊರಟುಹೋಗಿರುವ, ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. "प्रोषितार्यमणं मेरोरन्धकारस्तटीमिव" माघ० २-३९। 3. ನಷ್ಟವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. "अधिगतरतिशोभैः प्रत्युषः प्रोषितश्रीः" माघ० ११-३०।

प्रोषितभर्तृका ಪ್ರೋಷಿತಭರ್ತೃಕಾ (स्त्री०) ವಿದೇಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಪತ್ನಿ, ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವವನ ಪತ್ನಿ. प्रोषितो विदेशगतो भर्ता यस्याः। समासान्तः "कप्"। "नानाकार्यवशाद्यस्या दूरदेशं गतः पतिः। सा मनोभव-दुःखार्ता भवेत्प्रोषितभर्तृका" सा० द० ३-८४।

प्रोष्ठ ಪ್ರೋಷ್ಠ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. प्रकृष्टः ओष्ठोऽस्य। वा पररूपम्। पक्षे वृद्धिः। **प्रौष्ठः ಪ್ರೌಷ್ಠಃ.** 2. ಒಂದು ದೇಶ. 3. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ.

प्रोष्ठपद ಪ್ರೋಷ್ಠಪದ (पुं०) 1. ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ. प्रोष्ठपदाभिः नक्षत्रविशेषैः युक्ता पौर्णमासी यस्मिन् मासे "अण्" (४-२-२१)। 2. **-पदा -ಪದಾ** ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. प्रोष्ठो गौः, तस्येव पादावस्याः "अच्" (५-४-१२०)। पद्भावश्च निपा०। ನಕ್ಷತ್ರವಾಚಕವಾದ "प्रोष्ठपदा" ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "शुक्रः-प्रोष्ठपदे पूर्वे समारुह्य विरोचते। उत्तरे तु परिक्रम्य सहितः समुदीक्षते" भा० भीष्म० ३-१५। (वि०) 3. ಎತ್ತಿನ ಕಾಲಿನಂತೆ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. प्रोष्ठो गौः, तस्येव पादावस्य। निपा० (५-४-१२०)।

प्रोष्ठपदी ಪ್ರೋಷ್ಠಪದೀ (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. प्रोष्ठपदाभिर्युक्ता पौर्णमासी स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

प्रोष्ठपाद ಪ್ರೋಷ್ಠಪಾದ (वि०) ಪ್ರೋಷ್ಠಪದಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. प्रोष्ठपदा "अण्" (४-३-१६)। उत्तरपदस्यादेरचो वृद्धिः (७-३-१८)।

प्रोष्ठी ಪ್ರೋಷ್ಠೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. प्रकृष्टः ओष्ठोऽस्याः वा पररूपम् (वा० ६-१-९४) वा "ङीष्" (४-१-५५)। "प्रोष्ठी तु शफरी द्वयोः" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ "प्रोष्ठः" ಎಂದು ಪುಂಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. पक्षे वृद्धिः। **प्रौष्ठी ಪ್ರೌಷ್ಠೀ.**

प्रोह ಪ್ರೋಹ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕಾಲು. "आकुञ्चितप्रोह-निरूपितक्रमं करेणुरारोहयते निषादिनम्" माघ० १२-५। 2. ಕಾಲಿನ ಸಂದು, ಗ್ರಂಥಿ. 3. ಗಿಡದ ಗೆಣ್ಣು. 4. ತರ್ಕ. (वि०) 5. ನಿಪುಣ, ಜಾಣ, ನುರಿತವನು. "प्रोहो गजाङ्घ्रिपर्वणोः। वाच्यवन्निपुणे तर्के" मेदि०।

प्रौढ ಪ್ರೌಢ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. प्र + वह (प्रापणे) "क्तः"। "सुहृदि गुणनिवासे प्रेयसि प्राणनाथे कथमिव सहपांसुक्रीडनप्रौढसख्ये" मालती० ९-२८। 2. ಬಲಿತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. "त्वत्संपर्कात्पुलकितमिव प्रौढपुष्पैः कदम्बैः" मेघ० १-२५। 3 ತುಂಬಿದ, ಪೂರ್ಣವಾದ. "भग्नैर्दण्डैरातपत्राणि भूमौ पर्यस्तानि प्रौढचन्द्रद्युतीनि" माघ० १८-६७। 4. ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ನಿಬಿಡವಾಗಿರುವ, ಗಾಢವಾದ. "प्रीत्यै यूनां व्यवहिततपनाः प्रौढध्वान्तं दिनमिह जलदाः" माघ० ४-६२। 5. ರಭಸವಾದ, ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ, ಬಿರುಸಾದ. "कान्तया सपदि कोऽप्युपगूढः प्रौढपाणिरपनेतुमियेष" माघ० १०-७३। 6. ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಗಲ್ಭನಾದ. "प्रसह्य रावणद्विष्टमस्मद्भूतस्य पश्यतः। अस्त्रदानाद्भुतं काले प्रौढेन मुनिना कृतम्" म० वी० २-३। 7. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕೆಚ್ಚೆದೆಯುಳ್ಳ. "चकर किल चाटु प्रौढयोषिद्वदस्य" माघ० ११-३९। 8. ನಿಪುಣನಾದ, ಜಾಣನಾದ. "इङ्गितज्ञाः पुरुप्रौढा एकारामाश्च सात्वताः" भाग० ३-२-९। 9. ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. प्रकर्षेण ऊढः। 10. ಗಂಭೀರವಾದ. 11. ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ, ಮೇಲ್ತರಗತಿಯ.

प्रौढपाद ಪ್ರೌಢಪಾದ (पुं०) ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿ ಆಸನದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಬೆನ್ನು ಬಳಸಿಬಂದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮಂಡಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು. प्रौढः पादो यस्य। "आसनारूढपादस्तु जानुनोर्जङ्घयोस्तथा। कृतावसक्थिको यस्तु प्रौढपादः स उच्यते"।

प्रौढा ಪ್ರೌಢಾ (स्त्री०) ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಐವತ್ತೈದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನೊಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ತಾರುಣ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ ಹೆಂಗಸು. "बाला तु तरुणी प्रौढा वृद्धा भवति नायिका। गुणयोगेन रन्तव्या नारी वश्या भवेत्तदा"। ನಾಯಿಕೆಯರ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಭೇದ. "आषोडशी भवेद्बाला तरुणी त्रिंशता मता। पञ्चपञ्चाशती प्रौढा भवेद्वृद्धा ततः परम्"।

प्रौढि ಪ್ರೌಢಿ (स्त्री०) 1. ಹಿರಿಮೆ, ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. प्र + वह (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)। 2. ಧೈರ್ಯ, ಕೆಚ್ಚು. 3. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವಿಕೆ. 5. ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಿಕೆ. 6. (ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ. "विवक्षितार्थनिर्वाहः काव्ये प्रौढिरिति स्मृता"। 7. ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯ ಒಂದು ವೈಚಿತ್ರ್ಯ. ಒಂದೇ ಪದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಪದಪ್ರಯೋಗ, ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. ಇದು ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಒಂದು ವೈಚಿತ್ರ್ಯ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಸಮಾಸಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. "पदे वाक्यार्थरचना वाक्यार्थे च पदाभिधा। प्रौढिर्व्याससमासौ च साभिप्रायत्वमस्य च"। 8. ಅಭಿಮಾನ, ಹೆಮ್ಮೆ.

प्रौढित्व ಪ್ರೌಢಿತ್ವ (न०) 1. (ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. प्रौढि "त्वः" (५-१-११९)। "यत्प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवम्" मालती० १-१०। 2. ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಂದು ಪದದಲ್ಲೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ದೊಡ್ಡ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಈ ರೀತಿಯ ಒಂದು ವೈಚಿತ್ರ್ಯ.

प्रौण ಪ್ರೌಣ (वि०) ಜಾಣ, ನಿಪುಣ.

प्रौष्ठपद ಪ್ರೌಷ್ಠಪದ (पुं०) 1. ಭಾದ್ರಪದಮಾಸ. प्रोष्ठपदाभिः नक्षत्रविशेषैः युक्ता पौर्णमासी यस्मिन् मासे "अण्" (४-२-२१)। 2. **–पदा –ಪದಾ.** ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. 3. **–पदी –ಪದೀ.** ಭಾದ್ರಪದಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

प्रौह ಪ್ರೌಹ (पुं०) ತರ್ಕ, ಊಹೆ. प्रकर्षेण ऊहः। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)।

प्लक्ष ಪ್ಲಕ್ಷ (पुं०) 1. ಜುಲ್ಲಿ ಗಿಡ. 2. ಬಸುರಿ ಮರ. 3. ಅರಳಿ ಮರ. 4. ಒಂದು ದ್ವೀಪ. "प्लक्षो जटीगर्दभाण्डद्वीपभित्कुञ्जराशने" मेदि०।

प्लक्षद्वीप ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪ (पुं०) ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "द्वीप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

प्लव ಪ್ಲವ (पुं०) 1. ತೆಪ್ಪ, ಜನರನ್ನು ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ದಾಟಿಸಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಬೊಂಬು ಅಥವಾ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಹರಿಗೋಲು. प्लवतेऽनेन—प्लुङ् (गतौ) कर० "अप्" (३-३-५७)। "सुसूक्ष्मेणापि रन्ध्रेण प्रविश्याभ्यन्तरं रिपुः। नाशयेच्च शनैः पश्चात्प्लवं सलिलपूरवत्" पञ्चतं० २-४४। "सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं सन्तरिष्यसि"

गीता ४-३६। 2. ತೇಲುವುದು, ಈಜುವುದು. 3. ಸ್ನಾನ. 4. ದಾಟುವುದು. "स्मरयौवनयोः खलु द्वयोः प्लवकुम्भौ भवतः कुचावुभौ" नैष० २-३१। 5. ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. 6. ಪ್ರವಾಹ. 7. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 8. ವಾನರ, ಕಪಿ. 9. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. 10. ಮೀನಿನ ಬಲೆ. 11. ಶ್ವಪಚ. 12. ನೀರುಕೋಳಿ. 13. ಅಂಜೂರದ ಗಿಡ. 14. ಕುಲಕ, ಐದು ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಏಕಾನ್ವಯ ಹೊಂದುವಿಕೆ. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कालापकं चतुर्भिःस्यात् तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। 15. ಮೇಷ, ಟಗರು. 16. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 17. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವುದು. 18. ಜುಲ್ಲಿಗಿಡ. 19. ಶಬ್ದ. 20. ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ. 21. ಜಲಾಂತರ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 22. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿ. (न०) 23. ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. (वि०) 24. ನೆಗೆಯುವ, ಹಾರುವ. 25. ತೇಲುವ. "प्लवः स्यात् प्लवने भेले भेकेऽवौ श्वपचेऽपि च। शाखामृगे च कुलके प्रवणे पर्कटीद्रुमे। कारण्डवाख्यविहगे शब्दे प्लुतगतौ पुमान्। कैवर्तीमुस्तके गन्धतृणेऽपि स्यान्नपुंसकम्" मेदि०।

प्लवक ಪ್ಲವಕ (पुं०) 1. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ನರ್ತನ ಮಾಡುವವನು. 2. ಶ್ವಪಚ. 3. ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 4. ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ, ಅಂಜೂರದ ಗಿಡ.

प्लवग ಪ್ಲವಗ (पुं०) 1. ವಾನರ, ಕಪಿ. प्लवेन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "सहसि प्लवगैरुपासितं न हि गुञ्जाफलमेति सोष्मताम्" माघ० १६-४७। 2. ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 3. ಶಿರೀಷ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆಮರ. 4. ನೀರಿನಮೇಲೆ ತೇಲಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ, ಮುಳುಗು ಹಕ್ಕಿ. 5. ಅರುಣ, ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ. "प्लवगो वानरे भेके सारथौ चोष्णदीधितेः" मेदि०।

प्लवगति ಪ್ಲವಗತಿ (पुं०) ಭೇಕ, ಕಪ್ಪೆ. प्लवेन गतिर्यस्य।

प्लवङ्ग ಪ್ಲವಂಗ (पुं०) 1. ವಾನರ, ಕಪಿ. प्लवेन गच्छति — गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। खचो वा डित्त्वम् (वा० ३-२-३८)। डित्त्वाभावे **प्लवंगमः ಪ್ಲವಂಗಮಃ**. "संचेरुरात्मान इवापरं क्षणात्क्षमारुहं देहमिव प्लवङ्गमाः" माघ० १२-५५। 2. ಜಿಂಕೆ. 3. ಅಂಜೂರದ ಗಿಡ. 4. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. "प्लवङ्गमस्तु मण्डूके तथा शाखामृगेऽपि च" मेदि०।

प्लाक्ष ಪ್ಲಾಕ್ಷ (न०) 1. ಜುಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು. प्लक्षस्य फलम् "अण्" (४-३-१६४)। 2. ಜುಲ್ಲಿ ಮರದ ತೊಗಟೆ ಬೇರು ಎಲೆ ಮುಂತಾದುದು. प्लक्षस्य विकारः अवयवो वा "अण्" (४-३-१३५)। 3. ಜುಲ್ಲಿ ಮರಗಳ ಸಮೂಹ. प्लक्षस्य समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 4. ಜುಲ್ಲಿ ಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. प्लक्षस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

प्लवन ಪ್ಲವನ (न०) 1. ತೇಲುವುದು, ಈಜುವುದು. प्लुङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಾರುವುದು. 3. ನೆಗೆಯುವುದು. 4. ದಾಟುವುದು. 5. ಸ್ನಾನ. "शयनं चासनं वापि नेच्छेद्वापि द्रवोत्तरम्। नाग्न्यातपौ न प्लवनं न यानं नापि वाहनम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-४९०। 6. ಇಳಿಜಾರು. 7. ಮಿತಿಮೀರಿದ ಪ್ರವಾಹ, ಜಲಪ್ರಳಯ. 8. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ, ಕುದುರೆಯ ನೆಗೆತ.

प्लाविक ಪ್ಲಾವಿಕ (वि०) ತೆಪ್ಪದಿಂದ ಹೊಳೆಯನ್ನು ದಾಟುವವನು. प्लवेन तरति "ठक्" (४-४-५)।

प्लावन ಪ್ಲಾವನ (न०) 1. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸುವುದು. प्लुङ् (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्लावनार्थं नरश्रेष्ठ पुण्येन सलिलेन ह" भा०। 2. ಮಿತಿಮೀರಿದ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಹರಿಯುವುದು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಹರಿಯುವುದು. 3. ಜಲಪ್ರಳಯ.

प्लावयत् ಪ್ಲಾವಯತ್ (वि०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸೇಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. प्लुङ् (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षोभयन् जलनिधीननुवेलं प्लावयंश्च वसुधां प्रजहर्ष" याद० २१-४७।

प्लावित ಪ್ಲಾವಿತ (वि०) 1. ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ,— ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्लुङ् (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "धूर्भङ्ग-संक्षोभविदारितोष्ट्रिका गलन्मधुप्लावितदूरवर्त्मनि" माघ० १२-२६। 3. ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पुरी सा वासुदेवस्य प्लाविता दधिना ततः" देवीभा०।

प्लाविन् ಪ್ಲಾವಿನ್ (वि०) ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ. प्लवते—प्लुङ् (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

"तिर्यक्कटप्लाविमदाम्बुनिम्नगाविपूर्यमाणश्रवणोदरद्विपाः" माघ० १२-४७।

प्लि(प्ली)हन् ಪ್ಲಿ(ಪ್ಲೀ)ಹನ್ (पुं०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. प्लेहते—प्लिह (गतौ) "कनिन्" (उ० १-१५७)। निपा०। ಇದು ಗುಲ್ಮ ರೋಗ. ["गुल्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

प्लीहघ्न ಪ್ಲೀಹಘ್ನ (पुं०) ಮುಳ್ಳು ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ. प्लीहानं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

प्लीहशत्रु ಪ್ಲೀಹಶತ್ರು (पुं०) ಮುಳ್ಳು ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ. प्लीह्नः शत्रुः।

प्लीहा ಪ್ಲೀಹಾ (स्त्री०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. प्लिह (गतौ) "कः" (३-१-१३५) पृषो० दीर्घः स्त्रियां "टाप्"।

प्लुक्षि ಪ್ಲುಕ್ಷಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. प्लुष्यति—प्लुष (दाहे) "क्सिः" (उ० ३-१५५)। 2. ಸ್ನೇಹ, ತೈಲ. 3. ಮನೆಯನ್ನು ಸುಡುವುದು.

प्लुत ಪ್ಲುತ (पुं०) 1. ಪ್ಲುತವರ್ಣ, ಮೂರು ಮಾತ್ರಾ ಕಾಲದ ವರ್ಣ. प्लुतं प्लुतवद्गतिरस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। ಏಕಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರ್ಣವು ಹ್ರಸ್ವ. ದ್ವಿಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರ್ಣವು ದೀರ್ಘ. ತ್ರಿಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರ್ಣವು ಪ್ಲುತ. "एकमात्रो भवेद्ध्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"। 2. ಕುದುರೆಯ ಐದು ವಿಧ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. ಕುದುರೆಯ ನೆಗೆತ. 3. ತಿರ್ಯಕ್ ಗಮನ, ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. "तिर्यञ्चस्तिर्यगेवास्य पेतुर्वक्रप्लुता मृगाः" कथास०। (वि०) 4. ನೆನೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "क्षितितलशयनान्तादुत्थितं दानपङ्कप्लुतबहुलशरीरं शाययत्येष भूयः" माघ० ११-७। 5. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्लुतमिव शिशिरांशोरंशुभिर्यन्निशासु स्फटिकमयमराजद्राजताद्रिस्थलाभम्" माघ० ११-५३। 6. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "प्रापे कीर्तिप्लुतमहीमण्डलाग्राऽनवद्यता" माघ० १९-४८। 7. ಚಲಿಸಿಂವ, ಆಡುವ. "सौधस्रजः प्लुतपताकतयाभिनिन्युः" नैष० ११-६।

प्लुति ಪ್ಲುತಿ (स्त्री०) 1. ಹಾರುವುದು. 2. ನೆಗೆಯುವುದು. 3. ದಾಟುವುದು. प्लुङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. ಪ್ರವಾಹ. 5. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. 6. ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆ.

प्लुष्ट ಪ್ಲುಷ್ಟ (वि०) ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्लुष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्लुष्टः स्वैश्चापरोपैः सह स हि मकरेणात्मभूः केतुनाऽभूत्" नैष० ८-१०५।

प्लोत ಪ್ಲೋತ (न०) ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತು, ಹತ್ತಿ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುದು.

प्लोष ಪ್ಲೋಷ (पुं०) ದಹಿಸುವುದು, ಸುಡುವುದು. प्लुष (दाहे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **प्लोषणम् ಪ್ಲೋಷಣಮ್.**

प्लोषण ಪ್ಲೋಷಣ (न०) 1. ದಹಿಸುವುದು, ಸುಡುವುದು. प्लुष (दाहे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ದಹಿಸುವ, ಸುಡುವ. प्लुष (दाहे) कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। "तार्तीयीकं पुरारेस्तदवतु मदनप्लोषणं लोचनं वः" मालती० १-४।

प्सा ಪ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಆಹಾರ, 2. ಭಕ್ಷಣ. प्सा (भक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "प्सा वीतिर्भक्षणं च सा" त्रिकाण्ड०।

प्सात ಪ್ಸಾತ (वि०) ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ಊಟ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्सा (भक्षणे) "क्तः" (३-१-१०२)।

प्सान ಪ್ಸಾನ (न०) ಭೋಜನ, ಊಟ. प्सा (भक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्सु ಪ್ಸು (पुं०) ಒಂದು ಆಕಾರ, ಒಂದು ರೂಪ.

प्सुर ಪ್ಸುರ (वि०) 1. ಒಂದು ರೂಪವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಆಕಾರವುಳ್ಳ. 2. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಸೊಗಸಾದ.

इति "प" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

फ

फ ಫ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ಪ" ವರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"। "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ" सि० कौ०।

फ ಫ (पुं०) 1. ಫಲಭಾಗ. 2. ಝಂಝಾಮಾರುತ, ಬಿರುಗಾಳಿ. 3. ಆಕಳಿಕೆ. 4. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. (न०) 5. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಕೋಪದ ಮಾತು. 6. ಫೂತ್ಕಾರ, ಊದುವುದು. 7. ನಿಷ್ಫಲವಾದ ಮಾತು. 8. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. 9. ವಾರ. 10. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. "कफे वारे फकारः स्यात् तथाह्वाने प्रकीर्तितः। फूत्कारेऽपि च फः प्रोक्तः तथा निष्फलभाषणे" एका०। 11. ಯುದ್ಧ. 12. ವಾರಣ, ತಡೆಯುವುದು.

फक्क ಫಕ್ಕ (पुं०) ಹೆಳವ, ಕುಂಟ.

फक्किका ಫಕ್ಕಿಕಾ (स्त्री०) 1. ವಿಷಯ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 2. ಅಸದ್ವ್ಯವಹಾರ, ಕುತರ್ಕ, ವಿತಂಡಾವಾದ. 3. ಗ್ರಂಥ. "फणिभाषितभाष्यफक्किकाविषमा कुण्डलनामवापिता" नैष० २-९५। 4. ಠಕ್ಕು, ಮೋಸ.

फञ्जिका ಫಂಜಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಭಾರಂಗಿ ಮರ. 2. ತೀಟಕಸಂಧಿ. 3. ದೇವತಾಳೆ ಮರ.

फञ्जी ಫಂಜೀ (स्त्री०) ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ.

फट् ಫಟ್ (अव्य०) ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರ. [ಅಂಗನ್ಯಾಸ, ಕರನ್ಯಾಸ, ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ, ನೈವೇದ್ಯದ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ, ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಆವಾಹನೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ಉಪಯೋಗ.]

फट ಫಟ (पुंस्त्री०) ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ. स्फुट (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। स्त्रियां "टाप्"। **फटा ಫಟಾ.**

फटा ಫಟಾ (स्त्री०) 1. ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ. फट "टाप्" (४-१-४)। "निर्विषेणापि सर्पेण कर्तव्या महती फटा। विषं भवतु मा वास्तु फटाटोपो भयङ्करः" पञ्चतं० १-२२५। 2. ಕೈತವ, ಕಪಟ. 3. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. "फटा तु फणदम्भयोः" विश्व०। "फटा तु फणदन्तयोः" मेदि०। "फटा तु केतवे फणे" हेम०।

फण ಫಣ (पुंस्त्री०) ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ. फण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "गामधास्यत् कथं नागो मृणालमृदुभिः फणैः" कुमा० ६-६८। "स्फटायां तु फणा द्वयोः" अम०। स्त्रियां **फणा ಫಣಾ.** "ज्वलति चलितेन्धनोऽग्निः विप्रकृतः पन्नगः फणां कुरुते" शाकु० ६-३०।

फणाधर ಫಣಾಧರ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

फणामणि ಫಣಾಮಣಿ (पुं०) ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ರತ್ನ.

फणामण्डल ಫಣಾಮಂಡಲ (न०) ಗುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಾವಿನ ಮೈ. "तत्फणामण्डलोदर्चिर्मणिद्योतितविग्रहम्" रघु० १०-७।

फणिज्जक ಫಣಿಜ್ಜಕ (पुं०) ಮರುಗ. फणिनमुज्झति— उज्झ (उत्सर्गे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। पृषो०।

फणिति ಫಣಿತಿ (स्त्री०) ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. "मधुमयफणितीनां मार्गदर्शी महर्षिः" चं० रा०। "गीर्फणितिर्गिरा वाचा" त्रिकाण्ड०।

फणिन् ಫಣಿನ್ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. फणास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "अथ प्रयत्नोन्नमितानमत्फणैर्धृते कथंचित् फणिनां गणैरधः" माघ० १-१३। 2. ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿ, ವ್ಯಾಕರಣಮಹಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಆದಿಶೇಷನ ಅವತಾರವಾದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "फणिभाषितभाष्यफक्किका" नैष० २-९५।

फणिपति ಫಣಿಪತಿ (पुं०) ವಾಸುಕಿ, ಆದಿಶೇಷ. फणिनां पतिः।

फणिप्रिय ಫಣಿಪ್ರಿಯ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. फणिनाम् प्रियः। ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ವಾಯುವು (ಆಹಾರವಾದುದರಿಂದ) ಪ್ರಿಯವಾದುದು.

फणिफेन ಫಣಿಫೇನ (पुं०) ಅಫೀಮು.

फणिभाष्य ಫಣಿಭಾಷ್ಯ (न०) ವ್ಯಾಕರಣ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಪಾಣಿನಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ವ್ಯಾಕರಣ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪತಂಜಲಿ ಮುನಿಯು ರಚಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯ.

फणिभुज् ಫಣಿಭುಜ್ (पुं०) 1. ವೈನತೇಯ, ಗರುಡ. फणिनं भुङ्क्ते — भुज "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು.

फणिमुख ಫಣಿಮುಖ (ನಂ) ಕನ್ನಗತ್ತರಿ, ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯಲು ಕಳ್ಳರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. फणिन इव मुखमस्य ।

फणिवल्ली ಫಣಿವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ನಾಗವಲ್ಲಿ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ.

फणिशायिन् ಫಣಿಶಾಯಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು.

फणिहन्त्री ಫಣಿಹನ್ತ್ರೀ (स्त्री०) ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರಿ ಹಂಬು.

फणीन्द्र ಫಣೀಂದ್ರ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) ಆದಿಶೇಷ, ಅನನ್ತ, फणिनामिन्द्रः ईश्वरो वा ।

फण्ड ಫಂಡ (पुं०) ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. फण (गतौ) "डः" (उ० १-११३) ।

फर ಫರ (ನಂ) ಚರ್ಮದ ಫಲಕ, ಗುರಾಣಿ.

फर्फरीक ಫರ್ಫರೀಕ (पुं०) 1. ಅಂಗೈ, ಕರತಲ. (ನಂ) 2. ಕಿಸಲಯ, ಚಿಗುರು. 3. ಮಾರ್ದವ, ಮೃದುವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮೆದು. स्फुर (स्फुरणे) "ईकन्" फर्फरादेशश्च (उ० ४-२०) । "फर्फरीकश्चपेटे स्यात् फर्फरीकं तु मार्दवे" मेदि० ।

फल ಫಲ (ನಂ) 1. ಹಣ್ಣು. फल (निष्पत्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वनान्तरादुपावृत्तैः समित्कुशफलाहरैः" रघु० १-४९ । 2. ಎಳೆಗಾಯಿ. "उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलम्" शाकु० ७-३० । 3. ಬೆಳೆ, ಫಸಲು. "त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविलासानभिज्ञैः" मेघ० १-१६ । 4. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. "त्याजितैः फलमुत्खातैर्भग्नैश्च बहुधा नृपैः" रघु० ४-३३ । "शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य" शाकु० १-१४ । 5. ಕಾರ್ಯದ ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ, ಫಲಿತಾಂಶ. "अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते" हितो० १-७३ । 6. ಪ್ರಯೋಜನ, ಗುರಿ. "किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् ध्वनतः प्रार्थयते मृगाधिपः" किरा० २-२१ । 7. ಪ್ರತಿಫಲ, ಮುಯ್ಯಿ. "फलमस्योपहासस्य सद्यः प्राप्स्यसि पश्य माम्" रघु० १२-३७ । 8. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕೆಲಸವು ಕೈಗೂಡುವುದು, ಫಲನಿಷ್ಪತ್ತಿ. "ब्रुवते हि फलेन साधवो न तु कण्ठेन निजोपयोगिताम्" नैष० २-४८ । 9. ಮೂಲಧನದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಬಡ್ಡಿ. 10. ಸಂತತಿ, ಪೀಳಿಗೆ. "तस्यापनोदाय फलप्रवृत्तावुपस्थितायामपि निर्व्यपेक्षः" रघु० १४-३९ । 11. ಪ್ರಯೋಜನ, ಸೌಕರ್ಯ. 12. ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳ ಒಳತಿರುಳು, ಒಳಗಿನ ಮೆದುವಾದ ಭಾಗ. 13. ಗುರಾಣಿ, ಚರ್ಮದ ಫಲಕ. 14. ಬಾಣದ ತುದಿ, ಶಸ್ತ್ರದ ಅಗ್ರಭಾಗ. "फलयोगमवाप्य सायकानामनियोगेन विलक्षतां गतानाम्" मुद्रा० ७-१० । 15. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು. 16. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮುಟ್ಟು, ರಜಸ್ಸು, ಆರ್ತವ. 17. ಮುಷ್ಕ, ಅಂಡಕೋಶ, ಬೀಜ. 18. ಭೋಗ, ಸುಖ. 19. ತ್ರಿಫಲಾ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ ತಾರೆಕಾಯಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳು. "हरीतकी चामलकी विभीतकमिदं त्रयम् । त्रिफला फलमित्युक्तं तच्च ज्ञेयं फलत्रिकम्" । 20. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 21. ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದ ಒಂದು ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯ. 22. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ. 23. ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. 24. ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಾರ್ಯ. 25. ಜಾತೀಫಲ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ. "फलं हेतुसमुत्थे फलके व्युष्टिलाभयोः । जातीफलेऽपि कक्कोले सस्यबाणाग्रयोरपि । फलिन्यां तु फलं प्राहुः त्रिफलायां फलं क्वचित्" विश्व० । 26. ಕರಮರ್ದಕ ವೃಕ್ಷ, ಕವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 27. ನೇಗಿಲಗುಳ. 28. ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ತಯಾರಿಕೆ. 29. ಒಂದು ಮೊತ್ತವನ್ನು ಭಾಗಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಭಾಗಲಬ್ಧ. "लाभनिष्पत्तिभोगेषु बीजे फाले धने फलम्" वैज० । 30. ಶಾರಿಫಲ, ನೆತ್ತವಾಡುವ ಹಲಗೆ. (पुं०) 31. ಕುಟಜ ವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟ ಮಲ್ಲಿಗೆ.

फलक ಫಲಕ (पुंन०) 1. ಗುರಾಣಿ, ಚರ್ಮದ ಅಡ್ಡಣ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಏಟುಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವ ತೊಗಲಿನ ಹಲಗೆ. त्रिफला (विशरणे) "वुन्" (उ० ५-३५)। "शार्ङ्गं बाणं कृपाणं फलकमरिगदे पद्मशङ्खौ सह"। (पुं०) 2. ಅಸ್ಥಿಖಂಡ. 3. ನಾಗಕೇಸರ. 4. ಮರದ ಅಥವಾ ಶಿಲೆ ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಲಗೆ. "इत्थं नेयौ रजनिदिवसौ लोलयन् द्वाविवाक्षौ कालःकल्यो भुवनफलके क्रीडति प्राणिशारैः" भर्तृ० ३-४२ । 5. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಗಲವಾದ ಮೇಲ್ಭಾಗ. "धृतमुग्धगण्डफलकैर्विबभुः विकसद्भिरास्यकमलैः प्रमदाः" माघ० ९-४७ । 6. ಬಾಣದ ಅಗ್ರಭಾಗ.

फलकपाणि ಫಲಕಪಾಣಿ (पुं०) ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧ. फलकं पाणौ यस्य ।

फलकाम ಫಲಕಾಮ (वि०) ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. फलं कामयते—कमु (कान्तौ) "अण्" (३-२-१) । "धर्मवाणिजिका मूढाः फलकामा नराधमाः" ।

फलकामना ಫಲಕಾಮನಾ (स्त्री०) ಫಲದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ.

फलकाल ಫಲಕಾಲ (पुं०) 1. ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಲ. 2. ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲ, ಪೈರುಗಳು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಲ.

फलकिन् ಫಲಕಿನ್ (पुं०) 1. ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧ. 2. ಮರದಿಂದ ಅಥವಾ ಲೋಹ ಶಿಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉದ್ದದ ಕಾಲ್ಮಣೆ. (Bench). 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "फलकी मत्स्यभेदे ना वाच्यवत्फलकान्विते" मेदि०। (वि०) 4. ಫಲಕ (ಹಲಗೆ)ವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

फलकी ಫಲಕೀ (स्त्री०) ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ.

फलकेसर ಫಲಕೇಸರ (पुं०) ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ.

फलकोश ಫಲಕೋಶ (पुं०) ಮುಷ್ಕ, ಅಂಡಕೋಶ. ವೃಷಣ.

फलग्राहिन् ಫಲಗ್ರಾಹಿನ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. फलं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಫಲವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ಫಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು.

फलत्रय ಫಲತ್ರಯ (नं०) ತ್ರಿಫಲಾ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ ತಾರೆ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಗಳು.

फलत्रिक ಫಲತ್ರಿಕ (नं०) ತ್ರಿಫಲಾ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೆ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳು. "पथ्याविभीतधात्रीणां फलैः स्यात्त्रिफला समैः। फलत्रिकं च त्रिफला सा वरा च प्रकीर्तिता" भावप्र०।

फलद ಫಲದ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. फलं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ. "तृच्" (३-१-१३३)। **—दाता —ದಾತಾ.**

फलनिष्पत्ति ಫಲನಿಷ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಫಲದ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು. फलस्य निष्पत्तिः।

फलपाक ಫಲಪಾಕ (पुं०) 1. ಪರಿಣಾಮ, ಕಾರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. 2. ಕಾಯಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗುವುದು. 3. ಕರಮರ್ದಕ ವೃಕ್ಷ, ಕಮರಿಕೆ ಗಿಡ.

फलपाकान्ता ಫಲಪಾಕಾಂತಾ (स्त्री०) ಫಲ ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಒಣಗಿಹೋಗುವ ಗಿಡ. फलपाक एवान्तो यस्याः। ತೊಗರಿ ಅವರೆ ಹೆಸರು ಉದ್ದು ಕಡಲೆ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಗಿಡಗಳು, ಬಾಳೆ ಕುಂಬಳ ಪಡವಲ ಹಾಗಲ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಲತೆಗಳು.

फलपादप ಫಲಪಾದಪ (पुं०) ಫಲವೃಕ್ಷ, ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಕ್ಷ.

फलपूर ಫಲಪೂರ (पुं०) ಮಾದಳದ ಗಿಡ. फलेन पूरः पूर्णः। स्वार्थे "कन्"। **—पूरकः —ಪೂರಕಃ.**

फलप्रद ಫಲಪ್ರದ (वि०) ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ. फलं प्रददाति—प्र + डु दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६)।

फलप्रदान ಫಲಪ್ರದಾನ (नं०) ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

फलप्राप्ति ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಫಲವು ಲಭಿಸುವುದು. फलस्य अभीप्सितफलस्य प्राप्तिः।

फलभाक् ಫಲಭಾಕ್ (वि०) 1. ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು, ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. फलं भजते—भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)। 2. ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು.

फलभूमि ಫಲಭೂಮಿ (स्त्री०) ಪುಣ್ಯ ಪಾಪರೂಪಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಸ್ಥಾನ, ಸ್ವರ್ಗ ನರಕಗಳು. फलभोगार्थं भूमिः। "भूमिर्वसुन्धरायां स्यात् स्थानमात्रेऽपि च स्त्रियाम्" मेदि०।

फलभोक्तृ ಫಲಭೋಕ್ತೃ (वि०) ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. फलं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)।

फलभोग ಫಲಭೋಗ (पुं०) ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು. फलानां कर्मफलानां भोगः।

फलयोग ಫಲಯೋಗ (पुं०) 1. ಫಲದ ಸಂಬಂಧ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಫಲದ ಲಾಭ, ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. फलस्य योगः सिद्धिः। "फलयोगमवाप्य सायकानामनियोगेन विलक्षतां गतानाम्" मुद्रा० ७-१०। 2. ನಾಟಕದ ಸಂಪೂರ್ಣಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ. "सावस्था फलयोगः स्यात् यः समग्रफलोदयः" सा० द० ६-७३।

फलवत् ಫಲವತ್ (वि०) ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃಕ್ಷ, ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರ. फलान्यस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अपुष्पाः फलवन्तो ये ते

वनस्पतयः स्मृताः। पुष्पिणः फलिनश्चैव वृक्षास्तूभयतः स्मृताः" मनु० १-४७।

फलवर्तुल ಫಲವರ್ತುಲ (ಪುಂ०) 1. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಗಿಡ. (ನಂ०) 2. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು.

फलविक्रयिक ಫಲವಿಕ್ರಯಿಕ (ಪುಂ०) ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು. फलविक्रयेण जीवति "ठन्" (४-४-१३)।

फलवृक्षक ಫಲವೃಕ್ಷಕ (ಪುಂ०) ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ. फलप्रधानो वृक्षः। संज्ञायां "कन्"।

फलशाक ಫಲಶಾಕ (ನಂ०) ಆರು ವಿಧ ತರಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. "पत्रं पुष्पं फलं नालं कन्दं संस्वेदजं तथा। शाकं षड्विधमुद्दिष्टं गुरु विद्याद्यथोत्तरम्" भावप्र०।

फलशाडव ಫಲಶಾಡವ (ಪುಂ०) ದಾಡಿಮ ವೃಕ್ಷ, ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. "पिण्डपुष्पस्तु दाडिमः फलशाडवः" त्रिकाण्ड०।

फलशालिन् ಫಲಶಾಲಿನ್ (ವಿ०) ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಫಲದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. फलेन शालते—शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–शालिनी –ಶಾಲಿನೀ**

फलश्रुति ಫಲಶ್ರುತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು. फलस्य वेदोक्तकर्मफलस्य श्रुतिः श्रवणम्। ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಂಟಾಗಲು ಮಾತ್ರ ಫಲಶ್ರುತಿಯಿರುವುದು. "वेदोक्तमेव कुर्वाणो निःसङ्गोऽर्पितमीश्वरे। नैष्कर्म्यां लभते सिद्धिं रोचनार्था फलश्रुतिः" भाग० ११-३-४६।

फलश्रेष्ठ ಫಲಶ್ರೇಷ್ಠ (ಪುಂ०) ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. फलेन श्रेष्ठः।

फलागम ಫಲಾಗಮ (ಪುಂ०) (ವೃಕ್ಷಗಳು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಫಲಿಸುವುದು, ತುಂಬ ಫಲಬಿಡುವುದು. फलानामासमन्तात् गमो गमनं प्राप्तिः। "भवन्ति नम्रास्तरवः फलागमैः" शाकु० ५-१२।

फलादन ಫಲಾದನ, –अशन –ಅಶನ (ಪುಂ०) 1. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಳಿ. फलानामदनो भक्षकः फलानि अश्नाति वा। (ವಿ०) 2. ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

फलाध्यक्ष ಫಲಾಧ್ಯಕ್ಷ (ಪುಂ०) ಹಾಲೆ ಗಿಡ.

फलानुबन्ध ಫಲಾನುಬಂಧ (ಪುಂ०) ಫಲಗಳ ಪರಂಪರೆ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಫಲವು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವುದು. फलानामनुबन्धः।

फलानुमेय ಫಲಾನುಮೇಯ (ವಿ०) ಫಲದಿಂದ ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಫಲಿತಾಂಶದಿಂದ ಊಹಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. फलेन अनुमातुं योग्यः। ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಫಲದಿಂದಲೇ ಆ ಕಾರ್ಯದ ಮಹತ್ತ್ವವು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "मन्त्रमूलं यतो राज्यमतो मन्त्रं सुरक्षितम्। कुर्याद्यथा तन्न विदुः कर्मणामाफलोदयात्" याज्ञ० १-३४४। "फलानुमेयाः प्रारम्भाः संस्काराः प्राक्तना इव" रघु० १-२०।

फलान्वेषण ಫಲಾನ್ವೇಷಣ (ನಂ०) ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯತ್ನಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಅರಸುವುದು. फलस्य अन्वेषणम्।

फलान्वेषिन् ಫಲಾನ್ವೇಷಿನ್ (ವಿ०) ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುವ, ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯತ್ನಿಸುವ. फलमन्वेषते—एषृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

फलापेक्षा ಫಲಾಪೇಕ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಫಲವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದು.

फलाम्ल ಫಲಾಮ್ಲ (ಪುಂ०) 1. ಅಮ್ಲವೇತಸ, ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ. (ನಂ०) 2. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು.

फलाराम ಫಲಾರಾಮ (ಪುಂ०) ಉಪವನ, ಹಣ್ಣಿನ ತೋಟ.

फलाहार ಫಲಾಹಾರ (ಪುಂ०) 1. ಹಣ್ಣುಗಳ ಆಹಾರ. 2. ಹಣ್ಣುಗಳ ಊಟ, ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು.

फलि ಫಲಿ (ನಂ०) ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "फली फलिन्यां फलि तु वसने फाल उत्प्लुतौ" हेम०।

फलित ಫಲಿತ (ಪುಂ०) 1. ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಮರ, ಫಲಿಸಿದ ವೃಕ್ಷ. फलं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಒಂದು ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯ, ಕಲ್ಲುಹೂವು. (ವಿ०) 3. ಫಲಿಸಿದ, ಸಿದ್ಧಿಸಿದ, ಕೈಗೂಡಿದ, ನೆರವೇರಿದ. फल (निष्पत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬೆಳೆಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾದ.

फलिन् ಫಲಿನ್ (ಪುಂ०) 1. ಫಲಿಸಿದ ವೃಕ್ಷ. ಫಲಗಳಿಂದ, ಕೂಡಿದ ಮರ. फलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (ವಿ०) 2. ಫಲಿಸಿದ, ಫಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

फलिन ಫಲಿನ (ಪುಂ०) ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃಕ್ಷ, ಫಲ ಸಹಿತವಾದ ವೃಕ್ಷ. फलमस्त्यस्य "इनच्" (वा० ५-२-१२१)।

फलिनी ಫಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಿಯಂಗು ವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. 2. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕೋಳಿಕಟುಕನ ಗಿಡ. "फलिन्यग्निशिखायां च फल्यां स्त्री फलिनि त्रिषु" मेदि०। 3. ಬೆಣ್ಣೆಬಿದಿರು ಸೊಪ್ಪು. "विशल्याग्निशिखानन्ता फलिनी शक्रपुष्प्यपि" अम०।

फली ಫಲೀ (स्त्री०) ಪ್ರಿಯಂಗು ವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. फल "ङीष्" (४-१-४१)।

फलीकरण ಫಲೀಕರಣ (न०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವುದು, ತೆನೆಬಡಿದು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

फलीकृत ಫಲೀಕೃತ (वि०) ಒಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆನೆಬಡಿದು ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಧಾನ್ಯ).

फलेग्रहि ಫಲೇಗ್ರಹಿ (पुं०) 1. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಫಲ ಬಿಡುವ ಮರ, ಬಾಜೆಯಾಗದ ಮರ. फलानि गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) एदन्तत्वं "इन्" प्रत्ययश्च निपा० (३-२-२६)। (वि०) 2. ಫಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು.

फलेरुहा ಫಲೇರುಹಾ (स्त्री०) ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. ಹೆಗ್ಗಜ್ಜುಗದ ಗಿಡವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

फलोदय ಫಲೋದಯ (पुं०) 1. ಫಲದ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು. फलस्योदयः। "सोऽहमाजन्मशुद्धानामाफलोदयकर्मणाम्। आसमुद्रक्षितीशानामानाकरथवर्त्मनाम्" रघु० १-५। 2. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. 3. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. "फलोदयः स्यात्त्रिदिवे लाभेऽपि च फलोदयः" विश्व०। 4. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ. 5. ಶಿಕ್ಷೆ, ಪಾಪದ ಫಲ.

फलोद्गम ಫಲೋದ್ಗಮ (पुं०) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು. फलस्य उद्गमः।

फल्गु ಫಲ್ಗು (स्त्री०) 1. ಕಲ್ಲತ್ತಿ ಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. फल (निष्पत्तौ) "उः" गुक् च (उ० १-१८)। "काकोदुम्बरिका फल्गुः" अम०। 2. ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನದಿ. 3. ವಸಂತಋತು. 4. ವಸಂತೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ (ಹೋಳಿ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ) ಪರಸ್ಪರ ಎರಚಾಡುವ ಓಕಳಿ (ಗುಲಾಲು). (वि०) 5. ಸಾರವಿಲ್ಲದ, ಸತ್ವವಿಲ್ಲದ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ. "सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु हंसैर्यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात्" पञ्चतं १-९। 6. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾರದ, ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. "फल्गुः काकोदुम्बरिकावृक्षे निरर्थकेऽपि च" हेम०। "फल्गवसारेऽभिधेयवत्। नदीभेदे मलप्वां स्त्री" मेदि०। 7. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ. 8. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. 9. ದುರ್ಬಲವಾದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ.

फल्गुदा ಫಲ್ಗುದಾ (स्त्री०) ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರದ ಒಂದು ನದಿ.

फल्गुन ಫಲ್ಗುನ (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ, ಪಾರ್ಥ. फलति—फल (निष्पत्तौ) "उनन्" गुगागमश्च (उ० ३-५६)। "अर्जुनः फल्गुनः पार्थः किरीटी श्वेतवाहनः। बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनञ्जयः" ಎಂದು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹತ್ತು ಹೆಸರುಗಳು. ["अर्जुन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸ. (वि०) 3. ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

फल्गुनाल ಫಲ್ಗುನಾಲ (पुं०) ಫಾಲ್ಗುನಮಾಸ. फल्गुनेन अलति — अल "अच्"।

फल्गुनी ಫಲ್ಗುನೀ (स्त्री० ब० व०) 1. ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಪೂರ್ವ ಫಲ್ಗುನೀ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. फल्गुन गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "मैत्रे मुहूर्ते शशलाञ्छनेन योगं गतासूत्तरफल्गुनीषु" कुमा० ७-६। 2. ಕಲ್ಲತ್ತಿ ಗಿಡ.

फल्गुवाटिका ಫಲ್ಗುವಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕಲ್ಲತ್ತಿ ಗಿಡ. फल्गूनां वाटीव "कन्" (५-३-९७)।

फल्गूत्सव ಫಲ್ಗೂತ್ಸವ (पुं०) ವಸಂತೋತ್ಸವ, ಓಕಳಿ ಹಬ್ಬ, ಮದನೋತ್ಸವ.

फल्य ಫಲ್ಯ (न०) ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು.

फा ಫಾ (स्त्री०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಕೋಪದ ಮಾತು. 2. ಕಲೆ, ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 4. ಕುಟೀರ, ಗುಡಿಸಲು. "फा स्त्रियां निष्ठुरोक्तौ च कलाकेलिकुटीषु च" नानार्थर०।

फाः ಫಾಃ (पुं०) 1. ಸಂತಾಪ, ದುಃಖ. 2. ಫಲವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು. "फिः कोपे फाश्च सन्तापे तथा निष्फलभाषणे"।

फाटकी ಫಾಟಕೀ (स्त्री०) ಸ್ಫಟಿಕ.

फाणि ಫಾಣಿ (स्त्री०) 1. ಗುಡ, ಬೆಲ್ಲ. फण (गतौ) + णिच् "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಹುರಿಹಿಟ್ಟು. "फाणिर्गुडकरम्भयोः" विश्व०।

फाणित ಫಾಣಿತ (न०) ಕಾಕಂಬಿ. फण (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मत्स्यण्डी फाणितं खण्डविकारे" अम०।

फाण्ट ಫಾಂಟ (पुंन०) 1. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಕುದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಷಾಯ. फण्यते—फण (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "फाण्टोऽतिक्वाथजो रसः" वैज०। "अम्लिष्टनादा निरगुः फाण्टचित्रास्त्रपाणयः" भट्टि० ९-१७। (वि०) 2. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

फाल ಫಾಲ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಬಲರಾಮ. 3. ಬಿಳಿ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. "फालः पुंसि महादेवे कालिन्दीभेदनेऽपि च" मेदि०। "श्वेतार्के दाडिमे फालः" वैज०। (पुंन०) 5. ನೇಗಿಲ ಗುಳ. ञि फला (विशरणे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "न फालकृष्टमश्नीयादुत्सृष्टमपि केनचित्" मनु० ६-१६। (न०) 6. ಲಲಾಟ, ಹಣೆ. "फालं सीरोपकरणे कार्पासे लपनेऽपि च" नानार्थर०। 7. ಹತ್ತಿ, ಕಾರ್ಪಾಸ. (त्रि०) 8. ಹತ್ತಿಯ ನೂಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರ. "क्लीबं सीरोपकरणे त्रिषु कार्पासवाससि" मेदि०। ನೇಗಿಲ ಗುಳ ವಾಚಕವಾದ फाल ಶಬ್ದವು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (पुंन०) ಎಂದು ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶವಾಡಲಾಗಿದೆ.

फालकृष्ट ಫಾಲಕೃಷ್ಟ (न०) 1. ನೇಗಿಲಿಂದ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರ. (वि०) 2. ನೇಗಿಲಿಂದ ಉತ್ತ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು. "न मूत्रं पथि कुर्वीत न भस्मनि न गोव्रजे। न फालकृष्टे न जले न चित्यां न च पर्वते" मनु० ४-४६।

फाल्गुन ಫಾಲ್ಗುನ (पुं०) 1. ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸ. फलति निष्पादयति—फल (निष्पत्तौ) "उनन्" गुक् च (उ० ३-५६)। स्वार्थे "अण्"। 2. ಅರ್ಜುನ, ಕುಂತಿಯ ಮಗ. फल्गुन एव "अण्" (५-४-३८)। वृद्धिः (७-२-११७)। "उत्तराभ्यां च पूर्वाभ्यां फल्गुनीभ्यामहं दिवा। जातो हिमवतः पृष्ठे तेन मां फाल्गुनं विदुः" भा० विरा० ४३-३४। 3. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿ ಮರ.

फाल्गुनानुज ಫಾಲ್ಗುನಾನುಜ (पुं०) 1. ಚೈತ್ರಮಾಸ. 2. ವಸಂತಋತು. फाल्गुनादनु पश्चाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (द्विव०) 3. ನಕುಲ ಮತ್ತು ಸಹದೇವ.

फाल्गुनिक ಫಾಲ್ಗುನಿಕ (पुं०) ಫಾಲ್ಗುನಮಾಸ. फाल्गुनी पौर्णमास्यस्मिन् मासे वा "ठक्" (४-२-२३)। पक्षे फाल्गुनः ಫಾಲ್ಗುನಃ.

फाल्गुनी ಫಾಲ್ಗುನೀ (स्त्री०) ಫಾಲ್ಗುನಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. फल्गुनीनक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी—फल्गुनी "अण्" (४-२-३)।

फिरङ्ग ಫಿರಂಗ (पुं०) 1. ಪರಂಗಿಯವರ ದೇಶ, ಯೂರೋಪು ದೇಶ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ರೋಗ. ಈ ರೋಗವು ಪರಂಗಿಯವರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು.

फिरङ्गिन् ಫಿರಂಗಿನ್ (पुं०) 1. ಪರಂಗಿ ದೇಶದವನು, ಯೂರೋಪು ಖಂಡದವನು. (वि०) 2. ಫಿರಂಗ ರೋಗವುಳ್ಳವನು.

फुक ಫುಕ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ.

फु(फू)त् ಫು(ಫೂ)ತ್ (अव्य०) ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಊದುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

फु(फू)त्कर ಫು(ಫೂ)ತ್ಕರ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ.

फु(फू)त्कार ಫು(ಫೂ)ತ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಊದುವ ಶಬ್ದದ ಅನುಕರಣ. फु (फू) दिति अव्यक्तशब्दस्य कारः—डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸರ್ಪದ "ಬುಸ್" ಶಬ್ದ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **—करणम् —ಕರಣಮ್.** भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। **—कृतिः —ಕೃತಿಃ.**

फु(फू)त्कृत ಫು(ಫೂ)ತ್ಕೃತ (न०) 1. ಊದುವ ಕೊಳವೆಯ ಶಬ್ದ. 2. ಕಿರಿಚುವುದು, ಚೀರಾಟ. (वि०) 3. ಊದಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಊದಿ ಗಾಳಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ.

फुप्फुस ಫುಪ್ಫುಸ (पुं०) ಹೃದಯದ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕೋಶ. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಮಾಶಯವು ನಾಭಿಗೆ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿ(ಜಠರಾಗ್ನಿ)ಯು ನಾಭಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. ನಾಭಿಯ ಕೆಳಗಡೆ ಪಕ್ವಾಶಯ. ಬಸ್ತಿಯು ಮೂತ್ರಾಶಯ. ಫುಪ್ಫುಸವು ಹೃದಯದ ಎಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು.

फुल्ल ಫುಲ್ಲ (वि०) 1. ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ (ಪುಷ್ಪ). ञि फला (विशरणे) "क्तः" (३-१-१८७)। तस्य लत्वं निपा० (८-२-५५)। "जलं च शुशुभेच्छन्नं फुल्लैर्जलरुहैस्तथा" भा०। 2. ತೆರೆದಿರುವ, ಅಗಲವಾದ (ಕಣ್ಣು). (न०) 3. ಅದ್ಭುತ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. "आश्चर्यं फुल्लमद्भुतम्" वैज०।

फुल्लफाल ಫುಲ್ಲಫಾಲ (पुं०) ಮೊರದ ಗಾಳಿ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೇರುವಾಗ ಬರುವ ಗಾಳಿ.

फुल्लनेत्र ಫುಲ್ಲನೇತ್ರ, –लोचन–ಲೋಚನ. (वि०) 1. ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. फुल्ले विकसिते नेत्रे लोचने वा यस्य। (पुं०) 2. ಜಿಂಕೆ.

फुल्लि ಫುಲ್ಲಿ (स्त्री०) ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವುದು.

फेन ಫೇನ (पुं०) 1. ನೊರೆ, ಬುರುಗು. स्फायते – स्फायी (वृद्धौ) "नक्" निपा० (उ० ३-३)। "विभाति पर्यन्तमही पयोधेः फेनैरसौ वीचिकरप्रकीर्णैः" याद० १८-८२। फेणः ಎಂದು ಣಾಂತ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. 2. ಬಾಯಿಯ ನೊರೆ, ಜೊಲ್ಲು, ಲಾಲಾಜಲ.

फेनक ಫೇನಕ (पुं०) 1. ನೊರೆ, ಬುರುಗು. फेन स्वार्थे "कन्"। 2. ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಸಕ್ಕರೆ ಮಿಶ್ರವಾದ ಅಕ್ಕಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ರೊಟ್ಟಿ.

फेनल ಫೇನಲ (वि०) ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. फेनोऽस्यास्ति "लच्" (५-२-९९)।

फेनवत् ಫೇನವತ್ (वि०) ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. फेनोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९९)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** "तत्र सागरगा ह्यापः कीर्यमाणाः समन्ततः। प्रादुरासन् सुकलुषाः फेनवत्यो विशांपते" भा० वन०।

फेनवाहिन् ಫೇನವಾಹಿನ್ (पुं०) ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ.

फेनाग्र ಫೇನಾಗ್ರ (नं०) ನೊರೆಯ ಮೇಲಿನ ಗುಳ್ಳೆ. फेनस्याग्रम्।

फेनायमान ಫೇನಾಯಮಾನ (वि०) ನೊರೆಯು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ (ಹಾಲು ಮೊದಲಾದುದು). फेनमुद्वमति— फेन "क्यङ्" (वा० ३-१-१६)। "अमोघबाणस्य मुनेरशोष्ये फेनायमानानि यशःपयोधौ" याद० १५-३२।

फेनिका ಫೇನಿಕಾ (स्त्री०) ಪೇಣಿ. फेन इवाकृतिरस्याः— फेन "ठन्" (५-२-११५)।

फेनिल ಫೇನಿಲ (पुं०) 1. ಎಲಚಿ ಗಿಡ, ಬೋರೆ ಗಿಡ. फेन "इलच्" (५-२-९९)। 2. ರಂಗುವಾಲದ ಗಿಡ. (नं०) 3. ಎಲಚಿ ಹಣ್ಣು, ಬೋರೆ ಹಣ್ಣು. 4. ದತ್ತೂರಿ ಕಾಯಿ. (वि०) 5. ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "फेनिलोऽरिष्टपादपे। फेनिलं मदनफले बदरे फेनवत्यपि" हेम०। "मत्सेतुना फेनिलमम्बुराशिम्" रघु० १३-२।

फेर ಫೇರ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. फे इति शब्दं राति—रा (दाने ग्रहणे च) "कः" (३-१-१३६)।

फेरव ಫೇರವ (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. फे इति अव्यक्तो रवोऽस्य। "क्रन्दत्फेरवचण्डधात्कृतिभृतप्राग्भारभीमैस्तटैः"। मालती० ५-१९। 2. ರಾಕ್ಷಸ, ಅಸುರ. "फेरवो जम्बुकेऽस्रपे" विश्व०।

फेरु ಫೇರು (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. फे इति अव्यक्तं रौति— रु (शब्दे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "फेरुफेरवजम्बुकाः" अम०। "गृहेषु येष्वतिथयः नार्चिताः सलिलैरपि। यदि निर्यान्ति ते नूनं फेरुराजगृहोपमाः" भाग० ८-१६-७।

फेरुण्ड ಫೇರುಂಡ (पुं०) ನರಿ, ಜಂಬುಕ. "फेरुफेरुण्डफेरवाः" वैज०।

फेल ಫೇಲ (नं०) ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನ. फेलृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)।

फेलक ಫೇಲಕ (पुं०) ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನ. फेल संज्ञायां "कन्"।

फेला ಫೇಲಾ (स्त्री०) ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನ, ಎಂಜಲು. फेलृ (गतौ) "अः" (३-३-१०३)। "फेला पिण्डेऽधिकोज्झिते" वैज०।

फेलि ಫೇಲಿ (स्त्री०) ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಎಂಜಲು.

फेलिका ಫೇಲಿಕಾ (स्त्री०) ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಎಂಜಲು. फेलि स्वार्थे "कन्"।

फेली ಫೇಲೀ (स्त्री०) ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನ, ಎಂಜಲು. फेलि वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

इति "फ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ब

ब ಬ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "प" ವರ್ಗದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"।

ब ಬ (पुं०) 1. ವರುಣ. 2. ಕುಂಭ, ಕಲಶ, ಬಿಂದಿಗೆ. 3. ಫಲ. 4. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲ, ಎದೆ. 5. ಗದೆ. "बकारो वरुणः प्रोक्तो कलशे बः फलेऽपि च। वक्षःस्थले च बः प्रोक्तो गदायां समुदाहृतः" एका०। 6. ಬಿಂದು. 7. ವಿಕಲ್ಪ. 8. ಗುರು. 9. ಮದ. 10. ಸಂಪತ್ತನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. 11. ಕಲಹ, ಜಗಳ. 12. ಪಕ್ಷ. 13. ಗರ್ಭ. 14. ಪರ್ವ. "बः कुम्भे वरुणे बिन्दौ विकल्पे च गुरौ मदे। विभूतिकारे कलहे पक्षे गर्भे च पर्वणि" नानार्थर०।

बंहिष्ठ ಬಂಹಿಷ್ಠ (वि०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ. अयमेषामतिशयेन बहुलः "इष्ठन्" (५-३-५५)। "बंहि" आदेशश्च (६-४-१५७)।

बंहीयस् ಬಂಹೀಯಸ್ (वि०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ. अयमनयोरतिशयेन बहुलः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "बंहि" आदेशश्च (६-४-१५७)। "बंहीयसा दीप्तिवितानकेन चकासयामासतुरुल्लसन्ती" माघ० ३-६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी -ಯಸೀ.**

बक ಬಕ (पुं०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ, ಕೊಕ್ಕರೆ. बङ्कते—वकि (कौटिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)। वबयोरभेदः। 2. ಬಕಾಸುರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "तमापतन्तं स निगृह्य तुण्डयोर्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः। पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया मुदावहो वीरणवद्दिवौकसाम्" भाग० १०-१२-५१। 3. ಬಕಾಸುರ, ಪಾಂಡವರು ಏಕಚಕ್ರನಗರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "ततो भीमो बकं हत्वा गत्वा ब्राह्मणवेश्म तत्। बलीवर्दौ च शकटं ब्राह्मणाय न्यवेदयत्" भा० आदि० १७८-१०। 4. ಕುಬೇರ. (न०) 5. ಬಕ ಪುಷ್ಪ. "पुष्पभेदे बकं रक्षःपक्षियक्षाधिपा बकाः" नानार्थर०।

बकनिषूदन ಬಕನಿಷೂದನ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 2. ಭೀಮಸೇನ.

बकव्रत ಬಕವ್ರತ (न०) ಬಕಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು, ಕಪಟ, ಮೋಸ.

बकव्रतचर ಬಕವ್ರತಚರ (वि०) ಬಕಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ನಟಿಸುವವನು, ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ, ಪಟಿಂಗ.

बकवैरिन् ಬಕವೈರಿನ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ 2. ಭೀಮಸೇನ. बकस्य वैरी।

बकारि ಬಕಾರಿ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 2. ಭೀಮಸೇನ.

बकेरुका ಬಕೇರುಕಾ (स्त्री०) 1. ಕೊಕ್ಕರೆ. 2. ಗಾಳಿಯಿಂದ ಬಗ್ಗಿರುವ ಮರದ ರೆಂಬೆ. "बकेरुका बलाकाभिद्वातावर्जितशाखयोः" मेदि०।

बडवा ಬಡವಾ (स्त्री) 1. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. बलं वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। "टाप्"। डलयोरभेदः। "बडवानां तु शुद्धानां चन्द्रांशुसमवर्चसाम्। ददौ जनार्दनः प्रीत्या सहस्रं हेमभूषितम्" भा० १-२४७-४०। "वाम्यश्वा बहवावर्ती" वैज०। 2. ದಾಸಿ, ಸೇವಕಿ, ಹೆಣ್ಣು ಆಳು. "दासी तु चेटिका चेटी बडवा कुम्भधारिका" वैज०। 3. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ; संज्ञा छाया ಮತ್ತು बडवा ಈ ಮೂವರೂ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯರು. "संज्ञा धाया च राजेन्द्र ये प्रागभिहिते तव। तृतीयां बडवामेके तासां संज्ञासुतास्त्रयः" भाग०। 5. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. "अथाकाशगता देवाः क्रुद्धं दृष्ट्वा महेश्वरम्। प्रसीद जगतां नाथ कामे क्रोधं परित्यज। इति स्म वदतां तेषाममराणां तदानलः। ललाटे चक्षुः संभूतो भस्माकार्षीन्मनोभवम्। ब्रह्मा क्रोधानलं शम्भोर्धक्षन्तं सकलान् जनान्। बडवारूपिणं चक्रे देवानां पुरतस्तदा। बडवां तां समादाय तदा ज्वालामुखीं विधिः। सागरं प्रययौ लोकहिताय जगतां प्रभुः" कालिकापु०। 6. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು. 7. ಒಂದು ನದಿ. 8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "बडवा द्विजयोषिति। अश्वायां कुम्भदास्यां च नारीजात्यन्तरेऽपि च" मेदि०।

बडवाग्नि ಬಡವಾಗ್ನಿ, -अनल -ಅನಲ (पुं०) ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟ ಅಗ್ನಿ, ಬಡಬಾಗ್ನಿ. बडवाया समुद्रस्थिताया अश्वाया मुखस्थोऽग्निः अनलो वा। ಉರ್ವಶಿಯು ಅಯೋನಿಜ ಪುತ್ರನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ

ತನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಒಂದು ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಮಥನ ಮಾಡಲು ಜ್ವಾಲಾಮಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಹಿಸ ಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆ ಜ್ವಾಲಾಮಯನಾದ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಡವಾ ಮುಖವನ್ನು ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಡವಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಮನ್ಮಥನ ದಹನಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಫಾಲನೇತ್ರದಿಂದ ಹೊರಟ ಅಗ್ನಿಯೂ ಬಡವಾಗ್ನಿ. ["ಬಡ್ವಾ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "बडवानल-धूमराजिरूक्षा" याद० १५-१०१।

बडवासुत ಬಡವಾಸುತ (पुं० द्विव०) ಬಡವಾ ಪುತ್ರರಾದ ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರು, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು.

बडिश ಬಡಿಶ (न०) ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ. बलिनो मत्स्यान् श्यति — शो(तनूकरणे) "क:" (३-२-३)। डलयोरभेद:। "बडिशं मत्स्यबन्धनम्" अम०।

बदर ಬದರ (पुं०) 1. ಹತ್ತಿ ಗಿಡ. 2. ಎಲಚಿ ಗಿಡ. ಬೋರೆ ಗಿಡ. बद (स्थैर्ये) "अर:" बाहु०। 3. ಹತ್ತಿಕಾಯಿ ಯೊಳಗಿನ ಬೀಜ. (न०) 4. ಎಲಚಿ ಹಣ್ಣು. बदर्या: फलम् — "अण्" (४-३-१३५)। अणो "लुक्" (४-३-१६३)। "अथ सरसिजयोनेराज्ञया रामवृत्तं करबदरसमानं प्रेक्ष्य दृष्टया प्रतीच्या" चं० रा०। 5. ಹತ್ತಿಕಾಯಿ. (स्त्री०) **-रा -ರಾ.** 6. ರಾಶ್ಮೆ. 7. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ. 8. ಹತ್ತಿಗಿಡ.

बदरिकाश्रम ಬದರಿಕಾಶ್ರಮ (पुं०) ಇದೊಂದು ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಹಿಮಾಚಲದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಗರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 55 ಮೈಲಿಗಳಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಲಕನಂದಾನದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ನರನಾರಾಯಣರ ದೇವಾಲಯವಿರುವುದು. ಇದು ನಮ್ಮ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಲೋಕ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ನರನಾರಾಯಣರು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದ ಕ್ಷೇತ್ರ.

बदरी ಬದರೀ (स्त्री०) 1. ಹತ್ತಿ ಗಿಡ. 2. ಎಲಚಿ ಗಿಡ. बदर गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

बदरीकुण ಬದರೀಕುಣ (पुं०) ಎಲಚಿಯ ಹಣ್ಣಿನ ಕಾಲ, ಎಲಚಿ ಗಿಡವು ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಕಾಲ. बदरीणां पाक: "कुणप्" (५-२-२४)।

बदरीतपोवन ಬದರೀತಪೋವನ (न०) ಬದರಿಕಾಶ್ರಮ, ನರನಾರಾಯಣರು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದ ಕ್ಷೇತ್ರ. "बदरीतपोवननिवासनिरतमवगात मान्यथा। धातुरुदयनिधने जगतां नरमंशमादिपुरुषस्य गां गतम्" किरा० १२-३३।

बदरीनाथ ಬದರೀನಾಥ (पुं०) ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇವಾಲಯ.

बद्ध ಬದ್ಧ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. बन्ध (बन्धने) कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। "छायाबद्ध-कदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु" शाकु० २-६। 2. ಉಂಟಾದ, ಏರ್ಪಟ್ಟ. "असूत सा नागवधूपभोग्यं मैनाकमम्भोनिधिबद्धसख्यम्" कुमा० १-२०। 3. ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "जिताशेषविपक्षस्य बद्धमुक्तावभासिनी" याद० २२-२३१। 4. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स तदा सन्नतस्कन्धो बद्धाञ्जलिरनि:श्वसन्" याद० १६-६९। 5. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्लोक एष त्वया बद्ध: नात्र कार्या विचारणा" रामा०। 6. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "बद्धो वासरसङ्गे भीमो रामेण लवण-सलिलाऽवासे" भट्टि० २३-२। 7. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "देहबद्धमिवेन्द्रस्य चिरकालार्जितं यश:" २-४७। 8. ಒಳಗೆ ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಂದಣದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಬೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ग्रीवा-भङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टि:" शाकु० १-७। 10. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "वरुणेन यथा पाशैर्बद्ध एवाभिदृश्यते" मनु० ९-३०८। 12. ಬಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 13. ವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಹೊರಗೆ ಹೊಮ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "घनराजिनूतपय:समुक्षणक्षणबद्धकुड्मलकदम्ब-डम्बर:" मालती० ३-७। 14. ದೃಢವಾದ, ದೃಢವಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿರುವ. 15. ಸಿಕ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 16. ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನು; ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅನುವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದವನು.

बद्धजिह्व ಬದ್ಧಜಿಹ್ವ (वि०) ನಾಲಗೆ ಬಿಗಿಹಿಡಿದಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ಮಾತಾಡದಿರುವ.

बद्धदृष्टि ಬದ್ಧದೃಷ್ಟಿ (वि०) ನೆಟ್ಟದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. ಯಾವ ಕಡೆಯೂ ಚಲಿಸದೆ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ.

बद्धनिश्चय ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯ (वि०) ದೃಢವಾದ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ.

बद्धपरिकर ಬದ್ಧಪರಿಕರ (वि०) 1. ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಸೊಂಟವನ್ನು ಸುತ್ತಿ

ಕಟ್ಟಿರುವ. बद्धः परिकरो यस्य । 2. ನಡು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ.

बद्धप्रतिज्ञ ಬದ್ಧಪ್ರತಿಜ್ಞ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿರುವ. 2. ದೃಢವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪದಿರುವ.

बद्धभाव ಬದ್ಧಭಾವ (वि०) ಮನಸ್ಸು ಒಲಿದಿರುವ, ಪ್ರೇಮವಿಟ್ಟಿರುವ.

बद्धमुष्टि ಬದ್ಧಮುಷ್ಟಿ (वि०) 1. ಬಿಗಿಹಿಡಿದ ಕೈಯುಳ್ಳ. 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. बद्धा मुष्टिर्यस्य ।

बद्धमूल ಬದ್ಧಮೂಲ (वि०) ದೃಢವಾದ ಬೇರುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಬೇರೂರಿರುವ. बद्धं दृढं मूलं यस्य । "बद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरोः स्त्रियः" माघ० २-३८ ।

बद्धशिख ಬದ್ಧಶಿಖ (वि०) 1. ಗಂಟುಹಾಕಿರುವ ಶಿಖೆಯುಳ್ಳ, ತಲೆಯ ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ. बद्धा शिखा यस्य । (पुं०) 2. ಶಿಶು, ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟು ಹಾಕುವ ವಯಸ್ಸಿನ ಮಗು. (स्त्री०) **–शिखा –ಶಿಖಾ.** 3. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆಯ ಒಂದು ಭೇದ.

बधिर ಬಧಿರ (वि०) 1. ಕಿವುಡ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು. बध्नाति कर्णम्— बन्ध (बन्धने) "किरच्" (उ० १-५१) । "जडमूकान्धबधिरान् तैर्यग्योनान् वयोतिगान्" मनु० ७-१४९ । 2. ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು, ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದವನು. "विश्वकर्तुरवतार इति स्वं ब्रह्ममंस्त बधिरो निगमेषु" याद० २१-५ ।

बधिरिमन् ಬಧಿರಿಮನ್ (पुं०) ಕಿವುಡು. बधिरस्य भावः वा "इमनिच्" (५-१-१२३) । पक्षे "ष्यञ्" (५-१-१२४) । **बाधिर्यम् ಬಾಧಿರ್ಯಮ್.**

बध्नत् ಬಧ್ನತ್ (वि०) 1. ಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. बन्ध (बन्धने) "शतृ" (३-२-१२४) । 2. ಬೇಡಿ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 4. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । **बध्नती ಬಧ್ನತೀ.**

बन्दि(न्दी) ಬಂದಿ(ದೀ) (स्त्री०) 1. ಕೈದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು. "मोक्ष्यते सुरबन्दीनां वेणीर्वीर्यविभूतिभिः" कुमा० २-६१ । 2. ಸೆರೆ, ಬಂಧನ. 3. ದಾಸ್ಯ, ಗುಲಾಮಗಿರಿ.

बन्ध – बन्धने (क्र्या० पर० सक० अनि०) ।

बध्नाति	बध्नीतः	बध्नन्ति ।
बबन्ध ।	बन्द्धा	बन्द्धारौ
बन्द्धारः ।	भन्त्स्यति	भन्त्स्यतः

बध्नातु } बध्नीतात् } बध्नीताम् बध्नन्तु ।
बधान । बध्नानि बध्नाव बध्नाम ।
अबध्नात् अबध्नीताम् ।
बध्नीयात् । बध्यात् । अभान्त्सीत् ।

1. ಕಟ್ಟು, ಗಂಟುಹಾಕು. "बबन्ध चास्राकुलदृष्टिरस्याः स्थानान्तरे कल्पितसंनिवेशम्" कुमा० ७-२५ । 2. ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡು, ಅದರ ಕಡೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು. "अतोऽभिलाषे प्रथमं तथाविधे मनो बबन्धान्यरसान् विलङ्घ्य" रघु० ३-४ । 3. ಕೊಡು, ಉಂಟುಮಾಡು. "काले खलु समारब्धाः फलं बध्नन्ति नीतयः" रघु० १२-६९ । 4. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು, ಮೋಹಗೊಳಿಸು. "बध्नाति मे बन्धुरगात्रि चक्षुर्दृप्तः ककुद्मानिव चित्रकूटः" रघु० १३-४७ । 5. ತಡೆ, ನಿರೋಧಿಸು. 6. ಧರಿಸು, ತೊಡು. "न हि चूडामणिः पादे प्रभवामीति बध्यते" पञ्चतं० १-७८ । 7. ಕಟ್ಟಿಹಾಕು, ಬಂಧಿಸು. "बलिर्बबन्धे जलधिर्ममन्थे जहेऽमृतं दैत्यकुलं विजिग्ये" भट्टि० २-३९ । 8. ಸೃಷ್ಟಿಸು, ನಿರ್ಮಿಸು, ಒಂದು ಆಕಾರ ಕೊಡು, ಒಂದು ರೂಪ ಕೊಡು. "देहबद्धमिवेन्द्रस्य चिरकालार्जितं यशः" कुमा० २-४७ । 9. ಫಲಿಸು, ಫಲ ಕೊಡು, ಫಲ ಬಿಡು, ಉಂಟುಮಾಡು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು. "चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका बध्नाति न स्वं रजः" शाकु० ६-४ । 10. ಮಾಡು, ರಚಿಸು, ನಿರ್ಮಿಸು. 11. ಬೇಡಿ ಹಾಕು, ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕು. "जिताशेषविपक्षस्य बद्धमुक्तावभासिनी" याद० २२-२३१ ।

कर्मणिः—बध्यते । बबन्धे । बन्द्धा । भन्त्स्यते । बध्यताम् । अबध्यत । ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचिः– बन्धयति, –ते । बन्धयां चकार, –चक्रे, बभूव, –आस । बन्धयिता । बन्धयतु, –ताम् । अबन्धयत्, –त । बन्धयेत्—त ಇತ್ಯಾದಿ. "स सेतुं बन्धयामास प्लवगैर्लवणाम्भसि" रघु० १२-७० ।

कृत्सुः—बन्द्धव्यम् । बन्धनीयम् । बन्धचम् । बद्धः । बद्धवान् । बध्नन्, बध्नती । भन्त्स्यन्, –ती । बद्धम् । बन्धनम् । बद्धा । उद्बध्य ।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **अनु + बन्ध** = अनुबध्नाति । अनुबन्धः । अनुबद्धः । ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಸಂಬಂಧಹೊಂದು, ಆಸಕ್ತಿಹೊಂದು. "यस्यां मनश्चक्षुषोरनुबन्धस्तस्यामृद्धिः"

मालती० २। 2. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸು, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರು. "विरम विरम वह्ने मुञ्च धूमानुबन्धम्" रत्ना० ४-१६। 3. ಅನುವರ್ತಿಸು. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗು. "अपनेष्यति ते मन्युं नित्यानुबद्धकुरुवैरः कुमारो भीमसेनः" वेणी० १। 4. ಅನುಸರಿಸು, ಹಿಂಬಾಲಿಸು. "त्रासाकुलः परिपतन् परितोनिकेतान् पुंभिर्न कैश्चिदपि धन्विभिरन्वबन्धि" माघ० ५-२६। 5. ಅನುವರ್ತಿಸುವುದು, ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಸೇರಿದಂತೆ ಬರುವುದು. "सत्योऽयं लोकवादः यत्संपत्संपदमनुबध्नाति" काद०। 6. ಬೆರೆತಿರು, ಮಿಶ್ರವಾಗು. "नीलकण्ठ-कलकेकानुबन्धिना मन्द्रहुंकृतेन मामनुमन्यते" मालती०९। 7. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರು, ಸಂಗಡ ಇರು. "महोदयैस्तस्य हितानुबन्धिभिः" किरा० १-२०।

(2) उद् + बन्ध = उद्बन्धनम्। उद्बध्य। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟು. 2. ನೇಣುಹಾಕು, ತೂಗುಹಾಕು. "एतया माधवीलतया पाशं विरच्य अशोकपादपे आत्मानमुद्बध्य व्यापादयामि" रत्ना० ३। 3. ಸಡಿಲಿಸು, ಕಟ್ಟು ಬಿಚ್ಚು. "उद्बन्धकेशश्च्युतपत्रलेखः" रघु० १६-६७।

(3) नि + बन्ध = निबध्नाति। निबद्धः। 1. ಕಟ್ಟು, ಗಂಟುಹಾಕು. "अकारि तत्पूर्वनिबद्धया तया सरागमस्या रशनागुणास्पदम्" कुमा० ५-१०। 2. ಸಿಲುಕಿಸು, ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು. "आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय" गीता ४-४१। 3. ಗ್ರಂಥ ರಚಿಸು, ಗ್ರಂಥ ನಿರ್ಮಿಸು. "संस्कारपूतेन वरं वरेण्यं वधूं सुखग्राह्यनिबन्धनेन" कुमा० ७-९०। 4. ಅನುಗ್ರಹಪತ್ರ ಬರೆ, ದಾನಶಾಸನ ಬರೆ. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना। शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२।

(4) निर् + बन्ध = निर्बन्धः। निर्बध्य। 1. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸು, ಬಲಾತ್ಕರಿಸು. "निर्बन्धपृष्टः स जगाद सर्वं स्तुवन्ति पौराश्चरितं त्वदीयम्" रघु० १४-३२। 2. ಹಟ ಮಾಡು, ಸ್ಥಿರಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡು, ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿ. "निर्बन्धसंजातरुषार्थकार्श्यमचिन्तयित्वा गुरुणाहमुक्तः" रघु० ५-२१।

(5) प्र+बन्ध = प्रबन्धः। प्रबन्धनम्। 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು, ಪದಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸು, ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸು, ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸು. "प्रथितयशसां भाससौमिल्लकादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य" माल० १। 2. ಸಾತತ್ಯ, ನಿರಂತರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆ. "अतिप्रबन्धप्रहितास्त्रवृष्टिभिः" रघु० ३-५८।

(6) प्रति+बन्ध=प्रतिबध्नाति। प्रतिबन्धः। प्रतिबद्धः। 1. ತಡೆ, ನಿರೋಧಿಸು. "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। 2. ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು, ಕುಂದಣದಲ್ಲಿಡು. "बहलानुरागकुरुविन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम्" माघ० १-८। 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸು, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು. "तौ सन्धिषु व्यञ्जितवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम्" कुमा० ७-९१। 4. ಕಟ್ಟು ಹಾಕು, ಬಂಧಿಸು. "वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१।

(7) सम् + बन्ध = सम्बध्नाति। सम्बन्धः। सम्बद्धः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಂಟುಹಾಕು. 2. ಸ್ನೇಹ ಹೊಂದು, ಗೆಳೆತನ ಪಡೆ. "सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुः वृत्तः स नौ संगतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। 3. ವಿವಾಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನೆಂಟತನ, ಬಾಂಧವ್ಯ. "तेन योजितसम्बन्धं वित्त मामप्यवञ्चितम्" कुमा० ६-३०। "एष वः श्लाघ्यसम्बन्धी जनकानां कुलोद्वहः" उ० रा० ४-९।

बन्ध ಬಂಧ (पुं) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. बध्यतेऽनेन—बन्ध (बन्धने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನ, ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಉಂಟಾದ ದೇಹಸಂಬಂಧ. "बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी" गीता १८-३०। 3. ಬೇಡಿ ಹಾಕುವುದು, ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕುವುದು, बन्ध भावे "घञ्" (३-३-१८)। "निरोधनेन बन्धेन विविधेन वधेन वा" मनु० ८-३१०। 4. ಕಟ್ಟುವುದು, ಗಂಟುಹಾಕುವುದು. "प्रसभविभिन्नतनूत्तरीयबन्धा" माघ० ७-३४। 5. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜೋಡಿಸುವುದು, ಸೇರಿಸುವುದು. "प्रासादवातायनदृश्यबन्धैः साकेतनार्योऽञ्जलिभिः प्रणेमुः" रघु० १४-१३। 6. ಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ. "तत्त्वावबोधेन विनापि भूयस्तनुत्यजां नास्ति शरीरबन्धः" रघु० १३-५८। 7. ಯೋಗಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶರೀರದ ಸ್ಥಿತಿ, ಶರೀರದ ವಿನ್ಯಾಸ, ಭಂಗಿ. "पर्यङ्कबन्धस्थिरपूर्वकायमृज्वायतं संनमितोभयांसम्" कुमा० ३-४५। 8. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದು. खड्गबन्धः (ಕತ್ತಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯರಚನೆ) गोमूत्रिकाबन्धः (ವೃಷಭಗಳ ಮೂತ್ರವು ಬೀಳುವ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯರಚನೆ) पद्मबन्धः (ಪದ್ಯಗಳ

ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯರಚನೆ) ಇತ್ಯಾದಿ. 9. ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಶರೀರದ ನಿಲುವು, ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ. 10. ಹಿಡಿಯುವುದು. ಆಕ್ರಮಣ, ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "स सेतु वातगिजबन्धमुख्यैः" रघु० १६-२। 11. ಅಡವು, ಗಿರವಿ, ಸಾಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. "बन्ध आधौ च बन्धने" मेदि०। 12. ತಲೆಯ ಸುತ್ತುಪಟ್ಟಿ, ಕೂದಲುಗಟ್ಟು, ತಲೆಗಟ್ಟು. "बन्धे स्रंसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः" शाकु० १-२६। 13. ಕಟ್ಟು, ಪಟ್ಟಿ. 14. ಸೀಸ ಲೋಹ.

बन्धक ಬಂಧಕ(ಪುಂ०)1. ಆಧಿದ್ರವ್ಯ, ಅಡವು, ಗಿರವಿ, ಸಾಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. 2. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಅದಲು ಬದಲು. (वि०) 3. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವವನು. 4. ಕಟ್ಟುವವನು. बन्ध (बन्धने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 5. ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಡಿಯುವವನು. 6. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ. (स्त्री०) **बन्धकी ಬಂಧಕೀ.** 7. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 8. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಹಾದರಗಿತ್ತಿ. "करेण्वसत्यौ बन्धक्यावाधिद्रव्ये तु बन्धकः" नानार्थर०। 9. ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ದೊರಕದೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಹೆಂಗಸು. "बन्धकी तु गता वेशमर्थयानाप्तसत्कृतिः" वैज०।

बन्धन ಬಂಧನ(ನ०)1. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಬೇಡಿ ಹಾಕುವುದು, ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕುವುದು. बन्ध (बन्धने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मातृजङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भीभवति बन्धने" हितो०। 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "बन्धनं वधबन्धयोः" मेदि०। 3. ಎಲೆಯ ಕಾವು, ಎಲೆಯ ತೊಟ್ಟು. "प्रसवः पिप्पलं सस्यं फलं वृन्तं तु बन्धनम्" वैज०। 4. ವೀಣೆಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. "उपनाहस्तु बन्धनम्" वैज०। 5. ಸೆರೆಮನೆ, ಕಾರಾಗೃಹ. बध्यतेऽत्र—बन्ध अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "त्वां कारयामि कमलोदरबन्धनस्थम्" शाकु० ६-२०। 6. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಆಲಿಂಗಿಸುವುದು. "लतावधूभ्यस्तरवोऽप्यवापुर्विनम्रशाखाभुजबन्धनानि" कुमा० ३-३९। 7. ಹೂವಿನ ಕಾವು, ಹೂವಿನ ತೊಟ್ಟು. "कृतं न कर्णार्पितबन्धनं सखे शिरीषमागण्डविलम्बिकेसरम्" शाकु० ६-१८। 8. ಸ್ನಾಯು, ಮಾಂಸಖಂಡ. 9. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು, ಅಗುಳಿ, ತಾಪಾಳು. 10. ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ, ಕಟ್ಟು. 11. ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 12. ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 13. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ಏರಿ, ಕಟ್ಟೆ. 14. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. बध्यते अनेन—बन्ध करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 15. ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು.

बन्धनवेश्मन् ಬಂಧನವೇಶ್ಮನ್ (ನ०) ಕಾರಾಗಾರ, ಸೆರೆಮನೆ. बन्धनाय वेश्म।

बन्धनालय ಬಂಧನಾಲಯ (ಪುಂ०) ಕಾರಾಗೃಹ, ಸೆರೆಮನೆ. बन्धनाय आलयः।

बन्धस्तम्भ ಬಂಧಸ್ತಂಭ (ಪುಂ०) 1. ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಕಂಬ. 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ.

बन्धित्र ಬಂಧಿತ್ರ (ಪುಂ०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. बन्ध (बन्धने) "इत्रः" (उ० ४-१७२)। 2. ಚರ್ಮದ ಬೀಸಣಿಗೆ.

बन्धु ಬಂಧು (ಪುಂ०) 1. ನೆಂಟ, ಸಂಬಂಧಿ, ಒಂದೇ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. बध्नाति स्नेहेन मनः — बन्ध (बन्धने) "उः" (उ० १-१०)। "यत्र द्रुमा अपि मृगा अपि बन्धवो मे यानि प्रियासहचरश्चिरमध्यवात्सम्" उ० रा० ३-८। 2. ಮಿತ್ರ, ಸುಹೃತ್ತು, ಗೆಳೆಯ. "जालोद्गीर्णैरुपचितवपुः केशसंस्कारधूपैः बन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहारः" मेघ० १-३२। 3. ಸಹೋದರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. "अथानाथाः प्रकृतयो मातृबन्धुनिवासिनम्" रघु० १२-१२। 4. ತಾಯಿ. 5. ತಂದೆ. 6. ಪತಿ, ಗಂಡ. "अयोघनेनाय इवाभितप्तं वैदेहिबन्धोर्हृदयं विदद्रे" रघु० १४-३३। ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ आत्मबन्धुः मातृबन्धुः ಮತ್ತು पितृबन्धुः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. (1) ತಾಯಿಯ ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಸೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಆತ್ಮಬಂಧುಗಳು. "आत्ममातुः स्वसुः पुत्राः आत्मपितुः स्वसुः सुताः। आत्ममातुलपुत्राश्च विज्ञेया आत्मबन्धवः। (2) ಪಿತಾಮಹನ (ತಂದೆಯ ತಂದೆಯ) ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ತಂದೆಯ ಸಹೋದರನ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಸೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಪಿತೃಬಂಧುಗಳು. "पितुः पितुः स्वसुः पुत्राः पितुर्भ्रातुः स्वसुः सुताः। पितुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेयाः पितृबन्धवः"। (3) ಮಾತಾಮಹನ (ತಾಯಿಯ ತಂದೆಯ) ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಮಾತಾಮಹಿಯ (ತಾಯಿಯ ತಾಯಿಯ) ಸೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಮಾತೃಬಂಧು

ಗಳು. "मातुः पितुः स्वसुः पुत्राः मातुर्मातुः स्वसुः सुताः । मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबन्धवः" । 7. ಬಂಧೂಕ, ಕೆಂಪು ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪ. "बन्धुर्बन्धूकपुष्पे स्याद्बन्धुर्भ्रातरि बान्धवे" विश्व० । 8. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. "शूर्पकारिर्मधुसखः पञ्चेषुर्विषमायुधः । बन्धुर्वामो जराभीरुर्हृच्छयो मधुसारथिः" वैज० । 9. ತನ್ನ ಮತದ ಧರ್ಮವನ್ನು (ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು) ಪಾಲಿಸದ ಧರ್ಮ (ಕರ್ಮ) ಭ್ರಷ್ಟ. ಸಿಂದಾರ್ಥವಲ್ಲಿ ब्रह्मबन्धुः क्षत्रबन्धुः ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗ.

बन्धुकृत्य ಬಂಧುಕೃತ್ಯ (न०) 1. ಬಂಧುವಿನ ಕರ್ತವ್ಯ. ಬಂಧುವಾದವನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. बन्धोः कृत्यम् । "अतनुषु विभवेषु ज्ञातयः सन्तु नाम त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकृत्यं प्रजानाम्" शाकु० ५-८ । 2. ಮಿತ್ರನ ಕರ್ತವ್ಯ. "कच्चित्सौम्य व्यवसितमिदं बन्धुकृत्यं त्वया मे" मेघ० २-५१ ।

बन्धुजन ಬಂಧುಜನ (पुं०) ನೆಂಟ. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನು.

बन्धुजीवक ಬಂಧುಜೀವಕ (पुं०) ಕೆಂಪು ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ.

बन्धुता ಬಂಧುತಾ (स्त्री०) 1. ಬಂಧುಗಳ ಸಮೂಹ. ನೆಂಟರ ಗುಂಪು. बन्धूनां समूहः "तल्" (४-२-४३) । "स सन्ततं दर्शयते गतस्मयः कृताधिपत्यामिव साधु बन्धुताम्" किरा० १-१० । 2. ಬಂಧುತ್ವ, ನೆಂಟತನ. बन्धोर्भावः "तल्" (५-१-११९) ।

बन्धुत्व ಬಂಧುತ್ವ (न०) ನೆಂಟತನ. बन्धोर्भावः "त्वः" (५-१-११९) ।

बन्धुमत् ಬಂಧುಮತ್ (वि०) ಬಂಧುಜನರುಳ್ಳವನು. ನೆಂಟರಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. बन्धुरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

बन्धुर ಬಂಧುರ (पुं०) 1. ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. बन्ध (बन्धने) "उरः" (उ० १-४१)। 2. ಹಂಸ. 3. ಕೆಪ್ಪಡ. 4. ಎಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ. 5. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 6. ಬಕಪಕ್ಷಿ. 7. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಯೋನಿ. (न०) 8. ಮುಕುಟ, ಕಿರೀಟ. "बन्धुरं मुकुटे पुंसि स्त्रीचिह्न तैलकल्कयोः । बन्धूके बधिरे हंसे त्रिषु स्याद्रम्यनम्रयोः" मेदि० । (वि०)9. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "कथं नु तं बन्धुरकोमलाङ्गुलिं करं विहायासि निमग्नमम्भसि" शाकु० ६-१३ । 10. ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "प्रसकलकुचबन्धुरोद्धुरोरःप्रसभविभिन्नतनूत्तरीयबन्धा" माघ० ७-३४ । 11. ಬಗ್ಗಿರುವ, ನಮ್ರವಾದ. 12. ಡೊಂಕಾದ, ವಕ್ರವಾದ. (पुं० ब० व०) 13. ಹುರಿಹಿಟ್ಟು. (स्त्री०) **बन्धुरा ಬಂಧುರಾ.** 14. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವೇಶ್ಯೆ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "बन्धुरा पण्ययोषायां स्त्रियां पुंभूम्नि सक्तुषु" मेदि० । 15. ನೊಗದ ಕೆಳಗಿನ (ಗಾಡಿಯ) ಮೂಕಿಕಂಬ. "बन्धुरा तनुकूबरम्" वैज० ।

बन्धुल ಬಂಧುಲ (पुं०) 1. ಸ್ವೈರಿಣಿಯ ಪುತ್ರ, ಕುಲಟೆಯ ಮಗ, ಹಾದರಗಿತ್ತಿಯ ಮಗ. बन्धून् लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३) । "बन्धुलश्चासतीसुतः" अम० । "परगृहललिताः परान्नपुष्टाः परपुरुषैर्जनिताः पराङ्गनासु । परधननिरताः गुणेष्ववाच्याः गजकलभा इव बन्धुला ललामः" मृच्छ० ४-२८ । 2. ಬಂಧೂಕ, ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. 4. ಬಾಗಿರುವ; ಡೊಂಕಾಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ.

बन्धूक ಬಂಧೂಕ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. बध्नाति मनः—बन्ध (बन्धने) "ऊकः" (उ० ४-४१) । "बन्धूको बन्धुजीवकः" अम० । "नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तबकरचितमेते शेखरं बिभ्रतीव" माघ० ११-४६ । 2. ಹೊನ್ನೆಮರ. "बन्धूको बन्धुजीवे स्याद्बन्धूकः पीतसालके" मेदि० । (न०) 3. ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು. "बन्धूकद्युतिबान्धवोऽयमधरः" गीतगो० ।

बन्धूकपुष्प ಬಂಧೂಕಪುಷ್ಪ (पुं०) ಹೊನ್ನೆಮರ.

बन्धूर ಬಂಧೂರ (पुं०) 1. ರಂಧ್ರ, ವಿವರ. बन्ध (बन्धने) "ऊरः" (उ० ४-९०) । (वि०) 2. ನಮ್ರವಾದ, ಬಗ್ಗಿರುವ. 3. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "बन्धूरबन्धुरौ स्यातां नम्रसुन्दरयोस्त्रिषु" । "बन्धूरबन्धुरौ रम्ये नम्रे" विश्व० । 4. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿರುವ, ಒಂದೇ ಮಟ್ಟವಾಗಿಲ್ಲದ.

बन्ध्य ಬಂಧ್ಯ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. बन्ध (बन्धने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಬಂಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "अबन्ध्यं यश्च बध्नाति बद्धं यश्च प्रमुञ्चति" याज्ञ० २-२४३ । 3. ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ. 5. ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ನೀರನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ, ಸೇತು. "सेतुश्च द्विविधो ज्ञेयः खेयो बन्ध्यस्तथैव च । तोयप्रवर्तनात् खेयः बन्ध्यः स्यात्तन्निवर्तनात्" ।

बभ्रवी ಬಭ್ರವೀ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. बभ्रोः शिवस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)।

बभ्रु ಬಭ್ರು (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "कुः" (उ० १-२२)। 2. ವಿಷ್ಣು. भरति—भृञ् (भरणे) "कुः" (उ० १-२२)। "अनन्तरूपो यो धत्ते पृथ्वीं बभ्रुः स ईरितः" इति निरुक्तिः। "रुद्रो बहुशिरा बभ्रुः" वि० स०। 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "शृङ्गी शृङ्गप्रियो बभ्रू राजराजो निरामयः" शिवस०। 4. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. 5. ಪಿಂಗಳ ವರ್ಣ, ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಕಂದುಬಣ್ಣ. 6. ಒಬ್ಬ ಯಾದವ. "आलप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारानपाहरत्" माघ० २-४०। 7. ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ ಮುಂಗುಸಿ, ಕೀರ. (वि०) 8. ಪಟ್ಟೆತಲೆಯುಳ್ಳವನು, ಬಟ್ಟತಲೆಯುಳ್ಳವನು. 9. ಪಿಂಗಳವರ್ಣದ, ಕಂದುಬಣ್ಣದ. "बबन्ध बालारुणबभ्रुवल्कलम्" कुमा० ५-८। "बभ्रुर्वैश्वानरे शूलपाणौ च गरुडध्वजे। विशाले नकुले पुंसि पिङ्गले त्वभिधेयवत्"।

बभ्रुवाहन ಬಭ್ರುವಾಹನ (पुं०) ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ, ಮಣಿಪುರದ ರಾಜ.

बम्भर ಬಂಭರ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ತುಂಬಿ. "इन्दिन्दिरश्चञ्चरीको लोलम्बो बम्भरश्च सः" अम०।

बर्कर ಬರ್ಕರ (पुं०) ಚಿಕ್ಕ ಚತುಷ್ಪಾದಪಶು. "पशुस्तु मलुको मोकः कफः शुद्धजडश्चरिः। बाले तु बर्करः" वैज०।

बर्बट ಬರ್ಬಟ (पुं०) 1. ರಾಜಮಾಷ, ಅಲಸಂದೆ. बर्ब (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८२)। "राजमाषस्तु बर्बटः" त्रिकाण्ड०। (स्त्री०) –टी –ಟೀ. 2. ಅಲಸಂದೆ. 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "बर्बटी पण्ययोषायां व्रीहिभेदे च योषिति" त्रिकाण्ड०।

बर्बर ಬರ್ಬರ (पुं०) 1. ಯವನನಿಗೆ ತೀವರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. (ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಬೆಸ್ತರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ತೀವರಿ). "तीवरी धीवरात् पौण्ड्रं बर्बरं यवनादसौ" वैज०। 2. ಉಂಗುರ ಕೂದಲು, ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು, ಕುರುಳು. "कुन्तलाश्च शिरोरुहाः। कुञ्चितास्ते कर्कराला बर्बरा अलका अपि" वैज०। (वि०) 3. ನೀಚ, ಪಾಮರ. "नीचे तु हीनापसदपामरेतरबर्बराः" वैज०।

बर्ह ಬರ್ಹ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಪರಿವಾರ, ಆಳು. बर्हति—बृह (वृद्धौ) "अच्" (३-१-१३४)। (पुंन०) 2. ಎಲೆ, ಪತ್ರ, ದಳ. "आपाण्डुरं केतकबर्हमन्यः" रघु० ६-१७। (न०) 3. ನವಿಲಿನ ಗರಿ. "यद्वायुनान्विष्टमृगैः किरातैरासेव्यते भिन्नशिखण्डिबर्हः" कुमा० १-१५। 4. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. "प्राप्ता दवोल्काहतशेषबर्हाः क्रीडामयूरा वनबर्हिणत्वम्" रघु० १६-१४। "बर्हं पिच्छे दलेऽस्त्रियाम्" ಎಂದು ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದೂ ಎಲೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "शिखिपिच्छदलौ बर्हौ" ಎಂದು ಶಾಶ್ವತ ಕೋಶಕಾರನು ಎರಡನ್ನೂ ಪುಂಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೇಮಚಂದ್ರ ಕವಿಯು "बर्हः पर्णे परीवारे कलापे" ಎಂದು ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

बर्हिण ಬರ್ಹಿಣ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. बर्हमस्त्यस्य "इनच्" (वा० ५-२-१२१)। "स पल्वलोत्तीर्णवराहयूथान्यावासवृक्षोन्मुखबर्हिणानि" रघु० २-१७।

बर्हिन् ಬರ್ಹಿನ್ (पुं०) ನವಿಲು, ಮಯೂರ. बर्हमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "तीरस्थलीबर्हिभिरुत्कलापैः प्रस्निग्धकेकैरभिनन्द्यमानम्" रघु० १६-६४।

बर्हिर्मुख ಬರ್ಹಿರ್ಮುಖ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. बर्हिः अग्निः मुखमस्य। 2. ಅಗ್ನಿ.

बर्हिवाहन ಬರ್ಹಿವಾಹನ (पुं०) ಸ್ಕಂದ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. बर्ही वाहनमस्य।

बर्हिष्ठ ಬರ್ಹಿಷ್ಠ (वि०) 1. ದರ್ಭೆಯ ಮೇಲಿರುವ. बर्हिषि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। (न०) 2. ಮುಡಿವಾಳವೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಹುಲ್ಲು.

बर्हिष्मत् ಬರ್ಹಿಷ್ಮತ್ (वि०) ದರ್ಭೆಸಹಿತವಾದ, ದರ್ಭೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. बर्हिरस्त्यस्य "मतुप्" (५-४-९४)।

बर्हिस् ಬರ್ಹಿಸ್ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. बृंहति—बृहि (वृद्धौ) "इसिः" (उ० २-१०९)। नलोपश्च। 2. ಕುಶ, ದರ್ಭೆ. "बर्हिर्ना कुशशुष्मणोः"। ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಕುಶವಾಚಕ "बर्हिस्" ಶಬ್ದವು "बर्हिस् पुंसि हुताशते। न स्त्री कुशे" ಎಂದು ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

बल ಬಲ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. बलमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७) [ವಿವರಕ್ಕೆ "बलराम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "बलभीमसुयोधनैरमुष्मिन् परिहीणा युधि न प्रवर्तितव्यम्" याद० १५-८०। 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತ

ನಾದನು. "सेनापतिं नन्दनमन्धकद्विषो युधे पुरस्कृत्य बलस्य शात्रवः" कुमा० १५-१। (ನ೦) 4. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ತ್ರಾಣ. बलति—बल (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)। "बलावलेपादधुनापि पूर्ववत् प्रबाध्यते तेन जगज्जिगीषुणा" माघ० १-७२। 5. ಸೈನ್ಯ, ಸೇನೆ, ದಂಡು. "व्यभज्यत व्याप्तहयोर्मिजालं बलं यदूनां बलिनन्दनेन" याद० २०-७०। 6. ಪಲ್ಲವ, ಚಿಗುರು. 7. ದೇಹ, ಶರೀರ. 8. ಸ್ಥೌಲ್ಯ, ದಪ್ಪವಾಗಿರುವಿಕೆ. 9. ರೂಪ. 10. ಧಾತು, ವೀರ್ಯ. 11. ಅಸ್ಥಿ, ಎಲುಬು. 12. ರಕ್ತ. (ವಿ೦) 13. ಬಲಶಾಲಿ. "सैन्यास्थिरूपरेतः स्थौल्यशक्तिषु चेद्बलं क्लीबे। वान्टचालके स्त्रियां त्रिषु- बलवति ना सीरिदैत्यकाकेषु" नानार्थर०।

ಬಲವು ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೊಂದೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದಿರುವುದು.

ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ	ಯುದ್ಧವೇ	ಬಲ
ವೈಶ್ಯರಿಗೆ	ವ್ಯಾಪಾರ	"
ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ	ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ದಾಸತ್ವ	"
ಯತಿಗಳಿಗೆ	ಸದಾಚಾರ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸು	"
ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ	ಯೌವನ	"
ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ	ಸತ್ಯ	"
ರಾಜರಿಗೆ	ಪ್ರತಾಪ	"
ಬಾಲಕರಿಗೆ	ರೋದನ	"
ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗೆ	ವೇಷ	"
ದುರ್ಜನರಿಗೆ	ಹಿಂಸೆ ಮತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆ (ಸುಳ್ಳು)	"
ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ	ಭಿಕ್ಷೆ	"
ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ	ಅನುಸರಣೆ	"
ಅಲ್ಪಾದಾಯದವರಿಗೆ	ಶೇಖರಣೆ (ಕೂಡಿಡುವುದು)	"
ಪಂಡಿತರಿಗೆ	ವಿದ್ಯೆ	"
ಧನಿಕರಿಗೆ	ಧನ	"
ಶುದ್ಧಾತ್ಮರಿಗೆ	ಶೌಚ (ಶುದ್ಧಿ)	"
ಶಾಂತಾತ್ಮರಿಗೆ	ಶಾಂತತೆ (ಸಹನೆ, ವಿವೇಕ)	"
ಗುಣಶಾಲಿಗಳಿಗೆ	ಐಕಮತ್ಯ ಮತ್ತು ಗುಣ	"
ಕಳ್ಳರಿಗೆ	ಸುಳ್ಳು	"
ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ	ಹಿಂಸೆ	"
ಸತಿಯರಿಗೆ	ಪತಿಸೇವೆ	ಬಲ
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ	ವರ ಮತ್ತು ಶಾಪ	"
ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ	ಗುರುಸೇವೆ	"
ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ	ಧರ್ಮಾಚರಣೆ	"
ಭೃತ್ಯರಿಗೆ	ರಾಜಸೇವೆ	"
ಹೊಗಳುಭಟರಿಗೆ	ಹೊಗಳಿಕೆ	"
ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಿಗೆ	ವೇದ	"
ಪಾಪಾತ್ಮರಿಗೆ	ಪಾಪಕಾರ್ಯ	"
ಭಕ್ತರಿಗೆ	ಪರಮಾತ್ಮ	"
ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರಿಗೆ	ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ	"
ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ	ರಾಜ	"
ಮರಗಳಿಗೆ	ಫಲ	"
ಸಮುದ್ರ, ಸಸ್ಯ, ನದಿ ಮತ್ತು ಮತ್ಸ್ಯಗಳಿಗೆ	ಜಲ	"
ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ	ಶಾಂತತೆ	"

ಇತ್ಯಾದಿ.

ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾದ ಬಲ: (1) ವಿದ್ಯೆ (2) ಸತ್ಕುಲ (3) ಸ್ನೇಹ (4) ಸದ್ಬುದ್ಧಿ (5) ಸತ್ತ್ವಗುಣ (6) ದೈವ (7) ತಪಸ್ಸು (8) ಧನ (ಐಶ್ವರ್ಯ) (9) ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮತ್ತು (10) ವೀರ್ಯ (ಸ್ತ್ರೀ೦) **बला ಬಲಾ.** 14. ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ.

बलक ಬಲಕ (ಪು೦) ರಾತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಜಾವ (ಯಾಮ) ದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನ, ಸಾಯಂಕಾಲ ಆರು ಗಂಟೆಯಿಂದ ಒಂಬತ್ತು ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನ. ಮೊದಲನೆಯ ಜಾವದ ಸ್ವಪ್ನ ಬಲಕ. ಎರಡನೆಯ ಜಾವದ ಸ್ವಪ್ನ ಲೋಚಮಾನಕ. ಮೂರನೆಯ ಜಾವದ ಸ್ವಪ್ನ ನಚಕ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಾವದ ಸ್ವಪ್ನ ಸದ್ಯಃಪಾಕ. ಉದಯಾತ್ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನವು ಸದ್ಯಃಪಾಕ. ಸದ್ಯಃಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "प्रदोषे बलकः स्वप्नो निशीथे लोचमानकः। नचकोऽपररात्रे स्यात् सद्यःपाको निशात्यये" वैज०।

बलज ಬಲಜ (ನ೦) 1. ಗೋಪುರ, ನಗರದ ಮಹಾದ್ವಾರ, ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು. बलात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ಭೂಮಿ, ನೆಲ, ಜಮೀನು, ಕ್ಷೇತ್ರ 3. ಯುದ್ಧ. (ಪು೦) 4. ಮರ ಗಿಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯರಾಶಿ. "बलजो धान्यराशिः स्यात्" वैज०। "त्वं समीर इव प्रतीक्षितः कर्षकेण बलजान् पुपूषता" माघ० १४-७। (ವಿ೦)

5. ಬಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ. (स्त्री०) –जा –ಜಾ. 6. ರೂಪವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. 7. ಭೂಮಿ. 8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 9. ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "बलजं गोपुरे क्षेत्रे सस्यसङ्ग्रयोरपि । बलजा वरयोषायां वसुमत्यामपि स्मृता" विश्व० । "बलजा वरयोषायां यूथ्यामपि वणिक्स्त्रियाम्" मेदि० ।

बलद ಬಲದ (पुं०) 1. ಹೊನ್ನೆಮರ. 2. ಹೋಮದ ಅಗ್ನಿ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಕರ್ಮದ ಹೋಮಾಗ್ನಿ. 3. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. (वि०) 4. ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ. (स्त्री०) –दा –ದಾ. 5. ಅಶ್ವಗಂಧಾ ಗಿಡ.

बलदेव ಬಲದೇವ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. बलेन दीव्यति — दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "तद्गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः। कन्यारत्नमिदं राजन् नरराजाय देहि भोः" भाग० ९-३-३३। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (स्त्री०) –देवा –ದೇವಾ. 3. ಕಹಿ ದಸರಿ, ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ. "बलदेवो बले वाते त्रायमाणौषधौ स्त्रियाम्" मेदि० ।

बलद्विष् ಬಲದ್ವಿಷ್, –निषूदन –ನಿಷೂದನ (पुं०) ಬಲಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಇಂದ್ರ. बलस्य द्विट् बलं निषूदयति वा — नि + षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

बलन ಬಲನ (न०) ಬಲಗೊಳಿಸುವುದು, ಶಕ್ತಿ ತುಂಬುವುದು.

बलनिषूदन ಬಲನಿಷೂದನ (पुं०) ಇಂದ್ರ.

बलप्रसू ಬಲಪ್ರಸೂ (स्त्री०) ಬಲರಾಮನ ತಾಯಿ ರೋಹಿಣಿ. बलस्य प्रसूः।

बलभद्र ಬಲಭದ್ರ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. बलं भद्रं श्रेष्ठमस्य। 2. ಅನಂತ, ಆದಿಶೇಷ. (वि०) 3. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. 4. ಲೋಧ್ರ ಗಿಡ. (स्त्री०) –भद्रा –ಭದ್ರಾ. 5. ಕುಮಾರಿ, ಕನ್ಯೆ. 6. ಕಹಿ ದಸರಿ, ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ. "बलभद्रा त्रायमाणाकुमार्योः पुंसि सीरिणि" मेदि० । "बलभद्रस्त्वनन्ते बलशालिनि। बलभद्रा कुमार्यां स्यात् त्राणमाणौषधावपि" हेम० । स्वार्थे "कः"। **बलभद्रिका ಬಲಭದ್ರಿಕಾ.**

बलराम ಬಲರಾಮ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. ರೋಹಿಣೀದೇವಿಯ ಮಗ. बलेन रमते — रम् (क्रीडायाम्) "णः" (३-१-१४०)। [ಬಲರಾಮನು ವಸುದೇವನಿಗೆ ದೇವಕಿಯ ಏಳನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. ಬಲರಾಮನು ಆದಿಶೇಷನ ಅವತಾರ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಯೋಗಮಾಯೆಯು ದೇವಕಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಿ ವಸುದೇವನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿಯಾದ ರೋಹಿಣಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸಂಕರ್ಷಣನೆಂದೂ ರೌಹಿಣೇಯನೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಅಧಿಕ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಸೌಮ್ಯನೂ ಸುಂದರನೂ ಆಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಲರಾಮನೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಬಲರಾಮನ ಆಯುಧವು ಮುಸಲ (ಒನಕೆ) ಮತ್ತು ಹಲ (ನೇಗಿಲು) ಗಳಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಸಲೀ ಮತ್ತು ಹಲೀ ಸೀರೀ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಉಂಟು. ಬಲರಾಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲೇ ಇದ್ದು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಧೇನುಕ ಪ್ರಲಂಬ ಮೊದಲಾದ ವೀರರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಷೇಮವುಂಟುಮಾಡಿದನು. ಯದುಕುಲ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಗರ್ಗಮುನಿಯಿಂದ ಉಪನಯನವ್ರತವು ನಡೆದನಂತರ ಬಲರಾಮ ಕೃಷ್ಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಂದೀಪನಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯಿತು. ಇವರೊಡನೆ ಕುಚೇಲನೂ ಸತೀರ್ಥ್ಯನಾಗಿದ್ದನು. ಕಕುದ್ಮಿ (ರೈವತ) ಕನ್ಯೆಯಾದ ರೇವತೀದೇವಿಯು ಬಲರಾಮನ ಪತ್ನಿ. "रेवतीं नाम तनयां रैवतस्य महीपतेः। उपयेमे बलः तस्यां जज्ञाते निशठोल्मुकौ" विष्णुपु० । ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮನು ಗೋಪಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಜಲಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ಯಮುನೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕರೆದನು. ಅದು ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ತನ್ನ ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ಭೇದಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ ಯಮುನೆಯು ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಅದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಕಾಳಿಂದೀಭೇದನನೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇವನಿಗೆ ಕೌರವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದರೂ ಪಾಂಡವರೇ ಗೆಲ್ಲುವರೆಂದು ತಿಳಿದು ತಟಸ್ಥನಾಗಿದ್ದು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಭೀಮಾರ್ಜುನರನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ತಡೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದರೂ ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳದ ಭೀಮನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹೊರಟನು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ದ್ವಾರಕೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾದವರ ಕಲಹವನ್ನು ಕಂಡು ಸರ್ಪಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಲರಾಮನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿದನು.]

बलल ಬಲಲ (पुं०) ಬಲರಾಮ.

बलवत् ಬಲವತ್ (वि०) 1. ಶಕ್ತಿವಂತ. ಬಲಶಾಲಿ. बलमस्यास्ति — बल "मतुप्" (५-२-९४)। "स चिन्तयत्येव भियस्त्वदेष्यतीरहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता"

किरा० १-२३। "बलवानपि कोपजन्मनस्तमसो नाभिभवं रुणद्धि यः" किरा० २-३६। 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "न च बिश्वसिमो न वृद्धवाक्यं बलवन्मानविलङ्घनं न चेत्स्यात्" याद० १५-५४। 3. ಪ್ರಬಲವಾದ, ಮೇಲುಗೈಯಾದ. "बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति" मनु० २-२१५। 4. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ, ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳ. "अवैमि चैनामनघेति किंतु लोकापवादो बलवान् मतो मे" रघु० १४-४०। (अव्य०) 5. ಬಲವಾಗಿ, ದೃಢವಾಗಿ. "अथेन्द्रियक्षोभमयुग्मनेत्रः पुनर्वशित्वाद्बलवन्निगृह्य" कुमा० ३-६९। 6. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः" शाकु० १-२।

बलवर्धन ಬಲವರ್ಧನ (वि०) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. बलं वर्धयति—वृधु (वृद्धौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

बलवर्धनी ಬಲವರ್ಧನೀ (स्त्री०) ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳಿಗಿಡ. ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ.

बलविन्यास ಬಲವಿನ್ಯಾಸ (पुं०) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತೆ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಸೇನೆಯನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. बलस्य सैन्यस्य देशविशेषे विभज्य न्यासः। दण्डव्यूहः चक्रव्यूहः पद्मव्यूहः ಇತ್ಯಾದಿ.

बलशालिन् ಬಲಶಾಲಿನ್ (वि०) ಶಕ್ತಿವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. बलेन शालते—शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

बलसूदन ಬಲಸೂದನ (पुं०) ಬಲಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಇಂದ್ರ. बलं सूदयति—षूद (क्षरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

बलहन् ಬಲಹನ್ (पुं०) 1. ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ. बलं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। उपपदनियमस्य प्रायिकत्वात् "क्विप्"। 2. ಇಂದ್ರ.

बला ಬಲಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ. ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯು ಶ್ರೀರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿ ಇದರ ಪಠನದಿಂದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಸಿವೂ ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. "क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम। बलामतिबलाञ्चैव पठतः पथि राघव" रामा०। 2. ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ.

बलाका ಬಲಾಕಾ (स्त्री०) ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಕಪಕ್ಷಿ. बलते — वल (संवरणे) "आकः" (उ० ४-१४)। "सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः" मेघ० १-९।

बलात् ಬಲಾತ್ (अव्य०) ಬಲವಂತದಿಂದ, ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತ. बलमतति—अत (सातत्यगमने) "क्विप्"। "बलात् संदूषयेद्यस्तु परभार्यां नरः क्वचित्। वधदण्डो भवेत्तस्य नापराधो भवेत् स्त्रियाः"।

बलात्कार ಬಲಾತ್ಕಾರ (पुं०) ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸುವುದು. बलात्+कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "मत्ताभियुक्तस्त्रीबालबलात्कारकृतं च यत्। तदप्रमाणं लिखितं भयोपधिकृतं तथा"।

बलाध्यक्ष ಬಲಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ಸೇನಾಪತಿ. ದಳಪತಿ.

बलानुज ಬಲಾನುಜ, –अवरज –ಅವರಜ (पुं०) ಬಲರಾಮನ ತಮ್ಮನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. बलस्यानुजोऽवरजो वा।

बलाराति ಬಲಾರಾತಿ, –रिपु –ರಿಪು (पुं०) ಬಲಾಸುರನ ವೈರಿಯಾದ ಇಂದ್ರ. बलस्याराति:।

बलाश ಬಲಾಶ (पुं०) 1. ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ. बलमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। "बलाश एवायतमुन्नतं च शोफं करोत्यन्नगतिं निवार्य"। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಟಲಿನ ರೋಗ, ಗಂಟಲು ಊದಲು. ಗಂಟಲು ಊದುವುದರಿಂದ ಆಹಾರವು ಗಂಟಲಿನ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. "गले च शोफं कुरुतः प्रवृद्धौ श्लेष्मानिलौ श्वासरुजोपपन्नम्। मर्मच्छिदं दुस्तरमेतमाहुः बलाशसंज्ञं निपुणा विकारम्" सुश्रुत० निदान० १६-५४।

बलाहक ಬಲಾಹಕ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. बलाकाभिः हायते गम्यते—ओहाङ् (गतौ) "क्वुन्" (उ० २-३७)।

बलि ಬಲಿ (पुं०) 1. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ, ವಿರೋಚನನ ಮಗ. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಮೊಮ್ಮಗ, ಬಾಣಾಸುರನ ತಂದೆ. ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮೃತಸಂಜೀವಿನೀವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪುನಃ ಬದುಕಿದನು. ಬಳಿಕ ವಿಶ್ವಜಿತ್ತೆಂಬ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ರಥ ಕುದುರೆ ಧ್ವಜಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಂದ ದಿವ್ಯಧನುಸ್ಸು ಅಕ್ಷಯಬತ್ತಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇವನು ನರ್ಮದಾತೀರದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಬಲಿಯ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಅದಿತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಮನ

ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಬಲಿಯ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಚಾರಿಯ ವೇಷದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮೂರಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದನು. "ममाग्निशरणार्थाय देहि भूमि पदत्रयम् । सुवर्णग्रामरत्नादि तदर्थिभ्यः प्रदीयताम्"। ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಪರಮ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮೂರಡಿ ಭೂಮಿ ಯನ್ನು ದಾನಮಾಡಿ ನೀರಿನ ಧಾರೆಯೆರೆಯಲು ವಾಮನ ಮೂರ್ತಿಯ ರೂಪವು ಬೃಹದಾಕಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲ ವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳನ್ನು ಎರಡು ಅಡಿಗಳಿಂದ ಅಳೆದು ಮೂರನೆಯ ಅಡಿಯನ್ನು ಬಲಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿ ಬಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ದೇವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಬಲಿ ಯನ್ನು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಧಿಹೀನ ವಾದ ದಾನ, ಶ್ರೋತ್ರಿಯನಿಲ್ಲದ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದ ಕರ್ಮ, ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಲ್ಲದ ಯಾಗ, ಉದಕವಿಲ್ಲದ ಪೂಜೆ, ದರ್ಭೆಯಿಲ್ಲದ ಕ್ರಿಯೆ, ಆಜ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹೋಮ ಇವು ಗಳಿಂದ ಬರುವ ಪುಣ್ಯವು ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದವರಿಗೆ ಸೇರದೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ನಿನಗೆ ಸಲ್ಲುವುವು ಎಂದು ವರವಿತ್ತನು. ಮತ್ತು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಕಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಸಾವರ್ಣಿಕ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಸುತಲಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. "दानान्यविधिदत्तानि श्राद्धान्यश्रोत्रियाणि च । कृतान्यश्रद्धया यानि तानि दास्यन्ति ते फलम् । अदक्षिणास्तथा यज्ञाः क्रियाश्चाविधिना कृताः । फलानि तव दास्यन्ति ह्यधीतान्यव्रतानि च । उदकेन विना पूजा विना दर्भेण या क्रिया । आज्येन च विना होमं फलदास्ते च ते बले" ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಏಳು ಮಂದಿ ಚಿರಂಜೀವಿ ಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनूमांश्च विभीषणः । कृपः परशुरामश्च सप्तैते स्थिरजीविनः"। 2. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. "अवचितबलिपुष्पा वेदिसंमार्गदक्षा" ಕುಮಾ० १-६०। 3. ಉಪಹಾರ, ಆಹುತಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು. 4. ತೆರಿಗೆ. ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕಂದಾಯ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ರಾಜಾದಾಯ, ಕರ. बल (परिभाषणहिंसादानेषु) "इन्" (उ० ४-११८)। "प्रजानामेव भूत्यर्थं स ताभ्यो बलिमग्रहीत्" रघु० १-१८। 5. ಬಲಿಕರ್ಮ. ಭೂತಯಜ್ಞ. ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) ವೇದಾಭ್ಯಾಸ (ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ). (2) ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ (ದೇವಯಜ್ಞ). (3) ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ (ಮನುಷ್ಯ ಯಜ್ಞ). (4) ಪಿತೃತರ್ಪಣ (ಪಿತೃಯಜ್ಞ) ಮತ್ತು (5) ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು (ಭೂತಯಜ್ಞ) ಇವು ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. "स्वाध्यायेनार्चयेतर्षीन् होमैर्देवान्यथाविधि । पितॄन् श्राद्धैश्च नॄनन्नैः भूतानि बलिकर्मणा" ಮನು० ३-८१। 6. ಚಾಮರದ ಹಿಡಿ. "बलिर्दैत्यप्रभेदे च करचामरदण्डयोः । उपहारे पुमान्" ಮೇದಿ०। (ಸ್ತ್ರೀ०) 7. ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಸುಕ್ಕು ಹಿಡಿದ ಚರ್ಮ. 8. ಮನೆಯ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿ ಸಿರುವ ಒಂದು ಮರ. 9. ಹೆಂಗಸರ ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲ ಕಾಯರ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಪು, ತ್ರಿವಳಿ. "स्त्री तु जरया श्लथचर्मणि । गृहदारुप्रभेदे च जठरावयवेऽपि च" ಮೇದಿ०। 10. ಗಂಧಕ.

बलिक ಬಲಿಕ (ಪುं०) ಆರು ದಿನಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಊಟಮಾಡು ವವನು. "चान्द्रायणरतश्चन्द्रव्रतिकः सौमिकश्च सः । षष्ठकाली तु बलिकः" ವೈಜ०।

बलिकर्मन् ಬಲಿಕರ್ಮನ್ (ನ०) 1. ಭೂತತೃಪ್ತಿಯುಂಟು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಭೂತಯಜ್ಞ. 2. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. 3. ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದು.

बलिदान ಬಲಿದಾನ (ನ०) ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಅರ್ಪಿಸುವುದು. ಬಲಿದಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಸೌಖ್ಯ ಹೊಂದ ಬಹುದು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬಹುದು. "बलिदानेन सततं जयेच्छत्रून् नृपान् नृप"। ಬಲಿದಾನ ದಿಂದ ಇಷ್ಟಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಹಿಂಸಾಜನ್ಯವಾದ ಪಾಪವೂ ಉಂಟು. बलिदानेन विप्रेन्द्र दुर्गाप्रीतिर्भवेन्नृणाम् । हिंसाजन्यं च पापं च लभते नात्र संशयः"। ಬಲಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಬಲಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಬಲಿ ಕೊಡುವವನು, ಬಲಿ ಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು. ಬಲಿ ಕೊಡುವಾಗ ಇವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಬಲಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮತ್ತು ಮುಂದುಗಡೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿರುವವನು. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ಪಾಪವುಂಟು.

ಬಲಿದಾನದ ನಿಂದೆ: "ये ममार्चनमित्युक्त्वा प्राणिहिंसनतत्पराः । तत्पूजनं ममामेध्यं यद्दोषात्तदधोगतिः । मदर्थे शिव कुर्वन्ति तामसा जीवघातनम् । आकल्पकोटि निरये तेषां वासो न संशयः" ಪಾದ್ಮಪು०।

बलिध्वंसिन् ಬಲಿಧ್ವಂಸಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. बलिं ध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। बलिना पूजया अविद्यां ध्वंसयितुं शीलमस्य इति वा।

बलिन् ಬಲಿನ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. बलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "बलादिभ्यो मतुबन्यतरस्याम्" (५-२-१३६)। इति पक्षे "इनिः"। "मतुप्" प्रत्यये **बलवान् ಬಲವಾನ್.** "पार्थिवेन्द्रो धनुष्पाणिर्बली दशरथात्मजः" वैज०। 2. ಬಲರಾಮ. "तालाङ्को रेवतीकान्तः सात्वतो मुसली बली" वैज०। 3. ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. "शोणे बली कुरवकः" वैज०। 4. ತೆಂಗಿನ ಮರ. "नारिकेले तु लाङ्गली। दाक्षिणात्योऽफलोऽबालस्तुतङ्गः कूर्चकेसरः। सदाफलो बली चास्मिन्" वैज०। 5. ವೃಷಭ, ಉದ್ದು. "माषस्तु मलदो नन्दी घरी बीजवरो बली" वैज०। 6. ದೇಹದ ಸಾರ, ಸತ್ತ್ವ, ಮಜ್ಜೆ. "अस्थिस्नेहो वीर्यकरो मज्जतेजस्विनौ बली" वैज०। 7. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. 8. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 9. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. (वि०) 10. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ, ಶೂರ. "कुशध्वजस्तानि चलध्वजानि निवेशयामास बली बलानि" रघु० १६-३७।

बलिनन्दन ಬಲಿನಂದನ, –पुत्र –ಪುತ್ರ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಬಲಿಯ ಮಗನಾದ ಬಾಣಾಸುರ.

बलिपुष्ट ಬಲಿಪುಷ್ಟ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. बलिना पुष्टः।

बलिप्रिय ಬಲಿಪ್ರಿಯ (पुं०) ಲೋಧ್ರ ವೃಕ್ಷ.

बलिभुज् ಬಲಿಭುಜ್ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. बलिं वैश्वदेवान्नं भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "अहो अधर्मः पालानां पीव्नां बलिभुजामिव" भाग० १-१८-३३।

बलिश ಬಲಿಶ (न०) 1. ಮೂರು ರಜ್ಜುಗಳ ಅಳತೆ, 576 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. "निवर्तनं तु तिसृभी रज्जुभिः बलिशं च तत्" वैज०। 2. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ. "बलिशं मत्स्यवेधनम्" वैज०। लडयोरभेदः।

बलिवेश्मन् ಬಲಿವೇಶ್ಮನ್, –सद्मन् –ಸದ್ಮನ್ (न०) ರಸಾತಲ, ಪಾತಾಳಲೋಕ.

बलिष्ठ ಬಲಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 2. ಅಧಿಕ ಬಲಶಾಲಿ, ಹೆಚ್ಚು ಬಲವುಳ್ಳವನು. अतिशयेन बली "इष्ठन्" (५-३-५५)।

बलीयस् ಬಲೀಯಸ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. अनयोरतिशयेन बली—बल "ईयसुन्" (५-३-५७)। "बलीयसस्तस्य बहूपकारवित् बभञ्ज दर्पं भुजयन्त्रलीलया" याद० १४-२२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.** "सा किं न रम्या स च किं न रन्ता बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा"।

बलीवर्द ಬಲೀವರ್ದ (पुं०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. ईर्लक्ष्मीः वर् वरणम् — ईश्च वर् च ईवरौ, तौ ददाति—ईवर्दः —बली च ईवर्दश्च बलीवर्दः। "संयोज्याथ बलीवर्दयुगा रचितमङ्गलः। कृत्वा बलिं तस्य तरोरारेभे कृषिमत्र सः" कथास०।

बल्बज ಬಲ್ಬಜ (पुं० ब० व०) ಕರಡಿಹುಲ್ಲು.

बल्य ಬಲ್ಯ (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ರಧಾತು. बलाय हितम् — "यः" (४-२-८०)। (वि०) 2. ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "बल्यं रेतो बलकृतोः" हेम०।

बल्या ಬಲ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಗಂಧಾಲತೆ. 2. ಮುಳ್ಳಗಸೆ ಗಿಡ.

बष्कय ಬಷ್ಕಯ (पुं०) ಪ್ರಾಯದಕರು. बष्कते — बष्क (गतौ) "अयन्" बाहु०।

बष्क(य)यिणी ಬಷ್ಕ(ಯ)ಯಿಣೀ (स्त्री०) ಬಹಳ ಕಾಲ ಕಳೆದು ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು. बष्कयः तरुणवत्सः अस्याः अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीष्"। "चिरसूता बष्कयिणी" अम०।

बस्त ಬಸ್ತ (पुं०) ಹೋತ, ಅಜ. बस्तयति — बस्त (अर्दने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

बस्ति ಬಸ್ತಿ (स्त्री०) ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ.

बहल ಬಹಲ (वि०) 1. ಬಹಳ, ಪುಷ್ಕಳವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. बहि (वृद्धौ) "कलः" (उ० १-१०६)। "बहलानुरागकुरुविन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम्" माघ० ९-८। 2. ದಪ್ಪವಾದ, ಮಂದವಾದ. 3. ದೃಢವಾದ. 4. ಕರ್ಕಶವಾದ, ಕಠಿನವಾದ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 5. ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

बहिरङ्ग ಬಹಿರಂಗ (न०) 1. ಹೊರ ಅವಯವ. 2. ಹೊರ ಭಾಗ, ಹೊರಗಡೆಯ ಭಾಗ. 3. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಕೃತ್ಯವಯವಾದಿ ಕಾರ್ಯ. अल्पापेक्षमन्तरङ्गम्। बह्वपेक्षं बहिरङ्गम्। ಅಲ್ಪಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಅಂತರಂಗಶಾಸ್ತ್ರದ

ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ ಬಹಿರಂಗಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಾರ್ಯವು ಅಸಿದ್ಧವು. ಅಂತಹ ಬಹಿರಂಗಕಾರ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

बहिरिन्द्रिय ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯ (न०) ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಹೊರಗಿನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಶ್ರೋತ್ರ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ತ್ವಕ್ ಜಿಹ್ವೆ ಮತ್ತು ನಾಸಿಕೆ ಇವು ಐದೂ ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಗಳು.

बहिरुपाधि ಬಹಿರುಪಾಧಿ (पुं०) ಹೊರಗಿನ ಕಾರಣ, ಬಾಹ್ಯ ಹೇತು. बहिः उपाधिः हेतुः । "व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुः न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते" उ० रा० ६-१२ ।

बहिर्द्वार ಬಹಿರ್ದ್ವಾರ (न०) ಹೊರಬಾಗಿಲು, ತೋರಣದ ಬಾಗಿಲು.

बहिर्भूत ಬಹಿರ್ಭೂತ (वि०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಒಳಗಡೆ ಸೇರದಿರುವ, ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ.

बहिर्मुख ಬಹಿರ್ಮುಖ (वि०) 1. ಹೊರಗಿನ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾದ, ಹೊರ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ. बहिः बाह्यविषये मुखं यस्य । 2. ವಿಮುಖನಾದ, ಮುಖವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ.

बहिर्विकार ಬಹಿರ್ವಿಕಾರ (वि०) ವಿಕಾರಗಳಿಗಿಂತ ಹೊರಗಿರುವ, ಮಹದಾದಿ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. विकारेभ्यो बहिः । "बहिर्विकारं प्रकृतेः पृथग्विदुः पुरातनं त्वां पुरुषं पुराविदः" माघ० १-३३ ।

बहिश्चर ಬಹಿಶ್ಚರ (वि०) ಹೊರಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ. बहिः चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६) । "अर्था बहिश्चराः प्राणाः" ।

बहिष्करण ಬಹಿಷ್ಕರಣ (न०) 1. ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವುದು. ಒಳಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು. बहिः+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯ.

बहिष्कार ಬಹಿಷ್ಕಾರ (पुं०) ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವುದು, ಒಳಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು. बहिः + डु कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८) ।

बहिष्कृत ಬಹಿಷ್ಕೃತ (वि०) ಹೊರಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. बहिः+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

बहिष्ठ ಬಹಿಷ್ಠ (वि०) ಹೊರಗಡೆ ನಿಂತಿರುವ. बहिः तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४) ।

बहिस् ಬಹಿಸ್ (अव्य०) 1. ನಗರದ ಮನೆಯ ಅಥವಾ ಊರಿನ ಹೊರಗೆ. "बहिरुपनगरं बलानि दृष्ट्वा मह यदुभिः समये निवर्तमानम्" याद० २४-१८ । 2. ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಹೊರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. "बहिरपि विलसन्त्यः काममानिन्यिरे यद्दिवसकररुचोऽन्तं ध्वान्तमन्तर्गृहेषु" माघ० ११-५९ । 3. ಹೊರಗಡೆ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮೇಲುನೋಟದಲ್ಲಿ. "बहिः सर्वाकारप्रवणरमणीयं व्यवहरन् पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति" मालती० १-१७ । 4. ಹೊರಗಡೆ, ದೇಹದ ಒಳಭಾಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಹೊರಭಾಗ. "अन्तर्बहिः पुरः पश्चात् सर्वदिक्ष्वपि सैव मे" चन्द्रा० । 5. ಹೊರಗಡೆಯು. "न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते" मालती० १-२७ ।

बहु ಬಹು (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳವಾದ. बहि (वृद्धौ) "कुः" नलोपश्च (उ० १-२९) । "अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्" रघु० २-४७। 2. ಅಧಿಕವಾದ, ಎರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. "काले गते बहुतिथे मम सैव जाता" शाकु० ५-३ । 3. ಪುಷ್ಕಳವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "बहूनि भीमस्य वसूनि दक्षिणां प्रयच्छतः सत्त्वमवेक्ष्य तत्क्षणम्" नैष० १४-४३ । 4. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಹಿರಿದಾದ. (अव्य०) 5. ಬಹಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "बह्वपि स्वेच्छया कामं प्रकीर्णमभिधीयते" माघ० २-७३ । 6. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿ. "त्वत्सम्भावितमात्मानं बहु मन्यामहे वयम्" कुमा० ६-२० । 7. ಹೇರಳವಾಗಿ, ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿ. स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४५)। **बह्वी, बहुः ಬಹ್ವೀ, ಬಹುಃ.**

बहुक ಬಹುಕ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ನೀರುಕಾಗೆ. 5. ಬಾವಿ ತೋಡುವವನು. "बहुकः कर्कटे चार्के दात्यूहे जलखातके" मेदि० ।

बहुकण्टक ಬಹುಕಂಟಕ (पुं०) 1. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. बहूनि कण्टकान्यस्य । 2. ತೀಟಕ ಸಂಧಿ. 3. ಕಿರುತಾಳೆ ಗಿಡ.

बहुकन्द ಬಹುಕಂದ (पुं०) ಸೂರಣದ ಗಿಡ.

बहुकर ಬಹುಕರ (पुं०) 1. ಕಣವನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟ ಮಾಡುವವನು. बहु करोति भुवं संमार्ष्टि "टः" (३-२-२२) । 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. बहु कार्यं करोति-कृञ् "टः" (३-२-१०२)। "निहन्ता वैरकाराणां सतां बहुकरः सदा" भट्टि० ५-७८ । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४१)। **—करी —ಕರೀ.** ಪೊರಕೆ, ಕಸಬರಿಕೆ, ಬರಲು.

बहुकाल ಬಹುಕಾಲ (अव्य०) ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ.

बहुकूर्च ಬಹುಕೂರ್ಚ (पुं०) ತೆಂಗಿನ ಮರ.

बहुक्षम ಬಹುಕ್ಷಮ (वि०) ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಸಹನೆಯುಳ್ಳ. "अतोऽत्र किञ्चिद्भवतीं बहुक्षमां द्विजातिभावादुपपन्नचापलः" कुमा० ५-४०।

बहुगन्ध ಬಹುಗಂಧ (न०) 1. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. बहुः गन्धो यस्मिन्। (स्त्री०) **–गन्धा –ಗಂಧಾ.** 3. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಸಂಪಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗು.

बहुगर्ह्यवाक् (च्) ಬಹುಗರ್ಹ್ಯವಾಕ್ (ಚ್) ಬಹಳ ತುಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹರಟುವವನು. बहु गर्ह्या निन्दिता वाक् यस्य। "वाचाटो बहुगर्ह्यवाक्" अम०।

बहुतस् ಬಹುತಸ್ (अव्य०) ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಿಂದ. बहु वा "तसिल्" (५-३-७)। पक्षे बहुभ्यः।

बहुतिथ ಬಹುತಿಥ (वि०) ಅನೇಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ. बहु "तिथुक्" (५-२-५२)। "काले गते बहुतिथे मम सैव जाता" शाकु० ५-३।

बहुतृण ಬಹುತೃಣ (न०) ತೃಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನನಾದವನು. ईषदसमाप्तं तृणम्— वा "बहुच्" (५-३-६८)। ಈ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ बहुतृणम् ಎಂದಾಗುವುದು. "निदर्शनमसाराणां लघुर्बहुतृणं नरः" माघ० १-५०। [ನಿಂದ್ಯ ಮತ್ತು ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ].

बहुत्र ಬಹುತ್ರ (अव्य०) ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ. बहु "त्रल्" (५-३-१०)।

बहुत्व ಬಹುತ್ವ (न०) ಅನೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. बहोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तल्"। **बहुता ಬಹುತಾ.**

बहुत्वक्(च्) ಬಹುತ್ವಕ್(ಚ್) (पुं०) ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ. ಭೂಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ. बहवस्त्वचो यस्य।

बहुद ಬಹುದ (वि०) ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ. बहु ददाति—डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

बहुदायिन् ಬಹುದಾಯಿನ್ (वि०) ಅನೇಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ, ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ. बहु ददाति—डु दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

बहुदुग्ध ಬಹುದುಗ್ಧ (पुं०) 1. ಗೋಧಿ. बहूनि दुग्धानि अपक्वावस्थायां यस्य। (स्त्री०) **–दुग्धा –ದುಗ್ಧಾ.** 2. ಸ್ನುಹೀವೃಕ್ಷ. ಕಳ್ಳಿಮರ. स्वार्थे "कन्"। **–दुग्धिका –ದುಗ್ಧಿಕಾ.**

बहुधा ಬಹುಧಾ (अव्य०) ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ.

बहुधार ಬಹುಧಾರ (न०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. [ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಆರು ಧಾರೆ (ಅಲುಗು) ಗಳಿರುವುವು.]

बहुपत्र ಬಹುಪತ್ರ (पुं०) ಈರುಳ್ಳಿ.

बहुपाद् ಬಹುಪಾದ್ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ. ಆಲದ ಮರ. बहवः पादा अस्य पादस्य लोपः समासान्तः (५-४-१४०)। "न्यग्रोधो बहुपाद्वटः" अम०।

बहुपाद ಬಹುಪಾದ (पुं०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. बहवः पादा अस्य। (वि०) 2. ಅನೇಕ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ. "द्विपादबहुपादानि तिर्यग्गतिमतीनि च" भा०।

बहुपुष्प ಬಹುಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಪಾರಿಜಾತದ ಗಿಡ. 2. ಹವಳದ ಗಿಡ.

बहुप्रकार ಬಹುಪ್ರಕಾರ (वि०) 1. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯಾದ. (अव्य०) 2. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ.

बहुप्रज ಬಹುಪ್ರಜ (पुं०) 1. ವರಾಹ. ಹಂದಿ. बह्व्यः प्रजा अस्य। 2. ಮುಂಜತೃಣ. ಮೌಂಜಿಯ ಹುಲ್ಲು. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು.

बहुप्रतिज्ञ ಬಹುಪ್ರತಿಜ್ಞ (वि०) ಅನೇಕ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವ್ಯವಹಾರ, ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಮತ್ತು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಭೂಮಿ ವಗೈರೆಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವನೆಂದೂ ಮುಂತಾಗಿ ದೂರುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವ್ಯಾಜ್ಯ.

बहुप्रद ಬಹುಪ್ರದ (वि०) ಹೇರಳವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು, ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು. बहु प्रददाति—प्र+डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-६)। "दानशौण्डो बहुप्रदः" अम०।

बहुप्रसू ಬಹುಪ್ರಸೂ (स्त्री०) ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ. बहून् प्रसूते—प्र+षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्विप्" (३-२-६१)।

बहुफल ಬಹುಫಲ (पुं०) 1. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ. ಈಚಲು ಮರ. 2. ಹುಳಿ ಬೇಲ. (स्त्री०) **–फला –ಫಲಾ**

3. ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ. 4. ಕಾಚಿಸೊಪ್ಪು, ಗಣಿಕೆಸೊಪ್ಪು. 5. ಹಾಗಲ ಗಿಡ. **–फली –ಫಲೀ.** 6. ನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ.

बहुबीज ಬಹುಬೀಜ (पुं०) 1. ಸೀತಾಫಲದ ಗಿಡ (न०) 2. ಸೀತಾಫಲದ ಹಣ್ಣು.

बहुमञ्जरी ಬಹುಮಂಜರೀ (स्त्री०) ತುಲಸಿ ಗಿಡ.

बहुमत ಬಹುಮತ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. बहु + मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ययातेरिव शर्मिष्ठा भर्तुर्बहुमता भव" शाकु० ४-६। 2. ಅನೇಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. बहूनां मतानि यस्य।

बहुमति ಬಹುಮತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಮಾನ, ಗೌರವ. 2. ಅರ್ಹತೆಯ ಪರಿಗಣನೆ. "कान्तानां बहुमतिमाययुः पयोदा नाल्पीयान् बहु सुकृतं हिनस्ति दोषः" किरा० ७-१५।

बहुमल ಬಹುಮಲ (न०) ಸೀಸ ಲೋಹ.

बहुमान ಬಹುಮಾನ (पुं०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವ, ಹೆಚ್ಚು ಮರ್ಯಾದೆ. "तमातिथेयी बहुमानपूर्वया सपर्यया प्रत्युदियाय पार्वती" कुमा० ५-३१। (न०) 2. ಪಾರಿತೋಷಿಕ, ಪ್ರೀತಿಯ ಕೊಡುಗೆ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಸಂಮಾನ.

बहुमान्य ಬಹುಮಾನ್ಯ (वि०) 1. ಗಣ್ಯ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. (अव्य०) 2. ಗೌರವಿಸಿ, ಮರ್ಯಾದೆಮಾಡಿ.

बहुमार्गगा ಬಹುಮಾರ್ಗಗಾ (स्त्री०) 1. ಅನೇಕ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಗಂಗಾನದಿ. 2. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ವೇಶ್ಯೆ.

बहुमुख ಬಹುಮುಖ (वि०) ನಾನಾ ರೀತಿಯ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ.

बहुमूल्य ಬಹುಮೂಲ್ಯ (न०) 1. ದೊಡ್ಡ ಮೊತ್ತ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಬಾಳುವ, ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. बहु मूल्यमस्य। "बहुमूल्यं महाधनम्" अम०।

बहुरूप ಬಹುರೂಪ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ. ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. 4. ಓತಿಕೇತ. ಕೃಕಲಾಸ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ. 5. ಸಜ್ಜರಸ. ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು. "बहुरूपः शिवे विष्णौ सरटे धूपके स्मरे" मेदि०। 6. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. (वि०) 7. ಅನೇಕ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ.

बहुल ಬಹುಲ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. बहून् लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ, ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ. "ज्यानिनादमथ गृह्णती तयोः प्रादुरास बहुलक्षपाच्छविः" रघु० ११-१५। (न०) 3. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. 4. ಬಿಳಿ ಮೆಣಸು. (वि०) 5. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "जन्मनि क्लेशबहले" हितो०। 6. ಅನೇಕವಾದ, ಎರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. "तरुणतमालनीलबहुलोन्नमदम्बुधराः" मालती० ९-१८। 7. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 8. ನೀಲಿಗಿಡ. 9. ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ. 10. ಗೋವು, ಹಸು, ಆಕಳು. 11. ಭೂಮಿ. (स्त्री०ब०व०) 12. ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. "बहुला नीलिकायां स्यादेलायां गवि योषिति। कृत्तिकासु स्त्रियां भूम्नि विहायसि नपुंसकम्। पुंस्यग्नौ कृष्णपक्षे च वाच्यवत् प्राज्यकृष्णयोः" मेदि०। "स्त्री स्यात् पृथिव्यामुस्रायामेलायां कृत्तिकासु च" वैज०।

बहुलगन्धा ಬಹುಲಗಂಧಾ (स्त्री०) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

बहुलीकरण ಬಹುಲೀಕರಣ (न०) 1. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವುದು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು.

बहुलीकृत ಬಹುಲೀಕೃತ (वि०) 1. ಕಣದಲ್ಲಿ ತೂರಿ ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ ಧಾನ್ಯ, ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ. अबहुलं बहुलमकारि। "ऋद्धमावसितं धान्यं पूतं तु बहुलीकृतम्" अम०। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

बहुवचन ಬಹುವಚನ (न०) 1. ಎರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು (ಬಹುತ್ವವನ್ನು) ತೋರಿಸುವ (ಬಹು) ವಚನ. बहुत्वं वक्ति—वच (परिभाषणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "जस्" ಮೊದಲಾದ "सुप्" ವಿಭಕ್ತಿಗಳು. मानवाः अङ्गनाः अपत्यानि ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಕ್ರಿಯಾಪದದ "झि" ಮೊದಲಾದ "तिङ्" ವಿಭಕ್ತಿಗಳು. तिष्ठन्ति धावन्ति कुर्वन्ति राजन्ते ಇತ್ಯಾದಿ.

बहुवल्क ಬಹುವಲ್ಕ (पुं०) ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ. ಮೊರಟೆಗಿಡ.

बहुवारक ಬಹುವಾರಕ (पुं०) ಚಳ್ಳೆಗಿಡ. बहून् वारयति —वृञ् (वरणे) + णिच् "क्वुन्" (उ० २-३२)।

बहुविध ಬಹುವಿಧ (वि०) ನಾನಾ ವಿಧವಾದ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ. बहवो विधा यस्य। "एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे" गीता ४-३२।

बहुवीर्य ಬಹುವೀರ್ಯ (पुं०) 1. ವಿಭೀತಕ ವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. 2. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದ ಮರ. 3. ಮರುಗ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ವೀರ್ಯವುಳ್ಳ.

5725–78. ಬೆಂಗಳೂರು ...

THE BANGALORE PRESS